UNIVERSITATEA DIN CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ

PUBLICAT

DE

ALEX. LĂPĔDATU ȘI IOAN LUPAȘ
Profesori de Istoria Românilor la Universitate
Membri ai Academiei Române

III

1924—25

CLUJ
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL"
1926

ANUARUL
INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ
1924—25

UNIVERSITATEA DIN CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ

PUBLICAT

DE

ALEX. LĂPĔDATU și IOAN LUPAȘ

Profesori de Istoria Românilor la Universitate
Membri ai Academiei Române

III

1924—25

CLUJ
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL"
1926

Întinderea pe care a luat-o acest volum — al III-lea — din Anuarul Institutului de Istorie Națională de pe lângă Universitatea din Cluj ne-a silit să-l publicăm pentru doi ani: 1924 și 1925.

Pe cât s'a putut, am păstrat și în volumul de față aceiași dispozițiune a materialului ca 'n volumele precedente. La repertoriul bibliografic al istoriografiei române pe 1923 și 1924, am adaos un altul: al operelor separate și articolelor istorice și filologice ce au apărut dela 1919 la 1924 în limba germană și se referă la teritoriul și locuitorii României, întocmit de d-l dr Hermann Hienz, profesor în Sibiiu.

Cu această nouă și prețioasă contribuție, importanța publicațiunii noastre pentru bibliografia istorică a crescut considerabil. Iar dacă, in anul viitor, vom ajunge să dăm, cum ne este planul, un repertoriu similar și pentru scrierile istorice-filologice în limba maghiară apărute în România și referitoare la ea dela 1919 încoace, credem că sarcina ce ne-am luat sub acest raport o vom fi împlinit pedeantregul.

Lucrările acestea bibliografice vor constitui, la timpul său, materialul—adunat, clasat și redactat gata—prin care se va complecta Bibliografia istorică română, *operă pe care Institutul nostru și-a propus a o întocmi, după ce-și va fi pregătit personalul special și necesar unei asemenea lucrări și după ce-și va fi asigurat mijloacele materiale trebuitoare pentru redactarea și tipărirea ei.*

De altfel și într'o privință și într'alta suntem pe calea cea bună. D-l Ioachim Crăciun, asistentul nostru și autorul repertoriilor bibliografice de până acum, își pregătește în acest scop personalul colaborator, iar Institutul de Istorie Națională, prin grija statornică a conducătorilor săi, dispune azi de un fond de patru milioane lei rentă de stat 5%. al cărui venit va înlesni mult apariția publicațiilor sale.

Ce privește celelalte lucrări ale Institutului nostru, suntem în măsură de a putea da, și de rândul acesta, relațiuni satisfăcătoare.

Biblioteca a crescut în cursul celor doi ani din urmă cu importante achizițiuni și donațiuni, între cari ne facem o plăcută datorie

a menţiona — cu mulţumire şi recunoştinţă — bogata colecţie de ziare de dincoace de munţi, române şi streine, oferite Institutului nostru de dl Valeriu Branisce. Biblioteca a fost apoi catalogată sistematic sub direcţiunea d-lui Adalbert Karl, subşef de birou la Biblioteca Universităţii.

Premiile anuale oferite de Institut pentru cele mai bune lucrări cu subiecte date au fost decernute: a) *d-lui Ioachim Crăciun pentru lucrarea sa: Cronica lui Szamosközy şi interesul ei pentru istoriografia naţională,* b) *d-lui Ioan Moga pentru: Monografia istorică a comunei Sălişte din jud. Sibiiu şi* c) *d-lui Aurel Decei pentru scrierea sa: Analiza părţilor din Verancius cari privesc istoria Românilor din secolul al XVI-lea.*

Cei doi din urmă premiaţi sunt foşti membri ai Institutului nostru.

EDITORII.

CUPRINSUL

Pag.

AVRAM IANCU

Comunicare făcută în şedinţa Academiei Române la 8 Iunie 1924

de

I. LUPAŞ

I.

Academia Română a decis în şedinţa plenară din 26 Maiu 1924 să comemoreze în cursul acestei sesiuni generale pe Simion Bărnuţiu, dela moartea căruia s'au împlinit 60 de ani, şi pe Avram Iancu, al cărui centenar se va prăznui anul acesta la Ţebea, la Vidra şi la Câmpeni, în cadrele unor serbări naţionale, demne de amintirea acestui erou popular.

Comemorarea celor ce s'au sacrificat pe altarul iubirii de neam, ca eroi ai credinţei, ai cugetărei sau ai faptei este o datorie, din îndeplinirea căreia trebue să-şi croiască religia naţională oricare popor conştient de valoarea şi de menirea sa istorică.

Precum viaţa şi *ideile* lui Simion Bărnuţiu, despre care a vorbit deunăzi, dela locul acesta, d. coleg G. Bogdan, tot astfel viaţa şi *faptele* lui Avram Iancu, despre care mi-a revenit mie datoria de a vorbi în şedinţa aceasta, — înfăţişează numeroase dovezi de caracter şi *sacrificiu*, oferindu-ne totodată putinţa să pătrundem mai bine spiritul anilor de pregătire şi de lupte grele, în vârtejul cărora s'a lămurit nu numai ideea unităţii şi a independenţei noastre naţionale, ci s'a procedat în parte şi la înfăptuirea acestor postulate.

Focul revoluţiei, aprins în suflete, şi-a întins flacările de amândouă laturile Carpaţilor, spre a mistui piedecile îngrămădite prin vicisitudini seculare în calea evoluţiei fireşti a unui popor, plămădit din aceleaşi elemente constitutive şi povăţuit de aceleaşi aspiraţii spre unitate şi independenţă naţională.

In cuvântarea, rostită într'o şedinţă a societăţei studenţilor români din Paris (Iulie 1847), Dimitrie Brătianu prevestise apro-

pierea acestui foc curăţitor, prin care România va deveni „o zi farul ce va lumina pasurile viitorului" şi adresase colegilor săi următoarele îndemnuri: „Ca să dobândim şi noi o patrie, trebue să purtăm multă vreme în spinările noastre crucea, ce am călcat-o în picioare; trebue să cădem la pământ, să ne pocăim, să ne rugăm, să plângem, să luptăm, să sângerăm. Să ne grăbim.., căci ceasul României a sunat, ziua încoronării a sosit! Diadema României este isprăvită... Sânt optsprezece veacuri, de când Dumnezeu însuşi lucrează la podoabele ei. Noi nu o putem vedea; de am zări-o numai, feţele noastre ar arde. Briliantele ei lucesc, ard ca ochii lui Dumnezeu; razele soarelui nu sunt decât reflexul razelor lor... Briliantele ei sunt sfinte ca sângele ce a curs pe crucea lui Isus, briliantele ei sânt lacrimile martirilor români. Să ne grăbim, să ne grăbim fraţii mei, să ne iubim, să ne înfrăţim, să ne românim, ca patria martiriului, patria gloriei să fie şi patria noastră!"[1])

Focul curăţitor al revoluţiei avea să-şi producă în curând efectul asupra Românilor din Nordul ca şi asupra celor din Sudul Carpaţilor. Mişcarea revoluţionară, începută în Moldova cu scopul mărturisit de a asigura „sfânta păzire a regulamentului organic", a luat în Muntenia caracterul hotărât al realizării de autonomie naţională, pe lângă respectarea vechilor relaţii faţă de Turci, iar în Transilvania s'a exprimat în forma postulatului relativ la independenţa naţională — politică şi bisericească, sub sceptrul habsburgic, pe când la Românii ungureni şi bănăţeni s'a mărginit a căuta un „modus vivendi" cu elementul maghiar dominant. Cu toate că împrejurările politice nu îngăduiau atunci conducătorilor români din diferitele provincii o conlucrare pe faţă, o unitate formală în acţiunile lor de emancipare naţională, — în mod prudent ei au găsit totuş calea, care îi apropia unii de alţii, înfrăţindu-le cugetele în aceeaş hotărîre de luptă pentru izbăvirea poporului român din jugul cârmuirilor străine.

După izbucnirea revoluţiei franceze în Februarie 1848, când şi-au prezentat Românii aflători în Paris felicitările la adresa guvernului provizor, ajutorul primarului din Paris (Buchéz) le-a răspuns: „Noi nu putem pătrunde viitorul, avem însă cuvânt a crede, că acest veac nu se va încheia, până nu se va asigura

[1]) *Anul 1848 în Principatele Române.* Acte şi documente. t. I. Bucureşti 1902 pag. 65 şi 73.

deplin soarta provincilor danubiene şi transdanubiene şi până nu va domni libertatea în ţările cari fuseseră leagănul ei primar"[1])

Până la împlinirea acestei prorocii poporul român a trebuit să-şi poarte crucea suferinţelor mântuitoare şi în Sudul şi în Nordul Carpaţilor. Intre cei ce-l ajutară s'o poarte cu vrednicie, în vârtejul revoluţiei din anii 1848-9, a avut un rol de covârşitoare însemnătate „Regele munţilor", Avram Iancu. Misiunea lui istorică a fost să continue acţiunea războinică, pe care o încercase în Oltenia comandantul pandurilor voluntari, Gheorghe Magheru, fără a o putea duce la îndeplinire fiind nevoit, din cauza împrejurărilor grele, create ţării prin îndoita ocupaţie ruso-turcă, să primească sfatul consulului englez şi să-şi disolve tabăra, trecând în Transilvania unde Saşii nu erau tocmai bucuroşi să-l adăpostească temându-se de sentimentele lui „republicane". Aici — alături de Simion Bărnuţiu, apostolul ideii naţionale şi de Andrei Şaguna, eroul credinţei active, alături de strălucita pleiadă a tribunilor gata de orice jertfă pentru neam, — Avram Iancu, eroul spadei, fu chemat să dovedească lumii, că poporul român e în stare nu numai să pretindă libertate şi independenţă naţională, ci să şi lupte eroic pentru dobândirea lor.

II

Născut în Vidra de sus la anul 1824, ca fiu al ţăranilor fruntaşi Alexandru Iancu şi Maria Gligor,[2]) Avram crescù în atmosfera curată a vieţii din munţi, unde avù din copilărie prilej să cunoască multele nedreptăţi şi impilări, cari apăsau traiul poporului. Tatăl său Alexandru avea o situaţie de conducător al poporului din Vidra de sus. In calitate de gornic al pădurilor (silvanalis gornico) şi de judeţ domnesc (judex dominalis), el se bucura de autoritate nu numai înaintea sătenilor, ci şi înaintea „domnilor" din Zlatna, cari îl cercetau adeseori, îi cereau sfatul în chestiuni mai însemnate şi—după cum mărturiseşte un descendent al familiei Iancu—îl numiau „tată". El dispunea de o avere considerabilă pe acele timpuri şi pentru împrejurările din munţii apuseni.

In arhiva „Asociaţiunii" din Sibiu s'a păstrat o conscriere latinească, pregătită în Vidra de sus la 9 Noemvrie 1839 despre

---

[1]) Gazeta Transilv. nr. 34 din 1848 pag. 141.

[2]) Nu *Maria Vila*, cum se afirmă greşit în *Enciclopedia Română vol. III, pag. 758.*

întreagă averea lui Alexandru Iancu. De aci se vede, că el avea două case: una „edificată splendid din material de piatră şi lemn şi acoperită frumos cu scânduri[1]), iar alta mai mică clădită din lemn şi acoperită cu scânduri. In aceasta din urmă locuia atunci mama lui Alexandru „Iank Gyorgyásze"[2]), adică soţia lui Gheorghe Iancu. Acesta a fost deci bunicul eroului Avram Iancu; el venise împreună cu soţia sa Maria din Vidra de jos şi se aşezase în cea de sus, unde prin'o gospodărie iscusită şi prevăzătoare a reuşit să aştearnă temelie solidă pentru bunăstarea materială a familiei sale.

Astfel din moşiile de 8 jug. şi 1141 stânjini □ de pământ arător şi 18 jug. 1542 st. de fânaţ, câte sunt arătate în pomenita conscriere ca formând proprietatea lui Alexandru Iancu, e probabil că o bună parte o stăpânea acesta ca moştenire părintească, pe care izbutise a o spori şi prin propria sa muncă şi destoinicie.

Gheorghe a mai avut încă doi fii, Ioan şi Avram, care acesta din urmă se distingea prin deşteptăciune în aceeaş măsură ca şi fratele său Alexandru. Deaceea a ajuns şi el gornic şi judeţ (primar) în comuna Vidra de jos. Fiind ştiutor de carte, el scria petiţiile necesare în trebile comunei şi ale sătenilor, ţinând însă totdeauna seamă de sfaturile fratelui său Alexandru, care se bucura de autoritate mai mare.

Alexandru a a avut 2 fii: Ioan născut la 1820 şi Avram la 1824. Ca ţăran cu bună stare materială[3]) şi cu dor de progres,

[1]) Domus e lapideis et ligneis materialibus *splendide aedificata* et scandulis *formose tecta*".

[2]) „Domus altera minor e ligneis materialibus erecta scandulis tecta et per praedicti judicis dominalis Iank Alexandru matrem *Iank Gyorgyásze*, vocatam inhabitata"

[3]) *Isaia Moldovan*, fratele prefectului Vasile în amintirile sale, publicate sub titlul «*Din întâmplările vieţei*» (în Gazeta Transilvaniei din 1898) spune că fiind în prietenie cu Avram Iancu, mergea *Joia* (în zi de târg) la Târgu-Murăş, unde se afla acesta în 1845. Cu un asemenea prilej a cunoscut pe «*tatăl Iancului*» care era un „om frumos, înalt, îmbrăcat în port românesc, cioareci de habă, pieptar cusut *cu fir de aur*, un şerpar ţintuit asemenea ici-colea cu aur, om ca de 50 51 de ani. - „Auzi Avrămuţ", a zis către Iancu —numai azi mai stau, prea mult am zabovit, am şi eu lucrurile mele pe acasă; dacă mai sunt creditori, să vină să-i plătesc. Veniau creditorii şi toţi *cu galbeni erau plătiţi*". Tatăl lui Iancu a murit la *3 Octomvrie 1856*, iar mamă-sa la *13 April 1868* cf. ziarul „*Turda*" nrii 7 şi 8 din 18 şi 25 Decemvrie 1921.

i-a trimis pe amândoi la şcoli mai înalte. Ioan a studiat la seminarul teologic din Sibiiu pe timpul episcopului Vasilie Moga şi a ajuns preot în comuna sa natală, unde a păstorit până la moartea sa întâmplată la 22 August 1871, iar Avram şi-a început învăţătura la şcoala din Câmpeni, spre a o continua în Zlatna[1]) de unde trecù la Cluj în vestitul liceu catolic şi în facultatea de drept. Aci s'a făcut încercarea de a-i schimba religia părintească şi naţionalitatea, dar fără nici un rezultat. Deşi numele lui a fost scris în registre—după cum aflăm din notiţele contimporanului Ioan Puşcariu[2])—ca al unui romano-catolic, ceeace voia să fie identic cu calitatea de „maghiar", - această mistificare a rămas o simplă amăgire protocolară a profesorilor pururea zeloşi în vânătoarea de suflete. Avram Iancu s'a mulţumit însă a primi din şcoala aceasta numai învăţătura solidă şi cunoştinţele felurite, pe care profesorii ei le puteau da. Iar hrana sufletească o căuta în altă parte, în amintirile vieţei curate ţărăneşti din munţi, în contactul intim, neîntrerupt cu datinele populare, şi în societatea studenţească „Aurora", pe care o alcătuise împreună cu colegii săi, preocupaţi de tendinţa de a se pregăti pentru lupta vieţii, prin o educaţie şi îndrumare naţională categorică. Foşti prieteni şi colegi de şcoală ai lui Avram Iancu ne-au transmis amintirea că acest fiu al munţilor şi viitor erou al libertăţii, deşi avea fire aprigă, se putea stăpâni în toate împrejurările, dar când auzia din gura profesorilor săi cuvinte de batjocură la adresa poporului român, cu greu isbutia să-şi potolească mânia. În asemenea cazuri, Iancu rămânea adânc rănit de dispreţul, pe care dascălii străini se obicinuiseră a-l arunca, fără prea multă cruţare, în obrazul fiilor de preoţi şi ţărani români.

La înalta şcoală din Cluj şi la „tabla regească" din Târgul Murăş s'a pregătit Avram Iancu să devină advocat, ca astfel înarmat cu cunoştinţele legilor ungureşti, să poată lupta pentru drepturile neamului său românesc. Şi-a dat însă curând seama, că rămânând în cadrele învechitelor şi nedreptelor dispoziţii ale Con-

---

[1]) Sunt cunoscute 4 certificate şcolare din timpul, când a cercetat Av. Iancu gimnaziul din Zlatna, anii şcolari 1837-8 până la 1840-41, fiind clasificat la *diligenţă* cu notele: „*praestans, bona, laudabilis* şi *assidua*, la *purtarea morală* cu: *prima* şi eminens, la diferitele obiecte de învăţământ deasemenea cu: *prima* şi în majoritatea cazurilor cu *eminens*.

[2]) I. Puşcariu, Notiţe despre întâmplările contimporane Sibiu 1913 pag. 29—30.

stituţiei feudale ardelene, nu-şi va putea ajunge scopul. Era sosită vremea, ca drepturile Românilor să fie smulse prin lupte vitejeşti din mâinile usurpatorilor şi protivnicilor seculari ai neamului nostru. Lupta pentru drepturi naţionale politice nu mai putea fi purtată numai prin petiţii şi memorii către Impăratul din Viena, cum se purtase în cursul secolului XVIII şi la începutul secolului următor.

III

Până la 1848 Românii ardeleni au fost în afară de barieerele aşa numitei „constituţii transilvane". In mişcarea lor politică din anii 1790-92 ei ceruseră dreptul de a se organiza într'un congres naţional, la care să participe deputaţi aleşi din toate clasele sociale, chiar şi dintre ţărani („*e plebeio statu eligendis*"[1]). Cererea lor n'a fost însă luată în seamă. Au rămas deci în situaţia grea de mai înainte, în Ardeal apăsaţi de cele trei naţiuni privilegiate, a căror uniune Bariţiu o socotea drept „o conspiraţie permanentă contra naţiunei române[2]), iar în Ungaria nedreptăţiţi de vechia constituţie feudală asemănată de contele Ştefan Széchenyi cu un acoperiş, sub care se puteau adăposti numai familiile nobililor, aşa numitul „populus werbőczianus". Indată ce constituţia Ungariei s'ar fi aşezat pe baze democratice mai largi, era clar pentru oricine că ţara aceasta nu-şi va mai putea păstra caracterul exclusiv maghiar, ci va trebui să iasă la iveală, că între locuitorii ei se găsesc atâtea entităţi etnice, diferite prin tradiţiile ca şi prin aspiraţiile lor. De aci graba febrilă a conducătorilor maghiari din epoca reformelor (1825—1848) de a da tuturor popoarelor din cuprinsul Ungariei cel puţin o unitate aparentă, prin impunerea forţată a limbei maghiare, în toate domeniile vieţii publice.

Agitaţiile lui Ludovic Kossuth pregătiră însă politicei ungureşti două conflicte acute: unul extern, atacând legăturile seculare dintre Austria şi Ungaria, altul intern, provocând susceptibilitatea popoarelor nemaghiare, de ale căror postulate naţionale nu se ţinea seamă. Oricât de mult stăruia contele Széchenyi, propovăduitorul unei evoluţii lente şi circumspecte, să arate prăpastia, spre care împingea ţara direcţia politică a lui Kossuth,

[1]) Cf. I. Lupaş, *Istoria Românilor* ed. II pag 289.
[2]) G. Bariţiu. Părţi alese din istoria Transilvaniei vol. I pag 605.

desfăşurarea evenimentelor era cu totul favorabilă acestei direcţii. Toate împrejurările păreau a se fi aliat spre a promova scopurile agitatorului Kossuth, pe care — cum observă un publicist maghiar—norocul îl persecuta cu darurile sale ca pe Polikrates[1])

Propaganda publicistică a lui Kossuth aflase răsunet şi printre Ungurii din Ardeal, a căror dorinţă veche era să se unească „cu fraţii din ţara soră". Ceeace făcea Kossuth în Ungaria, îndeplinea contele Wesselényi în Ardeal, luptând şi el pentru unirea acestei provincii cu Ţara Ungurească, pentru desfiinţarea iobăgiei şi răspândirea limbei maghiare, socotind că aceasta ar putea fi impusă Românilor ca condiţie prealabilă pentru desfiinţarea iobăgiei. Românii răspundeau însă hotărât, că mai bucuros vor să rămână tot iobagi decât să părăsească limba maicei lor[2]).

Aceste frământări politice treziră interes viu în cercurile intelectualilor şi studenţilor români din Braşov, Sibiiu, Cluj, Blaj şi Târgu-Murăş, făcând din ei tot atâţia propagandişti însufleţiţi cari au ştiut să dea ajutor însemnat organizatorilor impunătoarei manifestaţiuni populare, ce avea să se desfăşoare în ziua de 3/15 Mai pe Câmpia Libertăţii.

„De când e ţara Ardealului—scrie Papiu Ilarianu în *Istoria Românilor din Dacia superioară*[3])—agitaţiune ca aceasta nu s'a făcut, nici mai puternică, nici mai cutezătoare, nici cu mai mult spirit de pace şi libertate! Sălta tot sufletul român de bucurie naţională... atâta era de înaltă însufleţirea naţională a acestui popor asuprit, amărât şi supt de atâtea secole, încât de pe banca solgăbirăului alerga la Blaj, când ştia, că la întoarcerea sa acasă în altă formă vor să-l tiranească aristocraţii, precum s'a şi întâmplat... Printre toate pericolele curgeau mulţimile din toate părţile, din marginile ţării... Veniau ca un torent, căruia intrigile şi terorismul unguresc acum nu numai în deşert se opunea, ci care pe unde trecea, prin sate şi prin oraşe, trăgea după sine la adunare pe toţi cei nedeterminaţi sau înfricaţi. Veniau şi intelectuali români dela Timiş şi Criş, chiar şi din Dacia] inferioară". Toţi cei ce au participat la această adunare, au rămas uimiţi de puternica manifestare a solidarităţii naţionale şi de neclintita alipire sufletească, pe care poporul o arăta faţă de

1) Kemény Zsigmond, A forradalom után. Pest 1850 p. 156.
2) G. Bariţiu. Părţi alese I. p. 598.
3) Vol. II p. 201—3.

conducătorii săi[1]). Serbând la Paris a treia aniversare a zilei de 15 Mai 1848, entuziastul Nicolae Bălcescu care petrecuse timp de o lună în munţii apuseni, ocrotit şi ajutat cu bani de Avram Iancu[2]), glorifică într'un discurs avântat, amintirea acestei zile exclamând: „Zi de lumină, de libertate şi de mărire română, te pomenim şi te serbăm cu drag! Tu minunaşi lumea şi îi arătaşi că naţia română e matură, vrednică de libertate, vrednică de a intra în frăţia cea mare a naţiilor. In analele Românilor altă zi nu străluceşte mai frumos decât tine şi cea asemenea ţie, sora ta iubită, ziua de 11 Iunie 1848 a poporului din Bucureşti. Te pomenim şi te serbăm cu drag, o zi măreaţă, căci întâiaşi dată auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce-i vorbeau de unirea Ardealului cu Ungaria, prin această strigare: *noi vrem să ne unim cu Ţara!* Minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care

---

1) *G. Sion*, în ale sale «*Suveniri contimporane*» (pag. 294) făcând o paralelă între stările din Moldova şi între ceeace a putut el observa în Ardeal, scrie următoarele: „poporul nostru din Moldova îl consideram compus cu totul din *alte* elemente; el în noi vedea întotdeauna nişte fiinţe superioare, nişte oameni predestinaţi a fi stăpânii sau tiranii săi, iar noi, oricât de umani, oricât de filosofi, oricât de patrioţi, oricât de naţionalişti sau liberali eram, nu puteam vedea în acel popor decât nişte fiinţe, care ne însufla milă şi de cari nu ne puteam apropia cu toată bunăvoinţa ce am fi avut. In Transilvania însă găseam poporul cu totul în alte condiţiuni. Aci preoţii, învăţătorii, poeţii, profesorii, *toţi ieşiţi din popor, toţi sunt ai poporului*"... In *Pester Zeitung* din *9 Iunie 1848* (Nr. 692) apărù o corespondenţă dela graniţa transilvană-munteană în care se afirmă: „Wie mir gut unterrichtete Personen versicherten, ist es den *jungen Romänen*, welche die Blasendorfer Volksversammlung besucht hatten. nicht mehr erlaubt in die Walachei zurück zu kommen, da sich Russland mit dem Träumen eines selbstständigen Daziens durchaus nicht befreunden, daher auch solche Ideen in der Moldau und Walachei nicht weiter eingeimpft wissen will, weshalb alle siebenbürgische Zeitungen zum Nachtheil der armen Pränumeranten verbrannt werden. Diese jungen Leute nun, an welche sich die Vertriebenen aus Iassy nach dem dort unterdrückten Aufstande angeschlossen haben, sollen *geheime* Versammlungen an der Grenze halten und sich zu einer Schilderhebung vorbereiten. Ich zweifle sehr daran, weil ich an einem Rückhalt zweifle, den sie doch haben müssten. wenn sie mit Erfolg etwas unternehmen wollten. Nun, wir werden ja sehen was geschieht, und wenn — so müsste es bald geschehen" (Corespondentul a plecat la *2 Maiu 1848* din Bucureşti, iar în ziua când foaia din Pesta publica informaţiile lui, se rostia în adunarea dela *Islaz* proclamaţia revoluţionară).

2) P. P. Panaitescu, Contribuţii la o biografie a lui N, Bălcescu, Bucureşti 1903, p. 112.

în zile aşa mari de sărbătoare populară vorbeşte deadreptul în inimile aleşilor săi şi numai poporul şi poeţii, aceşti fii ai inspiraţiei divine, avură la 1848 conştiinţa întâmplărilor viitoare, numai ei citiră şi destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui Român: *mântuirea de orice domnie străină prin unitatea naţională*".[1])

Simion Bărnuţiu arătase atunci în cuvântarea sa memorabilă, că trebue respinsă categoric unirea Transilvaniei cu Ungaria, a cărei costituţie nesocoteşte poporul acordând drepturi numai nobililor şi episcopilor catolici „cari cu dreapta dau binecuvântare poporului, iar cu stânga îl bat ca domnii feudali;" privilegiile nedrepte trebue să cadă, legile să le facă aleşii poporului, iobăgia să se desfiinţeze şi poporul român să fie scos din jugul „faraonilor" ardeleni, asigurându-i-se independenţa naţională şi progresul cultural „căci cultura fără libertate şi libertatea fără existenţă şi onoare naţională nu e cu putinţă»[2]) Avram Iancu, care venise la adunare în fruntea Moţilor, fusese ales membru al comitetului naţional, pus sub conducerea preşedintelui Andrei Şaguna şi a vicepreşedintelui Simion Bărnuţiu. Cuvântarea acestuia din urmă, ca şi întreagă atitudinea lui, îl impresionase aşa de mult, încât cuvintele lui le considera ca o scriptură sfântă[3])

Astfel în preajma hotărârilor eroice ale lui Iancu găsim colaborarea binefăcătoare a lui Şaguna şi a lui Simion Bărnuţiu, dupacum în preajma cărării revoluţionare a lui Tudor Vladimirescu apăruse figura episcopului Ilarion din Argeş şi a lui Gheorghe Lazăr.

Dacă ne-am întreba, cui revine meritul pentru deplina reuşită a manifestaţiei naţionale-politice din 15 Mai 1848, documentele timpului ne-ar arăta, că în cea mai mare parte el

[1]) N. Bălcescu, Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul (ediţia Odobescu) 1878, p 538.

[2]) Cf. T. V. Păcăţianu, *Cartea de aur* vol. I. (ed. II.) pag. 282 şi 285-6. In „*Histoire politique et sociale des Principautes Danubiennes* a lui E. Regnault (Paris 1855, p. 372) se spune Ianko „monta à la tribune: „Le Christ a ressuscité, s'écrie-t-ié, la liberté a ressuscité". Le peuple lui répond par des cris d'enthousiasme. Ianko engage les Roumains à se tenir en garde contre les faux conseillers qui voudraient les pousser aux excès; il leur demande d'agir avec la même prudence, le même calme, la même fermete...; c'est ainsi qu'ils feront respecter la dignité nationale, „Frères, dit-il en terminant. endurez et patientez, jusqu'à ce qúe l'heure arrive".

[3]) Puşcariu o. c. p, 30.

revine tinerimii mature. Tineri erau toţi iniţiatorii şi conducătorii acestei mişcări: Bărnuţiu, Popazu, Şaguna, născuţi toţi trei în acelaş an, încă nu împliniseră 40 de ani, Bar ţiu, Laurian, Maiorescu, Papiu, Pumnu abia trecuseră de 30; Avram Iancu abia atinsese vârsta de 24 de ani. Şi tocmai în el, în cel mai tânăr dintre conducători avea să-şi pună speranţa întreagă naţiunea română, simţind în mod instinctiv că în fiinţa acestui Moţ taciturn era concentrată o neînduplecată hotărâre spre fapte, sacrificând totul pentru libertatea naţională a poporului său. In vârtejul greutăţilor şi pericolelor iminente, în preajma isbucnirii războiului civil,—un fruntaş mai bătrân din Ardeal scria „nu ne prea mirăm, că dacă n'am putut ocoli ca să pună mâna tinerimea pe cârma poporului român, nu putea avea încercarea aceasta alte urmări, decât care le vedem cu ochii şi ne apasă".[1])

Dar, dacă ar fi lipsit atunci îndrăzneala tinerimii şi entusiasmul poporului, care a urmat pretutindeni, cu mic cu mare, sfatul acestor tineri[2])—şi numai pe al lor—în istoria noastră naţională am căuta zadarnic paginile luminoase, cari încep cu această mişcare şi continuă cu eroismul lui Avram Iancu, spre a se încheia cu biruinţa deplină a ideii naţionale, biruinţă pecetluită prin hotărîrea adunării dela Alba-Iulia, în ziua de 1 Decemvrie 1918

Ungurii şi Saşii îşi dădeau seama de consecinţele inevitabile ale acestei manifestări populare. Contele Dionisie Bánffy scriind în memoriiile sale despre ea sub titlul *„un meeting valah"*, afirmă că „programul politic al acestei adunări *vinovate* nu era decât intemeierea apropiată a unui stat valah, liber şi independent".[3]) Iar printre Saşii oraşelor ardelene circula în 1848

---

[1]) Scrisoarea lui Moise Fulea din 7 August 1848 către Şaguna.

[2]) In ziarul *„Lloyd"* din Viena scria la 10 Iulie 1849 (Nr. 324) Rittmeister *Babarczy* cu entusiasm despre adunarea românească dela 3/15 Maiu: „Wer Zeuge jener wallachischen Volksversammlung am 15. Mai v. J. in Blasendorf war, und 30—40,000 roher Ackersleute und Gebirgsbewohner *unbedingt* seinen Führern gehorsamen, sich im ersten Freudengefühle ihrer Emancipation so mässigen sah, dem musste der Gedanke überkommen: *diesem Volke habe die Vorsehung eine rümliche Rolle in der Zukunft beschieden."*

[3]) Memoriile din revoluţia anului 1848, publicate de H. Marczali în *Budapesti Szemle* din 1889 p. 360. Un Ungur din Ardeal publică în *Budapesti Hiradó* din 21 Mai 1848 (nr. 842.) o declaraţie către compatrioţii săi *(Egy erdélyinek nyilt szava honfitársaihoz)* întrebându-se cu mirare, că oare Saşii ar fi aplicaţi a da mâna cu Românii pentru *o republică valahă*

şi 1849 o poezie de 5 strofe exprimând groaza, cu care ei se gândeau la timpul, când legăturile cu Viena împărătească vor înceta, când privilegiile seculare se vor spulbera şi ei se vor vedea nevoiţi a îngenunchia în faţa *„unui nou Decebal"*. Acelaş sentiment îl exprimă şi notiţele contemporanului Samuel Traugott Binder, membru al comitetului săsesc din Sibiu, arătând că Saşii au fost determinaţi să ia atitudine ostilă faţă de unirea Transilvaniei cu Ungaria, intre alte motive, şi de teama de a nu fi înfăţişaţi ca slabi sprijinitori ai cauzei imperiale, dar cu prilejul unei fraternizări cu conducătorii Românilor în Sibiu, numai Dumnezeu ştie, cum l-au pătruns strângerile de mână ale lui Bălăşescu, Laurian, Alexandru Pop, Roman ş. a. până în oase şi până la măduvă.[1]) In ziarele din Viena se publicau mai târziu articole trimise din Bucovina şi din Transilvania, în cari se prevestea că după consolidarea tuturor Românilor din monarhia austriacă într'un singur corp naţional — conform programului politic din 25 Februarie 1849 — graniţele dintre această *Românie Nouă*, întemeiată în Austria şi dintre ţările române de sub suzeranitate turcească se vor netezi şi dela Nistru până la Dunărea de jos, dela Tisa până la Prut şi la Marea Neagră se va ridica un puternic imperiu daco-roman".[2])

a *Daciei* şi ameninţând că *Seculi* vor fi în stare să scape Ardealul de barbarism şi să-l salveze pentru regele maghiar, pentru libertate şi civilizaţie . . „Vagy igaz volna az mit hallok, hogy egy *dáciai oláh* respublicáról van szó, mely a szásznak nemzeti és helyhatósági jogait biztositaná s ezért a szász vele kész lenne kezet fogni a mi eltiprásunkra? Mit higyjen s mit ne higyjen most az ember? és miért ne álmodozna az oláh *Dàciáról*, mikor a szláv valami Szláviáról àbrándozik. . ? Már ha a szász szomszéd készebb magát ezen kombinátióba illeszteni, mint a törvény s a magyar nemzet nagylelküségének védelme alatt maradni, akkor én esem kétségbe az ő eddig bebizonyitott gyakorlati józan esze felett. És ami azokat az uj dákokat illeti, azok ne felejtsék, hogy él még a székely, ki amint még egykor meg tudta Erdélyt szabaditani Hora és Kloskától, Magyarországot pedig Dózsától, ugy most is megmentendi azt a barbarizmustól s megtartandja a magyar királynak, a szabadságnak s a civilizátiónak".

[1]) „Gott weiss! wie mir diese Händedrücke durch Mark und Bein fuhren so dass ich mich noch immer nicht beruhigen kann" cf. protocolul mss. din biblioteca Bruckenthal, întitulat: *Einnahmen- und Ausgabenprotokoll 1800-1831* partea II. *Memoiren*.

[2]) „ . . . nach erfolgter Consolidierung des *in Oesterreich begründeten Neu-Romäniens* auch die Gränzen zwischen diesem und den türkischen Romanenländern ebenfalls sich ebnen, und von dem Dniester bis zur unteren Donau, von der Theiss bis zum Pruth und zum Schwarzen Meere ein mäch-

Un corespondent ardelean (Sas, de sigur) al ziarului din Viena, *Wanderer*, nu întârzia să înspăimânte pe Austrieci, că cele două biserici române din Transilvania se vor uni într'o biserică naţională, că prin stăruinţele lui Şaguna şi în paguba elementului german, specific austriac, se va înălţa în piaţa mare a Sibiiului o mitropolie pentru toţi Românii din Austria şi astfel prin o singură trăsătură de condei *Dacoromania* ar fi gata: „o mitropolie daco-română în Transilvania — şi Orientul e pierdut pentru Austria!"[1]

Aceste prevestiri aveau darul de a trezi în cercurile conducătoare din Viena o neadormită bănuială faţă de toate tendinţele naţionale-politice ale Românilor ardeleni. Deaceea situaţia comitetului naţional român era foarte dificilă: prigonit cu înverşunare de către Unguri, el nu putea să aibă, în viforul revoluţiei, nici din partea Vienei un sprijin sincer. Dovadă instrucţia comisarului împărătesc destinat pentru Transilvania, bar. Geringer, căruia i se şoptea că activitatea comitetului naţional român trebue împiedecată, fiindcă nu merită încrederea cârmuirii, deşi Românii luptă pentru interesele acestei cârmuiri imperiale.[2])

IV.

Adunarea naţională de pe Câmpia Libertăţii, adevărat, că a făcut jurământul de credinţă către naţiune, împărat şi patrie, dar fiind însufleţită de concepţia modernă a suveranităţii naţionale, n'a mai cerut drepturi dela nime, ci şi le-a proclamat ea însaşi prin cele 16 puncte ale programului întemeiat pe postulatul *independenţei naţionale-politice şi bisericeşti.*

Avram Iancu n'a stat nici o clipă la îndoială să schimbe „corpus juris Hungarici" cu spada vitejiei străbune, păşind fără

tiges dacisch-romanisches Reich sich erheben werde" cf. broşura *Die Rechte der romanischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen* verteidigt von einem Romanen." Viena 1850 p. 4.

1) *Wanderer* din 8 *Mai* 1850 nr. 218: „In dem deutschen Hermanstadt, mitten im Herzen des germanischen, und man muss hinzusetzen, specifisch österreichischen Elementes, hart an den Pforten der Walachei, — eine Metropolie für alle Romanen in Oesterreich! Führwahr der Plan ist nicht übel Ein Federzug, – und Dacoromanien wäre fertig . . . Eine dacoromanische Metropolie in Siebenbürgen — *und der Osten ist für Oesterreich verloren!*"

2) Instruction für den nach Siebenbürgen abzuordnenden kaiserlichen Comissär Frh von Geringer nr. $\frac{883}{R. M. I.}$ din 1848 în Biblioteca Bruckenthal din Sibiiu, colecţia *Rosenfeld* „ *Quellenmateriale* zur Geschichte des Jahres 1848." nr. 63. vol. III.

şovăire în fruntea poporului hotărât a lupta pentru isbândirea programului de independenţă şi libertate naţională. Cuvântul lui a fost ascultat şi împlinit cu însufleţire de către luptătorii, organizaţi repede în *legiuni* sub comanda tribunilor şi a prefecţilor improvizaţi cari, şi în împrejurările cele mai grele ale războiului civil, au izbutit să ţină cetele înarmate, în ordine şi disciplină militară. Organizarea militară a gardelor s'a făcut destul de repede: într'o lună de zile! Ea începuse abia după adunarea ţinută la Blaj în jumătătea a doua a lunii Septemvrie şi la sfârşitul lui Octomvrie Nicolae Bălăşescu adresându-se, în numele comitetului naţional, lui Avram Iancu ca „marelui prefect generariu al trupelor române" îl întrebă: „De ce n'ai întins *Landsturmul* şi prin comitatul Arad şi Bihor *până la Tisa?*" Intrebarea aceasta era însă de prisos, întrucât Bălăşescu ştia tot atât de bine, ca şi Avram Iancu, că orientarea politică a Bihorenilor, Aradanilor, precum şi a Bănăţenilor se deosebea atunci de a Ardelenilor. Conducătorii bihoreni şi ungureni îndrumaseră poporul român spre taberele insurgenţilor lui Kossuth şi Bem, cari luptau în numele democraţiei contra dinastiilor. In acele ţinuturi cuvântul lui Iancu nu putea să străbată şi, chiar dacă ar fi putut, anevoe găsea aci prieteni devotaţi, cari să-l ajute, cum l-au ajutat în Ardeal mai ales preoţii şi tinerii studenţi gata de orice sacrificiu pentru ideea naţională.

Cu drept cuvânt spunea mai târziu Bălcescu, în pomenitul discurs comemorativ, că „generalii acestei oşti ţărăneşti erau nişte preoţi şi nişte tineri, abia ieşiţi din şcoalele de teologie, filosofie şi jurisprudenţă; ei nu puseseră până atunci mâna pe o armă, când nevoia îi sili a se face generali şi a câştiga bătălii.

„Lipsiţi de cunoştinţe şi de principii de artă militară, ei le învăţară în mijlocul luptelor. Am văzut cu mirare, cum ei dibuiseră adevăratele principii ale războiului şi cum simţiră importanţa poziţiilor naturale şi folosul ce ştiură trage din orice localitate. Femeile nu rămăseseră în urmă nici cu curajul, nici cu simţimintele naţionale; ele luară parte la toate primejdiile soţilor lor. Din vârful munţilor ele aruncau o ploae de bolovani, cari răreau batalioanele vrăjmăşeşti. Cântecele lor nu erau ca mai înainte cântece de dor şi de plăcere, ci cânturi pline de patriotism şi de simţimânt naţional" [1].

[1]) N. Bălcescu, Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul (ediţia Odobescu) 1878. p. 542.

In adevăr preoţii, amintiţi de Bălcescu printre cei dintâi generali ai oştilor ţărăneşti, şi-au împlinit în viforul războiului datoria ca nişte eroi şi mucenici ai cauzei naţionale. Bucurându-se de toată încrederea poporului, ei au putut da lui Avram Iancu sprijin nepreţuit în organizarea legiunilor, în smulgerea biruinţelor şi în apărarea strâmtorilor, pe unde s'ar fi putut strecura duşmanul în cetăţuia munţilor ocrotitori. Ei au ţinut seamă de porunca Scripturii, care îi îndatora să fie ca păstorul cel bun, punându-şi sufletul pentru poporul încredinţat povăţuirii sale, iar nu ca năimitul care părăseşte turma în ceasul de primejdie şi fuge.

Şi astfel s'a întâmplat, ca şi în bătăliile din munţii apuseni, precum în toate clipele de cumpănă grea în viaţa neamului nostru, isbânda să ne vie din tradiţionala împreună lucrare a crucii cu spada, a credinţii care nici odinioară nu cade cu vitejia dreaptă, care în cele din urmă trebue să biruiască.

In raportul oficial al comandamentului rusesc [1], se aduc meritate laude lui Iancu, care fiind înzestrat „cu deosebite calităţi intelectuale" şi-a câştigat „prin simţul său de dreptate şi de cinste încrederea conaţionalilor săi" astfel încât „o izbândă desăvârşită a încununat întreprinderea lui". Prin aceasta „Iancu, *sufletul revoluţiei române* şi-a câştigat în popor *încredere şi iubire nemărginită*"; poporul românesc vedea în el pe mântuitorul său. Iar despre preoţii români se spune în acelaş raport că „cu crucea într'o mână şi cu sabia în cealaltă se luptau şi opreau pe Unguri de a străbate mai departe".[2]) Insuşi comandantul insurgenţilor maghiari, Bem îşi dădea seama de rolul important al preoţilor români. Deaceea scria din Oradia Mare, la sfârşitul anului 1848, lui Kossuth exprimându-şi părerea, că Românii ar putea fi înduplecaţi cu uşurinţă să treacă de partea Ungurilor, dacă aceştia ar fi sprijiniţi de preoţii români, în deosebi de cei

---

[1]) Cf. traducerea românească publicată de d. Silviu Dragomir în *Tribuna* din Arad 1911 nr. 283.

[2]) Vezi şi aprecierile elogioase ale lui Iancu despre «admirabilul» preot Simion Groza, care ca viceprefect a ştiut apăra satele aparţinătoare tribunatului său „cu atâta circumspecţie, iscusinţă şi izbândă. încât Ungurii nici nu s'au putut apropia de ele" — cf. Die Romanen der oesterreichischen Monarchie II. p. 36-7 nota.

„șismatici" (ortodocși)[1]). După ce lupta prin sabie à trebuit să contenească și vitejia nerăsplătită părea că începe a se ofili, ei au cont nuat mai departe—fără întrerupere și peste putința vre-unui control lumesc - tainica și sfânta luptă prin rugăciune. Iar credincioșii lor smeriți îi însoțeau în lupta aceasta spirituală prin accentele cântecului:

Sus pe vârful dealului
In cetatea Iancului
De trei zile, de trei nopți
Cântă o sută de preoți
Și se roagă și se închină,
Pentru tabăra română.

In modestele bisericuțe românești, ascunse prin văi sau aninate pe coastele munților, au răsunat neîntrerupt cuvintele liturghiei străbune: „pentru împreunarea tuturor, Domnului să ne rugăm!"... Ințelesul lor creștinesc avea pentru milioanele de suflete credincioase și o nuanță națională pătrunzătoare, îndreptând cugetul spre tabăra română, a cărei biruință definitivă, mai apropiată sau mai îndepărtată, o aștepta poporul din Ardeal cu nesguduită credință, chiar și în viforul celor mai cumplite impilări.

V

Nu vom încerca să dăm aci o povestire cronologică a luptelor și ciocnirilor sângeroase, cari s'au deslănțuit în munți din toamna anului 1848 până în vara anului următor. Aceasta se poate citi în rapoartele prefecților Avram Iancu, Simion Balint și Axente Severu, scrise de Ioan Maiorescu în Noemvrie și Decemvrie 1849, după informațiile primite dela înșiși luptătorii cărora evenimentele răsboinice le erau încă proaspete în memorie.[2])

In ce privește în deosebi meritele lui Iancu, ele au fost apreciate în chip elogios și în raportul oficial înaintat guvernatorului ardelean Wohlgemut de către căpitanul Gratze, care mărturisește că Iancu era *spiritul dătător de viață* în toate ope-

[1]) „Ich glaube auch, dass wir die Walachen leicht gewinnen möchten wenn wir ihre Geistlichen für uns hätten, besonders die schismatischen" Bem către Kossuth la 7 Dec 1848.

[2]) Cf. Die Romanen der österreichischen Monarchie, zweites Heft. Viena 1850 pagina 1—163.

raţiile militare şi bărbatul, care se bucura de *nemărginită popularitate* [1]) Spune că având numeroase prilejuri de a-i studia caracterul, a putut constata, că era condus de două principii: păstrarea monarhiei şi egala îndreptăţire a naţiunei sale. Totodată exprimă convingerea, că cu ştirea lui Iancu sau din îndemnul lui nu s'a făcut *nimănui vre o nedreptate.* [2]) Aceste însuşiri eminente ne lămuresc taina succeselor sale în cursul războiului civil, pe care unii dintre conducătorii maghiari îl contemplaseră aproape ca o cruciadă de exterminare a elementului românesc de pe plaiurile ardelene. [3]) Numai prin astfel de însuşiri personale şi prin neţărmurita încredere a poporului i-a fost lui Avram Iancu posibil să respingă atacurile Ungurilor pretutindeni, rămânând adevărat stăpân şi „rege al munţilor" chiar şi în situaţia cea mai critică şi mai disperată pentru Ardeal, după ce Bem pătrunsese în primăvara anului 1849 cu insurgenţii maghiari victorioşi până

---

[1]) Relativ la geneza popularităţii lui Iancu, contimporanul G. Bariţ ne dă următoarele indicaţiuni: «Iancu nici decum nu a vânat popularitate, nu el a alergat după popor, ci acesta era fermecat de personalitatea lui, el alerga la Iancu. Da, Iancu nu a fost orator în sensul modern parlamentar, el nu ştia ce sunt sofismele; vorbea foarte rar către mulţime; însă pare că-l vedem acum înaintea ochilor, că de câte ori lua cuvântul, în faţa lui jucau razele unei inspiraţiuni misterioase, de care nici el nu-şi putea da seama, prin urmare în momente de acelea era peste putinţă ca să nu răpească cu sine pe ascultători. Iancu era şi unul din junii cei mai frumoşi ai timpului său, de statură întocmai cum se vede reprodus în publicaţiunea Frâncu şi Candrea (Românii din Munţii apuseni —Moţii. Bucureşti 1888); iară când îl irita cineva, devenia teribil" (Părţi alese din ist. Transilvaniei v. II p. 166)

[2]) „Ianku, *der Alles belebende Geist, der Mann mit der unbegrenzten Popularität...* er hatte nur zwei Gedanken: Erhalten der Monarchie und Gleichberechtigung seiner Nation; ich bin daher moralisch überzeugt, dass mit seinem Wissen, auf seine Veranlassung Niemandem Unrecht geschehen ist". Cf. *Die Romanen der ö. M.* II. p. 218—9.

[3]) Cf E. Regnault o c. p. 495: „Kossuth avait dit en parlant des Roumains: „Ou nous serons exterminés, ou nous les exterminerons".—In ziarul *Pester Zeitung* din 18 Ianuarie 1849 nr. 882, făcându-se aluzie la intoleranţa lui Kossuth, se spune despre el: «draute oft und oft mit Ausrottung der um ihr gutes Recht kämpfenden Mitnationen". Iar comisarul pentru Transilvania contele Csányi László scria din Cluj, la 2 Febr. 1849, lui Kossuth că nu-i pasa dacă Bem „die siegenden Szekler mit sich nach Ungarn nimmt, denn sonst beginnen diese *die Ausrottung der Walachen und Sachsen.* Es gibt Stunden, in welchen ich in meiner Wut mich nicht darob kümmern würde,—aber wer steht uns gut dafür, dass nicht Jemand aus der Nachbarschaft bei der Ausrottung Einsprache tut" (trad. germană după originalul maghiar din „Kossuth-Akten" se păstrează în copie la „Asociaţiunea" din Sibiu.

la Sibiu şi Braşov, iar generalul Puchner cu trupele imperiale, slab ajutat de către cei din Viena, fusese silit a se refugia în Ţara Românească. In tot cuprinsul Ardealului Ungurii înaintau biruitori, numai în cetăţuia munţilor, apăraţi cu vitejie dacică de legiunile lui Avram Iancu, n'au isbutit să pătrundă nici cu spada biruitoare, nici cu amăgitoare steaguri albe de pace,—ostaşii sau prietenii politici ai dictatorului Kossuth.[1])

Intre ceice îl îndemnau pe Iancu la pace şi chiar la colaborare cu Ungurii, erau mai ales emigranţii din Ţara Românească, unde mişcarea revoluţionară fu suprimată în toamna anului 1848. Necunoscând îndeajuns intenţiile şi firea lui Kossuth, oameni de însemnătatea lui Bălcescu socotiau, că ar fi posibilă o cooperare militară a Românilor cu Ungurii împotriva Ruşilor. In o scrisoare, trimisă din Belgrad la sfârşitul lui Decemvrie 1848, Bălcescu arăta lui Ghica[2]) cum a stăruit în Transilvania pe lângă comitetul naţional român „ca să facă propagandă contra Ruşilor, dar n'a făcut nimic, deoarece *poporul striga în gura mare, ca să cheme să vie Muscalii, că-i prăpădesc Ungurii...* Ce e bine în Transivania, —continuă Bălcescu—este că Românii sunt în picioare şi la trebuinţă vom putea cu înlesnire a recruta oameni, spre a intra în ţară. Sânt mai mulţi tineri, cari sunt în capul poporului şi s'au făcut vestiţi, cum *Iancul*, Solomon şi alţii. Toate posturile însemnate sunt în mâna Românilor. Emigranţii noştri fac propagandă *republicană* şi *antirusă. Transilvania se face cu totul ţară românească*". Această afirmaţiune a lui Bălcescu dovedeşte, că comitetul de pacificaţiune (*guvernul românesc*) al Transilvaniei reuşise în timp aşa de scurt, dela începutul lui Octomvrie până la sfârşitul anului 1848, să naţionalizeze în bună parte administraţia ardeleană prin funcţionari români, cari se bucurau de încrederea poporului.

Aceeaş speranţă în vigoarea elementului românesc din Ardeal transpiră şi din scrisoarea trimisă de Alecu Golescu din Zlatna (18 Ianuarie 1849) lui Avram Iancu, făcându-i următoarele mărturisiri: „Iată frate, că atâta *ne-am amorat* în tine, cât ţie descoperim tot secretul, *în interesul Principatelor la tine o*

1) Regnault o. c. p. 499: „La réputation d'Ianko grandissait de jour en jour. On ne l'appelait plus que *le roi des montagnes:* les Roumains avaient une armée nationale qui paralysait les brillantes victoires de Bem".

2) Anul 1848 vol V. p. 701 şi Ghica, Amintiri din pribegia după 1848. Bucureşti 1890 p. 244.

să venim, ca să-ţi arătăm şi scrisoarea comisarului nostru din Paris în interesul Românilor din Austria, care ca şi Turcia ameninţată de dismădulare *numai în românism poate afla integritatea sa scăpată* şi de elementul slav şi de cel roman prin Italieni şi de cel german şi de cel maghiar. In amestecătura aceasta grozavă misiunea noastră este a scăpa românismul, a asigura pe cei 8,000,000 de Români şi a ta este a constitua pe cei 4.000,000 de Români de sub Austria.

„Frate Iancule! în tine punem astăzi speranţa ce o avem în Magieru, care încurând cu persoana sa o să se ivească în Principate cu armata turcească, precum tu vei putea fi aci cu cea austriacă. Frate, noi suntem răspândiţi în toată Europa şi cu toţi trebuim a ne aduna la Constantinopole, ca de acolo cu Turcii să lucrăm în ţară, însă suntem lipsiţi de bani, pentru a lucra, în atâta cât cei din Paris n'au avut cu ce tipări memoarele pentru cabinetele Europei, da decum să poată călătorii . . . Noi am scris d-lui Bărnuţi rugându-l să ne dea ajutor întru a cere milă Ardelenilor pentru cauza noastră celor de sub Turci şi aceasta în neputinţa, în care ne aflăm, de a străbate în Bucovina, unde găsim bani. Aşteptând răspunsul său noi te rugăm şi pe tine, ca sau prin o colectă secretă să cerem mila Ardelenilor în favorul celor 4.000,000 de Români sau prin un imprumut pe ipotecă de moşii în ţară şi pe garanţia a toţi pentru unul şi unul pentru toţi a celor 22 de expatriaţi, capi ai revoluţiei şi ai partidei turceşti.

„De poţi face ceva, acum trebue să faci, căci pentru românism acum sau niciodată, pentru acei 4,000,000 de Români din Principate noi facem demarche, dară pentru ceilanţi de aice trebuie să daţi şi voi din mână".[1])

VI.

Iancu şi-a dat seama, fără îndoială, de faptul că lupta şi resistenţa sa nebiruită din munţi este în folosul românismului întreg. Dar împrejurările nu-i îngăduiau nici decum a da şi fraţilor din Sudul Carpaţilor ajutorul, pe care-l aşteptau şi-l cereau dela dânsul. Tocmai în primăvara anului 1849 el trecea dimpreună cu alţi colegi ai săi prefecţi şi cu legiunile din munţi prin mo-

[1]) Originalul scrisorii se păstrează în arhiva „Asociaţiunii" din Sibiiu.

mente foarte critice. Dupăce Bem reuşise în Martie[1]) să alunge din Transilvania armatele imperiale, dictatorul Kossuth, spre a înlătura şi ultima piedecă din calea penetraţiunii depline a stăpânirii ungureşti în această provincie, însărcină în Aprilie 1849 pe deputatul român din Bihor, Ioan Dragoş, să înceapă tratative de pace cu prefecţii români din munţii apuseni, cu Ioan Buteanu, Avram Iancu, Sever Axente şi Petru Dobra. După întrevederea acestora cu Dragoş în comuna Mihăleni, — un loc istoric, unde în cursul revoluţiei lui Horia fură măcelăriţi de Unguri 85 de ţărani români — a ieşit la iveală, că Dragoş nu avea dela Kossuth împuternicire deplină nici pentru armistiţiu, nici pentru pace. Dimpotrivă misiunea lui, pe care însuş Kossuth o considera dela început ca fiind foarte periculoasă, a fost numai să abată atenţiunea acestor prefecţi dela pericolul, ce-i ameninţa din partea „locţiitorului de comandant", maiorul Emeric Hatvani, pe care Kossuth n'a stat la îndoială a-l îndruma să continue luptele în contra Românilor, indiferent dacă misiunea lui Dragoş poate sau nu să aibă vre-un rezultat.

Astfel chiar în cursul tratativelor de pace, în seara zilei de 6 Mai 1849, intră Hatvani în Abrud cu 1400 soldaţi şi 3 tunuri. Iancu prinzând de veste, plecă numai decât la tabăra sa în Câm-

---

1) La 21. Martie 1849 comisarul *Moise Berde* trimitea din Cluj următorul comunicat optimist: „Mart. 17-én vitéz seregünk Fogarasig előrehaladott kergetve, üldözve az ellenséget. Az ellenség már f. hó 16-án reggel oly gyorsan, mint megfélemlett nyulak, vagy bűnei által üldözött gonosz lelkiismeretű ember szaladott Fogorasból Brassó felé, gyors kivonulásának azon szines okát adá, mintha a Háromszék megfékezésére sietne. Jó helyre! Az ellenség serege felbomlás pontján áll, mert vezérei iránti bizalmát elvesztette ... Szebentől Fogarasig az ellenség seregéből mintegy ezer fogatott el, kik örültek, hogy *Bemünk* kezébe jutottak; az ellenségtől elfoglaltatott 5000 drb fegyver. Seregeink bátrak, elszántak, mindig készek csatázni. Azt hiszem, midőn ezen jelentésemet irom, az ellenség tönkre van téve. Amen. Kolozsvárt Márt 21-én 1849. orsz. t. h. biztos Csány László ur távollétében, Berde Mózes kormánybiztos." Publ. în *Alföldi Hirlap* din Debreţin nr. 26 din *25 Martie 1849*. In aceeaş zi apărea la Braşov *Espatriatul* lui *Cesar Boliac*, glorificând pe generalul *Bem* ca pe un *„arhanghel al libertăţii"* şi sfătuind pe Români să se pătrundă de adevărul că „astăzi este o singură luptă în toată Europa: este lupta *între libertate şi tiranie*, între popoare şi dinastii. Dinastiile se strâng şi îşi dau mâna din toate părţile spre a-şi propti tronurile ce se surpă, şi toată speranţa ce le-au mai rămas este neînţelegerea şi învrăjbirea popoarelor între dânsele. Când odată popoarele îşi vor cunoaşte adevăratul interes, atunci lupta va înceta".

peni, iar prefecţii Buteanu şi Dobra, mai încrezători în asigurările lui Dragoş, au rămas în Abrud, unde fu împuşcat Dobra şi alţi Români fruntaşi spre a da lumii dovadă, cum ştiu răsplăti Ungurii încrederea pusă într'înşii.

Indepărtarea lui Iancu din Abrud l-a neliniştit pe Dragoş, care în timpul nopţii îi trimisese prin curier special o scrisoare la Câmpeni, rugându-l să se întoarcă numai decât la Abrud şi să fie convins, că atât persoana cât şi onoarea îi va rămânea fără orice vătămare căci „nu are, nu poate să aibă Ţara Ungurească un fiu atât de prăpădit, care să cuteze a vătăma asigurarea dată în numele ţării". A doua zi Dragoş repetă invitarea aceasta, a treia zi adresă o nouă rugăminte lui Iancu şi poporului, să trimită oameni de încredere la Abrud, spre a sfârşi odată starea de lucruri „urâtă şi lui Dumnezeu şi oamenilor". La această ultimă invitare Iancu răspunse scurt, sbiciuind perfidia maghiară şi accentuând lămurit, că sabia va decide între Români şi Unguri. Porni apoi cu legiunile sale la atac şi învinse repede (9 Maiu) armata lui Hatvani, care fu silit a se retrage spre Brad. Iar pe nefericitul Ioan Dragoş, care de groaza poporului înfuriat se ascunsese într'o pivniţă, lăncerii lui Iancu l-au scos şi l-au sfârticat în bucăţi ca pe un trădător al cauzei naţionale, deşi în realitate era mai mult victima credulităţii sale şi a duplicităţii lui Kossuth, decât a unei irezistibile porniri spre trădare naţională.

Dacă Iancu în aceste momente critice n'a împărtăşit soarta tragică a colegului său Dobra şi a celorlalte victime ale furiei lui Hatvani, meritul revine tinerei sale prietene Iohanna Farkas. Precum a mărturisit mai târziu însuşi Iancu unui bun prieten al său (Nicolae Henţiu), după ce a intrat Hatvani în Abrud, Iohanna l-ar fi vestit numai decât pe Iancu rugându-l, să plece fără întârziere să-şi salveze viaţa; el a eşit prin grădină, a încălecat pe calul său de coloarea porumbului şi a plecat spre tabăra dela Câmpeni.

Această prietenă a lui Iancu a devenit la 1852 soţia lui Dimitrie Moldovanu, om cu bună pregătire şi cu înaltă situaţie în viaţa socială şi politică-administrativă a Transilvaniei, secretar la guvern şi consilier la cancelaria curţii din Viena[1]).

---

[1]) Cf. I. Lupaş *O prietenă a lui Avram Iancu* în Adevărul literar şi artistic din 1923 nr. 123 şi E. Hodoş, *Din tinereţele lui Avram Iancu* în

Abia trecù o săptămână, când Hatvani se întoarse cu trupe proaspete împotriva lui Iancu, care în preajma luptei a 2-a dădù —cum mărturiseşte însuşi în raportul său—„cele mai strânse porunci ca nime să nu cuteze a se substrage din luptă" apoi, încredinţând trupa dela Câmpeni *bătrânului său părinte*, alergă în noaptea de 18—19 Mai în câmpul de luptă dela aripa stângă.[1])

De asădată lupta crâncenă a durat *30 de oare* fără întrerupere (din 18 Mai dimineaţa până în ziua următoare la ameazi), terminându-se iarăşi cu biruinţa legiunilor române. Armata lui Hatvani fu nimicită „în sensul literar al cuvântului".[2])

Setea de răsbunare asupra Românilor victorioşi cercă Hatvani să şi-o stâmpere, spânzurând la Iosaş (23 Mai) pe eroicul prefect Ioan Buteanu, ale cărui ultime cuvinte au fost acestea: „Eu mor liniştit, pentrucă moartea mea este răsbunată de ajuns prin cele două pierderi totale ale Maghiarilor din Abrud".[3])

„*Anuarul institutului de istorie naţională*" Cluj v. II p. 131 şi urm., unde se comunică amănuntul interesant, că prin munţii apuseni se cântau câteva versuri atribuite lui Iancu şi relaţiilor sale prieteneşti cu Farkas Háni, despre care se spune în aceste versuri că:

«E frumoasă ca o zână,
Dar, durere, nu-i română!
De nu-mi place,
Ştiu de ce".

1) Raportul lui A. Iancu trad. rom. Sibiu 1884 p. 45.

2) Ibidem 49. Cf. şi epistola trimisă de Iancu din Câmpeni la 15 (27) Iunie 1849 deputatului bihorean Ioan Gozman, care se silea să-l convingă că intrarea lui Hatvani în Abrud ar fi fost „casualistică". Iancu aducea lui Kossuth învinuirea că nu e statornic în propusuri; promisiunile cele mai temeinice de azi, mâne sunt revocate şi nimicite prin alte decrete ale Domniei sale... Eară Domniilor voastre vă mulţumim şi nu vă rugăm, să cereţi pedeapsă asupra lui Hatvani, că *cu ce i-am fost datori, i-am plătit, nimic rămânându-ne înapoi de a mai pretinde*". Vasile Moldovanu. *Memorii din 1848-9*, Braşov 1895 pag. 158-161.

3. Ibidem pag. 50. E frumoasă şi semnificativă scrisoarea, pe care o adresase prefectul Buteanu în Aprilie 1849 maiorului ungur Csutak, căruia îi spunea aceste cuvinte răspicate: „*Libertatea voastră sunt furcile, egalitatea drepturilor stă într'aceea ca celelalte neamuri, cari locuesc cu voi într'o ţară, să le topiţi în elementul maghiar*. Treziţi-vă. mai este încă vreme, şi nu vă pătaţi caracterul naţional. căci sunteţi făloşi şi de multe ori *fala cea proastă mult strică unei naţii*, şi *o politică rea şi smintită pe un neam îl poate răsturna în mormânt*" cf. I. Ghica, *Amintiri din pribegie* p. 327.

Ca să răzbune sângeroasa înfrângere a lui Hatvani, fură trimişi la sfârşitul lui Maiu contra Românilor din Munţi 7000 de ostaşi maghiari, cu 19 tunuri, sub comanda colonelului Kemény Farkas. Acesta abia sosi în Abrud, când fu atacat de Români. Preotul Simion Groza învingând 2 companii de Săcui, reuşi să izoleze şi înfometeze armata lui Kemény, care isprăvindu-şi repede proviziile fu nevoit să vadă cum soldaţii hămesiţi încearcă a-şi alina foamea „cu tărâţe şi cu boabe de cucuruz". In această situaţie strâmtcrată el trimise lui Iancu şi taberei române ofertă de pace, dar primi acelaş răspuns categoric, care i se dăduse şi nefericitului Dragoş: între Români şi Unguri are să decidă numai sabia.[1]) Cu încredere în Dumnezeu şi în dreptatea cauzei, pentru care lupta, Avram Iancu era gata să întâmpine şi de astă dată pe duşmanul, care se furişase în munţi, în acelaş fel ca şi pe Hatvani: să-i facă armata puzderii!

Consiliul de răsboi ţinut la Câmpeni în 12 Iunie hotărî să pornească din toate părţile atacul contra lui Kemény, care ajunse într'o situaţie desperată. Sub comanda preoţilor — prefecţi Bălint, Gomboş, Groza, Fodoreanu, Vlăduţiu glotaşii români izbutiră a răspinge armata ungurească în toate punctele şi a o strâmtora în Abrud; lupta cu preotul Groza a durat în 15 Iunie până la miezul nopţii. Kemény descurajat rosti atunci cuvintele „dracul să se mai bată cu popii", iar în dimineaţa zilei următoare, învăluit într'o pierdea de „negură foarte groasă" fugi din Abrud cu resturile armatei sale. Buciumanii l'au urmărit, reuşind să ia două care cu muniţii şi să mai răpună 140 de Unguri dintre ceice fugiau strigând spăimântaţi: suntem pierduţi! (oda vagyunk). Lupta cu Kemény probează — cum spune Iancu — „credinţa neclintită a Românilor, devotamentul lor, perseveranţa şi bravura lor fără exemplu".[2])

Răzbunarea ungurească n'a întârziat; la 2 Iulie fu arsă comuna Mărişel, săvârşindu-se atrocităţile amintite în raportul lui Iancu astfel: „n'a fost de ajuns că au omorât fără milă bătrâni, femei şi prunci nevinovaţi, dar mai puneau şi pe pruncii sugători lăsaţi cu viaţă la piepturile reci ale mamelor omorîte, pentruca în modul acesta să-i omoare mai încet. Multe din aceste fiinţe nevinovate au mai fost aflate în viaţă după trei zile, cei mai

---

[1]) Raportul pag. 59.

[2]) Ibidem pag. 63.

mulţi însă au suferit o moarte plină de torturi".[1]) Tânărul comandant Paul Vasvári plăti cu viaţa îndrăsneala de a fi pătruns în munţi, iar armata sa fu sdrobită formal de către puţinii vânători şi lănceri, pe care Iancu îi trimise acolo sub comanda tribunului Nicolae Corcheş.

VII

In cursul acestor lupte grele Iancu îşi păstra liniştea şi seninătatea. Primind dela Unguri noi oferte de pace, răspundea la sfârşitul lui Iunie deputatului bihorean Ioan Gozman că Românii ca oameni ai libertăţei s'au oferit „fraţilor maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversităţile timpurilor viitoare, numai să le garanteze *naţionalitatea pe temeiul dreptului egal* şi... că ei rămân statornici pe lângă punctele petiţiunei din 15 Mai, alcătuite *de toată naţiunea*".[2])

Un răspuns asemănător dădea Iancu din Câmpeni la 15 Iulie 1849 prin un memoriu, adresat „fraţilor maghiari" mărturisind că se teme a-i crede, deoarece aevea s'a înşelat. „Crezut-au bravii noştri bărbaţi Buteanu şi Dobra şi căzură jertfă ascuţişului teroristic. Cu adevărat aţi putea voi înnoda aci o scuză, că ei căzură din furia soldaţilor, sau neghiobia lui Hatvani pricinui aceasta, însă această scuză e deşartă şi fără temei, deoarece nu un Hatvani ne înşelă pe noi, ci acela, întru care voi v'aţi odihnit, căruia voi cu crezământ deplin i-aţi pus fericirea voastră în mână, ca să o aşeze pe viitor. Acela, care e capul vostru şi preşedintele ţării ungare, acela, acela, vezi, ne înşală pe noi şi acela e Ludovic Kossuth".[3]) Totuş Bălcescu nu se putea obicinui să renunţe la planul său predilect de a vedea pe Românii ardeleni luptând împreună cu Ungurii contra Ruşilor, chiar când aceştia porniseră cu forţe importante să sugrume orice mişcare revoluţionară din cuprinsul Ungariei. Deşi la sfârşitul lui Iunie constata despre conducătorii Ungurilor că sunt „proşti şi *ciocoi* toţi şi că de n'ar fi contra Muscalilor, n'ar merita să-i privească cineva",[4]) cu două săptămâni mai târziu scria cu entusiasm despre Kossuth, care i-a pro-

---

[1]) Ibidem pag 64.

[2]) Cf. epistola lui Iancu către Gozman, publicată de V. Moldovanu în Memorii din 1848-9 p. 158-161.

[3]) Cf. foiletonul „*Tribunei*" din Arad dela 24 Maiu 1907 nr. 105.

[4]) I. Ghica, Amintiri p. 330

pus „să ia pe Iancu cu toată armata lui în Valahia mare . . . ca toţi Românii din Transilvania şi Banat să meargă să mântuiască Principatele, unde e temeiul naţionalităţii române". Astfel Bălcescu, care în cazul de faţă s'a dovedit slab cunoscător al oamenilor şi al împrejurărilor, se amăgea cu speranţa că „peste puţin, împreună cu Bem, va intra în Valahia mare cu o mare putere şi *8 milioane* de Români vor fi în picioare contra Muscalilor.[1]) A plecat deci, cu propunerile de pace ale lui Kossuth în munţii lui Iancu, stăruind pentru ducerea la îndeplinire a proiectului său. Insuş Kossuth avizase pe Bem despre planul unei „legiuni valache" ca despre un lucru foarte important, iar acesta în proclamaţiunea sa adresată Moldovenilor îi chiamă pe toţi la arme asigurându-i că, „în puţină vreme jugul rusesc va fi sfărămat"... Iancu având însă atâtea experienţe, recente şi dureroase, despre valoarea ofertelor lui Kossuth, s'a mulţămit a-i da la 3 August 1849 un răspuns scurt, prudent şi generos avizându-l că nu poate intra în tratative de pace cu «fraţii unguri, fiind împrejurările foarte critice." Totuş e hotărât să rămână neutral în cursul luptelor, ce se vor da între Unguri şi Ruşi, spre a-şi dovedi sentimentele frăţeşti, pe cari le nutreşte faţă de *poporul maghiar.*[2])

Prudenţa lui Avram Iancu era foarte necesară atunci. Mulţi duşmani intriganţi cercau să-l compromită în faţa Austriacilor şi a Ruşilor. Deaceea cu 5 zile mai târziu îi scria Bălăşescu din Sibiiu cu îngrijorare: „Frate, ai de grijă, împulpează-te acum, ca numele ce l-ai câştigat să nu-l pătezi, că aici caută toţi cu lumina la amiazi, ca puterea voastră dintre munţi şi credinţa noastră a Românilor să o înegrească. Ce e mai mult, între hârtiile cele prinse dela Bem este una subscrisă de Bem către *Stein,* colonelul unguresc din Sebeş, în care zice Bem că Românii din munţi au pacificat şi poate merge în România pe unde va voi !!! Eu însumi am cetit acea scrisoare, dar le-am zis că este minciună."[3])

Soarta revoluţiei maghiare fu pecetluită, când armatele ruseşti, sub comanda generalilor Paskievici pentru Ungaria şi Lüders pentru Transilvania, veniră în ajutorul celor austriace. Kos-

[1]) Ibidem p. 366-7.

[2]) Asbóth Lajos *Emlékiratai.* Pest 1962. vol. II. p. 82-3 e publicat în trad. maghiară acest răspuns al lui Iancu.

[3]) Cf. epistola din 8.-VIII 1849 alui N. Bălăşescu cătră Iancu, în *Anexe.*

suth văzându-şi cauza pierdută, părăsi Ungaria în August 1849, iar armata răsculaţilor maghiari, condusă de Artur Görgei depuse armele înaintea oştirii ruseşti, lângă Şiria, în judeţul Aradului (13 August 1849). Când a primit ţarulNicolae I. telegrama lui Paskievici, care-l anunţa că Ungaria zace la picioarele lui, a exclamat cu bucurie: „Ura! cu noi este Dumnezeu, înţelegeţi neamuri şi vă plecaţi"[1].)

Generalul Lüders, căruia i s'a zis de către linguşitorii săi «liberatorul Transilvaniei," spunea mai târziu unui diplomat francez[2]) că «între Austriaci şi Unguri domneşte o ură adâncă şi cei din urmă sunt de o potrivă urgisiţi de toate neamurile din teritoriul Ungariei: Saşi, Sârbi, Croaţi, Români. Aceştia mai ales sunt într'o stare de paria şi formează în Transilvania populaţia cea mai nenorocită. Ei au sprijinit încă dela începutul revoluţiei armata austriacă şi Ruşii au să se laude de concursul lor pentru aprovizionări. Dela început, unirea lor cu Ungurii ar fi dat, probabil, alt curs revoluţiei. Fără proviziile, pe care le-am găsit în Principate şi *fără Iancu, căpetenia Românilor Transilvăneni, nu aşi fi putut reuşi.* Printre corespondenţele, pe care am pus mâna, am aflat scrisori dela Kossuth către Iancu, în care spunea că Ungurii se căiau de a fi dispreţuit drepturile fraţilor lor români şi că, în caz de izbândă, aceştia ar putea să fie siguri de toate concesiunile pe care le cereau. Românii, adăuga generalul Lüders, sunt foarte vrednici de interes şi am adresat în favoarea lor un memoriu împăratului (Nicolae), care mi-a ră-

---

[1]) Cf. *Ungarische Jahrbücher* din Berlin 1921 p. 153 art. lui David Angyal, *Neuere Literatur über den ungarischen Freiheitskampf* în legătură cu cartea lui *Theodor Schiemann, Geschichte Russlands unter Kaiser Nicolaus I.* vol. IV. 1840-1855 (19.9).

[2]) *Poujade*, soţul unei romănce, a publicat la Paris (1859) amintirile sale sub titlul *„Chrétiens et Turcs"* (p. 304-5) cf. *„Avram Iancu şi generalul Lüders* în *Gazeta Transilvaniei* din Braşov (1920 nr. 75). precum şi N. Iorga *„Ceva nou despre Avram Iancu"* în revista *„Transilvania"* din Sibiiu 1922 p. 583 Indată după moartea lui Iancu publicase în *„Romănul"* din Bucureşti, la 17 Sept. 1872, *Aron Crainic* „fost coleg de arme al decedatului erou" ca generalul Lüders *„recunoscu bravura lui Iancu şi a celorlalţi prefecţi şi tribuni români"*, că după învingerea Ungurilor „îi chemă la Sibiiu, le mulţumi pentru curajul arătat, apoi le promise decoraţiuni", iar generalisimul austriac Radetzky i-a trimis (lui Iancu) un bilet cu invitaţiunea să-şi puie numele şi scrierea pe hârtie spre a o aşeza într'un *album* între cei mai vestiţi generali austriaci" (p. 782),

puns, că el n'ar putea interveni într'o asemenea chestie, dar că memoriul îl transmisese curţii din Viena. Austria va fi obligată să dea Românilor drepturi egale cu ale celorlalte naţionalităţi, dar ei sunt într'o stare de complectă înjosire".

VIII.

In primăvara anului următor (1850) Avram Iancu participă în calitate de deputat mirean la sinodul convocat de Şaguna în Sibiiu pentru organizarea aşezămintelor bisericeşti şi şcolare[1]) dupăce s'a întors dela Viena, unde se prezentase la 8 Martie în audienţă la împăratul Francisc Iosif I, căruia îi rosti o cuvântare în limba latină.[2]) Impăratul vroia să răsplătească prin decoraţii meritele şi vitejia lui Iancu. Acesta refuză însă primirea decoraţiilor împărăteşti spunând, că răsplata nu se cuvine lui ci naţiunii române, care a adus sacrificii atât de mari pentru tron şi patrie.

Această răsplată, care după convingerea lui Iancu şi după îndreptăţitele „cereri" ale Românilor ardeleni trebuia să fie deplina libertate naţională, Impăratul din Viena nu înţelegea s'o încuviinţeze „bravilor" săi Români — nici atunci, nici mai târziu. Dupăce primi ordin să părăsească Viena, Iancu se întoarse acasă în munţi. Misiunea sa o credea terminată. Viaţa lui de aci înainte îi părea fără nici un rost. Zădărnicia sacrificiilor din anii revoluţiei şi gândul trist al morţii îl muncia; dovadă testamentul său dela sfârşitul anului 1850 (20 Decemvrie), prin care dispunea ca întreagă averea lui „să treacă în folosul naţiunii, pentru ajutor la înfiinţarea unei academii de drepturi, tare crezând că *luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile naţiunii.*"[3]) După experienţele dureroase ale eroismului răsplătit cu ingratitudinea „prea înaltă", Iancu îşi păstrase încă încrederea în puterea biruitoare

[1]) Cf. I. Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, monografie istorica. Sibiiu 1911. ed. II. p. 97.

[2]) Cf. *Convorbiri literare* 1903 p. 176-7, unde e publicată scrisoarea lui Laurian către Bărnuţiu arătând că „Imperatoriul i-au primit prea bine; Iancul l-au salutat latineşte şi i-au dat raporturile; Imperatorul i-au răspuns: *Lubenter accipio et gratulor, multa fecerunt, valde multa fecerunt*; apoi am vorbit eu germaneşte, şi i-am prezentat pe fiecare în parte (Iancu, Balint şi I. Maiorescu): *Es freuet mich sehr, Sie haben viel geleistet, Iancu hat sehr viel geleistet,* au fost vorbele Imperatoriului de nou către mine".

[3]) Cf. „*Transilvania*" din Sibiiu 1922.

a principiului de *legalitate,* dar o pierduse pe aceea în simțul de dreptate al tânărului împărat, cu care a evitat a se întâlni în vara anului 1852, când acesta veni să cerceteze Transilvania [1].

Iancu a rămas adânc rănit și tulburat sufletește din cauza acestei ingratitudini împărătești față de neamul său, precum și din cauza gravelor jigniri personale, pe cari fu silit a le îndura când slujbașii împăratului, pentru care el luptase cu credință și cu izbândă, nu s'au sfiit a-l pălmui în temnița din Alba-Iulia (1852).

Din înflăcăratul suflet de erou al anilor 1848-49 n'a mai rămas decât o *umbră* îndurerată, pribegind prin munți, fără a-și putea găsi undeva alinare. Aceste suferințe morale au făcut să sporească și mai mult popularitatea și faima numelui său de-erou, iubit de-opotrivă în culmea gloriei, ca și în adâncul întunecat al nenorocirei sale.

Un prieten din tinerețǎ, Ilie Măcelariu destăinuia, că pela 1860, în urma stăruințelor sale, Iancu s'a învoit să meargă cu el la Alba-Iulia. Dar când era momentul să plece, Moții s'au alarmat și adunându-se în grabă împrejurul lui, l-au oprit zicându-i „trebue să rămâi la noi și să ții cu noi până la urmă, nime nu te poate îndepărta dintre noi".[2] Intre ei a și rămas până la sfârșitul zilelor sale, pe care nime și nimic nu le-a mai putut însenina.

Durerea sufletului său o tălmăcia în vers de fluer. Rareori mai lua condeiul în mână să o exprime în cuvinte resemnate și mișcătoare, cum sunt următoarele mărturisiri laconice, cuprinse într'o epistolă adresată *la 15 Maiu 1860* aceluiaș bun prietin al său, Ilie Măcelariu: „Mă întrebi, ce mai nădăjduesc și ce mai cred? Iți răspund că timpul nădejdilor mele a trecut și credința mea este ca a șarpelui, căruia natura îi impune să-și apere capul. Dar să nu crezi, că o spun aceasta, fiind că aș fi îngrijat de amărâta mea viață. Nu, căci viața mea o am expus de mai multe ori primejdiei în anii 1848 și 1849 *pentru iubita mea na-*

---

[1] Ca o dovadă a disprețului total, pe care oficialitățile țineau să-l arunce cu orice prilej în fața elementului românesc din Ardeal, poate servi și broșura intitulată *„Anordnungen belangend die Feierlichkeiten bei Ankunft und während der Anwesenheit Allerhöchst Seiner Majestät in Hermanstadt am 23-24, 25 u. 26 Iuli 1852*, care arată că *Țiganii* au fost așezați cu acel prilej înaintea Românilor: IV. Grupe, *Zigeunervolk* (p. 12) V. Grupe: *Rumänisches Hirtenvolk.*

[2] Cf. Eugen, Friedenfels. *Josef Bedeus von Scharberg* Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrhundert. Viena 1876 II. 404—12.

ţiune şi pentru credinţa către împăratul. Ci înţeleg iubita mea naţiune, care suspină sub povara atâtor dureri şi pentru care m'ar durea inima, dacă o aş aduce în primejdii şi mai mari prin exprimarea adevăratei mele credinţe".[1])

Adevărata lui credinţă, fireşte, nu putea fi alta decât cea sfinţită cu botezul de sânge al multor generaţii de mucenici, — aceea pentru care se sacrificase Horia şi tovarăşii săi în Transilvania, iar Tudor Vladimirescu în Ţara Românească, voind s'o transforme dintr'o moşie exploatată de „tagma jefuitorilor" într'o adevărată patrie — mamă a întreg norodului românesc, regenerat prin „libertatea născută din nou".

Soarta a fost mai tirană cu Avram Iancu decât cu antecesorii săi *în martiriul pentru ideea naţională.* Roata dela Alba-Iulia şi iataganele ucigaşilor din preajma Târgoviştei le-au curmat acestora mai repede suferinţele, pe când Iancu a trebuit să-şi poarte crucea, — cum sfătuia la 1847 Dimitrie Brătianu pe tovarăşii săi de idei — mai bine de două decenii rătăcind prin vuetul lumii.

Exprimă un adevăr dureros cuvântul lui Ion Gorun că Avram Iancu a murit de două ori: l'a ucis mai întâi falşitatea şi perfidia, — şi abia la 1872 l-a atins şi coasa vremii . . .[2])

IX.

Cu toate că cel aşezat în mormântul dela Ţebea, sub gorunul lui Horia, în ultimele două decenii ale vieţii sale nu mai fusese decât *„umbra Iancului"*, totuş l-a plâns „Ardealul, scumpa sa patrie" şi întreagă naţiunea română, „dela mare până la munţi" s'a îmbrăcat în doliu[3]), pentrucă în timpuri aşa de grele şi în viforate ca ale revoluţiei din 1848—9 „el a salvat onoarea naţiunii".[4]) In el îşi pusese toată nădejdea biruinţii nu numai românimea ardeleană, ci şi conducătorii politici ai Românilor din Principate, cari — dupăcum arată fragmentele citate din corespondenţa lui Bălcescu şi Alecu Golescu — aşteptau din moment

---

[1]) Idem, ibidem, unde e publicată epistola în traducere germană după originalul românesc, pus autorului la dispoziţie de către Ilie Măcelariu; astăzi nu se ştie, dacă mai există originalul românesc şi unde se află.

[2]) Cf. *„Transilvania"* din Sibiu 1922. p. 593.

[3]) Cf. „Federaţiunea" din Budapesta 1872 nr. 92.

[4]) Cf. *„Românul"* din Bucureşti 1872 p. 782.

în moment să vadă sabia lui Iancu fulgerând biruitoare şi în Sudul Carpaţilor.

Viaţa lui Avram Iancu, frântă în două tocmai în culmea gloriei, se prăbuşi în întunericul suferinţii, fără ca pe urma strălucitelor sale rezultate ostăşeşti să fi putut culege cuvenita roadă pentru naţiunea sa. Era de sigur, o mare nedreptate în această grea lovitură a sorţii. Dar suferinţa lui morală, oricât de cruntă, avù şi o parte bună: îl scuti de obicinuitele poticneli politice, cari în numeroase cazuri au spulberat destul de repede gloria militară a unora din cei mai iscusiţi comandanţi de oaste.

Avram Iancu la vârsta de 25 de ani, după terminarea războiului, a întrat numai decât în legenda populară şi a rămas într'însa. Aceasta n'a lipsit a-l desmerda şi a-l mângăia în plăsmuirile sale poetice cu atât mai stăruitor, cu cât realitatea devenia mai tristă şi mai crudă pentru dânsul

In soarta tristă a eroului său naţional, Avram Iancu, poporul român ardelean se obişnuise a vedea însaşi icoana propriei sale vieţi sbuciumate,[1]) a propriilor sale lupte pecetluite cu atâtea jertfe de sânge şi răsplătite cu atâtea speranţe înşelate. Toată rîvna spre libertate naţională o concentrase în fiinţa acestui fiu al munţilor, care în clipa cea mare, când se făcea încercarea supremă de a coborî principiul naţionalismului organic

1) In necrologul publicat în *Telegraful Român.* la 7/19 Sept. 1872 se spune relativ la *Avram Iancu* că „viaţa lui în totalitatea ei va rămânea o oglindă sinceră a vieţii noastre naţionale. Pentrucă ea ne spune în mod atât de învederat şi pipăit, ce produce îndoiala sufletească. După cursul cel frumos şi de glorie naţională *Iancu* era destinat să ocupe un loc în sânul naţiunei sale, care să nu dea acesteia numai splendoare, dară şi bunătăţi reale. Atunci trei bărbaţi însemnaţi au aruncat îndoiala în sufletul său inocent. Suvenirea trecutului celui mai recent şi îndoielile aruncate în sufletul lui au născut *suspiciunea*. că trecutul său de fapte ilustre este un trecut deşert. Suspiciunea a fost nutrită, încât ea pentru dânsul a devenit o *convingere* tristă. Sufletul lui de aci încolo a fost supus unui şir de torturi, care le-a înmulţit. le-a potenţat cele ce a văzut că se întâmplă în jurul său. De sigur, că atunci şi în sufletul lui vor fi sunat coardele acelea dureroase cari ni le înfăţişează un poet englez prin cuvintele : Acum, o pentru totdeauna, cale bună noroace al meu ! cale bună pace a sufletului meu ! Lupta aşadară continuă în internul lui Iancu între iubirea poporului său. căruia a fost consacrat viaţa sa şi sufletul său, şi imaginile ce i le-a zugrăvit neîncetat suspiciunea aruncată într'însul i-au nimicit puterile sale spirituale, în urma cărei nimiciri a devenit imposibil pentru sine şi pentru poporul, căruia s'a consacrat".

din sferele înalte ale doctrinei în realitatea vieţii noastre politice, a înţeles mai bine decât oricare altul să-şi pună sabia vitează în slujba neamului, aducându-se pe sine drept jertfă curată şi fără prihană, aşa cum o putea oferi sinceritatea şi profunzimea unui viguros sentiment naţional. Dar alături de acest sentiment intens pentru durerile neamului său, nu lipseşte din caracterul lui Iancu nici sentimentul creştinesc, nici nota general-umană pentru suferinţele deaproapelui în deobşte, oricărei naţii sau credinţe ar fi aparţinut. Deaceea socotim dreaptă constatarea căpitanului Gratze, care spune în raportul său, că Iancu se bucura de o popularitate nemărginită şi că n'a făcut nimănuia vre-o nedreptate. Este deci explicabil efectul magnetic, pe care personalitatea lui armonioasă, superioritatea lui intelectuală şi morală, spontaneitatea şi sinceritatea lui îl exercita nu nu numai asupra Românilor, ci şi asupra elementelor străine, cari au avut prilej să-l cunoască mai deaproape.

Numele lui Avram Iancu a devenit, în urma acestor însuşiri, ca şi prin întreagă aureola sa de glorie şi suferinţă, o expresiune simbolică a luptelor şi năzuinţelor noastre naţionale tocmai fiindcă soarta vieţii lui, credinţa şi vitejia lui au fost îngemănate cu ale poporului, din sinul căruia s'a ridicat, spre a da strălucite dovezi de abnegaţiune şi sacrificiu eroic în lupta pentru libertate.

Academia Română, preţuind după cuviinţă însemnătatea mormântului dela Ţebea, binecuvântă poporul din Vidra de sus, care s'a învrednicit a contribui la fundamentarea României întregite cu jertfa scumpă a nemuritorului său fiu: *Avram Iancu „Regele Munţilor"*.

ANEXE.

1. AVEREA PĂRINŢILOR LUI AVRAM IANCU LA 9-XI. 1839.

Extractus Urbarialis Iudicis Dominalis Felső-Vidrensis providi Iánk Alexandru.

EXTRACTUS

Super Sessione Colonicali Iudicis Dominalis, ac una Silvarum Gorniconis providi Iánk Alexandru, expeditus, et pro ejus Desiderio, e pura Possesionis fiscalis Felső-Vidra Conscriptione, sub Authentia Extradatus.

Secunda Sessio	Mensura Vienensis		
	metreta	Quadrans	Octalitas
Colonicalis, quam tenet & inhabitat localis Iudex Dominalis, ac simul Silvanalis Gornico providus *Iánk Alixandru*, arcinatur ab oriente Foeneto Colonicali ad hanc Sessionem pertinente, & occidente & meridie Alveo molari et Fluvio Kis-Aranyos ibidem decurrente, a septemtrione vero via plateaque publica pagensi.			
Huic Sessioni Colonicali superaedificata sunt:			
1.° Domus e lapideis et ligneis materialibus splendide aedificata, et Scandulis formose tecta.			
2.° Camera Victualium e similibus materialibus solide erecta.			
3.° Horreum manu artificiali e ligneis materialibus solide sibi invicem locatis extructum stramineque velatum cum adnexis eidem tribus Stabulis.			
4.° Domus altera minor e ligneis materialibus erecta, Scandulis tecta, & per praedicti Iudicis Dominalis Iánk Alixandru Matrem Iánk Gyorgyászé vocatam inhabitata			
5.° Culina Vernalis nova, e ligneis materialibus solide aedificata & scandulis tecta.			
6.° Stabulum ligneum stramineo tecto provisum.			
7.° Hara Porcorum Stramine velata.			
Superficialis extensio hujus Sessionis in duabus figuris est dimensurata, primae □-ris longitudo 100, una latitudo 48° altera 12°, alterius △-ris altitudo 48° Basis 10 orgias quadratas numerat, quarum quantitates simul sumpsae efficiunt 2 Iugera 40 orgias □-tas.			
Secundum mensuram Viennensem efficiunt — —	6	—	3
Summa per se			

Sequntur appertinentiae externae ad praevicinatam Sessionem spectantes et quidem Agri arabiles.	Iugera	Orgiae □-tae	Cubulus	Metreta
1.⁰ *La Csellăru* vicinatur ab una Agro arabili providi lànk Avrám, partibus item ab altera Silva fisco allodiali. Superficialis extensio hujus agri in duabus Figuris □-ribus est dimensurata, primae longitudo 70⁰, una latitudo 36⁰ altera 20⁰, orgias quadratas numerat, harum quantitates simul sumptae efficiunt.	1	872	3	$^{6}/_{16}$
2.⁰ *In Fatzė linge Bėltz* vicinatur agris arabilibus ab una per providum lánk Avrám partibus vero ab altero per providum lánk Iuon posessis. □-ris extensio hujus agri in longitudine 84 latitudine vero 40 orgias quadratas continet, quae in simul efficiunt in quadratis.	2	160	4	$^{12}/_{16}$
3.⁰ *La Nyıkulutză* situatur in vicinitatibus ab una agri arabilis providi. Latus	3	1032	7	$1^{2}/_{16}$
Translatum	3	1032	7	$1^{2}/_{16}$
lánk Avrám, partibus item ab altera Silvae dumetosae Fisco allodiallis; □-ris extensio hujus agri in longitudine 42 una latitudine 13 altera 21 orgias regales numerat, quarum quantitates simul sumpto efficiunt in quadratis — — —	—	714	—	$3^{9}/_{16}$
4.⁰ *In Dėmb la Hérésty* vicinatur ab un agro arabili providi lank Iuon, partibus vero ab altera Silva dumetosa Fisco allodiali □-ris ejus extensio in longitudine 36 latitudine vero 20 orgias regales numerat, quae simul sumpto efficiunt 5.⁰ *Linge Riu* vicinatur ab una agro arabili providi Martá Veszelie lui Ilie, partibus item ab altera fluvio Kis-Aranyos ibidem decurrente.	—	720	—	$3^{9}/_{16}$
Extensio hujus agri in duabus △ ribus figuris dimensurata exstitit, primae altitudo 25, Basis 14, alterius altitudo 26 Basis 16 orgias quadratas continet, quae simul sumptae efficiunt — — — — — — — — — — —	—	384	—	$1^{14}/_{16}$
Latus	4	1250	9	$2^{2}/_{16}$
Translatum	4	1250	9	$2^{2}/_{16}$
6.⁰ *La Ungyetzi* situatur in vicinitatibus ab omni parte Silvae Fisco allodialis. □-ris ejus extensio in longitudine 60⁰, altera 30 orgias regales continet, harum quantitates simul sumptae efficiunt in quadratis — — — — — — — — — — — — —	2	1250	5	$2^{4}/_{16}$
7.⁰ *In Lunkė la Bogdan* vicinatur ab una Foeneto Colonicali, partibus vero quam vero latitudine Colonicali providi Gligor Kosztán — — — — — — — — — — — — — — □-ris ejus extensio, tam in longitudine, ab altera Sessione fingit lative 40⁰ orgias regales numerat, quae simul sumptae efficiunt — — — — — — — — — — — — —	1	—	2	—
8. *Hortus leguminalis sepibus obductus linge Drum vocatus,* vicinatur ab una via plateaque publica pagensi, partibus vero ab altera Sessione interna Colonicali providi lánk Avrám. □-ris ejus extensio in longitudine 20, latitudine Latus	8	900	17	$^{8}/_{16}$
Translatum	8	900	17	$^{8}/_{16}$

	Iugera	Orgiae □-tal	Cubulus	Met-reta
dine vero 8^0 orgias, △-ris vero in Basi 6^0 altitudine autem 27 orgias quadratas continet, quae insimul efficiunt	—	241	—	1
NOTANDUM				
In modo descripto Horto, (qui per unam Semitam transsecatur) solana tuberosa vulgo (Krumper) solent seminari.				
Summa Agrorum	8	1141	17	$1^8/_{16}$
Foenilia.				
1.º *Linge Válé* situatur in vicinitatibus ab una Rivuli Vályа Iovai dicti partibus vero ab altera Foeneti Colonicalis providi Iánk Avram. □-ris ejus extensio in longitudine 40, latitudine 30 orgias quadratas continet, quarum quant'tates simul sumptae efficiunt — — — — — — — — — — — — — — —	—	1200	1	15
2.º *Linge Drum*, situatur in vicinitatibus Foenetorum Colonicalium, ab una per providum Iánk Avram, partibus item ab altera per providum,				
Latus	—	1200	1	15
Translatum		1200	1	15
Iánk Ioun posessorum. □-ris ejus extensio in longitudine 70^0, una latitudine 16^0. altera vero 12 orgias regales numerat, harum quantitates simul sumptae efficiunt — — — — — — — —		980	1	$6^1/_2$
3.º *Ibidem Superius* vicinatur ab una via seu semita Pagi publica, partibus vero ab altera Tenutis Colonicalibus Coloni Also-Vidrensis providi Trifutz Alixandru. □-ris ejus extensio in longitudine 90^0 una latitudine 60, altera vero 140 orgias regales numerat, harum quantitates simul sumptae efficiunt — — — — — — — —	2	130	4	$4^1/_2$
4.º *In Lunké gyin szusz gyé Trifutzésty* vicinatur ab una via publica pagensi. partibus item ab altera Foeneto Colonicali providi Iánk Avrám. □-ris ejus extensio in longitudine 160^0 una latitudine 25, altera vero 170 orgias regales numerat, harum quantitates simul				
Latus	3	710	6	26
Translatum	3	710	6	26
sumptae constituunt. — — — — — — — — — — — — —	2	160	4	6
NOTANDUM				
Huic Foeneto Colonicali superaedificatum est unum Bovile stramine velatum.				
5.º *Ibidem in Lunké superius*, vicinatur ab una Foeneto Colonicali providi Triff Tagyer, partibus item ab altera Foeneto, aeque Colonicali providi Iánk Avràm. □-ris ejus extensio in longitudine 90^0 una latitudine 26^0 altera vero 20^0 orgias regales numerat, harum quantitates simal sumptae efficiunt - — — — — — — —	1	470	2	$17^1/_2$
6.º *In Béltz* vicinatur parte ab utraque Foeneto Colonicali providi Iánk Iuon.				

	Iugera	Orgiae □-tae	Currus	Porti-onnes
□-ris ejus extensio in longitudine 72°, una latitudine 30°, altera vero 20 orgias regales continet, harum quantitates simul sumptae efficiunt in quadratis — — —	1	100	2	3½
	7	1440	15	23
Translatum	7	1440	15	23
7.° *Linge Riu in Lunkė la Trifutzésty* vicinatur ab una via publica pagensi, partibus vero ab altera Rivulo Kis-Aranyos ibidem decurrente				
△-ris ejus extensio in latitudine 70° Basi vero 540 orgias quadratas continet quarum quantitates simul sumptae efficiunt in quadratio — — — — — — — —	1	290	2	10½
8.° *Pésztyé Iáz la Moară Gligorestyilor* vicinatur ab una Alvea Molari, Rivuloque seu Fluvio Kis-Aranyos dicta partibus item ab altera Silva Fisco allodiali.				
□-ris ejus extensio in longitudine 27°, una latitudine 19° altera vero 5 orgias quadratas continet, quarum quantitates simul sumptae efficiunt — — — — — — —	—	324		12
9.° *In Lunké la Bogdan* vicinatur ab una agro arabili ad hanc Sessionem pertinente, partibus vero ab altera Foeneto Colonorum providorum Csámá Kosztăn.				
Latus	9	454	18	15½
Translatum	9	454	18	15½
et Toagyér Kováta.				
□-ris ejus extensio in longitudine 85°, latitudine vero 40° orgias quadratas continet, quarum quantitates simul sumptae constituunt — — — — — — — — — —	2	200	4	7½
10.° *In Béltz lingé Onelikă* vicinatur ab una Foeneto Colonicali Viduo Guje Ioszivaje, partibus vero ab altera Foeneto aeque Colonicali providi Mihetze Onelika.				
△-ris ejus extensio in altitudine 28 Basi vero 30 orgias quadratas continet, quarum quantitates simul sumptaę efficiunt in quadratis — — — — — — — — — — —	—	570	—	21½
11.° *Ibidem in Béltz inferius* vicinatur ab una Foeneto Colonicali Viduae Guje Ioszivaje, partibus vero ab altera Sessione interna Colonicali providi David Iuonutz.				
□-ris ejus extensio in longitudine 20°				
Latus	11	224	23	14½
Translatum	11	1224	28	14½
latitudine 9 orgias quadratas numerat, harum quantitates simul sumptae efficiunt — — — — — — — — — — —	—	180	—	6½
12. *Linge Vályă Iovai* vicinatur ab una Sessione interna Colonicali providi Iánk Alixandru, superius vicinata, partibus vero ab altera ejusdem nominis Rivulo.				
□-ris ejus extensio in longitudine 44° una latitudine 20° altera vero 6° orgias regales continet, harum quantitates simul sumptae efficiunt — — — — — — —	—	1012	1	8½
13.° *La Tzsásu Bogleştyilor* vicinatur Foenetis Colonicalibus, parte ab una per providum Iánk Avrám parte vero ab altera per providum Boglya Petru possessis.				
□-ris ejus extensio in longitudine 48°, una latitudine 25°, altera vero 17 orgias regales numerat, quarum quantitates simul sumptae efficiunt — — — — — — —	—	1008	1	7½
	13	224	26	7½

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
Translatum	13	224	28	7 1/2

14.^{0} *Ibidem inferius*, vicinatur ab una Sessione interna Colonicali providi Iank Iuon, partibus item ab altera Foeneto Colonicali providi Gligor Iuonutz, partibus item ab altera Foeneto Colonicali providi Iánk Ávram.

□-ris ejus extensio in longitudine 60^{0}, una latitudine 5^{0}, altera vero 9 orgias regales continet, quarum quantitates simul sumptae efficiunt — — — — — — —

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
	—	420	—	15 1/2

15.^{0} *In Fátzé gyin szusz gyé Moaré*, vicinatur ab una Foeneto Colonicali providi Gligor Iuonutz, partibus item ab altera Silva dumetosa alunea.

□-ris ejus extensio, in duabus Figuris est dimensurata, primae longitudo 50^{0}, latitudo 30^{0}, alterius longitudo 40^{0}, latitudo 20^{0} orgias quadratas numerat, quarum quantitates simul sumptae efficiunt in quadratis — — —

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
	1	700	2	26

16.^{0} *La Bélku* vicinatur ab una Foeneto Colonicali providi Gligor Kosztán, partibus vero ab altera Foeneto aeque Colonicali providi

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
Latus	14	1344	29	19
Translatum	14	1344	29	19

Iánk Avrám.

□-ris ejus extensio in longitudine 130^{0} latitudine vero 30^{0} orgias quadratas continet, quarum quantitates simul sumptae efficiunt in quadratis — — — — — —

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
	2	700	4	26

17.^{0} *Ibidem la Bélku superius* vicinătur Foenetis Colonicalibus, parte ab una per providum Iánk Avrám, parte vero ab altera per providum Trifon Petru posessis,

□-ris ejus extensio in longitudine 130^{0}, latitudine vero 9^{0} orgias regales numerat, harum quantitates simul sumptae efficiunt— — — — — — — — — — — — —

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
		1170	1	13 1/2

NOTANDUM

Sub positione 9^{0} vicinatum Foenetum. In Lunké la Bogdan est muro lapideo cinctum, porro sub positionibus 16 et 17 conscripta Foenilia sunt aliquantulum sterilia.

18.^{0} *In Lunké linge Fáur*, vicinatur ab una Sessione interna Colonicali providi Goja Iuonutz Faur, partibus vero ab altera Foeneto Colonicali providi Koroj Iuonutz

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
Latus	1	14	85	28 1/2
Translatum	18	14	85	28 1/2

viaque publica pagensi *)

□-ris ejus extensio in una longitudine 57. altera 41. latitudine vero 22 orgias regales numerat hanum qüantitates simul sumptae efficiunt in quadratis — — — —

	Iugera	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
	—	1078	1	10 1/2

NOTANDUM

Super modo vicinato, sepibusque circumdato Falcastro, reperitur Casa scandulis tecta, de qua annuatim titulo Urbarialis taxae 36 in valuta Vienensi solvuntur.

*) Observare scrisă mai târziu cu creion vânăt: „Acesta s'au donat *şcoalei* — prin *Ioan* Ianc.

	Iugora	Orgiae □-tal	Currus	Portiones
19.º *La Káou Poduluj*, vicinatur ab una Foeneto Colonicali providi Gligor Iuonutz partibus vero ab altera Fisco allodiali. □-ris ejus extensio in longitudine 50, latitudine 9º orgias quadratas continet, quarum quantitates simul sumptae efficiunt.— — — — — — — — — — — — — —	—	456	—	16½
NOTANDUM. Modo vicinatum Foenetum de praesenti praido Csama Iuon Bulz in et pro duobus Rflnis in mon. conv. abb annis cisciter 20.				
Summa Foenetorum	18	1542	31	25½

Praesens Extractus, cujus usus solum post proxime subsecuturam protonotarialem legitimationem capi potest, et e pura totius Possessionis Fiscalis Felső-Vidra Conscriptione de verbo ad verbum descriptus est, hisce sub sigillo Usuali, propriaque manus subscriptione pro futura Iudicis dominalis providi Iánk Alixandru Cautela, extradatur. Felső-Vidrae die 9-a Nov. 839.

per
Antonium Buzgó de Körtvéllyes R. Thesaurarialem
(L. S.) Conceptus Practicans et pro hocce opere a parte
Excelsae Camerae delegatum Comissarium R.

Correcta per eundem.

2. CERTIFICATUL LUI AVRAM IANCU DIN ANUL ŞCOLAR 1837-38.

Extras
din
„Protocollum Regii Gymnasii Zalathnensis"
Annus scholasticus 1837/8
„In Media Gramatices Classe."

Numerus	Cognomen Nomen Praedicatum vel Locus originis	Aetas Religio	Pater Curator v. Tutor eius conditio et Habitatio	CLASIS: Diligentia in studiis		E Moribus		E Doctrina Religion.		Ex Institutionibus et Auctore		Ex Arithmetica		E Geographia et Historia		Stipendiatus vel fundatus		Reflexiones
				SEMESTRI: 1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
6	Iank Abrahamus Topánfalva	Annor 14 G. Cath.	Pater Iudex pag.	praestans	praestans	Prima	Prima	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens			

Iosephus Stanken Med. Gram. Prof.

„Pentru conformitate cu originalul"
Zlatna, la 12 August 1924

GHEORGHE POPESCU
paroh ort.

(L. S.)

Extras

din

„Protocollum Regii Gymnasii Zalathnensis“

Annus scholasticus 1838/9

„In suprema Gramatices Classe.“

Numerus	Cognomen Nomen Praedicatum vel Locus originis	Aetas Religio	Pater Curator v. Tutor eius C nditio et Habitatio	CLASIS: Diligenția in st idiis		E Moribus		E Doctrina Religion.		Ex Institutionibus et Auctore		Ex Arithmetica		E Geograph et Historia		Stipendiatus vel fundatus		Reflexiones
				SEMESTRI: 1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
4	Iánk Abrahamus e Felső-Vidra	14 Annor G. R. non unitus	Iudex dominalis in Felső-Vidra	Praestans	Laud.	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens			

„Pentru conformitate cu originalul“
Zlatna, la 12 August 1924.

Gheorghe Popescu
paroch ort

(L. S)

Gregorius Iakabusz Supr. et Med. Gram. Prof.
Semestri Secundo Ludovicus Kovács m. p. prof.

Extras

din

„Protocollum Regii Gymnasii Zalathnensis"

Annus scholasticus 1839/40

„In inferiore Humanitatis Classe."

Numerus	Cognomen Nomen Praedicatum vel Locus originis	Aetas Religio	Pater Curator v. Tutor eius conditio et Habitatio	CLASIS														Reflexiones
				Diligenția in studiis		E Moribus		E Doctrina Religion.		Ex Institutionibus et Auctore		Ex Arithmetica		E Geograph et Historia		Stipendiatus vel fundatus		
				SEMESTRI														
				1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
3	Iánk Abrahamns Felső-Vidrensis	15 G. N. unitus	Pater Alexander Index dominalis in Felső-Vidra	bona	bona	1	1	Eminens	Eminens	Prima	Prima	Prima	Eminens	Prima	Eminens			

„Pentru conformitate cu originalul"
Zlatna, la 12 August 1924.

Gheorghe Popescu
paroh ort.

(L. S.)

Ludovicus Bodnár m. p.
praef. classis Prof.

Extras
din
„Protocollum Regii Gymnasii Zalathnensis“
Annus scholasticus 1840/41
„In superiore Humanitates Classe.“

Numerus	Cognomen Nomen Praedicatum vel Locus originis	Aetas Religio	Pater Curator v. Tutor eius Conditìo et Habitatio	C L A S I S														Reflexiones
				Diligentia in studiis		E Doctrina Religion.		Ex Institutionibus, Poeticis Auctoribus et Mitolog.		Ex Aritmetica		E Geograph et Historia		indes cifrabil				
				S E M E S T R I														
				1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
3	Iánk Abrahamus Felső-Vidrensis	16 an. G. n. unitus	Pater Alexander Colonus et iudex dominalis in Felső-Vidra	Laudabilis	Assidua	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens	Eminens					

„E moribus ejus classis prima“.

(L. S.)

Ludovicus Bodnar
praef. Classis prof.

„Pentru conformitate cu originalul“
Zlatna, la 12 August 1924.

George Popescu, paroch ort

6. Daniel Ziegler încunoştiinţează magistratul din Sibiiu, că comandantul general a permis lui Magieru şi oamenilor săi a se adăposti în Transilvania, dar numai în oraşe şi sate din părţile săseşti.

26. X. 1848.

An den Löblichen Hermannstädter Magistrat.

Der hiesige Sicherheitsausschuss hat dem H. P. P. General Comando die Anzeige gemacht, dass das in der Wallachei unter Auführung eines sichern M a g i e r u gestandne und von den Türken versprengte Korps sich an verschiedenen Punkten über die Grenze begeben wolle, und ein Theil dieses Korps angeblich die Absicht habe, sich hierlandes den sich bildenden ungrischen Freikorps einverleiben zu lassen.

Aus diesem Anlass hat das hohe K. K. General Comando im Intresse der Sicherheit dieses Landes den betreffenden Grenz-Comanden aufgetragen, darüber zu wachen, dass den Leuten die von diesem versprengten Korps etwa wirklich über die Grenze herüber kommen sollten, die Waffen nicht belassen, sondern abgenommen, und einstweilen an einem sichern Orte aufbewahrt werden sollten. Ferner ist den Grenz-Comanden der Auftrag ertheilt worden, diesen Leuten bei ihrem Eintritt an der Grenze ernstlich zu bedeuten, und zur unverbrüchlichen Pflicht und Bedingung ihres hierländigen Aufenthalts zu machen, dass sie sich ruhig verhalten, und von allen politishen Parthe-ien und Umtrieben um so gewisser fernhalten, als sie sonst unnachsichtlich aus diesem Lande abgeschafft und an die Wallachishe Regierung ausgeliefert werden.

Um diesen Zweck desto sicherer zu erreichen, aber auch zu verhindern, dass sich die Leute jenes versprengten Corps nicht so leicht bei den ungrischen Freischaaren anwerben lassen, sind endlich die Grenz Comanden angewiesen worden, vor der Hand die in Rede stehenden Leute des M a g i e r u-schern Korps, von welchen ein Uebertritt zu den ungarischen Freischaaren zu besorgen ist, nur in Städte und Orte, welche im Lande der Sachsen liegen, zu instradiren. und ihren hierländigen Aufenthalt auf diese Städte und Orte zu beschränken, die betreffenden Stadt- und Stuhls-behörden aber jedesmahl davon gehőrig zu avisiren und zur Überwachung dieser Leute auf zu fordern.

Von diesen Massregeln finde ich den Löblichen Magistrat in Gemässheit hohen k. k. General-Comando-Note vom 14 t. d. m. Zahl $2\frac{4216}{4217}$ mit dem Auftrage in Kentniss zu setzen die Leute des erwähnten Korps in so weit sie sich nah ihrem Uebertritt über die Grenze im dortigem Kreise niederlassen sollten genau und strenge zu überwachen auf derren Umgang und politisches Treiben vorzüglich Augenmerk zu richten, selbe am Uebertritt zu den ungrischen Freischaaren zu hindern, endlich für den Fall dass sich diese Leute des versprengten M a g i e r u-schen Korps den vorerwähnten Massregeln nicht fügen, oder denselben sogar zu widerhandeln sollten, selbe unnachtsichtlich und im Einvernehmen mit der nächsten Militär -und Grenz-Gomanden über die Grenze abzuschaffen. und der walachischen Regierung aus zu liefern.

Hermanstadt. am 26 Oct. 1848, In Abwesenheit des Nationsgrafen.

Daniel Ziegler m. p. Bürgermeister.

(Din arhiva magistratului Sibiiu nr. 1191 anul 1848).

7. Magistratul din Sibiu cere ca lui Magieru şi oamenilor săi refugiaţi din Muntenia să nu li se permită a se adăposti în Transilvania.

29. X. 1848.

Dem Hochlöblich. k. k. siebenb. General-Comando.

Da der Magistrat aus einem hohen Erlasse des Comitiats erfahren hat, dass den Leuten des in der Walachei unter Anführung eines sichern Magiero gestandenen, und von den Türken versprengten Corps, der Eintritt nach Siebenbürgen gestattet und dass dieselben streng überwacht und auf deren Umgang und politisches Treiben ein vorzügliches Augenmerk gerichtet, so wie auch selbe an einem etwa beabsichtigten Uebertritt zu den ungrischen Freischaaren gehindert werden sollen, so erlaubt sich der Magistrat ein Hochlöbliches k. k. General-Comando gehorsamst zu ersuchen hochdasselbe wolle din betreffenden Grenz Comando anzuweisen geruhen, womit diesen für die öffentliche Ruhe und Sicherheit des Landes gefährlichen republicanisch gesinnten Abentheurern der Eintritt nach Siebenbürgen durchaus nicht gestattet werde, indem es in diesen gefahrvollen Zeiten der Behörde durchaus nicht möglich ist, solche unzuverlässige Menschen zu überwachen und auf deren politisches Treiben achtzugeben, dass vielmehr jede Behörde trachten muss, das ihr und der Bevölkerung gefährliche Element aus ihrem Bezirke weg zu schaffen.

Hermannstadt am 29 Oct. 1848 (Concept)

(Din arhiva magistratului Sibiiu nr. *3561 anul 1848*)

8. Epistola lui Nicolae Bălăşescu către Avram Iancu.

Sibiiu, 30. Oct. 1848.

Frate Iancule!

Inainte de 2 ore ţi-am mai scris o epistolă, pe care ţi-o am trimis-o prin Blaj, însă temându-mă, ca nu cumva ori să nu o primeşti, ori prea târziu, dându-mi-se şi ocasiunea aceasta, îţi încunoştiinţez cele următoare:

Vindişgreţ a luat Viena, dupăce o a bombardat grozav, a desarmat Legionul Academic şi pe lucrători, se făcu stăpân deplin peste capitală; şi acum împreună cu soţii săi: Jelachich ş. a. şi-au îndreptat paşii spre Budapesta. Acum alta: Noi auzirăm peaici, cumcă Ungurii ar fi venit din Ungaria prin Comitatul Zarandului în Ardeal; acum noaptea mă chiemă bătrânul la el şi-mi zise, ca îndata mare să trimit 2 Stafete, una la Tine, alta la Zarand, prin care să-ţi spuiu ţie, ca tu să faci grabnică rânduială, ca îndată să meargă o sumă de oameni, dar mică din Loagărul tău, noi socotim. că Butian, cu vre-o 30-50 de călăreţi, unde să scoale poporul de pe acasă dela voi, şi luându-vă după blăstămaţii aceia, cari pot fi 600-800 şi au şi 2 tunurele, să-i prindeţi şi dac'aţi putea, aşa să-i prăpădiţi, încât nici picior din ei să nu rămâie. Tocmai aici ar trebui să-şi arete românii corajul, nu la oameni nearmaţi, la femei şi copii. Prin stepirea acestora de pe pământ ne-am face mare nume. laudă şi ne-am câştiga şi odihnă, că de se vor mai întoarce aceia îndărăpt în Ungaria, apoi odihnă de ei tot nu veţi avea, ci tot pe cap vă vor sta din vreme în vreme, prăpădind

şi pustiind pe Români. Intre munţi este lesne. Nu trebue stat cu ei la bătaie, ci când s'ar pune în poziţie de a puşca cu tunui, oamenii să se râsipe, să nu stea într'un loc, dar să nu se sparie, ci să încunjure tunurile pe din dos, pe de lături, şi să dea năvală spre ele, şi prea lesne le poate luadela ei, că ele sânt grele, nu le poate întoarce şi mişca aşa lesne. Vedeţi frate, de le apucaţi!

Noi auzim, că din Aiud au fugit önkéntesii, au rămas numai babele; aşa acum ce faceţi? Auzim că cereţi 40,000 fl. Cm. pentru ce? Pagubele ce le făcură ei numai de atâta sânt?

Pentru mai sus arătaţii Unguri vor veni asupra lor 2 comp. de pedestri şi 1 scadron de călăreţi, cu aceştia îi puteţi voi prinde şi omorî. Dece n'ai întins Landsturmul şi prin comitatul Arad şi Bihor până în Tisa? Scriene mai des.

Al tău frate
Bălăşescu m. p.

Dela Comitetul Naţ. Române
Domniei Sale Domnului
Avram Iancu
Marelui Prefect Generariu alu trupelor Române
Ex Offo. la A I U D

(Sigil cu ceară roşie: „Comitetul Naţiunei Române 16 Oct. 1848".)

9. Din srisoarea lui Bem către Kossuth.

Oradea-Mare, 7. XII. 1848.

«... Jetzt muss ich noch sprechen von den Walachen. Ich wohne hier bei dem heisigen Bischof. Er scheint mir gut gesinnt und er kann uns sehr nützlich sein, aber man muss ihn unterstützen. Er sagt mir, dass er durch diese Constitution Alles verloren hat und dass er jetzt durchaus nichts von seinen Güttern bekommt und fast nicht mehr leben kann; dass er schon mit Ihnen, Herr Präsident, den er sehr hoch schätzt, davon gesprochen hat. Er will alle seine Güter gern abgeben, wann er nur eine Pansion haben könnte. Ich bitte daher im Interesse unserer Zukunft, dass man ihm alsogleich einen Unterhalt gibt. Ich glaube auch, dass wir die Walachen leicht gewinnen möchten, wenn wir ihre Geistlichen für uns hätten, besonders die schismatischen. Ich glaube, dass wir das leicht erlangen möchten, wenn wir allen gutgesinnten und dem Staate anhänglichen Priestern versicherten eine hinlängliche Pension, nicht nur für sie, die alle verheiratet sind oder sein sollen, aber auch für jeden von ihren Kindern. Ich will selbst Ihnen gleich ankünţigen, dass ich diesen Vorschlag der Regierung gemacht habe. Ich nehme von hier zwei walachische unirte Geistliche und ich werde trachten auch katholische und schismatische mit mir zu haben, um sie nach Umständen zu gebrauchen".
(Din copiile „Asociaţiunii").

10. Scrisoarea lui Alecu Golescu către Avram Iancu.

Zlatna 18 Januarie 1849.

Frate Iancule

Scrisoarea ce am primit dela Domniata avea în ea scrisoarea dela Belgrad (în Serbia), Constantinopole şi Paris. Ştirile ce am căpătat sunt foarte serioase.

Nouri grei ameninţători de catastrofe în Europa au întunecat orizonul orientului. Acel rezbel în orient, de care s'au sguduit toate puterile Europei şi pe care l-au conjurat aliaţii puterilor la 1840, când toate sau unit spre a ţinea integritatea Imperiului Otoman, este în ajunul deschiderii lui. La 1840 Francia sprijinind pe rebelul paşă al Egipetului, voia ruinarea Turciei şi înfiinţarea în staturi independente libere toate naţiunile din Turcia, naţiuni care să fie bariera civilizaţiunei şi apărarea Europei libere de năvălirea barbarei ginte dela Nord. Acum în 1849 Rosia voeşte ruinarea imperiului otoman, păşeşte pe calea ce au apucat dela 1710 de a stânge Românismul şi de a cuprinde pentru dânsa principatele şi pentru Panslavism pe celelante ţeri. Aşa din Serbia fratele nostru Bălcescu ne scrie, că Rusia s'a înţeles spre a revolta Serbia, Bulgaria şi Bosnia, făgăduind tronul Bulgariei lui Milos Mihael, ce au fost în Petersburg, şi Serbiei întinderea ei.

Puterile Europei, Francia şi Englitera sprijinesc Poarta de a cere, ca Rosia să evacueze Principatele. Poarta nemulţumită de Ruşi şi de boieri pentru simpatiile ce au cătră inimicii ei. prin comisarul nostru din Constantinopole ne pofteşte de a merge acolo spre a reprezenta interesurile ţărei. Poarta dând Românilor Constituţiunea lor şi uniunea Moldovei cu Valachia, prin noi poate căpăta ajutorul şi simpatia celor 4.000,000 de Români din Principate. In interesul dară al populaţiunei române noi ne-am hotărît de a pleca, sperând a vă ajuta şi pe voi cu arme şi muniţie din armata amică cu noi, adecă dela Turci. Voi aveţi nevoie de arme, de armele mântuirei şi cu ducerea noastră la Constantinopole vi le putem da.

Iată frate, că atâta ne-am amorat în tine, cât ţie descoperim tot secretul, în interesul principatelor la tine o să venim, ca să-ţi arătăm şi scrisoarea comisarului nostru pin Paris în interesul Românilor din Austria, care ca şi Turcia ameninţată de dismădulare numai în românism poate afla integritatea sa scăpată şi de elementul slav şi de cel Roman prin Italieni şi de cel german şi de cel maghiar. In amestecătura aceasta grozavă misiunea noastră este a scăpa Românismul, a asigura pe cei 8.000,000 de Români şi a ta este a constitua pe cei 4.000,000 de Români de sub Austria.

Frate Iancule! în tine punem astăzi speranţa ce o avem în Magieru care în curând cu persoana sa o să se ivească în principate cu armata turcească. precum tu vei putea fi aci cu cea austriacă.

Frate, noi suntem răspândiţi în toată Europa şi cu toţi trebuim a ne aduna la Constantinopole, ca deacolo cu Turcii să lucrăm în ţară, însă suntem lipsiţi de bani pentru a lucra în atâta, cât cei din Paris n'au avut cu ce tipări memoarele pentru cabinetele Europei, da decum să poată călători.

Noi am scris Dlui Bărnuţi rugându-l să deie ajutor întru a cere mila Ardelenilor pentru cauza noastră (a celor de sub Turci şi aceasta în neputinţa, în care ne aflăm, de a străbate în Bucovina, unde găsim bani. Aşteptând răspunsul său, noi te rugăm şi pe tine, ca sau prin o colectă secretă să cerem mila Ardelenilor în favorul celor 4.000,000 de Români sau prin un împrumut pe ipotecă de moşii în ţară şi pe garanţia a toţi pentru unul şi unul pentru toţi a celor 22 de Expatriaţi, capi ai revoluţiei şi ai partidei turceşti.

De poţi face ceva, acum trebuie să faci, căci pentru românism acum sau niciodată pentru cei 4.000,000 de Români din principate noi facem demarş, dară pentru ceilanţi de aice trebue să daţi şi voi din mână.

Iată ce ar trebui să faceţi după socotinţa Românilor din Paris. „Românii din Transilvania n'au făcut pasuri destule către Austria. Ei au pus pe Saşi să vorbească pentru dânşii, tot tutela altuea! Nu zic că trebue să ne sfiim de Saşi, dincontră multă încredere să le arătăm şi adevărată frăţie, ca să recomandăm tuturor Românismul şi să facem ca periodul său de desvoltare să nu fie privit cu spaimă şi ură de celelalte naţii ale Transilvaniei- Noi să nu ne asemănăm cu Maghiarii, ci să facem, ca chiar Saşii să trăiască în pace cu Românii. Aşa urmând Românismul se va arăta tuturor cu culoare frumoasă şi nu intunecoasă ca Maghiarismul. Insă tutelă să nu primim! Ce mare lucru, să fie trimis şi Românii din Ardeal, Bănat, Oradia, Bucovina câte un deputat cu mandat la Francfort şi la Viena, precum au făcut Saşii din Transilvania!

Frate Iancule! Românii din Ardeal sacrifică viaţa pentru naţionalitate şi ei nu caută să trimată oameni în Paris, Berlin, Viena, Francfort, spre a culege rodul ce trebue să iasă din lucrările făcute cu sângele a mii de Români şi cu averea a sute de sate pustiite. In zadar va sămăna cineva, dacă nu ne vom gândi şi la secerat! Anghel Moldovanu n'ar putea lucra în capitalele Europei, cum ar putea lucra în alte capitale un Laurian şi un Cipariu. Acum sau niciodată putem face şi treaba noastră, făcând pe aceea a altora. Astă împrejurare favorabilă este trimisă de Providenţă Românismului. Să căutăm ca Românul, murind pentru Impăratu să moară şi pentru naţiunea sa, încât precât este de însemnătate mare a avea arma în mână şi a onora cu triumfuri pe bravii noştri apărători, onorându-ne noi înşine când onorăm bravura şi eroismul în Iancu, pe atâta este şi pana în mâna omului ce nu cere decât pâne de toate zilele, spre a stoarce foloasele bravurei pe calea diplomatică. Salutare şi frăţie.

Alecu Golescu

11. Versuri cari circulau în anii 1848—49 prin oraşele săseşti din Ardeal.[1]

Man spricht von Nationalität! — Gibts ohne Boden
Und ohne C e n t r u m, denn noch eine Nation?
Löst sich nicht alles auf in Indiv duen? Steht todten
Begriffen dann nicht gegenüber nur der Thron?
Lass aus dem Völher-Kreis die Stämme schwinden,
Zu R o t t e n werden bald die Individuen sich verbinden.

Und doch — doch sollten so die Würfel fallen?
Kein Sachsenland sollt' mehr bestehen?
Der deutsche Laut im deutschen Gau verhallen,
Und unter einem Mischvolk untergehen!
Das Aug gewohnt nach W i e n den Blick zu senden
Soll wider Willen anderwärts sich wenden!

Erlöschen soll der Brennpunkt deutscher Treue,
Sie hat in Hermannstadt kein Banner[2]) mehr

[1]) In colecţia de mss-e *Rosenfeld* „Quellenmaterial zur Geschichte des Iahres 1848 nr. 68. vol. III. (in arhiva bibliotecii Bruckenthal din Sibiiu) se păstrează o foaie manuscrisă cu aceste versuri, purtând notiţa: Es zirkuliert in den Händen Mancher folgendes Gedicht".

Das Banner: *ad retinendam coronam.*

Nach Blasendorf, zu der Verschmelzungsweihe
Zieht siegberauscht der neue Dazier
Un zwingt dich — der dem Hause Habsburg eigen,
Vor einem neuen Dezebal das Knie zu beugen.

Willst du mit diesem Dazier dich messen,
Der durch die Glaubensbande bis zur Neva reicht?
Und schlau gedeckt durch nordische Finessen
In Bukarest und Iassy dir die Zähne zeigt?
Ach Gott! der Deutsche ist von aller Welt verlassen,
Wenn seine sterne an dem Thron erblassen.

Und doch — bei allen diesen bittern Schmerzen,
Die mir der Zukunft trübes Bild erpresst,
Halt ich — selbst mit gebrochnem Herzen
Am Hause Habsburg — treu und fest —,
Mag es aus seinen Völkern m e i n e n Namen streichen
Ich werde sterbend nur von seinem Aare weichen!

12. Cântece ungureşti de războiu din 1849.*)

Foly a vér a csatatéren
Nagybecskerek környèkében
Majd a római sáncokon
Győzni fogunk a ráczokon
Hej! Haj! Jellachich
A nagy Magyarország ellen ne lázits.

Foly a vér a csatatéren
Nagyszeben környékében
Majd a szebeni sik téren
Győzünk mi a Blandereken (flandereken)
O weh! weh! Rosenfeld
Az erős székely karot majd megesmerd.

Foly a vér a csatatéren
Az oláhság környékében
Majd a naszodi halmokon
Győzni fogunk az oláhokon
Aj, vaj, moi Urban
A székely nép teveled majd rutul bàn.

---

*) In aceeaş colecţie: „Ung. Schlachtlied gefunden nach der Schlacht am 4-ten Febr 1849.

13. Scrisoarea lui Emeric Hatvani către prefecții Ioan Butean și Avram Iancu.

26. IV. 1849.

Magyarországi hadsereg 9-ik osztály balszárny helyettes vezérétől

Butyán János és Jánku Avram Polgártársaknak.

FŐHADISZÁLLÁS BRÁD Ápril 26-án 1849.

Polgártársak!

Mai nap kétrendü levél érkezett Önöktöl főhadiszállásomra, egyik I. Vitiani, máşik Iohan Butyán és Avram Janku uraktól aláirva és mindkettő Drágos János képviselő urhoz cimezve.

E két levelet én a nevezett ur távollétében részint azon barátságos viszonynál, mely köztem s nevezett képviselő ur közt létez — részint azon hadi és politikai rendnél fogva: miszerint háborus időben ellenséges helyről jövő bármi levelek előleges felbontása és áttekintése a katonai parancsnokság körébe tartozik, feltörtem, elolvastam és Drágosi barátom után Debrecenbe elküldöttem.

Mind két levél hangulata az általunk is òhajtott közeledès reményét fejezi ki, mert az mit önök Drágos János barátunknak, ki szabadságunknak szilárd barátja, mondandók hiszem, hogy édes hazánk javára céloz.

I. Vitiani soraiban felemlíti, miként szeretne táborombá Drágoş képviselő urhoz eljönni. — A képviselő ur Debrecenbe utazott, s csak néhány nap mulva térend meg — addig is e tárgyat függőbe tartani nem òhajtom, mert minden percz drága e honnak, mely bármi néven nevezendő veszteglésbe megy; azért, ha békét s barátságot hoznak önök, jöjjenek kétkedés nélkül, — én meghivom önöket akár személyes, akár biztosok általi megjelenésre. Mindkét esetben önök sértetlensége felől katonai becsületem kezeskedik, s megigérem önöknek, hogy tüzhelyemnél nem mint ellent, hanem mint baráti kezet nyujtó vendéget fogadom.

Ha mint hiszem sikerül önöket ügyünknek, a szabadságnak megnyerni békés kiegyenlités által — többre becsülöm a hadi borostyànnál, mely után vitéz seregem és magam is sovárgok, mert önök bár tévutra vezetett lázadók, de mégis polgártársaim s egy közös anyának gyermekei.

Siessenek önök ez édesanyához mint bünbánó gyermekek, s nem fognak eltaszittatni.

Hatvani Imre s. k.
helyettes seregvezér

Adresa: Butyán János és Janku Avrám
Román kerületi fő Tiszteknek
Abrud-bánya

Sigil de ceară roșie cu inscripția: *Szabad mozgó csapat pecsétje.*

14. Scrisoarea lui Ioan Dragoş cătră Avram Iancu.

6 Maiu 1849.

Orşzágos kéι viselő Drágos János
Ügyvéd Jánk Avrámnak!

Tudtomra adatván, miként ön annak hirét, hogy a magyar sereg Abrudbànyára vonul, a városból elment Topánfalvára azon hiedelemtől ösztönöztetve, hogy itt e körülmények között biztonságba nem lenne; én tehát minden félremagyarázások elháritása okáért, melyek ön eltávozását külömböző képpen okadolják ezennel felszóllitom, hogy ha a már terjesztett balhireket tettleg megsemmisiteni akarja, mit én tanácsolok, s mire föl is hivom, jöjjön be Abrudbányára, mint egy békés polgárhoz illik, s legyen meggyöződve, hogy mind személye, mind becsülete minden bántalomtól menten és sértetlenül marad, mint azt én országos elnök Kossuth Lajos ùr iratában kijelentett felhatalmazásomnál fogva immár önnek tudtára adtam, és legyen meggyöződve arról, hogy nem lehet, nincs magyar országnak oly silány fia, ki az ország nevében adott biztosságot megsèrteni merészelné, azért, tehát kövesse fölhivásomat s tettel czáfolja a véleményt, melyet eltávozása okozott.

Kelt Abrudbànyán május 6-án estveli 9 órakor 1849.

Drágos János s. k.

15. A 2-a scrisoare a lui Ioan Dragoş cătră Avram Iancu

8. V. 1849

Avramului Iancu şi poporului.

Aşa mi s'au dat înainte. cum-că ier ar vrut veni soli dela frăţia voastră spre pace şi văzând tulburarea în oraşul Abrud sau întornat, iată vă scriu pricina turburări. Un om dela Roşia mergând acasă, în cale sau puşcat prin cineva şi cei ce mergeau cu dâusul spăimântaţi fugind la oraşu strigară a lungul uliţei, că vin Moţii, vin Românii, vine Iancu cu popor armat, asupra oraşului, de femeile şi copii începură la vaiete şi se făcu o sgomotă groaznică, în cari sgomotă precum au obicinuit la aşa întâmplări, unii oameni fugind pe munţi de frică, prin forpoaste se socotiră vrăjmaşi şi se prăvăliră. Aceasta este întâmplarea; de cumva Iancu trimetea mai în grabă veste, nu ve fi nimic zgomot.

Acum iarăşi îi zgomot, dar nu ca ieri, căci acum se dădu poruncă cătănească, ca tot omul român sau ungur să şadă acasă, zgomotul îl face aceiaş veste, cumcă romienii retrăgându-se la păduri, acum cu arme petrec cătră Roşia. Eu nu cred, să fie drept, precum şi pe frăţia voastră Vă socot oameni de pace, de iaste aşa, iată soli vă trimit cu scrisoare, şi pe lângă paza dânşilor fără arme vie trimiţi aici, vină însuş Iancu, nui fie frică nemic, şi să sfârşim starea aceasta grea, că iaste acum urîtă ş lui Dumnezeu şi oamenilor.

Abrud 26 April / 8 Maiu 1849

Ioan Drágos m. p.
ablegat.

cu chirile)

16. Scrisoarea deputatului Ioan Gozman către Avram Iancu.

21. VI 1849.

Domnule prefect Avram Iancu!

Tractatul împăciuirei între Dragoş şi domnia-voastră, s'a întâmplat după dorinţa noastră a ablegaţilor români la dieta ţării, de unde puteţi fi convinşi, că intrarea lui Hatvani a fost casualistică, de a cui urmări s'a întristat Kossuth, dieta şi noi Românii toţi dimpreună. Asupra lui Hatvani, pentru îmbulzirea lui, prin care sperata pace s'a îndepărtat, la şedinţa dietei. care în 2 Iulie se va începe, noi Românii vom cere pedeapsă.

Noi ablegaţii români cu sângerate anime auzim lupta domnia-voastră, însă nu credem, că domnia-voastră au aţi fi oamenii Camarillei, au aţi fi aşa de împietriţi, cât nici decum nu aţi voi restaurarea harmoniei cu ţara ungurească, de unde dară convorbindu-ne şi cu Bălcescu, mădularului fostului guvern în ţara românească, care pe noi în Dobriţin ni-au cercetat, dorim, ca domnia-voastră să ne descoperiţi durerile şi poftele, precum şi modalitatea tractamentului, prin care pacea cu deplină securitate se va întemeia.

Noi ablegaţii români dintru ambe ţările, cu cea mai mare dragoste şi însufeţire vom fi intermediatori între domnia-voastră şi dieta ţării, numai spuneţi-ne să ştim, ce vă doare şi ce poftiţi; ce uşor puteţi face, dupăce aţi cetit amnestia guvernului nostru, dupăce Camarilla şi prin denegarea armelor şi prin aceea încă v'au înşelat, că în regulamentul dela Kremsir nici că şi-a adus aminte de naţionalitatea Românilor; nu aveţi mai multă pricină pentru care ar trebui să ridicaţi arme sângeroase asupra ţării noastre, şi dacă noi existenţa noastă naţională pe calea păcii o putem câştiga, pentruce să ne batem cu fraţii unguri şi pentruce să ne debilităm unul pe altul, când în contra tiranilor avem lipsă de puteri unite? Domnia-voastră sunteţi o parte mică a ţării, şi aşa domnia voastră sunteţi îndatoraţi a vă aşterne petiţiunilile înaintea dietei. Românii din Ungaria ne aflăm în prietinia cu Ungurii de aicea, că aceştia sunt mai fundaţi liberalişti, decât cei din Transilvania, de unde sperăm, că dieta va aduce favorabilă sentinţă în privinţa domniilor voastre, care ce se va determina prin dietă, va fi şi statornic.

Doresc dela domnia-voastră răspuns mângâitor şi petiţiune la dieta ţării, care noi ablegaţii le vom căpăta prin vice-comitele dela Biharia Gh. Sántha, şi Kossuth singur încă bucuros va primi epistola domnia-voastră.

Nu aşteptaţi să se răscoale toată ţara asupră-vă, nu rămâneţi instrumente oarbe în mâna Camarillei, ci căutaţi la spiritul Europei şi la libertatea comună.

Scrisei în Vaskoh, 21-a Iunie 1849.

Ioan Gozman m. p.
reprezentantul poporului din Biharia.*)

---

*) Reprodusă din broşura fostului prefect al legiunei III, *Vasile Moldovan, Memorii din 1848-49,* Braşov 1895 pag. 155.-7.

17. Răspunsul lui Avram Iancu la scrisoarea lui Gozman.

27. VI. 1849.

D-le Gozman!

„Tractatul împăciuirii între noi şi Dragoş, intrarea cea căsnită şi silită de superbiă înainte de timp a lui Hatvani, precum şi alte înşelăciuni, ca atâtea plăgi fatale, în analysi ne sunt cunoscute; suntem convinşi şi despre intristăciunea preşedintelui Ungariei Ludovic Kossuth, dar ne e doloare de un aşa bărbat, care îşi cauzează intristări, contrazicându-şi sieşi; nu e statornic în propusuri; promisiunile cele mai temeinice de azi, mâne sunt revocate şi nimicite prin alte decrete ale domniei-sale. Noi credem, că prin provedinţa divină suntem mântuiţi, de a nu fi noi causa principală a cotropirii naţiunii noastre, când în săptămânile trecute începuram a tracta cu domnia lui; — dar prin asta ne făcuse mai atant pe viitor. Domnia lui înainte de a primi în dreapta toiagul fericitor de popoare, debuia să alerge la esemplele celor mai statornici bărbaţi din veacuri, cari au făcut, ce are de a face în present domnia lui.

„Eară domniilor-voastre, vă mulţumim şi nu vă rugăm să cereţi pedeapsă asupra lui Hatvani, că cu ce i-am fost datori, i-am plătit, nimic rămânându-ne înapoi de-a mai pretinde.

„Domniilor-voastre, ca unor organe a corpului Românilor, care tot ne aruncaţi că suntem oarbe instrumente a Camarillei, vă propun şi vă poftim a ne deslega aceste chestiuni: Camarilla precum vă place ne asigură naţionalitate atunci, când fraţii maghiari ne sbiară „egy magyar nemzet, egy magyar haza“; apoi despre Români nu le plăcea a vorbi, nici ca despre „nép“, Acum ce era mai consult? A da mâna cu aceia, cari nu vreau să ştie de tine? sau cu acela care îţi promite împlinirea rugămintei? Deci vă îndreptăm acea rugare frăţească, să nu fiţi mici la credinţă, înşelându-vă, că noi am fi oarbe instrumente a Camarillei şi că principiul nostru ar fi singur negru-galbinism, după cum vă place a crede. Nu, domnilor, nu! Noi suntem *oamenii libertăţii!* Pentru asta am revoltat, pentru asta, ne-am vărsat şi suntem hotrâţi a ne vărsa sângele până la ultimul Român. Braţele noastre din 15 Mai al a. tr. până la ora cea fatala, deschise au stat, ni-am oferit fraţilor Maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversităţile timpurilor viitoare, numai să ne garanteze naţionalitatea, pe temeiul dreptului egal. Domnialor însă, în loc de a ne dobândi inima prin aste mijloace, în loc de a bobândi inima unui popor compact din mai multe milioane, întrebuintară sbiciul teroristic, şi aşa siliţi ne retraserăm îndărăpt, promiţându-ne casa domnitoare cererile căreia spre mulţumire suntem îndreptaţi prin firea noastră. Eată dară nodul, care nu puteţi, sau nu vreţi a-l deslega.

„Domnia-Voastră, ca delegaţi la dieta ţării, ne scrieţi, că veţi fi intermediatori între noi şi dietă, numai să vă spunem, ce ne doare şi de ce avem lipsă. Noi din parte-ne, cu cea mai adâncă durere am cetit aceste ordine, când dumniavoastră, ca reprezentanţii unei naţiuni, nu ştiţi, cari sunt durerile ei, spre a căror vindecare ziceţi, că sunteţi trimişi la acea dietă. Trebuie să fie cunoscute domniilor voastre doririle naţiunei, concepte

într'una petițiune în 15 Maiu a. tr. în Câmpul Libertății și așternute la dieta țări în Clușiu și Budapesta; s'au mai adaus acesteia mai multe plânsori tot ale aceleaș națiuni dar durere! nu am fost atât norociți, sa cetim vre-odată în vre-un articol al aceleaș diete, pomenirea despre naționalitatea Românilor Transilvăneni.

Punctele petițiunei noastre așternute la aceeaș dietă le cercați, spuneți lui Kossuth și ca reprezentanții națiunii, așterneți-le înaintea măritei diete manifestând, că dela acelea nu ne putem abate, nici alte puncte a a face nu suntem în stare, deoarece aici noi nu formăm națiunea întreagă, iar ca parte al aceleiași, la astfel tractate nu ne putem slobozi, temându-ne de înșelăciunile, cari într'atâtea rânduri ne plesni fruntea.

„Rămânem dară statornici pe lânga punctele petițiunei din 15 Mai al a. tr., alcătuite de toata națiunea Acestea văzându-le cerculand în ochii Europei prin articli de lege, le promitem cea mai sinceră fraternitate și vom avea aceiaș amici și inimici, iară până atunci ne vom defenda în contra oricărui atac al lor eroicește și îi vom dechiara de inamicii și oprimatorii libertații noastre.

„Domnule Gozman! Îți mai place a scrie, să nu așteptăm rasculărea întregei țări asupra-ne și să nu fim instrumente, înțelegând libertatea comună. Noi la punctul întâiu îți răspundem, că cu toată țara vom ținea atac cât se poate mai eroicește pâna la non plus ultra, spre noi totuș sperând o căutare a popoarelor civilisate. Dar domnia-voastra ar debui sa vă deșteptați din somn, să nu vă sculați în contră-ne, ci să vă răsculați în contra aristocraților conservativi, cari nu voiesc libertatea practica între națiunile transilvane, ci și acuma, pe aripile superbiei sboară după o supremație absurda; asupra acestora va sculați, pe aceștia îi bateți cu toiagul gurei, cu condeiul și cu sabia îi debelați, că aceștia sunt rasturnarea acestor doua straturi, cari se laudă cu aceleași popoare și frupturi.

„Ne ziceți să nu fim instrumente oarbe! — Vă zicem să nu fiți instrumente oarbe! Căutați celea trecute, analisați celea de față, căutați rana unde se află, și nu stricareți medicina, acolo unde nu are loc.

„In urma, precum și mai înainte, Vă scriem, că nu suntem în contră ba dorim ca fiii aceiaș mame, sa avem acelaș amic și inimic cu Maghiarii, dară condițiunile atinse le pretindem realisate, fără de acelea a muri mai bine suntem resoluți!

Câmpeni, 15, (27) Iunie 1849.

Avram Iancu, m. p.

18. Din scrisoarea lui Kossuth către Bem.

Cegléd, 9. VII, 1849.

„. . . Jetzt (noch?) etwas sehr wichtiges, Herr Feldmarschalleutnant! Die Herren *Golesco* und *Bolliac*, Emigranten aus der Walachei, tragen mir an, eine *walachische Legion* zu errichten und zu formieren. Ich nahm es im Prinzip an und habe wegen der Details sie an den Herrn Feldmarschalleutnant gewiesen. Ich empfehle sie, die Sache ist sehr wichtig, sollten Sie in die Walachei vorrücken (was mir erwünscht wäre), da sollte dieser Bataillon

die Avantgarde bilden, der Erfolg wäre unberechenbar; in soeben zum Marsch in die Walachei bitte ich die Herren in die Confidenzen zu ziehen etliche Tage früher, damit sie vorrücken können und zu wünschen ist, dass man uns dort als Freunde und Befreier ansieht. In der Proclamation erachte ich für sehr nötig, dass gesagt werde, wir kommen als Freunde der *Türken* und Walachen, um sie vom Drucke der Russen zu befreien. Die Türken befolgen eine zweideutige Politik. Il faut le compromettre! . . .

(Din copia păstrată la „Asociaţiunea" din Sibiiu — după origin. din limba germană *Staats-Archiv* din Viena „Kossuth-Akten").

19. Proclamaţia lui Bem către Moldoveni.

Ocna 12/24 Iulie 1849

Locuitori ai Moldovei!

In proclamaţia ce v'am adresat din Oitoţu, înaintea întrării mele în Moldova, v'am spus că voiesc să vă scap de jugul Rusesc, pentru ca să vă puteţi bucura de o adevărată Constituţie (democratică) subt suzeranitatea Inaltei Porţi, fără ca vre-o altă putere streină să se mai amestice; căci Rusul pe care eu il gonesc, este duşmanul libertăţii a oricărui popor, şi prin urmare este şi domneavostra duşman ca şi nouă.

Dar noi care dorim să ţinem cea mai mare prietenie printre popoarele noastre, trebuie şi noi îndeobşte să ne armăm împotriva aceluia-şi duşman al nostru, şi să ne ajutăm unii pe alţii la slobozirea naţiilor noastre.

Văzând că avan-garda mea numai a fost îndestulă pentru a bate pe Russi carii tineau hotarele, şi-a-i împinge cu mare paguba a lor până către Bacău, m'am hotărât şi eu însumi a veni la voi. Dacă astfel voi acum doriţi a fi liberi (slobozi), vă poftesc pe voi toţi aceia care sunteţi în stare a purta armele, să vă strângeţi fără cea mai mică zăbavă la Cvartirul meu General, pentruca să vă pot cât mai îndată organiza milităreşte. Dacă veţi voi, veniţi armaţi şi cu cai chiar, aceasta va fi atunci încă şi mai bine. Veniţi numai şi în puţină vreme jugul Rusesc va fi sfărămat.

Cvartirul General dela Ocna, 12/24 Iuli 1849.

Generalul—Cap al oştirei ungureşti din Transilvania.

Bem

(Din copiile „Asociaţiunii").

20. O scrisoare a lui Avram Iancu cătră Unguri.

15. VII. 1849.

Libertate, egalitate, frăţietatate.

Fraţilor maghiari!

Ascultaţi cuvintele, purcese din adâncul sufletului unui român sincer. Aceste sfinte principii ne treziră din adâncirea, în care ne apăsară

varvarii sute de ani; pentru acestea am ridicat cereri la locurile cuvenite; pentru acestea, ca să ne fie recunoscute, am ridicat arme, ne-am vărsat sângele, şi a ni-l vărsa pentru libertate suntem resoluţi, până va mai curge sânge în vinele noastre. Deie-şi părerea Europa, judece popoarele civilizate, noi ne luptăm pentru libertatea noastră, cea asuprită, de-a veacurilor nedreptate.

Fraţilor! Crede-ne-ţi nouă că noi prealuminat vedem, şi prea hotărît credem, că în aceste două Patrii surori, maghiarul de existenţă şi viitor nu poate vorbi fără român, nici românul fără maghiar. Credem şi prea luminat vedem, că *peste noi, şi peste voi, azi mâne vrea să dee mâna un element gigantic*, care în scurt timp ne va îneca, şi nu vor rămânea altele, decât urmele existinţei noastre. Amândouă părţile, vedem că pericolul ne ameninţă, încă de aproape, şi totuşi nu ne putem înţelege. Nu ştiu din ce pricină, *pizma, sau doară superbia*, îşi învârte sabia între noi şi voi, ca nici în agonie să putem vorbi deaproape.

Noi, cu durere privim la scena, ce s'a întâmplat în aceasta patrie, şi în care şi noi am fost siliţi a lua cea mai mare parte, însă să credeţi domnilor, că răscularea noastră nu s'a întâmplat prin amăgirea Austriei (după cum dv. rău sunteţi informaţi), ci pe noi ne-a răsculat nerecunoaşterea naţionalitaţii politice, tirăniile şi barbariile conservativilor şi aristrocaţilor transilvani. maghiari, cari, poporul în aceasta epocă nu le-a mai putut suferi, şi de cari inteliginţa s'a scârbit cu totul — am fost siliţi a ridica arme, a le purta în contra aceluia care mai de parte ne tirăneşte, şi se vede a ne apăsa existenţa politică, despre ce va mărturisi istoria, punând vină, cu-i-va fi drept.

Ne provocaţi în numele naţiunei maghiare, să depunem armele, ba sa le ridicăm împotriva tiranilor şi asupritorilor comuni. Crede-ne frate, *că cu cea mai mare sfăşiere a inimei trebue să mărturisim, că noi armele până acuma pe drept le-am întrebuiuţat în contra apăsătorilor noştri*, însă prin aceasta nu vrem a desonesta caracterul întregei naţiuni maghiare. nu, de aceasta ferească Dumnezeul popoarelor. Ci voim a vă trezi pe voi, şi a va arăta, că între voi este vermele care vă roade rădăcina, şi vă sapă temeiul unui viitor, pe care vi-l puteţi promite etern. *In senatul vostru s'a ivit pizma întrupată*, şi ca sicca clodiana,*) sub veşmânt îşi împrăştie veninul său, ca *să nu vă puteţi câştiga simpatia unui popor*, dela natură compact, spre a nu se putea nimici în moment, ba nici în timp, şi ca să nu vă puteţi însuşi sincera prietinie, a unui popor din secoli virtuos. după cum l-aţi putut vedea, şi cu mână lipsită de arme, şi după cum vi-l vor mai dovedi voua timpurile cele critice, care vă ameninţa în viitor.

Fraţilor! *Spiritul de care e pătrunsă şi insufleţită Europa cu un impuls mai elastic străbate la sufletul nostru, decât la al oricărei naţiuni*, care a mai văzut până acum raza libertăţii Libertate, egalitate, frăţietate, aceste principii sunt deviza noastră, acestea tesaurul şi cel mai sfânt obiect, pentru care şi cu care trăind suntem gata a da mâna cu cei mai nedumeriţi vrăjmaşi ai noştri, şi a-le promite cel mai sincer ajutor, ce se poate aştepta dela vr'un popor european, iară de aceste principii lipsiţi, cu cea mai bărbătească seriositatea suntem hotărîţi din început, a ne băltui sângele până la

*) *Clodius*, adversarul lui Cicero, ucis de *Milo*.

cel din urmă român. Însă aceste principii le pretindem dela oricine, garantate pe *temeiul existenţei naţiunilor*, şi nu suntem îndestulaţi, văzând însemnate numele lor pe scrisori private, nici auzindu-le numai sunetul cel dulce, pe la urechile noastre, ca un echo fără de simţire. Voi ne înbiaţi cu marinimositatea naţiunei noastre, ne somaţi la reîntoarcere, făgăduindu-ne drepturi, şi iertarea păcatelor politice (atâta, încât nu ne-am putut, ba nici nu ne vom putea convinge, că păcatul politic ne-ar îngreuna vr'odată), însă din contră, de nu vom voi, sau mai bine zicând de nu ne vom convinge, estirpaţiune prin foc şi fer! (Focului şi ferului cu mijloace omogene vom păşi în contra!)

Noi, fraţilor, într'atâta suntem de sinceri, încât toate promisiunile voastre private le credem, însă — durere! — când târziu sunt astfel de promisiuni catre noi îndreptate, *dupăce cercându-le nu le-am dobândit*, căutându-le nu le-am putut afla, dupăce ne-am macelat, dupăce preoţimea şi partea inteligentă s'au debilitat, jertfindu-se nu prin arme, dupăcum poftesc legile unui războiu uman, ci prin furci, (bitófa!) dupăce în poporul nostru a apus spiritul amiciţiei către voi, şi s'a încuibat o aversiune încontră-vă într'atâta, încât el, fară de amăgirea cuiva, mai voieşte a primi sabia oricarui tiran din Europa de ajutor împotriva voastră, cu cari firea ne-a aşezat în una patrie, ca împreună să asudăm cultivându-o şi împreună să gustăm dulceaţa fructelor ei. Durere, de trei ori durere, ca voi, cari cu paşi uriaşi credeţi ca staţi înaintea noasta în cultură, acestea nu le-aţi prevăzut, şi în loc de a vă caştiga amici sinceri cu mijloace blânde şi dulci, aţi răpit în dreapta sabia teroristică neroniană şi aţi primit modul de tradare, al infernalului Calligula. Totuşi, vă spunem cu cea mai umană sinceritate, nu ar fi târziu a ne dobândi de amici, dacă aţi pipăi odată calea prin care se poate asta, *dacă aţi dovedi în practică marinimositatea, despre care atâta vă place, a predica.* Însă noi, spunând adevărul limpede, ne cam temem a va crede d-voastre, deoarece aievea ne-am înşelat. — Crezut-au bravii noştri barbaţi Buteanu şi Dobra, şi căzură jertfă ascuţişului teroristic. Cu adevărat, aţi putea voi înoda aci o scuză, că căzură din furia soldaţilor. sau neghiobia lui Hatvani pricinui aceasta — însă aceasta scuză e deşartă şi făra de temeiu, deoarece nu Hatvani ne înşela pe noi, ci acela întru care voi v'aţi odihnit, căruia voi, cu crezământ deplin, i-aţi pus fericirea voastră în mână, ca să o aşeze pe viitor.

Acela, care e capul vostru, şi preşedintele ţării ungare, acela, acela vezi ne înşală pe noi, şi acela e Ludovic Kossuth, dupăcum puteţi vedea aci din aclusele, şi exdiametro opusele lui două scrisori, semnate cu literile A şi B, cari au de a trece si prin un examen critic european.*)

Acum oare nu cu drept cuvânt am putea striga cu poetul: „accipe nunc danaum insidias, et crimine ab uno disce omnes", — însă noi nu voim sa facem salt în concluzele noastre, ci mai dorim să ne convingem din contra, ce iaraş dela voi atarnă.

Pe scurt: voim iară a vă spune, şi exclamăm: de credeţi în cer un Dumnezeu şi pe pământ o patrie, luaţi alte mijloace de a trata cu noi, con-

*) Pasagiul acesta ar fi încâtva asemănător cu cel citat de Vasile Moldovan în *Memoriile* sale la pagina 153 şi despre care afirmă că i l-ar fi dictat Iancu ca răspuns la o scrisoare a lui Ludovic Kossuth din 5. VII. 1849.

vinge-veti deplin, *că între noi şi voi armele niciodată nu pot hotărî*, însă nu întârziaţi, ca să nu se împlinească în voi cuvintele scripturei: „că va întra mirele, şi voi nu veţi avea untdelemn în candelele voastre".

Dat în Câmpeni, 15 Iulie 1849.

Avram Iancu, prefect.

21. Scrisoarea lui Nicolae Bălăşescu către Avram Iancu.

8. VIII. 1849.

Sibiiu 8. August 1849.

Frate Iancule!

Dumineca în 5 ţi-am primit scrisoare (a) de a căruia cuprins n'am putut destul să mă mir, socotind, că doar acum tocmai la aşa timp intrigile drăceşti vor mai fi încetat, dar precum văd, dracii tot mai tare se întărâtă, însă nimica să nu ne descuragem, toate se vor face bune. Eu după primirea scrisoare-ţi numai decât taş fi răspuns, dar Bem era afară din Sibiiu şi canonada s'au fost si început, iar trimişii tăi neputând să se întoarcă, am apucat toţi fuga spre Câneni. Ungurii intrară în Sibiiu, fiind foarte mulţi, iar Hasfort cu Muscalii lui puţini, însă Ungurii nu se bucurară mult de triumful lor, căci venindu-le Liders dela Sighişoara cu putere destulă îi bătu urât, omorând şi prinzând foarte mulţi, luându-le şi 15 tunuri; iară ei apucară fuga cum putură pela Sas-Şebeş şi Blaj, se vede spre Cluj Ei, ungurii, perdură până acum 60 tunuri. Acum frate puterea muscălească iar este aici, şi vrea să se arunce după Unguri, unde vor fi ei cu Bem şi cu toată puterea lor, fireşte acum la Cluj De aceea frate sunt poftit chiar de Gen. Lüders ca să-ti scriu, că ei în zilele acestea vor veni la Belgrad, acolo ai de grije vino şi tu cu ceva ficiori aleşi spre închinaciune, unde vei primi un dar dela dânsul, şi toate cele ce-ţi va trebui, muniţiune câtă vei vreato fară de capsule mici, de acelea nu sânt. Frate ai de grije, împulpeazatăe, acum, ca numele ce l'ai câştigat, să nu-l pătezi, că să ştii. c.. aici caută !)ţi cu lumina la amiazi, ca purtarea voastră dintră munţi şi credinţa noastra a Românilor să o înnegrească. — Ce e mai mult, între hârtiile cele prinse dela Bem este una subscrisă de Bem către *Stein* colonelul unguresc din Şebeş, în care zice Bem, că Românii dintră munţi au pacificat şi *Iancu* poate merge în România pe unde va voi !!! Eu însumi am cetit acea scrisoare, dar le-am zis, că este minciună, cum s'au lăudat ei de multe ori cu asemenea, şi Muscalii nici nu cred, dar Austriacii vor să se folosească de acea scrisoare pătându-ne credinţa noastră.

Cu acestea sânt dorind a ne întâlni sănătoşi.

Al tău frate
Nicolae Bălăşescu

Să nu faci să nu răscoli oamenii, şi să-i trimiţi spre Turda, eu toată scrisoarea ta o am împărtăşit cu G. Lüders şi doreşte să te vadă.

Domniei Sale Domnului
Avram Iancu
Prefectului Legiunei Aurarii Gemine
la Câmpeni

(Originalul în arhiva „Asociaţiunii" Sibiiu)

22. Comanda militară cere dovada lui Avram Iancu despre predarea unui pachet cu bani la mâna lui Axente Severu.

Magistratsakten 3185 851. 28. IV. 1851.

K K Hermannstädter n. Fogarasch. Milit. Distr. Comando.

No. 2634 / M. D. C.

An das K. K. Berzirksamt

Hier.

Das K. K. Bezirksamt wird beauftragt, den in dem hier gegen Rück-schluss beiliegenden unterm 24-tem d. Mts Zahl 2801 unterlegten Protokoll erwähnten Empfangsschein des Avram Ianku, über den vom *Csanader* Pächter Axinte Severu übernommenen Koffer vom Letzteren entweder in Urschrift oder in beglaubigter Abschrift nachträglich einzuhohlen und des Ehesten hieher einzusenden.

Hermannstadt den 28-ten April 1851.

Chavanne m. p. G. M.

23. Judecătoria din Sibiiu arată că Axente Sever nu poate produce dovada cerută.

Mag. Akten 3481/1851. 12. V. 1851.

Löblicher Magistrat!

Das unter Mag. Z 3185 hieher mitgetheilte Aufnahms-*Protocoll* über die Aussage des *Auxentie Severu*, betreff eines *Geldkoffers*, rückanverwahrend, haben wir die Ehre, die schriftliche Erklärung desselben, dass er ausser Stande sei, die verlangte von Abraham Ianku über die Ablieferung des Koffers und dessen Inhalt erhaltene Empfangsbescheinigung vorzulegen; indem dieselbe in Verlust gerathen sei, als Erledigung des Gegenstandes Anbuge Einem Löblichen Magistrate einzubegleiten.

Hermannstadt den 12-ten Mai 1851.

Das Hermannstädter Stadt- u. Stuhls-Gericht
I. Matthias m. p.
G. Rosenthal m. p. Ger. Secr.

No. E. 361/1851

24. ACTUL DE DECES AL PREOTULUI IOAN IANCU FRATELE LUI AVRAM.

Nr. par. 41—924.

Extras

din Matricula morţilor a comunei bisericeşti ortodoxă română Vidra de sus.

Anul, luna şi ziua — morţi	Anul, luna şi ziua — îngropări	Numele, conumele şi măestria celui mort	Patria, locul naşterei mortului, numele jurisdicţiunei, unde a locuit mortul	Etatea (vârsta) mortului	Religia mortului	Starea mortului adeca însu-a căsătorit, vaduv, june sau prunc	Felul boalei, de care a murit, ordinară sau extraordinară	Numele şi conumele preotului îngropător	Observaţiuni
1871 August 22	24	IOANE IANCU fostul parohul locului	Transilvania Alba-Iulia Câmpeni Vidra de sus	51 ani	gr. ort.	căsătcrit	firească	Vasiliu Gomboş Ioan Nicola Mihail Candrea Teodor Gola Teodor Cioran Ioan Ianc lui Avram preoţi	

S'a estradat conform matriculei Tom II., pagina 42, Nrul 35

Dela parohia ortodoxă română Vidra de sus în 4 Februarie 1924. (L. S.)

Avram Leahu
paroh ort. român

25 ACTUL DE DECES ALUI AVRAM IANCU.

Nr. par. 40—924.

Extras

din Matricula morților a comunei bisericești greco orientale Vidra de sus.

Anul, luna și ziua — morții	Anul, luna și ziua — îngropării	Numele, conumele și măestria celui mort	Patria, locul nașterei mortului, numele jurisdicțiunei, unde a locuit mortul	Etatea (varsta) mortului	Religia mortului	Starea mortului adecă fost-a ca-s torit, vaduv, june sau prunc	Felul boalei, de care a murit, ordinara sau extra-ordinară	Numele și conumele preotului îngropator	Observațiuni
1872 Aug. 29	 Sept. 1	AVRAM IANCU „Eroul Românilor«	Transilvania Alba-Iulia Câmpeni Vidra de sus	44 ani	gr. ort.	june	firească	Protopopii Mihalțianu din Zarand Balint, gr. cat din Roșia-Abrudului și 36 preoți cu V. Gomboș m. p.	Reposat în Baia de Criș, înmormântat la biserica din Țebea

S'a estradat conform matriculei Tom. II, pagina 47, Nrul 42.

Dela parohia ortodoxă română Vidra de sus în 4 Februarie 1924. (L. S.)

Avram Leahu
paroh ort. român

26. Conscrierea cazului de moarte Avram Iancu

SPECTAVERA JUDECATORIA CER. REGIASCĂ.

punderea stematului ordine a Spectaverei Judecătoria ddto 30 Septembre 1872 Nr. 2195 Antistia comunala cu oficiosa supunere audace a ascerne Conscrierea Casului de moarte după Avramu Iancu (Iank) dein Vidra de sus. Tot odata este audace asta Antistia a mai ascerne Conscrierea Casului de moarte şi după jude Nicolae Petroiu şi Siusi Iuonu lui Toderu totu dein Vidra de susu tóte spre competenta una afacere.

Dela Antistia Comunală
Vidra de susu 10 octombre
în absenția Judelui Comunal
Aronne Cioranu m. p,
not. com.

HALÁLESET FÕLVÉTEL. TODFALLS-AUFNAHME.
CONSCRIEREA DE MOARTE.

1. Numele şi conumele testatorului: Iancu Avram.
2. Statul ver profesiunea: fără ocupaciune (smintitu de minte).
3. Etatea: 47 ani.
4. Religiunea: gr. or,
5. Necasătorit, casatoritu ver veduv: june.
6. Locuința: Vidra de susu.
7. Dioa şi locul morții; 11 Septembre 1872 Baia de Crişiu comit. Zarandu
8. Sotiu remasu în viața. —
9. Numele şi conumele, condițiunea, etatea şi locuintia pruncilor majoreni ce sucedu în loculu pruncilor cari au muritu.
10. Numele şi conumele, conditiunea, etatea şi locuintia alorlalti consingeni mai de aproape, ver eredi testamentari:

Veri primari A, din Unchiul Avram

I. Iancu Alexandru:
II. Iancu *Iuonu Vidra de susu preoți*:
III. *IancuRafila* veduva cu Popa Nicula Vidra de josu:
IV. Prunci dupa Iancu Iosifu. Iancu George, Iancu Avram, Iancu Iuonu Vidra de susu.
V. Prunci dupa Iancu mar. Candrea.
1. Candrea Iosif în Neagra
2. Candrea Sofia mar. Paşca Alex.
3. Candrea Maria mar. Gomboşiu Vidra de susu.

B. din Unchiul Iuonu

I. Iancu Niculae
II. Prunci după Iancu Gheorghe:
1. Iancu Avram
2. Iancu Ana mar. Heler Lupu
3. Iancu Rafila mar. Heler Iuon

4. Iancu Vasilie
5. Iancu Sanfira mar. Boglea
locuitori în Vidra de susu.

C din matusia Santioana:

I. Resiga Niculae
II. din Resiga Todore remesitia
1. Resiga Niculae
2. Resiga George
3. Resiga Petru Vidra de jos.

III. din Resiga George remesitia
1. Resiga George
2. Resiga Iuonu
3. Resiga Ana măr. Sicoe
4. Resiga Rafila măr. Goja
Vidra de josu.

IV. din Reşiga Petru remesitia
1, Resiga Ursu
2. Resiga Niculae
3. Resiga George, Vidra de jos
V. Resiga Sanfira mar. Czoc Vidra de josu
VI. Resiga Maria măr. Netodea, Vidra de josu

D din matuşia Maria:

I. Vasin Ana mar. Pasca Scarişiora
II. Vasin Sanfira măr. Davidu Neagra
III. din Vasin Iuon remasiţia
1. Vasin Niculae majorean
2. Vasin George dto
3. Vasin Toderu minor
4. Vasin Sanfira măr. Avram contutore Vasin Nicolae Vidra de josu

E. din matusia Sanfira:

I. Trifutiu Maria măr. Tomusiu Vidra de jos
II. după Trifutiu George rem.
1. Trifutiu Iuon majorean Vidra de susu
2. Trifutiu George
3. Trifutiu Ana
4. Trifutiu Alexandru
5. Trifutiu Iosifu
6. Trifutiu Petru
7. Trifutiu Maria
8. Trifutiu Sanfira minoreni în Vidra de susu sub contutoria fratelui major Trifutiu Iuonu
III. după Trifutiu Iuonu rem.
1. Trifutiu Sanfira
2. Trifutiu Rafila
3. Trifutiu Maria

4. Trifutiu Alexandru minoreni în Vidra de josu sub contutoratul lui Tomusiu Iuon Bătranu

IV. Trifutiu Ana (remân prunci)

1. Popa Nicolae majoreni
2. Popa Sintiona măr. Popu George
3. Popa Sanfira
4. Popa Rafila minori sub tutela fratelui Popa Niculae Vidra de josu

F din matusia Ana măr. Bistroi

I. după Bistroi Sandoru prunci

1. Bistroi Ana măr. Pitik Muncel
2. Bistroi Sofia măr. Mark Bistra
3. Bistroi Anton minorean sub contutoratul lui Pitic Dumitru

12. Dacă e vr'un testamentu, codicilu, contractu de căsătorie, şi unde se află aceasta

Testamentul esista şi se afla precum se aude la mama advocatului Mateiu Nicula în Alba-Iulia.

13. Daca si ce epitropia a avutu asupra sa reposatulu şi unde e decretul lui prin care sa constituitu

14. Deaca tienutu reposatulu raciune despre bani publici seau daca au tras venite dela vr'o cassa publica vor din vreunu fondu de sub inspeptiunea publică

15. Deaca in remasu se afla obiecte pentru care se cere o aretarea speziale şi ce dispensiune sa facutu cu ele

16. Deaca a remas vr'o avere cam din ce custa in ale cui mani se afla si ce mesure s'au luatu spre assecurare

Averea remasa custa din mobila şi se afla în dispoziţiunea lui Iancu Alexandru ca masa Curatore.

Locul unde şi timpului cându sa conscrisu casul de moarte.

L. S.

L. s. Vidra de sus 16 Maiu 1876.
Herman Adolf m. p kir. végrehajto.
M. Gombosiu m. p. jude com.

Subscriptura partiloru şi a martoriloru
Ioan Iancu m. p.
Iosiffu Candrea m. p.
Alexandru Iancu m. p.
A. Cioran not. com.

CONSCRIEREA CASULUI DE MOARTE.

1. — Avram Iancu (Ianc)
2. — fără ocupaciune, smintitu de minte
3. — de 47 ani
4. — greco orientala
5. — June

6. — Vidra de sus
7. — 11/9 1872 în Baia de Crișu
8. — n'au remasu
9. —
10. —
11. —
12. —
13. —
14. Veri primari din Unchiulu Avram . . .

1. Alexandru Iancu Economu și păduraru la padurea erarială de 54 ani care a fost totodată și ca tutore reposatului cu locuința în Vidra de josu.

2. Rafila Iancu de 51 ani maritată Popa Nicolae în Vidra de jos.

3. Iosifu Iancu respeptive remesitia acestuia George de 30 ani Avram de 24 ani și Iuonu de 22 ani toți cu locuința în Vidra de sus tutore preste cestu din urmă e Alexandru unchiul seu

4. Anna Iancu măritată Candrea Iuon respeptive remasitia acestuia Iosifu Candrea Econom de 42 ani locuiește în Neagra, Sofia Candrea maritată Pasca Alexandru de 36 ani locuește în Scărișoara, Maria Candrea maritată Gomboșiu Mihaiu de 34 ani locuește în Vidra de sus.

Veri primari din Unchiul Iuon Iancu.

5. Nicolae Iancu Econom de 50 ani.

6. George Iancu respective remesiția acestuia Avram de 35 ani Vasile de 32 ani, Anna maritată Heler Lupu de 30 ani, Rafila maritată Heler Iuon de 28 ani, Sanfira maritată Boglea Iuonu de 26 ani toți aceștia cu locuința în Vidra de sus.

15. Averea remasă custa din mobila și inmobila și se află în dispozițiunea Tutorelui fostu Alexandru Iancu.

Vidra de sus, 8 Octombre 1872.

Ioan Iancu m. p.
Alexandru Iancu m. p.
erezi
martori
m. p. Vasa George.
m. p. Gligor George.
prin Cioranu m. p.

[cf. ziarul „TURDA", din 15 Mart. 1924]

Cioranu m. p. not. com.

PLANURILE LUI IOAN CÂMPINEANU
PENTRU
UNITATEA NAŢIONALĂ A ROMÂNILOR.
Legăturile lui cu emigraţia polonă.

de
P. P. PANAITESCU.

Sânt anume fapte din istoria contimporană a Românilor, asupra cărora se lasă par'că dinadins un văl de tăcere, pe care istoria nu izbuteşte să-l rupă cu tot interesul ce-l prezintă epoca de alcătuire a României de azi.

Se ştia în chip nelămurit că încă înainte de revoluţia dela 1848 cu zece ani un grup de boeri munteni au început mişcare naţională, gândurile lor umblau departe în Ardeal şi Basarabia, ei vedeau în mintea lor deplin închegat un ideal pe care neamul nostru a trebuit să-l mai aştepte încă opt zeci de ani [1]. Ce-i împinge să se ridice să mişte lucruri aşa de mari de cari se sparie gândul, cari erau mijloacele în cari se încredeau când ţara lor însăşi era sub călcâiul rusesc, până unde a mers planul lor îndrăsneţ şi în sfârşit chiar acţiunea lor materială în ce a stat, sânt întrebări la cari până acum nu se putea răspunde de cât cu totul incomplet.

Şi totuş lucrul este de cea mai mare importanţă: e vorba nici mai mult nici mai puţin de originile ideei *unităţii politice* a tuturor Românilor.

---

1 Vezi asupra acestei mişcari. N. Iorga. *Generaţia dela 1840 şi 1848 faţă de concepţia unităţii politice*. în *Neamul Românesc*. XVII, 1922, 28 Mai 3 Iunie. Dl Iorga arată că mişcarea dela 1838—1840 a avut un ideal naţional complet mult mai larg decât acel dela 1848. Am rezumat în *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu* p. 102 un manifest al lui N. Bălcescu în care vedea cauza căderei mişcării dela 1848 în Principate în nesocotirea ideii unităţii naţionale.

Cei mai mulţi din cei cari cunoşteau aceste lucruri, au avut interes să tacă: mişcarea din 1838—1840 afost opera lui I. Câmpineanu şi-a „bătrânilor", a vechii generaţii, la 1848 democraţii tineri s'au găsit în conflict cu Câmpineanu şi mai târziu când după unirea principatelor marea luptă politică s'a încheiat, când au putut privi asupra trecutului, opera dela 1838 a fost lăsată voit în umbră pentru ca generaţia tânără să aibă toate meritele[1].

Un om care putea şi ştia să spue ce a fost la 1838, Ioan Ghica, a trecut repede peste figura lui Câmpineanu în câteva note literare[2]. Rapoartele consulilor francezi cari s'au tipărit în zilele noastre nu desvăluie decât o mică parte a lucrului[3], iar cele engleze pe cari le bănuim mai bine informate nu ne sunt cunoscute.

Numai un francez, care a fost amestecat în toată mişcarea, Felix Colson, a descris evenimentele şi ideile pe larg în două cărţi ale sale, rolul exagerat pe care şi-l atribue şi spiritul său romantic fac să se nască pe nevrute bănueli asupra adevărului spuselor sale, deatfel cea mai importantă din aceste cărţi, în care nu mai ascunde nimic n'a fost întrebuinţată de nici un istoric român până acum[4].

Actele emigraţiei polone. Documente venite dintr'un isvor aproape neaşteptat vin însă să arunce o lumină vie asupra mişcării care a însemnat începutul acţiunii pentru unirea tuturor Românilor. In muzeul principilor Czartoryski din Cracovia se păstrează în sute de dosare mari archiva emigraţiei Polone dela 1830 până după războiul Crimeei. Acolo au fost aduse din Paris de către familia Czartoryski actele rămase dela principele Adam Czartoryski, şeful emigraţiei naţionale polone. Legăturile lui prin agenţii trimişi pretutindenea se întindeau în toate ţările europene, pretutindeni se căutau aliaţi şi prieteni ai cauzei Polone. Am avut fericirea să găsesc o serie întreagă de acte, risipite prin multe dosare, cari privesc legăturile emigraţiei cu Românii din Principate.

---

[1] Cf. N. Iorga, *o. c.*

[2] I. Ghica. *Ioan Câmpineanu* în *Opere Complete.* Minerva, IV. pp. 47 şi urm.

[3] Hurmuzaki-Nerva Hodoş, *Documente,* XVII. pp. 753 şi urm.

[4] Félix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautès de Moldavie et de Valachie.* Paris 1839, idem. *De la Pologne et des Slaves* Paris 1863 (Anexă p. 213 şi urm. *Jean Campineano*). — Ultima scriere cea mai importantă, a fost rezumată în câteva rânduri de Perieţeanu Buzău în «*Traian*» (ziar) I. 1870 No. 38 dar de atunci a rămas uitată.

Intre acestea cele mai importante sânt acelea cari arată legăturile ei cu Câmpineanu şi cu mişcarea lui. Se văd din ele în chip lămurit lucruri cari erau numai bănuite. *Ideologia politică şi naţională a lui Câmpineanu şi a aderenţilor săi iese pentru prima oară întreagă la iveală,* căci se vede limpede că legăturile cu emigraţia polonă n'au fost un simplu episod, *ele sânt faptul principal care a chemat la acţiune ideile naţionale ale boerilor munteni.*

Politica polonă în Orient, primele legături cu Românii la 1836. După înfrângerea răscoalei polone dela 1830—1831 şi apunerea libertăţii polone ce renăscuse o clipă, patrioţii poloni: oameni politici, militari şi scriitori se răspândiră în Europa în special însă se stabiliră la Paris, unde în jurul lui Adam Mickiewicz se desvoltă şcoala romantică polonă. Emigraţia politică era desbinată în democraţi sub geograful Lelewel şi naţionaliştii sub principele Adam Czartoryski.

Aceştia din urmă multă vreme, până după războiul Crimeei, au fost mai puternici, mai bogaţi, mai ascultaţi în Franţa şi Anglia. In special influenţa lor era necontestată între emigraţii numeroşi din Turcia. Adam Czartoryski ca un rege în exil îşi avea reprezentanţii diplomatici pretutindeni, agenţii lui secreţi ţineau viu gândul răsbunării între populaţiile polone.

In Turcia era un teren de acţiune foarte favorabil Polonilor. Duşmănia ruso-turcă, posibilitatea unui războí între aceste două ţări, făceau pe Poloni să nădăjduiască în Turci un aliat în cazul unei răscoale a lor impotriva Ruşilor. Pe de altă parte ei intreţineau relaţii cu Slavii din peninsula Balcanică, vrând să insufle între dânşii teama panslavismului rusesc cotropitor, cerând înlocuirea acestei idei prin aceia a confederaţiei democratice-naţionale a popoarelor slave. Centrul mişcării pentru tot Orientul era la Constantinopol şi prin acest oraş în mâinile principelui Czartoryski.

Curând importanţa principatelor române, cari erau aşezate între Turcia şi ţările polone trebuie să se fi vădit emigraţilor şi de aci primele lor încercări de a recunoaşte terenul la noi.

La 1836 unul din şefii emigraţiei polone se adresează unui prieten al Polonilor în Bucureşti, numele lui este necunoscut şi nu pare a fi român, — rugându-l să înlesnească aşezarea unui agent polon în Bucureşti. Prietenul în chestiune avea se vede o intreprindere comercială în Bucureşti, şi i-se cerea să ia agentul secret ca funcţionar. Se mai emitea ideia ca agentul să se aşeze în Bucureşti

ca medic, menirea lui era ca în acest punct important de legătură între Polonia şi Turcia să mijlocească comunicaţia ştirilor politice între Polonia de o parte şi cele două centre ale emigraţiei Constantinopol şi Paris, de alta [1].

Nu era deci încă vorba de o legătură cu Românii, rămaşi necunoscuţi, ci de un simplu punct de legătură. Dar curând vor vedea că aci e un teren favorabil cauzei lor politice, şi acei cari se însărcinară să facă legătura fură Românii cari veniră ei la Poloni.

Legăturile principelui Adam Czartoryski cu Radu Golescu. Cel dintâi care intră în contact cu emigraţia polonă fu un tânăr din familia învăţată şi patriotă a Goleştilor. Radu Golescu studiase în Germania la München şi apoi în Elveţia la Geneva unde avusese legături cu intelectualii şi scriitorii elveţieni [2], putuse căpăta deci o cultură serioasă, putea avea cugetarea mai măsurată, mai liberă de pasiuni democratice ca tinerii ce studiaseră numai în Paris.

La 1837 în toamnă el se afla însă în acest din urmă oraş şi alcătuise o scriere, pe care n'o mai cunoaştem, asupra ţării sale a nevoilor ei, a idealului spre care trebuia să ţintească şi adăugase probabil consideraţii asupra identităţii de situaţie cu Polonia şi nevoia unei colaborări cu ea. Scrierea fireşte în manuscris fu prezentată de autor principelui Czartoryski.

Principele privi cu mare interes o lucrare, care-l informa asupra acestui popor oropsit, pentru prima oară poate îi veni în gând că aci este posibilă o colaborare cu cauza polonă. Mulţumind lui Golescu pentru scrierea trimisă, principele Czartoryski îl felicită pentru ideile cari îi fac cinste, idei cari sânt ale „oamenilor de bine" din toate ţările şi ale lui însuşi, *e vorba deci de ideile de libertate naţională.* Principele prevede un viitor frumos ţării, dacă toată clasa cultă împărtăşeşte ideile emise în opera lui R. Golescu. Răspunzând desigur unor îndemnuri din acea scriere, declară că ar primi să între în legături politice cu o persoană care ar reprezenta în Ţara Românească ideile emise de Golescu, cere însă s fie o persoană cu situaţie înaltă, cunoscută prin ideile sale şi cu care să poată avea legăturilor durabile [3].

---

[1] Anexa I.

[2] G. Bengescu, *Les Golesco*, pp. 237—8. Un scriitor genevez descrie firea lui R. Golescu şi a fratelui său Alexandru.

[3] Anexa II.

Scrierea lui Golescu conţinea deci dela începutul legăturilor ideia naţională română şi proectul unei legări a ei cu cauza polonă.

Legăturile urmară între tânărul român şi celebrul şef al emigraţiei polone, ei avură mai multe intervederi, într'o scrisoare e vorba de „punctele" ce aveau a stabili împreună[1]. E vorba de sigur de pregătirea şi mijlocirea unor relaţii în ţară.

Astfel prin mijlocirea unui vlăstar al familiei Golescu, care făcuse atâtea servicii ţării, se făcu prima legătură între Poloni şi naţionaliştii români, căci nu mai rămâne nici o îndoială că trimiterea în anul următor a unui Agent special în Ţara Românească din partea principelui Czartoryski se datoreşte impulsului primit din aceste prime legături, lucrul fusese poate stabilit chiar în convorbirile lui Golescu.

Misiunea lui Woronicz. I. Câmpineanu, socotit de toţi ca şeful mişcării naţionale în Ţara-Românească de când se împotrivise în Obşteasca Adunare „articolului adiţional" al Regulamentului Organic ce dădea ţara în mânile Ruşilor[2], fusese înştiinţat din vreme de sosirea unui agent polon la Bucureşti însărcinat să trateze cu partidul naţional.

Din Londra unul dintre emigraţii poloni care se ascundea sub numele de Gh. Bell şi care era mai demult în legături cu Câmpineanu îi dăduse de ştire despre apropiata venire a agentului secret[3]. In Octombrie 1838 în adevăr polonul Woronicz[4] venind din Paris sub numele fals de Carol Werner[5] străbătu cu căruţa poştii toată Oltenia şi Muntenia în lung până la Bucureşti, dându-se drept negustor, observând şi ascultând totul cu atenţie. Era însărcinat să facă propuneri formale partidului naţional şi avea a înmâna lui Câmpineanu din partea principelui Czartoryski bazele unui tratat de alianţă polono-român[6], după aceia trebuia să-şi urmeze călătoria în Galiţia şi Wolhynia, având o misiune pe lângă Polonii de acolo[7].

---

[1] Anexa III.

[2] Cf. I. Ghica. *Ioan Câmpineanu* în *Opere Complete* IV. p. 61—63.

[3] Anexa IX.

[4] F. Colson îl numeşte „neveu du primat de Pologne". F. Colson *Nationalité et régénération des paysans Moldo-Valaques*. Paris 1862 p. 148

[5] Numele adevărat în Hurmuzaki. *Documente*, XVII. p. 729 şi F. Colson *l. c.*

[6] Anexa V.

[7] Anexa VII la urmă.

Woronicz era un om cu un spirit de observaţie pătrunzător, cu judecată sigură şi cu multă putere de a sintetiza în caractizări cele ce văzuse. La Bucureşti întâlni pe Felix Colson fost agent la consulatul francez, care de multă vreme strângea material asupra ţării şi căuta ocazia unei intrigi politice. Colson puse la îndemână agentului polon materialul strâns pentru cartea sa ce urma să apară în anul următor *„De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie"*, de asemenea consulul englez Colquhoun cu care agentul fu în cele mai strânse legături îi dădu informaţii preţioase[1]. Pe temeiul acestor informaţii dar mai ales pe a observărilor sale scrise Woronicz un lung raport către principele Czartoryski.[2] Raportul este un adevărat studiu asupra ţărilor noastre, o foarte interesantă cercetare a stării economice, politice, sociale şi a stării de spirit a Românilor, în special a celor din Muntenia. Partea dela urmă expune pe larg tratativele polono-române pentru ridicarea şi liberarea ambelor popoare.

Woronicz începe observaţiile sale cu starea economică şi posibilităţile militare ale Ţării Româneşti, are cunoştinţă de Panduri şi de rolul lor în războaele ruso-turce, de firea războinică a Oltenilor, de serviciile militare ale carantinelor dela Dunăre. Miliţia românească e socotită bine exercitată şi înarmată şi crede cu putinţă ca în două luni să fie ridicată la 20.000 de oameni, pe dorobanţii călări din judeţe îi compară cu Cazacii. Intre mijloacele de hrană socoate şi grânarile de rezervă întemeiate de Ruşi, însă toate întreprinderile mecanice şi mijloacele de circulaţie sânt primitive.

Administraţia patriarhală e socotită în principiu bună ca fiind simplă dar viţioasă în ce priveşte funcţionarii. Pentru mărirea bugetului propune secularizarea averilor mânăstirilor închinate, care lucru „este cerut de mult de către opinia publică". Moldova e socotită ca mai paşnică, dar mai bogată şi bucurându-se de o gospodărie mai bună, importantă pentru bogăţia în cai.

Mult mai interesante sânt observaţiile asupra stării de spirit a claselor sociale şi a publicului în genere.

Dela început ceia ce lovi pe polon a fost că toate clasele

---

[1] Anexa VII. Pentru rolul lui Colquhoun. I. C. Filitti, *Turburări revoluţionare în Ţara Românească*, în *Analele Academiei Române*, XXXIV. pp 204 şi urm.

[2] Anexa VII.

doresc independenţa de Turci şi de Ruşi, dar nu numai atât: raportul spune textual: *„Ideia unirii tuturor populaţiilor române sub acelaş sceptru ocupă toate capetele"* şi *„ideia unirii tuturor populaţiilor române se anuţă ca dominantă"* şi adaugă a treia oară *„ideia în chestiune a devenit, ca să zic aşa, ideia la modă"*. Niciodată lucrul n'a fost spus aşa de precis. Pentru că cei care o gândeau aveau interes să tacă, pentru că mulţi din cei ce o puteau înţelege aveau interes să nu auză, nu se ştia până când nu vine să ne o spună acest polon care ştia să vadă şi să înţeleagă, că întreaga clasă cultă munteană dela 1838 aştepta şi credea apropiat realizarea marelui vis.

Woronicz vede în mândria cu care era înconjurată noua miliţie, titlurile miniştrilor un sentiment general de mândrie naţională care duce la dorinţa scuturării supremaţiei turco-ruseşti. Poporul e viu inteligent, progresează repede minunând pe toţi. Agentul prevede aci un mare viitor folositor cauzei polone.

Vorbind de boeri şi de negustori el vede două generaţii cari în aceasta epocă de evoluţie repede sânt total deosebite: vechea generaţie (dela 35 ani în sus) trăită în tradiţia pe jumătate orientală a veacului XVIII, „au viţiile Fanarioţilor", spune el şi generaţia tânără cu spirit occidental. Woronicz văzuse foarte bine conflictul dintre bonjurişti şi vechii boeri.

Pe aceştia nu-i socoate ca spiritul tuturor relelor, cum a vrut să-i arate mai târziu generaţia nouă: ei doresc cu toţii independenţa, sânt dispuşi să facă sacrificii pentru ea, sânt fini şi inteligenţi. In schimb nu sunt oameni de acţiune ci sânt leneşi şi fricoşi, ambiţioşi şi desfrânaţi, adică orientali şi mai ales n'aveau idei precise. Totuşi dacă te adresezi amorului lor propriu „vor putea să fie puşi în mişcare".

Generaţia tânără, în care Woronicz socoate şi pe Câmpineanu deşi trecuse de vârsta de 35 ani[1], are toate simpatiile agentului polon: vede în ea sănătate morală, devotament, cultură şi înainte de toate dor de acţiune, cei ce o face preţioasă. Totuşi tineri specialişti în special în arta militară, recunoaşte că lipsesc, ofiţerii sânt viţioşi şi inculţi.

Clerul ortodx e socotit ignorant, fără nici un fel de concepţii politice şi lipsit de influenţă asupra poporului. Excepţii sânt câteva

[1] Se născuse la 1798.

onorabile, aceste sânt duşmane Ruşilor. E vorba de episcopul Cesarie de Buzău prietenul şi colaboratorul lui Câmpineanu.[1]

Foarte interesantă e partea în care arată rolul Ardelenilor veniţi de peste munţi în Principate şi influenţa lor asupra opiniei publice. Mai întâi face observaţia că Ţara Românească are legături mai strânse cu Românii din Ardeal de cât cu cei din Moldova şi lămureşte pricina acestui fapt: ideia libertăţii şi a unităţii este o influenţă nouă, până să fie pusă în acţiune, adică să se treacă la legături cu Românii de peste graniţă, se cere propagarea ei internă. Ardelenii însă nu aşteptară ca patrioţii munteni să li se adreseze, ei veneau înşişi în Ţara Românească.

Ardelenii cari vin aci ca profesori şi ca negustori sânt cei mai vajnici propagatori ai ideii unităţii naţionale. *Ardealul*, spune Woronicz, *strâmtorat în desvoltarea sa naţională vine în întâmpinarea Românilor cari au o situaţie ceva mai bună.* Ardelenii persecutaţi de Unguri şi Austriaci vin în ţara Românească unde înrâurirea lor e foarte mare graţie culturii lor ceva mai alese şi spiritului lor mai activ.

Atitudinea acestei societăţi faţă de Rusia şi Austria interesează în primul rând pe agentul polon. Ţăranii se tem de Ruşi, oamenii culţi încep să vadă că puterea lor este numai aparentă. Prietenii Ruşilor sânt numai acei cari socot că Franţa şi Anglia nu vor putea interveni în Orient, în genere însă în urma prădăciunilor războiului dela 1828—1829 domneşte o ură generală împotriva lor în opinia publică.

Faţă de Austria este acelaşi sentiment întreţinut de Ardeleni şi de negustorii cari se văd stânjeniti în negoţul lor de această putere. Câţi va boeri însă sânt pe faţă prieteni ai Austriei.

Faţă de Polonia însă este o mare simpatie, care s'a manifestat şi cu ocazia revoluţiei dela 1830—1831.

Pentru domnul Alexandru Ghica Woronicz are cuvinte aspre, vede într'însul reprezentantul vechiului regim cu toate viţiile sale şi mai presus de toate omul Rusiei, transfug al partidului naţional. In schimb omul viitorului asupra căruia face o analiză psihologică amănunţită este Ioan Câmpineanu.

Cu portretul lui Câmpineanu, asupra căruia vom reveni, se termină descrierea ţărilor noastre făcută pentru principele Czartoryski.

---

[1] P. rolul lui Cesarie cf. Colson, *De la Pologne et des Slaves*, p. 213.

E o pătrunzătoare vedere de sinteză, adesea cum am văzut lucruri abea bănuite sânt puse în lumină. Pentru a controla avem numai un singur isvor e scrierea citată a lui Colson *„De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldovie et de Valachie"*, care completează tabloul stării de spirit a societăţii muntene la 1838.

Félix Colson. Spirit de aventurier, scriitor de talent, observator fin, o figură entuziastă şi cam prea zgomotoasă, fostul agent al consulatului francez din Bucureşti a jucat alături de Câmpineanu şi de inspiratorii lui poloni un rol însemnat[1]. E adevărat că el a fost informatorul lui Woronicz, că a stat mereu alături de Câmpineanu însoţindu-l în Apus, că şi mai târziu era în legături cu principele Czartoryski căruia îi închina opere de ale sale[2], şi în schimb îi cere subscripţii pentru reviste ce proecta să scoată[3] şi chiar intervenţii pentru a recăpăta un loc în diplomaţie[4].

Dar rolul său a fost exagerat de el însuşi: el ar fi redactat cu Câmpineanu un proect de Constituţie, el a avut ideia unirii cu Moldova, el a sfătuit pe Câmpineanu să plece în Apus, Câmpineanu însuşi apare pe planul al doilea[5].

Din corespondenţa lui Câmpineanu ştim însă, după propria lui declaraţie, că a fost îndemnat să se ducă în Apus de Woronicz[6], din scrisorile lui Woronicz, Colson apare ca un tânăr de talent dar cu rol secundar[7]. Aşa dar rolul său trebue redus la proporţii mai modeste şi acelaşi lucru trebue să spunem despre ideile sale: planurile despre viitorul Românilor nu sânt cugetarea proprie ci ecoul preocupărilor opiniei publice româneşti[8], preocupări pe cari le-am văzut limpezi în raportul lui Woronicz. Prin acesta cartea lui Colson *„De l'état présent..."* devine şi mai interesantă, deşi lucrarea fiind publică nu putea spune tot ce încredinţase polonul raportului său cifrat.

---

[1] P. rolul lui Colson. I. C. Filitti *o. c.* pp 206—208.
[2] Anexa XIV.
[3] *Ms. Czartoryski. Cracovia nr.* 5479 p. 469—470 (29 Mai 1843).
[4] *Ms. Czartoryski Cracovia nr.* 5479 p. 1561 (4 Ianuar 1849).
[5] Félix Colson *De la Pologne et des Slaves*, pp 215—216.
[6] Anexa IX.
[7] Anexa VII.
[8] Astfel e considerată cartea lui Colson. *Précis de droits des Moldo-Roumains* şi de Iorga. *Generaţia dela 1840 (Neamul Românesc* XVII. 1922 30 Mai).

Nici chiar numele lui Câmpineanu nu e pronunţat în ea, dar aluziile sânt destul de străvezii. Dar şi el vede dorinţa de unire, povesteşte cum Românii din Principate, Ardeal şi Basarabia îşi zic „frate"[1], în ori ce caz cere unirea principatelor în aşteptarea unirei celei mari pentru care era destinat „omul cu influenţa imensă" (i. e. Câmpineanu),[2] mişcări adânci, ca cele din apusul Europei turbură societatea munteană[3], Rusia e urâtă[4], Ardealul arde de dorinţa unirii[5] şi „poate va veni vremea când se va face dreptate pentru aceste crime împotriva naţionalităţii şi când supremaţia împărăţiilor va fi înjosită"[6].

Erau ideile pe cari le auzea în cercul lui Câmpineanu. Acesta era centrul mişcării, omul în care se puneau toate nădejdile.

Personalitatea şi ideile lui Ioan Câmpineanu. Aceasta fiind starea de spirit a societăţii, nu e de mirare că găsim în mijlocul ei un reprezentant aşa de hotărât al acestor idei ca Ioan Câmpineanu.

Eşit dintr'un neam boeresc patriot, crescut sub înrâurirea fratelui său mai mare, aprig naţionalist şi duşman al Ruşilor, cari l-ar fi otrăvit[7]. Câmpineanu avu o educaţie pe jumătate în vechiul chip erudit şi moralizant al boerilor veacului XVIII, ca elev al dascălilor greci, pe jumătate după chipul educaţiei franceze de idei abstracte, ca elev al emigratului francez Laurençon[8]. Ca şi educaţia sa firea lui e plină de contraste, e omul care stă între două lumi: liberal convins, orator de talent[9], rămâne cu anume trăsături orientale ale vechilor boieri. Portretul său făcut de Woronicz în studiul lui îl arată cam leneş, cu educaţie incompletă, împins spre teorii inaplicabile, pe de altă parte însă incoruptibil, prudent şi om de acţiune totuşi. Woronicz care l-a urmărit „ca o umbră" şi a ascultat tot ce se zicea despre dânsul îl socoate un om de inimă, reprezentantul opiniei publice anti-ruse, gata să se sacrifice pentru independenţa ţării sale[10].

---

[1] F. Colson. *De l'état present et de l'avenir des Principautés*, p. 262.
[2] *ibidem*, p. 69.
[3] *ibidem*, p. 4.
[4] *ibidem*, p. 56.
[5] *ibidem*, pp 264 şi urm.
[6] *ibidem*, p. 263.
[7] Anexa VII. Raportul Woronicz.
[8] I. Ghica, *Opere Complete*, IV. p. 50.
[9] *ibidem*, p. 48.
[10] Anexa VII Raportul Woronicz.

Ca reprezentantul unei societăţi în care mirajul ideilor îşi făcuse loc de curând, în care teoriile politice nu se izbiseră încă de realitate, e îndemnat spre idei îndrăsneţe mult prea îndrăsneţe pentru situaţia de atunci a ţării.

Ideile şi planurile sale le expune complect în scrisoarea ce o scrie principelui Czartoryski[1], după ce primi propunerile lui aduse de agentul Woronicz.

Eşti în adevăr uimit de lărgimea şi de îndrăzneala lor.

Fără nici un înconjur declară că el şi cu alţi bărbaţi ce-i împărtăşau ideile au ca ideal ca Românii „să nu mai facă decât un singur popor unit şi independent". Respinge protectoratul rusesc, respinge suzeranitatea turcească, cere un regat românesc ereditar pentru toţii Românii, libertatea claselor sociale.

Scrisoarea e înălţată de o mare suflare de entuziasm: Până la propunerea polonă „trebuia să suferim din toate suferinţele noastre", dar idealul expus mai sus „a fost şi va fi scopul tuturor sforţărilor noastre", „a fi mândru să fii Român sau a muri". Deplânge căderea la 1812 a proectului „regatului Daciei" şi pierderea „uneia din cele mai frumoase provincii ale Moldovei", Basarabia.

In a doua scrisoare către principele Czartoryski[2] el vede rolul Românilor în Orient ca o barieră între Rusia şi Turcia, îi vede ca membrii unei mari coaliţii anti-ruse, declără că Sârbii ar fi alături de dânşii cu prinţul Miloş care trebue să joace rolul lui Ştefan Duşan. Dar pentru aceasta trebue ca Ţara Românească să fie pregătită mai dinainte, şi în acest scop se va cere schimbarea domnului, şi înlocuirea lui cu un „Român pătruns de misiunea sa, hotărât să adopte proectele Alteţei Voastre şi să lucreze în sensul cauzei polone sau al unei coaliţii împotriva Ruşilor". Românul pătruns de misiunea sa era uşor de văzut: era Câmpineanu însuşi. Dealtfel trei zile după aceia Woronicz anunţă pe faţă candidatura lui Câmpineanu la domnie[3]: Urmând Câmpineanu nu se sfieşte să numească pe şeful statului român *„rege"* şi scrie aceste cuvinte cari sună ca o sentinţă:

„Nu trebue oare umbra unui tron de voevod ca să izbuteşti să uneşti pe Românii din toate ţările?"

---

[1] Anexa V.
[2] Anexa VI.
[3] Anexa VIII.

Intrebat de Woronicz el se declară în stare să provoace o răscoală în Ţara Românească şi în cazul unei mişcări cu ajutoare din alte ţări era sigur că va putea întinde răscoala în Moldova şi Ardeal. Ardealul îi pare sigur în cazul unei răscoale a Polonilor din Galiţia de Moldova însă nu poate răspunde încă, cere răgaz[1].

Tot idealul naţional românesc înfăptuit în zilele noastre se găsea deplin închegat în mintea îndrăsneaţă a acestui boer muntean dela 1838. Figura lui apare foarte mare, mult mai impozantă de cât ne o închipuiam până acum, e un precursor în faţa căruia pălesc niţel figurile oamenilor dela 1848[2].

Rolul Polonilor în mişcarea lui Câmpineanu. In scrisoarea sa către principele Czartoryski Câmpineanu socoate ideile sale şi ale prietenilor săi ca fiind socotite de ei înşişi ca utopii, cel mult ca imbold al unei întreprinderi disperate. Dar „cu propunerile cari ne-au fost făcute în numele alteţei voastre... un nou viitor se deschide, fericirea Românilor va putea fi asigurată"[3]. Propunerea polonă venea ca un mijloc practic de a pune în acţiune idei cari până acum erau numai în domeniul teoriei. Aşa dar propunerea polonă venită din partea principelui Czartoryski a fost aceia care a decis pe Câmpineanu la acţiune, în urma ei s'a hotărât el să întreprindă pregătirea din ţară şi misiunea lui în Europa"[4].

In ce constau propunerile principelui Czartoryski? Nu cunoaştem textul lor, dar ele se pot reconstrui din scrisorile lui Câmpineanu şi din raportul lui Woronicz. Pentru Români era vorbă de unitate naţională şi de independenţă. In bazele tratatului „Românii apar ca formând un singur popor liber şi independent". România intră „ca o putere" pe de o parte într'o eventuală coaliţie a statelor occidentale împotriva Ruşilor, pe de altă parte ca aliată a Polonilor, în cazul unei răscoale a acestora împotriva Rusiei şi Austriei, Câmpineanu se legase ca în amân-

---

[1] Anexa VII. Raportul Voronicz.

[2] Félix Colson. *De la Pologne et des Slaves*, p. 213, vorbeşte astfel de Câmpineanu: „Inţelesese solidaritatea naţionalităţilor supuse Turciei, Austriei şi Rusiei, visa unirea tuturor Românilor, regenerarea şi emanciparea tributarilor şi raialelor imperiului otoman".

[3] Anexa V.

[4] Cf. şi raportul Woronicz. Anexa VII la urmă.

două cazurile să ridice neamul său la răscoala generală, lăsând Polonilor alegerea momentului. Țările Române trebuiau să formeze o diversiune împotriva Rușilor în cazul răscoalei polone, în ori ce caz aci trebuiau stabilite depozitele de muniții pentru Poloni. Se vorbea despre trimiterea unui agent politic polon la București care să stea în permanență, precum și a mai multor ofițeri pentru refacerea armatei.

Câmpineanu socotea în adevăr cauza polonă cu totul legată de cea românească, singura garanție pentru existența unui stat românesc liber ar fi reconstruirea regatului Poloniei în fruntea căruia vede pe Adam Czartoryski, chiar nici nu ar crede în putința unei Românii câtă vreme nu va exista și o Polonie liberă[1]

Pe temeiul acestor propuneri polone se începu pregătirea mișcării.

Pregătirea mișcării. Manifestul partidului național. Deși Woronicz fusese însărcinat să trateze cu Câmpineanu, era necesar ca acesta să fie recunoscut de fapt ca șeful partidului național pentru ca să poată avea legături cu guvernele streine

Deci agentul polon ceru opoziției naționale o declarație de principii și să-și aleagă un șef. Pentru aceasta făcu o serie de călătorii la țară pe la moșiile diferiților boeri, împărți îndemnuri și sfaturi.[2] Câmpineanu și Colson la rândul lor străbăteau țara, cu poștalionul, îndemnau pe boeri să semneze un manifest al partidului. Colson povestește cum într'o noapte plecând împreună dela un boer din Călărași spre episcopul de Buzău, vizitiul cumpărat de adversari încercase să-i arunce în Dunăre, dar Câmpineanu ia însuși, în mână hățurile și-și urmează călătoria în noapte[3]. De obicei toate tratăriie se făceau în casa consulului englez, guvernul englez era perfect informat de ele[4]. Câmpineanu se pusese în legătură cu Ardelenii și Woronicz hotărâse să treacă și el prin Ardeal cu recomandarea lui Câmpineenu[5]. dar din nefericire nu ni s'a păstrat raportul asupra trecerii lui prin acea țară.

---

[1] Anexa V.

[2] Anexa VII.

[3] F. Colson. *De la Pologne et des Slaves*, p, 216. Colson mai povestește cum vizitând lângă Călărași pe un boer Mare, membru al partidului național, Woronicz îl suprinde lovind pe un clăcaș, indignat îi smulge vâna de bou din mână. F. Colson *Nationalité et régéneration des paysans* pp 148—149.

[4] Hurmuzaki. *Documente*. XVII p. 729.

[5] Anexa VII.

In cele din urmă la 1 Noembrie 1838 se ajunse la o întrunire a opoziţiei, în special membri ai Obşteştii Adunări cari redactară un manifest arătând ideile şi planurile partidului naţional, alcătuitorii lui jurară pe evanghelie în faţa episcopului de Buzău că-şi vor da viaţa şi averea pentru acest ideal.[1]

Manifestul cuprinde întru toate ideile din scrisorile lui Câmpineanu; *„avem datoria să redăm o patrie independentă tuturor membrilor risipiţi ai neamului nostru“*. Ei se adresează Moldovenilor chemându-i la acţiunea comună de liberare. După stabilirea acestui punct principal manifestul constată abuzul Ruşilor în amestecul lor în chestiunile româneşti, reaua stare a administraţiei interne, ilegalitatea alegerii lui Alexandru Ghica ca domn, pe care nu-l recunoaşte ca atare, ilegalitatea Regulamentului Organic.

Deci se cere unirea tuturor Romârilor, înlăturarea amestecului rusesc şi turcesc, crearea unei noi constituţii, alegerea unui nou domn ereditar care va fi recunoscut de pe acum ca „suveran al Românilor.“

Manifestul urma să fie adus la cunoştinţa Românilor de peste hotare în special a Moldovenilor. pentru ca să se primească adeziuni pretutindeni. Actul trebuia ţinut secret “până când va veni ceasul desrobirii“.

Manifestul acesta care era prima încercare de acţiune pentru unitatea Românilor, era de altfel cunoscut după o copie pe care şi-o procurase consulul francez din Iaşi[2] Dar această copie, singura cunoscută până la găsirea celei ce se află în Muzeul Czartoryski, este cu totul necompletă, în ea actul e departe de a apare cu adevărata lui importanţă, căci lipsesc tocmai părţile cele mai interesante: lipseşte fraza despre unirea membrilor risipiţi ai neamului, apelul adresat Moldovenilor cât şi pasajul privitor la adeziunile de peste hotare, asemenea şi jurământul solemn dela urmă.

E posibil ca partidul naţional să se fi temut să desvăluiască toată întinderea gândului său îndrăzneţ consulului francez şi de aceia nu i-a comunicat manifestul în întregime.

In acelaşi timp se alcătui şi o constituţie, despre care nu mai ştim azi decât cele ce ne spune Colson în câteva cuvinte,

[1] Anexa IV.

[2] Hurmuzaki *Documente.* XVII pp. 727—728. Cf. despre acest manifest *ibidem* pp. 728—730.

Colson afirmă că el o alcătuise împreună cu Câmpineanu, ar fi fost vorba de sufragiu universal pentru toţi cetăţenii dela 25 de ani, se vor da „comunelor" pământul ce le aparţine de drept şi ţăranii vor fi împroprietăriţi în aceste pământuri comunale, deci o împroprietărie pe obşte. Proectul fusese iscălit de „principalii membri ai naţiei române".[1]

Schimbări în acţiunea partidului naţional. Woronicz se înşelase închipuindu-şi că prin alcătuirea manifestului acţiunea pregătitoare se încheiase în ţară. O parte din deputaţii obşteşti adunării se temură să-şi pue sigiliile în josul actului şi când fu vorba de ales un şef apărură ambiţii personale, nu se putu obţine adesiunea generală pentru Câmpineanu.[2]

Atunci agentul polon vorbeşte de schimbare totală în acţiunea sa şi de reluarea lucrurilor pe altă bază. Care să fie această nouă bază de acţiune? Se pare că el nădăjduia în numirea lui Câmpineanu ca domn din partea Turcilor şi în acest caz era să fie dela sine în capul mişcării.

Se răspândiseră svonuri că Turcii ar voi să înlocuiască pe Alnxandru Ghica şi pe la mijlocul lui Decembrie 1838 lucrul se dădea ca sigur în Bucureşti. In cercurile bine informate se primise o scrisoare în acest sens din Constantinopol. Astfel Câmpineanu se hotărăşte să ceară domnia pentru dânsul, era sigur de a fi privit favorabil de Turci, se bucura de sprijinul puternic al Englezilor şi al agenţilor poloni, opoziţia diplomatică a Rusiei şi a Austriei spera s'o înlăture. Deci Câmpineanu se pregătea să plece la Constantinopol, profitând de lipsa lui Al. Ghica din ţară, şi întemeindu-se pe scrisoarea lui Colquhoun către ambasada engleză şi pe a lui Woronicz către generalul Chrzanowski, şeful emigraţiei polone din Constantinopol. Se cerea şi intervenţia personală a principelui Czartoryski. Câmpineanu credea că poate avea la îndemână trei milioane de piaştri pentru această întreprindere, furnizate probabil de boerii din partidul naţional. Woronicz care era convins de succesul acestui plan, scrie o scrisoare entuziastă principelui Czartonyski, nu se sfieşte să declare că alegerea lui Câmpineanu asigură acţiunii po-

---

[1] F. Colson. *De la Pologne et des Slaves*, p. 215. Despre un proiect de constituţie alcătuit de Câmpineanu şi de N. Bălcescu (?) ştia şi Gr. Tocilescu din tradiţia contemporanilor. Gr. Tocilescu. *N. Bălcescu*, p. 30.

[2] Anexa VII.

lone „alianţa devotată a tuturor popoarelor dela Marea Neagră la Adriatica, alianţă ofensivă şi defensiva".[1] Dela Constantinopol Câmpineanu urma să se ducă la Londra şi Paris să se înţeleagă cu principele Czartoryski şi cu guvernele francez şi englez pentru acţiunea sa împotriva Rusiei.[2]

Woronicz, care nu mai putea întârzia misiunea lui, stătuse la Bucureşti pesfe două luni, trece în Ardeal.[3] Peste câteva zile Câmpineanu scrie la Londra corespondentului său Gh. Bell, despre care am pomenit mai sus, şi-i spune că dacă Woronicz ar fi plecat cu cinci zile mai târziu, ar fi fost şi mai mulţumit E poate vorba de adesiunea boerilor, care ar fi fost însfârsit obţinută pentru persoana lui Câmpineanu, El cerea noi recomandaţii la Constantinopol şi legături directe cu principele Czartorisky [4]

Precum se vede intervenise o schimbare în acţiunea partidului naţional. La început fusese vorba de o insurecţie. acum e vorba de o acţiune legală pentru asigurarea puterii pentru partidul naţional. Persoana viitorului domn era pentru cei mai mulţi Câmpineanu, nici un alt nume nu se pronunţase încă, şi acesta era gata de plecare.

Curând însă se produce o a doua schimbare în planurile partidului naţional.

Tratativele cu Mihai Sturza pentru unirea Principatelor. Dacă Poarta ar fi admis unirea principatelor sub Mihai Sturza, un pas mare ar fi fost îndepiinit în calea idealului partidului naţional. Ideea aceasta se născu în mintea patrioţilor munteni poate în urma neînţelegerilor semnalate de Woronicz pentru persoana noului domn. Această soluţie ar fi pus capăt tuturor ambiţiilor. In ori ce caz ideea se ivi după plecarea lui Woronicz, care n'o pomeneşte în scrisorile sale. Câmpineanu fu câştigat pentru noua soluţiune sacrificându-şi deocamdată aspiraţiile personale la domnie.[5] Mihai Sturza era un om bogat cu legături puternice, dar nu era nici un liberal, nici un duşman al Ruşilor. Totuşi Partidul naţional era „gata să uite trecutul, să

1 Anexă VIII.
2 *Ibidem* şi Anexa V.
3 Anexa VIII.
4 Annxa IX.
5 F. Colson. *De la Pologne et des Slaves*. p. 214.

scuze diferitele faze ale vieţii lui politice, dacă vrea însfârşit să creadă cu ei că a venit momentul acţiunii, că poate să mântuiască Moldo-Valahia de jugul Ruşilor“[1].

Felix Colson fu trimis la Iaşi pentru a conduce tratativele cu Mihai Sturza în numele lui Câmpineanu. Aceasta din urmă făcu cunoscut domnului Moldovei că renunţă la pretenţiile sale la tronul Ţării Româneşti, dacă Mihai Sturza va putea obţine de la Poartă unirea principatelor în persoana lui, şi se lega să susţie el însuşi această combinaţie la Constantinopol[2]. La mijlocul lui Ianuarie 1839 se răspândise vestea în public la Iaşi despre planul muntenilor de a oferi tronul ţării lor lui Mihâi Sturza cu condiţia să paralizeze acţiunea rusă în Principate, se ştia deasemenea că planul era susţinut de Lord Palmerston, ministrul de externe englez[3]. Colson sosi la Iaşi pe la sfârşitul lunei şi începuse tratările, Sturza declarase consulului francez că domnia Muntenei se va da totuşi lui Câmpineanu, iar numai în cazul nereuşitei acestuia o va cere pentru dânsul[4]. Tratările se terminară printr'o intervedere secretă care care ţinu două ore între Mihai Sturza, Felix Colson şi Huber, consulul francez. Mihai Sturza declară făţiş că trebuie pus un termen influenţei abusive a Ruşilor, care face din domnii români nişte instrumente fără nici o putere, se declară deci favorabil unei intervenţii în Apus în favoarea principatelor. El primeşte să lupte pentru înlocuirea lui Alex. Ghica, dar ca domn ar prefera pe Câmpineanu[5]. In ori ce caz el refuză să meargă mai departe de cât unirea principatelor şi înlăturarea influenţei ruseşti în ele, căci nu crede posibilă nici oportună ridicarea chestiei Ardealului şi a Basarabiei, precum şi aliaţia cu Polonii pe care o respinge cu toate insistenţele reprezentanţilor englezi[6].

Colson plecase din Iaşi cu acest rezultat, Mihai Sturza trimisese însă şi el la Bucureşti pe postelnicul Nicolae Şuţu ca să continue tratările cu Câmpineanu, dar nu ştim nimic despre intrevederile lor[7].

In orice caz ceeace stim sigur e că faţă de propunerile lui

---

[1] F. Colson. *De l'etat présent et de l'avenir des prncipautés* pp. 56. şi urm.
[2] F. Colson. *De la Pologne et des Slaves*, l. c.
[3] Hurmuzaki. *Documente*, XVII. p. 725.
[4] *ibidem*, pp 728—730
[5] *ibidem*, pp 732 —734
[6] *ibidem*
[7] *ibidem*, Nic. Şuţu. *Mémoires*, nu pomeneşte nimic de aceste tratative.

Mihai Vodă Sturza *Câmpineanu își menținu întreg marele său program, refuză să renunțe la acțiunea pentru Ardeal și Basarabie și la cooperarea cu Polonia.*[1] El continua tratativele cu principele Czartoryski, corespondența era mijlocită de Nicolae Crețulescu, care se afla atunci la Paris.[2]

Situația era deci aceasta și lucrul se va vedea din acțiunea următoare a lui Câmpineanu: seful partidului național va trata la Constantinopol pentru unirea principatelor sub Mihai Sturza, el își rezervă însă acțiunea în Apus pentru marele plan al unității naționale și alianța cu Polonia.

Ioan Câmpineanu la Constantinopol. La 20. Februar 1839 Câmpineanu și cu Felix Colson pornesc spre Constantinopol pentru a începe acțiunea diplomatică în vederea proectelor lor,[3] In primul rând se pune în legătură cu ambasadorul englez, lord Posomby, care era însărcinat de guvernul său să-l sprijinească,[4] asemenea fu sprijinit și de ambasada franceză[5]. La Poartă Câmpineanu trătă pentru unirea principatelor sub Mihai Sturza,[6] dar era necesar să ofere unele avantagii Turcilor.

Imperiul otoman se afla într'o situație foarte grea, izbucnise războiul cu Egiptul și deși bătălia decisivă nu se dăduse încă, înaintarea repede a Egiptenilor prin Siria făcea să se nască temeri pentru siguranța Constantinopolului. Câmpineanu propune sultanului ca să ridice o oaste creștină din peninsula balcanică și din principate care va salva Constantinopolul. In schimbul acestui serviciu Turcia va renunța la tributul și la haraciul ce-l primea dela raialele și tributarii ei creștini.[7] Acest plan fu expus într'o lungă notă diplomatică din care mai târziu Colson a făcut broșura sa *„Coup d'oeil sur l'état des populations chrétienes de la Turquie d'Europe.“* (Paris 1839).[8]

Planul lui Câmpineanu era greu de realizat repede, Turcii recurseră la alte mijloace de apărare mai sigure, ajutorul mari-

---

[1] Hurmuzaki. *Documente.* XVII p. 738.
[2] *Anexa X.*
[3] I. C Filitti. *o. c.* p. 207.
[4] F. Colson. *De la Pologne et des Slaves.*p. p. 215. Cf și Ion Ghica *Opere Complete IV.*-*p.* 63.
[5] I. Ghica, I c.
[6] F. Colson, *De la Pologne et des Slaves*, p. 214.
[7] *Ibidem* pp. 215—216.
[8] *Ibidem* In adevăr broșura in chestie expune pe larg acel plan. Moldo-Valahia ar fi putut da 100,000 de oameni. Sârbii 60.000. Bulgarii 150,000 (p. 17).

lor puteri. In adevăr se produse o schimbare în atitudinea Angliei, foarte defavorabilă acţiunii lui Câmpineanu, anume în faţa primejdiei în care se găsea Turcia, şi a perspectivei de a avea în Orient un puternic imperiu musulman al lui Mehemet Ali, mult mai puţin maleabil pentru puterile Europene, se produsese o apropiere anglo-rusă pentru apărarea imperiului otoman, care va duce în anul următor la Quadrupla Alianţă dela Londra. Guvernul englez prin reprezentaţii săi la Constantinopol şi din principate dăduse cel mai călduros sprijin acţiunii lui Câmpineanu, bucuros de a pricinui complicaţii Rusiei, rivala lui în Orient. Acum însă lucrurile încep să se schimbe. Lord Posomby declară personal lui Câmpineanu că Anglia e „în ajun" de a-i retrage sprijinul ei[1].

Sperând că la Constantinopol lucrurile vor continua în lipsa lui, erau aşteptate noi insistenţe în favoarea lui din partea principelui Czartoryski[2], Câmpineanu părăsi oraşul împreună cu Colson în Aprilie 1839 îndreptându-se spre Paris[3].

Câmpineanu la Paris. Tratatul cu Polonii. La Paris acţiunea lui Câmpineanu a fost îndreptată în mai multe direcţii şi deaceia rămase acolo până târziu toamna. Mai întâi era vorba ca opinia publică să fie lămurită asupra poporului nostru şi se făcu o întinsă propagandă în presă şi în broşuri de către Colson, care scrise cu un mare lux de amănunte şi cu mult talent o mulţime de articole şi mai multe broşuri în sensul vederilor lui Câmpineanu, cari avură un mare răsunet şi în ambele Principate[4]. Rezultatul acestei acţiuni fu însă că planurile lui Câmpineanu din secrete ce erau deveniră publice[5], ceiace îi aduse un mare rău.

Pe de altă parte şeful partidului naţional avu diferite intervederi politice, cu primul ministru Thières, şi cu alţi oameni politici cari il primiră bine, dar i-se spuse că n'a venit încă vremea ca puterile apusene să oprească înaintarea Ruşilor în Orient[6].

---

1 *ibidem.*

2 Anexa IX.

3 Hurmuzaki. *Documente*, XVII. p. 742.

4 Cf. Iorga. *Generaţia dela 1840 şi dela 1848.* (*Neamul Românesc* XVII. 1922 2 Iunie), Filitti. *o, c.* pp *206* 208, Hurmuzaki. *Documente*, XVII pp 753, 755—756.

5 Filitti *o. c.*

6 I. Ghica *l, c.*

Mai interesante sânt legăturile lui cu principile Czartoryski cu care avu mai multe conversaţii analizând chestiunile ce unesc interesele Polonilor cu ale Românilor [1].

Principele prezintă pe Câmpineanu mai multor oameni politici [2], şi se declară încântat de relaţiile cu dânsul „a căror urmă sper, scrie dânsul, nu se va şterge nici odată şi Providenţa va binevoi să le facă să slujească în bine viitorului patriilor noastre" [3].

La 24 Septembrie principele Czartoryski trîmitea în scris lui Câmpineanu „punctele principale asupra cărora am căzut de acord", pentru ca să slujească de aci înainte ca linie de conduită naţionaliştilor poloni şi români [4].

E vorba deci de un tratat scris de alianţă, care din nefericire nu ne este cunoscut. El trebue să fi fost însă încheiat pe temeiul propunerilor aduse anul precedent la Bucureşti de Woronicz şi a corespondenţei dintre Câmpianu şi Czartoryski, pe care am analizat-o mai sus.

Félix Colson care a avut cunoştinţă de acel tratat spune: „Câmpineanu... a fost autorizat de episcopul de Buzău şi de un mare mare număr de reprezentanţi ai ţării să semneze un tratat de alianţă cu Polonia. România se lega să dea ajutor armat împotriva Ruşilor" [5]. Mai multe amănunte nu avem asupra acestui interesant tratat.

Câmpineanu la Londra. Plecat la Londra probabil la începutul lui Octombrie [6], Câmpineanu urmează acolo acţiunea dela Paris, propaganda lui Colson începe a-l nelinişti, căci aceasta dădea pe faţă prea multe lucruri cari îi puteau compromite situaţia [7]. Avu intervederi cu diferiţi oameni politici englezi ca lord Dudley Stuart şi lord Murphy [8]. Ştim ceva din audienţa lui lord Palmerston, căci 10 ani mai târziu acelaşi lord primind în audienţă pe Ioan Helliade Rădulescu îi spuse cum Câmpineanu i-a expus ideile sale şi a cerut independenţa Ţării Româneşti [9].

---

1 Anexa XII.
2 Anexa XI.
3 Anexa XII.
4 *Ibidem*
5 F. Colson. *De la Pologne ei des Slaves* p. 219.
6 La 24 Septembrie era încă în Paris, Anexa XII.
7 Scrisoarea lui Campineanu către Colquhoun. Londra 5 Noembrie 1839 la Filitti, *o, c* pp 204—205.
8 I. Ghica *l. c.*
9 C. D. Aricescu. *Corespondenţă şi acte ale capilor revoluţiei române* I. pp 94—96.

In urma dezastrului Turciei, Anglia se apropia tot mai mult de Rusia şi se hotărâse să oprească progresele lui Mehemet Ali care distrusese oastea turcească la Nezib şi pusese mâna pe toată flota otomană. In consecinţă Câmpineanu nu fu ascultat şi misiunea lui poate fi considerată ca deplin eşuată. El se întoarce, trece repede prin Paris pentru a se îndrepta spre Viena unde era în Decembrie[1].

Întoarcerea şi arestarea lui Câmpineanu. Prin propaganda ce o făcuse, scopul misiunii lui Câmpineanu în Apus era cunoscut şi siguranţa sa în ţară era ameninţată. Incă dela întoarcerea în Paris, unde rămase Colson, care nu-l urmă mai departe, Câmpineanu fusese înştiinţat de un director dela ministerul afacerilor streine ce era în legături cu tatăl lui Colson, că la întoarcerea sa va fi arestat după cererea Ruşilor. Colson încercase zadarnic să-l oprească în Paris, dar Câmpineanu declară: „Am eşuat în negocierile mele, inima-mi e sfâşiată, nu mai bate. Ce mi pasă de viaţă. Dacă vor, (guvernele apusene) să fim Ruşi, prefer persecuţia, căci aceasta va da poate roadele ei"[2].

Nu ştim exact ce căuta Câmpineanu la Viena, se ştie că avu acolo o intervedere cu contele Zamoiski unul din aderenţii lui Czartoryski şi că încercă zădarnic să fie primit de Meternich[3]. Intre timp în ţară soarta lui era pecetluită. Incă dela 14 Noembrie se anunţa că apăruse firmanul care-l condamna la exil la Philipopole în Rumelia[4], Ioan Ghica care se afla atunci la şcoala de mine din Paris şi era în legături cu principele Czartoryski[5] şi cu Woronicz, întors din misiunea sa, primi o scrisoare din Bucureşti prin care i se aducea la cunoştinţă că Alexandru Ghica adunase pe boeri şi dăduse de ştire despre firmarul în chestiune. Foarte alarmat Ioan Ghica scrie lui Woronicz cerând ca să fie îndată prevenit Câmpineanu la Viena[6], acesta însă deşi ştia prea bine ce-l aşteaptă[7] se îndreptă spre ţară nădăjduind poate că

---

[1] Anexa XIII.
[2] F. Colson. *De la Pologne et des Slaves*, p. 215.
[3] I. Ghica. *Opere Comnlete*, IV. p. 63. Cf. Anexa XIII.
[4] Hurmuzaki. *Documente*, XVII. p. 758.
[5] Îi cerea să intervie ca să fie primit la o şcoala din Metz. Anexa XIII.
[6] Anexa XIII.
[7] Hurmuzaki. *Documente*, XVII pp 762—763.

arestarea lui va produce o mare mişcare în opinia publică[1]. La Lugoj este arestat de autorităţile austriace[2] cu aprobarea lui Alexandru Ghica[3] şi deşi arestarea produsese o mare sensaţie la Bucureşti şi chiar la Iaşi[4], domnul se hotărâ să nu-l trimită la Phillipopole, ci să-l ţie în ţară[5]. Liberat de Austriaci Câmpineanu sosi la Bucureşti şi fu închis la mănăstirea Mărgineni în Mart 1840[6] şi abea peste un an fu liberat[7]. Intre timp avusese loc o conspiraţie împotriva domnului, care prin legăturile ei la toţi Românii şi mai ales prin ciudatul plan de a răscula Basarabia, dovedeşte că era în legătură cu planurile lui Câmpineanu şi că membrii ei aveau întru câtva cunoştinţă de marile lui idei[8].

Atitudinea partidului naţional după liberarea lui Câmpineanu. Căderea completă a planurilor sale, faptul că în ţară nu se făcuse nici o mişcare serioasă la arestarea lui, făcu pe Câmpineanu să înceteze orice acţiune politică după liberarea lui.

Tinerii din partidul naţional fuseseră şi ei închişi în urma complotului din 1840, aşa că se dovedise că ori ce mişcare era zădarnică.

Polonii însă cari aveau angajamente cu Câmpineanu, nu privirâ cu ochi buni această renunţare, principele Czartoryski socoti că a fost înşelat de Câmpineanu şi că nici nu mai poate avea relaţii cu dânsul în urma purtări sale, se plângea că Românii nu mai au nici o iniţiativă[9]. Mihai Czajkowski, care era acum agentul principelui Czartoryski la Constantinopol acuză şi el la 1843 pe Ioan Ghica, u care era prieten de inacţiunea patrioţilor români.

---

[1] Billecocq consulul francez din Bucureşti spunea despre Câmpineanu că vrea „traverser son pays en dépouille opime pour aller chercher ses fers à Philipopolis". *ibidem*.

[2] I. Ghica. *o. c.* IV. p. 64 şi Hurmuzaki. *Documente* XVII. p. 764.

[3] Filitti. *o. c.* pp 253—254.

[4] Hurmuzaki. *Documente*, XVII. pp 763, 765-7. To i boerii moldoveni desaprobară atitudinea Austriei şi nădăjduiau că Franţa şi Anglia vor interveni pentru Câmpineanu.

[5] Filitti *l. c.*

[6] Hurmuzaki. *Documente*, XVII. pp 768—769, 770.

[7] *ibidem* p. 803.

[8] Pentru complotul dela 1840. I. C. Filitti o. *c.* pp 215 şi urm. şi lucrarea mea *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu*, pp 15 şi urm.

[9] Anexele XV şi XVI.

Răspunsul lui Ioan Ghica[1]. este foarte interesant pentru starea de spirit de atunci a naţionaliştilor: el recunoaşte că cei mai mulţi au disperat s'au retras din cauză, el însă a rămas „nezguduit ca o coloană", tace pentru că împrejurările îl silesc, dar nici odată nu va renunţa la idealul său. Deaceia a fost persecutat în Ţara Românească, a fugit în Ardeal apoi în Moldova unde se găsea atunci. Cei cari au credinţa lui văd că nu e nimic de făcut, totul e inutil, ce scrii nu se tipăreşte, ce izbuteşti să tipăreşti nu se ascultă. Credincioşii idealului au suferit mult în temniţă, din membrii complotului dela 1840 unii au murit, unii au înebunit, cel mai bun (Mitică Filipescu) e pe moarte[2]. Boerii sânt corupţi, cei de jos au sentimente meschine, nu sânt buni de nici o acţiune, Bibescu vodă e omul Ruşilor, numai în ţăranul apăsat ar mai fi o nădejde. El însuşi se vede în josul scării sociale, singura lui dorinţă e să fie un simplu soldat într'o eventuală nouă mişcare.

Din toată scrisoarea emană un apăsător sentiment de descurajare, ea aduce dealtfel un fapt nou necunoscut până acum, acela că Ioan Ghica luase parte la complotul din 1840 şi deaceia fusese silit să se refugieze la Iaşi.

* * *

Câţiva ani a fost tăcere. Apoi din nou mişcarea s'a înfiripat, lupta pentru neamul nostru a urmat până la izbânda deplină. Meritul cel mare al lui Câmpineanu şi al celor din jurul lui este că el a fost la începutul acestei mişcări şi tot deodată că vederea lui a fost atât de întinsă încât a îmbrăţişat întreg idealul înfăptuit de generaţiile următoare, ideal pe care mulţi din continuatorii săi nu l-au văzut atât de larg. De aceea acţiunea lui deşi neizbutită rămâne o frumoasă pagină a istoriei noastre şi tot deodată a relaţiilor polono-române.

---

[1] Anexa XVII.

[2] Scrisoarea lui I. Ghica e din Iaşi la 18/30 Mai 1843. Mitică Filipescu muri la Bucureşti tocmai atunci (Mai 1843) Filitti, *Domniile române sub regulamentul organic*, p. 284.

ANEXE.

1. Unul din şefii emigraţiei polone către un prieten al Polonilor din Bucureşti.

4 Aout 1836. *4 August 1836.*

La ville de Bukareste par sa position intermédiaire entre la Turquie et la Pologne serait d'une grande importance pour tout événement. Il est par consequent d'une grande importance que nous y ayons un agent fixe. Ne serait-il pas possibile de placer à votre maison un polonais qui put passer pour votre employé commercial et qui le fut en réalité, mai qui a la fois fut un centre de communication entre la Pologne, Constantinople et Paris. Pour cet effet on tacherait de faire un choix d'un homme discret et bon travailleur. Si ce projet n'est pas faisable, ne pourrait on pas envoyer à Bukareste un medicin polonais, dans le même but? Je recommande cet objet à votre bienveillante attention en vous priant de l'examiner sur le lieu et de me faire part sans délai de votre opinion la dessus.

(Ms Muzeului Czartoryski Cracovia nr. 5328 nepaginat)

2. Principele Adam Czartoryski lui R. Golescu.

(brullion) *Paris, Octombrie 1837*

Léttre S. A. Pce. Czartoryski à Monsieur Golesko.

Paris, Octobre 1837.

J'ai lu avec un véritable interêt, Monsieur, l'écrit que vous m'avez communiqué. Les vues qu'il exprime vous honorent et promettent en vous à votre patrie des citoyens utiles et dévoués. Elles s'accordent en tout point avec mes voeux, qui sont, je ne crains pas de l'affirmer, ceux des hommes de bien de tout pays. Je verrai avec un grand plaisir arriver ici quelqu' un de vos compatriotes qui par ses antécédents et par sa position elevée puisse donner aus idées que vouz éméttez l'appui qu'elles méritent, et presentant en même temps les garanties nécessaires à des rapports ultérieurs. En attendant je me félicite d'avoir eu l'occasion de vous connaitre et d'apprécier en vous des sentimens qui, s'ils sont partagés par la partie éclairé de votre nation, lui prométent un bel avenir, quel que soient les difficultés qui l'entourent aujord'hui.

(Ms. Czartoryski 5408 piesa 6).

3. R. Golescu principelui Adam Czartoryski.

(Paris) 21 Octombrie 1837.

Mon Prince,

Pardonnez la liberté que je prends de vous demander une dernière entrevue et le plutot possible que Votre Excellence le voudra bien, afin d'ar-

ranger un dernier point qui ne concerne plus que nous personnelement et notre dèpart.

Mon Prince, en attendant le jour que Vous aurez fixé a cette entre-vue, j'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect Votre Serviteur,

R. Golesco

Vendredi 21. Octob. 1837.

Monsieur, Monsieur le Prince Czartoryzki. Rue Faubourg du Raul nr 25. en Ville.

(Ms. Czartoryski. 5478. scrisoarea nr. 817)

4. Declaraţia de principii a partidului naţional[1].

Bucharest 1. Novembre 1838 *Bucureşti 1 Noembrie 1838.*

Les soussignés Valaques de la principauté de Valachie, membres de l'assemblée nationale rèunis pour proclamer les droits du pays et en exposer les griefs, déclarons à la face du monde entier, que l'impunité avec laquelle la Porte Ottomane et la Russie ont violé depuis des siécles nos libertés, nous impose le devoir, pour sauver la souveraìnté valaque et rendre une patrie libre *et independente à tous les membres épars de notre nation*, d'user de tous les droits qui nous sont réservés tont par les conventions de nos péres avec la Sublime Porte que par lois politiques du pays.

Nous prions Dieu pour que les Valaques de la Moldavie qui supportent des maux non moins grands que leurs frères qui gémissent sous le joug tyranique des deux empires les plus déspotiques et les plus barbares, soient disposés à nous aider, à s'associer à nous projets, à ne plus faire avec nous, qu'un seul et même peuple gouverné par le même chef et régi par les mêmes lois.

Appellés par la Constitution du pays à examiner si les lois sont exécutés, si les traités sont respectés, si le prince est national et élu par le pays, si l'objet de la constitution est rempli, si l'ordre, la justice et l'économie régnent dans toutes les branches de l'administration, si les magistrats sont considérés si les revenus sont employés pour le bien de l'état, en un mot si les Valaques sout heureux, les sousignés déclarent:

1. Que depuis un an surtout la souverainté et la liberté du pays sont attaquées, que l'assemblée nationale n'existe plus de fait, que ses décisions sont illégalement mises à néant par des firmans, que le pouvoir législatif, dont elle est revêtue a été entamé par une puissance étrangere, que non contente d'ouvrir et de fermer l'assemblée selon son bon plaisir, la Russie a même fait lever par oukase une contribution sur le pays, pu'il n'y a plus de surté pour ceux qui sont riches, que les abus de l'administration retiennent les classes inférieures dans l'état de cruelle misère, que les tribunaux jéttent la désolation dans toutes les familles.

2. Que les cours protectrices après avoir reconu aux Valaques dans le traité d' Andrinople le droit imprescriptible de choisir leur chef, n'ont acquis le droit d'y dèroger ni par le traitè de Petersbourg, ni bien moins encore par la présence des troupes russes dans le pays, qu'en conséquence

[1] Pasajele in italice lipsesc din textul declaraţiei publicat în Hurmuzaki. *Documente,* XVII pp. 727-8.

un prince imposé par firman ne peut être considéré comme un voëvode légitime et national.

3. Que les lois et la Constitution ont été rédigés pendant l'occupation militaire des Russes par une assemblée composé arbitrairement et par une partie seulement des membres qui avaient droit d'y sièger; que par cette raison seule ces réglements, tels bons qu'ils soient, ne sont déstinés de leur nature, qu'a un état de choses transitoire.

Nous somes persuadés que les maux intérieurs, dont la Valachie est affligé césseront aussitot qu'un valaque jouissant de la confiance publique, connu par ses vertus et par son patriotism sera appellé au trône pour sauver *la Patrie*[1].

Une térrible experience et le soin de notre avenir nous ordonnent de mettre *la Patrie*[2] à l'abri de toute catastrophe et de réformer les institutions vicieuses qui la rendent tributaire de consolider *par l'hérédité* le trône, cette premiére force d'un peuple libre et d'étouffer par là les brigues et les influences étrangéres qui créent des ambitieux, ou il faut des citoyens et font surgir des conquérents ou il faut des aliées.

Nous reconnaissons toute fois qu'avec un territoire morcellé *et partagé* il serait impossible aux Valaques de résister par eux mêmes aux puissants empires qui les entourent. Nous insistons[3] sur la nécessité d'amener la fusion des *toutes les* populations valaques et leur réunion sous un même scèptre. Car dans l'état d'oppression étrangére et d anarchie *intérieure* ou se trouve le pays, il est impossible aux Valaques de remplir les principaux devoirs d'une nation envers élle-même; ils ne peuvent même plus se conserver ni se perfectionner et cependant comme tous les peuples ils ont l'obligation d'éviter aussi bien tout ce qui peut causer leur déstruction que ce qui est contraire a leur perfectionnement; considérant en outre quand la disolution de l'état est inévitable, quand chaque jour révéle des desastres nouveaux, quand la nécessité est impérieuse, les citoyens ne peuvent plus être arrêtés par les *formes légales*[4], qu'au contraire leur devoir *sacré* est de prendre l'initiative de se défendre contre la tyranie. de sauver la Patrie, car le salut du peuple est la première des lois, forts de leur conscience, les sousignès arrêtent ce qui suit:

Article I-er. La violation récente de l'art. 3 et 4 du traité de 1460 fait césser le lien qui attache les Valaques à la Sublime Porte, toute fois pour conserver son amitié on négociera auprés d'Elle le rachat du tribut. L'impôt qui sera prélevé à cette occasion pèsera sur tous les Valaques sans distinction suivant leurs biens et leur fortunes[5].

Article 2.[6] L'héredite se transmettera de mâle en mâle dans la famille qui sera appelée au trone.

[1] H: le pays.

[2] H: l'avenir.

[3] H: adaus: auprès des puissances alliees de la Turquie.

[4] H: lois établies.

[5] H: adaus. Article 2. Un nouveau corps de lois politiques et civiles sera rédigé pour le peuple Valaque.

[6] 3. H: Article 3.

Article 3[1]. Celui des Valaques qui sera choisi pour monter sur le trône, prêtera serment de remplir les conditions du présent acte *et celles qui seront inscrites dans l'acte séparé de sa nomination*, il promettera en outre de se vouer au bonheur de la nation valaque, *de s'appliquer à conquèrir leur independance et* à crèer des alliés et des amis au pays. A l'instant même ou il aura prêté serment il sera reconuu par les soussignés comme souverain des Valaques[2].

Article 4. Cet acte sera porté dans le plus bréf delai à la connaissance des principaux Valaques de tous les pays, principalement de la Moldavie et les soussignès s'engagent à travailler de toutes leurs forces à obtenir des actes d'adhésion.

Article 5e. Le présent acte auquel sera joint une pièce justificative étalissant les droits du pays et l'acte de nomination du souverain sera fait en quatre originaux séparés, dont un sera conservé par celui qui sera appellé au trône un autre par un membre du clérgé, le troisième par un membre de l'assemblée nationale, le quatrième sera envoyé sous cachet à l'étranger pour y être mis en dépôt. Il en sera délivré en outre copie à toute partie du pays valaque qui adhérera.

Article 6éme. Les sousigniés chacun séparément jurent sur la Sainte Evangile et en presence d'un évêque de leur religion obeissance et fidélité à celui d'entre les Valaques qui va être appellé au trône; ils s'egagent dés aujourd'hui à sacrifier leurs vies et leurs fortunes à l'ndépendace du pays; ils s'engagent par serment sur leurs têtes jusqu'à ce que l'heure de la délivrance soit venue de ne rien révèler de ce qui aura été dit et fait dans cette réunion et insére dans cet acte.

Les soussignés certifient que tout ceci est la vérité et qu'ils l'ont pense et écrit librement: en foi de quoi les soussignés ont apposé leurs signatures.

Fait à Bucarest le premier jour du mois de Novembre de l'an de grâce mil huit cent trente huit.

(Copie cifrată în Ms. Czartoryski 5408 piesa 21).

5. Ioan Câmpineanu principelui Adam Czartoryski.

Bucharest le 1-er Decembrie 1838. *București 1 Decembrie 1838.*

Monseigneur,

Je vous remercie bien sincèrement de l'éspoir que vous fondez sur les Valaques et de la confiance toute particuliére dont Votre Altese Sérénissime a daigné m'honnorer. Les expresions me manquent pour vous rendre quel bonheur j'ai ressenti et combien mon coeur a tressailli quand Mr. C. V[3]. m'a communiqué de votre part, Mon Prince, les bases du traité dans lequel nos concitoyens et mes frères Valaques figuraient comme ne faisant plus qu'un même peuple libre et indépendant. Délivrer la Valachie du joug des Russes, obtenir de la Turquie le rachat du tribut qu'elle exige des Principautés, assurer le pouvoir souverain contre les entreprises des ambitieux, faire instaler le principe de l'hérédité, affranchir l'administration intérieure des influences étrangeres, travailler à la reunion de tous les Valaques sous

---

[1] H; Article 4.
[2] Aci se termină textul actului publicat în Hurmuzaki.
[3] Charles Werner (Nota editorului).

un même sceptre, faire gouter le bien-être à toutes les classes sans exception, être fier d'être Valaque ou mourir, tel a été et tel sera le but de tous nos éfforts.

Ces projets de liberté et de régénération je ne les nourrissais pas seul, des hommes purs et éprouvés les partageaient avec moi, mais réduits à nos propres ressources, persécutes par tous les empires qui nous entourent, abandonnés par les peuples mêmes qui se sont déclarés les protecteurs naturels de tous les grands malheurs, il fallait souffrir de toutes nos souffrances pour attendre tout d'une entreprise désesperée

Avec les ouvertures qui nous ont été faites au nom de Votre Altésse Sérénissime, avec la probabilité de voir entrer des aujourd'hui la Valachie comme puissance aussi bien dans la coalition qui se prépare contre les Russes, que comme alliée dans l'insurrection polonaise, un nouvel avenir s'est offert à nous et le bonheur des Valaques pourra être assuré. En effet tant que le royaume de Pologne ne sera pas reconstruit, rien de fixe poura-t-il être jamais établi dans les Principautés, leur sort ne sera-t-il pas toujours incertain?

Plus d'un Valaque a déploré avec Votre Altésse Sérénissime qu'en 1812 les négociations entamés pour le retablissament du Royaume de Pologne aient échoués, puis qu'elles ont entrainées avec lui le projet du Royaume de Dacie et le démembrement d'une des plus belles provinces de la Moldavie. Cette communauté de revers qui indique nécessairement entre les deux peuples une communauté naturelle d'intèrets n'a échappé a aucun des notres et Votre Altess Sérénissime pourrait facilement s'en convaincre si je lui peignais quelle fut l'anxieté en Valachie quand on y attendait en 1831 le succés des armes de Pologne.

La necesité du Royaume de Pologne est évidente pour tous les Valaques, ils ne croiraient même pas à la duré de leur indépendance, fut-elle reconnue aujord'hui, si l'Europe conservait son organisation actuelle et s'ils se trouvaient face à face à trois empires qui ne manqueraient pas de les protéger pour les asservir.

Si les éfforts d'un peuple qui depuis siécles passe du joug des Turcs au régime des Russes ont éveillé votre attenion, mon Prince, l'impuissance à laquelle vous le trouvez réduit réserve à Votre Altésse Sérénissime et aux braves patriotes, sur lesquels la naissance et tant de rares qualités l'appellent à régner, une tache digne de la gloire de la Pologne et de celle de ses ancêtres. Il n'est pas un homme de coeur dans mon pays, pas un patriote sincère, j'ose l'assurer à Votre Altésse Sérénissime. qui après la grande marque d'interet qu'elle vient de donner aux Valaques ne soit pret à verser son sang pour le retablissement du Royaume de Pologne et ne fasse avec moi de voeux pour la succes des grands projets que Votre Altésse Sérénissime a formé pour son pays.

Je suis avec respect, Monseigneur, de votre Altésse Sérénissime le très obeissant et très devoué serviteur.

I. Campineanu.

A. Son. Altésse Sérénissime le Prince Adam Czarioryski.

(Originalul în Ms. Czartoryski 5653 pp 23—26).

6. I. Câmpineanu principelui Adam Czartoryski.

Bucureşti, 10 Decembrie 1838. Bukarest 10 Decembre 1838

Monseigneur,

En réponse aux comunications que j'ai eu l'honneur de recevoir de la part de Votre Altésse Sérénissime par l'intermediaire de Son agent, Mr. C. V., lequel m'a donné connaissance des plans et des projets des Patriotes Polonais, je m'empresse de vous signaler, mon Prince, les besoins de la position actuelle et de vous présenter le moyen le plus propre à rendre certaine la cooperation des Valaques. La combinaison que j'ai l'honneur de proposer à Votre Altésse Sérénissime répondra je l'espére à ses désirs et aux projets des patriotes Polonais, elle peut seule mettre les Valaques en état:

1. d'offrir un rempart à la Turquie contre les Russes,
2. de defendre par eux memes leur territoire
3. d'entrer d'une maniére honorable dans une coalition, ou d'étre de quelque utilité dans l'alliance polonaise.

Que les Valaques doivent attendre pour agir que la guerre éclate, ou qu'ils se lévent le jour même de l'insurrection polonaise, sur ces deux points je partage entièrement l'opinion de Votre Altésse Sérénissime; je ne saurais toute fois trop lui présenter la nécésité de penser des aujourd'hui à une organisation sérieuse pour la Valachie si elle désire la trouver en mesure à l'une ou l'autre de ces deux époques.

Tout sera possible si le Prince actuel de Valachie, qui tient pour les Russes et qui est l'ennemi naturel des projets de Votre Altésse Sérénissime, peut etre destitué; je ne désèspere pas d'y parvenir si Elle m'accorde l'appui de son influence à Londres et à Paris. Qu'on donne pour successeur au Prince Ghika un Valaque pénétré de sa mission, décidé à adopter les projets de Votre Altésse Sérénissime et à travailler dans le sens de la cause polonaise ou d'une coalition contre les Russes, et toutes les difficultés de la question Valaque s'applanissent d'elles mêmes.

Si j'osais émettre mon opinion personelle et prejuger quel avenir nous attend, je m'etendrais sur les succés garantis à la cause polonaise par le choix seul de la personne du Roi, je pourrais annoncer la coopération assuré des Serviens, car le prince Milosch n'est pas éloignè de jouer le rôle de Stephan Douchan. Quand aux Valaques, si leur cause est privée longtemps encore d'un prince patriote, le temps d'agir arrivera et apres beaucoup d'efforts ils pourront tout au plus avoir à leur disposition une somme d'argent tout à fait insuffisante et présenter une armée desorganisée et mal exercée. Quel autre, en effet, qu'un Valaque au pouvoir peut s'engager sciemment a organiser le pays, à former des milices, à preparer des réserves, à négocier un emprunt proportioné aux besoins dela situation?

Ne faut-il pas l'ombre du trône d'un Voèvode pour reussir à rallier les Valaques de tous pays?

Un comencement d'action par la nomination d'un nouveau Prince Valaque mènage encore bien des ressources et principalement celles des Patriotes Polonais; Votre Altésse Sérénissime ne serait plus dans la nécessité de garantir peut- être l'emprunt valaque, de se priver d'un matériel

de guerre aussi considérable et de se séparer d'un cadre d'officiers aussi nombreux.

Toutes ces considérations dela plus haute importance me feront partir d'ici à une quinzaine de jours pour Londres et Paris. Je suivrai la route de Constantinople, ou je m'arrêterai quelques jours seulement. J'éspere que Votre Altésse Sérénissime ne me refusera pas son appui auprés des ministres de ces deux grandes puissances et que sa bienveillance pour moi ira même jusqu'à me seconder de tous ses efforts dans toute cette négociation.

Je ne saurais vous exprimer, Mon Prince, quel vif plaisir je ressens d'être appellé par les affaires de mon pays bien pluttot que je ne l'éspérais]à connaitre personnellement Votre Altésse Sérénissime et j'ésperais lui adresser aujourd'hui les projets des Valaques. mais je me réserve de les lui présenter moi même, pour qu'elle y apporte toutes les modifications qui seront jugés convenables.

Je ne fermerai pas cette léttre sans vous remercier encore, Mon Prince, du choix distingué que vous avez fait de Mr. C. V. pour l'adresser, aux Valaques. Depuis deux mois que j'entretiens avec lui des rapports continuels j'ai pu apprécier la solidité et l'étendue de ses conaissances, sa persévérance à veiller aux intérets de Votre Altésse Sérénissime et le dévoument avec lequel il la sert. Connaissant l'importance que Mr. C. V. attache à l'opinion de Votre Altésse Sérénissime, je ne saurais lui être plus agreable qu'en la suppliant de le féliciter elle même du zèle qu'il a déployé a faire des partisans à la cause polonaise. Si Mr. C. V., qui prend congé de moi aujourd'hui, me précéde a Paris, il rendra tèmoignage, je l'èspère de l'attachement sincere que nous portons aux Polonais et de l'empressement que j'ai mis à désirer cultiver la précieuse amitié de Votre Altésse Sérénissime.

Je suis avec respect, Monseigneur, de Votre Altésse Sérénissime le très devoué et très obeissant serviteur.

I. Campineano.

(Original în Ms. Czartoryski 5653 pp. 33—38).

7. Woronicz (C. Werner) principelui Adam Czartoryski.

Bucharest 10 Decembre 1838. *București 10 Decembrie 1838.*

Monseigneur,

Le malheur personel qui vint fraper le consul anglais m'a fait manquer le courier passé, ce contre temps dans toute autres circonstances apportant un retard à ma correspondance aurait pu être prejudiciable au service de Votre Altésse Sérénissime, aujourd'hui me met au contraire à même de Lui faire présenter un rapport plus complet et plus précis sur la position et les ressources de la Valachie.

J'ose me flater que les deux mois que j'y ai passé ne sont pas perdus pour le service de Votre Altésse Sérénissime et qu'ils produiront des résultats utiles dans toutes les combinaisons possibles, il m'a fallu cette conviction pleine et entière pour prolonger ainsi mon séjour en Valachie et méttre un retard à l'objet spécial de ma mission.

Dés mon arrivée je fus frappé des ressources materièlles qu'offre le pays pour la solution de la question d'Orient ou même pour la Pologne exclussivement. J'ai cherché à vérifier sur le terrain cette impression par une étude de la guèrre de 1828 et 1829 et je crois pouvoir affirmer que les ressources des Principautés ont seules permis aux Russes de la terminer a leur avantage. Outre d'immenses ressources en subsistances et en convois, les Russes y ont trouvé un puissant appui dans les corps irréguliers nommés Bandours tirès surtout de la Petite Valachie, dont les habitants formés des longtemps à se défendre contre les Turcs conservent un caractére belliqeux et sont particulierement propres à la guerre de partisans. Leur pays montagneux entretient en eux ces dispositions naturelles. J'ai parcouru ce pays dans toute sa longuer et quoique courant la poste et sans connaitre la langue, j'ai pu l'observer. Mon compagnon, homme du pays était un ancien employé de l'administration de cette province pendant la guerre, aussi malgré mon caractére de commerçant, se plaisait-il à attirer mon attention sur les avantages que ce pays présente sous le rapport militaire.

La Grande Valachie est bien moins guerriere. Pourtant la population riveraine du Danube est organisée militairement pour le sérvice des quarantaines, au nombre de 25 à 30.000 hommes. La Valachie peut, en outre de ces éléments, mettre sur pied sans effort 20.000 hommes de troupes de ligne. Sa milice bien armée et équipée est éxercée d'apres le réglement russe, elle présente un éfectif de 5000 hommes. L'éxecution de la loi sur la durée du service donne à l'heur qu'il est 5000 hommes renvoyés dans leurs foyers apres avoir accompli leur temps sous les drapeaux. Cela donne 10.000 miliciens éxercés. Le recrutement ne porte aujord'hui que sur les paysans seuls et a raison d'un homme sur cent mâles. Le pays ne se trouverait pas surchargé par un contigent nouveau de deux sur cent. La nouvelle levée introduite dans les cadres des dix mille hommes précités peut se trouver bien exercée et à même d'entrer en campagne en moins de deux mois de temps. Ajouter à cette force un corps de cavalerie legère irrégulière, dans le genre des Cosaques nommé Dorobances, ces cavaliers en nombre de 3600 sont montés sur des cheveaux du pays, armés chacun d'une lance et d'une arme à feu telle que pistolet ou fusil de chasse. Ils font service de gendarmerie et se trouvent disseminés sur toute la surface du pays.

La Valachie produisant plus qu'elle ne consomme et exportant difficilemeat des denrées à l'étranger, peut nourrir une nombreuse armée. Depuis 1829 les Russes y ont établi des greniers d'abondace qui y sont soigneusement entretenus et aprovisionés, il n'ést pas dificile de voir quel motif inspire cette mesure. Toute fois la nourriture que la Valachie offre à une armée consiste d'avantage en maïs, qu'en seigle ou froment. Quant à la cavalerie elle y trouve la ressource des fourages verts plutot que des fourages secs. Les Russes nourrissaient leurs chevaux avec du maïs ou de l'orge et encore étaient-ils le plus souvent reduits aux foins et aux paturages.

Sous le rapport de l'argent comptant, ainsi que sous le rapport des manufactures utiles à la guerre, telles que forges, usines, établissements de charonage, le pays par suite de sa mauvaise administration se trouve presque dépourvu de toute resource, tout y est a créer dans ce genre. Pour-

les routes, il n'y en a pas et j'apprends par une expérience personèlle quelle y est l'influence des mauvaises saisons sur les comunications.

L'administration est organisée sur le même plan a peu près qu'etait celle des Russes de Pologne avant 1830. Les rouages en sont bons et simples, mais, à l'heure qu'il est, elle ne sert qu'à l'arbitraire et aux dilapidations, il ne faut toute fois que de la bonne volonté pour s'en servir utilement.

Le Budget de la Valachie monte à plus de 16 millions de piastres, dans le cas d'une guerre nationale il pourrait être doublé par la saisie des biens appartenant aux couvents *étrangers*, couvents sans moines. dont les fonds passent en partie à l'étranger pour l'entretien du Saint Sépulcre, tandis que le réste est mangé par ceux qui les administrent. Il y aurrait encore d'autres moyens d'augmenter les deniers publics, mais je ne signale que celui ci, car il ne souffre aucune difficulté dans son exécution, il est reclamé depuis longtemps par l'opinion publique, il ne lèse les intérets de personne et offre une ressource certaine.

Voila le tableau de la Valachie sous le rapport materiél: je le crois exact, je suis bien loin de m'adjuger le mérite d'avoir tout connu et tout aprécié par moi même, cette fois encore je dois rendre grâce à la Providence qui a semblé favoriser mes efforts. J'ai rencontré à mon arriveé à Bucharest un jeune français employé au consulat de France, qui avait consacré près de deux aus à étudier ces pays sous tous leurs aspects, sa position l'ayant mis à même de puiser aux sources authentiques, des circonstances qui lui sont toutes personelles servirent à stimuler son ardeur à déploier de cette manière les talents distingués dont il est doué. Ce jeune homme a bien voulu partager avec moi le fruit de ses longs travaux, ayant trouvé la besogne faite, je n'ai en qu'a verifier et classer les informations qu'on a bien voulu m'offrir.

La Moldavie se trouvant organisée sur le même plan et constituée d'apres les mêmes conditions que la Valachie doit proportion gardée à la population offrir les mêmes ressources. Toutefois je crois pouvoir remarquer que l'ésprit belliqueux y est moins géneral, si elle le céde de ce coté à la Valachie, elle la surpasse en richesse, son sol est mieux cultivé, les fortunes y sont mieux gérées, par conséquent le numéraire doit y être moins rare, elle posséde nombre de chevaux de cavalerie, les Russes y vienent faire leurs remontes.

Pour la partie morale de Valachie, il est de notorieté publique que les exactions que les Russes y ont commises leurs ont aliéné toutes les classes de la population. Le peuple les hait et les craint, les classes éclairées les ont vus de trop prés pour ne pas s'appercevoir de ce qu'il y a de factice dans leur puissance. Les partisans que les Russes ont trouvés en Valachie ne tiennent à eux qu'autant qu'ils les croyent puissants et ne les croyent tels que par suite de l'abandon que les puissances de l'Occident semblent leur avoir fait de ce pays, aussi faut-il voir, lorsque l'influence russe a paru diminuer à Constantinople combien ce parti toujours peu nombreux a aussitot compté de déserteurs. J'en causais hier encore avec le consul anglais et je lui ai trouvé les mêmes idées.

Les classes éclairées telles que la classe des Boyards et la classe commerçante désirent vivement l'indépendance : on a honte d'être tributaires de la Porte et on déteste la domination russe. Il y a dans les Valaques en général un sentiment de vanité qui les porte à désirer l'indépendance : ils aimeraient se voir constitués en État. La milice, qu'on appelle pompeusement l'armée Valaque, les titres de ministres qu'on répéte avec une satisfaction marquée accusent fortement le désir de figurer comme puissance.

L'idée de la réunion de toutes les populations Valaques sous un même sceptre occupe toutes les têtes. Cctte idée est puissament entretenue par les Valaques de Transilvanie qui viennent ici pour s'utiliser et faire valoir leurs industries.

Dans la classe des Boyards et dans celle des commerçants il y a une distinction palpable à établir. Dans ces deux classes les hommes anciens c'est à dire de 35 ans et au dessus désirent l'indépendance par un sentiment de pure vanité nationale et par un instinct d'imitation, ils se trouvent même disposés à faire des sacrifices pour l'obtenir. Mais en général ils ont les vices des Fanariotes, ils sont serviles. faciles à intimider, avides de plaisir et de places malgré que faineants et indolents, leurs idées sont empruntées, par conséquent vagues et confuses, en revanche ils sont fins et intelligents, mais en les prenant par l'amour propre on peut les faire marcher.

La génération plus jeune est plus éclairée, plus dévouée, plus décidée et plus saine sous tous les rapports : on ne peut s'empêcher de la croire destinée pour *agir*. Toutefois, il y a encore un grand manque de capacités speciales, ce manque est plus sensible dans la partie militaire que dans la partie administrative.

Les officiers Valaques ont contracté à l'instar des officiers Russes des habitudes d'oisiveté et de jeu, leurs connaissances se bornent à quelques notions sur la tactique élémentaire et seulement autant qu'on en exige en temps de paix.

Il régne à l'étranger une opinion arrêtée sur la grande sympathie du clergé valaque pour les Russes, sympathie qu'on croit s'étendre jusqu'aul peuple, cette opinion est tout à fait erronée. Le clergé valaque en général n'est pas assez éclairé pour avoir quelque sympathie particulière et raisonnée, il puise ses influences dans les sentiments du peuple dont il fait partie et dont il est incapable de diriger les idées. L'instruction religieuse m'étant pas en usage dans l'église grecque, qui se borne à des pratiques extérieures, le clergé n'exerce aucune influence, forcé de gagner sa vie à la sueur de son front l'évêque valaque ne se distingue en rien de son paroissien. Il y a des exceptions honorables dans le haut clergé, ces exceptions sont de notoriété publique *anti-russes*. Jusqu'a, présent il n'y avait pas de séminaire, les enfants de choeur et les bedaux apprenaient à lire la messe en assistant aux offices et entrant dans les ordres de droit et sans autre forme de procès. Il n'y a que peu d'années qu'un séminaire a été formé, ilest dirigé par deux Transylvains, hommes de moyens et faisant profession d'un patriotisme ardent.

La haine des Valaques pour leurs voisins menaçants ne se borne pas aux Russes, elle comprend l'Autriche également, ce sentiment existe

chez les uns simplement comme une ancienne tradition ranimée dans les temps présents par les Russes, chez les autres il est plus raisonné et se base sur la connaissance des intérêts du pays; ce sentiment est soigneusement entretenu par les Transilvains sujets de l'Autriche, qui, quoique peu nombreux dans le pays jusqu'à présent, exercent de l'influence par la spécialité de leurs talents. Dans la classe des grands B yards l'Autriche compte quelques partisans gagnés par l'appât des distinctions nobiliaires. Pourtant leur nombre se réduit à quelques individus bien signalés par l'opinion publique. La classe commerçante indigène lésée dans ses intérêts par le monopole autrichien est toute hostile à cette puissance, j'ai eu occasion de m'en assurer par moi même. La haine qu'on porte ici à l'Autriche vient d'être mise au grand jour par les Russes eux mêmes. Lorsque l'apparente prépondérance anglaise à Constantinople vint occasionner dans le parti russe de nombreuses désertions, le consul russe ne sut pas trouver de meilleur moyen pour contre balancer cette tendance que de commenter en public le traité de commerce entre l'Autriche et l'Angleterre, disant qu'il n'était rien moins qu'une reconnaissance de la part de celle ci des droits que l'Autriche pretendait avoir sur le pays, cet expédient faillit produire un effet des plus funestes, j'en fus le témoin oculaire. Un cri de désespoir y repondit et ce ne fut pas sans peine que les ésprits plus réfléchis réussirent à calmer l'effervescence générale.

Malgré que l'idée de la réunion de toutes les populations valaques sous un même gouvernement s'annonce en Valachie comme dominante pourtant je crois devoir signaler l'absence totale de relations suivies entre la Valachie et la Moldavie, et ce qui surprend d'avantage encore, c'est qu'il y a bien plus de rapports politiques avec la Transylvanie qu'entre les deux principautés.

Voici comment je m'explique ce nonsens; c'est depuis peu d'années que les idées politiques ont commencé à germer dans ces pays, il a fallu du temps pour que les occupations sérieuses remplacent les habitudes d'oisiveté et de sensualisme, il a fallu après cela se reconnaitre chez soi avant de porter les regards plus loin; puis les travaux parlemantaires fixaient l'attention de chacun à sa localité; aujourd'hui que les premiers pas sont faits, que l'idée en question est pour ainsi dire devenue l'idée à la mode, les relations s'établiront sans difficulté, mais il faudra peut-être plus de temps pour que la fusion puisse être operée d'une manière solide. La Transylvanie se trouvant comprimée dans sa nationalité allait au devant de ses compatriotes tant soit peu mieux partagés. La Transylvanie *Valaque* oprimée par l'Autriche et meprisée par le Hongrois, repoussée par l'Esclavon. se trouve réduite à la conditon d'un paria dans son propre pays. Tout la pousse donc à relever sa dignité par des relations avec un peuple qui jusqu'ici n'a pas à rougir d'être Valaque. Ses talents. son éducation quelque peu mieux dirigée lui ouvrent de carrierès faciles dans un pays de *dolce far niente*; il faut y ajouter les fréquentes émigrations que les Valaques faisaient de tout temps en Transylvanie. Voila, je crois, comment les rapports intimes avec la Transylvanie ont précédé ceux avec la Moldovie, qui de premier bord sembleraient plus naturels.

Le Vayvode ou prince avant son avènement comptait parmi les patriotes, c'est un être essentiellemente faible, vaniteux et tenant à son rang au dessus de tout Ses facultés sont bornées, il a toutes les mauvaises passions de la faiblesse et de l'incapacité et est fait à l'intrigue dans le genre fanariote. Cette idée sur la pauvreté de son caractère est généralement établie et sous ce rapport l'opinion du pays se trouve d'accord avec celle du consul anglais, qui m'a toujours parlé de lui dans ce sens. Les négociations d'ici m'ont mis au courant de maint trait de sa conduite ignoble en fait d'argent. Comme il est transfuge du parti patriote, comme il n'est entouré et dirigé que par les agents russes, agents étrangers placés auprès de lui par la consul russe lui-même, comme son autorité ne se fait connaitre que par son intervention arbitraire dans les procés particuliers, ou il trouve l'occasion de se venger de ses anciens amis les patriotes, aujourd'hui ses ennemis, comme il n'est même pas *ménagé* par le consul de Russie qui le traite avec hauteur, il est généralement méprisé, de même que son gouvernement.

Les premières charges de l'état sont occupées par des étrangers hais de tout le monde; le vol et les dilapidations se commettent au grand jour, les moyens de renverser ce gouvernement ne manqueraient pas à l'intérieur. Pendant longtemps le hospodar a su égarer et surprendre la religion des étrangers de distinction qui passaient par la Valachie. s'avouant lui-même n'être qu'un instrument russe incapable d'agir de son propre chef, mais depuis, on l'a vu courir au devant des désirs russes au point que tout doute sur ses intentions est devenu impossible, le consul de France seul, M. de Chateaugiron, homme infirme, se laisse encore imposer à cet égard; aussi, ce qui est triste à dire, mais ce qui est néamoins vrai, le consul de France sert de risée aux Valaques.

Il ne me reste pour completer mon tableau qu'à parler des hommes marquants du pays. Je crois lefaire mieux connaître en vous soumettant la note ci jointe; ce travail est fait par le jeune français dont j'ai eu l'honneur de vous entretenir plus haut[1]. Par tout les moyens qui se sont trouvés en mon pouvoir j'ai cherché à vérifier les notions qu'offre le dit travail et l'ayant trouvé conforme à mes propres observations, je prends la liberté de vous le soumettre comme étant bien plus complet et bien mieux fait que tout ce que j'aurais pu faire moi-même.

Je vous demande donc la permission de ne vous entretenir ici que de Mr. Campieano, qui se trouvant en quelque sorte à la tête des intérêts de son pays mérite seul l'attention. J'ai cherché à faire une étude spéciale de cet homme, je me suis attaché à lui comme son ombre; j'ai prêté l'oreille à tous les propos sur son compte et j'ai acquis la conviction morale qu'il est l'homme de coeur et doué de qualités précieuses. Il est généralement estimé, même par ses adversaires, il comprend parfaitement la position de son pays, il désire ardemment son indépendance et est décidé à s'y dévouer, sans restriction ni arrière pensée. Il est le chef de l'opposition nationale

[1] Nota anexată la scrisoare e de fapt extrasă din cartea lui Felix Colson *„De l'état présent et de l'avenir des Principautés"*, p. 62 şi urm. care nu apăruse încă — Nota. Editorului.

l'homme que désigne l'opinion publique, le seul que les Russes considérent autant qu'ils le détestent. Les Turcs le croyent attaché à eux par la seule raison qu'il est opposé aux Russes. L'Autriche se défie de lui et le fait surveiller de près. J'ai été à même de toucher presque aux filets dont on l'entoure, il sait y échapper par sa prudence.

Les Boyards qui veulent le maintien du servage et de l'esclavage des Bohémiens (Gypsies) craignent son libéralisme. Il y a dans le pays un prestige attaché à ce nom, car de tout temps cette famille fournissait d'honnêtes gens, son frère aîné seul en 1828 et 1829 tint tête aux Russes, selon un bruit généralement accrédité il est mort empoisonné. Cette circon stance, ainsi que les persécutions du Hospodar, qui jadis était son intime ami, ont accru la popularité immense dont il jouit. On le nomme générale· ment l'homme vertueux, l'homme incorruptible. Comme son éducation n'a jamais été soignée. il a parfois des idées erronées, mais on les redresse facilement, son coeur généreux l'emporte naturellement vers des téories inapplicables, mais, comme c'est un homme d'action, cela n'est pas dangeureux chez lui, il a l'esprit actif et un besoin de mouvement malgré ses habitudes de paresse.

Une circonstance qui n'a pas pu m'échapper, c'est la grande sympat· hie des Valaques pour la Polonge du Congres. On m'a cité beaucoup de détails de 1831 qui prouvent cette vérité Pour le moment il y a deux polonais à Iassy, je ne sais pas qui ils sont ni d'ou ils viennent, j'ai même lieu de les croire suspects, pourtant comme ils se donnent pour Polonais on s'en occupe, je regrette que ma position ne me permette pas de tirer cette affaire au clair, je me suis toute fois prémuni contre toute indiscrétion.

* * *

Ayant trouvé le terrain propre et favorable aux vues de Votre Altésse, j'ai cru de mon devoir de prolonger mon séjour; afin de lui assurer la pos· sibilité de l'utiliser, ma première idée était d'adopter une marche normale et d'engager les membres de l'opposition à décliner leurs vues et leurs intentions, à se constituer sous un chef qui se trouverait à même de traiter avec Votre Altésse Sérénissime. Mes vues étaient toujours fixées sur Campineano, comme le seul qui se trouve à la hauteur de la position, mais j'ai voulu lui faciliter les moyens d'une première organisation, qui nécessaire· ment doit précéder toute négociation à l'étranger.

J'ai été bien entravé dans cette première opération, car les personnes avec lesquelles j'avais à m'entendre sont disséminées dans leurs terres. Il a donc fallu aller les trouver et les entretenir séparément; toutes ces allées et venues m'ont pris un temps infini. Alors que je croyais toucher au terme, il m'a fallu abandonner la partie et changer de plan. J'avais trop présumé de mes forces et j'ai perdu un temps précieux.

J'ai obtenu de ces Messieurs la pièce ci jointe *sur les besoins et les vues du pays*[1]. Mais quand il s'est agi d'appliquer le sceau et de reconnaitre un chef, mes efforts ont échoué devant de petits amours propres.

[1] Vezi actul nr. 4.

L'hésitation de quelques députés qui ne se trouvent pas à la hauteur des circonstances ne diminue rien toutefois de la disposition heureuse du pays ni de ses ressources et. moins est probable la guerre en Turquie, plus serait importante la cooperation des principautés.

Campineano est homme à suffire avec quelques secours en armes et argent dans la première organisation. Il peut appeler à l'insurrection les Valaques, et si le mouvement s'étendait en Orient, il ébranlerait la Moldavie et même peut-être la Transilvanie. Convaincu de la possibilité de semblables résultats sous le rapport de la chose et de la personne, j'ai posé à Campineano la question si, au cas d'une insurrection en Pologne n'importe les combinaisons accessoires, il se portait garant d'en faire autant chez lui. Il me repondit affirmativement sur la Valachie, mais il demandait du temps pour reconnaître la Moldavie qu'il croit pouvoir entraîner. La Transylvanie lui paraît non équivoque sitôt que la Galicie se trouvera engagée, Il va toutefois se mettre en rapport avec la Transylvanie *ad hoc*. Je vais m'y rendre moi-même, comme c'est mon chemin et tâcherai moyennant Campineano de m'y reconnaître de mon côté. J'ai engagé Campineano à se mettre en rapport avec Wesselini, qui est parti pour l'Angleterre et exerce une grande influence sur les siens en Autriche.

Après avoir fait ses arrangements ici et préparé les moyens d'action, Campineano va se rendre à Paris et à Londres, afin de s'arranger definitivement avec Votre Altésse Sérénissime et fixer avec Elle les rapports qui doivent unir les deux nations.

Campineano dans sa lettre expose lui-même les bases sur lesquelles il croit pouvoir assurer son insurrection. Il faudrait que Votre Altésse veuille bien lui accorder des officiers [1], surtout de ceux qui ont des connaissances spéciales, par exemple Brzowski. qui pourrait y être utile et qui serait peut-être un brouillon en Pologne. Il lui faudrait en outre l'intervention de Votre Altésse pour lui procurer les premiers fonds. Ce sont la toujours des charges, mais elles seraient compensées pour nous par une diversion puissante.

La Valachie, malgré tout ce qu'on pourait lui reprocher comme moralité, se trouve dans les conditions de ces instruments dont un homme de coeur et adroit peut utiliser jusqu'aux vices. Or Campineano je crois, est l'homme qui peut le faire, il en sent le besoin, il en a la résolution, il en posséde les moyens.

Je me flatte que quand Votre Altésse aura vu et connu l'homme Elle approuvera cette idée. Le peuple valaque d'ailleurs est vif et intelligent, une fois éveillé il marche vite. Le général Kisseleff l'avait bien jugé. Le progrès que cette province a fait en peu d'années surprend tous ceux qui en ont été témoins.

Campineano m'a témoigné le désir d'avoir ici un agent permanent de Votre Altésse. Il le croirait doublement utile, car il assurerait l'insurrection

---

[1] Notă marginală cu creionul, altă mână: Ils croyent avoir un officier propre aux fonctions de chef d'Etat Major dans le colonel Odobesco, qui a jadis servi en Russie.

pour la Valachie, Moldavie et Servie et surveillerait en même temps la Pologne. Ce devrait être un militaire entendu, mais il ne pourrait pas être à leur charge.

La Valachie seule ne touchant sur aucun point à la Pologne ne saurait être d'une utilité directe pour dépôts d'armes. Les mesures sanitaires y sont aussi un grave obstacle. La Transylvanie au contraire est beaucoup plus propre et pourra, je crois, être utilisée d'abord de cette manière [1].

Campineano promet d'être à Paris et à Londres au printemps.

Si mon séjour à Bucharest n'a pas produit des résultats assez importants, je prie Votre Altésse de tenir compte des nouvelles sur la guerre, qui ayant pris consistence me porterent à assurer à Votre Altésse Sérénissime la coopération de ces pays.

J'ose me flatter au moins d'avoir fait quelque bien négatif, dont l'Angleterre pourrait savoir gré à Votre Altésse Sérénissime.

Maintenant je me rends sans tarder par la Transylvanie en Galicie, pour entrer par là en Volhynie. Ja vais redoubler de zèle et d'activité pour regagner le temps perdu. Je m'arrêterai quelque jours en Transylvanie, pour voir si ce que j'ai semé en Hongrie y produit quelque récolte et j'en soumettrai fidèlement le rapport à Votre Altésse Sérénissime.

Daignez agréer...

W.

(Ms. Czartoryski 5508 original cifrat, copie descifrată).

8. Woronicz (C. Werner) principelui Adam Czartoryski.

Bucureşti 13 Decembrie 1838.

Monseigneur,

Au moment de partir j'apprend une nouvelle qui m'oblige à en rendre compte à Votre Altésse. Les personnes du pays ordinairement bien informées et intéressées à l'être viennent de recevoir une lettre de Constantinople et affirment que la Porte cherche à se défaire du prince Ghika et désire nommer un autre prince, cela fait naturellement penser à faire briguer la principauté à Campineano. Après ma dépêche nr. 4 je ne saurais rein ajouter pour prouver le bien immense qui résulterait de la réussite de ce projet, j'ai la conviction intime que tout ce qui pourrait se trouver de problématique dans la coopération active des principautés se convertirait en réalité positive. Campineano offre trois millions de piastres pour faire réussir sa nomination et se rend dans le plus bref délai par Constantinople à Paris et Londres, afin de faire dans la premier de ces endroits les démarches nécessaires et ensuite afin de prendre avec Votre Altésse Sérénissime des arrangements définitifs.

Je crois, Monseigneur, obtenir l'approbation de Votre Altésse Sérénissime pour avoir promis à Campineano Son intervention la plus active

---

[1] Notă marginală creion, altă mână; „La Moldavie serait la meilleure pour les dépôts. Il faudrait le bon vouloir du Prince Sturza. M. colonel Ventura à Galatz marié dans la famille Sturza, service de Pologne. M. Colson le dit excellent. De plus il assure que les transports une fois débarqués à Galatz ne seraient exposés à aucune surveilence dans l'intérieur du pays".

dans cette affaire, ce choix assure au cabinet anglais ainsi que à la Turquie un moyen sûr d'action et une garantie solide pour la politique qu'elles viennent d'adopter, quant aux intérêts de Votre Altésse Sérénissime, je n'hésite pas à dire qu'il Lui assure l'alliance dévouée de tous les peuples depuis la Mer Noire jusqu'à l'Adriatique, alliance offensive et défensive, ce choix tout en étant dans l'intérêt de la Turquie et de l'Angleterre se trouve aussi, j'ai tout lieu de la croire, conforme à leurs sympathies. Dans mon rapport no 4 j'ai eu l'honneur de signaler à Votre Altésse les dispositions favorables de la Turquie pour Campineano. C'est le seul boyard Valaque qu'elle considére comme lui étant attaché. Le consul anglais assure que non seulement à cette occasion il s'applique de servir la candidature de Campineano auprès de son gouvernement, mais que même de tous temps il l'a représenté comme le seul homme du pays qui tant par ses moyens que par son caractère et par la position qu'il a su se créer offre un point d'appui certain.

Pour faire réussir ce projet il n'y aurait donc qu'à balancer l'opposition russe et à combattre ou à éluder l'influence astucieuse de l'Autriche, qui surveille de trop près ses intérêts pour ne pas deviner ce qui'l y a d'avenir dans le choix en question.

Comme Campineano se rend immédiatement à Constantinopole, je me suis pérmis d'adresser une lettre au général Chzanowski en lui exposant les graves intérêts qui s'attachent à la réussite de la nomination de Campineano, qui de son côté est muni d'une lettre du consul anglais pour l'Ambassade anglaise. Une circonstance que je ne crois pas être indifférente à cette affaire est la présence du hospodar Ghika à Vienne, il y est allé il y à un mois.

Un mystère profond règne sur les motifs de ce voyage, personne ne sait non plus combien de temps il compte y rester.

Je pars aujourd'hui même et je prends la liberté de présenter à Votre Altésse Sérénissime l'hommage du plus profond respect et de l'obéissance la plus parfaite avec les quels...

Bucharest 13 Décembre. *no. 5.*

(Original cifrat în Ms. Czartoryski 5408 piesa 18).

9. I. Câmpineanu lui Gh. Bell.

București 22 Decembrie 1838

Mon cher monsieur Bell!

Il y a longtemps que j'ai reçu une lettre de vous, elle m'a fait le plus grand plaisir. Monsieur C. Werner qui m'y était annoncé est enfin arrivé, il a même fait un long séjour parmi nous. Combien j'ai été satisfait de sa visite, et il m'a donné les plus grandes assurances qu'il partait content lui-même. Le résultat en a été celui-ci: après avoir fait les dispositions nécessaires pour le pays, je partirai pour Londres, aussi à la demande de Mr. Werner, je l'ai annoncé moi même à Son patron, avec lequel par votre intermédiaire j'espere me mettre en relation.

Cependant comme il est arrêté que je ferai mon voyage par Constantinople, j'ose vous prier de me provoquer une recommandation pour

Lord Ponsombey [1] cette recommandation ne pourra arriver, selon que j'espére, qu'après que j'aurais quitté Constantinople, toute fois elle sera toujours utile à lui faire suivre ce que j'aurai entamé avec lui conformément à ce qui a été arrêté avec Mr, Werner dans l'intérêt de la cause commune.

Je regrette que Mr. Werner ne soit parti cinq jours plus tard, car il en aurait été encore plus satisfait, Toutefois je me réserve d'en porter moimême la nouvelle à Son digne patron.

Veuillez bien croire, Monsieur Bell, à tous les sentiments d'estime la plus haute et d'une reconnaissance aussi vive que peut faire naître l'intérêt que vous prenez à mon pays et qui m'attache à vous pour la vie.

I. Campineano.

le 22 Décembre 1838. Bukarest.

A Monsieur George Bell, Mitre Chambers 157, Fenchurch Street à Londres. City.

(Original in Ms. Czartoryski 5653 pp. 19—20).

10. N. Crețulescu principelui Adam Czartoryski.

Paris 7 Februar 1839.

Monsieur le Prince.

Je m'empresse de vous faire parvenir la lettre ci-incluse que Mr. Cam(pineano) me charge de vous remettre. Vouz avez peut-être deja reçu une autre lettre que Mr. Cam(pineano) vous a écrite.

Veuillez bien, Monsieur le Prince, agréer le respect avec lequel j'ai l'honneur d'être votre très humble et trés dévoué serviteur.

N. Cretzoulesko.

Paris le 7 Février 1839.

(Original în Ms. Czartoryski, 5653 p. 123).

11. I. Câmpineanu principelui Adam Czartoryski.

(Paris Septembrie 1839)

Mon Prince.

Comme le terme de mon départ approche, je crois que je devrais profiter de la journée de demain pour voir les deux M. M, auxquels Votre Altésse à jugé de me présenter et si elle le juge à propos pour demain. j'ose la prier de vouloir bien me faire savoir l'heure à laquelle je devrais venir la chercher

Veuillez bien agréer mes respects,

I. Campineano.

ce jeudi

A Son Altésse le Prince Czartoryski, Faubourg du ... 69

Sigiliu de ceară roşie cu armele lui Câmpineanu şi deviza „Bonne Espérance"

(Original în Ms. Czartoryski 5653 p. *27*)

12. Principele Adam Czartoryski lui Ioan Càmpineano.

Paris 24 Septembrie 1839.

Mon cher Colonel.

Après avoir suffisamment approfondi avec Vous les diverses questions qui lient d'une manière si intime les intérêts de la Pologne et ceux de la

[1] Lord Possomby. N. Ed

Moldo-Valachie, j'ai cru devoir consigner dans l'écrit ci joint les points principaux sur lesquels nous sommes tombés d'accord, afin que s'il repond comme je l'espére, à Votre manière de voir, cet écrit puisse, lorsque nous serons eloignés l'un de l'autre, nous servir réciproquement d'indication et de régle sur ce que nous aurons à faire.

Permettez qu'à cette occasion je vous redise une fois de plus combien je me félicite de l'avantage d'avoir lié avec vous des rapports personnels dont je me plais à croire que la trace ne s'effacera jamais et que la Providence daignera, je l'espère, faire servir à l'avantage de nous deux patries.

Agréez, mon cher colonel l'assurance des sentiments invariables que je vous ai voués et de ma haute considération.

A. Czartoryski.

Paris ce 24 Septembre 1839.

(Copie în Ms. Czartoryski 5403, piesa 23).

13. Ioan Ghica lui C. Werner (Woronicz).

Paris 4 Decembrie 1839.

Monsieur Werner.

Je viens de recevoir de Bukarest une lettre par laquelle on m'annonce formellement quele Prince Ghika a appelé tous les Boyards et leur a donné lécture d'un firman, qui lui donne le pouvoir de sévir contre tout membre de l'assemblée générale, qui par sa conduite et ses propos aurait mérité, cette peine, il leur a fait part ensuite d'un autre firman, qu'il n'a pas lu, qui condamne Campineano à l'exil pour un temps indéterminé à Philipopolis en Roumélie. J'ai fait part au Prince d'une lettre par laquelle on m'annonçait l'existence de ce firman comme „on dit", mais comme maintenant c'est positif et qu'il est possible que je ne puisse pas aller de si tôt chez le prince, je vous prie de le lui faire savoir et qu'en cas que Monsieur le comte Zamoiski est déjà à Vienne, de lui écrire pour avertir Campineano, car moi je ne connais pas l'adresse du colonel à Vienne, et toutes les lettres que je lui ai écrites à ce sujêt ont été envoyées soit par Mr. Bell, soit par son banquier et je ne suis pas bien sûr qu'il les ait reçues.

Je suis allé plusieurs fois vous voir, mais il paraît que vous n'étes pas souvent chez vous que la matinée, quand moi je suis occupé à l'Ecole des Mines.

Je vous prierai aussi de rapporter au souvenir du Prince la pétition que je vous ai remise pour le Ministre de la Guerre, car il reste fort peu de temps jusqu'à la rentrée des cours à Metz.

Votre ami très dévoué.

I. Ghika.

Mercredi 4 Décembre. rue d'Enfer 17.

(Original în Ms. Czatoryski 5408, piesa 29).

14. Felix Colson principelui Adam Czartoryski

Paris 21 Mart 1841.

Prince,

C'est pour moi un devoir de vous offrir mon livre sur la Pologne comme un hommage dû à celui qui en a été pendant toute sa vie le plus

noble représentant. Les pages que j'ai trouvé sur vous dans l'histoire de la Pologne et que j'ai reproduites en y ajoutant l'expression de ma conviction, me dispenseront peut-être à vos yeux de témoigner ici de nouveau les sentiments dont je vous prie d'agréer l'assurence.

Felix Colson.
69 rue des Mathurins.

21 Mars 1841. (Original în Ms. Czartoryski 5479 p. 41).

15. Principele Adam Czartoryski lui Mihai Czaikowski (fragment).

Paris 6 Ianuar 1842.

. . . Co się zaś tyczy p. Campiniano, sądzę że nie będiesz potrzebował listu, jesteś mu dobrze znany, a ja nie wiedziałbym jak do niego pisać po sposobie jakim się on tu i w Wiedniu z nami obszedł Zresztą zobaczę jeszcze, na Wołoszczyznie nie znalazłbyś przyjaciół. Ale ten kraj z siebie nic nie zrobi, dlatego mniej ważny. . . .

16. Aceleaşi aceluiaşi.

Paris 27 April 1842.

„Multany i Wołosz są kraje w których niema teraz co robić, co innego by było, gdybyśmy byli blisczy działania, ale teraz jest to kraj trudny w którym można łatwiej jak gdzieindziej wpaść w łapkę. Skutku tam żadnego wydać nie można, chyba pasztet podobny jak z X[iąże] H[ospodar] Campin[eano], jak wiadomo, zle się z nami pokazał, nous a tourné le dos' z kim tam mówić? A tem mniej działać? i po co? Iedyny powód był okazya p. Sessai, więc z niej korzystać, (co nie wiem, czy było bardzo bezpiecznie z przyczyny jego opiniów) mógł z nim zwierk pojechać, aby łatwiej mógł potem dostać się do Serwii. . . .

(Ambele publicate în revista *Przewodnik Naukowyi literacki*, din Lemberg, XXXVI, 1908 pp. 680 şi 883—884)

a) *Traducere.*

Paris 6 Ianuar 1842.

. . . Cât priveşte însă pe dl Câmpineanu, socot că nu vei avea nevoie de scrisoare, îi eşti bine cunoscut. iar eu nu văd cum aşi putea să-i scriu după felul în care ne-a înşelat aci şi la Viena. De altfel mă voi ma gândi, vei găsi poate încă alţi prieteni în Ţara Românească. Dar acea ţară nu face nimic dela sine şi de aceia are o importanţă mai mică. . . .

b) *Traducere.*

Paris 27 Aprilie 1842.

„Muntenia şi Moldova sânt ţări în cari acum nu e nimic de făcut, ar fi alt ceva dacă am fi aproape de momentul acţiunii, dar acum în acea ţară e greu şi e mai uşor acolo ca oriunde să cazi în cursă. Nu poate fi acolo nici un rezultat afară de încurcături ca aceia cu Măria Sa Hospodarul Câmpineanu, care precum se ştie, s'a purtat rău cu noi, nous a tourné le dos — cu cine să vorbeşti acolo? Şi cu atât mai puţin să lucrezi? şi pentru ce? Singura pricină a fost ocazia d-lui Sessai, deci a se profita de dânsa (ceia ce nu ştiu dacă ar fi foarte sigur, din pricina opiniilor sale); ai putea să mergi cu el ca să te poţi apoi duce mai uşor în Serbia. . .

17. Ion Ghica lui Mihai Czaikowski.

Iași 30 Mai 1843.

Insemnare polonă sus: „dela dl Ghica lui M. Czaikowski la Stambul", de 18/30 Mai.

Mon bon et digne ami!

Combien il m'est doux de pouvoir m'entretenir un instant avec vous. Je viens de recevoir votre seconde lettre on plutôt votre première, car la première je ne l'ai jamais eu en mains, elle a été donnée par votre émissaire à quelqu'un qui l'a donnée à un autre, de la elle est passée à un troisième; bref je ne l'ai pas eu, mais on a cherché à me persuader qu'elle avait été brûlée vivante, enfin n'en parlons plus, car j'aurai des choses trop décourageantes à vous dire et a vous apprendre là dessus. Parlons de la lettre que j'ai eu par le marquis de B. t· m. r., quoique elle soit aussi passée par plusieurs mains avant que de m'être remise

Je trouve qu'on fait trop peu de cas de la sécurité d'un homme, surtout quand pour agir autrement cela ne coute qu'une course et que l'on est assez riche pour avoir toute sorte de bêtes à sa disposition, mais l'essentiel c'est que je la tiens cette lettre, je la lis et relis.

Mon opinion est que vous étes trop sévère avec vos amis. Il est vrai que nous sommes tous plus ou moins découragés, la plupart ont désespéré, par conséquent jetés dans l'égoïsme. Les déserteurs ne nous ontpas manqué. Moi je suis resté inébranlable comme une colonne et lorsque une conviction s'est formée par une suite de raisonnements justes, sentis, cette conviction on la garde, on la nourrit, on peut taire les sentiments quand on a tout à perdre en les proclamant, mais jamais on n'en vêtit d'autres. Malheureusement ne sachant que me taire, ne pouvant pas dissimuler j'ai été toujours considéré comme un homme sur lequel on doit avoir l'œil constament. J'ai eu beaucoup de désagréments, dans ma famille même. N'étant pas riche il faut être au moins grand bojard pour pouvoir faire quelque chose, n'ayant pas voulu donner la main à ceux qui me la tendaient, je suis resté au bas de l'échelle. On m'accorde, il est vrai, le titre d'honnête homme, c'est beaucoup, mais ce n'est pas assez pour avoir l'influence que je voudrais avoir.

Du reste je ne crois pas quï'l y ait grande chose à faire: les grands sont tous corrompus et on ne peut parler qu'à leur sentiments les plus mesquins, les plus bas, on ne peut parler qu'à leur intérêt personnel, à leur ambition, à leur haine, des sentiments qui chez eux ne sont pas même d'assez longue haleine pour pouvoir bâtir le moindre édifice sur ces fondements, on n'a pas le temps de les exploiter.

Les nôtres ont assez souffert et s'ils se tiénnent à l'écart, c'est qu'ils voyent qu'il n'y a rien a faire. Ceux qui ont été condamnés il y a deux ans, la plupart sont morts, deux ont perdu la raison, et le plus capable, quoique encore en vie, mais l'humidité de la prison a agi si malheuresement sur lui que tout son système lymphatique se trouve attaqué et les médecins attendent d'heure en heure à le voir expirer.

Pour moi j'ai echappé jusqu'à présent, mais on n'a pas été sans faire quelques tentatives, une fois j'ai feint le besoin d'aller prendre les eaux de la Hongrie, une autre fois je me suis sauvé en Moldavie, ou je me trouve encore. Là on a voulu me poursuivre, mais les protecteurs ont ait semblant comme pour tout le monde de venir à mon secours; mais je me flate que ma conduite a été digne et grâce à mes gouts modestes peut-être j'ai echappé jusqu'ici à toute tentation.

Vous me trouverez toujours, mais je ne suis qu'un homme, cela ne fait que deux bras, mais je puis compter sur le paysan, qu'au moins lui opprimé et mécontent est toujours prêt, toujours disposé.

La Russie à nommé Blbesko prince, elle avait besoin d'un homme dévoué, il en est l'âme damné, je ne vous dépeindrai pas tous les ressorts que l'on a mis en jeu pour cette soit-disant élection, je me proposais d'écrire, mais à quoi bon, peine inutile, on n'imprime pas même et quand même cela ne porte aucun fruit, les représentants des autres puissances sont en contemplation.

Ne m'oubliez pas auprès de vos amis et dites leur que j'ai besoin de toute leur indulgence et que je les prie de me garder une petite place dans leur souvenir, je le mérite sinon pour les faits, mais du moins par mes voeux et par mon désir de pouvoir un jour être au moins de l'utilité d'un soldat.

Votre tout dévoué.

(Original in Ms. Czartoryski 5413).

La pp. 24—32 ce n'au putut fi corectate de autor, s'a strecurat o serie de greşeli de tipar, pentru cari nu s'a mai putut face o errata specială.

ERRATA.

p. 81	r. 12	de jos	în loc de *Thières*	a se citi *Thiers*
„ 86	„ 11	„ sus	„ „ „ *medicin*	„ „ „ *medecin*
„ 86	„ 12	de jos	„ „ „ *aus*	„ „ „ *aux*
„ 86	„ 9	„ „	„ „ „ *sentimens*	„ „ „ *sentiments*
„ 86	„ 8	„ „	„ „ „ *preméient*	„ „ „ *promettent*
„ 86	„ 7	„ „	„ „ „ *aujord'hui*	„ „ „ *aujourd'hui*
„ 87	„ 1	„ sus	„ „ „ *personnelement*	„ „ „ *personnellement*
„ 87	„ 17	„ „	„ „ „ *independente*	„ „ „ *independante*
„ 87	„ 18	„ „	„ „ „ *tont*	„ „ „ *tant*
„ 87	„ 21	„ „	„ „ „ *tyranique*	„ „ „ *tyrannique*
„ 87	„ 25	„ „	„ „ „ *appellés*	„ „ „ *appelés*
„ 87	„ 16	de jos	„ „ „ *sousignés*	„ „ „ *soussignés*
„ 87	„ 10	„ „	„ „ „ *pu'il*	„ „ „ *qu'il*
„ 87	„ 6	„ „	„ „ „ *reconu*	„ „ „ *reconnu*
„ 88	„ 8	de sus	„ „ „ *somes*	„ „ „ *sommes*
„ 88	„ 9	„ „	„ „ „ *affligé*	„ „ „ *affligée*
„ 88	„ 10	„ „	„ „ „ *patriotism*	„ „ „ *patriotisme*
„ 88	„ 10	„ „	„ „ „ *appéllé*	„ „ „ *appelé*
„ 88	„ 17	„ „	„ „ „ *aliées*	„ „ „ *aliés*
„ 88	„ 21	„ „	„ „ „ *des*	„ „ „ *de*
„ 88	„ 17	de jos	„ „ „ *tyranie*	„ „ „ *tyrannie*
„ 88	„ 15	„ „	„ „ „ *sousignés*	„ „ „ *soussginés*
„ 89	„ 6	de sus	„ „ „ *réconuu*	„ „ „ *reconnu*
„ 89	„ 11	„ „	„ „ „ *étalissant*	„ „ „ *établissant*
„ 89	„ 13	„ „	„ „ „ *appellé*	„ „ „ *appelé*
„ 89	„ 18	„ „	„ „ „ *sousignés*	„ „ „ *soussignés*
„ 89	„ 20	„ „	„ „ „ *appellé*	„ „ „ *appelé*
„ 89	„ 20	„ „	„ „ „ *s'egagent*	„ „ „ *s'engagent*
„ 89	„ 21	„ „	„ „ „ *l ndépendace*	„ „ „ *l'indépendance*
„ 89	„ 22	de jos	„ „ „ *vennə*	„ „ „ *venne*
„ 89	„ 13	„ „	„ „ „ *Altese*	„ „ „ *Altésse*
„ 89	„ 12	„ „	„ „ „ *honnorer*	„ „ „ *honorer*
„ 90	„ 19	de sus	„ „ „ *entamés*	„ „ „ *entamées*
„ 90	„ 20	„ „	„ „ „ *aient échoués*	„ „ „ *ayent échoué*
„ 90	„ 20	„ „	„ „ „ *entrainées*	„ „ „ *entrainé*
„ 90	„ 24	„ „	„ „ „ *Altess*	„ „ „ *Altésse*
„ 90	„ 21	de jos	„ „ „ *necesité*	„ „ „ *nécessité*
„ 90	„ 20	„ „	„ „ „ *duré*	„ „ „ *durée*

p. 90	r. 2 de jos	în loc de	*Czarloryski*	a se citi	*Czartoryski*
„ 91	„ 4 de sus	„ „ „	*comunications*	„ „ „	*communications*
„ 91	„ 19 „	„ „ „	*nécésité*	„ „ „	*nécessite*
„ 91	„ 17 de jos	„ „ „	*personelle*	„ „ „	*personnelle*
„ 91	„ 14 „	„ „ „	*assuré*	„ „ „	*assurée*
„ 91	„ 8 „	„ „ „	*sciamment*	„ „ „	*sciemment*
„ 91	„ 4 „	„ „ „	*comencement*	„ „ „	*commencement*
„ 92	„ 17 de sus	„ „ „	*pluttot*	„ „ „	*plutôt*
„ 92	„ 20 de jos	„ „ „	*amitié*	„ „ „	*amitiée*
„ 92	„ 11 „	„ „ „	*personel*	„ „ „	*personnel*
„ 92	„ 11 „	„ „ „	*fraper*	„ „ „	*frapper*
„ 93	„ 23 de jos	„ „ „	*aujord'hui*	„ „ „	*aujourd'hui*
„ 93	„ 21 „	„ „ „	*contigent*	„ „ „	*contingent*
„ 93	„ 12 „	„ „ „	*difficilemeat*	„ „ „	*difficilement*
„ 93	„ 11 „	„ „ „	*abondace*	„ „ „	*abondance*
„ 94	„ 1 de sus	„ „ „	*personelle*	„ „ „	*personnelle*
„ 94	„ 12 „	„ „ „	*aurrait*	„ „ „	*aurait*
„ 94	„ 19 „	„ „ „	*aprécìé*	„ „ „	*apprécié*
„ 94	„ 24 „	„ „ „	*personelles*	„ „ „	*personnelles*
„ 94	„ 25 „	„ „ „	*deploier*	„ „ „	*déployer*
„ 94	„ 13 de jos	„ „ „	*vienent*	„ „ „	*viennent*

MONETĂRIA ȚĂRII-ROMÂNEȘTI IN TIMPUL DINASTIEI BASARABILOR.

Studiu istoric și numismatic[1]

de

CONSTANTIN MOISIL.

Introducere.

Dacă cercetăm mai de aproape modul cum a fost tratată până acum desvoltarea istorică a poporului nostru, constatăm că cei mai mulți dintre istorici au căutat să scoată în evidență mai ales acțiunile politice și militare ale strămoșilor noștri, neglijând aproape cu desăvârșire activitatea lor culturală. Se poate spune cu drept cuvânt că până acum s'a abuzat chiar de istoria militară și politică, în detrimentul istoriei culturale.

Cu toate acestea trecutul unui popor nu trebuie judecat numai după faptele de vitejie ce le-a îndeplinit în cursul vremurilor, sau după iscusința cu care a știut să se strecoare în grele împrejurări politice, ci și după activitatea culturală pozitivă ce a desfășurat-o și după contribuțiunea efectivă ce a putut să aducă propășirii generale a civilizațiunii omenești.

Și mi-se pare că această din urmă activitate trage mai mult în cumpănă decât oricare alta; în orice caz acțiunile războinice și politice nu pot avea o valoare durabilă și o justificare de morală superioară, decât atunci când sunt puse în serviciul apărării sau propășirii civilizațiunii.

A face războaie numai pentru cuceriri, este meseria popoarelor parazitare, cari obișnuiesc să trăiască din munca altora; iar a face combinațiuni politice în detrimentul vecinilor, este atribuțiunea acelora, cari prin mijloace neleale caută să-și creieze o situație nemeritată.

---

[1] Prezentat ca teză de doctorat în științele istorice la Facultatea de litere și filosofie din Cluj.

Poporul românesc nu face parte din nici una din aceste categorii. El a purtat războaie multe şi crâncene, dar nu pentru a face cuceriri, ci pentru a-şi apăra pământul şi fiinţa sa naţională; el a întreprins acţiuni politice mari şi grele, dar nu spre a smulge drepturile altora, ci spre a şi-le asigura pe ale sale, atunci când erau periclitate.

Dar mai mult şi de cât războaiele şi decât politica, poporul nostru are la activul său o îndelungată şi statornică muncă culturală, care i-a asigurat în toate epocile istoriei sale o situaţie excepţională aici în răsăritul Europei. Este de regretat numai, că această activitate culturală nu se cunoaşte în deajuns, şi de aceea nici noi, nici străinii, n'am putut aprecià după justa lui valoare trecutul poporului nostru.

De sigur că pricina acestei scăderi nu trebuie să o căutăm — cum se face de obiceiu — în lipsa de isvoare, cât mai ales în lipsa de interes din partea noastră faţă de problemele de istorie culturală.

In orice caz, dacă izvoarele literare nu ne pot da toate informaţiile de cari avem nevoie, nimic nu ne împiedecă să ne adresăm izvoarelor monumentale, vechilor urme culturale rămase dela strămoşi. Cu ajutorul lor, de sigur, vom reuşi să rezolvim o mulţime de probleme, cari altfel rămân fără o soluţiune definitivă.

Metoda de a utilizà, pentru studierea trecutului nostru atât izvoarele literare cât şi pe cele monumentale, este singura care poate să ne permită a-ne forma idei precise şi complete despre desvoltarea istorică a poporului nostru în diferite epoce ale existenţei sale.

Natural, că spre acest scop trebuie să acordăm izvoarelor monumentale întreagă atenţiunea ce o merită şi să căutăm a stoarce din ele toate informaţiunile ce ni-le pot da.

Urmând această metodă, voi încerca să lămuresc în studiul de faţă, cu ajutorul celor două categorii de izvoare, întemeierea şi organizarea uneia dintre instituţiunile cele mai interesante din vechiul voivodat al Ţării-Româneşti: monetăria domnească a Basarabilor.

Problema aceasta prezintă un interes deosebit pentru istoria noastră, căci de o parte are legături strânse cu desvoltarea economică, socială şi politică din această ţară românească, de altă parte instituirea primei monetării româneşti făcându-se sub influenţa directă a curentului cultural ce venia din Transilvania, este una din probele cele mai evidente a relaţiilor culturale ce au existat între clasele stăpânitoare pe vremea aceea în aceste două ţări româneşti.

Bibliografie.

Când în anul 1879 D. A. Sturdza a publicat „Bibliografia numismaticei române"[1], el n'a avut în vedere decât lucrările tipărite (sau manuscrise) cari cuprindeau descrieri de monete ce fuseseră bătute de către Domnii Ţării-Româneşti şi ai Moldovei, adică ai celor două principate româneşti, ce reuşiră să-şi păstreze în cursul evului mediu o independenţă oarecare şi avură astfel o monetărie proprie.

El a trecut cu vederea, prin urmare, toate informaţiile scriitorilor sau documentelor contimporane, cari se referau la baterea şi circulaţiunea monetelor, la valoarea lor în diferite epoce, la măsurile ce s'au luat spre a-le asigura cursul ori a-le retrage din circulaţie; deşi el n'a fost numai un mare numismat, ci şi un pasionat cercetător al documentelor noastre vechi.

Nici alte izvoare foarte importante pentru ştiinţa numismatică: tezaurele monetare descoperite în ţara noastră, n'au fost utilizate de Sturdza, deşi în calitate de colecţionator, a achiziţionat numeroase tezaure de monete româneşti.

Din aceste motive lucrările numismatice ale lui D. A. Sturdza se mărginesc mai ales la descrierea şi clasificarea monetelor româneşti şi nu ating probleme de istorie monetară[2].

Metoda aceasta a fost urmată nu numai de alţi numismaţi români sau străini cari s'au ocupat de monetele noastre, ci în mare parte şi de numismatul ungur L. Réthy, care s'a ocupat în câteva studii remarcabile de monetele româneşti[3]. Deosebirea este numai, că Réthy, atinge şi problema originei monetăriei ro-

---

[1] Analele Academiei Române XI.

[2] Principalele lucrări numismatice ale lui Sturdza sunt: *Uebersicht der Münzen u. Medaillen des Fürstentums Romänien* Wien 1874; *Memoriu asupra numismaticei române* în Analele Academiei Române X (1878); Cuvântul *ban* în *Etymolog. magn. Rom.* III.

[3] *Doboczky-féle oláh éremgyüjtemény* în Archeol. Értesitő 1887; *Redwitz M. bán érmei, ibid* 1891; *Adalékok a havaselyi vajdaság numismatikájához, ibid.* 1892; *Délszláv és oláh érmek, ibid.* 1895.

mâneşti, dar mai mult spre a-şi putea expune teoria, că această instituţie, ca de altfel întreagă organizarea şi cultura noastră, a fost împrumutată dela Unguri.

O altă deosebire este, că Réthy dă atenţie mai mare tezaurelor monetare, studiindu-le aprofundat.

Dar cel dintâiu învăţat care a studiat temeinic un număr de tezaure de monete româneşti şi le-a utilizat cu deplină cunoştinţă a istoriei noastre a fost numismatul sârb Ljubomir Kovacevici. In lucrarea sa intitulată „Despre legendele celor mai vechi monete româneşti", publicată în revista „Starinar" din Belgrad (1907)[1], savantul sârb studiază două tezaure monetare: unul găsit în Prahova şi altul în Resava (Serbia) şi reuşeşte de o parte să identifice definitiv monetele Domnilor munteni Vladislav I, Radu I şi Dan I; de altă parte clasifică în mod raţional aceste monete.

Intr'un adaus la acest studiu Kovacevici se ocupă de tezaurul din Bădila, descris de Moisil în Convorbiri Literare (1908), dar identifică greşit monetele lui Mircea, atribuindu-le lui Dan I.

In anul 1909 a apărut în Analele Academiei Române (XXXII, p. 519) o foarte meritoasă lucrare numismatică datorită d-lui N. Docan şi intitulată: Studii privitoare la numismatica Ţării-Româneşti I Bibliografie şi Documente. In prima parte a ei autorul analizează toate scrierile numismatice apărute după *Uebersicht* de Sturza, arătând contribuţia ce o aduce fiecare la cunoaşterea monetăriei Ţării-Româneşti. In partea a doua publică numeroase extrase din documentele externe şi interne dintre 1364—1521 referitoare la monetele ce au circulat în această ţară. La sfârşit se găseşte un tablou de taxele vamale prevăzute în privilegiile comerciale pe cari Domnii munteni le-au acordat negustorilor din Braşov. Lucrarea aceasta aduce mari servicii tuturor celor ce se ocupă de numismatica Ţării-Româneşti, şi este regretabil că nu a fost continuată.

In timpul acesta se înfiinţase în Bucureşti o Societate Numismatică Română (1903), care de la început a publicat un Buletin cu numeroase studii şi informaţii din domeniul acestei ştiinţe.

---

[1] *O natpisy na naistarijim vlaşkim novţima. Prilog rymynskoi nymismatiţi* în „Starinar" din Belgrad 1907 p. 48. O traducere parţială în „Revista din Iaşi" 1908 (nr. 1—2) şi o análiză la Docan, *Studii privitoare la numismatica* Ţării-Româneşti în Anal. Acad. Rom. XXXII (1910) p. 491 urm.

De la 1913 acest Buletin este redactat de către autorul scrierii de față care până în prezent a publicat într'însul o sumă de studii privitoare la numismatica românească.

Activitatea sa pe acest teren a început încă din 1908, când a publicat în „Convorbiri Literare" descrierea tezaurului din Bădila (jud. Tulcea), compus din monete de la Mircea cel Bătrân.

Dintre studiile publicate în Buletin amintim :

1. Considerațiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân (1913), în care fixează monetele bătute de acest Domn, identificându-le cu cele menționate în privilegiul vamal al acestuia din 1413.

2. Contribuțiuni la istoria monetăriei-vechi românești (1915), în care expune originele, sistemele monetare și durata monetăriilor din Țara-Românească și Moldova.

3. Bănăria lui Dabija-Vodă (1915), un istoric complect al atelierului monetar înființat de acest Domn în Suceava.

4. Efigiile monetare ale Domnilor români (1915). Studiu asupra modului cum sunt reprezentate efigiile Domnilor pe monetele muntene și moldovenești.

5. Monete și podoabe de la sfârșitul veacului XV-lea (1916). Descrierea unui tezaur monetar găsit în jud. Putna.

6. Medalia lui Mihai Viteazul (1919). O expunere amănunțită asupra originei și variantelor acestui monument medalistic.

7. Originea cuvântului ban (1919). Cercetare istorică asupra modului cum s'a format și s'a introdus la noi acest cuvânt.

8. Monetele Dacilor (1920). Incercare de stabilire a tipurilor monetare bătute de Daci și a repartizării lor geografice.

In calitate de numismat al Academiei Române, autorul scrierii de față a publicat cataloagele monetelor din acel Cabinet până la 1916, când au fost transportate în Rusia din cauza războiului mondial. Monetele românești sunt descrise amănunțit în „Creșterea colecțiunilor Academiei Române. Cabinetul Numismatic" pe anii 1911, 1913, 1914 și 1915.

Piesele mai rari din Cabinetul Numismatic au fost publicate de el în broșura „Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute" (Analele Acad. Rom. XXXVII).

De la 1920 Societatea Numismatică Română mai publică o revistă intitulată „Cronica numismatică și arheologică" redactată

tot de autorul acestei scrieri. Pe lângă diferite studii mai mici, a publicat în această revistă şi „Istoria monetei în România" o lucrare de sinteză, care până în prezent a ajuns până la veacul al XVI-lea.

In sfârşit autorul acestei scrieri a mai dat la iveală de curând în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (X—XVI, 1917—1923) un studiu asupra Monetelor lui Radu I Basarab

Acele dintre studiile de mai sus, cari se ocupă în special cu monetăria munteană, au servit de bază scrierii de faţă; unele din ele au fost chiar înglobate, în parte, într'însa.

Afară de studii de acest fel autorul acestei scrieri a mai început să publice în Buletinul Societ. Numism. Române descrierile tezaurelor monetare găsite pe teritoriul românesc, precum şi extrase din documentele ce cuprind menţiuni cu privire la monetele ce s'au bătut şi au circulat în ţările noastre.

Un repertoriu despre localităţile în cari s'au găsit monete şi tezaure monetare ne-a dat pentru Transilvania dl I. Marţian (publicat întâi în l. germană în Zeitschrift für Etnographie, iar apoi în traducere românească şi adăugit, în Bistriţă 1921).

Este demnă de menţionat şi activitatea ce a desvoltat până acum în domeniul numismaticei româneşti d. dr. G. Severeanu. Deocamdată ne interesează mai ales două studii ale d-sale publicate în Buletinul Societăţii Numismatice Române: unul întitulat „Contribuţiuni la studiul începuturilor numismaticei Ţării Româneşti" (1915), iar celalalt: „Monetele lui Radu I. Basarab cu tipul cavalerului" (1921). Amândouă lucrările aduc unele contribuţii noui bazate pe monete rari din bogata sa colecţiune.

Capitolul I.

Originile monetăriei Ţării-Româneşti.

Tradiţiunea noastră istorică nu ne-a păstrat nici o amintire despre întemeierea monetăriei naţionale a Ţării-Româneşti, prima organizaţie de stat mai mare ce a fost alcătuită de o ramură a poporului românesc din stânga Dunării.

Cronicele acestei ţări sunt cu totul lipsite de informaţiuni în această privinţă, iar primul document, care să se refere la o instituţie de acest fel, datează abia de la începutul veacului al XV lea[1]. Insuş numele vechiu al monetăriei: haraghie sau hereghie (lat. *camera*) nu apare în documentele noastre decât tot în acest veac[2].

Şi cu toate acestea, ni-s'au păstrat monumente monetare cari sunt cu siguranţă anterioare veacului al XV lea, după cum avem şi informaţii documentare, cari amintesc despre existenţa de monete muntene înainte de anul 1424, când este menţionată pentru prima oră monetăria acestei ţări[3].

De altă parte cei mai mulţi istorici şi numismaţi români şi străini admit, că cel dintâi Domn muntean, care a bătut monete proprii, a fost Vladislav I Basarab, iar tezaurele de monete descoperite până acum confirmă în totul această părere[4].

Pentru a învederà cele de mai sus, cred necesar ca mai întâi să examinez dacă situaţia internă şi externă a Ţării-Româneşti din timpul domniei lui Vladislav I Basarab erà prielnică înfiinţării unei monetării naţionale, şi apoi să prezint toate dovezile ce se pot scoate din studiul monumentelor monetare cu privire la timpul când această monetărie a început să funcţioneze.

---

[1] Este actul din 1424 de la Dan II., publicat de I. Bogdan, *Relaţiile Ţării-Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească*, Bucureşti 1905, p. 21 şi 24

[2] Acelaş act.

[3] Cf. documentele arătate de Docan, *Studii privitoare la numismatica Ţării-Româneşti* la p. 517—518 (Analele Acad. Rom. XXXII).

[4] Cf. tezaurele descrise mai jos p. 117.

1. Imprejurările cari au contribuit la înfiinţarea monetăriei.

In epoca formării marelui voevodat al Ţării-Româneşti (pe la anul 1300), situaţia politică şi economică a acestei ţări era cât se poate de bună, dacă o comparăm cu epoca *imediat anterioară*, când atât această ţară, cât şi celelalte ţări româneşti se resimţeau încă de consecinţele marei năvăliri tătăreşti din 1241.

Din punct de vedere politic Marele Voevod şi Domn al Ţării-Româneşti avea o situaţie cu totul independentă, iar din punct de vedere economic ţara se refăcuse. Comerţul de export pe Marea Neagră, înlesnit de centre comerciale ca Vicina şi Chilia, la gurile Dunării şi Cetatea-Albă la gura Nistrului, luase un avânt necunoscut până atunci [1], iar acest avânt comercial a adus cu sine şi o circulaţie monetară mult mai întinsă decât înainte. In special sunt amintiţi în acest timp *perperii de aur*, monetă de origină bizantină, cari însă nu circulau decât rareori ca monete reale, şi de cele mai multe ori reprezintau numai monete ideale, adică anumite cantităţi de monete de argint [2]. De aceea găsim în actele oraşului Genova, referitoare la relaţiile comerciale dintre coloniile sale Pera şi Caffa cu Vicina, expresii ca acestea: *iperperos . . . ad sagium Constantinopolitanum*, sau *ad sagium Vicinae* [3]; tot pentru acest motiv găsim într'un document din 1392 expresia *„perpere de Valachia"* [4].

In acelaş timp se refăcuseră şi Ungaria şi Transilvania din starea nenorocită în care le adusese năvălirea tătărească, şi comerţul Transilvaniei, activat de munca agricolă mai intensivă şi de cultura vitelor, exercitate mai ales de populaţiunea românească, precum şi de desvoltarea industrială a populaţiunii săseşti, aveà tot mai mare trebuinţă de monete. Incă din vremea regelui Bela IV deveniseră monete curente în Ungaria şi Transilvania dinarii bătuţi de către Banii Slavoniei (*denarii banales*; ung. báni dená-

---

[1] Pentru Vicina cf. G. Brătianu, *Vicina*, în *Bulletin historique* de l'Académie Roumaine, X (1923) p. 41; pentru celelalte două Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă* (Bucureşti) *passim* şi acelaş *Veneţia în Marea Neagră* I. (Analele Acad. Rom. XXXVI). şi *Istoria comerţului românesc* I p, 43 urm.

[2] De pildă în diploma lui Ştefan Duşan din 1346 menţionată de Rupp. *Numi hungariae* II. p. 151.

[3] Brătianu o. c. Documente.

[4] Iorga, *Notes et extraites* I. p. 54. Docan *l. c.*

rok; rom. bani)[1]; spre sfârşitul veacului al XIII lea însă au început să se introducă şi monetele de aur din Florenţa (florenii)[2] cari prin mijlocirea comerţului trecură şi în Ţara-Românească.

Se înţelege, că după ce aci a existat o curte domnească şi o boierime mai bogată, legăturile comerciale cu Transilvania, de o parte, şi cu oraşele genoveze de altă parte, deveniră tot mai frecvente, iar circulaţia monetară tot mai îmbelşugată.

Este interesant de constatat, că opera de organizare a noului stat românesc nu s'a îndeplinit atât de repede, cum se crede de obicei. După organizaţia politică, datorită lui Basarab cel Mare[3], a urmat cea bisericească, datorită fiului său Nicolae Alexandru[4].

In acelaş timp, probabil, a început şi transformarea, sau mai bine zis acomodarea instituţiilor sociale cu noua stare de lucruri. Din nenorocire despre aceste transformări nu amintesc nimic nici cronicile nici documentele contimporane — documente străine, căci documente interne nu există din acel timp. Cu toate acestea ne putem da seamă întru câtva de ceia ce s'a petrecut în acest domeniu, dacă considerăm starea socială din timpul Domnilor imediat următori: Vladislav I şi Radu I, când se constată o puternică influenţă occidentală atât în organizaţia de stat, cât şi în organizaţia socială[5].

Este lesne de înţeles că atât organizaţia politică, cât şi cea socială a Ţării-Româneşti nu puteau să nu fie influenţate de activitatea ce o întreprindeau în aceste domenii, tocmai în acel timp în Transilvania, regii de origine franceză ai Ungariei, Carol Robert şi Ludovic I, mai ales că între clasele conducătoare din aceste două ţări existau vechi şi strânse legături.

Nobilimea românească din Transilvania, luase parte activă la „descălecatul" Ţării-Româneşti[6]; această nobilime, care curând în urmă a fost organizată după sistemul feudal din apus, avea legături de rudenie cu boierimea din noul stat românesc[7]; în

---

[1] Truhelka, *Die Slavonischen Banaldenare* p. 2; Homán, *Magyar pénz történet* p. 344.
[2] Homán *o. c.* p. 406.
[3] Iorga, *Geschichte d. rumän. Volkes* I. p. 250 urm.
[4] Iorga *o. c.* p. 276.
[5] V. mai jos.
[6] Onciul, cursul universitar manuscris.
[7] De pildă Basarabeştii cu Doboceştii.

sfârşit boerii munteni, la rândul lor, nu se sfiiau, în cazuri de nemulţumiri, să se adreseze regelui Ungariei şi să primească dela el proprietăţi — feude — la graniţă [1]. Toate aceste dovedesc nu numai raporturi strânse şi continue între clasele conducătoare ale celor două ţări româneşti, dar şi posibilităţi de influenţă a spiritului nou din Transilvania asupra vieţii din Ţara-Românească.

Evident că cu noua organizare în spirit occidental a Ţării-Româneşti cadrà de minune înfiinţarea unei monetării naţionale, reclamată de o parte de mişcarea comercială, de altă parte de necesitatea politică a Domnului de a se prezentà în faţa supuşilor săi ca un stăpân *(dominus*, **господинъ**), iar în faţa străinătăţii ca un suveran independent.

Se înţelege că afară de acestea mai erau şi alte motive. In primul rând cheltuelile reclamate de plata trupelor în timp de război; apoi interesul de a-se mări veniturile domniei cu diferitele câştiguri şi taxe ce rezultau din baterea monetelor [2].

Toate înprejurările şi condiţiile de mai sus corespund de minune domniei lui Vladislav I Basarab, sau mai bine zis, domnia acestuia este cea dintâie dintre domniile Ţării-Româneşti când s'a putut înfiinţa un atelier monetar.

In adevăr situaţia economică era atunci foarte prosperă şi ea permite lui Vladislav I să acorde cel dintâiu privilegiu comercial, care fixà taxe vamale [3]. De altă parte, războaiele lui cu Ludovic I şi cu Turcii îl obligă să întreţină trupele timp mai îndelungat şi să le plătească solde mai des [4]. Succesele militare şi politice obţinute în urma acestor lupte — biruinţe definitive şi încorporarea de teritorii — îi creiază o situaţie excepţională între suveranii vecini, şi pot justificà ambiţia de a bate monete cu numele şi stema sa. In sfârşit, după cum rezultă din anumite

---

[1] Iorga, *Gesch. des rom. Volkes* I p. 261—2.

[2] Aceste venituri erau de o parte aşa numitul *lucrum camerae*, de altă parte taxele pentru arendarea atelierelor monetare şi câştigurile mari ce rezultau din frecventa retragere din circulaţie a monetelor mai vechi. Pentru toate acestea, aşa cum erau în Ungaria şi Transilvania medievală cf. Homán *o. c* p. 449 urm. In Muntenia şi Moldova trebuie să fi fost tot cam aşa.

[3] Zimmermann, *Urkundenbuch z. Gesch. d. Deutschen in Siebenbürgen* I p. 306. Cf. şi Iorga, *Istoria comerţului* I p. 48 urm.

[4] Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului* în Convorbiri Literare 1904 Cf. şi *Geschichte de rum. Volkes* I p, 272 urm.

rămăşiţe culturale din tipul său — stema, pecetea cu legendă latină, etc. — Vladislav I nu era străin de formele civilizaţiei feudale occidentale.

Toate acestea sunt motive suficiente ca să admitem părerea, că Vladislav I Basarab este primul Domn al Ţării-Româneşti, care putea încercà să înfiinţeze o monetărie naţională.

2. Intemeierea monetăriei de către Vladislav I Basarab.

După cum am spus mai sus, lipsesc astăzi orice informaţii documentare despre înfiinţarea monetăriei Ţării-Româneşti şi deci suntem nevoiţi, spre a putea rezolvi această problemă, să ne mulţumim numai cu lămuririle ce le putem scoate din studiul monumentelor monetare, ce ni-s'au păstrat din veacul al XIV-lea.

In special ne sunt de cel mai mare folos tezaurele monetare cari conţin cele mai vechi monete româneşti. Tezaurele monetare descoperite în diferite regiuni ale lumii civilizate au contribuit totdeauna la deslegarea sau măcar la lămurirea problemelor de istorie politică, economică, culturală, etc., şi importanţa lor nu s'a desminţit nici în ce priveşte istoria ţării noastre. Iar pentru deslegarea problemei înfiinţării monetăriei în Ţara-Românească ele sunt actualmente unicile izvoare.

Până astăzi s'au găsit cinci tezaure cari conţineau exemplare din cele mai vechi monete bătute în Ţara-Românească. Două dintre aceste tezaure se cunoşteau de mai înainte, celelalte trei au fost studiate şi descrise de autorul acestei scrieri pentru prima oară[1].

Cel dintâi tezaur de vechi monete ale Ţării-Româneşti a fost descoperit în anul 1875 la Câmpulung (jud. Muscel) şi despre el ne informează două notiţe publicate de D. A Sturdza care l-a şi achiziţionat.

Intr'o scrisoare din 2/14 Sept. 1875 adresată din Geneva, unde se găsea atunci, către Academia Română, D. A. Sturdza după ce se scuza că nu poate participa la şedinţele acestei societăţi, adaugă: „Prin o întâmplare din cele mai norocite mi-a picat în mâini, în iarna trecută, un tezaur nepreţuit: peste una sută de monete munteneşti. Acest tezaur, aflat la Câmpulung,

[1] Moisil, *Monete şi tezaure monetare* în Buletinul Societ. Numism. Rom. X p. 64, XI p. 26 şi XII p. 43. Cf. şi *Creşterea colecţiunilor Academiei Române Cabinetul Numismatic*, anii 1913—1915.

conţine nu numai o serie minunată a monetelor lui Vlad I (=Vladislav I) şi o monetă unică a lui Radu Negru, dar dă astăzi putinţa de a clasifica, pot zice cu certitudine, monetele celor dintâiu Radu şi Vlad[1].

A doua notiţă, posterioară cu trei ani, se găseşte în două lucrări publicate de Sturdza în anul 1878 şi anume: „Memoriu asupra numismaticei româneşti" în Analele Academiei Române (tom X p. 167) şi „Numismatica românească", conferinţă ţinută la Ateneul Român. In amândouă locurile notiţa aceasta este redactată la fel. Intr'însa Sturdza după ce descrie o monetă a lui Radu Negru, pe care-l numeşte tatăl lui Dan I şi al lui Mircea cel Bătrân, spune: „Moneta de argint ce descriu este încă inedită şi se păstrează în colecţiunea Societăţii Academice. Ea face parte dintr'un tezaur îndestul de însemnat, descoperit, sunt vreo trei ani, în judeţul Prahova, şi care conţinea pe lângă dânsa bani dela Vladislav I, II şi III, dela Radu II şi III, precum şi monete dela Asen şi Straşimir al Bulgariei".

Notiţa aceasta diferă de scrisoarea de mai sus prin faptul că numele localităţii, unde s'a găsit tezaurul, este altul. Aceasta însă nu înseamnează că ar fi vorba de un tezaur deosebit, căci toate celelalte informaţii concordă. Schimbarea numelui localităţii nu se poate datora decât unei confuzii, şi deoarece notiţa, care numeşte ca loc al descoperirii Câmpulungul, este chiar din anul când s'a găsit tezaurul, nu încape nici o îndoială că confuzia s'a produs mai târziu, când Sturdza a descris şi publicat monetele din acest tezaur.

In celelalte privinţe notiţa şi cu scrisoarea sunt cu totul de acord. Intâiu, tezaurul a fost descoperit în 1875. Al doilea este primul care dă la iveală monete dela „Radu Negru", care după el este Radu I, tatăl lui Dan şi Mircea. In sfârşit este primul tezaur care dă putinţă să se clasifice monetele celor dintâiu Domni munteni cu numele de Vlad şi Radu.

Şi în adevăr Sturdza şi clasifică aceste monete, dar într'un mod cu totul arbitrar, şi anume monetele cari purtau numele lui Vladislav le repartizează la Vlad I, Vlad II şi Vlad III, de şi epocile când au domnit aceştia sunt îndepărtate unele de altele

[1] Archiva Academiei Române, dosarul VII (3, 4, 5) p. 216. Cf. Moisil, *Monetele lui Radu I Basarab* în Bulet. Comis. Monum. Ist. X—XVI p. 123 urm.

şi între ele se află atâtea alte domnii, cari nu sunt de loc reprezintate în acest tezaur. Tot aşa monetele cu numele lui Radu le repartizează la Radu I, Radu II şi Radu III, deşi aceşti Domni au stăpânit şi ei la distanţe mari unul de altul.

De altfel clasificarea lui Sturdza nu se potrivea nici pentru monetele străine găsite în tezaur, căci nu se putea ca monetele dela ţarii Asan şi Sracimir să fi circulat în acelaş timp cu piese dela Vladislav I şi dela Radu III.

Mai târziu tezaurul acesta a fost studiat şi de numismatul sârb Ljubomir Kovacevici, care a dovedit în mod precis, de o parte că monetele muntene dintr'însul sunt numai dela Vladislav I şi Radu I, de altă parte că cele bulgăreşti erau dela ţarii contimporani cu aceşti Domni, Alexandru (nu Asan) şi fiul său Sracimir[1]. Astfel tezaurul conţinea monete muntene şi bulgăreşti ce au circulat în acelaş timp, între anii 1331 şi 1396.

Al doilea tezaur s'a descoperit în anul 1891 în comuna Resava din Jugoslavia. El conţinea 300 monete bulgăreşti dela ţarii Alexandru şi Sracimir, una moldovenească dela Petru I Muşat, şi 59 muntene din cari 6 dela Vladislav I, 50 dela Radu I şi 3 dela Dan I. Tezaurul a fost achiziţionat şi studiat de Kovacevici, care a identificat cu preciziune piesele şi a stabilit, că n'au putut fi îngropate decât înainte de anul 1396 — data dispariţiei lui Sracimir — şi că prin urmare monetele muntene sunt dela Vladislav I, Radu I şi Dan I. De altfel aceste monete sunt identice ca tip cu cele găsite în tezaurul din Câmpulung[2].

Un al treilea tezaur a fost descoperit în anul 1912 în orăşelul Siret din Bucovina şi a intrat întreg în Cabinetul Numismatic al Academiei Române. Compoziţia lui era cu mult mai interesantă decât a celorlalte două descrise mai sus. Intr'un grup de 300 monete boeme şi polone, erau 35 de piese muntene cu numele lui Vladislav şi un „groş" unguresc de la Ludovic I.

Monetele boeme erau de la regi cari au domnit înainte de 1378, şi anume de la Venceslav II (1278—1305), de la Ioan I. (1311—1346) şi de la Carol I (1346—1378). Cele polone erau

---

[1] Kovacevici, O natpisy na najstarijim vlaskim novţima. Prilog rymynskoi nymismatiţi (Despre legenda celor mai vechi monete valahe. Prinos numismatice române) în *Starinar*, Belgrad 1907 p. 48.

[2] Kovacevici, *l. c.*

parte de la Cazimir I (1333—1370) bătute pentru ducatul Galiţiei, parte de la Vladislav de Oppeln, ducele Rusiei, care stăpânia în această regiune de pe la 1377, fiind pus acolo de Ludovic I, urmaşul lui Cazimir[1].

Din datele de mai sus rezultă că tezaurul acesta a fost îngropat cel mai târziu în anul 1378, şi că prin urmare monetele muntene nu pot fi decât de la Vladislav I. Basarab.

Dar între monetele boeme şi polone sunt unele cu mult anterioare timpului de domnie a lui Vladislav I şi bătute de către regi ce fuseseră contimporani cu tatăl său Nicolae Alexandru, sau chiar cu bunicul său Basarab cel Mare. Atunci se poate pune întrebarea: de ce nu cuprindea tezaurul şi monete de la aceşti doi Domni munteni?

Răspunsul la această întrebare nu se poate da decât prin două ipoteze: sau că aceşti doi Domni n'au bătut monete; sau că monetele lor nu mai erau în circulaţie în timpul când a fost îngropat tezaurul.

Ipoteza din urmă nu e plauzibilă, căci după cum găsim în tezaur. monete de la Venceslau II, Ioan I, şi Carol I, sau de la Cazimir I, puteau să fie şi de la Basarab cel Mare ori de la Nicolae Alexandru Basarab, înaintaşul imediat al lui Vladislav I. Căci de şi în evul mediu erau obiceiul să se scoată din circulaţie monetele la intervale foarte scurte — uneori de două ori pe an şi chiar mai des — totuş niciodată nu se puteau înlocui absolut toate piesele mai vechi şi ele continuau să circule alăturea de cele noi. Iar ca dovadă despre aceasta stau însăşi monetele boeme şi polone din tezaurul de care vorbim.

De aceea mai curând trebuie să credem că lipsa de monete de la Basarab ,cel Mare şi Nic. Alexandru Basarab se datoreşte faptului că aceşti Domni n'au bătut monete, fapt care de altfel n'a fost până acum contrazis de nici o dovadă istorică.

Al patrulea tezaur s'a găsit în primăvara anului 1914 în apropierea oraşului Slatina (jud. Olt). El conţineà aproape 6000 de monete de argint, din cari vre'o 4000 erau bulgăreşti, de la ţarii Alexandru şi Sracimir, iar restul muntene, de la Vladislav I şi Radu I. O parte din acest tezaur a intrat în Cabinetul Numis-

---

[1] Moisil, *Monete şi tezaure* în Buletinul S. N. R. X. p. 64.

matic al Academiei Române, altă parte în colecţiuni particulare, în sfârşit o bună parte au fost topite de un argintar din Slatina[1].

Compoziţia acestui tezaur era aproape aceiaş ca a primelor două tezaure; lipsiau însă, ca şi în tezaurul de la Câmpulung, monete de la Dan I. Acest fapt ne dă dreptul să credem, că tezaurul din Slatina a fost îngropat înainte de urcarea pe tron a acestui Domn, deci în aceiaş epocă în care a fost îngropat şi cel din Câmpulung. Prin urmare monetele muntene aflătoare într'însul nu puteau fi decât de la Vladislav I şi Radu I.

In sfârşit un al cincilea tezaur s'a găsit tot în Oltenia — dar localitatea nu este cunoscută — şi a fost păstrat multă vreme în Cabinetul Numismatic al Academiei Române, fără să fi fost studiat. L-am cercetat mai de aproape în anul 1913 şi am constatat că avea 300 monete de argint, dintre cari 277 de la Domnii munteni Vladislav I şi Radu I; o piesă de la Petru I. al Moldovei; 4 bulgăreşti de la ţarii Alexandru şi Sracimir; şi 6 sârbeşti de la ţarul Ştefan Duşan. Afară de acestea se mai afla un obol polonez din veacul al XIV lea[2].

Cum vedem şi acest tezaur este anterior domniei lui Dan I, căci monete de la acest Domn lipsesc cu desăvârşire. In schimb conţinea, spre deosebire de celelalte, monete sârbeşti de la un ţar contimporan cu Vladislav I şi anterior lui Radu I şi o monetă polonă contimporană, care trebuie să fi intrat, ca şi a lui Petru I Muşat, prin relaţiile comerciale cu Moldova. Este deci evident, că şi monetele muntene nu pot fi de la alţi Domni cu numele de Vladislav şi Radu, decât cei din acel timp, adică Vladislav I. şi Radu I.

Concluziile imediate, ce rezultă din descrierea tezaurelor înşirate mai sus, sunt următoarele:

Toate aceste tezaure conţin numai monete din veacul al XIV-lea şi anume din epoca anterioară domniei lui Mircea cel Bătrân (1386), căci nici o monetă de la acest Domn nu s'a găsit într'însele.

---

[1] Moisil, *Monete şi tezaure* în Buletinul S. N. R XI. p. 26. Cf. dr. G. Severeanu, *Monetele lui Radu I Basarab* în acelaş Buletin XVI. p. 113.

[2] Moisil, *Monete şi tezaure* în Buletinul S. N. R. XII. p. 43. Toate cele trei tezaure din urmă se aflau până la 1916, în cea mai mare parte, în Cabinetul Numismatic al Academiei Române. De aceea pentru conţinutul lor să se consulte şi *Creşterea colecţiilor Acad. Rom. Cab. Numism.* anii 1913—1915.

De altă parte lipsesc monete de la Domnii anteriori lui Vladislav I (1365), deşi s'au găsit piese de la suverani străini contimporani cu Basarab cel Mare şi cu Nicolae Alexandru Basarab, premergătorii lui Vladislav I.

Prin urmare dacă vreunul din aceşti premergători ar fi bătut monete proprii, ele nu puteau să lipsească măcar din unul din tezaurele descrise.

Iar fiindcă astfel de monete lipsesc cu totul, deducţia logică şi naturală este, că predecesorii lui Vladislav I n'au bătut monete, şi că primele monete ale Ţării-Româneşti s'au bătut în timpul acestui Domn.

Deci Vladislav I Basarab trebuie considerat cu drept cuvânt întemeietorul monetăriei naţionale a Ţării-Româneşti.

3. Organizarea monetăriei.

Nici cu privire la organizarea monetăriei Ţării-Româneşti nu avem informaţii documentare din veacul al XIV lea, iar în veacurile următoare de asemenea ştirile despre activitatea monetară, despre dispoziţiile administrative cu privire la baterea şi circulaţia monetelor sunt atât de reduse, încât nu ne putem face o ideie clară şi complectă despre modul cum funcţiona această instituţie. Oare cari date putem scoate numai din cele câteva porunci domneşti din veacurile al XV-lea şi XVI-lea privitoare la oprirea exportului argintului şi a importului de bani răi, la pedepsele pentru falşificatorii de bani, etc.[1]; cum şi din privilegiile vamale acordate de către Domnii români negustorilor din ţările vecine[2]. De altă parte studiul mai aprofundat al monumentelor monetare ne dă şi el anumite indicaţii, dar natural şi acestea destul de reduse.

După cum rezultă din documentele veacului al XV-lea numele oficial al monetăriei era *haraghie* sau *hereghie*, cuvânt de origină greacă trecut la noi prin intermediul cărturarilor slavi[3]. Această numire s'a menţinut în terminologia oficială până târziu către sfârşitul veacului al XVI-lea, când o găsim chiar în legenda

---

[1] Bogdan *o. c.* p. 6, 8, 21, 32, 38, 56, 60, 75. Cf. şi Docan *o. c.* (Documente) p. 517 urm.

[2] Bogdan *o. c.* p. 3, 11, 15, 17, 19, 21, 27, 71 . . . şi Docan *ibid:*

[3] Bogdan, *o. c.* p. 22 n. 2.

monetei bătute de Domnul moldovean Ioan Vodă cel Cumplit (1573) în următoarea formă: гхерепе-мол-дови [1].

Se pare însă că mai târziu acest cuvânt a ieşit din uz sau în orice caz şi-a schimbat sensul, de oarece cronicarul Miron Costin, când descrie o monetă de alui Ioan Vodă, nu mai înţelege ce însemnează hereghie, ci dă explicaţia următoare: „Aceia hereghia litineşte *heredetas*, adecă strămoşie"[2].

De altă parte însă se constată, că termenul s'a introdus şi în limbagiul popular, căci îl găsim până astăzi subforma de „hereghie" şi „heredie"[3].

Modul cum se executà baterea monetelor în aceasta haraghie munteană, era de sigur cel obişnuit în vremea aceea în Europa.

După ce rondelele de metal (argint) erau tăiate şi rotunjite, se aşeza una câte una pe o „matrice" sau tipar de oţel pe care era gravat reversul monetei, apoi se acoperea cu un alt tipar de oţel — patricea — pe care era gravat aversul monetei. Ţinând cu mâna stângă patricea, meşterul bănar (heregar) o lovea puternic cu un ciocan, până ce tipurile gravate pe tipare se imprimau în deajuns în rondelă. Dacă nu obţinea un rezultat bun, repeta operaţiunea până ce moneta apărea complect terminată [4].

Studiind mai de aproape monetele noastre medievale, am putut constata însă, că pentru unele semne secundare se întrebuinţau şi tipare deosebite, cari se aplicau după ce moneta era terminată. De asemenea se pare că uneori se întrebuinţau chiar pentru legende (inscripţii) tipare deosebite [5].

Deşi instalarea unui atelier monetar în evul mediu nu reclama instrumente numeroase şi complicate, nici cheltueli prea mari, totuşi a existat în rândurile numismaţilor şi istoricilor noştri părerea că monetele Domnilor români au fot bătute în străinătate [6]. Dar faţă de împrejurările politico-economice din evul me-

---

[1] D. A. Sturdza în *Magnum Etymol. Rom.* III cuv. *ban*, col. 2442.

[2] Giurescu *Miron Costin*: *De neamul Moldovenilor* p. 46. Dealtfel cronicarii din v. XVII-lea întrebuinţează cuvântul „bănărie" (d. e. Nicolae Costin la Domnia lui Dabija Vodă, ed. Kogălniceanu II p. 4).

[3] Drăgan, *Hereghie*, în Cronica numism. şi arheol. III p. 12.

[4] Descrierea cea mai bună a acestei operaţiuni o dă Blanchet în *Nouveau manuel de numismatique du moyen âge*. Encyclopédie Roret vol I p. 1.

[5] Dr. G. Severeanu, *Despre moneta lui Radu I cu tipul cavalerului*, în Buletinul Soc. Numism. Rom. XVI (1921) p. 115.

[6] Iorga, *Istoria Românilor în chipuri şi icoane* (ed. Ramuri) p. 261

diu şi faţă de exsistenţa unei terminologii speciale cu privire la baterea monetelor în limba noastră (haraghie, heregar, ducatar[1], etc.), părerea aceasta nu se poate susţine, şi nu încape nici o îndoială că ele s'au fabricat în interiorul ţării.

Cu organizarea monetăriei este în strânse legături sistemul după care s'au bătut monetele Ţării-Româneşti.

Părerea generală ce se deprinde din studiile celor ce s'au ocupat până acum de această chestiune este, că aceste monete sunt imitate după cele din ţările vecine. Numismatul ungur L. Réthy susţinea că atât primele monete ale Ţării-Româneşti, cât şi cele ale Moldovei, fac parte din sistemul monetar unguresc şi că însăşi tipurile lor imitează pe cele ale monetelor ungureşti contimporane[2]. De altă parte eruditul numismat român D. A. Sturdza era de părere, că şi unele şi celelalte au legătură cu groşii apuseni[3].

In adevăr dat fiind că la noi s'au bătut monete mult mai târziu decât în ţările vecine, n'ar fi de mirare ca ele să imiteze pe cele din ţările cu cari aveam, în momentul înfiinţării monetăriei naţionale, relaţiuni comerciale mai strânse. Căci moneta fiind în primul rând un instrument comercial, Domnii noştri aveau tot interesul ca piesele ce le aruncau pe piaţă să întrunească toate condiţiile de a înlesni comerţul cu vecinii într'o măsură cât mai mare. Cum însă legături comerciale cu vecinii au existat cu mult înainte de a se bate monete româneşti, şi cum bani străini au circulat în toate cele trei ţări româneşti din timpuri foarte îndepărtate, era natural ca Vladislav I Basarab să fi căutat a pune în concordanţă monetele sale cu cele străine, cari aveau curs mai frecvent în ţară în timpul domniei lui.

După cum se ştie în a doua jumătate a veacului al XIV-lea Ţara-Românească făcea comerţ mai întins cu oraşele genoveze de la gurile Dunării, Chilia şi Vicina; apoi cu oraşele săseşti din Transilvania, în special cu Braşovul şi Sibiiul, cari ajunseseră importante centre comerciale şi industriale; în sfârşit cu ţările balcanice dela sudul Dunării şi mai ales cu Bulgaria şi

---

1 Vechile monete muntene se numiau ducaţi (v. Priveligiile comerciale dela Mircea, Radu II, Dan II, (cf. Bogdan *o. c.* p. 1, 11, 15); pentru ducatar Hurmuzaki, *docum.* I.2 729.

2 Cf. *Archeologiai Értesitő* 1887 p. 237 şi 311.

3 Cf. *Etymol. Magn. Rom.* III cuv. *ban* col. 2429.

Serbia [1]. Deşi în timpul acela comerţul constà mai mult în schimb în natură, cu toate acestea mai ales de pe la jumătatea veacului monetele au început să fie întrebuinţate într'o măsură tot mai largă.

Comerţul cu oraşele genoveze aducea în ţară bani de aur: perperi bizantini şi zloţi, aceşti din urmă numiţi uneori „zloţi tătăreşti"; comerţul cu Saşii şi cu ţările balcanice aducea mai ales bani de argint. De sigur că numărul pieselor de aur ce intrau în ţară era foarte redus, şi adeseori expresiile „perper" sau „zlot" nu însemnau numai decât monete reale de aur, ci cantităţi anumite de monete de argint. Numai când „florenii" ungureşti au început să fie emişi în cantităţi mai mari, piesele de aur au început să circule şi la noi într'o măsură mai mare.

Vladislav I Basarab n'a bătut însă monete de aur, astfel piesele străine de acest metal nu putură avea nici o înfluenţă asupra monetelor sale.

Dintre piesele străine de argint, ce circulau atunci în Ţara-Românească, cele bulgăreşti şi sârbeşti făceau parte din sistemul „matapanilor" veneţieni, cari nu erau decât o varietate a groşilor apuseni. Cât priveşte monetele de argint ungureşti, ele proveniau mai ales din monetăriile regale din Transilvania (Sibiiu, Cluj şi Baia mare ?) [2] şi erau bătute în conformitate cu dispoziţiile ce le luase Carol Robert, între anii 1323—1342, cu privire la înbunătăţirea monetei regale ungureşti, care înainte de urcarea lui pe tron căzuse cu totul [3]. Conform cu aceste dispoziţii dinarii regali — vechea monetă de argint — trebuiau să fie bătuţi după modelul dinarilor banali slavoni, deci să aibă greutatea de cca 0 gr. 975; în acelaş timp se mai introducea o nouă monetă de argint: grosul, imitată după groşii de Praga [4]. Aceste două specii de monete ungureşti de argint au circulat şi în Ţara-Românească, şi în special dinarii aveau curs foarte întins.

Prin urmare atunci când Vladislav I Basarab a hotărât să bată monete proprii de argint, trebuia să caute a-le pune în le-

---

[1] Pentru toate acestea v. Iorga, *Istoria Comerţului* I. p. şi interesantul studiu al lui Otto Jickeli despre comerţul Saşilor din Transilvania în Archiv d-Vereins f. Siebenbürg. Landeskunde 1920 p. 1 urm.

[2] Rupp, *o. c.* II. p. 164.

[3] Homán, *o. c.* p. 403.

[4] Homán *l. c.*

gătură sau cu sistemul monetar din ţările balcanice, sau cu cel unguresc obişnuit mai ales în Transilvania, ţară cu care legăturile comerciale erau mai frecvente.

In lipsă de informaţii documentare, cari să ne lămurească asupra sistemului monetar cu care erau în legătură primele monete muntene, să încercăm a lămuri această problemă cu ajutorul pieselor ce ni-s'au păstrat din timpul lui Vladislav I Basarab.

Dacă cercetăm mai de aproape monetele acestui Domn constatăm, că marea lor majoritate prezintă unul şi acelaş tip, pe care l-am numit *tipul comun muntean.* Pe faţă aceste monete au un scut despicat, în primul cartier fasciat, iar în al doilea plin; pe revers, un coif în profil având în vârf o acvilă cu capul întors spre stânga. Lângă ciocul acvilei se află o cruce, care indică începutul legendei, şi al cărei braţ inferior este adeseori prelungit în jos, încât dă impresia că iese dintre aripele acvilei. (Fig. 1).

Greutatea monetelor de acest tip este foarte variată; cu toate acestea de regulă nu întrece 0 gr. 975, greutatea normală a dinarilor ungureşti. Astfel putem considera monetele de acest tip ca având raporturi cu sistemul dinarilor ungureşti.

Cu toate aceste trebuie să ţinem seamă că foarte multe piese din acestea au greutăţi mult inferioare pondului normal, ajungând abia la 0 gr. 63 sau chiar 0 gr. 59[1]. In acelaş timp ele se grupează într'o mulţime de serii, ceea ce probează că fac parte din emisiuni diferite.

Aceste două fenomene se întâlnesc şi în monetăriile medievale din alte ţări şi se datoresc următoarelor obiceiuri. Mai întâiu în evul mediu greutatea individuală a fiecărei piese nu contà pentru determinarea sistemului din care făcea parte, căci nu se puteau fabrica, cu mijloacele tehnice de cari dispuneau atunci atelierele monetare, piese perfect identice ca formă şi greutate. De aceea nici nu se pretindea monetarilor ca piesele aceluiaş sistem monetar să fie absolut la fel de grele, ci li-se impunea numai ca dintr'o anumită cantitate de argint să bată un anumit număr de piese. Astfel, de pildă, Carol Robert când a voit să ridice valoarea dinarilor regali la valoarea dinarilor banali, a dispus că dintr'o

---

[1] *Creşterea colecţiilor Acad. Rom. Cab. Numismatic* anii 1911, 1913, 1914 şi 1915 la capitolul Vladislav I.

marcà de argint fin să nu se bată mai mult de 200 dinari [1]. Iată deci pentru care motiv greutatea monetelor medievale este atât de variată.

Dar mai există şi o altă cauză care contribuia ca diferenţa de greutate a acestor monete să fie variată. Era obiceiul, foarte mult practicat în toate ţările, de a-se retrage din circulaţie la intervale scurte seriile monetare mai vechi spre a-se înlocui cu altele noi, cari erau inferioare şi ca fineţă a metalului şi ca greutate. Astfel se constată la cele mai multe monete medievale o scădere treptată şi continuă a valorii lor intrinsece şi deci o depreciere a valorii lor de circulaţie, şi aceasta cu cât seriile emise sunt mai numeroase.

Ţinând seamă de aceste fenomene caracteristice monetăriei medievale, ne putem explica motivele pentru cari şi piesele bătute de Vladislav I Basarab sunt atât de diferite ca greutate, deşi au acelaş tip şi fac parte din acelaş sistem monetar.

Dar pe lângă monetele de tip comun, descrise mai sus, ni-s'au mai păstrat de la Vladislav I. Basarab şi altele de un tip cu totul diferit şi de o greutate superioară. Aceste monete, ce nu cuprind decât un număr foarte redus de emisiuni, au pe faţă o cruce mare ale cărei braţe se termină în flori de crin, iar pe revers coiful cu acvila ca şi la monetele de tipul precedent. (Fig. 2). Greutatea lor trece totdeauna peste greutatea normală a dinarului unguresc şi se ridică până la 1 gr. 16.

Prin urmare ele trebuie să facă parte din alt sistem monetar, căci ori cât de variată ar fi greutatea individuală a pieselor dintr'un sistem, ea nu poate trece peste greutatea normală. Iar piesele acestea trec cu mult peste greutatea normală a dinarului contimporan.

După cât se pare monetele din această categorie au raport cu sistemul groşilor şi pot fi considerate ca pătrimi de groşi. In acest sens ele pot fi considerate ca subdiviziuni ale groşilor ungureşti şi ca monete asemănătoare ca greutate şi mărime cu groşii moldoveneşti, bătuţi chiar în timpul acela pentru întâia oră de către Petru I Muşat, precum şi cu monetele de argint (asprii) bulgăreşti contimporane.

Se înţelege că în lipsa de texte contimporane cari să ne dea lămuriri asupra sistemului monetar al lui Vladislav I Basarab,

---

[1] Homán *l. c.* p. 404.

toate concluziile ce am formulat mai sus rămân simple ipoteze. In orice caz însă trebuie să recunoaştem că a căutat să pună monetele româneşti, ce el le emitea pentru prima oră, în raporturi de valoare cu monetele străine cari aveau în acel timp cursul cel mai ridicat în Ţara-Românească.

4. Numele şi tipurile monetelor lui Vladislav I Basarab.

Era natural că din momentul în care Vladislav I a emis două categorii de monete de argint, acestea să aibă două nume deosebite. Deşi nici cu privire la această chestiune nu avem nici o informaţie contimporană, suntem totuş în drept să credem că numele primelor monete muntene au fost aceleaşi pe cari le găsim vre-o treizeci de ani după moartea lui Vladislav I, în timpul nepotului său de frate Mircea cel Bătrân.

In privilegiul comercial pe care acest din urmă îl dă în anul 1413 negustorilor din Braşov sunt amintite două specii de monete muntene: ducaţii şi banii[1].

Din textul slav al privilegiului, ca şi din traducerea lui latină (contimporană?), rezultă în mod precis, că acestea două monete erau deosebite, ducatul fiind unitatea monetară, iar banul o monetă divizionară.

De altfel şi privilegiile comerciale de la urmaşii lui Mircea cel Bătrân[2], precum şi numeroase documente din veacul al XV lea arată că ducatul era unitatea monetară în Ţara-Românească şi că acest nume acoperia şi noţiunea de „monetă în genere".

Astfel, pentru ca să dau câteva exemple, amintesc că termenul „ducat" se întrebuinţează pentru a exprima moneta principală a Ţării-Româneşti, nu numai în privilegiile lui Mircea cel Bătrân şi a primilor săi urmaşi, ci şi în cele date de Domni cari n'au bătut monete proprii[3].

Dealtă parte într'un document dela împăratul Sigismund (1425) se spune precis că moneta românească se numea ducat: *monetam vestram quae in vulgari wlachali ducat nuncupatur*[4].

---

[1] Bogdan *o. c.* p. 3. Cf. şi Moisil, *Consideraţiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân* în Buletinul S. N. R. X. (1913).

[2] Bogdan *o. c. passim.*

[3] De pildă în al lui Vlad Dracul din 1437.

[4] Docan *o. c.* p. 520; Iorga, *Docum. Hurmuzachi* XV, 1 p. 14 (nr. 16).

Vlad Ţepeş în anul 1476, când nu mai exista monetă munteană, spunea Braşovenilor că nu-şi poate plăti soldaţii, căci „Domnia mea acum n'am ducaţi ca să le plătesc leafă"[1].

La rândul său Vlad Călugărul, care de asemenea n'a bătut monetă proprie, plângându-se că nişte oameni ai săi au fost jefuiţi la Săcele de florinii ce-i aveau cu ei, zice: „şi a ţinut astfel calea oamenilor Domniei mele şi le-au luat aceşti ducaţi"[2].

In sfârşit pentru a arăta şi mai lămurit că ducatul era moneta principală în Ţara-Românească în veacul al *XV*-lea menţionez că meşterii cari băteau monete purtau pe lângă numele de „heregari" şi pe acel de „ducatari"[3].

Cât priveşte termenul „ban", din privilegiile comerciale amintite mai sus rezultă, că reprezintă o monetă divizionară. Cuvântul „ban" este desigur mai vechiu decât „ducat", căci s'a introdus încă din timpul când în Bănat şi în Transilvania — şi apoi şi în Ţara-Românească — au început să circule dinarii banali slavoni. Atunci el însemna „moneta banului"[4]. După ce însă s'au bătut monete proprii româneşti, având ea unitate ducatul, banul a devenit identic cu moneta divizionară, mică, şi din redacţiunea latină a previligiului lui Mircea cel Bătrân se vede că echivala cu obolul unguresc. Probabil mai târziu, dupăce Domnii munteni au încetat de a mai bate monete proprii, termenul ducat dispărând, cuvântul ban a devenit echivalent cu „monetă în genere", păstrându-şi însă în acelaş timp şi semnificarea de monetă mică, monetă de puţină valoare sau chiar fără valoare.

Să cercetăm acum care dintre tipurile monetare emise de Vladislav I Basarab corespunde noţiunii de ducat, şi care noţiunii ban.

După toate dovezile ce le avem astăzi, monetele de tip comun au fost nu numai sub Vladislav, dar şi sub toţi urmaşii săi, cari au bătut monete, piesele de căpetenie, acelea care au circulat mai mult, cu un cuvânt moneta curentă în Ţara-Românească. Ele sunt şi cele mai numeroase în tezaurele descoperite până acum; ele prezintă cele mai multe variante şi nesfârşite emisiuni;

1 Bogdan *o. c.* p. 99.

2 *Idem o. c.* p. 199. Cf. şi p. 204 şi 254.

3 *Ibidem* p. 259—60.

4 Moisil, *Originea cuvântului ban* în Buletinul S. N. R. XV (1920) p. 33; Iorga, *Ist. Rom. în chipuri şi icoane* (ed. Ramuri) p. 285.

tot ele au suferit deprecierile cele mai mari, deprecieri inerente monetei de bază, monetei curente. Prin urmare monetele de acest tip nu pot fi considerate în nici ue caz ca monete divizionare, ca „bani", ci numai ca unităţi monetare, ca „ducaţi". De altfel pe vremea lui Mircea cel Bătrân, când apare pentru prima oară termenul „ducat", el se aplică după cum vom vedea mai jos, monetelor de acest tip[1].

Cât priveşte monetele cu cruce, ele formează un tip izolat în monetăria munteană. Astfel de monete s'au bătut numai în domnia lui Vladislav I Basarab şi a urmaşului său Radu I. După cum rezultă din studiul exemplarelor ce ni-s'au păstrat, monete de acest tip s'au bătut puţine şi într'o periodă de timp relativ scurtă, iar numărul emisiunilor a fost şi el foarte redus. Dată fiind greutatea lor superioară nu le putem considera ca ducaţi.

După toate aparenţele aceste monete s'au emis către sfârşitul domniei lui Vladislav I şi la începutul domniei lui Radu I în scop de a-se creia o monetă mai forte decât ducatul, care după cât se pare începuse să se deprecieze. Cum însă ele nu mai existau pe timpul lui Mircea, numele lor ne este necunoscut.

Dacă aşa stau lucrurile, se pune atunci întrebarea: au exissub Vladislav I Basarab monete cari purtau numele de bani? Sau în orice caz ce semnificaţie avea în timpul lui acest cuvânt?

Mai întâiu faptul că în timpul lui Mircea cuvântul „ban" numea o monetă divizionară nu implică să fi existat astfel de monete şi sub predceesorii săi. Din potrivă, ţinând seamă de descoperirile monetare de până acum, este foarte probabil — ba chiar sigur — că sub Vladislav I şi Radu I n'au existat astfel de monete. Prin urmare în timpul acestor doi domni cuvântul „ban" nu reprezintă o monetă divizionară naţională.

Dar până la înfiinţarea monetăriei naţionale acest nume se dădea dinarilor banali slavoni şi dinarilor regali ungureşti bătuţi după modelul celor slavoni *(banales regales)*. Aceste specii de dinari au fost monetele curente nu numai în Transilvania şi Bănat, dar şi în Ţara-Românească până la înfiinţarea monetăriei naţionale. Odată cu emiterea ducaţilor lui Vladislav I Basarab circulaţia „banalilor" a încetat cu totul, sau în orice caz s'a redus mult

---

[1] Cf. şi Moisil, *Consideraţiuni asupra monetelor lui Mircea cel Bătrân* în Buletinul S. N. R. X (1913),

în Ţara-Românească, dar a continuat în ţările româneşti supuse Ungariei. Foarte probabil că la Românii din aceste părţi cuvântul „ban" a primit pentru prima oră sensul de monetă mică, divizionară, prin faptul că faţă de groşii de argint şi faţă de florenii de aur, ducaţii banali şi regali erau în adevăr monete mărunte. Acest sens al cuvântului „ban"· s'a introdus apoi şi la Românii de dincoace de munţi, şi când Mircea a emis monete divizionare proprii, fracţiuni de ale ducatului, în chip natural li-s'a dat acestora numele de ban.

Dacă acuma cercetăm aceste două expresiuni din punct de vedere etimologic, constatăm că amândouă sunt împrumutate din terminologia monetară apuseană şi n'au putut întra în limba noastră decât sau prin legăturile comerciale şi culturale cu Transilvania, sau prin cele cu oraşele italiene dela gurile Dunării şi Marea Neagră.

„Banul" înseamnă la început „moneta Banului" (Slavoniei) şi a fost cunoscut mai întâiu de Românii din Ungaria şi Transilvania şi dela aceştia a trecut la cei de dincoace de Carpaţi.

„Ducatul" este de origine veneţiană *(ducato)* şi a însemnat la început „moneta ducelui (dogelui)". El a putut întra în limba noastră sau prin legăturile comerciale cu oraşele italiene, legături cari ne-au dat şi expresia populară de „galbeni venetici", sau prin legăturile cu Transilvania, unde cuvântul „ducat" era în evul mediu sinonin cu „florin".

Iată deci noui probe despre influenţa occidentală sub care s'a format monetăria Ţării-Româneşti.

* * *

Cât priveşte tipurile de pe monetele lui Vladislav I Basarab, studiul lor probează şi el aceiaş influenţă occidentală.

In evul mediu era foarte frecvent obiceiul de a-se imita, adeseori în mod servil, nu numai mărimea şi greutatea monetelor cari aveau curs mai general, dar şi tipurile lor. Astfel un întreg număr de oraşe germane au bătut timp îndelungat dinari imitaţi după dinarii din Colonia, reproducând nu numai tipul lor, dar şi numele oraşului. Cei dintâiu groşi, groşii din Tours, au fost şi ei imitaţi în veacul al XIV-lea în Ţările de Jos şi în provincile de la Rin, reproducându-se tipurile lor originale. Groşii din Praga au fost imitaţi ca mărime şi greutate de Ungaria, numeroase state

germane şi de Poloni. In sfârşit galbenii florentini au fost copiaţi exact de regii unguri, de principii germani, apoi în Franţa, în Spania, în Ţările de Jos şi chiar în Morea, natural, cu anumite deosebiri.

Ţinând seamă de acest obiceiu n'ar fi fost de mirare că şi Domnul Ţării-Româneşti, când a bătut primele monete naţionale, să fi imitat tipurile de pe monetele străine mai obişnuite în ţară. Acest fapt n'ar fi însemnat de loc, cum credea Réthy, o dependenţă politică de ţara a cărei monetă ar fi imitat-o [1], ci pur şi simplu adoptarea unui uz general.

Dar monetele lui Vladislav I Basarab nu imitează tipurile nici a unora din monetele străine ce au circulat la noi. Bănarul sau ducatarul său a reuşit să combine nişte tipuri cu totul speciale, deşi vădit influenţate de monetăria occidentală.

Reprezentările de pe monetele de tip comun sunt de natură eraldică. Ele reprezintă steme sau mobile eraldice după cum se obişnuia să se pună şi pe monetele ţărilor cu o organizaţie feudală mai desvoltată.

Scutul de pe faţa acestor monete — scut despicat, în primul cartier fasciat şi în al doilea plin — nu este alt ceva, după cum am demonstrat în altă parte [2], decât blazonul familiei Basarabilor. Părerea aceasta a fost confirmată atât de monetele lui Radu I Basarab, cu tipul cavalerului, pe cari este reprezentat Domnul în armură cavalerească şi ţinând în mâna stângă un scut identic [3], cât şi de recentele descoperiri din necropola domnească de la Curtea de Argeş, unde nasturii de aur ai Domnului-ctitor erau împodobiţi cu aceiaş emblemă [4].

Există însă o serie de monete de la Vladislav I Basarab, la cari cartierul al doilea al scutului nu este plin, ci ocupat de o semilună cu colţurile spre stânga. Aceste monete formează o serie cu totul a parte, căci au şi reprezentarea de pe faţă întoarsă

[1] Réthy, *A Doboczky fèle oláh éremgyüjtemény* în Arch. *Értesitö* 1887 p. 311.

[2] Moisil, *Numismatica şi descoperirile din Curtea de Argeş*, în Cronica Numism. şi arheol. I. p. 37. cf. şi *Monete româneşti inedite sau puţin cunoscute* în Analele Acad. Rom. XXXVIII (1915).

[3] Moisil, *ibidem* şi *Monetele lui Radu I Basarab*, în Buletinul Comisiunii Mon. Ist. X-XVI p. 127.

[4] Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeş* în Buletinul Comis. Mon. Ist. X-XVI p. 64, fig. 64 a şi 64 b.

întreagă spre stânga, iar ca greutate sunt superioare ducaţilor munteni, căci cântăresc până la 1 gr. 16 piesa [1]. (Fig. 3).

Cât priveşte celelalte semne ce însoţesc scutul sau acvila de pe monetele de tip comun, cum sunt: una sau două globule puse de asupra scutului, sau o cruce pusă şi ea deasupra scutului, sau în sfârşit o stea ori o siglă puse înaintea acvilei de pe reversul monetelor, acestea nu sunt decât simple ornamente sau semne fără de nici o valoare eraldică.

La rândul ei reprezentarea de pe reversul monetelor de tip comun, adică coiful aşezat în profil şi împodobit de o acvilă, deşi o putem considera ca un fragment din stema Basarabilor, nu are în forma aceasta nici o semnificare eraldică, ci este un simplu tip monetar.

De altfel fragmente de blazoane se întâlnesc şi pe monetele străine ca tipuri monetare şi sunt comune în numismatica medievală apuseană.

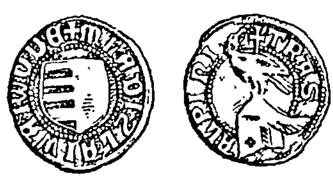

Fig. 1.

Fig. 2.

Dar monetele de tip comun ale lui Vladislav I Basarab prezintă şi o altă particularitate interesantă: legendele lor sunt uneori latineşti, alte ori slave.

Legendele latineşti sunt de regulă redactate astfel:

Av. + M LADIZLAI WAIWODE; *Rs* + TRANSALPINI (Moneta lui Vladislav voevod al Ţării-Româneşti).

Cel slave au redacţiunea:

Av. + іѡ владиславъ воєвода; *Rs* + іѡ владислав + sau *Av.* + іѡан влатислав воєвода; *Rs* + іѡан влаті ori + іѡан влад [2].

Obiceiul de a-se emite de către acelaş Domn şi monete cu legende latine şi cu legende slave nu-l întâlnim în ţările vecine decât în Serbia, pe câtă vreme în Moldova nu a existat de loc.

[1] Moisil, *Monete româneşti inedite sau puţin cunoscute* p. 61, fig. 2.

[2] Pentru diferitele legende latineşti şi slave de pe monetele acestui Domn cf. Moisil, *Creşterea colecţiunilor Academiei Române*, anii 1911, 1913, 1914 şi 1915.

Dar este caracteristic în redactarea acestor legende faptul, că numai cele latineşti conţin, pe lângă numele şi titlul Domnului, şi numele ţării, pentru care s'au bătut monetele, pe câtă vreme legendele slave nu conţin niciodată numele ţării, ci numai pe al Domnului. Cărei împrejurări se datoreşte această anomalie, nu putem preciza în momentul de faţă.

Cât priveşte tipul monetelor cu cruce, el este — după cum am spus mai sus — un tip cu totul izolat în monetăria Ţării-Româneşti şi nu se întâlneşte decât sub Vladislav I Basarab şi sub urmaşul său Radu Basarab.

Reprezentarea unei cruci mari, care se umple întreg câmpul monetei, este foarte obişnuită în evul mediu, deci nu e de mirare că o găsim şi pe monetele muntene. In special dinarii bătuţi de către Banii Slavoniei, groşii din diferite ţări, dinarii şi obolii ungureşti ai regilor Angevini au pe faţă reprezentarea unei cruci

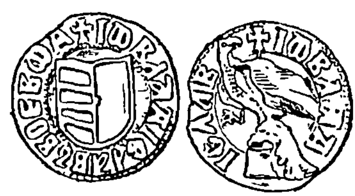

Fig. 3.

mari. Uneori această cruce are două braţe orizontale (cruce patriarhală), alte ori este o cruce simplă cu braţele egale (cruce greacă).

Pe monetele lui Vladislav I Basarab crucea este cu mult mai artistic executată, decât pe dinarii sau obolii ungureşti. Braţele ei sunt egale şi terminate în flori de crin (cruce fleuronată) ceea ce-i dă o înfăţişare deosebită; pe lângă aceasta în spaţiul dintre braţe — în cantoane — se găsesc anumite ornamente: stele cu cinci raze, cruci mai mici, flori de crin, etc. (Fig. 2).

Reversul acestor monete cu cruce este la fel ca la monetele de tip comun: un coif în profil având în vârf o acvilă cu capul întors spre stânga.

Legendele lor sunt totdeauna latineşti: + M LADIZLAI WAIWODE... *rs* + TRANSALPIN [1], etc.

De sigur, nu se poate contesta caracterul vădit occidental al tuturor reprezentărilor de pe monetele lui Vladislav Basarab —

[1] Cf. *Creşterea colecţiunilor Acad. Rom.* 1911—1915

în nici o ţară balcanică monetele nu au reprezentări de acest fel— după cum nu se poate contesta priceperea şi gustul artistic ca care sunt executate.

Acelaş caracter occidental îl au şi legendele latineşti de pe monetele lui, cari constituie faţă de legendele slave un fenomen tot atât de interesant, ca şi documentele latineşti ce se redactau în cancelaria Domnilor munteni alăturea de documentele slave.

Da altfel acelaş caracter occidental îl prezintă şi pecetea domnească a lui Vladislav I Basarab, care ni-s'a păstrat într'un singur exemplar [1]. Şi pe ea se observă urmele unei steme după modelul apusean, iar inscripţia este în aceleaşi caractere latineşti çe le întălnim şi pe monete.

---

[1] Zimmermann, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* I p 306. Cf. si Bogdan o. c. p. LIV.

Capitolul II.

Monetăria Ţării-Româneşti sub Radu I Basarab şi Dan I Basarab.

1. Tipurile monetare ale lui Radu I.

Monetăria Ţării-Româneşti întemeiată de Vladislav I Basarab a continuat să funcţioneze şi sub urmaşul său Radu I. Acest fapt nu-l cunoaştem din izvoarele literare, căci pentru domnia lui Radu I însemnări de cronici sau documente lipsesc cu totul, ci toate informaţiile ce le avem se datoresc exclusiv monumentelor monetare. Monetele descoperite în tezaurele descrise în capitolul I, sunt singurele rămăşiţe culturale sigure din timpul acestui Domn, şi dacă ele n'ar exista s'ar putea chiar pune la îndoială realitatea acestei domnii [1]. Astel cu ajutorul acestor monumente putem stabili nu numai continuarea activităţii monetare începută sub Vladislav I Basarab, dar în acelaş timp putem să fixăm în mod definitiv o domnie a cărei existenţă nu se cunoaşte din lipsă de alte izvoare.

Monete dela Radu I Basarab s'au găsit în cele mai multe tezaure monetare în care erau şi monete dela predecesorul său Vladislav I Basarab şi dela urmaşul său Dan I.

Cercetându-le mai de aproape constatăm că o mare parte din ele prezintă aceleaşi tipuri ca şi monetele lui Vladislav. Astfel sub Radu I s'a continuat emiterea ducaţilor de tip comun atât cu legende slave, cât şi cu legende latineşti. De asemenea s'a continuat emiterea monetelor cu cruce, cu singura excepţiune că acestea au numai legende latineşti.

Un amănunt interesant este că pe monetele lui Radu se întimpină pentru prima oară titlul de mare voevod (ВЕЛ(И)КЪ ВОЕВОДА). De asemenea monetele cu legendă latină conţin o explicare contimporană a cuvântului ιѿ, ce se găseşte la începutul titulaturii Domnilor munteni. Acest ιѿ este transcris în caracterele latine IONS, ceea ce însemnează de sigur Iohannes.

[1] Iorga, *Istoria Românilor*, Bucureşti 1920 p. 71.

Dar afară de aceste două tipuri ni-s'a păstrat dela Radu I Basarab şi un alt ttp cu totul special, care înfăţişează figura unui cavaler, îmbrăcat în armură, cu coif pe cap şi ţinând în mâna dreaptă o lancie, iar în mâna stângă un scut.

Tipul acesta se găseşte pe reversul unui număr mare de serii monetare dela Radu I Basarab, de mărimea şi greutatea monetelor sale de tip comun. Pe faţă aceste monete au de asemenea o reprezentare ce nu se întâlneşte la Vladislav I Basarab: o stemă formată dintr'un scut înclinat, timbrat de un coif împodobit în vârf cu o acvilă, ce ţine capul spre stânga. (Fig. 6).

Este interesant de constatat că atât scutul pe care îl ţine în mână cavalerul, cât şi cel din stemă sunt identice. Este

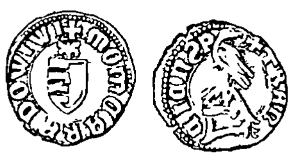

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

acelaş scut pe care l-am găsit şi pe monetele de tip comun ale lui Vladislav I Basarab şi pe care l-am considerat drept blazonul familiei Basarabilor.

Monetele lui Radu I Basarab vin să confirme în totul această părere. In primul rând figura cavalerului nu poate reprezenta pe altcineva decât pe însuşi Domnul al cărui nume se află pe monete, deci pe Radu I Basarab; acest fapt este nu numai natural şi logic, dar este şi un obiceiu general şi constant în numismatica medievală.

Prin urmare scutul eraldic pe care acest cavaler-Domn îl ţine în mână nu poate reprezenta altceva decât blazonul lui familiar, adică blazonul familiei Basarabilor. Căci rolul blazoanelor erà tocmai de a face să se poată distinge mai uşor familiile nobile între ele; blazoanele erau semnele caracteristice, simbolele acestor familii.

De altă parte faptul că un scut absolut identic găsim şi în stema de pe faţa monetelor de care vorbim, este o probă nouă şi decizivă că interpretarea de mai sus este conformă cu realitatea. Căci nu se poate pune pe o monetă altă stemă decât a Domnitorului sau a ţării unde s'a bătut.

De sigur că figura de cavaler de pe monetele lui Radu I Basarab nu are de scop să ne prezinte un portret în adevăratul înţeles al cuvântului, ci numai o figură convenţională, ca şi pe monetele medievale din celelalte ţări. In orice caz însă această figură urmărea să reproducă în linii generale pe Domnitor în costumul şi atitudinea cu care-i plăcea să se înfăţişeze supuşilor săi şi străinătăţii. Iar această înfăţişare era exact ca a unui cavaler occidental. De altfel Radu I Basarab se pare că avea o predilecţie pentru costumul cavaleresc, de oarece în acest costum este înfăţişat şi în portretul ctitoresc din Biserica Domnească din Curtea de Argeş [1].

O chestiune controversată cu privire la înfăţişarea cavalerului de pe monetele lui Radu I Basarab este dacă poartă coif pe cap ori este cu capul descoperit.

Toate piesele mai bine conservate ce mi-au trecut prin mâni, mi-au făcut impresia că figura cavalerului are coif pe cap. La unele am putut constata foarte lămurit crinierea coifului lăsată pe ceafă, sau viziera ridicată în sus pe frunte [2].

Dar dl Dr. G. Severeanu care posedă un număr însemnat de piese de acestea din tezaurul găsit la Slatina, este de părere că „gravorul a reprezentat pe Domnitor cu capul gol". Şi adaugă „Pe unele piese gravate mai cu atenţie se poate distinge şi caracterele figurii: tiner, plin la faţă, cu mustaţă, ochii mari, părul buclat. Capul puţin întors spre dreapta, priveşte vârful lanciei pe care o ţine în apropierea corpului, cu mâna dreaptă [3].

De şi această descriere amănunţită pare convingătoare, nu pot înţelege reprezentarea unui cavaler deplin înarmat şi care cu toate acestea să fie cu capul gol. O parte atât de importantă a armurei, cum este coiful, nu putea să lipsească atunci, când gravorul trebuia să înfăţişeze pe Domn în atitudine războinică;

---

[1] Reprodus în Buletinul Comisiunii Monm. Ist. X-XVI. pl. VII

[2] Moisil, *Monete româneşti inedite sau puţin cunoscute* p. 71.

[3] Dr. Severeanu. *Monetele lui Radu I Basarab cu tipul cavalerului* în Buletinul S. N. R. XVI (1921) p. 116.

sau în caz când nu i-se punea coiful pe cap trebuia să fie urdeva în apropiere de figura cavalerului. Chiar în portretul cavalerului din Biserica Domnească din Curtea de Argeş, unde Domnul este înfăţişat în atitudine de rugăciune, deci cu capul gol şi cu mâinele împreunate, armele toatЂ: coiful, scutul şi lancea se văd jos la picioarele lui[1].

Pentru ca să încheiem cu tipurile monetare ale lui Radu I Basarab, trebuie să amintesc o serie de monete de tip comun, cari au în legenda de pe faţă numele său, iar în cea de pe revers numele unei Vladislav: *Av.* + іѡ радоѹло воєвода; *rs* + іѡ владіслав

După cum am arătat în altă parte[2], baterea acestor monete nu se poate explica decât sau admiţând o domnie comună a lui Radu cu un presupus fiu al său Vladislav, sau admiţând o greşală comisă de gravorul tiparului prin întrebuinţarea unui tipar din vremea lui Vladislav I. Dar reversul monetelor de care vorbim are în faţa acvilei un semn ce nu se întâlneşte la monetele lui Vladislav I: з (literă sau şarpe?)., Şi atunci ar trebui să presupunem că au existat sub Vladislav I şi monete cu această siglă.

In orice caz în numismatica munteană se cunoaşte o monetă dela Mircea cel Bătrân ce are pe revers numele fiului său Mihail[3]; iar în Moldova există monete din domnia comună a lui Iliaş şi Ştefan, fii lui Alexandru cel Bun, purtând pe o parte numele unuia, pe ceialaltă numele celuilalt[4].

2. Monetele lui Dan I.

In tezaurile monetare descrise in capitolul I s'au găsit, alăturea de monete dela Vladislav I Basarab şi Radu I Basarab, un număr foarte redus de piese dela Dan I Basarab fiul şi urmaşul lui Radu.

Domnia lui Dan I este ceva mai bine cunoscută decât a tatălui său Radu I. Cunoaştem astfel dintr'un documeut al regelui ungar Sigismund I că Domnul muntean a făcut o invazie în Banatul Severinului, scurt timp după moartea regelui Ludovic I (1382),

---

[1] Cf. portretul din Buletinul Comisiunii Monm. Ist. citat mai sus.
[2] Moisil, *Monete româneşti ined. sau puţin cunoscute* p. 72.
[3] Docan *o. c.* p. 480.
[4] Sturdza, *Etym. magn.* III cuv. *ban* (şi tab. B fig. 4).

spre a susţine probabil pe Ladislau de Anjou contra lui Sigismund[1]. Avem apoi dela el un document de danie pentru mânăstirea Tismana din anul 1385[2]. In sfârşit moartea lui este relatată — adevărat, în chip cu totul deosebit — de către două cronici: a lui Chalcondylas şi aşa numita „Cronică bulgărească“[3].

Din aceste izvoare rezultă că domnia lui Dan I a fost de scurtă durată, ajungând abia până pe la anul 1386.

Astfel nu este de mirare, că şi monetele lui sunt foarte rare. In tezaurele amintite nu s'au găsit decât 3 bucăţi şi anume în tezaurul dela Resava (Iugoslavia).

Dar raritatea monetelor lui Dan I se datoreşte, probabil, şi altei cauze. El a fost în rivalitate cu fratele său mai mic, Mircea, care l-a şi răsturnat de pe tron. Natural, că dupăce acesta a ocupat domnia Ţării-Româneşti, a căutat să retragă din circulaţie toate monetele fratelui său rival, şi astfel nu ni-s'au păstra decât prea puţine. Căci şi descoperirile izolate n'au dat până acum la iveală decât abia câteva piese dela acest domn[4].

Toate monetele lui Dan I sunt de tipul comun muntean şi au legende slave; dar atât ca greutate cât şi ca execuţie sunt inferioare monetelor lui Radu I. Ele au diametrul de 14—15 mm., greutatea de 0,42—0,45 gr., iar în ce priveşte execuţia denotă o lipsă de îndemânare cum nu se constată la predecesorii săi.

Se înţelege că acest fapt nu îndreptăţeşte presupunerea că monetele lui Dan ar fi fost bătute numai cu scopul de a-se plăti solda ostaşilor săi cu prilejul luptelor din Banat, sau pentru alte trebuinţe urgente. Din potrivă, Dan I a continuat activitatea monetară începută de Vladislav I şi urmată de Radu I; a continuat-o spre a pune la dispoziţia supuşilor săi instrumentul comercial necesar pentru transacţiile lor.

3. Consideraţiuni economice şi culturale.

Primii trei Basarabi, cari au bătut monete, reprezintă o epocă bine determinată în numismatica Ţării-Româneşti.

Mai întâi toţi trei au păstrat aceiaş unitate monetară: ducatul, pe care l-au bătut cu acelaş tip invariabil.

---

[1] Docum. *Hurmuzaki*, I. 2 p. 331.
[2] Stefulescu, M-rea Tismana (ed. I) p. 29 după Hasdeu, Ist. crit. p. 127.
[3] Cf. mai ales Iorga, *Studii şi docum.* IV p. IV.
[4] In Cabinetul Numismatic al Academiei Române nu erau decât 7 piese dela acest Domn, iar colecţiile porticulare au şi mai puţine

Dar dacă tipul a rămas acelaş, în schimb greutatea şi mărimea ducaţilor diferă dela un Domn la altul. Sub Vladislav I această monetă avea la început mărimea de 18—19 mm., în diametru şi greutate între 0,82—0 98 gr. Mai târziu, spre sfârşitul domniei, atât mărimea cât şi greutatea au scăzut puţin. Dar sub Radu I ducaţii au abia 16 mm., în diametru, iar greutatea lor variază între 0,55- 0,63 gr., sub Dan I ei devin şi mai mici: diametrul se reduce la 15 mm., uneori chiar la 14 mm., iar greutatea abia atinge 0,41 gr.[1].

O astfel de scădere treptată a valoarei monetei nu trebuie să ne mire, căci este un fenomen aproape general în evul mediu. Numai că noi, în starea actuală a cunoştinţelor, nu ne putem da seamă căror cauze s'a datorit scăderea. Foarte probabil că politica imperialistă a regelei Ludovic I al Ungariei a urmărit în mod conştient deprecierea monetei muntene, după cum de altfel deprecierea se poate datora şi altor cauze de natură politică sau economică generală. In orice caz, faptul că toţi cei trei Domni munteni au bătut monete, şi încă monete de argint, este o dovadă evidentă, că situaţia economică şi culturală a acestei ţării reclamă în mod imperios întrebuinţarea — alăturea de schimbul în natură – a acestui instrument de schimb care este moneta. Şi numeroasele tipuri şi emisiuni din vremea lui Vladislav I şi Radu I sunt semnele cele mai vădite, că moneta se întrebuinţa în mod curent şi că avea un rol important în transacţiile comerciale. Iar faptul că în tezaure s'au găsit monete muntene amestecate cu monete de ale ţărilor vecine, confirmă neîndoios puterea lor circulatorie şi rolul lor comercial.

Aceste tezaure însă ne informează şi asupra relaţiilor comerciale ale Ţării-Româneşti cu străinătatea. In adevăr marele număr de monete bulgăreşti găsite în aceste tezaure probează, în chip evident, strânsele legături comerciale cu ţaratul Vidinului şi deci întinsul trafic ce se făcea pe linia Argeş—Slatina—Craiova—Calafat—Vidin.

Foarte probabil legăturile de rudenie între primii Basarabi şi dinastia bulgărească se datoresc acestor relaţii comerciale atât de importante şi atât de frecvente.

---

[1] Cf. pentru toate acestea *Creşterea colecţiunilor Acad. Rom. Cabinetul Numismatic* 1911. 1913—15 *passim,*

La rândul lor, monetele moldoveneşti, cari de asemenea s'au găsit în cele mai multe tezaure, deşi în cantităţi mici, probează legături comerciale cu aceasta nouă ţară românească, după cum monetele boeme, ungureşti şi ruseşti din tezaurul din Siret dovedesc că marele drum comercial nordic avea legături şi cu Ţara-Românească şi că monetele lui Vladislav I Basarab circulau alăturea de groşii boemi, ungureşti, şi ruso-galiţieni în transacţiile marilor negustori ce se îndeletniciau cu acest comerţ.

Câtă lumină nouă aruncă studiul acestor tezaure asupra întunecatei epoce a primilor Domni Basarabi şi câte lămuriri neaşteptate ne dă el cu privire la starea economică şi culturală a Ţării-Româneşti în acel timp!

Dar studiul monetelor acestor Domni prezintă o importanţă specială şi o valoare nepreţuită pentru cunoaşterea instituţiilor şi organizării sociale din acel timp la noi.

In primul rând acest studiu ne descoperă — după cum am văzut şi mai sus — că anumite obiceiuri şi instituţii fendale se încetăţeniseră şi în Ţara-Românească. Tipurile eraldice de pe monetele lui Vladislav I Basarab constituie prima dovadă despre aceasta. Frumoasa stemă, compusă după toate regulele eraldicei, şi aflătoare pe monetele lui Radu I Basarab, cu tipul cavalerului, complectează dovada. Iar reprezentarea Domnului-cavaler de pe aceleaşi monete desăvârşeşte proba, arătând în chip evident, că formele vieţii feudale se înrădăcinaseră în clasa noastră boierească.

De altă parte dacă punem în legătură aceste date, scoase din studiul monetelor, cu informaţiile ce putem scoate din modul de organizare al cancelariei domneşti din acel timp (documente latine, cu peceţi cu inscripţii latine, cu datarea după sistemul apusean, etc.), ne încredinţăm şi mai mult de intensitatea infuenţei apusene feodale.

In sfârşit dacă mai adăugăm, că Domnii şi boierii munteni din acest timp se purtau — cum dovedesc recentele descoperiri din Curtea de Argeş — după moda apuseană şi se găteau ei şi soţiile lor cu obiecte de podoabă fabricate în apus, ne dăm şi mai bine seamă de puternica influenţă culturală occidentală ce s'a exercitat asupra lor.

Iar această influenţă nu putea veni din altă parte decât din Transilvania, unde nobilimea românească sau de origine românească se găsia sub stăpânirea ei directă.

Capitolul III.

Epoca lui Mircea cel Bătrân.

1. Speciile monetare.

Dacă pentru studiul monetăriei lui Vladislav I şi a primilor săi urmaşi nu am dispus de alte izvoare, decât însăşi monetele, în schimb din epoca lui Mircea cel Bătrân ni-s'a păstrat şi un document de mare importanţă, care ne poate da desluşiri asupra monetăriei sale. Acest document este privilegiul comercial, sau mai bine zis vamal, pe care Domnul muntean l-a dat în anul 1413 negustorilor din Braşov[1].

Se cunosc, ce e drept, şi alte documente dela Mircea cel Bătrân, dar ele nu conţin indicaţiuni cu privire la monetele ce aveau curs în timpul domniei lui.

Alăturea de acest privilegiu avem apoi un număr de tezaure monetare, dintre cari unele foarte bogate, cari întregesc şi confirmă informaţiile ce le scoatem din privilegiu.

Astfel cu ajutorul acestor două categorii de izvoare ne putem face despre monetăria lui Mircea cel Bătrân şi despre banii ce circulau în Ţara-Românească pe timpul lui, o ideie mult mai clară şi mai complectă, decât despre a înaintaşilor săi.

Privilegiul acordat de Mircea negustorilor braşoveni s'a conservat în două redacţiuni: una slavă şi alta latină. Redacţiunea slavă, originală, are data de 6 August 1413; cea latină, care este numai o copie sau o traducere intercalată într'un privilegiu al lui Dan II, poartă data de 25 August 1413[2]. Această nepotrivire de date provine, probabil din cauză că a trebuit un timp de câteva zile până s'a putut traduce textul slav în limba latină şi până s'a putut transcrie şi redacia definitiv în aceactă limbă. Căci altfel conţinutul ambelor documente este acelaş.

---

[1] Publicat de I. Bogdan, în *Relaţiile Ţării-Româneşti cu Braşovul şi Ţara-Ungurească* (1905) p. 3.

[2] Bogdan *l. c.* Textul latin tot acolo p. 36. Cf. şi Iorga în *Docum Hurmuzaki* XV, 1 p. 8.

In textul slav al documentului sunt indicate, pentru plata taxelor vamale, următoarele monete: fertunul, prepera, ducatul şi banul.

Dintre aceste ducatul este desigur moneta proprie a Ţării-Româneşti, monetă pe care am întâlnit-o sub predecesorii lui Mircea.

Cât priveşte *fertunul* (lat. *ferto*, germ. *fierting* sau *vierting*) este un termen foarte mult uzitat în evul mediu şi însemnează o cantitate de argint sau de monete de argint, de greutatea şi valoarea unui sfert de marcă de argint[1]. Intrebuinţat în toate ţările apusene, acest termen a trecut la noi prin legăturile comerciale, încă din vremea când şi în ţările noastre şi în cele vecine se întrebuinţa ca mijloc de schimb argintul brut cântărit (veacul al XII—XIII). Nu-l găsim însă în alte documente, decât privilegiile vamale. După cum rezultă din textul latin al privilegiului lui Mircea, fertunul era egal, pe vremea aceea, cu 24 ducaţi munteni.

Perpera (gr. ὑπέρπερον, lat. *perperus*) fusese în vremile mai vechi o monetă bizantină de aur, dar pe urmă (v. XIII şi XIV-lea) ajunsese în comerţul levantin un termen metrologic, care reprezinta o anumită cantitate de monete de argint. Valoarea lui varia dupa diferitele centre comerciale[2], de aceea pe vremea lui Vladislav I Basarab găsim într'o scrisoare din Pera expresiunea: *perperis X de Valachia*, sau cum am spune astăzi, după cursul ce-l avea în Ţara-Românească. O dovadă precisă că în veacul al XIV-lea perpera reprezenta nu un ban de aur, ci o anumită cantitate de bani de argint, o avem într'o diplomă a ţarului sârbesc Stefan Duşan din anul 1346, unde se spune: *ducenta perpera bonorum grossorum Veneticorum, duodecim pro quolibet perpero computandorum*[3]. De aci rezultă că în Serbia pe vreme lui Duşan o perperă valoarea cât 12 groşi sau matapani veneţieni. In Ţara-Românească pe timpul lui Mircea o perperă valora 18 ducaţi, după cum se vede din textul latin al privilegiului său.

Avem şi o dovadă mai târzie, dela noi, că perpera reprezentă o cantitate de monete, era un termen colectiv şi nu o mo-

---

[1] Bartal, *Glossarium* cuv. *ferto;* Du Cange *Lexicon* cuv. *ferto.*

[2] Cf. documentele date de dl Brătianu, *Vicina*, în Bulletin de l'Académie Roumaine (sect. historique) 1923; v. şi mai sus p. 114.

[3] Rupp, *Nummi hungarici* II p. 151.

netă de aur propriu zisă. Impăratul Sigismund I scrie Sibienilor despre Domnul muntean Dan II (1426) că plătia soldaţilor angajaţi pentru paza personală: o perperă pe zi pentru un călăreţ, şi tot o perperă pentru *trei* pedestraşi (*unus volahus eques pro suo sallario unius diei in uno perpelo* (sic), *et tres valahi pedites similiter in uno perpele contentarentur*)[1]. Sensul colectiv al cuvântului perperă apare şi aci foarte lămurit.

Prin urmare nu poate încăpea nici o îndoială, că fertunul şi perpera nu sunt monete reale, ci termeni metrologici reprezentând anumite cantităţi de monete de argint, adică de ducaţi.

Aceşti ducaţi ai lui Mircea sunt traduşi în textul latin al privilegiului totdeauna prin cuvântul *denarii* şi sunt arătaţi a fi identici ca valoare cu dinarii ungureşti. Aşa de pildă în textul slav al privilegiului taxa prevăzută pentru un „vilar" de Colonia este 12 ducaţi, în textul latin o aflăm trecută cu 12 denarii; pentru un butoi de vin se plăteşte după textul slav 6 ducaţi, după cel latin 6 denari, etc.

Cât priveşte „banii", din privilegiu rezultă lămurit că sunt monete deosebite de ducaţi şi de o valoare mai mică, Taxele mici nu se plătesc în ducaţi ci în bani. Astfel un călăreţ, când trece pe la Bran, dă taxă 3 bani; un pedestraş însă numai 1 ban.

In textul latin cuvântul *ban* de regulă nu este identificat cu altă monetă ungurească, ci e lăsat tot ban (*banum*). Astfel de pildă se plăteà după versiunea latină, *de equestre unum denarium, de pedestre unum banum.*

Din cele expuse mai sus tragem concluzia că pe vremea lui Mircea cel Bătrân, se intrebuinţau pentru perceperea taxelor vamale două monete: ducaţii şi banii. Ducaţii erau monete mai mari, de valoarea dinarilor ungureşti; banii erau monete mai mici divizionare. Când trebuiau să se facă plăţi mai însemnate se întrebuinţau tot ducaţii de argint — căci monetă indigenă de aur nu există — grupaţi în cantităţi mai mari. Astfel 24 de ducaţi formau un sfert de marcă, un fertun; iar 18 ducaţi reprezentau valoarea unei perpere.

Rezultă prin urmare că Mircea cel Bătrân a bătut în monetăria lui două feluri de monete: ducaţi şi bani.

[1] Docan *o. c.* p. 62.

2. Tezaurele monetare.

Concluziile la cari am ajuns studiind privilegiul vamal al lui Mircea cel Bătrân nu vor putea avea valoare deplină, decât dacă se vor confirma de către monumentele monetare ce s'au păstrat dela acest Domn. De aceea vom face apel la tezaurele monetare despre cari putem spune cu deplină siguranţă, că cuprind monete dela Mircea şi că au fost îngropate în cursul domniei lui.

Se cunosc până astăzi trei tezaure de acest fel; ele cuprind pe lângă monete de ale lui Mircea şi monete străine contimporane cu el: astfel identificarea pieselor lui Mircea se poate face cu deplină siguranţă.

Primul tezaur este amintit de L. Réthy într'un studiu asnpra vechilor monete muntene din colecţia muzeului din Budapesta[1]. După spusele sale, tezaurul a fost descoperit în Muntenia — localitatea nu se cunoaşte — şi conţineà pe lângă monete dela

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Mircea şi nnmeroase piese mărunte dela Sigismund I al Ungariei, contimporanul lui Mircea. Tezaurul a fost achiziţionat de Ig. Doboczky, dela care a trecut apoi la Muzeul Naţional din Budapesta.

Monetele lui Mircea din acest tezaur sunt de două feluri: unele mai mari (diam. 15 mm.) având pe faţă efigia Domnului, altele mai mici fără efigie şi anepigrafe.

Monetele cu efigie prezintă două tipuri:

1. Domnul stând în picioare, cu coroana pe cap şi mantia domneascu pe umeri, ţine în mâna dreaptă o sabie lată, în stânga globul cruciger, Pe revers: bustul lui Crist, însoţit de monogramele IC—XC. Legendele sunt slave: + іѡ мьvа во sau + іѡ Мрzvа в. (Fig. 7).

2. Domnul în picioare, cu coroană şi mantie, ţine în mâna dreaptă o lancie drept în jos, iar în stânga globul cruciger. Pe

[1] Réthy L., *A Doboczki- féle oláh éremgyüitemény*, în Archeol. Ertesitő 1887 p. 313.

revers, stema Basarabilor: sunt înclinat spre dreapta (în primul cartier fasciat, în al doilea plin), timbrat de un coif ornat cu o acvilă cu capul întors spre stânga. Legendele slave ca mai sus (Fig. 8).

Monetele mici din acest tezaur reprezentau pe față o cruce ancorată, având în fiecare canton câte o grupă de trei globule; iar pe revers scutul Basarabilor. Acest scut este timbrat pe colțul stâng de o acvilă cu capul spre stânga, iar de asupra lui o figură de 3 globule. Monetele acestea sunt fără legende, anepigrafe (Fig. 9). Dar deși sunt anepigrafe ele se atribuie cu siguranță lui Mircea, căci de o parte s'au găsit într'un tezaur din timpul lui, de altă parte nu s'a găsit în nici un alt tezaur dela Domni anteriori lui.

Un al doilea tezaur de monete de ale lui Mircea este amintit tot de către Réthy[1]. El cuprindea vreo 800 de piese parte muntene, parte unguręști, dinari și oboli dela Sigismund I. Unele din monetele muntene sunt de tipul celor cu efigie din

Fig. 10.

Fig. 11.

tezaurul de mai sus, și anume dinte acelea cari reprezintă pe Domn ținând lancea drept în jos, iar pe revers au stema Basarabilor. Altele însă prezintă tipuri noui.

Astfel o parte din ele înfățișează pe Domn ținând lancea oblic, îndreaptată spre piciorul stâng, dar pe revers au tot stema Basarabilor. Legendele sunt de asemenea slave (Fig. 10).

O altă parte reprezintă pe Domn ținând lancea drept în jos, dar îmbrăcămintea lui este mai simplă decât la tipurile anterioare, căci îi lipsește mantia, și poartă numai o haină scurtă, încheiată într'un rând de nasturi. Pe revers se află aceiaș stemă a Basarabilor (Fig. 11).

Legendele monetelor de acest tip prezintă un interes deosebit, căci sunt scrise în caractere germane fracturate și conțin un nume ce n'a putut fi până acum descifrat: Petru-slan B, sau Petru-slan Bi, sau Petrus-ian B, etc. Réthy a citit în prima parte a

[1] Réthy, *Adalékok a havasalföldi vajdaság numismatikájához* în Archeol. Èrtesitő 1892 p. 433.

acestui cuvânt numele *Petrus*, dar partea finală a rămas până acum nedesluşită. Identificarea acestui *Petrus* nu se poate face în starea actuală a izvoarelor istorice, căci până acum nu se cunoaşte nici un personagiu cu acest nume, care ar fi putut figura pe monete în timpul lui Mircea.

Dacă comparăm monetele muntene din acest tezaur cu cele din tezaurul anterior, ne convingem cu uşurinţă că provin dela acelaş Mircea, iar monetele lui Sigismund găsite împreună cu ele confirmă în chip neîndoios acest fapt.

Un al treilea tezaur monetar din timpul lui Mircea cel Bătrân s'a găsit pe dealul Bădila din comuna Nicoliţel (jud. Tulcea) în anul 1906 şi cuprindea aproape 6000 piese de argint, dintre cari cea mai mare parte erau muntene, restul dela Petru Muşat al Moldovei şi dela Ludovic I al Ungariei [1].

Monetele muntene din acest tezaur sunt de tipul comun al ducaţilor lui Vlădislav I, Radu I şi Dan I, având unele legende slave, altele latine [2].

In privinţa lecturii legendelor latine de pe aceste monete, am crezut în 1908, când am publicat pentru întâia oră tezaurul, că ar conţine numele lui Ivanco Tihomir, amintit de către un document dela Carol Robert din 1332 ca tată a lui Basarab cel Mare.

Dar dl N. Docan, care a reuşit să achiziţioneze şi el o parte din tezaur, a dovedit că numele este al lui Mircea. Căci forme ca + IWAN MYRCZ, sau + IWAN: DI:MYRCS sau + MYRCIZAE·D:DI conţin cu siguranţă numele Mircea. Cuvântul IWAN nu este altceva decât transcrierea latină a lui Iw, cum de altfel găsim şi pe monetele lui Radu I pe IONS.

De altfel pe peceţile lui Mircea, cu legende latine, din anii 1390 şi 1391 [3], numele lui este scris în acelaş fel MIRCZAE; iar în documentele latineşti: Myrcius [4]. In pecetea fiului său, Vlad Dracul, din 1439, numele lui Mircea este transcris MENCZE, aproape ca şi pe monetele de cari vorbim [5].

---

[1] Publicat mai întâi de Moisil în *Convorbiri Literare* XLII (1908) I p. 588; cf. şi *Creşterea colecţiunilor Acad. Rom.* 1911 şi 1913.

[2] Pentru numeroasele variante ale legendelor slave şi latine cf. *Creşterea colecţiunilor Acad. Rom.* l. c.

[3] *Docum. Hurmuzaki* I, 2 tab. I şi II.

[4] *Ibid* I, 2 p. 334.

[5] Arhivele Statului, Tismana. Cf. şi Bogdan *o. c.* p. LVIII.

Nu poate deci încăpea nici o îndoială, că aceste monete cu legendă latină sunt, ca și cele slave, cu cari s'au găsit împreună, tot de a Mircea cel Bătrân. Iar monetele lui Petru Mușat și ale lui Ludovic I, amestecate cu ele în acelaș tezaur, confirmă că sunt ale lui Mircea cel Bătrân.

Dacă studiem mai de aproape tezaurele înșirate mai sus, constatăm mai întâi, că monetele muntene, găsite într'însele sunt toate dela un sigur Domn, Mircea cel Bătrân și nici una dela vreun predecesor al său. Excepție face numai tezaurul din Bădila, unde s'au găsit câteva piese identice cu ale lui Mircea, dar având în legende numele unui voevod Vlad, care nu poate fi altul decât Vlad I, înlocuitorul vremelnic al lui Mircea între anii 1394—1395.

Al doilea, monetele străine din aceste tezaure nu sunt nici ele posterioare domniei lui Mircea, ci sau anterioare cu puțin timp, sau contimporane cu domnia lui.

Rezultă prin urmare, că toate aceste tezaure au fost îngropate în timpul domniei lui Mircea.

Astfel stând lucrurile, monetele din tezaure trebuie să reprezinte speciile monetare ce au fost bătute de către Mircea și cari sunt amintite în privilegiul vamal din 1413.

In adevăr tezaurile ne-au descoperit două specii de monete bătute de Mircea: unele mai mari, de formatul vechilor ducați și având parte tipul consacrat al acelor ducați, parte un tip nou introdus de Mircea; o altă specie sunt monete mai mici, anepigrafe. Monetele mai mari au diametrul de 14—15 mm., iar greutatea lor ajunge până la 0,48 gr.; cele mici au diametrul de 11—12 mm. și greutatea între 0,19—0,25 gr.

Raportând aceste două specii monetare la cele amintite în privilegiul vamal din 1413, constatăm cu ușurință, că piesele mai mari sunt ducații, cele mai mici „banii" lui Mircea. Piesele mai mari de amândouă tipurile corespund exact dinarilor ungurești, cu cari privilegiul identifică ducații lui Mircea; cele mici prezintă toate caracterele de monete divizionare, cum sunt și „banii" menționați de privilegiu.

După toate aparențele ducații de tip comun ai lui Mircea sunt mai vechi decât cei cu efigie. Aceasta ar pretinde-o logica faptelor, căci ei sunt moneta specifică tradițională a Țării-Românești. Dar avem și o probă materială că este așa, căci în tezaurul din Bădila, compus numai din ducați de tipul acesta, ei s'au

găsit amestecaţi cu dinari de ai lui Ludovic I al Ungariei, pe câtă vreme în celelalte tezaure atât ducaţii de acest tip, cât şi cei cu efigie erau amestecaţi cu dinari de ai lui Sigismund I.

Pentru a termina cu tipurile monetare ale lui Mircea voi adăuga, că în Cabinetul Numismatic al Academiei Române se găsia înainte de 1916 un exemplar mic, care reprezinta pe faţă efigia domnească cu coroană pe cap, mantie pe umeri şi globul cruciger în mâna stângă, iar :n mâna dreaptă ţinea un buzdugan rezemat pe umăr. Pe revers se găseşte obişnuita stemă a Basarabilor ca şi pe celelalle monete cu efigie. (Fig. 12),

Fig. 12.

Este neîndoios că şi acest tip monetar face parte din monetăria lui Mircea cel Bătrân, căci legendele slave conţin numele lui, iar caracterele tehnice sunt aceleaşi ca la restul monetelor acestui Domn.

3. Consideraţiuni economice şi culturale.

După cum studiul monetelor bătute de cei trei Basarabi ce au precedat domnia lui Mircea ne-au procurat o sumă de lămuriri preţioase de ordin economic şi cultural, tot asemenea studiul monetelor lui Mircea ne desvăluie anumite perspective noui în aceste domenii.

Faptul că pe lângă ducaţi, cari erau unitatea monetară, s'au bătut în acest timp şi monete divizionare — bani — este o dovadă evidentă, că moneta avea o întrebuinţare generală şi se făcea uz de ea şi în transacţiile mici. Acest fapt constituie din punct de vedere comercial un progres foarte mare, chiar dacă acest progres nu corespunde numai decât unei stări economice înfloritoare. De altfel nici nu este de aşteptat ca în timpul lui Mircea situaţia economică a Ţării-Româneşti să fi fost prea bună. Numeroasele războaie cu Turcii, şi desele năvăliri ale acestora au avut, de sigur, drept rezultat săcătuirea bogăţiilor ţării. Şi poate că acestei rele stări economice i-se datoreşte şi scăderea valorii ducaţilor, cari în timpul lui Mircea sunt inferiori ducaţilor lui Radu I. De

altfel şi dinarii ungureşti contimporani s'au resimţit de starea rea economică creată în Banat şi în Transilvania de năvălirile turceşti, şi valoarea lor a scăzut ca şi a ducaţilor munteni. De aceea în privilegiul lui Mircea aceste două categorii de monete sunt considerate de egală valoare.

Cât priveşte reprezentările de pe monetele lui Mircea, ne descoperă şi ele anumite stări noui.

Astfel de pildă, efigiile domneşti sunt cu totul caracteristice pentru a înţelege concepţia ce-şi făcea Mircea şi boierii săi despre puterea şi autoritatea Domnului.

Radu I Basarab, tatăl lui Mircea, ţinuse să-se înfăţişeze supuşilor săi şi străinătăţii sub forma unui cavaler fendal, îmbrăcat in armură cavalerească. Mircea însă are cu totul altă concepţie; el se reprezintă ca un adevărat monarh, cu coroană pe cap, cu mantie regală pe umeri, cu globul cruciger în mâna stângă. In tocmai ca un împărat bizantin sau ca un rege apusean.

Această concepţie se vădeşte şi din alte manifestări, cum este, de pildă, titlul pompos ce-l întrebuinţează în documentele şi peceţile sale.

Din efigiile monetare două sunt mai caracteristice din acest punct de vedere: aceea care-l reprezintă ţinând în mâna dreaptă o spadă lată (fig. 13) şi cea unde este înfăţişat ţinând pe umărul drepr un buzdugan (fig. 12). Şi sabia şi buzduganul sunt simbolele speciale ale puterii neţărmurite a Domnului.

Dar însuşi costumul în care este reprezentat Domnul pe monetele cu efigie transpiră concepţia cea nouă despre puterea şi autoritatea Domnului. Piesa cea mai importantă a acestui costum este mantia regală căptuşită cu ermină şi împodobită cu un guler mare de blană. Această haină grea şi scumpă formează corolariul coroanei de aur ce împodobeşte capul Domnului şi-i dă personagiului domnesc înfăţişarea de adevărat suveran.

Dacă cercetăm reprezentările eraldice de pe monetele lui Mircea, constatăm că sunt aceleaşi ca şi pe monetele predecesorilor săi. In special stema Basarabilor este exact la fel ca pe monetele lui Radu I cu tipul cavalerului. Dovadă că tradiţia eraldică a continuat să-se menţină.

Dar există o seamă de serii monetare dela Mircea, pe cari stema aceasta apare întru câtva modificată, căci cartierul al doilea al scutului în loc să fie plin, este ocupat de o mobilă eraldică:

o stea cu 5 raze. Dacă introducerea acestei stele a fost dictată în adevăr de motive eraldice, atunci rostul ei a fost să arate că posesorul stemei aparţine unei ramure laterale a familiei Basarabilor. Mircea fiind al doilea fiu al lui Radu I Basarab, nu era moştenitorul direct al acestuia la tronul ţării şi nici la şefia familiei. Deci când Mircea şi-a format steaua proprie a trebuit să „sfarme" scutul familiar, introducând în el steuaa, şi arătând prin aceasta că s'a format o nouă ramură a familiei Basarabilor.

Un interes deosebit prezintă pentru numismatica Ţării-Româneşti efigia lui Crist pe reversul unei serii de monete dela Mircea cel Bătrân, efigie care nu se întâlneşte la nici un Domn anterior. De sigur introducerea ei se datoreşte unei influenţe sud-dunărene, căci nu numai monetele bizantine, dar şi cele bulgăreşti şi sârbeşti au această reprezentare aproape în mod permanent.

S'ar putea considera adoptarea acestei efigii sfinte în monetăria munteană ca un reflex al relaţiilor strânse dintre Mircea şi popoarele balcanice cu cari a luptat mână în mână contra Turcilor. S'ar putea atribui însă şi legăturilor strânse de familie şi politică dintre Domnul muntean şi împăratul din Constantinopol.

Căci Mircea era fiul unei principese bizantine, Callinichia, şi avea şi titlul de „despot" primit dela împăratul bizantin.

In ori ce caz efigia de care vorbim este o manifestare a influenţei orentale, care începuse încă mai din nainte să câştige teren în Ţara-Românească După ce Nicolae Alexandru Basarab a încheiat cunoscuta legătură bisericească cu patriarhia din Constantinopol, fiul său Radu I Basarab clădeşte minunata Biserică Domnească din Curtea de Argeş, în cel mai curat stil bizantin şi împodobită cu picturi admirabile în genul ultimei renaşteri a picturii bizantine[1]. Urmaşul acestuia Mircea, născut din căsătoria lui Radu cu o prinţeaază bizantină, este nevoit de pericolul turc să strângă şi mai mult relaţiile cu popoarele din Peninsula-Balcanică ameninţate de acelaş pericol şi să primească şi mai mult influenţa orientală.

Era natural ca această influenţă să intre în luptă cu influenţa occidentală, care am constatat-o foarte puternică în prima

[1] *Buletinul Comisiunii Monum. Istorice X-XVI este consacrat în cea mai mare parte acestei biserici.*

epocă a organizării statului muntean. Curentul de influenţă occidental era susţinut nu numai de feudalitatea ardeleană organizată de regii angevini ai Ungariei, ci şi de biserica catolică, atât de puternică în Ţara-Românească pe timpul lui Vladislav I Basarab. Cu cât însă ortodoxismul se întărea aci, susţinut de propaganda bizantină, şi cu cât Domnii se apropiau mai mult de împăraţii din Constantinopol, cu atâta slăbea influenţa bisericii catolice şi a feudalităţii ardelene, care silită de regii unguri să adopte catolicismulî se desnaţionaliza treptat.

In timpul lui Mircea nici nnul din cele două curente nu câştigase o superioritate remarcabilă şi va depinde de soarta luptelor cu Turcii victoria unuia sau a celuilalt. Noi ţinem să accentuăm numai atâta de o camdată, că lupta între aceste două nfluenţe se poate urmări şi în monetăria Ţării-Româneşti.

Capitolul IV.

Decadenţa monetării Ţării-Româneşti.

Urmaşii lui Mircea cel Bătrân şi activitatea lor monetară.

Luptele lui Mircea cel Bătrân cu Turcii n'au putut împedică stabilirea suzeranităţii sultanului asupra Ţării-Româneşti, dar au asigurat cel puţin o largă autonomie acestui stat. Una din dovezile acestei autonomii este şi continuarea activităţii monetăriei muntene.

Nu numai Mircea a bătut monete până la moartea sa, dar şi urmaşul său Mihail a urmat cu emiterea de monete. Avem piese cari au pe faţă numele lui Mircea, iar pe revers al lui Mihail; aceasta însemnează că au fost bătute în anii din urmă ai domniei lui Mircea, când acesta îşi luase pe fiul său de coregent[1].

Ni-s'au păstrat, de altă parte, serii monetare dela Mircea şi dela Mihail, cari sunt cu totul identice şi ca tip şi ca execuţie şi ca aliaj; ele dovedesc că au fost gravate de acelaş meşter şi au fost emise imediat una după alta. (Fig. 11).

Dacă analizăm mai de aproape acestei serii monetare dela Mircea şi Mihail ne surprinde în primul rând calitatea inferioară a metalului: aliajul conţine o proporţie atât de mare de aramă, încât s'ar putea consideră mai curând monete de aramă de cât de argint. De altă parte execuţia tehnică a acestor piese, este cu totul lipsită de artă. Atât efigia domnească de pe faţa lor, cât şi stema de pe revers sunt lucrate cu atâta neîngrijire, încât contrastează uimitor atât cu monetele şi peceţile lui Mircea, cât şi cu peceţile lui Mihail. Astfel seriile monetare de care vorbim pot fi considerate drept primele probe ale decadenţei artei monetare în Ţara-Românească.

Cu toate acestei sub urmaşii lui Mihail se face un reviriment în arta monetară şi încep să se bată iarăş piese de calitate mai bună şi de execuţie ceva mai îngrijită, deşi destul de primitivă.

[1] Iorga, *Ist. Rom.* (1920) p. 99.

Astfel sub Radu II, găsim amintite în privilegiul vamal, ce-l acordă în 1421 negustorilor braşoveni. aceleaşi specii monetare cari erau şi în timpul lui Mircea ducaţii şi banii [1]. Iar printre monetele vechi ce ni-s'au păstrat, există piese cu cari le putem identifica. Unele sunt de tipul ducaţiilor vechi cu legenda + ıѡ раДVл воивоД гнъ, iar altele de acelaş tip dar anepigrafe. La amândouă însă scutul diferă întrucâtva de cel din stema veche a Basarabilor, căci cartierul al doilea este fasciat, iar primul este ocupat de o semilună deasupra unei stele. (Fig. 13). Aceste semne se mai găsesc şi pe reversul „banilor" lui Radu II, unde sunt puse de o parte şi de ceialaltă a acvilei.

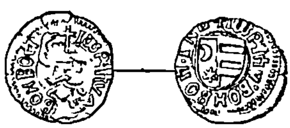

Fig. 13.

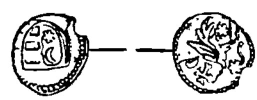

Fig. 14.

Probabil că urmaşul lui Radu II, rivalul său Dan II, a bătut la începutul domniei aceleaşi specii monetare, căci în privilegiile şi poruncile vamale ce le dă Braşovenilor în 1422, taxele se percep parte în ducaţi, parte în bani [2]. Dar în anii următori intervine o schimbare importantă. Dan II, spre a-se puteà menţine în scaun este nevoit să strângă mai tare legăturile de vasalitate cu suveranul său Sigismund I, împăratul Germaniei şi rege al Ungariei. Ca o consecinţă a acestui raport mai strâns de vasalitate, Dan II, nu mai exercită dreptul de a bate monetă ca Domn autonom, ci ca delegat al suzeranului său.

Această situaţie ne-o descoperă privilegiul vamal acordat de Dan II, negustorilor braşoveni în 10 Noemvrie 1424. Actul ni-s'a păstrat în redacţiune slavă şi latină şi cuprinde două pasagii cari ne lămuresc pe deplin despre atingerea gravă ce a suferit-o suveranitatea Domnului muntean în privinţa dreptului monetar.

In redacţiunea slavă Dan II, dupăce recuooaşte pe Sigismund ca *Dominus noster naturalis et graciosissimus*, adaugă: *„tantam nobis graciam condonavit quod nos in Kamera nostra fillerenes,*

[1] Bogdan *o. c.* p II.
[2] *Ibidem* p. 17.

vulgariter et parvos denarios faceremus"; iar la sfârşit: *„ut idem parvi denarii in nostro regno sic ambulant, sicut ibi in Braso et in regno Hungarie*"[1]

In textul slav. după traducerea lui I Bogdan, se spune: „Căci s'au îndurat Domnul meu craiul asupra Domniei mele şi m'a primit drept slugă credincioasă a sa şi mi-a dăruit haraghie de bani, ca să fie în ţara Domniei mele precum este în ţara lui". Şi la urmă se adaugă: „Şi acestea le am învoit şi întărit pe vremea când mi-a dat Domnul meu craiul haraghie de bani, ca să se facă în ţara Domniei mele[2]".

Din acest document rezultă următoarele:

1. Domnul Muntean, ca vasal al regelui unguresc nu mai posedă dreptul de a bate monetă, ci acest drept i-se acordă de suzeranul său;

2. Ca o consecinţă a aceste situaţii Dan II trebue să bată o monetă care să poată circula atât în Ţara-Românească, cât şi în Transilvania şi Ungaria. Şi într'adevăr, dacă cercetăm în ce fel de monete sunt specificate taxele vamale în acest privilegiu al lui Dan II, constatăm că toate sunt trecute într'o singură monetă; „banii", iar ducaţii nu mai sunt amintiţi. Iar în textul latinesc al privilegiului „banii" lui Dan II sunt identificaţi cu dinarii.

3 Privilegiul acesta ne mai arată, că s'a făcut în 1424 un fel de uniune monetară între Ungaria şi Ţara Românească, uniune motivată de sigur de reaua stare economică şi financiară a acestor ţări, cari dela 1420 până la 1424 au fost aproape în permanenţă prădate de oştile turceşti.

Se pare însă, că haraghia lui Dan II nu s'a mai înfiinţat, căci un document dela Sigismund I datat din Aprilie 1425 — deci câteva luni după privilegiul lui Dan II — vorbind de moneta acestui Domn, o numeşte ducat: *monetam vestram que in vulgari walachali ducat nuncupatur*[3].

De asemenea e foarte probabil, că nici plănuita uniune monetară cu Ungaria nu s'a putut face, căci în 1426 Dan II pierde tronul. Când revine peste câţiva ani şi dă un nou privilegiu vamal în Ianuarie 1431, taxele vamale sunt prevăzute, ca în primele sale privilegii, în ducaţi şi bani.

---

[1] *Docum. Hurmuzachi* XV, 1 p. 13.
[2] Bogdan, *o. c.* p. 21.
[3] *Docum. Hurmuzaki* XV, 1 p. 14 (Nr 16).

Dacă intenţia lui Sigismund I de a unifica moneta românească cu cea ungurească, adică de a introduce în Muntenia dinarii săi, n'a putut fi tradusă în fapt în domniile protejatului său Dan II, ea s'a realizat măcar în parte de către un alt protejat, Vlad Dracul.

Acesta a fost nevoit să petreacă mai mulţi ani în Transilvania, în calitate de candidat la domnia Ţării-Româneşti pe care apucase să o ia Alexandru-Aldea (1431—1435) Pentru a avea o situaţie demnă, Vlad a primit dela Sigismund ca feud regiunea Transilvaniei dinspre Ţara-Românească cu trecătorile Branului, Prahovei şi Teleajenului şi cu oraşele Braşov şi Sibiu. In acest feud i-s'a acordat şi dreptul de a bate monetă şi Vlad a uzat de acest drept înfiinţând o monetărie proprie la Sighişoara [1].

In această monetărie s'au bătut dinari, după modelul dinarilor ungureşti, pe cari Vlad nu s'a mulţumit să-i impună în regiunea pe care o stăpânea, dar a căutat să-i introducă şi în Ţara-Românească, în timpul lui Alexandru-Aldea După ce Vlad a devenit Domn, a continuat să bată monete la Sighişoara într-o ducându-le şi în Ţara-Românească. Astfel dinarii ungureşti, cari şi altfel circulau în Ţara-Românească din cauza legăturilor comerciale cu Transilvania, au fost în tot timpul domniei lui Vlad Dracul moneta curentă în această ţară.

Cu toate acestea în privilegiul vamal pe care acest Domn îl dă Braşovenilor în 1437 se prevăd pentru taxe tot vechile monete: ducaţii şi banii. Această anomalie ne-o esplică o sumă de documente din timpul lui Vlad, documente din cari rezultă că numele generic pentru dinari era în Ţara-Românească „ducatul"; prin analogie, putem crede, că numele generic pentru moneta divizionară era „banul"[2].

Dar afară de dinarii ungureşti circulau în timpul acela în Ţara-Românească şi „florinii" bătuţi de regii Ungariei, precum şi „asprii" bătuţi de sultanii turci. Florinii, fiind monete de aur se întrebuinţau pentru plăţi mari; ei au înlocuit fertunul şi perpera. Asprii, cari eran de argint, şi încă de argint foarte bun, aveau o

[1]. Pentru istoricul acestei monetării v. documentele dela Bogdan. *o. c.* Nr. 33, 41, 44, 47, 52, şi 215 cele mai multe nedatate. Pe baza lor ma făcut istoricul acestei monetării în *Cronica numismatică şi arheo logică* II, p. 36 urm.

[2] Vezi *Cronica numismatică şi arheologică l. c.*

valoare superioară dinarilor şi tindeau să-i înlocuiască pe acestia în comerţul Ţării-Româneşti, al Transilvaniei şi Banatului.

In timp ce monetele străine intrau tot mai mult în Ţara-Românească, doi Domni de pe la mijlocul veacului al XV-lea au încercat, cei din urmă, să mai bată monete naţionale. Aceştia au fost Basarab Voevod şi Vladislav II.

Basarab era fiul lui Dan II, anii lui de domnie nu s'au putut până acum fixà cu preciziune Se ştie numai atâta că a fost un predecesor apropiat al lui Vladislav II (1447—1456). Dela el cunoaştem un ducat de argint de tipul ducaţilor lui Radu II, dar de o execuţie cu totul primitivă[1]. (Fig. 15).

Vladislav II, un alt fiul al lui Dan II, a bătut şi el ducaţi de acelaşi tip, dar ei sunt cu mult superiori ca execuţie (Fig. 16)[2].

Fig. 15.

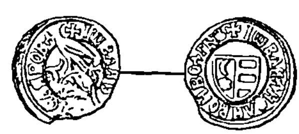

Fig. 16.

De sigur însă, că aceste încercări n'au reuşit să restabilească monetăria naţională, şi numărul foarte redus de piese ce ni-s'au păstrat sunt cea mai bună dovadă despre aceasta. De altfel decadenţa treptată a economiei naţionale, provocată de monopolizarea sistematică a întregului comerţ de către Turci, constituia şi dânsa o piedică puternică pentru restabilirea monetăriei muntene.

Dupăcum monetele marilor Basarabi din veacul al XIV-lea ne-au furnisat numeroase informaţii economice şi culturale, tot astfel putem scoate din studiul monetelor emise de Domnii din prima jumătate a veacului al XV-lea — urmaşi de mică importanţă ai marilor Basarabi — o sumă de lămuriri de această natură.

Metalul ordinar din care sunt fabricate monetele acestora nu probează, numai că situaţia financiară a acestor Domni era precară, dar ne descoperă şi intenţia lor de a arunca pe piaţă piese cari considerate după valoarea lor intrinsecă pot fi privite ca nişte falsificate oficiale.

---

[1] Publicat de Moisil în *Cronica numismatică* I p. 1.

[2] Sturdza (*Etym* cuv. *ban*) îl atribuia lui Vlăduţ. tot aşa Docan *o. c.* p. 460.

De altă parte lipsa totală de îndemânare artistică, cu care sunt lucrate aceste monete, probează o decadență totală a artei monetare, corolar natural al decadenței financiare.

In sfârșit modul cum sunt reprezentate tipurile monetare în timpul acestor Domni, trădează puținul interes ce se dădea eraldicei.

Acest din urmă fapt, care este cu totul în contrazicere cu importanța ce dădeau Domnii din veacul al XIV-lea reprezentărilor eraldice, caracterizează mai bine decât orice spiritul epocei.

A dispărut și mentalitatea cavalerească din vremea lui Radu I Basarab și strălucirea monarhică din timpul lui Mircea cel Bătrân, cari amândouă utilizau pe o scară foarte întinsă reprezentările eraldice. Urmașii acestor Domni, hărțuiți mereu de lupte civile, amenințați în permanență de învazii străine, sărăciți de lăcomia turcească, sunt prea mult preocupați de soarta lor imediată, ca să mai poată acorda vre un interes formelor vieții feudale.

De altă parte necesitatea de a-se orientă tot mai mult după directivele politicei turcești, i-a obligat să se lase influențați treptat-dreptat de spiritul oriental, pe care-l aduceau în Țara-Românească refugiații balcanici, negustorii levantini, demnitarii turci, ce petreceau vremelnic aici.

Astfel clasa conducătoare, boerii și cărturarii, s'au depărtat tot mai mult de formele vieții și culturii occidentale, cu cari se obișnuiseră până atunci.

Un spirit nou, cu totul deosebit, începe să stăpânească pe la mijlocul veacului al XV-lea viața și cultura Țării-Românești. Acest spirit reclamă cât mai puține manifestări de independență, de autonomie, de libertate.

Din această cauză existența unei monetării naționale, care simboliză suveranitatea Domnilor munteni din vremurile mai vechi, deveni și ea inutilă. Și astfel după Vladislav II, nu se mai bate monetă națională în Țara-Românească. Iar o nouă instituție de acest fel nu se va mai înființa decât atunci, când în urma strălucitei domnii a lui Mihai Viteazul, domnie care a provocat radicale transformări politice, sociale și culturale. spiritul de libertate și indenpendență introdus printr'un nou contact cu civilizația apuseană, va stăpâni iarăși viața și cultura acestei țări.

CONTRIBUŢIUNI LA ISTORIA ROMÂNILOR ARDELENI IN SEC. XVIII.

DE

TEODOR V. PĂCĂŢIAN.

In anul 1744, luna Maiu, îşi face apariţia printre Românii din Banat şi Ardeal, călugărul *Visarion*. Nu era Român, ci Sârb din Bosnia, provincie turcească, de unde a trecut în Slavonia austriacă, a întrat într'o mănăstire şi s'a călugărit, primind ca monah numele de Visarion, în locul numelui de botez, care era Nicolae.

A fost un om cu temeinice pregătiri teologice şi cu vaste cunoştinţe despre lume şi popoarele din lume, fiindcă umblase mult, făcuse călătorii lungi, vizitând chiar şi locurile sfinte.

In Banat şi Ardeal a venit cu hârtii de legitimaţie şi recomandare primite dela patriarhul sârbesc de atunci din Carloviţ, *Arseniu Ioanovici Şacabent*, care l-a trimis aci cu misiunea de a împedeca pe Români să mai treacă la unirea bisericească cu Roma şi a-i îndemna să rămână statornici în credinţa veche strămoşească, în legea ortodoxă.

Cu toate că era un simplu călugăr — dar un călugăr cu viaţă cu adevărat ascetică, pentrucă nu mânca de loc cărnuri şi lăptării, ci numai poame, crude sau uscate, — primirea pe care i-au făcut-o Românii bănăţeni şi ardeleni, a fost cel puţin ca a unui vlădică, dacă nu chiar ca a unui patriarh. Mulţimi mari de popor i-au eşit în cale şi l-au primit cu entusiasm în toate satele prin cari a trecut şi toţi se înbulzeau să sărute mânile şi picioarele acestui „*om sfânt*".

Drumul şi l-a făcut călugărul apostoleşte, pedestru, din sat în sat, dela Lipova la Dobra, de aci la Deva, apoi la Orăştie, Mercurea, Sălişte şi Sibiu, unde, la insistenţele catolicilor a fost arestat, ca agitator periculos, şi după luarea interogatorului, trimis la Viena, sub pază bună, dar aci a fost pus în libertate.

Vestea sosirei sale o duceau călăreţii în fiecare comună şi astfel oamenii aveau vreme să se adune întru întîmpinarea lui din toate satele mai apropiate.

Serviciu divin nu a celebrat călugărul, în nici una din multele localităţi prin cari a trecut, probabil din motivul, că nici una din bisericile acelor comune nu rămăsese ortodoxă, ci toate erau prefăcute în biserici unite. Vorbiri scurte a ţinut însă călugărul mulţimilor de oameni în fiecare sat prin care a trecut, în limba sa maternă, în limba sârbească, dar oameni, cari ştiau sârbeşte, le tălmăceau poporului imediat în limba românească. Şi ce vorbea călugărul miilor de creştini români, cari îl aşteptau în toate satele ca pe un Mesia? In puţine cuvinte, pretutindenea, le spunea cam următoarele:

— „Vai vouă păcătoşilor! Vai de capul vostru, că v'aţi vândut sufletele! Deslegarea morţilor voştri nu e deslegare, ci osândă. Parastasele, pomenile, sărindarele, le-aţi făcut înzadar şi le-aţi plătit cu totul îndeşărt. la popi nelegiuiţi, la nişte nepopi. Botezul copiilor voştri e nelegiuit, ca şi înmormântările morţilor voştri şi ca şi cununiile voastre", şi a. m. d.

După arestare, la interogatorul care îi s'a luat, întrebat fiind, cine l-a trimis şi ce caută prin aceste ţinuturi, — călugărul Visarion a răspuns, că e trimisul lui Dumnezeu, şi a venit să vadă şi să cunoască, dacă e adevărat, că Românii cari locuesc în ţara aceasta, s'au abătut dela vechea lor credinţă şi dela ritul oriental? Iar când l-a cercetat în arest episcopul greco-catolic român, *Ioan Inocenţiu Micu Clain* şi i-a făcut aspre înfruntări pentru turburările pe cari le-a provocat în diecesa sa prin nesocotita propagandă ortodoxă, călugărul a răspuns: „Nu eu sunt vinovatul, ci cel păcătos eşti tu, şi tu vei avea să răspunzi la judecata cea mare, pentru mulţimea de suflete abătute dela credinţa veche!"

Cronicarii vremilor de atunci fac constatarea, că aceasta călătorie a călugărului Visarion printre Românii bănăţeni şi ardeleni *a lăsat urme adânci;* că în urma vorbirilor sale, rostite poporului, *foarte mulţi au părăsit unirea şi s'au reîntors la biserica străbună;* pe scurt: că numitul călugăr a aruncat în Ardeal o sămânţă, care a încolţit şi a dat roade bogate. Să ne închipuim acum ce era, dacă acest călugăr pribeag putea comunica cu poporul român în mod nemijlocit, vorbindui *în limba lui!*

După cele înşirate, întrebarea care ni se impune este, că

oare călugărul Visarion cui a vorbit în satele prin cari a trecut în călătoria sa apostolească dela Lipova până la Sibiu, celor de o credinţă cu el, Românilor ortodxi? Nu; el a vorbit pretutindenea *uniţilor*, adecă Românilor, cari după formă erau consideraţi de uniţi bisericeşte cu Roma, în sufletele lor însă nu erau uniţi, ci tot ortodoxi, şi cărora le-a fost de ajuns se audă, că trece pe la ei un popă de legea cea adevărată românească, pentruca să iasă cu mic cu mare intru întimpinarea călugărului, primindu-l cu călăreţi, cu aclamări, cu flori, ramuri verzi şi cu earbă presărată pe drumul, pe care avea să-şi pună picioarele obosite. In sufletele Românilor bănăţeni şi ardeleni, nu a avut deci pe atunci nici o tărie unirea, pentrucă dacă avea, oamenii nu ar fi eşit întru întâmpinarea unui preot care nu era dintre ai lor, decât numai, poate pentru a-l huidui şi a arunca cu pietre după el. Dar Românii uniţi ardeleni au aflat de bine şi de necesar să demonstreze prin primirea făcută, că ei pe călugărul Visarion şi pe cei ca şi el îi considără de ai lor în cele bisericeşti, iar nu pe cei impuşi lor cu deasila de cei mai mari.

Putem face deci constatarea, că nu Românii ortodoxi din comunele prin cari a trecut călugărul Visarion au primit pe misionarul ortodoxiei cu ramuri şi cu stâlpări, cu călăreţi şi cu alaiu mare, şi nu ei au aşteptat să fie întăriţi în credinţa strămoşească, de care ei nicicând nu s'au lăpădat, — ci primirea cu adevărat princiară i-au făcut călugărului călător pretutindenea *uniţii*, adecă acei Români, cari în contra voinţei lor, parte cu vicleşug, parte cu forţa, au fost declaraţi de trecuţi la unire. Aceştia au aşteptat dela Visarion, să le arate calea pe care pot fi împăcaţi earăşi cu Dumnezeu, ertaţi fiind ei pentru greşala făcută atunci, când au permis, ca la altarele bisericuţelor lor să slujească preoţi, cari nu sunt de ai lor. Acestia au sorbit vorbele călugărului şi de acestia s'au prins vorbele sale, pentrucă mergând acasă, oamenii s'au pus pretutindenea să facă numai decât curăţenie mare în biserici: le-au văruit din nou, au spălat cu apă curată (poate chiar sfinţită de preot ortodox) iconostasele, stranele, padimentele, uşile şi fereştile bisericilor, ca nimic „*spurcat*“ să nu mai rămână în ele, iar pe unele locuri şi-au bătut preoţii şi iau scos din biserici.

E evident deci, că la anul 1744, temeliile unirei erau foarte slabe, dacă o singură călătorie printre Românii bănăţeni şi arde-

leni. a unui călugăr pe care ei nici nu-l înţălegeau, a fost de ajuns, ca unirea să fie ameninţată cu totala prăbuşire, — căci aşa ne spune istoriograful unit, fericitul *G. Bariţiu*, în ale sale *„Părţi alese din Istoria Ardealului"*, că prin această contrapropagandă a călugărului Visarion: *„propaganda catolică, continuată peste cincizeci de ani prin iezuiţi, la poporul român a rămas în adevăr de ruşire."*

Concluziunile pe cari le putem scoate din constatările făcute până aci, sunt acum următoarele:

că în sufletul poporului român ardelean şi bănăţan nu întrase şi nu prinsese rădăcini unirea bisericească cu Roma, încă nici la anul 1744, după 44 de ani dela înfăptuirea ei; prin urmare:

călugărul Visarion a avut în Banat şi Ardeal o situaţie foarte uşoară la împlinirea misiunii sale, căci şi-a îndreptat atacurile în contra zidurilor unui edificiu clădit pe nisip, care foarte uşor putea să fie răsturnat de tot; deci:

că nu călugărul Visarion a agitat prin Banat şi Ardeal, ci el a aflat aici un popor de mult agitat, de mult înverşunat până la culme, pentru nedreptatea ce îi se făcea, de a se considera cu sila de aparţinător la o biserică, la o credinţă, care nu era a lui; şi în fine:

că acest popor, agitat şi nemulţumit, s'a folosit de prilejul binevenit al trecerii călugărului prin satele din Banat şi Ardeal, pentru a-şi arăta pe faţă sentimentele în ale credinţei, cari erau tot cele vechi, după ce el nu a îmbrăţişat şi nu a aceptat unirea,

Ştim cum s'a făcut unirea. Au făcut'o vlădicii *Teofil* şi *Atanasie* cu câţiva protopopi şi cu câţiva preoţi, la îndemnuri mai înalte, dar fără turma cuvântătoare, care a stat departe de unire, atunci când s'a făcut, şi tot aşa şi la anul 1744, când a primit cu osanale pe călugărul ortodox Visarion, văzând în el pe adevăratul reprezentant al bisericii şi legii, de care se ţinea din moşi strămoşi.

Da, unirea au făcut'o câţiva oameni, cu scop politic, dar au făcut-o oameni, cari nu s'au priceput de loc la politică, şi urmarea a fost, că au rămas păcăliţi şi traşi pe sfoară de cei mai isteţi şi mai rafinaţi decât ei. Nu condamn unirea, din contră, am recunoscut şi recunosc, că ea şi-a avut şi părţile ei bune şi folositoare pentru poporul român din Ardeal. Dar trebue constatat adevărul, că s'a făcut fără învoirea credincioşilor dela sate, cari au rămas din capul locului, şi apoi multe generaţiuni dearândul,

streini de unire. Dovada, în afară de cele înşirate mai sus, o formează şi cele întâmplate în *Săliştea Sibiului*, la Rusaliile anului 1744, când episcopul greco-catolic român, *Ioan Inocenţiu Micu Clain*, mersese acolo, ca să celebreze sfânta liturgie, în biserica considerată de a sa, deci de unită, în care însă, sub întreaga durată a liturgiei, celebrate de episcop, *nu a întrat nici un singur credincios din sat, dar nici unul*, în afară de primarul şi de doi juraţi comunali, cari din oficiu, la poruncă, trebuiau să fie presenţi.

Prin vicleşug deci, sau cu forţa, prin porunci severe şi prin pedepse aspre, s'a putut impune ţărănimei române ardelene şi bănăţene unirea cu Roma, dar din vreo convingere proprie, din vreo necesitate sufletească, simţită de ea, nu o îmbrăţişat-o nicicodată. Nu, atunci când s'a făcut, nu la anul 1744, când avea o vechime de 44 ani, după cum văzurăm din cele arătate mai sus, dar nu era îmbrăţişată unirea din partea ţărănimei noastre nici chiar la anul 1783, când avea o vechime de 83 de ani — după cum vom vedea din documentele, cari urmează mai la vale.

Anume, comandamentul general militar din Sibiu, a trimis guvernului ardelean, la 28 Ianuarie 1783, următoarea *notificare confidenţială*, pe care o dau în traducerea făcută din originalul german:

— „Va fi încă în memoria înaltului guvern ce fierbere îngrijitoare a fost susţinută până acum în districtul Haţegului, prin publicarea preaînaltei patente de toleranţă. Conform raportului regimentului prim valahic din 27 Octomvrie anul trecut, focul acesta văpăeşte încă şi acum *în spiritele uniţilor* din districtul numit, cari în mare parte *se împotrivesc acuma pe faţă să mai participe la serviciile divine unite, să-şi boteze copiii prin preoţi uniţi şi să-şi îngroape morţii prin acestia*. Aceasta fierbere a isvorît, după cum se ştie, din diferitele explicări, cari au fost date, ici-colea, în districtul acesta, cuprinsului patentei de toleranţă şi *a ameninţat unirea cu încetarea de a mai fi*, nu numai în districtul numit, ci *şi mai adânc în ţară*. Din *alipirea poporului valah la neunire*. (Non-union), şi din experienţele bine examinate, că aceluia în bună parte îi lipsesc noţiunile serioase religioase, — nu ne putem face o altă imaginaţie, decât că, dacă în districtul Haţegului, în care se publică patenta despre unire, se aduce acum în mod public la cunoştinţa poporului şi patenta de toleranţă, *fierberea se va preface în perfectă tulburare*, cu atât mai curând, cu cât în popor

nu lipsesc oamenii, cari îşi închipuiesc, sau au fost instruaţi de alţii, că libertatea de a trece după voie şi plăcere îndărăt la neunire,— fiind restrânsă şi interzisă prin patenta de unire,— *acum nu li se mai dă de loc,* — ceea ce ar avea de urmare, între altele, *naşterea de excese periculoase din punct de vedere politic.*

Mai multe porunci preaînalte, date până acuma, în special însă cea din 16 Maiu 1782, urmăreşte scopul de a pune stavilă răspândirii de noţiuni greşite despre patenta de toloranţă. Aceasta însă nu se va putea ajunge prin publicarea ei acuma în Valea Haţegului, ci din contră, dacă mai ales acuma, imediat după publicarea ei, s'ar aduce la cunoştinţă şi preaînalta resoluţiune, conform căreia sunt a se lua earăşi declaraţiuni dela catolici despre părăsirea religiunii, — după cum se spune în intimatul consiliului belic aulic din 30 Decemvrie, trimis înaltului guvern şi compus în conformitate cu preaînalta resoluţiune din 1 Ianuarie 1782: s'ar da prilej numai uniţilor, ca să micşoreze autoritatea celeilalte (a patentei de unire).

Ingrijorările acestea, noi le-am comunicat înaltului guvern şi în notificările noastre din 14 şi 24 luna curentă, când am avut onoare a arăta, că publicarea acuma a preaînaltei patente de toleranţă, noi nu aflăm că s'ar face la timp potrivit, ci suntem de părere, că acestei preaînalte patente îi s'a satisfăcut prin patenta de unire, publicată deja, în casul când uniţii din districtul acesta, cari voiesc să treacă îndărăt la neunire, vor fi supuşi unui examen din partea preoţilor trimişi ca comisari, iar patenta de toleranţă va fi trimisă conducătorilor şi autorităţilor din district, cu instrucţiune, că în casurile date, au să se orienteze după ea, ceeace de altcum stă în consonanţă şi cu amintita patentă preaînaltă de toleranţă. Vă rugăm să vă daţi în privinţa aceasta binevoitoarea contrapărere".

Vedem din notificarea aceasta oficială, că în chestia credinţei, la Românii ardeleni situaţia era în anul 1783 aceeaşi, care era la 1744. Ţinuturi întregi erau stăpânite de o pronunţată aversiune faţă de biserica unită, în care nu mai vocau să între uniţi. Intreagă Valea Haţegului, *unită*, s'a pus în grevă şi a rupt legăturile cu preoţii uniţi. Şi fiind că oamenii voeau să treacă toţi îndărăt la biserica străbună, ceeace ar fi fost o mare primejdie pentru catolicism, oficialitatea militară din Ardeal face celei civile propunerea, ca să nu insiste să se publice în districtul Haţegului

patenta de toleranţă a Impăratului Iosif, ci să rămână lucrurile la publicarea numai a patentei de unire, căci altcum primejdia nu mai poate fi impedecată şi delăturată: toţi uniţii trec la neunire!

Pentru înţălegerea lucrurilor, trebue să notez, că Impăratul Iosif II a dat la 20 Octomvrie 1781 cunoscuta patentă, sau *edict de toleranţă*, în care se spunea, că nime nu poate fi silit să treacă la unire, şi nici ţinut cu sila în legăturile bisericii unite, ci cine vrea, poate îmbrăţişa religia ortodoxă, pe care patenta o declară de religie *„tolerată"*. Patenta aceasta de toleranţă, publicată în regulă, a provocat printre uniţi fierberea de care se plânge notificarea de sus a oficialităţii militare ardelene, fierbere, care a ameninţat unirea *„cu încetarea de a mai fi"*. Dar Impăratul Iosif a dat la 20 August 1782 o nouă patentă, aşa numită *„de unire"*, în care ia cu o mână aceea ce a dat cu ceealaltă: restrânge simţitor libertatea de a părăsi unirea. Aşa sună ordinul, ca cu publicarea acestei patente de unire, să se facă publicarea de nou şi a patentei de toleranţă; şi în contra acestei dispoziţii ia posiţie notificarea de sus, temându-se comandamentul militar din Sibiiu, că prin publicarea şi a patentei de toleranţă, *se micşorează în faţa uniţilor autoritatea celeilalte patente.* Textul întreg al patentei de unire îl vom cunoaşte mai la vale, iar aici vreau să mai arăt, că sub *„examen"* să înţălege în notificare şcoala de şase săptămâni, la care trebuiau să umble uniţii doritori să treacă la ortodoxie, pentru ca să fie instruaţi în cele patru dogme, cu acceptarea cărora s'a făcut unirea; şi dacă nici în acele şase săptămâni de şcoală nu întrau în capetele lor dogmele unirii: puteau să treacă îndărăt la biserica ortodoxă.

Să continuăm acum firul întrerupt cu explicările date. Nu numai în Valea Haţegului erau pornite, la anul 1785, spiritele Românilor uniţi din Ardeal spre reîntoarcerea în masse la ortodoxie ci, şi prin alte părţi ale Ardealului. Astfel, în comuna *Copăcel* din judeţul Făgăraş, comună *militarizată* şi curat *unită*, soldaţii din comună, cari făceau parte din regimentul prim românesc de graniţă, puşi fiind în rând, ca să fie duşi la biserică, au declarat unanim comandantului lor, locotenentului Montag, că *ei nu mai merg la biserica unită.*

Celce cunoaşte legile şi disciplinele stricte militare ştie, că aceasta constituea *crima insubordinaţiunii militare*, sevârşită în plină stare de serviciu, şi în anumite casuri, crima aceasta se

pedepseşte chiar şi cu moartea. Ştiau şi soldaţii din Copăcel lucrul acesta, şi totuşi, mai bucuros şi-au dorit moartea, decât să mai între într'o biserică pe care *nu o recunoşteau de a lor*. Oameni simpli dela sate, şi câtă vîrtute la ei, câtă tărie de caracter. Trebue să-i admire omul şi să se închine curajului pe care l-au avut, de a-şi pune în joc viaţa *pentru credinţă!*

Natural, că li s'a făcut proces, dar n-au fost pedepsiţi toţi, ci numai trei conducători ai lor: anume, preotul unit *Martin Grecu*, fratele acestuia, soldatul unit, *David Grecu* şi soldatul *Bucur Ioan Niţă*, fost unit şi el, dar atunci de curând trecut îndărăt la ortodoxie. Actele procesuale ale acestor trei inculpaţi, cari au fost pedepsiţi şi pentru toţi ceialalţi, nu se mai găsesc, pentru a se putea constata din ele exact, cum s'au întâmplat lucrurile. Se află însă, în arhiva corpului de armată XII austro-ungar, ajunsă în proprietatea *„Asociaţiunii"* din Sibiu, sentinţa definitivă adusă în proces din partea consiliului belic aulic dela Viena, şi din sentinţa aceasta putem şti ce s'a întâmplat în Copăcel.

Public deci în întregime sentinţa consiliului belic aulic dela Viena, în traducerea făcută din originalul german, care e următoarea:

— „Au sosit aici şi în alăturare se retrimit actele înaintate cu raportul din 3 luna trecută şi anul trecut, — împreună cu sentinţa şi cu aprobarea ei din partea comandei generale, — cuprinsă în raportul amintit, — despre investigaţiunea ţinută la regimentul I valah de infanterie, în contra preotului, acum degradat, *Martin Grecu*, a fratelui acestuia, grăniţerul unit *David Grecu*, şi a grăniţerului neunit *Bucur Iuon Niţă*, *pentru aţâţare şi îndemnarea poporului la neunire* (Ne-Union).

Circularele preaînalte, şi în special cele din 16 şi din 31 Ianuarie 1782, date în privinţa toleranţei creştineşti în general, opresc categoric orice îmbulzire, făcută cu vorba, sau cu fapta, orice turburare sau capacitare, pentru trecerea dela o religie la alta, şi stabilesc măsurile cari sunt de luat, deoparte la declaraţiile făcute de persoane singuratice, sau de comunităţi întregi, pentru trecerea la o religie tolerată, de altă parte în contra turburătorilor, cari procedează contrar acestor norme.

Din actele de investigare, retrimise acuma, nu se prea vede cum s'a purtat în chestia aceasta comandantul de staţiune şi de companie, şi în general regimentul, şi ce măsuri ulterioare au

fost luate. E adevărat, că ce priveşte purtarea în casurile speciale şi procedura lui David Grecu din casul de faţă, la parada din biserica din Copăcel, — comandantul staţiunii, locotenentul Montag, — cum se poate constata din actul de sub litera A) (Species Facti),— a explicat soldaţilor pe scurt cuprinsul patentei de toleranţă şi le-a făcut evident, că aceea ce fac, e o esplicare *tumultuară* şi contrară intenţiunilor preaînaltei patente de toleranţă; că după ce ei până acuma nu s'au declarat în regulă pentru trecerea la neunire, — de astădată *trebue se meargă încă la biserică* (unită); — iar apoi, acela, care nu vrea să mai fie unit, să se anunţe numai în regulă la el şi din a sa parte nu are să-i fie făcută nici cea mai mică silă. Dar nu a fost cu dreptul, că numitul locotenent a rămas numai pe lângă admonierea publică pentru aceasta purtare tumultuară, fiindcă prin aceasta s'a dat timp şi ocasiune turburătorului liniştei publice şi aţâţătorului *David Grecu*, precum şi fratelui acestuia, — cu ceva influenţă în chestie, — preotului *Martin Grecu*, ca între timp, dela data de 27 Maiu a celor întâmplate, până la 17 Iunie, când a urmat arestarea lor, — să-şi poată executa intenţiunile aţâţătoare.

Dacă locotenentul Montag ar fi arestat imediat după cele întâmplate, la 26 Maiu, pe David Grecu, — atât de rău descris pentru îndărătnicia sa, pentru purtarea sa turburătoare şi aţâţătoare, — l-ar fi trimis apoi la companie, iar aceasta la regiment, pentru ulterioară procedare, — acesta nu ar fi avut ocasiunea să-şi execute mai departe intenţiunile, în presenţa fratelui său, şi *să-şi înmulţească aderenţii*, iar în urma acelei arestări, cele 14 cete (Rotten), cari stăteau gata pentru parada din biserică, *ar fi putut fi conduse în ordine la biserică* şi oamenii toţi, facând declaraţia, că-şi recunosc greşeala de mai nainte, *ar fi mers de bună voie la biserică.*

Resoluţiunea preaînaltă din 11 Aprilie anul trecut pune, ce e drept, cele mai juste bariere tuturor investigaţiunilor criminale, întâmplate până la data aceea, pentru delicte în chestii religionare, în general. Casul lui David Grecu însă, cu purtarea aţâţătoare dela parada bisericească din 26 Maiu, e în sine luat, — fără considerare la religie, care aci are rol subordonat, — în urma împrejurărilor îngrijitoare, de o aşa natură, că cu greu poate fi acordată o indulgenţă, care dată la timp nepotrivit, ar avea urmări şi mai periculoase.

Din acte nu se evidenţieaza, dacă arătarea despre aceasta s'a făcut imediat, pe loc, către comandamentul regimentului, sau apoi a ajuns la comandamentul regimentului abia după ce a fost compusă a doua „Species Facti“ de sub litera B), cu raportul aflător sub litera L) al comandamentului companiei, căpitanul Winter. In casul din urmă, are să răspundă comandantul staţiunii, şi în mod expres comandantul companiei, pentru neglijarea arătării, în casul prim însă comandamentul regimentului, pentru aceea, că nu a luat imediat disposiţiunile corespunzătoare pentru acest cas şi pentru împrejurările create de el, şi comandantului companiei şi al staţiunii nu i-a dat instrucţii în privinţa atitudinei ulterioare, pentruca răul să fie potolit înainte de a creşte prea mare, iar *urmările sale desastroase să fie evitate.*

Comandamentul general are deci să tragă pentru aceasta la răspundere regimentul, şi prin acesta pe comandantul staţiunii şi al companiei, dând totodată şi pentru viitor indrumările potrivite pentru o atitudine mai eficace, cerută de împrejurări, şi în consonanţă cu preînaltele ordinaţiuni.

De altcum instrucţia marţială s'a făcut, în cele esenţiale, ce e drept, în toată regula, dar totuşi nu poate să se treacă cu vederea faptul, că de ce inculpaţii au fost supuşi interogatorului, Bucur Iuon Niţă şi David Grecu abia în 17 şi 18 Octomvrie, iar Martin Grecu numai în 20 Octomvrie, când arestarea lor s'a făcut, conform raportului de sub litera L), în 19 Iunie, fiind atunci escortaţi la regiment?

Mai departe, e de dificultat, din punct de vedere formal, că la instrucţia marţială, fără vreo causă care ar putea fi constatată din acte, nu au participat asesori în numărul prevăzut de regulament, ci numai 8 persoane, inclusive presidentul şi auditorul, şi apoi, că anexele dela actele de instrucţie, aflătoare sub literile A) până inclusive R) şi cari se compun în cea mai mare parte din rapoartele comandanţilor de staţiune şi de companie, din ascultări de martori, din ceva atestate şi scrisori, — nu sunt atinse, în ordinea lor, nici în procesul-verbal despre interogatoriu, nici în votul informativ, şi nu e notat nici motivul procurării uneia sau alteia dintre anexe, şi astfel lipseşte şi conspectul despre întreaga procedură, urmată atât înaintea, cât şi sub decursul învestigaţiunii.

Şi în fine, martorii, cari au făcut dovada faţă de inculpaţi,

au fost ascultaţi sub jurământ, ce e drept, dar nu în faţa judecătoriei marţiale, ci în faţa unei comisiuni speciale, la locul lor de staţionare, şi nu în mod articular (articulatim), cum prevede stricta procedură judecătorească, şi astfel pentru întărirea fasiunilor lor nici nu au putut fi confrontaţi personal cu inculpaţii, ceea ce e de dificultat, atât judecătoriei marţiale, cât în special auditorului. Dar de astădată rămână aşa cum s'a întâmplat, pentruca prin trăgănarea mai lungă a procesului şi prin ţinerea şi mai de parte în arest a inculpaţilor, *se nu se provoace nemulţumiri în popor.* Dela regiment însă să se ceară raport despre motivele trăgănării investigaţiunii şi despre compunerea judecătoriei marţiale în contrarietate cu regulamentul.

Ce priveşte pedeapsa croită asupra celor trei inculpaţi, sunt a se ţinea în vedere două lucruri:

1. Obiectul cel adevărat al religiunii şi *părăsirea unirii pentru a trece la neunire* (Disunion); şi

2. seducerea şi făptuirile ilegale, îndreptate spre aceasta, cari duc deadreptul la *rebeliune*, cari deci sunt *crime militare.*

Ce priveşte obiectul prim, aici să iveşte casul instruării în curs de şase săptămâni, — prevăzută în cele mai noue legi preaînalte şi indicată şi în părerea comandamentului general, — căreia au se fie supuşi, în mod reglementar, nu numai degradatul popă Martin Grecu şi fratele său David Grecu (cari erau uniţi !) ci şi Bucur Iuon Niţă (neunit !) — daca cumva acest din urmă nu e născut şi crescut *schismatic*, — ceea ce din acte nu se vede, — ci e unul dintre aceia, cari acum de curând s'au declarat, *în satul Lisa* pentru neunire şi cu care la tot casul *nu s'a făcut încercarea instruării reglementare.*

Ce priveşte al doilea obiect, după ce faţă de seducători şi aţâţători, acţiunea fiscală de mai nainte şi celelalte asprimi legale nu au fost abrogate prin cele mai noue ordonanţe preaînalte: trebuie să fie aplicate faţă de inculpaţi pe deplin intenţiunile acţiunii fiscale, şi aceia, pentru purtarea lor aţâţătoare şi turburătoare de linişte publică, pentru crimele lor militare, — au să fie pedepsiţi conform legii.

Principiul general fiind acela, că pedeapsa trebue să stea în raport cu gravitatea crimei, cu sensaţia şi scandalul, mai mic sau mai mare, provocat de ea în public, deci şi *cu necesitatea creării unui exemplu:* consiliul belic aulic nu poate accepta

părerea comandamentului general, alăturată la actele judecătoriei marţiale, conform căreia toţi cei trei inculpaţi ar fi să fie pedepsiţi cu pedeapsă egală corporală.

E în afară de orice discuţie, că David Grecu, — abstragând dela obiectul religiunii, — prin crimele sale militare în contra serviciului, în contra supunerii militare, în contra subordonării, *cu caracter aproape de rebeliune*, e cel mai greu împovărat, şi astfel sentinţa sa, croită conform articolelor din legea marţială, de *a alerga de şase ori pe stradă, printre 300 de oameni, se confirmă şi poate să fie executată.*

Ingrijorarea comandamentului general, că o pedepsire publică va provoca sensaţie printre oameni, se poate delătura prin aceea, că delictul şi adevărata causă a acestei pedepsiri publice, vine esprimată în mod clar în sentinţă, şi în sensul circularelor preaînalte, date în chestii de toleranţă, se spune oamenilor limpede la executarea pedepsei, că aceasta la nici un cas nu e croită *pentru religie*, care noţiune va fi înţăleasă cu atât mai uşor, cu cât satul întreg e şi de altcum convins, că deja procedarea la arestarea ambilor Grecu nu s'a făcut *pentru religiune*, ci pentru nesupunerea şi încăpăţinarea popei Martin, apoi pentru purtarea lui David Grecu, care a făcut sensaţie în public, aşa cum a espus lucrurile in mod espresiv locotenentul Montag, în „Species Facti" de sub B) cu ocasiunea trimiterii în arest a acestor doi inculpaţi.

Referitor la fostul popă Martin Grecu, se aprobă sentinţa judecătoriei marţiale, în consonanţă cu aprobarea dată ei din partea comandamentului general, cu aceea, că el, Martin Grecu, pe lângă depunerea întâmplată în ordine din oficiul preoţesc, *se declară odată pentru totdeauna de incapabil de a mai ocupa postul de popă*, şi cu începere din ziua publicării sentinţei, *mai primeşte o lună de arest, şi anume, cu patru zile în săptămână ţinut numai cu apă şi pâne şi în lanţuri.*

Pentru casul apoi, când s'ar părea, că acest Martin Grecu, prin nestatornicia sa *şi prin intenţiunea de a se lăpăda de unire*, a avut asupra comunei Copăcel influenţa cea mai mare, iar instruarea de şase săptămâni nu l-ar putea face să remână la unire, *ci el ar persista pe lângă schismă:* rămâne în grija comandamentului general, ca precumpănind împrejurările, *să-l aşeze într'o îndepărtată comunitate, numai de schismatici, ca să nu mai poată încerca de nou seducerea uniţilor din Copăcel.*

Ce se atinge acum de pedeapsa dictată de judecătoria marţială lui Bucur Iuon Niţă, *de a alerga de trei ori pe stradă printre 300 de oameni*, în vederea împrejurărilor atenuante, cari esistă pentru inculpat: menţinânduse arestul lung, pe care l-a suferit, ea *se schimbă în arest de încă o săptămână, făcut în lanţuri.*

Şi fiindcă în celelalte cu tot temeiul se poate presupune, că motivul *nestatorniciei în religie, care domneşte în graniţa de acolo*, şi în special în Copăcel şi în Lisa, zace în prima linie *în neglijarea instrucţiunii date în ale credinţei* şi în lipsa de cunoaştere a deosebirii adevărate între religiuni: comandamentul general va stărui, pe căile potrivite, ca clerul de acolo să-şi împlinească datorinţele oficioase, aşa cum se cade şi prin o instrucţiune convingătoare în principiile religiunii, să delăture urmările neştiinţei şi nestatornicia isvorîtă din ea.

Toate acestea se comunică comandamentului general, pentru a aviza despre ele regimentul prim valah şi pentru a lua disposiţiunile ulterioare, cu acel adaos, că în afară de inculpaţii de mai sus, în actele de investigaţie mai obvin şi alte multe persoane, cari prin purtarea lor contrară ordinei şi legii s'au făcut punibile şi anume, caporalul *Achim*, soldatul *Moguşan*, şi alţii, cari însă nu au fost supuse investigaţiunii şi condamnării. Se aşteaptă aici raportul, că cu ce se motivează aceasta şi ce măsuri s'au luat în contra acelor indivizi?

Dela consiliul belic aulic, Viena la 15 Ianuarie 1783. *Hadik* m. p. *De Fürst* m. p. Către Comandamentul General al Ardealului în Sibiu".

Sentinţa aceasta, foarte amănunţită în motivarea ei, cât priveşte esenţa lucrului, e atât de elocventă, încât nu are trebuinţă de nici un comentar. Din ea se vede clar, fără nici o altă explicaţie, că şi în judeţul Făgăraş, şi probabil că în Ardealul întreg la anul 1783 curentul era puternic pentru trecerea uniţilor îndărăt la ortodoxie, tot aşa cum văzurăm din celalalt document, scos tot din arhiva corpului XII de armată austro-ungar, că era acest curent în întreaga Valea Haţegului. Şi de astădată nu mai umblase nici un călugăr ortodox printre oameni, pentru a-i capacita să se reîntoarcă la sînul bisericii străbune, ci oamenii din îndemnul lor propriu erau decişi se facă acest pas. Nici la anul 1783, după 83 de ani trecuţi dela înfăptuirea unirii,

nu era deci consolidată unirea, nu avea temelii şi rădăcini adânci în sufletele ţărănimei noastre, şi câteva generaţii de ale ei au petrecut aceşti 83 de ani în continue sbuciumări dureroase sufleteşti, pentru sila care li se făcea, de a fi păstorite sufleteşte de nişte preoţi, cari nu erau ai lor.

Aceasta era la anul 1783 situaţia Românilor din Ardeal, din punct de vedere bisericesc, şi Impăratul Iosif II, care a arătat destulă bunăvoinţă faţă de biserica ortodoxă română de aici, cunoştea binişor aceasta situaţie, din călătoriile sale prin Ardeal. Afară de aceasta, rapoartele oficiale mergeau mereu din Ardeal la Viena, despre tot ce se petrecea aici între uniţi şi neuniţi. Şi rapoartele acestea nu vor fi fost tocmai favorabile neuniţilor, dupăce cumpăna era plecată încă tot spre catolicism la oficialitatea ardeleană. In general însă ştia Impăratul Iosif, că sunt certe şi frecări între Românii uniţi şi ortodoxi din Ardeal, şi de aceea la 20 August 1782 a dat o nouă patentă împărătească, în care a regulat raporturile dintre cele două biserici, în felul, că le-a poruncit, să rămână fiecare cu credincioşii pe cari îi are, — *prozelitism să nu mai facă nici una din ele.*

Aceasta a fost patenta aşa numită *„de unire"*, despre care se face amintire în notificarea publicată mai sus; şi după ce nu ştiu ca ea se fi fost publicată undeva, o dau în textul ei românesc de atunci, copiat după originalul tipărit cu litere cirile, în tipografia seminarului din Blaj, — pe atunci poate că singura tipografie în Ardeal, care era provăzută cu litere cirile româneşti.

Patenta e următoarea:

— „Numarul 6984. Iosif al II., din mila lui Dumnezeu, ales I(m)părat al Râmleanilor, pururea podomnic, Craiul ţărilor nemţeşti, ungureşti şi al Bohemiei, iproci. Arhipovăţuitoriul Austriei, povăţuitoriul Burgundiei şi a Lotaringiei, mare princip Ardealului, şi şpanul Săcuilor, iproci.

Facem ştiinţare prin rândul acestora tuturor, cărora se cuvine a şti, pre cum fiind că Noi de atunci încă dintru începutul Ocârmuirii Noastre, între ceale lalte Griji a Crăeştii Datoriei Noastre, neam fi întors Părinţeasca Noastră nevoinţă şi spre aceea, ca Pacea şi Liniştea cea din lăuntru a iubitului Nostru Marelui Principat al Ardealului tot mai mult să se întărească, urmând Pildelor celor prea mărite a ceii de prea mărită pomenire, Ipărăteasii şi Crăiasii Mariei Tereziei, Maicii Noastre ceii Prea dorite, Carea

după ce răsărise între Norodul Romănesc cu numele legii împărechierile şi turburările, — folositoare mijlociri, după cum era Vremile acelea, poruncise prin Patenşul cel din anul 1771 Martie 21, — pentru întoarcerea Păcii şi linişti din lăuntru a mai sus numitului Marelui Nostru Prinţipat, ca întărâtările dejghinărilor şi sumeţiile celor dintre sine, ce să sporia între supuşii Noştri cei de Leagea Grecească, uniţi şi neuniţi Români, cu atâta mai adevărat să se tae şi Oinirea inimilor între numiţii mai sus supuşii Noştri cei de Legea Grecească, spre creşterea fericirii cea statornică, cu atât mai vârtos să se poată dobândi, am aşezat, ca prin Patenşul Nostru oare ce Reguli îndreptătoare şi orândueli, care să fie despre o parte asemenea ca şi ceale mai de nainte ce sau fost poruncit în adusul mai sus Patenşul cel din anul 1771. Eară despre o parte altele după cum sau schimbat vremile de atunci încoace, în lucrul legii să li se pue deiznov ca o lege nemişcată şi în tot locul unde ar lăcui Uniţi şi neuniţi, la înţălesul fiete cărora în limba lor să li se vestească.

Veţi şti dar prin Putearea acestui Patenş a Nostru, toţi şi fiete carii Supuşi ai Noştri Români de Legea Grecească, şi cei Uniţi şi cei neuniţi, cumcă Preanalta Voea Noastră aceasta easte:

1. Ca ne uniţii cu tot deadinsul să se contenească de toate hulele, vorbele şi scrisorile, care ar veni *spre lăpădarea şi scăderea sau stricarea Sfintei Uniri*, ca aceii ce easte primită în legea Patriei, şi carea ar putea naşte ură în inimile altora înpotriva aceiaşi Sfinte Uniri, toate ceale ce sânt a legii sale slobod şi fără hotărîrea locurilor cu adevărat, dar întru linişte să şile facă, *pe Uniţi nici întru ascuns, nici de faţă ai desmânta dela Unire să nu cuteze*, nici Preoţilor lor, carii afară trimişi fiind undeva, Unirea cu pace sar învăţa, nici o împedecare să nu le aducă; cu un cuvânt, în tot chipul *să se ferească, ca Uniţilor nic o pagubă sau scârbă să nule facă.*

Aşişderea Uniţii, şi Preoţii şi Mireanii, să ştie, cumcă Preanalt Cugetul Nostru tocma nu easte, ca *ne uniţii cu tăria, cu frica şi cu mijlociri silitoare să se smintească întru ţinerea Legii sale*, ci încă voim şi poruncim tare, ca aceeaş Pace şi înţăleagere să aibă la olaltă cu ne uniţii, carea Toleranţia sau Suferirea şi dragostea cea Creştinească o pofteaşte, şi pre dânşii *cu cuvinte, cu fapte sau cu scrisori, pentru Leage ai necăji, ai huli, sau într-amintrea măcar cum ai vătăma, nici de cum să nu îndrăsnească*

2. Ca neuniţii ne smintit să se lase şi să se ţie şi de acii nainte întru avearea Bisearicilor, a Căsilor celor de rugă, a caselor şi a fundușurilor celor popeşti, care le au acum, tocma de arfi şi mai puţini cu numărul decât Uniţii învrun loc unde ar lăcui mestecaţi cu Uniţii. Eară şi ei, pre cei Uniţi din Bisearici, din Căsile ceale de rugă, din casele şi funduşurile ceale popeşti ai lipsi, pre Preoţi ai ţipa afară şi ai scoate, supt foarte grea pedeapsă să nu îndrăznească.

3. Pre cum prin Prea naltele Orândueli oprit easte peste tot, ca a nici unii Legi poporeni să îndrăsnească aşi rădica loruşi Bisearici şi Căsi de rugă, sau Şcoale în puterea sa, aşa şi ne uniţii şi Uniţii încă de vor avea lipsă undeva de Bisearică sau Casă de rugă, datori să fie ase ruga cu cuviinţă despre aceasta Crăescului Nostru întru acel Mare Prinţipat Gubernium pentru slobozenie şi să asculte de Resoluţiile aceluiaşi Gubernium şi de a Noastre, care încât să va putea, după cum vor fi vremile, să vor da; că întramintrea, nu numai Bisearicile care le vor face în puterea sa, fără dobândita mainainte slobozenie, să vor închide şi nici o slujbă Dumnezeească nusăva lăsa întrânsele, ci încă şi începătorii unii reale rândueli, ca aceştia, după fealul vinovăţiei lor foarte greu să vor pedepsi.

4. De nu ar avea ne uniţii învrun loc Bisearică, sau Popă, slobod leva fi lor asă duce la Bisearicile ceale vecine de Legea sa, pentru slujba cea Dumnezeească, ba şi pentru cercetarea Bolnavilor, Botezul Pruncilor, Astrucarea morţilor, — Popi de Leagea sa din satele ceale vecine a aduce fără nici o împiedecare slobozi vor fi.

5 Carii dintre ne uniţi vreau asă popi, aceia nu în vecina Ţară Românească, sau în Moldova, ci când *sar intâmpla să ne milostivim ale numi Episcop,* atunci prin acela, ear întâmplânduse inpotrivă, prin Episcopul care le vom arăta noi să vor popi, însă la această popie, Crăescul Nostru Gubernium nu-i va slobozi intr'alt chip, fără numai de vor fi fiii Pafriei, şi fealul lor slobod sau de ar fi Jobagi, vor arăta cu legiuite mărturii Manumisia Domnilor celor Pământeşti şi harnicia lor la Popie, şi să va şti din Informaţia Tăblilor şi a Magistraturilor Locurilor, cumcă în locul în care vreau asă popi, socotind numărul sufletelor, eastă lipsă asă rândui Popă, şi cum că poporeanii, fără ingreoearea lor, îl pot ţinea cum să cade.

6. Pentru cei ce să vor popi în ţinuturile ceale din afară, să se ţie Prea naltele Orândueli ceale mai dinainte, şi să se oprească aceia de toate slujbele ceale sufleteşti şi să se aducă earăşi la statul în care au fost mai nainte. Lângă aceasta, de să vor afla, că au trecut afară pe cărările ceale oprite, să se pedepsească cu pedeapsa cea grea, carea sau poruncit în Patenşurile ceale ce sau dat afară pentru unii ca aceştia.

7. Ne uniţilor supt grea foarte pedeapsă oprit să le fie, că pre Amăgitorii cei veniţi din afară, carii cu numele legii scornind minciuni, turbură Pacea cea din launtru a Patriei şi liniştea, pe aceştia la sine să nui primească, ci îndată săi spue Magistratului locului. Că întramintrea carii ar cerca asă pune inpotriva aceştii apriate Voinţii Noastre, nu numai săvor robi, ci încă după fealul întâmplărilor şi a urmărilor ce ar răsări de acolo, şi *cu pedeapsă morţii aseamene săvor pedepsi.* Supt aceeaşi pedeapsă:

8. Aceiaşi ne uniţi, ori ce Adunări, sau soboare, care şi mainainte era oprite, aface să nu îndrăznească.

9. Pre cum prin îngăduita ne uniţilor Toleranţie sau suferire, slobodă ţinerea legii sale, şi ertarea pedepselor ce sau fost rânduit mainainte inpotriva celor ce să lapădă de leage, numai aceasta am vrut, ca toată sila numai cea pentru credinţă să se strice, ear nici de cum nu pentru ca eară să se sloboadă frâul *ase lăpăda cum va vrea de leage,* fără nici un temeiu tare şi socoteală, numai *după asa plăceare şi după cumul trage patima să îndrăznească asă tăia de leagea cea Unită,* aşa milostiveaştě şi tare poruncim, ca de acum inainte, nimănui să nui fie slobod a treace de la Unire la ne unire, fără numai carii dela Bărbaţii cei Bisericeşti, ce să vor rândui spre aceea, învăţătura Dogmelor Unirii mainainte o vor primi întratâta vreame, câtă va fi de ajuns la învăţătură (carea ao auzi, vor fi datori cei ce scad dela Unire, şi a sta de faţă la învăţătura acelora, iar nici cum, fără supt grea foarte întra mintrea cădeare în pedeapsă, pe acei Bărbaţi bisericeşti ai necăji, sau ai batjocori, să nu îndrăsnească) şi să vor putea pre sine îndrepta despre aceasta cu mărturii legiuite şi credincioase; nici Popilor celor ne uniţi, supt grea foarte pedeapsă de vor mearge înpotrivă nu leva fi slobod, *fără de o mainainte indreptare ca aceea, pre nici unul dela Unire scăzînd, al primi în ceata sa,* cu atâta mai puţin *al cumineca, sau alte Taine a legii sale ai sluji.* Apoi încâtui despre Amăgitori, carii pre alţii dela Unire, sau cu mijlociri

plăcăcioasă ai amăgi, sau cu dea tăria ar îndrăzni ai sili, — milostiveaşte poruncim, ca să se ţie vârtutea legilor şi orânduelilor, care până acum sau ţinut. Mai pre urmă:

10. Milostiveaşte aşezăm şi poruncim, ca oricine va vrea de aci nainte a primi Unirea, unul ca acela, cum că are voe a cuprinde Unirea, el insuşi cu capul lui acea voe să şi-o descopere inaintea a doi Asesori, sau Tisturi, sau Neameşi a Varmeghii, a Scaunului, sau a Magistratului locului, carii a da legiuită mărturie sunt harnici după legi, şi despre aceasta, prin aceeaşi Asesori, sau Tisturi, sau Neameşi, să se deae Parohului celui Unit a Locului Atestatum cu iscălitura, sau de nu va şti scrie, cu semnul mânii celui ce primeaşte Unirea, întărit.

Voauă drept aceea milostiveşte şi tare poruncim, ca dela acestor mai sus poruncite Aşezemânturi, şi a Prea naltelor noastre Rândueli, jurata ascultare, cu carea sunteţi datori, nici de cum să nuvă trageţi; ba încă cu puterea şi târia acestui Patenş al Nostru vă poruncim, vă dăm înainte şi aşezăm.

Dat în cetatea Noastă Beciul Austriei, 20 August 1782.

Iosif m. p. (L. S) *Griif Carol Pàlfi* m. p. la porunca chesăreştic şi Craeşti Măriri: *Alexandru Horvát* m p.

Tipăritusau în Blaj, cu tipariul Seminariului".

Dacă comparăm acum cele cuprinse în notificarea de mai sus a comandamentului militar din Sibiu cu cuprinsul acestei patente împărăteşti, aşa numită, *„de unire"*, (şi de fapt era patenta unirii, pentrucă Impăratul Iosif s'a pus în ea în modul cel mai categoric pe partea *„sfinţei uniri"*), — vom putea uşor constata marea deosebire, care există între aceste două documente. In notificare se spune pe faţă, că *uniţii* au fost puşi în fierbere prin patenta de toleranţă, care le permitea să treacă îndărăt la neunire; că *ei* au rupt legăturile duhovniceşti cu preoţii uniţi, ei au ameninţat unirea *„cu incetarea de a mai fi"*, şi anume, din *„alipire la neunire"*. In patentă însă aşa se presintă lucrurile, ca şi cum nişte *„amăgitori"* ortodoxi ar provoca toate turburările, dar să se ferească neuniţii de orice vorbe, cari ar veni „spre lăpădarea, scăderea, sau *stricarea sfintei uniri"*, şi nime „pe uniţi nici intru ascuns, nici de faţă *ai desmânta dela unire să nu cuteze"*, iar pe „amăgitori" să nu-i primească nime la sine, sub urmarea celei mai grele pedepse, care e *„morţii asemenea"*, pentrucă în viitor numai după a sa plăcere, după cum îl trage patima, nime nu mai are voe *„a să tăia de legea cea unită"*.

Ne putem închipui, că ce rapoarte au trebuit să meargă la Viena dela oficialitățile civile ardelene, pentruca din ele Impăratul Iosif să-şi poată forma convingerea, că neuniţii sunt cei păcătoşi, cari turbură liniştea ţării şi că în contra lor trebue să fie luate măsurile cele mai aspre!

Natural, că în faţa unor măsuri atât de draconice, în faţa ameninţării până şi cu mortea, spiritele s'au liniştit în Ardeal, mişcarea uniţilor de a trece îndărăt la ortodoxie a fost sufocată, pacea şi liniştea a fost restabilită între Românii ardeleni, împăcându-se încet-încet uniţii cu situaţia şi cu soartea lor.

De atunci şi până astăzi au trecut mulţi ani. Multe generaţii de credincioşi s'au perindat la ambele biserici, unită şi neunită, dar în cursul acestui lung şir de ani nu s'a mai ivit cazul, ca uniţii, în masse mari, se dorească şi voească reîntoarcerea la biserica ortodoxă. Semnul, că biserica unită a început a se consolidà, a se întări. Dar nu a stat pe loc nici biserica ortodoxă. S'a întărit şi s'a închiegat tot mai bine şi ea, mai ales, dupăce Impăratul Iosif s'a ţinut de promisiunea făcută: a dat neuniţilor din Ardeal încă în anul 1783 un episcop propriu, în persoana lui *Ghedeon Nichitici,* care a muncit cu mult zel pentru restaurarea bisericii sale, întocmai ca şi urmaşul său în vlădicie, *Gherasim Adamovici,* care i-a luat locul în anul 1789. Ambii şi-au avut reşedinţa în fruntaşa comună Reşinari de lângă Sibiu, şi casa, în care şi-au avut locuinţa, dacă nu mă înşăl, există şi astăzi; iar dacă există, ar trebui declarată necondiţionat de monument istoric, expropriată şi restaurată.

Am terminat cu aceea ce aveam de spus. Şi acum, ca încheiere, câteva cuvinte numai. Cum văzurăm, atât la anul 1744, cât şi la anul 1783, situaţia în Ardeal era de aşa, că contopirea, închiegarea Românilor într'o singură biserică naţională română, în biserică ortodoxă, se putea face cu multă facilitate. Ea însă nu s'a făcut, cu toate că la ambele date uniţii erau bine porniţi în direcţia aceasta. Şi nu s'a făcut din motivul, că a lipsit omul providenţial, care trebuia să fie ceva mai mult decât călugărul Visarion, omul înzestrat în jos cu darul, autoritatea şi puterea de a răpi cu sine mulţimile, având însă totodată şi în sus vaza şi respectul, de a nu se pune nici o pedecă intenţiunilor şi scopurilor sale, din partea oficialităţii. Omul acesta a lipsit, la 1744, ca şi la 1783, şi lucrurile au rămas aşa cum au fost.

CODICELE PRIBEAGULUI GHEORGHE ŞTEFAN, VOEVODUL MOLDOVEI.

Studiu şi transcriere

de

N. DRĂGANU

I. Descrierea manuscrisului.

În posesiunea Bibliotecii Centrale Arhidiecesane din Blaj se află un manuscris de deosebită importanţă care mi-a fost accesibil mulţămită bunăvoinţei Înalt Preasfinţiei Sale Mitropolitului Vasile Suciu şi a Veneratului Consistoriu Arhidiecesan din Blaj.

Manuscrisul, pe care l-am cercetat la îndemnul Dlui I. Bianu, a fost găsit în anul 1864 între cărţile lui Ioan Mihályi de Apşa, protopopul Vişăului din Maramureş. A fost cetit şi cercetat mai întâiu de răposatul Mitropolit Victor Mihályi de Apşa, care i-a indicat la început conţinutul şi a însemnat că legarea a costat 1 fl. 50 cr. A fost cercetat apoi de prepozitul de pie memorie I. M. Moldovan (Moldovănuţ) care l-a ţinut la sine vreo zece ani, făgăduind că va publică un studiu asupra lui, fără să fi ajuns însă să şi facă acest lucru. A fost văzut la 1 Martie 1896 de Gr. Creţu, care a făcut paginaţia cu creionul. Trebue să fi fost cetit de A. Bunea, care dă după el titlul *Catehismului calvinesc* de la 1640 în *Ierarhia Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Blaj, 1904, p. 306—7. Fără îndoială a trebuit să-l vadă şi Dl N. Iorga care-l pomeneşte în *Studii şi documente*, vol. IV, p. 112, nota 1; *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, Vălenii-de-munte, 1908, vol. I, p. 337, precum şi în studiul *În legătură cu Biblia de la 1688* publicat în *AAR*. s. II, t. XXXVIII ist., 1915—1916, p. 38.

Manuscrisul cuprinde 241 foi sau 482 pagini format 4°, din care primele două şi ultimele trei au fost adause de legător. Adausă a fost în cea mai mare parte şi a treia din care ni s'a

păstrat numai un mic fragment. Fragmentare mai sânt şi foile care urmează după aceasta până la a douăzecea inclusiv. De-aici încolo altor 16 le lipseşte numai marginea.

Numărul rândurilor de pe o pagină, scrise în cea mai mare parte între linii oarbe, variază, după cum variază scrisoarea şi autorul. Sânt adecă mai multe scrisori şi în urmare mai mulţi autori şi copişti. E vorba cu siguranţă de trei cărţi legate la un loc: cea dintâiu până la p. 316, a doua până la p. 426, iar a treia de la p. 427—476.

Partea întâie a manuscrisului e scrisă în cea mai mare parte de mâna şi cu scrisoarea îngrijită (între linii oarbe, cu iniţiale şi punctuaţie făcute cu chinovar roşu) a lui Antonie din Moldoviţa şi erà să fie un Ceasoslov din care ne-a mai rămas o parte din *Rânduiala* sau, cum zice Antonie însuşi, din *„Psalmii vecerniei şi ai dimineţii“*, *„Cinurile ceasurilor“*, *Obedniţa* cu deosebite molitve în româneşte[1]. A doua e copia *Răspunsurilor* lui Varlaam la *Catehismul calvinesc* făcută de „Grăjdean din târgul Bârlad“ cu o scrisoare mai puţin îngrijită, după ce mai întâiu începuse să o copieze şi Antonie însuşi, iar a treia e *„Pavecernia velikia*, adecă cea după cină rugă ce ĭar să ceteşte pre postul cel mare“ etc., text slavon cu indicaţii tipiconale şi de capitole în româneşte, scris mărunt şi ceteţ pe o hârtie roşietică.

Între aceste texte s'au vârît pe urmă altele, unele copiindu-se de pe cele de mai nainte. O seamă dintre ele trebue atribuite lui Antonie, deşi sânt scrise mai grăbit şi în urmare mai puţin îngrijit. Aşa scrie el altfel şi ultimele clipe ale stăpânului său Altele sânt scrise de alte mâni.

În amănunte cuprinsul e următorul:

1⁰. Fragment din *Rânduiala vecerniei* (pp. 1 r. 1—35 r. 11). Pe p. 27, r. 9 încep *Prochimenele a dzilelor peste săptămână*. La sfârşit se indică: „Coneţul vecernii cu totul“.

[1] Dl N. Iorga, *Istoria lit. rel.*, Bucureşti, 1904, p. 166 şi *l. c.* greşeşte deci când, urmând pe Mihályi, crede că e vorba de o *Psaltire* a lui Antonie care s'ar regăsi în Biblia Spătarului N. Milescu; a spus mult mai bine în *Studii şi documente*, vol. IV, p. 112, nota 1: „culegere de rugăciuni şi slujbe în româneşte“. In urmare e greşită şi legătura pe care o face Dl G. Pascu, *Arhiva* XXVIII—1921, p. 85, între acest manuscris şi o *Psaltire* manuscrisă în posesiunea Dlui Ghibănescu, pe care Dsa o atribue Spătarului N. Milescu (cf. şi *Istoriea literaturii române din secolul XVII*, Iaşi, 1922, p. 93). Ca şi în privinţa psalmilor n'am putut constată nici o legătură între extrasele din Vechiul Testament făcute de Antonie şi textele corespunzătoare din *Biblia* de la 1688.

2°. În continuare până la p. 40 urmează, intercalat ulterior, cu o scrisoare foarte măruntă şi mult mai târzie, un text care pare a fi o cazanie, şi începe astfel: „D[u]mnădzău ca[re]le este mainte de toţi vecii, carele n'are nici început, nici săvărşit, carele-i mai întăi decăt cerĭul şi mai întăi decăt pămăntul..."

3°. *Cinurile ceasurilor: a) „Cin časurilor întăi, čas tretii aicea"* (pp. 41 r. 1—58 r. 14); *b) „Ča[s] 6"* (pp. 58 r. 15—73 r. 6); *c) „Cin* 9 *čas"* (pp. 73 r. 7—84 r. 10).

4°. *M[o]l[itva] S[fântului] Vas[i]lie* (Ruga Sf. Vasilie) (pp. 84 r. 10—87 r. 4).

5°. Ч҃н ѡбѣ́дница по часо́ (=„Rânduiala slujbei după ciasuri").

6°. *M[o]l[i]tva Sf[â]ntului Grigorie b[o]goslov* (pp. 108 r. 1—118 r. 15).

8°. *M[o]l[i]tva Sf[i]nte[i] Pr[ea]č[i]ste* (pp. 118 r. 1—130 r. 15). Pe p. 130 r. 14—15 se poate cetì scris mare cu roşu: „Aicea să pomenescŭ morţii mai pre urmă", iar pe p. 131 se arată felul cum se face pomenirea.

8°. Un fel de epilog alcătuit de Antonie în numele Domnului Gheorghe Ştefan în care arată cum, când şi de ce s'a scris cartea (pp. 132 r. 1—135 r. 2).

9°. Pe p. 137 r. 1 ş. u. s'a scris: „Cândŭ va vrea omul să să culce dator ĭaste în toate dzile să-ş[i] ceteascǎ ačastǎ pravilǎ spre aşternutul său cu umilinţă". Urmează indicaţiile tipiconale care se încheie cu „deacii această rugă către Domnul nostru I[su]s H[risto]s". De la p. 145 r. 14 începe „Ruga nopţii" care se continuă cu несврьвна, неблазна... „Nespurcată, nesmentită, neputredă etc." (pp. 137 r. 1—152 r. 10), scrisă în întregime cu roşu.

10°. Pe pp. 153 r. 1—160 r. 5 se copiază din nou, cu mici modificări în notele tipiconale, de astă dată fără linii oarbe şi cu o scrisoare mai slabă, redându-se rostirea mai moldoveneşte, dar probabil tot de Antonie, textul de pe pp. 147 r. 1—147 r. 6, iar apoi se adauge „pisal Ştetin m[e]s[e]ţa fe[bruarie] 9 let 1665".

11°. Pe pp. 161 r. 1—177 r. 1 tot aşa se copiază *Cinurile ceasurilor* şi *Molitva Sfântului Vasilie* de pe pp. 53 r. 9—56 r. 4, 58 r. 7—14, 67 r. 15 ş. u., 81 r. 5 ş. u., şi 84 r. 9—87 r. 5.

12°. Pe pp. 90 r. 15—93 r. 4 se copiază *Cin obedniţă* de pe pp. 172 r. 1—173 r. 10.

13°. Pe pp. 173 r. 11 — 177 r. 1 se copiază *Blajenil[e]* (=„Fericirile“) de pe pp. 93 r. 3—100 r. 1, omiţându-se „Crezul“, al căruia început numai se indică.

14°. *Jitie şi din multe pretreacere* (pp. 172 r. 2—185 r. 5).

15°. *M[o]l[i]tve de rugă de peste săptămână căte trei pe dzi:* ·ѥ[д] по ѹ̑трънн, по ча[с], по веч[р]нїє, *scoase de Măria sa Gheorghe Ştefan voevod; leau scos din limba sirbască pre limbă românească.*

a) Întăĭu a Dumenecei (pp. 186 r. 1—196 r. 13).

b) млⷭ҇ва нѥд по ча[с] (pp. 196 r. 14—200 r. 14).

c) M[o]l[i]tfa D[u]mine[cei] d[u]pă vecernie (pp. 201 r. 1—204 r. 4).

d) M[o]l[i]tfa de luni după utrăne (pp. 204 r. 5—210 r. 8).

e) M[o]l[i]tfa [de] luni după časuri (pp. 210 r. 9—213 r. 8).

f) M[o]l[i]tfa de luni după vecernie (pp. 213 r. 9—216 r. 11).

g) M[o]l[i]tfa de marţi după utrănie (pp. 213 r. 13—224 r. 4).

h) M[o]l[i]tfa de marţi după časuri (pp. 224 r. 5—227 r. 1).

i) M[o]l[i]tfa de marţi după vecernie (pp. 227 r. 2—229 r. 16).

j) M[o]l[i]tfa de miercuri după utrăne (pp. 230 r. 1—235 r. 4).

k) M[o]l[i]tfa de miercuri după časuri (pp. 235 r. 5—237 r. 7).

l) M[o]l[i]tfa de miercuri după vecernie (pp. 237 r. 8—240 r. 10).

m) M[o]l[i]tfa de ğoi după utrăne (pp. 240 r. 11—246 r. 3).

n) M[o]l[i]tfa de ğoi după časuri (pp. 246 r. 4—247 r. 18).

o) M[o]l[i]tfa de ğoi după vecernie (pp. 248 r. 1—251 r. 11).

p) M[o]l[i]tfa de vineri după utrăne (pp. 251 r. 12—262 r. 4).

r) M[o]l[i]tfa de vineri după časuri (pp. 262 r. 5—264 r. 15).

s) M[o]l[i]tfa de vineri după vecernie (pp. 264 r. 15—267 r. 2).

t) M[o]l[i]tfa de sinbă[tă] dup[ă] utrăne (pp. 267 r. 3—274 r. 1).

u) M[o]l[i]tfa de sinbăt[ă] după časuri (pp. 274 r. 2—275 r. 15).

v) M[o]l[i]tfa de sinbăt[ă] după vecernie (pp. 276 r. 1—279 r. 12).

16°. Pe pp. 280 r. 3—18, 281 r. 4—16 şi 282 r. 1—18 s'a scris (tot grăbit şi fără linii oarbe) rugăciunea:

„Doamne laudele meale nu le tăceà, că gura păcătosului şi gura vicleanului spre mene să deşchis[e], grăesc spre mene cu limbi înşălătoare. Şi cuvinte neĭubitoare mă încungĭurară, şi să adunară spre mene întru deşertu . . . Şi pre mijlocul a mulţi îl laud pre îns, că stătù dea dreapta mişelului. Măntuĭaşte-mă de ceĭa ce gonescŭ sufletul mieu“.

17⁰. (Cu scrisoarea îngrijită a lui Antonie) *Preadoslovie* IS|HS / NI|KA *către creştini. Cartea carea să chĭamă Răspunsul împrotiva Catihizmuluĭ calvinescŭ, făcută de părintele Varlaam, mitropolitul Suceavei şi arhiepisc[o]pŭ ţărăi Moldovei, tipărită* в лто внпїа мира зрнг (7153), спенїаже мира ахме (1645). *Nu se laude nime de bună credinţe, de n'are lucruri bune prea cu socotinţă. Varlaam arhiepisc[o]pŭ i mitropolit ţărăi Moldovei. Cu milă de la D[u]mn[e]dzău către creştinii din Ardeal, şi şi către alţi creştin[i] toţ, carii sintu pravoslavnici.* Se copiază însă numai o parte din Predoslovie: „Credincioşii pravoslavnici . . . De cum am vestit voao anathema să fie“ (pp. 283—294 r. 7).

18⁰. După ce se repetă titlul *M[o]l[i]tve de rugă peste săptămână de dimeneaţă şi la [ča]s şi la vecernie,* fără a se da şi textul acestora, urmează, scriindu-se la început mai îngrijit, apoi tot mai grăbit şi mai rău, o seamă de extrase din Vechiul Testament, evident, iarăşi o ciornă, care începe: „La pritcea lui Solomon grăĭaşte aicea, glav[a] 3. Fĭul mieu graĭurile legei nu le uită, graiuril[є] meale ca s[ă] le socoteşti întru inima ta...“ şi se termină „... Iudift[a], gl. 4 scrie când audziră fičorii Izrail[i]teanilor carii petreceă în Iudei de Olofer voevodul lui Navŭhodonosor înp[ărat] să înfricoşară foarte şi învăţ[ă] preutul Iliacom să-ş smerească cu post şi cu rug[ă] sufletil[e] sale înainte lui Dum[nedzeu]“ (pp. 297 r. 1—314 r. 12).

19⁰. *Blajenile din toate dumeneci fără bisea[rică] cetind omul şie* (pp. 315 r. 1—316 r. 2).

20⁰. *Preadoslovie* IS|HS / NI|KA *către creştini. Cartea care să chĭamă Răspunsul înprotiva Catihizmului calvinescu, făcută de mitropolitul Varlaam...*“ etc. (cf. No. 117) în copia lui „Grăjdean din târgul Bârlad (pp. 317 r. 1—425 r. 7).

[1] Scrisoarea e tot a lui Antonie. Până aici ea e între linii oarbe şi îngrijită; în privinţa limbii se ţine mai mult socoteală de tradiţia literara. De-aici încolo nu se mai întrebuinţează liniile oarbe, nici chinovarul pentru punctuaţie şi iniţiale, scrisoarea e grăbită şi urâta. Limba e mai pronunţat moldovenească. In graba cu care se scrie, se uită slove, silabe, chiar cuvinte întregi şi se fac uneori anacolutii (singularul se continuă cu plural etc.). Slovele, silabele şi cuvintele ce lipsesc au fost întregite în cea mai mare parte cu o cerneală cu totul modernă, poate chiar de V. Mihályi. Evident avem de a face cu o ciornă, cea dintâiu redacţie, care aveă să fie revăzută şi scrisă apoi pe curat. Din această pricină cred că am greşi publicând toate molitvele în întregime: în ele nu putem vedeà autorul desăvârşit.

21°. *Pavecernie velikie adecă cea după cină rugă ce ĭar săr ceteşte pre postul cel mare* (pp. 427 r. 1—428 r. 13).

з д м м
22°. главины прѣсловїе славы и съ подобїе, (= „Expunerea capitolelor cu măriri şi cu podobii"), după care urmează titlul românesc a 30 de glave, pe urmă. după repetarea româneşte şi foarte rar slavoneşte a fiecăruia din ele, textul slavon corespunzător (pp. 429 r. 1—476 jos).

Pe foile manuscrisului se găsesc deosebite note care merită să fie menţionate. Astfel:

с в р р з N
Pag. 117 (jos): Прѣпиа геоогїе чекаь л ҙрог ви мир пльще
x
1664—5. E vorba deci de pristăvirea lui Gheorghe Cerchez întâmplată în a. 7173 de la facerea lumii sau 1664—5 de la întruparea lui Hristos.

Pag. 135 (scris foarte mărunt): Fuit iste liber apud me Reverendus Stephanus Lipcsch 1717 23 fvr. Fost-a ačasta cărticea la mine dem scris pre săptămână câte 7 mol[itve] pre dzi. Eu multŭ păcătosul smirit preut Lipčŭ Pan Ştefan ро[ждест]в[о] 1717.

с т
Pag. 153: пиал щепини мсца Фе д ле ахзе. Textul la care
x
se rapoartă această însemnare aşadar s'a copiat în 9 februarie 1665.

Pe pag. 185 r. 5—6 se găseşte următoarea notiţă care pare a nu aveà legătură cu textul anterior, fiind cu 9 ani mai târzie:

т з с с
Вь лѣт ѡ сьданїа мира ҙрпд вц рождетв хра ахоз. Juoi au
x x
fostŭ". Gheorghe Ştefan a murit duminecă spre luni în 27 Ianuarie 7175 (1668), iar notiţa e de la 7184 (socotit de la Naşterea lui Hristos 1677).

Pag. 160: писал щепини мсца Фев. д лет ахзе (1665). Tex-
x
tul despre care e vorba s'a copiat în aceeaşi zi cu cel de la p. 153.

Pag. 281: „Solii de la Moscŭ carii au venit la Narva: Vasilie Simion Novii, Toader ot Sučavă de la Sf[â]nta Mitropolie". Subt această notiţă, pusă în partea de-asupra a paginii, se trage o linie despărţitoare şi apoi se continuă textul de pe pagina pre-

cedentă. Evident ea se scrisese înainte de textul care trebuià să o evite. Notiţa se repetă şi pe pag. 280 cu o scrisoare şi negreală cu totul proaspătă.

Pag. 282: пи ꙋ͗с ̂ и͗с л҃ ... м҃сца юн. вз҃. Anul e rupt, dar însemnarea s'a făcut cu siguranţă după întoarcerea lui Antonie în Iaşi unde e scrisă în 27 Iunie.

Pag. 294: Titulus Principis Ghiky:

Celsissimo ac Illustrissimo Dno Domino Ioanni Gregorio Gika Principi Wallachiae nec non Provinciae Moldaviae Principi etc.

Titulus Principis Stephani:

Celsissimo ac Illmo Dno Dno George Stephano Superioris ac Inferioris Moldaviae Principi, et Dno Haereditario Wallachiae etc.

Pag. 295: Dem Durch Lichtigsten Fürsten undt Hernn Ioanni Gregorio Gika, Fürsten zur Nider undt Ober Wallachey wie auch erbherrn des Fürstenthums Moldau u. meinem gnaedigsten Hernn zur handt.

Evident, e vorbă de nişte adrese de care aveau nevoie surghiuniţii. Mai jos:

„L[eat] 7188 m[e]s[e]ţa noev. 2 mĭau descântat de păr la Câmpulungu Dronţa în mânuţă ...“ Restul e tăiat. Pe pagina următoare s'a şi scris mai târziu un descântec.

Pe p. 316, încercându-şi peniţa cu scrierea numelui Mitropolitului Varlaaam, ale cărui *Răspunsuri* încep a se copià pe pagina următoare, iscăleşte de două ori „Eu monah Ghidion ot s[fân]ta monastire Moldoviţa“. Acest „monah Ghidion“ nu poate să fie „omul lui Gheorghe Ştefan şi agentul lui de odinioară la Moscova“[1], care erà episcop de Huşi la ajungerea lui Gheorghe Ştefan în domnie şi care pentru ungerea acestuia de domn a fost ridicat la rangul de mitropolit, „fiindŭ Varlaam Mitropolitul eşit la munte“[2].

Pag. 426: (După un rând nedescifrabil scris cu o cerneală ulterioară) „aicea ĭaste slova lui Neculai Spătarul“. Probabil e vorba de Spătarul Neculai Milescu, căci se ştie că între 17 Octomvrie 1666 şi Ianuarie 1668 „Generosus Dominus Baro Nicolaus Spatarius“, „le Baron Spatharius, cy-devant général“, „Nicolaus Spadarius, baro ac olim Generalis Walachiae“ (M. Costin,

---

[1] N. Iorga, *Ist. bis. rom.*, I, p. 388.

[2] Kogălniceanu, *Cron.* I, 327.

Cron. I 361 ne spune că Ghica Vodă a trimis în Ardeal „agiutorŭ 1000 de oameni cu Neculai Cârnul“) erà în serviciul lui Gheorghe Ştefan: trecând pe la Stokholm, unde-i prezentă ambasadorului francez Arnauld de Pomponne al său „Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens“[1], merse până în Paris ca emisar politic al fostului Voevod al Moldovei pentru a duce corespondenţa şi a susţineà cu viu graiu în faţa lui Ludovic al XIV-lea cererea stăpânului său pentru a-l sprijinì să-şi recâştige „dulcea domnie a Moldovei“, pe care o pierduse pentru totdeauna[2].

Insemnarea, de care e vorba, după toată probabilitatea nu se poate raportà la textul care se copiase până pe pagina anterioară (495), la sfârşitul căruia, deşì s'a şters pe urmă, se mai poate cetì cu oarecare greutate iscălitura copistului însuşi:

л͡ ж N т г д и͡ с͡ т
Писа гръдѣ[3] ѡ тръ врласко да знае (= „Scris-am Grăjdean din târgul Bârlad, ca să se ştie“) şi ar mai fi fost loc unde să se pună puţinele cuvinte din care este alcătuită noua însemnare.

Ea trebue să se rapoarte deci la textul de pe pagina de alături: *Pavecernie velikie* etc., şi aceasta altfel o parte din *Ceasoslov*, dar redactată tocmai invers decât cum sânt textele lui Antonie.

II. Importanţa textelor.

Am spus că manuscrisul este de deosebită importanţă. Deşì e scris de mai mulţi inşi, ideea de a se scrie porneşte în adevăr de la un singur om, pribeagul Domn Gheorghe Ştefan, pe care îl caracterizează atât de frumos cronicarul Miron Costin: „Omŭ deplinŭ, capŭ întregŭ, fire adâncă, câtŭ poţi dzice că nascŭ şi în Moldova oameni. La învăţăturile soliilor, a cărţilorŭ la răspunsuri, am audzitŭ pre mulţi mărturisindŭ să hie covârşindŭ pre Vasilie Vodă“[4], acest mare şi luminat sprijinitor al tipăririi de cărţi ro-

---

[1] Reprodus în *La perpetuité de la foy de l'église catholique touchant l'Eucharistie*, Paris, 1669, II. p. 50 ş. u.

[2] Hurmuzaki, *Supl.* I[1], pp. 251—2 şi 253—4, Nrele CCLXXIII—V; IX, I, p. 244, No. CCCXXXV; N. Iorga, *Ist. lit. rel.*, p. 175—6; *AAR.*, s. II, t. XXXVIII ist., p. 38.

[3] Cred că acest cuvânt e mai curând nume propriu decât p.-sl. гражданинъ „civis“, „cetăţean“, deşì nici acesta n'ar puteà fi exclus.

[4] *Cron.* I, p. 356.

mâneşti cătră „toată semenţiïa românească pretutindirea ce să află pravoslavnici într'acïasta limbă"[1]. Se poate numì deci cu adevărat „Codicele pribeagului Gheorghe Ştefan, Voevodul Moldovei"[2].

Dar de unde i-a venit nenorocitului Domn (care, după un îndelungat exil de peste zece ani, s'a stâns departe de ţara pe care o dorià atât de mult) gândul de a scoate cărţi bisericeşti, şì încă cărţi de slujbă, în limba românească?

Ne-o spune, într'un chip duios, însuşi el prin condeiul „rugătorului" său „Arhimandritul Andonie", care-i servià şi de „pisar" pentru limba românească[3], pe pp. 132 r. 1—135 r. 2 ale codicelui despre care vorbim, astfel: „Eu robul lui D[u]mn[e]dzău Io Gheorghe Ştefan Voevod, ce am fostu din mila lui D[u]mn[e]dzău Domnu ţărăi Moldovei, streinându-mâ D[u]mn[e]dzău după mila sf[i]nţii sal[e] din locul mieu şi înblănd pin (*sic*) multe ţăr[i] streine, aducându-ne D[u]mn[e]dzău şi'n ačeastă ţară a Livonii în tărgul în Perno, fiind foarte loc sălbatec, şi depărtat de leagea pravos-

---

[1] *Bibl. rom. veche*, vol. I, p. 139.

[2] Dc Gheorghe Ştefan s'a ocupat amănunţit: Alexandru Papadopol-Calimah, *Despre Gheorghe Ştefan Voevod Domnul Moldovei* (1653—1668), Bucureşti, 1886; I. Tanoviceanu, *Răsturnarea lui Vasile Lupu,* în *AAR.*, s. II, t. XXIV ist. pp. 117—144; N. Iorga, *Studii şi documeute*, vol. IV, p. CCXXVIII—CCCVII. Asupra exilului lui Gheorghe Ştefan, afară de ce spune Miron Costin (Kogălniceanu, *Cron.* I, 339 ş. u.) şi Neculce (Kogălniceanu, *Cron.* II 188), v. A. Papiu Ilarian. *Tesaur de monumente istorice*, tom. III, Bucureşti, 1864. pp. 73—104; A. Papadopol-Calimah, *o. c.*, pp. 93—146; Hurmuzaki, *Supl* I[1], pp. 249—254, Nrele CCCLXVI—CCCLXXIV; Hurmuzaki, IX, I, pp. 173—252, Nrele CCXXXIII—CCCXLIV; Hurmuzaki, X, p. IV—VII; N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, Bucureşti, 1895 subt anii 1661-8; *Studii şi documente*, vol. I—II. p. 427, No. XVI; vol. IV. pp. CCLXXXIX—CCCVII, 50—53, 108—114, 273—5 şi 345, iar mai pe urma *Revista istorică*, X (1923), Nrele 4—6, pp. 97—103.

De la apariţia acestui articol al Dlui Iorga a mai semnalat numai Dl Şt. Meteş, în *Infrăţirea*, Cluj, Nrul din 20 Iulie 1924, faptul că în memoriile senatorului Lenzigh, care se pastrează în Arhivele Statului din Cluj, la 1658 se spune că Gheorghe Ştefan a venit în Cluj, unde i s'a dat din partea oraşului adapost, carne, 13 ţipăi (pâne), 5 cupe de vin şi două ferdele de ovăs pentru cai.

[3] *Arhiva ist. a României*, t. I, p. 108, unde se publică un act dat „u ţara nemţască u grad Beč" în 11 Aprilie 1660. în care după iscălitura lui „Io Gheorghi Ştefan Voevod" urmează: пнс ermonah Andonie"; cf. şi Papadopol-Calimah, *o. c.*, p. 105.

lavnic[ă], fiindu cu noi puţinei creştini de ai noştri muldoveani[2], carii fiindu slabi şi neînţelegând scriptura după cum ne ĭaste obiceaiul; gândindu şi socotindu înpreună cu rugătorĭul nostru Andonie Arhimandritul, cum vom putea să-i mai multu tragem spre înţelegere decât să să rătăcească după alţii, scos-am psalmii vecernii şi a demeneţii şi časurile pre limba noastră cărţ[i] româneaşte | pentru ca să înţăleagă luându pildâ şi din scriptură întâi a 5[-a] carte a lui Moiseiu, când au dat D[u]mn[e]dzău lui Moiseiu dzicând: nu cu altâ limbă înainte oamenilor jidoveşti să cetească, sau să cânte, ce cu limbă jidovască ca să înţăleagă toţ[i] ce citesc sau cântâ; şi ĭară David scrie în psalmi: toată facerea să laude pe D[u]mn[e]dzău. Aşiderea Pavel ap[o]s[to]lŭ scrie cătră Coritheni dzicând: mai bine voiu 5 cuvinte în besearică să grăesc cu limbă înţeleasă decât o mie de cuvinte într'altă limbă care nu înţeleg oamenii, drept acĭaĭa şi noi neam îndemnat de

---

[2] Dupa 1663 suita lui Gheorghe Ştefan se împuţinase foarte mult; ea erà alcătuită numai din 6—7 persoane: *Antonie* din Moldoviţa, cum am arătat, „rugatoriul" şi „secretarul" de româneşte care, cât se vede, mai ştià şi slavoneşte şi latineşte şi nu-şi părasì Domnui până la moarte; *Constantin Nacolovitz* s. „*Constantinus Nakul* Moldavus, Celsissimi Principis Moldaviae Colonellus"; *Iacob Harsányi*, secretarul pentru nemţeşte şi latineşte şi magistru al curţii domneşti („Secretarius Aulaeque Magister Principis Moldaviae", *Arh. ist. a României* I, p. 176, No. 261 şi nota); colonelul *Alexandru Iuliu Torquato, baron de Frangipani*, prieten si cumnat al lui Gheorghe Ştefan; Spătarul *Neculai Milescu*, care a fost mai mult dus în misiuni, şi *Ştefana Mihailova*, credincioasa lui ţiitoare, o rusoaică desrobită de Doamna Safta, care după moartea Domnului, cerând voie pentru transportarea în ţară a trupului neînsufleţit al acestuia, se numeşte „Celsissimi Mold. Principis relicta vidua ac principissa", cu toate că „non sit per leges legitima uxor". Mai nainte fusese cu el şì soţia sa Safta, care l-a părăsit, făgăduindu-i că se va întoarce, dar nu s'a ţinut de cuvânt şi „l-a făcut de toată ocara"; fusese şì fratelc său mai mic Hatmanul Vasilie Ceaur, care aveà şì el o mică curte compusă din *Albotă* biv. jignicer, din *Gheorghie* sluger şi dintr'un secretar, *Constantin sin Nacul*, colonelul de mai târziu al lui Gheorghe Ştefan însuşi; fusese *Teodor Ungureanul*, *Ştefan Andrieşan* şi poate şi alţii (*Gheorghe Cerchez*, a cărui moarte se înregistrează pe p. 117, probabil a fost tot un însoţitor al Domnului), care l-au părăsit rând pe rând cu toţii, afară de Antonie şi Ştefana Mihailova. (Cf. A. Papiu Ilarian, *l. c.*; N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I; Hurmuzaki, IX, pasim; apoi Papadopol-Calimah, *o. c.*, p. 105—8, N. Iorga în Hurmuzaki, X, p. VII, nota 1, *Studii şi documente*, vol. IV, p. 111—2, şi *Revista istorică*, X (1923), Nrele 4—6 pp. 97—103.

am scris, însă nu cu vr'o mândrie sau ţiindu-ne dascali, nefiind învăţaţ[i] şi carte fiind de 35 de ai | lipsit de amân[ă], mă rog cine va cetì să n'aibă de rău, ce vom fi greşit că nu ĭaste din simeţiĭa noastră ce din greşeal[ă] şi din uitare. D[u]mn[e]dzău cu mila sf[i]nţii sale să vă spăsască pe toţ[i] pravoslavnicii creştin[ı], amin.

Însă izvodul aceştii cărţulii s'au scos în ţara Livonii, cum scrie mai sus, ĭară apoi dacă omu-a venit în ţara Pomorscüɣ în târgu în Ştetin, mai multu am scos din sârbie pre românie şi o am svârşit (scris: „svrăşit") de scris aicea la Ştetin a Şfeţilor вѣ л[ѣ]т 7123 m[e]s[e]ţa martie 12 când au fost Paştile 26 martie. |

л
пиca *Antonius Archimandrita din Moldavitza* (iscătitura cu litere latine)[1].

E vorba deci de un fel de antireformaţiune, cam ca aceea a Mitropolitului Varlaam, dar în proporţii mult mai mici, de o luptă a Domnului pentru a-şi păstrà în pravoslavnicie puţinii credincioşi care-i mai rămaseră şi care, ne mai ştiind slavoneşte, „neînţelegând scriptura după cum ne ĭaste obiceaĭul" şi „fiind slabi", erau ademeniţi de reformaţiune în „ţările streine" unde aceasta erà puternică. Apărarea se face deci lăsându-se la o parte limba oficială neînţeleasă a bisericii şi traducându-se în româneşte chiar după principiul reformaţiunii: „Pavel ap[o]s[to]lŭ scrie cătră Corintheni dzicând: mai bine voiu 5 cuvinte în besearică să grăesc cu limbă înţeleasă decât o mie de cuvinte într'altă limbă care nu înţeleg oamenii". Acest scop de luptă împotriva reformaţiunii l-au avut fără îndoeală şi copia începută de Antonie, precum şi aceea făcută până în capăt de „Grăjdean din târgul Bârlad" de pe *Răspunsurile* lui Varlaam „înprotiva Catehismusului" calvinesc. Chiar şi când extrage din Vechiul Testament, Antonie nu uită să arate „car[e] cărţi leapăd[ă] Calvinii şi Litereani[i] din Biblie" (p. 311).

Dar deşi din felul cum e redactat „epilogul" citat mai sus s'ar păreà că însuşi Domnul a fost cel ce „a scos" textele „din sârbie pre românie", deşi pe p. 186 r. 3—6, după titlul „Molitvelor de rugă de peste săptămână", se adauge că sânt „scoase de Măriĭa Sa Gheorghe Ştefan Voevod, leau scos din limba sirbească pre limba românească", şi în sfârşit, cu toate că şi pe p.

[1] Cineva mai târziu, cu altfel de cerneală şi imitând scrisul lui Antonie, a iscălit înc'odată pe „Antonius Arhimandrita din Moldvitza (sic)" şi apoi pe „Io Gheorghe Ştefan Voevod".

279 r. 13—15 şi 280 r. 1 ni se spune: „Început-am a scrie aceste molitfe eu nedestoinicul rob Domnului mieu şi mântuitoriul[ui] I[su]s H[risto]s Ghiorghie Ştefan Vodă ce au fost în ţara Muldovei, pe limbă rumănească, 18 zil[e] a lui noemvri[e], şi o am sfârşit în 24 tij a lui neemvrie (*sic*, = „noemvrie")"; totuşi traducătorul pare a nu fi fost Domnul însuşi, ci Arhimandritul Antonie care, modest şi cuviincios, îşi atribue munca sa stăpânului pribeag şi nenorocit de la care i-a venit de bună seamă îndemnul şi care a putut să-l ajute cu sfaturile sale.

Avem două dovezi sigure pentru această părere: mai întâiu epilogul îl iscăleşte numai Arhimandritul Antonie, apoi în rugăciuni uneori, când trebue să se numească „şerbul" pentru care s'a răstignit Mântuitorul Isus Hristos ori pe care cere să-l asculte Dumnezeu, în loc de „anume imr[e]cŭ" e pus „Arhimandritul Andonie" (p 112 r. 15, 113 r. 11 şi 130 r. 7—8) ori chiar „Andonius imr[e]cŭ" (p. 194 r. 11). Nici odată nu s'a pus numele Voevodului.

Fireşte, dintre textele cuprinse în codice, cele mai importante sânt ale lui Antonie, nu numai pentru faptul că la traducerea lor ar fi putut să colaboreze şi Domnul însuşi, ci şi pentru noutatea lor. *Ceasoslovul* lui Antonie *este poate cel mai vechiu text românesc de acest fel* [1].

---

[1] Cu trei ani după al lui Antonie s'a scris, în 1668, un *Ciaslov* în limba slavonă, în care se găsesc şi două texte româneşti: „Cuvântu la pogrebanie" şi nişte rugăciuni (cf *Cat. mss. Acad. rom.*, I 624—5, No. 279). Tot din sec. XVII, dar fără data precisă mai avem două *Ciasloave* româneşti (cf. *Cat. mss. Acad. rom.*, I 450, No. 206 şi II 456—7, No. 279; Mangra *Cercetări literare-istorice*, Bucureşti, 1896, p. 16; *Familia*, 1892, No. 18). Ele nu par a fi mai vechi decât al lui Antonie. Urmează în şir *Ceaslovul* de la 1685 al lui Popa Pătru din Tinăud (*Cat. mss. Acad. rom.*, 467—8, No. 705; Mangra *o. c.*, 17); altul de la 1696 (*Cat. mss. Acad. rom.*, II 463—5, No. 712; Mangra *o. c.* 17) şi în sfârşit acel al lui Vasile Sturzea de la 1701 (*Cat. mss. Acad. rom.*, II 457—6, No. 706; Mangra, *o c.*, p. 16). Tipărite sânt: *Ciasloveţul* popei Ioan Zoba din Vinţ, Bălgrad, 1687 (*Bibl. rom. veche*, I 276—280), acel tipărit în Sibiiu, 1696, şi apoi *Ciaslovul* lui Antim Ivireanul. Târgovişte, 1715. Cel mai vechiu text liturgic însă datează din sec. XVI. In 9 Decemvrie 1570 episcopul Pavel Tordasi dă de ştire preoţilor români că, mergând la soborul care are să se ţină în zilele Crăciunului la Cluj, „să-şi aducă şi bani de cheltueală ca să cumpere cărţi româneşti: Psaltirea pe care s'o plătească cu 1 florin, altă carte, *Liturghia* cu 34 denari", v. N. Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihaiu Viteazul şi Mitropolia Ardealului* în *AAR.*, ist. s. II. t. XXVII, p. 29. Această *Liturghie* în să încă nu s'a găsit până acum. Un fragment din „slavoslovie" (doxologie) s'a păstrat pe pp. 218—221 ale *Codicelui Sturdzan* (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, t. II, pp. 213—220), iar restul într'un manuscris al liceului grănicieresc G. Coşbuc din Năsăud (*Dacoromania*, III 473).

Apoi părţile scrise de Antonie pe curat sânt de o deosebită frumuseţe literară. Cel ce a făcut traducerea erà un om de talent, care cunoşteà bine tradiţia literară şi graiul moldovenesc. Epilogul, pe care l-am reprodus în întregime mai sus şi în urmare nu mai e nevoie să-l incadrăm la locul lui între textele pe care le vom da mai încolo, ne dă lămuriri preţioase cu privire la exilul lui Gheorghe Ştefan şi la felul cum s'a născut cartea de care ne ocupăm. Şi „Jitie şi din multe pretreacere" este importantă din punct de vedere istoric, căci ne descrie ultimele momente atât de sbuciumate ale lui Gheorghe Ştefan şi ne fixează exact data morţii lui, chiar şi ceasul când a ieşit sufletul din trupul slăbit şi mâncat de lipsă şi străinătate al Domnului de odinioară, ca ale cărui „mese şi petrecănii... abie la vre o domnie să se hie prilejit (Miron Costin, *Cron.* I 356).

Mai puţină importanţă are copia *Răspunsurilor* lui Varlaam făcută de Grăjdean din Bârlad, deoarece Academia Română posedă un exemplar original. Evident publicarea în facsimile a originalului sau chiar şi numai a unei còpii cu litere latine de pe acesta, cum intenţionează Dl I. Bianu, căruia-i datoresc aceste lămuriri [1], ar face de prisos utilizarea copiei lui Grăjdean, care însă ar fi foarte preţioasă dacă exemplarul original nu s'ar fi păstrat.

În sfârşit, dacă textele de la capătul codicelui sânt în adevăr scrise de Spătarul Neculai Milescu, ni s'a păstrat în ele o parte din o lucrare necunoscută până acum de-a extraordinarului aventurier care a fost Neculai Cârnul.

Având în vedere cele arătate până aici vom reproduce în transcriere părţile cele mai desvârşite din *Ceasoslovul* şi molitvele lui Antonie (cred adecă că i-am nedreptăţi talentul reproducând toate fragmentele şi ciornele)[1], prefaţa din copia *Răspunsurilor* lui Varlaam făcută de Grăjdean, pentru ca să dăm prilej specialiştilor să urmărească cum se copiau cărţile în trecut, precum şi părţile româneşti din textul care i se poate atribuì Spătarului Neculai Milescu.

[1] Cf. şi N. Iorga, *Ist. lit. rel.*, p. 145, nota 3.

[1] Că e vorba numai de ciorne, se poate vedeà din faptul că uneori, mai ales la început, se fac îndreptări pe marginea manuscrisului.

III. Limba textelor.

E foarte greu de studiat limba acestui manuscris în întregime din mai multe pricini. Mai întâiu el nu e scris de un singur om. Particularitățile deosebitelor texte deci sânt variate după autorii care le-au scris Apoi cele mai multe dintre texte nu sânt decât ciorne scrise în grabă, nefixate definitiv nici ca grafie, nici ca limbă. Răspunsurile lui Varlaam nu sânt decât o copie, iar limba lor trebue cercetată în textul original. Textul care s'ar puteà atribuì Spătarului Milescu n'are decât prea puțin românesc în el. Unele texte se repetă. În ele se fac însă o seamă de modificări care privesc rostirea, ca să nu mai vorbim de grafie. mai ales de scurtări. În sfârşit se amestecă numeroase cuvinte slavone, iar indicațiile tipiconale sânt tot slavone, afară de ale textului din urmă, unde situația e inversă.

Totuşi sânt în scrisul lui Antonie din Moldovița o seamă de particularități vechi şi dialectale pe care nu le putem trece cu vederea. Le vom schița deci în trăsăturile lor principale.

În partea privitoare la lexic nu vom face despărțirea pe categorii gramaticale pentru ca să poată servì tot odată şì ca indice şi glosar.

A) Fonetismul.

Fonetism cu caracter arhaic.

V o c a l e. *a*) E tonic latin e redat prin *ie* în *mieu*, *miei* (29, 35, 44, 45, 46, 47, 49. 51, 53, 109, 112, 115, 126, 127, 128, 130, 132, 186, 190, 192, 196, 199, 201, 203, 280, 301 etc.); cel aton însă prin *e: perire* (189).

b) *E* aton din prototipele latineşti nu este schimbat totdeauna în *i* ca astăzi: *atunce* (53, 305), *căce* (75, 170, 301), *nice* (46, 202 etc.), *nemică* (180, 181)

Şi conjuncțiunea *ci* are forma mai veche *ce* (198).

c) E + n şi e + n + c o n s. în cuvintele de origine latină e redat când prin *e*, cum se găseşte în textele vechi, când cu *i*, cum rostià Antonie: *mene* (28, 34, 44, 45, 46, 49, 51, 53, 54, 62, 94, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 125, 126, 128, 129, 130, 187, 189, 190, 195, 196, 197, 198, 200, 280, 282, 312, etc.) *den* (304), *denainte* (202), *dumenecă-* (179, 186, 307, 315), *demeneață-* (132, 304), *mente-* (34, 150, 300, 304, 306 etc.),

amente (43, 47, 56, 90, 93, 94, 95, 126. 190, 191, 192, 193, 293, 315 etc.), *cuvente-* (44), *menčuni* (299), *nemenčunoasă* (98), *pen*=„prin" (183), *veşmente* (304), *semenţie-* (55, 192), *pentru* (47 49. 94, 112, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 188, 198, 199, 200, 305 etc.), § a. alături de: *mine* (44, 109, 201, 202, 203 etc.), *tine* (34, 44, 49, 52, 109, 113, 118, 121, 191, 192, 195, 201 etc), *sine* (192, 299 etc), *cine* (passim) *bine* (passim), *din* (201, 202 203 etc.), *prin* (passim), *d[u]mine[cei]* (201), *aminte* (162, 169, 202 etc.), *cuvinte* (passim), *minčuni* (94), *minčunoasă* (299, 301) *pintru* (164, 166, 167, 168, 170, 171, 173, 205), *dintru* (44 108, 168), *părinte-* (passim) ş. a.

d) U şi u̯ final. *U* final întreg s'a păstrat după ori ce grupă de consonante: *acestu* 200, 309). *altu* (189), *arsu* (199), *aşteptu* (117), *câmpu* (305), *căndu* (30, 46, 50, 55, 94, 126), *deşertu* (303), *dănsu* (128), *dreptu* (53, 310), *fostu* (132, 187, 195, 308), *îndelungu* (105, 201) *întorsu* (79), *luându* (133), *lemnu* (85, 315), *mortu* (180, *multu* (30 56, 84, 118, 129, 132, 134, 181, 302, 309) *pământu* (42, 56, 110, 115, 190, 304, 315), *plăngu* (93, 191), *prinsu* (181), *răspunsu* (128, 188), *rostu* (118), *sfăntu* (201), *sfărşitu* (203, *sintu* (30, 47, 48 49, 50, 118, 121, 127, 172, 187, 188, 189 193, 198 200, 207, 282, 299, 305, 308, 309), *săntu* (127), alaturi de *sintŭ* (109, 302), [*de*] *sirgu* (9, 69, 164, 208), [*de*] *sărgu* (109) alături de [*de*] *sirg* (206), *somnu* (180, 181, 313), *sp*[*ă*]*sescu* (120). *suptu* (32, 177, 298, 313), *tărgu* (134, 185), etc. în participiile prezente: *aşteptăndu* (97, 201), *cercăndu* (202), *fiindu* (132), *găndindu* (132, 188, 190), *grăindu* (114, 191), *închipuindu* (199) *îndrăznindu* (201), *mărindu* (55), *nedejduindu* (113), *preveghindu* (115), *socotindu* (132), *străgându* (165), *vădzindu* (192 etc.); mai rar după o singură consonantă, şi anume în o seamă de participii trecute: *chinuitu* (195), *greşitu* (122), *făcutu* (202), *luatu* (201), *netrecutu* (116), *petrecutu* (202), *purtatu* (202), *rătăcitu* (202), *spurcatu* (128, 201), *vechitu* (164), şi încă în câteva cuvinte: *auru* (309), *cuvintedzu* (201), *laţu* (49), *smochinu* (303), *sufletu* (129), *totu* (86, 201, 202, 203, etc.), *tuturoru* (120) etc. De obiceiu însă întâlnim *ŭ*, care uneori (când consonanta e aruncată de-asupra cuvântului, totdeauna) a dispărut cu totul.

Diftongi. *a*) În *fiiu-* s'a păstrat diftongul, deci fonetismul mai vechiu corespunzător lat. *filius,— um* > *fiiu* (29, 41, 43, 58, 96, 118, 122, 124, 126, 130, 170, 173, 188, 200, 297, 298, 304, 311).

b) Înainte de vocalele *ă* şi *u* în hiat s'a intercalat *u̯* care, contrăgându-se cu aceste două vocale pe care le-a asimilat, a dat *o: adaoge-* (191, 297), *dzuo* (127), *luo* (314), *noao* (42, 54, 86), *nuorii* (198), *voao* (94, 193), *văduo* (280, 307). Acest *u̯* in hiat, schimbat în *o*, asimilează pe *u* precedent schimbându-l în *o*: *loase* (182). Peste forma *dzâua* s'au născut prin asimilaţie forma *dzua* (109, 116, 183, 184, 195, 199, 202, 302) şi *dzĭua* (122, 186), în care *u̯* în hiat nu este exprimat, ca şi în *vădua* (92). *Inăuntru* apare ca [*din*] *nontru* (87), iar *răpăusa-* ca *răposa-* (184).

Consonante. *a)* Verbul *deschide* se găseşte numai în forma mai veche *deşchide-* (52, 106, 148, 150, 205, 280, 300, 306).

b) *R* din grupa *-pr-*, *-tr-*uneori s'a păstrat, altădată a dispărut, redându-ni-se astfel rostiri dĭalectale obicinuite şi astăzi: *pre* (28, 45, 51, 54, 55, 100, 102, 109, 114, 116, 126, 130, 178, 189, 191, 192, 196, 198, 200, 282, 297, 300, 301 etc), *pri* (100), alături de *pe* (28, 29, 32, 31, 32, 41, 48, 49, 57, 85, 101, 102, 105, 106, 107, 112, 113, 118, 121, 171, 189, 190, 192, 195, 197, 201, 298, 299, 304, 315, etc.), *spre* (45, 46, 47, 49, 56, 85, 91, 99, 102, 103, 118, 125, 128, 129, 137, 181, 183, 192, 193, 197, 199, 200, 201, 202, 298, 300 etc.) alături de *spe* (44, 48, 49, 61, 67, 76, 78, 79, 80, 90, 101, 102, 103, 105, 106, 128); *prin* (passim) alături de *pen* (127, 306), *pin* (132, 169), *pintru* (170); *peste* (306), *pespe* (90). Tot aşà găsim *pretreacere* (172, 177) alături de *petreacere* (86), *petrĭacire-* (33, 123), *petreace-* (86, 111, 117, 127, 314) şi *v'un* = „*vr'un*" (140).

c) Consonantele *n* şi *r* uneori cad înainte de *ĭ*, altă dată nu: *ver*[*i*] (169, 302) alături de *vei* (passim), *ceĭu* (111, 112), *pieĭu* (190), *peirea* (166) etc.; *ai* (133, 307) alături de *ani* (178), *ţinindu-l* (182) alături de *ţiindu-l* (183), *vini[n]d* (202), dar *puind* (190), *pue* (306), *spue* (104), *despuitor-*, *despuitorĭu*, *despoitor-*, *despoitorĭu-* (147, 149, 150, 164, 166, 170, 171, 174) etc.

Accidente generale. *a)* *Analogie*. Apropierea analogică la *spaimă* < **spaímă* < *ex-pavīmen încă nu s'a produs în *spămănta-* (181, 282, 312), forma rezultată prin desvoltare fonetică din expavĭmento,-are.

Nici *lăcaş-* (202) < ung. *lakás* n'a fost schimbat încă în *locaş* după analogia lui *loc*. În schimb *destoinic-* (85, 191, 198, 306; *nedestoinic* 35, 58, 85, 112, 118, 125, 126, 140, 170, 192, 194, 201, 306; *destoinicie* 113) şi-a schimbat pe *o* original (cf.

slav. *dostoinŭ*) după analogia cuvintelor compuse cu prefixul *des-*. Tot aşa slav. *zavistĭ* a luat forma *zavistru* sub influenţa unor cuvinte de origine latină terminate în *-stru*.

b) *Asimilaţie* şi *disimilaţie*. Asimilaţia încă nu s'a produs în: *rădicŭ* (29), *fămei* (31), *lepăda-* (54, 86, 200, 201, 311), *răsipi-* (315), *săbor-* (95), *săbornicâ* (97) şi poate în *prăvimŭ* (85) < p.-sl. *praviti* ori *priviti*.

E—i (< *î*) sau *i—e* > *e—e*: *demeneaţă* = „demineaţă, dimineaţă" (132, 304).

c) *Metafonie*. Ni s'au păstrat plurale sau genitive învechite cu *a* (tonic) nealterat: *ranile* (191), *vrabile* (303); *inpuţinari*[*i*] (178).

d) *Metateză* şi *contaminare* în acelaşi timp avem în forma mai veche *înfrămţeşeaşi* şi *înfrămţeşate* (187) < *înfrâmşa-* + *înfrâmseţa-* + metateză [1].

e) *Proteză*. Proteza lui *î* la enclitice erà făcută, cum arată formele: *îm* (28, 29, 125, 188), *îţ* (32, 303), *îş* (46, 300, 302), *îi* (33, 45, 48), *îl* (48), *îs* (48); Cf. şi: *A credinčosului i toată avuţiĭa* (300).

f) *Sincopă*. Pentru adverbul *acum* ni s'a păstrat numai forma veche *acmu* (27, 33, 34, 41, 43, 45, 51, 53, 117, 118, 167, 168, 169, 182, 187, 189, 194, 195, 196, 198, 200, 201, 215, 305).

În adjectivul *derept*, *dirept* uneori s'a întâmplat sincoparea lui *e* şi *i* aton, altă dată nu: *derept* (108), *dirept* (47, 53, 103, 106, 109, 114, 124, 178), *direptăţii* (85), dar *drept* (45, 47, 47—48, 49, 56, 110, 133, 178, 186, 193, 310), *nedrept* (49, 299), *dreptate-* (43, 44, 95), *dreptaatea* (315), *îndrepta-* (44, 200).

U a căzut din *frumseţe* şi derivatele lui, cf. *înfrămţeşeaşi* şi *înfrămţeşate* (187).

Prin sincoparea lui *p* din *rumpt-* s'a născut forma *rumt-am* (192); prin aceea a lui *d* din *bezdnă* s'a putut formà *beznă*, plur. *bezne*, art. *beznile*, de-aici *beznilor* (298), care-şi păstrează pe *e* încă nealterat de labiala premergătoare; iar prin pierderea lui *t* din *îndărăptnic* s'a născut *înd*[*ă*]*răpnice*, ori, cu dublă sincopă, chiar *îndrăpnice* (34), din *veşmănt* s'a născut *veşmănt-* (197, 304).

---

[1] Poate aici ar fi locul să amintim şi forma *evanghileşti* = „evanghelişti" (111). cf. şi *anghilest*.

Fonetism strein.

Fonetismul strein ni s'a păstrat în: *priimi-* (91, 92, 118, 129, 172, 194, 198, 199) alături de *primi-* (145, 202), *protivă* (171), *protivi-* (45, 86), *înprotiva* (149, 301), *so*[*n*]*bot*[*ă*] (178) alături de *simbătă-* (307), *simbătă* (179, 183), *sinbo*[*tă*] (179), *prah* (309), *şfert-* (180, 183). În *procleată* (300) probabil e vorba numai de o grafie cu Ѣ în loc de є, după modelul slav.

Forma *Andonie* (112, 113, 130, 132, 184), chiar *Andonius* (194) alături de *Antonius* (178), reproduce rostirea greco-slavă ajunsă populară în unele regiuni româneşti (cf. *Constandin*, *Dinu* alături de *Constantin* etc.).

Fonetism cu caracter dialectal.

V o c a l e. *a*) Cu toate că influenţa lui *alb* şi a derivatelor sale ar fi putut produce păstrarea lui *a* aton, el a trecut în *ă* în: *înălbi* (51).

b) *E* precedat de *r* se schimbă în *ă*, iar *i*, chiar şi *ĭ*, în *î*, scris de obiceiu cu ъ, în: *curărea* (298); *străg-* (27, 44, 46 55, 110, 111, 165) alături de *strig-* (116, 123, 192), *stricaţii* < *stric-* (194), *utrăne-* (196, 204, 213, 230, 240, 251, 267); *părăt* (129), *pogoră* (96), *pogorât* (109), *urără* (49); nor↑ (171), *ţărăi* (132); cf. şi *ţăr* (132, 177), *ţărъ* (178).

c) *E* rezultat din *i* aton a trecut în *ă* după cons. + *r* în *lacrămi* (114, 126).

d) *E* după labială, *s*, *ş*, *ţ*, *dz* a dat foarte des *ă*: *băură* (308), *ĭubăscŭ* (86, 302, 312), *scrăbăscŭ* = „scârbăscŭ" (302), *slăbăscŭ* (188), *au mărsu* (313), *mulţemăscŭ* (118), *vamăş-* (129, 194, 200), *protivăscŭ* (45, 86) alături de *protivescŭ* (86), *proslăvăscŭ* (201); *să* = „se" (27, 29, 42, 44, 46, 48, 49, 51, 52, 55, 93, 94, 96, 100, 107, 108, 115, 116, 130, 132, 150, 181, 191, 197, 297, 300, 304, 307, 308 309, 314, 315 etc.) alături de *se* (115, 299 etc.), *ni'adusâş[i]* (187), *adusă-ş[i]* (192), *dusă* (307), *închisâră* (192), *învisă* (196), *mearsără* (306), *Moisăi* (304) alături de *Moiseiu* (133), *Moisei* (304), *casăi* (184, 193, 198) alături de *caseî* (passim), *însătoşază* (93), *pusăş[i]* (48) alături de *puseşi* (48), *pusără* (45, 308), *rupsâ* (49), *sămnul* (307), *însămna-* (124, 299), *spusăr[ă]* (312), *stănsără* (171), *strănsăs[ă]ră* (308), *săcului* (184), *spăsănie* (173) alături de *spăsenie* (166, 168, 172), *spesenie*

(passim), *sp[ă]sescu* s. *sp[e]sescu* (120), *înşâlătoare* (280) alături de *deşert-* (passim) etc, *ţâsut* (192), *înţălept* (202) alături de *înţelept-* (29, 300, 306, 308, etc.), *înţelegere* (132), *înţeleagerii* (306); *flămăndzăscŭ* (93) etc.

e) În aceeaşi poziţie *i* a rezistat mai bine decât *e*, păstrându-se în forma sa originală: *folosindu* (99), *lipsiţ[i]* (307), *mărturisind* (97), *părăsi-* (190, 194, *răsipimu-n[e]* (3 5), *rămčşiţe* (46); *înpuţită* (188), *ţinut* (181, 182 etc), *ţine* (198); *dzi-* (passim) *dzice* (passim); *păzitorul* (128), *nerăzimat* (209,; *jidovască* (133) etc. Despre forma *dzuo*, care a trebuit să se nască din *dzâuă* prin asimilaţie, se vorbeşte în alt loc.

f) Un *ę* (*e* deschis) se redă probabil în grafiile: *înainte* = „înaintea" + un atribut în genitiv ori pron. posesiv (133, 201, 297, 298, 300, 302, 308, 309, 312, 314), *voe ta* (123), *înpărăţie ta* (169), *spăsănie noastră* (173, *dreptate ta* alături de *dreptatea ta* (29), *veni vreame de ne adus[e]* (177), *toată noapte* (178, 179), *miercuri noapte spre ğoi* (181), *nebunie mea* (201), *spre răspăntie lumii* (202, *priimeşte* (172) şi *primeşte* alături de *priimeaşte* (91, 92, 118, 129, 194, 199), şi *primeaşte* (145), *întru toată vreme vieţii mel[e]* (202, *la al unsprădzecele čas* (202), *mulţime păcatelor* (203), *lumineadză minte, care se întunecă* (203), *pleacă ureche ta* (203), *şi aşea izbăndi cetate o muĭere bună* (307), *pănă la Ethiopie* (308), *cu mente şi înţe[le]pciunea smereniei* (34, *[a dzilei] aceştie* (202), *ei* (= „i-ai") *făcutu* (202), *decii* (162, 170, 182) alături de *deacii* (37), *deaciĭa* (306), *presfintei* (204), *alături* de *preasfânt-* (42, 125), *înţelegere* (132) alături de *înţeleagerii* (306), *mel[e]* (204) alături de *meale* (passim), *trece* (162, 164, 168, 176, 206) alături de *treace* (98, 108, 196, 197, 198), *boerul* (203) alături de *boĭarii* (304) etc.

Prin analogie falsă se scrie în schimb: *[Leage-i puseşi lui] pe calea* = „pe cale" (48), *de măhnirea* = „de măhnire" (203), *ceal* = „cel" (306).

g) Dovezi pentru existenţa lui *ǫ* (*o* deschis) în graiul lui Antonie par a fi: *omoră* = „omoară" (86), *să să roge* (116), *groznice* (129), *bola* (181), *să dor[mă]* (308).

h) La redarea rostirii dialectale cu *o* în loc de *u*, ori invers, trebue reduse şi formele: *conteneaşte* (45), *despoitor-* (125, 164, 166, 170, 171, 174, 202) alături de *despuitor-* (42, 62, 86, 94, 118, 119, 147, 149, 150, 186, 191, 196, 198) şi *despuetură-*

(52), *bosiĭocŭ* (51), *osteninţa* (280) alături de *usteninţa* (280) şi *muldoveani* (132). În schimb în *rostolu* (201), *libovol* (167), *catarol* (178), *noo* = „nou[l]", poate chiar şi în *romănie* (134), avem de a face cu o particularitate grafică: ο în loc de ѹ sau ȣ.

Amintim în acest loc că diftongul *oa* s'a scris o singură dată cu *u* în loc de *o*: *tuatâ* (53).

i) După *m*, *ş*, *ţ*, *dz* nu se scrie *ĭ* final care în Moldova nu se rostià, cum nu se rosteşte nici astăzi provincial: *spune-m*, *dă-m*, *să-m*, *fii-m*, *trimite-m*, *nu-m*, *tu-m*, *îm; îş*, *să-ş*, *astădz* (122), *m'adusâş* (187); *îţ*, *ce-ţ*, *nu-ţ*, *ţ-au îngăduit* (203), *goniţ* (94), *toţ* (passim), *cărţ* (132), *învăţaţ* (133), *bărbaţ* (306), *chemaţ* (310). *veţ* (307) etc.

Formele *ţăr* (132, 177), *ţàrz* (178), *or* = „ori" (314) etc. arată că şi după *r* uneori nu se rostià *ĭ*.

Diftongi. *a) Ea* foarte adeseori dă *a* după labială, *s*, *č*, *ğ*, *ţ*, *ş*: *bat* = „beat" (180), *spodobască* (209), *margâ* (85), *margă* (170, 305, 317) alături de *mearsără* (306), *tocmala* (298), *trupască* (198), *izbăvască* (203), *jidovască* (133), *lovască* (310); *sara* (28, 183), *lipsască* (297), *spăsască* (134); *čarcă* (202), *rătăčască* (132), *strălučască* (186); *ğana* (45); *sf[i]nţască* (42), *ţara* (passim) etc., alături de care găsim şi forme cu *ea*.

Conjuncţia *dacă* < *deca* însă se prezintă în forma mijlocie *deacă* (306).

b) Diftongul *ĭu* a fost redus în: *cer-* (33, 41, 42, 56, 96, 123, 124, 298, 315) alături de *ceriu-* (28, 42, 85, 93, 94, 95, 96, 109, 110, 115, 117, 312, 315); în *-tor* alături de *-toriu*: *agĭutor-* (99, 123, 194, 195, 202), *cercetător* (42), *dătâtor* (41), *cuptorul* (110), *făcătoru* (87), *făcătorul* (97, 191, 192), *măngăitorul* (41, 195), *măntuitor* (193), *păstor* (121), *păzitorul* (128) etc. alături de *agĭutorĭul* (28), *făcătorĭul* (98) etc ; *tălhar* (315); *lubov* (126) şi *libovol* (167) alături de *lĭubov* (280); *ertăcini* (181), *înţelepcinţe]* (306) alături de *slăbicĭune* (183), *putregĭune* (34, 57, 103), *neputregĭune* (315), *minčunoasă* (299), *ĭuşor* (150), *ĭuşura-* (83, 128, 169), *priveghŭ* (182) alături de *priveghindu* (115). Probabil peste o formă *lĭuterani* s'a ajuns la *litereani* (311).

c) Diftongul *ĭe* s'a redus în *utrăne* (204, 213, 230, 240, 251, 267), *blajene*, *vrabie* etc. De la formele reduse avem pluralele: *blajenile* (315), *vrabile* (303) etc. Tot aşa şi în *măngăitorul* = „mângăietorul" (41, 195), *despuitor-* s. *despuitorĭu*, *despoitor-* s.

despoitorĭu- < *despuĭetorĭu* (42, 62, 86, 94, 118, 119, 125, 145, 149, 150, 164, 170, 171, 174, 186, 191, 196, 198, 202 etc.).

C o n s o n a n t e. *a)* Consonantele labiale uneori sânt alterate: *her* (9, 303), *hi* (52, 62), alături de *fi-*, care e mai des, *fiĭu-* etc.

b) Ca şi în textele cele mai vechi, în verbul *putredì d* n'a trecut în *dz* subt influenţa lui *putred*, plur. *putrezi: nu s[ă] va putredì* (305); cf. însă *putredzi [sintu]*, plur. lui *putred* (305).

c) V iniţial s'a schimbat în *h* în: *hulturului* (88), în vreme ce *viclean-* (43, 150, 280) < ung. *hitlen*, *vicleşug* (50) < ung. *hitlenség* s'au desvoltat tocmai în sens invers.

d) Z de origine latină, precum şi cel derivat din un *d*, se prezintă aproape totdeauna ca *dz* (s): *astădzi* (42, 122, 315), *astădză-i* (198), *audzi-* (114, 306 etc.), *dzi-* (passim), *dzuo*, *dzua*, (passim) *dzice-* (182, 191, 193, 198, 199, 201, 308, 310, 313 etc.), *Dumnădzău*, *D[u]mn[e]dzău* (passim), *îmblândzi-* (33), *miĭadză-noapte* (182, 202), *ordzu* (310), *să rădză* (46), *râspunzi* (191), *vedzi* (49, 124), *să vâdzŭ* (35), *să vadză* (44), *vădzute*, *nevădzute* (96, 197), *urdzí* (298), *urdzirea* (298), *botedzŭ* (97), *cuvintedzu* (201) *să-ş[i] găteadze* (299), *să să îndrepteadze* (50), *îndrepteadză* (56, 57, 129, 199), *îndreptedzi* (297), *înfricoşadză* (45), *îngreuĭadze* (129), *lumineadză* (109, 120), *luminedzi* (109), *minuneadză* (123), *unbreadză* (123); *voevodzi* (119, 308), etc. Cf. totuşi *pierzătorul* (190), *nerăzimat* (209), etc. Cu *dz* se scrie şi *budză-* (201), a cărui etimologie e nesigură. Cazurile cu *z* sânt foarte rare: *amiazăz[i]* (179) alături de *amĭadzădz[i]* (180), *miazăzŭ* (181) etc.

e) In loc de *j* iniţial şi intervocalic în cuvintele de origine latină găsim în tot locul *ğ*: *agĭutorĭu-* s. *agĭutor-* (28, 123, 194, 195, 202), *agĭut-* (189, 301), *agĭutătoare* (129), *agĭunge-* (57, 86, 114), *ğoi* (179, 181, 182), *ğos* (55, 182, 197, 310 etc.), *gĭudeca-* (28, 50, 97, 301), *gĭudeţ-* (44, 48, 58, 88, 91, 119, 128, 149, 188, 189, 208, etc.), *gĭumătate* (181, 182), *gĭunghearea* (199), *încungĭura-* (45, 57, 66, 280), *putregĭune* (34, 57, 103), *neputregĭune* (315), ş. a. Scrierea cu *ğ* a lui *gĭupăn-* (314) şi a derivatului din acesta *gĭupăneas[a]* (314) arată că acest cuvânt este vechiu în limba noastră.

f) Articolul enclitic *l* a dispărut în câteva cazuri întocmai ca în graiul popular de astăzi, rămânând să fie înlocuit prin vocala care-l precedă.

Astfel înaintea pronumelui posesiv: *fiĭu-său* (311); apoi: *s'au tăcut lucru[l]* (185), *în tărgu[l] Ştetin* (177; cf. *tărgul Ştetin*, ibid.), *noo* (= „nou[i]" *anŭ* (178), şi poate: *graĭu[l] ìa[u] fo[stu] încă[l]ci[t]* (180).

Accidente generale. *Analogie.* Cuvintele care încep cu *îm-* au schimbat pe *-m-* în *-n-* după analogia celor ce încep cu *în-* atât când corespunde unui *-m-* latin: *înbla-* < ambulare (85, 132, 177, 191), *înpărat-* < imperator (33, 35, 41, 43, 58, 110, 112, 115. 300, 301, 304, 308, 310, 313, 314, *înpărăţiĭe-* (43, 93, 97, 202), *înpărăţ-i a se* ~ (27), *unbreadză* (123), derivat din *umbră* < umbra, cât şi când e născut din *n* în urma influenţei labialei următoare: *înprumut* (300), *înblăndzi-* (33), *înbogăţi-* (301), *înpărţi-* (55), *înpĭedecat* (118 189), *înpietritura* (144), *înprăştie* (46), *înpreună* (132), *înprotivă* (305) etc. Tot aşa e şi *sinbătă-* (179, 183) alături de *simbăta* (307) şi *so[m]bot[ă]* (178).

Apocopă. Forma *ceai* în loc de *cea* din *ceai de ğos facere* (197), care se aude şi astăzi provincial, pare a fi o formă apocopată din *ceaia*.

Asimilaţie. Ă—a > a—a: lasare, lasaţi (101), *lasatul* (184), alături de *lăsa* (passim); *pocaanie* (145) alături de *pocăanie* (207).

Ă—e > e—e: adeverecĭunea (90; *nedejdui-* (28, 44, 46, 49, 66, 113, 118, 125, 128, 172, 193, 200, 297 etc.), *nedeajde-* (55, 128, 184, 192); *spesenie* (passim), *spes[e]scŭ* (119) alături de *spăsi-* (passim).

E—i s. *i—e > i—i: bini* (297), alături de *bine* (passim); *vini* (174, 305), *vinitu* (202), *vini[n]d* (202) alături de *veni-* (passim), *necridinčos* (300) alături de *credinčos-* (300, 315), *Eclisĭiast* = „Eclesiast" (303). *E* s'a asimilat cu *ĭ* cuprins în consonanta palatală *č* în: *fičor* 280, 281, 304, 308, 310, 314), *fičoară-* (31 92, 96, 112, 116, 140, 151, 168, 173) alături de *fečoară-* (passim). Peste forma *striinătate* < *streinătate* s'a născut *strinătate* (178), cf. *strein-* (132, 177, 190), *streina-* (132), iar *moşninaş* (149) s'a luat după *moşnini-* < *moşneni* = „moşteni" (149).

E—i (< ĭ) s. *i—e > e—e: demeneaţă* = „demineaţă" (132, 304).

E s. *i—ă > î* sau *ă—ă: odănăoară* (215), *niče dănăoar[ă]* (202); cf în alte texte *dinăoară* < de-(u)na-hōra.

E—a > ea—a apoi *a—a: sarafim[i]* (34); dar cf. *serafimi* (57).

Ă din *grijă* a fost asimilat de *j* precedent dând *grije* (197) (Cf. şi *grijeşti* 187, 201).

I sau *ĭe* din *despuitor* s. *despuitorĭu-* (42, 62, 86, 94, 118, 119, 147, 149, 150, 186, 191, 196, 198) şi *despuetură-* (52) a asimilat pe *u* dând *o: despuitor-* s. *despoitorĭu-* (125, 164, 166, 170, 171, 174, 202). Tot aşa şi în *vădoi* (200).

Tot prin o astfel de asimilaţie a trecut probabil şi *î* după *s* şi *dz* în *i: simbăta* (307, *sinbătă-* (179, 183), *sinbo[tă]* (179); *sirbască* (186) alături de *sărbie* (134), *singe-* (46, 112, 179, 181, 212), *singur* (43), *sintu* (30, 47, 48, 49, 50, 118, 121, 127, 172, 187, 188 189, 193, 198, 200, 207, 282 299, 305, 308, 309), *sintŭ* (109, 302) alături de *săntu* (127, *sintem* (85), *sinteţi* (32), *[de] sirgu* (9, 69, 164, 208), *[de] sirg* (206) alături de *[de] sârgu* (109), *sirguĭaşte* (50, 99) alături de *sărguĭaşte* (215), *osindi-* (126, 202, 280); *vădzindu* (192).

Peste o rostire cu *î* în loc de *ă* a trebuit să treacă *ă* în *i* în: *sigeata* (210), *sigetă* (211).

Tot aşa peste *î* în loc de *u* s'a ajuns la *i* în: *simeţiĭa*.

In sfârşit tot aşa a trebuit să treacă *ă* după *ţ* în *e: [pravoslavnică] credinţe* (33), *[într'una] credinţe* (57), *[cu] credinţe* (99, 110), *cunoştinţe* (297), *cruţeri-* (47, 50), *cruţe-ne* = „cruţă-ne" (85), *[de] faţe* (303, *mulţemăscŭ* (118), *pocăinţe* (123), *socotinţe, [cu] ştiinţe [sau fără] ştiinţă* (98), *ştiinţe, neştiinţe* (121), *umilinţe* (125).

De câteva ori, când cuvântul se scrie întreg *Dumnezeu* e redat în forma provincială *Dumnădzău* (43, 54, 55, 125). E greu de spus dacă şi formele scurtate trebue cetite în această formă, ori ar puteà fi vorba şi de *D[u]mn[e]dzău*, cum le-am întregit. Evident, desvoltarea formei *Dumnedzău*, a fost ajutată de prefacerea anterioară a lui *e* în *ă* după *dz* în *Dumnedzău*, căci *e* aton astfel a putut fi asimilat uşor la *ă* următor. Forma *Dumnădzău* se găseşte şi la Dosofteiu (v. D Puşchilă, *Molitvenicul lui Dosofteiu*, în *AAR.*, s. II, t. XXXVI lit., p. 19).

In privinţa consonantelor, asimilaţie s'a produs în *anina* (313) < *arină*.

Pe *toţi trei* îl găsim trecut în *tustrei* (308).

Disimilaţie: E—e s'a disimilat în *i—e* sau *e—i: acoperimăntul* (202) alături de *acoperemăntul* (45); *nice* = „nici" (passim); *besearică* (133); *braţil[e]* (183); *carile* (192), *deagitil[e]* (183) alături de *deagetil[e]* (306); *dirept-* (47, 53, 103, 106, 109, 114, 124,

178), alături de *derept-* (108); *facirea* (298), alături de *facer[ea]* (298); *înțeleagire* (109); *meastică* (300); *păcatile* (47); *petrĭacire-* (33, 123) alături de *pretrecere* (172, 177) și *petrecere* (86); *sufletile* (30, 41, 54, 98, 142, 186, 314) alături de *sufletele* (57); *tinereaților* (47), *tinereațile* (111, 116) alături de *tinereațele* (112, 187); *deadiră* (309); *dimeneață* (297) alături de *demeneață-* (132, 304); *pominescŭ* alături de *pomenescŭ* (130); *vide* (282); poate și *citesc* (133), pentru care cf. forma regulată *cetesc*. Prin fonetică sintactică: *di* = „de" în *di cei* (52), *di cealea* (122) *di cel-* (171, 173, 174), *di departe* (303), *di pre* (46), *di pe* (102, 306), *di veac* (305), chiar și *di la* (311); *pi cei* (202), *pi ceĭa* (202), *pi cei* (172); *curățĭaști-ne* și prin analogie *curețeaști-mă* (117); *fereaști-mâ* (45); *izbăveaști-mă* (52, 144); *miluĭaști-ne* (30, 31) alături de *miluĭaște-ne* (41, 42, 196); *miluĭaști-mă* (35, 50, 113, 124, 126, 196) alături de *miluĭaște-mă* (58, 118); *priimeaști-mă* (194); *sp[ă]sĭaști-mă* (125); *spodobeaști-mă* (146) Nu s'a făcut disimilația în: *vă să va da* (139), *vă s'a da* (212).

O—o > u—o: cucon- (189, 302).

Metafonie. Metafonia cu *i* o întâlnim numai în *păinea* (42).

Nasalisarea vocalei. Dacă n'avem de a face cu simple greșeli de scris, consonantele *n* și *m* înainte de mute și lichide s'au pierdut de câteva ori în urma nasalizării vocalei dinaintea lor: *într'u* = („un") (301), *fiid* (= „fiind") (307), *vini[n]d* (= „vinind" s. „viind") (202), *întăpin[ă]* = „întâmpină" (202), cf. *tămpină-* (99), *tămpine* (164, 202), și *sobot[ă]* (178) alături de *simbăta* (307) și *sinbătă* (179, 183).

Fonetică sintactică.

Am amintit că prin fonetică sintactică s'au făcut disimilațiile: *di cel, di cei, di cealea, di departe, di pe, di veac, di la, pi cei, curățĭaști-ne, miluĭaști-ne* etc. În urma foneticei sintactice s'a ivit *ę* (*e* deschis) și s'a scris *e* în: *înainte* + un atribut în genitiv ori pron. posesiv, în sintagme ca *voe ta, înpărăție ta, spăsănie noastră, dreptate ta, nebunie mea, spre răspăntie lumii, cu mente și înțe[le]pcĭunea lumii, decii alături de deacii, deacia* (scris cu ѣ), *la al unsprădzeacele čas* (202) etc.

În manuscrisul pe care-l studiem se întâlnește o singură dată cunoscuta cădere a lui *în-* după prepoziția *în: cela ce petreace în părăție cu Părintele* (117).

Pentru a încunjurà hiatul sintactic, rezultat din întâlnirea unui cuvânt terminat în vocală cu altul care începe cu vocală, afară de eliziune, se întrebuinţează şi în acest manuscris mijlocul de a împreunà, şi grafic, vocala finală a celui dintâiu cuvânt cu vocala iniţială a cuvântului următor (ѣ, ꙗ, ѧ): *decii* (162, 170, 182), *deacii* (137), *deacĭa* (306), *ei* = „i-ai" (202), *ĭai* = „i-ai" (194, 198), *ĭau* = „i-au" (305), *teai* = „te-ai" (109, 112, 197), *neau* = „ne-au" (54), *neai* = „ne-ai" (29, 112), *leai* = „le-ai" (55), *leam* = „le-am" (183), *leau* = „le-au" (186), *dea* (= „de-a") *direapta* (114).

B) Morfologia.

a) Articolul enclitic. α) Asupra felului cum s'a păstrat articolul enclitic v. A. *Fonologie,* Fonetism cu caracter dialectal, Consonante, *f.*

β) Relevăm formele de gen.-dat. sg. *ţărăi* (132), *casăi* (184, 198), *despueiurei* (52), *dzilei* (127), *măntuirei* (52), *sărei* (201), *stărei* (121) etc. alături de *lumii* (84), *inimii* (85), *vieţii* (109, 127, 187)

b) Numele. α) *Mână* are gen. sg. şi pluralul *mănu-:* *lucrul mănu tale* (29), *mănule* (86, 165, 171, 190).

β) Genitiv analogic e *călii* = „căii" (298).

γ) Ni se păstrează un singur plural în *-ure: lucrure* (44 alături de *lucruri* (127, 128, 129, 189, 202, 305, 308), *časuri-* (127, 132, 181), *chinuri* (315), *cinuri-* (187, 199), *fealuri* (181), *gănduri-* (300), *graĭuri-* (44), *laţuri-* (124), *locuri* (123), *trupuri* (86), *zgăuri-* (46).

δ) *Suspin* are pluralul *suspini* (98, 200), *obiceiu-obiceae* (127, 130), *mătanie* tot *mătanie* (34), iar *patriarh* când *patriarhi-* (111, 115), când *patriĭarşi* (120).

ε) Cum am amintit, nu s'a întâmplat metafonia obişnuită la genitive şi plurale a lui *a* tonic în *ă* în: *ranile* (191), *vrabile* (303), *înpuţinari*[*i*] (178).

ζ) Vocativul în *-le* încă nu este obişnuit. Se întrebuinţează numai vocativul în *-e* ori forma de nominativ: *biruitoare* (29, 34, 54, 58, 128, 161, 163), *despuitoare, despoitoare* (147, 149, 150, 166, 170, 171, 174), *oame* (62), *Hristoase D*[*u*]*mn*[*e*]*dzău* (passim), *Doamne* (passim), *Doamne înpărat* (196), *Părinte şi fiĭu* (196 etc.) ş. a. m. d.

c) Pronumele. Pentru forma conjunctă a pronumelui personal de pers. a 2 a plur. ni s'a păstrat forma mai veche *vă* (193, 212), care nu s'a disimilat înainte de *se* rostit *să*.

d) Verbul α) Verbul *a puteà* are la pers. I sg. forma *poč* (109, 111, 116).

β) S'a iotacizat pers. 1 sg. prez. ind. a verbului: *cadzĭu* (118, 191), cf. *audzĭu* (114), *morĭu* (115).

γ) La persoana a 3-a sg. verbul auxiliar are forma *au* (passim).

δ) Persoana 1 sg. a imperfectului indicativ apare fără *m: mă bucurà, mă veseliià* (298), *mà postiià și mă rugà* (312), *ședzuiu și plângeà* (312).

ε) Persoana a 3-a plur. a imperfectului indicativ are forma *-à*.

ζ) Perfectele simple ale unor verbe reproduc formele tari ale conjugării latine: *dziș* = „zisei" (65), *feciu* = „facui" (50), *feceș[i]* — „făcuși" (79, 85), *feace* = „făcù" (191, 298, 312). *puș* = „puseiu" (128), *deade* = „dădù" (306, 309, 310, 315), *învise* = „învìè" (97, 315), *l-ai ĭnvis* = „l-ai înviat" (114, *ne înplum* = „ne înplurăm" (30), *trecum* = „trecurăm" (178), *călcăm* = „călcarăm" (178).

η) Persoana a 2-a sg. a viitorului se formează cu formele *ver[i]* (169, 302), *vrei* (302) și *vei* (passim).

ϑ) *Cleveiesc* are pers. 2 sg. din prez. conjunctiv: *să cleveti* (301).

ι) Persoana a 3-a sg din condițional se formează când cu forma *are* a verbului auxiliar: *mi-are hi dzis* (62), când cu *ar: să n'ar fi D[u]mn[e]dzău fostu* (169).

κ) Forme verbale perifrazate cu auxiliar + gerundiu sânt: *ar fi pământul tremurăndu* (169), *s'au fostu măncănd unul pe altul* (310)

λ) O seamă de verbe se întrebuințează în forma pronominală, neobișnuită astăzi: *a se înpărățl* = „a înpărăți" (27), *a se nedejdui-* (128, 193, 200) alături de *nedejdui-* (28, 44, 46, 49, 66, 113, 118, 125), *a se părăsi-* = „a părăsì" (190), *a se răposa-* = „a răposà", „a murì" (184).

A se închinà are și forma activă transitivă *a închinà*, în urmare *închinat* = „adorat" (197); *chinuì* are forma activă intransitivă, însemnând „a se chinuì" (97, 119, 120).

C) Sintaxa.

a) Substantivul. α) In locul genitivului se întrebuinţează înaintea numeralelor prepoziţionalul cu *a: Prin mijlocul a doi tălhar[i]* (169); chiar şi: *pre mijlocul a mulţi* (280, 282), *Puter[i] a cerului şi a toţ[i] sfinţii* (203).

β) Urme de acuzativ fără *pre* s. *pe* sânt: *Încungiurară ca un leu* = „ca pe un leu" (45). *Şi mă ascultă şerbul tău* = „pe şerbul tău" (113). *Miluiaşte-mă păcătosul* (58). *Curăţeaşti-mă păcătosul* (117). *Lăudă sufletul Domnul, lăuda-voi Domnul* (172). *Şi adevăratu au scris acestu mai de apoi, care-l* (= pe care-l") *chemà Zoroavel* (309).

γ) Atribut în dativ avem în: *Cin časurilor* (41). *În al şeasele čas aceştii dzile* (197).

δ) Prepoziţia *în* este de prisos la apoziţie în: *în tărgul în Perno* (132), *în tărgu în Ştetin* (177), cf. *tărgul Ştetin* (177).

Pronumele. Uneori se întrebuinţează forma tonică a pronumelui în locul celei atone: *C[ăn]tar[e] nedestoinică aducŭ ţie* (201) *Pe tine rugăm, rugămu-te* (54). In acest caz pronumele personal aton lipseşte, ca şi în altele în care astăzi sântem obişnuiţi să-l întrebuinţăm expletiv: *într'altă limbă care nu înţeleg* (=„nu o înţeleg") *oamenii* (133). Mai des este însă uzul expletiv: *îm[i] giudecă mie* (28), *le conteneaşte lor* (45), *să ne pue pe noi* (57), *dă-m[i] mie* (199), *şi-m[i] dă mie* (199), *fiiul acesta-l roagă* (118), *cela ce-l miluiaşte săracul* (299). Expletiv, dar, în urma atracţiei, nepotrivit este întrebuinţat pronumele în: *aceluia iadul sufletul nu-l* (în loc de „nu-i") *va luà* (108).

Articolul enclitic. α) In urma inadvertenţei traducătorului lipseşte articolul enclitic în *leau scos din limba sirbească pre limbă* (= „limba") *romănească* (186); *Doamne împărat* (= „înpăratul"), *cel naltu şi slăvit* (196); *a preacinstite* (= „a preacinstitelor") *a tale măn[u]* (197).

β) Fiind vorba de persoane cunoscute, s'a pus articolul enclitic în: *Şi pre mene nu mă urgisì ca pre tâlharul şi pre curvarul* (200). Dar ar puteà tot aşa de bine şi să lipsească.

γ) In mod firesc şi normal s'a articulat şi numeralul *unul* (= „singur", „singurul") faţă de articolul nedefinit care în aceleaşi împrejurări rămâne nearticulat: *că unul şi sărac sintu* (49); *Credzu întru unul D[u]mn[e]dzău* (96); *Că numai tu unul carele ai pogorât din ceriu* (109).

δ) In urma topicei a trebuit să se articuleze substantivul în: *d[u]mn[e]dzăeştilor cărţilor tale* = „dumnedzăeştilor tale cărţi" (125).

ε) Pronumele *însu* rămâne de obiceiu nearticulat după prepoziţii: *pre îns* (191, 280, 299), *pre îns[ă]* (200, 297), *pre înşi* (9), *pre înş[i]* (45, 46, 194, 311), *pri înşi* (100), *spre înş[i]* (280), *într'ănsŭ* (127, 305), *într'ănsu* (181), *într'ănsŭ* (301, 302, 305), *de îns* (302) alături de *cătră însul* (27), *de însul* (48).

ζ) După *tot* substantivul rămâne de obiceiu nearticulat: *în toate dzile* (47, 137, 298, 307), *în toată vreame* (298). Se articulează însă dacă urmează un atribut: *Întru toate dzilele vieţii meale* (28, 127).

Articolul prepozitiv al. *A* se întrebuinţează adesea pentru toate formele de plural ale articolului prepozitiv *al: A lui D[u]mn[e]dzău cuvăntu* (34). *Ceale neştiute a meale* (47). *Glasul cel de rugâ a păcătoşilor* (99). *Psalmii vecernii şi a demeneţii* (132). *La Ştetin a Şfeţilor* (134). *Časul cel de apoi a dzilei aceştie* (202). *Puter*[*i*] *a cerului şi a toţ*[*i*] *sfinţii* (203). *Poftele a meale a ĭubirei trupului* (188). *Un om a lui Dum*[*nedzău*] (314).

β) E de prisos *a* în: *Dzĭua a preaslăvitei învierii tale* (186). *Poftele a meale a ĭubirei trupului* (188). *A preacinstite a tale măn*[*u*] = „a preacinstitelor tale mănu" (197).

Verbul. α) Uneori se întrebuinţează verbul *a fi* cu dativul în locul formelor corespunzătoare ale verbului *a avea*: *Ţinerea lui D*[*u*]*mn*[*e*]*dzău şi celora ce să tem de însul* (48). *Acelora ĭaste înpărăţiĭa ceriului* (93). *Că nu ĭaste număr lucrurilor meale celor reale* (112). *Ce răspunsu îm*]*i*] *va fi mie* (188).

β) Copula lipseşte în: *Cumu-i răpegiunea apei, aşa inima înpăratului* (301). *Cumu-i omătul vara şi ploae în vremea seacerii, aşea fără cinste nebunul* (303).

γ) Unele verbe se construesc cu dativul, după modelul slavon, ca şi în textele cele mai vechi: *îm*[*i*] *gĭudecă mie* (28), *le conteneşte lor* (45).

δ) Construcţii mai puţin obişnuite ale unor verbe sânt: *însătoşează pentru dreptate* (83), *găndindu de chipul tău* (190).

ε) Pentru introducerea conjuctivului în propoziţiuni secundare finale se întrebuinţează şi *pentru*, nu numai *ca*: *pentru să înţeleagă* (133).

Asperităţi sintactice şi anacolutii. De acestea sânt relativ puţine. Dăm câteva exemple: *Şi nedestoinică pe sine mă făcuiu milei tale* (192). *Cel înţelept luminile sal*[*e*] *gătescă* (202). *Mai bine să petreci într'u*[*n*] *loc pustiiu decăt să petrec cu muiar*[*e*] *svadnică* (301). *Să le ţie ca s*[*ă*] *le dai numai oamenilor celor înţelepţi* (306).

Topica. Topica în general este destul de firească. Rare ori găsim propoziţii sau construcţii împotriva cărora s'ar puteà ridicà obiecţiuni din acest punct de vedere: *De toate cealea ce le plinescă întru viiaţa mea spurcate* (127), *să-m*[*i*] *dea mie pe calea cea adevărată să trecă* (112). *Să n'ar fi D*[*u*]*mn*[*e*]*dzău fostu* (169). *Ar fi pămăntul tremurăndu* (169).

Repetiţii stilistice. Din punct de vedere stilistic relevăm repetiţia: *Toată înpreunarea, toată va străgă* (55), precum şi pe cea următoare, care alcătueşte un interesant chiasm, tocmai invers decât cum îl cer regulele sintactice ale limbii noastre vechi, adevărat numai pentru formele atone ale pronumelui, în vreme ce aici cea dintâiu formă e tonică: *Pe tine rugăm, rugămu-te* (54).

D) Lexicul.

a) Elemente latine. Inregistrăm o seamă de elemente latine dispărute astăzi cu totul, altele cu forme şi sensuri vechi, ori întrebuinţate rar[1]: *acmu* = „acum" (27, 33, 34, 41, 43, 45, 51, 53, 117, 118, 167, 168, 182, 187, 189, 194, 195, 196, 198, 200, 201, 215, 305), *amu*, coresp. slav. *u*, *ubo*, *uže* (46, 85, 187, 188, 202), *aşi* = „aşa" (305), *atunce* = „atunci" (53, 305), *căce* = „căci" (85, 170, 301), *căndai* = „cândva, cumva" (205), *cariu* = „vierme care roade lemnul" (302), *ce* = „ci" (198), *cineş* = „fiecare" (308, 309), *cură* = „curge", de-aici *curăre-* (298), *cuvănt-* = gr. λόγος. lat. „verbum" (58), *deacă* = „dacă" (306), *dirept-* = „drept" (47, 53, 103, 106, 114, 178), *derept, dirept drept* = „pentru" (*derept aciaia* 108, *dirept* ∽ 109, *drept* ∽ 47), *direptate* = „dreptate" (85), *deşert (întru* ∽ = „înzadar") (47, 86, 166, 171, 280), *despune*, de-aici *despuitor-* s. *despuitoriu*, *despoitor-* s. *despoitoriu-* = „stăpân", „biruitor" (42, 62, 86, 94, 118, 125, 145, 149, 150, 164, 166, 170, 171, 174, 186, 191, 196, 198, 202), *fără* = „afară de ∽" (109, 215), *feri-* = „păzi" (44,

[1] Etimologiile cunoscute nu le dăm.

49, 89—90), *ferice (ferice de ∽)* = „fericit" (93, 94), *giudeț* = 1°. „judecător" (48), 2°. „judecată" (44, 58, 88, 91, 119, 121, 128, 149, 188, 189, 206, 208), *îns-* = „dânsul" (9, 27, 45, 48, 100, 107, 127, 181, 191, 194, 200, 280, 197, 299, 301, 302, 305, 311, cf. *dănsul* 313), *iușor* = „ușor" (150), *iușura-* „ușurà" (83, 128, 169), *încai* = „încalte" (189), *înpărăți- (a se ∽)* = „a înpărăți", coresp. slav. вѣцрнса (27), *întări- (a se ∽)* = „a persistà" (299; cf. și *a întări* = „a face tare" 298), *întru* = 1°. „în", „întru" (28, 29, 30, 33, 46, 47, 50, 85, 86, 94, 95, 96, 109, 110, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 130, 133, 188, 192, 195, 198, 202, 298, 300, 301, 308; *întru tot* s. *totu* = „înainte de toate", „cu totul" „a-tot" 32, 33, 41, 55, 56, 188, 196, 201, 315; cf. și *cu totul* 35), 2°. = „dintre" (193), de-aici *dintru* = 1°. „din" (4, 108, 188), 2°. = „dintre" (193), *mădulariu* = „membru, parte a trupului" (203) *mărturisitor-* = „martir" (116), *measer* = „sărac", „sărman" (93), *nemică* = „nimic" (180, 181), *nice* = „nici" (4, 202, etc.), *nontru, din ∽* = „din năuntru", „din lăuntru" (87), *nusul, cu ∽* (298), *răposa- (a se ∽)* = „răposà, a murì" (184), *rost-* = „gură" (44, 100, 193, 199, 205, 282), *pasă*, pers. 2 sg. imper. prez. a lui *păsà* = „a merge", „a păși" (314), *plini-* = „împlinì (127), *să* = „dacă" (169, 302, *se* 305), *săvai* = „măcar" (136, 143, *săva* 136), *spre* = 1°. „pe", „asupra", „de-asupra" (53, 197, 303), 2°. = „peste" *(spre măsură* 129), 3°. „către" (298), 4°. „pentru" (199, 299), *șerb-*, *șearbă-* = „rob", „roabă" (27, 29, 30, 58, 78, 82, 85, 98, 112, 113, 118, 119, 125, 126, 130, 140, 151, 170, 194, 195, 215, 282, 310), *tinde* = „întinde" (110, 165), *tun-* = „tunet" (311), *vie (apă ∽)* = „curgătoare" (199).

Vechi sânt și: *giupăn* = „domn", „stăpân" (314) și *giupăneasă* = „doamnă, stăpână" (314), care după G. Giuglea (*Dacoromania*, III 606—610) derivă din *g̑ i u p a n u s (< *g y p a n u s < γύπη), ca și *tămpina-* = „întâmpinà" (45, 99, 202, 164; *întă*[*m*]*pină* 202), derivatul lui *tâmpenă* s. *tâmpănă* < *t y m p e n u m s. t y m p a n u m (cf. Pușcariu, *Dacoromania*, III. 396).

b) E l e m e n t e s l a v e: *blagoslovi-* = „binecuvântà" (29, 31, 33, 103, 114), *blajene-* = „fericire" (93, 173, 315), *bogorodiță* = „Născătoare de Dumnezeu" (121, 130, 149), *bogoslov-* = „teolog" (108), *čas-* = „rugăciune spusă la anumite ceasuri" (41, 58 etc.), *cin-* = 1°. „ordine", „rânduea1ă" (41, 90), 2°. = „ceată" (95, 119), *coneț-* = „sfârșit", „încheiere" (35, 117), *chiot* = „chivot", „cort"

< rut. *k'iot* < p.-sl. *kivotŭ* (304), *crov-* „acoperemânt", „scut" (45), *dărştină* = „cămaşă de lână dură, purtată în semn de jale" (308), *destoinic-* = „vrednic" (85, 191, 198, 306; *nedestoinic-* 35, 58, 85, 112, 118, 125, 126, 140, 170, 192, 194, 201, 306; *destoinicie* 113), *dihanie* = „fiinţă" (201), *găvozdi-* = „a ţinţuì, a pironì" (112, 315), *gălčavă-* - „glas", „strigăt", „zgomot" (111, 193, 206), *glavă-* = „capitol" (297, 298, 299, 302, 303, 304, 308, 310, 313 etc.), *gospodĭ* = „domn", voc. „doamne" (116), *goşte*, plur. lui *gost (ce-s împotriv[ă] pălcur[i] i goşte)*, probabil < slav. *gostì* „Gast, Fremder" (149), *i* = „şi" (149), *imrecŭ* = „anume", „cutare" (119, 120, 125, 126, 194), *iscusit-*, der. din *iscusi-* = „păţit", „încercat" (306), *iscuşenie-* = „ispită" (144), *ispovedui-* = „spovedui", „spovedi", „mărturisì" (308), *ispovedanie* = „spovedanie", „mărturisire" (167), *izbăvi-* = „mântuì" (32, 43, 49, 50, 110, 121, 123, 127, 128, 144, 189, 198; *izbăvitorĭul* 32, *izbăvitor* 206), *izvod-* = „text original" (134), *jitie* = „viaţă" (172, 177), *ĭiubov-* (34, 110, 125, 280, *lubov* 126, *libovol* 167), *măcenic-* = „martir" (32, 116, 119), *meseţă-* = „lună" (134, 147, 178), *mierţă-* = „măsură de bucate" (310), *milă* = „îndurare" (47, 50, 121 etc.), *milui-* (33, 43, 57, 93, 121 etc.), *milostiv-* = „îndurător" (93, 105, 117, 164), de-aici *milostivi-* (129) şi *milostivire* (168), *milostenie* = „dare, împărţire de milă" (126, 297, 301), *mirean* = „laic", „cel ce nu e preot s. călugăr" (33), *mitră* = „acoperemântul capului mitropoliţilor şi episcopilor" (304), *molie* = „Motte" (Tinea) (302), *molitvă-*, *molitfă-* = „rugăciune" (108, 118, 130, 162, 186, 201, 204, 210, 213, 214, 227, 230, 235, 237, etc.), *năpaste* = „ispită", „încercare" (43), [*n*]*eprĭiator-* = „nepriitor", „neprieten" < *priì* = „a fi favorabil, binevoitor cuiva", „a ajută", „a ocrotì", „a sprijinì" (124), *obeadniţă-* = „slujbă" (87, 172), *obidit* < *obidi-* = „asuprì", „năpăstuì" (88, 99, 127), cf. şi *obidui-* (302), *ocăzuì-* = „arătă" (81), *ocina-* = „moştenì" derivat din *ocină*, (46, 93, 173), *ot-* = „din" (281), *otpust-* = „cântec final" (196), *otroc* = „copil", „june", „tânăr" (110), *pocaanie* = „pocăinţă" (38, 145, 193, 194, *pocăanie* 207), *poclaneanie* = „închinare", „mătanie" (32 etc.), *pălc-* = „ceată", „groapă" (149), *podobi-*, *a se* ∼ = „a se împodobì" (307), *pol* = „jumătate" (179, 180, 182), *pravilă* = „lege" (137), *pravoslavnic-* = „drept-credincios" (33, 132, 134), *prăznui-* (315), *preacistă-* (118), *preagreşi-* (103), *preapodobnic-* „preasfânt" (120), *preaslăvi-* (33, 34, 186), *prĭiaten* = „prieten" (303), *priimi-* (91, 92, 118, 129,

172, 194, 198, 199, *primi-* (145, 202), *proslăvi-* = „a mări", „a lăudà" (28, 173), *preditece* = „înainte-mergătorul" (119), *priceştenie* = „cuminecătură" (179), *pritce* = „pildă", „parabolă" (297), *pustnic* = „cel ce trăeşte retras în pustie" (120), *rod* = „neam" (92, 126, 166), *săblàzni-* = „sminti" (108), *sàbor* = „adunare", „sinod", „sobor" (95), *săbornic-* = „universal" (97), *samareanin-* = „din Samar" (198), *[de] sirgu* (9, 69, 164, 208, *sirg* 206, *sărgu* 109), *sirgui-* (50, 99, *sărgui-* 215; cf. *Dacoromania*, III 1088), *slavă-* = „mărire" (41), *slăvi-* = „mărì", „laudà" (98, 196), *smerenie-* = „umilinţă (126), *smeri-* = „umili" (passim), *sol-* = „trimis", „vestitor" (281), de-aici *soli, solitor-* (206), *spăsi-* şi *spesi-* = „mântuì" (passim), *spăsenie, spesenie* (32, 166, 168, 172, 173 etc.), *spodobi-* = „învrednicì" (28, 121, 186, 213, 315), *stidì, a se* ∽ = „a se ruşinà" (46, 49, 81, 85, 100, 282, 304), de-aici *stidınţă* = „ruşine", „ruşinare" (282), *stoli-, a se* ∽ = „a se adunà în stol", derivat din *stol* (101), de-aici *stolire* = „stol", „adunare în stol (57), *s[ve]ti* s. *s[ve]tii* = „sfânt" (34, 108, 115, 118, 170), *sventite* = „sfinţiţe" (123), *tij* = „tot aşa", „în acelaşi chip" (180, 311), *tocmi-* = „îndreptà", „orânduì", „dispune" (32, 47, 48, 79, 123, 187), *tretii* = „al treilea" (41, 54, 81), *trezvire*, derivat din *trezvì* (179), *tro[i]ţă* = „treime" (31, 42, 93, 117, 124, 130, 173, 204), *ugodnic-* = „îndatoritor", „slujitor", „cinstitor" (209), *utrăne-* = „slujba de dimineaţă" (204, 213, 230, 240, 251, 267, 296), *vărşe* „coş de nuele de răchită de prins peşti" (282), *vecernie-* = „slujbă de seara" (35, 132, 201, 213, 227, 237, 248, 268, 276), *voevod* = 1. „arhanghel" (119), 2⁰. = „conducător de armată", „general" (308, 314), *voroavă-* = „vorbă" (198), *vorovi-* = „vorbì" (199), *vraciu* — „doctor" (211), *vistear-* = „tesaur", „comoară" (41), *zavistie* = „invidie", „clevetive" (210), *zavistnic*, idem, (127).

De origine tătărească (giagataic *aslam)* este, dar ne-a venit prin rus. *oslamŭ*, cuvântul *asl[a]m* „camătă", „dobândă", „uzură" (67).

Mai adaugem că aproape toate numele proprii, de persoane biblice, popoare, ţări, ale lunilor şi chiar ale unor zile, prin fonetismul lor arată provenienţă slavă: [ţara] *Pomorscŭ* = „Pomerania" (134) alături de *Livonia* (132, 134), *Moscŭ* = „Moscova" (181), *C[urfur]ştea bra[n]de[m]burschiĭ* (177), *Petrŭ* (196), *Perno* (132), *Ishod* = „Eşirea" (304), *Ţrstva* = „Cartea împăraţilor" (310, 314), *Izrail* (168) alături de *Izdrail* (83), *Izrail[i]tean-* (314) alături de

Izdrail[i]tean- (50, 308), *Iuditha* (307, 311) alături de *Iudiſt[a]* (314) şi *Taviſta* (110), *S[ava]oth* alături de *Savaoft* (95), *noemvrie* (178), *dechemvrie* (178), *ghenarie* (178, 179, 180, 181, 184) etc.

Dacă pentru *simbătă* (307), *sinbătă-* (179, 183) putem pornì de la un romanic **sambata*, pentru *so[m]bot[ă]* însă trebue să ne gândim la slav. *sąbota*, mai ales că întâlnim şì pe *sread[a]* (181). *Ştetin* (134, 177) şi *Şfet-* (139), *şfeţesc* (177) au putut venì şì din nemţeşte.

c) Elemente greceşti. Dintre elementele greceşti relevem pe *cucon* (189, 302) „copil", pentru care cf. n.-gr. κοκκῶνα = „gnädige Frau", κοκκωνίτζα = „Fräulein", apoi rom. *coca* = „Bébé" şi it. *cucco*, (dial.) *coc* şi *cuccolo* = „Lieblingskind".

d) Elemente ungureşti: *birui-* (90, 108, 115, 116, 196, 207, 213; *biruitor-* = „stăpân", „domn", „despuitor" 29, 34, 54, 58, 128, 161, 163, 187, 195, 210; *nebiruit* 55), *chinui-*, derivat din *chin* (97, 119, 120), *îngădui-* (121, 136, 203), *măntui-* (28, 41, 44, 85, 280 etc.; *măntuitor-* 32, 41, 47 etc.; *măntuire* 54, 96, 198 etc.), *meşter* (305), *meşterşug-* (215), *ponoslui-* = „a se plânge" (62, 94; *ponosluire* 30, 282), *sălaş-* (33), *sălăşlui-* (41, 211), *samu* = „număr" (190), plur. *sămi* (313), *viclean-* = 1°. „înşelător" (280, 2. = „dracul" (43, 150), *vicleşug-* = „înşelăciune" (50), *zgău-* = „pântece" (31, 53, 84, 120; scris *zcàul* (170), după o comunicare a Dlui G. Giuglea < ung. *zugó* „mitra, uterul scroafei" [1].

e) Inţelesuri deosebite de cele de astăzi. O seamă din cuvintele pe care le găsim în scrisul lui Antonie, fie ele de origine latină ori streină, se prezintă cu un înţeles deosebit de cel actual, ori fiindcă ne păstrează înţelesuri mai vechi, ori fiindcă redau înţelesul cuvintelor slave pe care le traduc. Dăm aici câteva exemple, rămânând ca despre derivate şi compuse să vorbim în alt loc: *acoperi-* = „apără", „scutì" (146), de-aici *acoperemănt-* (45) s. *acoperimănt-* (202), *asemenea* = „asemănare" (187), *biruitor-* — „stăpânitor, stăpân, domn, despuitor" (29, 34, 54, 58, 128, 161, 163, 187, 195, 200), *cădeà* = „a se închinà"

---

[1] Cuvântul unguresc numeşte propriu partea de trup care produce neliniştea scroafei înainte de a se împărechia s. vierì şi o îndeamnă să facă sgomot şi să „sbiere' (ung. *zúg*, *zúg-búg*) după vier. Totuşi cf. *găoază* şi *sgâl*. — Pentru *tălhar-* (200, 315) care a fost derivat mai nainte din ung. *tolvaj* cu schimb de sufix, cf. acum V. Bogrea, *Dacoromania*, III 807, care-l derivă din *tâlh-* „pădure", propriu deci „pădurean" s. „codrean".

(43, 204, 206), *călcà* = „a învinge“ (93, 172), *destoinic-* = „vrednic“ (85, 191, 198, 306; *nedestoinic-* 35, 58, 85, 112, 118, 125, 126, 140, 170, 192, 194, 201, 306; *destoinicie* 113), *în* = „între“ (314), *închinat* = „adorat“, din *închinà* = „adorà“ (197), *îndurat* = „îndurător“ (116—7), *înpărți-* = „despărți“ (130, 213), *înplea-* = „împlini“ (41), *întări-, a se* ∽ = „a persistà“ (299), *întunearece* = „zeci de mii“, „nenumărat“, după slav. *tĭma*, idem (66), *limbă-* = 1⁰. „neam“, „popor“, după slav. *językŭ* (30, 79, 165), 2⁰. = „glas“ (181), 3⁰. „limbă“ (186), *mișel* = „sărac“, „sărman“ (128, 130. 193, 207, 280, 281, 299), *nevastă* = „mireasă“ (146), *pre* = „spre“ (*vineri pre simbătă* 178; cf. și *miercuri noapte spre ğoi* 181), *Suflet* — „Duh“ (124, 196), *tăcea-* = „a trece cu vederea“ (280), *treace-* s. *trece* = „a trece cu vederea“ (29, 98, 162, 164, 199 etc), *treace, a se* ∽ = „a muri“ (108).

f) Derivațiune și compunere. Derivațiunea impropie, adecă fără ajutorul sufixelor, numai prin schimbarea funcțiunii gramaticale:

α) Substantive, din verbe: de la forma netrunchiată a infinitivului: *ardere* (52), *căntare* (29), *curăre* = „curgere“ (298), *deșertare-* (208), *facere* s. *facire* = 1. „lucrare“ (84), 2⁰. = „făptură“ (133, 187, 197, 201, 215), *lasare* (101), *măntuire* (passim) *mărire* (57, 105), *puteare-* (130, 197, 203), *stare* — „locul unde stă cineva“ (121), *ţineare* = „stăpânire“ (48, 110), după slav. *drĭžava* „tenere“, *vedere* (31), *vindecare* (297); de la participiul trecut: *lasatul* (184); de la adjectivul verbal: *atotţiitor-* (58, 114), *biruitor-* (29, 34, 54, 58, 128, 161, 163, 187, 195, 200), *botedzătorĭu-* (32), *despuitor-* s. *despuitorĭu-*, *despoitor-* s. *despoitorĭu-* (42, 62, 86, 94, 118, 119, 125, 145, 149, 150, 164, 166, 170, 171, 174, 186, 191, 196, 198, 202), *făcătorĭu-* (126), *izbăvitor-*, *izbăvitorĭu* (32, 206), *măntuitor-*, *măntuitorĭu* (32, 41, 47 etc.), *măngăitor-* (41, 195), *Născătoare* (passim), *purtător-* = „solitor“, „sol“ (98, 176), *rugător-* = „preot“ (132), *scutitorĭu* (28), *solitor* (206) etc.

Prepoziții: *derept, dirept, drept*=„pentru“ (47, 108, 109).

g) Derivațiunea cu sufixe: *α)* Substantive: *-ar: tălhar-* (200, 315); *-aș: moșninaș* (149); *-ate: direptate* (85); *-easă: gĭupăneasă* (314); *-ene* s. *-enie: blajene-* (315), *utrăne* (204, 213, 230, 240, 251, 267), luate în această formă din slavonește; *-ie: cărţulie* (134); *-ime: greime* (83, 128, 169), *-inţă:*

stidinţă (282), *osteninţă-* (280), *usteninţă-* (49); *-iune: adevereciune-* (109), *închinăciune-* = „mătanie" (166), *înşelăciune* (108), *putregiune* (34, 57, 103; *neputregiune* 315), *răpegiune* = „torent" (301 ; *-ură- despuetură-* (52), *înpietritură-* (144), *înpistritură-* (305), *legătură-* (196) etc.

β) Adjective: *-esc: jidovesc (oamenilor jidoveşti* 133); *-el: tinerel*, întrebuinţat ca substantiv (46); *-os: săţios-* (42).

γ) Verbe: Se observă o predilecţie peutru întrebuinţarea lui *edz* la prezentul indicativ şi la conjuctivul derivatelor de conjugare I: *cuvintedzu* (201), *flămăndzăscŭ* (93), *găteadze* (299), *îndrepteadze* (50), *îndrepteadză* (56, 57, 129, 199), *îndreptedzi* (297), *înfricoşadză* (45), *îngreuiadze* (129; cf. *să îngreue* 110), *lumineadză* (109, 120), *luminedzi* (109), *minuneadză* (123), *unbreadză* (120) etc.

Mai înregistrăm: *vrăjmăşuiaşte* (88) alături de *vrăjmăşescŭ* (110).

h) Compunerea cu prefixe: *A-: acoperi-* (146,) deaici *acoperemănt-* (45), *acoperimănt-* (202). *Des-:* Cum am amintit mai sus, *dostoinic* a fost apropiat de compusele cu acest prefix, dând *destoinic.*

În-: înblăndzi- (33), *înbogăţi-* (301), *îndrepta-* (50, 57, 129, 199, 297), *înfricoşa-* (45), *înfrămţeşa-* (sic, 187), *îngreuia-* (110, 129), *înpărăţi, a se* ⁓ (27), *înpărţi-* (55), *înpiedeca* (188, 189), *întrupa-, a se* ⁓ (92), *înpietritură-* (144), *înpistritură-* (305) etc.

Ne-: nebiruit (55), *nedestoinic-* (35, 58, 85, 112, 118, 125, 126, 140, 170, 192, 194, 201, 306), *neputred-* = „nestricat" (137, 147; de-aici *neputregiune* 315) etc.

Prea-, după modelul cuvintelor slave compuse cu *prě-* *preacinstit-* (56, 124, 126, 193, 195, 198), *preacuvios-* (120), *preaînţelept-* (55), *preamărit-* (57), *preamilostiv-* (194), *preasfânt-* (42, 125, 204) etc.

i) Compunerea propriu zisă: *α)* Nume, unele alcătuite după modelele slave: *atotţiitor-* (58, 114), *de bine dătător* (86), *iubitor de oameni* (55 etc.) *îndelung-răbdător-* (56, 105), *înainte-stătător-* (204); *bună-vreare* (53, 106), *mare cuviinţă* (105), *mai-mare-* (119, 120, 314); *amiazăz[i]* (179), *amiadzădz[i]* (180), *miazăzŭ, după* ⁓ (181), *miiadză-noapte* (182); *fără-de-lege-* (31, 42, 47, 50, 51, 52, 85, 110, 116), *fără-de-număr* = „nenumărat" (35, 130) etc.

β) V e r b e: *bine-cuvânta-* (27, 28, 31, 35, 41, 54, 58, 200, 201 etc.), *bine-feri-* (33), *înainte-sta-* (205, 208), *îndelung- răbda* (201) etc.

γ) A d v e r b e, unele dispărute ori întrebuinţate astăzi în altă formă: *deaciĭa, deaciĭ, deciĭ* < *de* + *aciia, de* + *acii* (137, 162, 170, 182, 306), *de apoi* = „de pe urmă" (309), *depreună* = „împreună" (100), *mainte* = „mai înainte" (33, 114, 121, 190, 192, 208, 298, 305, 315), *întru tot* s. *totu* = „înainte de toate", „a-tot" (32, 33, 41, 55, 56, 188, 196, 201, 315); cf. şi *cu totul* 35), *mainte* = „mai înainte" (33, 114, 121, 190, 192, 208, 298, 305, 315), *nice dănăoar[ă[* (202), *odănăoară* (215), *maĭ vărtos* = „mai ales", (30, 50, 51, 112, 126, 200, 205), *totdeauna* = „într'una" (181).

IV. Grafia şi transcrierea.

Credem necesare câteva cuvinte şi despre grafia lui Antonie.

E [ɛ] iniţial are valoare de *ĭe: erta-* (43, 114, 181), *ertare-* (97, 116, 118, 123) *ertăci[u]ni* (181), *eşi-* (44, 202), *eşti* (116) etc. Uneori chiar şi la mijlocul cuvântului: *chema* (116, 202, 309, 310, 312, 313); *oae* (121), *pue* (306), *spue* (104), *tăe* (307), *tămăe* (304), *voe* (116, 125) etc.

Ĭ în hiat de obiceiu se scrie, uneori însă nu, cf. *amiazăz[i]* (179), *amĭazdzădz[i]* (180), *miazăzŭ* (181), *miĭadză-noapte* (182, 202), *patriarhi-* (111, 115) alături de *patriĭarşi* (120) ş. a. Despre felul cum se prezintă *ŭ* în hiat am vorbit la particularităţile fonetice.

Ca şi în alte texte vechi, ɛ se întrebuinţează rar şi cu valoare de *i: şe* = „şi" (182) *eşte* = „eşti" (200), *Erod* = „Irod" (306), *smernă* = „smirnă" (304).

Se poate observà o preferinţă a lui ъ faţă de ѫ cu valoare de *ă* şi *î* în acelaşi timp, mai ales înainte de *n* şi *m* ori *n* şi *m* + cons. La sfârşitul cuvintelor însă se scrie mai mult ѫ decât ъ. Această grafie se pare că are la bază felul particular cum se rostesc în Moldova sunetele *ă* şi *î* în poziţiile arătate. Totuşi găsim şi grafii ca *căntâm* (99), *rămâşite* (46), *dătâtor* (41), *pogorât* (109) alături de *părăt* (129), *pogoră* (96), *urără* (49), *tâu* alături de *tău* (188), etc., care arată că autorul textului nostru nu este consecvent în aplicarea acestui sistem grafic.

Numai particularităţi grafice, nu fonetice, sânt: α) scrierea

-ѧъ-, -ръ- = *-ăl-* s. *-îl-* şi *-ăr-*, *-îr-*: *glăčavă-* (111, 193, 206), *jrătvâ-* (52, 53, 200) alături de *jirtvâ* (52), *plàcuri* (149), *svrăşit* (97, 113, 190, 298), *svrăşi-* (134, 184, 306), *sfrăşit* (130), *sfrăşi-* (313) alături de *nesfărşit-* (203), *sfărşit* (203), *scrăbă* (32, 49, 50, 197), *scrăbi* (302), *scrăbliv* (302), *vrătos* (50, 51, 112, 126, 200) alături de *vărtos* (30, 205).

β) *-v-* alături de *-f-* în: *molitvă-* (108, 118, 130, 162, 180) şi *molitfă* (204, 210, 213, 214, 227, 230, 235, 237, 240, 246, 248, 251, 262, 264, 267, 274, 276), *svat-* (48, 300) şi *sfătui-* (307, 310), *sv[i]nte* şi *sf[i]nte* (41), *svrăşit* (97, 113, 190, 298), *svrăşi-* (134, 184, 306) şi *sfrăşit* (130), *sfrăşi* (312), *nesfărşit-* (203), *sfărşit-* (203) etc.

γ) scrierea dublă a unor vocale şi consonante în o seamă de cuvinte, mai ales nume proprii: *Aaron* (304), *Avraam* (168), *Saara* (110), *Isaacŭ* (199) *Şisaah* (110); *dreptaatea* (315); *alliluia* (53), *Evvo* (315), *prr[ea]c[urvii]* (190), *trro[i]ţâ* (31, 42, 93, 117, 124, 130) alături de *tro[i]ţă* (173, 204).

Tradiţia grafică şi analogia verbelor iotacizate a putut să pricinuească scrierea lui *u* şi *ŭ* cu ı-o în: *audzĭu* (114) *cadzĭu* (121), *cădzĭuĭu* (189), *cădzĭu* (118, 191), *dzĭua* (122, 186) *vàdzĭuţi* şi *nevădzĭuţi* (124), *l-am vădzĭut* (191); *aurĭu* (304), *îngerĭul* (128), *înplĭură* (46).

Greşeli născute din inadvertenţă sânt: *de* = „te" (306), *zcăul* (170), care e scris altundeva, *zgăul* (53, 84, 120); *ha[t]manului* (182), *arhiemandritul* (178), *mu[r]guĭa* şi *mu[l]dzi* (183), care, fiind tăiat, nu se poate ceti bine.

În transcriere am căutat să mă apropiu, după putinţă, de ortografia noastră actuală, întrebuinţând cât mai puţine semne speciale şi redând de cele mai multe ori valoarea fonetică a semnului chirilic. Am păstrat o grafie latină corespunzătoare celei chirilice numai când mi-s'a părut că e necesar acest lucru din punctul de vedere al cercetărilor de limbă, fiind vorba de chestiuni controversate.

Pentru ca textul să fie mai uşor de cetit şi de înţeles, a trebuit să modernizez şi interpuncţiunea, despărţind propoziţiunile şi punând la începutul lor majusculele obişnuite. Între parantezele [ ] am făcut întregirile scurtărilor şi conjecturile pe care le-am găsit necesare, iar prin o linioară verticală am indicat sfârşitul foilor, al căror număr l-am însemnat pe margine.

Textele.

1⁰.

p. 27 r. 9 **Prochimene a dzilelor peste săptămănă.**

со. ве.[1] гл. вѣцрисѧ. — D[u]mn[e]dzău să împărăţi, şi întru mare cuviinţâ să înbrăcă D[u]mn[e]dzău. не вече.[2] сѧ нн҃ѣ в. Iată acmu binecuvăntaţ[i] pre D[u]mn[e]dzău, toţ[i] şerbii lui D[u]mn[e]-dzău. в не ве[2]. гл ѕ. D[u]mn[e]dzău mă aude căndu străg cătră

p 28 însul. — ‖ вто[3] млнь. Mila ta, Doamne, să mă gonească întru toate dzilele vieţii meale. срѣ[4]. ве. вѧѵ. Doamne, întru numele tău mă măntuĭaşı[e], şi întru putearea ta îm[i] gĭudecă mie. — Agĭutorĭul mieu de la D[u]mn[e]dzău cela ce a făcut cerĭul şi pămăntul. — пѣ[5] ве за[танин]к. D[u]mn[e]dzăule[6], scutitorĭul mieu eşti tu, mila ta înainte să mă tămpine pre men[e]. Spodobeaşte-ne, Doamne, întru sara aĉasta, fără de păcate ne fereaşte pe noi. Bine eşti cuvăntat, Doamne, D[u]mn[e]dzăul părinţilor noştri, şi lăudat şi proslăvit numele tău în veaci, adevăr. Să fie, Doamne, mila ta spre noi, cum şi noi nedejduim spre tine. Bine

p. 29 eşti cuvăntat, ‖ Doamne, că neai învăţat pe noi dreptate ta. Blagoslovit eşti, biruitoare[7], cà neai înţelepţiş[i][8] pe noi întru dreptatea ta. Bl[ago]sl[o]vit eşti, sf[i]nte, că neai luminat pe noi cu

---

[1] *Sâmbătă seara.* Cuvintele slavone care urmează sânt începutul slavonesc al textului tradus româneşte după ele; astfel traducerea lor e de prisos.

[2] *Duminecă seara.*

[3] *Marţi.*

[4] *Miercuri.*

[5] *Vineri.*

[6] Scris *D[u]mn[e]dză-i* şi pus în paranteze, deci omis ca fiind greşit.

[7] Scris: *birĭuitoare.*

[8] Evident, contaminare din: *neai înţelepţit* + *ne înţelepţişi.*

dreptatîa ta. Doamn[e], mila ta-i în veaci, lucrul mănu tale nu-ĭ treace. Ţie ţi să cade lauda. Ţie ţi să cade cântarea. Ţie mărirea ţi să cade cu Părintele şi cu Fiĭul şi cu d[u]hul Sf[ă]ntŭ, acum şi pururea şi întru veaci de veaci adevăr. — *Ps[a]lm 122.* впие вь вєдо. — Cătră tine îm[i] rădicŭ ochii miei, cela ce treace spre cerĭu, că ĭată cumu-s ochii şerbului întru mănule domnului său, | şi cumu-s ochii şearbei întru mănule doamnei sale, aşea ochii noştri cătră Domnul D[u]mn[e]dzăul nostru, pănă căndu ne va cruţă pe noi. Miluĭaşte-ne pe noi, Doamne, miluĭaşti-ne pe noi, că multu ne înplum de urgisire, şi mai vărtos să înplură sufletile noastre de ponosluirea supărătorilor, şi de urgiĭa măndriilor. — ... Ѣ ... цаєш[1] — *Mărir[e] şi acmu.* Acmu slobodzi şerbul tău, putearnice[2], după graĭul tău cu pace, că vădzură ochii miei sp[ă]seniĭa[3] ta, ceaĭa ce ai gătat înaintea feaţei tuturor oamenilor, lumină întru vedearea[4] limbilor, şi laudă ‖ oamenilor tăi Izrail[i]teanilor. — *Apoi: Sf[i]nte Doamne. Mărirea. Şi acmu.* — Prea sf[ă]ntă tro[i]ţă (sic), miluĭaşti-ne pe noi. Doamne, curăţĭaşti-ne păcatele noastre, putearnice, ĭartă fără de legile noastre. Sf[i]nte, čarcă şi vindecă neputinţa noastră, pentru numele tău.—*Mărir[ea. Şi] acmu.* пр ... сф ...[5] *Doamne, milueşti-ne 3* [ori]. *Părintele nostru. C'a ta ĭaste înpărăţiia* sau *Pentru ruga.* — вє пос[6]. нцє дво. — A lui D[u]mn[e]dzău Născătoare, Fičoară, bucură-te cu bucurie mare. O, o, că D[u]mn[e]dzău cu tine, bl[ago]sl[o]vită eşti întru fămei, şi binecuvăntat rodul zgăului tău, că născŭ pe ‖ H[risto]s, măntuitorul şi izbăvitorĭul sufletelor noastre. *1* по[7]. Botedzătorĭul lui H[risto]s, pe tine te rugăm, întru tot pe noi să ne pomeneşti, ca să ne izbăvim de fărădelegile noastre, că ţie îţ[i] fu dat bun dar să te rogi pentru

p. 30
p. 31
p. 32

[1] Rupt.
[2] Pe margine îndreptat în *biruitoare.*
[3] Pe margine îndreptat în *măntuirea.*
[4] Cuvintele cu care au fost înlocuite pe margine *întru vedearea,* nu se mai vad.
[5] Rupt.
[6] *Iar dacă e post.*
[7] Scurtat din поклаиѣнїє = „închinăciune", „mătanie".

к
noi. *1, 2* по. Rugaţi-vâ, Sf[i]nţi Ap[o]s[to]li, şi proroci, şi măcenici, şi toţ[i] sf[i]nţii, ca să ne izbâvim de nevoe şi de scărbe (scris: „scrăbe"), că voi înainte cu căldură sinteţi tocmiţ[i], cătră sp[ă]-
к
senie pe toţ[i] să strângeţ[i]. *3, 1* по. *Să dzică*: Suptu a ta milâ fugim, a lui D[u]mn[e]dzău nâscătoare, Fičoarâ; ruga noastră nu o treace întru scărbe (scris: „scrăbe"), ce de nevoe binecuvăntatâ.

p. 33 — ‖ *Deacii: Doamne miluieşte-ne 40* [ori]. *Doamne, bl[ago]s[lo]v[ea]şte-ne. Mireanul să zică: Pentru ruga, iară pop[a] să dzică*
с н
сїи навє. Acesta-i bl[ago]s[lo]vit şi preaslăvit, H[risto]s D[u]mn[e]dzăul nostru întru tot, acmu şi pururea întru veaci de veacŭ, adevăr. пѣм црѕ. Impăratul cerului credinţa Domnului[1] nostru o întăreaşte, limbile înblăndzïaşte, cu pace le înpacă. Sf[ă]ntă petrïacire a ta[2] bine o fereaşte. Mainte trecuţi părinţii, şi fraţii noştri, întru sălaşurile drepţilor îi odihneaşte, şi pe noi întru pravoslavnică credinţe, şi întru pocaanie, Doamne, ne priimeaşte şi ne

p. 34 miluïaşte, ca un bun şi ïubitor de oameni. *Doamne, miluïaşte 3* [ori]. *Mărire* [şi] *acmu.* Cïaïa ce eşti mărită de heruvimi şi preaslăvită adevărat de sarafim[i] (*sic* = „serafimi"), fără putregïune a lui D[u]mn[e]dzău cuvăntu Născătoare, cïaïa ce eşti [de] D[u]mn[e]dzău Născă[toare], pe tine te mărim. *Apoi 3 mătanie,* cu ruga lui s[ve]tii Efrim. — Doamne, biruitorul vieţii meale, duh cu leane şi fără socotinţe, ïubirea argintului şi cuvinte îndrăpnice goneaşte
к
de la mene. — *1* по. — Sufletul întreg cu mente şi înţe[le]pcïunea

p 35 smereniei, răbdare şi lïubov ‖ dăruïaşte mie nedestoinicului şerbu-
к
lui tău. — *1* по. — O Doamne, înpărate, dă-mi mie să vădzŭ păcatele meale, şi să nu osândescu pe fratele mieu, că bine eşti cuvăntat în veaci adevăr. — *Apoi 12 mătan*[*ii*], *să dzică aşïa:* Doamne, curăţeaşti-mă păcătosul şi mă miluïaşte. Ziditu-m'ai, Doamne miluïaşti-mă. Fără de număr greşiïu, Doamne, ïartă-mă. — *Coneţul vecernii cu totul.* |

---

[1] Pe margine s'a pus cu roşu: *sau împăratului sau craïu*[*lui*].
[2] Pe margine s'a scris: *sau sf[ă]nta besearică.*

3°.

Cin časurilor. p. 41

Intâi čas tretii, aičea. Bine-i cuvântat D[u]mn[e]dzăul nostru întru tot şi acmu şi pururea şi în veaci. — слава тебе ба. Slava ta, Dumn[e]dzăul nostru, slava ta, înpăratul cerului, mângâitorul sufletelor celor adevărate, cela ce toate le dai şi toate le înpli din vistearul cel bun şi dătâtor de viĭaţâ; vino şi te sălăşluĭaşte între noi, şi ne curăţeaşte de toată spurcăcĭunea, şi mântuĭaşte cu bine sufletile noastre. — Sf[i]nte Doamne, Sf[i]nte tare, sv[i]nte fără de moarte, miluĭaşte-ne pe noi. Mărirea Părintelui, şi a Fiĭului, şi | a D[u]hului sf[ă]ntŭ, acmu şi pururea şi întru p. 42 veaci de veacŭ, amin. Preasf[ă]ntâ trro[i]ţâ (sic) miluĭaşte-ne pe noi. Doamne, curăţeaşte păcatele noastre. Despuitoare, ĭartâ fărâdelegile noastre. Sf[i]nte cercetâtor, vindecă neputinţa noastră pentru numele tău. — 3 *Doamne miluĭaşte-ne. Mărirea. Şi acmu.* — Părintele nostru cela ce eşti în cer, ca să să sf[i]nţască numele tău, ca să vie înpărăţiĭa ta, ca să fie voe ta, cumu-i în cerĭu, aşĭa şì pre pământu. Păinea noastră cea săţioasâ dă-ni-o noao astâdzi, şi ne ĭartâ noao || păcatele şi greşealele noastre, cum şì p 43 noi ertâm datoriile datornicilor noştri. Şi nu ne duce întru nâpaste, ce ne izbâveaşte de vicleanul. — C'a ta ĭaste înpărăţiĭa, şi putearea şi mărirea, a Părintelui, şi a Fiĭului, şi a Sf[ă]ntului D[u]hŭ. *Acmu. — Doamne miluĭaşti-ne 12 ori. Mărirea. Şi acmu.* Veniţ[i] să ne închinâm înpăratului nostru D[u]mn[e]dzău. Veniţ[i] să ne închinâm şi să cădem către H[risto]s, înpăratul şi D[u]mn[e]dzăul nostru. Veniţi să ne închinăm şi să cădem către singur H[risto]s, înpăratul Dumnâdzăul (sic) nostru.

Čas 3 ps[a]l[m] 16. — Ascultâ, Doamne, dreptatea mea, ĭa amente rugarea mea. Socoteaşte ruga mea, || că nu-i dintru rostu p. 44 viclean. De la faţa ta gĭudeţul mieu va eşì, ochii miei ca să vadzâ dreptatea ta. Ispitiş[i] inima mea, şi o cercetaş[i] noaptea; arsăşi-mă şi nu să află întru mene nedreptate, ca să nu grăĭascâ gura mea lucrure omeneşti. Pentru cuventele rostului tău eu feriĭu căi cumplite. Îndrepteadză urmele meale întru cărările tale. Eu străgaĭu că mă audzişi, Doamne. Pleacă către mine urechea ta şi ascultâ graĭurile meale, şi minuneadză mila ta şi mântuĭaşte pe

p. 45 ceĭa ce nedejduescŭ spe (sic) tin[e].[1] || De ceĭa ce protivăscŭ dreaptei tale fereaşti-mâ, Doamne, ca ğana ochĭul. Într'acoperemăntul aripelor tale m'acoperi de faţa celor necuraţ[i] ce mă înfricoşadză pre mene. Vrăjmaşii miei sufletul mieu ţinurâ, grăsimea sa ochisărâ, gurilorŭ grăescŭ măndrie. Ceĭa ce mă goniĭa, acmu mâ încungĭurarâ; ochii săi îi pusărâ să caute spre pământu. Încungĭurarâ ca un leu ce-i gata spre rănire, şi ca un lup ce petreace întru crovul sâu. Învii, Doamne, şi înainte-i tâmpinâ pre *p. 46* înş[i] şi le conteneşte lor, şi izbâveaşte sufletul mieu de necură— || ţiĭa lor, cu arma ta de măna vrăjmaşilor tâi. Doamne, puţin di pre pământu împrăştie-i pre înş[i] întru viĭaţa lor, că cu singele tâu îş[i] înplurâ[2] zgăurile lor. Săturarâ-ş[i] fii şi lăsarâ rămâşiţe tinereilor săi. Ĭară eu cu dreptate m'arăt feaţei tale, şi mă voi sătură căndu mi să va arăta mărirea ta. —*Ps[a]l[m], D*[*a*]*v*[*i*]*dŭ, 24.*

Către tine, Doamne, străg cu sufletul mieu. D[u]mn[e]dzăul mieu, spre ti[ne] nedejduescŭ ca să nu mâ stidescŭ în veaci, nice *p. 47* ca să rădză de mene vrăjmaşii miei. Şi amu toţ[i] ceĭa || ce vor râbdà pentru tine nu să vor stidì.

Ca să să stideascâ făcătorii cei [fără] de leage întru deşertu, calea ta, Doamne, spune-m[i] mie şi întru cărările tale mă învaţâ. Tocmeaşti-mâ spre adevărul tâu, şi mă învaţâ că tu eşti D[u]mn[e]dzău măntuitorul mieu, şi pentru tine răbdu în toate dzile. Adu-ţ[i] amente de cruţerile tale, Doamne, şi de milele tale că din veaci sintu. Păcatile tinereaţilor meale şi ceale neştiute a meale nu le pomenì; după mila ta adu-ţi amente tu pentru bunătâţile tale, Doamne. Bunu-i şi dreptu-i D[u]mn[e]dzău, drept *p. 48* a || cĭaĭa leage pusăş[i] celora ce greşescŭ pre cale; tocmişi pe cei blănzi spe *(sic)* gĭudeţ; învăţaş[i] pe cei blănzi căile tale. Toate căile lui D[u]mn[e]dzău îs milă şi adevăr, ceĭa ce cearcă svatul lui şi mărturiile lui. Pentru numele tâu, Doamne, cură-

---

[1] *Biblia* 1688: Ascultă, D[oa]mne, dereptăţile meale, ĭa aminte rugăcĭunea mea. Bagă în urechi ruga mea, nu cu buze vicleane. De la faţa ta judecata mea să ĭasă, ochiĭ mieĭ vază dereptăţi. Ispitit-ai, şi nu s-au aflatŭ întru mine strâmbătate. Ca să nu grăĭască rostul mieu lucrurile oamenilor pentru cuvintele buzelor tale eu amŭ păzitŭ căi năsilnice. Intăreaşte umbletele meale întru cărările tale, pentru ca să nu se clintească paşii miei. Eu am strigatŭ căce m'ai ascultatŭ D[u]mn[e]zău, pleacă ureachea ta mie, şi ascultă cuvintele meale. Minunează milel[e] tale, cela ce măntueşti pre cei ce nedejduescŭ, pre tine...

[2] Scris: *înplĭură.*

ţeaşte păcatele meale că multe sintu. Cine ĭaste omul ce să teame de D[u]mn[e]dzău? Leage-i puseşi lui pe calea [sa]. Sufletul lui întru bunătăţi îl odihnış[i], şi semenţiĭa lui va ocină pământul. Ţinearea lui D[u]mn[e]dzău îi celora ce să tem de însul, şi svatul lui îl arată lor. Ochii miei ‖ îs pururea cătră D[u]mn[e]dzău, c'acela rupsă din laţu pičoarele meale. Caută spre mene şi mă miluĭaşte, că unul şi sărac sintu. Scărbile (scris: „scrăbile") inimii mĭale să înmulţiră, din nevoile meale mă scoate. Vedzi smereniĭa mea şi usteninţa mea, şi ĭartă toate păcatele meale Vedzi vrăjmaşii miei că să înmulţiră, şi cu neĭubire nedreaptă mă urără pe mene. Fereaşte sufletul mieu şi mă izbăveaşte, ca să nu mă stidescŭ că nedejduiĭu spe *(sic)* tine. Cei nerăutaţi (*sic*, = „nerăutăţiţi") şi cei drepţi să lipiră de mene, că răbdaĭu pentru tine. | Doamne, şi izbăveaşte, Doamne, Izdrail[i]teanii de toate scărbile (scris: „scrăbile") lor. *Ps[a]lm, D[a]vid, 50.* Miluĭaşti-mă, Doamne, după mare mila ta, şi după multe cruţerile tale curăţeaşte fără de legile meale. Mai vărtos (scris: „vrătos") mă spală de fărădelegile meale, şi de păcatele meale mă curăţeaşte. Că fărădelegile meale eu le ştiu, şi păcatele meale înaintea mea sintu pururea. Eu ţie unuĭa greşıĭu şi vicleşug înaintea ta fecĭu, ca să să îndrepteadze întru cuvintele tale, şi sirguĭaşte căndu vei gĭudecà. Ĭată eu întru fărădelegi sintu început, şi întru păcate mă născù maică-mea. ‖ Ĭată acmu adevărul: ĭubiş[ı] ceale nespuse şi neştiute a înţelepcĭunei tale şi le arătas[ı] mie. Stropeaşti-mă cu bosiiocŭ şi mă voi curăţi. Spăla-mă-voĭu şi mai vărtos (scris: „vrătos") decăt omătul mă voi înălbi. Audzului mieu dă-i bucurie şi veselie, bucură-să oasele meale ceale smerite. Întoarce faţa ta de păcatele meale, şi toate fărădelegile meale curăţeaşte. Inimă curată zideaşte întru mene, Doamne, şi suflet dreptu înnoĭaşte în trupul mieu. Nu mă lepădà pe mene de la faţa ta, şi d[u]hul sf[i]nţii tale nu-l luà de la mene. Dă-m[i] mie bucuriĭa ‖ măntuirei tale, şi cu d[u]hul despueturei tale mă întă-

p. 49 *p. 50* *p 51* *p. 52*

---

1 *Biblia* 1688: Cătră tine, D[oa]mne, rădicaĭu sufletulŭ mieu D[u]mn[e]zăulŭ mieu, pre tine nedejduiĭu să nu mă ruşinezu în veacŭ. Nice să mă batjocorească vrăjmaşii miei, pentru că toţi ceia ce te îngăduescŭ pre tine nu se vor ruşinà. Ruşineaze-se cei ce nelegĭuescu în zadarŭ. Căile tale, D[oa]mne, arată-mi mie, şi cărările tale învaţă-mă. Povăţeaşte-mă pre adevărulŭ tău, şi mă învaţă căce tu eşti D[u]mn[e]zău mântuitorĭulŭ mieu, şi pre tine teamŭ îngăduitŭ toată zioa....

reaşte. Învâţa-voĭu pe cei fără de legi căile tale, şi cei necuraţ[i]Ĭ cătră tine să vor întoarce. Izbâveaşti-mâ di cei încruntaţi, Doamne, D[u]mn[e]dzăul mântuirei meale; bucurâ-să limba mea de dreptatea ta. Doamne, budzele-m[i] deşchide şi gura mea va spune laudele tale. Că s'ai hi vrut jirtvâ, dat ţ-aş hi amu; toatâ arderea nu bine vrusâşi. Jrăt[v]a lui D[u]mn[e]dzău-i suflet zdrobit,

p. 53 inimâ ‖ zdrobitâ şi smeritâ D[u]mn[e]dzău nu o urgiseaşte. Fericeaşte, Doamne, cu bunâ vrearea ta Sionul, şi ca să zideascâ zidurile Ier[u]s[a]l[i]mului. Atuncĭa bine vei vrea jrătvâ direaptâ, înălţarea şi tuatâ arderea; atunce vor pune spre oltarul tâu viţei. *Mărirea. Alliluia. Trop[ariul]. Acmu. Postu* — Doamne, carele pre Sf[ă]ntul D[u]hul tâu în al treile čas l-ai trimis Ap[o]s[to]lilor tâi, acela bine nu-l luà de la noi, ce ne înnoĭaşte pe noi, rugăndu-te. — *Stih.* — Inimâ curaţâ zideaşte întru mene Doamne, şi

p. 54 d[u]hul dreptu înnoĭaşte întru zgăul mieu. — *2 stih.* — ‖ Nu mă lepădà pre mene de la faţa ta şi d[u]hul sf[i]nţii tale nu-l luà de la mene. *Apoi trop[ariul] întăĭu la čas tret[ii].* — спю пн днѣ[1] бце пн єсн. A lui Dumn[e]dzău Născâtoare, tu eşti viţa cĭa adevăratâ, ce neai crescut noao rodul vieţii; pe tine rugăm, rugămu-te, biruitoare, cu Sf[i]nţii Ap[o]s[to]*li*, să milueşti sufletile noastre. Domnul D[u]mn[e]dzău bine-i cuvăntat; bine-i cuvăntat D[u]mn[e]dzău din dzi în dzi. Sporitu-neau noao D[u]mn[e]dzău măntuirea noastră. Dumn[e]dzăul nostru, D[u]mn[e]dzău nea (sic, „ne") măntui. *Apoi* трпое[2]. *Întâĭu cautâ 3 čas* лн пот[3] гл е (glas 5) благве всн хе бе на. — Bine eşti cuvăntat, Hr[i]-

p. 55 stoase Dum ‖ nâdzăul (*sic*), carea preînţeleaptâ vănare ai arâtat, ğos leai trimis lor D[u]hul Sf[ă]ntŭ. Şi cu aceĭa ai vănat lumea, ĭubitor de oameni, mărirea ta. — *Mărirea.* Căndu vor venì limbile să să meastece, înpărţi-să-va semenţiĭa cea de sus. Căndu focul limbile lea înpărţì, toatâ înpreunarea, toatâ va străgà cu un glas, mărindu întru tot pre Sf[ă]ntul D[u]hŭ. — *Acmu şi pur*[*urea*]. — Nedeajde şi folosire şi scâpare creştinilor, nebiruit zid celora, ce nu pot, şi trudescŭ

p. 56 întru adăncări linâ adăpostealâ, ‖ tu eşti preacinstitâ a lui D[u]mn[e]dzău

[1] [Tropariul] *Sfântului, tot aşa al zilli.*

[2] *Preasfântă Troiţă* s. *Treime.*

[3] *In post.*

Nâscâtoare. Ce cum izbăveşti lumea, nu treace ačastâ rugâ, ce-ţi adâ amente de noi întru tot căntată. — *Doamne miluĭaşte* [de] 40 [ori]. — Єже на всѣко врѣмѣ. — Cei întru toatâ vreamea şi spre tot časul, spre cer şi spre pămăntu, să ne închinăm şi să slăvim pre D[u]mn[e]dzău cel bun, îndelungu. răbdâtor şi multu m[i]l[o]stiv, şi pe cei drepţi ĭubeaşte şi pe cei păcătoşi miluĭaşte, şi întru totu-i cheamă cătră măntuire. Pentru făgâduinţa ce-i să fie bunâ, însuţi, Doamne, priimeaşte ruga noastră într'acesta čas, şi îndrepteadzâ || viĭaţa noastrâ cătră învăţâturile tale. Sufletele noastre sf[i]nţeaşte, trupurile noastre le curăţeaşte, gândurile ne îndrepteadză, mente[a] o curăţeaşte[1], de rău şi de dureri ne încungĭură pe noi, cu sf[i]nţii îngerii tâi ca întru stolirea lor să ne socotească pe noi, şi să ne pue pe noi să agĭungem într'una credinţe, şi să înţeleagem neatinsă a ta mărire, că bine eşti cuvăntat în veaci adevăr. — *Doamne mil[ueşte]. Mărire, acmu.* — Cĭaĭa ce eşti cinstită de heruvimi, şi preamăritâ adevărat de serafimi, fără putregĭune a lui D[u]mn[e]dzău cuvântul || Nâscătoare ceaĭa [ce] eşti de D[u]mn[e]dzău Născătoare, pe tine te mărim. — За молитва. — Pentru ruga sf[i]nţilor părinţilor noştri, Doamne I[su]se Hristoase Dumn[e]dzăul nostru, miluĭaşte-ne pe noi. — Вадко не ѿче. — Biruitoare D[u]mn[e]dzău şi Părintele atotţiitorul, şi Domnul fiĭul unul născut I[su]s H[risto]s şi Sf[ă]ntul D[u]hŭ, o dumn[e]dzăire şi o puteare, miluĭaşte-mă păcătosul, şi cum ştii de gĭudeţu mântuĭaşte nedestoinicul şerbul tău. Că bi[ne] eşti cuvăntat în veaci, amin. —

p. 57

p. 58

Čas 6. — Veniţ[i] să ne închinăm înpăratului nostru D[u]mn[e]dzău ||...

4°.

M[o]l[itva] S[fântului] Vas[i]lie. p. 84 r. 10

Despuitoare Doamne I[su]se Hr[i]stoase D[u]mn[e]dzăul nostru, multu rabdzi pentru păcatele noastre. Aşea şi pănă într'acesta čas, adusăşi-ne pe noi întru facerea || vieţii pre lemnu răstignit, cu bună înţeleagirea tâlharului, ce întru raĭu cale-i feceş să margâ.

p 85

[1] Pe margine s'a mai adaus: *şi ne vean[decă] de to[ate scăr]bele.*

Şi moartea morţii o răpiş[i]. Curăţeaşte-ne pe noi păcătoşii şi nedestoinicii şerbii tăi. Greşit-am amu şi fărădeleage am făcut. Şi nu sintem destoinici să rădicăm ochii noştri, şi să prăvim spre înălţimea cerĭului, pentru căce am lăsat calea direptăţii tale, şi am înblat după voĭa inimii noastre. Ce rugăm cu al tău bine cruţe-ne pe noi, Doamne, după mulţimea milei tale şi ne mântu- p. 86 ĭaşte pe noi pentru sf[ă]ntu numele tău. || Că să stănsără întru deşertu dzilele noastre şi ne ĭa pe noi din mănule celora ce să protivescŭ noao. Şi ĭartă noao greşealele noastre, şi cu înţelepcĭunea omoră (sic, = „omoară“) trupurile noastre, ca din cel vechĭu om lepădatu, întru cel nou să ne înbrăcăm, şi ţie să petreacem al nostru despuitor şi de bine dătător. Şi aşea a tale învăţături să le urmăm. Întru veaci odihnă să agĭungem, unde ĭaste întru totu petreacere cu veselie. Că tu eşti întru adevăr adevărată veselie, şi bucurie celora ce te ĭubăscŭ pe tine, Hr[i]s- p. 87 toase D[u]mn[e]dzăul nostru, || şi ţie dăm laudă cu cel fără de început Părintele, şi cu preasf[ă]ntul, bunul şi de viĭaţă făcătoru D[u]hul. —

5⁰.

p. 93 r. 4 **Din ч[и]н ѡв[д]ѣница по час[в]о.**[1]

Blajenile. Întru înpărăţiĭa ta când vei venì adu-ţ[i] amente de noi, Doamne. Ferice de cei measeri cu sufletul că acelora ĭaste înpărăţiĭa cerĭului. Ferice de ceĭa ce plăngu că aceĭa se vor măngăĭà. Ferice de cei blăndzi c'aceĭa vor ocinà pământul. Ferice di ceĭa ce flămăndzăscŭ şi însătoşeadză pentru dreptate că aceĭa să vor săturà. Ferice de cei m[i]l[o]stivi că aceĭa vor fi miluiţ[i]. Ferice de cei curaţ[i] cu inimile că aceĭa vor vedeà pe D[u]mn[e]- p. 94 dzău. Ferice de || făcătorii de pace că aceĭa fii lui D[u]mn[e]dzău să vor chemà. Ferice de ceĭa ce vor fi goniţ[i] pentru dreptate că acelora ĭaste înpărăţiĭa cerĭului. Fericit ĭaste căndu vor ponosluì voao, şi vor gonì pe voi şi vor dzice tot rău, şi vor grăì spre voi mincĭuni pentru mene. Bucuraţi-vă şi vă ves[e]liţi că plata voastră multă ĭaste în cerĭu. *Mărirea. Acmu. Ap[o]s[to]lŭ.* —

помѣ[нн] на[с]. — Aduţ[i] amente de noi, Doamne, căndu vei venì p. 95 întru înpărăţiĭa ta. Adu-ţ[i] || amente de noi, sf[i]nte, când vei venì

[1] *Rânduealа slujbei după ceasuri.*

ntru înpărăţiia ta. — *Stih.* — Cinurile cereşti căntă şi grăescu: S[făn]tŭ, S[făn]tŭ, S[făn]tŭ Domnul Savaoftu, şi plin ceriul şi pămăntul de mărirea ta. *Stih.* — Apropiiaţi-vă cătră dănsul şi vă veţi luminà, şi faţa voastră nu să va stidì. S[făn]t, S[făn]t, S[făn]t Domnul Savaoft şi-i plin ceriu[l] şi pămăntul de mărirea lui. — *Mărirea.* — Săborul sf[i]nţilor îngerilor, şi cu toate puterile ceriului căntă şi grăescŭ: S[făn]t, S[făn]t, S[făn]t, sfântu-i Domnul Sav[a]of[t], şi-i plin ceriul şi pămăntul de mărirea lui. — *Acmu.* — ‖ вѣрꙋ҄ѧ. *p. 96*
Credzu întru unul D[u]mn[e]dzău, Părintele atotţiitorul, făcătoriul cerului şi a pământului, a toate celor vădzute şi celor nevădzute. Şi într'unul Domnul I[su]s H[risto]s, fiiul lui D[u]mn[e]dzău, unul născut ce-i de la Părintele născut nainte de veaci. Luminâ din luminâ, D[u]mn[e]dzău adevărat de la D[u]mn[e]dzău cel adevărat, născut iară nefăcut, unul fiind cu Părintele, ce de la dănsul toate fură, ce pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire pogoră din ceriu, şi să întrupă de la D[u]hul Sf[ă]ntŭ din fičoara Mariia, fu om şi să răstignì ‖ pentru noi înaintea lui при Pon[t] Pilat[1]. *p. 97*
Chinuì şi fu îngropat şi învise a treia dzi după scrisoare şi să suì în cer şi şedzù dea dreapta Părintelui. Şi iară va venì cu mărire să giudece vii şi morţii. Ce înpărăţiia lui n'are svârşit (scris: „svrăşit"). Şi întru D[u]hul Sf[ă]ntŭ, Domnul cel adevărat, şi de viiaţâ făcătorul, ce de la Părintele iase, ce Părintelui şi Fiiului să ne închinâm şi să-i mărim, cum au grăit prorocii. Într'una sf[ă]ntâ săbornică şi ap[o]s[to]-leascâ b[e]s[ea]recâ. Şi mărturisind un botedzŭ întru ertarea păcatelor. Aşteptăndu învierea

вн

morţilor, şi viiaţa ‖ ceaia ce va să fie în veaci, adevăr. — ѿсла. — *p. 98*
Slăveaşte, lasâ, iartâ, Doamne, păcatele noastre, de voe şi de nevoe, ce-i cu cuvăntul, sau cu lucrul, sau cu gândul, cu ştiinţe

ш

sau fără ştiinţâ, ca un bun şi iubitor de oameni. ѿчє на. — *Pă-*

п д к

rintele nostru. — тро вон днь. стмꙋ. — сь стмн. по. Cu sf[i]nţii odihneaşte, Doamne, sufletile şerbilor tăi, unde nu iaste boală,

п

nice grije, nice suspini, ce-i viiaţa de veaci. — *Acmu.* застѫпницє. — Folositoarea creştinilor neruşinată, purtătoare cătră făcătoriul ne-

[1] Evident при nu e decât p.-sl. при = „înainte", rămas din greşeală, ori pus anume, fiindcă s'a considerat de un singur cuvânt cu *Pon* şi trebuià să redeà pe „Pontius".

p. 99 mencĭunoasâ. Nu treace ‖ glasul cel de rugâ a păcătoşilor, ce-înainte ne tâmpinâ spre agĭutorul nostru. Cu credinţe cântâm ţie sirguĭaşte spre rugâ şi te nevoĭaşte spre rugare folosindu pururea a lui D[u]mn[e]dzău Nâscâtoare, celora ce te cinstescŭ pe tine.

p. 108 6°.

M[o]l[i]tva Sf[ăn]tului Grigorie b[o]goslov.

Derept acĭaĭa cine de câte ori va face aceastâ rugâ, dzĭua sau noapte, nu va aveà nice un rău omul, nice diĭavolul nu-i va puteà fač[e] rău trupului sau sufletului. Şi nice o înşelăcĭune nu-l va biruì să săblăznească, nu numai atâta, ce încă şi dintr'ačasta lume de să va treace, aceluĭa ĭadul sufletul nu-l va luà, cum s[ve]tii Grigorie va va *(sic)* dzice: S[ve]tii Grigorie agĭută-m[ă]!

Doamne, ascultâ ruga mea că eu ştiu că vreamea ĭaste
p. 109 aproape. Dă-m[i] mie, Doamne, ‖ înţelepcĭune şi înţeleagire şi lumineadză inima mea, ca să te ştiu pre tine întru toate dzilele vieţii meale. Că tu eşti D[u]mn[e]dzăul mieu şi nu ĭaste altul fără tine. Ce numai tu unul carele ai pogorât din cerĭu, şi teai luminat din Mariĭa cu D[u]hul Sf[ă]ntŭ acĭaĭa ţie mă rog, Doamne, ca să luminedzi inima mea, că fără de număr sintŭ păcatele meale. Dă-m[i] mie, Doamne, ca de dănsele să mă poč curăţi. Cu credinţa şi cu adeverecĭunea numelui tău cel sf[ă]ntŭ, întru dzua carea
p. 110 te chem de sărgu voĭu să mă asculţi pe mine. Cum ai ascultat ‖ pe Tavifta şi pre Saara, şi varsâ din ochii miei lacrămi cum verşi pre pământu ploae, că să îngreue inima mea ca o piĭatră. Greşĭu, Doamne, greşiĭu foarte greşiĭu întru viĭaţa mea şi toate fărădelegile meale eu le ştiu. Cătră tine mă rog, Doamne, şi cătră tine străg: Tinde dreapta ta şi mă izbăveaşte de ceĭa ce vrăjmăşescŭ mie. Cum ai izbăvit cei trei otroci din cuptorul cel de foc, pe Sidrah şi pe Şisaah şi pe Aveden. O, o, Doamne, înpăratul ce-
p. 111 rĭului, dă-m[i] mie răbdare şi ţineare, şi lĭubov cu credinţe, ‖ şi smerenie adevăratâ ca să poč petreace întru lucrurile ceale bune. Fă inima mea ca să voĭu să leapăd răutăţile meale, cealea ce am grăit şi am făcut şi am gândit întru tinereaţile meale, cealea ce nu-s pre voe ţie. Ceĭu şi mă rog, Doamne, şi cătră tine străg, cu glălčavă (*sic* = gâlčavă") mare şi cu toată inima mea. Pe tine te laud, şi pe tine te mărescu, şi cu a ta preasf[ă]ntâ maicâ şi cu

toţ[i] sf[i]nţii tăi, ca să-m[i] trimiţi sf[i]nţi îngerii tăi şi arhanghelii, şi patriĭarhii şi prorocii şi Ap[o]st[o]lii şi cei 4 evanghileşti, şi m[u]cen[i]cii şi mărtursitorii, şi fičoarel[e]. Rogu-mă şi ceĭu, Doamne I[su]se Hr[i]stoase toţ[i] sf[i]nţii tăi cei aleşi ca să mă asculte pe mene, şi să-m[i] dea mie pe calea cea adevărată să trecu. Greş ĭu, Doamne, greşiĭu, foarte greşiĭu, nu omului, ce mai vărtos (scris: „vrătos") cătră tine, Doamne, D[u]mn[e]dzăul mieu; că nu ĭaste număr lucrurilor meale celor reale, ce am făcut din tinereaţele meale. Şi tu, Doamne D[u]mn[e]dzăul mie[u], înpăratul vieţii de veaci, ce neai răscumpărat pre noi cu sf[ă]ntŭ singele tău, ce teai găvozdit pre lemnul crucei pentru lume, şi pentru mene nedostoinicul şerbul tău, *Arhimandrit Andonie,* || nu pentru a mea destoinicie ce pentru mila ta cea mare. C'ai vrut să mă izbăveşti ca să nu întru în locul acel de perire, ce ĭaste pururea fără de odihnă şi fără de lumină, cela ce n'are puteare nice are svărşit (scris: „svrăşit"). Că di[n] ĭadu cine să va mărturisì ţie, Doamne, sau din morţi cine te va lăudà pe tine. Miluĭaşti-mă pe mene, Doamne, şi mă ascultă şerbul tău, *Arhimandritul Andonie,* nedejduindu spre tine, şi mă ascultă cum ai ascultat, pe Mariĭa şi pe Martha, rugăndu-se ţie ca să mergi cătră groapă să învii || pre Lazar şì l-ai învis. Aşĭa şi eu mă rog, Doamne, ca să mă învii pre mene din moarte, ca să agĭungu să stau dea direapta ta, ca să audzĭu glasul cel sf[ă]ntu grăindu: Veniţi bl[ago]sl[o]viţii Părintelui mieu, fii-m[i] mie blănd cum fuseşi curvei în casa lui Simon stricatului, şi varsă din ochii miei lacrămi, cum vărsai aceĭa ce pičoarele tale spălà şi cu părul său le ştergeà şi o slobodziş[i] cu pace. Cătră tine mă rog, Doamne I[su]se Hr[is]toas[e] atotţiitorul, ca să-m[i] erţi mie toate păcatele meale mainte || de ce nu morĭu. Şi ca să nu să bucure vrăjmaşii miei de mene, şi ţie mă rog s[ve]tii Petrŭ, cela ce ţii cheile înpărăţii cerĭului, ca să-m[i] dezlegi păcatele meale pre pămăntu. Şi-m[i] dă mie, Domnul mieu I[su]se Hr[i]stoase tărie şi puteare spre draci, ca să biruescŭ diĭavolul preveghindu şi luptăndu-se cu mene. Rogu-mă sf[i]ntei maice a Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s. Rogu-mă tuturor sf[i]nţilor îngeri şi voevodzi. Rogu-mă şi tuturor sf[i]nţilor proroci, şi tuturor sf[i]nţilor patriĭarhi, şi tuturor sf[i]nţilor Ap[o]sto]li, || şi tuturor sf[i]nţilor m[u]č[e]n[i]ci, şi mărturisitorilor şi fičoarelor. Rogu-mă şi chem, Doamne I[su]s[e] Hr[i]stoase, toţ[i] sf[i]nţii tăi cei aleş[i], că să să roage pentru mene ticălosul, şi

p. 112 *p. 113* *p. 114* *p. 115* *p. 116*

pre ceĭa-i chem ce înaintea lui D[u]mn[e]dzău netrecutu strigă dzua şi noaptea: S[făn]t, S[făn]t, S[făn]t G[ospod]*ŭ* S[ava]oth, ca să să roage pentru mene păcătosul, ca să poč birui fărădelegile meale, cealea ce am făcut din tinereaţile meale, şi până într'acĭastĭa dzile cealea ce nu-s pre voe ţie. O, ţie *mă* rog, Doamne

p. 117 I[su]s[e] Hr[i]stoase, că eşti îndu||rat şi m[*i*]*l*[o]stiv tuturor celora ce cheamă numele tău cu adevărat. Cătră tine mă rog, Doamne, şi de la tine aşteptu milă ca să-m[i] dai păcatelor ertare, şi ca să asculţi ruga ačasta. Că tu eşti cela ce petreace în părăţie cu Părintele şi cu D[u]hul Sf[ă]nt*ŭ*. Acmu şi pururea întru veaci deveac*ŭ*, adevăr*ŭ*. — *З*по. — Doamne, greşiĭu, ĭartâ-mă întru sf[ă]nta trro[i]ţâ (*sic*). Doamne, curăţeaşti-mă păcătosul. Doamne, ziditum'ai, miluĭaşti-mâ. — Amin. — *Pănă aicea m[o]l[i]tva lui Grigorie. Coneţ.*

7°.

p. 118 **După m[o]l[i]tva lui sv[e]tii Grigorie apoi aceasta a [s]f[i]nte[i] Pr[ea]č[i]ste.**

Despuitoare Doamne, bine mulţemăscŭ, de tot binele cela ce ai făcut şi rabdzi pentru mene păcătosul, şi nedestoinicul şerbul tău, *anume imr*[*e*]*cŭ*. Că tu eşti Dumnădzăul mieu şi spre tine nedejduescŭ, şi pe tine rog că zidirea ta sintu eu. Şi acmu cadzĭu cătră tine, Doamna mea. Miluĭaşte-mă multu păcătosul. Căntare nedestoinică priimeaşte, ce-ţ[i] aducŭ din rostu spurcat.

p. 119 Fiĭul acesta-I roagâ, ertare pă || catelor să-m[i] dai mie. Sf[i]nţii lui D[u]mn[e]dzău voevodzi Mihail şi Gavriil, mai marii cinurilor îngerilor, şi cu toţ[i] îngerii şi arhanghelii, rugaţi-vă pentru mene păcătosul cătră făcătorul şi biruitorul, ertare păcatelor să-m[i] dea mie întru dzua gĭudeţului sf[ă]ntului D[u]mn[e]dzău. Ioane proroce pr[e]d[i]t[e]ce, ce ai chinuit pentru H[risto]s şi ai îndrăznire cătră despuitorul, roagă-te pentru mene păcătosul şerbul tău *anume imr*[*e*]*cŭ*, ca să mă spes[e]scŭ cu a ta rugă. Sf[i]nţii lui

p. 120 Dumn[e]dzău, Ap[o]s[to]li, proroci şi m[ă]č[e]n[i]ci, s[ve]ti toţi, || pos[t]nici, pr[ea]p[o]d[o]bnič[i], pustnici, călugări, patriĭarşi şi toţi sv[i]nţii cei drepţi şi preacuvioşi, ce aţi chinuit pentru H[risto]s şi aveţi îndrăznire cătră mai marele, rugaţi-vă pentru mene păcătosul, *anume imr*[*e*]*cŭ*, ca să mă sp[ă]sescu cu a voastră rugă. Doa[m]ne, lumineadză păcătosul pentru ruga sf[i]ntei, a lui

D[u]mn[e]dzău Nâscătoare, şi a tuturora sf[i]nţilor tăi. Doamne, lumineadză păcătosul de celea ce am greşit din zgăul maicii meale şi pănă într'acesta čas sau cu ştiinţe, sau cu neştiinţe, ‖ p. 121 cu cuvăntul sau cu lucrul sau cu găndul, slobodzi, ĭartâ şi măntuĭaşte pentru mila ta. Doamne, nu mă ruşină pe mene la gĭudeţ păcătos fiind, ce mainte de moartea mea curăţeaşte toate păcatele meale, şi mă izbăveaşte de muncâ şi dea dreapta stărei tale mă spodobeaşte, cu toţ[i] ceĭa ce au îngăduit ţie din veač[i] pentru ruga sf[i]ntei b[ogorodi]ţe, şi a tuturor sf[i]nţilor tăi. Oae cuvăntătoare sintu a turmei tale, către tine cadzĭu, păstor bun. Čarcă-mă pe mene rătăcitul, D[u]mn[e]dzău, şi mă miluĭaşte, şi mă | mărturisescŭ ţie, Părintele cerĭului, şi a pămăntului, toate cealea ce-s în tainele inimii meale, şi mă căescŭ di cealea ce am greşitu.— p. 122

г҃и м҃и[1], *50 de mătanii.* — Dzicănd, Doamne I[su]s[e] Hr[i]stoase carele eşti fiĭul lui D[u]mn[e]dzău, curăţeaşti-mă şi mă spală de toate păcatele meale, cealea ce am făcut de la botedzul mieu şi pănă întru dzĭua de astădz[i]. — *Ruga* т҃жн[2]. — Doamne miluĭaşti-mă şi mă sp[ă]sĭaşte, pentru sf[ăn]tâ a treĭa dzi a învierii tale, şi pentru preacinstita maica ta, şi pentru sf[ă]ntâ şi cinstită crucea ta, şi pentru sf[ă]ntâ groapa ta, şi pentru ‖ toate sventite locurile tale. Dă-m[i] mie pentru dănsele ertare păcatelor. Căescu-mă, Doamne, de celea ce am greşit ţie, şi cu pocăinţe strig către tine: greşiĭu, Părinte, spre cer şi înaintea ta. Doamne, trimite-m[i] agĭutor de sus de la petreacirea ta, şi de la scaunul mărirei sf[i]nţii tale, şi mă unbreadză cu d[u]hul sf[i]nţii tale. Şi mă înţelepţeaşte şi mă tocmeaşte pe cărările învăţăturii tale, şi să facŭ voe ta în toate dzilele vieţii meale, pănă la ceale mai de apoi suspinile meale. Slobodzi, ĭartă toate greşealile de voe şi de nevoe, şi mă izbăveaşte de toate ‖ laţurile diĭavolului şi [a n]epriĭatorului[3], şi de vrăjmaşii vădzĭuţi şi nevădzĭuţi, şi foloseaşte întru sănătate şi întru spes[e]nie. Pentru ruga preacinstitei a lui D[u]mn[e]dzău Nâscătoare şi a tuturor sf[i]nţilor tăi, Doamne, miluĭaşti-mă şi mă măntuĭaşte, prin sf[ă]nta trro[i]ţâ, Părinte şi Fiĭu şi Suflet Sf[ă]ntŭ. D[u]mn[e]dzău, miluĭaşti-mâ, Doamne, Doamne p. 123 p. 124

---

[1] *Doamne milueşte.*

[2] *Tot aşa, în acelaşi chip.*

[3] Cit. *neprĭietorului* = „nepriitorului".

caută din cer şi vedzi, şi čarcă viĭa ta şi săvârşeaşte (scris: „săvrăşeaşte") ceaĭa ce au răsădit direapta ta. Doamne, însămneadză-mă cu putearea cinstitei crucei tale, că datu-mi-ai crucea ta spre gonirea ‖ vrăjmaşului. Doamne, sp[ă]sĭaşti-mă spre tine nedejduind. Doa[m]ne, cum ştii şi cum vei, miluĭaşte-mă şi mă mântuĭaşte. Şi ca să fie voe ta întru mene păcătosul şi nedesoinicul şerbul tău, *anume imr[e]cŭ*, Doamne, frica ta şi lĭubovul şi leagea ta răsădeaşte întru inima mea cu darul Sf[ă]ntului D[u]h*ŭ*, şi cuvintele d[u]mn[e]dzăeştilor cărţilor tale îm[i] dăruĭaşte mie.

p. 125

Rugă către preasf[ă]nta despoitoare noastră a lui D[u]mn[e]dzău Născătoare cu umilinţe. — Mişel şi păcătos şerbul lui Dumnădzău *anume imr[e]cŭ*, roagă-te cătră preasf[ă]nta despoitoare maica Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s. ‖ Doamna mea, miluĭaşti-mă mai vârtos (scris: „vrătos") decât toţ[i] greşiţii fiiului tău şi făcătorĭului mieu. Şi tu preacinstită maica lui D[u]mn[e]dzău, Doamna mea, miluĭaşti-mă mai vârtos (scris: „vrătos") decât toţ[i] greşiţii. Şi căndu preacinstită rugă duč[i] fiiului tău pentru rodul creştinescu, adu-ţ[i] amente şi de mene păcătosul şi nedestoinicul şerbul tău, *anume imr[e]cŭ*. Preacinstită Doamna mea, nu mă [lă]să pre mene, nu lăsă aşteptarea mea, dă-m[i] mie lacrămi şi pocăinţă, m[i]l[o]stenie şi lĭubov (scris: „lubov") cătră toţ[i] şi smerenie în tot časul, pe nime să nu osindescŭ, ‖ nice cum, şi pe nime să nu zavistuescŭ. Ceale ce sintu lucruri spurcate întru sufletul mieu, şi reale obiceaele ceale ce într'ănsŭ petrec, întru toate dzilele vieţii meale, a dzilei şi a nopţii časuri, el petrecŭ întru spurcate lucruri: întru dzuo săvărşescŭ păcatele dzilei, ĭar întru noapte a nopţii. O amar mie, preacinstită Doamna mea, de toate cealea ce le plinescŭ întru viĭaţa mea spurcate, cealea ce săntu scrise pen văzduh pănă la porţile cerĭului. Dară cum voi vrea să fiu izbăvit, de aceaste trei lucruri: de amărăcĭunea înpărţirei, de păcatele ‖ sufletului, de spurcat trupul mieu, şi de cumplită frica morţii, întru a cui mănă va cădea mişel sufletul mieu şi păcătosul, ţinut de cutremurul cel din văzduh? Păzitorul mieu îngerul (scris: „îngerĭul") l-am gonit de la men[e], cu spurcate lucrurile meale multe. Ĭubì sufletul mieu cel spurcatu, înfricoşerile aceale din văzduh cum va venì spe *(sic)* dănsu răspunsu de la gĭudeţu. O preacinstită biruitoare, tu ĭuşureadză greimea sufletului mieu. Spre tine nedeajdea mea o puş, nu te plecă cu a ta rugă, nedejduindu-mă spre tine, izbăvit să

p. 126
p. 127
p. 128

fiu || de înfricoşeate şi groznice *(sic)* munci, ticălosul, şi de cutremurul acela ca să nu fiu ruşinat, de purtătorii de lumină, îngerii lui D[u]mn[e]dzău, cu lucrurile meale ceale de ruşine şi spurcate, ca s[ă] nu fiu părăt de vamăşii cei fără de sufletu, ca să nu îngreuïadze păcatele meale spre măsură spre sufletu. Ce tu-m[i] fii mie agïutătoare, cu adăncă mila lui Dumn[e]dzău, şi cu ruga ta cea bine priimită, m[i]l[o]stiveaşte-te spre mene multu păcătosul, şi mă îndrepteadză, Doamna mea. | De reale obiceae şi fără de număr mulţimea păcatelor meale, şi întru časul sfărşitului (scris: „sfrăşitului") mieu ca să nu să bucure vrăjmaşii miei de mene, ca să nu fiu înpărţit de faţa ochilor tăi, ce spăsit ca să mă aflu mişelul şi păcătosul şerbul tău *Andonie Arhimandritul*, cu adăncă mila lui D[u]mn[e]dzău, şi cu ruga ta bine primită, preacinstită Doamnă b[ogorodi]ţe, cu puterea sf[i]ntei şi [de] o fiinţă trro[i]ţă *(sic)*, Părintele şi Fiiul şi D[u]hul Sf[ă]ntŭ. *Acmu aicea să pomenescŭ morţii mai pre urmă. M[a]r[tie], 9. Coneţ.* p 129 p 130

14°.

Jitie şi din multe pretreacere.

p. 177

D[u]mn[e]dzău ce streină pre Domnul Io Gheorghie Ştefan Voevod, multe ţăr[i] streine înblănd, pănă venì vreame de ne adus[e] D[u]mn[e]dzău suptu mila craïului şfeţesc, în tărgu în Ştetin, ţar[a] Pomorscŭ, ţara a lui C[urfur]şŭtea[1] bra[n]de[m]burschiï, iar tărgul Ştetin nu-i supt ascultarea Şfeţilor. || p. 178

Antonius archimandrit[a][2] scriem după ce fu voïa lui D[u]mn[e]dzău de pribegì Io Ghiorghie Ştefan Voevod multă streinătate, prin multe ţără şi mări călcăm şi trecum 10 ani, pănă venì vreame înpuţinari[i] dzilelor Mării Sal[e], şi aicea eu Andonie arhiemandritul *(sic)* scriu primenirea boalelor ce avù la înpuţinarea sufletului lui l[eat] 7175—1667.

M[e]s[e]ţa[3] noe[m]v[rie 15 dzile пѣ (к)[4] l-au apucat boala cu căteva schimbări de pičoare şi la trup, şi l-a ţinut aşea pănă în

[1] Cf. *furşte, furştŭ* < germ. *Fürst* ap. I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti, 1905, p. 103, nota 2,

[2] Scris cu litere latine.

[3] *Luna.*

[4] *Vineri.*

luna lui d[e]ch[emvrie] 14 dzil[e]; so[m]bot[ă] la 9 čas[1] de noapte l-au lovit catarol *(sic)* din cornul capului drept şi în măna dreaptă şi pičorul dirept. 1668 noo (sic,=„nou") anŭ m[e]s[e]ţa ghen[arie] 10 dzil[e], vineri pre sinbătă, toată noapte au avut chin
p. 179 mar[e] || ca de moarte. La 9 čas de dzi si[n]bă[tă], ghen[arie] 11, ĭar l-au apucat acea nevoe rea şi l-au ţint пô[2] čas, şi 10 pre zi. La un čas după amiazăz[i] sinbo[tă] ĭar l-au apucat şi l-au ţinut 1 čas. După ce s'au trezit din boal[ă], ĭar toată zua s'au chinuit, şi spre d[u]me[ne]că toată noapte. D[u]menecă 12 ghen[arie], 9 čas zi, s'au mai trezit şi taina carea ĭaste trupul şi singele Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s cu trezvire au luat. Apoi după sf[ă]nta priceştenie, ĭau întorsu mai bine. Luni 13,
p. 180 marţi 14, 15, 16 ğoi, ĭar l-au lovit acea nevoe la 11 čas...[3] || graĭu[l] ĭa[u] fo[stu] încă[l]ci[t]. 17 dzil[e] ghen[arie] la 5 čas по[л] sara ĭar l-au lovit şi l-au ţinut 1 čas; foarte grău[4] l-au ţinut, că au fost ca un mortu. Apoi ĭar s'au mai trezit, ĭar graĭul tot nu-i slujiĭa ca cum vrea fi bat de o beţie. 18, 19, 20 nemic, ĭar marţi ghen[arie] cam la 7 čas de dzi l-au apucat şi l-au ţinut 5 şferturi de čas. ипиж[5] marţi la 3 čas după amĭadzădz[i] ĭar l-au lovit din somn şi l-au ţinut mult, că şi graĭul i s'au amorţit, şi l-au lovit tus[ă] rea şi năduşal[ă] din piept, că nemică nu puteà, înţeleage omul ce mu[r]guĭa pănă la 11 čas de noapte...,[6] || 22
p. 181 ghenarie срѣ[7] 8 čas de dzi, şi ĭar din somnu, şi l-au ţinut 1 čas şi [du]pă ce l-au lăsat bola *(sic)*, limba tot ĭau fost legat[ă]. La 2 čas полѹ дн҃и[8] ĭar l-au lovit şi l-au ţinut totdeauna. Când neam luat noi ertăci[u]ni, abia neau răspuns cu limbă de neau ertat. După 7 časur[i] marţi sara ĭar l-au apucat şi l-au ţinut

---

[1] Cet. „la al nouălea ceas".

[2] *Jumătate.* După acest cuvânt urmează o cruce. Astfel de cruci se întâlnesc şi mai încolo în acest text. Ele ne arată că în locul respectiv cel ce scria şi-a făcut cruce şi, cuprins de spaimă, a spus în sine: „Doamne fereşte", ori ceva asemănător.

[3] Urmează o treime de foaie ruptă. In locul acesteia la legare s'a lipit un petec alb pe care un „dascal" a mâzgălit mai târziu câteva cuvinte cu o scrisoare foarte slabă.

[4] Probabil *greu* + *rău.*

[5] *Tot aşa.*

[6] Urmează verso din treimea de foaie ruptă.

[7] *Miercuri.*

[8] *La jumătate ziua, amiazi.*

multu şi tot n'au mai grăit nemică şi în multe fealuri i să schimbà faţa şi ochii i să făceà ca singele şi de cătătura lui te spămăntai[1]. Miercuri noapte spre ğoi la 2 čas и̑ по̑[2] după miazăzŭ, noapte ghen[arie] 23, ĭar l-au apucat şi l-au ţinut multu tăt într'-una şi tăt n'[au] mai grăit nemică, numai căce să ţineà sufletul într'ănsu. 11 čas de zi ĭar l-au prinsu şi l-au ţinut tot într'un chip, fără graĭu pănă la 5 čas şi gĭumătate[3]. Şi ĭar l-au apucat de noapte ğ[oi]. || Apo[i] după 5 čas şi gĭumătate ĭar l-au părăsit şi am dzis cătră Măria Sa: „Doamne, acmu ne cunoşti ceva?" Ş'au răspuns: „cunoscu-và". Eu grăind, dzicăndu-i: „ce te vei închinà ha[t]manului frăţine-tău şi lui Dimitraşco?"; numai ce m'au luat de mănă şi ş'au plecat capul în ğos şe (*sic*, = „şi") decii ĭar n'au mai grăit. La 5 čas по̑ sara ğoi spre viner[i] ĭar l-au apucat ţinindu-l (*sic*) pre braţe. 11 čas по̑ de dzi au leşinat. La 12 ĭar l-au apucat[4] Şi au fost tot ca un mort căce...[5] să loase || şi la prevegh[ĭ]ŭ mu[l]dzi (= „mulţi?") dzúa şi noa[ptea]₂), ĭar de marţi, din 21 ghen[arie] tot l-am păzit cu lumina amănă gata din čas în čas, dzua şi noapte. Viner[i] noapte spre sinbătă de la 12 čas şi un şfert după miadză-noapte au început a trage. La 5 čas ĭar l-au prin[s]. La 8 čas de dzi ĭar l-au apucat şi trăgeà de moarte şi-l călcà şi acea nevoie[6]. Şi l-au ţinut într'una şi au tras sinbătă toată dzua şi toată noapte spre duminecă. Şi trăgeà grozav din grumaz şi multe m[i]nuni făceà cu deagitil[e] carel[e] nu leam putut scrie. Iar duminecă sar[a] spre luni şi mai tare să păzià slăbicĭunea lui şi la 12 čas de noapte s'au trecut, Dumn[e]dzău să-l ĭarte, pre braţil[e] meale ţiindu-l...[7]. Şi ni[č]e după moartea lui[8]... ||...lu lasatul săcului de carne, Dumenecă spre luni s'au răposat la 12 čas tocma ghen[arie] 27 întru dzua Sf[ă]ntului пришествіе с҃тго Іоа златаус[9]. Păn'aicea

p. 182

p. 183

p. 184

---

[1] Urmează iarăşi o cruce.

[2] *Şi jumătate.*

[3] După aceasta a adaus cineva ulterior şi fără legătură: *Şi ĭ-ar l-au apucat de noapte ğ[oi]*.

[4] Se scrisese mai întâiu *ţinut*, apoi s'a şters.

[5] Rândul a fost tăiat la legare, deci se poate ceti cu greu.

[6] Urmează iarăşi o cruce.

[7] De-asupra rândului s'au adaus mărunt încă câteva silabe care, din pricina umezelii, nu se mai pot ceti.

[8] O jumătate de rând s'a tăiat.

[9] *Aducerea s. Întoarcerea moaştelor Sf. Ioan Gură-de-aur.*

ĭam dus viĭaţ[a], şi l-am lăsat[1], şi cu bună nedeajde s'au svărşit
в т н л
(scris: „svrăşit") л҃*зроє сло̑ ви мсца гє Кз҃, ХВо 1668[2]. пиcа Andonie Arhimandrit carele am slujit casăi Mării Sal[e] Io Ghiorghie Ştefan Voevod. ||

p. 185

Luni când au murit s'au tăcut lucru[l], ĭar marţi 28 ghen[arie] s'au vestit pre la cei mai mari şi în târgu[3].

15 o.

p. 186

M[o]l[i]tve de rugă de peste săptămână căte trei pe dzi: не по
с р
оутрєни, по ча по вечєнїє [4], **scoase de Măriĭa Sa Gheorghie Ştefan Voevod; leau scos din limba sirbească pre limbă românească.**

Întâĭu a dumeneč[e]i [după utrănie].

Mărirea ta, Doamne Dumn[e]dzăul mieu, că m'ai spodobit a vedeà dzĭua a preaslăvitei învierii tale, întru carea ai slobodzit sufletile drepţilor cealea ce erà legate în ĭad. Aceaĭa slobodzenie, despuitoare, şi eu o dorescŭ, să mă dezlegi din multe păcate, fiind legat || ca să străluĉască lumina bunătăţilor tale întru întunecat sufletul mieu. Că ştiu amu fără de număr îndurarea ta şi nespusă ĭubire de oameni. Că din ce n'am fostu întru ce sintu m'adusâş[i]. Şi cu aseamenea chipului tâu mă înfrămţeşeaşi (sic, = „înfrămsăţeaşi"), ş'a toată facerea biruitor mă tocmiş[i]. Ştiu, Doamne, vreamea vieţii meale din tinereaţele meale, şi până acmu grijeşti de mene ca să fiu mântuit, şi preaînfrămţeşeate (*sic*, = „preaînfrămseţeate") cinurile tale de îngeri căntător vrea să mă aibă. Învăţătură mi-ai dat mie, || şi lucru sufletescŭ desăvârşit (scris: „desăvrăşit") mi-ai spus mie. Ĭară eu ticălosul înpiedecat fuĭu cu mentea, şi către poftele meale a ĭubirei trupului aruncaĭu-mă întru tine cea înpuţită a păcatelor. Departe mă făcuĭu de al tău bine. Al tău fiĭu, fuĭu nâscut întru fântâna cea sufletească, ĭară eu amu sintu rob păcatului drept aciaĭa gem dintru adâncul inimii şi plângu cu durere sufletească. De časul gĭudeţului gândindu întru tot slăbăscŭ: cum mă voi aflà acolo, sau ce cuvântŭ

p. 187

p. 188

---

[1] Iarăş cruce.

[2] *Anul 7175 socotit dela facere, luna Ianuarie 27, dela Hristos 1668.*

[3] Despre nota ulterioară care mai urmează pe această pagină s'a vorbit la descrierea manuscrisului.

[4] *Duminеca după utrenie, după ceas, după vecernie.*

voi dzice pentru păcatele meale, sau ce răspunsu îm[i] va fi mie ‖ de la gĭudeţ. Unde voĭu ascunde mulţimea fărădelegilor meale, că nu ĭaste cine-mi agĭută mie, nice cine mă izbăvì pe mene? Şi ce voi face, D[u]mn[e]dzăul mieu Doamne? Nu ştiu cătră cine mă voi apropiĭa ca mântuit să-m[i] fie sufletul. Vreamea vieţii meale-i aproape. Ce încai de acmu pătrunde cu frica ta trupul mieu, ca să nu mă aflu gol de lucrurile bune, să fiu de răsul dracilor. Că ĭată ca un cucon înpiedecat fuĭu de vrăjmaşii miei, şi mai pre urmă cădzĭuĭu în perire. Altu om nu fu aşea păcătos din veaci cum sintu eu, că pentru lucrurile meale | ceale reale mâniĭaĭu îngerul, păzitorĭul sufletului mieu, şi primiĭu pierzătorul, puind întru inima mea necuviinţă. Ce nu mă lăsà pe mene pănă în svărşit (scris: „svrăşit") să pĭeĭu, Is(u)se, nume bun. Din pământu m'ai zidit şi viĭaţă mi-ai dăruit mie. Caută spre smereniĭa mea, că samu fără de număr am greşit, ce încă n'am rădicat mânule meale cătră D[u]mn[e]dzăi streini. Nice m'am părăsit deacĭasta gândindu de chipul tău, ĭubitor de oameni, cela ce ai arătat spre cei păcătoş[i] mainte. Aducu-mi amente de D[a]v[i]dŭ, carele după darul pr[ea]c[ur]vii *(sic)* ‖ în groapa curvii cădzĭu şi ucidere feace, şi să pocăì cătră tine D[u]mn[e]dzăul şi făcătorul, destoinicŭ fiind milii tale. Şi cătră Ahav prorocul încă însuţi cuvinte răspundzi, grăindu: nu am să fac mai înainte rău cela ce am dzis, că l-am vădzĭut pre îns cum înblă măhnit înaintea mea pentru păcatele sale. O despuitorul mieu, şi încă adaog să plângu înaintea ta de ceale mari şi nevindecate ranile meale. Cum Manasiĭa, după slujirea idolilor, prorocii tăi a ucis şi pre toţ[i] Is[ra]il[i]t[ea]nii au spurcat, şi pre tine Dumn[e]dzăul părinţilor noştri teau mâniĭat, ‖ dat fu într'alte semenţii spre pedeapsă, şi ca un dobitocŭ cu ĭarbă îl hrăniĭa vădzindu a sa perire, adusă-ş[i] amente mainte de păcatele sale ce au făcut, şi strigă din mijlocul legăturilor cătră tine, Doamne şi făcătorul, şi fără de nedeajde luat fu deacolo preaslăvit; aşea şi eu toate răutăţile întru viĭaţa mea am făcut, şi nedestoinicŭ pe sine mă făcuĭu milei tale. Şi cum voi căută spre nălţime cătră tine cu ochi spurcaţi, sau cum mă voi arătà feaţei tale? Rumt-am veşmântul cel de D[u]mn[e]dzău ţăsut şi am spurcat veşmântul trupului mieu. ‖ Ce mă curăţeaşte ca un mântuitor şi mă ĭartă ca un Dumn[e]dzău. Caută spre smereniĭa mea şi nu pomeni răutatea păcatelor meale, ce am făcut spre mişel sufletul

p. 189 p. 190 p. 191 p. 192 p. 193

mieu. Călcător fuĭu spre toate poroncile, ce mă nedejduescŭ spre mila ta, şi străg cătră tine cu glăčav[ă] mare: adu-ţi amente, Doamne, de preacinstit graĭul rostului tău, cĭalea ce ai dzis: cercaţ[i] şi veţi aflà, cĭareţ[i] şi vă să va da voao, că n'ai venit să chemi pre cei drepţi, ce pre cei greşiţi spre pocaanie, dintru carii întâĭu eu sintu unul. || Ş'acmu mărturisescŭ toate fărădelegile meale, că deaş tăcĭa eu, tu ştii aceastea, ce, pream[i]l[o]st[i]ve, priimeaşti-mă ca pre tâlharul şi vamăşul şi curva şi fečorul cel curvarĭu, c'aceştĭa toţ[i] erà părăsiţ[i], ĭară tu ĭai priimit pre înş[i], şi raĭului ĭai făcut vieţuitori, Priimeaşte şi a mea pocaanie, nedestoinicului şerbului tău, *Andonius imr[e]cŭ.* Doamne I[su]se Hr[i]stoase, cu cuvântul a[i] curăţit stricaţii, curăţeaşte şi spurcăcĭunea sufletului mieu, şi-m[i] fii mie întru agĭutor şi cu putearea cinstitei || crucei tale îngrădeaşte-mă pre mene, şi cu d[u]hul sf[i]nţii tale mă întăreaşte. Întoarce ruşinaţ[i] pre ceĭa ce să luptâ cu mene, şi ca să mărturisascâ rostul mieu mulţimea milei tale, c'ai fostu agĭutorul mieu întru toate nevoile, şi măngăitor întru dzua grijilor meale. Ş'acmu nu lepădà rugăcĭunea şerbului tău, ce măntuĭaşte chinuitu sufletul mieu, şi toţ[i] creştinii miluĭaşte, cu ruga preacinstitei biruitoarei noastre şi a lui D[u]mn[e]dzău Nâscâtoare. || Că tu eşti D[u]mn[e]dzăul nostru, şi pe tine cearem, Părinte, şi Fiĭu, şi Suflet Sf[ă]ntŭ, miluĭaşte-ne pe noi acmu şi pururea şi întru veač[i] de veacŭ, amin. гн помлꙋ л[1]. Cela ce învisă din moarte, Doamne I[su]se Hr[i]stoase D[u]mn[e]dzăul mieu, miluĭaşti-mă şi mă sp[ă]sĭaşte. гн помлꙋ вı[2]. Cum ai miluit pe Petrŭ şi pre Thoma în legături, şi pre mene nu mă treace; despuitorul mieu. гн полꙋ г[3] ѡ пꙋтꙋ ꙋтрѫнı. *Otpustu[l] utrăni[i].*

млтва не по ча (= *Molitva Duminecii după ceas*).

Dumn[e]dzău întru tot puternicŭ, şi fără început. Doamne înpărat, cel naltu şi slâvit, cela ce biruĭaşte || toate facerile vădzute şi nevădzute, cela ce şeade spre heruvimi şi-i căntat de serafimi,

p. 194 · p. 195 · p. 196

---

[1] *Doamne milueşte de 30 ori.*

[2] *Doamne milueşte de 12 ori.*

[3] *Doamne milueşte de 3 ori.*

ţie slujescŭ mii de ceatele ceale de sus, cinuri; cel rugat de îngeri şi de toate puterile închinat, şi de[1] ceai de ğos facere cu frică să cutremură înaintea ta, că tu eşti D[u]mn[e]dzău unul fără de păcate. Nu mă trece pe mene rugându-te în al şeasele čas aceştii dzile, întru care teai arătat ap[o]s[to]lilor tăi după înviĭare fiind în grije şi ai schimbat scărba (scris: „scrăba") lor spre bucurie. După arătarea a preacinstite a tale măn[u] şi coate, schimbă scărba (scris: „scrăba") mea ‖ carea mă ţine acmu, şi-m[i] izbăveşte grija păcatelor şi nu mă trece pre mene, despuifoare, rugăndu-te într'acesta čas, întru carele ai dzis lui Zacŭhei: astădză-i măntuirea casăi tale, ĭară tu acmu curat eşti. Dâ măntuire casăi meale cei sufleteşti, pentru căce spurcăm casa această trupească, şi nu sintu destoinicŭ să ĭau preacinstit trupul tău, ce ca un bun şi de oameni ĭubitor, priimeaşte voroava rugii meale întru časul acesta, întru carele ai vorovit cu muĭ[e]rea samareanina şi taina inimii ei ĭai dzis, dzicându-i: ‖ ceare apă vie. S[fân]t. s[fân]t, s[fân]t Domnul mieu, tu ştii taina inimii meale. Dă-m[i] mie picătura milei tale, că dela tine ĭaste izvorul vieţii. Stănge sufletul mieu cel arsu de para păcatelor, şi opreaşte seatea inimii meale, şi-mi dă mie bucurie să petrecŭ dzua acasta, întru carea s'au dat mieluşelul lui Avraam în locul lui Isaacŭ spre jărtvă (scris: „jrătvă"), închipuindu pentru toată lumea gĭunghearea ta, I[su]se dătâtor de bine, mieluşelul lui D[u]mn[e]dzău, caută spre a mea smerenie şi îndrepteadză ruga rostului mieu, şi priimeaşte cuvântul ‖ acestu de jărtvă (scris: „jrătvă") ca darul lui Avel. Că de sintu necurat şi spurcat sintu, mă nedejduescŭ spre mila ta, pentru ce n'ai lepădat cei doi bani a vădoi aceĭa ce lăudaş[i] pre îns[ă] mai vărtos (scris: „vrătos") decăt pe toţ[i]. Şi vamăşul cu suspini rugăndu-se l-ai îndreptat. Şi pre mene nu mă urgisi ca pre tâlharul şi pre curvarul, miluĭaşti-mă că mă căescŭ de toate păcatele meale, că bine eşte (*sic*, = „eşti") cuvăntat[2], cu Părintel[e] şi cu Fiĭul şi cu D[u]hul Sf[ă]ntŭ, acmu şi pururea şi întru veaci de veacŭ, amin. — ‖

p 198

p. 199

p 200

---

[1] Acest cuvânt rămas prin atracţie din construcţiile precedente e de prisos în acest loc.

[2] De-aici încolo scrisoarea e foarte grăbită şi măruntă, cu cerneală mai spălăcită şi uneori cu ştersături şi corecturi. Se pare deci că scrierea textului s'a continuat mai târziu deadreptul pe curat. De la p. 201 încolo s'a tăiat la legare marginea textului. Din această pricină întregirile de litere şi silabe pe care trebue să le facem în această parte sânt foarte numeroase.

p. 201 *M[o]l[i]tfa D[u]mine[cei] după vecernie.*

Bine te cuvintedzu, Doamne D[u]mn[e]dzăul mieu, şi c[ân]tar[e] nedestoinică aducŭ ţie din rostolu *(sic)* spurcatu şi din inim[a] necurată. Proslăvăscŭ numel[e] tău cel sfăntu, că de păcătosul întru totu te grijeşt[i], şi îndelungu rabdzi, [a]şteptăndu a mea pocăinţă, ĭar eu întru totu te mănĭĭu c[ă]]când poroncil[e] tal[e]. Ce voi dzic[e] înainte mărirei tal[e], Doamne, tu ştii nebunie mea, şi păcatele mel[e] de tin[e] nu a[scun]sără. Şi acmu nu mă lepădà pe min[e] de la faţa ta, neavănd budze curate, îndrăznindu spre slava mărirei D[u]mn[e]dză[irii] tal[e]. Şi ruga sărei acmu cătră tin[e] o aducŭ, pe tin[e] toat[ă] dihanie, şi toat[ă] facer[e] cu frică te laud[ă]. O Do[am]ne D[u]mn[e]dzăul mieu, cela ce ai luat păcatele a toată lumea, şi [a] mel[e] făr[ă] de nu-
p. 202 măr şi nespu[se] făr[ă] de leğ[i] le pierde || vini[n]d la časul cel de apoi a dzilei aceştie, întorcândumă-mă din cele deşerte şi al tău agĭutor cercăndu, că a ta ĭubir]e] de oameni nespus[ă] este. Cele *(sic,* = „cela“*)*, ce a[i] priimit pi ceĭa ce au vinitu la al unsprădzecele čas, şi asemene ei *(sic,* = „i-ai“) făcutu cu ceĭa ce au purtat totu greul aceşti[i] dzile, şi pre mine aşijdere mă primeşte, nu numai o dzi cu lene cheltuind, ce întru toată vreame vieţii mel[e] cu lucruri deşerte am petrecutu, şi lucruri sufleteşti nice dănăoar[ă] n'am făcut. Nu mă osindì pe mine, despoitoar[e], ca şi pri cei mai denainte chemaţ[i] la a ta cin[ă], lepădăndu-se cu a sa inimă cumplit[ă], ce mă čarcă pe min[e] ca p[e] cel rătăcitu spre răspăntie lumii, că sufletul acoperimăntul celora ce doresc[1]. Iat[ă] amu dzua plecat[ă] spre sară, eşì soarele časul sării întă[n]pin[ă], şi cel înţălept luminile sal[e] gătescŭ, la m ĭadzănoapte să te tănpine, cu tin[e] să l[e] duci întru lăcaşul înpărăţiei ceĭului, cărora şì pe min[e] părtaş mă fă. Nu-ţi aduce-
p. 203 aminte de || mulţime păcatelor meal[e], ce după obiceĭul milei tale milu[ĭa]şte]. Nu-m[i] da să adorm întru moarte, ce întăreşte mădularele trupului, că am slăbit de păcate. Întăreşte sufletul mieu, tremurăndu-ne încet, goneşte găndauril[e] cel[e] spurcate de la inima mea, şi luminează minte, care se întunecă de măhnirea, ca şi [eu] să-ţi dau ţie rug[ă]. Doamne I[su]s[e] Hr[i]stoas[e], pleacă ureache ta cătră ruga mea. Ĭartă toate păcatele mele, şi

[1] Cu toate că textul s'a corectat şi adaus, el a rămas în acest loc necomplet.

sfârşitu bun d[ăru]eşte mie. Şi aş[ea] din trupul mieu mă ïartă. Şi îngerul păč[ii], Do[a]mne, de boierul văzd[u]hului să mă izbăvească pe min[e] cu ruga şi cu rugăčun[ea] preasfintei a lui Dumn[e]dzău Născătoare, şi a sfintelor puter[i] a cerului, şi a toţ[i] sfinţii, carii din veaci ţ-au îngăduit ţie că bine eşti cuvântatu întru totu cu Părintele şi cu D[u]hul Sfântu întru nesfârşiţii veaci, amin. — ‖ Să grăeşti aş[ea]: A mel[e] mult[e] păcate, Doamne, cu a ta milă curăţeşte, milueşte-mă şi mă mântueşte. *p. 204*

г҃н поⷨ вı ѿпꙋ́сᷮ[1]. —

18⁰.

(Extrase din Vechiul Testament). *p. 297*

La pritcea[2] *lui Solomon grăïaşte aicea, Glav[a] 3.* Fiïul mieu, graïurile legei nu le uità, graïuril[e] meale ca s[ă] le socoteşti întru inima ta. Că multă viaţă şi ai cu pace să vor adaoge ţie. M[i]l[o[st[e]niïa şi credinţa ca să nu lipsască de la tine, ce să nu o pui pre îns[ă] pre cerbicea ta, şi să o scrii pre îns[ă] pre tabla inimii tale şi vei afla bini. Şi gândeaşte bine înainte lui D[u]m[nedzeu] şi înainte omenilor. Şi fii nedejduitor cu toată inima spre Dum[nedzeu], ïar cu a ta înţelepcïune nu te mărì. Toate căile tale cu conoştinţe (sic) să le îndreptedzi. Nu fi înţelept de la tine, ce te teme de D[u]mn[e]dzău şi te las[ă] de tot răul. Atuncea va fi vindecare în trupul tău[3].

Glava 8[4] ‖ Că voi spune voao ce în toate dzile. Dum[nedzău] mă zidì d'începutul călii sal[e] întru lucrul său, mainte de veač mă urdzì, mainte de facirea pământului, mainte de facer[ea] *p. 298*

---

[1] *Doamne milueşte-ne de 12 ori, otpustul.*

[2] *Pildele.*

[3] *Biblia* 1688. Fiiule ale meale legïuiri nu uità, şi graiurile meale cruţe a ta inimă. Pentrucă îndelungare de viaţă şi aniï vieţii şi pace vorŭ adăogà ţie. Milele şi credinţele nu te lipsescu, şi le atinge pe ïale preste grumazi, scrie-le pre ïale pre leaspedea inimiï tale. Şi veï aflà harŭ şi gândeaşte înainte bine. înaintea D[o]mnului şi a oamenilorŭ. Fii nedejduindŭ cu toată inima pe D[u]mn[e]zău, şi pre a ta învăţătură nu te smeri. In toate căile tale cunoaşte-o pre ïa, pentru ca să îndirepteaze căile tale. Nu fiï înţeleptŭ întru sine, şi te teame de D[u]mn[e]zău, şi te abate de totŭ răul. Atuncea va fi vindecare trupului tău, şi socoteală oaselor tale.

[4] Jos s'a scris un rând din „Tatăl nostru": *Şi ne curăţeşte pre noi de toată spurcăcïunea.*

beznilor, mainte de curărea apelor. Mainte de ce nu întăris[e] măguril[e], mainte de toţ[i] munţii m'au născut pe mene Dum-[nedzău]. Feace marğinil[e] şi lumea şi sfărşitul (scris „sfrăşitul") lumii pe suptu cer. Cănd gătă cerĭul, cu dănsul fuĭu, cănd înpărţì scaunul său spre vănturi, cănd feace tare nuorii de sus şi cănd pus[e] tărie izvoarălor suptu cer, şi cănd pus[e] marea întru tocmala ei, şi apele să nu trĭacă ţărmurii ei. Şi tare feace urdzirea pămăntului. Fuĭu cu nusul aseamenea, eu fuĭu de mă bucurà, în toate dzile mă veseliĭa înainte feaţei lui în toată vreame. Şi cănd să ves[e]liĭa de svărşitul (scris: „svrăşitul") lumii, şi veselie de fiĭul omenesc [1].

p. 299 *Glav[a] dzič[e]:* || Cine să întăreaşt[e] spre mencĭuni, acela paşt[e] văntul.

Glav[a] 12. Mărturiĭa nedreaptă îi minčunoasă şi cuvăntul fač[e] ran[a] ca o spartă (sic)(=„spărtură" ?), iar limbă înţeleaptă le vindecă.

Glav[a] 13. Cela ce-ş ţin[e] gura sa, socoteaşte sufletul său, iar cela ce nu-ş[i] socoteaşte gura sa, pe sine se înfricoşadză.

Gl[ava] 14. Cela ce ocăreaşte mişelul, greşeaşte iară cela ce-l miluiaşte săracul, fericitu-i.

Gl[ava] 15. Cela ce cearcă înţelepcĭune, nu va aflà rău. Cela ce cleveteaşte săracul, mănie pe cela ce l-au făcut pe îns, ĭar cela ce cinsteaşte săracul, cinsteaşte pe cela ce l-au f[ă]cut pe îns.

G[lava] 16. Omenescŭ este să-ş[i] găteadze găndul, ĭar D[u]mn[e]dzău-i tocmeaşte limba. Că toate căile omeneşti însămnate sintu înainte lui. Mă || surător ĭaste d[u]hul lui D[u]m[nedzău]. Deşchide lui D[u]m[nedzău] lucrul tău, şi să vor îndreptà găndurile tal[e]. Toate lucruril[e] celui smerit sintu înainte lui Dum-

p. 300

[1] *Biblia* 1688: In toate zilel[e] voĭu pomenì ceale den veacu să le numărŭ. D[o]mnulŭ zidì pre mine începătura căilor lui la lucrurile lui. — Mainte de veac mă întemee denceput maĭ nainte de cât a face beznele, maĭ nainte de cât a eşì izvoarăle apelorŭ. Mai nainte de a se întărì munţii, şi maĭ nainte de toate dealurile mă naşte. D[o]mnul au făcut ţări şi nelăcuite, şi margini lăcuite. celui de subtŭ cerĭu. Cândŭ tari făcea pre cei de susŭ nori, şi cum tare puneà izvoarele celui de suptŭ ceriu. Cându puneà mării cercetarea lui şi apele nu vor treace gura lui, şi tari făceà temeaile pământuluĭ. Eramŭ lângă elŭ tocmindu eu eramŭ cu carea să bucurà, şi în toate zilele mă veseliĭamŭ în faţa lui preste toată vreamea. Cândŭ să veseliĭa lumea săvârşindŭ, şi să veseliĭa întru fiii oamenilorŭ.

[nedzău]. Măniïa înpăratului este solul morţii, ïar omul cel înţelept să izbăveaşte. — Omul fără mente îş[i] sapă şie rău şi întru gura sa adun[ă] foc.

Gl[ava] 17. A credinčosului i toată avuţiïa lumii, ïar a celui necridinčos (sic) nič[i] un ban.

[Glava 19]. Cela ce miluiaşte săracul împrumut dă lui D[u]mn[e]dzău. Roada omului m[i]l[o]steniïa.

Gla[va] 20. Nu-i vinovat vinul, ce procleată ïaste beţiïa. Nu ïaste departe măniïa înpăratului de urgiïa lui D[u]mn[e]dzău, şi cela ce s[e] apucă şi-l meastică pre îns greşeaşte spre sufletul său. — Apa cea adăncă ïaste svatul întru inima omului, ïară omul înţeleptŭ o bea pre ïa. || Mare-i omul şi scump ïaste cela ce face m[i]l[o]stenie. Când înpăratul şeade pre scaun să gïudeč[e] drept, nu sta înprotiva ochilor lui. — Nu dzice că voi plătì vrăjmaşului mieu pentru căce mi-au făcut rău, ce aşteaptă de la Dum[nedzăul să-ţ[i] agïute. — Nu iubì să[1] cleveti pre altul, ca s[ă] nu cadză într'ănsă. p. 301

[Glava 21]. Cumu-i răpegïunea apei, aşea inima înpăratului întru măna lui D[u]mn[e]dzău, şi cine va s'o afle, acolo trebue să o pleac[e]. — Cela ce ïubeaşte vinul şi untul, nu s[e] va înbogăţì. — Mai bine să petreci într'u[n] loc pustiïu decăt să petrec cu muïar[e] svadnică şi limbut[ă] şi mincïunoas[ă]. — Cela ce-ş[i] fereaşte gura sa şi limba sa, fereaşte sufletul său de grij[ă]. — || *Gl[ava] 22.* Groapă adăncă în gura călcătorilor de leağ[e] şi cei urăţ[i] de la Dum[nedzău] vor cădeà într'ănsă, că sintŭ căi reale înainte lor şi nu ïubăscŭ să s[e] întoarcă. — Cela ce obiduïaşte pe cel sărac, multu rău îş[i] face şie. — *Gl[ava] 23.* Nu-ţ[i] ferì cuconii tăi de învăţătur[i], că, să-i vei bate cu toïagul, nu vor murì de îns, ce ver[i] izbăvì sufletul din moarte. *Gl[ava] 25.* Calea rea şi urmele călcătorului de legi vor perì întru dzua rea. Că cumu-i oţetul pe voe *(sic)*[2], şi fumul ochilor, aşea va cădeà frică în trupul şi inima celora ce te scărbăscŭ (scris: „scrăbăscŭ"). Că cumu-s moliile în haine şi carii în lemn, aşea şi omul scârbliv (scris: „scrăbliv") îş[i] face pagubă inimii. Iar să-i flămănd vrăjmaşul tău, îl satură; să-i însătat, îl adapă. Aşea de vrei face, cărbuni || de foc aduni spre capul lui, ïar D[u]mn[e]dzău îţ[i] va da ţie bine. — p 302 p. 303

[1] Acest cuvânt s'a adaus ulterior.

[2] Probabil p.-sl. вои „bellator", „războinic" căci în originalul slavon e vorba de „rana" acestuia.

Gl[ava] 26. Cumu-i omătul vara şi ploae în vreamea seacerii, aşea fără cinste nebunul; şi cum zboară paserile şi vrabi[i]le, aşia şi blăstămul deşertu pe nime nu cată. —

[Glava] 27. În cas[a] fratelui tău fără vreame să întri, că mai bine cu un priiaten de aproape, iar cu fratele tău mai di departe. — Her pe her ascute, aşea şi om cu om de faţe să ruşineadză. Cine răsădeaşte smochinu, mănâncă de rodul lui, iar cela ce cinsteaşte pe domnu-său, cinstit va fi. Cum nu-i într'un chip faţă cu faţă, aşea şi inima omului. Iadul şi perirea nu s[e] mai satură, aşea şi ochii omului nu să satură. —

v. 304 Eclisiiast, *gl[ava] 8.* ‖ Şi lăudaiu eu cu veselie că nu iaste bine omului în lume numai să bea şi să mănânce.

Gl[ava] 10. Amar ţie cetate întru carea-i înpăratul tău tânăr şi boiarii tăi mănâncă demeneaţă. Iar fericit pământu unde înpăratul tău fiiul menţei şi boiarii tăi mănâncă la vreame şi nu să vor stidì.

[Ishod,] *gl[ava] 28.* Dzis[e] Dum[nedzau] lui Moisăi să facă o scândură de auru (scris: „auriu") curat şi să facă pe dânsă chipul şi sămnul sf[i]nţiei lui D[u]mn[e]dzău şi-l învăţă cum va face veşmentele lui Aron şi a fičorilor şi să-i facă mitră şi brău.

Gl[ava] 25. Ishod în[văţ]as[e] D[u]mn[e]dzău pe Moisei cum va face chiotul şi 2 heruvimi şi mai şì alte vase şì de tămăe şì de smernă.

Grăiáşte mai multe den vas[e] în gl[ava] 26.

Urmează apoi o parte din un capitol din *Ezdra*, adăugându-se: „După aceaste într'altel[e] glav[e] înainte arătă (*sic*, = „arată") multe lucruri şi cum au postit în câmpu 2 săptămâni, apoi cum iau dzis Dumn[edzău] să a 5 oameni carii sintu scriitori, şi să margă acolo în câmpu să arate ce va scrie" (p. 305) ş. a. m. d. Se mai rezumă *Iudith[a]*, *Neemia*, *Paralipomena*, *Ţrstva* etc. Pe p. 311 se notează: „Să s[e] ştie car[e] cărţi leapăd[ă] Calvinii şi Litereani[i] din Biblie: 3 cărţi a Ezdrei; Cartea lui Tovie; Cartea Iudith[ei]; Înţelepciunile lui Solomon; Cartea lui Isus Sirah; Cartea lui proroců Baruh; 3 cărţi a lui Macavei; şi di la Daniil au scos din glav[a] 3 de unde dziče и҃ ҳ҃ о҃д҃аа по ср҃ѣ пла҃ме пос҃ ва҃ і [1] până în sfârşit (scris: „sfrăşit") şi gla[va] 13 şi 14 de tot" (p. 311). Pentru limbă mai notez pasajele: „Neemie, 1 gl[ava] grăiaşte că, dacă audziră de Ier[u]s[a]lim, cum iaste pustiiu şi porţile arsa, şedzuiu şi plângeà, şi măhnit multe dzile, şi erà de mă postiià şi mă rugà înainte feaţei lui Dum[nedzău] ceriului" (p. 312); „7 gl[ava] grăiaşte... cât erà ca lăcustele de mulţi, şi sămile lor n'aveà

---

[1] *Umblau prin mijlocul văpăii, lăudând pre Dumnezeu.*

număr, ce erà ca anina pe marginea mării. Şi spuse de somnu ce au vădzut Ghedeon", şi „4 Ţrstva gl[ava] 5 grăîaşte de . . . o copilă de Jidov roabă. Dzisă cătră gîupâneas[a] ei: dear mearge gîupânul în ţara noastră catră un om a lui Dum[nedzău], s'ar curăţì. Gîupâneasa-i spusă lui şi-ş[i] luo voe şi carte de la înp[ărat] şi s[ă] dusă la Ilisei prorocŭ şi-i dzis[ă]: pas[ă] îute [te] spală în apa Iordanuluì de 7 or[i] şi te vei curăţì".

19°.

Blajenile din toate Dumeneci fără besea[recă] cetind omul şie[1]. p. 315

Adu-ţ[i] amente de noi, H[ri]st[oa]se mântuitorul lumii, cum ţ-ai adus amente de tălhar pre cruce şi-l spodobiş întru tot unul în dreptaatea înpărăţi[i] cerîului. — Astădzi învise H[risto]s din groapă, şi tuturor credincoşilor le deade neputregîune, şi bucuriîa o înnoì mironosiţilor întru învîîarea ta, Doamne. — Pe lemn să găvozdì mântuitorul nostru de bună (scris: „bănă") vo[e] şi cu lemnul pe Adam din blăstăm îl izbăvişi, şi-i deade ca un îndurător, ce după chin şì sălăşluirea raîului. — Cumu-i în cer mulţime de îngeri, aşea pe pământu rodul omenescŭ sf[i]nţirei învierei prăznuescŭ bunătăţii tale, Doamne. — Rădică pe noi din groap[a] păcatelor, cu chinuri multe răsipimu-n[e] ca morţii, ca un îubitor de oameni. —

Ascultă, Adame, şi te bucură Evvo, că cum v'aţ[i] mainte amândoi dezbrăcat || pentru înşelăcîunea, vă luar[ă] în prădare, p. 316 crucea lui H[risto]s vă îndreptă —

20°.

Preadoslovie IS | HS — NI | KA **către creştini.** p. 317

Cartea carea să chîamâ răspunsul înprotiva Catihizmusuluĭ calvinescu, făcutŭ de părintele Varlaam, mitropolitul Sučavei şi Arhiep[i]sc[o]pul Ţărăi Moldovei, tipăritâ, влѣто бытїа мира ,зрнг (7153), спсенїаже мира ,ах[ме] (1645).

Nu se laude nime de bună credinţă
De n'are lucruri bune prea cu socotinţâ.

Varlaam Arhiep[i]sc[o]pŭ şi Mitropolit Ţărăi Moldovei cu milâ de la Dumnedzău cătră creştinii den [Ardeal][2] şi şi cătră

---

[1] Aceeaşi scrisoare grăbită, dar cu cerneală şi mai spălăcită ca în extrasele din Vechiul Testament.
[2] Cf. p. 283.

alți creștini toți carii sintŭ pravoslavnicĭ. Credinčoși pravoslavnicĭ, și adevărați fii sf[i]ntei a noastre beseareci, apostolești, ĭubiț[i] creștini și cu noi de un neam Rumâni, pretutindiria tuturor, ce să aflâ în părțile Ardealului și și într'alte părți pretutindiria, || ce sinteți cu noi într'o credință, cu dreptatea Dumnedzâului și mântuitorĭului nostru lui I[su]s H[risto]s, dar voao și pace să să înmulțască întru cunoștința Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s, ĭar de la smerenie noastră, ca neşte fii ĭubiți întru cunoștința Domnului nostru lui I[sus] H[risto]s, bl[ago]s[lo]venie, [ru]gâ și ertăcĭune, și de vecie de la Dumn[e]edzău ertare de toate păcatele. Socotindu deregăto[rĭia] cea păstorească, carea mi s'au dat de la Dumnedzău, și aducăndu-m[i] amente de cuventele vasului celui ales, fericitului Pavel, carele cu ep[i]scopii Efeseilor poronceaşte noao tuturor de dzice: socotiți-vâ pre sine, și toată turma, întru carĭa pre voi D[u]hŭ Sf[â]ntŭ v'au pus episcopi, ca să paşteți beseareca lui Dumnedzău, care o au răscumpărat cu singele său; aducăndu-m[i] amente, dzicŭ, de datoriĭa cea nenumărată ce am să luptŭ, și să proveduescu să întărească Sf[â]nta Ivaanghelie, și poruncile, și tainele besearecei noastre, carele sintu date de scriptura cea de D[u]hul || sf[ântu suflată, de la propoveadnicii lui Dumn[e]dzău fericiții Ap[o]s[to]li, și de la cei luminați de D[u]hul sf[â]ntŭ cinstiți și sf[i]nți părinți, a toată lumea învățători č-au tocmit, cu D[u]hul Sf[â]ntŭ, ș'au dat la șĭapte săboară, credinčoasă și sufletească običnă, a besearecei noastre cei apostoleşti; aducăndu-m[i] amente de datoriĭa mea cĭa mare, nevoescu, ostenescu, D[u]mn[e]dzău veade numai cu toată puterea mĭa, și cu toată usărdiĭa (scris: „usrădiĭa") lucredzŭ după neputința mea cea omenĭască, ca să crescu și să adaog talantul ce mi-i dat, căndai vr'un păcătos, și de turma lui Dumnedzău, depărtat voi putea să-l întorcu, să să spodobască a fi destoinicŭ, și spăsit, petrecăndu întru poroncile ceale pravoslavnice a besearecei || noastre carile din bătrâni sintu date, dintru întâĭu și d'-inceput acealea să le întărescu, să nu cumva să să tănple să fie neştine svătuit, și amâgit de vicleşugul șĭarpelui, adecă a ereticilor, să cadză și să să depărtĭadze de acea alinată și cu pace și fericită curte, beseareca noastră cea pravoslavnică, căndai pentru acel lucru de folos să vor acoperi mulțimea păcatelor meale. Cum scrie Ĭacov brat b[o]jii întru a sa săbornică poslanie (Iacov, gl[ava] 5, zač 57) de adevereaşte dzicăndu: fraților, de să va

înşălă neştine dintru voi [şi-l va întoarce neştine, să ştie că cela ce întoarce păcătosul din calea lui cea rătăcită, scoate sufletŭ din moarte, şi acopere mulţimea păcatelor.

Pentr'aceaĭa[1] ĭubiţii miei fii, tămplăndu- ‖ mi-se estimpu în pǎrţile Ţărăi Rumăneşti, cu treabe domneşti şi a norodului în Tărgovişte (scris: „Trăgovişte") cu cei mai de frunte şi mai dea firea vorovindu, mai vărtos (scris: „vrătos") cu oarecare boĭarin cinstit, şi slovesnicŭ şi a toată destoiniciĭa şi înţeleageiĭa harnicŭ, dereptu pravoslavnicŭ creştin, al doile log[o]fet şi fratele Doamnei a bunului credincĭos şi a luminatului Domnu Io Matei Voevoda, cu mila lui Dumn[e]dzău Domnu Tărăi Rumâneşti, dumnealui Udrişte Năsturel, carele ca un ĭubitor de învă[ţă]tur[ă] şi socotitor credinţei cei dereapte în mijlocul altor cărţi noao, ce mi-au arătat, adusu-mi-ĭau şi o cărţulie mică în limba noastră rumânească tiparită, şi deaca am cetit, am vădzut sămnul ‖ ei scrie Catihizmul creştinescu, carĭa o am aflat plină de otravă de moarte sufletească, de care lucru, ĭubiţii miei fii, mărturisescu înaintea lui Dumn[e]dzău cu firea mea că mare grije şi multă scărbă (scris: „scrăbă") au cuprinsu sufletul şi inima mĭa, pentru care lucru îndată am chemat şi am strănsu săbor dintr'amăndoao părţile, şi din Ţara Rumânească, şi din Ţara Moldovei, cu (*sic*, = „nu") atâta că doară să poată ei plăti (*sic* şi p. 290, = „clăti") inima voastră ce-i întărită şi rădăcinată pre temeliĭa cea bună şi tare a besearecei noastre pravoslavnice, cât cuget şi socotescu, cândai cu aceaste menciuni şi amăgituri, cu carele cĭarcă ‖ şi ispitescu în tot chipul, să poată aflà pre neştine prostacŭ[1] şi neştiutor [să-l sparie cu mărturia sfintei scripturi], carele făr de cale lĭau pus, şi rău le tălcuescu cătră[2] a lor perire. Pentr'aceaĭa am socotit, că am o datorie mare, să fac răspunsu şi să arât strimbătura şi tălcul (scris: „tlăcul") cel rău a lor, ce tălcuescu (scris: „tlăcuescu") rău şi strămbadză scriptura sf[â]ntă, ş'acasta nu că doară prepuĭu ceva întru fapturile ceale pravoslavnice a creştinătăţei voastre,

p 321

p. 322

p. 323

[1] Textul care urmează după acest cuvânt: „ĭubiţii miei fiĭ . . . o tâlcuesc pre voia şi pre volnicia lor ş. c." a fost reprodus după original de Şincai, *Chronica Românilor*, Iaşi, 1853—4, tom. III. p. 45 şi în ed. Bucureşti, 1886, tom. III, p. 70—71. *Bibl. rom. veche*, I, p. 151 îl reproduce după ediţiunea a doua colaţionată de Gr. Silaşi cu manuscrisul autograf din Cluj.

[2] Tot aşa şi p. 290, dar *Bibl. rom. veche*, I, 151 are *prostan*.

Bibl. rom. veche, I, 151: *spre*.

că ştiu foarte bine şi sintu adeverit cum credinţa voastră, č'aţi apucat voi dintăĭu şi d'inceput, nici unul de voi cărţile ceale ereticeşti şi dăscăliĭa şi învăţătura lor în număr nu le socotiţi, ce
p. 324 numai || pentru să arât întunearecul, şi neînţeleageriĭa lor ce au întru scriptura sf[â]ntâ, cariĭa o tălcuescŭ (scris: „tlăcuescŭ") pre voĭa şi pre volniciĭa lor cum vor[1] cum deačasta sf[â]ntul Petru mărturiseaşte şi învaţă de dzice în 66 de zač., şi dzice: ačasta să ştiţi, că toată prorociĭa cărţilor adecă tălcul (scris: „tlăcul") scripturii sf[i]nte nu ĭaste după cum spune fieştecine, pentr'aceaĭa dzic, că tălcul (= „tlăcul") ce fac aicea, şi leapăd[ă] tălcul (= „tlăcul") lor cel rău, nu ĭaste din spuneriĭa şi din cugetul mieu, sau altui cuiva, ce din tălcul (scris: „tlăcul") sf[i]nţilor, şi de D[u]hul
p. 325 Sf[â]ntŭ luminaţilor ca || ri, după darea eea scrisâ şi nescrisâ dumn[e]dzăeştilor apostoli a besearecei noastre cei pravoslavnice, au tălcuit (= „tlăcuit") şi nesmentite noao pravoslavnicilor lĭau dat, cu mentĭa să le ferim, cu gura să le mărturisim, şi de la inimâ să le spunem întru vădirea ereticilor şi întru târiĭa pravoslavnicilor creştini. Pentr'aceaia, fii miei întru H[risto]s iubiţi, scris'am asupra acestui Catihizmus nou, cu carele cei den afarâ de pravoslavie au nedejduit să vă sparie, cu mărturiile scripturii sf[i]nte să vă înşeale întru eresia lor cĭa rătăcitâ. Č'am scris una-i
p. 326 pentru să pu || tem sta înprotivâ căndu va fi vreame de nevoe, alta, pentru ca să vâ aflaţi întru învăţăturile pravoslavnici (sic, = „pravoslaviei"?) întăriţi ca neşte stălpi (= „stlăpi") neplecaţi şi neclătiţi. Deci cum învaţă fericitul Pavel pre Gălăteani de dzice (Gal., gl[ava] 1, zač. 199): sintu unii de vâ spementeadză pre voi, şi vor să strimbeadze bună vestiriĭa lui H[risto]s, ce să săvai şi eu, săvai înger din cer de va vestì voao mai într'altu chip de cum am vesti[t] voao, anathema să fie[2]. Cum am şì mai dzis, şi ĭară mai dzic, că de neştine vesti voao mai într'altu chip de cum aţi aluat (= „luat"[3] ori „aflat"), anathema să fie. Pentr'aceaĭa şì fii miei, legĭuitura aceasta a fericitului Pavel, cu greu vă dzic, cum deare fi neştine
p. 327 întru voi să vă îndă || răpteadze şi să vă întoarcă dintru Evangheliĭa lui H[risto]s şi dintru învăţăturile ceale pravoslavnice a besearecei noastre, şi cu dăscăliile lor ceale ucigătoare de suflete să vă afunde întru eresa lor cea rrea, s'ar fi cinear fi şi vă va

[1] Textul păstrat de Şincai ajunge până în acest loc.
[2] Până aici merge copia lui Antonie.
[3] Cf. mai jos: *ca acealĭa č'am luat de la moşi şi de la strămoşi.*

învăţă altă credinţă, macară s'are fi înger din ceriu, să nu-l credeţi, ce să-i dziceţi anathema, şi să vă lepădaţi şi să vă depărtaţi de unul ca acela. Că acealia č'am luat de la moşi şi de la strămoşi, şi de D[u]hul Sf[â]ntŭ cu luminatele săboară a sf[i]nţilor părinţi mărturisite, aceastia dzicŭ, fii ‖ miei că să cade cu tot sufletul să le ţinem, şi cu glas mare că le mărturisim, şi de va trebuì, dzice H[risto]s, şi până la singe. De ne înbărbăteadze şi ne învaţă aşea, nu vă tiamereţi de ceia ce ucig trupul, că sufletul nu-l pot ucide. Că aceaştia a lumiei săntŭ trecătoare, iar binele de vecie, ce vor să-l dobăndească ceia ce vieţuescu în credinţă, iaste de pururea netrecut întru veaci nenumăraţi. Şi atăta sintu de mari şi desăvărşitŭ (scris: „desăvrăşitŭ"), acela ce s'au suitŭ până în al treilea ceriu, fericitul Pavel, spune de dzice, că ochi n'au vădzut, urechi n'au audzit şi la inima omului ‖ n'au întrat cealea č'au gătat celora ce-lu iubăscŭ. p. 328 p 329

Pentr'aceia, fii miei întru H[risto]s iubiţi, să muriţi cu credinţă cea dereaptă întru H[risto]s, pentru ca să fim vii întru el şi să ne aducem aminte de acela marele prorocŭ Moisi, cum el au urăt cinstea şi mărirea înpărăţiei de la Eghipet înpreună cu bogăţiia şi cu vistearele lui, socotindu mai bine să paţă rău cu fraţii săi ce-i erà de un niam şi de o credinţă, decăt să aibă altă cinste şi mărire, că, de vom răbdà toate greutăţile şi nevoile pentru credinţa cia adevară, şi de ne vom sfrăşì (scris: „sfrăşì") într'â[n]să cu pocăinţă, vom dzice şi noi cu fericitul Pavel (Tim., gl[avă] 87, zač. 298): Cu bună nevoinţă m'am nevoit, viaţa miam săvărşit (scris: „săvrăşit"), credinţa am ferit, deac ‖ mu mi să cruţă cununa dereptăţii, carea mi o va da Domnul în dzua aceaia a dereptului giudeţŭ. Ačasta şì voi veţi dobândì pentru credinţa voastră cia pravoslavnică a moşilor şi a strămoşilor noştri, carea aţi ţinut întru învăţăturile ceale bătrăne şi de multŭ, a şeapte sv[i]nte şi toată lumea săboară, carii de la apostoli au luat şi noao leau dat. Aciaia dzicŭ, cununa cea de Dumn[e]dzău, împletită a mărirei şi a vieţei cei de vecie şi a fericirei, carea toţi credinčoşi[i] o vor dobândì, pentru I[su]s H[risto]s, Domnul nostru, a căruia iaste slava şi ţinearea şi slujba şi închinăciunea, înpreună cu părintele şi cu D[u]hul Sf[â]ntŭ, acmu şi pururea şi întru veaci ‖ de veaci amin. — p. 330 p 331

Otveatŭnicŭ, *cartea ce să chiamă* **Catehizmusŭ,** *carea cu voia şi cu porunca Domnului creştinescu Racolţi Gheorghi, Craiul*

Ardealului, Domnul părților Țărăei Ungureşti şi Săcuilor Şpan, carea s'au întorsu din limbă diečască şi slovenească pre limba rumănească, cu svatul şi cu îndemnătura şi cu cheltuĭala Domnieĭ luĭ Cĭulai Gheorghi, păstorul sufletescu a curței Mării Sale. Cu scrisoarea s'au ostenitu popa Gheorghi de Secul, şi s'au izvodit în cetate Belgradu şi s'au tipărit în sat în Prisacă. Meşterul tiparĭului au fost popa Dobrea din Țara Muntenească, şi s'au în- p. 332 *ceput în luna lui Ĭul[ie] 5 dzile,* ‖ *şi s'au săvărşit în luna lui Ĭul[ie] 25 dzile* въ лѣтѡ ѿ създа мира х҃зрл҃, (*sic*, uitându-se o cifră probabil = х҃зр[м]и, adecă 7148, nu х҃зрн adecă 7150, căci în acest caz nu s'ar potrivì socoteala dela Hristos) ѿ рождество хвѡ х҃ахм *1640*[1]. Ačastă cărţulie au ağunsu şì la noi la Romănii din Țara Moldovei şi din Țara Rumănească. Cetit-am şi am aflat întru ĭa poruncile d[u]mn[e]dzăeşti ceale bătrine şi ceale noao a dulcelui Domnului H[risto]s, Sf[i]nţilor Ap[o]s[to]li. Găsit-am scris dintăi către cetitorĭu, cuvăntul Domnului H[risto]s, č'au grăit de au dzis (Ion, gl[ava] 5, zač. 14): ispitiţi scriptura că voao vă pare că întru ĭa veţi aveà viĭaţa de veci. Răspunsul: de vreame ce avem de la H[risto]s ačasta poruncâ să ispitim, adecă să cercăm scriptura, ‖ p. 333 nu aşĭa numai cum să luom cuvăntul Svintei Scripturi, ce să cercâm şi foarte cu deadinsul să socotim, aducăndu-ne amente şi de cuvăntul înţeleptului ce grăĭaşte (Sirah, 15) înaintĭa omului ĭaste şì viĭaţa şì moartea, deč pentru să nu aleageţ moarte în loc de viaţă, socotit-am şì noi ş'am cercat, nu cu unul sau cu doi, ce cu adunare şi cu săbor, după cum învaţă şi înţeleptul de dzice: sp[ă]seniia ĭaste în sfatul a mulţi, aşea şì noi cu toţii am socotit făr de nici un prepus şi fără de nice o pizmă, ce cu frica lui Dumnedzău şi cu dreptatĭa sv[i]ntei scripturi înaintea lui Dumnedzău, ştiutorĭul inimilor, neadeverit cum

---

1 In *Ierarhia Românilor* de Dr. A. Bunea, Blaş, 1904, p. 307, unde se dă titlul *Catehismului calvinesc* de la 1640 după această copie, s'a omis mai întâiu titlul slavon, apoi, probabil în urma unei regretabile greşeli de tipar, se dă numai fragmentar timpul cât a ţinut tipărirea: „şi s'au început în luna lui Iulie 25 zile, vă leat... 1640". Această greşală, în mod firesc, s'a strecurat şi în lucrarea mea *Cea mai veche carte Rákóczyană*, în *Anuarul Inst. de Istorie naț.*, I, Cluj, 1922, p. 163, unde reproduceam după aceea a lui Bunea.

nici am mai adaos, nič am mai scădzut nemica din poruncile lui Dumnedzău şi din leagĭa lui H[risto]s şi a svinţilor ap[o]s[toli....

În cele ce urmează se arată într'o formă mai greoaie şi mai puţin viguroasă decât cea din *Cazaniile* lui Varlaam, încărcată cu prea multe citaţii împrumutate în cea mai mare parte, cât se pare, de la Petru Movilă, care o fac uneori chiar confuză, că viaţa de vecie este „cunoaşterea adevărată a lui Dumnezeu şi a fiului său". Pe Dumnezeu îl putem cunoaşte prin „credinţă dreaptă, nedejde şi lĭubov cătră el şi cătră de-aproapele". Credinţa dreaptă priveşte sfinţiĭa lui Dumnezeu „în trei feaţe şi într'o fiinţă". Ea „este cap şi începătură tuturor faptelor celor bune" şi trebue să fie împreunată cu „lĭubovul cătră Dumnedzău şi cătră de-aproapele".

Se urmăresc apoi pe rând „glavele" (capitolele) catehismului. Mai întâiu trebue să încunjurăm vrajba, făcând toate „spre slava lui Dumnedzău", pentru care sântem datori să şi murim, cum a murit şi el pentru noi.

Se vorbeşte apoi despre cele trei feluri de moarte, despre iubirea lui Dumnezeu şi a de-aproapelui, care nu se pot ţineà fiind oamenii din fire „fiii mâniei". Păcatul este în firea noastră şi „pohta" naşte păcatul. Prin greutăţi, post şi rugă ajungem să facem destul pentru păcatele noastre şi „fără păcate să fim". Scriptura ne învaţă să facem destul pentru păcatele făcute şi să încunjurăm săvârşirea de păcate pentru a fi desăvârşiţi ca părintele nostru cel ceresc.

Hristos e „împăcătorĭu" între noi şi Dumnezeu. Să-l căutăm cum l-a căutat Zacheiu, curvarĭul şi curva, vameşul, „Cornilie hotnogul", toţi Apostolii, căci „nime n'agunge să facă destul pentru sine de n'ar hi înpăcătorĭu Domnul nostru I[su]s H[risto]s".

In privinţa „semnului credinţii" se arată că e mare „smenteală" a spune numai „credzu o beseareă creştinească" în loc de „într'una sfântă săbornică şi apostolească besearecă". „Săbornică să chĭamă că din toate limbile ĭaste adunată; apostolească să chĭamă că de apostoli s'au început".

Apostolii învaţă „curăţiĭa să hie mai mare decât căsătoriĭa" iar reformaţii „o strică şi silescu pre toţi oamenii să se căsătorească". Apostolii învaţă că „popa să fie bărbat numai unei muieri", „iar ei până în şĭapte mueri ĭau şi-s tot popi".

Luteranii şi calvinii nu găsesc nimic în Sfântul Mir (Unt), spun că nu trebue fapte bune, numai credinţă. Ruga, curăţiĭa, postul, ispovedania nu-s nimic, că răul şi munca omului sânt de la Dumnezeu. Varlaam combate aceste erezii cu citate din Sf. Scriptură. Nu numai cu credinţa ne îndreptăm, ci cu credinţa şi cu faptele cele bune.

Porunca „să nu-ţi faci ţie chip cioplit etc." ne învaţă să nu ne închinăm la Dumnezei streini, la „bodzi", dar nu să nu ne închinăm la icoanele care înfăţişează pe Domnul Hristos, pe Sfânta Maria şi sfinţii cei adevăraţi, căci în icoană ne închinăm numai celui închipuit în ea.

Pe sfinţi nu-i chemăm în ajutor ca pe nişte Dumnezei, ci ca pe nişte slugi şi prieteni ai lui Dumnezeu, care ne pot ajutorà cu ruga lor.

Varlaam combate apoi ridiculizând procedura întrebuinţată în Catehismul calvinesc ca să arate „pentru ce nu pot hi faptele noastre direptate naintia lui Dumnedzău".

Rezumând în sfârşit cele de mai nainte şi cuprinzând în 10 puncte credinţa bisericei soborniceşti şi apostoleşti, încheie:

Noi dintru întâiu č-au legĭuit şi ceau tocmit beseareca cea adevărată, ce să cheamă a săborului şi apostolilor, pre aceaĭa urmă înblăm şi slujim. Noi pravila č-au tocmit părinţii, păstorii sufleteşti č'au fostu adunaţi la şĭapte săboară, aceaĭa ţinem, ferim şi socotim. Noi pre ceĭa ce scad şi adaog din cât au tocmit ş'au legat aceale sf[i]nte 7 săboară, pre aceĭa-i gonim din besearica lui H[risto]s şi-i procleţim să hie anathema, ca neşte eretici. — Aceastĭa toate câte scrie mai sus să cade tot cre || ştinul să le ţie şi să le ferească, de îi voĭa să hie ocinătorĭu înpărăţiei cerĭului, carea noi toţi să o dobândim pentru mila Domnului nostru lui I[su]s H[ristos, a căruĭa ĭaste putĭarea şi ţinearĭa şi toată cinstĭa şi închinăcĭunea, depreună cu Părintele şi cu D[u]hul Sf[â]ntŭ, acmu şi pururea şi întru netrecuţi veaci de veaci, amin.

p. 425

ж̑
лѣта, бытїа мира ₓзрне (7155), словаго въ плъщенїа
з̑ с̑ л м̑ в̑ х
ₓахмз (1647), идастся по а̑постоскы прѣданїе. православныѡ
м в̑ ц р̑
бои сьбранїе. пр҄удо люп'и *(sic)* писанїем' валама митрополита
л̑ в̑ г̑
мѡдаскѫ. [1]

Dacă copia lui Grăjdean reproduce întocmai originalul, această notă ne dovedeşte că tipărirea *Răspunsurilor* a ţinut timp foarte îndelungat şi s'a terminat numai în 1647.

21°.

Pavecernie velikie adecă cea după cină rugă ce ĭar să ceteşte pre postul cel mare.

Aceste preut dzicând blagoslovescă, ĭar de nu dzi şi sângur: Mărire ţie, Dumn[e]dzăul nostru, mărire ţie. Şi apoi: Pentru ru-

---

1 *Anul de la facerea lumii 7155, şi a cuvântului întrupare 1647, s'a scos după învăţătura (dogma) apostolească, soborul cu dispută al pravoslavnicilor, cu scrierea iubitoare de trudă a Mitropolitului Varlaam al Moldovei.*

gile sv[i]nţilor părinţilor noştri, Doamne Iisuse Hristoase, Dumn[e]zăul nostru, milueşte-ne pre noi, amin. După ačasta încapă fraţii ceĭalalţi: Înpărate cerescŭ, măngăitoriule, iproci. De trei ori Sfăntu Dumn[e]zău, Preasvăntă Troiţă, Părintele nostru. Doamne milueşte de 12 ori. După acestĭa: Veniţi să ne închinâm, de trei ori, şi îndată, de este săptămăna cea dentăi a postului celui mare, începem: Dumn[e]zău, la ajutorĭul mieu, plĭacă ĭa aminte. Şi după acestu psalmŭ căntâm canonul cel mare, ĭar de nu-i săptămăna cea mare începem aşea: Cănd străgat-am, ascultâ Dumn[e]zău dreptăţii meale.,

Urmează încă 3 rânduri de continuare a acestei rugăciuni, care nu se pot desluşi bine din pricina umezelii, iar pe pagina următoare text slavon.

22°.

ѕ̑ д м м
главины прѣсловїє славы и съ подовїє (= „Expunerea capitolelor cu măriri şi podobii").

Pentru mila lui D[u]mn[e]dzău, glav[a] 1. Pentru ruga pr[ea]č[i]stii, [glava] 2.—Pentru cinstitâ cruč[e], [glava] 3. — Pentru ruga îngerilor, [glava] 4 —Pentru ruga lui Ioan C[ă]rs[ti]tel, [glava] 5.— Pentru ruga Ap[o]s[to]lilor, [glava] 6. — Pentru ruga prorocilor, [glava] 7. — Pentru ruga lui s[ve]tii Ghiorghie, [glava] 8. — Pentru ruga lui s[ve]tii Dimitrie, [glava] 9.— Pentru ruga a toţi m[u]č[e]nič[ii], [glava] 10. — Pentru ruga lui Ioan Novii, [glava] 11. — Pentru ruga a trei mari S[ve]t[ite]li, glava 12. — Pentru ruga lui S[ve]tii Nicolae, [glava] 13. — Pentru ruga S[vin]ţilor Ot[e]ţi, [glava 14. — Pentru ruga preoţilor, [glava] 15. — Pentru ruga fămei[i] pr[ea]p[o]d[o]bnice, [glava] 16. — Pentru ruga pr[ea]p[o]d[o]bnei Paraschivii, [glava] 17. — Pentru ruga tuturor Sv[i]nţilor, [glava] 18. — De aicĭa să încep sănătâţile: Pentru sănâtatĭa lui Vodâ, [glava] 19. — Pentru || sănâtatĭa maicei lui Vodâ [glava] 20. — Pentru sănâtatĭa Doamnei, [glava] 21. — Pentru sănâtatĭa cuconilor, [glava] 22. — Pentru sănătatĭa fečoriţelor, [glava] 23. — Pentru sănâtatĭa boĭarilor, [glava] 24. — Pentru sănâtatĭa voinicilor, [glava] 25. — Pentru acoperemăntul al toţ[i] creştinilor, [glava] 26. — Cănd vor vrea să se scoale de la masâ, [glava] 27. — Căndŭ vor vrea să încaleč[e], [glava] 28. —

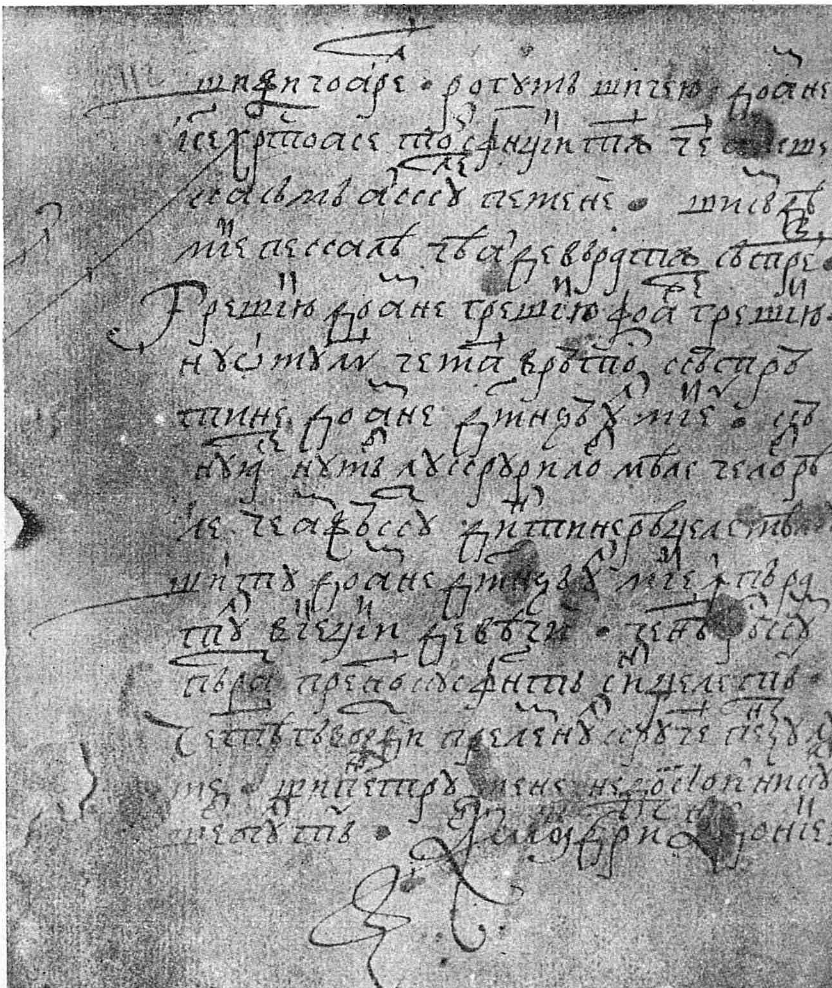
Pentru sufletul morților, [glava] 29. — Cine-ş va aduce amente de păcate, [glava] 30

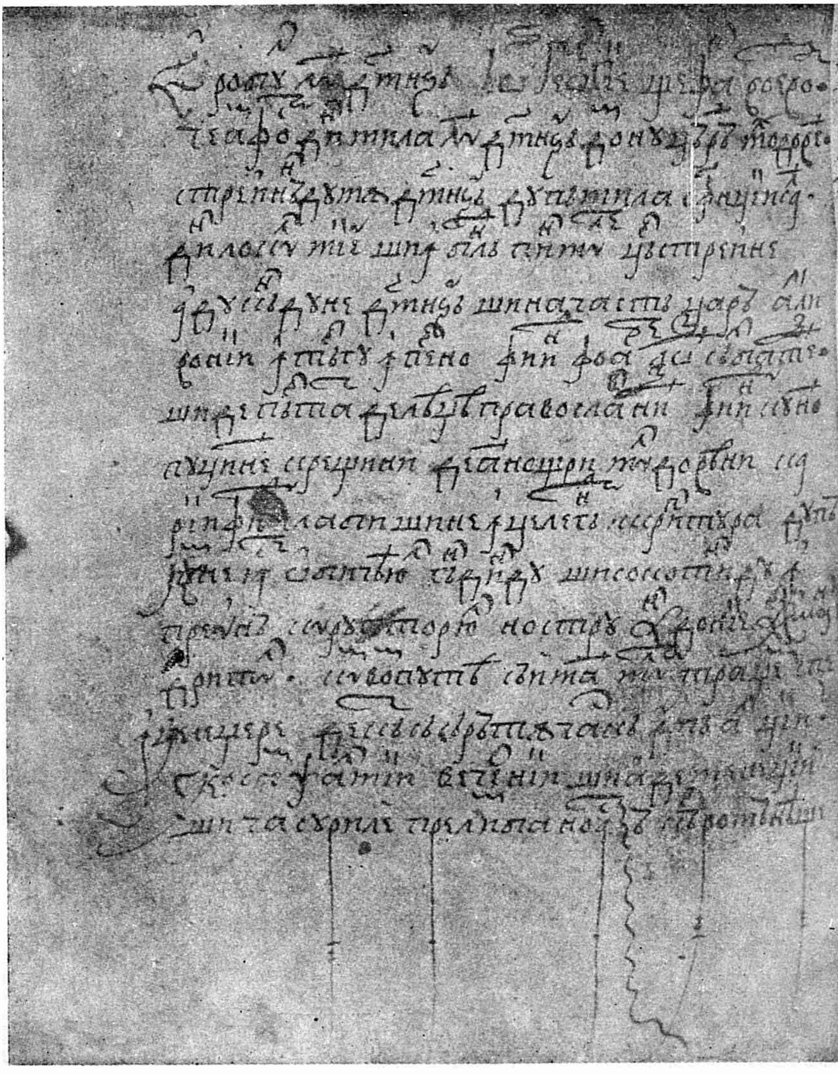
ржци млти ради бжіи [1]

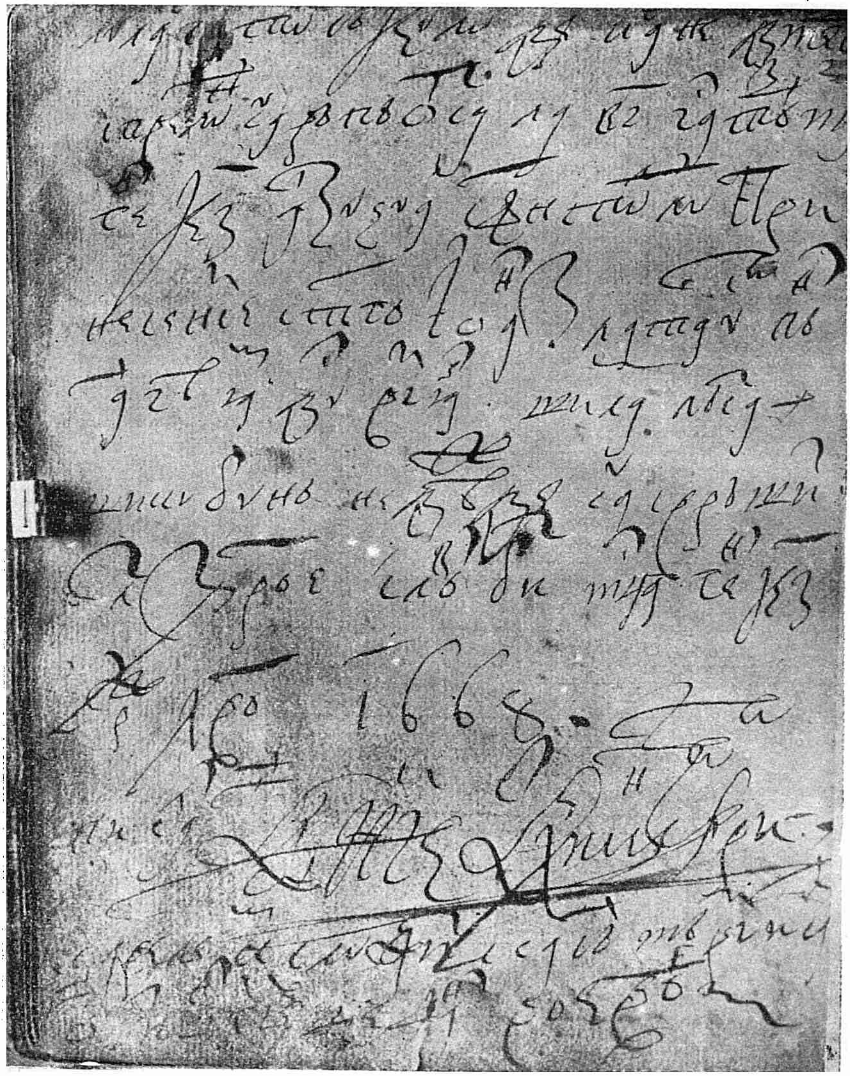
Pe paginele următoare, până în sfârşit, urmează după titlul fiecărui capitol, indicat româneşte şi foarte rar slavoneşte, textul slavon al respectivei rugăciuni.

---

[1] *Mâinile milostei (îndurării) pentru Dumnezeu.*

TĂTARII IN VALEA RODNEI

de

Virgil Şotropa.

Dintre toate incursiunile barbare de cari a avut să sufere poporul nostru atât dincolo cât şi dincoace de Carpaţi, mai adânci urme au lăsat în memoria şi tradiţia lui incursiunile Turcilor şi Tătarilor, deoarece s'au petrecut mai apropiat de zilele noastre, au durat mai lung timp şi toate au fost împreunate cu jaf, foc şi omor. Năvălirile Tătarilor în ţerile şi provinciile locuite de Români cu începere din secolul XIII, ţinură aproape 600 ani, cu deosebirea numai că la început au venit horde mongole din Asia, numite de scriitorii vechi şi de popor însă tot Tătari, adică creaţiunile iadului (Tartaros); iar mai apoi au săvârşit incursiunile cete sălbatice de Tătari călări din Sudul Rusiei şi dimprejurul Mării negre, cari de obiceiu însoţiau şi sprijineau oştirile turceşti.

Îşi poate închipui oricine câtă groază cuprindea pe sărmanul nostru popor încălcat şi duşmănit din toate părţile, când dintr'un colţ până în celălalt al ţerii răsuna, deodată ţipătul desnădăjduit: „Vin Tătarii"; aşa că până în zilele de azi au rămas vorbele aceste ca sperietoare de oameni.

Cea mai veche amintire despre incursiunea Tătarilor în ţinutul nostru o avem în descrierea canonicului *Rogerius* din Oradea Mare: „M. Rogerii Varadiensis Capituli canonici *Miserabile Carmen* super destructione Regni Hungariae temporibus regis Belae IV, per Tartaros facta". Rogerius a fost martor ocular al puhoiului tătăresc din 1241, căzând însuş în prinsoare şi scăpând numai cu mare greu din ghiarăle năvălitorilor sălbatici. El ne spune pe scurt următoarele:

Ducele Cadan, după un drum de trei zile prin ţara Rutenilor şi Cumanilor, a ajuns prin păduri la bogatul oraş teutonic Rodna care era situat între munţi înalţi, posedea mine regale de argint şi cuprindea o nenumărată mulţime de popor. Când aceşti oameni viteji şi bine armaţi auziră de sosirea Tătarilor, îi întimpinară

afară de oraş prin păduri şi munţi. Văzând Cadan mulţimea armaţilor se prefăcu că fuge de ei. Atunci aceştia întorcându-se în oraş şi crezându-se victorioşi, depuseră armele şi începură a bea vin pân'ce se îmbătară, cum cere „furor teutonicus". Tătarii însă venind din nou subit, năvăliră din mai multe părţi în oraşul care n'avea şanţuri şi ziduri ori alte întărituri. Şi cu toatecă din ambele părţi s'a săvârşit mare măcel, poporul văzând că nu va fi în stare să reziste, s'a predat cu totul acelora. Iar Cadan primind oraşul sub scutul său, la plecare mai departe spre Ungaria, luă cu sine pe primarul oraşului Ariscald împreună cu şase sute Teutoni aleşi, armaţi.

In legătură cu cele împărtăşite de canonicul Rogerius aflu cu cale să fac următoarele observări:

Cetele Tătarilor au năvălit în 1241 spre Europa centrală în trei grupuri: primul a apucat calea spre Silesia; al doilea sub comanda Hanului Batu, ca grup central, a trecut prin Maramureş; iar hordele grupului al treilea au invadat Ardealul prin două locuri şi anume: prin pasul Oituzului, sub comanda lui Bochetor, şi peste plaiurile munţilor rodneni sub comanda lui Cadan, a fratelui lui Batu.

Tătarii lui Cadan sosiră chiar în ziua de Paşti, în 31 Martie 1241, înaintea Rodnei care deşi poseda un mare număr de locuitori, cum se vede, încă nu avea fortificaţiile de cari se face amintire în hrisoavele mai târzie. Din cele spuse de Rogerius nu apare că Rodna să fi suferit prea mult deastădată; deşi el vorbeşte de un măcel reciproc, sfârşitul cum vedem e mai blând. Cadan ia doar oraşul sub scutul său pretinde numai ca primarul Ariscald cu 600 Teutoni să se ataşeze la armatele lui şi, precum ne spune şi Bonfinius, să însoţească pe Tătari prin păduri şi locuri neumblate — probabil peste Meseş — până la Orade, adică să-i călăuzească spre Ungaria.

Intr'alt loc vorbind Rogerius despre Cadan, spune apriat că dintre Tătari încă el s'a purtat ceva mai cinstit, iar alt scriitor anume Arhidiaconul *Toma de Spalato* afirmă că la început Tătarii n'au comis atâte cruzimi. Tot acest scriitor ne împărtăşeşte că Tătarii în trecerea lor peste munţii acoperiţi cu păduri seculare, trimiteau avantgarde puternice cari aveau să deschidă drum dărâmând şi nimicind palancele şi prisăcile construite la ordinul regelui Bela IV.

Dar faptul că Rodna în 1241 n'a fost chiar devastată, rezultă şi din hrisoavele secolelor XIII şi XIV, în cari ea figurează ca apanajul reginei, din care aceasta trage venite frumoase; apoi se face amintire despre palatele din oraş şi despre minele bogate. Numai la începutul secolului XV, se pomeneşte într'un hrisov al Voevodului Stiboriu că Rodna ar fi într'o stare decăzută.

Istoriografii următori au exagerat multe din împărtăşirile lui Rogerius. Astfel *Anton Bonfinius* vorbeşte nunumai de minele de argint ci şi de minele de aur din Rodna, şi afirmă că între Teutoni şi Tătari s'a săvârşit cel mai mare măcel. Dintr'un manuscris parisian, originar din mănăstirea benedictină Echternach (Luxenburg), istoriograful german *Georg H. Pertz* a copiat şi publicat în „Monumenta Germaniae Historica" un pasaj în care se spune şi mai mult, că adică Tătarii au omorât atunci în Rodna peste 4000 oameni. De aci încolo numărul tot creşte, la unii istorici ajunge la zeci de mii, şi Rodna arde şi se nimiceşte cu desevârşire.

In fine pe noi mai mult decât constatarea adevărului istoric privitor la suferinţele Rodnei în 1241, ne impoartă faptul că despre Români nu face Rogerius nici o menţiune. Chiar presupunând că atunci în Rodna teutonică ori săsească n'ar fi fost nici un suflet de Român; unde au fost însă Românii din Valea Someşului? Unde au fost satele despre cari se face îndată dup'aceea amintire în hrisoave că „ele ar fi în mare parte goale de locuitori"? Va să zică mai înainte fuseseră pline de locuitori. Iată avem aci iarăş o pildă vie ce „cantitate neglijabilă" reprezinta încă şi pe acele vremuri poporul nostru împilat în faţa stăpânitorilor. Mai departe, dacă imediat după năvala tătărească din secolul XIII, deodată răsar ca din poveste Valahii din toate colţurile, se pune temelie voevodatelor şi principatelor valahe, se face adesea menţiune în hrisoave de poporaţiune valahă, de sate valahe, de cneji şi voevozi valahi; nu'nţeleg cum de nu s'a aflat încă vr'un istorician „binevoitor" de specia celor ce cu tot preţul vreau să ne conteste existenţa bimilenară pe aceste plaiuri, care să iasă la iveală cu teoria că pe Români i-au adus şi plantat aci Tătarii?

Dar să reluăm firul. De aci încolo incursiunile Tătarilor în Ardeal se ţin lanţ, şi conform documentelor rămase din acele timpuri mai mult pare să fi suferit ţara noastră în urma năvălirilor din: 1285, când a fost devastată Bistriţa; 1345 şi 1352, când

voevodul ardelean Andreiu Lațcu (Lascu) îi bate pe Tătarii cari jăfuiau Secuimea; 1594, când suferiră mai mult ținuturile maramureșene; 1658, pe timpul principelui Rákoczi, când hanul tătăresc în fruntea unei mari oștiri a năpădit Ardealul și a robit multe zeci de mii oameni; 1661, când Tătarii devastau ținutul Sătmarului în timp ce Ali-Pașa pustia ținutul Bistriții și al Oșorheiului. Incursiunile din secolul XVII sunt foarte dese și de cele mai multeori făcute împreună cu oștirile turcești.

N'am aflat niciun document în care să se facă expres amintire despre pierderile și pagubele ce ar fi îndurat satele noastre din Valea Rodnei în urma invaziunilor din secolii XIV—XVII, deși nu se poate admite ca, ajungând de atâtea ori oștiri turcești și tătărești până la Bistrița, ele să fi cruțat valea noastră a Someșului, mai ales că pentru Tătari una dintre căile cele mai scurte și potrivite de-a năvăli în Ardeal era pasul Rodnei. Se află însă în arhivele Bistriții, maicuseamă în catastifele de socoteli, o mulțime de date privitoare la sumele ce se plătiau spionilor trimiși încontinuu peste munți spre a știrici despre mișcările Tătarilor. Aceștia de nenumărateori prădau Moldova până la trecătorile Carpaților, așa că în diferite timpuri mulți boieri și țerani moldoveni se refugiau dinaintea lor în ținuturile noastre și petreceau cu familiile lor în Valea Rodnei și a Bârgăului, până dura pericolul.

Mai sunt apoi legende și tradiții prin satele văiei noastre, cari vorbesc de prădăciunile tătărești, făr'de-a indica însă anul când s'au petrecut ele. Astfel într'o monografie a comunei Zagra scrisă de sublocotenentul pensionar Dumitru Câtiul, — monografie rămasă în manuscris — se face amintire de urme de clădiri într'o parte a satului, despre cari tradiția spune că au fost aprinse și nimicite de Tătari. Mai interesantă însă e tradiția despre ciocnirea ce ar fi avut-o în jumătatea primă a secolului XVI, Ștefan Mailat voevodul Transilvaniei cu Turcii și Tătarii pe Valea Telciului. Voevodul și-a concentrat trupele în sus de satul Hordou, și locul unde s'a întâmplat ciocnirea și azi se cheamă Valea lui Mailat. Pe podișul Hordoului se văd urme de șanțuri făcute de sătenii români din Zagra, Salva, Hordou și Bichigiu, cari au dat ajutor armatei lui Mailat. Detașamente de Turci și Tătari au încercat să încunjure oastea lui Mailat peste Dealu Popii spre Telciu, iar altele conduse de un Pașă turcesc, și un Han tătăresc au trecut dinspre Mocod, pe Valea Țibleșului, prin Zagra, peste Dealu

Bisericii spre Gura Bichigiului şi peste câmpul Buciumaş. Mailat încunjurat de toate părţile, cu ajutorul Românilor a împrăştiat pe duşmani, iar ţăranii din amintitele sate au făcut întărituri în sus de comuna Piatra, ca să nu poată trece pe acolo Tătarii. Tot sublocotenentul Câtiul spune, că pe un loc al său unde încă a fost bătaie, a aflat o verigă de aramă în formă de semilună, iar în Va'ea Pleşilor spre satul Găureni se află urme de şanţuri, unde conform tradiţiei mulţi Turci şi Tătari au fost omoriţi de Români. Spune mai departe că cu prilejul memorabilei lupte Mailat a promis Zăgrenilor pentru ajutorul dat, fântână de slatină (saramură), ceeace pare să fie în legătură cu altă tradiţie interesantă, că Zăgrenii şi-ar trage originea din părţile unde azi e situat satul săsesc Terpiu.

Pe calea tradiţiei ştim că comuna Poieni este întemeiată de vr'o 15 familii refugiate de groaza Tătarilor din depărtări pe teritorul comunei Zagra. La început a aparţinut acesteia şi numai mai târziu a devenit comună separată. Satul Runc încă ar fi înfiinţat de un Român din Ţara ungurească, fugit împreună cu 7 feciori dinaintea Tătarilor şi aşezat pe podişul Vorişte. Feciorii s'au căsătorit cu fete din satele vecine şi dupăce s'au îmmulţit, şi-au clădit biserica. In Vărarea, cum spune tradiţia, pe timpul năvălirilor tătăreşti erau numai 4 case, iar în apropiere de Sângeorz este o vale numită Valea Tătarilor, unde locuitorii retraşi în munţi au ademenit şi nimicit o ceată de Tătari. Conform împărtaşirii învăţătorului Ioan Pavelea, în comuna Găureni se povesteşte că în vechime erau adunaţi acolo mulţi Români, de frica Tătarilor. Odată sosi în fugă mare un Român urmărit de un căţel şi după el de un Tătar călare. Românii l'au tras pe Tătar de pe cal şi l-au omorît. In Runc au întrat odată 6 Tătari în sat şi au durmit într'un şopron fără să cuteze cineva să-i atingă. Des de dimineaţă unul dintre ei se sculă şi merse la o casă unde femeia chiar cocea pâne. Intorcându-se ea de la cuptor şi zărind pe Tătar, îl lovi cu lopata'n cap şi-l omorî. Sătenii însă purtau mare frică, căci dacă era omorit vr'un Tătar, atunci veneau alţii cu grămada să-l răsbune.

Tradiţii de felul ăsta există multe la poporul nostru, şi număroase locuri, plaiuri, dealuri şi văi poartă nume după Tătari. Chiar şi între legendele săseşti (Siebenbürgische Sagen — Dr. Friedrich Müller) este una în legătură cu ţinutul nostru. Adică se zice

că în timpuri străvechi, când oraşul Bistriţa era întărit, un orăşan cu numele Scholtes venind dinspre Rodna aduse ştirea că Tătarii se apropie de oraş. Saşii se înarmară şi aşteptau venirea lor, dar văzând că nu mai sosesc, trimiseră spre Dumitra şi Năsăud soli cari întoarseră cu vestea că Tătarii nu's ca'n palmă. Atunci orăşenii mânioşi se puseră să caute pe răspânditorul faimei mincinoase, îl scoaseră de sub podul delângă casa comandantului garnizoanei, unde el se ascunsese, îl aşezară pe o bancă şi îl bătură bine. De atunci podul peste care treci din piată (Marktplatz) în Strada Lemnelor (Holzgasse) s'a numit podul mincinosului (Lügenbrücke).

Ultima incursiune a Tătarilor în urma căreia poate mai mult a avut să sufere ţinutul nostru, s'a întâmplat în 1717. Privitor la antecedentele, cursul şi urmările acestei năpraznice invazii am aflat menţiune la mai mulţi cronicari, între cari şi la Şincai; apoi o expunere mai detaliată în cronica scriitorului grec *Nicolae Kiparisa*, publicată în „Arhiva" din Iaşi 1889; în fine preţioase date şi documente în vechea arhivă a oraşului Bistriţa.

Incă în Maiu 1715 scrie comandantul-general al trupelor transilvane, contele *Ştefan Steinville*, din Sibiu Bistriţenilor să fie atenţi şi să trimită spioni în Moldova, căci Tătarii se adună în jurul oraşului Hotin şi în 24 ore pot să fie la graniţa Ardealului. Aseminea scrie în Iunie al aceluiaş an baronul Wesselényi din comuna Trestie jud. Dobâca magistratului din Bistriţa despre vestea că Tătarii ar fi la Hotin, şi pentru aceea el împreună cu familia sa a fugit la Trestie ca să fie în siguranţă. Se vede dar că încă doi ani înainte de năvălire soseau ştiri neliniştitoare, şi cu toate că iarna din 1715 spre 1716 trecu făr'de nici un incident, precum şi Steinville scriea în Ianuarie 1716 că după părerea se Tătarii nu vor cuteza să vină prin zăpada mare, totuş în cursul acestui an spiritele erau şi mai agitate. Aşa groful George Haller împărtăşeşte în August 1716 din Mediaş primarului din Bistriţa că dupăcum a auzit, Turcii şi Tătarii se apropie de Ardeal; Nicolae Torma din Ciceu-Cristur scrie că Tătarii au ajuns la Câmpulung; iar guvernorul civil al Ardealului, groful Sigismund Kornis provoacă în Octomvrie 1716 pe magistratul bistriţan să păzească cu mare grijă trecătorile.

Urmează iarăş un an de frică şi cutremur în cursul căruia continuu erau trimişi peste munţi spioni să ştiricească ce se'n-

tâmplă în Moldova. Unul dintre aceştia a fost şi Ştefan Barta, care prins de Tătari scrie birăului Bistriţii rugându-l că prietenii şi cunoscuţii săi din Uriul de sus să-l scoată cu bani din mânile pagânilor. Semnificativ e şi faptul că magistratului îi scrie la începutul anului 1717 din Rodna căpitanul plăieşilor şi străjilor împărăteşti Dumitru, că aceştia nu prea vreau să stea la posturile lor, ci ori se împrăştie prin păduri ale căror poteci le cunosc bine, ori trec pe pământ moldovean şi se ascund în ţinuturile mărginaşe, cum se vede, de teamă că vor fi omoriţi de Tătari.

In sfârşit, după ce şi căpitanul Gessel din regimentul St. Amour aflător în Bistriţa îi raportează în 1 Iunie 1717 generalului Steinville că conform ştirilor primite de la căpitanul Dumitru din Rodna, năvălirea Tătarilor e iminentă; în jumătatea a două a lunei August 1717 urmează incursiunea mult temută ale cărei antecedente, eternizate şi pe cunoscutul Stâlp de la Vama (Bucovina), au fost următoarele:

Indatăce Austriacii în războiul lor cu Turcii puseră în Octomvrie 1716 mâna pe Timişoara, începură a-se purta duşmănos şi faţă cu principatele române vasale Turcilor. Generalul Steinville dete ordin trupelor austriace să între în Muntenia şi nunumai ocupă o mare parte a ţerii, ci la porunca sa, căpitanul Ştefan Dettin în 25 Noemvrie prinse pe Domnul *Nicolae Mavrocordat* şi împreună cu familia sa îl duse la Sibiu. Tot astfel şi generalul-comandant din Braşov, baronul *Carol Tige* începu să necăjească şi să infesteze pe Moldoveni, maicuseamă dupăce cu trupele nemţeşti se aliară şi unii boieri răsvrătiţi împotriva Domnului *Mihail Racoviţa*. Când apoi Tige trimise pe căpitanul Ernau cu o mică trupă să-l prindă pe Racoviţa, întocmai ca şi pe Mavrocordat, Domnul moldovean, sprijinit de Tătarii din Bugeac, sfărimă pe Austriaci, iar căpitanului lăsă să-i tae capul. De aci încolo în 1716 şi 1717 continuară ostilităţile şi atacurile reciproce la graniţe, amestecându-se în ele şi emigraţii revoluţionari maghiari ai principelui Rákoczi, cari cereau de la Sultanul turcesc ajutor contra Austriacilor.

In această atmosferă supraîncărcată sosi la începutul lunei August 1717 în Iaşi porunca împăratului turcesc că Domnul moldovean Racoviţa, însoţit de Sultanul-Seraskier (Hanul) tătăresc *Agiamet-Gherei*, de generalul-comandant *Colceag-Aga*, un renegat maghiar, precum şi de generalul rakoczian grofui Eszterházy, să

dea năvală în Ardeal. La o a doua poruncă Domnul şi plecă cu boierii săi şi la Ţuţora se întâlni cu Sultanul tătăresc, iar la Botoşani cu Colceag-Aga care venea de la Hotin. Trupa aliată consta din 9000 Tătari ai Sultanului, 700 ai lui Colceag şi 3700 Moldoveni. Pe generalul Eszterházy care încă avea să vină dinspre Hotin cu trupa de insurgenţi maghiari, dar nu sosise, nu'l mai aşteptară ci plecară imediat spre Câmpulung. Ajunşi aci ţinură sfat şi hotărîră să treacă munţii spre Rodna în ordinea următoare: In frunte pedestrimea moldoveană care să deschidă drum şi să ţină în munţi pază de ambele lături; apoi să urmeze Colceag cu oamenii săi, Domnul Racoviţa cu restul oştilor sale şi în fine Sultanul cu Tătarii săi Nogai din Bugeac şi cu 300 Cazaci zaporojeni.

Trecând în 17 August 1717 oştile în ordinea statorită peste Mestecăneşti şi peste apa Bistriţii, urcară muntele Suhardul unde ţinură primul popas. A doua zi, 18 August, trecură apa Teşna care desparte hotarul Moldovei de cel al Ardealului, şi aci străjile ardelene aflătoare pe muchia dealului fugiră dinaintea celor 300 Moldoveni şi Tătari ai lui Colceag trimişi să-i prindă. In Rodna se aflau 100 plăieşi cu căpitanul lor, cari aseminea o apucară la fugă dinaintea duşmanilor, iar aceştia intrară în satul care era aproape gol şi prinseră pe cei vr'o 20 oameni rămaşi acolo. Rodna pe atunci avea numai ceva peste 200 vetre şi împrejurul satului se întindea până pe dealuri pădure deasă de tufari.

Principele Racoviţă împreună cu Sultanul şi cu Colceag n'au putut cobori în aceeaş zi la Rodna, căci drumul prin munţi şi păduri nestrăbătute era greu de umblat. Deci au rămas peste noapte pe munţi, şi numai în ziua următoare, în 19 August, spre amiazi au putut sosi în Rodna, unde mai întâiu îşi rânduiră conacele, apoi poruncină să se dea foc satului şi pădurilor dimprejur. Aci aşteptară ei sosirea Tătarilor cari asemenea întârziau din pricina locurilor greu de trecut. Dintre Tătarii Sultanului Agiamet-Gherei vr'o 2.000, speriindu-se de greutăţile trecerii prin munţi, întoarseră spre Moldova fără ştirea stăpânului lor.

Se vede că sătenii rodneni şi plăieşii cari se refugiaseră dinaintea oştirilor duşmane, nu s'au prea depărtat, căci pornind cinci Tătari ai lui Colceag în urma lor să-i spioneze, cam la depărtare de o jumătate oră deodată au fost întâmpinaţi cu puşcături din lăuntrul pădurilor. Unul a căzut mort, altul a fost rănit

iar ceilalţi în fugă mare întoarseră să-l vestească pe Colceag de păţenia lor. Acesta imediat alergă la Vodă şi la Sultan cerându-le ostaşi. Sultanul nu voi să-i dea Tătari zicând că ei nu sunt pentru lupte în munţi, şi astfel Domnul lăsă să sune trimbiţele, rândui 1.500 Moldoveni, pedestrime şi călărime sub comanda Postelnicului Constantin Vizantie, la cari se mai alăturară şi 200 Tătari ai lui Colceag, şi-i trimise în urma fugarilor. După cinci ceasuri de căutare zădarnică Postelnicul cu oştirea sa întoarse la Rodua făr' de nicio ispravă.

In 20 August au plecat cu toţii din Rodna apucând drumul prin Valea Someşului peste Rebrişoara şi Năsăud, spre cetatea Bistriţii. Tătarii şi Lipcanii lui Colceag deteră foc tuturor satelor aflătoare în dreapta şi stânga drumului: sate mari cu clădiri considerabile. Pe sătenii cari nu apucau să se refugieze îi prindeau, iar pe moşnegi, pe femeile bătrâne şi pe copii, pe cari puteau pune mâna, îi omorau.

In 22 August, adică două zile după plecarea din Rodna, pe la prânz ei deteră peste 250 ostaşi austriaci din garnizoana Bistriţii, în frunte cu căpitanul Gessel. Apucându-i Tătarii într'o strâmtoare parte îi omoriră parte îi prinseră. Intre cei prinşi a fost şi căpitanul cu locotenentul său, iar puţinii cari scăpară cu viaţa fugiră peste dealuri şi păduri la oraş ducând veste despre cele întâmplate.

In fine în 23 Aug. înainte de amiazi sosiră oştirile duşmane la cetatea Bistriţa, pe care o împresurară: Domnul cu Colceag de o parte, iar Sultanul cu Tătarii săi de cealaltă parte. Cetatea era bine întărită, n'avea însă tunuri ci numai praştii. In garnizoană erau vr'o 700 soldaţi. Mai erau apoi în oraş o mulţime de refugiaţi de prin satele vecine, între cari mulţi nemeşi (boieri), maghiari cu oamenii lor.

Imediat după sosire Domnul Racoviţa dete signale cu trâmbiţele să iasă toţi din cetate şi să i-se închine. Văzând că nu'l ascultă, porunci să arunce foc în inima cetăţii, după care se şi aprinseră câteva case mari şi frumoase. Când însă Vodă trimise veste Sultanului că acu cu toţii să dea năvală asupra oraşului, acesta împreună cu Mârzacii (fii de Domn şi nobilii) răspunseră că Tătarii nu năvălesc cetăţi, şi se retraseră ca la un ceas depărtare dela oraş. Astfel Vodă cu Colceag continuară să puşte asupra oraşului şi să arunce foc cu praşte până târziu în noapte. In fine vazând Domnul că Tătarii Sultanului s'au retras, se în-

ţelese cu Colceag şi cu Postelnicul, ca acesta să meargă la Sultan şi să-l întrebe ce gând are. Sultanul răspunsă că mâne pleacă cu Tătarii spre Maramureş şi să vină şi Domnul cu ei.

Se 'ntâmplă într'aceea că oamenii Domnului prinseră pe un soldat care fusese trimis din cetate la generalul din Sibiu cu o scrisoare de următorul conţinut: Bistriţenii cu mare bucurie au auzit că creştinii au bătut pe Turci şi au ocupat Belgradul. Dar trei ceasuri după primirea acestei veşti îmbucurătoare cu groază s'au trezit împresuraţi de călărime şi pedestrime tătărească şi moldoveană, şi dacă ajutorul generalului întârzie, atunci toţi câţi se află în oraş sunt perduţi.

După cetirea scrisorii Domnul îi împărtăşi lui Colceag conţinutul, adaugând că după succesul Nemţilor acu şi ei trebuie să lucre cu bună socoteală. Vorba Sultanului şi a Mârzacilor că ei pleacă spre Maramureş, nu-i bună, căci drumul Maramureşului duce la Leşi (Poloni) cu cari împăratul turcesc are lăgături de prietenie şi el, Domnul, nu vrea să calce pământul leşesc. Dacă Colceag voieşte, atunci să plece împreună cu Sultanul, el însă cu Moldovenii săi nu merge. La aceasta Colceag-Aga răspunse, că unde merge Vodă, se duce şi el.

Fiind trimis Postelnicul a douaoră la Sultan, acesta răspunse că Mârzacii şi Tătarii săi nu abstau dela hotărirea să plece spre Maramureş unde au să găsească mare câştig şi multe suflete de robit, iar Leşilor n'au să le facă nici o pagubă. La observarea Postelnicului că Tătarii în prima linie ar fi datori să asculte de porunca împăratului şi să nu umble numai după jafuri, căpeteniile Tătarilor răspunseră că ei doar pentru jafuri au venit şi numai după ele umblă. Dacă Beiul (Domnul) vrea să vină cu ei, e bine, dimpotrivă ei pleacă singuri.

Intorcând Postelnicul cu rezultatul convorbirei avute, Domnul toată noaptea rămase veghiând, dar lupta încetă de ambele părţi. Dimineaţa aflând Principele că Tătarii Sultanului au plecat, se înţelese cu Colceag să plece şi ei îndărăt spre casă.

In 24 August plecară deci Moldovenii cu Domnul lor şi Tătarii rămaşi cu Colceag dela Bistriţa prin Valea Carelor spre Vărarea, şi peste Strâmba, la Ilva. Domnul porunci ostaşilor săi ca numai pe soldaţii nemţi să-i omoare şi robiască iar pe *Moldoveni,* adică pe locuitorii români din Valea Someşului, să-i lase în pace şi să-i ascundă dinaintea oamenilor lui Colceag. Cutoate-

acestea hordele tătăreşti ale renegatului maghiar iarăş deteră foc satelor în dreapta şi în stânga şi duseră cu sine în robie pe mulţi Români someşeni. Ajungând în Rodna, rămaseră peste noapte acolo şi Domnul dispuse posturi puternice de pază. In dimineaţa următoare plecară din Rodna şi seara trecând apa Coşnii, deteră aci de generalul Eszterházy cu 120 oameni, calărime şi pedestrime. La întrebarea Domnului pentruce a zăbovit atâta, Eszterházy răspunse că nu s'a putut găta mai 'nainte. Aci poposiră cu toţii, iar a doua zi seara sosiră în Câmpulung.

In cursul acestei expediţii comune a Moldovenilor cu Tatarii, precum şi după despărţirea lui Agiamet-Gherei de tovarăşii săi, singuratice detaşamente tătăreşti s'au răsfirat până către Mureş şi spre Sud dela Beclean până la Sic, pustiind şi robind o mulţime de creştini. De aci apoi Hanul şi Tătarii săi trecură prin Valea Someşului şi prin văile laterale spre Nord către Sătmar, Baia mare şi către Maramureş, arzând, omorând şi robind pretutindeni. Aflând ei însă că mai multe regimente de cavalerie austriacă sub comanda generalului conte Martigny sunt pe urma lor, începură a-se îndrepta spre graniţele Moldovei. Aci apoi pe drumul ce duce dela satul Borşa pe muntele Prislop, în strâmtorile împădurite, bravii Români maramureşeni au atacat ariergardèle hordelor tătăreşti cu pietri şi lemne, au omorât mulţi păgâni, şi au scăpat mii de robi creştini din mânile acelora.

Altminteri au mai păţit-o Tătarii în Maramureş şi în alte locuri. Astfel într'o scrisoare din 1717 adresată de Lupu Balea şi Vasilie Boieriu din Săcel magistratului din Bistriţa să expune următorul episod interesant: „Venind Dumineca pe neaşteptate păgânii dinspre Sătmar, ei au aprins câteva sate. Noi am adunat repede oameni de ai noştri, ne-am aruncat eri pe o ceată de vr'o 600 Tătari, am omorit 400 dintre ei, iar câţi au scăpat cu viaţa au apucat-o la fugă despoiaţi şi goi ca câinii. Cu ajutorul lui Dumnezeu am mântuit vr'o 8.000 robi. Trimiteţi armaţi pe munţi, şi vidicul (Someşenii) să grijească căci Tătarii s'au împrăştiat pe unde numai au putut. Cranicul din Telciu a sosit bine, tocmai la înpărţirea prăzii, a căpătat şi el parte. Căpitanul Pivoda încă a fost de faţă".

Tătarii trecuţi în Moldova au început şi aci să devasteze ţara, făra considerare că erau aliaţii Domnului moldovean. Racoviţa care bine cunoştea năravul păgânilor, luase de timpuriu

masuri ca eventual să împiedece barbariile hordelor salbatice; dar n'a fost în stare sa-i înfrâneze şi a trebuit să sufere încălcarea cea mai cumplită a ţerii sale. Era deci explicabilă groaza ce-i cuprindea pe Moldoveni de câteori Tătarii veneau şi treceau prin ţara lor chiar şi ca aliaţi. Fiecare trebuia să-şi ascundă dinaintea lor tot ce avea şi să-şi apere cu viaţa casa şi familia. Multe dintre familiile boiereşti şi oamenii mai cu dare de mână se refugiau prin ţerile învecinate, şi se întâmpla să treacă chiar şi în ţara duşmanilor, numai ca să scape de Tătari. Drept dovadă poate servi şi scrisoarea — demnă de publicat dealtădată în întregime — pe care generalul Tige din Braşov o adresează în 6 Septemvrie 1717 primarului din Bistriţa, şi are pe scurt următorul conţinut: Se ştie că Domnul Ioan Ursachi decanul şi egumenul mănăstirei Moldoviţa în timpurile aceste neliniştite a adus odoarele bisericii la Bistriţa, ca să fie păstrate în siguranţă. Trecând el la Braşov şi voind să aibă sculele lângă sine, primarul e rugat să le extradea oamenilor de încredere trimişi de egumen, şi să le dea acestora şi călăuză care să-i însoţească cel puţin o bucată de drum.

Căpitanul Gessel căzut, cum văzusem, în mânile Tătarilor, trimite în 1717 din prinsoare o scrisoare căpitanului Maquiere „din regimentul valah", în care între altele spune că având el nenorocul să fie prins, Dumnezeu doar îl va mântui din jugul tataresc, şi speră că prietenul său va fi informat pe generalul-comandant că nu el e de vină pentru nefericirea întâmplată, ci soldaţii sârbi, cari şi-au părăsit posturile fară motiv, precum şi ceilalţi soldaţi ai săi cari au apucat-o la fugă. Il imploară apoi pe căpitanul Maquiere să lucre şi să insiste pentru liberarea lui, spre care scop el promite 200 taleri şi 2 Lipcani, iar pentru locotenentul său 100 taleri. Mai adaugă apoi că Tătarii şi Lipcanii se împrăştie care încotro, plecând spre ţara lor, iar principele moldovean a privit cu scârbă întreprinderile lor şi compătimeşte mult pe creştini. In fine spune că comandanţilor maghiari rebeli Eszterházy şi Forgács, cari nu luaseră parte la incursiune în Ardeal, ci aşteptară la trecători, le merge acum foarte rău, aşa că întregul lor regiment a scăzut la 50 de oameni pedestri.

Nu am putut afla cum şi pe ce cale, dar se vede că nenorocitul căpitan Gessel totuş a scăpat din robia tătărească, căci generalul Steinville într'o scrisoare adresată în 27 Iulie 1718 din

Sibiu prinţului Eugen de Savoia îi împărtăşeşte acestuia, că a numit pe căpitanul Gessel din regimentul St. Amour comisar de demarcaţiune.

De năprasnica încălcare din 1717 a ţinuturilor din Nordul Ardealului au fost atinşi şi Saşii, golindu-se mai multe sate săseşti de locuitori, aşa că au rămas numai numele de Uifalăul săsesc, Pinticul săsesc ş. a. pentru sate, în cari azi nu mai locuesc Saşi.

Invaziei sălbatice, pe lângă multe alte nenorociri şi suferinţe i-au urmat: secetă mare şi în consecinţă foamete, apoi ciumă şi alte boale contagioase de oameni şi de animale. Locuitorii fugiţi dinaintea Tătarilor, după retragerea acestora, întorceau în satele lor pe cari în cea mai mare parte le aflau arse, şi vetrele şi gospodăriile nimicite. Un vaet se ridică de pe întinsul regiunilor pustiite, mulţi cereau milă şi ajutor şi înaintau rugări să fie compensaţi din cassa ţării pentru pagubele suferite.

Pentru ca să se constate mărimea dezastrului şi să se întindă nenorocitei poporaţii ajutor, guvernorul contele Sigismund Kornis într'o scrisoare datată din 4 Septemvrie 1717 porunceşte tuturor autorităţilor civile, şi astfel şi magistratului oraşului Bistriţa ca imediat să compună tablouri detailate despre pierderile, pagubele şi stricăciunile cauzate de Tătari. Apoi adaugă că fugarii să fie provocaţi să întoarcă acasă; şi sfârşeşte cu avertismentul, că servindu-le cazul acest trist de învăţătură, altădată să se îngrijească cu toţii mai mult şi mai bine de siguranţă.

La porunca asta magistratul bistriţan în 8 Martie 1718 înaintă guvernului transilvan un tablou amănunţit despre toate pierderile suferite de oraş, de districtul săsesc şi de cel românesc prin invaziunea Tătarilor. Remarcabilul şi instructivul tablou este confirmat şi semnat de senatorii Ioan Schnell şi Francisc Schobel şi poartă următorul titlu:

Extractus continens ea omnia, quae post irruptionem Tartarorum, ab 19 usque ad 25 Augusti, civitas regia liberaque Bistriciensis, una cum duobus districtibus, igni ferroque hostili perpessa fuit. Anno MDCCXVII.

Partea privitoare la comunele româneşti din Valea Rodnei conţine următoarele date:

DEPERTINENTIA VALACHICA.

Nomina pagorum	Templa combusta	Molendina	Domus combustae	Homines occisi	Homines capti	Equi abacti	Boves	Vaccae	Oves	Porci	Alvearia	Tritici cub.	Avenae cub.	Frumentum saracenicum cub.	Hordei et millium cub.	Foeni currus	Casei, Brinza (occas)
Ilva	1	1	35	4	3	20	42	72		4	256	1	43	94		33	102
Less			11		4	18	20	3	840	4	125	26	39	53		30	100
Rodna	2	2	10[illegible]	23	38	17	85	131	40	170	458	248	782	72	106	616	744
Major	2	6	110	8	103	111	125	215	1881	179	228	116	272	248		242	851
Szent Georg	1	3	60	6	37	37	102	120		122	266	519	757	350	16	183	326
Földre			44	1	13	1	8	1		19	298	73	26	333	19	34	130
Varajra												48	8	30	8		
N. Rebra					2	1								25			
K. Rebra	1	5	96	1	1	2		5		37	140	738	364	624	4	174	100
Naszod	1		56	6	15	15	27	26		165	181	1185	683	779	69	209	213
Szalva			1					1		14	20	59	57	58	1	50	7
Hordo										2	9		21	30			4
Telts										14	19		50	25		10	20
Mitite												10	15	112			
Maccod							50	60		40		25	36	200		30	
Zagra							20	50		40	12	36	50	200		4.	
Pojen							40	50		30	8	100	110	125		40	12
Gauren								1			1	10	10			20	
Bikis								1				13				16	
Runk												20	28	22		19	
Szupplai						2	16	23				12	33	13		36	
Summa:	8	17	516	49	216	224	535	786	2761	840	2021	3239	3384	3393	223	1782	2609

Praeterea campanae numero XIX, magnitudine et pondere inaequales penitus igni consumatae.

Rezumatul tabloului în româneşte:

Pagubele şi pierderile în 21 comune româneşti somcşene.	Biserici arse	Mori	Case arse	Oameni omorîţi	Oameni prinşi	Cai	Boi	Vaci	Oi	Porci	Stupi	Gălete de grâu	Gălete de ovăs	Gălete de porumb	Gălete de orz şi meiu	Care de fân	Oale de caş şi brânză
Suma:	8	17	516	49	216	224	535	786	2761	840	2021	3239	3384	3393	223	1782	2609

Afară de aceasta s'au nimicit cu totul 19 clopote de diferită mărime şi greutate.

Notă: Numărul clopotelor se referă la ambele districte: cel românesc şi cel săsesc.

***

E de notat că chiar şi conform tabloului înaintat de magistratul Bistriţii guvernului, pagubele pricinuite de Tătari Românilor someşeni sunt cu mult mai mari decât cele ce au suferit Saşii Totuş într'un act ulterior îndreptat contra locuitorilor districtului românesc rodnean aflu din parte săsească învinuirea, că Românii ar fi asmuţat pe Tătari împotriva Saşilor, ba chiar i-ar fi şi condus în pădurile Iedenilor, ca să le jăfuiască avutul şi odoarele ascunse aci. Este adevărat că în timpuri turburi se află totdeauna oameni păcătoşi şi netrebnici, cari folosesc prilejul spre-a comite fărădelegi; dealtăparte însă e incontestabil că mulţi răuvoitori, când şi unde numai au putut, pe Români i-au învinuit cu nedreptul atribuindu-le în mod perfid fapte, pe cari nu le-au comis. Ca pildă învederată poate servi şi următorul proces, de care am dat între documentele arhivei bistriţene:

In 1718 Samuil Bedeus, judele primar al oraşului Bistriţa, a ţinut în prezenţa multor martori citaţi un lung interogator cu locuitorii Petru alui Ioan şi Toma alui Petru din Suplaiu, învinuiţi că cu prilejul invaziei Tătarilor, în August 1717, s'ar fi purtat neomenos faţă cu fugarii de prin judeţele învecinate, cari căutau scăpare în regiunea Ţibleşului. Se afirma, că au speriat pe refugiaţi călărind spre ei cu strigăte sălbatice, precum obicinueau să facă Tătarii, şi pe unii i-ar fi şi jăfuit. Neputându-se constata atunci nimic, procesul s-a continuat în 13 Septemvrie 1720, când numiţii doi săteni din Suplaiu erau direct acuzaţi, că ei în 1717 au prins în Mocod pe Ştefan Lengyel din Beclean şi legat l-au dus la Bistriţa. In procesul verbal judecătoresc, luat de senatorii Francisc Schobel şi Valentin Altstädter cu inculpaţii, după ascultarea a 14 martori, se constată, că pe Lengyel l-a prins în Mocod inspectorul „vidicului valah" Ioan Schnell şi l-a trimis în puşcărie la Bistriţa, deoarece încercase să treacă în Maramureş fără de paşaport în regulă. Petru Ion şi Toma Petru nici n'au fost în Mocod şi n'au avut cunoştinţă despre prinderea lui Lengyel. In 16 Septemvrie 1720 tot numiţii doi senatori continuă învestigarea cu alţi 5 martori, după care în sfârşit se constată următoarele: Când fu-

garii din Beclean în frunte cu Lengyel treceau pe lângă muntele Ţibleş, deodată văzură că numiţii doi Suplăieni vin spre dânşii călări în fugă mare. Speriindu-se şi închipuindu-şi că aceia strigă tătăreşte, Lengyel cu oamenii săi îi opri, îi trase de pe cai, îi legă şi-i bătu. Sosind acolo din întâmplare primarul din Suplaiu, la intervenţia sa, Lengyel îi liberă pe prizonieri, dar le luă o iapă şi un mânz, cu toate că Suplăienii îi spuseră că ei voiesc să stea înaintea legii. Lengyel călări apoi îndărăt la soţia sa, care încă era între fugari. Depărtându-se primarul, Lengyel iarăş întoarse la cei doi săteni din Suplaiu, din nou îi legă, îi bătu şi le mai luă şi banii şi alte obiecte pe cari le aveau la sine. La întoarcere spre Beclean apoi, după ce Tătarii se depărtaseră din ţinut, Lengyel fu prins în Mocod de către inspectorul săsesc şi fu transportat la Bistriţa. N'am putut afla sentinţa adusă în chestie, dar presupun că, dupăcum se făcea pe atunci dreptate, sigur nemeşul maghiar a scăpat teafăr, iar Românii au rămas „hoţii de păgubaşi".

In urma invaziei tătăreşti s'au iscat o mulţime de certe şi procese, chestii de drept, reclamări ş. a. a căror expunere ar lua o întindere prea mare. Voi aminti însă aci unele chestii mai ales privitoare la oameni robiţi de Tătari.

In 10 Februarie 1720 adresează guvernorul Sigismund Kornis magistratului bistriţan o scrisoare, al cărei conţinut pe scurt este următorul: Contele *Virmond*, ambasadorul austriac la Inalta Poartă, vrea să ştie cari dintre locuitorii ardeleni prinşi de Tătari în 1717 mai sunt încă în robie, spre a putea mijloci liberarea lor. Acu dupăce a mai contenit ciuma, şi se poate comunica cu satele, magistratul să compună un conspect despre toţi oamenii prinşi, duşi şi aflători încă în robie, cu toate datele necesare şi cu indicaţia: câţi bani ar sta gata pentru liberarea lor.

In 6 şi 30 Maiu 1729 scrie principele moldovean *Grigore Ghica* colonelului-comandant din Bistriţa, că dupăce un păcurar din Moldova răscumpărase de la Tătari cu 300 galbini pe „Basilium Popam" din vidic, şi popa acu depuse banii în mâna colonelului, Vornicul din Câmpulung va trimite pe un om să ia în primire banii păcurarului care e absent din ţară. Tot atunci vor fi liberaţi şi boii Armeanului din Ardeal, cari au fost reţinuţi ca gaj; şi astfel chestia va fi aplanată.

Merită să se facă menţiune şi despre păţania femeii Dafina Balotă din Maieru, care în timpul invaziei din 1717, în etate de

8 ani a fost răpită de Tătari şi vândută unui Turc, în haremul căruia a robit până în 1758. După multe suferinţe, întoarsă acasă, într'o scrisoare d. d. 5 Iulie 1758 adresată magistratului din Bistriţa îşi istoriseşte vieaţa şi mizeriile ce a avut să îndure şi, fiind acu neputincioasă, roagă să i-se dea un certificat ca să poată aduna milă.

Tot aci aflu cu cale să fac amintire despre un caz cam misterios, neaflându-i nici antecedentele, nici sfârşitul. Din materia descoperită îşi poate face însă omul idee despre stările turburi şi dezordonate din acele timpuri. Este vorba adică despre un mare hoinar al cărui nume, fals şi rău însemnat în actele judecătoreşti scrise în nemţeşte, l-am verificat cu Ştefan Hrişcău. Cine ştie din ce pricină şi în urma cărui fapt comis de acest om magistratul bistriţan ia la interogatoriu, în 21 Iunie 1729, pe trei Români someşeni cari, cum se vede, ştiau câte ceva din trecutul aventurios al lui Hrişcău. Din spusele lor ies la iveală şi unele lucruri de interes. Primul dintre cei interogaţi, Constantin Croitor din Rodna, spune următoarele: Incă înainte de invazia tătărească Hrişcău a stat în gazdă la el timp de două luni, servind ca husar sub căpitanul Dumitru. Nu l-a văzut însă decât numai vr'o două săptămâni pe-acasă. Cu permisia căpitanului a plecat într'un rând cu mai mulţi soţi în Moldova, şi a adus din Câmpulung mai mulţi cai şi o turmă de oi. Căpitanul a restituit oile proprietarilor, însă caii i-a reţinut, despre ceeace va şti mai bine raporta Nistor Branită din Rodna, care atunci era plăieş. Ce s'a ales mai apoi cu Hrişcău, nu ştie. Al doilea, Petru Niamţ din Feldru spune: L-a cunoscut pe Hrişcău care şi înainte şi după revoluţia curuţă a fost husar, şi ca atare a umblat adesea prin Moldova făptuind furtişaguri. Demulteori a auzit cum husarii îl înjurau pe Hrişcău zicând că el poartă vina pentru invazia tătărească. Domnul Moldovei adică intenţionase să invadeze Ardealul pe la Braşov, însă şi-a schimbat planul şi a întrat prin trecătorile rodnene, pentruca să răsbune pagubele mari şi jafurile comise de Hrişcău şi soţii săi. Incotro a plecat el după invazia Tătarilor şi ce fărădelegi a mai făptuit, nu ştie. Al treilea, Vasile Andrieş din Sângeorz, descopere că Hrişcău de naştere e din Sângeorz, şi a servit la Curuţi. A stat în inchisoare în Bistriţa, de unde l-a scos tatăl său, bătrânul Andrieş, şi pentru asta ca recompensă a căpătat dela tatăl lui Hrişcău câteva pământuri, pe

cari el fiul le posede şi azi. Dupăce a scăpat din puşcărie, Hrişcău a dispărut din acest ţinut. Amănunte despre el şi viaţa lui va şti spune mai bine Nicolae al Luchii din Sângeorz.

Frica şi groaza de Tătari înt'atât a cuprins pe sărmanii locuitori pacinici, încât ei ziua-noaptea nu mai aveau linişte şi tot la fugă gândeau. Năvala păgânilor în 1717 a fost împreunată cu atâtea jafuri şi cruzimi, încât lung timp ea a rămas neştearsă în sufletul celor ce au avut de suferit. Guvernul de repeţiteori a trebuit să ia măsuri aspre şi să dea porunci autorităţilor provinciale pentru liniştirea poporaţiei. Astfel în 4 Martie 1732 prezidentul guvernului, episcopul catolic baron *Gregoriu Sorger* scrie magistratului bistriţan, că atât el cât şi comandantul-general al trupelor din Ardeal nu pot înţelege, cum de în sate nici acum nu încetă frica de Tătari. Au primit informaţii că în unele locuri oamenii iarăş se gată de fugă, cutoatecă s'au luat măsuri militare pentru absoluta siguranţă a poporaţiunei. Să se comunice satelor faptul ăsta, ca ţăranii să se mulcomească şi şi să înceapă cu lucrul de primăvară. Nu cumva sub pretextul fricei de Tătari să emigreze cineva sau să-şi schimbe locuinţa în dauna serviciului preaînalt, a obştei şi a proprietarilor de pământ. La caz de pericol generalul-comandant imediat va informa pe guvern care îşi va împlini datoria. Porunci similare trimite între altele şi în 1734 guvernorul contele *Francisc P. Wallis,* apoi în 1747 cancelarul baron *George Pongracz* şi guvernorul contele *Ioan Haller.*

Fapt este că şi după ultima invazie din 1717 Ardealul în repeţite rânduri a fost ameninţat de Tătari, cari încălcau nenorocitele principate române. Deci nu va fi fără interes să expun aci unele date şi măsuri privitoare la pregătirile de apărare ce se făceau în ţinutul nostru, cu care prilej Saşii, aseminea ameninţaţi, atingeau coarde mai domoale şi mai prietineşti faţă cu Valahii dealtădată despreţuiţi.

In Octomvrie 1758 se semnalează din Reghin, Sibiu şi din scaunele secuieşti, că Tătarii în număr de 14—16.000 ard şi jăfuesc în Moldova dealungul râului Bistriţii. Tot cam aşa scrie şi subprefectul *Mihail Balea* din Ieudul Maramureşului. Magistratul Bistriţii îndată ia contact cu judeţele învecinate şi dispune 700 plăieşi în pasul Rodnei, iar inspecţia o încredinţează unui fost ofiţer în regimentul Springer, cu numele Götzi şi ofiţerului pen-

şionar George Feier din Maieru. Se ordonă că din fiecare sat tot al 10-lea bărbat să stea la pază în munţi, luându-şi cu sine mâncare pentru 8 zile, când apoi să se înschimbe. Saşii să-şi ţină în stare bună puştile, *pe cari Românilor le este interzis să le poarte*(!), apoi cu toţii să pregătească pari, coase, furci de apărare. In Năsăud, Salva, Hordou, Telciu, Maieru, Sângeorz şi Rodna permanent să stea gata câte un cal înşeuat ca să poată duce călăreţul ştirile urgente. Plăieşii Solcan şi Bădianul din Rodna se trimit ca spioni în Moldova. Deoarece unii dintre Someşeni, la îndemnu lui Popiţan din Vărarea, nu voiesc să stea la pază afară de teritoriul ardelean, pe munţii Pănasuri şi Dieci, precum şi la pasul Bârgăului, magistratul provoacă pe comisarii saşi din depertinenţă (Valea Rodnei) *să trateze cu bunăvoinţă şi politeţe pe Valahi*, şi să-le reamintească, că ei înşişi promiseseră să aducă material pentru reparaţia zidurilor cetăţii.

In Noemvrie 1758 soseşte ştire dela guvern şi dela comandantul militar baron *Hentz* din Sibiu, că fiind mare frig pe munţi, deocamdată nu e de temut de Tătari, şi paznicii români din Valea Rodnei să se retragă la Rodna, iar cei streini, la Maieru şi Sângeorz.

In August şi Septemvrie 1762 din nou sosesc ştiri din toate părţile că Tătarii sunt pe cale să invadeze Ardealul. Subprefectul maramureşan Balea scrie cu mare zor, că conform ştirilor primite din diferite părţi, dar mai ales dela generalul polon *Driedovsky*, Tătarii în număr de 80.000 au trecut Prutul şi se îndreaptă spre graniţele Ardealului. Magistratul bistriţan imediat trimite ştiri alarmante în judeţele vecine şi iarăş se iau toate măsurile de apărare la pasuri şi în vidic. Căpitanul Otterburg ia comanda în districtul valah şi dispune să viziteze doi ofiţeţi plaiurile pe munţii Pănasuri şi Dieci. Oraşul îşi întăreşte parapetele, îşi repară apaductul. Sosesc din Dej 100 paznici pentru pasul Rodnei. Dumitru Scuturici din Telciu raportează că în Maramureş s'a publicat să nu care nimeni acasă cerealele din câmp, să ascundă oamenii tot ce posed mai de valoare şi să stea sub arme. Mare panică şi consternare pricinueşte între Saşi vestea, că popa Laţcău (Lascu) din vidic s'ar fi exprimat că „dacă vrem noi Românii, atunci vor veni Tătarii". Popa e tras la răspundere.

La sfârşitul lui Septemvrie 1762 vin însă iarăş ştiri liniştitoare. Guvernul ordonă să li-se publice satelor să fie pe pace

căci multe dintre faime sunt numai opera şi născocirea unor oameni cari voiesc să pescuească în turbure. Mihail Balea anunţă din Sighet că la porunca Sultanului turcesc, şi ameninţaţi de armele Moldovenilor, Tătarii au început să se retragă, iar spionul Ioel aduce ştirea interesantă că au fost alungaţi din Moldova *ofiţerii prusieni, cari recrutau oameni şi adunau cai pentru ca să sprijinească invazia Tătarilor în Ardeal.*

VECHIMEA ELEMENTULUI ROMÂNESC ŞI COLONIZĂRILE STREINE IN BĂNAT

DE

SILVIU DRAGOMIR

Epoca în care se poate vorbi despre colonizările streine în Banat începe relativ târziu, în secolul XIII, deci în aceeaş vreme, când apar şi cele dintâi mărturii scrise despre regiunile acestea. Se ştie că Ungurii numai în acest secol îşi consolidează posesiunile lor situate dincoace de munţii, cari au format totdeauna graniţa apuseană a teritoriului nostru etnic. Atunci ating ei Carpaţii, răsăriteni penetrând mai mult în direcţiune dela nord spre sud, pe cursul Someşului şi al Crişului. Hotarele sudice, dela Dunăre, izbutiseră a-le asigura, cu un secol înainte în luptele cu Bizantinii. Totuşi absenţa desăvârşită de urme ale invaziei şi colonizării ungureşti în Bănat, ca şi în judeţele învecinate ale Aradului şi Zarandului, ne dovedeşte, că pe aici nu au trecut masse de cuceritori unguri şi că deci acest teritoriu a putut să-şi trăiască cu două secole mai îndelungat, o viaţă politică proprie, fără de înrîurirea efectivă a regatului ungar.

Astfel pământul scăldat de Timiş şi Caraş, Bârzava şi Begheiu, ne apare, în lumina mărturiilor istorice, din primul moment, ca pământ românesc. Toponimia sa, deja în aceste timpuri, ca a oricărui alt ţinut românesc, se poate recunoaşte după timbrul specific, slavo-român, pe care l-a obţinut, în cursul îndelungatei comunităţi politice şi sociale, pe care a avut-o poporul nostru cu Slavii. Bârlad, Boroslaviţa, Cerneşti, Bistriţa, Ruda, Rudăria, Glimboaca, Cliciova, Berzova, Teregova, Craiova, Moldova, Ohaba, Selişte, etc. deşi sunt denumiri de obârşie slavă le întimpinăm pe toată întinderea pământului românesc, întocmai ca şi nomenclatura noastră neaoşă, care şi ea apare aici, în aceeaş epocă: Corbul, Lupul, Mesteacăni, Vălişoara, Făget, Cornet, Dănileşti, Frăţeşti, Vlădeşti, Pădurenţi, Săcel, Săvoiu, etc.

pe cari le întâlnim în documentele ce apar până spre finea sec. XV. Aceste documente însă sufer de-o boală generală şi cronică a cancelariilor ungureşti: ele nu reproduc neschimbat denumirea românească. De obiceiu o stâlcesc ori, mai des, încearcă s'o îmbrace în haină ungurească, traducând în ungureşte înţelesul numelui, dacă era cu putinţă a-l prinde sau născocind formaţiuni de nume ungureşti, unele cu oare care sens, altele însă foarte absurde. Astfel au făcut, ca să citez numai câteva exemple din Mărul-*Almafa*, din Var — *Meszfalva*, din Mesteacăni — *Nyires*, sau şi *Masztakon*, din Cornia — *Somfalu* din Găvoşdia — Kővesd. Câteodată documentele ungureşti mărturisesc clar modificarea numelor: Wozesti alio nomine *Libanmezeye* (1404) lângă Caransebeş, *Lopataka* alio nomine Mihelencz, 1406 (tot acolo). Altădată adaugând un — falva ori háza la numele noastre, încercau să le dea caracter unguresc: Branfalva, Baliczafalva. Bukurfalva, Stancsafalva, Dragoslavfalva [1]. Tendinţa aceasta de maghiarizare a denumirilor slave şi române se poate însă recunoaşte uşor, căci numirile lor variază din epocă în epocă, atârnă deci de capriciile şi cunoştinţele diecilor, pe când cele româneşti sunt stabile şi în cele din urmă izbutesc a se impune şi oficialităţii.

Totuş, pe temeiul toponimiei păstrate de documentele ungureşti, s'au găsit o seamă de istorici ai Ungurilor, care afirmă, că din sec. XIII—XVI ar fi existat în Bănat o numeroasă populaţie ungurească. Nimic mai fals, decât o asemenea afirmaţiune. Din documentele cari apar în număr deosebit de mare, mai ales în jumătatea doua a sec. XIV şi în secolul următor, în epoca Huniadeştilor [2], e mai presus de orice îndoială, că populaţia autentică a Banatului o forma elementul românesc care apare pretutindeni, la sate şi în preajma cetăţilor, supt conducerea cnejilor şi voevozilor săi, ca elementul de baştină. Ungurii vin de se aşează în Banat în număr mai mare, numai în epoca Angevinilor, în răstimpul cărora acest teritor a jucat un deosebit de important rol politic. Dar şi atunci ei nu vin să impopuleze ţinutul bănăţean, ci ca să-l exploateze. Până târziu în sec. XV proprietăţile cele mai intinse

[1] *Dr. Csánki Dezső:* Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, vol. II. Bud. 1894. Denumirile menţionate se pot găsi aici uşor, fiind aranjate după comitate şi în ordine alfabetică.

[2] *Pesty Fr.* A szörényi bánság és Krassómegye története. *Ortvay T.* Temesvármegye és Temesvárváros története vol. IV.

le avea, atât în Timiş, cât şi în judeţul Caraş, coroana, adecă regele. Dar ele se reduceau necontenit, în măsura, în care regele acorda donaţiuni oamenilor săi, în majoritate de naţionalitate ungurească. La sfârşitul secolului XV în cele patru judeţe din Banat (Timiş, Caraş, Cuvin, Torontal) se cunoaşte exact numărul proprietarilor. Erau: 549, dar deşi o parte considerabilă a acestor nobili o dăduseră cnejii români, ei poartă deacum, cu foarte puţine excepţii, nume şi predicate ungureşti. Astfel, spre pildă în judeţul Timişului din 390 proprietari, în această epocă. 104 erau de origine românească, după cum recunoaşte însuş Csánki [1] şi între aceşti nobili români găsim nume bine cunoscute din istoria Banatului: Bizerei, Csornai, Déşi, Gámán, Gerlistyei, Hollódi, Macskási, Rakoviczai, Zajk etc., cari de mult şi-au uitat de leagănul, din care au pornit. Ei au devenit, ca şi nobilii unguri, exponenţi ai politicei imperaliste şi din cnejii patriarhali de odinioară statul ungar a făcut nuoi asupritori ai poporului nostru,

Dar în afară de nuoii proprietari, cu acoliţii, cari se adunau pela curţile lor şi în afară de căpitanii cetăţilor dela graniţă, care începea să fie primejduită, toată suflarea din Banat era românească. Dacă în vre-o donaţie regală se menţionează şi populaţia, acestea e reprezentată numai de Români. De aceea întimpinăm de atâtea ori expresii ca *possesio valachica*, pentru satele româneşti, iar pentru oraşe avem exemplul: opidum regis desertum valahicale, Kőszeg apellatum in districtu de Haram (1444) lângă Palanca [2]. Cât de însemnat rol a jucat elementul de baştină al Banatului până la invazia turcească se vede şi din organizaţia sa ir *„districtele româneşti"* răspândite in tustrele judeţe (Caraş, Timiş, Cuvin) [3]. Aceia, cari îndrăsnesc totuş a contesta vechimea elementului românesc în Banat (Szentklaray, Borovszky, Turcsányi, Bodor, [4] nu ţin seamă nici de aceste numeroase mărturii istorice, nici chiar de configuraţia geografică politică a teritorului bănă-

1 Csánki o. c. p. 5.

2 Csánki o. c. p. 97.

3 *Pesty Fr.* A szörényvármegyei bajdani oláh kerületek.

4 *Szentkláray I.* A szerb monostoregyházak Délmagyarországon; *Borovszky S.* Csanádvm. tört.; *Turcsányi T.* Krassószörénymegye története; *Bodor Antal*: Délmagyarországi telepitések története és hatása a mai közállapotokra.

ţean, în epoca de care vorbim. Atunci judeţul Timişului, cel mai mare în întindere, era situat pe cursul acestei ape, sprijinindu-se cu un capăt de munţii Ardealului, iar cu celălalt atingea aproape Tisa. Aceeaş întindere, în aceeaş direcţiune, o avea şi judeţul Caraşului, ceva mai la sud, într'o vreme, când Torontalul nu cuprindea decât cetatea Beceiu şi împrejurimea sa pe o rază mică, iar judeţul Cuvinului, din sudul Torontalului de azi, unde se află Cuvinul, Panciova şi Dubovăţul dispunea de asemenea de un teritoriu foarte restrâns. In stânga Murăşului, judeţul Aradului trecea destul de adânc pe malul de dincoace şi pretutindeni constatăm numai populaţie românească, chiar şi pe cursul de jos al Murăşului, unde pe la mijlocul secolului XV fruntaşul sârb Iakşici obţine, deodată cu Nădlacul, şi un număr însemnat de sate româneşti [1].

Aceste constatări se pot confirma printr'un studiu detailat de topografie, care ne lipseşte încă, dar şi prin mărturia celor câteva mii de documente, pe cari le avem la dispoziţie din acea vreme; totuşi două aşa zise conscripţii din sec. XIV ne acordă posibilitatea să punem câteva concluzii de cea mai mare importanţă. Cea dintâiu e o listă de dijme (decime) papale, cari au fost culese şi în Banat, la ordinul papei Ioan XXII, în anii 1333 – 1335. Papa a împuternicit pe Iacob de Berengar şi Remondo Bonofato să strângă, în răstimp de trei ani, a zecea parte din venitul fiecărui preot [2]. Cum dijmuirile s'au executat, fără de milă în fiecare din cei trei ani şi cum asemenea decime nu se culegeau decât dela preoţii catolici, din listele, cari ni s'au păstrat, aproape complet, putem cunoaşte numărul parohiilor catolice, despre cari, cu multă probalititate putem afirma, că erau toate ungureşti şi ceea-ce e de-o importanţă capitală, putem cunoaşte şi numărul parohienilor catolici. Dar istoricii unguri sunt unanimi pentru a recunoaşte situaţia jalnică, pe care o prezenta dieceza catolică a Cenadului. Jalnică era din două motive: 1. dispunea de un număr foarte redus de parohii în raport cu marele număr de oraşe şi sate, pe cari le cunoaştem în Banat din aceeş epocă şi 2. chiar şi parohiile existente erau, cu puţine excepţii aşa de mici, încât abia

[1] *Borovszky S.* A nagylaki uradalom története pp. 11 şi 16 urm.
[2] Monumenta Vaticanat I.

numărau câteva suflete. Astfel [1], până-ce judeţul Timişului număra atunci 30 cetăţi, 22 oraşe şi 990 sate, dijmuitorii n'au găsit decât 94 de parohii mici, iar în judeţul Caraşului, care dispunea de 13 cetăţi, 10 oraşe şi 200 sate, nu găsim decât 22 de plebanii catolice. In judeţul Cuvinului, a cărui teritoriu aparţinea, în mare parte, Torontalului de astăzi şi pe care erau 3 cetăţi, 3 oraşe şi 66 sate, nu existau decât 16 parohii catolice. Disproporţia dintre densitatea populaţiei şi numărul mic de parohii ungureşti din Banat are explicaţie în faptul, că restul populaţiei era de naţionalitate românească şi legea ortodoxă. Cei cari am trăit supt Unguri am avut, fără îndoială, prilejul să vedem parohii ungureşti fără credincioşi şi preoţi patronaţi de cutare proprietar, care îşi permitea luxul să ţină, pe domeniul său, pe plebanul ori păstorul confesiunei sale. Exactitatea concluziilor noastre o confirmă şi împrejurarea, că parohiile de lângă Tisa, din colţul nord-vestic al Banatului, unde, fireşte, trebue să recunoaştem o penetraţiune ungurească, sunt mai mari şi mai bogate, căci se sprijină pe o populaţie proprie. In Banat însă, unde ele nu aveau rădăcini şi unde totuş ca o instituţie strâns legată de sistemul feodal maghiarizant îndeplineau o funcţie bine precizată de politica statului ungar, aceste parohii catolice rămân anemice în tot cursul primei cuceriri ungureşti. Dacă, de altă parte am încerca o comparaţie cu situaţia unei alte eparhii catolice, aşezată între Români, am găsi aceleaşi fenomene, aşa spre pildă: întinderea neobişnuit de mare a arhidiaconatelor (protopopiate) depărtarea mare dintre deosebitele parohii şi numărul mic al credincioşilor caracterizează şi dieceza catolică a Ardealului [2].

A doua conscripţie, ce ni s'a păstrat din sec. XIV, priveşte exclusiv populaţia românească din Banat. Ea datează din anii 1371—2, deci din epoca luptelor, pe cari le-a avut regele Ludovic cu Românii lui Vlaicu Vodă şi cu Bulgarii. Mai mult ca oricând se dovedise atunci importanţa strategică a cetăţii dela Orşova, pe care regele se gândi să o fortifice din nou. Peste 60 de cneji români fură obligaţi să dea pe cei trei sute de muncitori necesari pentru terminarea lucrărilor. Aceşti cneji şi muncitorii

---

[1] Numărul cetăţilor, oraşelor şi satelor la Csánki o. c., tablou compus din informaţii ce datează din sec. XIV şi XV

[2] Conf. conscripţia din Ardeal în Monumenta Vaticana Hungariae t. I.

lor fură recrutaţi din toate regiunile Banatului. De sigur că lista lor, pe care o avem la îndemână, nu prezintă nicidecum numărul complet al cnejilor din satele româneşti de aici. Anume consideraţii vor fi îndemnat pe banul Severinului să aleagă numai pe cei notaţi pe listă. Totuşi importanţa ei consistă în împrejurarea că ni-se confirmă românismul câtorva sate pe cari adversarii noştri le declară ungureşti sau slave. Astfel găsim înşirate în afară de o seamă de localităţi, cari şi-au păstrat până azi caracterul vechiu: *Sinersig*, *Hodoş*, *Lugoş*, *Visag* şi comunele *Dolat*, *Ujudvar*, *Ivand*, *Sarad* (spre n. v. de Timişoara) *Macedonia*, *Bykamező*, (o comună dispărută supt această denumire) *Bikacs*, *Vasvar*, cari sunt fără îndoială, identice cu comunele existente şi azi în judeţul Torontalului. Astfel această conscripţie confirmă pe deplin teza pusă de noi în cercetările de până acum [1].

Istoriografia ungurească şi în special, un învăţat din Timişoara, Szentklaray I. contestă însă acest adevăr istoric şi o întreagă şcoală istorică s'a nizuit, până ieri, să răspândească seria de minciuni anume ticluite pentru ponegrirea noastră. „Românii" spune acest concetăţean al nostru [2], care erau răspândiţi în Caraş Severin deja supt regii Angevini, s'au strecurat pe câmpia bănăţeană numai cu câteva veacuri în urmă. In Ardeal şi pe înălţimile munţilor de pe lângă Poarta de fier ei trăiau cu mult mai uşor şi cu mai puţină oboseală îşi puteau câştiga hrana, iar turmele lor găsiau în munţii şi pădurile de acolo păşiuni mult mai bogate. Dimpotrivă pe câmpia bănăţeană omul nu putea trăi, decât din muncă grea. Invaziile necontenite ale Turcilor reclamau la graniţă o populaţie obişnuită cu războiul şi oţelită în lupte. Paza hotarelor sudice necesita un serviciu militar neîncetat, cu arma şi cu carăle, iar armatele, cari treceau pe aici le primejduiau casa, familia şi averea. Aceasta nu era pe placul Românilor, câtă vreme ei puteau fi liberi în pădurile din munţii dela graniţă, unde puteau trăi uşor şi comod. Numai în jumătatea a doua a sec. XVII apar pe şesul cucerit de Turci câteva cete de păstori, tăietori de lemne şi tăciunari, bărdaşi şi jeleri români". In aceste expuneri găsim câte afirmări, tot atâtea aberaţiuni. La ele se adaugă însă şi o mică infamie: deprecierea rolului istoric al elemen-

1 Századok 1900 pp. 610—112

2 Szentkláray I. A szerb monostoregyházak pp. 18—19.

tului românesc din Banat. Dar cine nu cunoaşte meritul netăgăduit al nobililor, cnejilor şi ţăranilor români din Banat pentru apărarea frontierei în luptele cu Turcii? Insuşi Ioan Hunyadi şi fiul său regal, aduc de nenumărate ori elogii populaţiei româneşti din Banat pentru curajul, cu care se luptă şi pentru jertfele, pe pe cari le ştiu aduce în interesul creştinătăţii. Nu de mult a tipărit învăţatul ungur Thalloczy L. o jalbă redactată în anul 1369. In termeni, cari ne înduioşază, se tânguesc Românii de nevoile pe cari le sufer. Ei au fost siliţi să plătească de mai multe ori cheltuelile de intreţinere a regelui, care a petrecut la ei şi de când s'a început războiul cu Vlaicu Vodă: „în montibus alpium semper ad minus ducentos homines die ac nocte usque ad hiemem conservavimus", ei au apărat cetăţile, până la întoarcerea regelui şi au plătit, la porunca banului, toate spesele reclamate de oaste. In schimb soldaţii regelui le-au ars şi pustiit casele şi curţile şi tot ce au avut, le-au răpit fânul şi ce-au mai avut pe lângă sine în vremea ce ei serveau pe regele. [1]

De sigur că asemenea preţioase mărturii au scăpat cu intenţie savantului nostru, care face parte din pleiada istoricilor străini înduşmăniţi cu adevărul istoric. Căci dacă ni-se contesta existenţa pe aceste plaiuri, era permis a-ne trage la îndoială şi ro'ul nostru istoric.

Dar cu toată insuficienţa ştiinţifică a unor asemenea aserţiuni, nu de mult s'au găsit şi învăţaţi sârbi, cari s'au crezut îndreptăţiţi a reproduce din cuvânt în cuvânt aceste păreri. Dl. Iovan Radonici, profesor la Universitatea din Belgrad, în *Le Banat* (Paris, 1919) şi în Histoire des Serbes de Hongrie (Paris, 1919) şi-a însuşit pedeantregul concluziile aceste ale istoricilor unguri.

Argumentul principal pentru teza sârbească îl serveşte toponimia Banatului, denumirile slave din Banat. Dl. Radonici afirmă chiar, că această nomenclatură ar fi „Iugoslavă" şi că ea s'a păstrat chiar şi în regiunile, unde urma Slavilor a dispărut cu desăvârşire. Dar într'o asemenea afirmaţiune se ascunde o greşeală capitală: ignorarea condiţiilor istorice, în care s'a plămădit poporul românesc. Căci, nimeni nu trebue să cunoască mai bine, decât un învăţat slav contibuţia, pe care au dat-o Slavii, din secolii VI-X, la formarea poporului nostru. Astăzi se ştie

1 Századok 1900 pp. 608—610.

foarte bine, că Slavii s'au răspândit pe teritoriul etnic românesc la nordul Dunării, aproximativ din sec. IV Trecerea peste Dunăre însă au executat-o în masse numai în sec. VI şi au terminat-o pela mijlocul veacului următor. Deci cam dela 650 până la anul 1000 resturile de Slavi, cari au rămas pe malul nostru, au avut timp suficient pentru a se asimila cu elementul autohton, care era aici cel românesc. Tocmai toponimia slavă depe întreagă întinderea pământului românesc dovedeşte comunitatea slavo-română, în care elemenutl slav multă vreme a fost numeric preponderant. Dar până când la Sudul Dunării elementul românesc, atât de puternic odinioară, a sucombat, după o resistenţă, care a durat aproape o mie de ani, acest proces s'a isprăvit la noi mult mai repede, astfel că în momentul, în care apar Ungurii, ei nu găsesc, cel puţin în regiunile noastre, nici un Slav. Dar nu numai oponimia, ci şi limba şi câteva instituţii din vieaţa de drept a poporului nostru: ohabele, crainicii, voevozii, cnejii, banii, prisăcile reamintesc această comunitate [1]. In fine, dacă povestirea notarului anonim, plină de invenţiuni fantastice nu poate sprijini această teză, un alt izvor vechiu unguresc Legenda Sf. Gerhard ne-a păstrat amintirea unei formaţiuni de stat slavo-român, pe teritoriul bănăţean, până în sec. XI. Dar obiecţiunea cea mai gravă care se poate face istoricilor sârbi este, că nici în Timiş, nici în Caraş, nici în Cuvin şi nici măcar în vechiul Torontal nu se face vre-o menţiune de Sârbi, şi anume nici în sec. XIII nici XIV. Ei apar, numai înspre mijlocul sec. XV, colonizaţi de regii ungari

Cel dintâiu Sârb, pe care-l găsim la noi, a fost, între anii 1404 şi 1407 Dimitrie, fiul regelui Vukaşin, care a ajuns comite în Zarand şi părcălab al Şiriei. El era de sigur refugiat dinaintea Turcilor şi primit într'un adăpost paşnic de către regele ungar. Ceva mat târziu despotul sârbesc Ştefan Lazarevici, obţinu feude intinse în Ungaria, pentru a-i servi ca refugiu în caz de nevoie: Sătmarul, Baia Mare şi Baia Sprie şi în afară de alte domenii, pe teritoriu unguresc, încă şi două proprietăţi din Torontal: *Becicherech şi Beceiu*. Urmaşul său Gheorghe Brancovici, obţinu în 1439, şi vasta cetate regală a Şiriei, dincolo de Murăş, cu o-

---

[1] Dacoromania I studiul nostru: Urme vechi ale comunităţii slavo-române.

raşele şi satele, ce-i aparţineau şi cu nobilii săi români [1]. Dar evident, că posesiunea acestor feude nu implică şi colonizarea lor cu populaţie sârbească, după cum afirmă istoricii Sârbilor. Dimpotrivă dieta ungurească îi opri să ţină în cetăţile lor pârcălabi şi alţi oficianţi streini. Asemenea refugiaţi sârbi vor fi fost şi acei „barones rasciani" cari se menţionează în anul 1438 ca proprietari ai satului *Saruld.* [2], situat în preajma comunelor Tolvadia şi Partoş.

Cele dintâiu cete de emigranţi sârbi s'au aşezat în Banat abia în jumătatea a doua a sec. XV. In anul 1464 regele Matia dărui posesiunea din Nădlac familiei Jakšić, care se refugiase din Jagodina Sârbiei. La această posesiune apaţineau şi 8 sate din judeţul Timişului şi 43 sate din judeţul Caraşului, locuite toate de Români. Aici pe teritoriul posesiunei lor au adus Jakşiceştii vre-o 1200 de soldaţi sârbi, aşezându-i împreună cu familiile lor. In 1478 ei au mai obţinut pe malul stâng al Mureşului trei sate româneşti : Fenlac, Şerfeşti, şi Lupeşti, unde, de asemenea, au colonizat cete de Sârbi [3],

In epoca aceasta se petreceau considerabile prefaceri politice etnice şi sociale în Peninsula Balcanică. In 1459 căzu în mâinele Turcilor şi Semendria prăbuşindu-se astfel ultimele resturi ale statului independent sârbesc.

Deacum războaiele inteţite cu Turcii mânară în Ungaria noui şi noui cete de emigranţi sârbi, cari se oploşesc în Bosnia, Croaţia, Slavonia, Sirmiu şi în cele din urmă şi în Banat. Regele Matia evalua, într'o scrisoare particulară, cam la 200 mii suflete numărul acestor pribegi, cari şi-au părăsit lăcaşurile vechi de peste Dunăre. In deosebi ne interesează faptul, pe care-l povesteşte tot regele Matia într'o scrisoare adresată papei Sixt IV (1480) că Paul Kinizsi a adus din Sârbia cu prilejul unei invazii pe care a făcut-o în ţinutul dela Semendria până la Kruševac circa 60 mii de Sârbi, pe cari i-a aşezat mai ales în Sirmiu, dar o bună parte şi în Banat. După expediţia din 1502 când voevodul ardelean şi banul croat cuceriră Cladova, Vidinul şi Nicopole ei

---

[1] Transilvania 1917 studiul: Cele mai vechi ştiri cu privire la Românii din eparhia Aradului.

[2] Csánki o. c. p. 60.

[3] Ivić A. Istorija Srba u Ugarskoj pp. 6 şi urm.

transportară mai multe cete de Sârbi, pe cari îi colonizară în Banat, între Temişoara şi Panciova. [1].

Astfel în secolul XVI teritoriul bănăţean nu mai prezintă fizionomia românească de mai înainte. Alături de ţăranii noştri se aşază acum şi nouii colonişti sârbi. Ei ocupă la început însă numai regiunea sudestică a Banatului, mai ales regiunea Becicherecului, fixează apoi câteva colonii sârbeşti şi pe malul stâng al Mureşului, din jos de Arad şi Cenad şi încetul cu încetul năpădesc şi alte regiuni, mai în spre răsărit. Dar nimic nu dovedeşte caracterul definitiv al acestor colonii. Ceeace i-a determinat să rămână totuş aici sporindu-le binişor contingentul, a fost cucerirea turcească. In jumătatea a doua a sec XVI ei se încuibă în Timişoara, înaintează până la Lugoj şi Caranşebeş, domineazǎ oraşul Lipova şi se aciuează şi pe malul drept al Murăşului, în Arad şi într'alte câteva comune învecinate. La sfârşitul aceluiaş veac ei izbutesc a juca şi un oarecare rol politic prin cunoscuta revoluţie, pe care au înscenat-o în anul 1594. Numai jumătatea estică a judeţului Caraş-Severin, care n'a aparţinut Turcilor, fu scutită de aceşti oaspeţi. Ca să ne putem face o idee clară despre ţinuturile, pe cari le-au năpădit Sârbii în răstimpul celor trei jumătăţi de veac de stăpânire turcească, trebue să consultăm tabloul, pe care-l înfăţişează populaţia Banatului, la începutul veacului XVIII, după retragerea Turcilor. Acest tablou ne-a rămas zugrăvit în statisticile redactate de administraţia austriacă şi ne interesează din mai multe puncte de vedere. Ele cuprind rezultatul definitiv al tuturor aşa ziselor *„imigraţiuni sârbeşti“*, împreună cu cetele de Sârbi aduşi de patriarhul Arsenie Ciernojević, cari au urmat armatele împărăteşti dincoace de Tisa. „Defterele“ turceşti, cari prezintă lista contribualilor, sunt complete, numai în ceea-ce priveşte districtul Cenadului [2]. Doar coloniile de Sârbi sădite de Alí-Beg, în jumătea a doua a sec. XVII, pe ambele maluri ale Murăşului, ne lămuresc întru-câtva continua mişcare de populaţie, care s'a petrecut în răstimpul dominaţiunei turceşti [3]. Cea mai de căpetenie concluzie, pe care trebue s'o punem, după un studiu conştiincios al tabloului menţionat este fără îndoială, persistenţa elementului ro-

---

[1] Studiul citat din Transilvania 1917.

[2] Velics Kammerer: Török kincstári defterek.

[3] Borovzsky S. Egy alajbég telepitései.

mânesc, deşi mai slăbit, totuş într'o majoritate covârşitoare, pe toată întinderea teritoriului bănăţean si dacă mai e nevoie de un ultim argument în potriva tezei ungureşti, ni-l oferă acest tablou, în mod clasic: acum nu există nici un sat unguresc în Banat, nici lângă Tisa, nici în preajma Cenadului şi nici aiurea, între Tisa şi Murăş. Precum o furtună rupe cu uşurinţă arbuştrii exotici plantaţi de mâna omenească şi spală urmele de civilizaţie, care nu are rădăcini în pământ, tot astfel s'a şters, cu desăvârşire, orice urmă a cucerirei ungureşti şi s'au risipit, până într'unul toţi proprietarii şi nobilii unguri de odinioară.

Tablourile statistice compuse îndată după ce fu luat în stăpânire Banatul, încă în anul 1717, de către Generalul de Mercy cuprinde lista complectă a comunelor, caselor şi locuitorilor, după naţionalitate, din cele 11 districte bănăţene. Dar avem mai multe tablouri de acestea şi trebue să observăm, că între ele există oarecari deosebiri, atât în ce priveşte numărul comunelor locuite şi nelocuite, cât şi în ceea-ce priveşte numărul caselor şi locuitorilor. In general însă ele păstrează aceeaş proporţie numerică între naţionalitatea română şi cea sârbească şi aceasta constitue pentru problema noastră, meritul lor de căpetenie. Astfel până ce statistica din 1717 prezintă în Banat 21,500 case în 688 comune o altă conscripţie din 1725 nu mai numără decât 560 comunei deci cu 120 mai puţine, decât în primul tablou. Tot atunci însă conscripţia din 1725 găseşte şi 343 localităţi pustii [1]. Divergenţele aceste mari, pe cari le constatăm şi între celelalte statistic, şi cartografii contimporane, se explică prin politica de colonizare a administraţiei austriace din Banat, „Beamterii", cari redactau acestea statistici pentru autorităţile centrale din Viena credeau, că pot determina mai repede Curtea să admită transporturile de colonişti, pe terenurile pustii şi de fapt, chiar şi hărţile desemnate atunci de inginerii lor prezintă un număr fantastic de „predii" nelocuite. Trebue să regretăm însă că istoricii unguri, cari au publicat rezultatul acestor statistici, n'au tipărit datele cele mai importante, cari ne interesează pe noi: cifrele care cuprind proporţia numerică dintre cele două naţionalităţi, română şi sârbă, aflătoare acum pe vechiul nostru teritor bănăţian. Cercetarea şi

---

1 Szentkláray I. Száz év Délmagyarország ujabb történetéből I. p. 20 şi urm.

publicarea lor va constitui de sigur cea dintâiu datorie a viitorilor istorici bănăţeni. Regretatul N. Dobrescu a publicat, în rezumat o asemenea statistică, foarte instructivă pentru studiul nostru [1]. Astfel în districtul Timişoarei găsim 19 comune locuite de români şi 17 de Sârbi, iar 4 erau mixte. In districtul Palanca 42 comune româneşti şi 8 sârbe. In distr. Panciova 12 sârb., în Caransebeş 75 comune rom. In Ciacova 49 rom. [2], 11 sârb.şi 4 mixte, în Cienad 14 sârbeşti şi 1 rom, în distr. Lipovei 22 com. rom. 14 sârb. şi 4 mixte. In distr. Lugoj 96 com. româneşti. In Orşova toate 37 româneşti.

Din această statistică, ceea-ce remarcăm, înainte de toate e numărul restrâns de comune din cele trei districte situate în imediata apropiere de Tisa. Abia gasim atâtea comune: 54 locuite fireşte de sârbi, câte comune româneşti erau, spre pildă, în districtul Ciacovei. Restul teritoriului şi-a păstrat supt Turci, caracterul românesc. Districtele sârbeşti mai erau în afară de acestea însă relativ şi foarte slab impopulate: abia găsim în districtele sârbeşti 1798 case, în vreme-ce în districtele române erau spre pildă la Vârşeţ 3503 case, la Ciacova 3492, la Caransebeş 3915 şi la Palanca 2377 de case. Evaluând deci la circa 100 mii suflete populaţia Banatului, în momentul când s'au retras Turcii, Românii formau un contigent de cel puţin 80% al populaţiei întregi. Şi ca să ne convingem de importanţa elementului românesc chiar în Timişoara ajunge să cităm pe Matias Bel, cunoscutul istoric ungur, care a umblat, prin 1720—30 in Banat şi care mărturiseşte, că *nihil sermone valachico Temesvarini est vulgatius* [2].

Dar dacă nici stăpânirea ungurească, nici cea turcească n'a fost în stare să şteargă caracterul excluziv românesc al provinciei bănăţene, administraţia austriacă a izbutit să-l altereze totuş, în defavorul nostru, spărgând massa compactă de Români şi colonizând aici, printr'o politică stăruitoare, un considerabil contigent de elemente străine. Curtea din Viena, care s'a instalat în Banat, după izgonirea Turcilor, în toamna anului 1716, a considerat acest teritoriu, ca o cucerire a sa bună de exploatat pentru scopuri fiscale. Ea nu se conduse deci, în tot secolul XVIII, de nescai principii de drept public, cum ar fi dorit patrioţii un-

---

1. Transilvania 1905, p. 137 şi urm.
2. Történelmi és régészeti Ertesitö (Temesvár 1892) VIII, p. 205.

guri, cari cereau restituirea situaţiei de înainte si nici nu urmărea, în mod desinteresat, civilizarea unei regiuni, care a suferit atât de mult sub povara dominaţiunii turceşti. Administraţia austriacă, egoistă şi lipsită de scrupule, caută să scoată venituri cât mai mari de pe bieţii oameni supţi de toate liftele streine, iar când cunoscu marea bogăţie a acestui pământ deoparte şi puterea redutabilă a elementului românesc de altă parte, întreprinse acţiunea de colonizare a Nemţilor în Banat şi paralel cu aceasta vânzarea unor proprietăţi întinse, în regiunile cele mai roditoare. Totuş suntem datori a recunoaşte că, în deosebire de dominaţiunea turcească, administraţia austriacă, stăpână pe un număr mai mare de mijloace tecnice, s'a nizuit, în tot cursul secolului XVIII să canalizeze mocirlele nesfârşite, cari reduceau considerabil întinderea terenelor productive. In afară de acest merit administraţia austriacă şi-a mai câştigat unul pentru problema Banatului, aşa cum o vedem noi: *închegarea şi supt formă politică unitară a teritoriului bănăţean, care fără îndoială reprezintă o desăvârşită unitate geografică.* „Banatul Timişan", cum se numea de către oficialitatea austriacă fu împărţit în 13 districte administrative, 6 circumscripţii militare şi Clisura. Dar aceste districte cu organele lor nu erau altceva decât factorii de căpetenie prin care puterea centralizătoare îşi executa voinţa. Regimul absolutistic şi militar din Banat nici nu ar fi putut să-şi găsească o formulă mai corespunzătoare de guvernare, ca aceasta [1].

A fost fatal pentru poporul românesc din Banat, că regimul Curţei din Viena, era condus atunci de ideia, că stăpânirea sa, va putea fi bine consolidată, în regiunile câştigate nu mai printr'un număr considerabil de supuşi catolici şi germani. Românii nu erau nici catolici, nici germani şi de aceea generalii austriaci îi considerau de păgubitori intereselor de stat şi dec, vrednici a fi supuşi unui tratament intolerabil, pentru-ca anume să-i constrângă a părăsi Banatul.

In acest chip acţiunea de colonizare a Banatului care începu în 1718 şi ţinu aproape 200 ani, servind interese cu totui streine de solul, pe care se desfăşura, se făcu în prejudiţiul unităţii etnice a teritoriului şi în aceiaş vreme în prejudiţiul ma-

---

1 Vezi şi Szentkláray I. Mercy Cl. Florimund kormányzata a temesi bánságban şi mai ales Száz év . . . .

terial al locuitorilor de baştină. Primul secol, după depărtarea Turcilor, acţiunea de colonizare fu prezidată de către Curtea din Viena, iar în jumătatea de veac din urmă a dominaţiunei zise constituţionale Ungurii au inaugurat şi ei o acţiune asemănătoare sub steagul lor naţional şi în interesul maghiarismului. Colonizările de Şvabi au fost dintru început făcute fără nici un plan. Numai târziu în răstimpul domniei îndelungate a împărătesei Maria Terezia principiile guvernanţilor fură adunate într'un sistem. Totuşi până către mijlocul sec. XVIII teritoriul bănăţian se spori numai cu vre-o 35 mii colonişti, în cea mai mare parte Nemţi (Şvabi) catolici. Erau însă între ei şi Italieni, Spanioli, Francezi, recrutaţi din toate ţările europene de către agenţii, cari ademeneau pe câţi toţi cerşitori, perdevară şi oameni creduli să vină aici. In răstimpul domniei împărătesei Maria Terezia şi a lui Iosif II., numărul coloniştilor se dublă. In actele administraţiei camerale din Timişoara ni s'a păstrat un imens material, ce priveşte aceste colonizări. Cunoaştem toate amănuntele acţiunei de colonizare, originea, numele coloniştilor şi întinderea terenelor, pe cari le-au obţinut împreună cu alte privilegii. Istoriografia română aşteaptă din cercetarea imparţială a actelor păstrate deoparte lămurirea tratamentului vitreg al populaţiei româneşti, iar de altă parte atitudinea a inseşi populaţiei noastre faţă de guvern şi coloniştii săi protejaţi. Căci, dacă această acţiune de colonizare s'ar fi mărginit la o sporire raţională a populaţiei, pe care o reclama, fireşte, interesul fiscal al statului, ea nu ar fi avut în vedere pauperizarea elementului românesc şi înlocuirea sa cu pribegi aduşi din ţări streine. In vreme ce coloniştii cari n'au avut prilejul să cunoască lăcomia „kesedarilor" turceşti, dintru început fură scutiţi de-a solvi dări pentru câţiva ani, populaţia băştinaşă fu însărcinată cu atâtea contribuţii şi fu supusă la atâtea servicii publice, încât, în acest chip, fu constrânsă a se refugia din lăcaşurile strămoşeşti. Deja în 1718 trecură în Ţara Românească locuitorii din câteva sate dimprejurul Caransebeşului „wegen überspannter Contributionslast", cum se exprimă un act oficial. Pentru a pune stavilă curentului primejdios, care se întindea tot mai adânc în sânul populaţiei româneşti, în sudul Banatului ca şi lângă Murăş, generalul de Mercy fu silit să acorde scutire de dări şi populaţiei româneşti, pe un răstimp de doi ani, dar numai pentru comunele, ale căror locui-

tori au fost părăsit Banatul [1]. In celelalte părţi volniciile administratorilor districtuali şi brutalitatea ofiţerilor şi soldaţilor austriaci nu mai aveau nici o măsură. Populaţia băştinaşă era chiar obligată să supoarte, mai ales în jumătatea primă a sec. XVIII şi cheltuielile de călătorie ale coloniştilor streini. Iată de ce, în anul 1719, populaţia de pe valea Timişului, refuză de a mai plăti contribuţii, iar între anii 1724—25 Românii din regiunea Moldoviţei şi a Caransebeşului încearcă o revoltă sângeroasă [2], în potriva asupritorilor nemiloşi, iar când Turcii izbutiră a pune piciorul din nou în Banat, pentru un moment, toată populaţia românească, îi primi cu braţele deschise şi fu gata a lupta în şirurile lor. Ceea-ce exaspera, mai vârtos, pe străbunii noşri, era faptul, că administraţia aşeza pe coloniştii şvabi numai în satele româneşti, unde le acorda toate mijloacele pentru a-şi construi case sau uneori izgoneau populaţia veche românească, le luau terenele şi se instalau, cu sprijinul administraţiei, în sălaşurile devenite astfel libere. Bineînţeles, că administraţia se îngrijea, ca numărul coloniştilor în satele noastre să fie cât se poate de mare, căci altminteri aceştia riscau să fie alungaţi de către populaţia românească. Printr'o ordonanţă a împărătesei Maria Tereza din 14 Iulie 1765, în fine, se aduse la cunoştinţa administraţiei provinciale hotărârea principiară a Curţei din Viena, de a strămuta comunele româneşti din Banat în alte ţinuturi: „weilen ratio status militaris et politici erheischet, in denen rückwarts Temesvar situirten Districten, zwischen denen Flussen Marosch, Theys und. Pega, deutsche Dorfschaften anzulegen". Când administraţia din Timişoara elaboră un proiect detailat pentru executarea acestui plan, contele Rialph Perlas spunea împărătesei, în memoriul prezentat în Martie 1767 următoarele: Strămutarea populaţiei româneşti e necesară mai ales pentru asigurarea colonizării Nemţilor Coloniştii germani se cutremură şi se îngrozesc, când află, că vor fi plasaţi între Români". De aceea conclude acest înalt demnitar, că planul împărătesei se poate pune în aplicare, evacuând mai întâiu pe Românii dintre Arad şi Timişoara şi mai pe urmă se poate urmări acest program în proporţii şi mai largi. In asemenea condiţii fu pentru noi un noroc extraordinar, că planul de eva-

1 *Szentklá ay S. Mercy Cl. Fl.* p. 34—35.

2 Vezi şi *Baróti*, Adattár Délmagyarország történetéhez, la aceşti ani.

cuare nu fu executat şi în afară de trei comune, cari fură duse în imprejurări dramatice în Torontal, ceialalţi remaseră la căminurile lor.[1] Dar şi împăratul Iosif II, care cunoştea bine Banatul din cele trei călătorii de studiu[2], pe care le făcuse aici, deşi se convinse, după cum ne spune în memoriul său, „că Românii sunt rău trataţi, adesea sunt siliţi a-şi părăsi căminele, a-şi ceda moşiile şi a pleca aiurea, deaceea mai bucuros emigrează", totuşi se gândi şi el să evacueze pe toţi Românii dela Căpâlnaş până la Orşova: „Die Walachen müssen nothwendig von denen Wäldern wegkommen, und von Kapolnasch aus bis gegen Karansebes teutsche angesiedelt werden, sonst seynd die Wälder hin". Dupăce le luase deci terenele productive dela şes, ar fi urmat, ca Românii să fie scoşi şi din ţinuturile muntoase. Spre finea secolului XVIII, sub împăratul Francisc II, în 1797—8, se mai discută odată problema evacuării populaţiei româneşti din graniţă, din împrejurimea Caransebeşului, care plan însă rămase, de asemenea neexecutat.

Cum împăratul Iosif II, era de părere, că şi constituirea unor proprietăţi mari în Banat ar spori venitele erarului, un mare număr de moşii fură vândute prin licitaţie la Viena şi Timişoara şi proprietarii nuoi recrutaţi mai ales dintre negustorii îmbogăţiţi în războaiele din urmă şi dintre funcţionarii, cărora li-se făcură favoruri la plată, se instalară pe teritoriul bănăţean, urmând, ca locuitorii români băştinaşi să-le servească de iobagi.

Dar în vreme-ce populaţia românească era mai rău tratată, ca supt Turci, administraţia de aici primea pe orice alţi streini, acordându-le toate favorurile. Astfel se aşezară la Vinga şi în împrejurime Bulgarii refugiaţi din Oltenia, în anul 1737, pe când o altă grupă tot de Bulgari se aşează în Craşova şi comunele cunoscute ale aşa zişilor Craşovani. Dar şi elementul sârbesc fu reconfortat, în sec. XVIII, prin dese imigraţiuni şi colonizări. Valut de refugiaţi conduşi de către patriarhul Arsenie Ioanovici Şacabenl spori considerabil numărul Sârbilor mai ales în districtele Panciova, Becicherec şi Biserica Albă. Dacă răsfoeşti Etnografia lui Czoernig[2], imperialistul austriac, ale cărui date se pot ului liza numai

[1] Toate la *Szentkláray I.*, Oláhok költöztetése Délmagyarországon a mult században.

[2] Czoernig, Etnographie von Oesterreich I—II.

cu mare băgare de seamă, fiindcă nu odată le falşifică, te poţi convinge de marele număr de comune intemeiate şi colonizate de Sârbi până către sfârşitul sec. XVIII.

Astfel fu redus teritoriul etnic românesc al Banatului şi sfârticat, în mod metodic, de către administraţia austriacă, iar când Banatul fu reincorporat la Ungaria, administraţia nouilor comitate, cari se constituiră, mai aduse, în afară de Şvabii, ce nu mai conteneau să vie, încă şi Cehi, Slovaci şi un număr deosebit de mare de Unguri. Supt ochii noştri s'au întemeiat doar, cu protecţa unor legi constituţionale, cele câteva sate de ciangăi în Caraş-Severin, Timiş şi Torontal cari nu aveau altă menire, decât, să străpungă blocul românesc şi să asigure continuitatea liniei etnice maghiare cu Săcuii din Ardeal. Datele statistice culese de 100 ani încoace esprimă limpede rezultatele şi consecinţele acţiunei de colonizare a Nemţilor şi Ungurilor. In 1775 Români nu mai deţineau decât 60% din contigentul populaţiei, Sârbii 22%, iar Şvabii, Ungurii şi Bulgarii restul de 18%. Tablourile următoare ne lămuresc definitiv asupra rezultatului atins de colonizările streine [1]

	1797		1847	
Români	394.228	(57%)	497.595	(45%)
Sârbi	147.050		264 865	
Şvabi, Unguri etc.	126.634		338.015	

	1912	
Români	592.052	(37%)
Sârbi	275.615	705,855
Nemţi	387.544	
Unguri	243.152	
Alţii	76158	

---

[1] Datele aceste le-am dat după Vladimir Iaksić: Dispariţia populaţiei sârbeşti în Ungaria (sârbeşte), în Glasnik (1872) vol. XXXIII.

PĂSTORI ARDELENI
ÎN
PRINCIPATELE-ROMÂNE

de

Ştefan Meteş
Membru corespondent al Academiei Române

Multă vreme şi de mulţi istorici streini şi românii s'a susţinut că poporul nostru la începutul său a fost un popor de păstori, care îndemnat de trebuinţa de păşune a turmelor sale, trecea dela un ţinut la altul, şi i-a trebuit câteva sute de ani până a trecut dela viaţa aceasta păstorească nestatornică, la vieaţa aşezată de agricultor pe pământul unde locueşte astăzi. Teoria aceasta abandonată acum cu totul, doar d. Ovid Densuşanu mai încearcă s'o învie cu o largă informaţie din toate timpurile şi locurile, dar fără nici un rezultat trainic, pentrucă toată desvoltarea istorică a neamului românesc contrazice originea noastră exclusivă de păstori.[1]

Ştiinţa istorică modernă a dovedit deplin, că noi n'am fost un popor veşnic călător după nevoile schimbătoare ale turmelor, ci un popor care niciodată n'a părăsit pământul pe care-l stăpâneşte acum, deci un popor stabil, ocupându-se în marea lui majoritate cu agricultura şi numai o mică parte cu păstoritul. Românii din anumite ţinuturi cari practică păstoritul în zilele noastre l-au practicat şi în trecut, coborîndu-ne cu ei până în îndepărtatul ev mediu. Numai acolo au părăsit ai noştri această ocupaţie aşa de rentabilă, unde împrejurările s'au schimbat cu desăvârşire şi numai tolerează păşunile grase pentru turmele bogate în oi, vite, etc.

Vechimea păstoritului la noi o dovedeşte limba românescă; nu e aici un singur cuvânt esenţial şi indispensabil care

---

[1] Vezi *Păstoritul la popoarele romanice* Bucureşti, 1914, combătut cu succes de P. Cancel într'un studiu din *Convorbiri literare*, XLVII (1913) no. 9 apoi O. Densuşianu, *Vieaţa păstorească în poezia populară*, I—II, Bucureşti, 1922—3.

să nu fie de origine latină. Aşa de pildă: *animalele boul, vaca, taurul, viţelul, juncul, calul, armăsarul, mânzul*, apoi *porcul, scroafa, purcelul*, şi *oaia, berbecul, mielul, noatinul, terţiul, capra, iedul*, pe care *păcurarul* le adună în *turmă*, le *tunde lâna* şi le *mulge laptele*, făcând *unt* şi *caş* bun. [1] De aceeaş vechime, dacă nu toate şi de aceeaşi origine latină sunt şi cuvintele, cari privesc tot vieaţa păstorească: brânză, urdă, smântână, *chiag*, apoi *mioară*, strungă, *stână* şi îndispensabilul *fluer*. [2]

* * *

Pe păstorii români îi întâlnim pretutindeni în sudul şi în nordul Dunării. Numeroase turme ale „vlahilor" străbat câmpiile şi munţii încărcaţi cu păşune ale Macedoniei. Păstorii aromâni de aici (numiţi şi Fărseroţi), determinaţi de nevoile turmelor, aveau două locuinţe una de vară şi alta de iarnă. Incă în veacul al XI Kekavmenos, scriitor bizantin, ne vorbeşte despre ei astfel: „E obiceiul lor, ca familiile şi turmele Vlahilor să petreacă din luna Aprilie până în Septemvrie pe munţii cei mai înalţi şi în locurile cele mai reci". Toamna se coborau cu turmele dela munte în câmpiile Macedoniei, unde iernau până în primăvară, când se urcau iarăşi la munte. Avem o descriere admirabilă a unei astfel de plecări a păstorilor aromâni din Albania şi Epir făcută de călătorul frances Pouqueville (1820), care a văzut-o şi de sigur că ea se potriveşte şi cu împrejurările evului mediu: [3] Migraţiunea anuală a Valahilor are ceva impozant şi solemn, ce nu se vede la alte popoare. La o epocă determinată şi anume la Sf. Dumitru, triburile reunite fac o serbătoare generală în satele Avela, Perivoli şi Samarina, aşezate pe ramura macedoneană a Pindului. După ceremonie, bătrânii ţin sfat şi aleg câteva familii mai robuste, pe care le orânduesc a păzi în timpul iernei locuinţele părăsite de ceilalţi.

Rânduiala plecării fiind regulată, preoţii o anunţă prin rugăciuni, răspândind binecuvântările lui Dumnezeu asupra poporului. După toate acestea despărţirea, care e mişcătoare şi duioasă,

---

[1] Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. Lateinische Elemente. Heidelberg, 1915, Densuşianu O. *Histoire de la langue roumaine*, I. Paris, 1902.

[2] Vezi articolele de Puşcariu şi Giuglea în *Daco-Romania*, II—III, Cluj. 1923—4 şi observaţiile lui O. Densuşanu în revista *Grai şi suflet*, I. Bucureşti, 1923.

[3] Filipescu *Coloniile române din Bosnia*, 1906, ed. Acad. Rom. pp 71—2.

apoi întreaga populaţie se ridică şi împărţită pe secţiuni porneşte. Opririle pentru păşunatul turmelor ca şi opririle pentru popas noaptea, sunt alese şi hotărîte de mai înainte. Prin strigăte prelungite îşi iau rămas bun dela cătunele şi locuinţele ce părăsesc, îşi întorc capul spre a mai zări încă odată acoperemântul ce-i va adăposti la primăvară iarăş, şi jelesc pe cei cari rămân pe urmă ca păzitori. Tot aşa şi berzele, paseri călătoare, îşi lasă cuiburile şi însoţite de nouăle odrasle se avântă peste mări, sperând a reveni la redeşteptarea primăverii spre a locui iarăş ţărmurile abandonate cu durere, din cauza celor rămaşi în urmă. Pe coastele munţilor se văd turmele înaintând în coloane şerpuite, sunetul telencilor dela gâtul ţapilor şi berbecilor, strigătele animalelor de tot felul, vocile amestecate premerg, însoţesc şi urmează lungul şireag al emigranţilor din Pind, cari îşi revarsă populaţia văratecă peste luncile Macedoniei. Bătrânii, flăcăiandrii, bărbaţii, fetele îmbrăcate cum erau în vechime fecioarele din Sparta, mamele împovărate de leagănul noilor născuţi pe cari îi poartă ca în desagii pe umeri lor, păşesc încunjuraţi de atâtea animale domnestice: cai robuşti, catâri încărcaţi cu bagaje, deasupra cărora cântă cocoşul, ceasornicul călivelor, anunţând orele nopţii. Toţi plini de sănătate, strălucitori de speranţă, pornesc la drum să caute abundenţă şi un climat mai dulce, unde să trăiască sub corturi ori prin satele lor, pe unde îşi au locaşul de iarnă. Dacă atitudinea lor n'ar fi paşnică şi pastorală, cineva văzând aceste colonii pribege, s'ar crede în timpurile în care nordul vărsa populaţiile sale devastătoare asupra ţerilor mult încercatului Orient.

...Toţi păstorii români, cari locuesc pe muntele Pindului, au o vieaţă simplă şi apropiată de timpii anteriori. Ei fac tasuri, fluiere găvane, căuşe, linguri de lemn foarte fin lucrate. Cântă cu fluierele arii duioase şi pare că se aşează oarecari raporturi între sunetul fluerului şi turmele lor. Ei le comandă cu muzică; au sărbători păstoreşti, dintre cari cele mai mari sunt tunderea oilor şi fătarea mieilor".

Descrierea aceasta atât de plastică a coborîrii de la munte şi a vieţii păstorilor aromâni, se potriveşte foarte mult cu aceia a oierilor ardeleni în Principatele române.

Toată Peninsula Balcanică e străbătută de păstorii vlahi, pe care îi întâlnim cu turmele lor în Bulgaria, Serbia, Dalmaţia, —

unde până astăzi s'a păstrat datina de a număra oile în româneşte — Croaţia [1] apoi prin Ungaria apuseană, în judeţele Vaş, Sopron, Veszprém, Baranya [2] Evident că aceşti oieri despărţindu-se de puternicul trunchiu al neamului lor şi de pământul strămoşesc, au fost desnaţionalizaţi complet în marea de străini şi *astăzi numai izvoarele* istorice ne mai amintesc că pe acele locuri au băciuit cândva oieri din neamul nostru.

* * *

Venim acum la oierii ardeleni. Inainte de-a vorbi de ei în raport cu Principatele române, să ne oprim puţin asupra emigrărilor lor în apus şi nord. Mânaţi de nevoile turmelor ei cutreeră şesul Ungariei, îi aflăm în sec. al XVII-lea la Kecskemét, [3] apoi trec în părţile nordice ale regatului ungar, în munţii bogaţi cu păşune din judeţul Lipto, Arva cu vre-o 10 sate, [4] Trencsén, unde, se adăpostiră încă din veacul al XVI-lea [5] Unii înaintară, încă în evul mediu, până în Moravia [6] şi nu ştiu dacă gazetele din Apus nu sunt greşit informate, când mai vorbesc la 1638 de o răscoală a „Valahilor din Moravia, [7] pe cari de sigur cu mult înainte îi înecase valul slav. Alţii ajung, prin pasurile Carpaţilor, în Polonia, încă în veacul al XV-lea, ocupând ca colonişti câteva ţinuturi şi bucurându-se de privilegiile îndătinate. [8] Analele de Pilsnicz spun că în 1490-1, fiind o iarna cumplită cu zăpadă mare în munţii Poloniei, au pierit în urma viforului „Românii cu oile“. [9]

Soartea tuturor acestor oieri români a fost ca şi a celor veniţi din sudul Dunării: ei au perit în masa cea mare şi compactă a străinilor, de obiceiu slavi. Multe cuvinte româneşti, cari se raportă la vieaţa pastorală, au trecut în limba acelor în mijlocul cărora au trăit şi au dispărut atâţia păstori români. Nu lip-

---

[1] *Ibid.*, şi Meteş, *Românii din Croaţia* în ziarul *Patria*, III Cluj 1921 no. 254, 256, 258.

[2] Takáts Alex, *Rajzok a török világból*, II, Budapesta, 1915 p. 296.

[3] Takàcs, o. c. p. 260 n. i.

[4] Meteş, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţerile-române în Ardeal şi Ungaria* în ziarul *Patria* V Cluj 1923 no. 116-122.

[5] Takács, o. c.

[6] Haşdeu, *Etymologicum magnum Romaniae* III Bucureşti, 1893 p. XXIX şi urm; Burada, *O călătorie la Românii din Moravia*, Iaşi, 1894; acelaş, *O călătorie la Românii din Silezia* Iaşi, 1896.

[7] *Revista istorică*, 1921 p. 120.

[8] Mototolescu *Ius valachicum în Polonia*, Bucureşti, 1916, pp. 14-5, 42-5.

[9] *Revista istorică*, 1921 p. 118.

sesc la Slavi şi în deosebi la Unguri următoarele cuvinte luate dela noi: berbec, capră, ţap, noatin, urdă, brânză, strungă, stână, mioară şi fluer. [1] Erau mult căutate la Unguri „oile româneşti" pe cari le tundeau de 2 ori pe an, având o lână cu păr lung. [2]

Să vedem ce dijmă dădeau proprietarii români de oi nobililor unguri în Ardeal şi Ungaria. In Ardeal s'a introdus pentru Români aşa numita dare de oi *„quinquagesima"*, care constă din următoarele: din 25 oi se dă 1 oaie cu miel, din 50 oi 1 oaie cu miel şi o mioară, din 75 oi 2 oi cu miel şi o mioară, din 100 oi 2 oi cu miel şi o mioară; cine nu are 25 oi, dă ca rescumpărarea de fiecare oaie 2 denari, deasemenea cu 2 den. se rescumpăra oile ce trec peste 25, 50, 75, 100. [3] In părţile ungureşti în ţara Oaşului iobagii români cu oi, pela Rusalii dădeau *tretină*, adecă câte o oaie şi câte 1 caş; [4] pe domeniul Oradia-Mare, în satul Carand [5] se dă *dela oile fătate de pe o moşie 2 berbeci*, dela celelalte ori câte ar fi numai o oaie, de strungă, 1 „miel de strungă" şi o oaie de fum. In aceste părţi ungureşti darea oilor se numea „censul Valahilor sau vigesima oilor numită strungă". [6]

In nord-vestul Ungariei, unde am văzut, că încă poposeau păstori valahi, se da dela oi, „censul valah". Aşa de exemplu: pe domeniul Murany, (jud. Gömör) la 1598, în satul Lehota dela 100 oi se dă 3 miei, 2 miei berbeci, şi 3 caşi; fiecare sat câte o „tonă" de brânză, şi dela fiecare turmă 1 miel numit prazovithi; [7] la 1652 se dă „dijma mieilor" din oile şi caprele cu lapte 25 cu miel sau ied, 25 caşi şi lângă fiecare caş câte 30 den. pentru proprietarul nobil; dacă oierul are colibă pe locul de păşunat, mai dă 1 caş judelui curţii; [8] iar la 1695 se rescumpără în satul Sunyácz, fiecare oaie cu lapte cu 14 den. cea stearpă

---

[1] Takács, o. c. p. 298, 336, 338, 341.

[2] *Ibid.*, p. 336, Păstorul de oi la Făgăraş se numea *scutar Ibid*, la 1638,56 Cuvântul *scutar* îl întâlnim şi în Moldova, Vasiliu *Cântece etc. de-ale poporului*, ed. Acad. Rom. Bucureşti, 1909 p. 68.

[3] *Erdély országgyülési emlékek*, I, Budapesta, 1875 p. 241 (Dieta din Turda, 24 Mai 1548)

[4] Takács, *o. c.*

[5] *Ibid.*, p. 304 n. 2 (din 1602)

[6] Takács *o. c* p. 301.

[7] *Ibid*, p. 302-n. 4.

[8] *Ibid.*, p. 307.

cu 12 den; pentru o colibă se dă un miel şi un miel berbec (?)[1] „Satele valahe" de pe domeniul Lednicza (jud. Trencsén) dădeau de fiecare iobag cu oi 5 fl. 20 cr. la Sf. Ioan; satele Dobkova, Lisa şi Luki tot din acest judeţ plăteau vigesima (20%) oilor şi câte un „caş valah"[2] care era vestit ca şi „brânza valahă" şi mult *căutate* în toată peninsula balcanică încă din veacul al XVIII-lea.[3]

E interesant să ştim, în ce condiţii era angajat un cioban în Ardeal. In privinţa aceasta avem o ştire din 1549 de pe domeniul Făgăraşului: «Aci le plătim după acest obiceiu: Dela Sf. Gheorghe până la Sf. Dumitru din 10 oi 2 şi pe an de 2 ori haine. I se dă pei dela oile cele moarte sau o sarică. La un om pe lună 1 câblă de grâu, iarna din produsul oilor brânză, iar vara din laptele oilor. Pe zi trebue să facă un caş, începând cu ziua Sf. Gheorghe. Dacă mieii mai cresc trebue să facă pe zi 2 caşi, alegând miei la ziua Sf. Urban, fac în fiecare zi 3 caşi. Acela care îngrijeşte de „măierişte" adecă de stână, mai capătă a 7-a parte din caş[4] Acest obiceiu privitor la plata păstorilor se practică şi în alte părţi ale Ardealului cu unele modificări cerute de oameni şi de împrejurările locale.

* * *

Păstorii ardeleni în raporturile lor cu Principatele, fie Ţara-Românească, fie Moldova, nu cunoaşteau graniţă. Nici un obstacol nu-i putea împiedica de a petrece cu turmele pe aceleaş locuri, atât vara cât şi iarna, unde se obişnuiseră ei de veacuri. Treceau cu oile prin pasurile Carpaţilor, dar de atâtea ori luau drumul, bine cunoscut, peste creerii munţilor pentru a scăpa de vama cerută, care dacă nu era mare, le făcea multe neplăceri.

Imensele turme de oi, dar şi de vite şi cai, cari treceau munţii pentru hrana îmbelşugată a câmpiilor din Ţerile române, erau proprietatea *Românilor ardeleni dela* graniţă: Mocani, Măr-

---

[1] *Ibid.*, p, 308.

[2] *Ibid.*, p. 303 n. 2 (din 1600).

[3] Metes, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul până în sec. al XVIII-lea,* Sighişoara, 1921. p. 39. Constantinescu, *Despre Morlachi* în *Omagiu lui N. Iorga*, Craiova, 1921 pp. 79-100

[4] Takacs *o. c.* p. 278-9.

gineni (din jurul Sibiului), din ţinutul Haţegului, şi al Făgăraşului, [1] dar erau în mare măsură şi proprietatea nobililor unguri, şi ale Saşilor, care zilnic aveau interese de comerţ. cu Principatele române, izvorul de bogăţie al oraşelor săseşti. Deşi proprietarii de oi erau de neam deosebit, totuşi păstorii turmelor se alegeau exclusiv numai dintre Români.

* * *

Până la începutul veacului al XVIII-lea nu avem un document sau privilegiu domnesc, care să ne arăte lămurit ce situaţie aveau păstorii ardeleni în Ţerile române. Ştirile anterioare sunt scurte şi diverse. [2] Se trec de o parte şi de altă oi, se face comerţ cu ele [3], multe se fură, se fac opriri, cari se sfârşesc cu procese interminabile. Dar aşa cum sunt merită să fie cunoscute.

Până pela 1630 păstorii ardeleni, cari îşi păşunau turmele în Ţara-Românească, nu dădeau nici-o dijmă pentru visteria domnească.[4] In schimb plăteau proprietarilor boieri sau mănăstiri o taxă în bani sau în natură pentru păşunatul de vară sau de iarnă luat în arendă. Taxa aceasta era în funcţiune de buna înţelegere între proprietari şi păstori şi se schimba după oameni şi locuri.

Dela 1542 avem o scrisoare a castelanului de Făgăraş D. Gerdey către Sibieni în care ne spune, că el are un contract cu Domnul Ţerii Româneşti (Radu Paisie), ca oamenii lui pot să pască liber şi fără nici o piedică oile sale în munţi; însă păstorii Sibienilor împreună cu alţi complici i-au furat vre-o 100 oi din Ţara Românească şi ce a fost în colibă au împărţit între ei şi-au

---

[1] O conscripţie din 1632 ne dă numele tuturor satelor din ţara Făgăraşului, arătând numărul oilor, caprelor, mieilor, berbecilor, ţapilor: cetatea Făgăraş avea 16984 oi, curtea din Porumbacul jos de 5414 oi, şi cea din Comana de jos 4417 oi *Arhivele Statului*, Budapesta, *Urb. et. Conccript.*, fasc. 14 no. 41. Turmele acestea păşteau pe câmpiile Ţerii Româneşti.

[2] In 1521, 1524, 1528 cnezii din Răşinari Ivan şi din Cacova Oprea merg la Domn şi Banul Olteniei pentru oile şi vitele ce le aveau la păşune în Ţara Românească Hurmuzaki XI p. 844 (6 Aug.), 847 (3 Iunie); (Maiu 20); despre, 5000 oi şi 100 cai ai oierilor dela Sibiu furaţi în Muntenia în Iulie 1583. Hurmuzaki XI p. 882 (Iul. 22).

[3] Vezi în privinţa comerţului cu oi cartea mea, *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Ardealul*, Sighişoara, 1921. pp. 113, 129, 143, 157, 160, 176, 183.

[4] *Török-Magyarkori tört. Emlékek*, IV pp. 244-6.

mâncat[1] Plângeri de felul acesta sunt multe. Ștefan Vodă Tomșa, la 1622, se tânguie Bistrițenilor, că hoți ardeleni au furat oi, cai și vasele dela stână[2] La 1651, Vasile Lupu scrie Sașilor din acel oraș că ardelenii au furat vre-o 760 oi, au legat cobanii și au luat și vasele de fier;[3] la 1665 ciobanii ardeleni fură boi și-i *taie la stână* în Moldova, unde sunt și prinși și li se cere despăgubire.[4]

La sfârșitul veacului al XVII-lea un cioban Mihailă Călbază din satul Bistrița (ținutul Suceava) se jeluește Domnului Moldovei contra „unui ungurean, că fiind el păcurar cu mine și au tăeat pe 2 păcurari bârsănești de la un munte Măiuruș, cumpărând acel munte împreună cu acei Bârsani și au fugit în Țara Ungurească, și au venit Bârsanii și ne-au luat 66 oi pentru fapta acelui Ioan Păcurar și ne-au mai luat și 1 iapă cu străjnic, tot pentru acea pricină, și acum el șade în Țara Ungurească și eu am rămas sărac pentru dânsul". Cere intervenția Domnului. ca să-i se facă dreptate.[5] Multă gâlceavă a făcut nobilul Ștefan Raț din Făgăraș (în 1674-77), căruia niște „oameni răi" i-au prădat turmele la „spartul plaiului", deci toamna. pe care le avea pe muntele Berivoiescul.[6] Ani de zile a ținut procesul afirmând cu „hiclenie" că Rucărenii l-au păgubit, deși după mărturisirea vameșilor, pârcălabilor, preoților și bătrânilor din Dragoslavele și Rucăr s'a dat în samă ispravnicilor lui Ștefan Raț „toate oile și cai și vaci și tot, s'au numărat aici la posadă, în straja vămii, s'au dat în mâna acestor ispravnici, anume Aldea Toflan, Lupul și Stoica

---

[1] Hurmuzaki. XV p. 419—20 no. 778; iobagul Oprea din Vingard la 1545 trece în Muntenia cu 130 oi, 40 boi și vaci 6 porci *Ibid.* p. 444; la 1583 un Cristea trece pela vama Câmpulungul Moldovei vre-o 700 oi, fără să dea vamă. *Ibid.*, no. 1274. Principele Ardealului Gh. Rákoczy, la 1642, trimite oi la pășune în Țara-Românească. *Ibid.*, no 2032.

[2] *Ibid*,, pp. 930-1 no. 1808.

[3] *Ibid.*, no. 2257; oi furate de moldoveni și un caval. *Ibid.*, no. 2337.

[4] *Ibid.*, no. 2442; oi furate de ardeleni în Țara Rom. jud. Dâmbovița Iorga, *Brașovul și Românii* (= *Studii și documente*, X). București, 1906, p. 175 no. 2

[5] Iorga, *Studii și Documente*, V p. 511: O jalbă din 1742 către starostele din Putna a Bârsanului Ion Brumar din Soveja contra lui Ion Haețul Bârsan din Cașin pentru o bătaie dintre ciobanii lor *Ibid.* VI, p. 388.

[6] Iorga. *Ibid.*, X p. 153-4 și urm, vezi 2500 oi ardelene oprite de Radu vel Aga pentru niște Țigani fugiți la Brașov. *Ibid*, p. 128,146; alte oi oprite pentru niște berbeci cumpărați de Brașoveni dar neplătiți. *Ibid.*, p. 50-1; Boii furați dela un Român din jurul Bucureștilor s'au aflat într'un sat lângă Dobrițin. Takács, *o. c.* p. 272 n. 3.

toate pe număr şi nimic n'au fost lipsă, nici de oi, nici dintr'altele, făr numai 20 de berbeci, cari i-au oprit Rucărenii cei ce au mers de au luat marha din munte... de la oi nici un venit nu ştim să fi fost, nici urdă, nici brânză, nici dintr'altele, că fiind oile fără de stână, sau şi sterpite, deci nu s'au ales nimic de venitul lor. Iară nişte miţe ce s'au tuns dela oi, s'au vândut, de au fost de mâncat păcurarilor şi de încălţăminte. Iar Tohănenii n'au nici un amestec, n'au nici o vină. Cei 4 cai opriţi pentru „treapădul nostru" i-am dat lui Bărsan din Şinca. [1]

Cel dintâi Domn în Ţara Românească, care ia dijmă dela turmele de oi ale păstorilor ardeleni, e Leon Vodă la 1629. Urmaşul acestuia Mateiu Vodă Basarab spune într'un act din 29 Iunie 1635 că „după dreptate nicidecum n'ar trebui să se ia dijmă", dar ca să nu se ivească din aceasta ceva nemulţumiri, el împreună cu boierii se obligă se dea în tot anul cât va fi Domn, în ziua de 24 Aprilie, principelui Ardealului Gheorghe Rakoczy suma de 5000 floreni, ca o rescumpărare a dijmei ce-i dădeau oierii ardeleni din Muntenia. [2] Evident că oierilor nu le-a convenit această nouă sarcină, dar nu aveau ce face. Saşii asemenea aveau oi multe în munţii Ţerii-Româneşti, dar căutau prin *daruri sau prietenii* să scape de dijma domnească turmele lor.

Aşa la 1652 judele Braşovului trimite daruri lui Radul vel Comis, ca să intervină la Domn pentru scutirea de dijmă a oilor lui. Acesta răspunde că a primit darul mulţumindu-i; „pentru rândul oilor dumitale... cum au îngăduit Măria Lui dumitale, tot va îngădui şi acum, pe ce vor fi bucate alese ale dumitale. [3] Iată un prietin al Domnului, Mihai Herman din Braşov, despre care scrie Duca Vodă, din Bucureşti la 25 Noemvrie 1675 aceste cuvinte: „Ca să aibă aş ţinerea la oile lui, aici în ţara Domniei Mele, şapte ciobani, însă să fie oameni streini bârseani din Ţara Ungurească, fără bir şi fără nici-o gâlceavă. Iar oameni de ţară să

[1] Şcheii din Braşov jefuiesc pe sătenii din Rucăr şi Dragoslavele în 1691. luându-le 130 cai, 250 oi şi 180 vaci. Iorga, *Studiu şi doc.* X, p. 202; Constantin Vodă Basarab intervine la Rakoczy, în Iulie 1655, să dispună ca cele 1400 oi ale unui nepot al lui Udrişte furate de Ardeleni să se dea înapoi. *Mon. Hung. Hist, Dipl.* XXIII, p. 215.

[2] *Török magyar kori tört emlékek,* IV, p. 244-6, şi Iorga *Studii şi doc.*, IV, p. 26-7 unde se fixează ziua de plată 6 Martie st. v.

[3] Iorga, *Studii şi doc.* X p. 198, 363. Vezi despre oile Saşilor în Muntenia la 1681 şi la 1684, când au trebuit să le aducă acasă, fiind o iarnă grea *Quellen zur* Geschichte der Stadt *Kronstadt*, IV, pp. 207, 212.

nu fie nici unul". Şi porunceşte slugilor domneşti să se ferească de aceşti ciobani, „să le daţi bună pace de toate, că cine le-ar face vre-un val, rea'scârbă şi certare vor petrece dela Domnia Mea. Iar de se va afla între ciobanii Sasului, ca unul să fie om din ţară, pentru acela să nu fie scutiţi nici ceilalţi, ci să dea seamă, şi oile lui încă să nu le aducă în ţara Domniei Mele, ci să lipsească din ţară. Pentru că aşa s'a prins înaintea Domniei Mele".[1]

Inainte de a ne opri asupra păstorilor ardeleni sub domnia lui Constantin Vodă Brâncoveanu, când ştirile curg mai bogate, să vedem legăturile *oierilor sau păstorilor* secui cu Moldova.

* * *

Vasile Lupu vesteşte la 4 Maiu 1652, tuturor orăşenilor din târgul Oşorheiu din Ţara Ungurească, că le-a dat muntele Cheşcheş-Jiroş, care este în ţara domniei mele ... să-l ţie ei şi să-şi pue stânile pe acel munte ... şi să aibă a da birăul şi cu orăşeni vinitul ţerei ce este, iar altu nime să nu se mai amestece de acum înainte". Iar birăul să scoată stânile şi dobitoacele de pe acel munte" ale lui Mihalciu Francisc, care a ţinut până atunci muntele în arendă.[2] Gheorghe Stefan Vodă aprobă această arendă, la 5 Maiu 1656,[3] poruncind tot atunci Vornicului de Vrancea şi la toţi oamenii de acolo: „pe unde se vor prileji a imbla păstori cu oi şi cu alte bucate (vite) a târgului Oşorheiu dacă veţi vedea cartea domniei mele, iar voi toţi să aveţi a-i lăsa să imble cu pace, să se hrănească cu pace, întru nimic să nu-i învăluiţi, numai ca să aibă ei a da ce este adetul domnii, cum este obiceiul de veac.[4] Către aceiaş se adresează, în 20 Octomvrie 1658, din Oşorheiu, — unde era pribeagă, — Doamna Safta a lui Gheorghe Ştefan, ca pe păstorii de mascuri ai târgului Oşorheiu să-i lasă în pace şi să nu le iea a zecea din mascuri.[5] Hrisovul de mai sus al lui *Vasile Lupu* a fost întărit pe urmă de Duca Vodă (16 Iul. 1671) şi[6] Antonie Vodă (1 Iul. 1676).[7]

---

[1] *Iorga, o. c.* p. 363-4 no. 3.

[2] Iorga, *Acte româneşti din Ardeal privitoare la legăturile Secuilor cu Moldova* (extras din *Buletinul comisiei istorice*, II), Bucureşt, 1916 p. 193 no. I.

[3] *Ibid.*, p. 193—4 no. II.

[4] *Ibid.*, p. 194 no. III.

[5] *Ibid.*, p. 194—5 no. IV.

[6] *Ibid.*, p. 195 no. V.

[7] *Ibid.*, p. 196 no. VI. Moldoveni, cari fug cu oile în Ciuc. pentru a nu da goştină. *Ibid*, p. 207—8 no. XXVI (din 1681): 60 oi furate din Ardeal *Ibid.*, no. 27.

Dând în fiecare an cămăraş'lor din Ocna poclonul sau „colacul" obişnuit, vedem că târgoveţii din Oşorheiu şi în Maiu 1725 îşi vărau „cirada" sau „ciurda de bucate", vaci, cai în muntele Ocnei: Cheşches-Jiroş. [1] In 24 Maiu 1734 birăul din Ocna scrie celui din Oşorheiu, pentru muntele nostru care l-aţi păscut d-voastră cu ciurda până acum, de acum să şti dumneata că nu vi-l mai dăm şi să nu vă suiţi ciurda acolo, căci acum ne trebue tot nouă, nu vom să-l mai dăm".[2]

Peste aceasta dorinţă, Constantin Vodă Mavrocordat, în 5 Iulie, acel an, întărea şi pe mai departe dreptul de folosinţă al Oşorheienilor asupra muntelui numit mai sus. [3] Tot aceştia folosesc muntele şi la 1744, când dau „după obiceiu" trei caşi birăului din Ocna,[4] ca şi la 1750.[5]

Nicolae Vodă Mavrocordat dă poruncă tuturor slujbaşilor săi, în 2 Sept. 1710 [6], ca pe cei „12 păstori şi purtători de grijă a bucatelor" nobilului Ştefan Daniel din Ţara Ungurească, cari sunt streini şi vecini dumnisale, „să aveţi a le da foarte bună pace lor şi bucatelor dumnisale", îi scuteşte de toate dările şi angăriile cari le dau ceialalţi locuitori ai Moldovei; caii lor de olac şi boii la podvezi nime să nu le ia, şi să aibă voie a se hrăni pe locul acela carele îl va năimi stăpanul lor dela locuitorii ţerei şi a păşiuna bucatele „lui Ştefan Daniel, fără nici o oprelişte".

* * *

Care era situaţia păstorilor ardeleni sub domnia lui Constantin Brâncoveanu? Documentele contemporane de mai jos ne-o arată.

La o jalbă a oierilor de sub stăpânirea cetăţii Braşovului Constantin Vodă, la 17 April 1696, răspunde sfatului acestui oraş cu cuvintele: Veţi şti d-voastră, că noi n'am fi poftit să se ia

1 *Ibid.*, p. 198—201 no. X-XVI; p. 206 no. XXIV.
2 *Ibid.*, p. 202 no. XVIII.
3 *Ibid.*, p. 197—8 no. IX.
4 *Ibid.*, p. 202—3 no. XIX şi XXVIII.
5 *Ibid.*, p. 203 no. XX.
6 *Ibid.*, p. 196 no. VII; vezi actul lui Grigorie Ghica Vodă despre păscutul în Moldova la 600 mascuri ai Oşorheiului *Ibid*, p. 198 no. VIII (din 27 Maiu 1729); oile nobilului ungur Petru Banffy în Moldova. Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 25 (din 1707).

dela nimeni nici-o oaie, numai de mare nevoie şi de mult pās ce au fost asupra ţărăi, n'am avut ce face". Sultanul i-a cerut 20000 oi pentru nevoile Impărăţii. „Cunoscând că nu ieste cu putinţă ca să se poată plini aceste oi numai dela ţară, pentru mare pās s'a socotit ca să facă ajutor şi oamenii din ţara d-voastră, pentru ca să se ridice acest greu". Dela toţi oierii ţării Ardealului a luat 1000 oi, adecă de la fiecare 100 câte 1 oaie şi câte 3 bani de oaie „pentru plata celor ce-au dus oile până le-au dat în seama Casap-basii". „Dacă s'a luat 5 bani în loc de 3 s'a făcut fără ştirea noastră". Iar pe Ivan Căpitanul care a luat plusul de 2 bani „l-am scos din Căpitănie", şi l-am apucat de a intors cei 2 bani, cari fac 15 taleri, pe cari îi trimite judelui Braşovului, ca să-i dea apoi „oamenilor dela cine s'au luat". Iar oile ce au luat, a se mai întoarce înapoi nu se pot, că s'au dat de câtăva vreme în sama oamenilor Casap-başii şi s'au şi dus cu dânsele, şi n'avem ce face". Pe spătarul Drăghici, care le făcea „mult val şi supărări" oierilor ardeleni, Constantin Vodă îl destitue din slujba de ispravnic la Câmpina „că noi unele ca acestea nici de cum nu le suferim, — încheie Brâncoveanu — ce pururea poftim să avem cu d-voastră bună vecinătate şi prietinească dragoste şi aşa voim, ca şi oamenii d-voastră să aibă bun traiu în ţara noastră, şi ni se pare că nu vor mai avea de aceste supărări". [1]

Cu toate că Ţara Românească gemea sub apăsarea şi exploatarea lacomilor Turci, jupânii Saşi voiau să scape de orice dijmă pusă asupra oilor lor, în deosebi cereau acest favor judele şi fruntaşii Braşovului. Iată ce-i răspunde Brâncoveanu judelui Braşovului (în 30 Decemvrie 1698) la scutirea de dijmă a oilor: „Pentru oile d-tale cum că au apucat oiarii pe oamenii d-tale de le-au plătit de oierit, de aceaşta vei şti d-ta, că estimp fiind al treilea an şi pentru marele pās al sărăciei din ţară, s'a socotit cu tot Sfatul nostru ca să dea cu toţii oerit estimp şi aşa şi sfeatnicii, cinstiţi boierii nostri, toţi au dat oierit, ce s'au socotit şi pentru alţi prietini cari au cărţi, ca să dea estimp, să ajute pe săraca de ţară, iar la anul şi la celalalt an vor avea oile d-tale pace". [2]

---

[1] Iorga, *Studii şi doc.*, X, pp. 365—6 no. 46.

[2] *Ibid.*, p. 369 no. 7. In 3 Dec. 1705 Constantin Vodă iartă de oierit pe fostul jude al Braşovului Gheorghe Ţaco. *Ibid.*, p. 369—70 no. 8.

La o nouă tânguire a judelui din Braşov în chestia Românilor din Scheiul Braşovului, cari având oi, vite în ţară, şi fiind băntuiţi, fără obiceiu, de ierbărit şi de vameşi, Domnul român răspunde în 9 Iulie 1706: „Noi atâta ştim că numai Scheaii cari şi-au ţinut dobitoacele în munte, la stăni, de le-au îngrăşat şi iar le-au dus innapoi, aceia şi-au plătit numai adetul muntelui, precum s'au putut tocmi la stăpânii moşii, iar ierbărit şi vamă n'au dat. Iar cei ce le-au coborât la vale, la câmp, dela aceia au luat şi vameşii vamă şi ierbarii ierbărit. Şi aşa am poruncit şi acum şi vameşilor şi erbarilor, pentru bucatele Şcheailor ce vor fi în munţi, să le dea pace, precum au fost obiceiul; iar nu şi ale altor oameni de acolo din Ţara Ungurească". Cei cari coboară vitele dela munţi mai la vale, vor da vamă şi ierbărit, precum dau dela oi oierit, aşa vor da dela celelalte dobitoace ierbărit, „fie Şcheau, fie cine va fi. Iar cui nu-i va plăcea aşa, este pe lesne să nu-şi mai aducă bucatele să le hrănească aici în ţară, ci şă şi le ţie acolo". [1]

Cererile tot crescânde ale Turcilor, silesc pe Constantin Brâncoveanu se pună o noaă dajdie pe vite, contra căreia Saşii braşoveni se grăbesc să protesteze, ca să nu supere cu ea pe oamenii lor. Domnul român, în 23 Ianuarie 1705, scrie sfatului orăşenesc aşa: Veţi şti D-voastră. că ajungând ţara aceasta la mare greu, de vreme ce i s'au dus numele la Poarta Impărăţii turceşti cumcă într'aciastă ţară s'au strâns atâta om şi atâta dobitoc şi din ţara turcească şi din ţara ungurească şi din Moldova, de este plină de oameni şi de dobitoace şi, cu acest nume mare ce s'au făcut ticăloasei de ţeri, ne-au încărcat cu dările, cât este peste putinţa săracilor şi nu mai contenesc cu cerutul — ce având mare păs şi supărare de bani, n'am mai avut ce să facem într'alt chip, ci ne-au căutat de nevoie de am scos seama a doua pe vite (intâia *samă* de dajdi fusese pe *capete*), cine pe cât va avea să plătească, şi aşa s'au socotit cu tot Sfatul şi boierimea noastră, ca să ajute şi striinii pe pământeni la acest greu". Dajdea aceasta va fi numai pe anul acesta, dacă îi va ajuta Dumnezeu să scape de această povară. Pentru buna vecinătate dajdea s'a fixat mai mică pentru Ardeleni, ei nu vor da ca pământenii ort, ci numai a treia parte adecă 11 bani şi fiindcă era seama a *doua* pe vite

[1] *Ibid.*, pp. 370—1 No. 9.

plăteau deci 22 bani.[1] Văcăritul acesta îl plătea chiar şi Domnul, „toţi boierii cei mari, şi mănăstirile toate şi arhiereii, şi toţi dela mare până la mic, nimănui măcar o vită nu se scuteşte". Ardelenii-zice Vodă,[2] — să dea toţi: nu se poate într'alt chip. Căci nu doar că sunt trecuţi dincoace acum de curând, ci de cătăva vreme să află veniţi şi aşezaţi aici în ţară, şi se hrănesc şi ei bine, ca şi aceşti pământeni". Singurii scutiţi de noua dajdie pe vite, din bunătatea Domnului, sunt judeţii şi falnogii braşoveni, apoi guvernatorul şi „neamişi mari" ai Ardealului, cari toţi aveau numeroase turme de oi şi vite pe munţii şi câmpiile întinse ale Ţerii-Româneşti.[3]

Ni s'a păstrat dela Brancoveanu, cu data de 12 Ianuarie 1712, o „foiţă de aşezământ a obiceiurilor cele ce au avut să dea Şcheii din Braşov vameşilor din Câmpina şi dela Văleni şi vătaşilor de plaiu şi altora....[4] Aici găsim oare care amănunte privitoare la oierii din Şcheiul Braşovului. Pentru „vitele lor de oi şi de berbeci", la întors nu plătesc nimic. „Pentru stânile lor ce pun pe munţii, care cumpără de pe la boiari, de vor face tot caşcaval, iar nu brânză, acel caşcaval de-l vor vinde în târguri la Câmpina au la Văleni[de Munte], au măcar în ce târg, să-şi dea vama, iar de vor face tot brânză şi vor vrea să o ducă la casele lor în Ţara-Ungurească, pentru aceia să nu dea vamă". Să păstrează şi mai departe vechiul obiceiu de a da vameşilor câte un miel de turmă, când mână turmele de oi primăvara dela câmp la munte. Vameşii să-le dea câte un răvaş despre vama plătită. De fiecare cal dela turmă se dă 2 bani după obiceiu. — „De se va întâmpla că unora le vor fi oile schioape sau beteage, au vor fi apele mari, de nu le vor putea trece în sus, şi li se va întâmpla a le tunde aici în ţară, la Breaza au la Comarnic sau oriunde", şi pentru lâna ce vor trece în Ţara Ungurească să dea după obiceiu, vamă 40 bani pentru o povoară de cal; iar pentru pieile oilor moarte iarna în ţară şi pe care vreau să le ducă la casele lor în Ardeal, să nu dea nici-o vamă, dacă sunt din bucatele lor,

---

[1] *Ibid.*, pp. 32—3 no. 3. Acelaş privilegiu, scăzut îl căpătau dela Domnul român şi Sibienii cu toţi Românii supuşi lor, în deosebi Răşinarii, în ce priveşte taxa văcăritului pentru vitele ce le aveau în Ţara Românească Hurmuzaki, XV pp. 1518—9 no. 286; pp. no. 1521-2 2871—2 (din Ian., Febr. 1708).

[2] *Ibid.*, p. 372 no. 10 (13 Ianuarie 1707).

[3] *Ibid.*, pp. 372, şi 68—9 no. 13; 72—3 no. 16, p. 251 no.

[4] Iorga, *Studii şi doc.*, V, pp. 351-2.

„iar nu dela alţii luate, făcând meşteşuguri pentru ca să nu dea vamă". — Cei ce ţin stâni pe munţii: Buceciu şi Leaota, în hotarul Dâmboviţei, de'şi pogoară bucatele de pe la stâni şi de le vor vinde, atunci, după tocmeală, să dea vamă cel ce cumpără, şi Scheii să aibă pace, la caz contrar sunt datori să plătească vama Şcheii. Vama să ia numai dela unul, ori dela vânzător ori dela cumpărător şi în târgul unde să face schimbul.

Inainte de Brăncoveanu oierii din Şcheiul Braşovului au avut privilegii dela Antonie Vodă şi dela Şerban Vodă Cantacuzino, care s'au pierdut sau cel puţin până acum au rămas necunoscute, ca şi al lui Ioan Mavrocordat, care a domnit între 1716—19,

Nicolae Vodă Mavrocordat, în 15 Noembrie 1719, întăreşte „aşezământul" dat de Brâncoveanu, tuturor Şcheailor [2] dela Braşov (şi Bârsanii). Vom da aici numai părţile care nu sunt în cel al lui Constantin Vodă, pe care-l reproduce altcum în întregime. [3] Oierii numiţi sunt volnici a ţine în ţara Românească „căte oi voiesc şi să le pască de toamna până primăvară, la Sf. Gheorghe, când se duc ei la munte în Ţara Ungurească, ori pe moşia domnească, ori boerească ori megieşească, şi să n'aibă nici o opreală de nimenea. Numai şi ei să aibă a-şi păzi vitele, să nu strice niscai pâini sau livezi sau alte bucate ale cuiva. Şi pentru adetul moşii, unde-şi vor băga oile în baltă, să aibă a se tocmi cu stăpânul moşiei după cam le va fi obiceiul. Când i-ar lovi vremea rea de iarnă primejdioasă, să aibă a-şi băgarea oilor în baltă, ori pe a cui moşie s'ar întâmpla şi să nu aibă nici o opreală de la nimenea; numai să aibă a-şi da oieritul domnesc după obiceiul lor de oaie câte 10 bani [4] şi de numărătoarea oilor, de turmă 10 bani, [5] iar de altele de toate să fie în pace". Ciobanii de la oi, fiind oameni streini, *sunt scutiţi de* vel Seamă, şi de toate dajdiile şi alte greutăţi domneşti. „Pentru oile şi berbeci cari sunt „bucatele lor de casă", nu plătesc vamă, când vreau să le ducă

[1] Iorga, *Studii şi doc.* X, p. 373—5.

[2] Vezi un Şcheiu care la 1731 avea o mie de oi în Muntenia. Stinghe, *Istoria bisericei din Scheiu*, p. 91-2.

[3] *Ibid.*, p. 373-5 no. 11,

[4] *Ibid.*, V p. 344: Şi sub Brâncoveanu se dă 10 bani de oaie în 1697.

[5] Brăncoveanu, pentru a curma abuzurile oierilor strângători de bani, ia această măsură drastică, dar eficace: Care oiar va lua mai mult decât scrie mai sus, să ştie că pe oiarul acela voi trimite Domnia Mea de-l va spânzura acolo în judeţ. *Ibid.*, p. 344 (din 16 Noembrie 1697).

la casele lor în Ţara-Ungurească. Scuteşte de ierbărit boii şi vacile lor, ce au în Ţara-Ungurească şi le duc să pască în Ţara-Românească, şi apoi iar le duc înapoi.“

* * *

Fiind vorba mai sus de Şcheii din Braşov, ca oieri, amintesc aici, că biserica Sf. Nicolae din Şcheiul Braşovului primea o frumoasă danie anuală începând încă dela Aron Vodă al Moldovei (1594), [1] care pe urmă a fost întărită şi de alţi Domni români ai Moldovei până către finea secolului al XVIII-lea. Pe lângă dania aceasta în bani, Constantin Vodă Mavrocordat, la 2 Septemvrie 1733, dă voie, cel dintâiu, ca cei patru preoţi ai bisericii româneşti din Braşov să ţie fiecare câte o sută de oi în Moldova, scutite de „goştină bărsănească“, tot astfel şi păstorii lor de toate dările şi angariile, să nu dea cai la olac sau la podvezi, să nu li se facă nici o supărare niciodată şi de nimeni. [2] Domnii Moldovei următori întăresc această milă: Grigorie Ghica la 21 Ianuarie 1737 [3] Ioan Mavrocordat la 3 Decembrie 1743, [4] schimbă această scutire de goştină, etc. cu 4000 aspri, pe care îi da anual din banii ocnei, deoarece numiţii preoţi i-au arătat „că nu le dă îndemâna acuma a putea ţine acele oi aicea pe pământul *Moldovei*“. Cei 4000 aspri îi aprobă şi Constantin Vodă Racoviţă la 30 Ianuarie 1751. [5]

In actul de milă al lui Scarlat Vodă Ghica, din 20 Octomvrie 1757, nu se aminteşte nimic de cei 4000 aspri, ci numai de ţinerea celor 400 oi ale preoţilor din Şchei scutite de goştină şi păstorii de dări, adaugând încă scutirea de văcărit şi coniţă acelor 20 de cai dela turmele preoţilor. [6] „Mila“, în această formă din urmă, e întărită la 15 August 1760 de Ioan Teodor Vodă Callimachi, [7] la 1 Septemvrie 1766 de Grigorie Alexandru Vodă

---

[1] Vezi cartea mea, *Istoria bisericii româneşti din Ardeal*, I. Arad, 1918, pp. 99-100.

[2] Radu Tempea, *Istoria bisericei Scheilor Braşovului*, editată de Sterie Stinghe, Braşov, 1899 p. 183; Vezi şi privilegiul cu data de 21 Decembr. 1733 publ. în revista *Transilvania*, Sibiu, 1902 pp. 133-4.

[3] *Ibid.*, p. 182; nu din 1747 Ian., căci Ghica nu era atunci Domn al Moldovei.

[4] *Ibid.*, p. 190.

[5] *Ibid.*, p. 196.

[6] *Ibid.*, p. 199—200.

[7] *Ibid.*, 203-4.

Ghica,[1] la 10 Noembrie 1783 de Alexandru Mavrocordat Delibeiu [2] şi la 6 Oct. 1785 Alex. Mavrocordat II Firaris. [3] In actele acestor doi Mavrocordaţi nu se vorbeşte nimic de scutirea de văcărit şi coinţă a celor 20 cai dela turme, pecând Constantin Moruzi în hrisovul său din 22 August 1779 semnalează numai scutirea căilor şi nimic nu spune de cele 400 oi ale preoţilor. [4]

In vremea când mila moldovenească, se pare, că încetează pentru preoţii din Şchei, ea apare mai bogată oferită din partea Domnilor din Ţara-Românească. Aşa Alexandru Vodă Ipsilanţi, în 28 Septembrie 1775, [5] scuteşte de oierit 800 oi ale preoţilor din Şchei, apoi păstorii lor de toate dăjdiile şi caii de olac şi angarii. Ni se spune în acest act că scutirea *de oierit o avuseseră* preoţii şi dela Domnii Ţării-Româneşti, de mai înainte. Grigorie Ghica (1758?), Scarlat şi Alexandru Ghica. [6] Alexandru Ipsilant întăreşte, la 12 Noemvrie 1775, cartea lui Constantin Vodă Racoviţă din 1763, pe baza căreia protopopul Ştefan din Şcheiul Braşovului poate să-şi ţină nesupărat de nimeni 20 de cai la păşune în ţară pe lângă oile'sale. [7] Acest drept al protopopului îl întăreşte şi Mihai Vodă Suţu în 21 Octomvrie 1783. [8] Bunele relaţii ale părintelui Ştefan din Şchei cu Ipsilanti se văd din faptul că Domnul dă în 26 Februarie 1776, o carte de apărare „vătafului şi ciobanilor de la oile sfinţiei sale" în contra abuzurilor saigiilor, cari strâng oi împărăteşti (adecă pentru Turcii), ca „oile ce au de vânzare să le dea cu voia şi cu bună tocmeală şi cu preţul lor, cu banii gata iar nu în silă, şi fără preţ" cum voiau Turcii. [9]

---

[1] *Ibid.*, p. 207.

[2] *Ibid.*, p. 211.

[3] *Ibid.*, p. 214.

[4] *Ibid*, p. 208.

[5] V. A. Ureche *Istoria Românilor*, I. Bucureşti, 1901 pp. 58-9 Goştina celor 400 oi ale preoţilor din Şchei făcea, la 1763, a 8 bani vechi de o oaie, 29 lei 40 bani cf. Iorga *Documentele familiei Callimachi*, II. Bucureşti 1903 p. 103.

[6] Popa Dimtrie Duma cere în 29 Mai 1767 voie dela episcopul D. Novacovici să meargă Ghica Vodă în Ţara Românească pentru hrisovul oieritului celor 800 de oi ele preoţilor din Şchei. Iorga. *Studii şi doc.* XIII, p. 263 no. 140.

[7] Ureche p. 59-60; Vezi despre privilegiile Braşovenilor în Ţara Românească date de Ştefan Vodă Racoviţa î 15 Ian. 1765. *Revista nouă*, Bucurnşti, III (1890) pp. 303-4.

[8] Ureche p. 524.

[9] *Ibid.*, p. 58.

Alexandru Moruzi încă întăreşte privilegiul celor 4 preoţi din Şcheiu: Ştefan, Petru, Barbu şi Radu de scutire de oierit a celor 800 oi în 16 Noemvrie 1793; [1] tot astfel face şi Nicolae Mavroghni scutind şi cei 20 cai de la oi la 17 Octomv. 1789. [2]

* * *

Multe supărări şi pagube făceau saigii turceşti oierilor ardeleni în timpul cumpărărilor oilor, căci îi silea să-şi vândă oile cele bune „dându-le un preţ scăzut. Nu e de mirare deci ca şi oierii bârsani recurgeau la fel şi de fel de mijloace pentru a scăpa de jaful turcesc. Intr'un răspuns, din 11 Martie 1749, al lui Grigore Vodă Ghică către Braşoveni [3] că a luat măsuri aspre ca saigii turci să nu mai ia cu sila şi fără tocmeală oile bărsanilor, se află şi cuvintele *acestea: Dar şi d-stră* să daţi porunca oamenilor d-stră Bârsanilor, ca să nu tăinuiască oile ce vor fi având de vânzare, să le vânză la alţi negustori pe urmă, pentrucă, din poruncă împărătească, toţi alţi negustori sânt opriţi, nimeni să nu cumpere oi, până nu să va împlini suma oilor câtă este a să cumpăra pentru treaba împărătească". In contra saigiilor lacomi ia măsuri şi Contantin Vodă Racoviţa în 1753. [4]

Păstorii ardeleni erau, cu dijma şi taxa pentru oi, în funcţiune de imprejurările adeseori schimbăcioase din Ţerile române şi, deci să temeau totdeauna de mai rău, cunoscând lăcomia Turcilor şi corupţia slujbaşilor greci, turci sau chiar români, care nesocoteau de cele mai multe ori şi privilegiile lor precise. Orice svon de urcare a dijmei neliniştea mult pe bieţii păstori. Astfel la 1751 vestindu-se că oieritul a fost mărit magistratul cetăţii Sibiiu trimite pe „Grigorie scriitorul cel românesc al cetăţii" să întrebe pe Domnul român, dacă-i adevărat. Grigorie Ghica, Domnul Ţerii Româneşti dă de ştire „magistratului" şi „voua tuturor Românilor, şi altor striini, Saşi, Ungureni, carele locuiţi în ţara Ardealului şi treceţi cu oile la păşune aici în ţara Domniei Mele, unii iernându-vă oile voastre, şi alţii vărându-vă vara: [5] Noi nu ce-

[1] Ureche *Istoria Românilor* V. p. 47. Şi Domnii Nicolae Caragea Mihaiu Suţu în a doaua domnie, 25 Ian. 1792, au dat preoţilor din Şcheiu privilegiu pentru 800 oi.

[2] Ureche *o. c.* III p. 52 Vezi şi intărirea din 28 Maiu 1813 alui Ion Caragea. An. Ac. Rom. sect. ist. XIX p. 47.

[3] Iorga. *Studii şi doc.* X p. 376-8 no. 13-14.

[4] *Ibid.*, X p. 386.

[5] *Ibid.*, V p. 157—8.

rem a lua două oierituri, ci un oierit după vechiul obiceiu". Ce au urcat doi inaintaşi ai lui el a stricat „şi au rămas după obiceiul cel vechiu, precum au fost la răposaţii Domni, moşii şi strămoşii Domnii Mele".

In cea dintâiu domnie a lui Ghica (1733—35) se da 5 parale, urmaşii au ridicat oieritul la 10 parale, el îl reduce din nou la 5 parale şi, aşa va şi rămâne „până când ne va ţine Domnul Dumnezeu în domnescul nostru Scaun al ţerii aceştei". Îi mustră pentru alarmarea lor: Nu trebuieşte aşa, îndată voi după auzire mincinoase să vă faceţi nălucire şi spaimă; trebuieşte întâiu să auziţi porunca noastră, care se dă în scris, iară nu prin vorbe deşarte; că Domnia Mea toate poruncile, câte le dă, în scris, de se cetesc întru auzul tutulor." I s'a spus însă Domnului „cumcă de 2 ani încoace sânt unii din Ardeleni, cari îşi aduc oile la păşune în pământul ţerii vara, când este păşunea cea mai bună şi alişverişul cel mai de folos şi mai cu căştig, de fac brânză cascaval şi toate cele ce trebuiesc aici în pământul ţerii şi toamna la vremea oieritului, nu scoboară oile la baltă, au să le ţie pe munţii ţerii la fânaţe, ci pentruca să nu plătească oieritul se întorc cu oile în Ardeal, şi cu aceasta pricinuesc nu numai papubă Cămării domneşti, ci şi celorlalţi Ungureni li se face nedreptate; pentrucă cum va pute suferi Domnă Mea, unii din voi Ardelenii, pentrucă să coboară oile iarna la păşune în pământul ţerii, să plătească oieritul deplin, după obiceiul cel vechiu şi alţii, cari îşi ţin vitele la păşune vara, când este păşunea cea mai bună şi mai cu bişug şi mai de câştig, să nu plătească oieritul şi să înşele Camara Domniei?" Pentru aceştia cari fug s'a dat ordin să să le scrie oile şi să dea 5 „parale vechi". După plată să-şi ia răvaş de seamă dela mâna orânduiţilor boieri, ca toamna, la vremea oieritului, să nu aibă altă supărare. „A trimis cu scriitorul Grigorie la Sibiiu pe" Gheorghe Logofătul de taina ca să se cetească porunca aceasta. Să i se dea acestuia „în scris toate oile", pentru cari s'a plătit încă. „Să fie nesupăraţi şi de vamă, care le era obişnuit de le lua vama, şi de oaie şi de cai. „Astfel dând acum 15 bani vechi", nu li vor face supărare oierii toamna. Pot fi aşteptaţi şi până la toamnă, dar să-şi *scrie* oile şi „să luaţ în chizăşie unul pe altul, legându-vă cu zapis şi cu chizăşi". De nu vor da nici atunci, vor fi împliniţi mai târziu. „Iar de nu se va găsi aceia fugiţi de oierit, se va apuca alţii

pentru dânşii de vor plăti". „Să vie cu îndrăsneală şi cu bucurie" încheie Domnul arătând cât e de riguros în menţinerea celor spuse în porunca sa.

La fel fac şi Braşoveni, cari trimit la Vodă pe bărsanul Bratul din Săcele, să cunoască adevărul. Grigorie Ghica răspunde, la 14 August 1752,[1] jupânilor Saşi, aproape cu aceleaşi cuvinte ca Sibienilor, adaugând unele lămuriri nouă privitoare la văcăritul ce trebuia să dea ardelenii. „Ştiţi bine că ţăranii noştri asemenea cu oamenii d-voastră plăteau pe an de 2 ori văcărit. Ghica Vodă în domnia sa dintâiu a redus dajdea la un văcărit; iar când nu au fost trebuinţă de a se scoate văcărit, nici oamenii D-voastră nu s'au supărat nici-odinioară; estimp numai, fiind mare trebuinţă, s'a scos văcăritul, pe care l-au plătit şi oamenii d-voastră „fiindcă ei dobitoacele lor le au totdeauna aici în ţară, şi vara şi iarna, de le hrănesc pe pământul ţării". Bratu din Săcele roagă în numele Saşilor şi al păstorilor pe Domn „ca la vremea văcăritului să nu plătească şi ei văcărit, după cum plătesc şi locuitorii ţerii aceştiia, ci să facem o milă, să fie cu deosebit nart, mai jos din ceia ce plătesc oamenii ţărei noastre, să plătească de vită $1/2$ taler". Aceasta nu se poate, dar ca d-voastră şi ei să rămâe mulţumiţi: se dea de vită câte 1 zlot vechiu (=22 parale), adecă jumătate, dela ce-au plătit la văcăritul de astă iarnă şi vitele acestea ale lor să şi le plătească la vremea oieritului. Ierbăritul să nu-l plătească, precum nici est-timp n'au plătit, fiindcă au plătit astă iarnă văcărit.[2] Bratu, „trimisul acesta al d-voastră s'a mulţumit şi i-a părut bine de un asezământ ca acesta". Braşovenii să adune oamenii pe care-i priveşte şi să facă în acest senz unzapis cu iscăliturile celor mai de ispravă oameni şi să scrie în el şi aceasta: La vremea văcăritului să nu ia niscareva vite de ale oamenilor cestor de ţara noastră, să le bage între vitele lor, ca să le plătească cu nart mai mic, fiindcă la ţăranii noştri poate să se întâmple să iasă văcăritul cu nart mai mare, — ca să nu ni se pricinuiască Visteriei vre-o pagubă, — legându-să într'acel zapis, că, ori carele va face un lucru ca acesta, ca să viclenească Vistieria, să i se ia toate dobitoacele pe sama Vistieriei". Astfel

---

1 *Ibid*, X. pp. 379—81 no. 15.

2 In 1753 au trecut din Ardeal în Moldova şi Ţara-Românească: 443 turme de oi 474 cai, 5704 vite cornute şi 2538 porci pentru iernat. Takács, *Rajzok a török világból*, II p. 317.

făcut acest zapis să-l trimiță, ca să le dea apoi o carte domnească cu iscălitura Domnului, pentru „a fi pururea pazit și nestrămutat așezămâutul acesta".

Zapisul dorit nu s'a făcut, căci Domnul nu peste mult a plecat din scaun. Boierii iau un văcărit mare de 66 parale în loc de 22 parale dela păstorii bârsani, ceia le pricinuiește pagube însemnate acestora. „Toți oieri cei din Țara Bârsei" cer Sașilor să le dea documentul din 1752 al lui Grigorie Ghica, ca arătând acesta boierilor, ei le-au promis reducerea văcăritului dela 66 la 22 parale. Oieri spun că dacă le vor da „cărțile" cerute și ei vor plăti banii *pentru cheltuiala* avută cu misiunea lui Bratu la Ghica Vodă. [1]

Acela care a făcut „așezământul pentru toți cei din Țara Ungurească, din partea Brașovului și din țara Bârsei", cari vin cu oile în țară la pășunat și ernatic, a fost Constantin Vodă Cehan la 26 Septembrie 1753. [2] «Așezământul» acesta e de sigur mai puțin favorabil pentru păstorii ardeleni ca cel dat mai înainte de Ghica Vodă. Se fixează oieritul așa: $16^1/_2$ bani de 1 oaie adecă 15 bani și poclonul de nume, ($1^1/_2$ bani) după obiceiu. Se iartă, vama de 2 bani pentru o oaie trecută în Țara-Ungurească, și ierbăritul de 40 bani pentru o vită sau un cal.

Dăjdea văcăritului se dă: pentru un cal, pentru 1 bou sau una vacă câte 66 bani, deci nu 66 parale cum le luau boieri păstorilor ardeleni cari intervin la Brașoveni, ci cum stabilise și Grigore Ghica în 22 parale, — 2 cai care «poartă odăile după oile lor» sunt scutiți de văcărit. „Insă dumnealui județul Brașovului, să aibă a da pășușe la toate turmele, în care să scrie numele și poreclele ale stăpânilor oilor și ciobanilor lor, anume, asijderea și câte oi și câte vite să află la fieşte care turmă, ca să nu înșele vre unii din Bârsani, a mesteca vitele pământenilor printe ale lor. Când se va dovedi vreunui din Bârsani că au cutezat a face un lucru fără de cale ca acesta, bine să știe că toate vitele aceluia le va *plăti după regula* ce va ieși la pământeni și se va da pricină de a se strica și acest așezământ". Domnul scrie Brașovenilor ca să îndemne pe Bârsani și pe alții toți, de ai lor,

---

1 Iorga, *Studii și doc.*, X, p. 382 no. 16.

2 *Ibid.*, pp. 282-4 no. 17; In 1762 se plătea văcărit tot 22 parale din partea păstorilor brașoveni. Hurmuzaki, XV p. 1719 no. 3221 (24 Febr.)

ca să nu meargă în altă parte cu oile, ci să vie aici în ţară să ierneze că vor fi păziţi şi adăpostiţi de toate nedreptăţile şi asupririle. [1]

Constantin Văcarescu, vel Spătar, scrie Braşovenilor, ca să nu meargă cu oile lor în *Moldova*, arătând şi pricina ridicării oieritul contra cărui se plânseseră Saşii: Când Maria Sa Vodă ar fi lăsat să plătească Bârsanii de acolo oieritul câte 10 bani de oaie şi ar fi văzut vecinii noştrii turci de pe la margine şi alţii, puteau să dea pricină, să ceară ca să plătească şi ei oieritul încă numai câte 8 bani, şi s'ar fi pricinuit mare paguba la cămara Măriei Sale lui Vodă. Indeamnă pe Braşoveni să facă de ştire şi la cei despre partea Sibiului, ca să trimită şi ei oameni de acolo să-şi facă aşezământ şi să aibă a plăti şi aceia tot cu un aşezământ şi cu orânduială. [2]

* * *

E interesant că până la 1753 nu avem nici o „carte" domnească, care să privească în special pe păstorii români din jurul Sibiului, deşi ştim că erau oieri veştiţi şi cu turme mari de oi, pe care le ţineau prin Ţara Românească, unde treceau în taină peste munţi sau peste pasurile Turnu-Roşu şi Vulcan, [3] cum vom vedea.

Din câteva ştiri, din 1721, ale unor slujbaşi şi vameşi ardeleni cunoaştem ceva referitor la oierii din scaunele: Sibiului, Mercurei şi Sebeşului-săsesc. Oierii treceau pe unde puteau de-o parte şi de alta a Carpaţilor şi făceau un comerţ continuu şi neimpedecat de nimeni cu piei, lână şi brânză, spre mare pagubă a visteriei, fiindcă nu plăteau vama şi nu se purta un registru despre trecerea şi întoarcerea turmelor din Ţara Românască cum se făcea la Braşov, unde oierii, la termin şi loc fixat, veniau cu turmele lor, dând vama stabilită şi însemnându-se la răvaş taxa de 3 fl. de o turmă, care se compunea din 600, 700, 1000, sau chiar şi 1200 oi. Se iau măsuri la Sibiu ca abuzurile

---

[1] *Ibid.* p., 384-5 no. 18.

[2] *Ibid.*, p. 385—6 no. 19 (din 27 Sept. 1753) şi no. 20.

[3] Vezi vama pentru oi, vite la pasul Vulcanului în 1717 Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub Austriaci*, I. 1716—25, Bucureşti 1913 pp. 136—7 no 117

şi nerânduelile să dispară, şi pentru o turmă de 600 oi să se dea taxă 1 fl. 50 den., pentru 800 oi 2 fl., şi pentru ce trece peste 800 oi se dă 3 fl.[1]

Intre anii 1718—1739, când Oltenia a fost ocupată de Austriaci, oierii mărgineni au umplut acest ţinut cu turmele lor.[2] Ce numeroase au trebuit să fie turmele acestora în Oltenia e de ajuns să amintesc că numai oierii din Răşinari plăteau la camera valahă şi împărătească din Oltenia, în anul 1736, suma extraordinară de 8866 fl. după turmele lor.[3]

Constantin Vodă Racoviţa arată o deosebită solicitudine faţă de oierii din scaunul Săliştei (lângă Sibiu), aderesându-le, în 31 August 1755, o scrisoare „la ai noştri binevoitori Dumnealui Judele din Sălişte şi la Dumnealui Trucu Cândea din Sălişte, Avramuş din Galiş, Ion Floas, Cândea din Sălişte, Toma Cristea şi Petru Herţa cu bună şi fericită sănătate să se dea". Le spune că i s'a comunicat, că Pitarul Radu Bengescul nu s'a ţinut de vechiul obiceiu de a lua dela Ungurenii ce vărează vitele în Ţara Românească, numai câte 4 bani de vite, vaci şi cai, şi câte 2 bani de oaie mare, ci „s'a tins" de a luat şi dela miel cum n'a fost obiceiu. A dat ordin căpitanului, Rousava, vătaful de plaiu, să-l „apuce" pe Radu, ca să restitue banii şi mieii luaţi pe nedrept dela Ungureni. In urma acestui ordin Căpitanul de plaiu Crăişanul le scrie numiţiilor oieri să facă o „foiţă" arătând dela cine s'a luat mieii şi câţi.. Să vie în grabă la Novats (lângă Târgu-Jiu) să-şi ridice banii în prezenţa reprezentantului domnesc, care aşteaptă aici după oierii păgubiţi. Le face la urma şi o învitare foarte favorabilă: Veţi şti D-voastră şi aceasta că a făcut Maria sa mila cu Dvoastră şi cei care va vrea să vie cu oile aici în ţară să ierneze şi face să li se întoarcă vama până la un ban ce dat şi pe oile cele mari.[4]

Deci oierii mărgineni aveau uneori o situaţie mai favorabilă în ţară ca cei din jurul Braşovului. Îi vedem prin Novaciul judeţul oltean Gorj, ceia ne dovedeşte şi un raport al consulului au-

---

[1] Hurmuzaki, XV. pp. 1583—90 no. 2978—82

[2] In 1720 în Oltenia se se plătea dijmă pentru o oaie a păstorilor ardeleni 7½ cr. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei*, p. 468; un Vasile Ungureanul vătaf de ciobani la oile vicecolonelului Pivoda în Muntenia (1724) Iorga, *Studii şi doc.*, V, pp. 142—3 no. 81.

[3] Păcală V., *Monografia satului Răşinari*, Sibiu, 1915 p. 63. Răşinărenii faceau un comerţ viu cu oi, boi graşi, vaci, pe care le aduceau, din Ţara-Românească la Sibiu. *Ibid.*, p; 317 no. 3.

[4] Revista *Transilvania*, XLI, Sibiu, 1910 p, 195.

striac la Bucureşti Merkelius, cu data de 30 Maiu 1792, în care spune, că după întrarea trupelor austriace în Ţara Românească, la 1790, au venit câţiva ciobani ardeleni din scaunul Miercurei, din satele Poiana şi Rod şi au năvălit în grup în satul Novaci de lângă Târgu Jiu şi au luat localnicilor 550 oi şi 34 vite cornute. Cauza răpirii e că şi Novăceni împreună cu Turcii le-au luat în 1791 ciobanilor ardeleni 3550 oi şi 13 cai. Se face proces şi să constată că băştinaşii sunt nevinovaţi, prada a făcut-o Turcii şi ei, numai siliţi au arătat drumul spre turmele din munţi. Divanul din Craiova hotăreşte, ca Ardeleni să dea oile toate înapoi sau o despăgubire grabnică şi venitul pe 3 ani dela oi, care se urca la suma foarte mare de vre-o 8000 fl. Ungurenii erau desperaţi, dar Consulul reuşeşte să reducă suma de plată la 320 lei. „Ei îmi mulţumiră cu mânile ridicate şi erau foarte bucuroşi, că au fost scutiţi astfel de neajunsurile în viitor" încheie Merkelius. [1]

Am amintit mai sus că saigii sau cumpărătorii de oi ai Turcilor făceau multe zile amare şi pagube bieţilor oieri ardeleni, căci le luau oile cu sila şi fără tocmeală înainte.

Incă din 1765 Braşovenii să plâng contra acestor volnici cumpărători turci de oi. Când alţi negustori dau pentru o noatină (oaie de 1 an) 1 taler, ei numai jumătate; când alţii dau pentru o oaie mare fără miel 50 parale, ei numai 105 aspri adecă 35 părale, deci cu 15 par. mai puţin; 1 berbec sau oaie mare se cumpără cu 2 taleri, ei beglicgii dau numai 1 taler şi 5 parale. [2]

Cu toate ordinele aspre ale Domnilor, abuzurile să săvârşeau. După înfiinţarea consulatelor austriace în Bucureşti şi Iaşi, în 1782, protectoare ale oierilor ardeleni, vedem că multe lucruri se îndreaptă. Oierii pentru aşi apăra interesele lor se constituesc în „companii" sau „tovărăşii", [3] pentru a fixa împreună cu saigii un preţ convenabil la vinderea oilor lor. Aşa la 25 Aprilie 1794 se face o învoială în Bucureşti între Nicolae Saigiul şi următorii proprietari de turme de oi din Ardeal: Irimie Ţirca, Ştefan Pană,

---

[1] Hurmuzaki, XIX, p. 601 Păstorul ardelean Dumitru Popa, jefuit de Turci la Zimnicea. *Ibid.*, XIX p. 846 (din 28 Sept. 1797). Vezi despre oerii ungureni în jud. Mehedinţi unde dau întâiu la ispravnic, apoi la biserica sf. Spiridon din Bucureşti din o sută de oi o oaie; vărau aici, dar 2—3 ani se întorc pentru iernat în Ardeal. Iorga, *Studii şi doc.* V p. 160-1 no. 110 (din 27 Maiu 1768).

[2] Hurmuzaki, XV, p. 1726.

[3] şi Ureche, *Istoria Românilor*, XII, p. 417-20 (din 20 Oct. 1819)

Radu Barbul, Nicolae Rusul, Zaharie Urs şi Ioan Toma din Săcele, Stan Nan din Bran, Toma şi Oprea, Tatu din Sebeşul-săsesc, Bucur Oprea şi Ioan Hondoran din Poiană, Bucur Vidrighin, Bucur Ţirca, Iacob fiul popii Iacob din Răşinari. Convenţia o fac nesiliţi de nimeni, în prezenţa celor doi oameni ai consulatului austriac şi-a Domnului român, dând 3 oi din o sută pentru «culina» turcească, proporţie fixată de Alexandru Vodă Moruzi, cu preţul următor: 1 berbec turcesc cu 3 taleri turceşti şi 25 cr., o oaie stearpă cu 2 tal. 20—30 cr.; un miel de un an (cârlanul) cu 1 tal. 25—35 cr. 1. berbec sau 1 oaie cu lână 3 tal. 15 cr. [1]

Avem o altă înţelegere cu doi ani mai veche, din 23 Maiu *1792*, [2] *făcută la agentura* austriacă din Bucureşti între acelaş saigiu Nicolae şi «noi subsemnaţii delegaţi ai păstorilor Ţării Bârsei şi ai Sibiului din Ardeal», care mărturisim şi dovedim prin aceasta... că ne-am înţeles din voinţa proprie spre prosperarea şi pentru serviciul înaltei Porţi cu jelepul Nicolae, că vom vinde oile, cari le avem de vânzare cu preţul stabilit între noi: Oaia cu miel 4 lei, berbecul mare 3 Lei 30 par.; oaia mijlocie 3 Lei 30 p. berbecul de 1 an (cârlanul) 2 lei 30 p. Spun că din cauza iernei grele din 1789, şi a războiului, au suferit foarte mult economia lor de oi, încât au trebuit să cumpere cu preţuri mult mai mari oi de prăsilă din alte ţeri, nu din Ţara-Românească. Iscălesc şi întăresc «prin-sigilile noastre» oieri aceştia: Ioan Manole şi Gheorghe Babaş din Săcele, Radu Aldulea şi Ioan Paripaux din Bran, Giurgea şi Oprea Tatul din Sibiu. [3] In ziua următoare acel an, 23 Mai consulul Merkeluis [4] vesteşte tuturor păstorilor ardeleni în Ţara Românească, că în sediul agenturei s'a încheiat următoarea convenţie privitoare la preţul oilor între delegaţii fiecarei regiuni ardelene de oieri şi jelepul Nicolae: Oaia cu miel 4 Lei; 1 berbec mare 4 Lei; 1 oaie singură *3 Lei 30 aspri,* 1 berbec de 2 ani 3 lei 40 aspr. şi 1 berbec de 1 an 2 lei 30 aspr.

Preţurile acestea sunt potrivite timpului şi împrejurărilor, fiindcă delegaţii voştri s'au înduplecat, după convorbiri lungi, să fie binevoitori faţă de situaţia prezentă a ţării strâmtorate".

---

1 Hurmuzaki, XV p. 1805 no. 3429.; şi XIX, pp. 701—2 no. 598.
2 *Ibid.*, XIX p. 598-600 no. 493.
3 La Călăraşi (jud. Ialomiţa) întâlnim, în 1792, 30 de ciobani ungureni din jurul Sibiului, cu 2 turme de oi; cer voie să treacă cu lâna lor nesupăraţi pela vama Căineni. Ureche, *Ist. Românilor*, IV p. 277.
4 *Ibid.*, XIX, pp. 600.

Să ţie la aceste preţuri hotărîte, căci nimeni, n'are dreptul să le nesocotească, căci şi Domnul ţerei a dat tuturor slujbaşilor săi şi saigilor ordin să le respecteze strict.

Ştim că oierii din jurul Sibiului îşi păşteau oile şi pe munţii Gorjului. Iată că negustori pământeni, cari au căşării vechi în acel judeţ", se plâng Domnului, că ciobanii ardeleni ce au oile pe pământul ţerei nu urmează obiceiul vechiu de a da caş la căşăriile unde-şi ţin vitele, ci îl trec peste munţi în Transilvania pe furiş, şi aşa negustorii pământeni nu pot să facă caşcaval.

Domnul a căutat la condica Divanului, şi la aşezământul pentru Ardeleni art. 12 se zice: la luna August, după ce încetează de a da caş la căşerie, atunci să-şi facă ciobanii brânză de trebuinţă pentru casele lor, după vechiul obiceiu, şi atunci sunt slobozi de şi trec brânza în Ardeal nesupăraţi de vamă şi nici de alte cereri. Domnul Alexandru Moruzi dă ordin ispravnicilor, etc. din *Jiul de sus* ca ciobani ardeleni să se ţină în tocmai de obiceiul vechiu. [1]

Ciobanii din ţinutul Sibiului se plâng Domnului muntean în contra lui Constantin biv Căpitan din Satul Cegan, plasa Stelnici „cum că într'această toamnă, până a nu trece cu oile lor în baltă s'a pus numitul de le-a luat din turma de oi câte o oaie şi de turma de cârlani asemenea şi le mai cere şi pentru caii cari îi bagă în baltă, de toată vita mare sau mică 10 parale". Ciobanii zic că obiceiul lor era „numai când dărâmă păduri de salcie în bălţi pentru hrana oilor lor, atunci când ies primăvara din bălţi, dau aceea oaie de turmă şi din turma de cârlani asemenea iar când nu taie pădurile de salcie şi îşi hrănesc dobitoacele numai cu stufurile bălţilor, cu iarba ce găsesc, ori pe ce moşie ar fi, nu dau nimic". Alexandru Vodă Moruzi, în 14 Decemvrie 1794, cere informaţiuni dela ispravnicii din Ialomiţa despre obiceiul acesta, şi le dă ordin peste ponturile Divanului să nu se ceară nimic dela aceşti ciobani dela Sibiu. [2]

---

[1] Ureche, *o. c.* VI p. 817 (din 13 Iunie 1793). Mihai Vodă Suţu, în 1 Febr. 1784, dă drept mănăstirii Sf. Spiridon din Bucureşti să ia dela ciobanii ungureni, ce-şi pasc turmele de oi în Gorj până la Vodiţa din judeţul Mehedinţi; vin primăvara şi se întorc toamna, fără se dea oierit, dela aceştia după obiceiu să ia din 100 oi una, dela cei cari iernează în ţară şi dau oierit să nu ia nimic. *Ibid* II p. 434 n. 1 (=*An. Ac. Rom.*, sect. ist. XII, p. 1108 n. 1).

[2] *Ibid*, p. 817; Oierul Ilie Oprea din Săliştea Sibiului poartă un proces vre-o 10 ani cu văduva vameşului Vasile, fostul lui tovarăş în Muntenia, dar îl pierde pretutindeni, dovedindu-se un mincinos şi falsificator, fiind condamnat la 11 luni temniţă (1782-92). Hurmuzaki, XIX, pp. 587—91.

Unii din aceştia ciobani s'au aşezat cu casa lor în Gorj, Mehedinţi sau în alt judeţ din Oltenia Aşa satul Tătărleşti din jud. Mehedinţi a fost întemeiat în secolul al XVIII-lea de păstori ardeleni. [1] Şi-au făcut *aici o biserică* de piatră, zugrăvind pe peretele din faţă un cioban care cu bâta mână oile. Inscripţia deasupra acestui tablou: „Această biserică este făcută cu banii oilor". Pe păreţii dinlăuntru ai bisericii, care a costat peste o mie de galbeni, sunt zugrăviţi toţi ctitorii păstori cu femeile şi cu copii lor. [2]

* * *

Ştirile privitoare la Mocanii oieri din Ardeal, cari îşi ţin turmele în Moldova, sunt cu mult mai puţine şi mai sărăcăcioase ca cele referitoare la Bârsanii şi Ţuţuenii oieri din Ţara Românească. Altă situaţie au păstorii ardeleni în Moldova ca în Principatul românesc vecin. Informaţia pentru vremurile mai vechi lipseşte, ea începe numai în secolul al XVIII-lea pela mijloc. Işi ţineau turmele aici nu numai Românii, ci şi fruntaşii nobili unguri, până chiar şi cei din judeţul Satu-mare, ca de ex: Alexandru Karolyi. [3]

Cel dintâiu privilegiu cunoscut e cel al lui Grigorie Ghica, Domnul Moldovei, din 1 Martie 1740, „pentru rândul Bârsanilor ce sânt aşezaţi aici în ţară, la Putna şi la Bacău". [4] Li se face la dorinţă *ruptă* de 3000 Lei vechi, pe cari îi plătesc în patru sferturi: Martie, Iunie, Septemvrie şi Decemvrie: Li se acordă peceţi roşii „atâta căsaşilor cât şi holteilor". Să nu treacă în Ardeal bucatele altora cu ale lor. Goştina de oi o vor da bărsăneşte câte 6 bani (=2 parale) de oaie, şi pentru târle", iar ca Bărsanii, adecă încă 1 leu şi jumătate. Pentru pâri, numai „Vornicii lor, să aibă treabă cu dânşii şi a-i judeca şi a-i certa"; apel

---

[1] Ionescu dela Brad, *Monografia judeţului Mehedinţi* p. 394 cf Bogdan Duca, *Viaţa şi opera lui Ionescu dela Brad.* Craiova, 1922. p. 149.

[2] Ioan Popa din Trei-Scaune jud. avea în arendă muntele Zănoaga din graniţa Gorjului, unde i se ia 10 berbeci de Ianachi Sâmboteanu din Gorj, gonindu-i toate dobitoacele din munte. Să cercetează cazul (Ianuarie 1805). Ureche *Ist. Rom.* XI p. 111—2. Mocani ţuţuieni în Mehedinţi la 1822. Iorga, *Situaţia etc. Tudor Vladimirescu,* p. 158.

[3] La 1711 scrie acest Karolyi, unul din capii revoluţiei rakocziene: Toată herghelia mea e în Moldova. Nu pot să iau nici un folos frumoşilor mei armăsari". cf. Takács, *o. c.* II p. 317.

[4] Iorga, *Studii şi documente,* VI p. 440—1.

la Divan. Judecata lor pentru omor şi furt se face numai la Divan. „Pentru miei şi alte bucate, şi brânză, lână, cergi, burci, ce ar aduce la Galaţi şi la alte târguri de vânzare", vor fi scutiţi de vamă, mortasipie (= vama vânzării în ţară), părcălabie. Cele exportate vor da vamă. Au voie a rătăci cu oile iarna, „şi devară, pe locuri slobode, încă să n'aibă opreală, însă ferind ta.inile şi fânaţele'; nu vor da dijmă, afară de „unde or ţinea ei stâne aşezate peste vară": aici se vor tocmi cu proprietarii. „Nu vor putea cumpăra în paguba lor Bârsanii străini, faţă de aceşti birnici pământului". Caii şi căruţele lor sunt scutite de podvezi.

Avem o tânguire ardeleană contra ţeranilor moldoveni, cari trec pe ascuns graniţa peste Căliman, fără să dea vamă, cu brânză, unt, vite, berbeci şi le vând în târgurile Topliţa, Giurghiu, Reghin şi Târgul-Murăşului. E o necontenită trecere de oi şi de produse ale acestora în Ardeal şi de aici în Moldova la stânele multe ce au acolo în munţi chiar şi Saşi.[1]

Bârsani aveau doi Vornici, unul la Soveja, celalalt la Caşin,[2] pe cari adeseori îi vedem plângându-se către starostele de Putna pentru multe nedreptăţi ce li se fac. Aşa odată contra starostilor şi căpitanilor „cari sunt dregători pe la ţinut", fiindcă le iau „miei de perdea, pe unde li se tâmpla oile, şi obiceiu n'au avut, fără decât să dea numai celui cu moşie mielul".[3] Altădată contra vameşului de Focşani Mihai Caţichi,[4] că li-ar fi luat „osebi de goştină, ce-au dat câte 4 parale de oaie şi încă şi câte 1½ leu de stână după cum au fost dând mai inainte, când da câte 2 parale de oaie. Dar acum, într'acest an (1742), socotindu-se de-au dat şi Bârsanii gorştină ca şi altă ţară", obiceiul se nimiceşte. Cei din Soveja să jăluesc, că „gorştinarii ce-au fost cu gorştina bârsănească . . . li-au luat năpaste 300 oi".[5] Un ordin domnesc zice: „să plinească 12 lei, bani noi, dela [Codrescul, stegariu, care bani i-au luat dela Bârsani, câte 1 leu de târlă.[6]

Unii bârsani ca: Marea şi Ion din Caşin au strâns 950 mascuri din „Muşerhud şi alte sate din Ţara Ungurească, cu tocmeală de 1 zlot pentru un mascur. şi i-au adus în Moldova

[1] Hurmuzaki, XV p. 1576—7 no. 1972 (din 1 Ianuarie 1720).
[2] Iorga, *Studii şi doc.*, p. 313—4.
[3] *Ibid.*, VI p. 313.
[4] *Ibid.*, p. 334.
[5] *Ibid.*, p. 388.
[6] *Ibid.*, p. 401.

şi-au ingrăşat, pe urmă stăpânii mascurilor iau oprit din tocmeală câte 15 bani de mascur, cer dreptate dela generalul din Braşov.[1] Făceau comerţ cu caşcaval, vânzând negustorilor turci şi celor din Ţara Românească, cu cari uneori ajungeau la proces[2] Aveau care mari şi bune, vestitele „care mocăneşti", făcute de Bârsani,[3] erau foarte căutate de Domnie, duceau cu ele: banii domneşti la Constantinopol (1742),[4] soli ca pe Rasmi Efendi şi fermanul turcesc la Craiul Brandenburgului (Aug. 1763),[5] pe beizadeaua Alexandru Callimachi la Tărigrad (Sept. 1763).[6] Mocanii servesc uneori şi de „vezetei",[7] alteori ca Ion Mocanu din Focşani duce zăvozii la Constantinopol, plătindu-se drumul cu 33 lei 40 bani.[8]

Pe Mocanii sau Ungurenii oieri îi întâlnim răspândiţi prin diferite judeţe, plătind *rupta* lor la Visteria domnească din Moldova. Plătesc *rupta* pe lunile: Iunie şi Iulie 1763: Mocanii din Caşin (jud. Băcău), 250 lei, cei din Bâlca (tot Băcău) 45 lei; Bârsanii din Soveja 143 şi cei din Răcoasa 100 lei;[9] — pe August —Septemvrie: 15 liude Ungureni din Dulceşti (jud. Neamţ) 122 lei; 11 liude Ungureni din Blageşti (jud. Bacău) şi Mocanii din Caşin, sporiţi cu 6 liude, dau 296 lei;[10] pe Iulie—Septemvrie: Ungurenii streini, din ţinutul Suceava, plătesc 157 lei 60 bani.[11] Pe unii dintre Bârsani îi întâlnim cu oile în Gura Berheciului la 1742 (jud. Tecuciu);[12] alţii se aşeză în Tarniţa (jud. Tecuci) numiţi Tuţueni.[13] Grigorie Vodă Callimachi, la 1763, le iartă unele datorii vechi şi goştină Mocanilor din Soveja şi Răcoasa pentru 39000 oi le iartă 190 lei, celor din Caşin 60 lei goştină;[14] „60 lei din goştină Mocanilor birnici dela ţinutul Putnei, pe oile lor,

---

1 *Ibid.*, p. 231.
2 *Ibid.*, p. 369.
3 *Ibid.*. p. 322.
4 *Ibid.*. p. 381, 389, 385; li se plătea 150 lei de drum.
5 Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, II p. 108.
6 *Ibid.*, p. 122—3.
7 *Ibid.*, p. 123; pt. o căruţă mocănească care duce un general se plăteşte în 1814 Iunie, 90 Lei. *Ibid.*
8 *Ibid.*, p. 108.
9 *Ibid.*, II p. 87—8.
10 *Ibid*, p. 98.
11 *Ibid.*, p. 98.
12 Iorga, *Studiu şi doc.* VI p. 363.
13 Densuşianu, *Vieaţa păstorească* II p. 64.
14 Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, II p. 103.

cu adaoşag; care Mocani viind în anul trecut (1762) din Ţara-Rumâniască, au avut tocmeală cu dumnealui Cămăraş Nicolachi, de au dat goştină numai 10 bani de oaie, iar acum, au rămas să dea câte 6 parale vechi de oaie, după cum şi alţi Mocani de ţară. [1] In satul Bogdăneşti s'au aşezat (c. 1742) 15 Ungureni [2], iar în Câmpulungul Bucovinei întâlnim vre-o 10 cu oi şi Mureşani aşezaţi aici pela anul 1792. [3]

Slujbaşii lacomi făceau multe greutăţi păstorilor ardeleni cu oieritul şi văcăritul. Braşovenii se plâng că li s'a ridicat oieritul în Moldova dela 8 la 10 parale şi li se iea $2^1/_2$ zloţi de fiecare turmă. [4] După oarecari intervenţii, Domnul le menţine 8 parale de oaie şi 12 cai scutiţi la fiecare turmă. [5] Curtea din Viena intervine la 1765 la Poarta turcească, ca să stabilească o dare generală pentru ierbărit în Ţerile române. Aceasta şi fixează de vită 8 aspri, dar nu s'a respectat acest firman şi astfel la 1785 s'au înţăles ca ierbăritul să fie 10 aspri pe cap de vită, [7] (în Muntenia se da 12 aspri). [6] Şi fiindcă şi în Moldova să face silă şi să luau fără tocmeală oile de saigii turci ca şi în Ţara Românească, despre care am vorbit, Alexandru Vodă Ghica stabileşte el preţurile oilor „pentru hrana şi îndestularea Ţarigradului": 1 berbece ţurcan 82 parale; 1 oaie ţurcană stearpă 62 parale; 1 cârlan ţurcan 45 parale; numai oi tunse se pot cumpăra cu preţul de mai sus şi din o sută se pot lua numai 10. Alte oi se pot lua numai cu preţul de înţeles. Saigiul să fie volnic a lua oi şi dela mocanii de Ţara Ungurească şi de Ţara Muntenească, după rânduiala şi preţul de mai sus, fiind obiceiu vechiu de a se lua şi dela dânşii. [8]

---

[1] *Ibid.*, p. 104.

[2] Iorga, *Studii şi doc.*, VI p. 401.

[3] Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*, ed. Ac. Rom., Bucureşti, 1915 pp. 226—9; vezi 80 liude oameni streini de ai Bârsanilor fugiţi. Iorga, *Studii şi doc.* VI p. 388, 322.

[4] Hurmuzaki, XV p. 1702 no. 3147.

[5] *Ibid.*, XV p. 1703, no. 3151 (din 1755 Sept, 23). Incă în 1753 Ghica Vodă poftea pe Braşoveni cu oierit 8 bani în Moldova. *Ibid.*, p. 1691.

[6] Hurmuzaki, VII p. 449 (12 Sept. 1785).

[7] Vezi spusele lui Raicevich din Iaşi, 2 Decemvrie 1783 în Hurmuzaki, XIX p. 149 no. 136; Aurelian P. S., *Schiţe asupra stării economice a României în sec. XVIII-lea* Bucureşti, 1885 p. 90.

[8] *Revista istorică*, II (1915) p. 216—8.

Pentru ca să-i scutească de abuzurile prea des repetate, Alexandru Voda Mavrocodat, în 19 August 1785, întăreşte vechiul aşezământ al oierilor ardeleni,—după cererea lor—cari îşi ţin oile în Moldova, dela Sf. Dumitru până la Sf. Gheorghe.[1]

Iată şi cuprinsul aşezământului:

1. Când sosesc în Moldova vameşul dela Grozeşti, pentru ţoluri şi cojoacele lor cele de iarnă nici o vamă să nu ia, decât din marfa ce o duc spre vânzare.

2. Nici un dregător miel dela turmă să nu ia, nici când le aduc în lăuntru, nici când le scot afară.

3. A trece prin moşiile mănăstirilor slobod va fi cu adevărat, dacă zabovesc mai mult pe o moşie să plătească după tocmeală.

4. Nu vor mai plăti cele 2 parale sau o groşită pentru un cal ce s'au plătit până acum.

5. Când primăvara să sue cu oile la munte nici unui stăpân al pământului, miel nu vor plăti, fără numai aceluia, pe a cui moşie zăbovesc mai îndelungat să plătească după tocmeală.

6. Stăpânul locului dela Grozeşti să se îndestulească cu un mieluşel tinăr, să nu mai ia berbece pentru trecere, dacă vor rămânea mai mult timp pe moşia lui, să-i plătească după tocmeală.

7. După aşezământul cel vechiu, când vor eşi prin vama Grozeşti, dela un când de oi să nu dea mai mult decât un miel, să nu mai dea nici căpitanului de pe graniţă 2 miei, nici vornicului 2, nici vameşului şi casapului câte 1 miel; casapii să nu le oprească trecerea lor prin vamă; sunt liberi să-şi vândă prin târguri caşul şi oile lor, şi nici un moldovan să nu îndrăznească peoare care dintre oierii din Ardeal al sminti sau a-l bate, dacă vor avea ceva neînţelegeri cu ei, amândouă părţile să caute pe birăul ţinutului şi acolo pricina să li-o îndrepteze".[2]

Cât de mult erau respectate aceste „cărţi" ale ciobanilor ardeleni să vede şi din faptul că ele mereu erau înoite, schimbate în favorul sau în defavorul lor. Alexandru Vodă Callimachi,

---

[1] Puşcariu H., *Documente pentru limbă şi istorie*, II Sibiiu, pp. 140-1. Trec la iernat în Ţerile române din Ardeal : în 1767: 204597 oi, 3229 cai, 4480 vite, 432 porci; în 1768: 210570 oi, 20211 porci, 4013 cai, 2555 vite; în 1769: 350574 oi, 8397 vite, 3666 cai, 824 porci. Fiscul a luat taxă de numerare dela aceste turme, pe 3 ani, suma de 6423 fl. Takács, *o. c.*, II p. 317.

[2] Vezi, despre pretenţiile păstorilor ardeleni în Moldova, Hurmuzaki, VII, p. 448–9.

în 27 Iulie 1796, prin o carte domnească stabileşte, după o nouă plângere a agenţiei austriace că dela pastorii ardeleni veniţi în Moldova şi cari trec pela Grozeşti şi Comăneşti să se ia: Dela toată vita 1 para, dela tot carul ciobănesc câte 1 caşcaval, dela toată turma de oi câte 2 miei, iar săul dela oile moarte, nu-l pot trece peste hotar nici o ocă măcar, ca contrabandă, ci trebuie să-l vândă în ţară. Dela mărfuri să se ia numai 3 la 100 conform tratatului. Slujbaşilor le spune, că „acel ce va îndrăzni peste porunca Domniei mele şi va lua dela ei ceva, nu numai că va fi silit de a întoarce înapoi, ci încă să va şi pedepsi.[1]

Cu toate acestea măsuri, iată ce cetim într'o jalbă a agenţei austriace din Iaşi către Divanul domnesc la 4 August 1796:[2] Din nou vin plângeri din partea comenduirii generale din Ardeal, că să iau din partea arendaşilor, slujbaşilor, căpitanilor şi din partea vătafului Lupu dela bariera Grozeşti taxe dela supuşii austriaci peste cele stabilite în tratat şi anume:

a) Pentru fiecare persoană şi vită care trece în Moldova şi înapoi în Ardeal căpitanul dela hotar ia 1 para sub numele *„Căpitanie“*.

b) Pentru fiecare car încărcat sau gol 20 parale sub numele *„părcălăbie“*.

c) Căpitanul ia dela fiecare car ciobănesc, la intrare în Moldova un caş, iar arendaşul altul.

d) Căpitanul ia la întoarcere din fiecare turmă doi miei, iar arendaşul unul.

e) Ciobanii, cari vin primăvara călare la turmele lor de oi trebuie să plătească pentru aceşti cai 40 denari, dare *„Coniţă“*.

f) Ciobanilor li se iau peile oilor moarte, sub pretext, că exportul acestor nu ar fi permis.

g) Supuşilor austriaci nu li se dă la întoarcerea lor în Ardeal nici o contra chitanţă dela arendaşi, spunându-le negustorilor că nu au nevoie de aşa ceva la întrarea lor în Ardeal. Chiar în punctul acesta e înşelătoria comisă de arendaşi şi slujbaşi dela hotar, căci cum ar putea dovedi păgubaşul suma luată pe nedrept?

h) Dela oieri se iau pentru hainele lor bani, ovăs şi brânză.

---

1 Stefanelli, *o. c.* pp. 268—9 no. 188; publ. mai complet în Hurmuzaki, XIX, p. 790.

2 Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, I p. 89 no. 1; reprodusă şi în Hurmuzaki, XIX, pp. 789—90.

Cât face la un loc această înşelătorie a slujbaşilor de hotar poate să vadă înaltul Divan din ambele rezumate alăturate, dela 1 Maiu 1795 până la 25 Martie 1796. Trebuie să vă atragem atenţiunea că în 1785 s'au făcut plângeri de aceiaşi natură pentru astfel de abuzuri la principele Alexandru Ioan Mavrocordat şi că au fost înlăturate de el printr'un ordin sever din 19 August 1785.[1] Ca urmare s'a desfiinţat darea „părcălabia", „căpitănia" şi celelalte abuzuri. Starea aceasta a rămas până după războiu.

In 1793 reîncepură aceste abuzuri sub căpitanul Lazar Fundul, dar fură însă înlăturate; reîncepură din nou, în Maiu 1795, sub Căpitanul Dumitrachi Izbir şi au ţinut până în 25 Martie a. c. după cum se poate vedea din raportul alăturat. Fiind abuzurile acestea absolut contrare tratatului, Vă rugăm să luaţi măsurile necesare şi să pedepsiţi slujbaşii de graniţă dela Grozeşti şi că cei 483 piaştri, 60 caşi şi cei 123 miei luaţi pe nedrept să fie restituiţi.

Am spus că uneori bolile sau iarna grea cu viscol decimau turmele de oi sau chiar le prăpădeau cu totul. In 18 Martie 1808 a fost în Moldova o vijelie cumplită, în urma căreia au perit pe lângă 248 oameni şi acest număr enorm de „bucate": 542,538 oi, 99,370 boi, vaci şi viţei, şi 15,906 cai şi iepe[2]. De sigur că acest potop a cuprins şi un mare număr de vite şi oi de ale păstorilor ardeleni.

Nenorociri de acestea au dat peste sărmanii noştri oieri şi mai înainte, înmormântându-le averea şi osteneala de o vieaţă întreagă. Consulul austriac la Iaşi Raab în rapoartele sale către Metternich din Viena vorbeşte adeseori de suferinţele ciobanilor ardeleni. In 23 Ianuarie 1813 scrie: „Furtuna, viscolul şi gerul mare din 8 Decemvrie anul trecut a ţinut 18 oare în Basarabia, pe Marea-Neagră însă 3 zile, a distrus nu numai 2 vase încărcate în portul Odesa, ci a făcut şi în Basarabia o pagubă mare în vite, cai şi mai ales în oi, cari erau proprietatea ciobanilor ardeleni, cari întâmpină acum mari greutăţi la întoarcere. Turme întregi de oi s'au înăbuşit sub zăpadă şi au îngheţat".[3]

---

1 Citat mai sus acest ordin.

2 *An. Ac. Rom.* set. ist. XXXII p. 70; în urma acestui desastru gostina se reduce dela 8 la 4 parale de o oaie. *Ibid.*, p. 123; Un braşovean Ion, cioban la marele Logofăt Răducanu Roset în 1803. *Ibid.*, XXXI p. 310

3 Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, I p. 161.

Păstorii de mult străbătuseră cu oile lor la păşunele grase din Basarabia. Ajungând provincia aceasta în 1812 sub stăpânirea Ruşilor, oierii noştri au avut se îndure multe mizerii.[1] Raab zice la 10 Iunie 1814: „Sărmani ciobani ardeleni sunt şi acum reţinuţi peste Prut spre cea mai mare pagubă a lor. Câţiva dintre ei au venit pe ascuns, cu mari pierderi, în districtul Galaţilor lângă vadul lui Isac, înotând cu doi cai, au fost apoi trimişi de mine peste Siret acasă".[2] Altădată, 12 Ianuarie 1815, consulul raportează: „In sfârşit a început să se realizeze promisiunea guvernului rusesc, că va lăsa să iese din Basarabia vitele şi oile supuşilor austriaci, şi acum zilele trecute au trecut dincoace la vre-o 50 mii oi, cari sunt mânate spre munţii Ardealului. E de dorit însă ca să nu se retragă din nou această îngăduinţă înainte de a trece din coace toate vitele". Exportul de cai din Basarabia e oprit. „Ştiu că aproape toate hergheliile din stânga Prutului (din Basarabia) sunt proprietatea supuşilor austriaci. Se duc de aici vre-o 1200 cai pentru cavaleria din Bavaria.[3] La 6 Iunie 1817 Raab scrie la Viena[4]: Ciobanii ardelenii, cari aduc aproape în fiecare an o mulţime de oi pentru iernare în Moldova, sunt constrânşi de împrejurări ca: vărsatul oilor, zăpezi mari în munţi, mieii, etc., să nu mâie în Ardeal oile lor până la finea lui Maiu, ci să rămâie cu ele în Moldova şi pe timpul păşunii de vară, şi sunt siliţi, ca şi ceilalţi locuitori ai Moldovei să deie darea de 12 oi din o sută mambojilor turceşti cu un preţ neconvenabil, care cum arată statistica alăturată, nu face adesea a patra parte din valoarea reală şi, că aceste asupriri n'au putut fi înlăturate, cu toate că au căzut de acord predecesorii mei . . . ca şi ungurenii să fie supuşi acestei dări, însă numai cu condiţia aceasta: ca beilicii să nu plătească oile luate cu preţuri, după placul lor, ci cu preţurile curente". Cei din Viena vor fi intervenit de sigur la Poartă, ca să se îndrepte aceste nedreptăţi făcute în fiecare an cu cumpărarea, după plac, a oilor păstorilor ardeleni.

Ni s'a păstrat un tarif din 10 Maiu 1817,[5] care ne arată că

---

[1] Gostina dela oile Mocanilor din Ţara Ungurească în Basarabia, în 1812, era de 3689 lei. Ruşii ocupând această provincie n'a voit pe oieri să-i lasa să se întoarcă în Moldova un timp oare care. *Ibid.*, II p. 142.

[2] *Ibid.*, I p. 209.

[3] *Ibid.*, pp. 228—9.

[4] *Ibid.*, p. 269.

[5] *Ibid.*, I p. 285 no. 222.

oierii din Ardeal, mai plăteau unele taxe la trecerea peste poduri pe care până acum nu le-am cunoscut, deşi ele trebue să fie mai vechi în Moldova. Se plăteau 12 aspri peste Siret şi 6 peste *celelalte râuri*[1] pentru fiecare cal şi bou înhămat la un car încărcat. Dacă trec însă prin râu dau 6 şi 3 asp; 6 aspri peste Siret şi 3 aspr. peste *celelalte râuri* pentru fiecare car gol, dacă trec însă prin râu dau jumătate, 6 aspri peste Siret şi 3 peste celelalte râuri pentru fiecare călăreţ, pedestrul plăteşte numai jumătate, 6 aspri peste Siret şi 3 aspri peste celelalte râuri pentru fiecare vită trecută peste pod; 400 aspri peste Siret şi 200 aspri peste celelalte râuri pentru 1000 oi cari trec podul adecă *pentru 10 oi* 4 aspri la Siret şi 2 aspri la celelalte râuri.

După informaţiunile acestea puţine asupra păstorilor ardeleni în Moldova să ne întoarcem la situaţia celor din Ţara Românească în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea şi cel următor, căci ştirile noastre în privinţa aceasta sunt cu mult mai complete.

* * *

Ultimul Domn muntean Grigore Ghica, de care am vorbit mai sus, urcase taxa oieritului pentru păstorii din Ardeal. Pretenţiile Turcilor creşteau necontenit şi Domnul avea tot interesul că câmpiile şi munţii să fie acoperiţi cu turmele numeroase ale Ungurenilor, fiindcă taxele ce le plăteau aceştia, sub titlu de oierit şi văcărit, uşura mult contribuţia ce trebuia dată de Domn Osmanlâilor.

Ştefan Vodă Racoviţă, în 16 Iunie 1765, arată motivele ce-l îndeamnă, mai bine zis îl silesc, să urce taxa oieritului, şi să adresează aşa:[2] „tuturor Bârsanilor şi altór streini din Ţara-Ungurească... ce sânteţi obicinuiţi a eşi cu oile pe pământul ţerii, a le paşte şi a le ierna, cât şi voi locuitoritor pământeni, vă facem în ştire tuturor, că în anul acesta, al doilea al Domniei mele hotărât-am ca toate dăjdiile să iasă după orânduiala lor, cum şi oieritul să iasă câte 17½ bani de oaie, iar nu mai mult. Pentrucă în anul trecut, fiind Domnia nouă şi cu grele datorii atât a

[1] Sub *celelalte râuri* trebuie înţeles: râurile Moldova, Bistriţa şi Trotuş.

[2] Iorga, *Studii şi documente*, X p. 391-3 no. 25; în nemţeşte în Hurmuzaki, XV, p. 1728-9 no. 3241.

Domnii cei nouă, cât şi cu rămăşiţele Domnii răposatului prea iubit fratelut Domniei Mele (Constantin), de mare nevoie, neavând alt mijloc ca să putem ridica însărcinarea greutăţii şi a datorii, ce cu grele dobânzi era însărcinat asupră-ne, şi pentru ca să nu crească dobânzile ca să covârşească putinţa răspunderii de mare nevoie am îngreiuat Domnia Mea dajdiile". „Deci vor da 17½ bani de oaie „şi hatăr veţi avea dela Domnia Mea la zece una, şi pentru alte dobitoace ce veţi aduce aici în ţară, cum cai, boi, vaci... pentru acestea nu veţi da mai mult de 66 bani pe vită". La saigi era obiceiu, să daţi din o sută 13 oi, în anul acesta veţi da beilic din o sută de oi numai 7 „şi acelea să vor plăti cu preţ mai bun decât să plătea până acum, însă lătrătorii de pe la oi nu vă vor lua, nici vasele de la hodăi după cum obicinuia de a lua, estimp nu vor lua". La urmă le zice „să vă îndemnaţi şi cu veselă inimă, şi cu îndrăsneală, şi fără de nici o îndoială, să eşiţi cu toate oile şi dobitoacele voastre în ţara, spre a ierna, atât ce-i ce aţi fost obicinuiţi de a eşi alte dăţi, cât şi voi care n'aţi fost obicinuiţi a eşi acum fiindcă este vreme de a vă cosi şi a vă face fâneţe pentru ernaticul oilor, nu pierdeţi vremea, şi, cum zicem, eşiţi cu toţii unde vă va fi voia şi vă va plăcea locul, învoiţi-vă cu stăpânii moşiilor, şi vă faceţi fâneţe din destul, ca să fie pentru trebuinţa voastră".

Un firman al Porţii otomane reduce oieritul pentru păstorii ardeleni foarte mult, *şi anume* să se plătească pentru 1 oaie 8 aspri, iar pentru 1 vită 24 aspri.[1]

Multele abuzuri suferite la oierit şi văcărit în Ţara Românească, fac pe Braşoveni să se plângă Guvernului ardelean, cerând despăgubiri dela cei cari iau păgubit aşa de mult. In o plângere ni se dau aceste lămuriri preţioase despre sate, păstori, oile şi pagubele lor în Ţara Românească: Braşovul cu suburbiile are 9 „economii de vite", Bacifalăul 4, Turchişul 3, Satulung 21, Cenatul 10. Purcărenii 2, Branul 73, Tohanul 1, Prejmerul 1, Râşnovul 5 economi de vite. Cu toţi au 4685 capete de vite şi cai şi trebuie să dea după firman 24 aspri de vită, deci în total 937, taleri, pe când în vealitate li s'au luat 2895 taleri şi 58 aspri cu toţi au 93412 oi, pentru care trebuie să dea conform firmanului-a

[1] Hurmuzaki, XIX p. 175 no. 157 (din 1763).

8 asp. — 6227 lei 56 aspri, dar s'au luat 27182 lei 2 aspri. Beglicgii turci le ieau 8643 capete oi etc., pentru 6658 taleri şi 19 aspri; iar dregătorii i-au păgubit cu 2051 lei şi 21 aspri.[1]

Intre abusuri era şi faptul, că boierii luau pentru arenda păşunii *brânză cântărită* după bunul lor plac, apoi darea nouă ce le luau la întorsul turmelor în Ardeal: 5 *parale* de o oaie şi 22 par. de un cal.[2]

Alexandru Vodă Ipsilanţi nu vrea să aplice numitul firmanul turcesc, ci în 13 Noembrie 1775 fixează el oieritul la 12 bani de oaie, atât pentru pământeni cât şi pentru ardeleni, cu scopul ca pe aceşti de urmă „să-i îndemnăm să vie spre mai multă înmulţire a oilor"; iar văcăritul dela 66 bani de vită pentru alţi „străini" îl scade la 33 bani pentru bârsanii din Transilvania.[3]

In timpul stăpânirii acestui Domn (1774-82) a trăit în Ţara Românească un neamţ Sulzer, care în 3 volume publicate despre noi, spune ceva şi despre Ungureni, cari aveau atunci la păşune în Ţara Românească 500,000 oi,[4] plătind 3(?) parale pentru o oaie,[5] deşi mai sus, am văzut, că Ipsilante fixase 12 bani, adecă 4 parale pentru o oaie. Toţi Ungurenii, cari aveau peste ei un Ispravnic,[6] şi erau în număr de 4000, dădeau dăjdie 60 de pungi (à. c. 500 taleri), adecă 30000 taleri anual.[7] Sulzer, care, se pare, avea şi el oi numeroase în ţară, zice că oieritul se da la început în natură, apoi treptat s'a ridicat la 3, 4, 5 parale până la Constantin Vodă Mavrocordat, care la 1748 stabileşte 6 parale pentru o oaie.[8] La 1739 Scheii plăteau oierit 5 denari pentru o oaie.[9]

---

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 1729—30 no. 3243 (din 8 Septembrie 1765). Districtul Braşovului avea la păşunat în ţara 6021 porci, şi dădea dijmă 5 parale pentru un porc; districtul Făgăraş încă avea porci în munţii Muşcelului. Hurmuzaki, XV pp. 1702—3 a 3148 (24 Dec. 1754).

[2] Hurmuzaki, XV, p. 1736.

[3] Ureche V. A. *Istoria Românilor*, I. Bucureşti, 1891, pp. 110-113.

[4] Sulzer Fr. I. *Geschichte des Transalpinischen Daziens*, III Viena, 1781 pp. 446—7.

[5] *Ibid.*. p. 408.

[6] *Ibid.*, p. 155.

[7] *Ibid.*, p. 363, Fotino ne spune, că în vremea lui numai în 10 judeţe muntene erau 4046 Ungureni. *Istoria generală a Daciei*, III, Bucureşti, 1860, trad. pe Gh. Sion, pp. 152-172.

[8] Sulzer, p. 407; vezi despre Ungureni (vol II absch. 2. La 1754 se lua de o oaie 5—5 jum, parale, pentru un porc, sau un cel 22 şi 30 parale. Hurmuzaki, XV p. 1699-751 no. 3142-56.

[9] *Quellen zur Kronstadt* VII (1917) p. 237; din ţara Bârsei erau la păşunat în Muntenia, în 1739, vre-o 20 mii de oi.

Nicolae Vodă Caragea, în 10 Octomvrie 1782, aproabă oieritul scăzut al lui Alex. Ipsilanţi, pentru „streinii ungureni ce sunt şezători în ţară, cu ruptoare dela visterie", să dea 12 bani de oaie, „fără nici un scăzământ" şi astfel „sunt mai folosiţi decât cum era mai înainte, pentru-că atunci da pentru 8 oi 1 taler şi 12 bani, — două oi din zece erau scutite; — acum dau pe 10 oi 1 taler". Vacăritul rămâne tot 33 bani pentru Bârsani, şi 66 bani pentru ceilalţi „străinii"; tunşii şi mânzaţii, fiind vite mici, sá plătească după vechiul obiceiu, pentru unul în loc de doui.[1] In toamna acestui an, bârsanii fac ce fac şi trec cu turmele lor în Ardeal, fără să plătească oieritul, aducând o mare pagubă visteriei domneşti. Caragea în 8 Februarie 1783 dă un ordin slujbaşilor săi, ca la întoarcere în ţară a bârsanilor să-i apuce pentru plata oieritul trecut neplătit.[2]

Mihai Vodă Suţu, care aproabă şi el într'u toate „cartea" lui Caragea din Oct. anul trecut privitoare la orientul Bârsanilor,[3] porunceşte în 22 Decemvrie 1783, vătafilor de plaiu,[4] ca „de aici inainte să porţi grijă, la vreme ce iese din ţara (Bârsanii), câţi cai sau vite mari vor avea, asisderea şi câte turme de oi fieştecarele, să le iei în scris cu numărul lor... să ţii anume o condică în care să le treci acestea şi pe fiecare lună să aibi a trimite la Vel Spătar foie anume: cutare om câte vite mari şi cu câte turme au trecut? şi în răvas, care eşti poruncit a da acelui bârsan la eşirea în ţară pentru slobozenie, după ponturile ce sunt date de mai înainte, să fi dator a însemna şi suma vitelor cu câte au eşit în ţară şi la întoarcerea lor, când vor vrea să treacă în lăuntru, asemenea să fi dator a vedea suma vitelor, şi de vor fi tot acea sumă, bine, iar de va avea suma de vite mai multă decât a eşit, oprind pe unul ca acela numai decât cu grabă să înştiinţezi Domniei mele prin Vel Spătar".[5]

---

[1] Ureche, *Istoria Românilor*, I p. 279 (=*An. Ac. Rom.* XII, sect. ist. p. 395).

[2] *Ibid.*, p. 279.

[3] *Ibid.*, I p. 406—7 (din 9 Sept. 1783). Agentul austriac îi cere lui Suţu să aplice firmanul turcesc cu oieritul redus, dar acesta nu vrea. Hurmuzaki, XIX p. 174...5 no. 157 (16 Apr. 1784). Mihai Suţu aproabă întru totul aceleaşi condiţii ale văcaritului pentru Bârsani în 29 Ian. 1786 *Ibid.*, p. 531.

[4] *Ibid.*, p. 408—9.

[5] Porunca aceasta o dă Suţu şi în a doua domnie în 26 Aprilie 1792 *Ibid.*, IV p. 272 no. 2; Vezi despre abuzurile slujbaşilor contra păstorilor ardeleni şi porunca domnească din 7 August 1792, Puşcariu. *Doc pt. limbă şi istorie*, II p. 184—6; şi Hurmuzaki, XIX p. 620—2.

Suţu cu data de 30 Septemvrie 1783 numeşte Ispravnic pe boierul Constantin, biv vel 2-lea gramatic, peste *Ungurenii streini*, ce să află cu locuinţa în cinci judeţe din Oltenia, „pentru orânduirea acestora, atât la strânsul banilor de ruptoarea lor la visterie, cât şi pentru alte pricini şi rândueli ale lor, păzindu-le dreptatea întru toate spre a fi feriţi de alte nedreptăţi şi supărări". Adresându-se căfre Ungureni le zice: Poruncim vouă tuturor Ungurenilor streini dintr'acestea cinci judeţe, să aveţi a-l şti şi a-l cunoaşte pe numitul boier de Ispravnic, dându-i la toate supunere şi ascultare ce trebuie". Asemenea se face şi la *Ispravnicii de Ungureni streini* din 12 judeţe de dincoace de Olt".[1] Deci erau mai mulţi Ispravnici.

In numele oierilor din Ardeal în Oltenia, vechilii lor Dan Lupea şi Iacob Coltor dau în Martie 1785[2] o jalbă Domnului „că li s'au făcut jafuri, nedreptăţi şi luări mai mult peste obiceiu". Se arată cu numele slujbaşi cari iau jefuit ani dearândul, luându-le sute de taleri, caşi, miei. oi, cai, 50 taleri vamă pentru rămători cari ţin la oile lor în munţi", 157 tal. vamă pentru untul, brânza şi miţe de trebuinţe caselor lor, etc. Rezultatul plângerii e că multe s'a dovedit neintemeiate şi deci păstorii pierd procesul; pentru altele se ordonă cercetare cu sfârşit evident foarte nesatisfăcător pentru cei păgubiţi. Dar e sigur că nici păstorii nu aveau dreptate totdeauna şi ei căutau când numai puteau să eludeze legea, să scape de oierit, să treacă peste munţi oi, lână, brânză, piei, vite, etc., ocolind pe vameşul care-i încassa la trecătoare.

Bârsanii şi Ţuţuenii se plâng către Domn „că primăvara când se pun cu oile lor la perdele pentru fătăciuni, se supără de către cumpărătorii de venit şi de către Ispravnicii moşiilor, făcându-le cereri impotriva poruncilor". Domnul porunceşte Ispravnicilor de judeţ să apere pe oieri contra tuturor asupritorilor, cari trebuie să păzească cele ce se scriu la pravilnicească condică list. 19 cap. 21: Dela perdelele de oi ce sunt cu fătăciune pe moşie, are să ia stăpânul moşiei de toată perdeaua câte 1 miel şi câte 1 tal., şi au a şedea acolo perdelele dela Blagoveştenii (Bunavestire) până la Sft. Gheorghe.[3]

---

[1] *Ibid.*, I p. 524.

[2] *Ibid.*, p. 525—30 (din 15 Iulie 1785).

[3] *Ibid.*, I p. 530 (din 27 Martie 1785); Vezi despre Andrei Vătaful de plaiu, în jud. Săcueni, care face supărări Bârsanilor. Se ordonă cercetare contra lui. *Ibid.*, p. 530—1 (17 Ianuarie 1786).

Nicolae Vodă Mavrogheni prin un ordin dat, în 6 Iunie 1786, cătră vătaful Mihai din plaiul Prahovei oprește pe bârsani de-a exporta mălai din țară; numai pentru trebuința ciobanilor dela stănile din munți au voie să ducă; dacă să impotrivesc, să vorbească cu rânduitul purtător de grijă asupra bârsanilor din Prahova, ca să-i infrâneze și să-i supue a nu face urmări impotriva poruncilor domnești. Poruncește ca cașul făcut la stâne în munți să-l vândă la negustorii din țară cari au cășării în munți. „Brânză în burdușe" să nu facă pentru trebuințele lor, decât după ce se pogoară cu oile în vale, la sfârșitul lui August, și aceasta sunt slobozi a o trece în Ardeal. Nici Domnia, nici visteria și nici logofeția Divanului domnesc nu știe ca vre-un „sudit" ardelean să aibă munți ai lor clironomie veche", cum pretind ei. De aceia să cerceteze: Ciue sunt acei sudiți anume? Unde se află cu locuința? In ce loc le sunt munții? De când au munți? și în ce chip îl țin în stăpânire: desăvârșit? sau venitul lor îl cumpără cu bani dela stăpânul munților și-i țin de multă vreme. La toate aceste să răspundă pe larg.[1]

* * *

Venind vorba acum de munții Țerei Românești să vedem, dacă păstorii ardeleni aveau dreptul să cumpere aici de statornicie locuri sau numai în arendă pe un an sau pe mai mulți.

In realitate oerii făceau și una și alta, deși legile țerii nu îngăduiau așa ceva, ci numai arendarea pășunilor de munte sau de baltă pe un an. Păstorii fiind oameni cu bani, luau în arendă pe mai mulți ani munți întregi dela diferite persoane, cari având nevoie de bani erau bucuroase că-i pot căpăta. Domnului nui convenia acest lucru și de aici ordinul de mai sus, ca să se facă cercetare în această chestiune importantă.

Boierii Udriste și Toma, postelnic, vând, în 4 Februarie 1592 muntele Baiul și o stâna din valea Cerbului (din jud. Prahova) Râșnovenilor (sat lângă Brașov).[2] Cumpărarea aceasta e întărită și de Mihai Viteazul la 5 Februarie 1600.[3] Râșnovenii au stăpânit Baiul ca proprietate a lor până pela 1720, când se pare la o

---

1 *Ibid.*, I pp. 88 n. 2, 630-1.
2 Iorga, *Documentele geografice*, București, 1900, p. 15—6.
3 *Ibid* p. 17—18.

rectificare de graniță, el a trecut în proprietatea Domnului român, care l-a lăsat și mai departe, — cum se vede din dania lui Ștefan Vodă Racoviță din 1765 după 12 Maiu [1] — în folosința Râșnovenilor, să-și ție, aici vitele, vre-o 1100 bucăți, boi, cai, vaci, etc, cu condiția, ca comuna să dea arendă anuală o sumă de de bani, pe care Domnul o cedează bisericii ortodoxe Sf. Nicolae din Râsnov Arenda se fixează odată, se pare, la suma de 510 taleri [2]

La Râșnoveni, și în deosebi Sașilor de aici, nu le-a convenit procedura Domnului român; fac proces ani dea lungul, dar fără rezultat, căci Baiul rămâne și mai departe proprietatea Domnului, [3] care ca de ex. Mihai Suțu, în 2 Ianuarie 1784, dă arenda anuală tot bisericii din Râșnov, ca să se cumpere din acesti bani ceară, unt de lemn, tămâe, făclii și alte podoabe trebuincioase. Numește pentru buna chivernisere a acestor bani în folosul exclusiv al bisericii, trei jurați pravoslavnici, unul din Râșnov, al doilea din Brașov, pe starostele Ioaniche Lebul și pe biv vel Stolnicul Dumitrache din Țara-Românească. Lebul în fiecare an să răporteze Mitropolitului Ungro-Vlahiei, cât a fost arenda și cum s'a folosit bani.[4]

Sub ocupația austrică (1789—91) Râșnovenii sași au ocupat cu oile lor cei doi munți Baiul și Valea Cerbului și, nu voiau să mai dea arendă pentru ei în folosul biserici, anual 100 taleri. Domnul Alexandru Moruzi dă ordin să se cerceteze (18 Iulie, 22 Noemvrie 1793) la fața locului prin vătafi și boeri situația, și pe Sașii volnici din Râșnov să-i scoată cu forța de pe munți cu oile și vitele lor. Domnul revoacă mila făcută biserici sfânt. Nicolae, până când Românii din Râșnov nu-și vor reînoi cererea de miluire cu arenda muntelui. [5]

Gheorghe Mihai și fiul său Ioan din satul Hobița (în țara Hațegului) iau că „zălog", în 2 Iulie 1754, dela frații Bojinca din satul Frâncești (jud. Gorj) cu 40 taleri, muntele Arcanul pe care „să-l stăpânească pentru dobânda banilor cu bună pace, și după

---

[1] Hurmuzaki, XV p. 1728 no. 3239.

[2] *Ibid* p. 1728 no. 3240 dela Vătaful Dicu din Câmpina.

[3] Hurmuzaki, XV, pp. 1740—1, 1798.

[4] Ureche, *Istoria Românilor* I, p. 525.

[5] *Ibid.*, V pp. 485—6, VI p. 826—30; In procesul iscat între câțiva boieri munteni și târgul Râșnov pentru munții: Baiul Colțul-Morarului, Poiana Trestiei și Valea Cerbului, boieri câștigă procesul, luând munții. Cf. Hurmuzaki, XIX, pp. 603—4 no. 497; 612—3 no. 505 (Iun. Aug 1792). Satul Ghimbav arendează un munte în Țara Românească. Hurmuzaki, XV. p. 1695 no. 3137 (10 Martie 1754)

ce le vom da dumnealor bani, să stăpânească tot ei această stână cu muntele Arcanul, și să aibă a ne da *datu* după obiceiul muntelui". S'a făcut cheltuială cu zapisul iscălit, de 4 țerani ca martori, din satele Uric, Răușor și Ohaba din țara Hațegului: „am tăiat un berbece și 6 oca de vin (à 3 bani) și o oca de brânză cu 20 bani, scriitorului Gheorghe copilul.[1] Unul dintre frați Barbu Bojinca, în 1 Noemvrie 1758, „ajungându-mă vremea lipsi, m'am socotit" și am vândut „ohamnic, până în veac stătătoare a patra parte din stână din Arcan, că atâta este partea mea cu 25 lei bani gata" lui Gheorghe Mihai, La urmă notează: Iar ajungându-l vreodată pe el (Mihai) lipsă; să nu fie volnic să o vânză altora fără știrea noastră.[2]

Frații Bojinca sau urmașii lor n'au mai scos muntele de la Mihai, ai cărui feciori l-au folosit probabil în comun, ba unul dintre ei Gheorghe s'a așezat în satul Bânta din Gorj și de aici își exercita drepturile moștenite asupra Arcanului. Pela 1792 făcând rând de bani frații Bojinca, voiau să-și scoată muntele de sub zălogie. Se plâng Domnului, că au îmbiat de mai multe ori cu banii pe Gheorghe din Bânta, dar n'a vrut să-i primească. Mihai Vodă Suțu, în 9 Iulie 1792, poruncește ispravnicilor din Gorj: să cercetați și de este acest Gheorghe . . . locuitor aici în pământul țerii, pământean cu dajdie în visterie, să se schimbe zăpisul vânzării pe numele lui ori să scrie acel Gheorghe la frații lui (din Ardeal) ca să-i trimiță zapisul, sau cu orice mijloc veți socoti d-voastră, ca să nu rămâie vânzarea la streini fiind opriți streinii a cumpăra pământ statornic.[3]

Egumenii mănăstirilor Sinaia și Mărgineni au vândut, în 1791, venitul moșiilor mănăștirești la niște locuitori din Săcele (de unde erau oierii mocani lângă Brașov). Domnul oprește să se mai vândă pe viitor venitul moșiilor la streini, deci și vânzarea egumenilor își pierde valoarea.[4]

---

[1] Iorga. *Situația agrară, economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*, București, 1915 pp. 5—7 no. II Pe acest zapis Gheorghe Mihai, om de 80 ani, însemnă „trăsurile" ce i s'au luat fară dreptate din turme, decând a dat cei 40 taleri pentru munte: 6 berbeci 15 capre, 2 țapi, altă dată 30 capre din hotarul unguresc de unde n'am dat nici odată vamă, și oierit în Țara Românească.

[2] *Ibid.*, p. 7 no. III. Multe turme de oi din Ardeal se duceau în Banat în sec. al XVIII lea după eliberarea de sub Turci; aici se plătea pentru o oaie vara 2 crețari, iarnă 8 cr. Takács *o. c.* II p. 318.

[3] Ureche, *Ist. Românilor*, IV, 1892 pp. 65—6.

[4] *Ibid.*, pp. 64--5 (15 Aprilie 1792).

Egumenul mânăştirii Bereslăveşti (jud. Argeş) a vândut în 1791 venitul unui munte al mânăstirii la nişte Ungureni. Domnul dă ordin ca să se desfacă egumenul de acei oameni, căci din contra, îşi va pierde egumenia şi va fi pedepsit.[1]

Doi munţi din Prahova: Rădolav şi Valea Neagră au fost stăpâniţi de nişte Ungureni, cari afirmativ, i-ar fi cumpărat dela Oprea Trişcă din Braşov. La cererea Domnului ca să-i prezinte hrisoavele ei n'au răspuns, căci de fapt munţii din vechime erau ai mănăstirii Căldăruşani. Mănăstirea dă în folosinţă munţii lui Chir Gheorghe Tărnăvitul, dar „unii din sătenii din Săcele, din Ardeal, iarăşi s'au întins de i-au împresurat şi nu îngăduesc pe oamenii numitului negustor să le ia venitul, oprind şi zăticnind pe păstorii de pe la turmele de oi, să nu ducă caş la căşăriile negustorului". Domnul dă ordin ispravnicilor din Prahova, să oprească pe sătenii din Săcele de a mai supăra acei munţi, şi păstorii dela oi să-şi ducă caşul la căşeriile negustorului".[2]

Marele spătar Ienache Văcărescu, cunoscutul poet, în 12 Aprilie 1794, se plânge Domnului,[3] că popa Banul a vândut un munte Păduchiosul din judeţul Dâmboviţa, pe 4 ani, ungureanului Irimie Ţurcu şi prin aceasta i-a făcut mare pagubă în venitul căşăriilor, căci din vechime el lua acest munte şi, de va avea trebuinţă să-şi pască oile, să cumpere păşune dela omul meu cu tocmeală, ca să aducă caşul la căşeria mea, după cum se urmează la toţi munţii din acest judeţ, ce-i cumpăr eu". Cere o hotărâre domnească în acest înţeles.

Stolnicul Sandul Bucşănescu a dovedit cu cheltuiala sa, că cei 13 munţi de pe apa Lotrului: Voienescul, Bucegii, Dobrunul, Oteagul, Stricatul, Furnica, Balintele (3), Haneşul, Groapele, Şteaja, Gonţea, Sărăcinul şi Balul (jud. Vâlcea-Argeş) au fost cuprinşi de Saşii Sibiului „de 200 şi mai mult de ani, şi i-a scos

---

1 *Ibid.*, p. 65, (26 Aprilie 1792). Domnul opreşte pe Ungureanul Nica Teişan să cumpere dela Stoian Căpitanul vre-un loc nemişcător în jud. Vâlcea, *Ibid.*, p. 64 n. 1 (27 Iunie 1792).

2 *Ibid.*, VI pp. 826-7 (26 Iunie 1793).

3 *Ibid.*, p. 510. Vezi despre oierii cari nu vreau să ducă caşii la căşăriile lui Ienăchiţă Văcărescu. *Ibid.*, IV, p. 278 (22 Maiu 1792).

de sub stăpânire străină".[1] Pe munţii aceştia Săliştenii şi alţi mărgineni au avut 24 de stâni cu oi. Se face o cercetare, în Iulie 1743, de boierii munteni dela stână la stână, ascultând spusele ciobanilor privitor la proprietatea munţilor, cari fiind din Tălmăcel, Sălişte, etc., spun că ei ştiu stăpâni ai munţilor din vechime pe Saşi. Boieri le-au spus însă, că toţi munţii se ţin de Valahia şi dacă păstorii cu oile lor nu plecă în timp de 15 zile sau dacă nu vor cere voe boierilor a sta în munţi, ei îi vor isgoni de acolo cu forţa, iar stânele le vor pustii prin foc. Grigore Vodă Ghica, dăruieşte, în 5 Maiu 1750, Stolnicului Sandul cei 13 munţi, „pentru că s'a arătat cu dorinţă de patria sa". Pe urmă se iveşte proces între el şi unii săteni ai locului, pentru aceşti munţi pe cari îi păşunează, şi după data de sus şi ei, dar şi păstorii de oi din jurul Sibiului.[2]

* * *

Sosirea în ţară a gelepilor şi beilicilor turci umpleà de o adâncă îngrijorare pe păstorii ardeleni, ştiind bine ce-i aşteaptă. Din o scrisoare a lui Raicevich către Kaunitz, vedem cum descalecă în Ţara Românească, în primăvara a. 1783, vestitul negustor grec Chibritci, un şarlatan, cu o ordonanţa de 80 mii piaştri, plătibilă de Nicolae Vodă Caragea, pentru cumpărarea de oi. Domnul nu avea bani la îndemână, trebuiau adunaţi din Ţară, punându-se bir de 5 piaştri pe familie. Până se încassau aceşti bani, toţi oierii ardeleni erau opriţi să plece cu turmele, din locul unde se aflau. Măsura aceasta le cauza mări pierderi păstorilor; le muriau cu zerile oile, iar la cele sănătoase nu le puteau lua folosul. Intervenţia agentului consular[1] la Vodă a fost zădarnică. Oierii erau siliţi să se înţeleagă cu gelepii, dacă voiau să scape de bucluc şi pagubă. Chiar acum, zice Raicevich, i-au venit mai mulţi păstori din districtul Sibiiului, cari i-au spus că l'or li teamă să plece la drum spre casă din cauza mizeriilor ce le fac gelepii. Ii mângâie, că va veni în persoană la Galaţi, de unde

---

1 Iorga, *Acte româneşti din Ardeal privitoare la legăturile Secuilor cu Moldova*, pp. 260-1 no. 80-1; Iorga, *Studii şi documente*, V, pp. 494-5 no. 64.

2 *Ibid.*, şi Maior Gh., *Valea Lotrului şi importanţa ei economică în trecut şi prezent*, Bucureşti, 1913 pp. 18-25.

plecau cele mai multe turme spre Ardeal, iar până atunci, să spună toţi, că ei sunt supuşii Impăratului austriac şi vor fi lăsaţi în pace.[1] Cine ţinea socoteală de aceste vorbe!

La plângerile acestea se adaugă unele de altă natură, cum ne arată o „carte" adresată de păstori către Raicevich (1 Maiu 1784):

Mergând şi venind la munte, vătafii de plaiu, îndeosebi vătavul Mihaiu din Câmpina. le iau dela toată turma 1 piastru şi 20 parale, tot astfel şi dela cai; vătafii îi opresc să ducă sare şi porumb la munte, zicând că le trec în Ardeal; altă dată aveau voie să expoarte lâna mieilor, acum vătaful de plaiu din Ialomiţa le ia toată lâna cu forţa şi plăteşte cât şi când vrea; căpitanii poştelor le prinde caii îi folosesc şi li se inapoează stropsiţi; proprietarii de moşii nu se mai mulţumesc cu 1 miel de turmă, ci le cer câte 6 şi 8 miei; când proprietarii luau bani, plăteau câte 4—5 piaştri de păstor, cum au dat şi egumenului dela mănăstirea Slobozia, care uneori îi şi bătea prin Arnăuţii şi Ţiganii mănăstirii; în iarna grea din 1782, din lipsă de nutreţ, li-au pierit 400 cai; Turcul dela Râmnicul-Vâlcii le ia dela fiecare turmă câte $1^1/_2$ piastru.[2]

Tendinţa păstorilor a fost totdeauna să-şi căştige unele privilegii, la adăpostul cărora să fie apoi scutiţi de prea multele nedreptăţi şi şicane.

Ni s'a păstrat un privilegiu, din 10 Septemvrie 1784,[3] care cuprinde pretenţiile păstorilor ardeleni în Ţara-Românească. Cum a fost respectat de cei în drept acest privilegiu, putem să ne convingem din studiul de faţă. Iată acum care erau acele juste cereri ale oierilor:

1. Păstorii ardeleni să se bucure de libertate deplină, atât în ce priveşte persoana lor cât şi negoţul lor, care îl fac în Ţara Românească cu atâta folos pentru acest principat conform tratatelor existente între cele două împărăţii.

2. Se va da ordin vătafilor de plaiu, guvernatorilor de circumscripţii şi funcţionarilor ca să trateze cu ei ca şi cu prieteni şi vecini şi să se abţină de ai înjura şi ai bate cum s'a făcut în trecut.

---

1 Hurmuzaki, XIX, pp. 99—100 (din 9 Maiu).

2 *Ibid.*, p. 178 no. 160 In 1786—7 a fost o iarnă cumplită, cum nu mai fusese de 40 de ani, un viscol a îngropat 2 păstori, 3 câini şi 600 oi *Ibid.*, p. 273 (12 Februarie).

3 *Ibid.*, p. 204 no. 182.

3. La vânzarea de oi care o fac negustorilor din Constanţa, nu se va fixa nici preţul, nici numărul dat la fiecare sută de oi. Totul să se facă cu înţelegere reciprocă între cumpărător şi vânzător. Apoi la oile destinate pentru *beilic* păstorii vor furniza negustorilor cât pot pentru a completa suma; se înţelege că totdeauna cu preţul cu care s'au înţeles ei între ei.

4. Nu se va fixa înainte preţul caşului ce de au vândut negustorilor din Constanţa; îşi pot rezerva cantitatea necesară familiei lor şi ciobanilor cari le păzesc turmele.

5. Fixarea cantităţii caşului şi a timpului când trebue predat să se facă înainte prin bună înţelegere (?).

6. La predarea caşului, păstorii să-l cântărească şi să examineze cântarul dacă este exact

7. Păstorii vor avea drept de *protimisis* la arendarea munţilor dela proprietari şi aceasta se înţelege în bani gata şi nu pe o anumită cantitate de caş. Contractele de arendare a munţilor se vor face până în Februarie a fiecărui an, după acest termen păstorii nu mai pot pretinde acel drept.

8. Vătafi de plaiu să nu şicaneze păstorii sub nici un pretext, să nu pretindă nici o contribuţiune dela ei şi turmele lor, nici în bani nici în efecte.

9. Căpitanii de poştă nu vor putea prinde cu forţa caii lor pentru trebuinţele poştei sau ale călătorilor.

10. Păstorii se scutesc de vamă pentru caşul care-l exportă pentru casele lor, asemenea şi pieile oilor şi lâna mieilor.

11. Păstorii vor putea adăposti turmele lor în timp de iarnă în tufişurile din bălţi fără nici o supărare; unde vor tăia sălci pentru oi, vor da o oaie pentru fiecare turmă după obiceiul din trecut.

12. Impozitul numit *Vornicia* va fi conform regulamentului cuprins în codicele Voevodului Alexandru c. 21 art. 4.

13. Păstorii vor putea duce la munte pentru folosinţă proprie porumb şi sare cumpărată la şes.

14. Să se impună proprietarilor şi arendaşilor de moşii ca să astupe sau să însemne cu un semn vizibil gropile de grâne, cari rămân goale şi în cari se prăpădesc caii şi oile păstorilor.

Bazat pe un lung şi amănunţit firman al Sultanului, din 4 Decembrie 1786, cerut de agenţia austriacă pentru păstorii arde-

leni,[1] Nicolae Vodă Mavrogheni dă un nou „aşezământ" acestor ciobani, în 20 Februarie 1787, de cuprinsul următor:[2]

1. Să plătească oieritul câte 10 bani de oaie şi ploconul de nume (80 bani),[3] după obiceiu; văcăritul, atât Bârsanii, cât şi Ţuţuenii, îl dau „tot cu un preţ, iar nu cu deosebire, unii într'un fel şi alţii întraltfel" (cum fusese dealtcum înainte; Ţuţuenii dădeau 66 bani) adecă de vita mare câte 33 bani, şi de vita mică jumătate.[4]

2. Gelepii turceşti să nu îndrăsnească a lua oi dela aceştia cu sila şi fără preţ, ci cu tocmeală şi învoire şi cu bani gata.

3. Pentru perdea să dea fiecare câte 1 un taler (=1 piastru) şi 1 miel la stăpânii moşiilor, sau dacă nu dau miel, atunci să dea câte 2 taleri; perdeaua sau turma să stabileşte la 700 oi, dela care se mai dă 1 miel şi 1 leu la stăpânii moşiilor,[5] de va fi mai mică tot atâta se plăteşte.

4. Căpitanii dela vămi să nu mai ia caii ciobanilor.

5. Căpitanii şi vătaşeii de pe plaiu să nu mai îndrăsnească să mai ia ceva, sub nici o numire dela aceşti ciobani, nici la întoarcere.

6. Dacă vitele Ungurenilor vor intra în bucate şi ţarini să plătească paguba după dreptate[6]

7. Ciobanii să cumpere porumb numai pentru hrana lor.

8. Lâna dela oile lor o pot trece fără nici o vamă în Ardeal; oile să şi le tunză nu la baltă, ci după obiceiu la hotar; „ciobanii cari rămân vara la câmp şi ernează acolo, să le tunză

---

[1] Publicat în revista *Transilvania*, Sibiu, 1910, pp. 31-4; în Hurmuzaki, VII. pp. 518-21 (francez); XIX p. 253-5 (text german).

[2] Ureche *o. c.* III, pp. 530-1, 634-5.

[3] *Ibid.*, p. 626—7 (1 Octomvrie 1787). Vezi ce să înţelege sub „vita mică". *Ibid.*, IV p. 278 (din 29 August 1792) şi Hurmuzaki, XIX, p. 616. In 1783 erau la păşunat din Ardeal în Ţările române vre-o 50 mii vite. (Hurmuzaki, XIX, 149), iar în 1792 vre-o 80 mii vite mari numai în Muntenia. *Ibid.*, p. 587; Mihai Vodă Suţu desfiinţează taxa de 20 aspri pentru rămătorii ardelenilor. *Ibid*, p. 595 no. 489 (8 Martie, 1792).

[4] Divanul boierilor din 10 Oct. 1807 aproabă întru toate acest punct despre oierit şi văcărit, Ureche, *o. c* XI p. 516.

[5] Vezi şi *Ibid.*, IV p. 276; Plângerile lui Ioan Macra şi Ioan Schila, ungureni cu oi în Făureni (jud. Ilfov), contra Grecului Nastasie, care le ia 6 taleri de perdea pe moşiile mănăstiri Mihai Vodă. Catării lui ne-au omorât doi mei şi ne-au smintit iepele", făcându-ne mare pagubă. Cer dreptate *Ibid.* (din 1792).

[6] Vezi şi Ureche, *Istoria Românilor*, IV, pp. 272 (din 24 Sept. 1791).

la vale, şi pentru lâna acestora aşa să urmeze vameşii: să leceară răvaş de oierit, şi văzând suma oilor ce au plătit, să cântărească lâna, şi să ţie în seamă din lâna ţigaie una oca de fieşte ce oaie, de oaie bârsană 2, iar după aceasta socoteală, câtă vor avea mai multă să platească vamă după dreptate." [1]

Celelalte puncte sunt cunoscute şi de mai puţină importanţă. [2]

Desele ocupaţii streine ale Ţerilor române, apoi armatele turceşti în războiu cu Austriacii şi Ruşii, erau o mare primejdie şi pentru avutul păstorilor ardeleni, luându-li-se turme întregi de oi şi vite fără să le mai plătească cineva, cum am văzut mai sus, că au păţit oierii dela Miercurea în Gorj. Aceasta teamă o exprimă şi agentul austriac Mertzburg din Bucureşti (1 Oct. 1787) într'un raport trimis la Viena: [3] Ciobanii ardeleni, cari au obiceiul, să-şi mâie turmele lor, în Octomvrie, în Ţara Românească, mi-au trimis vre-o doi delegaţi cu o expunere şi informaţiune scrisă, pe care v'o trimit în copie. E sigur că dacă nu-şi mână ei vitele lor, peste iarnă în Muntenia, nu le pot întreţinea în Ardeal şi o parte insemnată a locuitorilor şi a contribuabililor de acolo îşi pierde hrana ei principală. E însă tot atât de sigur, că dacă vin în ţară cu turmele lor şi dacă iernează aici o armată turcească (după cum se crede cu siguranţă), atunci oerii sunt ameninţaţi, cu ruinare totală, prin excese zilnice, pentru care nu se poate primi satisfacţie". Armata turcească peste iarnă n'a poposit în ţară, de aceia scrie agentul Merkelius din Braşov (5 Iunie 1788) către Kaunitz din Viena: „Aici mă întimpină şi ciobanii ardeleni cari au eşit norocoşi din Muntenia, numai că le-au luat cu forţa, oamenii principelui Mavrogheni câte 1 oaie din 10 oi din fiecare turmă, fără cea mai mică răsplată. Cei mai mulţi dintre ciobani au primit o adeverinţă dela oamenii principelui, că li s'a luat un număr anumit de oi din ordinul principelui [4].

Temându-se de noi ocupaţiuni, scrie acelaş Merkelius din Sibiiu (18 Sept. 1788): Ciobanii din jurul Braşovului cred că vor

---

[1] Vezi despre exportul lânei în Ardeal cu vamă, Ureche, *o. c.*, VII, pp. 123—5 (din 8 Martie şi 7 Oct. 1797).

[2] Plângeri contra Bârsanilor, că nu duc caşii la caşării, ci îi trec peste munţi. Ureche, *Ist. Rom.*, V pp. 259—60 (Febr. 1794).

[3] Hurmuzaki, XIX, p. 338.

[4] *Ibid.*, XIX p. 465.; în 1792 păşunau în Ţara-Românească $1^{1}/_{2}$ milion de oi ardelene. *Ibid.*, p. 587.

putea ierna în mare parte turmele lor în Moldova, cu toate căi regiunile acelea nu sunt atât de favorabile, ca cele din Ţara-Românească. Bieţii oameni sunt într'adevăr în cea mai mare încurcătură cu vitele lor.[1] Intervenind un agent consular la Vodă în această chestie, primeşte răspunsul: „Eu sunt tot atât de mare ca şi Impăratul (austriac) şi nu mă tem de nimeni decât singur de Dumnezeu".[2]

Deşi păstorii ardeleni erau supuşi în Ţara-Românească la multe şicane şi pagube, ei de silă trebuiau să-şi ducă aici pentru păşune turmele lor. Domnul, care cunoştea şi apucăturile lor de a se subtrage dela datoriile ce aveau faţă de Visterie, spune, în 22 Maiu 1788, că numai aşa-i va lăsa în ţară, dacă, vor da vrednice chezăşii, cumcă rămăind aici nu vor avea nici un fel de umblet şi trecere pe potecile plaiurilor, nici însişi ei, nici oameni de ai lor, nici rude de ale lor a trimite de aici în colo, sau de acolo aici, cu nici un fel de trebuinţă şi de pricină, nici corespondenţii prin scrisori, nici altfel de spionlicuri nu vor face, nici pre-o zaherea nu se vor cerca a căra peste hotar, ci vor petrece cu ferire de toate acestea, căutând numai de hrana vitelor şi plata dajdiei pentru vistierie, fără împotrivire şi după vechiul obiceiu.[3]

Din domnia lui Mihaiu Suţu şi Alexandru Moruzi (Martie 1792 — August 1796) ni s'au păstrat mai mult numai tânguiri de ale ciobanilor ardeleni contra prea deselor nelegiuri ale dregătorilor domneşti. In 24 Iulie 1792 întâlnim la agenţia austriacă din Bucureşti pe reprezentanţii oierilor ardeleni, între cari şi pe cei din scaunul Miercurei şi al Sibiului,[4] plângându-se contra beilicilor turci, că le-au luat mai multe oi decât trebuia, în timpul iernării în banatul Craiovei. Cer despăgubire în natură, adecă oile sau 1400 Lei. Li s'a promis plătirea acestei sume, şi ei mulţumiţi s'au întors în Ardeal, zice agentul Merkelius. Despre un conflict între păstorii ardeleni şi gelepii turci ne raportează cancelistul Gaudi din Bucureşti zicând: In 17 Oct. 1793 el s'a dus în satul Slujitorul (jud. Ialomiţa) şi a doua zi a chemat la sfat pe cei mai bătrâni păstori: Ieemie Ţirca, Dumitru Perşoi, Radu Petcu, Constantin Moldovan, Davidu Popii, Ion Boncota ş. a., întrebându-

[1] *Ibid.*, XIX, p. 507.
[2] *Ibid.*, p. 508.
[3] Ureche, *o. c.* III pp. 195—6.
[4] Hurmuzaki, XIX pp. 614—5.

de ce refuză să vânză jelepilor cele 3000 oi, mai ales că reprezentanţii lor au promis lui Vodă Moruzi, făcând chiar şi un înţeles în această privinţă. Oierii răspund: 1. Gelepul Fette a cerut oi alese din toate turmele. 2. La încheierea acordului n'a fost prezent nici un funcţionar al agenţiei împărăteşti, ci numai subofiţerul Szabo, care nu s'a opus cu destulă energie gelepilor şi beilicciilor. 3. Acordul făcut cu Vodă nu vor să-l respecte oierii cei mai de frunte.

Acum în prezenţa lui Gaudi să învoiesc să respecte acordul oral, făcut cu Vodă şi să dea oile promise la locurile fixate: Meteleu, Glodan, Slobozia, Săpunar ori alte locuri, unde vor fi turmele mai aproape. In 19 Oct. Gaudi e în Meteleu, unde Gelepul Constantin din cele 1125 oi, prezintate de păstorii ardeleni refuză 120, sub pretext că nu sunt bune pentru Constantinopol. In 21 Oct., e în Glodan, la 23 în Săpunari, unde s'au predat şi plătit încă 300 oi de acelaş gelep.[1] Merkelius cere, în 6 Sept. 1792, Guvernului din Ardeal ca să înştiinţeze pe ciobanii ardeleni, cari iernează în Muntenia, ca din 20 de turme, cel puţin 2 ori 3, să se anunţe la agentura din Bucureşti cu paşapoartele cuvenite, ca să li se poată elibera „Certificate de apărare", căci având acestea oierii vor fi scutiţi de persecuţiuni şi represalii, şi în caz contrar au dreptul să ceară satisfacţii. Acest lucru îl fac ciobanii din Săcele şi Bran şi de aceea sunt şi mai bine trataţi.[2]

Păstorii ardeleni au multe neplăceri toamna şi primăvara când se coboară cu turmele la Dunăre şi când se întorc la munţi, fiind că fac în dreapta sau în stânga pagube în sămănături, ajungând în ceartă cu populaţiunea, care cere despăgubiri. Certele, bătăile[3], şi trăsurile cu acest prilej sunt atât de dese, încât Divanul domnesc a ajuns să le privească ca neînsemnate. Agentura în înţelegere cu păstorii au hotărît, ca să se facă câte un registru pe districte, în care să se introducă toate abuzurile făcute cu ducerea la baltă şi întoarcerea la munte şi să le înain-

[1] Hurmuzaki, XIX, pp. 673-4 no. 571.
[2] Hurmuzaki, XIX, pp. 614—5.
[3] Vezi despre 6 ciobani ardeleni cari sunt arestaţi, fiindcă afirmativ ar fi omorât doi oameni într'o bătaie cu satul Mehedinţa din jud. Săcueni Ureche, *o. c.* VIII p. 531—2 (Iulie 1803).

teze toți Agenturii[1], — și Sibienii să-și facă registru. Procedura aceasta, neacceptată la început de Domn, a ajutat mult păstorilor, cari au fost păgubiți pe nedrept.[2]

Uneori vara era secetă mare și oierii nu puteau face fânul necesar pentru oile lor, ca să-l aibă în caz de iarnă grea; le mânau la baltă, dar și aici inundau apele și trebuiau să le părăsească, rămându-le singura scăpare pentru hrana turmelor pădurile. Așa au pățit-o ciobanii ardeleni în Februarie 1795, când și-au scos oile din bălți din cauza apelor și ne având pășune până în primăvară, vor să dea, în păduri, oilor dărămături de rămurele de pomi. Acesta este un lucru neobișnuit, zice Vodă Moruzi[3], nici este domnia mea indatorat a griji pentru trebuința vitelor lor". Vor trebui să facă invoială acum din vreme cu stăpânii moșiilor „dar pentru că au venit cu jalbă de rugăciune la Domnia Mea, cerând ajutor și înlesnire la această mare trebuință de nevoie, ce s'au întâmplat a lipsei de fânațe și greutatea de iarnă, am găsit cu cale să arătăm o iubire de oameni și o bunătate ca către niște streini ce să află în țara Domniei Mele, să nu rămână la periciune, am poruncit boierilor din Divan să chibzuiască un mijloc cumpănit de plată cuviincioasă". Boierii hotărîsc: Din vechime este obiceiul de a se da dela toate din 10 una. Dar pentru lipsa timpului trecut și tăria iernei de acum, cu socoteală deosebită s'a găsit să aibă ușurare de a nu da din 10 una, ci să dea din 20 de oi una din toate felurimele".

Moruzi aproabă măsura, ca să nu taie ciobanii decât ramuri, iar nu copaci întregi, și mai ales roditori, „stricând pădurile, cari nu se pot sădi și a se înălța cu trecere de mulți ani și cari sunt trebuincioase în vremi pentru cherestele de trebuința impărătească și domnească".

Dacă ciobani nu vor să dea din 20 oi una în păr, și vor preferi plata în bani, să se învoiască pentru prețul oaiei cu stăpânul pădurei.

---

1 *Ibid*, p. 769 (29 Martie, 1796). Iarna grea din 1794—5 a cauzat mari pagube oierilor ardeleni din Țara Românească. *Ibid.*, p. 729 (28 Febr. 1795).

2 Oierii ardeleni dădeau oieritul în Noemvrie și Decemvrie, după ce se coborau dela munte la baltă. Moruzi voia la finea lui Septemvrie, cum se obișnuia și în Moldova de mult. cf. Hurmuzaki, XIX p. 782—3 (11 Iulie 1796); și Ureche, *o. c.* XI pp. 167—70 (din 1805).

3 Ureche, *Istoria Românilor*, VI pp. 817—8.

Trei oieri ardeleni: Andrei Dragomir, Ioan Preasterecı şi Ioan Roşca se plâng în Februarie 1795 Domnului [1], că adăpostindu-se azi cu oile pe moşia Rădovan, proprietatea vel Logofătului Scarlat Ghica, căpitanul Dinu şi cu câţiva săteni şi popa Ioan iau jefuit 302 oi. Se face cercetare şi se constată, că la sfârşitul lui Ianuarie, temându-se oierii să nu-i apuce vre-un zapor de apă, au eşit cu oile din bălţi pentru a le duce în altă parte pentru hrană. Poposesc pe moşia Radovan 20 zile, fără să facă nici o învoială cu stăpânul moşiei, Ghica Logofătul. In timpul acesta li s'a spus de mai multe ori să facă înţeles cu proprietarul, dar n'au voit; peste 5000 de oi au ţinut în pădure, „tăiatură de topor nu s'a făcut multă, dar fiindcă pădurea este tinară din toate felurimile de copaci, şi în aceste turme de oi fiind şi capre multe au ros coaja de jur împrejur la copaci, cât au putut ajunge, cari fără îndoială se usucă şi cu multă trecere de vreme poate să crească alta". Li se cere să dea conform obiceiului din 20 oi una pentru păşunat în pădure, dar nu voiesc, atunci li se ia cu forţa nu 302, ci numai 254 capete, dându-le apoi voie să-şi pască mai departe aici oile. „Văzând că Dumnezeu a făcut milă de a a început a se ridica greutatea zăpezii şi pot aşi hrăni oile prin câmpuri, dela 20 Februarie au eşit afară din pădure", şi s'au dus spre jalbă la Domnul ţerii. Sfârşitul e că păstorii ardeleni se plâng fără nici o dreptate. [2]

Agenţia austriacă din Bucureşti arată Domnului câteva nelegiuiri de ale slujbaşilor contra oierilor ardeleni: Vameşul de

---

[1] Ibid. VI. p. 376—8; Divanul hotăreşte aducerea oilor spaniole din Ungaria pentru prăsilă în Ţara Românească. Ibid. XI pp. 296—8 (din 24 Aprilie, 1805).

[2] Cum se vede din lista alăturată ciobanii au avut 5030 oi şi 320 capre, din cari s'au luat în modul următor cele 254 de capete, dând şi numele oierilor:

	Oi mari	Oi mici	Capre		Oi mari	Oi mici	Capre
Petru Moga	1	1	2	Manea Rerea	12	7	2
Petru Bara	25	10	1	Oprea Răşteiu	15	5	2
Uncheaşul Andrei				Oprea Ştireci	45	17	2
Sibirea	43	13	1	Nicolae Costeiu	20	14	4
Oprea Ercea	4	6	1		165	73	16

La ordinul Domnului se face o nouă cercetare pentru paguba cauzată în pădure şi bătaia suferită de oierii ardelenii *Ibid.*, VI, p. 377 (7 Mart. 1795)

Câmpina ia două parale dela vite mari ce se aduc spre iernare în ţară şi cari sunt scutite de vamă, fiindcă plătesc văcăritul străinilor în vremea oieritului; [1] altădată vameşii iau două parale de vită, şi dela cei cari le aduc alte parale, cer şi pentru ierbărit; iau pentru vitele dela care, în cari-şi aduc oierii hrana lor necesară 20 parale, şi până la un taler pentru cărţulie [2]; Gheorghe Postelnicul a luat, pe plaiul Loviştei (jud. Argeş), dela păstorii din Ardeal: Stan Luca şi Onea Balteş, pentru 68 vite mari (între cari 12 de jug la 2 care cu zaherea de hrana lor) „câte 32 parale în monedă nemţească, adecă taleri nemţeşti 42 şi creiţari 21, cari socotindu-se câte 7 lei, galbenul, vine lei 66 bani 60 împotriva ponturilor. [3] Domnul dă ordin în cazul din urmă, ca Gheorghe să restitue banii îndoiţi, în celelalte numai banii luaţi pe nedrept şi, să se ferească de a mai supăra pe păstori căci vor fi şi pedepsiţi. Slujbaşii văcăritului să nu ia mai mult decât de vită mare câte 11 parale, iar de vită mică jumătate, dar nu socotind tunşii cai mari şi sugătorii vită mică, ci tunşii şi mânzaţii sunt vită mică, iar dela sugători nu se ia nimic. [4]

Toţi oierii ardeleni prin reprezentanţii lor Toma Babuş şi Ioguţa dau o lungă jalbă Domnului Alexandru Moruzi, arătând toate nedreptăţile ce li se fac din partea slujbaşilor. Domnul dă această plângere spre examinare boierilor: Dumitrache Manul vel Spătar şi Costache Ghica vel Vornic. Ni s'a păstrat răspunsul or, din 30 Martie 1794, din care vedem din ce constau nemulţumirile oierilor şi părerea boierilor asupra lor cu îndreptările propuse de ei. [5]

Dau întâiu plângerea ciobanilor şi pe urmă părerea numiţilor boieri cari toate sunt foarte interesante, căci ne desvălue multe neajunsuri din vieaţa păstorească a Ardelenilor.

1. Păstorii ardeleni la trecerea lor în ţară luau păşuş dela Comândaş, şi veniau cu el pela Vătaful de plaiu, care le da răvaş de drum în internul ţerii. Acum vătaful la intoarcere le cere răvaş de la Ispravnic şi Spătar, până-l capătă pierd 3—4 zile şi cheltuie de om câte 1 taler şi 30 bani. — *Părerea:* Fără răvaşul Spătă-

---

[1] *Ibid.*, VI p. 645 (25 Oct. 1794).

[2] *Ibid.*, pp. 646-7 (11 Noem. 1794).

[3] *Ibid.*, pp. 645-6 (18 Noem. 1794).

[4] *Ibid.*, p. 645—7.

[5] *Ibid.*, VI, pp. 811—16

riei nu se pot întoarce, dar pentru a nu le face multă zăbavă, să se rânduiască un logofăt, care să le dea îndată răvaşul de trecere, fiind totdeauna la slujba lui.

2. La Spătărie li se ia pentru răvaş câte 30 bani de om, la unii şi mai mult şi li se cere şi chizeş. Obiceiul cu chizeşii în vechime nu l-au avut. Pretinii, cari le-ar sta chizeşi sunt la baltă, sau nu-i află acasă, şi deoarece ei vin în ţară peste an şi de câte 20 ori, a aduce totdeauna chizeşi e imposibil şi li se face cu aceasta o pagubă de 25 taleri. Cer ca să fie de ajuns răvaşul dela Vătaful de plaiu.—*P.:* De 1 răvaş, iar nu de fieştecare nume, se ia numai 4 parale. Aducerea chizeşilor e absolut necesară, dar fiindcă sunt de parte şi se pierde mult timp şi e cu pagubă, chezăşia să fie trimisă în scris, prin un act făcut în locul unde e chizeşul, însă să fie iscălit şi de Căpitanul de plaiu sau de zapciul plasei respective. Chizeşul care e aproape să vie în persoană la Ispravnic, să dea în scris chezăşie, cari toate vor fi trecute într'o condică. După aceste formalităţi destul de grele, să elibera răvaşul de drum.

3. Nu pot duce marfă în Ardeal nici de 10 taleri fără carte domnească. Obiceiul acesta n'a fost mai înainte, şi nu pot veni pentru aceasta „carte“, când vreau să treacă puţină marfă dincolo.—*P.:* Să li se dea dreptul să ducă marfă [1], dar numai neoprită în preţ până la 20—30 taleri, fără carte domnească, ci cu o simplă adeverinţă a Ispravnicilor.

4. Conform hrisovului de la Alexandru-Vodă Ipsilanti nici la trecătoarea oilor, nici la întoarcere nu trebuie să dea Vătafului de plaiu nici caş, nici miel, nici urdă, nici altceva, dar vătaful Moise de la plaiul Teleajen (jud. Secueni) le ia de odaie câte 1 miel şi câte 1 taler, de la unii şi mai mult, şi vara câte un caş mare de la stână. — *P.:* Să se urmeze dreptul şi hotărîtul obiceiu al Vătafului de plaiu, urmat şi înainte şi acum, de a lua de turmă câte un miel mic din acea primăvară şi de stână câte un caş şi altceva nimic.

5. Trecând caii lor în munţi pe teritoriul vecinilor oieri, plăieşii îi iau şi îi duc la Vătaf, care le ia pentru 1 cal câte 4—5 taleri. Obiceiul acesta n'a fost, fără când le fura vre-un cal şi-l

---

[1] Alexandru Vodă Moruzi, în 6 April 1794, dă drept oierilor să treacă în Ardeal marfă până la 50 taleri, fără carte domnească. *Ibid.* VI. p. 811.

aflau, sau fugea din munţi, dădeau Vătafului pentru ajutor la aflarea lui 1·60 taleri. — *P.:* Să plătească numai pentru caii perduţi şi furaţi din munte şi aflaţi pe urmă câte 200 bani Vătafului mai mult nimic, nici pentru ceilalţi de pripas de la vecini luaţi.

6. Au avut obiceiu de a da Vătafului pentru răvaşul de trecere câte 1 para, acum le ia 3 parale. — *P.:* Vătaful pentru răvaş *să urmeze obiceiul din vechime.*

7. In judecăţile ce le au înaintea Vătafului, nu li se face dreptate. — *P :* „Vătaful plaiului să aibă a le căuta pricinile şi judecăţile cu amănuntul şi cu dreptate, urmând a le face şi împlinirea dreptului lor ce se va cunoaşte şi se va alege, că ce au să iea de la pământeni, iar când pe a vătafului cercetare şi judecată nu se vor mulţumi, atunci vor merge la ispravnici, şi când nici de acolo nu se vor mulţămi, uşa divanului Măriei Tale este deschisă de unde pot aşi afla toată indestularea dreptăţii lor".

8. Vătaful când lipseşte de la plaiu, nu-şi lasă vechil în locul lui, şi „când merg să-şi iea răvaş de trecătoare şi viitoare, aşteaptă câte 4 zile până vine de le dă răvaş, şi să sting cu cheltuiala". — *P.:* Vătaful când lipseşte să-şi lasă negreşit vechil după vechiul obiceiu, că călătorilor să nu le pricinuiască zăticnire şi zăbavă".

9. Când suie la munte, până îşi fac gătire de a pleca cu oile, zăbovesc vo 2—3 zile pe moşii şi pasc oile în locuri slobode; egumenul mănăstirii Sinaia şi locuitorii de la Teleajen le iau câte 1 miel primăvara, şi câte o putinică de lapte toamna. Obiceiul acesta nu l-au avut şi cer să nu fie asupriţi. — *P.:* Să se facă cercetare şi să se urmeze obiceiul vechiu pe această moşie a Sinaii şi acelor locuitori din Teleajen.

10. Negustorii cari le cumpără caşul, având cântare viclene, în fiecare zi îi păgubesc cu câte 12 oca; cer să li se căntărească caşul cu căntare drepte, pecetluite cu pecete domnească. — *P.:* Vătaful să cerceteze care negustor are cântar nedrept şi să-l arate ispravnicului, că acesta apoi să-l pedepsească.

* * *

Suntem în vremea ocupaţiunii ruseşti a Munteniei (1806-12), când ţara trebuia să facă rând de bani pentru a satisface lăcomia rusească. Se decide oierit şi văcărit îndoit de la pământeni [1], iar

[1] *Ibid.* IX. pp. 77—8. Cu toate că ţara era la strâmtoare, pentru oierii ardeleni, se păstrează vechea dajdie neurcată (1806. Oct.).

faţă de ardeleni se iau măsuri aspre, ca nici o vită sau oaie să nu scape de sub plata acestor dări. Divanul într'o poruncă din 20 Iulie 1811, cătră vătăşeii de plaiu zice:[2] „Fiindcă se apropie vremea când încep a se pogorî aici în ţară Ţuţueni din ţara ungurească spre iernatic şi fiindcă slujba oieritului în toţi ani să păgubeşte cu oile sudiţilor din Transilvania, că să coboară la iernatic sume mari şi la plată se pierde făcând feluri de mijloace, adecă după ce merg pe la judeţe unii din ei le amestecă cu ale pământenilor ce plătesc oieritul primăvara, alţii se pierd prin bălţi, iar alţii umblând de la un judeţ la altul nu se pot găsi de slujbaşi şi pentrucă să nu se mai pricinuiască această pagubă, Divanul îţi porunceşte să urmezi într'acest chip:

1. Câte oi vor coborî pe acel plaiu au să plătească oieritul aici.

2. La vremea coborîtului oilor, să numeri fieşte care turmă şi să cercetezi câţi stăpâni sunt pe acele oi, să iei în scris şi să faci catastih de sumele şi numele stăpânilor, cu cinul şi porecla lor, şi în ce sat, în ce judeţ din Transilvania se află şezători, şi în ce judeţ de al ţerii are să ierneze? şi pe toată săptămâna se trimiţi catastih la Vornicul Manu, de suma ce se va coborî", după ce s'a sfârşit coborârea să facă un catastih general şi iscălit să-l trimită.

3. Să iei în scris şi toate vitele mari ale fiecărui stăpân: cai boi şi vaci ce vor avea, cari au plătit văcăritul după vechiul obiceiu.

4. Să le ceri, dar fără a-i sili, să plătească oieritul, şi să le dai să înţeleagă, că ori îl plătesc acum ori pe urmă, tot trebue să-l plătească, astfel de oaie 10 bani, plocon 10 bani (dela 1 oaie până la 10, de fiecare un ban), dela 10 oi în sus 80 bani, pentru numărătoare (a oilor) 4 parale, pentru răvaş 8 parale; la văcăritul pentru vită mare 33 bani.

5. Cari plătesc la coborît să le dai răvaş de plată, însemnând pe el plaiul, suma oilor şi stăpânul; cari nu plătesc să-l laş pe lângă chezăşie vrednică, ca la orânduită vreme să plătească oieritul iarăşi la D-ta.

6. Să se deie fiecăruia o ţidulă la mână, cu suma oilor, numele stăpânului şi a judeţului unde va ierna, ca la controlul de altă dată a slujbaşilor, să se vadă dacă corespunde ce-i în ţidulă cu ce au.

---

[1] *Ibid.* XI. pp. 524-6.

7. Dacă un oier nu a plătit la coborîre, şi vrea să se întoarcă pe alt drum acasă, el va plăti oieritul la taxator pe baza ţidulei dela Vătaf.

8. Toţi banii, de oierit încassaţi să-i trimită, prin siguranţă, la taxatorul judeţului, arătând cine din mocani au plătit.

Incheie cu cuvintele: „Divanul îţi porunceşte să fi cu ochii deschişi, ca sa nu oare cumva să se strecoare nişcai-va oi dintr'acel plaiu fără a nu le număra şi a le trece în catasih ce ai să trimiţi sau să te amăgeşti de a nu arăta adevărul, că dovedindu-te într'o faptă ca aceasta să şti, că după ce vei plăti îndoit, apoi vei fi judecat a te pedepsi."

Niciodată până acum nu s'au luat măsuri aşa de strajnice pentru încasarea oieritului, văcăritului dela păstorii ardeleni cum sunt cele înşirate mai sus. Căci cele cunoscute înainte ale lui Constantin Cehan (1753) şi Mihai Suţu (1783) nu au puterea de execuţie şi evidenţa plăţii ca cele de acum. Instrucţiile acestea date vătăşeilor ne dovedesc, că oierii ardeleni ştiau atâtea şi atâtea căi, prin care scăpau de tot sau măcar micşorau binişor dajdiile ce trebuiau să le dea vistieriei.

Nici chiar porunca aceasta atât de aspră şi amănunţită nu va fi adus roduri aşa strălucite, când ne gândim că păstorii şireţi şi cu multă experienţă atingeau mereu pe funcţionarii lihniţi cu câte un miel doi, cu câte un burduşel de brânză specială, şi cu câţiva taleri buni, cari toate aveau puterea magică de a face să se nesocotească o poruncă boierească, dar de atâtea ori şi cea domnească.[1] Dar în orice caz multe abuzuri s'au delăturat, prin porunca de sus, la încasarea oieritului şi văcăritului.

Precum am văzut un viscol puternic, în Martie 1808, distruge partea cea mai mare a oilor şi vitelor din Moldova, tot aşa păţesc şi oierii ardeleni din Ţara-Românească, în urma iernei lungi şi grele din 1807-8 şi a lipsei de fân consumat de armata rusească, pierzând jumătate din numărul oilor aduse spre iernare. O iarnă foarte aspră cum nu s'a pomenit de 40 de ani, a fost şi cea din 1786—7, când păstorii ardeleni au suferit mari pierderi în oile lor cari au îngheţat pe câmpii.[2] Păstorii adresează o ce-

[1] Unii dintre vătafi erau adevăraţi satrapi. Boierul Gr. Ghica se plânge că din pricina jafurilor Vătafului de plaiu, Mocanii nu i-au luat în arendă munţii. *Ibid.*, IX p. 220 (12 Iulie 1812)

[2] Hurmuzaki. XIX p. 273 no. 250 (12 Feb. 1787).

rere către proprietari să le reducă preţurile păşunilor, fiindcă au avut de suferit mari pagube în oi Se pare că cererea lor a fost satisfăcută. [1]

Ungurilor nu le convenea că armata rusească e în Ţara Românească, se temeau de ea şi credeau chiar că într'o bună zi va trece şi în Ardeal.

Iată un cioban ardelean Niţă, care-şi păştea oile în munţii judeţului Prahova, scrie către părinţii săi aceste cuvinte cu două înţelesuri (c. 1810): „Cu ajutorul lui Dumnezeu venim curând în Ardeal şi vom învinge duşmanii şi nevoia..." Ungurii au prins scrisoarea, şi apoi au deslănţuit o teroare asupra bieţilor părinţi, ca complici la o „marea trădare de patrie", căci ei tălcuiau aşa cuprinsul: e vorba de venirea armatei ruseşti în Ardeal şi de învingerea duşmanilor unguri. Se poate că Niţă, fiind la adăpost să se fi gândit şi la asta, dar el avea în vedere înainte de toate înmulţirea turmei sale şi câştigarea unui proces faţă de un cămătar. [2]

Din domnia lui Ioan Caragea şi Alexandru Suţu (1812—21) avem numai plângeri de ale oierilor contra slujbaşilor volnici şi jefuitori.

„Compania oierilor Săceleni" prin vechilii lor: Oprea fiul lui Oprea Ţircă, Gheorghe Belu şi Petcuţ Albuleţ se jeluesc Domnului contra vameşilor şi arendaşilor de moşii din judeţele: Secueni, Prahova, Buzău, Râmnicul-Sărat şi Ialomiţa, cari în cei 5 ani din urmă, începând cu 1815, le-au făcut o mulţime de asupriri şi jafuri, pentru cari cer dreptate şi despăgubire. [3] Aşa timp de 3 ani au adus caşul la căşăriile de pe plaiuri şi din câmpii, dar măsurându-le cu cântare viclene, le-au mâncat la suta de telemea 15-16 până la 23 de oca.

Se orândueşte o cercetare pe la căşăriile cu cântare falşe, pe care ispravnicii să le înlocuiască cu unele drepte şi pecetluite. Vătaful plaiului Teleajen în loc să le ia, conform obiceiului ve-

---

1 *An. Ac. Rom.*. sect. ist. XXXII p. 329 şi n. 1; Vezi şi actul inedit despre oierii din Săcele dat de Ion Vodă Caragea în 8 Iunie 1815. *Bibl. Acad. Rom.* mss. no. 968. f. 25-7.

2 Ureche *Istoria Românilor*, IX, p. 61.

3 Ureche *o. c.*, XII, pp. 417-20 (20 Dec. 1819); plângeri contra Mocanilor din Ialomiţa. *Ibid.*, XII p. 416-7 (14 Martie 1820). Sub Grigorie Ghica Vodă se păstrează pentru oierii ardeleni vechiul obiceiu: 10 parale de oaie, 82 b. de nume, şi văcăritul de 33 bani. *Ibid.*, XII p. 269-70 (August 1822).

-chiu, întărit şi de Domn, un miel din acea primavară şi un caş de stână pe vară, el ia dimpotrivă un galben de 14 taleri, iar dela alţii câte 2-3 galbeni; li s'au mai luat de vătafi şi doi miei de stână, care i-au plătit mielul cu 5 taleri; li s'au mai luat câte 10 tal. pentru răvaş de drum, de un om cu calul, iar nu 2 parale, cum a fost obiceiul; pentru mălaiul dus la ciobani li s'a luat „avaet", cum şi vameşii li-au cerut câte 12—13 parale, cu nume de avaet al lor.

Numărul oilor şi vitelor ce trec pentru păşunat în Ţara-Românească vedem că, în decursul veacului al XIX, merge tot scăzând, din cauza diferitelor împrejurări neprielnice desvoltării oieritului. După o condică de vamă, din 1836, în Ţara Românească au trecut în acest an la păşunat numai: 70827 oi, 7192 berbeci, 6569 capre, 148 măgari şi 1437 cai.[1] Evident să e un număr foarte scăzut faţă de ce am întâlnit pela mijlocul secolului al XVIII-lea (1769).

Păstrându-se vechile taxe cunoscute,[2] oieritul şi cornăritul (= văcăritul) păstorilor ardeleni aducea totuşi un venit destul de considerabil pentru visteria Ţerii Româneşti de 100000 Lei, cum arată bugetul statului pe anul 1837.[3] Venitul acesta scădeà sau se urcà după cum izbuteau păstorii să facă contractul anual.

Astfel pe anul 1848 era: 88100 piastri (taleri),[4] în 1849: 83000,[5] în 1850: 83550,[6] (după contracte 100200 piastri)[7], în 1851: 112000 piastri,[8] în 1852: 101000 piastri,[9] şi în 1854 aproximativ 109800 piastri.[10]

In a doua jumătate a veacului al XIX-lea bogăţia de oi a păstorilor ardeleni scade în proporţie cu desvoltarea agriculturii din Principatele române. In deosebi după împroprietărirea ţărani-

---

[1] Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, p. 287 n 1.

[2] Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic (1834-48)*, Bucureşti, 1915, ed. Ac. Rom., p. 191.

[3] *Ibid.*, p. 178.

[4] Iorga, *Mărturii istorice privitoare la viaţa şi domnia lui Ştirbei Vodă*. Bucureşti, 1905, p. 468.

[5] *Ibid.*, p, 474.

[6] *Ibid.*, p. 490.

[7] *Ibid.*, p. 566.

[8] *Ibid.*, pp. 506, 514, 518.

[9] *Ibid.*, p. 576.

[10] *Ibid.*, p. 590

lor, la 1864, „drumurile oilor"[1] dela munte la baltă şi înapoi, ca şi câmpiile întinse au devenit tot mai înguste pentru păstorii cari mânau şi păşunau zeci de mii de oi şi vite pe ele. Vechiul păstorit cu turme multe şi bogate a dispărut şi pe locul unde se hrăneau acestea din belşug, astăzi se ridică pretutindeni lanuri încărcate cu tot felul de sămânături şi a căror întindere se pierde în depărtarea orizontului.[2]

***

Păstoritul acesta aşa cum a fost în decursul veacurilor, plin de trudă şi de atâteori de risic, el a însemnat un izvor nesecat de avuţie sigură pentru Românii ardeleni cari l-au practicat. Nicăiri în Ardeal parecă buna stare materială nu e aşa de vădit ajutată şi armonizată de o veche cultură românească, câştigată în şcolile săteşti, — de cari se face amintire prin secolul XVI—VII-lea, ca în ţinuturile unde au locuit şi mai locuesc încă aceşti oieri voinici şi inteligenţi. Au străbătut alături de turmele lor tot pământul românesc până la Nistru, pe care adeseori l-au şi trecut. Cu toate plângerile ce le-au întâlnit, ei iubeau cele două Ţeri române libere, fiindcă aici îşi agoniseau averea lor materială, cu ajutorul căreia puteau să lupte aşa de dârz contra asupritorilor lor saşi şi unguri. Erau bucuroşi de apariţia oştirii româneşti în Ardeal, pe care o serveau ca spioni dibaci şi călăuzi siguri peste potecile munţilor. Un manifest de-o deosebită importanţă vine să completeze cunoştinţele noastre despre sentimentele păstorilor ardeleni faţa de un Domn român, căruia să închinau când îl vedeau cu oştirea în Ardeal. Am arătat într'alt loc cum a primit, la 1603, ciobanul din Bran pe Radu-Vodă Şerban, iată acum pe Alexandru Vodă Mavrogheni, la 1788, în mijlocul oierilor din ţara Bârsei. In Septemvrie oştirea românească trecând prin pasul Buzăului ocupă toată ţara Bârsei din preajma Braşovului. „Locuitori din satele ce se numesc Săcele, Tărlungeni, Zizin, Purcăreni, Budila, Prejmer şi Herman" — deci cunoscuţii oieri mocanii —trimit la coman-

---

[1] Vezi despre „drumurile oilor" în Ţara-Românească. Densuşianu, *Viaţa păstorească* etc. I p. 124—7.

[2] In 1870 păşunau în Ţara-Românească din Ardeal: 1 milion de oi, 300 mii de porci. Hintz, *Das wandernde Siebenbürgen*, Braşov, 1876 p. 31; pentru păstorii ardeleni în Dobrogea la 1850 vezi I. Ionescu dela Brad în Analele Dobrogei, III, Constanţa, 1922 p 179.

dantul oştirii domneşti din Vălenii de Munte pe şepte „elcii" ai lor, pe Gheorghe Deleanu, Ioniţă Barbel, Bratul Coinac, Ioan Bratul, Ion Bucşa, Ion Bratul şi Achim Olteanul, cari spun aici că vor forma o raia cu supunere sub stăpânirea Domnului român, cerând de la acesta să-i primească sub ocrotirea sa". Domnul Alexandru Mavrogheni le răspunde, în 6 Octomvrie 1788,[1] cu aceste cuvinte foarte frumoase: „Ne-au părut bine de această bună socotinţă a voastră, carele pentru binele şi folosul vostru aţi făcut. Şi iată şi Domnia mea nu lipsim printr'acest domnesc al nosrru sinet a vă încredinţa că atât voi, locuitorii din mai sus numitele sate ce v'aţi închinat, cât şi alţii de ai voştrii, or de ce treaptă ar fi, care din sineşi, mai înainte de a fi întâmpinat puterea oştirilor noastre se vor închina şi vor avea a se supune la noi şi a se trage cu locuinţa într'această creştinească oblăduire a Domniei mele în ţara românească veţi petrece fericiţi sub dreapta şi creştineasca ocrotire a Domniei mele, iubind pe supuşii noştri cei credincioşi ca pe nişte fii; şi pe cei din tagma ostăşească îi vom orândui în slujbă cu bun folosul lor, învrednicindu-i la cinste de dregătorii, iar pe locuitorii ce-i muncitori şi casnici îi vom mulţumi cu toată odihna şi dreptatea lor, pe moşiile Domniei mele, care se numesc Uluiţi (jud. Ialomiţa), o moşie în jud, Râmnicul-Sărat, Gilueşti şi Afumaţi (jud. Ilfov) şi Zimnicea (jud. Teleorman), sau veri unde veţi vrea şi vă va plăcea locul de locuinţa voastră, ori toţi la un loc, sau deosebiţi, sunteţi primiţi şi aveţi voie a vă aşeza cu toate casele voastre". Domnul a dat ordin ispravnicilor dela numitele moşii, ca şi celorlalţi dregători ai judeţelor, „ca viind voi dinăuntru să vă primească cu toată mângăierea şi să vă aşeze în locul unde vă va plăcea spre mulţămita, odihna şi hrana voastră şi a vitelor voastre". Deosebit a dat poruncă ofiţerilor „ce avem orânduiţi cu oştile pe margini, ca la eşirea voastră să aveţi tot felul de pază şi străjuire, şi nici pe voi să vă supere, nici ale voastre lucruri să nu se clintească întru nimica, ci încă şi ajutor ce va trebui la drum, pentru ale mâncărei voastre să vă dea". Îi îndeamnă să vie cu încredere: „Drept aceea fiţi bine nădăjduiţi la aceasta ce vă scriem Domnia mea, şi atât voi locuitorii din satele numite, vă porniţi a veni cu bucurie şi fără nici o îndoială sau temere

[1] Ureche, *Istoria Românilor*, III pp. 230—1.

de ceva cât şi pentru cei de ai voştri îi îndemnaţi şi vă înştiinţaţi unii pe alţii ori de ce tagmă vor fi, ca să ştie că Domnia mea, după fireasca iubire de oameni ce avem, pe fiecare vă primim cu braţe deschise şi toţi veţi afla odihna şi milostivirea dela Domnia mea".

De sigur că unii dintre Mocanii din Săcele vor fi trecut pe moşiile domneşti din judeţele numite, pe unde ei au poposit de atâtea ori cu turmele lor. I-am întâlnit pe oierii ardeleni aşezaţi prin diferite sate ale Moldovei şi Ţerii Româneşti. După revoluţia lu Horia (1784), când un vânt cumplit de răzbunare trecea deasupra capetelor Românilor din Ardeal, mulţi Mocani ardeleni au trecut în Ţara Românească, întemeind numeroase sate nouă, ca de ex. în jud. Muşcel: Bădeni-Ungureni, Berevoieşti-Ungureni, etc. apoi mahalalele oraşului Câmpulung: Vişoiu, Voineşti, Valea mare, Bârbuş şi cele două Bughi, toate înfiinţate de Mocani emigraţi din Ardeal, cari fac un „aşezământul", în 13 Ianuarie 1785, cu judeţul Nicolae Cocoşoiul din Câmpulung, prin care se obligă să plătească 40 de bani moşnenilor acestui oraş pentru locul de casă şi grădină, ce-au luat în folosinţă, fără a mai da obişnuitul miel de primăvara după odaie oraşului.[1]

Pe păstorii ardeleni îi cunoaştem ca oameni foarte religioşi, iubitori ai bisericii strămoşeşti, ortodoxi fanatici, cari au suferit cele mei grele persecuţii în veacul al XVIII-lea pentru credinţa străbună, şi decât să treacă la legea cea nouă, unită cu Roma, pe care o despreţuiau, preferau mai bine să-şi părăsească satul, aşezându-se în Ţerile române, ba au trecut şi Nistrul, la 1761, numai ca să-şi poată păstra curat legea lor românească ortodoxă.

Din mijlocul acestor oieri evlavioşi au plecat foarte mulţi bărbaţi şi femei, cari s'au călugărit în diferitele mănăstiri ale Ţerilor-române, dintre care merită o deosibită amintire cei câţiva ajunşi la o treaptă mai înaltă ierarhică: Dionisie Romano din Sălişte, fost episcop de Buzău, apoi arhiereul Ioanichie din satul Săsciori (lângă Sebeşul săsesc), ajuns la Bucureşti la bogata biserică Creţulescu, şi acel „cronicar" Naum Râmniceanul, născut în satul Corbi (jud. Muscel), care după vre-o 30 de ani (1788) se întoare în Jina pentru aşi cerceta rudele sale, oieri, rămase aici

---

[1] Revista *„Prietenul nostru"*, VII. Câmpulung, 1923 no. 5-8 pp. 18-20

după plecarea tatălui său preotul Bucur şi moşul său, pela 1755 în urma persecuţiilor religioase însuportabile din partea uniţilor şi catolicilor unguri.

Un rol însemnat trebuie să li se deie păstorilor ardeleni în răspândirea cărţilor bisericeşti de o parte şi alta a Carpaţilor. In drumurile lor lungi şi în viaţa lor păstorească, fiind expuşi la multe şi neprevăzute pericole făceau danii la diferitele biserici şi mănăstiri, pe unde păşunau cu turmele: cărţi, odoare şi odăjdii bisericeşti, bani chiar, ca Dumnezeu să-i ocrotească de tot răul şi să le înmulţească turma de oi sau vite. Un oier ardelean de sigur a dăruit bisericii din satul basarabean: Palanca (jud. Orheiu) Evanghelia din Sibiu (1844) a lui Vasile Moga, care până astăzi se ceteşte în biserică, deşi locuitorii sunt Ruşi. Oierii din Săcele au înzestrat mănăstirile din Prahova: Susana cu un Octoih, Cheia cu un policandru, şi câte altele nu s'au împărtăşit cu prisos din darul lor[1]

Oierii ardeleni în trecut au fost şi un admirabil element negustoresc, priceput, harnic şi îndrăzneţ, şi astăzi ar aduce cele mai mari foloase statului român, dacă el ar înţelege şi ar sprijini crearea unei clase naţionale de negustori dintre ei.

Acestea sunt puţinele ştiri adunate, care ne dau posibilitatea să vedem, cum a fost în trecut vieaţa păstorilor ardeleni în legătură cu Ţerile române.

---

[1] Vezi pe larg despre acestea danii studiul meu, *Relaţiile bisericii româneşti din Ardeal cu Principatele române în veacul al XVIII-lea (până la 1850)* în *Revista teologică*, Sibiu, 1925. no. 4—12

CONTRIBUŢIE LA VECHIMEA CREŞTINISMULUI ÎN DACIA.

DIN ISTORIA RELIGIOASĂ A GEPIZILOR.

DE

CONSTANTIN C. DICULESCU.

Vechimea creştinismului în Dacia e o problemă care a preocupat demult pe istoricii şi filologii români. Această chestiune are două laturi: una priveşte creştinismul dacoroman sau străromân, cealaltă creştinismul acelor popoare, care în epoca migraţiunilor au locuit mai mult sau mai puţin timp în cuprinsul Daciei. In ceiace priveşte laturea doua, s'a vorbit şi se vorbeşte numai de creştinismul la Goţi în a doua jumătate a veacului al IV-lea, când aceştia locuiau în Dacia, mai ales în Moldova şi Basarabia de azi. [1] Dincontră, nu se ştie nimic şi nu s'a vorbit niciodată despre istoria religioasă a Gepizilor, care singuri au fost elementul politic permanent în cuprinsul Daciei Traiane, în epoca migraţiunilor. Obiectul studiul de faţă e tocmai chestiunea aceasta.

Gepizii venind în Dacia şi aşezându-se definitiv aici, în anii 50 ai secolului III-lea după Chr., au rămas multă vreme credincioşi vechei lor religiuni; la creştinism au trecut abià în secolul al V-lea.

In celece urmează voi expune puţinul ce putem scoate cu

[1] Privitor la creştinismul Goţilor pe pământul românesc în Nordul Dunării, vezi V. Pârvan, Contribuţii epigrafice la creştinismul dacoroman (Bucureşti 1911) pag. 68, 149—150, 156—158 şi C. Diculescu, Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien (Leipzig 1923) pag. 32, 35—39 şi 54-57, unde e dat şi oarecare material nou. Părerea lui N. Iorga, Histoire des Roumains et de leur civilisation (Paris 1920) pag. 38, şi ed. 2. (Bucureşti 1922) p. 28, că Goţii s'ar fi creştinat numai în Sudul Dunării, necorăspunzând realităţii istorice, nu poate fi admisă.

privire la vechea religie a Gepizilor şi la creştinismul lor din ştirile răzleţite ale izvoarelor scrise, din arătările lingvistice şi din datele arheologice.

Legenda naţională a Goţilor, cum ni s'a transmis ea de către Iordanes, conţine un sâmbure istoric, pe care lingvistica îl confirmă pe deplin, iar cercetările arheologice îl verifică. E anume faptul, că neamul gotic cu cele trei ramuri ale lui, Vizigoţii, Ostrogoţii şi Gepizii, înainte de a fi locuit în Nordestul Germaniei, la Marea Baltică, şi-a avut patria primitivă în Scandinavia, cu ale cărei popoare e mai deaproape înrudit, decât cu cele din grupa Germanilor Apuseni (Saxoni, Anglosaxoni, Longobarzi, Frânci, Bavarezi etc.) [2]

Reese de aici, că Gepizii vechi se închinau aceloraşi zei caşi popoarele germanice de Nord, cu alte cuvinte, mitologia şi religia lor păgână erà mai apropiată de cea nordică, decât de cea vestgermană.

Ştim apoi că datinile şi concepţiile religioase la toate popoarele lumii se oglindesc în ritul funerar, adică în felul cum îşi îngroapă ele morţii, şi acest lucru, atunci când nu ni-l comunică fântânile istorice scrise, îl învăţăm în parte din cercetările arheologice, Astfel şi aici strânsa înrudire dintre vechile concepţiuni religioase ale Gepizilor şi cele nordice se documentează arheologic prin aceea, că trecerea dela vechea datină funerară a cremaţiunii la simpla îmmormântare a corpurilor s'a făcut în acelaş timp, anume pela jumătatea ultimului secol înainte de Chr., atât la Goţi şi Gepizi, cât şi la Germanii suedezi. [3] Negreşit noul rit funerar la toate aceste popoare n'a înlocuit dintr'o dată pe cel vechi, ci ambele au existat alăturea încă un timp oarecare. Semnificativ e însă faptul, că celelalte seminţii vecine din grupa Germanilor Răsăriteni, precum Rugii din Pomerania şi Burgunzii din Posnania (Posen), au ţinut şi observat în cursul aceleaş epoci esclusiv datina cremaţiunii. [4] Inlocuirea vechiului şi adânc înră-

---

[2] Jordanes, Get. XVII, 94—96. Literatura istorică, lingvistică, arheologică şi etnografică asupra chestiunii vezi-o la C. Diculescu, Die Gepiden I, pag. 2 no. 3.

[3] Vezi mai ales G. Kossinna în Zeitschrift f. Ethnologie 37, pag. 391 urm.

[4] Vezi în special E. Blume, Die ostgermanischen Stämme u. die Kulturen zwischen Oder u. Passarge (= Mannus-Bibliothek VIII), passim.

dăcinatului rit funerar al cremaţiunii prin cel nou al inhumaţiei la vechii Suedezi, la Gepizi şi Goţi se datoreşte desigur unei revoluţiuni religioase, care a modificat la tustrele aceste popoare, simultan şi în acelaş chip, concepţia despre viaţa de dincolo —, revoluţie pe care din lipsa de izvoare scrise n'o putem preciză mai deaproape.

Pedealtăparte e de observat, că resturi de păgânism vechi-german cu colorit nordic, trăesc la Români în Dacia, ca moştenire gepidă, până în ziua de astăzi. In credinţele şi datinile populare româneşti, în poveşti, în cântece şi descântece există întradevăr numeroase urme de vechi păgânism, dintre care cele mai multe se explică, cu ajutorul lingvisticei, numai din mitologia veche germană. Acestea sunt mai ales credinţe în anumite zâne şi în tot felul de fiinţe supranaturale.

Aşà e bunăoară credinţa în zânele numite *Ele*, pe care n'o găsim nici la Romani şi nici la Grecii vechi Elele sunt fete frumoase sau femei pururea tinere, cari umblă prin aer sburând şi cântând. Primăvara şi vara, în nopţile cu lună, elele, îmbrăcate în alb şi încinse cu bete roşii, joacă pela fântâni şi prin livezi în horă încheiată. Locul *horei elelor* e un cerc sau semicerc ce se vede adesea prin livezi, unde iarba e d'o frumuseţe rară şi mai grasă ca în alte părţi; numai când hora a fost proaspătă, iarba e galbenă, ca cum ar fi fost arsă de foc. Elele pocesc pe aceia, care ar asculta la cântecele lor sau ar privi la jocurile lor, amuţind pe unii, orbind pe alţii, luând unora mijlocul, altora mâinile or vreun picior, paralizându-i. Cu unii flăcăi şi bărbaţi frumoşi stau în legătură de iubire; gelozia lor e periculoasă. Ele au şi puterea de a strămuta mintea la oameni; despre unul pe jumătate nebun se zice că „e luat din ele". Elele au un împărat al lor (*împăratul elelor*: dan. *ellerkonge* > ngerms. *Erlkönig*) şi împărăţie proprie (*împărăţia* sau *moşia elelor*: germ. *Elfenheim*), fiind împărţite în mai multe seminţii, precum: *elele* sau *fetele câmpului* (=Flurelfen), *elele pădurii* sau *fetele codrului* (= Waldelfen), *elele vântului* sau *vântoasele* (= Waldelfen), care c'o repeziciune uimitoare străbat lumea întreagă, dela un capăt la altul, provocând furtuni şi gonind noaptea prin aer vârcolacii; apoi *elele casei* (= Hauselfen) şi *elele apelor* (= Wasserelfen).

Credinţa în *ele* o găsim aidoma la Germani şi în special la cei nordici. O găsim apoi şi la Slavi, dar Românii n'au impru-

mutat-o dela aceştia, căci atunci ar fi împrumutat dela ei şi numele; Slavii le numesc *vile*. Apoi o descriere amănunţită a elelor româneşti — ceiace nu poate fi făcut aici — le apropie mai mult de elfele sau *ellele* nordice, decât de vilele slave. La baza numelui românesc *ele* stă o formă gepidă care eră identică cu vechi-danezul *elle*, sued-dial, *ellen* = angls,*ielfe*, ngerms. *Elfen*, acesta din englezeşte, etc. *Hora elelor* se chiamă în vechea daneză *elle-dans*, sued. dial. *ellare-dans*. [5]

Credinţa în *Ele* este deci la Români o rămăşiţă gepidă ca şi credinţa în *Ştime*, asupra căreia voi da deasemenea câteva lămuriri aici. In ajunul sărbătorilor mari, pe locurile unde sunt îngropate comori, se vede eşind din pământ o licărire sau flacără, care e verde-albastră, dacă e argint, sau galbenă dacă e aur. Alteori se zăreşte acolo „o umbră încunjurată de sfeşnice"; aceia e *Ştima Banilor*, adică demonul care păzeşte comoara sau tezaurul îngropat. Ştima, cum vede că se aproprie vreun om de comoara ce o păzeşte, cu scop ca s'o desgroape, o trage cu căldarea, cu oala sau ulcica în care e îngropată, mai la fund sau mai laoparte, ca să nu poată da de ea, şi ese mereu în jurul omului, prefăcându-se în epure, vulpe, urs etc. Afară de *ştima comorii*, mai sunt şi altfel de ştime, precum *ştima băii*, *ştima apei*, *ştima casei ştima păpuşoiului*, etc. Credinţa că tezaurele îngropate sunt păzite de câte un demon sau balaur (lat. *draco* „balaur" — rom. *drac* „demon") e, fireşte, răspândită la toate popoarele, inclusiv Romanii şi Grecii vechi. Dar numele românesc al acestui demon, Ştima, e vechi-germanic, respectiv gepid. La baza lui stă ideia de „licărire, sfeşnic; umbră, [6] fantasmă", fiind acelaş cuvânt cu gotul *scheima* (cit. *scīma)* „sfeşnic", vnord. *scīmi* „Schein, Schimmer", angls *scīma* „Glanz, Schimmer" vgerms. *scimo*, mgrms. *schime* „Schatten; Schattenbild, spuckafte Erscheinung". [7]

---

[5] Părerea că substantivul *ele* ar fi în fond acelaş cuvânt cu pronumele femenin plural de persoana treia este o simplă etimologie populara. Asupra motivelor stringente, pentruce numele *ele* dat elfelor române în niciun caz nu poate fi pronumele femenin de persoana treia la plural, îmi rezerv a reveni în alt loc.

[6] Comp. T. Pamfile, Comorile pag. 14: *O umbră păzeà comoara;* pag. 17-28: *Alteori nehotărându-se, Ştima se zice că este o umbră încunjurată de sfeşnice.*

[7] H. Tiktin, Dicţion. rom.-germ., indentifică pe *ştimă* «Fee, Geist, Kobold», cu *schimă* „Gebärde, Geste Grimasse, Fratze, Mönchskleidung" =

O figură mitologică,—„o stafie, o ştimă sau un spirit rău" e şi *Iasma*. La baza acesteia stă ideia, că sufletele despărţite de corpuri umblă prin aer ca fantasme. Sufletul părăseşte corpul ca suflare, ca expiraţie. Din punct de vedere lingvistic *suflet* e *suflare*; deasemenea latinul *spiritus*, care e din *spirare* „a sufla". In consonanţă cu aceasta, românul *iasmă* (pl. *esme*) se reduce la gepid. *_ēϑma_ care este identic cu fris. *ethma* „suflare, respiraţie", angls. aeϑm „spiritus, Atem, Geist", oland. *ādem*, *āsem*, „Atem", vgrms. *ātum* „Atem; Geist".[8]

Nu e locul a vorbì aici despre toate urmele de păgânism gepid sau de mitologie veche germană la Români; ele trebue să formeze obiectul unui studiu special.[9] Trecem deci din nou la lămuririle ce nì le mai dă arheologia cu privire la vechea religie a Gepizilor.

Mormintele gepide de bărbaţi din timpul păgânismului, fie în ţara dela Vistula-de-jos (Prusia de Vest), fie în Dacia, se mai deosibesc de cele corăspunzătoare la Rugi, Burgunzi şi Vandali

---

vsl. *skima* $<$ mgr. ngr, σχῆμα. Dar *ştimă* „fantasmă; umbră" şi *schimă* „gest, grimasă; rasă călugărească" sunt două cuvinte fără nici legătură posibilă între ele. Etimologia aceasta, dacă poate fi considerată ca atare, e deci greşită

[8] Asupra etimologiei cuvântului *iasmă* vezi şi articolul mieu din Zeitschrift f. rom. Philologie 41, pag. 427 Pentru ϑ + consoană înlocuit prin *s* + consoană (*ēϑma* $>$ *ēsma*), compară, în afară de olandezul *āsem* „respiraţie" care vine direct din prototipul *_ēsma_ = *ēϑma*, şi gr. atic βασμός = βαϑμός, βασμίς = βαϑμίς etc. Spiranta germană ϑ = gr. ϑ. In Zeitschr. f. rom. Phil. 43 pag. 193 P. Skok (Agram) încearcă să derive românul *iasmă* din ajectivul serbocroat *jêzan* fem. *jêzna* „fioros", ceiace e absolut fals. Negreşit, *iasma* e fioroasă, dar sârbul *jêzan* n'a însemnat niciodată *iasmă*, ci numai „fioros". Apoi afirmaţia lui Skok, că sârbul *jêzna* ar fi dat în româneşte r e g u l a t *iasmă*, precum vsl. *basnь* a dat *basm*, pluteşte în vânt: astfel de lege fonetică nu cunoaşte limba română. Nazala *n* poate întradevăr să fie înlocuită uneori prin labiala corăspunzătoare *m*, dar n u m a i sub influenţa altei labiale prezentă în corpul a c e l u i a ş cuvânt! Astfel avem *basm* alături de *basn* din vsl. *basnь*, *bucim* (şi *bucium* prin contaminare cu *bucium* „butuc") alături de *bucin* din lat. *bucina*; adică *n* a fost înlocuit prin labiala *m* sub influenţa labialei *b*. Dar *jêzna* n'a putut deveni *iasmă*, dupăcum *cazna*, *glezna*, *razna* şi chiar *bezna* n'au devenit *_cazmă_, *_glezmă_ etc.! Etimologia lui S. e deci nu numai semantic, dar şi fonetic fundamental greşită. Asupra lui Skok şi-a altui filolog, care s'a asociat lui, voi reveni, aducând o serie întreagă de date, în răspunsul meu la recensia lui V. Bogrea din n-rul precedent al acestui Anuar.

[9] Dintr'un asemenea studiu inedit sunt scoase datele de mai sus.

şi prin lipsa de arme.[10] Dacă avem tot motivul să vedem în acele popoare, la care armele trebuia să însoţească pe mort în lumea cealaltă, adoratori credincioşi ai zeului războiului Vodan — Odin — şi ai cetelor lui, tot aşà lipsa de arme, ca accesorii sepulcrale, la Gepizi presupune credinţa în zeităţi iubitoare de pace şi de ocupaţiunile ei, ca agricultura, creşterea vitelor şi negoţul. Acest lucru îl confirmă la Gepizi nu numai obiceiul respectat cu stricteţe de a nu pune în groapa mortului arme, ci şi faimosul colan de aur de la Şimlău, (vezi fig. 1), întrebuinţat ca amulet, cu întreaga serie de unelte în miniatură, atârnate de el, ale tuturor ocupaţiunilor şi îndeletnicirilor vieţei paşnice.[11] Firea paşnică a Gepizilor o relevează dealtfel atât Iordanes[12] cât şi Procopiu; aceasta din urmă pentru timpul când ei erau dejà creştini.[13] Zeităţile adorate de Gepizii păgâni, în primul rând, par a fi fost deci aşà zişii Vani ai mitologiei nordice, acea clasă de fiinţe superioare, adorate împreună cu Asii, cu care steteau în anumită opoziţie. Vanii erau zeii fertilităţii pământului, ai negoţului, ai bogăţiei şi ai fericirii. Naturii lor blânde îi corăspunde şi toleranţa religioasă, care se străvede în amestecul celor două rituri funerare, cel vechi şi cel nou, observate de Gepizi, câtva timp laolaltă.

Evitând orce fel de armă, orce obiect care puteà fi întrebuinţat ca atare, cum şi orce instrument, Gepidul îşi îngropà răposaţii, lăsându-le în mormânt haine, tot felul de lucruri de preţ şi podoabă. spre a se folosì de ele pe lumea cealaltă. Ideia de a da răposatului merinde pentru călătoria lui în viaţa de dincolo, îşi găseà expresiunea în punerea de vase în groapă, alăturea de mort. S'au găsit deaceia în mormintele gepide din Prusia-de-Vest

---

[10] Pentru Prusia de Vest vezi G. Kossinna şi E. Blume, lucrările citate; pentru Dacia vezi mai jos nota 14.

[11] Comp. J. Hampel, Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn (Braunschweig 1905) I. pag. 71 şi C. Diculescu, Die Gepiden pag. 43—44.

[12] Get. L., 264 [Auct. ant. V pag. 126]: *Nam Gepidi — nihil aliud a Romano Imperio, nisi pacem et annua sollemnia, ut strenui viri, amica pactione postulaverunt.*

[13] Bellum Goticum III, 34, 40. E drept, că Procopiu redă aici declaratiile solilor gepizi la curtea lui Iustinian, în anul 547, şi în ele s'ar oglindi deci părerea unor cercuri interesate. Dar acele declaraţii corăspund pe deplin cu realitatea înprejurărilor de atunci, cum şi cu ceiace spune Iordanes pentru un timp mai vechi.

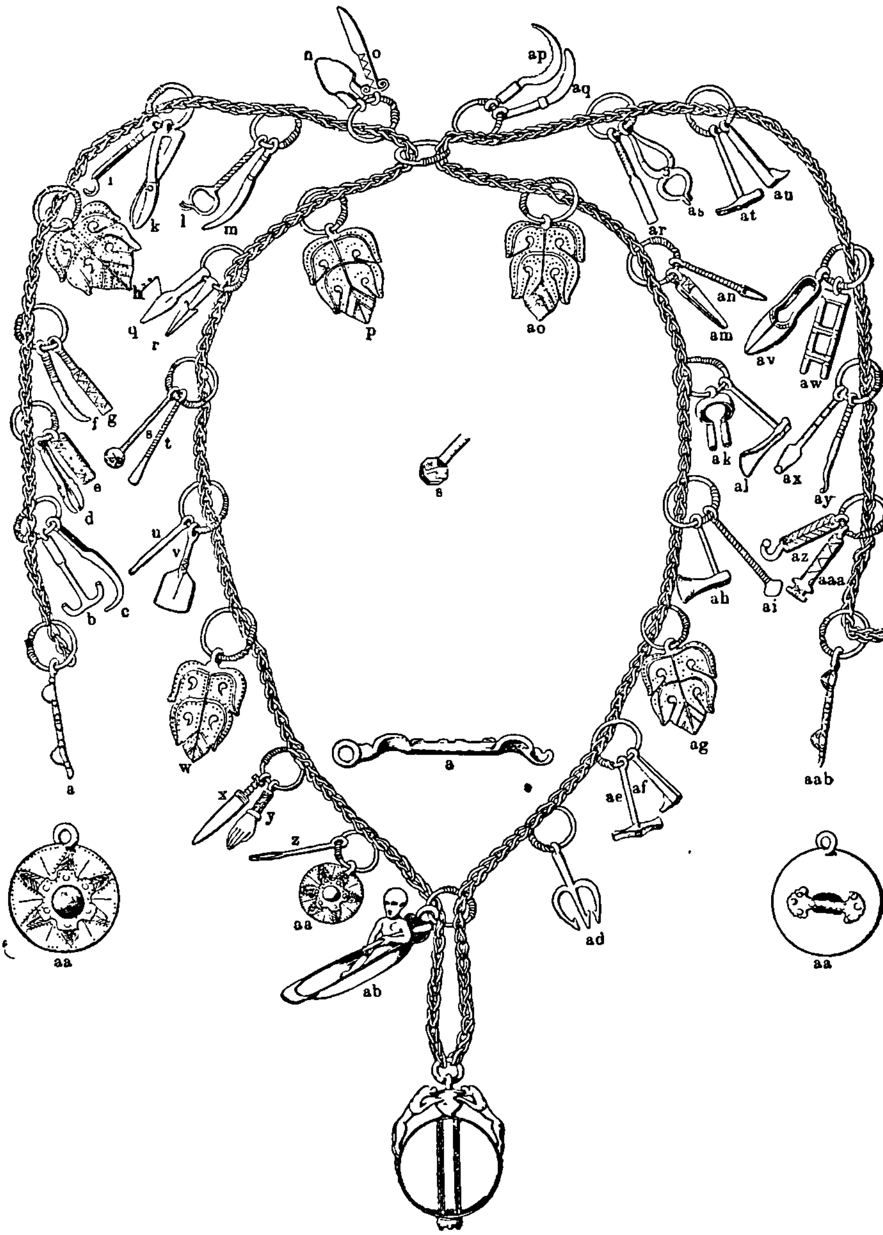

Fig. 1. Colanul de aur dela Şimlău. Cam 3/5 din mărimea originală. Muzeul din Viena.

şi din Dacia: inele de argint şi de aur, apoi vase de lut, de bronz, de sticlă şi de argint, şi anume: ulcioare, găleţi, oale, pahare etc. In mormintele femeeşti s'au găsit podoabe, precum: broşi, fibule de argint şi de aur, mărgele de sticlă, de paste colorate şi de granate, brăţări de argint şi de aur, cercei, piepteni şi nu rareori oglinjoare de metal vânăt.[14]

Emigrând din vechile lor locuinţe din Răsăritul Germaniei şi aşezându-se în diferite provincii ale imperiului roman, popoarele ostgermanice, adică Goţii, Gepizii, Vandalii, Burgunzii etc., n'au părăsit ritul funerar şi nici datinile străbune în legătură cu el, aceasta cel puţin până la creştinarea lor. Compararea mormintelor din noua patrie a orcăruia din aceste popoare cu cele din patria veche respectivă ne dă deci posibilitatea să le identificăm. Mormintele cu inventar germanic din epoca migraţiunilor în cuprinsul Daciei sunt gepide, vandalice şi gotice. Cele gepide se deosibesc de cele vandalice mai întâi prin ritul funerar: inhumaţie la cele gepide, cremaţiune alternând cu inhumaţie în cimitirele vandalice; apoi prin lipsa totală de arme şi de orce instrumente în cele dintâi, şi prin prezenţa de arme, de cuţite, foarfeci etc. în cele din urmă.[15] De cele gotice, mormintele gepide nu se deosibesc aproape deloc; sunt însă criterii cronologice şi geografice absolut precise, care împlinesc această lipsă. Astfel bunăoară, mormintele şi orce fel de antichităţi cu caracter vechi germanic din Dacia, datând din timpul migraţiunilor, dar aparţinând epocii de după secolul al IV-lea, sau mai exact după anii 336—337, 376—77 şi 401, când au plecat de aici Vandalii, Goţii şi Taifalii, trebuesc considerate neapărat ca gepide. Iar pentru epoca anterioară datelor amintite, se va ţine socoteală de faptul, că Nordul Transilvaniei cum şi ţinuturile de dincolo de valul roman,

[14] Materialul arheologic respectiv pentru Dacia e risipit prin diferite publicaţiuni nemţeşti, ungureşti şi româneşti. O simplă înşirare a lui aici, după notele mele, n'ar însemnà mare lucru. E nevoe nu de un inventar simplu al lor în româneşte, ci de o cronică amănunţită adusă pân'la zi. Amănuntele trebuesc anume şi cu grijă menţionate, întrucât mormintele tip gepidic, respectiv gotic, numai pe baza lor se pot deosebì bunăoară de cele tip vandalic, respectiv taifalic, tot din cuprinsul Daciei.

[15] Vezi discuţiunile asupra unor cazuri concrete în scrierea mea „Die Wandalen u. die Goten in Ungarn u. Rumänien" (Leipzig, Kabitzseh 1923) pag. 3—7, 16—18, 27—30.

adică Maramureşul şi judeţele Ugocea şi Bereg, de la început (249—250 d. Chr.) au fost gepide; Goţii n'au locuit niciodată acolo.[16]

Din absenţa armelor şi a uneltelor de orce natură, ca accesorii sepulcrale pedeoparte, din bcgăţia mormintelor în podoabe de preţ şi în lucruri de toaletă, în vase de mâncat şi băut pedealta, putem conchide, că Gepizii păgâni îşi închipuiau existenţa de dincolo de mormânt ca o viaţă fericită şi fără osteneli, plină de desfătări materiale, fără lupte şi războae.

Această religie de mituri vechi germane, de concepţiuni păgâne despre viaţă, face loc mai târziu creştinismului care se răspândeà biruitor.

* * *

Inceputurile creştinismului la Gepizi în Dacia sunt îmbrobodite de întuneric adânc. Nici-o fântână istorică nu ne spune cevà despre acei misionari, prin a căror activitate a fost introdusă la ei religiunea creştină. Ca în multe alte chestiuni istorice, facem cunoştinţă şi aici numai cu fenomenul gata, nu şi cu modul cum

16 Intr'un articol intitulat „O părere nouă despre unele tezaure arheologice de la noi" din *Cronica numismatică şi arheologică* An. IV, No. 7-8 (1923) pag. 57 urm., C. Moisil, observă, că cu aş fi mers prea departe „cu precizările". Unele discuţii de amănunt din scrierea mea „Die Wandalen u. die Goten in Ungarn u. Rumänien", pe care M. n'o cunoscuse când scrieà acestea, cum şi lămuririle de mai sus vor înlăturà, cred, îndoelile ce are. Tot acolo M. observă, că părerile mele asupra chestiunii, „sunt confirmate şi de un arheolog reputat ca G. Kossinna". De fapt, o comunicare a mea asupra acestui chestiuni făcută la una din şedinţele Societăţii pentru Preistorie (Gesellschaft für Vorgeschichte) din Berlin, 1922, a găsit aprobarea nu numai a lui Kossinna, ci a tuturor specialiştilor prezenţi. E ceva ce se înţelege de la sine, că, bunăoară un tezaur „germanic" sau „gotic" din Dacia, datând din secolul al V-lea, sau al VI-lea etc., nu poate fi atribuit nici Vandalilor şi nici Goţilor, plecaţi de mult de aici, ci *numai* celui de al treilea popor gotic, adică Gepizilor. Negreşit, un arheolog poate întrebuinţà termenul general de „gotic" în loc de „gepidic", „vandalic" etc., căci are în vedere stilul, într'o scriere istorică însă aceasta s'ar face în ciuda datelor istorice şi ar duce la confuziuni haotice. Părerile mele în această privinţă sunt „confirmate" apoi nu numai de Kossinna ci şi de recensenţii unguri de la „Ungarische Jahrbücher" 1923, p. 177 care numesc unele precizări ale mele „nouă şi fericite" (neu und glücklich), şi în sfârşit la noi, de I. Andrieşescu în scrierea sa „De la Preistorie la Evul-Mediu" (Bucureşti, Cultura Naţională 1924) etc.

el a luat naştere. Din relatarea lui Iordanes în această privinţă aflăm numai, că Vizigoţii dupăce au îmbrăţişat, sub influenţa împăratului roman Valens, în anul 376, creştinismul de rit arian, au comunicat noua credinţă atât Ostrogoţilor cât şi Gepizilor, îndemnându-i să dea preferinţă sectei ariene şi s'o îmbrăţişeze şi ei.[17] Când a avut loc aceà misionare la Gepizi, nu putem deduce exact din această notiţă. Orcum, dacă ne-am mărginì la ea, am puteà pune misionarea gotică a creştinismului arian la Gepizi în timpul şederii Vizigoţilor în Peninsula Balcanică, adică între anii 376—401, sau mai exact în intervalul dintre 382—395, când, prin tractatul din 3 Octombre 382, s'au asigurat acestui popor teritorii de colonizare în Mesia şi Dacia Ripensă. Totuş, în acele timpuri tulburi, n'a putut fi vorba decât doar de încercări de a face cunoscută evanghelia, de invitări la noua religie, făcute de Vizigoţii de curând creştinaţi poporului înrudit cu ei al Gepizilor, şi nicidecum de convertirea cu succes a acestora la creştinism. De fapt, Gepizii au rămas credincioşi religiunii străbune mult timp încă, anume până la mijlocul secolului al V-lea. Astfel preotul galic Salvian îi cunoaşte şi ni-i înfăţşează pe la 450 după Chr. tot ca păgâni. Salvian împarte pe barbari în două clase: Arieni şi păgâni, socotind la aceştia din urmă, pe care el, dealtfel nu-i găseşte mai răi decât Romanii creştini, pe Saxoni, pe Frânci, pe Gepizi şi pe Huni.[18] Aceasta e prima ştire contimporană scrisă, ce avem cu privire la religia Gepizilor.

In timpul următor, până târziu în secolul al VI-lea, nu mai aflăm nimic despre aceasta. Insă în timpul lui Iustinian (527-565) ni se comunică din mai multe părţi, că Gepizii erau creştini arieni. Afară de Iordanes, caruia, cum spuserăm, îi datorăm şi singura

---

17 Jordanes, Get. XXV, 133 [MG. Auct. V, 92]: *Sic quoque Vesegotae a Valente imperatore Ariani potius quam christiani effecti. De cetero tam Ostrogothis quam Gepidis parentibus suis pro affectionis gratia evangelizantes hujus perfidiae culturam edocentes omnem ubique linguae hujus nationem ad culturam hujus sectae invitaverunt.*

18 Salvianus, De gubern. Dei, 67, 68 [MG. Auct. ant. I, 49]: *Nam cum omnes, ut jam ante diximus, barbari aut pagani sint aut heretici, ut de paganis, quia prior illorum error ist, prius dicam, gens Saxonum fera est, Francorum infidelis, Gipidarum inhumana Chunnorum impudica... Si fallat Chunnus vel Gipida, quid mirum est...?* Idem, ibidem 81—82. *Numquid Scytharum aut Gipidarum inhumanissimi ritus in maledictum atque blasphemiam domini Salvatoris inducunt.*

notiță despre originea arianismului gepid, mai cunoaște pe Gepizi ca adepți ai acestei confesiuni Procopiu. Acest istoric bizantin ne arată, că arianismul erà confesiunea specială a semințiilor germanice de Răsărit, numite de el „gotice", printre care seminții pune expres și pe Gepizi.[19] La fel enumără episcopul Cyrill de Scythopole (+ 557) popoarele din grupa „gotică", care erau „arieni și la supunerea cărora se gândeà împăratul Iustinian", anume: [Ostro-]Goții, Vizìgoții, Vandalii și Gepizii.[20]

Nici pe baza notițelor de mai sus din Procopiu și din contimporanul său Cyrill de Scythopole nu putem fixa până la an data creștinării Gepizilor. Ceiace se desprinde din acele notițe însă e faptul, că în ele creștinismul gepid nu ne este înfățișat ca ceva proaspăt sau nou, ci ca ceva de dată mai veche decât mijlocul secolului al VI-lea, când ele au fost scrise. Deaceia nu vom greși admițând, că creștinismul a fost întrodus la Gepizi pela mijlocul secolului al V-lea și anume curând după distrugerea puterii hunice în anul 454. Unei date mai vechi îi stă în cale știrea citată mai sus dela Salvian. In acelaș timp se pune și creștinarea Ostrogoților tot prin misionari vizigoți.

Confesiunea ariană a Gepizilor, erà identică cu arianismul omoeic, care pe timpul când Visigoții au fost primiți în împeriul roman (376), se bucura de recunoaștere oficială. Nu era deci cunoscutul arianism speculativ, adus de Ariu din școala lui Lucian din Antiohia, aceà sinteză plină de contraziceri a christologiilor lui Origen și Paul de Samosata, după care Cristos erà considerat întradevăr ca cuvânt (Λόγος), dar în acelaș timp și ca creatură (κτίσμα) a Tatălui nenăscut, fiind astfel identificat cu sufletul omenesc adevărat; ci erà o formă îndulcită și moderată a acestuia care înlocuia consubstanțialitatea nicëană a Fiului cu Tatăl prin formula cu mai multe înțelesuri ὅμοιος τῷ πατρί, adică egal sau asemenea Tatălui.

Acest arianism numit omoeic, care căutà să justifice con-

---

[19] Procopius, BV. I, 2 [ed. Haury I vol., p. 311]: Γοτθικὰ ἔθνη — Γότθοι τέ εἰσι καὶ Βανδίλοι καὶ Οὐισίγοτθοι καὶ Γήπαιδες — Της γὰρ 'Αρείου δόξης εἰσὶν ἅπαντες.

[20] Cyrillus Scythopolitanus, Vita S. Sabae LXXII [Cotelerus, Ecclesiae Graecae monumenta, Paris MDCLXXXVI, pag. 344]: Τὴν μὲν 'Αρείου αἵρεσιν, ἐπείπερ οἱ Γότθοι καὶ Οὐισίγοτθοι καὶ Οὐάνδαλοι καὶ Γήπιδες, 'Αρειανοὶ ὄντες, πάσης τῆς δύσεως ἐαράτουν, καὶ ἔγνω πάντως διὰ τοῦ πνεύματος, μέλλειν τούτων τὸν βασιλέα περιγενέσθαι. Asupra acestui loc vezi și scrierea mea, Die Gepiden, pag. 151, no. 48.

tradicţia formulei lor de credinţă prin rentoarcerea la scriptură, a fost confesiunea specială a celor trei seminţii gotice şi a tuturor Germanilor Răsăriteni.[21]

Prin convertirea la creştinism, Gepizii nu s'au putut desbără cu totul de vechile lor concepţiuni păgâne, ci au ţinut mai departe la unele datini străbune. Foarte limpede arată aceasta bogatul mormânt gepid dela Apahida delângă Cluj, descoperit în anul 1889. Intr'un sicriu de lemn putred, ale cărui scânduri erau legate cu scoabe de fier, s'au găsit lângă scheletul mortului, afară d'o serie întreagă de podoabe, toate de aur (20 de bucăţi), şi două ulcioare de argint, care pline cu vin fuseseră aşezate lângă

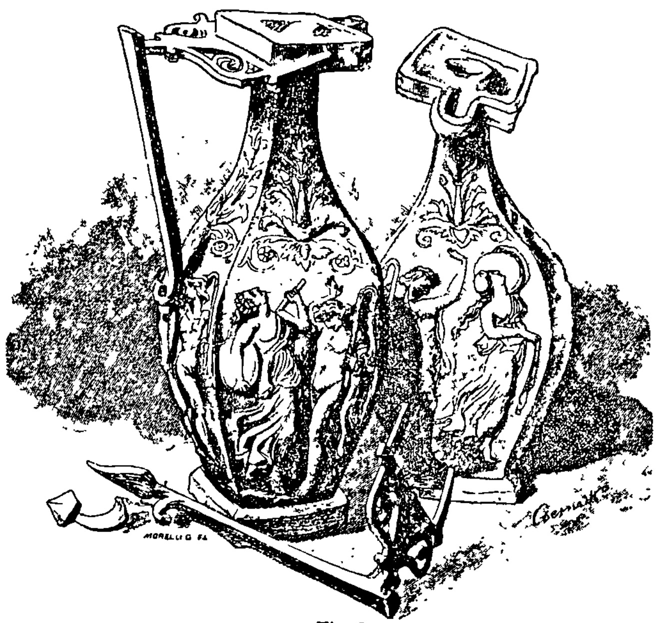

Fig. 2.

răposat în groapă. Ulcioarele sunt de mărime potrivită (31 cm. înălţime) şi ornamentate cu scene bachice în relief: faun şi bacantă jucând în trei chipuri diferite (vezi fig. 2.)[22]

---

[21] Comp. Adolf Harnack, Dogmengeschichte 2, 220, 238, 239; W. Streitberg, Ulfilas dogmatische Stellung in Grundriss d. germ. Philologie 2, pag. 15 urm.; şi H. v. Schubert, Das älteste germanische Christentum oder der sogenannte Arianismus der Germanen (Tübingen 1909).

[22] După desemnul din Az Osztrak-magyar Monarchia. Irásban és kepben, Budapest 1901, pag. 36.

Mormântul a fost al unui principe gepid numit *Omharus*; acest nume însoţit de semnul crucii, e scris cu maiuscule latine pe unul din cele trei inele de aur găsite (vezi fig. 3). Crucea ne arată că posesorul inelului, şi deci cel îmormântat, a fost creştin.[23] Pe al doilea inel e săpată deasemenea o cruce, dedesuptul căreia se vede un monogram (vezi fig. 4), pe care eu îl citesc VOMHAR, nu MARCUS cum propuneà Hampel (op. cit. I, 59); *Vomhar* reprezintă forma pură a numeluì gepid respectiv.[24] Iar pe inelul al treilea sunt săpate patru cruci cu braţele deopotrivă de lungi. (vezi fig. 5) Semnul crucii mai însoţeşte şi monogramul

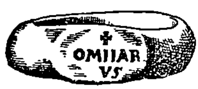
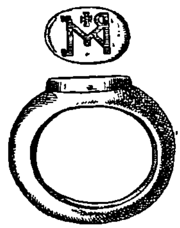
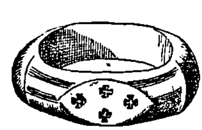

Fig. 8.

Fig. 4.

Fig. 5.

regelui gepid Cunimund (+ 567) de pe monetele sale de argint de curând descoperite.[25] La fel însoţeşte crucea monogramul regelui ostrogot Teuderic cel Mare (+ 526) tot pe monete.[26] Fibula de aur

[23] Descrierea tezaurului sepulcral dela Apahida o dă J. Hampel op. cit. II Bd. pag. 39 urm.: reproducerile în vol. III Taf. 32-36. Iar în româneşte după Finaly, dar fără menţionarea obiectelor eşite la ivială mai târziu, C. Moisil în Cronica Numismatică şi Arheologică III pag. 18—23. Pentru alte chestiuni privitoare la acest tezaur vezi şi Die Gepiden I, pag. 77—78. Inelul din acest tezaur pe care e săpat numele *Omharus* nu e sigilar, deoarece numele nu e scris în sens negativ ca pe sigilii, ci direct. Părerea lui Hampel op. cit. I pag. 58 e deci greşită; observaţia lui Moisil l. c. justă.

[24] Indeosebi de forma *Omharus* care e latinizată; vezi etimologia numelui în Die Gepiden pag 77—78. Astfel mortului i s'au lăsat de către ai săi cele două inele, pe care e scris numele *său*: pe unul, cel mai vechi — de fapt acesta este, cum observă Hampel l. c. ceva mai uzat decât celelalte — cu maiuscule latine, pe altul, după moda de mai târziu a Germanilor, cu monogram. Astfel, şi din acest motiv lectura dată de Hampel monogramului este esclusă.

[25] Acestea sunt studiate de Brunsmid în Numismatische Zeitschrift 17 Bd. (Wien 1924) pag. 1—7. Brunsmid observă expres, că descoperirea şi studiul său confirmă punctul meu de vedere exprimat cu privire la această chestiune. Asupra articolului lui B. mi-a atras atenţia dl C. Moisil.

[26] Vezi L. Hartmann, Geschichte Italiens im frűhen Mittelalter I, 90 şi în special Friedländer, Münzen d. Ostgothen p. 12 urm. Reproduceri se pot vedeà în diferite Istorii Universale mai mari.

din mormântul lui Omharus sau Vomhar dela Apahida e de aceiaş formă şi factură cu cea găsită în mormântul regelui frânc Hilderic dela Tournée (+ 481). Tezaurul scos din mormântul dela Apahida se păstrează în muzeul Universităţii din Cluj.[27]

Privitor la politica confesională a Gepizilor, posedăm numai o observaţie fugitivă la Procopiu, pe care el o atribue solilor longobarzi la curtea lui Iustinian. Aceştia ar fi declarat împăratului în anul 547 între altele, că Gepizii sunt şi vor fi inamici ai imperiului roman, tocmai prin faptul că sunt arieni.[28] Aceasta e însă mai curând o insinuare diplomatică, decât un fapt real. Ar fi deci o eroare, dacă în temeiul acestei notiţe am face pe Gepizi arieni persecutori, cum au fost bună oară în mod trecător Vizigoţii în Spania şi mai ales Vandalii în Africa. Dacă aceasta ar fi fost cazul şi la Gepizi, atunci s'ar fi ridicat împotriva lor plângeri, cel puţin pe timpul stăpânirii lor în Sirmiu (473—504: 536—567 şi în Dacia Aureliană (539—551). Nici un scriitor nu pomeneşte de persecuţiuni, ce ar fi avut loc în regatul gepid contra populaţiunii catolice-ortodoxe. E de admis prin urmare, că Gepizii faţă de biserica ortodoxă-catolică exercitau deplină toleranţă, aşa că sub acest raport populaţia romanică a ţării a fost mulţumită cu stăpânirea lor. Dintr'o scrisoare a papei Eugeniu din secolul al IX-lea, în care Gepizii sunt amintiţi, s'a trasi deasemenea concluzia, că ei, deşi Arieni, au tratat bine populaţia ortodoxă a ţării.[29] Păcat numai, că acea scrisoare nu e decât un falsificat îndrăzneţ, cum s'a dovedit dejá pela mijlocul secolului trecut.[30] Ne vom mulţumi deci cu datele şi încheerea dem ai sus, deşi însăş pretinsa scrisoare a papei Eugeniu, făurită cu un secol mai târziu de episcopul de Passau Pilgrim (971—991), pare a fi fost combinată pe bază de izvoare adevărate.

---

[27] Nu se mai află în Budapesta, cum scriam în „Die Gepiden" pag. 77 Informatorul mieu de atunci nu ştia, că întretimp el a fost readus din Capitala Ungariei, pe unde fusese plimbat în timpul războiului, la locul său din Cluj. In muzeul din Budapesta se află azi numai cele două bucăţi din acest tezaur, un ciucure şi un inel de aur, care au eşit la iveală mai târziu, şi care au fost depuse dela început acolo.

[28] Procopius, BG. III, 34 (ed. Haury II Bd. pag. 449): — *τοῖς (= Γήπαισι) δέ 'Αρειανοῖς οὖσι καὶ δὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπ' ἐναντίας χωρήσουσι.*

[29] Astfel Pagius, Critica historico-cronologica în Annales eccl. Baronii (Autverp. 1727 urm.) vol. I, pag. 601.

[30] Vezi Ernst Duemmler, Pilgrim von Passau (Leipzig 1854) pag. 115 19—21 şi 109.

O activitate misionară gepidă-ariană s'a observat totuş cu ocazia convertirii poporului herul la creştinism, când Gepizii au rivalizat cu Bizantinii. Dupăce Herulii au fost colonizaţi de Iustinian, curând după anul 536, în ţinutul din sudul Savei-de-jos şi pelângă Singidun, au început să le predice evanghelia atât misionari greci, sprijiniţi de Iustinian, cât şi misionari gepizi; aceia în forma ortodoxă-catolică, aceştia în forma ariană a creştinismului. In timp ce însă credinţa catolică a fost îmbrăţişată numai d'o mică parte a Herulilor, Gepizii reuşiră să convertească la arianism masa cea mare a poporului. Căpetenia partidei catolice a Herulilor a fost Gretes, al cărui botez a fost săvârşit în Constantinopol cu multă pompă; împăratul însuş i-a fost naş şi i-a făcut daruri bogate, lui şi suitei sale.[31] Numele capului partidei ariene nu ni s'a transmis. Prin propaganda lor ariană la Heruli, Gepizii urmăreau fireşte şi un scop politic, mai ales că raporturile dintre ei şi Bizantini tocmai atunci erau deosibit de încordate, din cauza Sirmiului. De fapt, curând dupaceia partida ariană herulă a trecut cu totul de partea Gepizilor, declarându-se contra împăratului.[32]

Alte amănunte despre istoria creştinismului la Gepizi, nu cunoaştem. Că odată cu convertirea, ei au adoptat şi traducerea bibliei de Ulfila, se poate consideră ca sigur după cele relatate de Iordanes, la locul amintit mai sus. Serviciul divin se ţineà, fireşte, în limba poporului, ca la toţi Germanii de confesiune ariană. Clerici superiori şedeau în permanenţă la curtea regală şi lucrau nu fără interes pentru soarta statului.[33] Un rol a jucat în timpul evenimentelor din anii 567—571 episcopul Thrasaric, care împreună cu principele de coroană Reptila a încercat fără succes să salveze existenţa statului. In învălmăşala luptelor simultane contra Longobarzilor şi Avarilor, Thrasaric, împreună cu principele amintit, reuşise a salvà tezaurul regal, temelia puterii de stat la vechii Germani, şi a organizà amândoi după moartea de erou

---

31 Amănunte la Malala, lib. XVIII 427 [Migne, vol. XCVIII pag. 630] şi după el la Theophanes, ed. Bonn I, pag. 268; apoi la Procopius B. V. II, 14. 12; BG. II, 14, 33.

32 Vezi Die Gepiden I pag. 124 urm. şi mai ales 132.

33 Deci la fel caşi în celelalte state ariene; vezi despre acestea H. v. Schubert, Staat und Kirche in den arianischen Königreichen u. im Reiche Chlodwigs (München 1912).

a regelui Cunimund, probabil în părţile muntoase ale Daciei rezistenţa mai departe contra Avarilor, care erau ajutaţi acum de aliaţii lor supuşi, Slavii. Dar după trei ani de lupte zadarnice au trebuit să părăsească ţara refugiindu-se la Constantinopol, şi ducând cu ei acolo tezaurul regal, pe care l-au predat împăratului Iustin II. Un cleric vizigot, tot arian, devenit mai târziu abatele mânăstirei Biclaro din Spania, i-a întâlnit atunci în Constantinopol şi le-a consacrat o notiţă în cronica sa.[34]

Existenţa naţională a Gepizilor în Dacia nu se închee, precum ştim, odată cu căderea puterii politice a regatului lor în anul 571. Ei continuară a existà ca popor încă treisute de ani dupaceia, bucurându-se chiar de oarecare autonomie sub Avari şi fiinţând până târziu, spre finele secolului al IX-lea.[35] Despre existenţa mai departe a arianismului la ei nu ştim însă nimic. Aceastâ confesiune, care nicăiri n'a reuşit să se menţie permanent faţă de creştinismul catolic-ortodox, a fost părăsită probabil de Gepizi nu mult după distrugerea regatului lor. Ea a trebuit deci să cedeze la Gepizi, în Dacia, terenul credinţei ortodoxe, cam în acelaş timp, când şi Longobarzli şi Vizigoţii arieni, în Italia şi Spania, se lăpădau de ea în favoarea catolicismului, adică în cursul secolului al VII-lea. Refugierea, despre care vorbirăm, a episcopului gepid Thrasaric, arian, şi a principelui Reptila la Constantinopol în anul 571, ne arată în ce direcţiune a putut fi orientată mai departe politica Gepizilor. Şi e semnificativ, din punctul de vedere religios, că chiar atunci, în imperiul bizantin, arianismul erà energic combătut şi persecutat. Această sectă nu puteà deci să mai reziste nici în Dacia mult timp. Distrugerea puterii politice a Gepizilor a atras deci repede după sine şi sfârşitul arianismului la Dunărea-de-jos şi Carpaţi. Păretele confesional, care despărţise pân'atunci pe Gepizii de populaţia romanică a Daciei a fost sfărâmat. Amândouă popoarele, Gepizii şi Străromânii, formează de acum înnainte o asociaţie religioasă mai strânsă ca pân'atunci, în contrast cu Avarii şi Slavii păgâni.

---

[34] Johannes Biclarensis, Chron, Anno VI Justini Imp. [M. G. Auct. ant. XI. pag. 212]: *Gepidorum regnum finem accepit, qui a Langobardis proelio superati: Cuniemundus rex campo occubuit et thesauri ejus per Trasaricum Arianae sectae episcopum et Reptilanem, Cuniemundi nepotem Iustini imperatori Constantinopolim ad integrum perducti sunt.* Vezi şi Die Gepiden I, pag. 164.

[35] Vezi Die Gepiden I, pag. 218—248.

Despre vre-o cădere sau trecere la păgânism a creştinilor, fie ei dintre Gepizi, fie dintre Străromâni, în timpul stăpânirii avare nu poate fi vorba. Sub raportul religios Avarii exercitau faţă de popoarele supuse lor toleranţă deplină şi principial nu erau contra creştinismului.[36] Un caz de trecere la păgânism a unui Gepid pe timpul stăpânirii avare, de care ne vorbeşte Theophylact Simocatta[37] în altă ordine de idei, a avut loc nu în cuprinsul ţării Avarilor şi nici din cauza lor, ci la alţi barbari păgâni, Scheii, la care acel Gepid se refugiase. El trăia ca fugar printre Scheii sau Slavii vechi din Muntenia, unde l-a întâlnit armata bizantină a generalului Priscus în anul 593. Credinţa şi-o abjurase spre a nu fi bănuit de Slavi, cu ale căror căpetenii eră în legătură, şi pe care i-a şi trădat în favoarea Bizantinilor.

Urme gepide în terminologia creştină a Românilor nu există, Deosebirea confesională şi bogăţia elementelor latine a acestei terminologii, mai ales pentru acel timp, a împiedicat o influenţă gepidă asupra Străromânilor în acest sens. Elementele gepide din româneşte cu caracter religios exprimă, cum văzurăm, numai noţiuni din sfera superstiţiilor şi credinţelor populare. Ele reflectează deci o civilizaţie mai rustică, mai primitivă.

Interesant e însă faptul, că arianismul gepid a contribuit nu în mică măsură la consacrarea numelui etnic Român. Am arătat în alt loc, că sensul degradant de „clăcaş" sau „ţăran semiliber" al numelui *rumân,* atestat până la începutul secolului trecut, a luat naştere în limba unei clase suprapuse de alt neam, adică a unui popor străin, care a stăpânit odinioară în Dacia, şi că acel popor a trebuit să fie de neam gotic, deci Gepizii, căci numai Goţii numiau aşa pe Romani, respectiv pe Romanii provinciali.

Ei bine, Gepizii au trebuit să numească pe Străromâni *Romani,* atât cu privire la origine şi limbă, cât şi la religia lor. Consideraţia religioasă a trebuit apoi să dea tonul în chestiunea ce ne preocupă, cu cât o găsim menţionată expres şi în izvoarele timpului. Deoarece atât Romanii de Apus cât şi cei de Răsărit (Ρωμαῖοι, adică Grecii bizantini) profesau credinţa catolică-orto-

---

[36] Aceasta reese clar din câteva episoade narate de Menandru şi Theophylact Simocatta.

[37] VI, 8: Γήπαις ἀνὴρ ἐκ τῶν χριστιανῶν θρησκείας ποτὲ πεφυκώς; comp. Die Gepiden pag. 215 urm.

doxă, Germanii arieni de atunci, adică Goţii, Gepizii, Vandalii etc., numiau *romană* această confesiune, pretinzând că ei înşişi sunt ortodoxii, ei catolicii. Episcopul Grigore de Tours ne spune, că Vizigoţii prin *Romani* înţelegeau oameni de „religia noastră", deci catolici-ortodoxi.[38] Iar abatele vizigot arian, Ion de Biclaro (secolul VI), vorbind din punctul său de vedere, se exprimă şi mai explicit, numind confesiunea ariană „credinţa catolică a noastră", în opoziţie cu „religia romană"[39]. Deci Străromânii erau pentru Gepizii arieni *Romani* nu numai prin origine, limbă şi prin condiţia socială deosebită de a lor, dar şi prin religie. Iar când Gepizii s'au lepădat de arianism, îmbrăţişând credinţa ortodoxă, au devenit eo ipso, după chiar concepţia lor, ei înşişi *Romani*. La celelalte împrejurări care au contribuit, ca dintre popoarele romanice numai cel român să continue a se numi pe sine *Romani*, respectiv *Români* sau *Rumâni* — numele Raeto-Romanilor nu vine direct de la anticul *Romanus*[40] — trebue deci să se adaoge şi laturea religioasă.

* * *

Pentru timpul stăpânirii avare şi pentru epoca imediat următoare ei, izvoarele istorice ne mai oferă şi alte câteva ştiri sau indicii privitoare la creştinismul în Dacia. Ele însă privesc mai mult istoria creştinismului dacoroman, şi ca atare trebuesc studiate în legătură cu acesta.

---

[38] Gregorius Turonensis, Gloria martyrum I, 25: *Romanos enim vocitant* (Vizigoţii) *homines nostrae religionis.*

[39] Joannes Biclarensis. Chron. în MG. Auct. ant. XI, 216: *Leovigildus* (rex Visigotorum) *dicens de romana religione a[d] nostra[m] catholica[m] fide[m] venientes non debere baptizare.*

[40] Pentru *Romani*, ca nume de popor romanic, vezi în special V. Pârvan, Contribuţii epigrafice 92 urm., No. 405, p. 96 şi No. 430.

ADAOSE

Pag. 361 şi nota 8. Cuvântul *iasmă* se consideră de obicei ca fiind de origine obscură; vezi bunăoară H. Tiktin, Dicţionar rom.-german s. v. S. Puşcariu se gândeà la slavul *jasna*, fem. lui *jasenъ* „luminos", dar mai pe urmă a renunţat la această etimologie; vezi Daco-romania III, pag. 838. Incercarea filologului croat P. Skok, de a derivà, cu orce preţ acest cuvânt din sârbeşte, nu satisface, cum am arătat, nici semantica şi nici legile fonetice româneşti Cât priveşte acum obiecţia făcută de Skok etimologiei propuse de mine, ea e de natură semantică. El contestă întradevăr existenţa la Români a credinţei superstiţioase, că sufletele părăsind corpurile umblă uneori rătăcind prin aer, sau prin locuri retrase. „In der mir zugänglichen rum. folkloristischen Literatur — zice S. — finde ich nichts davon". Dar nu e nevoe de ce-a citit sau n'a citit S.; destul că la baza românului *iasmă* stă un cuvânt germanic *ēsma*, având, caşi el, acelaş înţeles de „spirit" sau „duh"! Totuş, să vedem ce e cu afirmaţia lui S., că n'a citit nicăiri în literatura folclorică română despre existenţa acelei credinţe populare privitoare la suflete-spirite. Prin aceasta, S. vrea s'arate că e tare familiarizat cu chestiunile de folclor românesc, căutând să convingă pe cititori, că dacă el n'a citit sau nu cunoaşte ceva, apoi aceia nici nu există. Că n'a citit i se poate crede, dar aceasta nu poate cădeà în cumpănă şi cu atât mai puţin servì ca dovadă. De fapt, credinţa, că sufletele despărţite de corpuri umblă uneori ca esme prin aer sau prin locuri retrase, există şi la Români; numai că S. n'o cunoaşte. Voi da deci câteva citate, din care reese limpede existenţa acelei credinţe populare. *a)* Cu privire la pricolici, comunicare în Dicţionarul Academiei, sub vorba „golgoasă": ***Pricolicii sunt nişte esme sau golgoase mari, care umblă noaptea printre morminte.*** Deci *esme* sunt şi pricolicii, iar aceştia nu sunt altceva decât sufletele anumitor morţi. *b)* Cu privire la stafii, T. Pamfile, Mitologie românească I, pag. 255: ***Stafia, umbra — cum îi zic Macedoromânii — sau fantasma, care este sufletul răposatului, va rătăci împrejurul clădirii şi va apăra-o împotriva altor spirite rele, care ar căutà s'o nimicească.*** *c)* Cu privire la strigoii vii, ibidem, pag. 132: ***Căci cum să ştii, că vecinul de alături sau vecina din partea cealaltă, care se culcă noaptea în casa sa, îşi lasă peste noapte trupul pe pat, neînsufleţit şi ese afară ca să se înhăiteze cu alte duhuri rele, spre a săvârşi cele mai grozave blestemăţii!*** *d)* Cu privire la ale, comunicare în Etymologicum Magnum I, 679: ***Se zice, că alele se fac din oameni care au duh necurat şi care în timpul furtunii se culcă adormind un somn greu. In acest interval, sufletul celui adormit făcându-se ală se duce a întâmpinà pe cealaltă ală, care este sufletul altei fiinţe din altă localitate şi apoi se bat amândouă.*** *e)* Cu privire la vârcolaci, T. Pamfile, Mitologie I, pag. 192: ***Omului, care are un astfel de suflet, îi vine întâi o picoteală,***

şi apoi o nesăbuită poftă de somn, de par'că n'ar fi dormit o săptămână dearândul. Sufletul îi sboară atunci la lună şi el rămâne caşi mort.

Iată la ce se reduce una din multele afirmaţii eronate făcute cu atâta uşurinţă de S., care caută cu ajutorul unor premise lingvistice false să întârzie prăbuşirea definitivă a faimoasei teorii roesleriene. E foarte curios şi chipul cum S. a căutat să-şi arate competinţa în germanistică, aruncându-se deodată la reconstruiri şi plăsmuiri. Asupra minunăţiilor produse de dânsul în acest domeniu, de care e cu totul străin, voi reveni. Aici aş mai aveà cevà de adăogat cu privire la partea formală a etimologiei cuvântului iasmă. Pentru înlocuirea în anumite cazuri a spirantelor greceşti şi germane ϑ, th, δ, străine latinei şi românei, prin sibilantele corăspunzătoare *s* şi *z*, în afară de exemplele date mai sus (pag. 361 nota 8) mai sunt de comparat: *a*) forma *Strapstila* a numelui gepid *Thrafstila*, atestată la Paulus Diaconus şi Fregar, vezi Die Gepiden 178; *b*) forma *stroppus* „turmă" atestată în Lex. Alamannorum dingerm. **ϑruppa*, medioengl. *ϑruppe* „ceată, grămadă, turmă" etc., ibidem; *c*) etimologia românului *strugure* din gepidul **ϑrubilo* = mgerm. *trubel* „strugure", vgerms. *thrūbo*, ngerms. Traube etc., vezi „Die Gepiden" ibidem, Dacoromania III, 838 şi *d*) etimologia românului *sălămâzdră*, în loc de **sălămânzră*, din grecul σαλαμάνδρα, despre care vezi S. Puşcariu în Dacoromania III, 819.

II. Pag. 374 jos. La sinodul al VII-lea ecumenic din Nicēa, în anul 787, a luat parte şi Ursus, ἐπίσκοπυς τῶν 'Αβαριτῶν. Le Quien în al său „Oriens Christianum" a observat cu drept cuvânt, că *Nomen Ursus hominem linguae latinae significat*. Iar istoricii noştri teologi revendică pe acel episcop, necunoscut din alte izvoare, pentru Români, respectiv Străromâni. V. Pârvan în „Contribuţii epigrafice" 68 e de aceiaş părere. De fapt, mărginindu-ne la romanismul răsăritean, nici nu e posibilă altă justificare a numelui Ursu. A recunoaşte însă în Ursus, ἐπίσκοπος τῶν 'Αβαριτῶν, pe un episcop al oraşului Abrittus sau Ἄβρυϑος din Mesia Inferioară, îmi pare nu tocmai plauzibil, căci atunci am fi avut ἐπίσκοπος τοῦ 'Αβρύϑου. Apoi şi existenţa unui episcopat străromân în acea parte a Mesiei Inferioare, la finele secolului al VIII-lea, e greu de conceput. Genetivul τῶν 'Αβαριτῶν presupune singularul 'Αβαρίτης, care e un nume de popor, nu de oraş, comp. Πατζινακῖται, Τετραξῖται, Μεγαλοβλαχῖται etc. 'Αβαρῖται ar însemna deci „Avariţi" sau „Avareni", locuitori din ţara Avarilor ('Αβαρία, Avaria), în general, nu Avari (Ἄβαροι) propriu zişi. Compară în româneşte sensul numelui *Ungurean*, derivat din numele de ţară Ungaria, faţă de *Ungur*. Existenţa unui episcopat în secolul al VIII-lea pentru creştinii din ţara Avarilor, a căror toleranţă în materie religioasă ne este cunoscută, şi care din timpul lui Constantin Pogonatul întreţineau relaţiuni amicale cu Bizanţul, nu-mi pare neprobabilă. Iar participarea neapărată a acelui episcop cu nume românesc la sinodul din 787, s'ar explicà prin faptul, că Illyricul cu apendicele lui din Nordul Dunării fusese scos încă din 731 de sub scaunul papal de către împăratul iconomah Leon Isaurul şi pus sub jurisdicţia patriarhului din Constantinopol.

Mi-am exprimat aici aceste păreri sub rezerva unui studiu ulterior.

GRANIŢA DE APUS A TRACILOR

(Contribuţiuni toponomastice şi epigrafice).

DE

Dr. G. G. MATEESCU

fost membru al Şcoalei Române din Roma

In timpurile mai vechi ale antichităţii clasice numele de *Tracia* era mai cuprinzător decât apare în general în majoritatea izvoarelor antice şi era atribuit unui ţinut cu mult mai întins de cât cel cunoscut nouă ca aparţinând provinciilor trace ale imperiului roman. Intreaga peninsulă dela nordul Greciei, din Macedonia şi până la Dunăre, la hotarul Schiţiei, era cuprinsă supt acest nume, alcătuind deci o parte însemnată a lumii cunoscute pe atunci.[1]

In urma puternicei dezvoltări maritime a poporului grec, cunoştiinţele sale geografice se îmbogăţiră prin propria cercetare a coastelor şi a populaţiunilor de acolo, iar numele *Tracia* se restrânse la ţinutul, care se întindeà la estul Macedoniei, precizându-i-se hotarele extreme la Ister, Pontul Euxin, Propontis şi Marea Egee. In vreme ce limitele care despărţiau această Tracie de neamurile ilirice nu ni sunt cunoscute mai de aproape,[2]—vom vedeà mai departe pentru ce—, aflăm indicat ca graniţă vestică, comună cu Macedonia, fluviul Strymon (Struma de astăzi), până unde se întinsese regatul Argeazilor încă înainte de cuceririle lui Filip II şi Alexandru cel Mare. Primul rege macedonean Perdic-

---

1 Cf. W. Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, London, 1857, III, 1176; H. Kiepert, *Lehrbuch der alten Geographie*, Berlin, 1878, p. 307—308; A. Forbiger, *Handb. d. alten Geographie*, Hamburg, 1877, III, p. 733, nota 99. Pentru orientarea geografică asupra regiunilor acestea cf. H. Kiepert, *Formae Orbis Antiqui*, XVII şi R. Kiepert, *FOA*, XVI; H. Kiepert, *Atlas antiquus*, V şi VI; M. Baratta şi P. Fraccaro *Atlante storico*, I, p. 9 (Novara, 1923).

2 Plin., *h n.*, IV 18; Pomp. Mela, II 2.

cas I (700—652 în. Cr.), ocupase Pieria[1], regiunea de coastă cuprinsă între Peneus şi Haliacmon, bazinul inferior al fluviului Axios (Vardar), Bottiaia şi Emathia pe unde locuiau Peonii,[2] cari se retraseră spre miazănoapte în ţara unde-i aflară Grecii în epoca clasică, apoi Mygdonia, populată de seminţia tracă a Edonilor, dar supusă pe atunci tot Peonilor, atotputernici până în ţinutul de pe malurile Strymonului.

Alte regiuni trace căzură în mâna Macedonenilor, când, după retragerea Perşilor bătuţi la Platea, regele Alexandru I Filoelenul,[3] fiul lui Amyntas, luă în stăpânire Crestonia şi Bisaltia, până la Strymon.

Graniţa estică a Macedoniei fu apoi definitiv împinsă până la fluviul Nestos (astăzi Mesta) de Filip II,[4] după ce înfrânse pe regele trac Ketriporis, care în zadar se aliase cu Atena printr'un tratat păstrat nouă într'o inscripţie.[5]

Pentru hotarul de apus al Traciei acesteia, la nord de râul Nestos şi până la Dunăre, nu aflăm în literatura veche ştiri mai precise, de oarece întreagă partea centrală a peninsulei balcanice cu regiunile muntoase din Rhodope şi Haemus au fost mai bine cunoscute abia după cucerirea romană, iar în amănunte probabil numai în epoca târzie imperială, căci până la listele lui Procopius din *de aedificiis*, cartea IV, este foarte redus numărul numelor de localităţi transmise nouă în aceste ţinuturi ale Peoniei, Dardaniei şi Moesiei superioare. O delimitare sigură a teritoriului Traciei către vest, în înţelesul ce aveà acest nume până la cucerirea romană, nu puteau face anticii şi nu putem face nici noi *şi* din pricina amestecului de populaţie traco-ilirică de acolo.

Cârmuirea romană împarte Tracia aceasta în două provincii deosebite, rămânând numele originar pentru cea sudică, dela sud de Haemus, unde se deosebiau neamurile principale ale Odryzilor

---

1 J. Beloch, *Griech. Gesch.*, I 1, ed. 2, p. 341.

2 W. Tomaschek, *Die alten Thraker*, I (*Sitz.-Ber. Wien. Ak., Phil.-hist. Kl.*, CXXVIII) 1893, p. 18.

3 B. Niese, *Gesch. d. griech. u. maked. Staaten seit der Schlacht bei Chäronea*, I, 25.

4 Diod. Sic. XVI, 22, 3; Strabo, VII, p. 323, — 330; Ptol. III, 11; cf. Forbiger, III, p. 718, nota 50 şi p. 719.

5 Inscr. Gr., ed. min. I, 127 = IG. II 66 *b.*; Solari, *Sui dinasti degli Odrisi*, Pisa, 1912, p. 28 ss.; Höck, în *Hermes*, XXVI, 1891, p. 106; Kahrstedt, în P.-Wiss.-Kroll, *Real-Enc.*, XI, 372.

şi Bessilor.[1] Din provincia mai veche a Moesiei, care cuprindeà mai ales partea ilirică de vest, se alcătuì o Moesie[2] mai mare dealungul Dunării, până la Pontus, şi înglobând numeroase seminţii traco-moesice şi geto-dace. Supt Domiţian, probabil în legătură cu învierşunatele războaie purtate cu Dacii lui Decebal şi pentru o mai bună organizare şi apărare a Dunării, se făcù diviziunea acestei provincii în Moesia inferior şi Moesia superior, cea dintâiu cu locuitori de neam traco-getic, iar cealaltă adăpostind în partea ei de vest triburi ilirice.[3]

Neamurile trace se întindeau însă şi la vest de graniţa estică a provinciilor romane Moesia superior şi Macedonia, până pe la r. Margus (Morava),[4] apoi în Dardania, Peonia şi Macedonia, până la Axius, şi avem numeroase ştiri literare despre prezenţa lor în aceste regiuni, unde îi găsim aşezaţi şi documentaţi în diferite timpuri până în mijlocul Ilirilor, Macedonenilor şi Grecilor de pe coastă. Tracismul unora dintre seminţiile acestea ale Macedoniei sau al unor regiuni ale Peoniei, Dardaniei şi Moesiei superioare este atestat de autori şi admis în parte de învăţaţii, cari s'au ocupat cu etnografia antică a peninsulei balcanice, în timp ce asupra caracterului etnic al altor populaţii şi ţinuturi nu s'a ajuns la o părere definitivă care să mulţumească pe toată lumea. E destul să amintesc cazul Peonilor, cari sunt socotiţi Iliri, Greci sau Traci de diferiţii cercetători cu numeroase argumente de fiecare parte.

Ocupându-mă mai de mult cu onomastica şi toponimia tracă am căutat să determin caracterul tracic al unora din aceste regiuni cercetând în afară de ştirile literare istorico-etnografice, de aproape studiate şi foarte bine intrepretate în deosebi de Forbiger, Heinrich şi Richard Kiepert, Tomaschek şi Oberhummer,[5] datele toponomas-

---

[1] Cf. Kalopothakes, *De Thracia provincia romana*, Diss. Berl., 1893, 5.

[2] H. Kiepert, *FOA*, XVII, 1894 şi *Beibl.*; v. Premerstein, *Die Anfänge der Provinz Moesia*, in *Jahresh. d. österr. arch. Inst.*, I, 1898, 145—196.

[3] V. bibliografie bogată p. prov. Moesia în Lübker, Geffcken-Ziebarth, *Reallexikon des klass. Altertums*, p. 678, *s. v. Moesia.*

[4] Cf. Patsch, *Thrakische Spuren an der Adria*, în *Jahreshefte*, X, 1907, p. 169 ss; Tomaschek, *Zur Kunde der Haemushalbinsel*, p. 446; Kretschmer, *Einleit.*, 405; H. Hirt, *Die Indogerm.*, p. 155—157.

[5] In multe articole geografice din Pauly-Wissowa, *Real-Encykl.* şi în *Geogr. Jahrbuch*, XXXIV, 1911, p. 394—403: *Thrakien und Makedonien*. Cf. şi Hald, *Beiträge zur Geschichte und Geographie Altmazedoniens*, Stuttgart, 1917.

tice cunoscute nouă mai ales din izvoare literare geografice şi din izvoare epigrafice, punând însă la contribuţie şi materialul de nume personale pe care ni-l oferă inscripţiile aflate în aceste regiuni etnografice mixte.

Mi-am format astfel convingerea, pe care mi-am exprimat-o şi documentat-o în mai multe excursuri ale lucrării mele mai întinse, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, publicată în *Ephemeris Dacoromana, Anuarul Şcoalei Române din Roma*, I, pp. 57—290,[1] că elementele trace abundau în toate ţinuturile de coastă ale Macedoniei, până la graniţa Tesaliei, apoi pe povârnişurile munţilor Orbelus (Perim-dag), Dysorus-Δύσωρον şi Cercine (Belasica),[2] în Peonia dela răsărit de Axios, în toată Dardania şi Moesia superioară până la Margus, iar pe alocurea chiar la apus de acest râu şi de Axios.

Socotind de mare interes pentru geografia antică a peninsulei balcanice şi pentru a contribuì pe cât mi-e cu putinţă la dovedirea acestei expansiuni a poporului care stă la baza formării neamului românesc, reiau în cele ce urmează problema urmelor trace dincolo dc hotarele geografice ale Traciei, căutând să aleg printre numeroase alte nume de localităţi, greceşti şi ilirice, numai pe acelea, care poartă pecetea caracteristică a toponomasticii trace sau prezintă mai apropiate analogii cu aceasta.

Căutând mai întâi ştirile referitoare la *Macedonia* vom constatà că Grecii numiseră Θρᾴκη toată coasta de nord a Mării Egee încă de pe vremea ràzboiului peloponesiac, iar diferitele ţinuturi, unde începuseră ei de mai înainte a-şi întemeià colonii fură numite după triburile trace ce locuiau acolo, care primiră apoi elemente culturale elenice şi în urma cuceririi macedonene se grecizară în bună parte.

Şi astfel până în epoca târzie romană întâlnim numele Pieria, Mygdonia, Sithonia, Crestonia şi Bisaltia, Edonis, Odomantica şi Sintica, care amintesc seminţiile trace[3] ce înfloriseră odinioară

---

[1] V. pp. 68, 81—83 şi note, 91—93, p. 95, nota 5.

[2] Cf. Oberhummer, în Pauly-Wissowa-Kroll, *Real-Enc.* XI, 309 *s. v.*

[3] Faţă de mărturiile antice şi de numeroasele nume personale trace atestate în inscripţiile acestor regiuni, care documentează tracismul triburilor citate, admis de toţi cercetătorii mai de seamă, nu poate fi luată în serios afirmaţia, că ar fi fost Peoni şi ca atare Greci, a lui V. Colocotronis, în *La Macédoine et l'hellénisme* (1919), p. 99—101, lucrare mai mult pole-

independente pe aceste locuri, înainte de invaziunea Peonilor[1] căreia îi urmă apoi expansiunea Macedoniei.

Elementul trac al acestor regiuni se menține însă până în epoca imperială, când îl aflăm în inscripții grecești, iar în Edonis chiar în multe latine, documentându-ne o serie de interesante nume trace, în transcriere greacă și latină, pe care le vom studià cevà mai departe.

Urme trace în Macedonia centrală și vestică.

Dar populațiile trace se întindeau în vremurile mai vechi până în inima Macedoniei vestice, căci multe sunt știrile care ne dovedesc prezența în aceste locuri a Brygilor, (Βροῦγες, Βρύγοι, Βρίγες) pe care Tomaschek, *Die alten Thraker* I, p. 27—33, îi socotià aproape identici cu Frigienii. In sec. VII ei invadaseră Epirul și ocupaseră chiar Epidamnos, iar știrile lui Herodot despre amestecul lor în luptele cu Perșii, cu prilejul expediției lui Mardonius, ne arată că se menținuseră între muntele Bermios și golful Thermaic, în preajma Pieriei, fiind pomeniți apoi și de Plutarh în oastea lui Brutus.[2]

Nume geografice trace în Macedonia vestică. De sigur sunt de pus în legătură cu prezența Brygilor sau a altor neamuri trace în Macedonia și localitățile următoare:

a) Τύρισσα din Eordaea[3] (= *Τύρι-ζα) cu care putem compară toponimicele trace Τύριδα, Τυρί-στατα, Τιρί-στασις, Τυροδίζα, Τύρεφος (*ap.* Tomaschek, II_2, 75), Τίριζα cu varianta *Tirissa*, numele indigen al capului Caliacra (Tom. II_2, 90), fluviul Τύρας (*ibid.*, 98), numele personal trac omonim Τύρισσα din Salonic (*Bull. Corr. Hell.*, XXXVII, 1913, p. 108), *Turesis* (un exemplu în Tacit, *Ann.* IV, 50, și altul în *Corpus Inscr. Latin.* XIII 8066).

---

mică, de caracter politic, în care urmează mai ales concluziile lui Svoronos, făcute pe baza numismaticii, în studiul său *Numismatique de la Péonie et de la Macédoine avant les guerres médiques*, publicat în *Journal international d'Archéologie numismatique*, Athènes, 1913.

[1] Cf. Tomaschek, I, p. 18.

[2] Cf. despre Brygi, Oberhummer, în P.-Wiss., *Real-Enc.*, III, 920—921, s. v. și Tomaschek, I, 27—33; J. Beloch, *Griech. Gesch.*, I 1, ed. 2, p. 78 și nota 3—4.

[3] Ptol. III, 13, 39; Plin. *n. h.*, IV, 10 (17) 34; cf. R. Kiepert, *Formae Orbis Antiqui*, XVI, C d și Tomaschek, II 2, 75.

Τυρεάσης *(Arch. ep. Mitt.*, XVII, 1894, p. 190, 46 = *Rev. Arch.*, 1908[2], p 68, no. 88), etnicul Τυρηνός *(Izvěstija Muzei*, p. 115, no. 164 *a*, fig. 93 = *Sbornik*, XVIII, p. 802, 20), iar de altă parte localităţile trace terminate cu sufixul -ζα, -σσα, *-sza*, precum Ζύλουζα, *Arisa*, *Pimasa*, Γείκισα, *Zermizegethusa*, Κένδρεισα, Δόρταζα, Κούλκουσσα, Κάττουζα, Βόρυζα, *Vocasa*, Γεύπασα, Εἴτριζα, Μάμουζα; [1]

b) Μίεζα,[2] oraşul unde Aristotel instrui pe Alexandru cel Mare, numit şi Στρυμόνιον (Steph. Bizant.), aşezat la poalele muntelui Bermios, aparţine aceluiaş grup de toponimice în -ζα, ca şi Τύρισσα, însă nu avem încă analogii pentru rădăcina Μιε-;

c) Beroia, aşezată între Mieza şi r. Haliacmon, care e omonimă cu *Beroe*, din Tracia, numită mai târziu Traiana Augusta (astăzi Stara Zagora) şi cu o staţiune *Beroe*[3] pomenită în *Itinerarul Antonin*, 225, în apropiere de Troesmis, în nord-vestul Schiţiei mici;

d) Brucida din *Itinerariul Hierosol.*, aşezată la est de Lychnidus, între lacurile Prespa şi Ohrida, deci în plină ţară ilirică, care pare identic cu Βρυγιάς, πόλις Μακεδονίας de la Stephanus din Bizanţ, şi a fost de mult corectată *Brugiada*,[4] oraşul Brygilor, şi în sfârşit:

e) Μέτιζος, castel restaurat de Iustinian, pomenit de Procopius *(de aed.* IV 4, p. 119, 6; ed. Haury) în lista Macedoniei, a cărui aşezare precisă ni este însă din nenorocire necunoscută, ca a celor mai multe din localităţile cu nume aşa de interesante, păstrate în *de aedificiis*. Numele acesta este neîndoelnic trac şi l'am citat dejà cu alt prilej alături de Στάμα-ζος, Σκαλπι-ζώ, Δένιζος, Σάκι-σσος, Κάβε-τζος, toate în ţinuturi trace la Procopiu, *l. c.* şi Κούρπισος, Ζίλμισος, Κούλκουσσος, Οὔκασος,[5] iar pentru prima parte cf. *Meticus Solae f. Bessus*, (Dipl. XXX = XX, în CIL. III, p. 1970 = Dessau, *Inscr. Lat. Selectae*, no. 1999), *Maeticus-Trimon-*

---

1 V. pentru acestea Mateescu, în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 148—149.

2 Tom. II2, 67; R. Kiepert, *FOA* XVI, C d şi *Bbl.*, p. 3. Locurile din autori se găsesc în Pape-Benseler, *Wörterbuch d. griech. Eigenn.*, p. 921 (Plut. *Alex.*, Ptol., Plin. *h. n.*, Steph. Bizant.).

3 Cf. pentru aceste trei oraşe Oberhummer, în P.-Wiss., *Real-Enc.*, III, 304—307. Pentru *Beroe* din Dobrogea a se consultà harta aşezărilor antice din V. Pârvan, *Ulmetum I*, la sfârşit.

4 Cf. Oberhummer, în P.-Wiss., *R-E.*, III, 899 şi 921; Tomaschek, I, 28.

5 Mateescu, *I Traci a Roma*, în *Ephem. DR.*, p. 149, nota 6.

tio, un soldat pretorian originar din Filipopoli (Dipl. LXXXIV, p. 1997 = Dessau, *ILS.*, 2008), cu varianta greacă mai frecventă Μήτοκος (şi chiar Μέτοκος, Μίτοκος, schito-sarmatic. Μήταγος, Μήτακος),[1] un *Mettus, natione Geta*, dintr'o inscripţie din Britania (*Ephemeris epigraphica*, VII, 840; cf. *Röm. Mitt.*, 1910, p. 237).

Nume personale trace în Macedonia. Câteva inscripţii greceşti din Macedonia aceasta vestică ne fac cunoscute diferite persoane trace precum

a) Un Σάδοκος din Pella în Bottiaea (Demitsas, Ἡ Μακεδονία, n. 135, p. 107), nume vechiu purtat în familia regală a Odryzilor de un fiu al lui Sitalkes I,[2] pe care îl aflăm şi cu varianta Σάτοκος într'o inscripţie din Madytus, în Chersonesul tracic (*Bull. corr. hell.*, XXXVI, 1912, p. 310 = G. Mendel, *Catalogue des Musées Ottomans*, no. 902) şi în papiri (Grenfell şi Hunt, *The Hibeh Papyri*, I, 35, 3; 9. 112, 81; 83; *Berl. Gr. Urk.*, IV, 1193, 6);

b) Un Δάδος[3] din Ichnaia în Bottiaia (Demitsas, Ἡ Μακεδ. no. 151 = CIG. 855);

c) Într'un catalog de nume din Beroia, (la rândul 34, Demitsas, no. 54, p. 65—66 = Delacoulonche, *Le berceau de la puissance macéd.*, no. 60) patronimicul Σιτάλκου, genitivul numelui trac de origină regală Σιτάλκης, Σιτάλκας, răspândit apoi la multe alte persoane documentate prin inscripţii şi papiri;[4]

d) Tot la Beroia un Ἦθος[5] Σιτάλκου cu numele macedonean şi patronimicul trac, alături de tracul neîndoelnic Σεύθης Διονυσίου, care poartă deasemenea un nume celebru prin întrebuinţarea lui în familia regală a Odryzilor[6] (Woodward în *Annual of the British School at Athens, [BSA]*, XVIII, 1911—12, p. 152, no. 12);

e şi *f*) O fată şi doi fii ai unui Βάστος (gen. Βάστου),

---

[1] Pentru toate aceste nume vezi documentarea în Mateescu, *l. c.*, p. 129 şi nota 2.

[2] Cf. Swoboda în P.-Wiss.-Kroll-Witte, *Real-Enc.*, I A, 1692—1693, iar pentru nume cf. Kretschmer, *Einleitung in die Gesch. der griech. Sprache*, p. 216.

[3] Pentru numele *Dados* la Traci, v. Mateescu, *l. c.*, p. 231 şi nota 8.

[4] Pentru frequenţa numelui v. Tomaschek, II 2, 43, iar pentru completarea citatelor, Mat. *l. c.*, p. 80, nota 2.

[5] Woodward compară pe Ἦθος cu Ἤθαρος (Hoffmann, *Die Makedonen*, p. 149).

[6] V. pentru numele *Seuthes* cu ale sale variante, dintre care unele romanizate ca *Seuto, Seutlo, Seutlus, Seuthens*, Mat., *l. c.*, p. 185, nota 1. Tatăl acestui Σεύθης poartă numele, frecvent la Traci, al divinităţii de origină tot tracă Διόνυσος (cf. Tomaschek, II 1, p. 41).

cari liberează un sclav la 182 d. Cr. (Woodward, *BSA*, *l. c.*, p. 139 ss., no. 2). Numele Βάστος, var. Βάστας, care ne întâmpină şi în sudul Rusiei ne aminteşte numele personale trace: Βαστα-κίλας, var. Βαστο-κείλας, Βασταρεύς, sarmat. Βάστακος şi toponim. trace Στραν-βάστα, Σουα-βάσται, Βί-βαστος, *Tasi-basta*, Ζερο-βάστα [1]. El apare şi într'o altă inscripţie din Beroia, tot din epoca imperială (Woodward, *l. c.*, p. 164, no. 38 = Demitsas, no. 60).

g) In fine în acelaş oraş, într'o listă de peste 60 de nume conservate găsim şi un Ἀλέξανδος Τραλίου, deci fiul unui Τράλιος, variantă dela Τράλις, nume trac cunoscut, care apare mai ales în compuse tetrasilabe ca *Epte-tralis*, etc. [2] (Woodward, *BSA*, *l. c.*, p. 162, n. 36 = Demitsas, no. 57, p. 69 = Delacoulonche, n. 61).

h) Dela Heraclea Lyncestis (Bitolia), aproape de hotarul Pelagoniei, ni este cunoscut un Αἴλιος Μέστριος (Wace—Woodward, *BSA*, *l. c.*, p. 169, no. 2) cu acel cognomen deci, de formă romană însă cu rădăcina tracă, pe care l'am studiat cu alt prilej mai de aproape, determinându-l ca atare cu ajutorul multor exemple când îl aflăm la Traci, şi care e purtat de predilecţie în regiunile traco-macedonene şi traco-dardanice. [3]

i) Dela Scydra din Emathia posedăm în schimb trei pomeniri epigrafice (două *manumissiones* şi o dedicaţie) ale zeiţei trace Ἄρτεμις Γαζωρία (Demitsas, n. 126, p. 95—96 = Delacoulonche, no. 29 = *BCH*, XXII, 1898, p. 347 şi *SEG*, II 396 = *BCH*, XLVII, 1923, p. 182) cu varianta Ἄρτεμις Γαζωρειτὶς καὶ Βλουρεῖτις (Demitsas, no. 125, p. 94 = Delacoulonche, no. 28 = *BCH*, XXII, 1898, p. 347) al cărei sanctuar se află tocmai la oraşul Γάζωρος după cum ne informează Stephanus din Bizanţ, şi pe care R. Kiepert, *FOA*, XVI, B f, îl aşează în Odomantica, între Siris (Seres) şi Philippi (Filibegik, S. de Drama), după o inscripţie latină aflată aici, a unei *Valeria Severa antistes Deane Gaszoriae* (CIL. III 14206 [13]) [4]. E mai mult de cât probabilă naţi-

---

[1] V. documentarea acestor nume în Mateescu, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, în *Ephem. Daco-Romana* II, p. 229, s. v. Βάστας.

[2] Cf. pentru *Tralis* şi toate compusele cunoscute cu *-tralis*, Mat., *I Traci nelle epigr. di Roma*, p. 221 ss., nota 4.

[3] Cf. Mateescu, în *Ephem. Daco-Romana*, I, p. 133 şi p. 134, cu nota 2, p. 195 şi p. 196, nota 1.

[4] Publicată de P. Perdrizet, după F. Cumont, în *Bull. corr. hell.*, XXII, 1898, p. 345. Cf. Jessen în Pauly - Wissowa - Kroll, *Real-Enc.*, VII, 891 şi Tomaschek, II, 1, p. 46. Un omonim al oraşului *Gazoros* aflăm la Ptolomeu, V 16, 9 în Palestina.

onalitatea tracă a persoanelor amintite în cele trei documente epigrafice din Emathia, credincioşi ai unei divinităţi trace, cu toate că numele lor sunt greco-romane, precum: Αὐρηλία Φιλίππα, Οὐλπία Εὐπορία, Αὐρήλιος Διονύσιος, cognomen frecvent la Traci, cum am notat şi mai sus, Κλαύδιος Πειερίων, etc.

Nume trace mai aflăm şi la alţi Macedoneni, ca o dovadă a penetraţiei reciproce între cele două popoare, datorită vechii prezenţe a unor elemente traco-brygice în Macedonia şi îndelungatei stăpâniri macedonene asupra unei mari ramuri a Tracilor sudici. Astfel unul dintre fruntaşii macedoneni, cari jură împreună cu regele Perdiccas II pentru respectarea unui tratat încheiat cu Atenienii la a. 423 în. Cr. poartă numele, evident trac, Βυργῖνος Κράστωνος[1] (CIAtt. I 42 *b* 13 = Demitsas, no. 200, p. 166), pentru care cf. *Bur-gaena* (CIL. III 729 din Rhaedestus), Βουρ-γεῖλος (Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, 1906, no. 34 II 69, în *Schriften der Balkankommission* IV)., respectiv etnicul Κρήστων dela *Crestonia*, ţinut trac, despre care vom vorbi ceva mai departe.

Un Σέλευκος din Alexandria, ajuns la situaţii importante supt Ptolemeu VI Philometor şi numit de Ptolemeu Evergetul II (Physkon) (145—116 în Cr.) guvernator al Ciprului, eră fiul unui Βίθυς[2], numele trac cel mai răspândit, iar printre mercenarii din Egipt în epoca ptolemaică găsim un Τήρης Πτολεμαίου, Μακεδών, al cărui nume, comun şi în epoca imperială romană, ni e cunoscut în istorie la întemeietorul puterii Odryzilor.[3]

Mai departe găsim înregistrat la Tomaschek, II, 2, p. 46, în catalogul său de nume trace şi un Σποράκης, ὁ τῆς 'Ανθεμουσίας φύλαρχος, contemporan cu împăratul Traian, în Osroene, dincolo de Eufrat (Cass. Dio, LXVIII, 21, 1, ed. Boissevain, III, p. 210), pe care el îl crede de origină macedoneană. Numele Σποράκης, care ni este

---

[1] Insuşi Otto Hoffmann, *Die Makedonen*, p. 141—142, se declară pentru forma tracă a acestor nume.

[2] Dittenberger, *Orientis Graeci Inscriptiones Selectae*, ed. 2, n. 150 Cf. Hoffmann, *l. c.*, p. 224, nota 143. Un personagiu cu numele acesta este citat şi de Kazarov în *Klio*, XVIII, 1922, după Lesquier, *Les institutions militaires de l' Égypte*, p. 334.

[3] Kazarov, *ibidem*, după Lesquier, *l. c.*, p. 305. Vezi documentarea numelui trac *Teres* cu derivatele sale şi cu mai toate exemplele cunoscute, în lucrarea mea citată din *Ephem. Dacoromana*, I, p. 86, nota 1.

atestat în acest singur exemplu, este neîndoelnic un trisilab trac de forma următoarelor: Ῥωνά-κης, Σκοστό-κης, *Dizza-ce[s]*, *Pia-cches*, Βυστά-κη(ς)[1], a cărui rădăcină e cunoscută la numele *Spor*[2] (Dipl. CVIII în CIL. III, p. 2328[60]), fiul lui *Clagissa*, *Clagissae f.*, *Bessus*, şi la compusul *Deo-spor* (CIL. XIII 8607) cu variantele Δεόσ-πουρις (*Izvestija Inst. Arch. Bulg.*, II, 1923—24, p. 69, no. 1, fig. 14 = *Izv. Soc. Arch. Bulg.*, IV, 1914, p. 267) şi [Δεο]σ-πόρεως, completat astfel de mine într'o inscripţie din Tomi (*Arch. epigr. Mitt.*, VI, 1882, p. 24, no. 49).

In sfârşit ca o ultimă mărturie a împerecherii elementelor trace cu cele macedonene citez inscripţia greacă, descoperită în ţinutul Maedilor traci, lângă Melnik, unde odată era poate aşezarea getică *Desu-daba*. E pomenit aici un autocton cu numele macedonean Ἀμύντας, dar cu patronimicul trac Τήρου (genit. de la Τήρης), fratele său cu numele, comun şi Tracilor şi Macedonenilor, Πύρρος[3] şi soţia lui Ἀμύντας, numită, cu un nume trac unic, care trebue citit, cred, mai bine Δε[ν]του-ζαιποῦς, ca Δεντού-συκος, *Dento*, *Dentu-staina*, *Dentu-brisa*, Δεντου-πῆς, Δένθις, Καρ-δένθης, Ζαικα-δένθης, Δερο-δένθης, Βεσσο-δένθης[4], în loc de Δειτου-ζαιποῦς, cum e citit în *Suppl. Epigr. Gr.* II, no. 429, sau Ζόη Τουζαίπου, lectura îndoelnică a lui Salač din *BCH*, XLVII, 1923, p. 95, no. 36, care nu trezesc analogii.

In ce priveşte naţionalitatea Macedonenilor amintesc părerea, în general admisă astăzi în lumea ştiinţifică, şi anume că ei alcătuiau o ramură a poporului grec, rămasă mai în urmă, şi care până în epoca clasică îşi pierduse în parte legătura cu trunchiul principal elenic[5], acceptând în schimb mulţime de elemente ilirice

---

[1] Pentru numele trace cu sufixul -κης, cf. Mateescu, *l. c.*, în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 157, unde sunt şi exemplele Πόρκης, Σάρκη, *Petizaces*, Κασιγνάκις.

[2] Cf. G. Seure în *Rev. Et. Gr.*, XXXI, 1918, p. 392, nota.

[3] V. pentru *Pyrrus* = *Pur(r)us*, Mat., p. 131.

[4] *Ibid.*, p. 225, nota 1 cu exemple.

[5] Pentru această chestiune vezi mai ales O. Hoffmann, ***Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum***, Vandenhoeck, Göttingen, 1906; cf. critica lui Solmsen în ***Berlin. Philol. Wochenschrift***, 1907; G. Hatzidakis, ***Du caractère hellénique des anciens Macédoniens***, Athènes, 1895; ***Zur Ethnologie der alten Makedonier*** în ***Indogerm. Forsch.***, XI, 1900, p. 313 ss.; ***Encore sur la question du caractère hellénique des anciens Macédoniens*** în Anuarul Universităţii din Atena, 1911—1912, etc. Ambii învăţaţi dovedesc cu o mulţime de argumente, mai ales limbistice, elenismul Macedonenilor, pe care l'au admis şi cei mai buni cunoscători ai antichităţii

la graniţa vestică şi altele trace la cea răsăriteană[1] sau datorite elementului mai vechiu al Brygilor. Limba lor aparţineà cu siguranţă grupului *centum*, ca şi toate dialectele greceşti, însă era probabil presărată cu numeroase glosse din limba tracă, care face parte din grupul *satem*[2], şi din limba ilirică, a cărei grupare e încă nesigură, între cele *satem* sau cele *centum*.[3]

Tracii în Pieria.

Pieria se numià în vechime ţinutul de pe coasta golfului Thermaic, care se întindeà la sud de fluviul Haliacmon până la poalele Olimpului şi cuprindeà oraşele Balla, Methone, Pydna şi Dium. Despre tracismul Pierilor vechi, cari aveau cultul Muzelor şi dela care a plecat cântăreţul minunat Orfeu, avem mai multe ştiri literare, al căror adevăr istoric nu e însă recunoscut de toţi cercetătorii. Astfel Ed. Meyer (*Gesch. d. Altert.*, II, 66—67) numeşte pe Pieri Traci, ca şi vechiul, dar excelentul Dicţionar geografic, editat de W. Smith în 1857 la Londra (*Dictionary of Greek and Roman Geography*, II, p. 629 şi p. 234)[4], iar Tomaschek, II $_1$, p. 51—52, emite ipoteza că ar fi fost resturi ale Brygilor, în timp ce Beloch (*Griech. Gesch.*, I ^{2}, 1,

greceşti precum Droysen, Curtius, Abel, Fick, Ed. Meyer (*Gesch. d. Altert.*, II, 66-67), Beloch (*Griech. Gesch.*, I ^{2}, 2 p. 42, ss.), Bury, (*History of Greece*, II, p. 266), în timp ce Kretschmer (*Einleitung in die Gesch. d. gr. Spr.*, p. 288) îi socotià numai înrudiţi cu Grecii. Intre puţinii, cari după Otfried Müller alipesc pe Macedoneni la trunchiul iliric citez aici pe profesorul bulgar G. Kazarov cu articolul său: *Quelques observations sur la question de la nationalité des anciens Macédoniens* în *Rev. Et. Gr.*, *XXIII*, 1910, p. 233—254. Sunt însă şi alţi învăţaţi, cari se îndoesc de caracterul elenic al Macedonenilor. Pentru chestiunea originii Macedonenilor vezi capitolul *Makedonii* din Iuliu Valaori, *Elemente de linguistică indoeuropeană*, Buc. 1924, p. 124-128, unde găsim o bogată bibliografie modernă.

[1] Cf. Droysen, *Geschichte des Hellenismus*, I, p. 69; Forbiger, *Handb. d. alt. Geogr.*, III, p. 723, iar mai recent Cavaignac, *Hist. de l'Antiq.*, II, p. 439 şi 449.

[2] Un întins capitol asupra originii elenice a Macedonenilor, bine informat, însă scris cu prea multă pasiune politică, vom găsì la V. Colocotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme* (1919, Paris).

[3] V. pentru această chestiune Iuliu Valaori, *Elem. ling. indo-eur.*, p. 128. Hatzidaki şi Ribezzo cred că limba ilirică a aparţinut grupului *satem*.

[4] Deasemenea Lübker, Geffcken-Ziebarth, *Reallexikon d. klass. Altert.*, p. 633, s. v. *Makedonien*.

p. 79) îi consideră un neam peonic ca şi pe Bottiaei din câmpia Emathiei[1]. Mai târziu (sec. VI) Pierii fură alungaţi de aici spre nord şi îşi găsiră un nou adăpost dincolo de Strymon şi la sud de muntele Pangeu, unde suferiră de sigur influenţa Edonilor traci, iar mai târziu a coloniei greceşti Amphipolis.

A determină cu preciziune naţionalitatea Pierilor de odinioară este astăzi cu neputinţă, cu puţinele mărturii ce avem despre ei, însă urmele trace le găsim şi aici şi anume sub forma numelor personale în inscripţii.

Astfel o inscripţie foarte rău mutilată din Dium (astăzi Malàthria) ne atestează un Ζαίπυρος Μεστέως (Demitsas, no. 164, pag. 139 = Heuzey, *Mission de Macédoine*, no. 28) pentru care cf. tracul Ζει-πύρων (Perdrizet în *Bull. Corr. Hell.*, XVIII, 1894, p. 436 din Bisaltia) şi mai akes Ζεί-πυρος (IG. XII[8], no. 443 din Thasos), care pare o variantă a lui Ζαίπυρος al nostru ca şi Ζί-πυρος Βίθυος Θρᾷξ (*Pap. gr. lat. Soc. Ital*, IV, 321, $_{24}$), Δί-πυρος, *Zi-pyrus*, *Zy-pyr*, *Zie-pyr* şi Ζιό-[π]ορος[2] apoi Μεστεῦς, Μέστος, *Mestrus*, Μέστρις, *Mestus*, Μεστόη, Μέστυλος, Μεστύλας, *Mestula*, *Mestitu*, Μεσταρ ὁ, Μεστυ-παίβης, Μεστί-κενθος, Μεστού-ζελμος[3] (v. şi p. 384).

O a doua inscripţie greacă ne face cunoscuţi un Κῶτις, nume trac pomenit şi mai departe (p. 395), şi un Δάρδανος (Demitsas, no. 124, p. 94 = Delacoulonche, no. 72) şi în sfârşit pe ultimul document, găsit la Kutlaes, lângă Palatiţa, unde odinioară eră oraşul Balla, citim deasupra şi dedesuptul unui relief, care reprezintă pe Apollon cu o liră şi pe Artemis ca vânătoare, ..ντους Ζείπαν καὶ Σεκοῦνδαν etc. (Demitsas, no. 212, p. 212 = Heuzey, *Miss. de Macéd.*, no. 107, p. 236 = *Repert. Reliefs*, II, p, 157, no. 4). Ζείπας, var. Ζίπας, *Zipa* e un nume trac bine cunoscut[4], cu derivatele Ζιποίτης şi *Ziparus*, *Ziper* şi compusul *Zipa-centhus*.

---

[1] Pentru prezenţa Tracilor în Pieria în epoca eroică vezi A. Fick, *Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands*, (1905, Göttingen), p. 122—123; v. şi H. Kiepert, *Lehrb. d. alten Geographie*, p. 311.

[2] V. pentru toate numele acestea adunate pentru prima dată de mine (la Tomaschek, II 2. nu e nici unul) *l. c.* în *Ephem. Dacorom.* I, p. 101 şi note, p. 201.

[3] La Tom. II 2, p. 24 sunt numai Μεστεῦς şi *Mestitu.* Toate celelalte cu exemple la Mateescu, *I Traci nelle epigr. di Roma*, în *Eph. Dacor.*, I, p. 195.

[4] Tom. II 2, p. 40, la care sunt de adaus mai multe exemple descoperite în urmă.

Şi la primul nume, deşi ciuntit, se recunoaşte forma tracă cu sufixul -οῦς, pentru care avem o mulţime de exemple: Σουντοῦς, Πιστοῦς, *Purrus*, Βασσοῦς, Γουκοῦς, Δωτοῦς—*Dotu*, Βειβοῦς, Τορκοῦς, Θιαθιοῦς, Διοσκοῦς, Σεακοῦς, Σαρκοῦς, Κοτίους, Μοκκοῦς, Σογοῦς, *Mestitus*, *Ucus* [1]. El a fost completat [Κε]ντοῦς de Perdrizet (*Corolla numismatica in honour of B. Head*, p. 230 ss.) şi [Σο]ντοῦς (oare nu mai bine Σουντοῦς, nume cunoscut?) de Seure (*Rev. Et. Anc.*, XXVI, 1924, p. 43, nota 6.)

Să fie oare aceştia nişte simpli Traci streini, veniţi de lângă Philippi sau din oricare provincie tracă şi aşezaţi în epoca târzie, aşa cum vom găsi în unele exemple până în cele mai îndepărtate provincii vestice, sau ne arată ei urmele răsleţe ale unei populaţii trace străvechi, care s'a menţinut totuşi în Pieria cu toate vicisitudinile istoriei?

Amintesc aici şi localitatea *Arulos* din *Geogr. Ravennat* şi *Tabula Peutingeriana* (Tom. II, $_2$, 54), care e un derivat al rădăcinii trace *Ar-*, pentru care v. mai departe (p. 397), de tipul *Zburulus*, Ἄμουλος, Ἄρρωλος, Ἄργιλος, Ὄβουλος, Βράγυλος, Μόρυλλος, Ῥαίκηλος, Δέρταλλος, Δούτζολος, Ῥούπτουλος, etc. [2]

Între Axios şi Strymon.

La nordul Pieriei, între râurile Haliacmon şi Axios, era situată *Bottiaea* (Bottiaïs) cuprinzând oraşele Pella, Ichnae, Alorus (Ἄλωρος) ş. a., dintre care primele două ne-au lăsat câte o mărturie epigrafică despre prezenţa sporadică a numelor trace şi în această regiune (v. p. 383). Despre locuitorii acestei regiuni numiţi Bottiaei avem ştiri puţine şi nesigure, care pomenesc chiar şi o imigraţiune cretană, în timp ce Pliniu cel bătrân (*n. h.*, IV, 40) şi după el Forbiger (*Handb. d. alt. Geogr.*, III, 726) îi numără printre neamurile trace [3]. Mai aproape de adevăr pare a fi părerea amintită mai sus (p. 388) a lui Beloch, care-i socoteşte un neam peonic, alungat apoi, în urma extensiunii regatului Macedoniei, tocmai în Chalcidică.

Cu mult mai serioase şi mai bogate sunt mărturiile antice despre neamurile trace aşezate între Axios şi Strymon, a căror

---

[1] Cf. Mat., *l. c.*, p. 164 cu documentarea lor.

[2] V. pentru acestea Mateescu, în *Ephem. DR.*, I, p. 154, nota 6.

[3] Cf. Oberhummer, în Pauly-Wissowa, *Real-Enc.*, III, 794.

naționalitate tracă este astăzi definitiv admisă, mai ales în urma expunerii lui Tomaschek (I, p. 33—40 și 58, 69), făcută în baza interpretării izvoarelor istorico-geografice și a unor mituri genealogice din antichitate[1]. Aici locuiau din cele mai vechi timpuri triburile, numite de Tomaschek edonice și alipite de el grupului brygic (frigian), ale Mygdonilor, Crestonilor și Sithonilor, lângă care își făcură loc cu sila și Bisaltii tracici.

Mygdonia, al cărei nume derivă de la miticul Μυγδών, frate al lui Ἠδωνός și Βιστών, se întindeà la est de Axios în partea ei de nord până la Echedoros (azi Gallikos), iar la sud cuprinzând tot istmul peninsulei Chalcidice cu valea Anthemus (astăzi Kalaméria) și ținutul de lângă lacurile Coronea (Aivasili-ghiol) și Bolbe (Beșikghiol) până la golful Strymonic. Orașele mai însemnate ale regiunii erau: *Thessalonice*, Therme, Cissus, Lete și Apollonia, de pe malul sudic al lacului Bolbe. Neamul băștinaș al Mygdonilor[2] traco-brygici, cari au dat și numele ținutului, a fost de timpuriu supus de către Peoni și poate s'a contopit cu aceștia ca și de sigur alte elemente trace dela Strymon, unde dominația Peonilor se înrădăcinase bine până la venirea Perșilor în aceste părți ale Traciei. Așà ar fi de explicat în parte numeroasele elemente trace ce aflăm la Peoni, cari erau probabil la origină un popor de viță ilirică, dar prin situația lor geografică au fost supuși la diferite influențe streine, dintre care nu cea mai mică a fost influența Macedonenilor și, prin aceștia și alături de aceștia, aceea elenică.

Nume geografice trace în Mygdonia. Despre tracismul Mygdonilor de odinioară ne dă mai multe dovezi sigure toponomastica regiunii prin câteva numiri de localități, pe care ni le-a păstrat literatura antică:

a) Καρρα-βία (Ptolem. III, 13, 36), așezat la nord-vest de Salonic, între Axios și Echedoros, pus de Tomaschek (II_2, p. 84) în legătură cu glossa macedoneană de la Hesychius κάραβος și cu

---

[1] De aceeaș părere sunt și Smith, *Dict. Gr. Rom. Geogr.*, II, p. 234; H. Kiepert, *Lehrb. d. alt. Geogr.*, p. 307—308; Forbiger, *Handb. d. alt. Geogr.*, III, p. 727 și 729—733; H. Hirt, *Die Indogermanen*, I, 128 și Beloch, *Gr. Gesch.*, I, 1, ed. 2, p. 78—79 și note.

[2] Cf. pentru Mygdoni, Tom. I, p. 33 ss; Smith, *Dict. Geogr.*, III, 384. Numele Mygdonilor apare izolat și în diferite părți ale Asiei „an der Peripherie der phrygischen Nation" (Tom. *l. c.*).

localitatea Κάραβος din Haemimontium (*Not. episc.*), trebue descompus însă Καρρα-βία, cu ambele elemente trace, bine cunoscute şi documentate; cf. topon. *Cara-sura*, Καρα-βιζύη, Καρί-στορα, acesta din urmă atestat într'o mulţime de inscripţii votive aflate în Bulgaria şi dedicate lui Ζεὺς καὶ Ἥρα Καριστορηνοί [1], precum şi în numele personal Καρ-δένθης [2]; apoi p. -βία cf. *Salso-via*, în Dobrogea noastră [3], *Berso-via* în Bănat (astăzi Jidovin), Ὀζω-βία, lângă Durostorum (Tom. II_2, 57), locul de martiriu al Sfinţilor Maximus, Quintilianus şi Dadas [4], şi poate şi *Doma-via*, pe râul Drinus în Dalmaţia.

b) Βρι-γίζης (Procop. *de aed.*, IV, $_4$, p. 118, $_{44}$), emendat de Tomaschek (II, $_2$, p. 63) Βρίγιζις, era aşezat,—în ce loc nu ştim sigur, fiindcă numai pe baza lui Procopiu nu putem face nici o precizare —, între Therme şi lacul Bolbe, unde el înscrie un oraş Βολβός, numit de Stephanus Bizantinul Βόλβη, după care aflăm tot la Procopiu Αὐλών. Tomaschek presupune că Βριγίζης ar fi o localitate brigică. Eu l'am despărţit însă Βρι-γίζης, din cauza analogiei cu multe nume trace care cuprind ca element al doilea pe -γίζης, *-gisa*, ca onomasticele *Dri(l)-gisa*, *Cla-gis(s)a*, *Diur-pa-gisa*, *Dia-giza*, Βουλο-γαίσης, tribul de Daci liberi Κειά-γεισοι şi toponimicele Γειζα-γήρα, Ἐρ-γίσσα, Ἀρ-γίζα [5]. Pentru prima parte Βρι-, cf. Βρί-παρος, două castele la Proc. (p. 121, $_5$ şi 123, $_{35}$, ed. Haury), *Bre-iero-phara (Itin. Hierosol.)*, Βρί-ττουρα (Proc. 123, $_{14}$), care e poate variantă pentru Βρί-(σ)σουρα, ca şi *Cara-sura*, *Moca-sura*, *Diie-sure*, Κουρτου-ζοῦρα, Κουτζου-σοῦρα, Προυπτο-σοῦρα, *Alusore* şi Βυλά-ζωρα, apoi în numele de persoană Βρί-ζενις [6], var. Βρεί-ζενις, *Bri-zinus*, şi în elementul toponomastic -βρία, cunoscut nouă în o mulţime de compuse.

---

[1] V. pentru *Cara-sura* şi Καρα-βιζύη, Tom. II_2. 84, iar pentru Καρι-στόρα G. Kazarov, *Izvěstija. Soc. Arch. Bulg.*, IV, 1914, p. 80—112, cu planşele VIII—XXII = *Arch. Anz.*, 1912, 564 ss. şi 1913, 358.

[2] V. cinci exemple pentru Καρδένθης, *Cardentis*, adunate de mine în *I Traci nelle epigr. di Roma*, în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 90, nota 10.

[3] Cf. studiul mai întins asupra Salsoviei al d-lui V. Pârvan, *Cetatea Salsovia*.

[4] Cf H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, în *Analecta Bollandiana*, XXXI, 1912. p. 272.

[5] Toate exemplele acestea sunt adunate mai întâiu în lucrarea mea citată din *Ephem. Dacorom.*, I, p. 104—105, unde sunt indicate în note inscripţiile şi locurile din autori.

[6] Nume documentat până acum de 15 exemple (la Tom. II, $_2$, p. 17 e numai unul), toate la Mat., *l. c.*, p. 182, nota 2, no. 5.

c) Βόλβη, oraş aşezat lângă lacul cu acelaş nume, între Βριγίζης şi Αὐλών (Stephanus din Bizanţ), numit de Procopiu (*aed.*, IV 4, p. 118, 43, ed. Haury) Βολβός, care nu trebue apropiat de apelativul βολβός, ***bulbus***, ci de localitatea tracă Βολβα-βρία, atestată într'o inscripţie închinată Διὶ Ζβε[λ]σούρδῳ de Βολβαβριηνοὶ κωμῆται din regiunea Germane (astăzi Dupniţa) în teritoriul Denteleţilor.[1]

Oraşul următor spre est, între lacul Βόλβη şi golful Strymonic, se chemà Αὐλών şi este de sigur echivalent cu numele comun αὐλών = „vale adâncă, prăpastie", indicând în cazul de faţă depresiunea în care era aşezat şi neavând nimic de a face cu rădăcina comună în onomastica tracă Αὐλου-, *Aulu-*. Despre tracismul locuitorilor din Aulon vorbeşte însă epitetul Αὐλων-είτης, resp. *Aulon-ite*, al Eroului trac, documentat de o inscripţie bilinguă din Abdera (CIL. III 7378 = Dessau, *Inscr. Lat. Selectae*, 4067 = *Inscr. Gr. ad res Romanas pertinentes*, I, 832) şi de alta latină, găsită la Capodimonte lângă Neapole (Dessau, *ILS*, 4067 *a*), căci nu cunosc altă localitate cu acest nume în regiunile trace, dela care să poată derivà epitetul.

d) In sfârşit ultima localitate cu nume trac din Mygdonia ar fi după harta lui R. Kiepert, *Formae Orbis Antiqui*, XVI C e, Ῥάκηλος, pomenit la Stephanus Bizantinul ca oraş în Macedonia, pentru care avem analogia toponomasticelor trace: Ῥαίκηλος, nume vechiu al coloniei Ainos, Ῥακούλη, castel în Haemimontium (Proc. *aed.*, *IV* 11, p. 147, 5, Haury), Ῥακώλη = Κάττουζα în Tracia (Steph. Biz., *s. v.*) şi o κώμη Ῥακήλων în Bitinia, (*Ath. Mith.*, XII, 169)[2]. Cf. şi variantele numelui *Rhescuporis*, Ῥεκούπορις (I G. XII 8, 455) şi *Reciper* (CIL. V 8447). Localităţi cu nume trace terminate cu sufixul *-lus* am citat şi mai sus (p. 389) şi mai pot adăugà Τράγιλος, Τζούρουλλος, Σπάρτωλος, Στρούνειλος şi Στρόνυλος. Richard Kiepert aşează cu semnul întrebării Ῥάκηλος lângă Therme, însă îl identifică cu Ῥαίκηλος, pe care Lycophron (1246 şi scolii) îl arată ca nume vechiu al lui Ainos. Dela Stephanus

---

[1] Inscripţia a fost publicată de V. Dobrusky în *Izv. Muzei*, p. 152, no. 203 şi apoi de G. Kazarov în *Rev. Arch.*, 1913 ', p. 340 ss. Găsim şi un oraş în Caria cu numele Βολβαί (Steph. Bizant.). V. şi Tom. II 2, 94. In Preisigke, *Namenbuch*, 77 = *Archiv für Papyrusforschung*, IV 99, 38, găsesc un Βολβῆς, ca nume personal.

[2] V. pentru toate acestea Tom. II-2 68.

Bizantinul cunoaştem în Mygdonia şi un oraş Μόρυλλος, iar la Pliniu (*n. h.* IV 10 (17) 35) tribul *Morylli*, pentru care putem apropià numele personal Μῶρος, fiul lui Τορκουᾶτος Βείθυος de la Serres (v. mai departe) Μοριστηνοί, Μωρηνή, Μουρι-δέβα (Tom. II 2, 67) Amintesc şi oraşul Τίρσαι, certificat ca oraş al Mygdoniei la Stephanus din Bizanţ, numit aşa după Τίρση, fata miticului Μυγδών, şi pe care l'am putea comparà cu *Aga-thyrsi*, vechii locuitori ai Ardealului.

Nume personale trace în Mygdonia şi la Thessalonice.

In afară de aceste câteva nume geografice, Mygdonia ne-a păstrat şi un număr destul de însemnat de mărturii epigrafice târzii, care conţin nume trace absolut sigure, descoperite aproape toate în oraşul cel mai însemnat al Macedoniei romane, Thessalonice, sau în împrejurimile sale.

Găsim astfel bine documentat numele traco-macedonean Μαντώ[1]: două femei cu numele de formă romană, Μεστρία Μαντώ (*Bull. Corr. Hell.*, XXIII, 1899, p. 341) şi Κεσία (*Caesia*) Μαντώ (Demitsas, Ἡ Μακεδ., no. 486, p. 493) şi o alta mai puţin atinsă de influenţa romană, chemată numai Μαντώ (*BCH*, XXXVII, 1913, p. 106), apoi o Μάντα, θρέπτα, sclavă *verna* a unui Ἀμπίανος Θᾶκος (*Journ. of Hellenic Studies*, VIII, 1887, p 369, no. 14), şi soţia unui Ἡρώδης cu numele compus Μάντα-νις (G. Mendel, *Catalogue des Musées Ottomans*, no. 958), de forma Ἄλκε-νις, Αὖλε-νις, Βροῦθε-νις, *Burti-nus*, Δύτε-νις şi altele în -νις[2]. Alte personagii din Thessalonice poartă nume formate din rădăcina Μεστ-, pe care am întâlnit-o şi mai sus în Macedonia şi în Pieria (p. 384 şi p. 388): K. Φούριος Μέστος, deci un *C. Furius Mestus* (*BCH*, XXXVIII, 1914, p. 90 = *BCH*, XV, 1891, p. 663 = Demitsas, no. 686, p. 577); un Μέστριος şi un Αἴλιος Μέσστριος (G. Mendel, *Cat. Mus. Ott.*, no. 1039); un Αὐρήλιος Μεστριανός (*Annual Brit. Sch. Athens*, XXIII, 1918—1919, p. 72, no. 6 = *Suppl. Epigr. Gr.*, I, 275).

Aflăm apoi atestat numele Τόρκος şi derivatul Τορκίων: un Τόρκος, căruia îi pune piatra funerară o Μενδίς (Dem., no. 433, p.

[1] Numele Μαντώ e varianta grecizată a formei trace de amândouă genurile Μάντα; cf. Mateescu în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 2¿7 şi nota 4—5.

[2] O listă de 36 nume cu sufixul *-νις*, *-nus*, adunate de mine cu exemple se află în *Ephem. Dacorom.*, I. p. 182 şi s., nota 2.

473), variantă a numelui zeiţii trace Βενδίς (cf. Μένδας, *Mindianus*, oraşul Μένδα şi epitetul divin *Myndrytus*)[1], apoi un Κάσσανδρος Τέρκου cu soţia lui, Μάντα (Dem., no. 434, p. 473—474 = G. Mendel, *Cat. Mus. Ott.*, no. 909); o femee Μωμώ Τέρκου (Dem., no. 687, p. 577 = *BCH*, XV, 1891, p. 663), pentru al cărei nume avem alte exemple găsite mai ales în Tracia aceasta macedoneană, de care ne ocupăm; în fine un Τορκίων (*BCH*, XXXVII, 1913, p. 112). Despre tracismul numelui Τόρκος nu mai încape îndoială şi cunoaştem încă alte exemple, pe care le voi cità mai departe ca elemente trace în Edonis şi Odomantica, precum şi derivatele Τορκοῦς, Τορκούλα, *Torcula*, forma romanizată Τορκουᾶτος şi Τορκᾶτος, compusul Τορκουπαίβης.[2]

Numele feminin Μωμώ apare şi în alte două monumente epigrafice din Salonic: una e soţia unui Εὔφορος (*BSA*, XXIII, 1918—1919, 69, 1 = *Suppl. Ep. Gr.*, I, 270) şi o a doua (*Mélanges d'Arch. et d'Histoire*, Rome, XXXII, 1913, 350). Numele acesta are şi variantele Μώμας (v. mai departe în Peonia), Μόμο, *Mommo* (CIL. III 12014 [391]), Μαῦμος şi un derivat feminin Μωμώζλις (v. mai departe).

O altă inscripţie greacă ne face cunoscute patru persoane cu nume trace (Dem., no. 411, p. 463—464 = Duchesne, *Mission au Mont Athos*, no. 13): Αὐρ. Πυρούλας[3], Αὐρ. Δούλης, Πύρρος[4] Ἀλκιδάμου şi o femeie numită Ζέπτις, care pare a fi o variantă dialectală a numelui bessic *Ziftia*, soţia lui *Ithazis Dada* (V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, I, p. 563) şi pentru care putem apropià şi topon. Σίπτη (Tom. II 2, 80) şi Τιλε-ζυπτα din inscripţia tracă de pe inelul găsit la Ezerovo în Bulgaria.

Numele Δούλης ne întâmpină încă în două înscripţii din Salonic: tatăl unui [Ἀλκιδά]μας şi al unui Παράμονος (*Athen. Mitt.*, XVI, 1891, p. 368) şi un Δούλη, tatăl unui Ἡρώδης (*Brit. School Athens*, XXIII, 1918—1919, p. 69, no. 2 = *Suppl. Ep. Gr.*, I, 271). Ni e cunoscut în multe alte exemple greceşti, dar şi în transcriere latină, *Dules*, *-is*, cu variantele Δούλας, Δούλλας, *Dulus*, *Dula*, compusele Δουλή-ζελμις, *Dula-zenus*, Δωλέ-πορις, *Z[er]e-dul(is)* (după lectura mea într'o înscripţie din *Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p.

---

[1] Cf. Mateescu, *l. c.* in *Ephem. Dacoromana*, I, p. 117.

[2] V. pentru aceste nume, *ibid.*, p. 82, nota 2.

[3] Cf. pentru *Pyrula*, *ibid.*, p. 173 şi nota 8.

[4] *Ibid.*, p. 131.

64 ss., no. 24), Ἀσ-δούλης, Ἰαμβα-δούλης, derivatele Δουλίων, Δουλαρίων și topon. Δουλίαρες. Despre tracismul acestei rădăcini și despre echivalența lui Δούλης cu *Doles*, Δόλης, am tratat însă mai pe larg în lucrarea mea citată, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, p. 139 și note.

Tot de la Salonic e și o altă inscripție greacă care ne face cunoscut un Διζάλας Γερμανοῦ, care pune inscripția soției sale Δουλαρίων și fiilor Διζάλας și Βεῖθυς (Seure, *BCH*, XXV, 1901, p. 318)[1]. Despre Δουλαρίων am vorbit chiar în rândurile de mai sus, iar despre *Dizala* voi trată mai departe, când voi înșiră pe Tracii de la Philippi.

La Galatišta (Anthemus)[2], în sudul Mygdoniei găsim documentat un Κότυς (Tod, *Brit. School Ath.*, XXIII, 1918—1919, p. 84, no. 12 = *Suppl. Epigr. Gr.*, I, 281), iar la Salonic varianta Κῶτυς (Demitsas, no. 596, p. 524), nume trac purtat de șase regi ai Odryzilor și de trei ai Bosforului cimmerian, care s'a bucurat apoi de o largă răspândire și la simplii muritori din sânul națiunii trace, prezentându-ne și varianta Κῶτις, pe lângă Κῶτυς, precum și forma romanizată *Cot(t)us*[3]. Un nume înrudit cu acesta e probabil și Κούθειν, soția unui Δίων, ambii părinți ai unei Δέλτις tot din Salonic (Demitsas, no. 515 = *Journ. Hell. St.*, VIII, 1887, p. 371, no. 18). Κούθειν cu variantele *Cuties*, Κούθιος (un exemplu într'o inscripție din Tomi și altele în papyri) stau în aceeaș legătură cu Κότυς ca și *Durze* cu *Dorses*, Δέρζας, *Dutu*- cu *Dotu*, Δούλης cu *Doles*, Δόλης, *Muca*- cu *Moca*-, -πουρις cu -πορις, căci echivalența lui *u* cu *o* e frecventă în onomastica tracă[4]. Numele fetei Δελτίς fusese comparat încă de Tomaschek (II_2) cu Δαλτιανή aflat în Pelagonia și cu Ὠρά-δαλτις[5].

Două inscripții, una din Salonic (Demitsas, no. 367, p. 427) și una din Lete (Dem., no. 678, p. 572), ne documentează numele barbar Ζώπας (sau Ζωπᾶς), pe care îl aflăm și în alt ținut trac, la Apollonia (Sozopolis; *Athen. Mitteilungen*, X, 1886, p. 164, no. 6)[6], iar în transcriere latină la Roma: *Zopo* (CIL. VI 758) și *Zopus* (CIL. VI 23515).

---

1 = Ἑλλ. φιλ. συλλ., 1880, p. 40 = Déthier, *Ét. archéol.*, 1881, p. 121 = Mendel, *Cat. Mus. Ott.*, no. 1049.

2 Cf. R. Kiepert, *Formae Orbis Antiqui*, XVI, *Bbl.*, p. 8 *b*.

3 Cf. Mat., *l. c*, p. 78, nota 1 și p. 160, nota 5.

4 *Ibid.*, p. 187, și p. 210 s., nota 3.

5 Tom. II_2, p. 30, *s. v.* Δαλτιανή.

6 = *Sbornik Minist. Instr. Bulg.*, IV, 1891, p. 125, nota 1 = Dumont-Homolle, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie*, p. 459, no. 111 *d*[2].

Găsim apoi tot la Salonic o Σητείνα, soţia lui Μάττιος Γέμελλος (Demitsas, no. 484, p. 493 = *Journ. Hell. Stud.*, VIII, 1887, p. 370, no. 16), al cărei nume e un derivat format cu sufixul *-na*, *-ne*, ca şi *Aulena*, *Bricena*, *Cinene*, *Putina*, *Tzintina*[1], dela rădăcina Σητ-, variante Σειτ-, Σετ-, Σεθ-, Σιτ-, atestată şi în numele personale trace: Σείτη (Kalinka, *Ant. Denkm. in Bulg.*, no. 340)[2], Σείτης (*Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 113, no. 20), Σειταουένε (*Izvěstia Soc Arch. Bulg.*, IV, 1914, p. 97, no. 22, pl. XI[3]); Σειτί-ζενις (*Sbornik*, XVIII, 1901, p. 775, no. 6); Σειτάλκης, variantă de la Σιτάλκης, Σεθείλας (Kalinka, 34 I $_{59}$), Σήτη, mama lui *Bythys* (Steph. Bizant.), Σιτᾶς, regele Denteleţilor, şi o Tracă din Peonia (Demitsas, no. 287, p. 321), un *Sita*, *Thrax* (CIL. VII 67), Σιτ(τ)υρᾶς pe un vas din Olbia (*Philol. Wochenschrift*, 1924, p. 1152), acesta format ca Κουθιούρας (V. Pârvan, *Histria*, VII, 1923, p. 91, no. 59) şi toponimicele Σετι-δαύα (Ptol. II, 11, 28), Σέτ-λοτες (Procopiu, *aed.*, p. 124, $_{20}$, ed. Haury), Σήτη, Σῆται, Σητοί în Bitinia (Tom. II$_2$, p. 79) şi Σιτι-όεντα (Ptol. III, 11, 11), oraş în Moesia inferioară.

Mai departe ne întâmpină un Ζιπᾶς[3], cu forma unică de genitiv Ζιπᾶνος (*Annual Brit. School Athens*, XXIII, 1918—1919, p. 70, no. 4 = *Suppl. Epigr. Graec*, I, 273).

În două inscripţii tot de acolo (Demitsas, no. 480, p. 491 = *Journ. Hell. St.*, VIII, 1887, p. 368, no. 11 şi Dem., no. 481, p. 492 = *JHS.*, *ibid.*, no. 12) un Trac cu nume dublu (*signum*): Νέος Νουμέσιος ὁ καὶ Βάλας, pentru care e destul să amintim: *Dece-balus*, *Tri-balli*, *Dri-balus*, Δρεί-βαλος, *Dini-bales*, Βαζό-βαλις, *Balius*, glossa βάλιος, şi schito-sarmaticele Οὐαστό-βαλος şi Οὐάρζ-βαλος. [4]

In oraşul Lete un Ἡρώδης, fiul lui Βείθυς, numele cel mai obicinuit la Tracii de pretutindeni[5] (*Brit. School Athens*, XXIII, 1918—1919, p. 72 ss., no. 7 = *Suppl. Ep. Gr*, I, 276); şi iarăşi la Salonic: un Συρίων[6] (Demitsas, no. 685, p. 577), un Ἀλέξαν-

---

[1] Cf. Matescu, *l. c.*, p. 183, continuarea notei de la pag. precedentă.

[2] = *Berl. Monats-Ber.*, 1881, p. 448 = Dum.-Hom., *l. c.*, p. 356, no. 61 z^2 = *Arch. epigr. Mitt.*, XV, 1892, p. 109 = *Periodičesko Spisanie*, I, 44.

[3] Pentru Ζιπᾶς, v. mai sus la p. 388.

[4] V. Mateescu, *l. c.*, p. 224 s., nota 9, toată documentarea.

[5] *Ibid.*, p. 77, nota 1, p. 167, nota 7, p. 168, nota 1.

[6] V. exemple *ibid.*, p. 177 s., nota 4.

δρος Δορζίν[θ]ου (nomin. Δορζίνθης), citit astfel de mine, căci Papageorgiu transcrie Δορζινόου (*Berl. Phil. Wochenschr.*, 1911, p. 597—598, no. 3). Numele Δορζ-ίνθης ni e cunoscut şi din alte şase inscripţii greceşti cu var. Δορζένθης şi e format din rădăcina tracă Δορζ- şi sufixul -νθης (-ντης).[1]

O Φουρία Τύρισσα (*Bull. Corr. Hell.*, XXXVII, 1913, p. 108), al cărei nume este identic cu al oraşului macedonean mai sus citat (p. 381) şi similar numelor personale feminine: *Tataza*, *Atezissa*, Κάρτουζα, Γούκουσα, şi masculine: *Dardisa*, *Aptasa*, *Sterissa*, Πήδιζας.[2]

Un Ἀρή-πυρος Γαλάτου (*Bull. Corr. Hell.*, XXXVII, 1913, p. 105) al cărui nume e format din două elemente: Ἀρ-, cu vocala copulativă Ἀρή-, şi -πυρος. Cea dintâi ni e cunoscută şi din alte nume trace, precum: *Aru-senus*, *Ariortos* (?), topon. *Arisa* din *Iuno Arisena*, *Arasos*, lângă Seres, Ἄρινα în Moesia inferioară, *Arulos* în Pieria, Ἄρρωλος în Bisaltia, Ἀρ-γίζα în Mysia, Ἀραβύζα şi poate râul Ἄραρος de la Herodot[3]; a doua e o finală cunoscută, care are şi forma feminină -πυρις; cf. Ζεί-πυρος, Ζαί-πυρος, Ζί-πυρος, Δί-πυρος, *Zipyrus*,[4] resp. Νεστό-πυρις, Γηπαί-πυρις, Ἐπτή-πυρις, Δαρού-βυρις, Σερά-πυρις.

O inscripţie latină de la Salonic (CIL. III 7326) ne documentează un *centurio deputatus* cu numele traco-roman *Mucianus*, a cărui răspândire la Tracii din epoca imperială am explicat-o şi dovedit-o cu prisosinţă comentând unele exemple aflate la Roma.[5]

In sfârşit la Thessalonice s'a descoperit şi un relief al Eroului trac cu o inscripţie latină şi o reprezentare a ospăţului funebru (CIL. III 7330) care pomeneşte un Trac cu numele mutilat, *Cutiulae f.*, un altul . . . . . , *Deo-puis fil.*, un *Ucus Dydigis* şi un *Manta Dizae fil.*, toate nume trace catalogate dejà de Tomaschek şi pentru care astăzi avem numeroase exemple sau analogii. Astfel pentru *Cutiula*, format de la *Cuties* (v. mai sus la p. 395) cf. Κουτίλας, Κουτίλλα, *Cutiul* . . . . . , *[Cuti]elas*, Κουτίλης, *Cutiunis*, Κουθίουρας, aceste trei din urmă în inscripţii găsite la Histria, în Dobrogea noastră, şi publicate cu largi comentarii de d-l.

---

[1] Cf. pentru acestea *ibid.*, p. 179 şi s., nota 2, p. 180 text.

[2] V. documentarea lor, *ibid.*, p. 125.

[3] Pentru toate acestea, *ibid.*, p. 136.

[4] *Ibid.*, p. 101.

[5] *Ibid.*, p. 107 ss., şi p. 108, nota 1.

V. Pârvan[1]; p. *Deo-pus*, genitiv *-puis*, cf. *[DeJobus*, după completarea mea în CIL. VI 32536 *d* II[18], *Muca-pus*, 'Επτή-πουος, etc.[2], resp. Δεό-βιζος, *Dio-bessi*, Διο-σκέβριος, *Deo-spor*, Δεο-σπούρις, Διο-σκοῦζ, *Diu-zenus*, etc. Pentru *Ucus* (Tom. II $_2$, 11) cf. Οὔκασος— *pons Ucasi* din *Itinerarium Hierosolymitanum*, între Bessapara şi Serdica, τὸ Οὔκου (Proc. *aed.*, IV $_{11}$, p. 146, $_{42}$), *Vocasa* din *vicus Vevocasenus*, Οἰκουί-ζερις (*Bull. Corr. Hell.*, XXV, 1901, p. 316, no. 13 = *Sbornik*, XVIII, 1901, p. 803—6, no. 20), Οἴκουρος (*Arch. ep. Mitt.*, XVIII, 1895, p. 107, no. 8), Οἴκωρσις (*id.*, VIII, 1884, p. 12, no. 26), Ὑκονόης (*Izvěstia Muzei*, p. 118, no. 166, fig. 96) şi Ζεὺς 'Οκκοληνός (*Rev. Arch.*, 1908[2], p. 43, no. 40—41).

Pentru *Dydix* vezi numele în *-x*: *Diopix*, Δάπιξ, *Tauzix*, *Zibax* şi de altă parte Δύδης, Δούδης, *Dudis*, *Duda*, Δουδουπῆς, Δυδαλσός[3]. Despre numele Μάντα am vorbit şi mai sus (p. 393), iar în ce priveşte pe *Diza*, el este unul dintre cele mai obicinuite nume trace şi are numeroase compuse[4] şi derivate.[5]

La Tomaschek, II $_2$, p. 39, găsesc citat şi un Ζέρμος ὁ στρατηλάτης „auf einer byz. Münze aus Salonik". De unde va fi având el ştirea nu ştiu şi n'am putut să aflu, dar numele acesta din epoca bizantină este fără îndoială trac şi îl regăsim în *Zermizegetusa*, *Zermodigestos*, pentru care vezi mai departe, la Peonia.

După ce am trecut astfel în revistă toate aceste nume trace, dovedind cu alte exemple analogiile trace şi existenţa lor în onomastica tracă, nu putem să nu recunoaştem în populaţia Mygdoniei şi mai ales în regiunea Salonicului prezenţa a numeroase elemente trace chiar în epoca târzie imperială, de când datează majoritatea acestor inscripţii. Ii aflăm deci pe Tracii aceştia mygdonici în vechile lor locuinţe dinainte de cucerirea macedoneană şi romană, dându-ne mărturii sigure despre extraordinara rezis-

[1] V. Pârvan, *Histria, IV*, 1916, p. 595, no. 19 şi *Histria, VII*, 1923, p. 73, no. 51 şi p. 94, no. 59. Pentru toate v. Mateescu, *l. c.*, p. 211, continuarea notei 3 dela pag. precedentă.

[2] Cf. Mat., *l. c.*, p. 77.

[3] *Ibid.*, p. 180, nota 2.

[4] *Ibid.*, p. 121, nota 3; p. 110, nota 2 şi 4; p. 186, nota 5; p. 195, nota 4.

[5] Pentru inscripţiile din Salonic şi publicaţiile felurite ce conţin inscripţii din Macedonia vezi Ziebarth, *Fünfundzwanzig Jahre griech. Inschriftenforschung* (1894—1919), în *Bursian's Jahresbericht*, 189 (1921) p. 22—32; cf. şi bibliografia dată de mine în *Ephem. Dacoromana*, I, p. 68, p. 82, nota 3, p. 92, nota 1.

tenţă etnică a lor faţă de puternicul element desnaţionalizator, care era elenismul. Da, au primit ei limba grecească scrisă pentru manifestările în public, din care face parte şi inscripţia, însă o mulţime şi-au conservat totuşi numele autoctone pe care le întrebuinţează ca *cognomina* după gentilicii de formă romană, ca patronimice, arătând numele încă trace ale părinţilor semi-barbari, ca *signa* cum e acel Νέος Νουμέσιος, ὁ καὶ Βάλας,[1] ca nume trace de formă romană ca Μέστριος, Μεστριανός, *Mucianus*, ori chiar ca o revenire la tracism după numele grecizat al tatălui, precum e acel Ἀρή-πυρος Γαλάτου.

Tracii în Chalcidica.

La miazăzi de Mygdonia se întindeà *Chalcidica*, numită aşa din pricina numeroaselor colonii trimise aici de oraşul Chalcis din Eubea. Ea cuprindeà şi ţinutul *Crusis*, Κρουσίς sau Κροσσαίη la golful Thermaic, locuită de poporul tracic *Krusaioi*[2], al căror erou eponim Κροῦσος era frate cu Γρηστός de unde Κρηστῶνες, şi fiu al lui Μυγδών. Aici erau oraşele Aineia, Σμίλα, Σκῶλος şi altele ale căror nume prezintă analogii cu onomastica şi toponomia tracă, precum:

Σκάψα (Κάμψα), de care putem apropià localităţile trace Σκαπτο-πάρα, *Scaptensula*, *vicus Scaptia*; Γίγωνος lângă capul Γιγωνίς, pentru care cf. numele personal trac Γείγων (*Sbornik*, XI, 1894, p. 77, no. 3 = *Bull. Arch. Com. Trav. Hist.*, 1894, p. 421, no. 9) şi staţiunea din Dacia *Gaganae*, dintre Tibiscum şi Tsierna[3]; Λισαί, pentru care cf. *Lissae*, *mansio*, *m. p. XXII — Bessapara*, Λίσσος pe coasta Ciconilor (Tom. II 2, 96) *vicus Lisenon* şi *Porolissum*[4]; Κώμβρεια, care poate fi echivalent cu Κωμ(ι)-βρία (cf. Κομι-δαύα în Dacia) după un tip toponomic trac destul de răspândit[5] ca Σηλυμβρία, căruia aparţine şi Σομ-βρία dela Propontis (Tom. II 2, 80); Λίπαξος, probabil în loc de Λίπαζος ca şi tracele

---

[1] In lucrarea mea citată din *Ephem. Dacorom.*, I, p. 72–74, nota, am adunat 44 de exemple de Traci, cari purtau şi un *signum*.

[2] V. pentru aceştia Oberhummer, în Pauly-Wissowa-Kroll, *Real-Enc.*, XI, 2030; Tomaschek, I, 36—37; Smith, *Dictionary of Gr. Rom. Geogr.*, I, 713.

[3] Cf. Patsch în Pauly-Wissowa-Kroll, *Real-Enc.*, VII, 466.

[4] V. pentru acestea Mateescu, *l. c.*, p. 155 şi nota 6.

[5] Tom. II 2, 63 şi alte exemple ca Ἀλααι-βρία, Μασκιο-βρία, Βολβα-βρία, Πολτυο-βρία.

Στάμαζος, Οὔκασος, etc. pomenite mai sus, când am vorbit despre localitatea Μέτιζος din Macedonia (p. 382), cum aflăm Λόκοξος alături de Λόκοζος (Tom. II 2, 70), Δείξας (Proc., *l. c.* p. 147, 32, ed. Haury) în loc de Δ(ε)ίζας, Κουρτου-ξοῦρα şi Κουρτου-ζοῦρα, Ζυράξης şi Ζουράζεις, *Zurozis.*

In ce priveşte apoi pe Σπάρτωλος aşezat lângă Olynthos, pe care Tomaschek, II 2, 81, îl socoteşte grec, notez numai că ar puteà fi şi un derivat trac cu sufixul -λος (diminutiv ?) ca Ῥαίκηλος, *Arulos* şi cele pomenite mai sus (p. 389 şi p. 392), format dela rădăcina tracă Σπαρτ- atestată de numele Σπάρτακος, Σπάρτοκος, *Sparticus* şi topon Σπόρτηλα. Ὄλυνθος este descompus de însuşi Tomaschek, II 2, p. 57, în Ὄλ-υνθος, ca *Oloros*, Ὀλό-βαγρα, Ὀλό-δορις cu sufixul -νθος, -νθης, -ντος, foarte întrebuinţat în onomastica şi toponimia tracă, ca Δορζίνθης, Κοζίνθης, Ἰσάνθης, resp. Βισ-άνθη, Ῥῆσκ-υνθος, etc.[1]

La sud de Olynthus se întinde peninsula Pallene (Παλλήνη) locuită de Sithoni, Σιθῶνες, neam tracic ca şi Mygdonii şi Krusaioi şi aparţinând împreună cu aceştia ramurii Edonilor, după clasificarea făcută de Tomaschek (I, 37).

Dintre oraşele de aici unele sunt evident de origină grecească, în timp ce câteva ne dovedesc prin numele lor că au aparţinut cel puţin în vremile mai vechi populaţiei băştinaşe trace. Găsim astfel pe lângă Potidaea, Aphytis, Neapolis, Scione, nume ca Σάνη, care ar puteà fi o variantă pentru Ζάνες, numele unei localităţi dela Dunăre, în ţinutul Aquae din Moesia superioară (Proc., *aed.* IV 4. 124, 31 şi p. 127, ed. Haury); Μένδη, var. Μένδα, care poartă un nume trac cunoscut şi la persoane: Μένδας, Μενδίς (v. mai sus, p. 394), acesta identic cu Βενδίς, *Mindianus*; apoi Σίπτη, cunoscut nouă din Pausanias, V, 7, 12, al cărei nume[2] e de pus în legătură cu numele personale trace citate mai înainte (p. 394) Ζέπτις, *Ziftia* şi cu τιλε-ζυπτα; Νύσσος, pomenit la Plinius, *n. h.*, IV, 10, 17, format din aceiaşi rădăcină ce apare şi în Διό-νυσος, divinitate de origină tracă[3] şi în *Nusa-*

[1] V. mai multe exemple, Mat., *l. c.*, p. 180, continuarea notei dela pag. preced. Pentru *Olynthus* Tomaschek, *l. c.*, se gândeşte şi la grec. ὄλυνθος, smochină crudă.

[2] Tomaschek, I, 37 şi II 2, 80; Pape-Benseler, *Wörterb. griech. Eigennamen*, 1398.

[3] Cf. Tom., II 1, p. 41 şi Kern, în Pauly-Wissowa, *Real-Enc.*, V, 1011 după Kretschmer, *Aus der Anomia*, 20 ss.

tita, puer natione Thracius (CIL. II 3354); Στράμβαι (Tom. II 2, 82), care trezeşte mai multe analogii în onomastica şi toponomia tracă, căci avem atestate numele personale *Strambu...* din Moesia superioară (CIL. III 14528), *Stambon* (CIL III 14507) din Ratiaria, Στρόμβος (Tom. II 2 45) şi localităţile Στραμεντίαι între Germane şi Serdica (Proc., p. 122, 3), Στραν-βάστα, din regiunea Naissus (Proc., p. 122, 30) şi Στράμινα, de unde derivă epitetul lui Asklepios Στραμινηνός (*Sbornik*, XVI — XVII, 1900, p 112, no. 19).

Sithonii locuiau şi în peninsula mijlocie, care şi-a primit chiar dela ei numele *Sithonia*, Σιθωνία. Cunoaştem mai multe nume de oraşe în Sithonia, dintre care unele cu greu se pot explică din greceşte, însă de altă parte nici materialul — relativ restrâns — de nume geografice trace ce posedăm nu ne permite să le găsim exemplificarea necesară. Aşa sunt Τορώνη, pentru care cf. un Ἀπόλλων Τορω[ναῖος] într'o inscripţie din Perint (Dumont — Homolle, p. 397, n. 74 *z* 11) [1], Σάρτη, Μηκύβερνα, Σερμυλία sau Σερμύλη, cu care aşi compară rădăcina tracă Ζερμ-, Ζαρμ-; Γαληψός, al cărui nume se regăseşte la o aşezare edonică în faţa insulei Thasos, iar rădăcina în Γαλαῖοι, Γαλαική (Tom. II 2, 87) şi finalul în tribul thynic Τρά-νιψαι, şi în Λαδεψοί, Λυκαψός (Tom. I, 57) şi Τύρεψος (II 2, 75); Σίγγος, pentru care cf. Σινγι-δαύα din Dacia (Ptol. III 8, 8) [2], Πίλωρος; apoi Μελανδία (Tom. II 2, 66), de care putem apropià tribul tracic al Thynilor Μελανδῖται (Xenoph, *An.* VII, 2, 32) şi localitatea Μελαντιάς lângă Constantinopole, la gura lui Athyros (Tom. I, 46 şi II 2, 66); Σκά-βαλα, (cf. *Sca-pora*, Σκε-δέβα, *Scai-dava* şi -βαλος) şi o a doua Σάνη, pe istmul celei de-a treia peninsule numită *Acte* (astăzi Athos).

Aproape toate oraşele acestea deveniră de timpuriu greceşti, iar în inscripţiile, nu prea numeroase [3], ale regiunii, numele trace lipsesc aproape cu totul. Cunosc una singură, publicată de Duchesne în *Mission au Mont Athos* p. 42, no. 57, care ne documentează o femee Μαντῶ, soţia unui Σούδιος. Ambele nume sunt

---

[1] Cf. Höfer în Roscher, *Lexikon. gr. röm. Mythol.*, V, 1070.

[2] Elementul Σιγγ- se găseşte însă şi în *Singidunum*, apoi în Libia, Siria, Colchida, Mesopotamia, Pamfilia, la Quadi (Pape-Benseler, *Wörterbuch der griech. Eigennamen*, p. 1381).

[3] După publicarea colecţiei de inscripţii a lui Demitsas, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις, etc., 1896, abia s'au mai găsit câteva monumente nouă (v. Ziebarth în *Bursian's Jahresber.*, 189, (1921, III), p. 30—31.

trace şi se mai găsesc atestate în monumentele epigrafice ale Macedoniei trace. Cu toate acestea ştirile literare ne arată până târziu, mai ales în peninsula A te, multe aşezări de barbari [1] şi semi-barbari, care fuseseră întărite şi prin imigrarea dela nord a altor elemente trace dintre Crestoni, Edoni şi Bisalti, cari pătrunseră până în Pallene [2].

In trunchiul cel lat al Chalcidicei era oraşul Στάγειρος, Στάγειρα, locul de naştere al lui Aristotel, cu care putem compară un *vicus Stairesis* din regiunea Philippopolis, păstrat într'o inscripţie din Roma [3], etnic dela *Staira*, *Sta(g)ira*; apoi, în apropiere, *Ἀλ-απτα (Tom. II $_2$, 54) [4], care e un compus al rădăcinei απτα variantă dela επτα, element prolific în onomastica tracă, care ne întâmpină şi în numele personal *Apta-sa* (CIL. VI 28848 *a*) şi în multe compuse cu *Epta-*, precum *Epta-centhus*, *Eptala*, *Eptetras*, *Ἐπτή-πορις Ἐπτή-πυρις, etc. Ca element final îl mai cunoaştem în *Zin-ebtus*, nume personal dela Histria (V. Pârvan, *Histria*, VII, 1923, p. 67 ss., no. 50), topon. *Burd-ipta* (Βουρδ-έπτω) şi tribul edonic Δατυ-λ-έπτοι [5]. Primul element Ἀλ- ni e atestat şi în toponimicele trace Ἀλι-δίνα = Ἀλ-τῖνα (Proc., *aed.* 148, $_{45}$), *Ἄλωρος, *Alu-sore* (Tom. II $_2$, 55), Ἀλααι-βρία (*Inscr. Gr. r. Rom. pert.*, I, 681) [6].

Tracii în Crestonia şi Bisaltia

Numele Κρηστωνία, pe care îl aflăm şi cu variantele Κρασ τωνία, Γραστωνία, etc., erà atribuit de cei vechi acelei părţi din Macedonia, situată la nord de Mygdonia, dincolo de lacurile Coronea şi Bolbe, până la muntele Bertiscus spre est şi muntele Dysoron (Δύσωρον) spre nord, de unde îşi adună izvoarele râul Echedoros. In afară de oraşul *Creston* sau Crestone (Κρεστώνη), aşezat pe drumul dela Thessalonice la Stobi, nu mai cunoaştem

[1] Sunt pomeniţi ca autoctoni Pelasgii tyrrhenieni (Tom. I, 36).

[2] Tom, I, 36 s., 58 s., Lübker-Geffcken-Ziebarth, *Reallexikon d. klass. Altert.*, 211; Bürchner. în P.-Wiss., *Real-Enc.*, III, 2073.

[3] V. comentariul ei amănunţit la Mateescu în *Ephem. Dacorom.*, p. 149—158.

[4] Cf. Hirschfeld în P.-Wiss., *Real-Enc.*, I, 1286.

[5] V. pentru toate acestea Mat. *l. c.*, p. 227, nota 1.

[6] *Sbornik*, XI, 1894, p. 99 — *Bull. Arch. Comité Trav. Hist.*, 1894, p. 423, no. 16 = *Arch. ep. Mitt.*, XVIII, 1895, p. 112, no. 19 *Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 47, fig 22.

alte nume de așezări antice în această regiune mai mult deluroasă. Numai în partea de miazăzi lângă lacul Bolbe se poate localiză regiunea numit Συκίνη de Aristotel *(Hist. anim.*, II 17)[1], care poartă un nume trac sigur, derivat dela rădăcina Συκ-, cunoscută nouă în toponomasticele *Suci-dava*, Συκι-δάβα, două localități cu acelaș nume, una în Oltenia, la Celei, iar a doua în Dobrogea, între Durostorum și Axiopolis, pasul Σοῦκκοι, Σοῦκις, *Succi* între Bessapara și Serdica, Σύκαι, Σύκη, o mahală din Constantinopole, apoi numele personale *Dentu-sucu*, Δεντύ-συκος, Ῥυμή-συκις, Ἐπτή-συκος, *Como-sicus*, Σούκιος, Σουκίας, Σούκους, Σῦκος (acesta într'un papyrus publicat în *Berl. Gr. Urk.*, I, 87,$_{21}$).[2]

In Crestonia locuiau *Crestonii*, Κρηστῶνες (Γραστῶνες), pe cari unii învățați moderni i-au crezut un neam pelasgic, venit din Tesalia, în timp ce ei făceau parte din grupul tracic al Edonilor, împreună cu Mygdonii, Crusaioi și Sithonii[3]. Ii aflăm încă de timpuriu în Chalcidică pe peninsula Acte, împreună cu Bisaltii, unde se menținură până târziu[4]. Crestonii suferiră acasă la ei stăpânirea Peonilor, apoi invaziunea Bisaltilor, căreia îi urmă cucerirea macedoneană, începută de regele Alexandru I Filoelenul, care căută aurul din minele muntelui Dysoron, și consolidată definitiv de Filip.

Ce a mai rămas din ei în epoca târzie nu suntem în măsură să știm, de deoarece în această regiune ca și în vecina Bisaltie s'au descoperit până astăzi foarte puține inscripții și nu avem materialul necesar de nume ca să ne putem formă o convingere serioasă. Față însă de mulțimea de Traci din inscripțiile dela Salonic și față de numărul și mai mare ce vom constată ceva mai departe în inscripțiile Edonidei și Odomanticei, putem să afirmăm cu oarecare probabilitate persistența elementelor trace până în epoca romană *și* în teritoriul acesta al Crestonilor și Bisaltilor, mai ales ținând în seamă pozițiunea-i centrală între cele două furnicare de Traci, așezate de o parte și de alta a Chalcidicei.

Bisaltia era districtul ce se întindeà imediat la răsăritul Crestoniei, dela muntele Bertiscos și golful Strymonic, până la

---

1 Cf. Tomaschek, I, 36; *Thes. ling. gr.*, VII, 1017.

2 V. documentarea tuturor acestor nume la Mateescu, *l. c.*, din *Eph. Dacorom.*, I, p. 179.

3 Tomaschek, I, 36; Forbiger, *Hdb. d. alt. Geogr.*, III, 730; Oberhummer, în Pauly-Wissowa-Kroll, *Real-Enc*, XI, 1718.

4 V. pag. precedentă. nota 2.

fluviul Strymon şi lacul Cercinitis spre est şi până la lacul Prasias şi muntele Dysoron la miazănoapte. *Bisaltae* (Βισάλται), al căror nume e asemănat de Tomaschek cu *Hypsaltae*, trib odryzic lângă Hebrus (Tom. I, 84), erau un popor tracic foarte viguros, cari cuceriră de timpuriu Crestonia, năvăliră în Chalcidică până în Pallene, luptând cu Sithonii de acolo, şi până în Acte, unde se menţinură până târziu alături de unele resturi de Edoni şi Crestoni, vorbind şi limba lor barbarică pe lângă cea grecească [1], care era impusă de superioritatea coloniştilor chalcidieni, în faţa cărora ei pierduseră terenul. Sunt pomeniţi însă şi dincolo de Strymon, iar într'o incursiune ajunseră până la Kardia în Chersonesul tracic. După ce rezistară cu izbândă năvălitorilor Peoni, îi aflăm pe vremea războiului cu Xerxes uniţi cu Crestoni supt un singur rege trac, care era aliat al Grecilor. Apoi căzură supt stăpânirea macedoneană odată cu Crestonii, după ce încercară o ultimă rezistenţă condusă de regele Ketriporis împotriva lui Filip II.

Unele dintre numirile geografice ale Bisaltiei dovedesc cu siguranţă caracterul lor tracic. Astfel numele muntelui Βερτίσκος, cunoscut nouă dela Ptolemeu şi corectat de Tomaschek, II_2, 89, Βέργισκος, după numele oraşului Βέργη, care e aşezat alături la poalele de răsărit, este derivat din Βέργη cu sufixul -σκος şi cu vocala legătoare -ι-, după un tip tracic destul de comun, pe care l'am mai documentat odată: *vicus C[a]niscus*, Ὄρρησκος, Ἐργίσκη, Μουργίσκη, cu varianta Μυρτίσκη, Δορίσκος, Δράβησκος, Τίβισκος, *Scretesca*, Γάρησκος (Γαρίσκος), Ἀρτησκός, Στάρασκος (*Sbornik*, XI, 1894, p. 91, no. 71) [2] şi chiar în această Bisaltie, între golful Thermaic şi lacul Bolbe, Βρομίσκος, a cărui rădăcină însă nu ni e bine documentată.

Şi pentru numele muntelui *Dysoron* — ὄρος Δύσορων — găsim multe analogii şi omofonii în toponomastica tracă, precum : *vicus*

---

[1] Ştirea aceasta o avem dela Thucydide, IV 109, 4, şi Diodor, XII 68, 5. Cf. Tomaschek, I, 58—59 şi Oberhummer, în Pauly-Wissowa, *Real-Enc.*, III, 499—500, *s. v. Bisaltai.*

[2] = *Arch. ep. Mitt.*, XV, 1892, p. 107, no 53 = *Bull. Arch. Com. Trav. Hist.*, 1894, p. 418, no. 4 (S. Reinach). Pentru celelalte v. Tomaschek, II ₁, *s. vv.* Lista aceasta am întocmit-o eu în *Ephem. Dacorom.*, I, 171, nota 2 cu indicaţiile necesare. Tot o astfel de formaţiune e şi *Daciscus*. In ce priveşte accentuarea o păstrez pe cea din ediţiile autorilor, dar aceste nume au fost poate toate proparoxitoane. Mai corect ar fi să le scriem fără accent.

Diie-sure, într'o celebră inscripție dela Roma, tribul trac Διοοραί, citat de Stephanus Biz. dela Hecateu, Δίζυροι, seminție getică lângă Olbia, etnicul Δυσυρηνός, deci dela o localitate Δύσυρα sau Δύσυρον; apoi numele personale Δί-συρος, Ζισύρας, Δεί-σορος și Δί-σορας, acesta într'un papyrus din sec. IV d. Cr., din Oxyrhynchus[1].

De altă parte unele numiri de localități din Bisaltia sunt de asemenea de origină tracă, precum: 1) Ἄρρωλος, pomenit la Ptolemeu, III, 13, 35, cu varianta evident greșită din Hierocles (*Synecd.*, 640, $_7$, p. 5, ed. Burckhardt) Ἄραυρος, iar la Const. Porfirogenetul (49, $_{20}$, p. 53) Ἄραλος, pe care Forbiger[2] și Hirschfeld[3] îl cred identic cu orașul Ἄργιλος, mai bine cunoscut la mai mulți autori, și așezat în fundul golfului Strymonic, la vest de gura Strymonului, pe care unele știri din antichitate îl derivă dela un apelativ trac omonim, care ar fi însemnat „șoarece“[4]. In ambele sale variante numele acesta geografic poate fi documentat ca trac, ca un derivat cu sufixul -λος, fie dela rădăcina Ἀρ-, de care m'am ocupat ceva mai sus (p. 397), fie dela Ἀργι- cunoscută nouă în toponomicile Ἀργι-δαύα, varianta lui Ptolemeu pentru *Arcidava* din Bărat, Ἄργαμος din Schiția mică, Ἀργανο-κίλον din Moesia inferioară, ambele înșirate de Procopiu în listele castelelor restaurate de Iustinian[5], Ἐργαμία, Ἐργίσκη și poate Ἀργίζα, pe care eu însă aș descompune-o mai bine Ἀρ-γίζα, compus al elementului -γίζα, -γίζης ca Βρι-γίζης și alte exemple aduse mai sus (p. 391).

2) Βέργη sau Βέργα, pe drumul dintre Amphipolis și Heraclea Sintica, oraș important care a aparținut ligii delo-atică și a fost locul de naștere al scriitorului Antiphanes[6], autor de descrieri de călătorii închipuite. Rădăcina Βεργ-, care de altfel e foarte fecundă și în teritoriile celtice și iberice[7], apare și în numele unui dinast bisaltic, cunoscut prin legenda monetelor sale

---

[1] V. pentru toate exemplele și trimiterile la texte, Mateescu, *l. c.*, p. 157.

[2] *Handb. der alt. Geogr.*, III, p. 730.

[3] Hirschfeld în P.-Wiss., *Real-Enc.*, II, 718.

[4] De curând Norbert Jokl a consacrat un articol acestei glosse ἄργιλος, pe care el o socotește tracă și autentică: *Thrakisches* în *Streitbergs Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 170 ss.

[5] Cf. Tomaschek, II$_2$, p. 54.

[6] Oberhummer în P.-Wiss., *Real-Enc.*, III, 290.

[7] P.-Wiss., *R-E.*, III, 290—294.

(Head, *Hist. numorum*², p. 283), apoi în localitățile Βέργισον, Βεργούλη, Βεργέ-πολις, toate din regiuni trace, ca și în epitetul lui *Apollo Vergulesis* dintr'o inscripție dela Roma[1].

3) Βεδύνδια, așezare pe coasta Bisaltiei, la vest de Amphipolis, pomenită de Diodor (XIX, 50, 7), și citită de Tomaschek, (I, 59 și II $_2$, 59), nu știu pentru ce, Βέδυς, cu un nume aproape identic glossei βέδυ· τὸ ὕδωρ, pe limba frigiană. Acelaș element intră și în formarea numelui localității Βεδύ-σιρος din Tracia (Tom., II $_1$, p. 5) și poate în Βε(δυ)-δίζος, *Bedizos*, format ca Μη(δο)δόκος, Μήδοκος[2], și în *Bederiana*, locul de naștere al lui Iustin I, în Dardania.

In ce privește acum numele personale ale Bisaltilor, suntem reduși numai la cunoștința a câtorva, atestate în scriitori sau săpate pe frumoasele monete atribuite acestei seminții trace, deoarece monumentele epigrafice ale regiunii, scoase la iveală până astăzi, sunt foarte puține. Cunoaștem astfel în afară de acel Βεργαῖος, amintit la pagina precedentă, pe Ὄναρις, ἡγεμὼν τῶν Βισάλτων, pe care Atheneu, XII, 520, *d*, ni-l arată ca inițiatorul și conducătorul incursiunii Bisaltilor în Cardia. Numele e însă citit de G. Kaibel (ed. Teubner, vol. III, p. 149) Νάρις, deci ὁ Νάρις, în loc de Ὄναρις. Pentru forma aceasta Νάρις nu avem până acum nici un fel de analogie printre rădăcinile trace cunoscute și nu știu să se mai găsească în alt text, în afară de un papyrus din Oxyrhynchus din anul 26 d. Cr., care ne atestează un Ναρίς (genitiv Ναρίδος), fiu al lui Κόλλουθος (Grenfell-Hunt, *The Oxyrh. Papyri*, II, no. 245, $_4$), însă din context nu reiese sigură naționalitatea respectivului.

Monetele ne documentează apoi încă trei dinaști bisalți: un Μόσσης (Head, *Hist. Num.*², p. 200), pentru care putem comparà localitatea Μόσσυνος, echivalentă cu *Xylopolis* (Athen., VIII, 345 *e*); un Βασταρεύς[3] (Head, *HN*², p. 237), pe la anul 350 în Cr, cu numele derivat dela rădăcina -βαστα, frecventă la numele trace și despre care am vorbit mai înainte, documentând numele Βάστας din Macedonia (p. 384); în fine un Δοκι . . . (Head, *HN*², p. 200), pentru care cf. localitatea Δοκι-δαύα din Dacia (Ptol. III, 8, 6).

[1] V. pentru acestea Mateescu în *Ephem. Dacor.*, I, p. 143-144.

[2] Vezi Tomaschek, II $_2$, 59-60.

[3] *Ibid.*, p. 11 = Head, *HN*¹, p 179 și Willrich în P-Wiss., *Real-Enc.*, *Suppl. I*, 244. In ediția doua Head îl alătură dinaștilor din Peonia.

Interesant mai este de amintit, tot aici în legătură cu Bisalții, epitetul divin ce se citeşte pe o inscripţie votivă din districtul Radomir (Bulgaria), între Serdica şi Pautalia: Ἡρακλῆς Βεισαλητηνός, deci *Beisaletenus* (G. Kazarov, *Izvěstija Soc. Arch. Bulg.*, VII, 1919—20, p. 4, no. II 1, fig. 3)[1], a cărui asemănare de nume cu *Bisaltia*, Βισαλτία, var. Βησαλτία (Pape-Benseler, *l. c.*, p. 213), ne surprinde îndată. Să fie vorba aici de un cult special, de un centru de adorare a lui Heracles în Bisaltia, a cărui faimă trecuse şi dincolo de Balcani, sau va fi epitetul acesta un 'ethnikon' derivat dela un sanctuar local, din ţara Denteleţilor, numit Βεισαλῆτα, pentru care cf. Δανθαλῆται, *Dentheleti*, *Denseletae*; Κοιλαλῆται, *Coelaletae*; Σέλλητες, *Sialetae?* Eu aşi înclină pentru această din urmă ipoteză.

Tracii în Edonis şi Odomantica.

Edonis. Dincolo de gura fluviului Strymon şi până aproape de vărsarea lui Nestos, în faţa insulei Thasos, se întindeà regiunea Edonis, vestită prin bogăţia minelor de aur, ascunse în adâncurile muntelui *Pangaeus* (astăzi Bunar-tepè). La această restrânsă ţărişoară, de jur împrejurul muntelui bogat şi sacru, se mărginià în epoca clasică teritoriul locuit de poporul Edonilor, (Ἠδωνοί, Ἠδῶνες) şi acesta era locul de origină al cultelor orgiastice ale lui Dionysos şi Orfeu, care au avut apoi o mare răspândire şi la Greci[2]. La nord Edonis ajungeà până la râul Angites, afluentul Strymonului, în valea căruia, la poalele de sud ale muntelui Menoecion, aşează Svoronos pe *Zaielii*, cari alcătuiau o comunitate, cunoscută nouă din legenda unor monete: Ζαιελέων (Head, *HN*², p. 195—196). In partea de sud, între Pangeu şi mare, se aşezaseră cam pe la 500 în. Cr. Pierii alungaţi din Pieria, cari dădură şi numele de Pieria Pangeului acestei regiuni de coastă.

Edonii erau, după Tomaschek, I, p. 33 ss., un popor de neam frigic, foarte puternici în timpurile mai vechi, şi strâns înrudiţi cu Mygdonii, Crusaioi, Crestonii şi Bistonii, căci eroul lor eponim Ἠδωνός, fiul lui Ares, erà după Stephanus Bizantinul frate

---

[1] = *Année Épigraphique*, în *Rev. Arch.*, 1921, no. 54.

[2] Pentru importanţa cultelor trace de pe Pangeu cf. P. Perdrizet, *Cultes et mythes du Pangée*, 1910, Paris, ed. Berger-Levrault; Tomaschek, I, 39 şi II 1, 38 ss Vezi şi Perdrizet, *Scaptesula* în *Klio*, X, 1910, p. 1 ss.

cu Μυγδών şi cu Βιστών şi tată al lui Κροῦσος şi al lui Γραστός[1]. Ei stăpâniau odată tot ţărmul Mării Egee dela gura fluviului Axios până la Hebrus (Mariţa) în Tracia, fură însă strâmtoraţi în urmă de alte neamuri trace, care coborîră din Rhodope şi din Haemus, ca Bisalti, Sinti, Sapaei, apoi de Peoni, de coloniile greceşti din Chalcidica şi de prima expansiune macedoneană până la Strymon. In cele din urmă se menţinură numai în ţinutul dela vest de Strymon, în ţara Pangelui, pe care am determinat-o ceva mai sus cu numele de Edonis. Îi găsim însă, cum am amintit dejà, şi în câteva enclave din Chalcidica şi mai ales în peninsula Acte şi chiar în insula Thasos, unde întâlnim în inscripţii (*Inscr. Graecae* XII 8) numeroase nume trace până în epoca romană.

Apollodor, prelucrând o legendă din alte izvoare, localizează la Edoni un important mit dionisiac, căci Lycurgos, fiul lui Dryas, muritorul care îndrăznì să se opună cultului orgiastic al zeului, era βασιλεὺς Ἠδωνῶν. Şi în legătură cu acest mit sunt pomeniţi Edonii de multe ori la poeţi şi uneori numele lor e întrebuinţat pentru acela general de Traci.

Istoriceşte îi aflăm pomeniţi în vremea războaielor persane. Un rege al Edonilor, numit Γέτας poate de origină getică, ni e cunoscut din monete, care se pot dată pe la 500 în. Cr.[2], ceeace ne arată că cel puţin până în această vreme ei îşi menţinuseră neatârnarea şi aveau regi naţionali. Un alt rege, Πιττακὸς ὁ τῶν Ἠδωνῶν βασιλεὺς, e pomenit de Thucydides în timpul războiului peloponesiac la anul 424 (IV 107, 3). Bogăţiile Pangeului atraseră colonişti greci căutători de aur, la început din Colophon, apoi din Thasos Incercările Atenienilor de a pune şi ei piciorul în ţara Edonilor fură zădărnicite prin vitejeasca apărare a acestora. Mai târziu fu întemeiat însă Amphipolis şi odată cu întinderea regatului macedonean până la Nestus, realizată de Filip II, influenţa elenismului e covârşitoare şi asupra Edonilor. Tomaschek, I, 38

---

[1] Pentru istoria Edonilor urmez mai ales expunerea lui Tomaschek, I, 33, ss. şi în deosebi 37—39. Cf. şi P. Perdrizet, *Géta, roi des Édones*, în *Bull. Corr. Hell.*, XXXV, 1911, p. 108 ss.; Oberhummer, în P.-Wiss., *Real-Enc.*, V, 1974. Pentru monetele Edonilor v. Head, *Hist. num.*[2], p. 201.

[2] Head, *HN*[2], 201; Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines*, II, 1, 1050. Perdrizet, *l. c.*, şi Kazarow în P.-Wiss.-Kroll, *Real-Enc.*, *Suppl.* III, 587.

și Oberhummer în *Real-Enc.*, V 1974, afirmă chiar că ei s'au contopit cu totul în elenism, ne mai fiind vorba de ei în izvoarele posterioare. Voi arătà însă ceva mai jos cât de departe de adevăr e această afirmație, când materialul de nume trace ce posedăm până acum, documentat în inscripțiile din epoca romană, găsite în preajma Pangeului și mai ales în centrul Philippi, este într'adevăr considerabil.

Nume geografice trace în Edonis. Printre localitățile regiunii unele poartă pecetea caracteristică a toponomasticii trace, precum aflăm la sud de Pangeu unde locuiau Pierii: Πέργαμος, pentru care cf. glossa πέργαμον la Tom, II₁, p. 17, și o așezare Πέργαμον la Xanthia între Bistoni (mai la est, pe coasta Traciei); — Γάληψος, omonim al unei așezări din Sithonia (v. p. 401); — 'Αντι-σάρα format cu elementul toponimic trac *-σαρα*, ca și *Deu-sara* din Dacia, *Saprisara* din Moesia inferioară, *Padi-sara* din Schiția Mică și *Germisara* (= *Germi-zera*) din Dacia[1]; apoi la Edoni: Τράγιλος format ca 'Ραίκηλος, etc. (v. p. 389 și 392), pe care Perdrizet îl crede identic cu *Traelium*, atestat de monete și îl așează în Bisaltia la vest de Amphipolis[2]; — 'Ανά-δραιμος, numele vechiu, păstrat la Stephanus Bizantinul, al așezării edonice dela Amphipolis, și care ar fi în limba tracă echivalent cu 'Εννέα ὁδοί (Tom. I, 38 și II₂, 54); — Μύρκινος, pentru care cf. Μουργίσκη; — Δάτος[3], colonie thasiană ca și Myrcinos, și localitate cu mine de aur vestite, unde locuiau Δατύ-λ-επτοι, al căror nume e evident tracic (v. mai sus la p. 402, 'Αλ-απτα); — clanul Παναῖοι· ἔθνος 'Ηδωνικόν, (Tom. I, 38) cu un nume, pe care îl aflăm și în *Diur-paneus Dacorum rex, qui et Decebalus* (Oros., VII 10, 4), *Diup-paneus*, Δυρ-πάναις din Olbia, și Πανήιος tot de acolo[4]; — apoi minele de aur de lângă coastă Σκαπτη-σύλη, *Scapten-sula*[5], care e un compus tetrasilabic din elementul Σκαπτ-, atestat și în *Scapto-para*, Σκέπτων κώμη, *Scoptitia*, etc. (v. p. 399)[6] și din *-σύλη*, *-sula*, var. *-zula*, pentru care cf. Μηφα-ζοῦλα, *Por-sula*, 'Ενκιρι-σούλα, etc.[7]; —iar mai departe spre

---

[1] Vezi pentru acestea Tomaschek, II₂, 79 și Mateescu, în *Eph. Dacor.*, I, p. 197, nota 5.
[2] Cf. Richard Kiepert, *Formae Orbis Antiqui*, XVI, *Bbl.*, p. 5 *a*.
[3] Philippson în P.-Wiss., *R-E.*, IV 2229—2230.
[4] Mat., *l. c.*, p. 226, nota 1.
[5] Tomaschek, II₂ p. 82 și Perdrizet, în *Klio* X, 1910, p. 1 ss.
[6] Mat., *l. c.*, p. 132.
[7] V. exemple la Mat., *l. c.*, p. 146; acolo și *Ulu-zolus*, Ζουλέ-μης, Ζυλου-ζα.

Nestos staţiunea păstrată în *Itinerarium Hierosol.*, *Purdae*, a cărei rădăcină apare şi în Ἥρως Πουρδ.... (Kalinka, 204), în numele schito-sarmatice Πουρθάκης, Πουρθαῖος [1], şi poate cu varianta Βουρδ- în toponimicele trace *Burd-ipta*, *Burd-apa*, Βουρδόμινα, Βούρδωπες (v. mai departe);—apoi *Pistyrus*, Πίστιρος în dreptul insulei Thasos, locuită şi ea de Edoni, pentru care cf. castelul Πίστες din Procopiu şi numele personal Πιστοῦς [2].

La nord de poalele Pangeului şi nord-vest de Philippi eră aşezat Δράβησκος (astăzi Drama), care e un nume format cu sufixul -σκος dela radicalul Δραβ-, cunoscut în numele localităţii Δράβος din Chersonesul tracic (Strabo, VII 331, fr. 52), şi poate în numele personal dac *Drebias* (CIL. III 889, 13768).

Şi numele a două râuri mici din Edonis par a fi trace, deşi nu avem elemente suficiente ca să le determinăm cu siguranţă ca atare: la nord, afluentul Strymonului Ἀγγίτης, var. Ἀγγίστης, pe care Decev l'a pus în legătură cu Ἐγγήϊσται, comunitate tracă, dintr'o inscripţie pe o cupă găsită în Bulgaria *(Izvěstija Soc. Arch. Bulg., VI*, 1916-1918, p. 33)[3]; lângă Philippi, pârâul Ζυγάκτης, pomenit de Appianus, de care putem apropià oraşul *Zygere* din Schiţia Mică (Plin. *n. h.*, IV 11 (18)—44).

In afară de aceste localităţi cunoscute din autori şi itinerarii [4] şi în afară de altele cu nume greceşti, printre care străluciau mai ales Amphipolis şi Philippi (Φίλιπποι), numit mai înainte Κρηνίδες, mai citez încă câteva, atestate pe monete sau în inscripţii găsite pe teritoriul vechii Edonis.

Astfel Head înscrie printre populaţiile Pangeului (*Historia Numorum*², p. 194—195) pe *Orrescii*, cunoscuţi din legenda mai multor monete Ὀρρησκίων dela Ὄρρησκος, format ca Γάρησκος, Δράβησκος, etc. (v. p. 404), dela elementul Ὀρ-, pe care îl aflăm şi în numele unei staţiuni din Tracia, *Orodista* (*Itin. Anton.*), precum şi în numele regelui dac *Oroles*, ca şi în Ὠρκ-δαλτίς (Tom. II 2, 10); apoi tot acolo (Head, *HN*², p. 195-196) găsim pe *Zaeelii*, pe monete Ζαιελέων, dela o Ζαιέλεα, Ζαιέλα, formaţiune

---

[1] Mateescu, *Nomi traci nel terr. scito-sarm.*, în *Eph. Dacorom.*, II, p. 237.

[2] Mat., în *Eph. Dacorom.*, I, p, 164 şi nota 1.

[3] Cf. însă explicaţia lui Crönert în *Suppl. Ep. Gr.*, I, 325. Inscripţia a fost întâi publicată de Dobrusky *în Sbornik*, XVIII, 1901, p. 768-769, no. 70, apoi de Filov în *Röm. Mitt.*, XXXII, 1917, p. 53.

[4] V. pentru oraşele din Edonis şi Forbiger, *Hdb. d. alt. Geogr.*, III, 731—732.

toponomastică în -λα, frecventă la Traci, pentru care cf. exemplele: Ἄρβιλα, Βραίολα, *Potula*, Σουιτούλα, Ἀρμούλα, Κυρμίλα, Ἀροίλα, Σπορτήλα, etc.[1]

Alte câteva numiri de localități ni sunt atestate în monumente epigrafice și anume: Προυπτο-σοῦρα, pe o inscripție cu relieful Eroului trac din preajma orașului Philippi în toponimicul Προυπτοσουρηνός al unui Τάρσας Βύζου (*Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 75, no. 34)[2]. Primul element, Προυπτ-, nu ni e cunoscut din altă parte, dar putem apropià numele de sat Ῥούπτουλος din Tracia, la gura Hebrului (*Bull. Corr. Hell.*, XXXVII, 1913, p. 148), pe când elem. -σουρα e foarte des întrebuințat în toponomia tracă și l-am amintit și mai sus, arătând câteva exemple: (p. 391) Βρί-(σ)σουρα în loc de Βρίττουρα, *Cara-sura, Moca-sura, Diie-sure, Alu-sore*, etc.

O altă inscripție grecească din aceeaș regiune a Pangeului pomenește în cazul dativ o comunitate tracă: τοῖς Κερδώζισιν (*Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 50, no. 2, fig. 1 = *Suppl. Epigr. Gr.*, II 415), al cărei nominativ e οἱ Κερδώζεις, dela o localitate Κέρδω-ζα, cu sufixul -ζα, comun în toponimia și onomastica tracică, formată după tipul Ζύλουζα, Μάμουζα, Ε'ίτριζα, Τίριζα, Μίεζα și altele pe care le-am înșirat și mai sus (p. 382). In ce privește rădăcina Κερδ-, cred că este identică cu Χερδ- din numele castelului Χερδούσκερα, în districtul Pautalia, (Proc., *aed.*, p. 122, $_{18}$, Haury) și probabil o variantă a elementului onomastic Κερζ-, Κερσ-, atestat de numele trace *Cerzus* din Philippi, Κέρσος, Κέρζας, *Cerzula*, Κερσούλας, Κερσο-βαύλος, Κερσο-βλέπτης, *Cergae-purus*[3].

Tot de lângă Philippi este și o foarte importantă inscripție latină, care conține un număr respectabil de nume trace (Salač, *Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 64—69, no. 24), unele atestate pentru prima dată, precum și patru informații în legătură cu toponimia locală, din nefericire însă cele mai de seamă rău mutilate: *vicani Sc* . . . . . ., *Nicaenses*, *et Coreni et Zcambu* . . . .

---

[1] V. mai multe exemple la Mat., în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 144, nota 1.

[2] = Demitsas, no. 1051, p. 796 = Dem., no. 1082, p. 815 = Heuzey, *Miss. Macéd.*, no. 68, p. 137 = *Bull. Corr. Hell.*, XXI, 1897, p. 529 = *BCH*, XXXV, 1911, p. 114. nota 3. Lectura toponimicului a fost dată abia de Salač în *BCH*, 1923, *l. c.*

[3] V. pentru aceste nume Mateescu, *l. c.*, p. 118 și note.

Dintre acestea două ar fi nume greceşti după părerea lui Perdrizet[1] şi anume: *Nicaenses* = Νικαῖοι, dela un *vicus* Νίκη (Νικαῖα), şi *Coreni* cari presupun un *vicus* Κόρη, în legătură şi cu legenda răpirii Corei, care a avut loc acolo unde s'a ridicat apoi oraşul Philippi. *Sc* . . . poate fi completat *Scaporeni*, după cum recunoaşte însuşi Salač, căci inscripţia care aminteşte un *Scaporenus* (CIL. III 707), provine din Odomantica, la o oră depărtare spre vest; iar pentru numele *Zcambu* . . . nu pot cità decât, pentru o oarecare asemănare, numele unui legionar originar din Ratiaria *Stambon* (CIL. III 14507) şi un *Strambu*... din Moesia inferioară (CIL. III 14528).

Găsim apoi într'o altă inscripţie dela Philippi un Βῖθυς Βέρβου Ἰολλίτης şi un Βῖθυς Ζιπαίβου Ἰολλίτης (*Bull. Corr. Hell.*, XXIV, 1900, p. 317), prin urmare originari din localitatea Ἰόλλα sau Ἰόλλης, al cărei nume nu-l putem determinà mai de aproape din lipsă de exemple similare, dar este format, ca şi epitetele toponimice ale Eroului trac *Briganitius* (= Βριγανίτης) dintr'o inscripţie dela Roma şi Αὐλωνείτης (= *Aulonite*)[2].

Nişte *Suritani (cives* sau *vicani)* ni sunt documentaţi tot epigrafic lângă Philippi (Salač, *Bull. Corr. Hell.,* XLVII, 1923, p. 57—59, no. 15), iar numele lor e derivat dela o aşezare *Suri-ta*, format ca *Gurbi-ta* din Peonia, dela rădăcina *Sur-*, pentru care cf. toponimicele compuse cu *-sura*, de tipul *Prupto-sura* (v. pag. 411), în castelul Σοῦρας din Haemimontium, Σουρε-γέθης, *Suregethes*, epitet al Eroului trac şi alt castel numit Σούρικον în Dardania[3]. In sfârşit în afară de aceste numiri geografice: *Orrescos*, *Zaielea*, *Pruptosura*, *vicus Sc*. . . ., *vicus Zcambu* . . . , *Cerdoza*, *Iolla* şi *Surita*, cunoscute din monete şi inscripţii mai avem documentat încă un *vicus* trac Καλπα-πούρα, desigur variantă a formei *Calpapora*, ca *Sca-pora* (cf. şi Ζεα-πουρίες la Proc., 122, $_{20}$), după cum întâlnim Μουκά-πουρις şi Μουκά-πορις, Δεόσπουρις şi *Deospor*, *Cergaepurus* în loc de *Cerzeporis*. In inscripţie *(Bull. Corr. Hell.*, XXIV, 1900, p. 306) avem colectivul în dativ: Καλπαπουρείταις.

In ce priveşte elementul Καλπα- putem apropià Σκαπλ-ιζώ,

[1] Citat de Salač în *BCH.*, *l. c.*

[2] Vezi pentru toponimicele în -της, Mat. în *Ephem. Daco-Romana*, I. p. 159—160.

[3] *Ibid.*, p. 158 şi note.

(= *Scalpizos)*, numele unui castel din Tracia, în regiunea Germane (Proc., *aed.* 122, 7, ed Haury) şi Σκάλπα din epitetul Ἀσκληπιός Σκαλπηνός dela Pautalia *(Izvĕstija Muzei*, p. 90, no. 131).

Odomantica. La nord de râuleţul Angites, tot în stânga Strymonului, se întindeă regiunea traco-macedoneană numită *Odomantica*. Clanurile *Odomanţilor* (Ὀδόμαντοι), al căror nume e înrudit cu numele Edonilor (Ἠδωνοί cu var. Ὄδωνες), erau prin urmare strânse între Edoni la miazăzi, pe povârnişul de nord al Pangeului, Bisalti la vest peste Strymon, Satri şi Maedi la răsărit şi dincolo de înălţimile care domină malul stâng al fluviului, Sinti şi Peoni la miazănoapte. După ce fură supuşi câtva timp Peonilor îi aflăm în suita lui Sitalkes pe vremea războiului peloponesiac, iar câţiva ani mai târziu e pomenit de Thucydide un rege al lor, Πόλλης, de al cărui tracism se îndoieşte Beloch (*Griech. Gesch.*, I 2, 1, p. 79 s., nota 2), însă numele derivat *Polula* (CIL III 707 şi p. 2328, 85), atestat într'o inscripţie găsită chiar în teritoriul odomantic confirmă mărturia antică. Centrul lor de căpetenie era oraşul *Siris, Serrhae* (astăzi Seres), pe unde locuiau şi Σιριοπαίονες sau Σιρραῖοι [1], cari după Tomaschek ar fi fost Odomanţi, numiţi *Sirraei*, supuşi Peonilor. Numele Σῖρις este neîndoelnic trac, iar elementul σιρός, glossă frigiană după Tomaschek (II 1, p. 19), care ar însemnă 'pivniţă, peşteră, groapă de cereale', ὁ κατάγειος οἶκος apare şi în numele unui trib tracic din ţara Odryzilor, Σῖρες (Tom. I, 46), în localităţile *Sirocellae*, tot de acolo, şi Βεδύ-σιρος, în numele personale Μαι-σῖρα Θρᾷττα, *Serrus*, tată al lui *Diza* (CIL. X 8374 *a*) Σερά-πυρις, Σέρεις din Gorgippia, Σέρί-σαλος şi cu schimbarea consoanei iniţiale *Ziryroniys (Athen. Mitt.*, XXXIII, 1908, p. 45, no. 11), [2] etc.

Lângă Seres aflăm în Geograful Ravennat o *mutatio Arasos* (*ap.* Tomaschek, II 2, 54), toponimic trac de forma Μέτιζος, Στάμαζος, Κσύλκουσσος, etc. (v. p. 382), derivat din elementul Ἀρ- (v. p. 397). Puţine alte localităţi din Odomantica cunoaştem din inscripţii: Γάζωρος, *Tasibasta*, *Scapora*. O inscripţie latină descoperită pe drumul care legă Philippi cu Seres pomeneşte o *Valeria Severa*,

---

[1] Cf. Tom. I, 19, iar pentru Odomanţi, *ibid.*, I, p. 39—40.

[2] Vezi exemple pentru *Ser-* şi *Zer-* la Mateescu, *Ephem. Dacorom.*, I, p. 189—191 şi II, p. 238 *s. v.* Σέρεις.

antistes, deci preoteasă supremă *Deanae Gaszoriae*, fapt care a făcut pe Perdrizet, care publică inscripţia (*Bull. Corr. Hell.*, XXII, 1898, p. 345 = CIL III 14206 [13]) să localizeze aici în Odomantica oraşul Γάζωρος, unde erà sanctuarul acestei divinităţi trace, căreia i-am găsit adoratori şi în Macedonia vestică (v. p. 384). Şi tot aici e aşezat Γάζωρος acesta pomenit la Stephanus Bizantinul şi de Richard Kiepert în *Formae Orbis Antiqui*, tabula XVI, B f., în timp ce Tomaschek, I, $_{38}$ îl credeà situat pe coasta Pieriei Pangeului lângă Phagres. Numele Γάζωρος e format dela un element trac Γάζ-, pe care îl găsim în Γάζα, oraş din Tracia (Steph. Bizant.) şi în numele personal dela Chersonesul tauric Γαζούριος (Latyschew, *Inscr. orae septentrionalis Ponti Euxini*, IV, 86 şi 105). E curioasă însă consonanţa finală cu Ἄζωρος din Pelagonia şi cu Βυλάζωρα din Peonia.

Scapora ni e atestată într'o inscripţie latină ca toponimic al unui trac *Cintis Polulae fil., Scaporenus* (CIL. III 707 şi p. 2328 [85]) şi poate fi aşezată, cum face Richard Kiepert, *l. c.*, la satul Prosočani, la vest de Drama, cu oarecare probabilitate, însă nu cu siguranţă, căci o singură inscripţie de felul acesteia nu poate decide. S'ar puteà chiar ca respectivul, originar din *Scapora* şi străin de aşezarea veche dela Prosočani, să-şi fi adăugat toponimicul tocmai pentru a se deosebi de localnici. Pentru *Scapora* cf. Καλπα-πούρα şi Τάρ-πωρον (Proc., 122, $_{16}$), iar pentru elementul iniţial cf. Σκά-βαλα din Chalcidica (v. p. 401), Σκε-δέβα din Moesia inferioară, *Scai-dava*[1].

Pe lângă Seres, la satul Kirlikova a putut fi şi localitatea *Tasi-basta*, unde era un sanctuar al lui *Liber pater Tasibastenus*, amintit în două inscripţii locale (CIL. III 703 şi p. 2328 [85] = *Bull. Corr. Hell.*, XXIV, 1900, p. 313 şi CIL. III 704). Numele acestei localităţi este evident un tetrasilab trac, al cărui prim element nu ni este documentat în alte exemple, în afară poate de numele insulei *Thasos*, cu care îl compară ipotetic Tomaschek (II $_2$, 74). In schimb *-basta* apare atât simplu în numele personal Βάστας, cât şi în multe compuse pe care le-am citat mai înainte (p. 384), dintre care repet aici numai numele geografice Στραν-βάστα din districtul Naissus, Σουά-βαστας de lângă Pautalia (Proc. *aed.*,

[1] Cf. Tomaschek, II $_2$, p. 82, iar Σκε-δέβα în Proc. *aed.*, p. 148, $_{48}$, ed. Haury.

122, 30 și 122, 17, Haury), Βί-βαστος, oraș în Tracia (Steph. Bizant) și Ζερο-βάστα, atestată într'o inscripție găsită în Bulgaria (Kalinka, *Antike Denkm. in Bulg.*, no. 55)[1].

Nume trace în inscripțiile din Philippi și împrejurimi, Serrhae și Amphipolis.

Trecând acum la expunerea materialului cuprins în mărturiile epigrafice, care documentează prezența neîndoelnică a Tracilor în aceste ținuturi până în epoca imperială, țin să fac dela început observarea că în nici o altă regiune tracă a Macedoniei nu abundă elementele trace cu numele lor caracteristice ca în Edonis și Odomantica. Ași puteà zice chiar că orașul Philippi (ruinele la Filibegic) și cu teritoriul său rural de odinioară ne-au procurat până acum un adevărat *Corpus* de inscripții grecești și latine referitoare la Traci, contribuind cu o parte foarte însemnată la repertoriul de nume personale trace ce posedăm și făcându-ne cunoscute și cele câteva nume geografice trace studiate mai sus: *Pruptusura, vicus Sc..., vicus Zcambu..., Cerdoza, Iolla, Surita, Gaszorus, Scapora* și *Tasibasta*. Și ceeace e mai interesant și în acelaș timp mai prețios pentru noi este faptul că nu puține dintre aceste elemente onomastice, fiind ἅπαξ λεγόμενα, ne îmbogățesc de două ori cunoștiințele despre numele proprii ale Tracilor. Mai mult încă. Studiind cu luare aminte numele acestea traco-macedonene și căutându-le analogii în restul lumii trace am ajuns la constatarea că onomastica acestor regiuni, împreună cu insulele Mării Trace, Thasos, Samothrace și Imbros, ocupă un loc întru câtva deosebit față de celelalte regiuni traco-dace. Aici întâlnim nume ca *Manta*, Μάντας și Μαντώ, Ζείπας și *Zipa*, Τόρκος și compusele sale, Παίβης cu derivatele și compusele, Μωμώ, Μέστος, Δούλης, Κλέουδις, Σούδιος, pe care numai arareori — sau chiar niciodată — le găsim în alte regiuni trace, dar nu la triburile ilirice și nici în Thessalia.

In lucrarea mea privitoare la Tracii atestați în inscripțiile din Roma, tipărită în *Anuarul Școalei Române din Roma*, publicat sub conducerea d-lui prof. V. Pârvan (vol. I, p. 57--290), îmi puneam întrebarea, dacă aceste nume vor fi datorite unei

[1] = Dumont-Homolle, *op. cit.*, p. 331, no. 26 = *Sbornik*, XVIII, 1901, p. 791, no. 103 = *Inscr. Gr. ad res Romanas pert.*, I, 721 = 1473.

populaţii pretrace, care va fi locuit şi insulele, sau vor fi formând moştenirea lăsată în aceste părţi de neamurile frigice (Brygii), care apoi trecură în mare parte în Asia? (p. 105—106).

Pentru a studià însă materialul acesta onomastic al monumentelor epigrafice macedonene trebue să învingem mai întâiu o dificultate, care trebue luată în seamă de orice cercetător de epigrafie pentru regiunile, al căror material de inscripţii n'a fost încă publicat în volumele şi fasciculele numite *Inscriptiones Graecae*. Şi printre aceste provincii nenorocite stau în prima linie Macedonia, Tracia, Moesia şi Schiţia (sudul Rusiei), care împreună cu Epirul vor alcătui — cine ştie când — volumul X. Până atunci inscripţiile acestea sunt risipite într'o sumedenie de publicaţii mici şi mari şi în tot felul de periodice, scrise în aproape toate limbile europene. Multe au fost recitite şi publicate de 3—4 ori, astfel în cât, dacă nu facem collaţionarea lor, putem fi induşi în eroarea de a cità nume greşite sau neexistente — cum sunt unele la Tomaschek, II 2 — sau să înmulţim neexact numărul exemplelor, care ne servesc ca material de documentare [1].

In cele ce urmează voi înşirà toate persoanele cu nume trace aflate la Amphipolis, la Philippi şi împrejurimi, la Serrhae, adăugând şi unele exemple din celelalte provincii trace pentru a dovedì existenţa lor sau analogiile ce prezintă în onomastica şi toponomastica tracă. Un mare merit pentru publicarea şi interpretarea inscripţiilor din această regiune şi-a câştigat în deosebi învăţatul profesor francez dela Strassbourg, Perdrizet, mai ales în coloanele revistei *Bull. Corr. Hell.*

La Amphipolis. La Amphipolis, înfloritoarea colonie atică, întemeiată pe locul aşezării trace 'Ανά-δραιμος, cunoaştem din inscripţii un Τόρχος [2] (Perdrizet, *Bull. Corr. Hell.*, XVIII, 1894, p. 425 = Demitsas, Ἡ Μακεδονία, no. 863, p. 705); apoi un *Aurelius* cu un *cognomen* romanizat derivat dela Τόρχος, Τορκᾶτος, (v. mai sus, p. 394), adică *Torquatus* [3], soţul unei Αὐρηλία Μομό [4] (Demitsas, no. 862, p. 704); un Γάϊος Οὐελλεῖος (*Velleius*) 'Απελ-

[1] V. pentru aceste publicaţii mai sus la p. 398, nota 5.

[2] V. exemple la Thessalonice (p. 393—4) şi Mateescu în *Ephem. Dacoromana*, I, p. 82, nota 2.

[3] V. Mat., *l. c*, p. 109 şi nota 4.

[4] V. mai sus la p. 394 exemple din Thessalonice.

λᾶτος τοῦ Δημητρίου τοῦ Διβρέους (Dem., no. 858, p. 703 = Heuzey, *Miss. de Macéd.*, no. 100), în care Διβρέης trebue să fie un 'ethnikon' dela o localitate Δίβρη, care e aproape omonimă cu Δέβρη din Haemimontium (Proc. *aed.*, p. 147, $_{34}$, ed. Haury) şi pentru care cf. şi Δέβρερα [1], în loc de Δέδβερα din districtul Naissus (Proc. *aed.*, p. 123, $_{11}$), Ζδέβρη (Proc., 147, $_{25}$) în Haemimontium, cum şi Διβρείζενις, o lectură diferită a numelui Δερείζενις din inscripţia dela Pizos (Kalinka, 34 III $_{64}$), care trebue corectat, după mine, Δερ[ζ]εί-ζενις, ca şi în Kalinka, 176, după numele *Derzizenus* din Diploma militară CVIII.

In afară de aceste persoane trace din Amphipolis pomenite în inscripţii, amintesc aici şi doi alţi Traci, originari tot de aici, citaţi de Phlegon din Tralles în Περὶ μακροβίων (*Fragm. hist. graec.*, III, 609) [2] printre cei περὶ τῶν ἑκατὸν ἔτη ζησάντων, centenarul Μάντις Καιπροίζου, Μακεδὼν ἐξ Ἀμφιπόλεως şi centenara Σάρκη Σκίλα, Μακέτις, Ἀμφιπολῖτις. Pentru documentarea numelor acestora adaug pe lângă explicaţiile lui Tomaschek, II $_2$, *ss. vv.* şi următoarele: pentru Καί-προιζος, numele personale Καί-γειοος dela Saldobyssa, un sanctuar al lui Asclepios din Moesia inferioară *(Izvěstija Muzeĭ*, p. 77, no. 90), şi Καεί-νοχα din Burdapa, sanctuar al Nimfelor lângă Bessapara *(Bull. Corr. Hell.*, XXI, 1897, p. 136, no. 29 = *Sbornik*, XIII, 1896, p. 420, no. 29), apoi -πραζιος din Σκι-πράζιος, (Dittenberger, *Orientis Graeci Inscr. Selectae*, ed. 2, 341). Pentru Σκίλα, cf. Σκέλης (de 4 ori în inscripţia din Pizos, Kalinka, 34, III, $_{48}$, $_{49}$, $_{60}$, $_{65}$), şi în alte inscripţii din Bulgaria (Kal. 161 şi 176), odată Σκελήνός, altădată cu genitivul Σκέλητος (*Inscr. Gr. Rom.*, I, 709), odată Σκελήνή, (Seure, *Rev. Arch.*, 1912 ^{2}, p. 267 ss., no. 52) şi toponimicele Σκελα-βρία, (Kal. 34) şi Σκέλεντα (recitită în *Izv. Soc. Arch. Bulg.*, III, 1912, p. 22, no. 19, fig. 19). In sfârşit pentru Σάρκη, cf. Σερκίς (Kal. 212) [3] şi femininul Σαρκοῦς, (Kal. 298) dintr'o inscripţie dela Varna, în care vechea lectură, acum înlăturată, pe care o găsim la Tomaschek, II $_2$, 41, erà Σα(ί)κους.

---

[1] Forma aceasta, care pare mai exactă, o găsim în ed. Bonn, *Index*, p. 546; în text, p. 284, $_{24}$, e Δέρβερα.

[2] Cf. Perdrizet în *Bull. Corr. Hell.*, XXIV, 1900, p. 300, nota.

[3] Toate aceste inscripţii citate, găsite în Bulgaria, sunt publicate şi în multe alte locuri precum: *Sbornik*, Dumont-Hom., *Arch. ep. Mitt.*, *Rev. Arch.*, *Izvěstija Muzeĭ*, *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, I, etc.

Nume personale trace la Philippi şi în Edonis.

La Philippi şi în satele din împrejurimile oraşului antic, dela poalele muntelui Pangaeus, mărturiile epigrafice, care cuprind elemente de onomastică tracă, sunt cu mult mai numeroase.

Aflăm astfel un Παίζιος Πηδίζα, (Perdrizet, *Bull. Corr. Hell.*, XXI, 1897, p. 532 din Drama = Dem., no. 1063 = no. 1101 = Dum.-Hom., no. 470, no. 113 *a* 16 = 'Ελλην. φυλ. συλλ., 1886, 168), al cărui nume Παίζιος se poate compară cu Δαίσιος, *Brinursius*, Μουκάσιος, Σκι-πράζιος, Ζουρόζιος, al căror sufix -σιος e de sigur o variantă a lui -ζης, -ζεις, -ζις, -σος, *-sus*, -σης, -σες, *-ses*, *-zus*, *-zis*, *-zix*, *-xis*, care intră în compunerea a o mulţime de nume personale, mai ales trisilabice [1]. Tatăl lui *Paizius* poartă numele Πήδιζας, masculin format cu sufixul -ζα, ca şi *Dardi-sa*, *Apta-sa*, *Steri-ssa* [2], dela rădăcina Πήδι-, care are şi varianta *Peti-*, atestată în numele unui *paedagogus puerorum Augusti* dela Roma, *Petiza-ces* (CIL. VI 1052) [3].

Trei alte persoane, unul cu numele grecesc Διοσκουρίδης, ceilalţi de sigur Traci, Ζελμούτας şi Ζειπύρων, cari sunt înfăţişaţi într'un relief ca Dioscuri [4] sau poate mai bine ca Eroi traci cu hlamida umflată de vânt, se numesc şi οἱ 'Ηνλίζει (?) (Perdrizet, *BCH*, XVIII, 1894, p. 436 = Dem., no. 906, p. 717). Acest cuvânt — întrucât e cetit corect — revine şi după numele unei Καλλιέπη, indicând poate un 'toponymikon' trac de tipul Ἤνλιζος sau Ἤνλιζα ca Μέτιζος sau Μίεζα. Ζελμού-τας e format ca Βιάρ-τας (Kalinka, 34 I $_{15}$), *Biar-ta* (CIL. XIII 8312), cu varianta Βιήρ-τας (Wilcken, *Griech. Ostraka*, 1522), sau Ζιποί-της, *Ziboe-ta*. In ce priveşte rădăcina Ζελμ-, o găsim bine atestată la Traci ca element final în numele personale compuse: Αὐλού-ζελμις, var. Αὐλού-σελ[μις] [5]; 'Αβρο-ζέλμης (Xenoph. *Anab.*, VII, 6, 43); 'Αβλού-ζελμις (Perdrizet—Lefebvre, *Les graffites grecs du Memnonion d'Abydos*, no. 82 şi Preisigke, *Sammelbuch* I, 3678); Δαλά-ζελμις [6]; Διάζελμις (*Ann. Serv. Ant. Égypte*, 1911 = Preisigke, *Sammelbuch* I, 5829 $_{15}$); Διζά-ζελμις, cunoscut în două inscripţii, într'un grafit dela Abydos

[1] Vezi 40 exemple la Mateescu în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 140—141.
[2] *Ibid.*, p. 125. Feminine sunt mai multe ca Τάταζα, etc, v. *l. c.*
[3] *Ibid.*, p. 213.
[4] Aşà Perdrizet în *BCH*, 1894, 436.
[5] V. exemple în Mat., *Ephem. Dacorom*, II, p. 228.
[6] *Ephem. Dacorom.*, II, p. 231.

şi pe o monetă[1]; 'Εβρύ-ζελμις, var. *E[b]ri-zelmus*, dela Philippi (v. mai departe)[2]; Δουλή-ζελμις[3]; Λή-ζελμις (Lesquier, *Papyrus de Magdola*, 35, $_6$) = *Bull. Corr. Hell.*, XXVII, 1903, p. 199—200); Μεστού-ζελμος (IG. XII [8], 471) şi dealul Ζίλμι-σσος (Macrob. *Sat.*, I, 18). Ζεί-πυρων e o altă variantă a numelui Ζεί-πυρος, Ζαί-πυρος, Ζί-πυρος, *Zi-pyrus*, *Zy-pyr*, etc., pe care l'am întâlnit şi în Pieria (v. p. 388).

Găsim apoi un 'Αλλού-πορις, — variantă a lui Αὐλού-πορις[4] — Κετρήζειδος (Dum.-Hom, p. 470, no. 113 *a* [1] = 'Ελλην. φυλ. συλλ., 1886, p. 109 din Drama). Pentru Κετρή-ζεις, format cu sufixul -ζεις (pentru care v. *Paizios* la pag. precedentă), cf. Κετρέ-ζερις (Kalinka, 224), regele Κετρί-πορις şi *Cetrila*, de două ori într'o inscripție tot de pe aici, de curând descoperită (v. mai departe); — un Σεύθης (Dem., no. 1066, p. 808 din Drama), nume obicinuit, găsit de noi şi în Beroia Macedoniei (v. p. 383); — un Βασίελας Βίθυος şi soția lui (?) Σούσα, (Demitsas, no. 753, p. 973)[5] poartă amândoi nume trace: Βασίελας, derivat (diminutiv?) dela Βασ(σ)ι-, cunoscut în Βασσοῦς, Βάσσαρος, poporul Βάσσαροι (Tom. I, 92), *Bassaris*, glossa βασσάραι (Tom. II $_1$, 4) şi localitățile Βασσι-δίνα, Βασί-βουνον dela Procopiu[6]; tatăl său Βίθυς, nume extraordinar de răspândit la Tracii de rând (v. p. 396), iar Σούσα, e atestată ca nume trac în exemplul *Susa, Var. Sudicintis mater*, un Σοῦσος din Chersonesul tracic, Σούσα şi Σοῦσος din Bitinia, Σοῦσος din ținutul getic din sudul Basarabiei[7], apoi Σουσούλων din Olbia, *Susulla* etc.

Mai departe întâlnim un βουλευτής numit Δεντουπῆς Βείθυος cu soția lui, Μάτα Κουντισιήους, (Perdrizet, *Bull. Corr. Hell.*, XXI, 1897, p. 534). Afară de Βεῖθυς, variantă a lui Βίθυς, celelalte nume sunt toate ἅπαξ λεγόμενα. Δεντου-πῆς e format dela rădăcina Δεντου-, cunoscută nouă în numeroase exemple, la care, co-

---

[1] *Ibid.*, II, p. 231—232.

[2] Mat., în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 222 nota.

[3] *Ibid.*, I, p. 139.

[4] *Ibid.*, I, p. 120, nota 4 şi Tom, II $_2$, 4.

[5] Inscripția e corectată de M. N. Tod în *Annual of the British School at Athens*, XXIII, 1918—1919, p. 81.

[6] V. pentru toate Mat., în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 109, nota 2. Βασι- e poate în legătură şi cu Βαζό-βαλις, Βαζο-πάρα, Βαζιτηνός, *Bazis*, etc.

[7] Cf. Mat., *Nomi traci nel territ. scitosarm.*, în *Ephem. Dacorom.*, II, p. 238, *s. v.*

rectând o lectură, am adăugat unul nou, Δε[ν]του-ζαιποῦς (v. mai sus la p. 386), şi cu elementul final -πῆς, ca şi numele personale: Βειθι-πῆς *(BCH*, XXI, 1897, p. 133, no. 21 = *Sbornik*, XIII, 1896, p. 416, no. XXI), Δουδου-πῆς *(Proceed. Soc. Bibl. Arch.*, X, 1888, p. 387), Διζα-πῆς *(Flinders-Petrie Papyri*, III, 112 *b* $_4$), Δισου-πῆς (CIAtt. II 963, $_{30}$), Ζιω-πῆς, genitiv -πῆνος (*Zeitschr. d. deutsch. Palestina-Vereins*, XXXVI, 1913, p. 263), poate Δειγη-π(ῆς), *(BCH*, XXIV, 1900, p. 306) şi un genitiv . . . μ-ποῦ (în *Arch. ep. Mitt.*, XVIII, 1895, p. 118, no. 34). Pentru Μάτα nu avem nici o documentare până acum. Ne putem gândi însă la numele schitic al Dunării Ματόας (Tom. II $_2$, 95 dela Steph. Biz.) sau mai bine la elementul Μάδα- din Μαδα-γαύα, nume personal dela Varna (Kal. 346), a cărui variantă ar puteà fi, după cum avem Μήδοκος şi Μήτοκος, Σπαράδοκος şi Σπάρτοκος, Σαλδο-βυσσηνός, şi Σαλτο-βυσσηνός, Σάδοκος şi Σάτοκος, Σιδάλκης şi Σιτάλκης, Ἀμάδοκος şi Ἀμάτοκος, Καβάδοκος şi Καβάτοκος[1].

In ce priveşte pe Κουνθι-σίης, tatăl acestei Μάτα, el este format dela elementul *Cunt-* din *vicus Cuntie-gerum, regione Philippopolitana* (de trei ori în CIL. VI 32543 = 2799), cu varianta Κοντ- din numele râului Κοντά-δεστος, din ţara Odrysilor (Tom., II $_2$, 100 şi H. Kiepert, *FOA*, XVII H p), în ambele cazuri cu pierderea aspiraţiei, fonetism destul de obicinuit la Traci. La fel este compus numele personal, zgâriat în diferite locuri din templul Memnonion din Abydos, Ἀβλου-θίης (Perdrizet et Lefebvre, *Memnonion*, no. 229, 244, 251, 358, 360—362, 392). Elementul final original trebue să fi fost şi în numele din inscripţia noastră -θίης, însă repetându-se aspiraţia, Κουνθι-θίης, s'a transformat în -σίης.

Ne întâmpină apoi încă un [Β]είθυ[ς] (Perdrizet, *Bull. Corr. Hell.*, XXI, 1897, p. 529, no. 3), iar într'o inscripţie cu relieful Eroului trac, referitoare la *rosaliae* (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 305 şi pl. XIII = *BCH*, XVIII, 1894, p. 445 = Demitsas, no. 920, p. 719), un Ζείπας, nume frecvent în regiunile traco-macedonene şi aflat de noi şi în Pieria şi la Salonic (v. p. 388 şi 396), atestat şi în insula Thasos, odată chiar cu genitivul Ζειπᾶδος *(BCH*, XLV, 1921, p. 171, no. 33) şi soţia lui, Κλεῦδις, al cărei nume se mai găseşte numai încă o singură dată, tot într'o inscripţie din

[1] Pentru trecerea lui *d* în *t* în numele trace v. Mat., în *Eph. DR*, I, p. 213, nota 5.

Edonis, din aceiaşi localitate Podgora dela sud de Pangeu (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 305 = Salač, *BCH*, XLVII, 1923, p. 53, no. 9 = *Suppl Epigr. Graec.*, II 417), însă cu varianta Κλέουδις.

Impreună cu aceasta din urmă inscripția pomeneşte pe soțul ei Μάρκος Δυνουζεῖφος, cu numele roman, un *praenomen* în loc de *cognomen*, scris şi acesta greceşte, dar cu patronimicul trac. Dacă Δυνου-ζεῖφος e genitivul, cum are aparența şi cum ar trebui să fie ca patronimic, nu ştiu cum ar puteà sunà nominativul. Să nu fie o lectură sau o grafie greşită pentru Δυνου-ζειπᾶς, genit. -ζειπᾶ [1]? Cf. în tot cazul şi Δε⌜ν⌟του-ζαιποῦς, amintit mai sus. Cunoaştem mai multe alte compuse ale lui Δίνης, var. Δῦνις, ca *Dini-bithus* tot dela Philippi, *Dinitralis*, *Dinila*, Δινεῖλας, Δινκεντύραλις, Δινίκενθος, *Dinicentus*, *Dinibales*, *Dinentilla*, *Dias-dinus*, *Zia-dinnius*, etc., şi toponim. Δινι-σκάρτα, Δινο-γέτεια, Δίνιον [2]. Soția acestui Δυνουζεῖφος (?), înscrisă şi ea pe piatră, se chemà Μάντα cu numele trac citat la Salonic (p. 393).

O altă Μάντα ne atestează o inscripție din Cavala, tot în Edonis (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 306), împreună cu fiul ei Σούδιος, fiu al lui Παίβιλας, locuitori în Καλπα-πούρα. (v. mai sus, p. 412). Ambele nume trace sunt cunoscute prin alte exemple sau prin compuse formate dela rădăcinile respective. Despre numele Σούδιος, pe care îl aflăm şi la Roma — *Sudius* —, despre compusul *Sude-centius* cu variantele sale şi despre elementul trac *Sude-* = *Zude*, am mai tratat odată, în lucrarea mea citată [3], ca şi despre Παίβιλα, derivat masculin dela numele simplu Παίβης, aflat în două inscripții ce voi cità mai departe, într'un papyrus din Tebtunis—Παῖβις—şi într'o înscripție dela Albano—*Paibas*—, toate necunoscute lui Tomaschek şi lui Kretschmer, ca şi compusele *Muca-paibes*, Μουκα-παίβης, Ζι-παίβης, *Zi-paibes*, Μεστυ-παίβης şi Τορκου-παίβης [4].

Numele Παίβης se găseşte într'o inscripție inedită, catalog de nume, citat de Perdrizet *(Bull. Corr. Hell.*, XXIV, 1900, p.

---

[1] Perdrizet, *l. c.*, citise mai întâiu Δυνού-ζενος ca Διά-ζενος, etc.

[2] Cf. pentru numele acesta Mat., în *Eph. DR.*, I, p. 196, continuarea notei dela p. precedentă, şi G. Seure în *Rev. Et. Anc.*, XXV, 1923, p. 310 şi nota 1—3.

[3] *Ephem. Dacorom.*, I, p. 166, nota 3 şi p. 188, nota 3.

[4] *Ibid.*, p. 201 şi nota 1.

306 din Rahova, distr. Philippi), în cazul dativ: Δείγεπ[ις] Παιβέῳ, formă care presupune o variantă Παίβεος. Δείγηπ[ις], care e descompus de Seure (*Rev. Ét. Anc.*, XXV, 1923, p. 315, nota 5) Δεί-γηπις şi pus în legătură cu numele trac Γηπαί-πυρις, cu varianta Γηπέ-πυρις, Γηπαί-τραλις, poate fi totuşi un compus de forma celor arătate la pagina precedentă cu sufixul -πῆς, deci Δειγη-π[ῆς], şi în cazul acesta primul element ar fi de căutat — după mine — în numele Διῆγις, purtat de un sol al lui Decebalus trimis la Domiţian, Διήγυ-λις [1], un rege al Caenilor, neam trac din regatul Odryzilor, Διήγυ-ρις, pe o olană din Ithaca (*BCH*, XXIX, 1905, p. 167, no. 14), sau în numele Δεογή-πολις din Anchialus (Dum.-Hom., p. 464, no. 111 *q*) [2].

O altă inscripţie grecească dela Philippi ne atestă numele Πυρούλας (*Athen. Mitt.*, XXXIII, 1908, p. 39, no. 3), derivat cu sufixul -λας dela Πύρρος, *Purrus*. Il aflăm şi în transcriere latină în forma *Purula* (CIL. VI 2586) şi l'am mai întâlnit odată în paginile precedente la Salonic (p. 394).

Găsim apoi la Radolivo în vestul Edonidei, pe povârnişul de nord al Pangeului, numele, atât de răspândite în ţinuturile trace ale Macedoniei, Μάντας, masculin şi Μέστος (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 308), despre care am mai vorbit în alte locuri ale lucrării de faţă (p 384, 388 şi 393).

In schimb o altă inscripţie dela Philippi ne face cunoscut un nume cu totul nou, un ἅπαξ λεγόμενον, Σαιδείλας (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 309), care poate fi pus în legătură şi cu Σαδάλας, nume întrebuinţat şi de Traci, frecvent şi în Rusia meridională dar şi la Carieni [3], însă mai de grabă îl cred identic cu un *Sed(ila)*, completat de mine într'o inscripţie latină din teritoriul oraşului Philippi, într'un articol al meu mai vechiu, care cuprindeà 14 emendaţiuni la *Corpus Inscriptionum Latinarum*, publicat în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, VIII, 1916, fasc. 33, p. 29—42.[4]

Acolo apropiam pe Σαιδείλας şi pe *Sed(ila)* de *Sedida Reti[cin]tis* dela *vicus Clementianum* din Schiţia Mică (CIL. III 7265).

---

[1] V. pentru aceste două nume Tomaschek, II 2, p. 31.

[2] = *Arch. ep. Mitt.*, X, 1886, p. 172, no. 3 = *Sbornik*, III, 1891, p. 109, fig. 28.

[3] Mat., *Ephem. Dacorom.*, II, p. 237, *s. v.*

[4] Inscripţia la care mă refer e comentată la p. 35 supt no. 6.

Nici descoperirile mai nouă nu au mai scos la iveală vre-un alt nume format dela aceeaş rădăcină şi nici numele simplu, care trebue să fi sunat Σαίδης, *Saedus*. Cf. totuşi şi Σεθείλας din inscripţia dela Pizos (Kalinka, 34 I $_{59}$).

Un Βῖθυς Βέρβου Ἰολλίτης şi un Βῖθυς Ζιπαίβου Ἰολλίτης (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 317) tot dela Philippi ne documentează prin epitetul lor toponimic o localitate necunoscută, pe care am pomenit-o şi mai sus (p. 412). In timp ce numele Ζι-παίβης, compus al lui Παίβης (v. p. 421) cu elementul iniţial Ζι- — ca Ζί-πυρος, Ζί-μαρχος, Ζεί-τραλις, Ζεί-σκωρις, Ζει-άλθης, Ζι-γέθης, Ζί-συρας [1] — ni este atestat printr'un alt exemplu dintr'o inscripţie latină tot de lângă Philippi, publicată de curând (v. mai departe): *Centozaera Zipaibis*, numele Βέρβης sau Βέρβος este cu desăvârşire necunoscut. Singura analogie pe care i-o găsesc cercetând numele trace personale şi geografice, ce am dejà adunate şi rânduite alfabetic, este muntele brygic *Bermios* şi numele unui castel din Dardania, citat de Procopiu, Βερμέ-ζιον (*aed.*, 120, $_{47}$, Haury), admiţând trecerea lui β în μ, care e atestată şi în alte exemple trace precum Μενδίς şi Βενδίς, *Doberus* şi *Domerus* [2].

O altă inscripţie dela Philippi (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 317 = Demitsas, no. 1104, p. 822) pomeneşte pe un μύστης Βότρυος Διονύσου, numit Ζείπας, care e variantă a numelui amintit până acum de mai multe ori, *Zipas*, comun la Tracii aceştia sudici (v. p. 388, 396, 420).

Mai departe facem cunoştinţă cu mai multe persoane 'nobile' cu nume trace, originari din *Pruptosura* (v. p. 411), înscrişi pe o piatră de mormânt, pe care este sculptat şi relieful Eroului trac. Inscripţia a fost descoperită la Ceatalgea, tot în teritoriul oraşului Philippi, şi a fost publicată în mai multe locuri, dar primele trei rânduri, care ne-au transmis şi acest nou nume geografic, au fost descifrate mai bine numai în ultimii ani (Salač, *Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 75, no. 34) [3]. Inscripţia e pusă unui Τάρσας

---

[1] V. pentru toate Mat., în *Eph. DR.*, I, 101—102 şi note. Dintre exemplele înşirate acolo de mine cred că *Ziparus* şi Ζιποίτης sunt formate dela Ζίπας cu sufixele *-rus* şi *-της*.

[2] V. pentru această schimbare fonetică Kretschmer, *Einleitung in die Gesch. d. griech. Sprache*, p. 236 şi Arkwright, *Phrygian and Lycian names*, în *Journ. Hell. St.*, XXXVIII, 1918, p. 60.

[3] = Perdrizet, *BCH*, XXXV, 1911, p 114, nota 3 = *BCH*, XXI, 1897, p. 529, nota 1 = Demitsas, no 1051, p. 796 Dem., no. 1082, p. 815 — Heuzey, *Miss. Macéd.*, no. 68, p. 137.

Βύζου ΒΡ[Ο]ΒΗΣ (?) Προυπτοσουρηνός şi soţiei sale Μελγίς (dativ Μελγίδι), cari sunt calificaţi γνήσιοι, 'nobiles', în limba tracă numiţi ζιβυθίδες· αἱ Θρᾷσσαι, οἱ Θρᾷκες γνήσιοι, după o glossă păstrată la Hesychius[1]. Fiii acestor nobili traci se numiau Βύζος καὶ Βεῖθυς καὶ Τάρσας, dintre care aceste două din urmă sunt nume trace bine cunoscute[2]. Βύζος e ceva mai rar şi îl aflăm cu variantele Βύζης, purtată şi de un guvernator roman al Cretei din sec. III, Βίζος, *Bizens*, *Bizo* şi *Bisa*[3]. Ce va fi fiind acel Βροβης nu se poate spune cu siguranţă şi nu s'a dat până acum nici o explicaţie. Eu m'aşi gândi numai la posibilitatea existenţei unui compus al lui Βύζος, care ar sună Βυζου-βρόβης, dar acest ultim element e în cazul nominativ, iar nu în genitiv cum s'ar cuveni unui patronimic. Μελγίς în schimb, pe care Tomaschek, II $_2$, 24, îl apropie de Μέλσος (= *Μέλζος) ὁ Θρᾳκῶν βασιλεύς, legendarul întemeietor al Messembriei, trebue să fie pus în legătură cu numele traco-roman *Melgidianus* (CIL. 14216 [6]) din Drubeta (Turnu-Severin de astăzi), format dela rădăcina tracă Μελγ-, ca şi Μουκιανὸς dela Μουκα-, *Mestrianus* dela Μεστ-, Τορκουᾶτος dela Τορκ-, Σκωριανὸς dela Σκῶρις, Βειβιανός dela Βειβοῦς, *Mindianus* dela Μινδ-, Μενδ-, etc.[4]

Intâlnim apoi în Pieria Pangeului, în sudul Edonidei, o Μάντα Ῥε[σκου]βίτου θυγάτηρ şi o Μαντάδα Γουσίδος θυγάτηρ (Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 307, din Carien şi din Podgora), deci amândouă poartă un nume foarte răspândit la Tracii din Macedonia (v. mai sus, p. 393, 415, 417, 421), Ῥεσκού-βιτος, după completarea fericită a lui Perdrizet este un compus tetrasilabic din elementele Ῥεσκου- şi -βιτος, ambele foarte fecunde în onomastica şi toponimia tracă ca nume simple şi derivate, printre care citez: Ῥεσκούπορις cu o mulţime de variante (*Rascupolis*, Ῥασκούπολις, Ῥασκήπολις, *Rhascipolis*, *Rhascypolis*, *Rhascupolis*, Ῥησκούπορις, Ῥαισκούπορις, Ῥαισκήπορος, Ῥασκούπορις, Ῥασκύπορις, Ῥισκούπορις, Ῥεκούπορις, *Rhescuporis*, *Rescupor*, *Reciper*), Ῥάσκος, *Rascila*, *Rescu-turme*, Ῥήσκυνθος şi *Resculum*[5], iar de altă parte: *Bithus*,

---

[1] Tom., II $_1$, p. 11, glossa XIV. Cf. Perdrizet în *BCH*, 1897, *l. c.*, care face această apropiere. Cf. şi γενναῖοι Ὀδρυσῶν (Thuc. II 97).

[2] Pentru *Tarsa* v. Tom. II $_2$, 36, şi mult mai numeroase exemple şi compuse la Mat. în *Eph. DR.*, I, p. 119, nota 2.

[3] Cf. Tom. II $_2$, 15—16 şi Mat. *l. c.*, p. 87, nota 2 4.

[4] Cf. Mat. în *Eph. DR.*, I, p. 100.

[5] *Ibid.*, p. 219—220, nota 7.

Βεῖθυς, Βείθων, Βιτίων, Βιθυεία, Βίθυλος, *Bitilla, Vitilla, Bitianus*, Βειθαρίων, *Bituvas, Bitipel, Bitidius, Vitupaus*, Βειθύξραλις cu variante, Βειθύκειλας, Βείθυρις, Μουκα-βείθυρις, Βειθιπῆς, Βειτυρίγης, *Bithicenthus* cu variante, iar ca element final: Δί-βυθος, Δί-βειθυς, *Vi-bithus, Sua-vithus, Trai-bithus, Dini-bithus*, Σαντό-βιθυς, Ἀσά-βιθυς, Κοζί-βιθυς [1], ca şi Ῥεσκού-βιτος al nostru.

Pentru Γουσίς însă nu avem decât o singură analogie onomastică şi una toponimică şi anume numele feminin Γύζη din catalogul de nume trace dela Carasura (Dobrusky, *Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 114 s., no. 21, rândul 20) [2] şi portul Γυζίς dela Propontis (Ptol. IV, 5, 6).

Dela Samacov (S. de Pangeu) provine o inscripţie greacă de două rânduri supt un relief al Eroului trac (Perdrizet, *Rev. Et. Anc.*, XVI, 1914, p. 403) [3]. Ea nu cuprinde de cât un nume şi un patronimic, amândouă trace: Γηνηβρυ ... Διζαζέλμ[εως]. Acesta din urmă ni e cunoscut şi din alte exemple şi îl aflăm chiar la un dinast trac (Head, *HN* 2, 286; cf. Tomaschek, II 2, p. 32), al cărui nume a fost corectat de Perdrizet (*l. c.*), din Διξά-τελμις în Διζά-ζελμις, tocmai pe baza inscripţiei noastre. De curând numele acesta a mai fost descifrat de Perdrizet într'un grafit dela Abydos (*Memnonion*, no. 7) şi completat tot de el, după Tomaschek, II 2, 32, Διζάζ[ελμις] într'o inscripţie din Bulgaria (*Arch. ep. Mitt.*, XV, 1892, p. 107, no. 54) [4]. Tot un dinast trac şi anume de neam getic pare a fi fost şi acel Διζάζηλμις Σεύθου, ἡγεμὼν Διζύρων dela Olbia (*Jahresh.*, III, 1900, *Bbl.*, 79—84 = Latyschew, *IosPE*, IV 32) [5].

Numele tatălui lui *Dizazelmis* s'ar puteà completà după părerea mea şi cu materialul onomastic ce posedăm până astăzi Γηνη-βρύ[σα] (?), *Gene-brisa*, tetrasilab — în legătură şi cu tribul

---

[1] Cele mai multe erau necunoscute lui Tomaschek (II 2, 13—14). V. pentru toate aceste nume cu exemple şi referinţe Mat. *l. c.*, p. 167 - 168, nota 7.

[2] = G. Seure, *BCH*, XXII, 1898, p. 526, r. 34.

[3] = Salač, *BCH*, XLVII, 1923, p. 51—52, no. 3. unde nu se dă însă nici textul, nici transcrierea, ci se referă la Perdrizet, citându-se numele Διζά-πολις, deşi în inscripţie e Διζάζελμις.

[4] = *Sbornik*, VII, 1892, p. 109, no. 37 = *Sbornik*, VIII, 1892, p. 76 = *Sbornik*, XI, 1894, pl. XIV, fig. 3 = *Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 18, nota 1. Inscripţia provine din districtul Radomir, S. de Sofia.

[5] V. pentru acesta explicaţiile mele din *Ephem. Dacorom.*, I, p. 157, nota 2, deosebite de ale lui v. Stein din *Jahresh.*, *l. c.*

bessic *Brisae* din Pliniu (Tom. I, 72)— ca *Dentu-brisa* (CIL. XIII 7052) şi *Cia-brise* (CIL. III 9404), al cărui element iniţial ni e destul de bine documentat în numele personale, pe care le adun aici pentru prima dată: Γενέμης (Dum. -Hom., p. 458, no. 111 *d*), format ca Ζουλέμης şi *Zinama*, Γενικεῖλας (Kalinka, 34 III $_{12}$ şi $_{27}$), Γενι-κέλας (*Izvěstija Muzei*, p. 120 ss., no. 170, fig. 98), Γέννυλος (V. Pârvan, *Histria*, VII, 1923, p. 41, no. 38) şi în toponimicele Γένουκλα, cetăţuia getică a lui Zyraxes, pomenită la Dio Cassius (v. Tom. II $_2$, 87) — formată ca Ζέρκλα, *Brucla*, Τούρικλα — şi Γίνουλα (*Arch. ep. Mitt.*, X, 1886, p. 144 = Dum. -Hom., p. 361, no. 62 [14]).

Mai departe aflăm, la Prava, pe acei Κερδώζεις (*SEG.*, II 415), comunitatea localităţei Κέρδωζα, pomenită şi mai sus (p. 411)[1], apoi la N—V. de Philippi (în satul Gramentza, *Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 62—63, no. 21) o inscripţie funerară latină a unei mari familii, în care din nenorocire numai câteva nume se mai pot citì, fiind rău stricată suprafaţa pietrei. Salač completează în r. 5: *[Diz]alae Brases*, pe care le recunoaşte ca nume trace, iar mai jos, la r. 6--7, citim *et Zipae*, etc. Pentru numele *Dizala*, derivat dela *Diza*, pe care îl găsim şi la Roma în trei inscripţii latine, precum şi în alte provincii, apoi tot aici la Philippi, la Salonic (v. p. 395), ca şi în Bulgaria, în transcriere greacă, Διζάλας (odată chiar Διζάλας Διζάλου), iar într'un papyrus din Egipt cu varianta Διζούλας, în total 15 exemple[2], trimit la documentarea amănunţită, pe care am dat-o în lucrarea mea citată din *Ephemeris Dacoromana*, I (p. 110, nota 2). *Brases* ne întâmpină şi într'o altă inscripţie de lângă Philippi: *Dizala Brassis* (v. mai jos), într'una dela Apulum din Dacia noastră: *Mucatra Brasi* (*Arch. Anz.*, 1913, 333), precum şi în compusul Βρασή-τραλις, fiul lui Μουκάτραλις, din catalogul locuitorilor din Pizos (Kalinka, 34 II $_{36}$)[3], şi poate în *Brazaca* (= *Βραζάκης) dela Roma (CIL. VI 14652).

---

[1] In *Bull. Corr. Hell.*, 1923, p. 56, no. 12 e corectată lectura unui nume dintr'o inscripţie din Edonis, pe care Tomaschek, II $_2$, 10, o credeà din Thasos, cetind "Ονιρς, iar Perdrizet, *BCH*, 19.0, p. 279 - 280: 'Οναρᾶς. Salač restabileşte însă "Ονησος sau 'Ονησᾶς, dela gr. ὀνίνημι.

[2] La Tom. II $_2$, 32 sunt numai 4, căci unul din cele citate a fost recitit *Diza* în Suppl. CIL. VI 32533 (= 2385, $_2$).

[3] Pare a aveà un omonim în Galia. Astfel e un *Brasis*, *civis Tre[vir]* în CIL. XIII 2012 din Lugudunum, dacă nu cumva trebue completat *Tre[x]*. Numele mai apare însă încă odată la Treveri sub forma *Brasius* (CIL. XIII 4261). Lui Tomaschek îi erà necunoscut. Cf. Mateescu în *Ephem. DR.*, I, p. 224, nota 3.

Urmează acum o serie întreagă de nume trace, dintre care unele sunt unice, iar câteva din nenorocire rău mutilate, pe o inscripție votivă latină, supt un relief ce reprezintă un *xoanon* cu o hermă, descoperită la Kobaliște (N—V. de Philippi) și publicată nu demult de Salač (*Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 64—69, no. 24). Inscripția, pe care am pomenit-o și mai sus (p. 411), fiindcă ne documentează patru localități nouă, a fost descifrată de Salač în modul următor:

> *Deanae Minerviae quae a[. . . . . . . re]—*
> *stituerunt ho*(*c*) *loco vicani Sc . . . . . .* (?)
> *Nicaenses et Coreni et Zcambu[. . . . . tectum ae]—*
> *dis sub curatoribus: Zaer[az]iste* BE . . . .
> 5. ΒΛΛΕΙΒΙ *Ce[n]tozaera Zipaibis Cetrila . . . .*
> CV . . VBRES *Dulis Dizala Brassis Zipyro Dul[is]*
> *Bascilas Bithi Cerzus Dini[b]ithi C . Corn[elius...*
> *Manta Zercedis sacerdos.*

Cele mai multe din persoanele documentate aici poartă nume trace nouă sau rare, în afară de cei doi *Dules* (v. p. 394), *Dizala* (v. p. precedentă), *Bithus* (v. mai ales p. 396 și 419—420, 423, 425) și *Manta* (v. p. 393, 415, 417, 421 și 424). Luând în considerație celelalte nume ași aveà de observat următoarele: In loc de *Zaer[az]istes* (r. 4) cum completează Salač, referindu-se la *Centozaera* (r. 5), eu am emendat dejà în lucrarea mea „*I Traci a Roma*" (p. 190 și nota 1): *Zaeri-[v]iste*, adică *Zaeri-biste*, întemeindu-mă pe analogia cu Βοιρε-βίστας, Αὐλου-βείστας, Βιστό-κος, Βυστά-κης, Βίστης, etc.[1] și reproducerea în capitale a inscripției permițând această lectură. Elementul *Zaero-*, care apare și în numele *Z[er]e-dul[is]*, completat tot de mine în rândul 8[2], ca și în *Cento-zaera*, ni e cunoscut și ca nume simplu la Pautalia: Ἐπτημένηκα Ζέρεος (*Izv. Soc. Arch. Bulg.*, IV, 1914, p. 92, 3), la Ostia: *Sidonius Zera*, (CIL. XIV 256,339), în derivatul *Zerula*, dela *Serdica ex Thracia* (Dipl. mil., *Jahresh.*, XIV, 1911, p. 130), și în

[1] V. pentru acestea și altele Mateescu în *Eph. DR.*, II, p. 229—230, *s. v.* Βίστης. Acolo și exemplele *Buro-bostes*,... *-busta*, *tara-bostes*, Βοστᾶς, Ἄμ-βουστος, Ἰράμ-βουστος, Βοστάγων, topon. Ῥου-βοῦστα și *Li-bistos* cu variantele *Libystos* și *Lybistos* (Plin. *n. h.*, IV 11 (18), 44).

[2] Cf. Mat. în *Eph. DR.*, I, p. 139 și p. 190, nota 2. Pentru compusele lui Δούλης v. mai sus p. 394—5.

compusele cu -ζέρης, -ζέρεις, -ζέρας, -ζερίες: Βρινκά-ζερις, Δρει[ζ]-ού-ζερις, citit așà de mine în loc de Δρι[ν]ού-ζερις, cum propuneà Seure[1], Οἰκουί-ζερις, Μουκα-ζέρας, Κετρέ-ζε[ρις], topon. Σκιν-ζερίες, în Ζερο-βάστα, Ζηρκνία, Ζειρενία, Ζερύνθιος, Ζειρηνή, *Ziry-roniys*, *Zirî-dava*, *Zirina*, *Zyras*[2]. La rândul 5 din literele ΒΔΛΕΙΒΙ nu se poate alcătuì nici un nume bine închiegat, deşì ne-am puteà gândì la Βειβοῦς (*Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 114—115, no. 21, $_{25}$). Pentru elementul *Cento-* din *Cento-zaera* ca primă parte componentă, cf. *Cente-tra* (CIL. V 3045) şi probabil toponimicul Σκεν-του-δίες din Procopiu (p. 121, $_{53}$, Haury) format ca Σκοστόκης dela rădăcina *Costo-* sau ca Σκαλπ-ιζώ, Σκάλπα dela Κάλπα din Καλ-παποῦρα (v. p. 412). Ca element final în schimb, -κενθος intră în formaţia a nu mai puţin de 24 compuse dintre care 21 sunt tetrasilabe[3] de tipul *Epta-centhus*, *Dias-centhus*, etc. Despre *Zipaibes* şi *Cetrila* (r. 5 şi 8) am vorbit şi în paginile de mai sus (p. 423 şi 419), alăturând pe acesta din urmă numelor Κετρήζεις, Κετρέζερις şi Κετρίπορις. De sigur este greşită descompunerea numelui *Zipaibes*, ca derivat din *Zipas*, făcută de Salač: *Zipa-ibes*, care nu trezeşte nici o analogie, când cunoaştem atâtea compuse ale lui -παιβης, şi ale elementului iniţial Ζι- (v mai sus, p. 421 şi p. 423). Cu *Brasses* (r. 6) m'am ocupat la p. 426, iar cu *Zipyrus* (r. 6), de care Salač apropie numai pe *Ziepyrus* (Kal. 109), la p. 388 şi 419, unde am dat numeroase alte exemple şì variante din inscripţii şi papyrì. In rândul 7 Salač citeşte *Bascila*, deşì pe piatră se vede, după transcrierea în capitale ce alătură, un R iniţial, şi apropie acest nume de Βασκία, pomenită de Phlegon din Tralles, arătând că însuşi Perdrizet nu mai menţine lectura *Rascil[a]* din CIL. III 14406 c şi invocând şi exemplul unui alt *Ba[sci]la* dintr'o inscripţie ce vom vedeà mai departe. Intru cât însă numele *Rascila* e un derivat normal al elementului trac *Resc-*, *Rasc-*[4], cred că a putut existà foarte bine ca nume diferit de *Bascila*, în vre-una din aceste trei inscripţii.

---

[1] *Arch. ep. Mitt.*, XVII, 1894, p. 196, no. 64. Cf. *Rev. Et. Gr.*, XIV, 1912, p. 46 şi *Rev. Et. Anc.*, XXII, 1920, p. 17, nota 3.

[2] Cf. pentru toate Mat, în *Eph. DR.*, I, p. 189 - 191 şi note.

[3] Pentru toate acestea *ibid.*, p. 203 - 204, nota 4.

[4] Cf. Mateescu, *Emendaţiuni la CIL*, în *Bulet. Comis. Monum. Istorice*, VIII, 1916, fasc. 33, p. 30, no. 2, unde m'am ocupat de inscripţia CIL. III 14406 c şi de *Rascila*. V. şi *Eph. DR.*, I, p. 93, nota 3,

Cerzus (r. 7) se găsește aici pentru întâia dată în transcriere latină și e identic cu Κέρσος dintr'un grafit din Egipt și cu Κέρζας dintr'o inscripție dela Philippopolis și poate o variantă a lui este și Κέλσος, nume traco-roman răspândit la Traci, ca și Κάρσις, Κάρζεις. Amintesc aici și compusele *Cerzula* (CIL. III 703), Κερσούλας, completat de mine în inscripția dela Pizos (Kalinka, 34, II[66]), Κερσο-βαύλος, Κερσο-βλέπτης, *Cergae-purus*, Καρζό-αζος (v. și mai sus, p. 411)[1].

In loc de *Dini[n]ithus*, cum sună completarea lui Šafač (r. 7), propun *Dini-bithus*[2], care e un compus normal din două elemente trace frecvente (v. p. 421 și 425), în timp ce *-nithus* e cu desăvârșire necunoscut, după cum recunoaște și editorul inscripției. In numele citit de mine *Zere-dulis* (r. 8), recunosc un compus de felul epitetelor Eroului trac 'Ιαμβα-δούλης și 'Ασ-δούλης, despre care am tratat într'un articol publicat în De Ruggiero, *Dizionario epigrafico*, IV, 2—3, *s. v. Iambadules* și în lucrarea citată din *Ephem. DR.* I, p. 158—159.

Cu totul nou și necunoscut se arată în schimb numele în genitiv *Zercedis*, atestat de două ori în rândurile 8 și 9 ale inscripției noastre. Nominativul pare a fi *Zerces* și supt forma aceasta cred că este corespondentul masculin al numelui de femee Σερκίς (Kalinka, 212), pomenit și mai sus în legătură cu Σάρκη (p. 417). Am aveà deci în transcriere greacă Ζέρκ-ες sau Ζέρκης, în loc de Σέρκες, printr'o schimbare fonetică (σ = ζ) obicinuită la numele trace și pe care am mai documentat-o odată cu exemplele: Ζίπα, Ζείπας și *Sipa*, *Zantiala* și Σαντό-βιθυς, Ζίμαρχος, *Zimarcus* și Σίμμαρκος, Ζούρης și Σοῦρις, Κουρτου-ζοῦρα și *Moca-sura*, *Diie-sure*, Ζιποίτης, Ζιβοίτης și Σιβοίτης, *Sarmizegethusa* și *Zermizegethusa*, Ζίσι și Σίσι, *Sisi*, Ζέρης și Σέρεις, *Serrus*, *Zere-dulis*, *Zaeri-vistes* și Σερί-σαλος, Σερά-πυρις, Σεύθης și *Zeuta*, -ζελμις și -σελμις, Μηφαζούλα și *Scapten-sula*, Γύζη și Γουσίς, *Cerzus* și Κέρσος, *Cerzula* și Κερσούλας, *Sucidava* și Ζικιδίβα, Ζεκέδεπα, 'Ασ-βολις și *Az-bora*, sufixul -σις, -σης, -ζις, -ζος[3], la care aşi adăugà Ζαικέ-δενθης, Ζαικα-, și Σαικί-θης, Βυλά-ζωρα și *Alu-sore*, etc.

---

[1] Cf. p. Κέλσος, *Cerzus*, Κάρζις și compuse Mat. în *Eph. DR.* I, p. 117—118 și note.

[2] Așà citește și Seure, în *Rev. Ét. Anc.*, XXV, 1923, p. 310.

[3] Cf. pentru toate acestea cu referințe Mat., în *Eph. DR.*, I, p. 152, nota 1.

Cât material preţios pentru onomastică într'o singură inscripţie mai lungă, cu toată starea de plâns în care ni s'a păstrat! Nu mai puţin de şapte din numele enchorice erau necunoscute, iar unele chiar nebănuite ca *Centozaera*, *Zeredulis*, *Bascila*, *Zaeriviste*, *vicus Zcambu* ....

Foarte interesantă din acest punct de vedere este şi o inscripţie dela Prusociani, N-V. de Drama şi de Philippi (Salač, *Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 69 ss, no. 25), dedicată *Iovi Fulm[ini] et Mercur[io] et Myndry[to?]* de un *Aliu- las Zepais filius* şi de alte persoane trace, citite de editor: *Zipas*, *Me[s]tus*, *Zeces Aliu[lae?] filia*. Nu mă opresc acum ca să mă ocup mai de aproape cu adorarea lui Jupiter Fulmen — Ζεὺς Κεραυνός — şi nici la cultul lui Mercurius la Traci[1], ci atrag atenţia numai asupra divinităţii băştinaşe *Myndry[tus]*, documentată aici pentru prima şi singura dată, al cărei nume e format din elementul Μινδ- = Μενδ-, pe care l'am aflat în numele oraşului Μένδη şi în onomast. Μένδας, Μενδίς, *Mindianus* (v. p. 400). In ce priveşte numele personale înşirate pe piatră, *Zepas* e o variantă a lui *Zipas*, cum a arătat însuşi Salač, iar *Aliulas*, după acelaş, e de pus în legătură cu elem. *Allu-* variantă a lui *Aulu-*, din Ἀλλούπορις Κετρήζειδος, pomenit mai sus (p. 419). Am aveà deci de două ori atestat numele *Aliula*, variantă sau mai degrabă grafie greşită pentru *A(u)liula*[2], formă normală derivată dela Αὐλ-, care însă nu e documentată până acum. Pentru *Zeces*, editorul se referă la Σα[ί]κους din *Athen. Mitt.*, X, 1885, p. 319, citit aşà de Tomaschek, II 2, p. 41, însă inscripţia respectivă dela Varna a fost revăzută de Kalinka, iar numele corectat Σαρκούς, cum l'am citat mai înainte (p. 417). Mai degrabă putem apropià numele *Zeces* de *Saecus Caucesis*, *eques alae II Thracum* (CIL. VIII 9390), de Σεακοῦς (Kal. 266), *Seici-per* (CIL. III 7477), Σαικί-θης (*Izvěstija Muzei*, p. 149 şi p. 104)[3], *Secu* (CIL. III 707 şi 2328 [85]), admiţând fonetismul ζ = σ, documentat la p. precedentă, şi de Ζαικε-δένθης (Phlegon), Ζαίκα- ... (*Bull. Corr. Hell.*, XLVII, 1923, p. 282 = *Suppl. Ep. Gr.*, II, 430), Ζιακά-τραλις (Dum.-Hom., p.

---

[1] Amândouă aceste divinităţi romane corespund probabil unor zei indigeni. Cf. Seure. *Les images thraces de Zeus Keraunos* în *Rev. Et. Gr.*, XXVI, 1913, p. 225—261.

[2] Mat. în *Eph. DR.*, I, p. 110, nota 3.

[3] = *Sbornik*, XI, 1894, p. 85, no. 55 – *Bull. Arch. Com. Trav. Hist.*, 1894, p. 427, 21.

335, no. 40), *Zaece-thuris* (?) (*Bull. Arch. Com. Trav. Hist.*, 1911, p. CLI).

Intr'o altă inscripție latină găsită la Drabescus (astăzi Drama, N-V. de Philippi), pe care se vede și reprezentarea în relief a Eroului trac (Salač, *BCH*, XLVII, 1923, p. 73, no. 29), aflăm atestat un *Erizelmus Dulis f.*, personagiu trac, care pare a fi fost libert, după calitatea femeilor cu nume romanizate, *Pisidia C(ai) l(iberta) Iucunda* și *Pisidia C. l. Veneria*, cărora le pune monumentul: *sibi et suis f(aciendum) c(uravit)*. Probabil numele *Erizelmus* e o lectură greșită sau poate greșeala datează chiar dela săparea inscripției, lapicidul sărind litera B după E din numele care sună complet *E[b]rizelmus*. Acesta nu este de fapt decât transcrierea latină a numelui trac cunoscut 'Εβρύ-ζελμις, purtat de un rege al Odrysilor, atestat într'un decret atenian din anul 386—385 și citit de Lolling, (Δελτίον 'Αρχ., 1889, p. 203): 'Εβρύ-τελμις [1]. In urmă a fost recitit și corectat 'Εβρύζελμις [2], lectură confirmată de monete (Head, *Hist. num.*², 284 = *Numism. Chronicle*, 1894, p. 3), de doi papyri (Preisigke, *Namenbuch*, 95 = *Pap. gr. lat. Soc. Ital.*, IV, no. 321, 21, 26, și Grenfell-Hunt, *The Hibeh Papyri* I, 81, 18), și de o inscripție greacă [3], apoi de aceasta latină dela Drama. El este un compus normal tetrasilabic cu elementul final -ζελμις, pe care l'am exemplificat mai sus (p. 418) dela rădăcina 'Εβρυ-, care a dat naștere și următoarelor compuse și derivate: 'Εβρύ-πορις (*Ath. Mitt.*, XV, 1890, p. 216, 98) [4] cu varianta *Efripor* (CIL. III 12431), pe care eu îl corectasem *Eptiporis* în *Emendațiuni la CIL.*, p. 29, no. 1; 'Εβρί-ζενις, după lectura mea făcută în baza facsimilelor din Kalinka (34, I 41), în loc de Ἔβρενις; *Ebrinus, magistra(n)s vici Scenopesis*, într'o inscripție dela Capidava din Dobrogea, descoperită de dl. Gr. Florescu; într'o φύλη 'Εβρηΐς (Kalinka, 55), și ca epitet al Nimfelor într'un relief de lângă Philippopolis: 'Εβρ...? (poate 'Εβρυηναί (*Sbornik*, XVIII,

---

[1] Așà la Tomaschek, II₂, p. 7. Cf. A. Höck, *Der Odrysenkönig Hebritelmis* în *Hermes*, XXVI, 1891, p. 453 ss. și Foucart, *Les Athéniens dans la Chersonèse de Thrace au IV-e siècle* în *Mem. Acad. Inscr. et Belles-Lettres*, XXXVIII, 1909, p. 83 ss. = Michel, *Rec. Inscr. Gr.*, no. 1445.

[2] Cf. Solari, *Sui dinasti degli Odrisi*, p. 14—15 și Kazarov în P.-Wiss. Kroll, *Real-Enc.*, *Suppl.* III, 890—891.

[3] *Ath. Mitt.*, XXII, 1897, p. 475, *apud* Solari *op. cit.*, p. 15.

[4] *Apud* Seure, *Rev. Et. Gr.*, XXXI, 1918, p. 391, nota.

1901, p. 807, no. 24). Desigur în strânsă înrudire cu 'Εβρυ- este şi elementul 'Αβρο-, 'Αβρου- cu var. 'Αβλου-, 'Αβρε-, din numele trace 'Αβρο-ζέλμης, 'Αβρού-πολις, 'Αβλού-ζελμις, 'Αβλου-θίης, 'Αβρέ-τ[ραλις], acesta din urmă citit aşà de mine[1] în loc de 'Αβέ-τ[ελμις], vechea lectură a lui Dobrusky, şi toponimicul 'Αβρο-λέβα.

Tot dintr'o inscripţie latină din teritoriul oraşului Philippi (Salač, *BCH*, XLVII, 1923, p. 57, no. 15), cunoaştem colectivitatea *Suritani*, dela un *vicus* cu numele trac *Surita* (v. p. 412), în timp ce într'o alta Salač citeşte numele *Ba[sc]ila* (*ibid.*, p. 86, no. 4), cu care ne-am ocupat în paginele precedente (p. 428). Tot ca locuitori traci ai acestui centru erau cunoscuţi mai de mult, din inscripţii descoperite mai înainte, următoarele persoane:

Un închinător al Eroului trac '*Heroni salutem*', numit *Ziryroniys*, (*Athen. Mitt.*, XXXIII, 1908, p. 45, no. 11), ἅπαξ care trebue alipit la grupa compuselor elementului *Ziri-*, *Zere-*, ca *Ziri-dava*, *Zirina*, *Zaerivista*, *Zerula*, etc, (v. p. 428 şi nota 2), în timp ce rădăcina *-roniys* ni e atestată în 'Ρωνά-κης ὁ Μαιδὸς, inventatorul siringei (Tom. II$_2$, 29) şi poate în numele geografice 'Ρανί-σκελα, *Ranilum*, cu schimbarea lui *o* în *a*, frecventă în numele trace[2]; un *Tranus* (CIL. III 14206[12]), pentru care cf. *Tranupara* din Peonia; un *Tharsa*, *coloniae* (*servus*) între *cultores collegii Silvani* (CIL. III 633 II[5]); un *Disal[a]* (CIL. III 695), ambele nume comune la Tracii de pretutindeni (v. p. 424, nota 2, şi p. 426); un *Siburrinus Tra[l]icent(i)* (CIL. III 678), acesta din urmă fiind un compus din *Tralis*, ca *Tra(l)ibithus*, şi din *-centhus*[3], în timp ce *Siburrinus* e unic, căci *[Si]burrenus*, atestat de două ori în altă inscripţie dela Philippi (CIL. III 646), trebue citit după părerea mea numai *Burrenus*, cum este numele unui alt personagiu, probabil tot trac, din Pieria Pangeului (CIL. III 14206[3]), adică

---

[1] Mateescu în *Eph. DR*, I, p. 222, nota, no. 4. Numele se găseşte într'o inscripţie publicată în *Sbornik*, XVIII, 1901, p. 803, no. 20 = *Izv. Muzei*, no. 164 *a*, p. 114—115.

[2] Cf. Mat., *Eph. DR*. I, 140, nota 1, unde sunt şi exemplele: *Potazis* şi Πατάσιος, Σπάρτοκος şi *Spartacus*, Βρίνκοζις şi Βρινκάζεις, *Potaissa*, şi *Patavissa*, *Porolissum* şi *Paralissum*, etc.

[3] Aceste nume se găsesc şi la Tomaschek, II$_2$, p. 42 şi 38. Pentru *-tralis* cf. Mat. în *Eph. DR*. I, p. 221 ss., nota 4, unde am adunat 23 nume compuse cu *-tralis* cu numeroase exemple; iar pentru *-centhus*, cf. *ibid.*, p. 203 s., nota 4 cu 24 compuse şi exemple pentru numele simplu.

tot din țara Edonilor, cu atât mai mult cu cât aflăm și o *Burrena* la Philippi (CIL. III 7341). Numele *Burrenus* și *Burrena* sunt fără îndoială de origină tracă și anume derivate romanizate ale rădăcinii *Bur-*, care ne-a dat numele Βυρε-βίστας, cu variantele *Burvista*, *Buro-bostes*, Βοιρε-βίστας, Βειρε-βύστας, etc., Βουρ(ι)-κέντιος, Βουρ-γεῖλος, *Bur-gaena*, Βυρ-γῖνος (v. p. 385), Βουρ-θείθης, Βουρ-ειλας, topon. Βουρ-δίζον, *Bura-gara* și *Burri-dava*[1].

Un *Zipas Sed(ilae) f.*, cu numele tatălui completat de mine (CIL. III 6115 *a*, dela Cavala = *Emendațiuni la CIL.*, p. 35, no. 6), în baza analogiei numelor Σαιδειλας, *Sedida* (v. p. 422); apoi un *Bitus Raebuc[ent]i* (CIL. III 14206 ²), citit astfel corect de Seure (*Bull. Corr. Hell.*, XXV, 1901, p. 323) în baza transcrierii grecești a numelui dejà cunoscut Ῥηβούκενθος Ῥηβουκένθου și a unei variante latine *Rabocentus*, păstrată la Cicero[2]. In ce privește rădăcina *Raebu-*, ea ni e cunoscută și în derivatul Ῥηβούλας, Σεύθου υἱός, Κότυος ἀδελφός (Inscr. Gr. II² 349), fiul lui Seuthes III, regele Odrysilor.

Altă inscripție latină dela Philippi ne atestă un *Zipas Margulas* (CIL. III 14206 ¹⁰), al cărui ultim nume e un derivat format cu sufixul *-la*, după un tip foarte răspândit la Tracii de pretutindeni, ca și Ῥηβού-λας de mai sus: *Dizala*, *Cetrila*, *Cerzula*, Παιβίλα, *Rascila*, *Bascila*, *Cusala*, *Cutiula*, Κουτίλης, *Mestula*, Σαιδείλας, Κοζείλας, *Zantiala*, *Vitilla*, Δινεῖλας, *Asdula*, *Mucala*, Διζούλα, Βονώλας, Τορκούλα, *Zerula*, *Gerula*, Δινδύλας, Βουρειλας, Δρεπάλα, Τηράλας, Τωνκαίλλας, Βασιέλας, Σεθείλας, Δερζείλας, *Diascula*, *Dinentilla*, *A(u)liula*, Κέπρυλλος, Γάρουλος, Γέννυλος, Δάλλαιλος, Βίθυλος, *Didila*, *Eptala*, *Purula*, *Susula*, *Tarula*, *Artila*, *Perula*, *Polula*, *Lenula*, etc.[3] Elementul *Marg-* pare a fi acelaș din numele râului *Margus* și poate o variantă a lui Μαρκ- din numele personale Ζια μάρκη, Ζί-μαρχος, și toponimicele Μαρκο-δαύα, Μαρκέρωτα, și Ζημάρκου.

Dela Philippi provine și o inscripție votivă dedicată zeiței trace *Bendis* (CIL. III 14406 *c*) de un *Bithus Rascil[ae] qui et*

---

[1] Pentru toate acestea v. referințe la Mat., *l. c.*, p. 175.

[2] Mat., *Eph. DR.*, I, p. 204, continuarea notei 4 dela pag. prec., no. 19.

[3] La Tomaschek, II₂, lipsesc multe din exemplele acestea, fiind descoperite în urmă. V. însă V. Pârvan, *Histria* VII, 1923, p. 44—45; Seure în *Rev. Et. Gr.*, XXVI, 1913, p. 255—256, nota 7 și *Rev. Arch.*, 1915 ¹, p. 92, nota 5; Dobrusky, *Izv. Muzei*, p. 103; Mateescu, *Emendațiuni la CIL.*, p. 31, și *op. cit.*, în *Eph. DR.*, I, p. 110, nota 3.

Crispus, un personagiu cu două nume, dintre care ultimul 'signum' ne arată înclinarea spre romanizare a respectivului. Cu numele *Rascila*, derivat dela *Rasc-*, *Resc-*, ne-am ocupat şi în paginele precedente (p. 428).

In sfârşit o ultimă inscripţie dela Philippi ne face cunoscut un senator roman de origină tracă, frate al unui *Iulius Teres* (CIL. III 7339). Numele acestui *latoclavo exornatus a Divo Pio q(uaestor) pr(o)[pr(aetore)] per provinciam Pontum et Bithyniam, aedilis cer[i]a[li]s, praetor designatus, item de[c(urio)] Philipp(is) et*[1] (?) *in provincia Thracia*, nu ni s'a păstrat, inscripţia fiind ruptă în partea ei de sus, însă numele trac *Teres*[2] al fratelui său, care-i pune piatra, este o dovadă sigură şi despre naţionalitatea lui de origină.

Inainte de a trece la cercetarea numelor trace aflate în inscripţiile din Odomantica, amintesc aici tot ca nume edonice pe Κία-σος, rege legendar al Edonilor (Tom. II_2, 48), format ca Μούκα-σος, *Brincasus*, Δίζουζος, etc., (v. p. 418 şi nota 1) dela o rădăcină Κία- care ne întâmpină şi în numele personal *Cia brise* (CIL. III 9404), ca şi în tribul Κειά-γεισοι (Ptol. III 8, 5); apoi pe Γόαζις (Tom. II_2, 51) dela Thucydide, format ca *Zalmoxis*, Ζυράξης, Μάμοξις, şi pe soţia acestuia Βραυρώ (Tom. II_2, 17).

In fine printre centenarii înşiraţi de Phlegon din Tralles (v. p. 417) aflăm o Βασκία 'Αστικόσου, Μακεδὼν ἀπὸ Φιλίππων, pentru al cărei nume *cf. Bascila*, amintită mai sus şi Δαι-κώσης (Kalinka, 135)[3], Μελτό-κουζος într'un papyrus, rădăcina Κοσ- în Κόσων, *Cosingis*, etc., poporul *Astae* şi localitatea *Asti-bus* dela Peoni.

Nume personale trace în Odomantica. Şi în Odomantica, dar mai ales în teritoriul oraşului Siris, numele trace abundă în inscripţiile greceşti şi latineşti acolo descoperite.

Un epitaf din satul Anastasakaza (Perdrizet, *BCH*, XXXV, 1911, p. 116) ne documentează pe lângă numele Ζείπας, pe care l'am întâlnit atât de des la Tracii aceştia din Macedonia, două nume unice, formate dela aceeaş rădăcină, Κοζεί-λας, de tipul

[1] Aici lapicidul a omis din greşeală numele unui oraş din provincia Tracia.

[2] Pentru numele *Teres*, v. Tom. II_2, 37 şi mult mai numeroase exemple la Mat., în *Eph. DR.*, I, p. 86, nota 1.

[3] = *Arch. ep. Mitt.*, X, 144 [11] = Dum - Hom., p 362, no. 62 [17]. Pentru aceste nume personale edonice v. Tom. II_2, *s. vv.*

acela frecvent amintit la p. 433, și Κοζεί-κενθος, nou tetrasilab între compusele lui *-centhus*, din care de asemenea cunoaștem o mulțime. Elementul Κοζ-, dela care derivă, este desigur o variantă a lui Κοσ-, din Ἀστι-κόσης și Δαι-κώσης, Κόσων și *Cosingis*, citate mai sus, Κοσίγγας și îl aflăm încă în numele Κοζίνθης, Κοζίστης, Κοζί-βιθυς, Κόζαρος, Κοζᾶς, pe care le-am mai adunat odată, dând și indicațiile textelor epigrafice și papirologice, unde sunt atestate.[1]

Intâlnim apoi din nou numele *Paibes*[2] la un Διοσκουρίδης Μουκάσου, φύσι δὲ Παίβου (la Zichna, Perdrizet, *BCH*, XXIV, 1900, p. 306), al cărui întâiu patronimic este un compus cunoscut al rădăcinei *Muca-*, extraordinar de fecundă în onomastica tracă[3], compus format cu sufixul -σης, -σος, pe care îl cunoaștem în numeroase exemple, cu mai multe variante ca Μουκάζεις, *Mucasius*. Mai departe găsim numele Τόρκος (Perdrizet, *BCH*, XVIII, 1894, p. 439, no. 3 din Demirhissar), și un Τορκουᾶτος Βείθυος (v. mai sus p. 416 și mai ales p. 394) cu soția lui, Τωνκαίλλα, și cu fiul Μῶρος (Demitsas, no. 815, p. 663 din a. 124 d. Cr., Serres). Aceste două ultime nume ne sunt cunoscute numai din acest text epigrafic și sunt de sigur amândouă indigene, căci în ce privește pe Μῶρος, nu cred să aibă ceva de a face cu gr. μωρός, atic. μῶρος = 'ineptus, brutus', căci nu e probabil ca cineva să-și numească copilul cu un calificativ așà de puțin onorabil[4], ci trebue pus în legătură cu localitatea Μόρυλλος din Mygdonia, cu *Morylli* dela Pliniu, cu Μορισηνοί, Μωρηνή și cu Μουρι-δέβα (v. mai sus, p. 393 și Tom. II_2, 67). In ce privește numele Τωγκαίλλα, pe care l'am cuprins în grupa derivatelor onomastice cu sufixul *-la* (v. p. 433), el este format dela o rădăcină, pe care o mai avem atestată odată, însă cu varianta Τιουγκ- în numele unui castel din regiunea Naissus din listele lui Procopiu (*aed.*, IV 4, p. 123, $_3$, Haury), Τιούγκωνα, variantă în care s'a inserat un *i*, ca în *Tiut-*, *Teut-*, Θευτ-, *Tiat-*, echivalente cu *Tut-*, *Tot-*, *Tat-*,[5] iar *o* a trecut în *u* (v. mai sus p. 395).

---

[1] *Ephem. DR.*, I, p. 179 și s., nota 2.

[2] Pentru numele *Paibes*, v. mai sus, la p. 421.

[3] La Mat. în *Eph. DR.* I, p. 107, nota 2, lista tuturor compuselor lui *Muca-*, la care trebue adăugat și topon. Μωκατίανα (Proc. *aed.* IV 6, 25, p. 129, ^{17}, Haury).

[4] Cf. V. Pârvan, *Histria*, VII, 1923, p. 69, la no. 50, privitor la *Inebtus*.

[5] V. pentru acest fenomen Arkwright, *Phrygian and Lycian names* în *Journ. Hell. St.*, XXXVIII, 1918, p. 65 și Mat., *Eph. DR.*, I, p. 102, nota 12.

O altă inscripţie grecească din Serres ne documentează un Αὐρήλιος Τορκουᾶτος, fiu al lui Αὐρήλιος Τορκουᾶτος (Demitsas, no. 824, p. 671), căci numele era prea bine nemerit, o adevărată 'trouvaille', ca să fie schimbat: Τορκουᾶτος, care sună identic cu *Torquatus* roman, păstrând în acelaş timp rădăcina tracă a numelui Τόρκος şi a derivatelor sale (v. p. 394 şi pag. 435). Cu toată înfăţişarea romană a numelui şi cu toată spoiala de cultură greacă, care se manifestează prin limba inscripţiilor, băştinaşii nu-şi pierdeau bucuros numele lor enchorice, ci mai degrabă, dacă aflau vre-un corespondent roman, care să sune aproape identic cu elementele onomastice trace, le modelau pe acestea, romanizându-le, (ex.: *Melgidianus*, *Mestrianus*, *Mindianus*, Σκαριανός, etc) sau le adoptau deadreptul pe cele romane asemănătoare (ex : *Mucianus*, *Celsus*, *Bassus*)[1]. Un alt Τορκουᾶτος poartă însă un nume de formă greacă ca patronimic (Dem., no. 816, p. 664 din a. 185 d. Cr. dela Serres): Διονυσόδωρος Τορκουάτου. Tot dela Serrhae este un Πυρούλας (Dem., no. 817, p. 654) cu un nume echivalent cu *Purula* (v. p. 394 şi p. 422); apoi un Μωμώ (Dem. no. 819, p. 665) frecvent în regiunile traco-macedonene (v. p. 394 şi 416); un derivat curios al acestuia, Μωμώζλις, fiica unui Διοσκουρίδης (Dem., no. 813, p. 661 din anul 64 d Cr), pentru a cărui finală aşi apropià epitetele Eroului trac *Ithiost-la* şi Σπ . . . ήτ-λα, iar ca consonanţă aşi cità numele Μάμοξις, *Mamutzis*, *Mammoceus*; un Βεῖθυς (Dem., n. 826, p. 673) şi în sfârşit o Ζίσι (Dem., no 814, p. 662—663 din anul 107 d. Cr.), care e cu siguranţă variantă a numelui feminin *Sisi* cunoscut dintr'o inscripţie dela Roma: *Iulia Sisi* (CIL. VI 2696) şi din alta dela Histria: Μαξιμίνα Σίσι (V. Pârvan, *Histria*, VII, p. 64, no. 59), corespondent al masculinului Σίσης, *Sises*, *Sese*[2], pe care îl întâlnim şi în forma Ζείζας, Ζεῖζσις, Ζεῖσις, documentată în monumente epigrafice dela Mangalia noastră şi din Bulgaria[3].

Cu mult mai importantă prin mulţimea şi varietatea numelor trace ce conţine, alături de altele greceşti şi romane, este catalogul onomastic săpat pe o stelă votivă, descoperită tot la Serres şi publicată de P. N. Papageorgiu, un învăţat grec, căruia i se datoreşte, alături de Perdrizet, divulgarea a multor texte epi-

[1] Cf. Mat. în *Eph. DR.*, I, p. 107—109.

[2] *Ibid.*, p. 172, nota 1.

[3] *Ibid.*, p. 54, continuarea notei dela p. precedentă, no. 37.

grafice din Macedonia tracă. (*Berl. Phil. Wochenschrift*, XI, 1891, p. 770—771 = Demitsas, no. 821, p. 666 ss.). Inscripția aceasta, datată din anul 187 al erei macedonene, adică din a. 41 d. Cr., ne atestează pe două coloane următoarele persoane trace: Τορκουᾶτος Βείθυος, Τορκούλας Τέρκου, Τορκουᾶτος Μωμῶς, Τορκοῦς Τόρκου, un *Iulianus* fiu al lui Βουρείλα, un fiu al lui Τορκούλας, alt Τορκουᾶτος, un Κόπρυλλος, un fiu al unui Τορκουᾶτος, un Τορκουᾶτος Μουκιανοῦ, un alt Τορκοῦς, alt fiu al lui Βουρείλας, un fiu al lui Πούπλας, care trebuie să fie o grafie greșită pentru Πούπλιος, Ποῦπλις, *Publius*, doi Τορκουπαίβης, fii ai câte unui Dioscurides, un Μούκκων Μούκκωνος, un fiu al lui Μουκιανός, alt Τόρκος, un fiu al lui Δρεπάλας, și un Διοσκοῦς Τόρκου; în rezumat 19 inși cu nume sau numai cu patronimice trace, alături de 17 alții cu nume greco-romane.

Nu mai insist asupra numelor trace întâlnite și dejà studiate în cursul acestui studiu, ca Βεῖθυς, cei 4 Τέρκος, 5 Τορκουᾶτος, 2 Τορκοῦς, 2 Τορκούλας[1], 2 Τορκουπαίβης, (v. p. 394), 2 Μουκιανός, 2 Μούκκων[2] și Μωμώ (v p. precedentă), ci voi căută să arăt analogiile trace pentru celelalte nume, dintre care unele sunt ἅπαξ λεγόμενα ca Βουρείλας, Κόπρυλλος și Δρεπάλας. Pe Βουρείλας (rândul *B* 9) l'am mai amintit și mai sus (p. 433) ca derivat normal al rădăcinii trace Βουρ- și printre numeroasele trisilabe care au desinența *-la* (p. 433), și tot grupului acestora aparține și Δρεπάλας (r. *A* 32), pe care îl putem confruntà numai cu numele unei stațiuni din Tracia, *Drippa*, în epoca bizantină Δρύπεια, pomenită în *Itinerariul Hierosol*, 602, la est de Cypsela (Kiepert, *FOA*, XVI, J o; Tom. II$_2$, 73), și cu numele personal dac *Drebias* dela Potaissa (CIL. III 889; 13768), în timp ce Κόπρυλλος corespunde tipului masculin în -λος, ca Γέννυλος, Βίθυλος, Γάρουλος, iar ca rădăcină îl putem apropià de portul Κῶβρυς din Chersones (Tom. II$_2$, 86) sau socoti o variantă prin metateză a lui Κορπίλος, Κορπεῖλος (Inscr. Gr. XII^8 126 și 127 din Imbros), etnic dela neamul trac al *Corpililor* (Tom. II$_2$, 69). In ce privește acum numele Διοσκοῦς (r. *B* 33), terminat în sufixul -οῦς, ca și Τορκοῦς de mai sus și ca multe alte nume trace (v. p. 389), îl mai avem atestat odată într'un papyrus (Kenyon, *Greek Pap. in the*

[1] Un [*Tor*]*cula*, *Scupo* am completat eu într'o inscripție dela Roma (CIL. VI 32536 *d* II^8) în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 124 și nota 3.

[2] *Ibid.*, p. 123, nota 3 cu toate exemplele și variantele *Muco*, *Mucco*, *Moco*, *Moca*, Μόκκας.

Brit. Museum, II, p. 25, no. 257, 156) cu genitivul Διοσκοῦτος, al cărui corespondent latin trebue să fie genit. *Dioscut[hi]s*, patronimicul unui *Sabinus*, dintr'o inscripţie de lângă Serres, pe care o vom cercetà îndată, a cărei lectură în Corpus I. L. III 707 şi p. 2328 85 sunà *Dioscuthres*, iar la Tom. II$_2$, 31: *Dioscuthes*, necunoscându-se încă exemplul din papyrus[1].

Tot din teritoriul oraşului Seres, dela satul Hisarlık este cunoscuta inscripţie grecească închinată Κυρίῳ Πλούτωνι de un Αὐρ Μεστίκενθος cu sora lui, Γηπέπυρις, fata lui Ἔζβενος şi soţia unui Trac cu numele romanizat Μουκιανός (Perdrizet în *Corolla Numismatica in honour of B. Head*, p. 230 ss.)[2]. Numele Μεστίκενθος, compus tetrasilabic din rădăcina Μεστ-, pe care am întâlnit-o adeseaori în onomastica tracă a Macedoniei (v. p. 384, 388, 393, 422) şi din -κενθος (v. p. 432 şi nota 3), e atestat încă de două ori într'o inscripţie grecească din Bulgaria *(Inscr. Gr. ad res Rom. pert.*, I, no. 682)[3]; iar Γηπέ-πυρις mai apare odată chiar în această formă într'o inscripţie votivă dedicată Nimfelor, care aveau un sanctuar vestit la Burdapa, lângă Bessapara (Dobrusky, *BCH*, XXI, 1897, p. 127, no. 11 = *Sbornik*, XIII 1896, p 411, no. XI), apoi cu grafia Γηπαί-πυρις, ca nume al unei regine bosporane (Head, *HN*^{2}, 504 şi Kahrstedt în *Klio*, X, 1910, p. 303; Tom. II$_2$, 51), pe o dedicaţie a teatrului din Perint (Seure, *BCH*, XXII, 1898, p 594 = *IGR*, I, 785)[4] şi într'o inscripţie din Samotrace (Inscr. Gr. XII^8 218). Rădăcin Γηπαί- intră şi în compunerea numelui Γηπαί-τραλις (v. p. 422, mai sus) pe care îl găsim numai o singură dată în colecţia lui Dumont-Homolle, p. 333, no. 33 *a* şi p. 567, căci lectura Γηπαίτραλις dela p. 352 (no. 61 *g* şi *Index*, p. 540) a fost citită corect de Homolle: Ἐπταίτραλις la p. 567. Elementul al doilea, care pare a fi corespondentul feminin al lui -πορις, e atestat în mai multe alte nume trace ca Σερά-πυρις, Γίλ-πυρις, Δαρού-βυρις, Νεστό-πυρις, Ἐπτή-πυρις, *Efte-pir* (v. p. 397). Şi numele tatălui lui *Mesticenthus* şi a surorei sale Gepepyris, Ἔζ-

---

[1] *Ibid.*, p 157, nota 1.

[2] = Papageorgiu, *Woch. kl. Phil.*, 1893, 392 = *Ath. Mitt.*, 1893, p. 70 = Demitsas, no. 823, p. 670 = Roscher, *Myth. Lex.*, II, 1762.

[3] = *Sbornik*, XI, 1894, p. 100, no. 2 = *Bull. Arch. Com. Trav. Hist.*, 1894, p. 428, n. 22 = *Arch. ep. Mitt.*, XVII, 1895, p. 108, no. 8.

[4] = *Arch. ep. Mitt.*, VIII, 1884, p. 215, no. 40 Dum. Hom., p. 379, no. 69[1] = *Jahresh.*, I, 1898, *Bbl.*, 9 ss.

βενις, ni e cunoscut din alte 5 texte epigrafice[1], unul grecesc de lângă Philippopolis (Kalinka, 190 = *Inscr. Gr. Rom.*, I, 706 = 1464), iar celelalte latine cu transcrierea *Esbenus* (CIL III 8040 = 6281 şi CIL. XIII 7585) şi variantele *Essbinus*, corectată de mine (CIL. III 5567 = *Emendațiuni la CIL.*, p. 33, no. 4), *Hezbenus* · *Hesbenus* dintr'o diplomă militară (*Jahresh.*, XVII, 1914, p. 148 ss)[2]

In sfârşit patru inscripţii latine din Odomantica ne fac cunoscute persoane trace şi cultul lui *Liber pater Tasibastenus* (CIL. III 703 şi 704) şi al *Dianei Gaszoria* (CIL. III 14206 [13]) în aceste regiuni (v. mai sus, p. 384 şi 414). Intr'una din ele sunt pomeniţi *Cintis Polulae fil. Scaporenus*, soţia *Secu Bithi fil.* şi un *Zipa Mesti fil.* (CIL. III 707 şi p. 2328 [85] din Prusočani), iar cealaltă un *Bithus Tauzigis fil. qui et Macer*, un *Tauzixs Bithi qui et Rufus*, Traci cu nume duble, prin adăugarea unui 'signum' latin (v. p. 396 şi p. 434)[3], un *Zipacenthus Tauzigis*, un *Bithicenthus Cerzulae* un *Sabinus Dioscuthis* şi un *Bithus*, toţi adoratori ai lui *Liber pater* cu sanctuarul la *Tasibasta* (CIL. III 703 şi p. 2328 [85]).

Cintis e o variantă a lui *Centus*, Κένϑος, Κέντις (*Tebtunis Papyri*, I, 84 [89]; 85 [60], [63]; 94), pe care o aflăm şi în *Reti[cin]tis*[4] (v. mai sus p. 422, 432 şi nota 3); *Polula* e un derivat cu sufixul -*la* (v. p. 433) dela numele regelui Odomanţilor Πόλλης (v. p. 413); *Secu* e în legătură cu *Zeces* (v. p. 430) şi poate şi cu *Sicu* (CIL. III 14015) şi Σικοῦς din papyri[5]; *Tauzix* dela o rădăcină necunoscută în alte nume, terminat în -*x* ca *Dydix*, *Diopix*, etc, (v. p. 398); *Zipacenthus*, compus al lui *Zipas* (v. p. 388) şi exemplu unic; *Bithicenthus*, compus al lui *Bithus* (v. p. 425), atestat încă de trei ori cu grafia *Biticentus* (CIL. II 2984) şi Βειϑύ-κενϑος (IGR. I, 706 = 1464 = Kalinka, 190 şi alt exemplu în *Izv. Muzei*, p. 37, no. 3, fig. 9); *Cerzula*, derivat dela *Cerzus*, cunoscut şi în transcriere greacă: Κερσούλας (v. p. 411 şi 429) şi în sfârşit *Dioscuthis*, genitivul dela *Dioscus*, Διοσκοῦς, despre care am vorbit şi mai înainte (v. p. 438).

---

[1] Tomaschek, II₂, p. 9, cunoaşte numai două exemple latine şi nici unul grecesc.

[2] Cf. multe exemple onomastice cu sufixul -*vis*, -*nus* la Mat. în *Eph. DR.*, I, p. 182—183, nota 2.

[3] *Ibid*, p. 72, nota 4 şi continuarea ei la pag. 73—74, unde am adunat 44 de exemple de persoane trace cu nume duble.

[4] *Ibid.*, p. 204, continuarea notei 4 dela pag. prec.

[5] *Ibid.*, p. 179 şi nota 1.

E de prisos cred să mai accentuez încă odată caracterul trac al Edonidei şi al Odomanticei până în epoca imperială romană, când am trecut în revistă un număr aşà de impunător de nume enchorice aflate în inscripţiile locale. Numele trace sunt chiar mai numeroase decât cele greco-romane, care de obiceiu ascund tot băştinaşi, mai puţin rezistenţi la influenţa culturală elenică sau la influenţa politică şi administrativă a Romei. In baza materialului acesta abundent dela Philippi şi din împrejurimi, care vorbeşte dela sine pentru caracterul etnic al regiunii, am socotit ca Traci şi pe soldaţii originari din Philippi, pe cari i-am aflat ca *pretoriani* sau *equites singulares* la Roma, în lucrarea mea citată despre '*Tracii la Roma*'.

Tracii în Sintica.

Sintica erà acea parte a Macedoniei, care se întindeà la nord de Bisaltia şi de Odomantica, pe ambele maluri ale fluviului Strymon, până către hotarul Peoniei la râul Pontus (astăzi Strumiţa). Despre neamul *Sintilor*, popor tracic, pomenit mai întâiu de Thucydide pe vremea lui Sitalkes, şi despre supunerea lor de către Macedoneni şi apoi de Romani, tratează cu priceperea-i deosebită Tomaschek, înşirându-i între Bisalţi şi Maedi, cari locuiau la răsărit de Strymon până la poalele muntelui Rhodope (Tom. I, 59—60). Centrul cel mai important al regiunii erà Heraclea numită şi Στρυμνοῦ sau *Sentica*, întemeiată de regii macedoneni, cu a cărui aşezare se ocupă mai de aproape Richard Kiepert (*FOA* XVI, *Beibl.*, p. 4), primind şi el identificarea făcută de Tomaschek, I, 60, cu ruinele dela Vetrina, pe malul vestic al Strymonului, 8 km. N-V. de Demir-hissar. Despre naţionalitatea tracă a locuitorilor Heraclei am mai tratat odată vorbind de anumiţi militari romani originari de aici, cari îşi făceau serviciul la Roma [1]. Intr'adevăr Titu Liviu pomenind ajutorul ce primi Perseu dela ei în războiul cu Romanii (XLI, 51, 3) zice lămurit: *ab Heraclea ex Sintis tria milia Threcum liberorum suum ducem habebant* [2], iar printre inscripţiile care amintesc soldaţi în oastea romană, a căror patrie erà Heraclea (CIL. VI 2767; CIL. VI 2645; CIL. XIII 8552; *Jahresh.*, XII, 1909, *Bbl.*, 158, no. 22; CIL. III 14507 de două ori), două ne dovedesc cu cea mai mare siguranţă,

[1] Mateescu în *Eph. Dacorom.*, I, p. 81 ss.
[2] Cf. Tomaschek, I, 60.

tracismul locuitorilor de aici: *C. Iulius, Dizalae f(ilius), Fab(ia tribu), Gemellus, domo Heraclea Sentica, mil(es) coh(ortis) VII pr(aetoriae)* (CIL. VI 2645 = Dessau, *Inscr. Lat. Sel.*, no. 2030) şi *Aur. Rescupor, Her(aclea Sentica)* (CIL. III 14507 *dext. a* 55). Numele romane ale celorlalţi, pe cari nu-i mai citez acum, nu înseamnă altceva decât o romanizare mai completă a lor, dacă nu cumva nu-şi vor fi lepădat patronimicul, tocmai fiindcă le trădà origina barbară, cum e în cazul lui *C. Iulius Gemellus, Dizalae f.*

O inscripţie greacă dela Heraclea Sintica (Dem., no. 843, p. 686) ne documentează numele traco-macedonean Τόρκος, pe care l'am întâlnit la fiecare pas în lucrarea de faţă. Şi alte mărturii din inscripţii nu mai avem, căci cu cât înaintăm spre nord, cu atât populaţia erà mai rară şi deci şi urmele lăsate de ea mai răsleţe, iar de altă parte şi explorarea modernă e încă abià la început în aceste regiuni interioare.

Tot în Sintica sunt de aşezat localităţile: Κεδρόπολις (var. Κεδρείπολις) pomenit de Aristotel[1] lângă lacul Prasias, care are un omonim Κεδρήπολις în onomastica tracă (CIA. II 963, $_{37}$) format dela un element Κεδρ-, cu varianta Κετρ- (v. mai sus, p. 428); Τρί-στωλος, citat de Ptolemeu în στρατηγία Σιντική (III 13, 30), pe care Tomaschek îl crede aşezat în valea Strumiţei, apropiindu-l de oraşul edonic Στῶλος (II$_2$, 76 şi 82); Γάρησκος cu varianta Γάρισκος, amintit de Ptolemeu şi de Strabo, al cărui nume l'am cuprins în lista derivatelor toponimice trace formate cu sufixul *-scus* (v. p. 404); Βράγυλος înşirat de Hierocles, (*Synecdemus*, 639, 6, p. 5, ed. Burckhardt) după Doberus şi Idomenea, dar înainte de Παρθικόπολις şi de Ἡράκλεια Στρυμνοῦ, şi repetat de Constantin Porphyrogenetul în *de thematibus* (II, 49, 18 *c*, p. 52, ed. Burckhardt), al cărui nume e format cu sufixul -λος (v. p. 389 şi 392) dela rădăcina Βραγ-, variantă dela Βρεγ-, din toponimicele Βρεγεδάβα şi Βέρ-βρεγα dela Procopiu (*aed.* IV 121$_{33}$, 121$_{34}$).

Tot în valea Strumiţei aşează Tomaschek şi oraşul Παρθικόπολις dela Hierocles (639, 8, p. 5) şi Const. Porphryrogenetul (47, 5 *a*, p. 50), pe care îl aflăm pomenit şi la Ptolemeu (III 13, 30) şi la Phlegon din Tralles (*FHG*, III 609) cu varianta Παροικόπολις[2].

---

[1] Tom. II$_2$, 85; Pape-Benseler, *Wörterb. griech. Eigenn.*, 641 şi *Thes. ling. gr.*, IV 1403.

[2] Tom. I, 60; Pape-Benseler, p. 1140, *s. v.* Παροικόπολις; *Thes. ling. gr.* VI 513 şi 533.

Vrednice de amintit sunt numele trace ale centenarilor, numiţi de Phlegon (v. p. 417 şi 434) ca originari din Parthicopolis: Βίθυς Διζάστου Παροικοπολίτης Μακεδών, al cărui patronimic e un derivat al lui Δίζας [1], format ca Δριγγίστας (Kalinka, 34, II $_{20}$, III $_{20}$, $_{24}$, $_{57}$, IV $_{94}$) şi Κοζίστης dintr'un grafit dela Abydos (Perdrizet-Lefebvre, *Memnonion*, no. 418); Βόνζης Τόνου Παροικοπολίτης Μακεδών (cf. Tom. II$_2$, 16 şi 38); Ζαικεδένθης Μουκάσου, etc. (v. mai sus p. 386 şi 430, p. 435); Αἰδέσιος Δίζα Π. Μ.

Urme trace în Peonia.

In timp ce la răsărit de Sinti locuiau Maedi [2], popor trac viguros, cunoscut prin numeroasele sale invaziuni făcute în Macedonia romană înainte de a fi întemeiat Romanii provincia Moesia, (Tom. I, 61—62), la nord de Sintica şi în toată partea de miazănoapte a Macedoniei, de ambele maluri ale fluviului Axios, erà regiunea numită *Paeonia*. Ea se întindeà la apus până aproape de lacul Ochrida, N. de Heraclea Lyncestis (Monastir), spre miazănoapte până la marginea Dardaniei (N. de Veles), iar la răsărit până la izvoarele râului Astibus (astăzi Bregalniţa), cuprinzând astfel deoparte întreagă Pelagonia, iar de cealaltă aşa-numita Parorbelia până la muntele Cercine (Beleš) şi fluviul Strymon.

Peonia era locuită de neamurile Peonilor (Παίονες), a căror origină trebue căutată pe la izvoarele Vardarului, după Tomaschek (I, p. 18 ss.), şi cari înainte de expansiunea macedoneană luaseră în stăpânire mare parte din Macedonia sudică cu Edonis, Odomantica, Mygdonia, Crestonia, Bottiaia şi Emathia până la hotarul Pieriei, ţinuturi, pe care le pierdură apoi [3], păstrându-şi însă independenţa în Peonia propriu zisă. Se pare că cei aşezaţi lângă vărsarea Strymonului, *Siriopaiones* şi *Paioplae* (cf. tribul trac Τρίσπλαι) au fost transportaţi în parte în Asia de către Perşi, dar

[1] Wilcken în *Arch. f. Papyrusforschung*, VI 385, citeşte Διζάστης în loc de Διζάπης într'un papyrus publicat în *Flinders-Petrie Pap.*, III 112 *b* 4, Cf. Preisigke, *Namenbuch*, 68,

[2] Centrele principale ale Maedilor erau afară de hotarele provinciei Macedonia, în Tracia propriu zisă, şi anume: *Desu-daba*, la care e de remarcat elementul geto-dacic *-daba* şi *Scaptopara* pe Strymon, iar *Nicopolis ad Mestum* şi *Iamphoryna* (*Phoruna?*) pe Nestus.

[3] H. Kiepert, *Lehrbuch der alten Geographie*, p. 312.

apoi se întoarseră în patrie şi mai târziu se alăturară cu toţii expediţiei lui Xerxes. Supuşi de Filip II şi de Alexandru îşi păstrară încă regi naţionali până pe vremea lui Lysimachos. După acesta aproape nu mai este vorba de Peoni. Ei suferiră îngrozitoarele invaziuni ale Dardanilor, Maedilor şi Scordiscilor, astfel că Tomaschek (I, p. 20—21), poate să creadă cu tot dreptul că unii s'au contopit în rândul neamurilor trace vecine, iar alţii s'au elenizat cu desăvârşire[1].

Asupra situaţiei etnografice a Peonilor ştirile din antichitate sunt cu totul neîndestulătoare, fiind consideraţi de unii autori ca urmaşi ai Teucrilor veniţi dela Troia, iar de alţii ca Frigieni, veniţi din Asia, sau ca înrudiţi de aproape cu Grecii. Raportul lor cu Tracii, cu Ilirii şi cu Grecii nu poate fi precizat mai de aproape, lipsind cu desăvârşire criteriile limbistice şi de aceea cercetătorii, cari s'au ocupat cu geografia şi istoria antică a peninsulei balcanice, nu sunt de acord în ceeace priveşte naţionalitatea Peonilor. Cele mai autorizate păreri, reprezentate mai ales prin Tomaschek (I, p. 13 ss.) şi Kretschmer, *Einleitung*, p. 246, şi în general admise în ştiinţă, îi socotesc ca aparţinând neamurilor ilirice, şi numai în timpul din urmă a încercat Iulius Beloch să dovedească caracterul lor elenic, căutând să explice toate numele purtate de regii Peonilor, precum şi numele geografice ale regiunii numai cu ajutorul limbii elene, fapt pe care el îl atribue nu unei influenţe a culturii greceşti, vecină prin Macedoneni şi prin coloniile greceşti dela mare, ci numai originii greceşti a poporului peonic[2]. Părerea lui Beloch a fost fireşte primită cu mare entuziasm de învăţaţii greci şi, întemeindu-se pe frumoasele monete arhaice bătute în Macedonia şi Peonia, numismatul Svoronos într'un studiu intitulat: *Numismatique de la Péonie et de la Macédoine avant les guerres médiques*, în *Journal international d'Archéologie numismatique*, Athènes, 1913, p. 201 ss., iar mai în urmă în *L'Hellénisme primitif de la Macédoine* (1919, Paris) se

[1] Toate ştirile literare despre Peoni sunt folosite şi interpretate ştiinţific de Tom. I, p. 18—23. Cf. şi Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography*, II, p. 511; O. Abel în Pauly's, *Real-Enc.*, V (1848), p. 1053—1055); J. Beloch, *Griech. Gesch.*, I², 2, p. 56 ss.

[2] Beloch, *l. c.* Cu mare lux de amănunte şi multă pasiune primeşte şi susţine părerea lui Beloch V. Colocotronis, *La Macédoine et l'hellénisme*, Paris, 1919, p. 97 ss.

străduește să dovedească nu numai naționalitatea "pelasgică" adică grecească a Peonilor, dar chiar și a triburilor, incontestabil trace, ale Mygdonilor, Crestonilor, Bisaltilor, Edonilor și Odomanților.

Unul dintre cei mai buni cunoscători ai istoriei și geografiei antice a peninsulei balcanice, profesorul bulgar G. Kazarov, a răspuns de curând aserțiunilor lui Beloch într'un articol publicat în *Klio*, XVIII, 1922, p. 20—26: *„Die ethnographische Stellung der Paeonen“*, rezumând chestiunea tratată de dânsul într'o operă mai întinsă despre *Peonia*, scrisă numai în limba bulgară și apărută în *Biblioteca Geografică*, III (Sofia, 1921)[1]. El arată în articolul citat că numele grecești, pe care le aflăm atestate la Peoni, nu sunt nume naționale peonice, cum afirmă Beloch deducând astfel că și Peonii aparțineau Grecilor, ci se datoresc unei influențe grecești asupra Peonilor, care începe chiar înainte de sec. V în. Cr., încurajată și de tendințele de elenizare ale dinaștilor barbari, vecini cu Macedonia și imitatori ai Argeazilor. Kazarov insistă asupra caracterului iliric al numelor regilor *Dropion*, *Audoleon*, *Patraos*, *Lyppeios*, recunoscut mai întâi de Kretschmer și explică numele geografice din Peonia cu ajutorul unor analogii ilirice și chiar tracice, declarându-se perfect convins de caracterul iliro-tracic al Peonilor[2], al căror nume Παί-ονες se poate asemănă cu *Mygd-ones*, *Crest-ones*, *Ed-ones*, *Bist-ones*, toate seminții trace.

La mulți alți învățați moderni[3] aflăm accentuat caracterul tracic al Peonilor, ale căror centre principale, *Bylazora*, *Stobi*, *Astibus*, *Doberus*, erau așezate în imediata vecinătate a Maedilor și Sintilor tracici, a căror comunicație cu Peonii se făceă cu înlesnire sau dela vest la est pe valea Strumiței (Pontus) către Strymon, sau dela est la vest coborînd valea Bregalniței (Astibus) spre Axios. Astfel Forbiger, *Handb. d. alt. Geogr.*, III, p. 723, vorbește despre „tracische *Paeones*“, W. Smith and Marindin, *A Classical Dictionary of Greek and Roman Biography, Mythology and Geography*, London, 1909, p. 640, îi numește „a

[1] Din nenorocire nu mi-am putut încă procură această carte și nici o alta mai veche a lui Jordan Ivanov, *Macedonia de Nord* (bulg.), cu toate cererile repetate ce am făcut unei mari librării din Sofia.

[2] Kazarov, *l. c.*, p. 24.

[3] După Besnier, *Lexique de Géogr. ancienne*, 560, Peonii erau de origină frigiană.

powerful Thracian people", iar în articolul „Paionen" din Lübker-Geffcken-Ziebarth, *Reallexikon des klass. Altert.*, p. 753, citim „trakisch-griechisches Nachbarvolk". Pentru Cavaignac, *Histoire de l'Antiquité*, II, 439, nota 1, Peonii sunt deasemenea Traci şi aceeaş este şi părerea d-lui prof. V. Pârvan, comunicată mie oral, iar Kazarov în ale sale *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*. 1916, Serajevo, p. 13, p. 21, etc., cuprinde şi ştirile privitoare la viața Peonilor, după ce însuşi Tomaschek primise mai multe nume geografice din Peonia în catalogul său toponomastic (II_2, p. 52 ss.) precum Ἄλωρος. Βύμαζος, Βυλάζωρα, *Doberus*, *Tranupara*, *Gurbita*, Ἀστιβός, Πρασιάς, Σαργεντίας.

Elemente toponimice trace în Peonia. Cu unele din aceste nume şi încă câteva se ocupă şi Kazarov, în articolul citat din *Klio*, p. 24, căutând să dovedească rostul lor irilic sau tracic. Amintesc şi eu pe unele din ele, încercând să aduc ca documentare şi alte elemente pentru a demonstrà anumite analogii cu numele trace, care ar indicà într'o oarecare măsură o parte mai largă a neamurilor trace în alcătuirea etnică a Peonilor.

Astfel în numele *Byla-zora*, pe care Tomaschek (I, 18 şi II_2, 61) îl descompune Βυλ-άζωρα, socotind cu dreptate elementul Βυλ- identic cu cel din oraşul iliric Βύλλις sau din numele tribului iliric Βυλλίονες şi apropiind ·άζωρα de oraşul Ἄζωρος din Perrhaebia, în Thessalia nordică, în timp ce Kazarov (*l. c.*, p. 23) indică pentru partea doua alban. *-ura*... eu aşi vedeà un element final trac -ζωρα, documentat poate şi în toponimicul trac Γάζωρος, de lângă Philippi (v. p. 414) şi chiar în Ἄζωρος, care ar puteà fi datorit Brygilor traci, locuitori la poalele muntelui Bermius. Elementul acesta toponomastic ne întâmpină de mai multe ori la Traci cu diferite variante, care arată poate deosebiri dialectale, *-sore*, *-zura*, *-sura*, -ζυρα, în *Alu-sore* (pe Hebrus, la N-V. de Bessapara) [1], care ar fi cel mai apropiat de *Byla-zora*, *Diie-sure*, în regiunea Philippopolis (CIL. VI 32543=2799), *Moca-sura* [2], stațiune la est de Rhaedestus, *Cara-sura* [3], la vest de Pizos, Κουρτου-ζοῦρα şi

[1] Tomaschek, II_2, 55 şi K. Miller, *Itiner. romana*, col. 536 şi harta 168, col. 533—534, p. LXIX, 568 (*Itin. Hierosolym*).

[2] Tom. II_2, 67.

[3] Tom. II_2, 86 şi Seure, *BCH*, XXII, 1898, p. 475 ss.

Κουτζού-σουρα [1] dela Procopiu, ambele în Tracia, Προυπτο-σοῦρα lângă Philippi (v. mai sus p. 391 şi 411), Βρίτ-τουρα (=Βρίσσουρα) din districtul Remesiana [2], Τρα-ζύρα [3], Ζουρο-βάρα, pe locul unde e astăzi Timişoara [4], etc. Am puteà aveà deci foarte bine o variantă peonică -ζωρα, în loc de -ζοῦρα, căci trecerea lui *u* în *o* e destul de frecventă la numele trace (v. p. 395).

Βύμαζος (Ephoros la Steph. Bizant.) are înfăţişarea toponomasticelor trace în -ζος ca Μέτιζος, Στάμαζος, etc. (v. p. 382) cu rădăcina Βυμ-, care pare identică cu Βιμ- din Βίμερος (Proc. *aed.* IV 4, 121, 50).

Doberus, pe care Tomaschek (I, 20 şi II 2, 72) îl crede iliric, are de sigur o variantă în numele staţiunei dintre Amphipolis şi Philippi, numită *Domeros (Itin. Hierosol.)*, al cărei nume s'a format prin trecerea lui β în μ, fenomen cunoscut la numele trace, ca şi la Βενδίς = Μενδίς, şi oraşul peon dela Axios, numit la Homer Ἀμυδών, iar mai târziu Ἀβύδών. Atât *Doberus*, cât şi numele tribului Δόβηρες, pomeniţi de Herodot (V 16, VII 16) şi aşezaţi de Richard Kiepert, *Formae Orbis Antiqui*, XVI Cf. la poalele de nord ale Pangeului au aceiaşi rădăcină tracă, pe care o aflăm atestată în epitetul Eroului trac *Deus Dobrates* pe un relief găsit la Intercisa în Panonia inferioară [5], şi care poate prin metateză a dat şi numele oraşului *Drobeta*.

Ἄστιβος, numele unei localităţi (astăzi Iştib) şi al râului Bregalniţa, în care se îmbăiau regii Peoniei, când se urcau pe tron, e socotit de Beloch (*l. c.*, p. 58) curat grecesc, deşi elementul Ἀστι- ne aduce aminte de neamul odrysic al Astilor (*Astae*), precum şi de numele trac dela Philippi Ἀστι-κόσης (v. p. 434), în timp ce pentru finalul *-bus*, -βος = *-pus*, -πος, care se repetă şi în iliricul *Deurio-pus*, aşi apropià numele personal trac dela Roma *Nasta bus* = **Nesto-pus (Notizie degli Scavi*, 1909, p. 81) ca şi *Muca-pus*, *Deo-pus*, etc., o κώμη Μώσυ-πος (Kalinka, 55), un *vicus Scenopesis*, deci originar *Sceno-pus* dela Capidava în Schiţia Mică, pomenit şi mai sus (p. 431).

Mai jos de *Stobi*, al cărui nume e de sigur în strânsă legătură cu *Styberra*, oraşul Deuriopilor din Pelagonia, erà o sta-

---

[1] Proc., *aed.* IV 11, p. 146 20 şi IV 4, p. 121, 43, (Haury).
[2] Proc., IV 4, p. 123, 14.
[3] Kalinka, 34 II 71 dela Pizos.
[4] Ptol. III, 8, 9.
[5] Hampel în *Archaeol. Értesitő*, XXIII, 1903, p. 316 ss., no. 12, fig. 12. Cf. Mat., în *Ephem. DR.*, I, p. 159.

țiune *Stenas (Tab. Peut.)* care este—e adevărat—ușor explicabilă din grecește „strâmtori, clisură“, dar ar puteà fi raportată la castelele trace amintite de Procopiu în *de aedificiis*, Στένες în districtul Serdica (p. 121, 3, Haury), o alta în Remisiana (p. 123, 25), și Στενε-κόρτα în ținutul Καβετζός, dintre Serdica și Germane (p. 121, 27).

Kazarov conferă apoi pentru *Gurbita*[1] dintre Bylazora și Stobi, pe Γούρβικον din regiunea Naissus (Proc., p. 122, 54) și declară ca sigur trace localitățile *Tranu-para* (K. Miller, *Itiner. romana*, col. 580; Kiepert, *FOA*, XVI, B e), de care apropià numele personal dela Philippi *Tranus* (CIL. III 14206 12) și tribul Τράνι-ψαι, format ca Λάδε-ψαι (Tom. I, 46 desparte Τρά-νιψαι), Ζά-παρα — ca Βέ-παρα, Τό-περα, Βρί-παρος — și Βάργαλα, citate de Hierocles în Macedonia II, care cuprindeà și Peonia, și pe care nu le putem localizà.

De asemenea epitetul lui Apollon atestat în două inscripții găsite la mânăstirea Treskavetz, lângă Prilep, în ținutul Deuriopilor, Ὀτευδανός, cu varianta Ἐτευδανίσκος (Heuzey, *Miss. en Macéd.*, p. 319, no. 125—126), pe care Beloch (*l. c.*, p. 59) și Kazarov (*l. c.*, p. 24—25) îl cred iliric, deși acesta din urmă în altă parte[2] îl numără printre cele trace, este caracteristic trac și e derivat dela o localitate Ὄτευδα = Ἔτευδα[3], cu desinența obicinuită Tracilor -ηνός = -ανός[4], aici și cu forma -ανίσκος (cf. *Apollo Cicanos* dela Roma, CIL. VI 32546 = 2797).

Amintesc în sfârșit faptul că numele râului peonic *Axios* ne întâmpină și la orașul *Axiopolis* din Schiția Mică, apoi numele râului Σαργεντίας, (Tom., II 2, 98, 99, pomenit într'un fragment din Diodor Sic. XXI, 13, păstrat la Tzetzes, *Chiliade*, VI, 470—480), care pare a fi un dublet al râului de lângă Sarmizegetusa[5].

---

[1] Adaug că *Gurbi-ta* e format ca *Tami-ta*, Βάζι-τα, *Drube-ta*, Σκάσση-τα (v. mai sus. p. 412), în timp ce Γούρβι-κον urmează tipul Σούρι-κον.

[2] *Izv. Soc. Arch. Bulg.*, VII, 1919—1920, p. 5—7.

[3] V, pentru aceste epitete Drexler în Roscher, *Myth. Lex.* III, 1231, *s. v. Oteudanos* și Jessen în P. Wiss., *Real-Enc.*, VI, 717 *s. v. Eteudaniskos*.

[4] Cf. pentru această desinență Kretschmer, *Einleitung in die Gesch. d. gr. Spr.*, 192 și *Glotta*, XI, 1921, 277—278 și nota 1; Debrunner, *Griech. Wortbildungslehre*, 1917, § 321; Solmsen în *Idg. Forsch.*, XXX, 1912, 13, 26; Sundwall, *Namen der Lykier*, 41; Kazarov, *l. c.*, la nota 1.

[5] Cf. Tom., II 2, 98—99.

Nume personale trace în Peonia.

Numele greceşti sau ilirice ale regilor Peoniei nu pot formà un argument puternic pentru a atribuì numai în baza lor şi naţionalitatea respectivă întregului popor al Peonilor. Să ne gândim numai la numele trace ale regilor din Pont şi din Bosforul cimmerian! Cu totul altă importanţă ar aveà numele simplilor muritori dintre Peoni, dar din nefericire ele lipsesc cu desăvârşire pentru vremea mai veche. Găsim însă destule urme trace din epoca romană în puţinele inscripţii divulgate până astăzi.

Astfel la Bylazora întâlnim un Μεστρίνος şi o Μεστρία (*Jahresh.*, VI, 1903, *Bbl.* 3, no. 2 = Demitsas, no. 308), un Δούλης (*Jahresh.*, VI, 1903, *Bbl.* 4, no. 4) şi o *Curtilia M(arci) l(iberta) Thraecida (Jahresh.*, VI, 1903, *Bbl.* 9, no. 12); la Stobi o Μευστρία (Dem., no. 295, p. 334 = Heuzey, *Miss. Macéd.*, no. 138), curioasele nume feminine Παψαείνας şi Τεπίαστε (Dem., no. 301, p. 339), primul format ca numele trace feminine *Aulena, Bricena, Cinene, Putina*, Σητείνα, Τζιντίνα, Κουτζένα[1] (v. p. 396) dela o rădăcină necunoscută (cf. toponim. Σκάψα, Νίψα, Τίψος), iar al doilea dela elementul Τεπ-, care poate fi o variantă a lui Τίπας sau Τιπάτης, numele unui conducător al Maedilor la asediul cetăţii Lete de lângă Salonic (Dittenberger, *Sylloge inscr. graec.*[3] 700), format cu sufixul -στε ca şi Κοζίστης, Δίζαστος, Δριγγείστας (v. p. 442). Ambele aceste nume par a fi caracteristice acestei regiuni, deci le putem numì peonice, însă le-am găsit explicaţia cu ajutorul onomasticii trace, ceeace desigur e foarte important pentru raportul dintre Peoni şi Traci.

In partea apuseană a Peoniei, la Deuriopus, în Pelagonia, găsim un Βυρδίων, soţul unei Σιτᾶ, iar nu tatăl ei cum o arată Tomaschek, II 2, 16, iar în aceeaş inscripţie (Dem., no. 287, p. 321= Heuzey, no. 136, p. 331) e pomenit şi un Τίτος Νείνιοος. Βυρδίων este cu siguranţă un nume trac format din element Βυρδ-, *Burd-*, cunoscut în toponimicele *Burdapa*, cu var. *Burdepa* şi *Burdopa*, în Βουρδ-ῶπες, Βουπδ-όμινα, *Burd-ipta* cu varianta Βουρδέπτω, şi poate în numele personale *Burdo* dela Ostia (*Eph. Epigr.*, IX, no. 495, p. 354), *Burdius* dela Roma (CIL. VI 21644) ca şi în epitetul eroului trac Πουρδ . . . (Kal., 204)[2]. Sufixul -ίων e

---

[1] Mat., *Ephem. DR.*, I, p. 183, continuarea notei dela pag. precedentă.
[2] *Ibid.*, p. 153, nota 4 şi p. 154, nota 1—3,

atestat la multe alte nume trace ca Σπαρτοκίων, Δουλαρίων, Σευθάριον, Βειθαρίων, Γερυλλίων, Τορκίων, Συρίων, Βιτίων, Δαλλίων, Ζηρίων [1]. Numele Σιτᾶ ni e cunoscut însă cu corespondentul masculin Σιτᾶς, ca rege al Dentheleţilor la Cassius Dio (Tom. II 2, 43) şi cu genitivul latin *Sita* (v mai sus la p. 396), în timp ce Νείνισος este un ἅπαξ, care poate fi explicat fie prin reduplicarea primei silabe a rădăcinii Νίσος = Νύσ(σ)ος, *Nusa-* (v. p. 400)[2], fie ca un derivat cu sufixul -σος, -ζος, -ζις, ca *Mucasus, Turesis, Brincasus*, dela rădăcina Νειν-, pe care o aflăm şi în numele feminine *Neni* dela Viminacium (CIL. III 14509 [1]) şi *Nene*, soţia lui *Dizias Bitipel* din teritoriul Triballilor (CIL. III 7457 = 6135)[3].

Tot de acolo din Pelagonia este şi o Δαλτιανή, fiica unei *Aurelia Alexandreia* (Dem., no. 285, p. 320 = Heuzey, no. 134, p. 330), pe care Tomaschek II 2, 30, o consideră tracă, comparând-o cu Δέλτις dela Salonic şi cu Ὠρά-δαλτις (v. mai sus p. 395), şi în sfârşit un personagiu cu numele trace cunoscute Μεστύλας Δούλεος (v. p. 388, 393, 438, şi 394, 429 cu soţia Μῶμα (p. 394, 416, 436), şi fiul Μέστριος.

Nume romanizate, formate dela rădăcina tracă Μεστ-, poartă şi doi soldaţi romani originari din Pelagonia, indicându-ne în felul acesta naţionalitatea lor traco-peonică: un pretorian înrolat la a. 177, *M(arcus) Aelius, M(arci) f(ilius), M(a)ec(ia tribu), Mestrianus, Pel(agonia)* (CIL. VI 32638 *b* [8]) şi un *opt(io) leg. II Ad(iutricis)* la Aquincum în Panonia inferioară, *P(ublius) Ael(ius), P(ublii) f(ilius), Maecia, Mestrius, Pela(gonia)* (CIL. III 3350).

Mai amintesc tot ca elemente sigure trace între Peoni un Τήρης Παίων[ος] la Traiana Augusta Beroe din Tracia (Dum.-Hom., p. 353, no. 61 *k*) şi acel *Didas*, guvernator al Peoniei, pomenit la Titu-Liviu (XL, 21, 9, anul 181 a. Chr.; XL, 22, 15; XL, 24, 3; XL, 24, 4; XLII, 51, 6; XLII 58, 8) şi numit într'un loc chiar

---

[1] Mateescu, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico* în *Ephem. DR.*, II, p. 239, *s. v.* Σπαρτοκίων.

[2] Aşà am explicat-o în *Eohem. DR.*, I, p. 155, continuarea notei 7 dela p. preced.

[3] Cf. şi Νάνα lângă Serdica (*Arch. ep. Mitt.*, XV, 1892, 93, 9 = *Sbornik*, VII, 1892, 93), *Nanea* la Prizrend (CIL. III 8239) şi la Ulpianum (*Jahresh.*, VI, 1903, *Bbl.* 33, no. 40), ambele în Dardania vestică; iar de altă parte *Cinene*, fem. din Tomi (CIL. III 7551) şi din Philippi (CIL. III 14206 [18]).

Didas Paeon[1], cu al cărui nume se ocupă atât Beloch cât şi Kazarov, acesta din urmă arătând că se găseşte şi la Traci şi în Asia Mică, în timp ce Perdrizet (*Rev. Et. Anc*, XVI, 1914, p. 400) îl consideră egiptean, deoarece apare des în papyri şi alte monumente egiptene cu diferite variante. Numele acesta pare a fi însă foarte răspândit în lumea veche, fapt care nu ne îngăduie să-i fixăm numai o anumită regiune ca țară de origină. La Traci apare cu varianta Δεῖδας (Dum.-Hom., p. 421, no. 89 *b* = CIG. 2019), Δεῖδις (*Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 95, 5, fig. 48)[2], şi în compusele Οἰο-δεῖδας (Dum.-Hom., p. 421), şi *Didila Suratralis pater* (CIL. XIII 8524).

In sfârşit amintesc încă un nume peonic de formă tracă Ζερμοδίγεστος, variantă Ξερμοδίγεστος[3], nobil peon şi sfetnic de aproape al regelui Audoleon, cel învins de Lysimachos, pe care îl cunoaştem din acelaş fragment din Diodor, păstrat la Tzetzes, care ne atestează şi numele râului Σαργεντίας (v. mai sus, p. 447). El trădează lui Lysimachos locul unde ascunsese Audoleon comorile sale, îngropate, ca şi acelea ale lui Decebalus, în albia unui râu numit Σαργεντίας (în Dacia Σαργετίας), şi joacă deci rolul pe care-l jucase, după Cassius Dio, LXVIII, 14, Βίκιλις, ἑταῖρός τις Δεκεβάλου, al cărui dublet pare a fi, după cum întregul fragment compus din 11 versuri, pare a fi puternic influențat de povestea lui Dio, dacă nu chiar copiat şi aplicat acestor alte persoane din Peonia. Pentru tracismul numelui e vrednică de observat asemănarea între *Zermo-di-gestos* şi *Zermi-ze-getu(-sa)*, ambele începând cu elementul *Zerm-* (var. *Xerm-*), pe care îl aflăm documentat în Ζερμιζίγρα (Ptol. III 8, 8) = *Germi-zera* (Tom., II $_2$, 88), *Zyrma* în *Ta-*

[1] Cf. Kazarov, *Klio*, XVIII, 1922, p. 20 şi A. J. Reinach, în *Rev. Arch.*, 1909 $_2$, p. 64. V. şi Mateescu în *Eph. DR.*, I, p. 209, nota 2. Cf. şi Reisch, *Thes. ling. lat. Onom.* III, fasc. I, 143 şi Schoch în P.-Wiss.-Kroll, *Real-Enc., Suppl.* IV (1924) *s. v.*, 225, care pune la îndoială autenticitatea numelui transmis de Titu-Liviu.

[2] = Filov, *Sbornik*, XXII-XXIII, 1906—1907, art. IV, p. 19, nota 3 = *Klio*, 1909, p. 258 = Kazarov, *Prinos la istoria antică a Sofiei* (bulg.), p. 65, fig. 8.

[3] Cf. Pape-Benseler, *Wörterb. gr. Eigenn.*, 1031, şi Tomaschek, *Brumalia und Rosalia nebst Bemerkungen über den bessischen Volksstamm* (*Sitz.-B. Wien. Akad.*, 1868, p. 383, de unde l-a luat Pauli, *Eine vorgriechische Inschrift von Lemnos*, iar dela acesta Homolle, în Dum.-Hom., *Mélanges*, p. 551.

bula Peutingeriana (Tom. II 2, 78), Σερμεῖς în Chalcidică (*id.*, 79), Ζάρμος (CIG. III 4061), *Zarm[us]* (*Notizie degli Scavi*, 1904, 442), Ζέρμος στρατηλάτης dela Salonic (v. mai sus, p. 398), apoi prin trecerea lui ζ în γ, în *Germe-titha*, *Germane*, *vicus Stelu-germme*, *Germisara*, în timp ce pentru *-digestos*, *-zegetu*, putem apropià Ζιγέθης (*Suppl.*, *Ep. Gr.* I 319) *Gesti-styrum* (Tom. II 1, p. 8, glossa 9 și F. Ribezzo în *Rivista Indo-greco-italica*, I, 1917, p. 306).

Un element important din viața social-morală a Peonilor, care îi apropie mai mult de Traci, întărindu-mi convingerea că erau mai de aproape înrudiți cu aceștia decât cu Grecii și Ilirii, este obiceiul poligamiei amintit de Herodot, V, 16 [1], pe care îl aveau comun cu toate neamurile trace, dar mai ales cu vecinii lor, Maedii și Sintii (Herodot, V, 5) [2], pe care însă nu-l cunoaștem la Greci și nu-l avem documentat nici la Ilirii vechi [3], căci pentru a explică urmele de poligamie la Albanezi, despre care tratează N. Jokl într'o lucrare recentă [4], nu e necesar ca să o presupunem moștenită dela Iliri, unde nu ni e atestată, ci mai degrabă dela Traci, cari au lăsat Albanezilor și o importantă moștenire linguistică [5].

Peonii au fost desigur o populație mixtă, la care elementele trace erau cel puțin tot așà de numeroase ca și cele ilirice și cari n'au nimic de aface cu Grecii, în afară de vecinătatea cu Macedonenii elenici și de influența puternică elenă, care s'a exercitat de timpuriu asupra lor, ca și asupra altor neamuri semi-barbare cu care au venit în atingere. Se pare chiar că în vremea mai târzie elementele trace, documentate în inscripții, devin cele mai importante în Peonia, ca și în Macedonia estică, probabil în urma unei expansiuni a neamurilor trace, care după cucerirea romană nu se mai pot războì între dânsele și se înmulțesc, devenind un factor principal în alcătuirea armatei romane Semnificativă e în

[1] Cf. Kazarov, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, p. 26.

[2] Pentru poligamia la Traci, cf. Tomaschek, *Die alten Thraker*, I, p. 126 și Kazarov, *Beiträge*, p. 12 ss, unde aflăm și indicațiile tuturor locurilor din autorii antici.

[3] Cf. Schrader—Nehring, *Reallexikon d. indog. Altertumsk.*, II (1924). p. 196, *s. v* Polygamie.

[4] N. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Unters. aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin—Leipzig, 1923, p. 4 ss., citat în articolul dela nota 3.

[5] Tom. I, 21, arată că obiceiul Peonilor de a duce regelui țeasta unui vrăjmaș ucis, în schimbul căreia primiau un pahar de aur, își are originea la Traci, în timp ce răzbunarea de sânge 'vendetta' erà ilirică

tot cazul extinderea numelui etnic *Bessus*, asupra altor regiuni balcanice de cât teritoriul de origină *Bessica*, şi frecvenţa lui în inscripţiile soldaţilor, originari din toate regiunile trace, în afară de Dacia, fapt care s'ar puteà explicà printr'o revărsare a seminţiilor trace muntene din Rhodope peste ţinuturile din valea Vardarului şi a Moravei, adică peste Peonia şi Dardania.

Urme trace în Dardania şi Moesia superioară.

Agrianii. Continuând spre miazănoapte cercetarea de până acum a elementelor trace în toponimia şi în materialul onomastic furnizat de provinciile acestea cu populaţia mixtă sau de origină nehotărîtă, ajungem la neamul Agrianilor, pe cari Tomaschek, I, 22, în baza a mai multor mărturii antice îi socoteşte un neam peonic şi prin urmare iliric, căci el admisese în paginile anterioare un raport strâns între Peoni şi trunchiul iliric, acordându-i chiar o importanţă capitală.

Ţinutul locuit de Agrianii aceştia, straşnici războinici şi minunaţi arcaşi, cari, după ce fură supuşi de Macedoneni, serviră cu vitejia lor interesele acestora, erà, după Tomaschek, pe la izvoarele Strymonului, la sud de Dentheleţi, al căror centru erà Pautalia (Kiustendil), în timp ce H. Kiepert (*FOA*, XVII G k) îi aşează cevà mai la miază-noapte şi anume la vest de Serdica şi la nord de Dentheletica. Situaţia lor geografică în mijlocul neamurilor trace, căci în Dardania răsăriteană erau tot aşezări trace, îi arată pe *Agrianes* (la Steph. Bizantinul variantele Ἀγρίαι, Ἀγραῖοι, Ἀγριεῖς) [1] mai degrabă Traci, decât Iliri, şi aşà îi socoteşte şi Hirschfeld în articolul respectiv din *Real-Encyklopädie* [2]. Adaug la aceasta şi existenţa unui râu în Tracia, afluent al lui Hebrus, care poartă un nume aproape identic, Ἀγριάνης (Herodot, IV 90), pe care Tomaschek, II $_2$, 93, îl crede datorit unei metateze din Ἀργίανης, *Ergines*, apoi faptul că cele două regiuni pomenite în listele castelelor reclădite de Iustinian, din περὶ κτισμάτων (*de aedificiis*) a lui Procopiu, şi anume Καβετζός (p.121, $_{11}$, ed Haury) şi Σκασσετάνα (p. 122, $_{21}$), unde întâlnim mai multe localităţi cu nume trace, ca şi regiunea anonimă dintre Kabetzos şi Germane

---

[1] Cf. Tomaschek, I, 21–22.
[2] P.-Wiss., *Real.-Enc.*, I, 891.

(p. 121, 30)[1], par a se fi aflat între Serdica și Germane pe de o parte și între Pautalia și Naissus pe de alta, adică tocmai în ținutul ce se atribue Agrianilor.

Dardanii. La nordul Peoniei, de amândouă părțile cursului de sus al fluviului Axios și până către confluența Moravei cu Nișava, în preajma orașului Naissus, se întindeà ținutul numit după locuitorii săi *Dardania*, care a aparținut Moesiei superioare până la împărțirea lui Diocleţian și Constantin cel Mare, când alcătuì singură o provincie aparte.

Locuitorii Dardaniei erau de sigur un popor mixt, în care elementele ilirice se întâlniau cu cele tracice, ca și în alcătuirea etnică a Peonilor, și așà au fost considerați de toți cercetătorii mai de seamă și în primul rând de Tomaschek, *Die alten Thraker*, I, 23—25 și *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, p. 446, de Kretschmer (*Einleit.*, p. 185 și 245) și de Patsch (în P.-Wiss., *Real-Enc.*, IV, 2155—2157)[2], cari accentuiază în deosebi caracterul lor iliric, întemeindu-se pe unele mărturii antice și pe câteva nume de localități și de dinaști locali[3].

Dardanii au jucat în istorie un rol foarte important și începând dela anul 284, când sunt pomeniți pentru prima dată ca aliați ai Peonilor, ei năvălesc adeseaori în regatul Macedoniei, se opun cu vigoare invaziunii celtice, luptă cu Bastarnii, iar după organizarea provinciei romane a Macedoniei dau mult de lucru comandanților romani, printre cari T. Didius Vulso, C. Sentius, L. Cornelius Scipio, Appius Claudius, C. Scribonius Curio, ș. a., sunt cunoscuți pentru grelele războaie purtate contra Dardanilor, asociați adeseaori cu Scordiscii, cu Maedii ori cu Dentheleții. După ce luptară alături de Pompei și fură apoi bătuți de Antonius, abià în urma campaniilor lui M. Crassus și prin

---

[1] Citez pe cele mai sigure: Βυρσία (cf. Βουρζιάων, *Burziavo*), Σταμαζός, Τούρικλα (cf. *Brucla*, Γένουκλα), Μέδεκα, Τζίμες, Βιδζώ (= Βιζύς), Στενεκορτα, Δανεδέβαι, Βρεγε-δάβα, Βορ-βρέγα, Σαλε-βριες, Δουριες, Βουτεριες, (cf. *Bιtus*, *Dacus* și Βούτεις la Tomi), Βαρβαριες=*Βαρ(α)βριες, Κουτζου-σοῦρα, Ἰτα-βεριες (= Ἰτα-βριες), Βιμερός, Σκεντουδιες, Σκάρες (p. 121), Στραμεντιας, Ἰτα-δέβα Ἄλαρον, Μαγιμάς, Βουττις (p. 122).

[2] Cf. și Lübker, Geffcken-Ziebarth, *Reallexikon*, p. 269.

[3] Exemple: *Monunius*, Μύτιλος, Λόγγαρος, *Baton*, apoi tribul Γαλάβριοι.

organizarea provinciei Moesia se liniştiră şi Dardanii, romanizându-se în parte şi contribuind mai târziu cu numeroşi recruţi la susţinerea militară a imperiului[1].

Nume geografice trace în Dardania. Oraşele mai importante ale Dardániei erau *Scupi*[2], (Skoplje) numită mai târziu *Iustiniana prima*, *Ulpiana* devenită apoi *Iustiniana secunda*, *Naissus*[3] şi altele mai mici, cunoscute numai din Itinerarii sau din Tabula Peutingeriana şi din listele lui Procopiu din *de aedificiis*, cartea IV 4. Insuşi numele *Scupi*, (Σκοῦποι, var. *Scopi*, Σκόπια) trebue să fie trac, căci îl aflăm aproape identic la un castel Σκούπιον şi la un altul Σκοπέντζανα din regiunea Serdica (Procop., *aed.* IV $_4$, p. 121, $_2$ şi $_{10}$; Haury), de unde derivă poate şi epitetul Eroului trac Σκοπηι . . . (*Izv. Muzei*, p. 133, no. 188) dintr'o inscripţie găsită la Sotiriţa, în districtul Bresnik, la vest de Sofia (Serdica), pe care l'aşi completă Σκοπη[νός], aşezând în acest sat bulgăresc localitatea pomenită la Procopiu. Cu aceeaş rădăcină tracă *Scup-*, *Scop-*, stă de sigur în legătură şi numele personal Σκοπιάδης, *signum* al unui Τράλις Δολήους ὁ καὶ Σκοπιάδης din Tracia (Dum.-Hom., p. 357, no. 61 *z*[3]; cf. Tom., II $_2$, p 8), şi poate încă epitetul Dianei *Scop·titia* (CIL. III 14207[41] = Kalinka, 172). Tomaschek mai apropie şi râul Σκόπας din Bitinia, apoi numele personal Σκοπάνης dela Kyzikos[4].

Şi numele patriei împăratului Iustin I, unchiul lui Iustinian, asupra originii cărora voi revenì cevà mai departe, *Bederiana* (Βεδερίανα)[5], aşezată de Heinrich şi de Richard Kiepert (*FOA*, XVII şi XVI) lângă graniţa peonică, este, după mine, un toponimic mai degrabă trac decât iliric, a cărui rădăcină apare în glossa βέδυς, în localităţile Βεδυνδία, Βεδύ-σ:ρος, Βε(δύ)διζος şi în numele

[1] Cf. pentru acestea Tom., *l. c.*, Strazzulla, în *Bessarione*, 1901—2, fasc. 64, p. 24—25; Max Fluss în P.-Wiss.-Kroll-Witte, *Real-Enc.*, II A, 833—834 şi Münzer, *ibid.*, 864.

[2] Fluss, în P.-Wiss.-Kroll-Witte, *Real-Enc.*, II A, 910 *s. v.*

[3] Cf pentru Dardania în genere Forbiger, *Hdb. d. alt Geogr.*, III, 748—749; Evans în *Archaeologia*, XLIX, 1885, p. 1—167 şi H. Kiepert, *FOA*, XVII (1894), *Bbl.*, p. 4.

[4] Cf. Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel* în *Sitzungsberichte der Wiener Akad.*. *Phil.-hist.-Klasse*, XCIX, 1881, p. 446.

[5] Cf. Tomaschek, în Pauly-Wissowa, *Real-Enc.*, III 184 *s. v.* In *Chron. Pas h.*, 611, o găsim cu varrianta Βένδαρα: Ἰουστῖνος ὁ Βενδαρίτης (în loc de Βεδεριανίτης).

personale trace: *Baedarus, Bedarus, Bedoris*, Βέδαυρος, (cf. şi 'Αρχοβάδαρα în Dacia la Ptol. III 8. 6), pe când la Iliri nu aflăm decât numele unui singure staţiuni dalmat ne *Bedini (Geogr. Rav.* IV 19). Finalul -ίανα e de sigur roman, dar e adaptat şi la alte nume geografice cu rădăcina tracă ca: Μωκατίανα, Μακκουνίανα, Βεδαΐανα, Τουττιανά, Μανίανα, Σουσίανα, Μεδίανα, Τιμίανα, toate înşirate de Procopiu în ţinuturi trace.

In timp ce *Tauresium* (Ταυρίσιον), numele satului natal al lui Iustinian, de lângă Bederiana (Procop., *aed.* IV $_1$, p. 105; Haury), ca şi *Theranda* [1], pe drumul dintre Ulpiana şi Lissus în Dalmaţia, par a nu aveà legături evidente cu toponomastica tracă, o altă staţiune, *Anau-sarus*, cunoscută nouă din *Tabula Peutingeriana* şi din *Geograful Ravennat* [2] şi aşezată de H. Kiepert pe drumul dintre Scupi şi Naissus, pe latitudinea Ulpianei (*FOA*, XVII G i), prezintă neîndoelnice analogii pe de o parte cu numele localităţilor trace *Anasamus* dela Dunăre, între Oescus şi Novae [3], 'Ανάδραιμος, numele edonic al oraşului Amphipolis (Steph. Biz., v. mai sus, p. 409) şi 'Ανα-γογκλί, castel din Haemimontium (Proc., *aed.* IV $_{11}$, p. 147, $_{14}$; Haury), iar de alta cu 'Αντι-σάρα, *Germisara, Deu sara*, Παδι-σάρα, *Sapri-sara*, toate aşezări cunoscute în ţinuturi trace (v. mai sus p 409).

Dela Strabo (VII 5, p. 316) cunoaştem şi numele a două seminţii dardanice în regiunea Scupi şi în vecinătatea Maedilor traci, Γαλάβριοι şi Θουνάται, socotite de toţi cercetătorii ca ilirice, prin compararea mai ales a numelui Galabriilor cu Calabrii iapygici din Italia meridională [4]. Aşi aveà de observat însă că de numele acestor Γαλάβριοι am puteà tot aşà de bine apropià numele râului *Calabaeus*, atestat într'o inscripţie bilinguă, care cuprinde drepturile acordate de Romani Histrianilor din Schiţia mică şi ne arată *fines Histrianorum* (V. Pârvan, *Histria*, IV, 1916, p. 556 ss.,

---

[1] Cf. Forbiger, *op. cit.*, III, p. 749 din *Tab. Peut.* şi *Geogr. Rav.*

[2] Cf. Tomaschek, în Pauly-Wissowa, *Real-Enc.*, I, 2075—2076, *s. v.*

[3] Tomaschek, în P.-Wiss., *R.-E.*, I, 2064 *s. v.* din *Tab. Peut.*, *Geogr. Ravenn.* şi *Not. dign. or.* 37. Tomaschek crede că *ana-* tracic corespunde grec. ἀνά- şi germ. *an-*.

[4] Cf. Patsch, în Pauly-Wissowa-Kroll, *Real-Enc.*, VII. 512 513; Tomaschek, I, p. 23—24; H. Kiepert, *Formae Orbis Antiqui*, XVII, *Bbl.* 4, Anm. 44.

no. 15—16 = *Suppl. Epigr. Gr.*, I 329)[1], sau să-i socotim ca nişte Γαλα-βρίοι, locuitori ai unei aşezări Γαλα-βρία, pentru care am aveà analogia cu Γαλαῖοι ciconici şi Γαλλαική (Tom. II 2, 87) şi cu elementul final -βρια, atât de răspândit la Tracii de sud (v. mai sus, p. 399). In ce priveşte apoi Θουνάται, Tomaschek însuşi (I, 24) emite ipoteza că ar puteà fi o formă ilirică pentru numele unor resturi de neamuri thynice, rămase în Dardania.

Nume trace de localităţi în Dardania la Procopius. Posedăm încă, în afară de aceste nume, un material foarte bogat de toponomastică dardană, documentat însă numai în listele cetăţilor şi castelelor, zidite şi reconstruite de Iustinian, şi întocmite de Procopius (*de aedificiis*, IV 4, p 119—120 şi 122—123, ed. Haury), care ne dovedesc într'o largă măsură caracterul tracic al regiunii, deşi nu avem posibilitatea să le aşezăm precis sau măcar aproximativ pe hartă, decât în marginile unui district întreg şi uneori numai ipotetic.

Voi înşirà aici pe toate acelea, care se arată a aveà analogii cu numele trace, documentându-le cu tot materialul ce am la dispoziţie şi urmând, în lipsă de o sigură orientare geografică, ordinea listelor lui Procopius, care numai ordine nu se poate numì, deoarece el pare a nu fi cunoscut regiunea şi nici harta ei, ci a folosit numai cataloage sau acte ale serviciului de lucrări publice însărcinat cu construirea şi repararea fortificaţiilor imperiului, unde erau înscrise numai cu menţionarea oraşului principal al regiunii sau al provinciei însăşi (de pildă Macedonia, Tesalia, Dardania, apoi oraşul Sardica, ţinutul Kabetzos, un oraş anonim, oraşele Germenne şi Pauta(lia), ţinutul Scassetana, oraşul [Naissus?], ţinuturile Remisiana şi Aquensis, pp. 119—124, ed. Haury).

Astfel între castelele nouă, zidite atunci în Dardania găsim:

a) Ῥαβεστόν (p. 119, 44; ed. Haury[2] = p. 280, 43, ed. Bonn), care e format dela rădăcina tracă Ῥαβ-, Ῥηβ-, cunoscută în nu-

---

[1] Cf. şi V. Pârvan, ***Consideraţiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice***, 1923, p. 2—3.

[2] Ediţia aceasta publicată de casa de editură Teubner din Lipsca, (1906), este citată de obiceiu cu numele celui ce a lucrat-o, J. Haury, în timp ce aceea mai, veche, apărută în *Corpus scriptorum historiae byzantinae* la Bonn. (ed. Weber, 1838) şi pregătită de W. Dindorf, e citată numai ed. Bonn.

mele personale *Rabocentus, Raebucentus*, Ῥηβού-κενθος, Ῥηβού-λας (v. mai sus p. 433) şi în numele râului Ῥῆβας cu valea Ῥηβαντία din Bitinia (Tom., II 2, 96)[1]. Partea a doua, care este un sufix -στόν (= -στος, -στε, -στα, etc.), ne întâmpină şi în toponimicele Ἔμα-στος, tot din Dardania (Proc. 120, 35), Βεμά-στες, dintre Serdica şi Germane (Proc. 122, 2), Παρνοῦ-στα (Proc. 121 24), în regiunea Kabetzos, care erà poate în teritoriul Agrianilor (v. mai sus p. 452), Ῥαίδε-στος, cu variantele *Resi-sthon, Resi-sto, Regi-sto*, numele mai nou al oraşului Bisanthe dela Propontis[2], *Gera-stos* în ţinutul Serdicei (Tom., II 2, 88), *Sio-sta*, la gura Jiului (*Ibid.*, 80), râul Ἀγγί-στης, afluentul Strymonului în Edonis (*Ibid.*, 93), în timp ce Βράτζιστα (Proc. 122, 48) din regiunea Naissus pare mai degrabă slav şi echivalent cu *Bratişte*. Acelaş sufix l'am aflat şi documentat în numele personale Δριγγείστας, Κοζίστης, Δίζαστος, Τεπιάστε (v. mai sus p 442 şi 448).

b) Ἀκρένζα (Proc. p. 119, 46, ed. Haury = p. 280 45, ed. Bonn), format după tipul toponimic trac în *-za, -ssa*, ca Τύρισσα, Τίριζα, Μίεζα, Ζύλουζα, etc. (v. p. 381—382), dela elementul Ἀκρ-, care apare şi în Ἀκρέμβα din Macedonia (Proc., p. 119, 1) şi poate şi în *Agrianes*, şi ar puteà rezultà prin metateză dela rădăcina Ἀρκ-, din *Arci-dava*, Ἀρκίννα, Ἀρκο-βάδαρα, toate în Dacia (Tom., II 2, 54) şi Ἀρκοῦνες, între Serdica şi Germane (Proc., 121, 38)

c) Τεριάς (Proc., p. 119, 47, Haury = p. 280, 46, Bonn), pentru care cf. neamul tracic al Terizilor (Τέριζοι), cari locuiau lângă capul Τίριζις, din sudul Dobrogei nouă (Tom., I, 97); apoi Τειρίσταοις (Scylax, 67) şi numele personal foarte răspândit *Teres*, Τήρης, cu derivatele *Terinus* şi Τήραλας.

d) Δροῦλλος (Proc., p. 119, 48, Haury = p. 280, 47, Bonn), a cărui analogie evidentă cu *vicus Trullensis* (= Τροῦλλος; CIL. III 14409 = 12390 şi 14412[3]) din Moesia inferioară, a fost remarcată încă de Dobrusky (*Sbornik*, XVIII, 1901, p. 758). Aproape omonim e numele personal *Drules*, genit. *Drulentis*, dela Ciumakovţi, din teritoriul Triballilor (CIL. III 12395 = p. 2316 47 =

---

[1] V. şi Pape-Benseler, *Wörterb. d. gr. Eigenn.*, p. 1304—1305.

[2] Oberhummer, în P.-Wiss., *Real-Enc.*, III, 500—501, *s. v. Bisanthe*; Tomaschek, II 2, 68; Kalopothakes, *De Thracia provincia romană*, 31. Cf. şi Ῥου-βουστα în Schiţia mică (Proc., p. 148, 41).

Kalinka, 408), cu variantele sale *Droles* (CIL. III 10469 din Aquincum) şi Δρύλης, gen. Δρυλέους, (G. Seure, *Rev. Et. Anc.*, XIV, 1912, p. 160, nota = G. Mendel, *Cat. Mus. Ott.*, no. 1034).

Printre castelele restaurate de Iustinian în Dardania am ales următoarele, care ni se par înrudite cu toponimia şi onomastica tracă:

e) Τεζούλη (Proc., p. 119, $_{52}$, Haury = p. 280, $_{51}$, Bonn), derivat cu sufixul -λη, -λα, ca Βεργούλη, Ῥακώλη, Ῥακούλη, Οὐερζέλη, Καβύλη, Κρωβύλη [1], dela elementul Τεζ-, pentru care cf. numele personale trace Τεῖσις (Kalinka, 177), *Taesis* (*Izvěstija Muzei*, p. 80, no. 113, fig. 56) [2].

f) Βεσίανα (Proc, p. 119 $_{54}$, Haury = p. 281, $_{2}$, Bonn), care pare a fi un simplu dublet al localităţii Βεσαῖανα (p. 120, $_{42}$ — 281, $_{47}$), cu variantele *Bessaiana*, *Bezaiana* (ed. Bonn, *index*, p. 542), tot în Dardania [3], ne arată o localitate bessică cu terminaţia romanizată ca şi *Bederiana*, *Mocatiana*, etc., şi care ar fi un toponimic asemănător cu *Bessa-para* tracică.

g) Μασκᾶς (Proc., p. 119, $_{55}$, Haury = p. 281, $_{3}$, Bonn), a cărei rădăcină ni e atestată şi în compusul toponomastic Μασκιοβρία dintr'o inscripţie descoperită în distictul Razgrad din Bulgaria răsăriteană (*Izvěstija Muzei*, p. 169, no. 216, fig. 138 = Inscr. Gr. Rom., I, 1435) şi poate şi în numele castelului Βάσκον din Tracia (Proc., p. 146, $_{36}$, Haury), prin trecerea lui *b* în *m*, ca la *Doberus* şi *Domerus*, *Bendis* şi *Mendis*, Βέρμιος şi Βέρβης, Ἀβυδών şi Ἀμυδών [4], Τίμισις şi *Tibiscus*, (v. mai sus p. 446).

h) Ζυσβάες (Proc., 120, $_{1}$, Haury = p. 281, $_{6}$, Bonn), format probabil prin sincopă dela Ζυσ(ι)-βάες, al cărei element iniţial ni e documentat şi în localităţile Ζουσι-δαύα din Dacia (Ptol., III 8, 8),

---

[1] Cf. Mateescu, *l. c.*. în *Ephem. DR.*, I, p. 144 şi nota 1.

[2] La Riditae în Dalmaţia aflăm un *Tizus* şi un *Tizius* (CIL. III 2788 şi 2775); cf. Kretschmer, *Einl.*, p 239, nota. Ribezzo, *La lingua dei Messapi*, p. 6, nota 1, îl crede veneto-iliric, dar în forma Τεῖσις şi Τεισίας e întrebuinţat des şi de Greci, d. ex. în IG. II Suppl., IG. IV, IG. V$_2$; cf. Fr. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit*, 1917 (Halle a. d. S), p. 419—420. Citez ca simplu 'curiosum' şi numele Τιζάλος în CIG. IV 8616.

[3] Cf. Tomaschek, în P.-Wiss., *Real-Enc.*, III 328.

[4] Pentru acest oraş al Peonilor cf. Tomaschek, I, 17; Pape-Benseler, *Wörterb. gr. Eigenn.*, p. 76; Hirschfeld în P.-Wissowa, *RE.*, I, 129 şi 1990.

așezată de H. Kiepert pe lângă râul Buzău (*FOA*, XVII D o), Ζωσί-τερσον din Tracia (Proc., *aed.* IV 11, p. 146, 16, Haury), *Sauzu-para* în Tracia, Σουσί-ανα la Dunăre în Moesia superioară (Proc., IV 6, 18, p. 128, Haury), în timp ce pentru -βάες putem apropià stațiunea *Bao* dintre Viminacium și Horrea Margi (*Itiner. Hieros.*, 565, 3) sau toponimicele terminate în -βία ca 'Οζωβία, Καρραβία, *Salsovia*.

i) Πετρίζην (Proc., p. 120, 3, Haury = p. 281, 8, Bonn), a cărei formă corectă trebue să fie Πέτριζα, ca Εὔτριζα, Ζύλουζα, etc., derivat dela elementul traco-dacic Πετρ- din numele geografice: Πέτρες, în regiunea Aquensis din Moesia superioară (Proc., 123, 47, Haury), *Petra*, cetate a Maedilor asediată de Filip V (Titu-Liviu, XL, 22, 12), *Petris* (ablat.), stațiune în Dacia, între Germisara și Ad Aquas (*Tab. Peut.*), Πέτρα, oraș în Macedonia (Diod. Sic., XXXI, 11), Πετρο-δαύα, (Ptol., III 8, 7) așezată de H. Kiepert pe Siret, mai jos de Bacău (*FOA*, XVII C o) și Μαρκί-πετρα de lângă Serdica (Proc., p. 121, 4, Haury).

j) Βελάς (Proc., p. 120, 6, Haury = p. 281, 11, Bonn), care poate fi identică cu Βήλλα, tot din Dardania, (Proc., p. 120, 21 = p. 281, 26) și deci un dublet al acesteia, a cărei rădăcină tracă ne întâmpină și în numele următoarelor localități, atestate toate la Procopiu: Βέλλουρος în Sappaica, lângă Porsulae (Proc., *aed.*, IV 11, 7, p. 143, Haury), care din sat devenise oraș, Βελε-δίνα, lângă Abrytos în Schiția mică (Proc., p. 148, 39), Βηλα-ϊδΐ-παρα, în Tracia (Proc., p. 146, 25), Βηλα-στύρας în Haemimontium (Proc., p. 147, 8).

k) Δάβανος (Proc., p. 120, 11, Haury = p. 281, 16, Bonn), care e probabil un derivat dela δάβα, *dava*, cunoscut în foarte multe toponimice geto-dacice de tipul *Suci dava* și în glossa δέβα, la Hesychius λέβα, care însemnează 'așezare, localitate' (Tom., II 1, p. 9, glossa 10 și II 2, p. 70). In ce privește sufixul -νος, putem compară următoarele: *vicus Carbri-nus* (CIL. VI 32543), Μόσυ-νος, *Gaga-nae*, Κούβι-νος, Γρασΐ-νος, Κάλαρ-νος, Μυρκΐ-νος, Σκουά-νες, *Zorla-nae*, Δωρίο-νες, 'Ρουκκό-νιον, Νίσκο-νις, Μύρτη-νον, Πουσί-νον, Βιτζια-νόν [1].

l) Κούβινος (Proc., p. 120, 12, Haury = p. 281, 17, Bonn), format, ca și Δάβανος, cu sufixul -νος, dela o rădăcină a cărei va-

[1] Cf. Tomaschek, II 2, p. 52—89, *sub verbis*. Pentru sufixul -νος la nume personale v. Mateescu, în *Ephem. DR*, I, p. 102—103, nota 2.

riantă, cu trecerea, frecventă la Traci, a lui *u* în *o*, o găsim în numele altui castel din Dardania Κοβέν-κιλες (Proc., p. 120, $_{50}$) şi în numele unui conducător al Trerilor, Κῶβος, pomenit la Strabo (I, p. 61; Tom., II $_2$, 49) şi poate şi în Κῶβρυς, portul Kardiei în Chersonesul tracic (Scyl. 67 şi Theopomp la Steph. Biz.)

m) Γέρματζα (Proc., p. 120, $_{13}$, Haury = p. 281, $_{18}$, Bonn), citit în ediţia Bonn Γέτμαζα şi chiar Γέτβαζα (v. *Index*, p. 548), este de sigur o variantă dela Γέρμαζα, care aparţine tipului Ζύλουζα, Ε'ίτριζα, căci τζ apare adeseaori la Procopiu în loc de ζ, de pildă în Κάβετζος, Λάβουτζα, Ἐδετζίω, Κουτζου-σοῦρα, Λούτζολο, etc Rădăcina *Germ-* este neîndoelnic tracă şi o aflăm şi în Γερμάς (Proc., p. 122, $_9$), *Germa-ne*, *Germe-titha*, vicus *Stelugermme*, *Germi-sara*, *Zermizegethusa*, numele peonic *Zermodigestos* şi numele traco roman *Germanus*, etc. (v. mai sus, p. 450—451).

n) Δουρβουλιανά (Proc., p. 120, $_{16}$, Haury = p. 281, $_{21}$, Bonn: Δουρβουλίη), pe care, despărţind-o Δουρ-βουλιανά, am puteà-o compara cu *Duro·storum*, Δουρό-τελις (IGR. I, no. 591 = 1432) şi Δουρίες, în timp ce a doua parte pare mai de grabă ilirică (Βυλλίς, *Bulliones*, Βουλι-βάς, Βουλαττώ) şi am aveà deci o formaţiune mixtă traco-ilirică, după cum *Bylazora* pare a fi iliro-tracică [1] (v. mai sus, p. 445—446).

o) Σούρικον (Proc., p. 120, $_{17}$, Haury = p. 281, $_{22}$, Bonn), format dela rădăcina, frecventă la Traci, *Sur-* şi atestată în toponimicele Σούρας din Haemimontium (Proc., p. 147, $_{15}$, Haury), *Suritani*, 'ethnikon' într'o inscripţie comentată mai sus (p. 426 ss.) de lângă Philippi (*BCH*, XLVII, 1923, p. 57, no. 15), Σουρε-γέθης şi *Suregethes*, epitet al Eroului trac (*Arch. ep. Mith.*, XVIII, 1895, p. 112, $_{20}$ = Dum. Hom., p. 322, no 2 şi V. Pârvan în *Rivista di filologia classica*, Torino, LII, 1924, p. 310) [2], iar prin trecerea lui *s* în *z*, Ζουρο-βάρα (Ptol. III, 8, 9), apoi finalul *-sura*, *-sore*, *-zura*, *-zora* din *Moca·sura*, Προυπτο-σοῦρα, Κουτζού-σουρα, *Alusore*, Βυλά-ζωρα, etc. (v. mai sus, p. 445—446) şi numele personale *Surus*, Σοῦρις, *Surio*, *Suratralis*, *Surisca* [3]. In ce priveşte finalul, cf. Δορτι-κόν, *Burti-cum*, Δία-κον, Τίμα-κον, Γούρβι-κον, toate în

---

[1] Am puteà însă presupune descompunerea *Durbu-l-iana*, şi în cazul acesta am aveà metateza rădăcinii din *Drube-ta*.

[2] Cf. pentru aceste nume Mateescu, în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 158—159 şi note.

[3] Mat., *l. c.*, p. 177—178, nota 4.

ţinuturi trace [1], şi Αὔλαρ-κον, Ἄρτα-κον, cari pot fi terminate şi în -κος, sau -κη, din epitetele divine Αὐλαρκηνός şi Ἀρτακηνή [2].

p) Κούσινες (Proc., p. 120, 18, Haury = p. 281, 23, Bonn), pare deasemenea trac, de tipul Σκουά-νες, Δωρίο-νες, Νίσκο-νις, Κούβι-νος, etc. (v. p. 459), derivat dela rădăcina Κουσ-, pe care o cunoaştem şi în localitatea frigiană Κούσεα (Sterret, *Papers of the Amer. School*, Athens, III, no. 375. 9) [3], în castelul dela Procopiu Κουτζούσουρα (p. 121, 43), cu varianta din ediţia Bonn, Κουζούσουρα (p. 282, 44), în numele personale trace *Cusala* (CIL. III 10276) şi Κύζη *ex Dacia* (CIL. III 14184 9), Κουσίας (V. Pârvan, *Histria* IV, 1916, p. 596 ss., no. 20), Κούτζης, general trac sub Iustinian, sarmaticul Κουζαῖος (Latyschew, *Inscr. orae sept. Ponti Eux.*, II, 79), format ca tracicul Δερναῖος, şi Μελτό-κουζος, atestat într'un papyrus (*Flinders-Petrie Pap.* III 29 *f*, 3), care pare o variantă a lui Μιλτο-κύθης ὁ Θρᾷξ dela Xenofon (*Anab.* II 2, 7). De altfel elementul Κουσ-, prin trecerea lui *u* în *o*, pare a fi acelaş cu Κοσ-, Κοζ-, care e deasemenea foarte fecund şi l'am întâlnit odată în Odomantica în numele Κοζείλας şi Κοζείκενθος, la p. 435, unde am dat şi alte exemple.

q) Τουττιανά (Proc., 120, 19, Haury = p. 281, 24), format cu terminaţia romană ca şi Βεδερίανα, Μωκατίανα, etc. dela rădăcina Τουτ(τ)-, pe care o aflăm adeseaori în numele trace, uneori cu varianta *Tiut-* [4], precum în *vicus Tiutiamenus* (CIL. VI 32543), râul dacic Τούτης, care după Tomaschek (II 2, 98), poate fi Begheiul de astăzi din Bănat, planta dacică τουτάστρα (Tom. II 1, p. 34, no. 55) şi numele personale, sigur trace, *Tutius, Mani f.*, *Dansala* (CIL. XIII 7050), *Tutius, Buti f.*, *Dacus* (Dipl. milit., Velkov, *Izvestija Inst. Arch. Bulg.*, I', 1923—1924, p. 94 ss.), Τούτενες Ἐπτακέντου (CIL. III 14159 1 = IGR., III 1374), Τουτώρειος Δαισίου (*Izvĕstija Muzei*, p. 104, nota 1), Τιούτη (Kalinka, 268), Τιοῦτα Διζᾶδος (*BCH*, XXI, 1897, p. 129, no 13) şi Τιοῦτα Κρονίδου (Dum.-Hom., p. 338, no. 47), frigianul Θιουθιους [5].

---

[1] Tomaschek, II 2, p. 52 ss., *sub verbis*.
[2] Mat., *l. c.*, p. 239 şi 240.
[3] Cf. Ruge în P.-Wiss.-Kroll, *Real-Enc.*, XI (1922), 2232.
[4] După Arkwright, *Phrygian and Lycian names*, în *Journ. Hell. St.*, XXXVIII, 1918, p. 65, Τιουτα = Τουτα, *i* fiind numai inserat în rădacina originală *Tut-*.
[5] Cf. şi *Tautomedes, ala Tautorum* (ap. Tom. II 2, 38). Cf. Mat., *l. c.*, în *Ephem. DR.*, p. 155, nota 1. La Iliri nu cunoaştem alt n me înrudit, în afară de acela al reginei *Teuta*, soţia lui Agron.

r) Βήλλα (v. mai sus, *j*).

s) Κατρέλατες (Proc., p. 120, $_{22}$, Haury = p. 281, $_{27}$, Bonn), pare a fi un derivat toponimic format cu terminaţia -ατες, -ατης ca şi *Deus Dobrates* (*Archaeol. Értesitő*, XXIII, 1903, p. 316, no. 12), Θεὸς μέγας Δερζελάτης (Kalinka, 114 = IGR, I, 1439). Am aveà deci un *vicus* Κατρελάτης în loc de Κατρεληνός sau *Catrelensis*, a cărui rădăcină erà o variantă a elementului *Cetr-* cunoscut în numele Κετρίπορις, Κετρῆζεις, Κετρέ-ζερις, *Cetrila*, documentate şi mai sus (p. 419), care apare şi în numele castelului Κατρά-σεμα, tot din Dardania (Proc., p. 120, $_{48}$). Ca exemple pentru trecerea lui *e* în *a* citez *Nasta-* şi *Nest-*, *Serdica* şi *Sardica*, *Dentheletae* şi Δανθαλῆται (*Dansala*), *Sarmizegetusa* şi *Zermizegetusa*, *Scaptopara* şi Σκέπτων κώμη, *Rabocentus* şi *Raebucentus*, Ζάλδαπα şi Ζέλδεπα, Κάρσις şi Κέρζος, *Apta-* şi *Epta-*, etc.[1], (v. mai sus, la p. 402).

Acelaş radical pare a fi şi în *Scatrae*, staţiune la sud de Anchialus (*Tab. Peut.* şi *Geogr. Rav.*), unde însă s'a adaus o sibilantă iniţială ca la Σκάψα din Chalcidică, numită şi Κάψα, Κάμψα, Σκεντου-δίες şi *Cento-zaera*, Σκάλπα şi Καλπα-ποῦρα, etc. Cf. şi Σκατρῖνα în Moesia (Proc., 147, $_{55}$).

t) Κασύελλα (Proc, p. 120, $_{23}$, Haury = p. 281, $_{28}$, Bonn) e un derivat toponimic cu terminaţiunea -λα, var. -λη (cf. Τεζούλη la p. 458), ca şi următoarele alte exemple trace: Ἄρβιλα, Βραῖολα, *Potula*, Ζαῖελα, Σουίτουλα, Ἄρμουλα, Κύρμιλα (Κερμίλλα), Ἄρσιλα, Οὔηρζηλα, Σπόρτηλα, Κέκωλα, etc.[2], în timp ce rădăcina Κασύ- ni e atestată de numele personale Κασίγνακις (Head, *HN*[2], 283), în numele de localităţii Κασεήρα din Rhodope (Proc., p, 145, $_{22}$, Haury), Κάσσητα, variantă (Proc., ed. Bonn, *Index*, p. 544 şi Tomaschek II$_2$, 84) a satului Σκάσσητα (Proc., p. 122, $_{21}$, Haury), aşezat între Pautalia şi Naissus, poate tot în cuprinsul Dardaniei, Κασι-βόνων din Haemimontium[3] (Proc., p. 146, $_{41}$, Haury) şi în

---

[1] Cf. Mateescu, în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 98, nota 6, p. 103 şi nota 10, p. 118 şi nota 10, p. 231 şi nota 2.

[2] V. pentru toate acestea *ibid.*, p. 144, nota 1.

[3] In peninsula balcanică nu aflăm alte analogii pe lângă acestea trace, în afară de Κασσώπα din Epir, cu locuitorii ei Κασσωποί, de unde derivă şi numele castelelor macedonene Κασσωπας şi Κάσσωπες din Procopiu. Un castel cu numele Κασσία găsim la Procopiu (p. 122, $_{50}$) în lista care corespunde ţinutului Naissus.

numele divin, care pare un epitet, poate al Eroului trac, *Sanctus Case-bonus* dintr'o inscripție găsită la Trn, vest de Serdica, lângă granița Dardaniei (CIL, III 8256).

u) Πρισκού-περα (Proc., p. 120, 25, Haury = p. 281, 30, Bonn), formațiune toponimică mixtă, ca și *vicus Longino-para, vicus Agat(h)a-para,* Σαβινι-βρίες, Μαρκο-δαύα, numele *Ursu-centhus,* exemple pe care le-am mai adunat odată la olaltă [1]. Pentru finalul *-pera,* variantă dela *-para,* (ca și *-deva, -dava*), mai cunoaștem exemplele Ἰσγί-περα din Tracia (Proc., p. 146, 6, Haury) și Τόπερα din Remesiana (Proc., p. 123, 21).

v) Δαρδά-παρα (Proc., p. 120, 27, Haury = p 281, 32, Bonn), care are un omonim în Remisiana (Proc., 123, 39, Haury), dacă cumvà nu o fi un simplu dublet al acesteia, rezultat dintr'o scăpare din vedere a lui Procopiu, care și-a transcris un singur nume în două regiuni diferite. Tracismul acestui nume a fost recunoscut mai de mult și erà chiar socotit de Tomaschek (I, 25) și de Patsch (în P.-Wiss., *Real Enc.*, IV, 2155 și 2180) ca principala dovadă pentru infiltrațiile trace în neamul iliric al Dardanilor, iar elementul *Dard-*, pe care Tomaschek îl crede iliric, în legătură cu albanezul *dárdhe*, 'pară' (după v. Hahn *Dardani* = cultivatori de peri, agricultori), ne întâmpină și în numele soldatului trac dela Roma *Dardisa* (CIL. VI 32536), a cărui patrie e Anchialus.

w) Λάσβαρος (Proc., p. 120, 30, Haury = p. 281, 35, Bonn), format dela rădăcina Λασ-, care până acum nu ni este încă documentată în onomastica și toponimia tracă (cf. însă sarmaticul Λάζενος din Panticapaeum, Latyschew, *Inscr. orae sept. Ponti Euxini,* II, 29 *B* 25) [2], și din elementul final toponimic -βαρος, echivalent cu -παρος, variantă dela -παρα, ca și Σού-βαρας din districtul Remesiana (Proc., p. 123, 15, Haury) în loc de Σου(ά)-παρα

---

[1] V. pentru acestea Mateescu, în *Eph. DR.*, I, p. 162, unde trebue șters Βρουτο-βρία, citată de mine dela Stephanus Bizant. după Seure, *Rev. Arch.*, 1915 [1], p, 78, nota 2, (cf. Pape-Benseler, *l. c.*, p. 230), căci acest oraș e în Baetica Hispanica și a fost corectat *Brutobriga* în baza monetelor romane (v. Hübner, în P.-Wiss., *R-E.*, III 906).

[2] Cf. totuși și castelul din regiunea [Naissus] Λαύτζονες (Proc., p. 122, 55, Haury), care poate fi echivalent cu Λάζονες, Λάσονες, întrucât amplificarea lui *a* în *au* ni e atestată și în *Mucatralis, Mucatraulus, Sasa* și *Sausa, Bedarus* și Βέδαυρος, Κερσί-βαυλος (Haed, *HN* [2], 285) în loc de Κερσί βαλος, acesta ca *Decebalus, Dri-balus, Dini-bales,* Βαζό-βαλις.

(conform tipului Σουά-βαστας, Σουέ-γωγμε, Σουί-τουλα şi numele personal *Sua-vithus*), Γέμ-βερο din regiunea *Aquensis* (Proc., p. 124, $_6$), în loc de Γέμ-περος, adică Γέμ-παρος, Ζουρο-βάρα (Ptol., III, 8, 9) în loc de Ζουρο-πάρα (Timişoara?), ceeace ar indicà elemente trace din sud în Dacia. Schimbarea lui *p* în *b* e atestată şi de exemplele: Σπί-βυρος (Proc., p. 148, $_{10}$, Haury) în loc de Σπί-πυρος, poate pentru a evità repetarea lui π, *Nastabus* şi *Nastabius* în loc de *Nestopus* şi *Nestopius*, *Deobus* pentru *Deopus*, *-boris*, *-borus*, *-bolis*, *-byris* pentru -πορις, *-porus*, etc., în *Piro-borus*, Πιρο-βορι-δαύα, *Dutu-bori-nis*, Μουκά-βορις, Μουκά-βουρ, Μουκά-βουρις, Δαρού-βυρις, Ἀσ-βολίς, *Asbolo-dina*, *Az-bora*, apoi *Zibir* şi *Ziper*, *Bie-pucus* în loc de *Pie-bocus*, *Zin-ebtus* în loc de *Zin-eptus*, Βίη-φοι şi Πιέ-φειγοι, Ζιβοίτης şi Ζιποίτης [1].

Pentru varianta -παρος, -παρον (= -βαρος) a elementului toponimic -παρα cunoaştem următoarele exemple: Βρί-παρον (Proc., p. 121, $_5$, Haury), Βρί-παρο (Proc., 123, $_{35}$), Τό-παρον (Proc, p. 145, $_{29}$), Βεσσού-παρον (Proc., p. 146, $_3$) = *Bessa-para*, Ὑμαυ-πάρου-βρι (Proc., p. 146, $_{29}$), Κηρι-πάρων (Proc., p. 146, $_{40}$), Αὐθι-πάρου (Proc., 147, $_{16}$), şi Δωδό-παρος (Kalinka, 165) [2], în timp ce Ἀθύ-παρος dela Tomaschek II $_2$, 55, poate fi Ἀθυ-πάρα, căci ni e cunoscută numai din epitetul lui Sabazios Ἀθυπαρηνός (Kalinka, 185).

x) Καστελλοβρέταρα (Proc, p. 120, $_{31}$, Haury = p. 281, $_{36}$, Bonn), pe care l-aşi emendà Καστελλο-βρε-πάρα, socotindu-l ca o formaţiune toponimică mixtă ca şi Πρισκού-περα şi celelalte, citate la p. 463, format cu amândouă finalele trace aşà de răspândite, -βρία (-βρε-) şi -παρα, cum le mai aflăm aşezate, în ordine inversă însă, în numele castelului Ὑμαυ-παρου-βρί(α) din Tracia, pomenit mai sus pe această pagină. De altfel în sprijinul emendaţiei mele, care corectează pe τ în π, aduc şi varianta Βρίταρο din ediţia Bonn (p. 284, $_{48}$ şi *Index*, p. 543) pentru numele Βρίπαρο, cum e cetit exact de Haury (p. 123, $_{35}$).

y) Ἐδετζίω (Proc., p. 120, $_{32}$, Haury = p. 281, $_{37}$, Bonn), probabil variantă coruptă dela Ἐδεζώ, Ἔδεζος, Ἴδιζος, forme pe care le putem presupune pe baza tipului tracic în -ζος şi a rădăcinei Ἰδ-, cunoscută nouă în numele geografice *Idimum* şi

[1] Cf. pentru acest fonetism Mateescu, în *Ephem. DR.*, I, p. 97 şi nota 11; p. 103 şi nota 4.

[2] = *Arch. ep. Mitt.*, X, 1886, p. 142 = Dum. Hom., p. 362, no. 62 [20] = *Rev. Et. Gr.*, 1902, p. 35, no. 5.

Ἴδακος, Ἴδη (Tomaschek, II 2, 56) şi în numele personal Ἰδί-βλων (Kalinka, 294), iar cu varianta *Ed-* în numele de trib Ἠδωνοί, *Edoni*.

z) Δίνιον (Proc., p. 120, 33, Haury = p. 281, 38, Bonn) e format dela rădăcina tracă cunoscută în toponimicele Δινι-σκάρτα, Δινο-γέτεια *(Dini-guttia)*, în elementul toponomastic *-dina*, frecvent în Schiţia mică: Ἀλι-δίνα (Ἀλτῖνα), *Amlai-dina, Asbolo-dina*, Βασσι-δίνα, Βελε-δίνα, Βιο-δίνα, Ῥεσι-δίνα, *Ulu-dina* (= *Ul-tina, vicus Ultinsium*[1], după V. Pârvan, *Ulmetum* II 2, 1914, p. 344 ss.), precum şi în multe nume personale ca Δίνης, *Dinis, Dinaeus, Dinens*, Δίνων, *Dinlla*, Δινεῖλας, *Ziadinnius, Diasdinus, Dinicentus, Dinibales* şi altele înşirate şi mai sus (v. p. 421)[2].

aa) Κέκωλα (Proc., p. 120, 34, Haury = p. 281, 39, Bonn), toponimic cu terminaţia -λα, ca şi Κασύελλα (p. 462) şi ca toate celelalte citate acolo, a cărei rădăcină Κεκ- nu-şi află analogii în limbile greacă şi latină, dar nici la numele ilirice. Ar puteà fi însă o variantă prin schimbarea lui ι în ε a elementului Κικ- din tribul Κίκονες (Tom. I, 42) şi din epitetul lui *Apolon Cicanos* dela Roma[3], care arată existenţa unei localităţi *Cica*, Κίκη ori Κίκος. Ca simplă asemănare citez o κώμη Κοκελωνέ[ων] din Bulgaria *(Izv. Inst. Arch. Bulg.*, II, 1923—24, p. 74, no. 17, fig. 19).

bb) Ἔμαστος (Proc., 120, 35, Haury = p. 218, 40, Bonn) e format ca Ῥαβε-στον, *Gera-stos* şi celelalte citate mai sus (p. 457) dela radicalul Ἐμ-α, pe care îl aflăm cu schimbarea vocalei în Ὑμαυ-παρου-βρί(α), amintit la pagina precedentă. Interesantă este asemănarea fonică cu Βέμαστες (Proc., 122, 2), dintre Serdica şi Germane.

cc) Καπόμαλβα (Proc., 120, 37, Haury = p. 281, 42, Bonn), format din elementul trac Καπο-, cunoscut în toponimicele *Capidava*, din Schiţia Mică, Καπι-στούρια, în districtul Bessapara (Proc., p. 146, 4), Καπού-στορος, corectat de Tomaschek II 2, 84, în loc de Κοπού-στορος (Proc., 148, 51), o Κάπαζα în Epir, care are formă sigură de nume trac (Proc., p. 117, 40), *Capora*, aşezată de To-

[1] Cf. Tomaschek II 2, p. 53 ss, *sub verbis*, şi Mateescu în *Ephem. Dacorom.*, I, p. 184.

[2] V. şi Seure în *Rev. Et. Anc.*, XXV, 1923, p. 310, nota 1—3 şi Mateescu, *l. c.*, p. 195—196, nota 5.

[3] V. pentru acestea Mat., *l. c.*, p. 143.

maschek pe Nistru[1], în timp ce pentru -μαλβα avem orașul dac *Malva* (Tom. II 2, 66), de unde *Dacia Malvensis*.

dd) Κουινώ=*Quino* (Proc., p. 120, 40, Haury—p. 281, 45, Bonn), a cărui rădăcină, cu schimbarea lui *n* în *m* ca Μέστος și Νέστος, Στράν-βαστα și Στράμ-ιτα, Άργανό-κιλι și Άργαμώ, *Mysius* și *Nysius*[2], o găsim în compusul Κουιμέ-δαβα (*Quime-dava*) din Remesiana, cu varianta Κουμού-δεβα (Proc., IV 1, p. 106 și IV 4, 123, 29, Haury) și poate în numele satului din regiunea Philippopolis, completat de mine *vicus C[ui]menos*[3] (CIL. VI 32543), dela *Cuimus* sau *Cuime*, ca și în toponimicul completat de Seure Κου[ιμουδα]πηνός dela un sat *Quimu-d-apa*, format ca Μούνδ-επα, *Burd-apa*, Ζάλδ-απα.

ee) Βέρζανα (Proc., p. 120, 41, Haury = p. 281, 46, Bonn), pe care Tomaschek îl presupune iliric (?) (II 2, 59), deși rădăcina Βερζ- nu este atestată în nici un nume dalmato-iliric, de cât în forma *Bers-*, aparține mai probabil toponomasticii trace, în care aflăm o stațiune *Berzamae* în Tracia, între Anchialus și Kabyle (*Geogr. Rav.* IV 7), *Bersovia* în Bănat (astăzi Jidovin), numită în singurul rând păstrat din *Comentariile lui Traian* asupra războaielor dacice (*ap.* Priscian, VI 14) *Berzobis, Verzela* în epitetul lui Dionysos Οὐηρζεληνός[4], iar cu schimbarea, așà de obicinuită în limba tracă, a lui *z* în *g*, ca Ζερμίζιγρα și *Germisara*, *Zerula* și *Gerula*[5], etc., în numele trace de localități Βέργη, Βέργισον, Βεργούλη (*Vergule*). Pentru sufixul toponimic femenin -να, -νη, cf. Τιούγκα-να, Τιμέ-να, Άρκί-(ν)να, *Acmonia*, Άρσε-να, Οὐρ-βρία-να, Τορώ-νη (Tomaschek, II 2, p. 53 ss., *sub verbis*),

ff) Βεσαΐανα (v. p. 458 *f)*.

gg) Άρσα (Proc., p. 120, 43, Haury=p. 281, 41, Bonn) așezată și de Tomaschek (II 2, 54) printre numele trace și comparată de el cu Άρσαζα din regiunea [Naissus] (Proc., p. 122, 41), Άρσενα tot de acolo (122, 34) și cu Άρσιῆται dacici dela Ptolemeu[6], la care eu aşi adăogà Άρζον din Tracia (Proc., p. 146, 14, Haury) și

---

[1] Cf. Patsch în P.-Wiss., *Real-Enc.*, III, 1544.

[2] Mateescu, *l. c.*, p. 152, nota 3.

[3] *Ibid.*, p. 155, nota 4.

[4] Dobrusky în *Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p 92, no. 14, completat de mine în *Ephem. DR.*, I, p. 144.

[5] Kretschmer, *Einleitung*, p. 231; Seure, *Rev. Arch.*, 1915[1], p. 92 și nota 4; Kazarov, *Izv. Soc. Arch. Bulg.*, II, 1911, p. 180.

[6] Cf. Tomaschek, în Pauly-Wissowa, *Real-Enc.*, II, 1277, *s. v. Arsietai.*

'Ασγ-αρζος din Haemimontium (Proc., p. 147, 27), format ca 'Ασγίζους (Proc., 147, 38) cu varianta 'Ασγι-ζάνη (ed. Bonn, *Index*, p. 541 şi Tom., II 2 55).

hh) Βερμέζιον (Proc., p. 120, 47, Haury=p. 281, 52, Bonn), cu varianta din ediţia Bonn Βερμέριον, poate fi derivată numai dela radicalul *Berm-*, care ni este atestat în numele muntelui Βέρμιος din Macedonia, lângă care locuiau Brygii tracici (Tomaschek, II 2, 89). Şi numele Βέρβης, pe care l'am citat mai sus dintr'o inscripţie dela Philippi (p. 423), pare a conţineà acelaş element, trecut prin fonetismul β = μ.

ii) Κατράσεμα (Proc., p. 120, 48, Haury = p. 281 53, Bonn), ca şi Κατρέλατες (v. p. 462, s), deci trebue descompus Κατρά-σεμα, însă pentru -σεμα nu avem alte analogii trace până acum.

jj) Κοβεγκίλες (Proc., p. 120, 50, Haury = p. 281, 55, Bonn), care e primit şi de Tomaschek, II 2, 86, printre numele trace, dar fără să i se arate înrudirea cu ele, trebuie descompus în elementele Κοβέν-, documentat mai sus la numele Κούβινος (p. 459 *l*), şi -κιλες pentru care cf. 'Αργανό-κιλον în regiunea *Aquensis* (Proc., p. 123, 51), 'Αναγον-κ(ι)λί în Haemimontium (147, 14), *Siro-cellae* de lângă Apri în Tracia, tribul *Cele-geri* (Tomaschek, I, 87) şi râul Ζιόν-κελος, afluent at lui Ergines (Tom, II 2, 98), Κελέββα în Tracia (*Bull. Corr. Hell.*, XXXVII, 1913, p. 148) şi etnicul Κελληνός (Kalinka, 314), staţiunea *Cillium* dintre Pizos şi Philippopolis.

Aruncând acum o privire înapoi asupra acestui catalog de nume de localităţi, documentate şi dovedite ca având strânsă înrudire cu toponomastica tracă sau aparţinând chiar cu siguranţă acesteia, vom constată că dintre cele 69 castele înşirate de Procopiu în Dardania, nu mai puţin de 36, adică mai mult de jumătate [1], alcătuiau elementul trac al regiunii, dând acestuia o preponderanţă incontestabilă faţă de elementele toponimice şi probabil şi etnice ale celorlalte naţiuni conlocuitoare, dintre care ne-am fi aşteptat să găsim în primul rând pe Iliri, potrivit ştirilor antice care ne vorbesc despre naţionalitatea ilirică a Dardanilor şi potrivit părerii lui Tomaschek. Abia 7 din celelalte 33 nume de castele ar puteà fi atribuite, după mine, Ilirilor şi anume: Λίστη,

[1] Numai 9 din ele sunt înscrise în catalogul lui Tomaschek, II2, şi aproape toate acestea fără a li se arătà analogiile trace. Cu numele acestea de castele din Procopiu se ocupă şi dl Alex. Philippide în noua d-sale operă, *Originea Românilor*, vol. I (1925), asupra căreia mi-a atras atenţia dl prof. Ş. Dragomir.

de care putem apropià castelul Λίστρια din Epir, pomenit tot de Procopiu, Γένζανα, poate mai bine Γεντίανα, în legătură cu numele *Gentius*, Μουλατώ sau Βουλατώ, varianta din ed. Bonn, *Index*, p. 552 (cf. Βουλιβάς, castel în Epir, triburile ilirice Βουλινοί, Βυλλίονες), Κάτταρος, Κατταρηκός şi Κατταφέτερος, pentru care cf. *Decatera*, *numerus Cattharensium*, (*Cattaro?*), Σέρετος ca Σερέτιον din Dalmaţia (Cass. Dio, LVI, 12, 1), dacă nu o fi cumvà în legătură cu *Siretul* de la noi şi din unele regiuni slave.

Alte două ar puteà fi puse în legătură cu toponomastica celtică şi cu îndelungata prezenţă a Scordiscilor în peninsula balcanică, unde-i aflăm ca tovarăşi de incursiuni ai Dardanilor şi ai Maedilor în Macedonia romană: Βλεζώ[1] (cf. *Blesenses*, *Bleza*, *Blaesi* în Galia) şi Ῥοτοῦν[2], pentru care cf. *Rotomagus*.

Patru sunt probabil numiri greceşti datorite influenţei culturale elenice: Πτωχεῖον, Εὐτυχιανά, Μιλετής, Παμ(φ)ίλινος, iar 16 altele par a fi romane sau romanizate şi erau locuite probabil, în afară de locuitorii băştinaşi ai Dardaniei, în parte romanizaţi prin infiltraţiile elementului roman colonizator, şi de coloniştii romani înşişi, cari aduceau cu ei limba latină impunând-o ca limbă a statului şi a funcţionarilor provinciali. Găsim astfel următoarele nume, mai mult sau mai puţin stâlcite: Λαβέριον, Κάστιμον, Καστέλλιον, Βικτωρίας, Κεσίανα, Κέσουνα, Οὐσίανα (?), Κελλιριανά, Βικτωριανά, Βαλλεσιανά (*Valeriana?*), Βεριννιανά, Καστελῶνα, Κοίντου (*Quintu*), Μαρκελλιανά, Πριμονιανά, Ἀρία (=*aria*, *area?*), în timp ce alte 4, pe care nu le pot explicà altfel, ar fi poate de adăugat la lista celor trace: Πέντζα, Ἄζετα, Μανίανα (derivat dela *Manius* roman sau dela *Manius* trac din *Tutius Mani f. Dansala*, Μανί-μαζος, Δούσ-μανες?), Λάβουτζα, pentru care cf. trac, -λεβα din Ἀβρο-λέβα.

Tot în Dardania cunoaştem şi numele unui *vicus Perdica*, patria unor *milites praetoriani ex Dardania*, pomeniţi într'o inscripţie dela Roma (CIL. VI 32605 = 2845). In afară de posibilitatea unei legături cu numele regal şi nobil întrebuinţat de Macedoneni, *Perdiccas*, am atras atenţia altădată (în *Ephem. DR.*, I, p. 128—129) asupra asemănării fonice finale cu toponimicele trace *Serdica* şi *Ardica* — *vicus Ardicenus* (CIL. VI 32543=2799).

---

[1] Tomaschek, II 2, 63 *s. v.* Βλέτζος îl trece printre numele trace. Cf. Καβετζός, Σκαπλιζώ, Βιδζώ, Ὀδρίουζο la Procopiu, *aed.*

[2] Cf. însă un Ῥόδος, τὸ γένος Θρᾷξ *ap.* Tom., II 2, 29.

Nume geografice trace în regiunea Naissus.

După bogata listă a castelelor (φρούρια), zidite şi refăcute de Iustinian în Dardania, Procopiu înşiră câteva nume de lângă oraşul Σαρδική (Sofia de astăzi) din Tracia, apoi cevà mai multe din ţinutul *Kabetzos*, ἐν τῇ Καβετζῷ χώρᾳ, pe care l'am presupus mai sus (p. 452) ca aparţinând, împreună cu *Scasseta-na*, teritoriului Agrianilor, şi în sfârşit o mulţime de nume trace de castele — unele terminate în -ιες — într'o regiune anonimă (* * * νέα μεν', p. 121, 30, — p. 122, 5, ed. Haury) înainte de lista, mai săracă, din preajma oraşului *Germenne* (lângă Dupniţa), aşezat la S. de Serdica şi V. de Pautalia (Kiustendil).

Dacă socotim pe hartă aceste trei oraşe în cele 3 colţuri ale unui triunghiu[1], atunci în interiorul triunghiului acesta, locuit de Dentheleţi şi de Agriani, pe cursurile de sus ale Strumei, Mariţei şi Iskerului am aveà de căutat atât regiunea Kabetzos, cât şi localitatea sau ţinutul anonim de mai sus, cu toate cele 45 de castele, numite de Procopiu aici, de oarece după grupul localităţilor dela Germenne urmează înşirarea a cinci nume geografice ὑπὸ πόλιν Παυτά(λια). Ceeace stârneşte mai ales uimirea noastră este mulţimea castelelor şi deci a aşezărilor de lângă ele într'un mic district muntos, mai restrâns chiar decât judeţul Gorj al nostru.

Dar toate aceste ţinuturi sunt situate la estul frontierei dardanice, în cuprinsul provincei Tracia, unde toponimia tracă e la ea acasă. Deci iată ordinea lui Procopiu! Din Epir trece la nord în Macedonia, apoi se întoarce iarăşi spre sud în Tesalia, pentru a sărì în urmă în Dardania, de unde alunecă tocmai în Tracia, la Serdica[2], capitala provinciei Dacia mediterranea. De aici revine din nou spre sud la Germanne şi se îndreaptă în sfârşit către apus, la Pautalia. Continuă după aceasta cu catalogarea a cinci nume de castele dintr'un ţinut necunoscut, ἐν χώρᾳ Σκασσετάνᾳ (Proc., p. 122, 21-26), şi apoi ne face cunoscută o lungă listă de localităţi în teritoriul unui oraş, al cărui nume este din nefericire pierdut: ὑπὸ πόλιν δὲ . . . . . νέα μέν (p. 122, 27). Considerând însă că înainte de lista oraşului acesta anonim am aflat *Pautalia*, iar după ea urmează castelele ἐν χώρᾳ Ῥεμισιανισίᾳ (p. 123, 13), adică ţinutul *Remesiana* din Moesia superioară, am puteà admite

[1] Vezi H. Kiepert, *FOA*, XVI G k.

[2] Cf. pentru Serdica Fluss-Oberhummer, Pauly-Wissowa-Kroll-Witte, *Real-Enc.*, II A, 1669—1671.

cu oarecare probabilitate că Procopiu, după regiunea *Scassetana*, aşezată undeva la graniţa traco-dardanică, a trecut cu expunerea materialului său toponomastic în partea de vest a Daciei mediterranea, pe teritoriul vechii provincii Moesia superioară, pe care o părăsise mai înainte, după Dardania, şi a continuat cu cele două oraşe însemnate ale Daciei mediterranea, *Naissus* şi *Remesiana*, care îi mai rămăseseră de înşirat după celelalte trei, *Serdica*, *Germane* şi *Pautalia*. El se mişcă deci în marginile cataloagelor sau actelor privitoare la serviciul de reconstruire a fortificaţiilor imperiului lui Iustinian, care erau probabil rânduite după provinciile de atunci, mai restrânse, aşà cum rezultaseră în urma pulverizării marilor provincii organizate de August, făcută la începutul secolului IV. Dela Serdica (p. 121, $_1$) şi până la regiunea *Aquensis* (p 123, $_4$), Procopiu nu iese din cuprinsul provinciei Dacia mediterranea şi de aceea ni se pare aşà de probabilă identificarea oraşului anonim mai sus pomenit cu centrul Naissus, care aparţineà de fapt tot ţinutului locuit de Dardani [1].

Atât regiunea Scassetana, cât şi aceea dinprejurul oraşului, pe care îl presupun Naissus, cuprind o mulţime de nume de castele, care îşi află cu înlesnire analogii în toponimia sau în onomastica tracă:

a) Σκασσετάνα (Proc., p. 122, $_{21}$, Haury) presupune o localitate Σκάσσετα, variantă dela Κάσσητα, pomenită în ed. Bonn, (*Index*, p. 544), care e formată după tipul *Surita*, *Gurbita*, *Drubeta*, din elementul trac Κασ-, din Κασύελλα, Κασεήρα, etc. (v. p. 462), prin punerea înainte a sibilantei Σ, ca şi în alte exemple trace, precum: Σκεντου-δίες şi *Cento-zaera*, *Centetra*; Σκάλπα, Σκαλπιζώ şi Καλπα-πούρα; Ζδεβρήν şi Δέβρη; (la Procopiu); Σκάψα, Σκέμψα şi Κάψα, Κάμψα; Σκαρι-πάρα, Σκαρίωτα şi Καρί-στορα, Καρά-σουρα, etc.; *Scapora* şi *Capora;* Σκεληνός (Kal. 176) şi Κελληνός (Kal. 314); Σκουλκό-βουργο (Proc.,) şi Κούλκου-σσος; *Scatrae*, Σκατρῖνα şi Κατρε-λάτες, Κατρά-σεμα; Σκάρσα (Kal. 135) şi *Carsium*, Καρσι-δαύα; Σκοστόκης şi *Costo-boci* [2].

---

[1] Din unele indicaţii ale lui Tomaschek, II $_2$, la diferitele nume de localităţi din această regiune, primite în catalogul lui de nume trace, pare că şi el făceà această identificare, fără să o spună undevà precis, pe cât ştiu.

[2] Cele mai multe din aceste exemple au fost pomenite mai sus în această lucrare, iar celelalte sunt la Tom. II $_2$, p. 53 ss, *s. vv*.

b) Ἄλαρον (p. 122, 22), pentru care cf. Ἄλωρος, *Alorus*, Ἀλι-δίνα, Ἄλ-αππα, (la Tom. II 2, 54—55).

c) Μαγιμιάς (p. 122, 23); cf. *vicus Magaris* (CIL. X 1754), numele personal *Magava* (CIL. III 7389) și topon. Ἐργαμία (la Procopiu), *Sadamia (Itin. Ant).*

d) Βάλαυσον (p. 122, 25), poate corupt în loc de Βάλαυσος, ca toponimicele Trace în -σος, -ζος, de tipul Κούρπισος, Μέτιζος și dela rădăcina ce aflăm și în *Ballanstra*, Βάλλα, Βάλσια (Tom. II 2, 58).

e) Βούττις (p. 122, 26) în ediția Bonn Βοῦτις (p. 283, 30), pentru care cf. Βουτερίες și Βόττες în ținutul anonim dintre Serdica și Germane (Proc., 121, 40 și 121, 46), *B[ut]eri-dava* în Schiția Mică, completat de V. Pârvan (la CIL. III 14447 și *Histria*, IV, 1916, p. 633, no. 30) și numele personale Βούτης (Tom. II 2, 16), Βούτεις dela Tomi *(Arch. ep. Mitt.*, VI, 1882, p. 19, 39), și *Butus*, genit. *Buti*, tatăl lui *Tutius, Dacus* (Dipl. mil. în *Izv. Inst. Arch. Bulg.*, II, 1923—24, p. 94 ss).

f) Στραν-βάστα (p. 122, 30) ca *Tasi-basta*, Ζερο-βάστα, Βί-βαστος, Σουά-βαστας, pomenite mai sus (p. 384, 414—5), cu elementul inițial Στραν- = Στραμ- din Στραμεντίας (Proc., p. 122, 3), Στράμινα (*Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 112, no. 19) și poate Στράμβαι din Chalcidică (Steph. Biz)

g) Ἄλδανες (p. 122, 31), se descompune Ἀλ- (v. mai sus, *b*) și -δανες din Δανε-δέβαι (Proc., 121, 28) și *Diur-danus* (CIL VI 2408 și 3451).

h) Ἄρσενα (p. 122, 34), cf. Ἄρσα la p. 466, *gg*), format ca Βέρζα-να, etc.

i) Βράρκεδον (p. 122, 35), format din elementele Βράρ- și -κεδον, pentru care cf. numele de femee edonic Βραυρώ (Tom. II 2, 17) și stațiunea din Tracia *Breiero-phara*[1], iar de altă parte stațiunea *Cedonia* (Sibiiu?) din Dacia (*Tab. Peut.* și *Geogr. Rav.*).

j) Σαβινι-βρίες (p. 122, 38), după varianta din ed. Bonn (p. 283, 42), primită și de Tomaschek (II 2, 78), în timp ce Haury citește Σαβινίριβες (cf. și ediția Bonn, *Index*, p. 556) care e de sigur o formă coruptă de vreun copist. *Sabinibries* acesta romano-

[1] Cf. însă o stațiune *Brara* în Germania superior (*Geogr. Rav.*, IV 26, p. 232).

trac trebue alăturat de *Priscupera* (v. mai sus, p. 463, *u*), iar pentru finalul -βρίες, în loc de βρία, mai avem la Procopiu exemplul Σαλε-βρίες, probabil Ἰτα-β<ε>ρίες şi poate Βαρ(α)-β<α>ρίες.

k) Τιμίανα (p. 122, $_{39}$), cu varianta Τιμβίανα (ed. Bonn, *Index*, p. 559 şi Tom. II$_2$, 75) e un derivat cu sufixul roman *-iana* dela radicalul trac Τιμ-, din *Timacum* (*Tab. Peut.* şi *Geogr. Rav.*), Τιμένα (Proc., IV 6, 18, p. 128, Haury), *Timo-gitia (Itin. Ant.)*

l) Κάνδιλαρ p. 122, $_{40}$), pentru care cf. Tomaschek, II$_2$, 84.

m) Ἄρσαζα (p. 122, $_{41}$); cf. Ἄρσα mai sus, p. 466 (*gg*), format ca Ζύλουζα.

n) Γάρκες (p. 122, $_{45}$), de care putem apropià numele personale *Garcenus* sau *Carcenus* (*Izvěstija Muzei*, p. 119, no. 161, fig. 91) şi Κάρκος (Dum.-Hom., p. 421, no. 89 *h*).

o) Πίστες (p. 122, $_{46}$); cf. Πιστουφρούριον şi Πίστιρος, Πίστα la Tom. II$_2$, 65, apoi numele personal Πιστοῦς, Πεῖστος [1].

p) Δούσμανες (p. 122, $_{47}$), apropiat de Tom., II$_2$, 75, şi de δυσμενής „übelgesinnt", însă despărţindu-l Δούσ-μανες găsim ambele elemente documentate ca trace în Δαουσ-δαύα şi Οὐρ-δαούς, după cum avem *civitas Ausdecensis* şi *Usdicenses, Saucidapa* şi *Sucidava* etc.[2], şi resp. în *Manius*, *Dansala* (CIL. XIII 7050), Ἥρως Μανί-μαζος (IGR. I, 831) şi castelul Μανίανα din Dardania (Proc., 120, $_{24}$).

q) Ὀλόδορις (p. 122, $_{49}$), pentru care cf Ὀλό-βαγρα din Macedonia, *Oloros (ap.* Tom. II$_2$, 57), numele personal *Olu-per* (CIL. XIII 8304) şi de altă parte Δορί-σκος, Δωρίονες, Δουρίες, *Durostorum* (Tom. II$_2$, 73), numele personal *Doroturma*[3] (Dipl. milit. în *Année Épigr.*, 1909, no. 105).

r) Οὐρβρίανα (p. 122, $_{52}$), descompus chiar de Tomaschek, II$_2$, 57, Οὐρ-βρίανα, dela elementul trac Οὐρ- din Οὐρ-δαούς (Proc. p. 146, $_{32}$). In ce priveşte partea finală îmi pare evidentă împerecherea hibridă a elementului toponomastic trac -βρία cu sufixul latin *-iana,* romanizându-se astfel un nume geografic trac, care sună probabil Οὐρ-βρία.

---

[1] Cf. Mateescu în *Ephem. DR.*, I, p. 164 şi nota 1.

[2] V. pentru *u=au*, Mateescu, *Emendaţiuni la CIL.*, în *Bulet. Comis Monum. Istorice*, VIII, 1916, fasc. 33, p. 38—39.

[3] *Ibid*, p. 30 şi nota 3.

s) Γούρβικον (p. 122, 54), format ca Τίμακον, Σούρικον, etc. (v. p. 460—1), dela o rădăcină, pe care am întâlnit-o și în Peonia în numele așezării *Gurbi-ta* (v. p. 447 și nota 1).

t) Λαύτζονες (p. 122, 55), a cărui formă originală a putut fi Λάζονες, în legătură cu Λάσ-βαρος (v. mai sus, p. 463, nota 2).

u) Δουλίαρες (p. 123, 1), derivat dela rădăcina Δουλ-, ca și numele personale Δουλή-ζελμις, Δουλίων, Δουλαρίων, *Dulazenus*, etc., citate mai sus (p. 394—395 și 429)[1].

v) Μεδίανα (p. 123, 2), pare un corespondent romanizat al numelui Μέδεκα (p. 121, 19), din districtul Kabetzos și poate să însemneze o așezare a Maedilor, cari locuiau mai la sud, pe Strymon. Cf. și numele Μήδοκος, Μῆδος, Μήδα, Μηδοσάδης (Tom. II 2, 23—24), *Medus* (CIL. III 14354 22), *deus Μηdyzeus* (CIL. III 6120), Οἰ-μήδης (*Izv. Muzei*, p. 160—2, no. 209).

w) Τιούγκωνα (p. 123, 3), format ca Βέρζα-να, Ἀρκι-ννα Ἄρσε-να (v. p. 466), dela elementul Τιουγκ-, pe care l-am aflat, fără inserțiunea acelui ι, în numele odomantic Τωνκα-ίλλας (v. mai sus, p. 435).

x) Μουτζιανικάστελλον (p. 123, 7), în loc de Μουκιανι-κάστελλον, ca și Μουτζί-παρα (p. 124, 12), din regiunea *Aquensis* în loc de Μουκί-παρα, poartă numele unui Trac romanizat, căci *Mucianus*, Μοκιανός, înlocuiește la Traci pe *Mucapor*, *Mucatralis* și alte derivate onomastice dela aceeaș rădăcină (v. mai sus, p. 436).

y) Βούρδωπες (p 123, 8), format dela elementul trac Βουρδ-, cunoscut în numele geografice, amintite și mai sus în acest studiu (p. 448), *Burdapa*, cu variantele Βούρδεπα și Βούρδοπα, Βουρδόμινα, *Burdipta*, var. Βουρδέπτω, și în numele personale *Burdius*, *Burdo*, Βυρδίων.

z) Δέδβερα (p. 123, 11), cetit în ed. Bonn Δέβρερα (p. 284, 24), cu varianta Δέρβερα (*Index*, p. 457). Dacă lectura lui Haury e socotită ca mai bună, atunci putem presupune Δέδ-βερα în loc de Δεδ(ού)-παρα, cu schimbările amintite mai sus (p. 463—4) ca Γέμβερο = Γέμ-παρος, în timp ce pentru lectura lui Dindorf am aveà argumentul existenței unei alte localități în Haemimontium Δέβρη (Proc., p. 147, 34), și numele personal Δίβρης dela Amphipolis.

[1] Pentru terminația *-res*, găsim în Procopiu exemplele Ἀργένταρες și Φαρδνορες.

z¹) Χεσδούπαρα (p. 123, $_{12}$), al cărei element iniţial apare cu variantele Χερδου-, Κερδ-, şi în numele castelului din ţinutul Pautaliei Χερδού-σκερα (p. 122, $_{18}$) şi în acela al satului Κέρδωζα de lângă Philippi (v. p. 411) şi ar puteà fi echivalent, ca o formă dialectală, cu Κιστι- din Κιστί-διζος din Moesia inferioară (Proc., p. 148, $_{12}$), şi din Κιστο-βῶκοι,· Κυστωβοκοί, *Coisstoboci* [1].

Din întreaga listă de 45 de nume de localităţi ale regiunii *Scassetana* şi *[Naissus]*, majoritatea de 27 aparţine iarăşi toponomasticei trace, ca şi în Dardania propriu zisă. Dacă mai adăogăm la aceasta şi faptul că însuşi numele oraşului *Naissus*, pus de Tomaschek (II 2, 95) în legătură cu *Navissus* (cf. De-Vit, *Totius latinitatis Onomasticon*, IV, 633) trebue comparat, în ce priveşte sufixul *-ssus*, cu toponimicele trace Σάκισσος, *Odessus*, Ὀρδησσός, Πάθισσος, Πανυσσός, Αἴβυσσος, *Aegissus*, Κούλκουσσος [2], etc., şi că alte câteva nume, cu rădăcinile nedocumentate încă, ale listelor respective, ca Λουκουνάντα, Βερκάδιον, Γρόφφες, Νώγετο (acestea şi la Tomaschek, II 2, p. 53 ss., *s. vv.*) [3], Φαρά-νορες (cf. *Breiero-phara*), Βαραχτέστες, ar puteà fi atribuite tot patrimoniului linguistic al Tracilor, nu cred că ne mai trebuesc multe dovezi pentru a primì ca un lucru sigur tracismul întregului teritoriu dela Naissus.

Celelalte nume de castele ale regiunii sunt de formă latină ca Καλβεντία, Ἐρκρία, Βικούλεα *(Viculea* dela *vicus?)*, Καστέλλιον, Κασσία, Γράνδετον, încă odată Καστέλλιον, Ἔρκουλα, unul, Σάρματες, pare a indicà o aşezare sarmatică, iar două pot fi chiar slave: Βράτζιστα şi Μιλλάρεκα (cf. Bela-reca).

Nume geografice trace în Remisiana. Lista următoare a lui Procopius (p. 123, $_{13-43}$) cuprinde castelele reconstruite în teritoriul oraşului Remisiana, ἐν χώρᾳ Ῥεμισιανισίᾳ, aşezat pe râul Nišava, lângă graniţa Traciei, pe drumul dela Serdica la Naissus. Vecinătatea Moesilor dè o parte şi a Tribalililor de cealaltă, ca şi apropierea de ţinutul trac al Serdicei, ne fac să admitem prezenţa elementelor trace în această regiune, chiar înainte de a studià mai de aproape toponomastica ei şi numele personale originare de aici, atestate în inscripţii.

---

[1] Cf. Mateescu, în *Ephem. DR.*, I, p. 99, nota 1.

[2] Cf. şi Kretschmer, *Einleitung*, p 405.

[3] Γράνδετον în schimb, primit de Tomaschek în catalogul lui (II 2, 89), pare a fi în legătură cu lat. *grandis*.

Remisiana însăşi (astăzi Bela-palanka), cu variantele ei Ῥεμεσίανα, Ῥουμισίανα, *Romes(s)iana*, *Romansiana* [1] şi într'o inscripție din Roma chiar *Promesiana* (CIL. III 13352=2734), a fost derivată de Tomaschek, (I, 90—91 şi II $_2$, 69) dela neamul galatic *Remi*, Ῥῆμοι, ca şi un ținut, *Rimesica*, pomenit în Haemus pe *Tabula Peutingeriana*, VIII $_3$ (K. Miller, *Itineraria Romana*, 594). Radicalul *Reme-* apare însă şi în numele unei *mansio* dintre Ratiaria şi Almus (*Tab. Peut.* şi *Geogr. Ravenn.*), *Reme-to-dia*, pe malul drept al Dunării în dreptul județului Dolj, între Arcer şi Lom-Palanka, formată ca Σκεντου-δίες (Proc., p. 121, $_{53}$, Haury), precum şi în elementul trac Ῥοιμ — cu multe variante — din *Rhoemetalces*, Ῥοιμητάλκης, Ῥυμητάλκης, *Rometalca*, Ῥωμητάλκης, *Remot(h)alcianus* (*Notizie degli Scavi*, 1922, p. 417, no. 51 şi 53)[2], *Raimullus* (CIL. VI 32571), *Roimus* (CIL. XV 5523), Ῥοῖμος *Izvěstija Muzei*, 160—2, no. 209), *Ruimus* (CIL. XIII 7803), Ῥυμή-συκις, (*BCH*, XXI, 1897, p. 131), Ῥοιμη-ζεύης (*AEM*, XVIII, 1895, 112, 20), Ῥυμη-δάβας (un cleruch trac în *Papiri Fiorent.*, I, 50, $_{93}$)[3]. Dasă admitem şi aici fonetismul trecerii lui *a* în *e*, frecvent la Traci, documentat de mai multe ori mai sus (v. p. 462), atunci înrudirea lui *Reme-* din *Remesiana*, *Remetodia*, *Remotalcianus* cu *Ramae*, Ῥαμι-δαύα (Tom. II $_2$, 69 şi 68) e evidentă.

Pe celelalte nume trace ale castelelor din Remesiana, atestate de Procopiu, *l. c.*, le voi înşirà numai, în cele ce urmează, fără a insistà prea mult asupra analogiilor trace, de oarece şi tracismul lor este cu mult mai sigur decât al celor precedente. Păstrând ordinea lui Procopiu vom întâlnì astfel:

a) Βρίττουρα (p. 123, $_{14}$, ed. Haury), pe care îl cred echivalentul formei Βρί(σ)σουρα, ca *Moca-sura*, *Cara-sura*, Προυπτο-σοῦρα, *Diie-sure*, Κουτζού-σοῦρα, *Alu-sore*, etc. (v. mai sus, p. 391, 411, şi 445) dela rădăcina Βρί- din Βρί-παρον, Βρί-γιζις, *Bre-iero-phara*, Βρί-ζενις [4].

b) Σούβαρας (p. 123, $_{15}$), pe care l'am presupus mai sus ca o variantă sincopată din Σου(ά)-παρας (p. 463), ca Σουά-βαστας, Σουέ-γωγμε, Σουί-τουλα şi *Sua-vithus* [5].

---

[1] Cf. Vulič, în P.-Wiss.-Kroll-Witte, *Real-Enc.*, I A, 594—595; Forbiger, *Hdb. d. alt. Geogr.*, III 748.
[2] V. pentru acestea Mateescu în *Ephem. DR.*, I, p. 79 s., nota 4.
[3] *Ibid.*, p. 145.
[4] Tomaschek, II $_2$, p. 53 ss., înscrie aproape toate numele următoare în catalogul său, fără însă a aduce material de comparație.
[5] V. pentru acestea Mateescu, în *Ephem. DR.*, I, 173.

c) Στρόγγες (p. 123, 17), pentru care cf. Στρογγύλον (Proc., *aed.* IV 8, 4) lângă Bizanţ, ca Δρόγγιλον, Στρουνείλος (Kalinka, 34), Στρο[γγ]υληνός (Kal. 304) [1].

d) Τόπερα (p. 123, 21); cf. Τόπερος, Τόπειρα, lângă Nestus, în Sappaica.

e) Τόμες (p. 123, 22), cf. Τόμοι, var. Τόμις, *Tomi* (Forbiger, *op. cit.*, III, 752), Constanţa noastră de astăzi.

f) Κούας (p. 123, 23), cf. Κουινώ din Dardania, Κουιμέ-δαβα *Cui-mus*, *Qui[muda]pa* (v. mai sus, p. 466) şi poate *Kua-datra* din epitetul Μητρὶ Κουαδατρηνή dela Iconium în Lycaonia *(Journ. Hell. St.*, XXXII, 74, no. 74).

g) Στένες (p. 123, 25), cu un omonim în regiunea Serdicei, şi altul, *Stenas*, în Peonia şi compusele Στενε-κόρτα (v. mai sus, p. 447) şi Στένδας (Proc., 124, 13).

h) Αἰά-δαβα (p. 123, 26), cf. 'Αε-δάβα lângă Oescus (Proc., IV 6, 31, p. 130, Haury) şi numele personal *Aia* (CIL. III 917, 8040 = 6281, 14538).

i) Δέστρεβα (p. 123, 27), cu varianta Δεύτρεβα (ed. Bonn, 284, 40), pe care îl presupun o formă coruptă din numele original sincopat *Δεσ(ου)-τάρβα (ca *Desu-dava* din Maedica), prin metateza întâmplată în elementul -τάρβα din Δαλά-ταρβα, castel în Rhodope (Proc., 145, 30) şi în Haemimontium (147, 29), pe care îl aflăm cu schimbarea vocalei *a* în *e* şi în Τέρβος din Bitinia (Tom. II 2, 74).

j) Πρετζουρίες (p. 123, 28), pentru care cf. localităţile în -ιες din regiunea tracă anonimă, aşezată între Serdica şi Germane (v mai sus, p 452—453 şi 469). Rădăcina Πρετζ-, dela care a derivat Πρέτζουρα şi apoi Πρετζουρίες, nu ni este atestată nicăieri în alte nume cunoscute.

k) Κουμού-δεβα (p. 123, 29), pe care o aflăm şi cu varianta Κουιμέ-δαβα (Proc., p. 106); v. mai sus, p. 466, *s. v.* Κουϊνώ.

l) 'Ρεπόδερνες (p. 123, 32), admiţând, după Tomaschek (II 2, 69), varianta aceasta din ed. Bonn (*Index*, p. 555) în loc de 'Ρεπόρδενες dela Haury, poate fi descompusă în elementul 'Ρεπο-, pentru care cf. 'Ρήβας, 'Ρηβούλας, 'Ρηβούκενθος, cu fonetismul *b=p*, documentat mai sus, la p. 464, şi -δερνες, din numele

[1] = *BCH*, XXV, 1901, p. 315 = *Sbornik*, XVI—XVII, 1900, 111, 17. Cf. şi *Jahresh.*, XI, 1908, *Bbl.*, 106.

personale Δερναῖος (*Ath. Mitt.*, X, 1885, p. 317, 5 = *Izv. Soc. Arch. Bulg.*, 1912, p. 21—22, no. 18), Δίερνις (*Izv. Muzei*, p. 74, no. 71), localitățile *Dierna* în Dacia, Θέρνη în Chalcidică și planta dacică προ-δίορνα, var. προδιάρνα (Tom. II $_1$, p. 33, no. 52).

m) Σκοῦμβρο (p. 123, $_{34}$), pentru care cf. muntele Σκόμβρος, de lângă Serdica (Tom. II$_2$, 89 și Forbiger, *l. c.*, III 719) și poporul tracic Σκόμβροι (Sophocles la Steph. Biz.)

n) Βρί-παρο (p. 123, $_{35}$), care are un omonim în regiunea Serdica (121, $_5$), dacă nu o fi un simplu dublet, datorit vreunei scăpări din vedere a lui Procopiu, (v. mai sus, p. 464 și 475).

o) Τουλκόβουργο (p. 123, $_{36}$), pe care l'ași corectà Κουλκόβουργο sau Σκουλκό-βουργο, numele unui alt castel din regiunea *Aquensis* (123, $_{48}$), căci elementul Τουλκο- e necunoscut, în timp ce Κουλκο- apare în epitetul lui Asclepios Κουλκουσσηνός (*Inscr. Gr. Rom.*, I, 676 = *Sbornik*, XVIII, 1901, p. 780, no. 90), dela o localitate Κούλκουσσος, iar cu prepunerea unui Σ în Σκουλκό-βουργο(ς) citat (v. p. 470). Se poate să avem de a face și aici cu un dublet, și anume să fi copiat Procopiu de două ori o notiță a lui sau o fișă cu acelaș nume, din care una a ajuns la noi cu inițiala schimbată, iar confuzia erà ușoară întrucât ținuturile Remisiana și Aquae erau învecinate. Elementul final -βουργος nu are, firește, nimic de a face cu toponomastica tracă, ci pare a fi mai degrabă gotic.

p) Δαρδάπαρα (p. 123, $_{39}$), cf. p. 463, *v*.

q) Βουδόμινα (p. 123, $_{40}$), cf. Βούρδωπες, mai sus, p. 473.

r) Γρινκιά-πανα (p. 123, $_{41}$), al cărei prim element nu mai e atestat în altă parte[1], poate fi apropiat, în ce privește elementul final, de castelul Κιπί-πενε din regiunea *Aquensis* (p. 124, $_{16}$), de numele *Diur-paneus*, *Diup-paneus*, Δυρ-πάναις, Πανήιος și de tribul tracic din Edonis Παναῖοι (v. mai sus, p. 409).

s) Δρασί-μαρκα (p. 123, $_{43}$), pentru a cărei parte a doua cf. numele personale Ζια-μάρκη, *Zi-marcus*, castelele Ζη-μάρκου din Tracia (Proc., p. 146, $_{39}$), Μαρκί-πετρα lângă Serdica (121, $_4$), Μαρκέ-ρωτα în Haemimontium și în Moesia (147, $_{24}$ și 148, $_{17}$),

[1] Cf. însă Apollo Γιγκισηνός în două inscripții (IGR, I, 764 = *Sbornik*, XI, 1894, p. 76, 2 = *Bull. Arch. Com. Trav. Hist.*, 1894, p. 416, no, 1; *Izvěstija Muzei*, p. 119, no. 168) în loc de Γεικεσηνός, Γεικεθηνός.

Μαρκο-δαύα în Dacia (Ptol. III, 8, 7). De elementul Δρασι- nu putem apropià decât castelul *Dras-dea* (cf. Στέν-δας) din Haemus, unde staționà *cohors III Valeria Bracarum* (*Not. dign. or.* XL, 49)[1].

t) Κρατίσκαρα, pomenită de Procopiu (*aed.* IV $_1$, p. 106, $_{19}$, Haury) alături de Κουμέδαβα și de Ῥουμισίανα. Pentru Κρατ- cf. epitetul bitinic al lui Apollon, Κρατεανός[2], iar pentru -σκάρα, cf. Χερδού-σκερα (p. 122, $_{18}$), Σκάρες (p 121, $_{54}$), Σκαρί-παρα (p. 124, $_{14}$), Σκαρίωτα (p. 146, $_{30}$), și numele personal Σκαρεύς dela Serdica (*AEM.*, XVII, 1894, p. 219, no. 122).

Față de aceste 21 de localități cu nume trace, abià găsim un castel cu numele Δάλματας și un altul Δευριάς, care ne aminteste pe *Deuriopus* din Pelagonia și neamul dalmatic *Deuri*, Δέρριοι, din 'Conventus Salonitanus'[3]. Celelalte opt sunt romane, ca Πριμίανα, Σπέλογκα (*Spelunca*), Λογγίανα, Λουποφαντάνα, grecești sau greco-romane ca Γραῖκος (*Graecus ?*) și Λαμπωνίανα, ori de origină nesigură ca Φρερραρία și Λούτζολος, deși acesta din urmă ar puteà fi alipit toponomasticii trace (Tom, II $_2$, 73, *s. v.* Λούτζολος).

Nume geografice trace în regiunea Aquensis și pe valea Timocului. La nord de Naissus și Remisiana și la răsărit de râul Margus (Morava) locuiau neamurile trace ale Moesilor, printre cari ni sunt cunoscuți din autori *Picenses* și *Timacenses*, până la granița Moesiei inferioare, unde se învecinau cu Triballii[4]. *Și* în teritoriul acesta al cărui tracism e neîndoelnic vom aflà în lista următoare dela Procopiu, p. 123, $_{44}$,—124, $_{31}$, (Haury) — ἐν χώρᾳ Ἀκυενισίῳ — numeroase nume trace de castele, pe care le voi înșirà tot aici în această lucrare, pentru a aveà în felul acesta strânse laolaltă toate dovezile toponomastice pentru întinderea Tracilor în Moesia superioară:

a) Πέτρες (123, $_{47}$), pentru care cf. Πετρίζην, mai sus, p. 459.

b) Σκουλκό-βουργο (123, $_{48}$); cf. pag. precedentă, *p.*

c) Βραῖολα (123, $_{50}$); cf. localitățile Βρέα, *Breierophara* (Tom. II $_2$, 62) și numele personale *Brais*, Βραΐαδος [5].

---

[1] Tomaschek, II $_2$, 73 și Kazarov, în P.-Wiss.-Kroll, *R-E*, *Suppl.* III, 414.
[2] Cf. Et. Michon în *Rev. Et. Gr.*, XIX, 1906, p. 305 ss.
[3] Patsch în P.-Wiss., *Real-Enc.*, V, 280.
[4] Cf. Tomaschek, I, 49; Forbiger, *l. c.*, III 746, nota 52.
[5] Cf. Mateescu în *Ephem DR.*, I, p. 200 nota 3.

d) 'Αργανό-κιλι (123, $_{51}$); cf. 'Αργαμώ (149, $_{13}$) și 'Εργαμία (149, $_{23}$), iar pentru μ = ν, cf. mai sus, p. 466; apoi 'Αναγον-κ(ι)λί (147, $_{14}$), Κοβεγ-κίλες, *Siro-cellae*, Ζιόν-κελος și altele citate la p. 467.

e) Γέμ-βερο (124, $_{6}$), în loc de Γέμ-περο, Γέμ-παρος (v. p. 464), iar pentru prima parte am puteà admite echivalența rădăcinii Γεμ- cu Γεν- din Γένουκλα, Γίνουλα, și numele personale Γενέμης, Γέννυλος, Γηνή-βρυ[σα], Γενι-κείλας (v. mai sus, p. 426), prin trecerea lui μ în ν ca în 'Αργαμώ și 'Αργανό-κιλι și celelalte exemple dela p. 466).

f) Μουτζί-παρα (124, $_{12}$), pe care l-am socotit o variantă a numelui Μουκί-παρα (v. mai sus, p. 473).

g) Στένδας (124, $_{13}$); cf. Στένες (la p. 447 și 476).

h) Σκαρί-παρα (124, $_{14}$), cf. Κρατί-σκαρα și alte exemple (p. 478).

i) 'Οδρίουζο (124, $_{15}$), cf poporul Odrysilor, 'Οδρύσαι, 'Οδρυσῖται, pe monete 'Οδριζιτῶν (Tom. I, 81), localitatea *Druzi-para* și numele personal *Drizu-[por?]* (Seure, *Rev. Arch.*, 1918 [2], p. 77, no. 152).

j) Κιπί-πενε (124, $_{16}$), cf. *Cuppae*—Κοῦποι, castel la Dunăre[1] (Tom. II $_2$, 86), Κύπασις, oraș la Hellespont (Scyl. 67, Hecat. la Steph. Biz.), resp. Γριγκια-πάνα (pag. 477).

k) Πότες (124, $_{18}$), cf. *midne Potelense* (CIL. VI 32567 = 2819), *Potaissa, Pautalia*, Ποτουλατήνσιοι și numele personal trac *Potazis*[2].

l) Ἄμουλος (124, $_{19}$), format ca Ἄργιλος, Δέρταλλος *Zburulus*, etc, dela o rădăcină, pe care o găsim în *vicus Amlai-dina* (CIL. III 13743) și în numele personal 'Αμάδοκος, Ἀμάτοκος.

m) Σέτ-λοτες (124, $_{20}$), cf. Σητείνα, Σετι-δαύα, Σήτη, Σείτη, Σειτα-ουένε, Σειτί-ζενις, mai sus la p. 396; în timp ce partea doua nu ni e cunoscută în alte exemple.

n) Τιμακίολον (124, $_{21}$), adică *Timacum minus;* cf. Τιμίανα etc., (mai sus, p. 472) și Τίμα-κον, Γούρβι-κον, Σούρι-κον (v. p. 460, *o* și 473).

o) Βρατόλα (124, $_{25}$), de sigur dublet al celei de mai sus (p. 478, *c*).

p) Μώτρεσες (124, $_{26}$), cu varianta Μώτρεες (ed. Bonn, p. 285, $_{36}$), pare a fi un 'toponymikon', *Motrenses*, dela o localitate

[1] Cf. Patsch în P.-Wiss., *R-E.*, IV, 1760.

[2] Mateescu, *l. c.*, p. 133.

Μώτρα sau Μώτρον, format dintr'o variantă a radicalului *Mutr-* din *A·mutria*, Ἀ-μούτριον[1], care erà chiar peste Dunăre, în Dacia Malvensis, şi dela care derivă şi *Motru* al nostru. S'ar puteà chiar ca *Amutrium* să fie în loc de *Ad-mutrium* ca *Ad-mediam*, 'aşezarea de lângă râul *Mutrium*'.

q) Ζάνες (124, $_{31}$), aşezat lângă podul lui Traian (Proc., *aed.* IV 6, $_6$ şi 6, $_8$, p. 127, Haury), pentru care cf. Ἀσγι-ζάνη varianta din ed. Bonn (*Index*, p. 541 şi Tom. II $_2$, 55 şi 76), Σάνη în Chalcidică, pe Akte şi pe Pallene, precum şi elementul final al numelor personale *Aulu-zanus*, *Muca-zanus*.

Alte nume din această listă sunt de origină nesigură, lipsindu-ne orice element de comparaţie, precum Κλέμαδες, Γρίβο, Χάλαρο, Τζούτρατο, Μεριοπόντεδε, Πόντζας, iar restul sunt romanice şi unele din ele, bine cunoscute linguiştilor, într'o frumoasă limbă vulgară ca Βινδιμίολα, Καστελλόνοβο, Σεπτέκασας, Μερίδιο, Τρεδετετίλιους

In alte locuri din *de aedificiis*, Procopiu ne mai face cunoscute şi alte nume de aşezări ale acestei regiuni moesice.

r) Σμόρνη (IV 6, $_5$, p. 127, $_1$, Haury), cf. Tomaschek, II $_2$, 81.

s) Κάμψης (*ibid.*), pentru care cf. varianta Κάμψα a oraşului Κάψα, Σκάψα din Chalcidica (v. mai sus, p. 399 şi p. 470).

t) Καντα βαζά (*ibid.*), care se poate corectà, după mine, Κεντοβάζα, prin trecerea lui *e* în *a* (v. p. 462), căci Καντα- e necunoscut în timp ce cunoaştem *Cento-zaera*, *Cente-tra*, Σκεντου·δίες şi o mulţime de compuse cu finalul -κενθος, *-centus*. Pentru elementul -βαζα, cf. κώμη Βαζο-πάρα, etnicul Βαζιτηνός, numele personal *Bazis*, Βαζόβαλις[2].

Mai amintesc în sfârşit *Idimum* şi *Bao*, atestate de itinerarii[3] pe drumul dintre Horrea Margi şi Viminacium, ambele nume trace (Tom. II $_2$, p. 56 şi 68)[4], pomenite şi mai sus (p. 464 şi 459) şi comparate cu Ἐδετζίω şi cu Ζυσ-βάες, iar la Dunăre *Dorticum*[5]

---

[1] Cf. Tomaschek, în P.-Wiss., *R-E.*, I, 1990, care explică *A-mutrium* ca *a* privativ şi zend. *muthra* 'murdărie', deci 'curat'.

[2] Vezi pentru acestea, adunate întâiu de mine, *Eph. DR.*, I, p. 192, nota 3.

[3] Cf. pentru toate staţiunile citate în această lucrare din *Itineraria*, *Tabula Peutingeriana* şi *Geograful Ravennat*, Konrad Miller, *Itineraria romana*, 1916, Stuttgart.

[4] Cf. Vulic, în P.-Wiss.-Kroll, *Real-Enc.*, IX, 882 şi Tomaschek, în P.-Wiss., *R-E.*, II, 2849.

[5] Cf. Patsch, în P.-Wiss., *R-E.*, V, 1576.

(*Itinerarii*)— Δορτικόν (Ptol. III 9, $_4$), format ca Σούρικον, Γούρβικον, Τίμακον, Ἴδακος (v. p. 460, 473, 479), dela rădăcina Δορτ-, atestată şi într'un epitet toponimic al lui Ἀπόλλων Πατρῷος Δορταζηνός, dela o localitate Δόρταζα, de tipul Ζύλουζα, Μάμουζα sau Δόρταζος, de tipul Μέτιζος, Στάμαζος, etc., într'o inscripție votivă, de curând descoperită în Bulgaria (*Izv. Inst. Arch. Bulg.*, II, 1923—24, p. 80, no. 21).

Toată această toponimie tracă a regiunii dintre Morava şi Timoc confirmă cu cele mai sigure dovezi ceeace ştiam încă dela autori despre tracismul locuitorilor de aici, cari aparțineau neamurilor moeso-triballice.

Nume personale trace în Dardania, în Remesiana şi pe valea Timocului. Alte mărturii prețioase şi autentice pentru a documentă însemnătatea elementelor trace în Dardania sunt fără îndoială numele personale din inscripțiile aflate pe loc, care datează toate însă numai din epoca imperială romană. E destul să străbatem cu privirea monumentele epigrafice ale Moesiei superioare, adunate în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III şi *Supplementum* 1 şi 2, iar după anul 1902 în *Jahreshefte des österr. arch. Instit. in Wien*, în care monumentele din Serbia erau publicate de von Premerstein şi Vulič, pentru ca să ne dăm seama de frecvența numelor trace în această regiune, iar acolo unde lipsesc, ele nu sunt înlocuite cu nume ilirice, cum ar fi de aşteptat, ci cu nume corecte romane, ceeace denotă o populațiune romanizată, probabil tot tracă la origine. Înşir aici o serie de exemple, care dovedesc afirmațiile acestea:

Printre *veterani leg. VII Claud.* din Viminacium (CIL. III 14507 = *Jahresh.*, III 1900, *Bbl.* 111 şi IV, 1901, *Bbl.* 83) la anul 195 d. Cr. găsim următorii Traci: un *Bithus*, un *Mestula* (un alt exemplu în CIL. XIII 6574, Μεστύλας la Demitsas, no. 263, Μέστυλος în *BCH*, XXIV, 1900, p. 309 şi în *Corolla Numismatica*, p. 220), un *Daizo* (alte exemple şi variante: *Daizus* în CIL. III 14214 [12], *Daizis* în CIL. III 1666, Δαίσιος în Kalinka, 116 şi *Izv. Muzei*, p. 104, nota 1), un *Sausa* (cf. Σοῦσος), doi *Mestrii* (cognomina), un *Germanus*, nume romane adoptate de Traci [1] pentru asemănarea lor cu numele trace formate din elementele Μεστ- şi Γερμ-,

[1] Cf. Mateescu, în *Ephem. DR.*, I, p. 109.

toţi aceştia originari din *Scupi*, alături de multe nume romanizate; apoi un *Dolens*[1], un *Mucco*[2], un *Surus*[3], un *Auluzon*[4], şi un *Mucatralis*[5] din *R(emesiana)*, alături de numai două nume ilirice, *Dassius* şi *Andio*.

Găsim apoi în inscripţiile regiunii: o *[Ti]tha* (CIL. III 8206), completată de mine după exemplele *Tittha*, Τίτϑα, Τίϑα, Τείτϑη, *Thithi*[6]; o *Muc[i]an[a]* (CIL. III 8218), un *M. Aurelius Mestrius* şi fiul său *M. Aurel. Mestrianus* (CIL. III 8195); o dedicaţie *Deo Zb[er]turd[o]* (CIL. III 8191 şi p. 2250), toate descoperite la Scupi. La Naissus aflăm un *Corn. Mide* şi un *Aelius Cocaius veterani leg. VII Claudiae* (CIL. III 14565), de care putem apropià pe *Cocus Eftecenthi pater ex vico Longinopara*, pe *Cocas*, *Dansala*, un Κόκκος din Gorgippia, Κόκκαρος (*Suppl. Ep. Gr.*, I, 300) şi o κώμη Κοκελωνέ[ων][7] în Bulgaria; un *C. Florus Mestrius et Tzitzis* (CIL III 1682), pentru care cf. *Tzita*, *Tzitzia*, *Dzidzia*, *Bur-tsitsi-nis* (acesta la V. Pârvan, *Histria*, VII, 1923, p. 77)[8]. La Praesidium Pompei (Rutevac), N. de Naissus, întâlnim apoi un *Au(relius) Bitus* (CIL. III 14557).

Dar găsim nume trace şi în unele inscripţii referitoare la Dardani, descoperite în alte provincii ale imperiului. Astfel la Aquileia aflăm piatra de mormânt a unui *signifer legionis A(ugustae?), Aur. Moca, natus în Dardan(ia), vico Zatidis* (CIL. V 898). Numele *Moca* e tot ce poate fi mai trac şi ni e cunoscut în multe exemple cu transcrierea greacă Μόκας şi cu variantele Μόκκας, *Muca*, Μοῦκας[9], iar în ce priveşte numele satului, deşi nu avem încă analogii, prezenţa lui *z* iniţial, caracteristic limbii trace, îl determină ca atare. Ar puteà fi un nume personal în genitiv, *vicus Zatidis*, satul lui *Zatis*, de care putem apropià numai localitatea edonică Δάτος şi tribul tracic Δατύ-λ-επτοι (v. mai sus, p. 409).

---

[1] *Ibid*, p. 138—139.
[2] *Ibid.*, p. 123, nota 3.
[3] *Ibid.*, p. 177, nota 4.
[4] *Ibid.*, p. 165, nota 3.
[5] *Ibid.*, p. 86, nota 4 şi Tomaschek, II 2, p. 25.
[6] Mateescu, *Emendaţiuni la CIL.*, în *Bulet. Comis. Mon. Ist.*, 1916, fasc. 33, p. 37, no. 9. Cf. şi *Ephem. DR.*, I, p. 89 90 şi note.
[7] Mateescu, *Nomi traci nel territ. scito-sarm.*, in *Ephem. DR.*, II, p. 234, *s. v.* Κόκκος.
[8] Mat., în *Ephem. DR.*, I, p. 112, nota 1.
[9] Cf. pentru acestea Mateescu, în *Ephem. DR.*, I, p. 123, nota 3.

Printre pretorienii din Roma apare un *[Tor]cula, Scupo* (CIL. VI 32536 *d* II [8]), completat astfel de mine, cu numele traco-macedonean Τορκούλας, pomenit şi mai sus (p. 437), un *Celsus — Scupis* (CIL. VI 32624, *d* 6) cu numele traco-roman Κέλσος= Κέρσος, *Cerzus*, de care m'am ocupat mai pe larg în *Ephem. DR.*, I. p. 117—118, aducând mulţime de exemple din inscripţia emporiului dela Pizos (Kalinka, 34) şi de aiurea (d. ex.: *Celsus nat(ione) Bessus*, un altul *civis Sappaeus*, un al treilea *(ex) prov. Mes(ia) sup(eriore))*; apoi în acelaş *laterculus praetorianorum* dela Roma (CIL. VI 32624 *c* 29) un *Ettela — Scupis*, nume trac, format prin asimilarea lui *p* din *Eptela* (CIL. VI 32536), variantă *Eptala* (CIL. III 870, 3397), pe când în Ἐτα-ζέτα (Tom. II 2, p. 8, dela Memnon, 23), Ἐτεί-κενθος (Kalinka, 214), *Eti[c]entus* (Dipl. CVIII, *int.*, în CIL. III, p. 2328 [69]) a urmat şi dispariţia unui *t*. Intr'o altă inscripţie din Roma aflăm în sfârşit un *Aur. Dizone* (ablativ?) în timp ce într'un alt rând al ei se poate completà, după mine, *[Nai]sso Darda[niae]* (CIL. VI 32937)

Foarte interesant este în deosebi acel *b(ene)f(iciarius) eq. sing.*, din garda imperială, numit *T. Aur. Gaius, Fl(avia) Scupis, nat(ione) Bessus* (CIL. VI 3205), la care indicaţia *Bessus* are o semnificaţie mult mai cuprinzătoare, decât ceeace cunoaştem noi supt numele acestei populaţii înainte de cucerirea romană, căci între Scupi şi neamurile bessice propriu zise trăiau Agrianii, Dentheleţii şi Maedii. Din cercetarea întregului material epigrafic, foarte bogat, care ne documentează persoane civile şi mai ales militare, indicate *„natione Bessus“*, am ajuns la constatarea că nu se pot trage graniţe sigure, care să cuprindă între ele pe toţi aceşti Bessi. Se pare totuşi că există o tendinţă, a acestei specificări *nat. Bessus*, de a se substitui aceleia mai generale de *natione Thrax*.

Am arătat în altă parte (*Ephem. Dacorom.*, I, p. 93 şi p. 169—170) că o determinare precisă a teritoriului, la care trebuie să rapoităm pe toţi aceşti *nat. Bessus*, nu se poate face încă, în baza mărturiilor ce posedăm până acum, de oarece mare parte din inscripţiile ce ne-au transmis aceste date, adică inscripţiile soldaţilor flotei romane, sunt extrem de laconice şi nu menţionează niciodată ţara sau oraşul natal. Şi am citat atunci, alături de exemplul acestui *Bessus* dela Scupi, din Dardania, un alt *eques singularis, armorum custos, nat. Bessus, Cl(audia) Apris*

(CIL. VI 3177), adică dela Apri, din Caenica, în vechiul regat al Odryzilor, un pretorian, *nat. Bessus, natus reg(ione) Serdica, vico Magari* (CIL. X 1754), un soldat anonim, *nat. Bessus, [Heraclea] Senti[ca]* într'o inscripţie din Roma completată de mine (CIL. VI 33040), exemple care dovedesc, toate, fie prezenţa Bessilor în atâtea colţuri diferite ale lumii trace, cum erau şi Treverii risipiţi în Galia ca element comercial[1], fie extinderea numelui *Bessus* asupra altor triburi trace, de lângă Marea Egee — la soldaţii din flotă —, din regiunea Serdica, din Sintica şi din Dardania.

Originea lui Iustinian. Amintesc apoi, pentru a încheià lista aceasta de mărturii pentru tracismul Dardaniei, numele curat trace Ζίμαρχος şi Διτύβιστος, purtate de tovarăşii lui Iustin I, unchiul lui Iustinian, cari îl însoţiau când plecase din Bederiana, din sudul Dardaniei, ca să se încorporeze ca simplu soldat la Constantinopole (Proc., *Anekd.*, 6, ed. Haury, III, p. 38). Numele dardanic Ζί-μαρχος pare a fi o variantă sincopată a unui masculin *Ζια-μάρχος, al cărui feminin ni e cunoscut supt forma Ζια-μάρκη din Tracia (Dum.-Hom., p. 363, no. 62 [24]), cu trecerea lui *h* în *k*, şi este identic cu *Zi-marcus* (CIL. V 1614), Ζή-μαρχος, *praefectus urbi* (CIG. 8984), poate şi cu Σί-μμαρκος (Preisigke, *Namenbuch*, 384, graffit) şi desigur în strânsă legătură cu numele castelului Ζη-μάρκου din Haemimontium (Proc., p. 146, 39, ed. Haury). Celalt, tovarăş trac al lui Iustin, Διτύ-βιστος, aveà un nume de forma Βυρε-βίστα, Αὔλου-βείστα, *Zaeri-[v]ista*, cu elementul Βίστα, Βίστος, care apare şi în numele Βίστοκος, Βυστάκης, Βίστης[2], (v. mai sus, p. 427), iar pentru prima parte Διτυ-, (= Δυτου-, *Dutu-*, *Dotu*) avem exemplele: Δίτας, Διτι-ζήλη, *Ditilla*, Δυτού-τραλις, Δυτού-πορις, Δύτε-νις, *Dutu-borinis*, Διθέ-νης, *Dutua*, Δούτιον, *Dotochas*, *Dotu*, Δωτοῦς[3].

Având în vedere naţionalitatea tracă a celor doui tovarăşi ai lui Iustin, originari ca şi el din Bederiana Dardaniei, nu mi se pare de loc exclus ca numele roman al unchiului marelui

---

[1] Aceasta e părerea dlui prof. V. Pârvan comunicată oral; cf. *Ephem. DR.*, I, p. 170, nota 1.

[2] Cf. Mateescu, *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, în *Ephem. DR.*, II, p. 229—230, *s. v.* Βίστης.

[3] Cf. Mateescu în *Ephem. DR.*, I, p. 219, nota 4 şi *Ephem. DR.*, II, p. 232—233.

Iustinian, despre a cărui origină, — romană, ilirică sau slavă — s'a discutat atâta, să fi ascuns un nume trac, barbar la auz, cum avem atâtea exemple la Traco-Dardanii romanizați [1]. Și n'ar fi el cel dintâiu barbar romanizat din Dardania tracă, care a îmbrăcat purpura, căci și Claudius II, biruitorul Goților, era probabil un Dardan de origină (Treb. Pollio. II 3) și însuși împăratul Constantin cel Mare se născuse ca simplu provincial la Naissus, în aceeaș Dardanie.

Urme trace la vest de linia Margus — Axios.

Față de bogăția aceasta de nume geografice și de nume personale în Dardania și Moesia superioară de est, a căror origine tracă am arătat-o evidentă, nu mai încape îndoială că cel puțin în epoca romană Ilirii pierduseră terenul, lăsând întinse teritorii pe mâna neamurilor trace mai viguroase, care coborîseră din Balcani și Rhodope în văile roditoare ale Moravei și Vardarului, impunând celor mai multe așezări toponomastica lor specială și înscriind numele lor trace în inscripțiile latine.

Dar unele grupe mai mici de Traci au pătruns și la vest de linia aceasta și ne-au lăsat și aici amintirea prezenței lor sporadice prin numele personale trace ce aflăm în inscripțiile regiunii.

Astfel la Viminacium și împrejurimi, lângă Dunăre, întâlnim un *Strambu* . . . (CIL. III 14528), nume trac amintit și mai sus (p. 401), în legătură cu Στρόμβος, *Stambon* și cu localitatea Στράμβαι din Pallene, alături de o altă persoană cu numele traco-roman *Germanus*, adoptat de Traci pentru asemănarea lui cu numele formate dela rădăcina tracă *Germ-* (=*Zerm-*); apoi un *Cutius* și o *Cutia* (CIL. III 8117), nume paralele cu *Cuties*, Κούθιος (v mai sus, p. 395); un *Aulutra[l(is)]* (CIL. III 8118), completat așă de mine [2] în loc de *Aulutrac*, cum se citise în *Corpus* și în *Jahreshefte*, (VI, 1903, *Bbl.*, 16, no. 18); un *Getus*, cu o formă unică în loc de *Geta* (CIL. III 8133), pe *tegulae* un *Bessius* (CIL. III 8275 [5]) și

---

[1] Pentru originea tracă a lui Iustinian se declară și dl. Al. Philippide în noua d-sale lucrare, citată mai sus, *Originea Românilor*, I (1925), p. 4, nota.

[2] Cf. Mat, *Emendațiuni la CIL.*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1916, fasc. 33, p. 37, no. 10,

un *Mucatra*[1], genitiv *Mucatre*, *praepositus* în *leg. VII Claudia*, care poate fi şi strein de regiune (CIL. III 8275 4 = 6325 2), o *Aurelia Neni* (CIL. III 14509 1), pe care am mai amintit-o odată (v. p. 449), cu un nume aproape identic cu *Nene*, soţia lui *Dizias Bitipel;* tot acolo un *Mucianus* (*Jahresh*, VI, 1903, *Bbl*, 55, no. 81), un *M. Aurelius Dizzo*, *aquilifer leg. VII Cl.* (*Jahresh.*, XII, 1909, *Bbl*, 157, no. 21), cu soţia lui *Nata*, de care putem apropià *Nato-porus*, *Natu-spardo*, căci un nume latin nu poate fi acesta, şi în sfârşit un *Surio*[2] (CIL. III 14552), iar pe o *tegula* un *Bitus* (*Jahresh.*, XIII, 1910, *Bbl.*, 211, no. 22).

Au existat însă unele enclave trace în vremea imperială romană chiar la apus de Viminacium, documentate prin numele personale ale inscripţiilor latine. Singidunum de pildă (astăzi Belgrad) aveà şi un loc de cult al Eroului trac, pe care îl cinstesc nişte *collitores ipsius (dei Heronis)* (CIL. III 8147), printre cari aflăm diferite persoane pomenite numai cu *cognomina* romane sau greceşti, arătându-ne astfel origina lor barbară, alături de un *Mucianus*, care ţine locul vreunui *Mucapor* sau *Mucatralis*, şi de numele, necunoscut încă mai bine, *Gude*, pentru care cf. Γύζη (*Sbornik*, XVI—XVII, 1900, p. 114—115, no. 21, r. 20) şi *Guda* (CIL. X 6476), care trebue să fie tot un nume trac. Un altul, pe aceeaş listă, se chiamă *Zinama* cu un nume purtat şi de un *librarius tribuni*, *milex cohor. VII pretor.*, *civis Serdicensis* (CIL. VI 2638 şi p. 3369), pe care îl aflăm şi cu variantele *Zinima* (*Cod. Iust.*, IV, 21, 7) şi Ζείνομα (*SEG.* I, 304 = *Izv. Soc. Arch. Bulg.*, VII, 1919—20, p. 83, 5), iar cu trecerea lui *z* în *g*, poate şi în Γενέμης (Dum.-Hom., p. 457, no. 111 *d*) = Ζενέ-μης, format ca Ζουλέ-μης[1].

Tot în inscripţiile dela Singidunum găsim un alt *Mucianus* şi un *Arbscila?* (oare nu *Rascila* sau *Bascila?* CIL. III 1661), un *Aurelius Cutia* (CIL. III 8151 = 1660), cel dintâiu *aedilis*, iar al doilea *duumvir* al coloniei la sfârşitul secolului III-lea; o *Tittha* (CIL. III 14217 7 = 8165 = 6311), amintită şi mai sus (p. 482) dela o rădăcină, fecundă la Traci, căci a dat o mulţime de nume, ca *Tituthes*, Τιθύτα, *Titi-senus*, Τιτοάς, *Tetessyras*, *Tethianus*, Θιθι-

---

[1] Cf. Mateescu, în *Ephem. Dacoromana*, I, p. 121, nota 4, toate exemplele cunoscute pentru *Mucatra*.

[2] V. alte nume trace cu rădăcina *Zin-* la Mat., *l. c.*, p. 168, nota 2,

σάττα, *Germe-titha*, *Nusa-tita*, Βουρ-θείθης [1]; un *Daizis*, genitiv *Daizinis* (CIL III 1666), nume documentat și mai sus (p. 481).

Dela Tricornia castra, ceva mai jôs pe Dunăre și la est de Singidunum, erà originară și soția unui Sirian dela Hierapolis, *missus honesta missione ex coh. I Fl(avia) Bessorum* [2], Traca *Doroturma Dotochae fil(ia) Tricorn(io)*, atestată într'o diplomă militară dela anul 120 d. Cr., găsită chiar la Tricornia și publicată de S. Reinach și Miloie Vasič în *Comptes-Rendus de l'Académie des Inscr. et des Belles-Lettres [CRAI]*, 1909, p. 130. [3] Cu numele *Doro-turma* m'am mai ocupat odată dovedindu-l trac și restituindu-l în alte două texte epigrafice, *Du(r)otorma* și *Du[ro]tuorma* (CIL. III 12431 și 12362) [4], cu ambele elemente trace bine cunoscute, în Δούρας, *Durazis*, *Duris(s)es*, *Dorison*, Δόριζος, Δορύπολις, Βενδί-δωρος și topon. Δουρίες, Δουρότελις, *Durostorum*, respectiv *Rescu-turme* și Σμορδό-τορμος (Head, *HN* 2, p. 254) [5]. In ce privește numele tatălui *Doroturmei*, *Dotochas* (= *Dotocos*, ca Μήτοκος, Σπάρτοκος, Καβάτοκος), de al cărui tracism se îndoià G. Seure (*Rev. Et. Anc.*, XXV, 1923, p. 311, nota 3), el aparține rădăcinii *Dot-*, *Dut-* din numele pomenite și mai sus (p. 484 și nota 3). Δωτοῦς dela Olbia, *Dotu Zinebti* dela Histria (V. Pârvan, *Histria*, VII, 1923, p. 67, no. 50), Δώτιος dela Tomi, *Dutua* din Moesia inferioară, Δούτιον Θραίττα, *Dutu-borinis*, Δυτού-, etc.

Și chiar lângă granița dalmată întâlnim o altă grupă de nume trace în inscripții găsite la Guberevac: un *[Au]lu-sanus* [6], citit de mine astfel, căci în *Corpus* (CIL III 14541) se completează greșit *[Vo]lusanus*; un omonim Αὐλουζάν[ι]ος (*Jahresh.*, XV, 1912, *Bbl*, 236, no. 39); un *Ision*, *Caes(aris) n(ostri) ser(vus)* [7]; un *Dinicen[tus]* (*Jahresh.*, VI, 1903, *Bbl.*, 60, no. 99), nume cu-

---

[1] *Ibid.*, p. 89—90 și note.

[2] Cohorta aceasta, necunoscută încă lui Cichorius (Pauly-Wissowa, *Real-Enc.*, IV, 254), ni este documentată pentru an. 103 în Moesia superioară (altă diplomă în *Ann. Épigr.*, 1912, no. 125), iar acum, în 120, o găsim în Macedonia.

[3] = *Ann. Épigr.*, 1909, no. 105 = Dessau, *ILS.*, no. 9055, unde e greșit citit *Tiuroturma*.

[4] Mateescu, *Emendațiuni la CIL.*, în *Bul. Comis. Mon. Ist.*, 1916, fasc 33, p. 29—30.

[5] Mat., *l. c.*, p. 30 și *Ephem. DR.*, II, p. 232.

[6] Mat., în *Eph. DR.*, I, p. 165, nota 5.

[7] Cf. Tomaschek, II 2, 10 și Mat., în *Eph. DR.*, I, p. 232, nota 6.

noscut în mai multe exemple şi cu transcrierea greacă Δινίκενθος şi compusul pentasilabic Διν(ι)-κεντύ-(τ)ραλις [1]; un *Dines Celsi* (*Jahresh.*, XIII, 1910, *Bbl*, 224. no. 39) şi un *Muca-tus* (ibid. 225, no. 41) format ca *Mesti.tus*, cu un final *-tus*, pe care îl aflăm şi cu varianta *-tas*, *-tes* în Ζελμού-τας, Βιάρ-τας, Ζιποί-της, *Ziboe-ta*, etc.,

Cu urmele trace din Dalmaţia ilirică până la Marea Adriatică s'a ocupat Carl Patsch într'un articol, *Thrakische Spuren an der Adria*, publicat în *Jahreshefte des österr. archäol. Instit. in Wien*, X (1907), p. 169—174, constatând prezenţa multor elemente toponimice traco-brygice în aceste regiuni locuite de neamurile ilirice, precum: oraşul *Thermi-dava* dela Ptolemeu, *Scodra*, care are un omonim trac în *regio Scodrihesis* din Dacia Aureliana, muntele *Bertiskos*, la nord de fluvius Drilo în Albania nordică, al cărui nume se repetă în Bisaltia şi e corectat de Tomaschek în *Bergiskos* (v. mai sus, p. 404), oraşul *Lissus*, lângă gura lui Drilo, pentru care cf. *Lisai* din Chalcidică, *Lissae* şi *vicus Lisenon* (v. mai sus, p. 399), un râu *Hebrus* la nord de Dyrrachium, omonim al marelui fluviu al Traciei, o staţiune *Scirtiana* la nord de lacul Prespa, care însă e mai probabil ilirică, staţiunile *Asamum* şi *Adzizium*, lângă Epidaurum, pe coasta Adriaticei (cf. Ἄσαμος, râu în Moesia inferioară, şi staţiunea *Aizizis* din Bănat), apoi mai spre nord *Nestos*, *Salona*, pentru care Patsch compară şesul *Salon* din Bitinia, *Aseria* în Liburnia, căruia corespunde *Assera* în Chalcidica, *Baloie*, *Saldae*, de care aşi apropià pe lângă Σαλδήνσιοι, citaţi de Patsch, şi epitetele lui Asclepios Σαλδηνός, Σαλδοβυσσηνός, Σαλδοκεληνός, în Iliria sudică ţinutul *Trallia* cu localităţile *Begis* şi *Boluros*, iar la golful Spalato Ἰλλυριοὶ ἔθνος Μανιοί, a căror legătură cu rădăcina tracă, *Man-* din numele personal *Manius*, documentat o singură dată, şi din epitetul Eroului trac Μανίμαζος, mi se pare mai puţin plausibilă.

Patsch mai adună apoi câteva exemple de nume proprii trace din inscripţiile latine ale Dalmaţiei, pentru a dovedi menţinerea unor elemente trace în mijlocul neamurilor ilirice.

Numărul de nume trace atestate în monumentele epigrafice ale Dalmaţiei este însă cu mult mai mare şi le voi înşirà pe toate cu documentarea necesară într'un viitor apropiat, în o altă

[1] *Ibid.*, p. 203, nota 4, no. 7—8.

lucrare, care va cuprinde pe toți Tracii ce am putut recunoaște în inscripțiile provinciilor vestice ale imperiului roman, inclusiv Dalmația și Italia și în afară de Roma.

La numele geografice adunate de Patsch în studiul citat aşi mai adăugă însă castelele pomenite de Procopiu în Epir: Κάπα-ζα (p. 116, 40), format din rădăcina tracă *Cap-*, din *Capidava*, Καπού-στορος, Καπι-στούρια, *Capora*, Καπό-μαλβα (v. mai sus, p. 465) cu sufixul toponomastic trac -ζα, din Μίεζα, Ζύλουζα, etc. (v. p. 382); 'Αλίουλα (Proc., *aed*, p. 116, 33), care are un omonim în onomastica tracă dela Philippi (v. mai sus, p. 430), și Οὐλί-βουλα (p. 116, 21), a cărui primă parte apare și în toponimicele trace *Ulu-citra* (*Not. dign. ap.* Tom., II 2, 57) și *Ulu-dina— vicus Ultinsium* din Schiția mică (V. Pârvan, *Ulmetum* II [2], 1914, p. 344 ss), în numele personale *Ulu-zolus* (CIL. VI 32571), cu varianta *Olu-* în *Olu per* (CIL. XIII 8304) și în topon. 'Ολό-δορις și 'Ολό-βαγρα din Procopiu; în fine localitățile *Canda-via*, pe *via Egnatia*, între Dyrrachium și Lychnidus, și *Doma-via* din Dalmația nordică pe râul Drinus, afluentul Savei, care ar puteà fi, amândouă, formațiuni asemănătoare cu Καρρα-βία, 'Οζω-βία, *Salso-via*, *Berzo-via* (v. mai sus, p. 391), cu elementele inițiale *Canda-*, pentru care cf. Κάνδιλαρ din regiunea Naissus (v. p. 472), și *Doma-*, de care aşi apropià δομεαν din inscripția tracă dela Ezerovo și *Domerus* din Edonis.

In baza tuturor elementelor toponomice și onomastice trace, pe care Patsch le-a adunat în teritoriile ilirice, el emite ipoteza, admisă și de Ribezzo (în *Neapolis*, I, 1913, p 73), că „odinioară „întregul trunchiu al peninsulei balcanice de la Pontus până la „Adria erà tracic și abià în urmă a urmat invaziunea Ilirilor în „vest, menținându se totuși unele enclave trace, așà cum se men- „ținuseră altele grecești, ca de pildă la Dodona".

Concluziuni. Din expunerea făcută mai sus, cu ajutorul datelor geografice și a numelor personale trace din inscripții, reiese de sigur o răspândire cu mult mai întinsă spre vest a elementelor trace, în unele regiuni, cunoscute până acum ca ilirice, și mai ales în Peonia și Dardania. Cea mai mare parte însă a dovezilor acestea de tracism datează din epoca târzie imperială — nume de localități din *Itinerarii*, *Tabula Peutingeriana*, *Geogr. Ravennat*, Procopius, *de aedificiis*, persoane trace sau culte trace în in-

scripţiile latine din sec. II—III d. Cr., — fapt care mă face să presupun, cum am amintit dejà mai sus, o înaintare a neamurilor trace spre apus, prin coborîrea lor din Haemus şi Rhodope în văile roditoare ale Moravei şi Vardarului şi chiar mai departe spre Adria, întâmplată pe vremea stăpânirii romane în paguba neamurilor ilirice băştinaşe acolo. Se pare că expansiunea aceasta a Tracilor din epoca imperială, care se manifestează şi prin extinderea indicaţiei *natione Bessus*, precum şi prin rolul important jucat de ei în legiunile romane, în numeroasele *cohortes* şi *alae Thracum, Dacorum* şi *Bessorum*, în *classis Misenensis* şi *Ravennata*, în cohortele pretoriene şi în *numerus equitum singulariorum*, garda imperială dela Roma, se datoreşte faptului că în urma organizării provinciilor romane şi a stabilirii acelei *pax romana*, începe o epocă de prosperitate, curmându-se pentru totdeauna luptele lăuntrice fratricide dintre diferitele seminţii trace şi probabil şi anume practice sângeroase, indicate de autorii clasici în legătură cu credinţa lor religioasă, cu caracterul lor pasionat şi cu starea lor de semibarbari In ce priveşte deci epoca, căreia ar fi de atribuit urmele acestea trace din vestul peninsulei balcanice, am ajuns la o convingere contrarie aceleia a lui Patsch, iar numele de localităţi mai vechi din Dalmaţia, citate de el pentru consonanţa lor cu cele trace, ar denotà poate anumite elemente comune amândoror limbilor, tracă şi ilirică [1], deşi nu e exclusă nici presenţa mai veche a unor neamuri trace la Adriatică.

In afară de aceste rezultate care lămuresc mai bine situaţia etnografică din regiunea mixtă traco-ilirică a peninsulei balcanice, am izbutit să adun un material abundent de urme trace în Macedonia estică, între Axios şi Strymon şi în Pieria, dovedindu-se încă odată extraordinara vitalitate a poporului trac, care îşi menţine numele sale personale şi unele culte naţionale, cu toată puterea desnaţionalizatoare a elenismului, exercitată prin coloniile greceşti pe de o parte şi prin îndelungata stăpânire macedoneană de cealaltă.

[1] Cf. pentru această înrudire dintre limbile ilirică şi cea tracă Fr. Ribezzo, care vorbeşte de o grupă traco-ilirică în *Riv. indo-greco-italica*, I, 1917, p. 299, nota 1, în *Neapolis*, I, 1913, p. 69, nota 3, şi p. 70, în *Apulia* V, 1914, p. 93.

In ce priveşte însă graniţa de apus a neamurilor dace de la nord de Dunăre, în câmpia Tisei şi a Dunării, ea nu poate fi, din nenorocire, stabilită mai de aproape, din pricina lipsei de mărturii epigrafice şi de date toponomastice dincolo de hotarele provinciei romane Dacia. Numai printr'o intensificare a cercetărilor şi a săpăturilor din această regiune, ca şi printr'o amănunţită studiare a materialului arheologic cunoscut până acum şi a aceluia care ar mai ieşì la iveală în viitor, se va puteà ajunge la determinarea unor caractere precise ale civilizaţiei dace, în baza cărora să putem distinge aşezările acestei ramuri nordice a poporului trac de acelea ale vecinilor, unii mai barbari, ca Iazygii şi Sarmaţii, iar alţii ca Celto-Pannonii şi Germanii pe o treaptă de cultură aproape similară.

Indreptări.

Pag. 377, la nota 1, se va adăugà: *A se vedeà cele două hărţi dela sfârşitul acestui studiu.*

Pag. 384, r. 2 de sus se va ceti: Βάστος

„ 396, r. 5 de jos se va adăugà: toponim. Σκά-βαλα

„ 399, r. 8 de sus se va adăugà după *Mucianus:* Γερμανός.

„ 413, r. 9 de jos se va ceti: Σερί-σαλος

„ 417, r. 17 de sus „ „ „ : *s. vv*

„ 427, r. 10 „ „ „ „ „ : *ho(c)*

„ 432, r. 4 „ „ „ „ „ : Ἀβρέ-

„ 432, r. 6 de jos „ „ „ : CIL.

„ 433, r. 15 de sus „ „ „ : υἱός

„ 439, r. 12 „ „ „ „ „ : iar în cealaltă

„ 443, r. 7 „ „ „ „ „ : rândurile

„ 445, r. 10 de jos „ „ „ : *ura* (punte)

„ 446, r. 16 de sus „ „ „ : Ἀβυδών

„ 446, r. 5 de jos, după *Deopus*, se va adăuga numele *Thium-pus* dela Troesmis (CIL. III 6194), format cu elementul iniţial ce am aflat în Τιούν-κω-να şi Των-κάι-λλας.

„ 466, r. 8 de jos „ „ „ : Τιούγκω-να

„ 471, r. 7 de sus „ „ „ : trace

„ 472, r. 14 „ „ „ „ „ : Πίστου φρούριον

„ 473, r. 24—25 de sus se va ceti: studiu

„ 475, r. 18 de sus se va ceti: Dacă

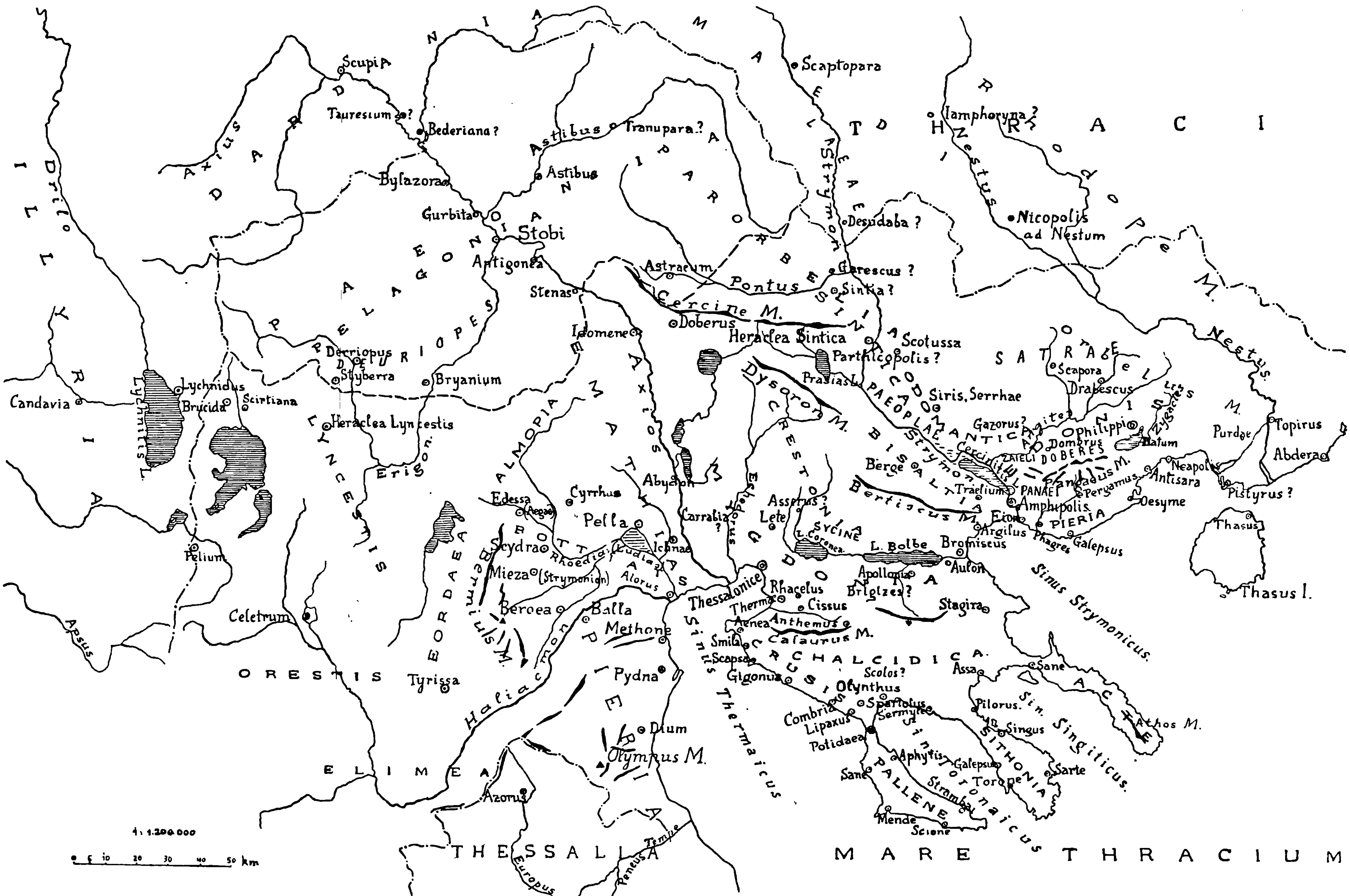
„ 475, r. 6 de jos se va ceti: Κουτζού-σουρα

1 : 2.500.000

Moesia superior

după H. Kiepert, *Formea Orbis Antiqui, YVII.*

MACEDONIA

după R. Kiepert. *Formae Orbis Antiqui, XVI.*

ROMÂNII IN CIVILIZAŢIA VECINILOR.

— Câteva urme ce nu se pot tăgădui. —

DE

V. BOGREA.

Între învinuirile ce se aruncă mai des şi mai pe nedrept neamului nostru este şi aceea că el ar fi fost până acum, subt raportul cultural, un fel de parazit al vecinilor săi, incapabil de a se afirmà pe acest teren altfel decât ca debitor al acelora.

Acuzaţia revine îndărătnic [1], cu toate că, de la bătrânul Miklosich şi Gustav Meyer pînă la Wędkiewicz şi Capidan, atâţia învăţaţi străini şi români [2] au dovedit, cu dosarul fără greş al limbii în mână, falsitatea ei.

Sânt o sumedenie de termeni în vocabulariul limbilor vecine, cari vin fără îndoială din româneşte, — semn de contact şi influenţă românească în atâtea domenii [3]. Dar aici se poate totuşi „ergotà": împotriva celei mai clare evidenţe, nu arareori învăţaţii respectivi contestă provenienţa romînească a acelor cuvinte, preferind cele mai torturate şi neverosimile fantasii etimologice unei recunoaşteri leale şi liniştite a realităţii [4].

---

[1] Un exemplu drastic e articolul d-lui Brückner, de care ne ocupăm mai jos.

[2] De interes deosebit pentru relaţiile reciproce dintre noi şi vecini, aşà cum ele se oglindesc în vocabular, sânt—pe lângă cele deja citate şi acele ale lui Sandfeld-Jensen şi ale şcolii lui Weigand — cercetările lui Şăineanu (elementul oriental), Murnu (neo-grec), Skok (sârb), Grigorovitza (săsesc), Mândrescu (germ. şi ung.), Candrea (slav), Papahagi, Pascu (balcanic), Diculescu (românisme, în special termeni păstoreşti, la popoarele vecine, în *Die Gepiden*, I, p. 197 sqq.), etc.

[3] Şi nu înţelegem a vorbi numai de glose dialectale, de care e firesc să fie pline dicţionarele etimologice (v. d. e. Gombocz-Melich, col. 209 sq.). Dar chiar un dicţionar portativ mai bogat, ca cel serbo-germ. al lui Filipović, poate cuprinde elemente lexice româneşti, pe care să le identifice orice profan: un *gu(n)tunar*, «Schnupfen», d. e., sau un *kodorošić*, «Drossel», evident: *codoroş* al nostru (Marian, *Ornitologia*, I, 257).

[4] Mai rar se întâmplă, dar se întâmplă totuşi uneori, ca ei să ne restitue, ca al nostru propriu, câte un element pe care lexicografii noştri li-l dăruise: aşà, ni restituie Skok (Zeitschr. f. roman. Philologie, XXXVIII, 544), considerându-l ca părinte al sârb. *aranija*, «căldare de aramă», pe *arămie* al nostru, pe care noi îl derivam din bulg. *aranija*, cu acelaşi înţeles (cf. Dicţ. Acad., *s. v.*); tot aşà ni oferă Daničić pe *brnduša* = *brânduşă* (Densusianu, Hist. d. l. langue roumaine, I, 363; cf. acum Giuglea, DR., III, 567).

Iată însă o categorie de documente linguistice, care desfid orice contestaţie, pentrucă ele declară singure marca fabricii româneşti, din care au ieşit spre a fi puse în circulaţie pe piaţa civilizaţiei sud-est-europene (şi, câteodată, şi mai departe): străinii însişi, cari le-au împrumutat sau, cel puţin, cunoscut, le-au recunoscut ca atare, designîndu-le, în graiul lor, ca cevà *specific, propriu, Românilor.*

*

Avem astfel, mai întâiu, ca exponent per excellentiam al ocupaţiei păstoreşti a Românilor [1], faimoasa „brânză românească": e βλάχικον τυρίν (βλαχικὸν τυρίον) din Ptochoprodromos (Στίχοι πρὸς τὸν βασιλέα Κύριον Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν, I, v. 121, apud Korais, Ἄτακτα, I, pp. 5, 109; cf. acum şi „Byzantion", I, p. 328); e *caseus vlachiscus* (vlascescus), glosând, într'un act raguzan relevat de Hasdeu (*Cuvinte den bătrâni*, I, Supl., LXXIII [2]), pe acel *brença*, „brînză", care acolo, la Ragusa, servià — în bulzi de o anumită greutate legală — ca piesă de schimb sau monedă (Miklosich, *Die Wanderungen der Rumunen*, p. 4) şi care, subt forma *brynza*, designează în moravă expres „brânza valahă", spre deosebire de *syr*, termenul general pentru „brânză" (Densusianu, *Grai şi Suflet*, I, p. 68), constituind un interesant „pendant" la serbo-bulgarul-macedonean *vlaška urda* (Capidan, *Dacoromania*, II, 470).—*V(a)laška*, „valaha", se chiamă în Silesia o speţă de oi (T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Silesia*, p. 16), evident: „oves valachicae", ca şi *oláh juh* unguresc (v. Takáts Sándor, *Régi pásztor népünk élete*, Budapesta 1915 [3]). Căci un lucru e incontestabil: că, în toate aceste denumiri, caracterul *etnic* al epitetului „valah" nu poate fi pus la îndoială, fiindcă nu s'ar puteà concepe a se vorbì de „caş ciobănesc" sau „oaie ciobănească", luând cuvântul *vlah*

---

[1] «Nur ein Hirtenvolk konnte solche Wörter gebrauchen», declară M. L. Wagner (*Die Beziehungen zwischen Wort und Sprachforschung*, în «Germanisch-romanische Monatsschrift», XIII [1920], p. 49), comentând etimologiile rom. *înţărcà* şi *astăură* (Puşcariu). Şi e instructiv să se compare, în această privinţă, aforismul unguresc: «Nu-i nimic mai rău decât caşul» (v. Bartal, s. v. *armeniaca*: «Proverbium est Hungarorum: *Nihil esse peius caseo*») cu zicătoarea noastră ciobănească: «Bună-i brânza, bunu-i caşu, amaru-i sălaşu» (Zanne, *Prov. Rom.*, III, 355); cf. şi rut. *biti brindziu*, „in Dürftigkeit leben" (Želechowski, I, 44), cum şi, mai jos, p. 495, n. 1.

[2] Numeroase alte menţiuni, v. acum la S. Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, p. 3 sq., cu notele 4 sqq.

[3] După substanţiala dare-de-samă a d-lui S. Dragomir, din «Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale», XIII (1921), p. 19 sqq.

în sensul său secundar de „păstor"[1], — cum e, d. e., cazul în bosniacul *Vlasić*, „eine Sterngruppe" (*Wissenschaftl. Mitteilungen aus Bosnien u. Herzegovina*, Viena 1893, p. 433)[2] sau serbo-croatul *Vlašići*, „Regenstirn, Siebengestirn" (Filipović, p. 527),—şi fiindcă, cu acelaşi înţeles, întâlnim, nu numai pe *vlah*, ci şi pe *român:* în albaneză *rεmέr*, pl. *rεmέń-tε* înseamnă 'Wlache, Hirt, Bauer', spune G. Meyer (Etym. Wörterb. d. alb. Spr., 365), adăugând că „in Trapezunt ist ῥωμάνα 'Hirtin'."[3]

De altfel, o dovadă mai mult, că nu ca „păstori", ci ca păstori *români* trebuie înţeleşi producătorii şi răspânditorii acelui caracteristic „frupt", găsim şi în faptul, că numele fluerului ciobănesc, la Polonii de odinioară, erà *multanki*, „fluer *moldovenesc*", întocmai ca şi sinonimul slovac *moldanky* (v. Dacoromania, III, p. 814, cu addenda[4]), — alt element românesc, pătruns în traiul şi 'n graiul vecinilor noştri.

---

[1] Pentru acest înţeles de «păstor» (nomad), v. mai întâiu locul clasic din Anna Comnena (*Alexias*, VIII, 3—4, ed. Bonn, p. 395): „ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο (Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος)", cum şi compusul βλαχοποιμήν. Dar, că ngr. βλάχος nu înseamnă numai «cioban», ci şi «agricultor» (γεωργός), arată, nu numai dictonul citat de Rössler (*Romän. Stud.*, p. 119, n. 2), după Hahn: «δὲν εἶναι βλάχος, εἶναι τσοβάνος» (nu-i ţăran, ci cioban), ci şi consideraţiile expuse de Georgiades (Θεσσαλία, II, 191) relativ la cartierul Βλαχομαχαλᾶς din Volo.— Despre «valasca *[sic]*- doina», care însă nu înseamnă neapărat «cântece ciobăneşti» (ca ngr. βλαχικὰ τραγοῦδια), putând fi pur şi simplu «doine româneşti», v. şi M. Roska, în DR., III, 794 sq. — Porecle şi proverbe despre Români, la popoarele vecine, satirisându-i mai ales ca păstori, dar şi ca oameni vicleni (Περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων din Kekaumenos, *Strategikon*, ed. Wassiliewsky-Jernstedt, p. 74, face începutul legendei; cf. şi pol. *watach* 'Betrüger, hinterlistiger Mensch', explicat de Wędkiewicz, *l. l. c.*, p. 269, ca o reminiscenţă probabilă a stratagemei din Codrii Cosminului), v. la Zanne, *o. c.*, IV, p. 280 sqq. şi Ath. Buturas, *Neugr. Spottnamen u. Schimpfwörter*, în «Zeitschrift d. Vereins für Volkskunde», 1914, p. 162, sqq. (recensat de noi în «Bulletin de l'Inst. pour l'ét. de l'Europe sud-orientale», 1922, p. 133 sqq.): ele zugrăvesc, măcar tot atâta, şi pe autorii lor!

[2] Că acesta înseamnă, în adevăr: „stea ciobănească", cum văzuse dejà Miklosich, care-l subsumă subt *volochu*, „Vlache, Romanus, pastor, Rumäne" (*Et. Wb. d. sl. Spr.*, p. 393), şi n'are nimic a face cu sl. *vlas* „păr", cum afirmă Govko (*l. c.*), dovada ni-o dă, în afară de paralèle ca: *steaua-ciobanului, étoile du berger*, etc., ngr.-pop. κατσικάς, „Ziegenhirt, Bezeichnung einer Konstellation" (Triandaphyllidis, *Die Lehnwörter d. mittelgr. Vulgärliteratur*, p. 93), cum şi arab. *diiouq*, „nom de constellation", pe care Psichari îl raportă la gr. αἴξ, αἰγός, „chèvre" (*Cinquantenaire de l'École Pratique des Hautes-Études*, II, p. 314, n. 2).

[3] *Ibid.*, p. 126, se înregistrează şi alb. *gogε*, „Spitzname der Walachen bei den Albanesen; Maurer; ungeschickter Mensch". — Pentru alb. *Vllau*, „Walache" (Weigand, Alb. Wb., v⁰), cf. şi T. Papahagi, în rev. *Grai şi Suflet*, II [1], p. 159.

[4] Problema etimologică, pusă acolo, dacă baza cuvântului polon e rom. *moldovean* sau *muntean*, e, din punctul de vedere ce ne interesează

Dar nu numai ciobanii români se bucurau pe vremuri de un atât de răsunător renume, ci şi crescătorii [1] şi, mai ales, jugănarii de cai: alături de *hongre* şi *reuss*, se pomeneşte, în adevăr, *der Wallach*, „verschnittenes Pferd" (ca. 1550, după Kluge, *s. v.* [2]), cech. *valach*, „Wallach; Verschnittener; Faulenzer" (Dr. I. P. Jordán, *s. v.* [3]), rut. *vâlach*, „Entmanner, Verschneider; castriertes Hammel" (Želechowski, *s. v.* [4]) rus. *valachъ*, *valychъ*, „verschnittener Hammel, Ochs" (Pawlowsky, *s. v.* [5]), etc., cu derivatele lor.

Cărăuşia a fost de asemene, din cele mai vechi timpuri, o ocupaţie tipic românească. Dela Βλάχοι ὁδῖται din Cedrenus, cari sânt, fără îndoială, „chervangii", ca şi *kjeletorii* (*călătorii*) documentelor sârbeşti [6], până la „Valahii" din Avrig, „a căror hrană

---

aici, indiferentă. Pentru obişnuita şovăire între aceste două denumiri, e instructiv totuşi să observăm că numele popular vienez al „Capelei Cantacuzineşti" din Viena (adăpostind crucea de stejar ridicată acolo de Şerban Cantacuzino, Domnul *Munteniei*, la 1683) e: *Moldauerkapelle* s *Türkenkapelle* (cf Dr. M. Popescu, *Capela Cantacuzinească din Viena*, în „Convorbiri Literare" pe 1925, p. 542).

[1] V. D. Cantemir, *Descr. Mold.*, trad. G. Pascu, p. 50 sq., unde se citează proverbul turcesc relativ la calitatea cailor moldoveneşti.

[2] Kluge observă, *l. c.* (*Etym. Wb. d. deutschen Spr.*): „Verschnittene Hengste (vgl. auch *Schöps* als östliches Lehnwort [*skapiec*, „scapet", cf. rom. (berbece) *hadîm(b)*, *batal*]) lernte das mittlere und westl. Europa von der Walachei und Ungarn aus kennen (auch von Preussen und Russland aus, weshalb im 16/17. Jahrh. auch *Reussen* heissen ...); vgl. auch fr. *hongre* 'verschnittenes Pferd' (im frühen Nhd. des 15/16. Jahrhs. heisst der Wallach auch *Mönch*, *Münch* [monah, călugăr])". Cf. şi O. Weise, *Die deutsche Sprache als Spiegel deutscher Kultur*, Iena 1923, p. 141, cum şi Mažuranić, *Rječnik*, s. v. *konj* 'equus': „*Reusz* i *Wallach*; *Hungor*". — Grimm, *s v.*, da de asemene sensul figurat de „impotenter Mann" şi, în argoul (Gaunersprache) vienez, sensul de „pfarrer" („wofür sonst *gallach* üblich ist", — ca în graiul Evreilor noştri), adăugând, fireşte, toate compusele şi derivatele: *Wallachenkandare* şi *Wallachenstange*, „eine Stange, die am Zaum eines Reitpferdes angebraucht ist", *Wallacher*, „jugănar", *wallachen*, „jugăni", *wallachung*, „castratio equi".

[3] *Jazyka českého i německého*, p. 451, cu derivatul verbal *valašiti*, „kastrieren, Leinsamen putzen, faulenzen".

[4] *Ruthenisch-deutsches Wörterb.*, I, 54; şi cf. *Voloch*, *Vološin*, „Wallache, Rumäne", *volochatin* „rauh, haarig, zottig" (p. 119).

[5] Sensul rusesc şi rutean e, deci, uşor deviat, generalizat. Legătura cu calul s'a păstrat totuşi, indirect, în rus. *valachъ* 'Caltha palustris' (*ibid.*), deci „calcea-calului, calce, scalce, bulbuc, bulbucel, capră-nemţească" (Panţu, *Plantele*, p. 42), unde criteriul nomenclaturii se îmbină, totuşi, cu acel al germ. *Schmalz-*, *Dotter-*, *Butterblume* (*ibid.*).

[6] V. *Bulletin de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, VII, p. 50 sqq., cum şi S. Dragomir. *o. c.* cap. V. — Cât pentru presupusul sinonim *sokalnici* (v. acest *Anuar*, II, p. 253), observăm că *sokak* e un cuvânt oriental, arab (Zenker, 480) şi că, făcînd acea presupunere, nu ignorăm explicarea prin vsl. *sokačii* μάγειρος, coquus (cf. vr. *socaciu*, *mangup*), pe care o preferă cei mai mulţi (cf. Jireček, *Staat u. Gesellsch. im mittelalt. Serbien*, I, p. 71, n.).

căpetenie este *cărăuşia*" (v. Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat", 1815, p. 168 [1]), Românii au fost cărăuşii prin excelenţă din părţile acestea [2]. *Vlacha*, „par oneri ferendo, teherhordó: *boves ad Vlacham*, teherhordó marha", din documentele maghiare, nu poate aveà, evident, alt înţeles (cf. şi *à la valaque)*. A. Bartal, meritosul Ducange unguresc, care consemnează expresiile în al său „Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae", *s. v.*, citează cevà mai sus, subt *tira* 'vectura, vonás, huzás', la care trimite, următorul exemplu dintr'un document de la 1640: „Nullus nisi nobilis possit tenere boves ad tiram, s a l v i s i l l i s, q u i s u n t c o n s u e t i t e n e r e *boves ad Vlacham*".

De influenţa Românilor întrebuinţaţi ca mercenari (de ce, neapărat, ca gâzi, cum pretinde d. Brückner?) la vecinii poloni, atestă pol. *multan*, „eine Art Säbel" (v. Wędkiewicz, în „Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien", I, p. 265, unde se citează şi pol. *katarasz*, „ein im privaten Dienste verbleibender berittener Bote", din rom. *călăraş*). Şi, în acelaşi domeniu, — ori, mai curând, tot prin ciobanii noştri, [3] — întâlnim la atâţia alţi vecini urmele influenţei româneşti în acel *valaška*, „baltag", pe care d. dr. Ilie Gherghel l-a descoperit cu mirare în gura unui călăuz german de pe Tatra (v. Arhiva din Iaşi, 1924, p. 267 [4]), dar care, semnalat încă de răposatul Burada (*o. c.*, *l. c.*: „*valaşca*, un soiu de topor"), se răsfaţă prin toate lexicele: v. d. e. Dicţ. Academiei Maghiare, s. v. *balaska* (*valaskás*, *valaska*, *baracska*, *balatka)* 'parva securis, Handbeil' = slovac *valaška* 'szekerce', moravo-cech. *valaška*, cech. *valaška* 'Schäferaxt, Handbeil'.

Ca specialitate „valahă" apare în ungureşte, nu numai *oláhser*, „Milchmährte", „zară, jintuială" (Ballagi, Bariţiu [5]), ci şi

[1] Relevat în G. Bogdan-Duică, *Gheorghe Lazăr*, p. 114.

[2] Aşà se explică, probabil, — ajutând şi notorietatea Valahilor — şi confuzia din izvoarele italiene între *olacco* (olac, curier) şi *valacco* (v. acest „Anuar", I, p. 334, n. 1); dar cf. şi pol. *katarasz*, de care amintim mai jos, turc. *arabadji*, „harabagiu", porecla obişnuită pentru ţărani, după Cantemir (*Ist. Imperiului Ottoman*, trad. Hodosiu, I, p. 341, n.), şi rut. *karauša* „grosser Lastwagen" (Želechowski, I, 335).

[3] Cf. şi ung. *oláhduda*, „cimpoiu" (Czuczor-Fogarasi).

[4] Cf. acelaşi, *ibid.*, 1925, p. 68.

[5] Bariţ dà acolo (*Dicţionariu ungurescu-românescu*, Braşov 1869, s. v. *oláh*) şi o „floare românească": *oláh virág*, „calimica, calinica, chilinica" = *Calendula officinalis* L, călinică, filimică, hilimină, gălbinele,

„oțetul valah", cel atât de tare, încât trebuie să pui „nouă ocale la o fiertură", cum spune spiritual proverbul maghiar (v. Zanne, *Proverbele Românilor*, VI, 280): *oláheczet*, „Holzbienessig", „oțet de mere și pere" (*ibidem*), mai precis: „de pădureţe" (Gheţie)[1].

De „vina valachica" (vinuri moldoveneşti), ca de un produs excelent, putând rivaliză cu „marmanziul", vorbesc socotelile negustoreşti cu Lembergul (v. N. Iorga, *Studii și doc.*, XXIII, *passim*) și e de crezut că podgorenii din Moldova nu vor fi fost chiar pân la unul aduși de peste hotar.

Vlaška se cheamă bulgăreşte şi „porumb, zea mais" (Gerov-Pančev, *Rěčnik*, I, 135), de fapt: o speță românească de porumb (cf. *ibid.*: sinon. *arapka*, *misirka*, cum și derivatul *vlaškovina*),—un pendant la ung. *oláh málé*, „mălaiu românesc" (Zanne, *o. c.*, VI, 280), din aceiaşi sferă agrară, — iar bulg. *cincarska brava*, notat de Miklosich (*Die türkischen Elemente*, I², 182) subt *pęrava* 'Thürschloss', reprezintă, fără îndoială, un tip de încuietoare *țânțărească*, adecă aromână, — exact așà, după cum un *carreau à l'allemande*, „Butzenscheiben" (la uşă), din Elveţia franceză indică evident, prin însuși numele său, proveniența germanică a modelului (v. E. Tappolet, *Die alemannischen Lehnwörter in den Mundarten der französischen Schweiz*, II, p. 21).[2]

Numeroase tipuri şi motive ornamentale din albumul lui Ondrej Pisch (*Sbirka Předloh moravského u cehersko-slovenského Ornamentu*, Olmütz 1902) sânt designate expres ca „valaska".[3]

---

roşioară, roşuiliță, rugiuliță, rujuliță, fr. *souci*, germ. *Goldblume* (Panțu, *Plantele*, p. 97).—La *Vlah*, iar nu la *vlas* („păr"), pare a se raportà şi sârb. *vlašac*, *vlušik*, „Schalottenlauch, „*Allium ascalonicum*" (Vuk), deci „scăloiu" sau „şalotă, hasme, hagimă, pur" (Panțu, 119), zisă, pe cât ştiu, și: *vlaşiță*. Cf şi n. 5 de mai sus, p. 496.

[1] Cf. şi *oláh-borsó*, „piper cu boabe maşcate" (Szinnyei, p. 7, unde şi: *oláh-bángo*, „veresie", lit.: „bancnotă românească", ironic).

[2] Cu *la valaque*, „danse particulière aux Valaques, comme l'indique son nom, et ayant beaucoup de rapport avec la hongroise et la czarda (*sic*)" (G. Desrat, *Dictionnaire de la danse*, Paris 1895, p. 365) și, mai ales, cu *Wallach* = Valet (im Kartenspiel), în jargonul berlinez (Dr. C. F. Trachsel, *Glossarium der berlinischen Wörter u. Redensarten*, Berlin 1873, p. 63), ne fălim mai puțin.

[3] Aici, evident, epitetul are numai un sens tehnic, ştiinţific; cf. însă p. 499, n. 1.

Ciobani, cărăuşi, ostaşi [1], meşteşugari [2], — pe lângă ocupaţia lor de căpetenie: plugăria, — vechii Români s'au manifestat şi afirmat, prin-urmare, cu nota lor proprie, în care excelau, în mijlocul şi 'n folosul popoarelor vecine, creând sau transmiţând atâtea elemente de cultură: o mărturiseşte însăşi limba celor ce o tăgăduiesc, arătând la tot pasul urmele rolului lor ca factori de civilizaţie [3].

A-i taxà de paraziţi culturali, după toate acestea, ni se pare că nu e numai o nedreptate, ci şi o ingratitudine.

---

[1] „A la valache" erau îmbrăcaţi şi înarmaţi şi unii soldaţi din alaiul lui Henric de Franţa, ales rege al Poloniei (v. N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, p. 21).

[2] Nu numai pentru exotismul său erà vestit în Apus „le charriot valaque" (o reproducere a pitorescului tablou, făcut de Felix Ziem pentru ducele de Hamilton, se poate vedeà şi 'n J. Charles-Roux, *Souvenirs du passé: le cercle artistique de Marseille*, Paris 1906, p. 183). — Ce e însă „walachisch", ca nume, în *transl*, „espèce de barque dont on se sert sur le Danube; Donaukahn" (Zenker, 275 şi, după el, Barbier de Meynard, II, 453),— poate: *transit?* —, mi-e tot atât de neînţeles, ca şi originea românească a acelor luntri pe Dunăre, „qui sont d'une pieche, comme ung nocq aux pourceaulx" şi pe care Valeran de Wavrin, cruciatul frances în trecere pe la noi în 1445, le numeşte: *manocques* (v. Iorga, *Hist. des rel. entre la France et les Roum.*, p. 15 şi *Ist. Armatei Rom.*, I, p 64), — poate: gr. μονόκωλος = μονοκόμματος (sc. ὁλκάς), „d'une seule pièce" (cf. μονόξυλος, „dintr'un lemn"). — Nici sârb.-cr. *basulja* „wallachisches Schwein" (Filipović), „mangulica, eine Art leicht mästbarer Schwein" (Iveković-Broz, *Rječnik*), deci „*mangul(iţă)*", ung. *mangalicza*, „porc de rasă mongolă" (cf. Tiktin, *s. v.*), nu e „wallachisch" decât, probabil, în sensul de „castrat": ruten. *valaška* înseamnă, de fapt, „verschnittene Sau" (Želechowski).

[3] Şi nu trebuie să uităm nici înţelesul de „ortodox" (greco-oriental) al lui *vlah*, *valah* (cf S. Dragomir, o. c, p. 83, şi Bartal, o. c, p. 704: *Walachismus* 'religio, ritus sacri Walachorum'), în oposiţie cu cel de „catolic" (romano-catolic) al lui *latin* (cf. rom. *letin* şi *lătină*, „liftă", acesta din urmă mai mult pentru Evrei). Această multiplă şi variată sinonimie a etnicului nostru, cumulând atâtea accepţiuni: confesională, profesională, socială (cf. dalmat *vlah* „ţăran", la Dragomir, o. c., 8; şi *rumân*, „şerb"), dacă indică o excepţională bogăţie de aptitudini şi însuşiri distinse,—fiindcă, altfel, poporul nostru n'ar fi putut deveni atât de *representativ* pentru acele aspecte ale fiinţei sale, încât numele său să ajungă însuşi sinonimul lor, — are, în schimb, neajunsul de a oferi pretexte de exploatat amatorilor de controverse politico-ştiinţifice, cari n'au lipsit niciodată printre vecinii noştri. Sânt aşà de rare cazurile, în care orice cazuistică e din capul locului exclusă, prin însuşi textul izvorului, ca în celebrul „ἦν δ'ὁ Χρύσος οὗτος Βλάχος τὸ γένος" din Choniates (ed. Bonn, p. 617)! Ceeace nu înseamnă, totuşi, că trebue să persistăm în a vedeà Vlahi (Români) în *Blachernae-Vlachernae* (v. Gherghel, *Câtevà contribuţiuni la cuprinsul [= cunoaşterea cuprinsului] noţiunii cuvântului Vlach*, în „Conv. Lit." din 1920, p. 335 sqq., etc.), în ... *Ramon Muntaner* (acelaşi, după cum observă Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 708), în Cetatea-de-*Floci*, în *Lak*, „Leah, Poleac", sau în alt *Lak*, mai îndepărtat, din Marco-Polo (Al. T. Dumitrescu, *Rev. pentru ist., arh. şi fil.*, X, pp. 427 şi 430; adevărata identitate o stabileşte acum G. I. Brătianu, în „Cercetări istorice", I, 369, sqq., cu Lakii caucasici), etc. (In aceleaşi „Cercetări", p. 407, d. I. Minea relevă, la Sarnicki: *szlak Valachicus*, «şleahul (drumul mare, bătut) moldovenesc», al negustorilor).

ŞTIINŢĂ MILITANTĂ.

— Un specimen recent. —

DE

V. BOGREA.

Profesorul A. Brückner, slavistul de la Universitatea din Berlin, ne poartă Sâmbetele.

Învăţaţii maghiari şi slavi, fără a mai pomeni de alţi reprezentanţi ai ştiinţii europene, erau îndeobşte de acord întru a recunoaşte, că baza sl. *kračun* şi ung. *karácsony* e românescul *crăciun*.

Ei bine, nu! Mai catolic de cât Papa, d. A. Brückner e de altă părere.

Cuvântul românesc n'ar puteà fi, adecă, cu nici un chip, originalul celui slav corespunzător, de oarece, anterior terminului creştin, există un rusesc păgân *koračun*, bulg. *kračun*, însemnând „Sonnenwende", „solstiţiu", iar un *koročun*, „Mitte Dezember", e atestat încă din secolul al XII-lea, în Cronica de Novgorod, deci într'un timp şi loc, unde nu poate fi vorba de pătrunderea unui cuvânt românesc.

Acestea le spusese slavistul berlinez la 1918, în vol. XLVIII din „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", p. 184 şi urm.

Revenind asupra chestiunii, cu prilejul articolului său *Ungarn und Polen* din „Ungarische Jahrbücher" pe 1924 (vol. IV, publicat ca omagiu orientalistului Setälä), d. Brückner revendică pentru fondul slav pe ung. *karácsony*, în următorii termeni caracteristici:

„Und wie viele der wirklichen Slavismen des Ungarischen werden noch immer fälschlich erklärt, z. B. *karácsony* „Weihnachten" aus slav. *kračun* dass. (*koročun* usw.), dieses soll aus dem rumän. *craciun (sic* [1]*)* dass. stammen, was natürlich (!) Unsinn ist, denn es gibt keine alten Entlehnungen aus der Sprache der kulturlosen (!) 'Vlachen'" (p. 85).

---

[1] De astfel de „pecadille" mişună articolul ilustrului slavist (la aceeaşi pagină: „Compostella" = *Compostela* şi „Revue des études hongroises et *finnoougriens*" = *finno-ougriennes)*, ca şi, în genere, publicaţia d-lui R. Gragger (p. 52, d. e.: „jobagio glaebae adstrictus" = *iobbagio glebae adscriptus!)*.

Va-să-zică: „kulturlose Vlachen"! Şi, ca să nu subsiste niciun echivoc în această privinţă, d. Brückner ne înnoieşte (p. 93), mai explicit, acest certificat de paupertate culturală, reliefându-l prin contrastul cu Ungurii:

„Die Rumänen waren bis in das 17. Jh. hinein ein kulturloses Volk, die Magyaren seit jeher ein Kulturvolk".

Evident, nu ne gândim să polemizăm cu d-sa pe această temă, — astfel de afirmaţiuni dovedind, sau o totală ignoranţă a trecutului nostru, sau, mai rău decât atâta, o ignorare şi denaturare a faptelor istorice[1], cum nici cei mai fioroşi detractori ai culturii româneşti nu ştim să şi-o fi îngăduit[2].

Tot astfel, în ce priveşte originea şi filiera lui *crăciun*, vom lăsà pe d. Brückner să se descurce cu Pintar (v. „Archiv für sl. Philologie" din 1912, p 618 sqq), cu Vasmer *(Gr.-sl. Etjudi*, p. 10), sau cu Berneker *(Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, sub *kračun*), care crede, ca şi noi, în originea românească a terminului slav şi, implicit, a reflexului maghiar, deşi cunoaşte şi citează pe vrus. *koročun* din pomenita cronică, etc., în privinţa înţelesului de „Wintersonnenwende" al căruia însă, ca om de ştiinţă obiectiv ce este, se întreabă: „aber ist diese Bedeutung nicht nur erschlossen?"[3]

Este însă, în acest articol plin de lucruri interesante, de altfel, — ca tot ce scrie distinsul învăţat, — un pasagiu, asupra căruia e necesar să insistăm.

D. Brückner scrie (p. 96):

„Polnische Dichter im 17. Jh. sagen, der eine: Ihr Wein-

---

[1] Vezi-le la N. Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, Bucarest 1922.

[2] V. d. e.: Dr. J. Karácsonyi, *Die Ansiedelung der Rumänen auf dem linken Donauufer*, in «Mitteilungen der *Fontes Rerum Transylvanicarum*», Cluj 1912, pp. 22—38.

[3] Vrednic de observat e totuşi, relativ la supravieţuirile păgâne în creştinism subt acest raport, că, după Calendarul de provenienţă egipteană al lui Antioh (ca. 200 p. Chr), *ziua natală a zeului soarelui*, la care se fixează creşterea luminii, cade la 25 Decembre şi că, după alte mărturii, în Egipt erà obiceiul, ca, la solstiţiul de iarna (25 Dec), să se scoată din sanctuariu chipul unui copil, simbolizând soarele nou-nascut. Relevam aceasta după R. Kittel (*Hellenistische Mysterienreligion und das Alte Testament*, în «Zeitschr. d. Deutsch.-Morgenländ. Gesellschaft» din 1924, p. 93), care pune în legatură faptul cu cuvintele rostite în sanctuarul Korei din Alexandria: „In acest ceas a născut azi *Kore*, adecă Fecioara, pe *Aion [saeculum, aevum]*» şi cu cele raportate de scoliast la Grigore din Nazianz: „Fecioara [*alma*, παρθένος] a născut: creşte lumina" (*ibid.*). Cf. şi Ed. Norden, *Die Geburt des Kindes*, Leipzig 1924 cel mai nou şi mai aprofundat studiu exegetic asupra Eglogei messianice a lui Virgil), *passim*.

bauer von Tokaj, versenket umsonst die Trauben *na kutnarze*, auf dem Kutnar; andere erwähnen *kutnar*'sche Weine. Das ist széklerisches *kötör* „Kelter", das somit nicht auf Siebenbürgen allein beschränkt war".

— Das ist, va întâmpină însă orice cunoscător neprevenit al realităților istorice, geografice şi economice de la noi, *Cotnariul* moldovenesc, unde, spune tradiția, podgoreni germani de la Tokaj se stabilise, pe vremuri, plantând vița lor: d. A. Brückner ar fi putut-o şti din *Geschichte des rumänischen Volkes* a d-lui N. Iorga, I, 178 [1], dacă nu din *Relations économiques entre Lwów et la Moldavie* (în „Choses d'Orient et de Roumanie", Bucarest-Paris, 1924, p. 81 sq.) ale aceluiaşi.

Nu secuiescul *kötör* „Kelter", „calcatura", „teasc", ci acest *Cotnar(i)* românesc — indiferent de derivația etimologică a toponimicului însuşi [2] — explică pe acel polon *kutnarz*, pe care lexicele polone îl înregistrează cu înțeles necunoscut (v. Booch-Árkossy, *s v.*) şi din care derivă pol. *kutnarskie piszczele*, „gewisses, aus Rohrpfeifen zusammengesetztes Tonwerkzeug" *(ibid.)*, adecă „*kutnar*'sche Pfeifen" ale d-lui Brückner. Iar, cât despre „*kutnar*'sche Weine", ele nu pot fi decât vinurile noastre de *Cotnari*, vestite până astăzi, înfruntând vitejeşte concurența celor

---

[1] Extragem: „*Cotnari* ... Jetzt ist es ein armseliges Dorf, sich selbst überlassen und seinen berühmten und einträglichen Weingärten durch die Verheerungen der Reblaus fast völlig beraubt; einst aber war es, wie Hârlău, eine beliebte Residenz der moldauischen Fürsten und um auf den sonndurchglühenden runden Hügeln Weinreben anzupflanzen, kamen deutsche Arbeiter aus den westlichen Städten ...". Cf. şi n urm.

[2] Cf. relația din *Codex Bandini*, ed. V. A.-Urechiă, p. 78, subt *Kuthnar*: „Nomen accepisse a primo Moldavicarum vinearum insitore produnt, cum enim antiquitus haec Provincia Regi Ungariae esset tributaria, accidit quodam tempore ut hujus Regionis Vajvoda proficisceretur Budam ad regem, ubi praestantissima gustans ungarica vina, indoluit in sua Provincia, ut pote terra fertilissima, quod vinum non nasceretur. Quare petiit a Rege hominem, qui plantandae vineae notitiâ excelleret, et impetravit. Assignatus igitur Germanus nomine *Gutnar*, qui ex mandatus (*sic*) Vajvodae totam perlustravit Provinciam, in qua montes et colles pro plantandis vitibus satis commodos invenit. Verum omnibus anteposuit hunc locum ..." — Credem inutil să reproducem mai departe combinațiile etimologice ale legatului papal cu privire la originea şi înțelesul numelui „Gutnar"; dar acel „Principis scriba et Latina lingua interpres, nomine Georgius Kuttnarski", de care pomeneşte dânsul mai sus (p. 8), îşi trage numele, evident, de la *Cotnari*: „Cotnăreanu".

de Malvasia, în relaţiile noastre cu Lembergul [1]: dacă d. Brückner s'ar osteni cândvà până la noi, i-am oferi cu plăcere să guste.

Să fim înţeleşi.

Scientia militans, — scientia minitans, scientia limitans . . . Gaston Boissier scrià cândvà: „Il est d'usage aujourd'hui d'aller demander à l'histoire du passé des armes pour les luttes du présent". [2] Cuvintele nobilului învăţat francez implică, de sigur, un regret, dacă nu o directă dezaprobare a procedeului; dar ele cuprind şi o constatare, a cărei actualitate e astăzi cu mult mai mare şi ale cărei perspective de a-şi pierde actualitatea sânt azi, poate, mai puţine ca oricând: polemica continuă, cu pana, lupta începută cu spada de Polemos.

Dacă nu se poate altfel, nu ne plângem.

Este însă un lucru, pe care conştiinţa ar trebui să-l impună oricărui om de ştiinţă, — chiar când scrie, ca d. Brückner, *recentibus odiis*: ca lupta sa să fie cavalerească, şi armele, — indiferent de arsenalul din care provin, — să nu fie calpe. Iar, în ce priveşte, în special, pe aceşti „kulturlosen Vlachen" cari sântem, să se iea act că, — oricât de curios s'ar păreà, — ei au obiceiul să se apere, când sânt atăcaţi:

> Cet animal est très méchant:
> Quand on l'attaque, il se défend.

P. S. – De fapt, nu numai în ce priveşte originea ung. *karácsony*, ci şi 'n privinţa acelei 'kenyértésztából készült pogacsaszerü k a r á c s o n y i sütemény' *bubota* s. *bubuta*, căreia autorii Dicţionarului etimologic al Academiei Maghiare (col. 546) i-au căutat zădarnic originea, poate veni, revelatoare, lumină dinspre aceşti „kulturlosen Vlachen".

Identitatea termenului maghiar cu aromânul *bubotă* 'făină ori pâne de porumb, mălaiu: *pâni di bubotă* (pâne de porumb); *pită di bubotă* (plăcintă de porumb)' (Dalametra, *Dicţ. macedo-român*, p. 43), care, el însuşi, represintă pe alb. *bobotɛ* 'Mais' (G. Meyer, *Alb. Wb.*, v⁰; cf. Dacoromania, III, 728) sau pe ngr.

[1] V. N. Iorga, *Relaţiile comerciale ale Ţerilor Române cu Lembergul*, p. 15 = *Studii şi documente*, XXIII (1913), tabla (p. 517). Cf. şi I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, p. 145.

[2] *Cicéron et ses amis* [4], Paris 1908, p. 22.

μπομπότα 'gâteau de maïs, pain de maïs' (G. Meyer, *Neugr. Stud*, IV, 61), 'μάξα, μαμαλίγκα' (*ibid.*, II, 84), e, în adevăr, evidentă; iar, pentru răspândirea cuvântului la Românii din Ardeal, stau dovadă corespondentele dr. *bobeală* 'mâncare pregătită din făină de porumb, unsoare şi lapte', *bobală* 'lătură, brahă' (Viciu, *Glosar de cuvinte dial.*, p. 20), a căror legătură cu *bubotă* mr. a observat-o şi G. Pascu (*Elemente romanice în dialectele macedo-megleno-române*, p. 16), dacă nu şi acel *bubă* din expresia: *a merge cu bubă*, „când femeile se duc cu mâncare la vreuna care a născut de curând" (Viciu, *o. c.*, p. 22), împreună cu enigmaticul *îmbuibà* însuşi. Căci baza terminilor citaţi poate fi foarte bine, cum presupuneà Meyer, un „Kinderwort" epirot μπόμπο 'Nahrung' (*Ngr. St.*, II, 84), aparţinând la aceiaşi familie ca şi it. *boba, bobbia* 'bouillie, mélange' (*ibid.*, IV, 61; cf. Meyer-Lübke, REW., no. 1181) şi postulând o bază romanică **bobotta*, care ar explicà, poate, şi pe fr. *popote* 'bouillie (mot enfantin); cuisine; restaurant' (cf Littré, *s. v.*).[1]

[1] Cât priveşte rostul de *colindeţ*, „pită, resp prăjitură de Crăciun", al ung. *bubota*, terminii de comparaţie abunda: ngr. χριστόπηττα, χριστόψωμαι idem (G. Meyer). s.-cr.-raguz. *krstijenta*, idem (Slavia, II, 37); cf. DR. III, 193, adăugând ocasional: ml. *colinda* 'subcinericius panis' din Ducange, s. v. *collyrida*, ngr κολέντας, rău explicat de Korais, 'Ατακτα, II, 285—380 şi rom. *cristata* 'un colac, cu cruciuliţă la mijloc, pe care-l oferă fetele, de Paşti, flacăilor ce li-s mai dragi' din rev. „Ion Creangă", III, p. 100, n 1, cum fac fetele sârbe cu *popernjaci* 'Pfefferkuchen', după Edm. Schneeweis, *Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten*, Viena 1925, p. 50; cf. şi *balabuşcele*, pe care le pregatesc de Anul-Nou fetele de Român de peste Nistru, după însemnările d-lui N. Smochină, în „Ramuri-Drum drept" din 1925, p. 30: poate, turte în chip de „balabustă" (cf. şi. *babe*), dacă ne gândim că, aproape delaolaltă, prăjiturile acestea simbolice sânt „Geb ldbrote", ca s.-cr. *paršurate*, *pršurat* 'das traditionnelle Weihnachtsgebäck in der Insel Lesina' (Schneeweis, p. 50), *vasilica* 'prajitură de Sf.-Vasile' (cf. şi ngr. ἁγιοβασιλειάτικον s. ἀρχιχρονιατικόν 'étrennes' din 'Ατακτα, IV. 216), zisă şi *veselica* s. *vitlejem* (cf. *Vicleim*), etc. (Schneeweis, p 40 sqq.).—Ca şi *abricone, ebricone* = *Lebkuchen* „en forme de poisson doré et argenté" ale Elveţienilor (v. *Glossaire des patois de la Suisse romande* par Gauchat, etc, p. 72), cele mai multe din ele închipuiesc animale: *čobanski kolač*, d. e., înfăţişând toate animalele domestice şi pe care ciobanul îl rupe pe coarnele berbecelui clopotar şi-l împarte cu el (Schn., 51), într'o simbolică practică de înfrăţire cu animalul favorit, analogă cu aceia care are loc, în prima Sâmbătă din post (*Tudorova Subota* s. *Konjski Veligdan*, „Pferdefeiertag", un fel de Rusalii ale Căluşerilor sau „Paştile Calului"), când, după curse, flăcăii împart cu caii covrigii ce-i purtaseră pe braţ (*ibid*, p. 198). — Privit în lumina aceasta (pentru alte prajituri de acest soiu, ca rut. *bahata kut'a*, etc., v. Berneker, subt *kut'ja*), poate chiar obscurul ung. *baznak* 'species panis', pentru care s'a recurs la analogia faimoaselor „siliginei cunni" (Gombocz-Melich), sa se lămureasca mai convenabil: sl. **božnjak* (cf. ir. *božitnjak*, „Decembre", propriu: „luna Crăciunului").

NOTE ŞI OBSERVAŢII ISTORICO-FILOLOGICE

DE

V. BOGREA.

I. — LEGENDE ISTORICE PARALELE CU ALE NOASTRE ÎN CRONICA LUI GHEORGHE BRANCOVICI.

Despre valoarea linguistică, în special lexicologică, a acestei opere[1], am avut prilejul să vorbim aiurea.

Aici voim să semnalăm, în ea, existenţa unor interesante paralèle la anumite legende despre Domnii noştri şi Alexandru-cel-Mare.

1 — Cunoaşte toată lumea faimoasa legendă a Dumbrăvii-Roşii. Neculce înseamă, printre cele „O seamă de cuvinte" ale sale (Kogălniceanu, *Letopisețele*, II², p. 181), această ispravă a lui Ştefan-Vodă cel Bun, care „au pus pe Leşi în plug de au şi arat cu dânşii, de au semănat ghindă, de au făcut dumbrăvi, pentru pomenire, ca să nu se mai acolisească de Moldova: Dumbrava-Roşie la Botoşani, şi Dumbrava-Roşie la Cotnarŭ, şi Dumbrava-Roşie mai giosŭ de Romanŭ; ... Şi aşà vorbesc oamenii, că, când au fost arând cu dânşii, cu Leşii, i-au fost împungând cu strămurările, ca pe boi, să tragă; iară ei se rugau să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciuşcele; iară, când îi băteau cu biciuşcele, ei se rugau să-i împungă". Cronicarul moldovean afirmă, apoi, că „Leşii încă nu tăgăduesc, că scrie şi în cronica lor", şi se miră „de Miron Logofătul, cum au acoperit acest lucru, de nu l-au scris".

---

[1] Intrebuinţăm varianta editată de d. N. Iorga, după manuscriptul păr. C. Bobulescu, Iaşi 1917 (extras din „Revista Istorică"). O altă versiune românească fusese publicată, precum şi ştie, de Ar. Densuşianu în „Revista critică-literară", III (1895). Despre redacţia slavă, mai întinsă ca rezumatul român scris la Bucureşti, v. S. Dragomir, în vol. II al acestui „Anuar", p. 1 sqq. — Profităm de ocazie pentru a observà, că studiul şi extrasele din „Revista de Iaşi", I (1908) asupra cărţii lui Tröster din 1666 nu erau cevà inedit în publicistica noastră ştiinţifică, cum afirmă nota redacţiei, de oare ce o analogă cercetare, cu excerpte, se tipărise de mult în „Rev. critică-literară" citată, II (1894), p. 322 (cf. şi p. 167).

Ei bine, dacă, în adevăr, marele Voevod moldovean a săvârşit isprava, pe care ţine să i-o atribuie Neculce, el n'a făcut decât să imite pilda lui Roman, cneazul Smolenscului, care i-o luase înainte: „Acesta", scrie Brancovici, „au fost foarte viteaz, şi Lidva o au luat, şi, pre mulţi robindu-i, în greale legături i-au ţinut, şi grea tiranie pre dânşii au pus. Că pre unii, în obezi fiind, i-au înjugat în plug şi ca cu nişte boi au arat împrejurul Chievului, şi de acolo au crescut această pildă, când unul din Litvini, trăgând în plug, s'au învăţat limba rusească şi au zis: „Romane, Romane, sărăceaşte petreci, de ari cu Litva!" (*o. c.*, p. 50).

II. — Papadopol-Calimah şi, după el, Gaster (*Revista pentru istorie, arh. şi filologie*, an. I [1883], vol. IV, p. 185 sqq.) s'au ocupat de legenda lui „Ciubăr-Vodă, mâncat de guzgani". Plecând dela prelucrarea lui C Stamati (cf. însă şi A. Pann), ambii autori, — dar mai ales Gaster —, au indicat o sumă de motive şi elemente înrudite, vechi şi nouă

Cea mai apropiată versiune ne-o dă, însă, aceiaşi Cronică Brancovicească (p. 71):

„Iar fiiu-său Popela [i-] au dat [Lesco, stăpânitoriul Slovenilor din Ţara Leşască,] toată stăpânirea ţărăi leşăşti.

„Acest Popela, dentru vorbele lui deprinzându se, şi adeasea ori cu acest jurământ trăia, care au fost obicinuit a zice: „măcar de m'ar mâncà şoarecii." Iar în urma lui au fost stăpânit fiiu-său, carele au fost numit iarăşi pre numele tătâne-său, Popela cel mai tânăr. Aceasta, dintru îndemnarea fămeii lui, au otrăvit pre acei 20 de unchi ai lui şi, aruncându-le trupurile lor într'un lac mare, dintru aceale trupuri s'au făcut atâţea şoareci de mulţi, cât nicăirea n'au putut scăpa Popela, până nu l-au mâncat şoarecii, înpreună cu fămeaia şi cei doi fii ai lui. Precum cobiià tătă-său, Popela cel mai bătrân, s'au plinit în fiu-său, Popela cel mai tânăr."

III. — La p. 80, în aceiaşi cronică, citim:

„Acest Ştefan Despot, [fiiul lui Cniaz-Lazar], dupre multe bunătăţi ce făceà, aveà şi obiceaiu ca acesta de umblà noaptea pre uliţile oraşului, împărţind veşminte şi galbeni de aur săracilor, şi, văzând pre un sărac că de multe ori îi eşià înnainte-i şi luà milă dela Despotul, şi iar mergea de cerea, Despotul iar i-au dat şi i-au zis aşà: „ia, tâlhariule şi hrăpitoriule!"; iară

săracul calic i-au răspuns: „nu sânt eu, ce tu eşti tâlhariu şi hrăpitoriu; cu Înpărăţiia ta de aici, şi Înpărăţiia cea veacinică o furi cu jăfuiri hrăpitoare." Aceasta auzind Despotul, lăcrămând s'au întors cu plâns la Curtea lui, şi acelui sărac au trimis să-i dăruiască atâta cât să-şi îndestulească traiul vieţii fără de cerşut, şi mai pre largu; şi cu mai multă milă au început mai bine a griji pre săraci, ca să-i mântuiască dintru lipsa lor".

Scena nu e decât o variantă prin adaptare a celebrului episod din *Alexandrie* (după „Codex Negoeanus", ed. N. Cartojan, p. 112):

„Intr'una din zile, aduseră un tâlhar la Alexandru. Şi zise Alexandru: „Ome, căce furi şi tâlhueşti?" El zise: „de sărăcie tîlhuesc cîte un om şi-lu ucig şi sâmtu sângur; decie-mi zic omenii tâlhar, iar tu eşti mai tâlhar de mine, că tu ucizi câte 10.000 de omeni într'o zi şi tâlhăreşti, şi luaţi cetăţile şi bucatele, căce eşti cu omeni mulţi. Pe tine te chiamă împărat; iară eu-s singur ce-mi zic tâlhar; iară, d'aş fi eu ca tine, mai bun aş fi eu de tine" Şi-l iertă împăratul şi-l puse căpitan peste 1000, şi-l boerì, şi eşì mare".

Răspândit prin feluritele culegeri de anecdote celebre, episodul în chestie a putut ajunge, fireşte, la Brancovici şi pe altă cale decât acea a „Alexandriei" (sârbeşti). Ceiace ne face totuşi să credem că *aceasta* a fost calea, e faptul, că aceiaşi Cronică vorbeşte (p. 67) de isprăvile lui „Pombie [=Pompeiu], ispravnicul ipat [=suprem]", care „au tăiat la Vizantiia boazul, de au întrat Marea Neagră în Marea Albă [=Mediterana; cf. turc. aq deniz] şi zic să fie rămas în uscat ţara Moldovei, ţara Muntenească şi ţara Ardealului", într'un chip, care evocă, neapărat, pasagiul din *Alexandrie* (ed. Ciurcu, p. 36 sq.), unde se spune cum, după ce „Alexandru ajunse la Marea Albă", iar „Vizantie ieşi la Ţarigrad", „Ptolomeiu şi Filon merseră pe uscat spre ţara leşească, spre Marea Acrîm-Tătar [=Crîmului tătăresc], ce se chiamă Ardealul, Moldova şi Ţara-Românească".[1]

[1] Galimatias, în care o virgulă, adaosă după „chiamă", n'ar folosi prea mult. Cf. versiunea complementară din ed. Cartojan, p. 108, nota. „Şi dede [Alexandru] lui Vizantiia Ţara Leşască şi Ardeliul cu Rumânii şi cu Ruşii".

II. — UN PASAGIU NELĂMURIT LA RADU GRECEANU.

În *Viața lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*, ed. St. Grecianu, p. 193, scrie: „Iară la 15 [Aprilie] au venit un Aga cu ferman de la Impărăţie, ca să dea Măria Sa Vodă 150 cară, ca să meargă la Cetatea Vozii să lucreze acolo ce ar fi treaba, care poruncă auzind Măria Sa foarte s'au turburat..., văzând cât greu iaste pe biata ţară, *de vreme ce în 5 locuri·se lucra foarte cu greu, erà:* la *Oru*, la Cetatea-Albă, la Vozia, la Brăila şi la Giurgiov..."

Pasagiul subliniat trebuie cetit, evident: „de vreme ce în 5 locuri a se lucrà foarte cu greu erà", etc.

Oru, ceva mai jos (p. 194): „cetatea *Orului*", e istmul Perekop: „Crămul, Perecopul sau *Orul*", „Tavrisca, care acum se chiamă Perecop sau *Orul*", spune şi Gheorghe Brancovici (*Opere complete*, ed. N. Iorga, pp 5, 30).

Or-kapu, „Poarta-Regală", se chemà, de fapt, la Tătarii Nogai, extremitatea întrării istmului crimeic [1].

III. — „BOGDAN-ILI" ŞI ALTELE.

A mai fost vorba de aceasta aici (II, 357 sq., 394).

Dacă revenim, o facem întâiu pentru a relevà, alături de Βλαχομπογδανία, dejà semnalat, pe Μπογδανοβλαχία, atestat, împreună cu cellalt, — cum şi cu Βλαχία şi Μολδαβία simple —, într'un act grecesc relativ la măn. Secul (του Ξηροποτάμου), publicat în Νέος Ἑλληνομνήμων, 1924, p. 356: „αὐθένται τῆς Μπογδανοβλαχίας, Πέτρος καὶ Ἀλέξανδρος"[2]. Dar o mai facem pentru cevà.

Că *Bogan-Ili* (s. *Vilaieti*[3]) nu poate însemna decât „Ţara lui Bogdan", o spune şi M. Costin (cf. n. 1) şi nu se mai îndoieşte

---

[1] Identificarea cu *Orheiul*, la care ne gândiam înnainte, e deci exclusă. Dar *Sdegla*, pe unde trec vadul contra Vidinului Turcii lui Farcaş-Aga, în vremea lui Mihaiul-Viteazul (N. Iorga, *Ist. Armatei româneşti*, I, 418) e, sigur, *Zdegla* noastră de azi, „baltă în Dolj, lângă Dunăre" (v. Frunzescu, Dicţ. topogr.).

[2] Cf. şi M. Costin (*De neamul Mold.*, ed. Giurescu, p. 48): „Apoi mai târziu Turcii, de pre numele Domnului care au închinat ţara întâiu la Turci, ne zic *Bogdani*, Muntenilor *Caravlah*; Grecii *Bogdanovlah*, Muntenilor *Vlahos*".

[3] Ca „Bogdan wylaet" apare, astfel, numele turcesc al Moldovei în răspunsurile la chestionarul frances din 1712, studiate acum în urmă de d. C. C. Giurescu (*Mélanges de l'École Roumaine en France*, 1924, I, p. 44).

nimeni. „*Carabogdana*, detta cosi perchè fà il formento *[bugday]* negro *[kara]*" (v. *Analele Dobrogei*, 1921, p. 33, n. 3) ne face să zâmbim. Dar *Bogdan-Ili* e şi cel mai puternic argument în sprijinul singurei explicaţii în adevăr plauzibile ce s'a dat numelui *Dobrogei:* ca „ţara lui Dobrotici", stăpânitorul (*terrae Dobrodicii*). Şi, în asemenea condiţii, nu e de loc indiferent, dacă formaţiunea-tip ce se invocă, *Bogdan-Ili*, e un fenomen izolat, sau unul uzual.

Cele câtevà analogii ce vom aduce vor deveni, astfel, tot atâtea dovezi în favoarea explicaţiei amintite.

Iată-le: *Laz wilajeti* se ziceà turceşte la 'Serbia' (Zenker, 788 c), propriu: „vilaietul (provincia) lui *Lazar* (Despotul sârb)"[1].

Karl-Ili, „Zemlja Karlova" (Arhiv za arbansky stariny, jezik i etnologijy, II, 2 [1924], p. 210), deci: „ţara lui Carol", se chemà stăpânirea epirotă a „gospodarului" *Carol* Tocco[1].

Mai curios de remarcat e, însă, că există un vgerm. *Charlingen*, „Franţa", literal: „ţara lui Carol-cel-Mare" (Carolingia), din care vrus. *Korlïazu* al lui Nestor (Berneker, 573).

Un străvechiu exemplu de acest fel avem, de altmintrelea, la Sciţi, cari se numiau Σκόλοτοι, după numele regelui, τοῦ βασιλέος ἐπωνυμίην (Herodot, IV, 6)[2].

IV. — ASUPRA ORIGINII NUMELUI TAT(UL).

D. Ov. Densusianu, ocupându-se acum în urmă (*Grai şi Suflet*, I, 2 [1924], p 323 sq) de această chestiune, relevă existenţa numelui iranic *Thath*, *Thathūl*, designând, între alţii, trei personagii însemnate din secolele al V-lea, al VI-lea şi al XI-lea (F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg 1895, pp. 330—1) D-sa menţionează şi pe acel *Tatol-bei* din Crimeia, pe care d. G. I. Bră-

---

[1] Un mai vechiu nume de acest tip e *Rumelia* (*Rum-ili* s. *Rum-eli*, ngr. 'Ρούμελη), din *Rum* „Rome; Byzance": *Rum Patriki*, „le patriarche de Constantinople", *Erz-i-Rum* „Erzerum", etc. (Zenker, 472 b). — Cf. şi ἡ 'Ελλὰς Βλαχία σὺν τῇ πόλει τῶν 'Ιωαννίνων, „Valahia grecească", i. e. din Grecia (ἡ ἐν 'Ελλάδι Βλαχία), cu oraşul Iannina (Βογατζίδου, Τὸ Χρονικὸν τῶν Μετεώρων, în „Anuarul Soc. Bizantinologilor", I [1924], p. 168)

[2] Cf. byz. Σακουλάται, Socolaţi („Slavoni") şi numele iranic al Sciţilor, Σάκαι (*ibid.*, VII, 64).

tianu îi semnalase (*Vicina*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", X [1923], p. 16 [1]), la 1423, în socotelile coloniei din Caffa (N. Iorga, *Notes et Extraits*, I, p. 30) [2].

Din parte-mi, relevasem în acest „Anuar" (I [1921—22], p. 380), în aceeaşi legătură, pe *Tat*, ca nume al populaţiei crimeice de limbă grecească şi al unei părţi din populaţiunea tătară a Dobrogei noastre, amintind în acelaşi timp de „*Taţii* iranici din Transcaucasia".

Dăm acum, după articolul „Turcica" al lui V. Thomsen (*Samlede Afhandlinger*, III, Copenhaga şi Cristiania 1922, p. 103), care, vorbind de cuvântul *tat* din vechile inscripţii turceşti din Mongolia şi Siberia, caută să-i preciseze originea şi înţelesul, aceste lămuriri, care ni se par într'un sens definitive:

„E acelaşi *tąt*, care e explicat în Dicţionarul ciagatai al lui Šeiχ Suleiman ca însemnând „populaţiile care s'au supus stăpânirii Turcilor" sau, în *Dictionnaire turc-français* al lui Barbier de Meynard, ca fiind „le surnom donné aux populations d'origine persane on kurde dans le Turkestan". Oricare ar fi originea acestei denumiri, ea e, fără nici o îndoială, un cuvânt întrebuinţat de Turci încă dintr'o epocă destul de îndepărtată pentru a designa elementele străine cuprinse în domeniile lor (*peregrini* sau „metecii", aşà-zicând) şi al căror contingent, de origine turcească, sau ne-turcească, esenţial persană, era destul de considerabil tocmai în imperiul Turcilor occidentali".

Nota (1) indică, apoi, izvoarele lexicografice, precum urmează:

---

[1] Observăm, cu această ocazie, că interpretarea dată de păr. de Jerphanion turc. *Kedreles*, nu numai ca Sf.-Gheorghe, ci şi ca Sf.-Ilie (p. 23), nu e câtuşi de puţin în conflict cu cea dată de noi (*Analele Dobrogei*, II [1921], p. 34, după Barbier de Meynard, fiindcă cuvintele acestuia, reproduse acolo, spun explicit: „*Kedrelles*, nom que les Turcs donnent à Saint-Georges et à *Saint-Élie*, qu'ils considèrent comme patrons des voyageurs" (I, 704). Lexicograful frances lămureşte, de altfel, că acel *Kedrelles* e pronunţarea vulgară, „en un seul mot", a cuvintelor *khezer* şi *khezer ilyas* şi adauge, la sfârşit, şi proverbul: *Khezerden az bulunur*, „c'est encore plus rare qu'Élie" (*ibid.*).

[2] Un reflex sigur al rom. *tată*, poate contaminat cu sl. *děd-* (cf. însă *tetea*), e, în schimb, rut. *dádos*, „Haupt einer Zigeunerbande" (Želechowski, I, 171).

„I. Kúnos, Šejχ Sulejman Efendi's *Čagataj-Osmanisches Wörterbuch*, Budapesta 1902, p. 184 (cf. p. 179: *tažik* 'Fremd (im Mittelasien werden die persisch sprechenden '*tažik*', und die türkisch sprechenden '*tat*' genannt)'; — Pavet de Courteille, *Dict. turk-oriental*, p. 194: „gens de bas étage qui n'habitent pas dans les villes; ceux qui s'attachent à la personne d'un grand, sans faire partie de ses esclaves" (însemnări de origine secundară, cel puţin în ce priveşte întâia dintre ele); — Radloff, *Wörterb.* III, p. 899 şi urm.; — Vambéry, *Noten zu den alttürkischen Inschriften* (Memoriile Soc. Finno-Ugr.. XII, 1899), p. 88—89; — Melioranskij, în *Zapiski vostočn. otděl. I. Russk. Arheolog. Obštetva*, XII, 1900, p. 0154 /*sic*/ şi urm."[1].

V. — SMEDOROVA.

In articolul despre „Cetatea-Nouă în vremea lui Stefan-cel-Mare" din *Cercetări istorice*, I (1925), p. 160, d. Const. Andreescu, vorbind de cele două variante ale numelui, *Smeredova* şi *Smedorova*, şi de originea lui, respinge, cu drept cuvânt, părerea lui Melhisedec, care mergea cu gândul la un prototip dac în *-dava*[2], şi, observând că „forma primitivă nu e *Smeredova*, ci *Smedorova*" (cum apare la Ureche şi Cantemir), conchide, judicios, că „sântem, de bună-samă, în faţa unei numiri slave, care ne aminteşte influenţa exodului politic şi cărturăresc sârbesc în Moldova lui Stefan-cel-Mare".

---

[1] Cu gr. *τατός*, formă participială dela *τείνω* 'tendo', cu care-l pune în legătură Giuglea (DR., III, 628, n.), cuvântul nostru n'are, în orice cas, nimic a face, ca radical: grecesc, în Τατός sau Τατοῦς, e numai sufixul; iar un Τάτος, care se întâlneşte în onomastica ngr. (Miliaraki, Ἄνδρος Κέως, Atena 1880, p. 131) face parte, evident, din aceiaşi familie orientală-asiatică. — Pentru Χρύσος, interpretat ca *Hârsu*, compară, pe lângă s.-cr. *Hrs*, *Hrsac* (Mažuranić, p. 403) şi cuman. *chirs*. „ursus", relevat în „An. Dobr.", II, p. 42, şi: trac. Χέζσοος (v. Riv. di Fil. e d'istr. classica, n. s., 1 [1923], p. 453), cum şi sinon. port. *Garcia*. — Din *Tatush* (Brătianu, *o. c.*, d. 16), vine, probabil, n. de familie *Tatuşescu* la noi; cf. însă şi *Tatuşie* („popa Ignat Tatuşie", în Ghibănescu, *Sur. şi izv.*, II, p. 73). — *Tatulici*, ca şi *Tatu(l)* însuşi, din care se derivă, e atestat ca n. de fam. şi'n „Anuarul înv. secundar din România" pe 1924—25, p. 485.

[2] *Petro-Dava*, loc izolat şi trup de moşie în Neamţ (Dicţ. Geogr.), e o simplă numire modernă arhaizantă, iar *Petrădaia*, vale vâlceană (*ibid.*), probabil, o alterare dintr'un *Petridoaia* (dela *Petride*).

Ca o confirmare a acestui punct de vedere, relevăm că un toponimic *Smederevo* există, de fapt, în Serbia (e numele sârbesc al oraşului, numit de obiceiu *Semendria*) şi că el a fost explicat ca o probabilă slavizare a românescului *Sâmedru, Sumedru* = *Sanctus Demetrius* (P. Skok, *Zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache*, în „Zeitschr. f. rom. Philologie", XXXVIII [1917], p. 552)[1].

O metateză, de felul aceleia care a făcut: *Smeredova* din *Smedorova*, ar clarifica uşor, subt raportul formal, relaţia dintre toponimicul românesc şi cel sârbesc. Şi să noteze — ceia ce autorul studiului a omis să releve — că Melhisedec spune, *l. c.*, p. 11 că numele cetăţii, „Smirodova" s. „Smerodova" la cronicari, la scriitorii streini e: *Semendra*, *Semendrova*, *Smederova*, — ceia ce desăvârşeşte paralelismul cu *Smederevo* sârb, a cărui formă germano-maghiară e, cum am spus dejà, *Semendria*[2].

VI. — CHERAŢA.

D. I. Minea (*Note şi interpretări*, în aceleaşi „Cercetări istorice", I, pp. 412—3 = pp. 14—5 ale extrasului) presupune că numele *Cherana* (sau „Cherara") din pomelnicul Bisericii Domneşti de la Curtea-de-Argeş trebuie cetit: *Cheraţa*.

In sprijinul părerii exprimate, d-sa citează faptul că *Cheraţa* e atestat ca nume al unei surori a Ţarului Şişman şi al unei fiice a Ţarului Ioan Alexandru Şismanidul (celelalte două se chiamă, după Jireček: „Cherafama" şi „Desislava", pe când Zlatarski ceteşte într'un pomelnic: „Keratamar").

Cred că d. Minea are dreptate.

Dar, mai întâiu, în ce priveşte lectura lui Zlatarski, ne vom permite să observăm, că acel *Keratamar* corespunde riguros lui *Cherafama*, acesta din urmă nefiind alta decât un reflex slav al gr. Κερὰ Θάμαρ (cunoscutul nume biblic), în care sunetul *th* (ϑ) a fost redat prin *f*, întocmai ca în *Marfa* (pe lângă *Marfta*) din *Martha* sau în *Feodor* din *Theodor*. In acelaşi cadru intră, de

---

[1] Autorul relevă acolo, între altele, într'un act dela Ştefan Duşan, şi un *Romanъ* dolŭ, „Rumänental" (*ibid.*, n. 2); dar să nu fie, mai de grabă, la mijloc, numele personal *Roman* (cf. *Romanovo*)?

[2] Altă explicare, arhaisantă, a numelui sârbesc, v. la Vivien de Saint-Martin, *Nouveau Dict. de Géogr. universelle*, ad loc.

sigur, şi acel *Pigavor* (prin **Pigafor?*), prin care zugravii mănăstirilor bucovinene, studiate de d. V. Grecu, redau pe *Pythagoras* şi de care d. N. Iorga (*Revue Historique de Sud-Est Européen*, II [1925], p. 291) apropie, cu drept cuvânt, pe *Goilav* (*Goiliav*) = *Goliath* (prin **Goliav:* o formă intermediară, *Goliaf*, resp. **Goliaft*, se găseşte atestată în „Arhondologia" lui Sion, p. 75).

Acum, *Cheraţa*, în ngr. apelativ (κεράτσα, „donzelle") şi în fond un simplu dublet al *Chiriţei* (κυρίτσα, idem, la Pann: *chiriţă*, „dame", cum spune şi Tiktin, *s. v.*), se întâlneşte şi la noi ca nume de femeie: *Cheraţa* se chemà o vară a lui Vasile-Lupul, pe care nu e nevoie, deci, s'o răsbotezăm: „Creaţa", cum s'a făcut (Ghibănescu, *Divanurile Domneşti*, în „Arhiva" din 1915, p. 231).

Ca şi primitivul său, *Chera*, *Chira* (ngr. κερά, κυρά, „Doamna"[1]), ipocoristicul — peiorisat ulterior — *Cheraţa* face parte dintr'o întreagă serie de nume femeieşti, care în realitate nu sânt decât un apelativ sau un titlu feminin. Astfel, pe lângă *Domnica* (*Dominica*, Κυριακή, *Nedelja*: Δομνίκα se cheamă şi soţia lui Vardanes, la Theophan. contin., ed. Bonn, p. 10), putem cità: ngr. Δόμνα = rom. *Doamna*, „Κυρία" (după Tsikopulos, Μελέτη περὶ λεξικοῦ τῆς καθ'ἡμᾶς δημώδους γλώσσης, p. 31 [2], iar după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, III, 21, din ngr. δόμνα, „Herrin, Geliebte" [3]), rom. *Despina* = sârb. *Despina*, „fiică de Despot" (*despot* însemnând sârb. şi „cumnat"), el însuşi = gr. Δέσποινα, de fapt, probabil: „Madonna" (ἡ Δέσποινα ἡμῶν Θεοτόκος), cu variantele: *Dospina* (cf. *Dospinescu*) şi *Despa* (Archiva Istorică, I, 89, cf. ngr. Δέσπου = voι-

---

[1] Pentru compuse de felul lui „Keratamar", se poate compară şi: *Kralica Kyr Alêna* (s. *Kyra Lena*, *Kyra Helena*), numele soţiei lui Vlkašin sau Κυριερήνα, Κυραρήνη (n. de pasăre în basmele Grecilor moderni) şi Κύρα Ρήνη, numele ştimei comorilor blăstămate (v. DR., III, 440), apoi nume turceşti şi armeneşti, ca: *Melkatun*, *Ulchatun*, *Khatuna* (din *qatun*, „cadână"), etc.; iar p. reflexul oriental din gr., cf. şi arab. *Abukir* din Ἀββακῦρος.

[2] *Domna* (*Domina*) erà, de altfel, şi un cunoscut epitet păgân al Proserpinei (v. Carter, *Epitheta deorum*, ad loc.).

[3] Cf. şi Murnu, *Lehnwörter*, p. 25: cum se întîmplă adesea, în timp ce rom. *damă* ajunge în ngr. la însemnarea de „maîtresse", ngr. κερά μου, „madame", are aceiaşi soartă la noi, unde *cheramă* s. *chiramă* înseamnă „amantă" (în „Ciocoii" lui Filimon, d. e., care-i dă şi etimologia). — Curioase omonime, dacă nu chiar ecouri ale cuvântului gr., în turceşte, se pot găsì la Zenker, 742 (*kirami*) şi 747 (*kerime*).

κοκύρη τοῦ σπίτου), apoi bulg. *Gospa*, *Gospodina* (Jireček, *Die Romanen in d. Städten Dalm.*, I 2, 66), dalmatin. *Bogliaressa*, *Buiaressa* (*ibid.*, cf. dr.-dial. *boreasă*, „soţie, doamnă“ [1]), ngr. Ἀφέντρια (cf. Ἀφέντης, „Efendi“, „Domn“, Ἀφεντούλη, *Afendulea* [2]), bulg. *Kona*, *Konka* (cocoană), rom. „*Duchina* [Δούκαινα, „ducesă“] Doamna“ (Rev. Ist., VI, 179), *Cneaghina* (*Chiajna*: Kněžna, Kněgina), ngr. Σαραΐνα (turc.: „palatina“, „castellana“), rom. *Vasilisa* (Bogdan, *Doc. lui Ştefan*, II, 543, unde, p. 316, şi: *Vasălina*, *Văsălina*, azi în descântece: „*Vasilinile* şi Mă[g]dălinile“) = Βασίλισσα (cf. şi *Vasilita*, în Rev. Ist.“, X, 265—6: nu *Vasilica?*), *Regina*, *Reghina*, *Riga* (pol.[3]), ngr. Κράλαινα, Κράλιτζα (din sârb.[4]) poate şi *Chiralina* (cf. ung. *Királyné*, „regina“, dar şi *Chira-Chiralina* faţă cu *Ruja-Rujalina*, etc. (pentru care v. DR., III, p. 440).

Adăugăm, însă, că „Cherara“ ar puteà fi şi o simplă greşală de tipar, nereflectând o reală nesiguranţă de lectură, şi că, în orice caz, numele *Cherana* există: *Cherana*, *Chirana* (n'aş crede, ca Pascu, *Etimologii româneşti*, p. 49, că apelativul *chirandă*, „bohémienne“, „femme dépravée“, e acelaşi cuvânt [5]) sânt nume ngr. de acelaş tip, foarte populare mai ales în Peninsula Balcanică, unde le au nu numai Grecii şi, de la ei, Bulgarii (v. Weigand, *Die bulg. Rufnamen*, ad loc.), ci şi Aromânii (cf. Dacoromania, II, 803) [6].

VII. — DIN VECHEA NOMENCLATURĂ NUMISMATICĂ.

1. — Barbută.

Filimon (*Ciocoii vechi şi noi*, ed. a III-a, Bucureşti 1924, p. 75, n.) pomeneşte aceasta monedă de pe timpul lui Carageà, în valoare de 2 lei şi 10 parale.

---

[1] *Boresa* se chiamă la Huţuli (Kaindl, p. 79) ziua de 5 Aug. st. n., în care nu se lucrează: tot de acolo?

[2] Cf. şi sârb. *Urošica*, fem. lui *Uroš* (= ung. *úr*, „domn“).

[3] Evident însă, că, în „Cîmpii *Rigăi* sau Kosova“ (Cercet. ist., I, p. 4), avem a face cu alt nume: ung. *rigó*, „mierlă“.

[4] Se pot adăuga apelativele rom. *frîuă*, *grefină* (v. Dicţ. Acad.), — dr. *amiroană*, „grande dame“, lit.: „împărteasă“, din mr. *amiroańe*, ibid., a fost contestat, — cum şi alb. *milordεzε*, „hochmutige Frau“ = it. *milordo* (G Meyer, Alb. Wb., 279) — La noi, *milord*, întrebuinţat solemn de Conachi, erà şi nume de câni: „Căţelul pitic, care se numia cu un nume frumos francez: *Milord* [=engl. *my lord!*] sau pe româneşte: *Miliort*“ (N. Iorga, în Arhivele Olteniei“, 1925, p. 292).

[5] Cf. şi Tiktin, s. v. *pirandă* „Weibchen, Dirnchen“.

[6] *Chirana* se cheamă şi o movilă şi o pădure din Ialomiţa (v. Marele Dicţ. Geogr.).

Dicţionarele, câte o înegistrează, nu-i cunosc originea.

Formal, am puteà bănui un prototip italian: *barbuta*, „elmetto; soldato che porta tale arme" (Rigutini-Fanfani-Tommaseo) — şi ne-am putea gândi la o eventuală efigie în acest sens.

Ni se pare, însă, că omonimia cu acele *barbutii*, pe care ai noştri le cumpărau odinioară, împreună cu samurii, din Polonia şi Rusia (N. Iorga, *Istoria comerţului românesc în epoca mai nouă*, p. 141), nu e numai întâmplătoare (cf. şi : *berbuti ;* ibid., p. 103); iar cazurile de numire a unei monede după marfa de schimb în uz sânt tot ce poate fi mai normal. [1]

2. — BURLINC.

In „Anuarul" acesta, vol. I, p. 326, derivam acest cuvânt din germ. *Silberling*, fiindcă-l găsisem (la N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile*, p. 222), cu sensul de „monedă" şi, ca atare, nu-l puteam identifica cu *burlinc*=purcel.

Utlerior, verificând asupra izovoarelor înseşi, m'am putut convinge, că lucrurile nu stau aşà.

Un text, în care *burlinc* să fie atestat, explicit, ca monetă, nu ştim că existe (v. mai jos); iar pasagiul din „Adetiul vămii schelii de la Căineani" (N. Iorga, *Studii şi documente*, V, 365), la care se trimite în *Braşovul şi Românii*, p. 15, vorbeşte, foarte probabil, de „purcel":

„De oae . . . . bani 2
„Şi poclonul vameşilor, de turmă, 1 mel
„De *rămători* gras . . . . 6 bani
„Şi poclon vameşilor, de tult, un *burlinc*;
„însă la 100 de sfi[ni]".

E destul să observe cineva paralelismul: „de oae — de rămători" (*tult* e, în adevăr, moneda turc. *tult*, ngr. τούλτι, „o fracţiune de leŭ", dar acelaşi paralelism pare a indica lectura: *turmă*), ca să vadă că *burlinc* de acolo=purcel (simetric cu „mel" din poclonul oilor).

Rămâne doar *burliŭ* [=burlinc ?], atestat într'un act din 1765 (N. Iorga, *Scrisori şi inscr. ardelene şi maramureşene*, II, 250), pe care indicele îl dă ca „ban" (II, 293), dar textul însuşi nu exclude

[1] Pentru un exemplu mai puţin cunoscut, v. art. *Kugildi* 'Kuhgeld' din Hoops, *Reallex. d. germ. Alterumskunde.*

înţelesul de „purcel“: „Pentru un preot neîntărit, căce l-au luoat de au slujit, au luoat preotul acela un *burliu* (*sic*) şi 2 ferdele de grâu şi mar[iaşi] 3 . . .“ (E vorba, cum se vede, şi de produse în natură)[1].

3. — Firfiric.

N'a fost definitiv lămurit acest nume de monedă românească veche, fiindcă explicaţia din *vier-pfennig* (Capidan, în Dicţ. Acad.), oricât de ingenioasă, nu e probabilă, iar identificarea cu un transilv. *feferic*=groşiţă, reflectând pe săs. *fifer*=germ. *Fünfer*, adaptat după *sfanţic* (Şăineanu, Dicţ. Univ.), nu-i mai convingătoare.

Ne-am gândi mai curând la turc. *firfiri* (din πορφύρα, „pourpre“), „purpurin, couleur de pourpre“ (Barbier, II, 411).

Inţelesul ar fi fost, deci, acela de „ban roşu“, ca în sl. *červlinŭ*, rus. *červonec*, „galben[2], ducat“, lit.: „roş“; în turc. *kyzyl* (s. *k. akče*), „fausse monnaie“, lit.: „roşie“, *kyzyl mankûr*, „petite monnaie cu cuivre“, „mangâr roşu“ (*ibid.;* cf. şi proverbul: „banul roşu nu se pierde lesne“ din Zanne, V, 59), apoi: *roşii*, „florini ungureşti“ (Minas Tokatţi, ed. Buicliu, p. 39), şi *roşie* = stofă de purpură (*Herodot*, ed. Iorga, p. 477).

---

[1] *Altîlîc*, „ban de şase (argint)“, cum se spune chiar *l. c.* (v. acest „Anu riu“, II, p. 354) e turc. *altylyk*, idem (din *alty*, „six“: Zenker, 87); cf. rut. *altin*, „Dreikopekenstück“ (Żelechowski). — Cu acelaşi înţeles fundamental, de „aur“, se pot adăugi însă acolo următoarele turcisme vr., culese din „Catastihul vămilor Moldovei“ (ed. Ghibănescu, în rev. „Ioan Neculce“, II, 239): *zerdeli*, „d'or“, *zerdè*, „jaune“, *zerdavè*, „fourrure de martre“ (la Barbier, II, 88 şi Zenker, 479, *zerdeva* e dat cu sensul de „marte, Marder, jder“), *zerdiceav*, „curcume, safran d'Inde“ (cf. şi *zarzăre*, lit.: „prună de aur“, *zerd alu*).

[2] Pentru *galben*, cf. pe lângă *Gulden*, şi fr.-pop. *jaunet*, „pièce d'or“ (Darmesteter, *La vie des mots*, p. 57), cum şi vfr. *blanc*, „pièce d'argent“, germ. *weissling*, din care, prin it. *vislingo*, şi sârb. *vršlin*, „türkische Münze von 60 para“ (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 393), turc. *accè*, byz. ἄσπρον, lat. *asper* (*nummus*): „galbeni *blangi*“, şi într'un act românesc din 1855 (Antonovici, *Doc. Bârlăd.*, I, 115); cf. încă: rus. *zelenénkaja* '(grüne) Dreirubelnote' (Wędkiewicz, în „Mitteilungen d. rum. Inst. an. d. Univ. Wien“, I, p. 265, n. 2). — Sp. *blanca* 'Geld, Münze' nu intră totuşi în aceiaşi categorie: e numele, generalisat ulterior, al piesei purtând în efigie capul *Blancei* de Bourbon (v. H. Hatzfeld, *Vergl. Bedeutungslehre*, p. 94).

4. — ŞALĂU.

S'a vorbit mult de această monetă, ca de una specifică lui Istratie Dabija: „Era bănărie în cetatea Sucevei, care era dela Dabija-Vodă, şi făcea *şalăi* de aramă, carii numai aici în ţară umblau, 4 *şalăi* la un ban bun“ (Muste, în Kogălniceanu, *Cronicele României*[2], III, 6; cf. literatura respectivă în acest „Anuariu“ I, p. 326, adăugind studiul d-lui Axel Wahlstedt din Anuariul Soc. Numismatice din Stockholm, despre care v. *Cronica numismatică şi arheologică*, IV [1923], p. 42: „Solidi suedo-baltici din Suceava“).

In realitate, *şalăul*, ca reflex românesc al *S(c)hilling*-ului [1], pare a fi circulat mai mult — deşi, probabil, nu independent de emisiunea suceveană — în terminologia numismatică românească: „Vladimir . . . au biruit şi pre Vareaci (adecă Viatici), şi au pus pre dânşii dajde, câte un *şalău* de plug“, se spune în cronica lui Gheorghe Brancovici (v. *Operele* sale, ed. N. Iorga, p. 25).[2]

Mai mult decât atâta: cu o mică variantă, terminul se pare că există şi azi la Românii din Basarabia, unde, — scrie d. V. Moisiu (*Ştiri din Basarabia de astăzi*, p. 139), — „1/2 copeică e un *şal*, 1 copeică 2 *şali*“[3].

VIII. — UN ÎNNAINTAŞ AL LUI ŢAMBLAC?

In legătură cu articolul d-lui N. Iorga despre „Unchiul lui Ştefan-cel-Mare“ din „Revista Istorică“ (V [1919], p. 367 sq.), d. P. P. Panaitescu a relevat, în aceiaşi publicaţie (VIII [1922], p. 45 sqq.), pasagiul în care Phrantzes pomeneşte pe „prea-iubitul

---

[1] Pentru germ. *Schilling*, v. în special Edm. Schröder, *Studien zu den deutschen Münzen*, III: *Schilling*, în „Zeitshrift für vergl. Sprachforschung“ din 1918, pp. 254—66; idem, *ibid.*. 1925, p. 80 sqq., 93 (despre got. *kintus*). — Despre reflexele schillingului şi altor monede germane în lettă, tratează J. Schwers, *ibid.*, 1925, p. 110 sqq.

[2] Adauge exemplul din Cazania lui Varlaam, citat de Tiktin, *s. v.*: „Tu de ierţi greşala altuia, dai un *şalău*, iară D-zeu . . . îţi iartă o mie de zloţi“. — Brancovici şi-a scris „Cronica“ românească la Bucureşti.

[3] Cf. şi rut. *šag* „Heller“ (Popowicz). — Pentru armen. *ştag* 'ban', *šustag* (şuştac) = pol. *szustek*, „piesă de şase creiţari“ (cf. şi turc. *altylyk*, subt *burlinc*, p. 516, n. 1), v. Gr. Goilav, *Armenii ca întemeietori de oraşe în partea de Răsărit a Europei*, în „Rev. p. ist., arh. şi filol.“, X (1909), p. 250, n. 2.

unchiul soției sale [Împăratului], cel mai degrabă numit Kydonide sau *Tzamplakon*“ (p. 46).

Traducerea are nevoie de o mică retușare, întrucât τὸν μᾶλλον Κυδωνίδην ἢ Τζαμπλάκωνα ὀνομαζόμενον înseamnă exact: „cel numit mai bine Kydonide decât Țamblac“.

Dar altcevà voim prin această notiță.

Voim, anume, să atragem atenția, că, într'un fragment de document athonit publicat în Νέος Ἑλληνομνήμων din 1924 (p. 354), în care se vorbește de „ἁγίου ἡμῶν αὐτοκράτορος καὶ βασιλέως Κυρίου Μιχαὴλ τοῦ Συργγείν“ (*sic*),—înțelegându-se, probabil, acel Syrgiannis Paleologul, ginerele lui Andronic I-iu, care-l menționează, ca „γαμβρός“ al său, în hrisovul din 1321 al bisericii din Iannina [1], — se pomenește, în raport cu o danie sau cesiune, de un *Țamblac* (παρὰ τοῦ Τζαμπλάκωνος κυροῦ . . . τοῦ Καντακουζηνοῦ: actul e, din nefericire, foarte mutilat).

E un simplu omonim, ori un ascendent, al „unchiului lui Ștefan-cel-Mare“?

IX. — FLUTAUSIS = OLTUL.

Problema identificării toponimicului *Flutausis* din Iordanes (*Get.*, V, 33) și-a pus-o nu de mult și Diculescu (*Die Gepiden*, I, p. 73 sqq.[1]), deslegând-o în sensul identității reale cu *Oltul*, dar nu și formale: fluviul astfel denumit e, adecă, în adevăr, *Oltul*, dar *Flutausis* nu poate fi interpretat ca *Fluvius Aluta*, cum admiteà Mommsen, ci ca *Fl. Tausis*, cum recunoscuse Zeuss.

Explicația coruptelei din *fl(umen) Aluta* o consideră — independent de Diculescu, pe care se vede că nu-l cunoaște — ca „nesigură“ și Joseph Schnetz, într'o recentă cercetare asupra urmelor lui Iordanes la Geograful din Ravenna (*Iordanis beim Geographen von Ravenna*, în „Philologus“ din 1925, vol. LXXXI, p. 88, n. 8).

---

[1] Cf. Νέος Ἑλλην., XII (1915), p. 39: „*παρὰ τοῦ παραποθήτου γαμβροῦ τῆς βασιλείας μου τοῦ πιγκέρνη Συργιάννη τοῦ Παλαιολόγου*“. — E același Συργιάννη παῖς Συργιάννης (Συτζιγὰν βαρβαρικῶς), după mamă din sânge impărătesc, iar după tată nobil cuman, personagiu care a jucat un rol important subt Andronic II Paleologul (1282—1328), ca partizan al lui Andronic-cel-Tânăr (v. Cantacuzenus, *Historiae*, ed. Bonn, I, p. 18; comunicat de d. N Bănescu).

Intre aceste urme, se întâlneşte, de fapt, şi numele dac al lui *fluvius Flautasis* (IV, 14, ed. Pinder-Parthey, p. 204, 19), care, — cum observă autorul, — ar trebui raportat la *Flutausis* din Iordanes, chiar dacă acesta n'ar fi numit, în rândul imediat-următor, ca descriitor al teritoriilor dace. „Căci *Flutausis* ist eine sonst nirgends vorkommende, aus einem Missverständnis hervorgegangene Verderbnis, in der der Name *Aluta* steckt. Die Bemerkung *Flautasis finit ipsam patriam* (= das dakische Land) basiert auf *Get.* S. 62, 12: *ab eoo Flutausis secat*... *Introrsus illis* (Tisia, Danubius, Flutausis) *Dacia est*" (p. 88).

Geograful Ravennat are, cum se ştie, şi varianta: *Flatausis* (v. Pasch, în Pauly-Wissowa, VI, col 2504). Schnetz n'o iea în considerare, dar explică echivalenţa dintre varianta *Flautasis* şi prototipul din Iordanes *(Flutausis)* prin frecvenţa metatezei (aici *au-a*) în transmisiunea acestui scriitor, cât şi prin deasa cetire greşită a lui *u* ca *a* (ibid., n. 9).

Oricum, identificarea cu *Aluta* are, cu drept cuvânt, cele mai multe sufragii; iar C. Schuchhardt (v. Pauly-Wissowa, *l. c.*), stă singur, cu ipoteza unei pseudografii din *Hierasus.*

X. — BLIAHA.

Merită a fi semnalată aici această „Benennung der unga-r[ischen] Ruthenen bei den Verhovinţi".

Verhovinţii (Verhovnicii) sânt, precum se ştie, Huţulii, iar Huţulii au cele mai bune motive să poată descoperi în acei „Ruteni" din Ungaria fraţi de ai lor „valahi". Căci *Bliaha* aceasta înseamnă.

O spune însuşi autorul bogatului „Ruthenisch-deutsches Wörterbuch" (I, Lemberg 1886), E. Želechowski, când, după cuvintele citate (p. 34), adauge: „pl. Wlachen" şi trimite la *Blah* (p. 32), iar, de acolo, mai departe, la *Dolišnianin*, „Bewohner der Ebene, der Thäler" (p. 195)[1].

Cu alte cuvinte: Valahii de la munte (fiindcă asta înseamnă „Verhovnic") recunosc ca Valahi pe „Rutenii" din vale.

---

[1] La un germanism huţul din *Blache, Blachfeld*, evident că nu ne putem gândi: nici autorul nostru n'o face.

XI. — DESPRE FERÂE.

— CÂTEVA NOI PRECIZĂRI.[1] —

— Memoriul despre „Herâe“ al d-lui Mototolescu, apărut acum, în parte, în „Revista Arhivelor“, I, pp. 109—15, nu aduce nimic personal cu privire la originea terminului: autorul îşi însuşeşte explicaţia d-lui Ghibănescu, din *fier* (*her*), fără a aminti de paternitatea ei (p. 111, n. 2).

— Identificarea ferâii cu *zaveasca* s. *legătura*, combătută de Tanoviceanu[2] (cf. totuşi acum şi Mototolescu, *l. c.*), o făcuse şi Iord. Golescu, în Glosariul său ms., unde, după ce constată (p. 7) că *„ferăia* o dă acela care câştigă judecata“ şi citează (f. 10 v.): *„ferăiu*... şi îndreptându-se au pus adetiul banilor în visteria Domniï mele“, scrie (f 14): *„ferăe (legătură)* sau cel ce căştigă giudecata dă în visteriia g[os]pod 24 zloţi sau mai mult sau mai puţin; sau taleri, sau lei“ (după excerptele d-lui G. T. Kirileanu).

— O atestare documentară necunoscută până acum o dă culegerea de „Vechi documente moldoveneşti“, publicată de A. Vitencu (Cernăuţi 1925), p. 7, dintr'o copie de pe ispisocul sârbesc de la Gaşpar-Vodă (1620): „... şi [Mărica, giupâneasa lui Orăş hat(manul), cu gineri-său, Onciul Iuraşcovici, biv-staroste] ş'au pus *fierăia* 12 zloţi, iar mai sus scrisul slugă noastră Iuraşco Drace au rămas din toată lege noastră,..., iar mai mult să n'aibă a pără Iuraşco Drace, nici a să ispiti a mai supără pentru această parte de ocină, nici odănăoară în vecii vecilor ...“

— Pentru întrebuinţarea unei forme verbale, devenite formular stereotip, ca apelativ, avem şi casul turc. *ameğî (âmèddji)*, titlul unui fucţionar împărătesc, numit aşà după formula: *amed*, „arrivé, payé“, cu care investià chitanţele de plată pentru noile posesiuni ale fiefurilor militare (v. Barbier de Meynard, I, 116); iar, pentru cancelaria polonă ca furnisoare a noastră cu astfel de expresii administrative şi juridice, cf. şi terminul *privilie*, pentru „actul primitiv pe care se basează un privilegiu“, trecut în vechile noastre documente, din aceà cancelarie (Melhisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 202). O paralelă modernă, actuală oferă, de altfel, şi *deficit*, cunoscuta substantivare din lat. *deficit*, „lipseşte“.

— Un puternic argument în sprijinul identificării cu *ferie*,

---

[1] V. acest *Anuariu*, II, p. 345 sqq.

[2] Cf. şi articolul acestuia din „Dreptul“, no. 11 din 1916 (*ibid.*, no. 8, un art. de D. Stoicescu).

„măsură de capacitate“ (explicaţia d-lui N. Iorga, care şi-o menţine în recensia din „Revista Istorică“, XI, p. 125), constituie, totuşi, analogia lui *berbinţă*, însemnând originar un soiu de butoiaş, iar, secundar, taxa percepută de breasla cizmarilor: „Care meşter strein . . . va vrea să se aşeze aici în Iaşi, cu bresla ciubotarilor . . . să-şi ia voia, dându-şi *bărbânţa* cinci lei . . . ; iar cacela va fi ficior de meşter . . . , să dea *bărbânţa* 2 lei şi jumătate“ (Uricariul, XIV, 2, citat în Dicţ. Acad., s. v. *berbinţă*).

XII. — «ŢARA LADIANSCĂ».

Aşa traduce d. Gh. Ghibănescu (*Ispisoace şi zapise*, I², pp. 7, 18) pe *Ladiĭanskoi zemlia* (ладианской землѧ) dintr'un doc. slavon de la Ieremia Moghilă, din 7110. Tot aşà, *ibid.*, I¹, p. 177, „ţara *Landianscă*“ (*sic*) traduce pe *Ladianskoi zemli* din doc. slavon de la Petru-Vodă, din 7097, iar aiurea (*Surete şi izvoade*, VIII, 244) „craiului *Ladianului*“ redă pe *kralъ ladiĭanskago* din originalul slavon (doc. din 7106), deşi, cu câtevà pagini mai sus (*ibid.*, p. 237), aceeaşi expresie erà redată prin: „craiului *Lehiei*“.

Aceste mici nesiguranţe şi inconsecvenţe îndreptăţesc, credem, o lămurire a chestiei.

Că prin *Ladianskoi zemlia* se înţelege *Polonia*, nu mai încape discuţie, după articolul răposatului Stoian Novaković *Über Legjan-grad* (*Ledjan-Stadt*) *der serbischen Volkspoesie* (în „Archiv für sl. Phil.“, III, p. 124 sqq.), în care se citează, din versiunea latină a cronicii brancoviceşti, şi un „Rex *Ledianensis*“ : pasagiile menţionate din doc. româneşti sânt o dovadă mai mult în acest sens, iar încercarea lui Hasdeu (*Negru-Vodă*, p. CXVIII sqq.) de a identificà oraşul basmelor slave cu „oraşul lui *Litean*“ românesc e, de bună samă, neizbutită.

Dar, respingând explicaţiile anterioare ale numelui (între altele, a lui Pejačević, din *Lithuan*, „Litvan“), Novaković (*l. c.*) se opreşte la originea ungurească: „rex Vladislav *Ledianin*“ din Brancovici n'ar fi decât designarea naţionalităţii regelui maghiar prin ung. *lengyel*, „der Pole“ (p. 129).

E atât de sigură această etimologie?

Amintim, oricum, de rut. *lïadovnik* [= *lïahdovnik?] ‘polonisierter, polnisch gesinnter Ruthene’, *lïaduvàti* ‘als Pole sich gebahren, polnisch gesinnt sein’, *lïadovàne* ‘polnische Gesinnung’

(Želechowski, I, 420), şi de vsl. *lędiskŭ* 'polonais', pentru care v. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I (Paris 1923), p. 165, nota, şi Berneker, p. 705, sub. *lędo* (*lędina*).

XIII. — SFÂNTUL-TRAIAN.

Despre numele lui *Traian*, răsărind, ca o „herba parietina", pe toate ruinele legendare dintre Carpaţi şi Balcani, am vorbit pe larg altă dată (DR., III, 420 sqq.[1]). Studiul d-lui G. Marcocchia, *Leggende dalmate su Diocleziano* (în: „Il Folklore Italiano", I [1925], p. 8 sqq.), observă că legenda lui Midas se atribuie în Dalmaţia lui Diocleţian, precum în restul Nordului balcanic ea revine în mod firesc lui Traian: el erà, cu drept cuvânt, *genius loci*, şi acel zeu *Trojan*, care apare, alăture de *Dažbog* şi de alte „divinităţi misterioase", ca *Mokoš*, etc. la Slavii baltici, a putut fi considerat ca „une réminiscence danubienne de l'empereur Trajan" (Léger, *Les anciennes civilisations slaves*, Paris 1921, p. 82). Cu atât mai firesc s'a părut că trebuie să recunoaştem amintirea Impăratului în numele castelului zidit de Iustinian in Tracia: φρούριον τοῦ ἁγίου Τραϊανοῦ (Procopius, *De aedif.*, IV, 11). De la Jireček (*Das christliche Element in der topogr. Nomenkl. der Balkanländer*, în „Sitzungsberichte" ale Acad. din Viena pe 1897, p. 8), care vedeà în numirea bizantină traducerea lat. *castellum divi Traiani*, aşà credea toată lumea.

Nu de mult însă, într'o operă apărută la Bruxelles (în 1912), subt titlul de: *Les origines du culte des Martyrs*, eruditul bollandist H. Delehaye, reluând chestiunea, revendică patronagiul castelului pentru martirologiul creştin (p. 277 sq.).

Argumentarea sa e, pe cât de simplă, pe atât de convingătoare.

῞Αγιος Τραϊνὸς înseamnă, natural: „Sfântul-Traian". Pentru a recurge la Traian Impăratul, trebuie să admitem că un Sfânt cu acest nume nu exista. Dar, într'o laudă a Sfinţilor publicată în *Patrologia Latina*, t. XX, p. 354, un asemenea Sfânt e pomenit prin-

[1] Cu privire la sinonimele *Troianului*, observăm acum că o interesantă denumire populară a Căii lactee: *Paiele Ţiganului* (*l. c.*, 423) îşi are paralela — dacă nu explicarea — în turc.-pers. *keh-kešân*, „die Milchstrasse". litt.: „Strohdieb" (nach einer alten myhtologischen Vorstellung so genannt) (Zenker, 772 a). — Ca o paralelă la „strata di Roma", „camino di Sant-Iago", etc. (pelerinagii!), notate *ibid.*, avem turc. *Chiabè-giol*, „Calea-Laptelui", lit.: „drumul la Caaba" (v. notele de folkor despre Tătarii din Pervelia dobrogeană, în „Analele Dobrogei", 1921, p. 126).

tre Sfinţii vindecători cei mai renumiţi: *„Curat* Saturninus, *Traianus in Macedonia"*; iar ieronimianul de la 20 sau 21 August indică un *Traianus*, deşi fără menţiunea Macedoniei (cum e cazul, la 31 Octombre, cu *Saturninus*).

Concluzia se impune.

Ar rămânea doar posibilitatea identităţii acestui Sfânt vindecător cu Impăratul: principial, după studiile lui M. Bloch (*Les Rois thaumaturges*, Strasbourg 1924) şi, mai ales, lui Frazer (*The Magic Art and the Evolution of Kings = The Golden Bough*, I, London 1911), n'ar fi nici o dificultate.

Dar, personagiul creştin fiind atestat ca o personalitate istorică, ipoteza aceasta apare ca un simplu subterfugiu.

XIV. — DUNĂREA, „FLUVIU AL PARADISULUI".

Incă din 1886, într'un memoriu publicat în „Analele Academiei Române" subt titlul: *Dunărea în literatură şi tradiţiuni*, Al. Papadopol-Calimah relevà — după Jagić — pasagiul din Dialogii atribuţi lui Caesarius, fratele Sf. Grigore din Nazianz, în care se vorbeşte de *Dunăre* ca de „unul din cele patru râuri care izvorăsc din Raiu, râul pe care Scriptura îl numeşte *Fison*, iar Elinii îl numesc *Istros*, Romanii *Danubius* şi Goţii *Dunăre* (*sic*)..." (p. 322 = 14 din extras).

Forma gotică exactă din originalul grec e: Δαναοῦτις sau Δούναβις; dar asta nu importă aici.

Acum în urmă, în cea mai recentă fasciculă din *Mélanges de l'École Roumaine en France* (1924, II-e partie, p. 190 sqq.), d. Al. Lambrino tipăreşte un foarte interesant studiu, întitulat: „Les fleuves du Paradis", în care reeditează — pe baza a două manuscrise de la Biblioteca Naţională din Paris şi a versiunilor publicate anterior de Wescher şi Moriz Haupt — curiosul opuscul geografic, în care *Dunărea* e identificată, ca şi Nilul, Tigrul

[1] Odată ce, în aceste Παραδείσου ἐκφράσεις, Φεισών a fost identificat cu *Dunărea*, nu vedem de ce ar fi pusă la îndoială identitatea lui „Phison", care „circuit omnem terram Eullach per Indiam", din relaţia de călătorie a lui Marignolli (*Cercetări istorice*, I, 375, n. 1), cu *Dunărea*, încunjurând *Valahia*: relaţia reflectă doar aceiaşi legendă geografică a fluviilor Paradisului (ceiace, fireşte nu erà cazul cu pasagiul din Marco-Polo), iar „per Indiam" n'ar fi exlus să fie (n'avem la îndemână textul franciscanului) şi o lectură greşită, în loc de: *perinde ac*, sau cevà asemănător. De altfel, chiar *India* de-ar fi, ea nu angajează de loc în speţă.

şi Eufratul, cu unul din fluviile Paradisului: „Ὁ Ἴστρος ὁ ποταμὸς, ὁ λεγόμενος Φισὼν..." (celelalte reprezintând, respectiv: Γηών, Τίγρις şi Εὐφράτης).[1]

Aceasta ne aminteşte însă o controversă, care ne priveşte destul de aproape şi care — sper — se poate tranşà definitiv, în legătură cu cele expuse.

Glosariul ce însoţeşte poemul lui Stavrinos asupra lui Mihaiu-Viteazul cuprinde, între altele, şi următoarea glosă: „Δούναβης, βασιλικὸς ποταμὸς ὁ λεγόμενος Τίγρης" (E. Legrand, *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris 1877, p. 22).

Traducând-o: „Λούναβης, *fleuve impérial appelé Tigre*" (p. 23), Legrand adauge, în notă, următoarea observaţie:

„L'édition de 1806 répare cette erreur grossière, qui existe peut-être dans toutes les éditions antérieures. On y lit, en effet: „Δούναβης, βασιλικὸς ποταμὸς τῆς Γερμανίας, *Danube, fleuve impérial d'Allemagne*".

Natural că a părut logic a se restitui Germaniei fluviul său, înlăturându-se astfel atopia ce amintià pe „Aut Ararim Parthus bibet, aut *Germania Tigrim*" din întâia eglogă virgiliană. — Numai cât, nu tot ce e logic, e şi *istoric* exact.

De fapt, că Dunărea a fost socotită ca un fluviu al Paradisului, după cele ce am văzut mai sus, e clar: independent de orice comentariu, textele o spun precis. Iar, dacă e vorba de explicaţii, nici ele nu lipsesc: Δανούβιος aminteşte numele tribului lui *Dan*, ca şi *Donul* (Tanais), şi se ştie că lângă acest fluviu, considerat de Arabi ca „rivière des Esclavons", în ţara Chazarilor mozaici, s'ar fi stabilit, după tradiţie, unele triburi indaice[1]; iar de transplantări, rezultate din confuziuni de nume, avem atâtea exemple[2]. De altfel, calitatea de „pendant" vestic al Nilului, ce se atribuie expres Dunării, n'ar ajunge? Singurul lucru în adevăr discutabil e identificarea cu *Tigrul*, în locul celei, curente, cu Fisonul[3]. Dar, în acest punct, avem, nu numai sprijinul unor analogii indirecte, ci chiar dovezile documentare.

---

[1] Un pârâuaş din jud. Neamţu, lângă Ceahlău, se chiamă: *Císon* s. *Chison* (v. Dicţ. Geogr.): poate, chiar *Fisonul* Scripturii, refugiat pe acolo graţie vreunui călugăr din acest ţinut al mănăstirilor.

[2] Cf. J. Marquart, *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*, p. 197 sq.

[3] Σαμαραῖοι înlocuieşte în Cod. Vat. al „Cronicii Pascale" (ed. Bonn, II, p. 244) pe Σαρμάται, iar confuzia între Καππαδοκῶν şi Καρποδακῶν a fost semnalată chiar la Caesarius din Nazianz.

In Glosarul grecesc din sec. XII s. XIII, editat de Kopitar, Haupt (*Opuscula academica*, II, p. 415) relevă, în adevăr, pasagiul: „Τίγρις. Εὐφράτης ὁ καὶ Δαννούβιος“; iar într'un apocrif românesc din Biblioteca Acad. Rom. (ms. no. 3806, I, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), la întrebarea: „câte ape cură din Raiu?“, găsim răspunsul: „*Tigru* acesta curge asupra *Asurii* [Asurului, Asiriei], care o numesc unii *Dunăre* . . .“

Atâta e însă, credem, destul, pentru a lăsà intactă glosa: „Δούναβης, βασιλικὸς ποταμὸς ὁ λεγόμενος Τίγρης“.

Cât despre epitetul de βασιλικὸς ποταμός, aplicat Dunării, dacă el nu s'ar puteà înţelege pregnant, ca o aluzie la acel „Danube d'Empire“, de care vorbeşte d. N. Iorga în *Mélanges Schlumberger* (Paris 1924), el n'ar puteà fi nici redus la un simplu „fiume reale“, ca termen geografic pentru „orice fluviu ce se varsă direct în Mare“, spre deosebire de „fiume tributario“ (afluent al aceluia), şi are dreptul de a fi interpretat — în genere — în sensul de „rege al fluviilor“, nu mai puţin decât îl are Padul, „il re de' fiumi“, sau decât îl avea Tibrul, „ποταμῶν βασιλεύτατος ἄλλων, Θύμβρις“ (Dion. Perieg., ed Müller 358), „*fluviorum rex*, pulcher Tiberis“ (incert. act. cousmogr., ap. Riese, p. 83, 5)[1].

In sfârşit, cât priveşte Dunărea ca „ποταμὸς τῆς Γερμανίας“, să nu se uite, totuşi, că însuşirea de „Danuvii potores“ o împărţiau vechii Germani cu Dacii *qui profundum Danuvium bibunt* (Horaţiu, *Carmina*, IV, 15, 21), precum înpărţiau cu Galii însuşirea de „băutori din Rin“: în contra interpretării lui Norden şi, deci, în sensul lui Babelon, Reitzenstein[2] observă cu dreptate, că, „dacă Ῥῆνον πίνειν înseamnă, de sigur, a locui la Rin, apoi Ῥῆνον ἀπάντα πίνειν [resp. Ῥῆνον ἀπάντ' ἀνίῃ din faimoasa epigramă a lui Krimagoras, din „Anthologia Palatina“, IX, 291] nu poate însemnà pentru aceasta: a locui pe întreg cursul Rinului“.

---

[1] In sensul n. precedente, adăugăm aici, că, în relaţiunile cruciaţilor, βασιλικαὶ κλεισοῦραι, „pasuri (clisuri), împărăteşti“, se chiamă: *clausurae* s. *claustra Sancti Basilii*, printr'o confuzie ce se perpetuează până azi în numele *Vaselica* al regiunii de la Apus de pasuri (v. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 92). Pentru reflexe analoge în Occidentul romanic, v. în special: Jud, în „Romania“, XLIX (1923), p. 601 sq., şi Serra, în „Dacoromania“, III (1924), p. 949.

[2] *Das iranische Erlösungsmysterium*, Bonn 1921, p. 217, n. 1.

ŞTIRI STRĂINE DESPRE NOI.

I. — BLAKUMEN.

Aşà se cheamă, pe o piatră cu rune dela Sjonhem în Gotland, cei ce ar fi ucis prin vicleşug pe un tânăr, *Rōþfōs*, în drum spre străinătate (cf. Noreen, *Altschwedische Grammatik*, 494).

R. Ekblom, în studiul său: *Die Waräger im Weisechlgebiet*, din „Archiv für sl. Philologie", XXXIX (1925), p. 211[1], menţionând acest lucru, adauge: „*Blakumen* hält man — und wohl mit Recht — für gleichbedeutend mit *Walachen*, d. h. dem Mischvolk von vorzugsweise Römern und Slaven, aus dem die Rumänen unserer Zeit hervorgegangen sind". Autorul deduce, din însăşi menţiunea Românilor, că itinerariul tânărului Vareg a fost Vistula-Bug spre Bizanţul ispititor pentru toţi cei ca dânsul — şi că data înscripţiei runice e „cel mai de vreme" sfârşitul secolului al XI-lea.

Informaţia e de adăugit la cunoscutul *Blökumanaland (= terra Blachorum)*, forma normană a numelui Ţării Româneşti la cronicarul islandez Snorri Sturlesson, din sec. al XII-lea, relevată de d. Ilie Gherghel[2].

II. — „VALACHIA" LUI MAZARIS.

Vorbind de aşà-zisa „Călătorie a lui Mazaris în Iad", dialog satiric în genul lui Lucian, datând din sec. al XV-lea, spuneam că Βλαχία, în care se îmbogăţise cântăreţul grec, e Principatul dunărean (v. Dacoromania, II, 444)[3].

---

[1] In legătură cu încercarea d-lui Philippide de a găsi urme de Barangi în istoria şi limba română (v. *Barangii în istoria Românilor*, în „Viaţa Românească" din 1916, p. 238 sqq, cum şi cele obiectate de noi în *Omagiul Iorga*, p. 58 sqq.), cf. totuşi — pe lângă cele observate în n. 1 dela p. 59 a aceluiaşi *Omagiu* şi 'n vol. I-iu al acestui *Anuar*, p. 387 — apelativul ostslav *várag*, citat de Ekblom (p. 187, n. 2): dial.-moscov. 'herumreisender Kramhändler', ucrain. 'starkgebauter, hochgewachsener Mann' (cf. Želechowski, Ruth.-deutsch. Wb., I, 57). — Fundamental pentru chestia Varegilor este studiul lui V. Thomsen: *Varaeger, Vaeringer, Varanger* (în vol. I-iu din ale sale *Samlede Afhandlinger*, Copenhaga 1909, pp. 358—378), cu o replică (*ibid.*, 415—444); cf. şi L. Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave*, I, p. 200, n 2 (bibliografia).

[2] *Câteva contribuţiuni la cuprinsul noţiunii cuvântului „Vlach"*, în „Conv. Lit.", 1920, p. 343.

[3] Cf. şi N. Iorga, *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 35.

Dovada rezultă, categorică, din insuşi textul, publicat, înnaintea lui Ellissen, de Boissonade (*Anecdota Graeca*, III, Paris 1831). Pasagiul decisiv e acesta (p. 145):

„Auziiu în adevăr dela cei veniţi din lumea albă (ἀπὸ βίου), că ei aveau de gând să meargă spre Miază-Noapte şi să între în slujba prea-milostivului *Voevod* (τῷ εὐεργετικωτάτῳ βοεβόδα δουλεύειν), ca să se îmbogăţească şi ei, cum s'a îmbogăţit dintr'odată cântăreţul Πῶλος 'Αργυρός. . ."

Voevodul e, evident, principele român dela Dunăre.

Πῶλος 'Αργυρός lămureşte, în acelaşi timp, altă latură a problemei.

Sensul numelui: „Mânzul de argint" descopere, fără îndoială, intenţia imitatorului lui Lucian: analogia cu „Măgarul de aur" e vădită. Tot atât de vădită e şi identitatea acestui nume fictiv, umoristic, cu acela, obişnuit, de *Argyropulos*, ilustrat de vestitul dascăl Ioannes Argyropulos (+1486, la Roma). Şi Ellissen, foarte probabil, nu se înşeală, când presupune, că, dacă nu chiar fiul acestuia, care — precum aflăm din biografia părintelui său — s'a distins ca musicant, apoi cineva din familia sa a fost acel ἀοιδός, mânat de „foamea aurului" spre ospitalierele noastre tărâmuri[1].

III. — DINTR'O RELAŢIE DE CĂLĂTORIE FRANCEZĂ.

Şi la Paul Eudel (*Constantinople, Smyrne et Athènes*, — journal de voyage, — Paris 1885, p. 6• sqq.) apare „le Moldo-Valaque"[2].

E „cufundat în studiul Ghidului său", dar, rugat de foc

[1] Despre coborârea în Infern ca străvechiu motiv poetic, ca şi despre cele două opere bizantine, imitate după „Nekyomanteia" lui Lucian: Τιμαρίων (sec. XII) şi 'Επιδημία (sec. XV), v. Krumbacher, *Gesch. d. byzantinischen Litteratur*, pp. 492, 120 şi C. Pascal, *Le credenze d'oltretomba*, II [Torino 1923], p. 24, n. 5.—Intr'un cadru asemănător, cf. şi *Die Visionen des Ritter Georg aus Ungarn*, în: Dr. Max Voigt, *Beiträge zur Geschichte der Visionenliteratur im Mittelalter*, Leipzig 1924, p. 119 sqq.

[2] Cf. N. Apostolescu, *Românii în literatura franceză*, în rev. „Ţara Nouă" pe 1912, p. 378 sqq., şi 'n special recentul studiu al d-lui Ch. Drouhet: *Les Roumains dans la littérature française*, în „Mercure de France" din 1-iu Maiu 1924, p. 598 sqq.; iar, pentru tot ce priveşte problema relaţiilor noastre cu Franţa, v. N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Jassy 1917, şi *Istoria Românilor prin călători*, passim.

pentru ţigară de către autor, uită lectura, pentru a face mai întâiu elogiul Bucureştiului: „Ar trebuì să vă opriţi acolo. E un mic Paris. Este, cu siguranţă, mai multă mişcare la Bucureşti ca la Viena". Trece apoi la politica şi viitorul României: „Deşi Turcii au fost multă vreme suzeranii Principatelor şi acestea li-au plătit multă vreme un tribut anual, nu veţi vedea picior de Turc la Bucureştì; nu se vorbeşte acolo decât româneşte. Guvernământul e constituţional. Sunt două camere, o cameră superioară (*haute*) şi una inferioară (*basse*); alegerile se fac în două colegii (*degrés*). Avem ca rege un principe de Hohenzollern, care are dreptul de a congedià pe miniştri şi a disolvà Camera. E adevărat că, de abià disolvată, ea i se trimite din nou; de aceia vorbeşte el în tot momentul de dorinţa sa de a părăsi tronul, grăbindu-se totuşi să-şi schimbe atitudinea, când vede că lumea ar fi dispusă să iea de bune cuvintele sale. Cât pentru popor, el doreşte republica", — întocmai ca cel francez, fireşte. Interlocutorii vorbesc apoi de Europa: de Rusia, de Anglia, de Germania, de Franţa mai ales. Francezul aude astfel multe lucruri care „gâdilă plăcut fibra sa patriotică".

O mică întrerupere a convorbirii e suficientă, pentru ca „Moldo-Valahul" să lege prietenie cu un Englez, călător şi el, pe vaporul „Orient" spre Constantinopol, în tovărăşia căruia reapare, spre a da lămuriri autorului nostru asupra vieţii „galante" din Capitală . . . Dar cronica „modenă" se amestecă cu cea politică, ale cărei culise nu au taine pentru interesantul „Moldo-Valah": el ştie să povestească despre „un ziar din Bucureşti, subvenţionat de un comitet special, care-şi petrece timpul atăcând guvernul şi nu e totdeauna achitat, când e tradus înaintea tribunalelor".

Prins la un joc de şah cu Englezul, agilul nostru compatriot nu se mai arată apoi până la masă, când, în timp ce partenerul său e „absorbit de clefăială", dânsul vorbeşte de „tunurile prusiene şi tactica prusiană, pe care ţara sa le-a adoptat hotărât".

La Turnul-Severin, autorul admiră stâlpii podului lui Traian şi face crochiul unui ţăran valah „en pantalon soutaché de noir, avec un grand manteau de laine blanche (*sumane*, dans la langue du pays) et un bonnet roumain *[căciulă]* en poil d'agneau noir", după ce exclamă preliminar: „foarte rufoşi soldaţii valahi, cu marea lor mantă cenuşie-verzie de modă franceză, şi cu picioarele

înzorzonate după obiceiul românesc! Cât despre ofiţeri, ei sânt îmbrăcaţi ca vechii noştri ofiţeri de rezervă (mobile)" şi, adăugind „à propos de l'armée valaque", amănuntul ce i s'a comunicat, că „miliţia (le *landwehr*) nu face decât o săptămână de serviciu pe lună şi că fiecare om iea şi păstrează la sine puşca", observă: „Iată cevà ce nici un guvern n'ar permite în Franţa".

Dar vaporul înaintează, ca şi conversaţia... „Posturi valahe, stabilite din distanţă 'n distanţă, supraveghiază pe vecinii bulgari, mari pleşcari şi hoţi de lemne"... Achille Larrey, conaţionalul şi tovarăşul său de călătorie, stă de vorbă cu „Moldo-Valahul" despre soarta Franţei: notele de drum sânt scrise încă din 1872... Şi, pe când autorul nostru „trage cu coada ochiului spre o tânără damă valahă tolănită (nonchalamment étendue) pe braţele bărbatului ei într'un colţ al salonului, fără ca nimeni să pară scandalizat de această libertate, evident trecută în moravurile ţării", iar „Moldo-Valahul" stă impasibil, ca şi prietenul său englez, vaporul înaintează mereu spre Capitala Sultanilor, trecând pe la Cernavoda, „al cărei nume, scris turceşte, nu e, pentru ei, cum e şi drept, decât un grifonaj ieroglific".

IV. — Din publicaţiuni germane.

1. — Johann Ernst Fabri, profesor de filosofie la Jena, în ale sale *Beyträge zur Geographie, Geschichte und Staatenkunde*, vol. I-iu, partea a II-a (Nürnberg 1794), pp. 353—7, are o notă geografico-istorică şi filologică despre „Valahi".

Dăm începutul:

„Fără distincţie, obişnuim a numi şi astăzi: „Wallachen" sau „Walachen" două populaţii total diferite. Cealaltă (*sic*), mai cunoscută în istorie, este la ea acasă mai ales în Banatul Timişoarei, în Transilvania, în Moldova şi Muntenia (Wallachey), şi se trage, probabil, din Romanii cari s'au amestecat în acele regiuni cu alte popoare. Limba lor, care e o foarte degenerată (ausgeartetes) latinească, amestecată cu cuvinte greceşti, slave şi de altă provenienţă, e o suficientă garanţie pentru aceasta. Ei au câte două dialecte, dintre care unul e rafinat, iar altul cevà cam primitiv, d. ex. de aici trebuie să provie faptul, că unii, când întreabă dacă înţelegi limba valahă, zic: *Schtire rumenschti?*, iar alţii: *schtschire romansky?* Acesta de pe urmă va fi aparţinând, probabil, dilaectului valah superior (zur hohwallachischen Mundart)"

Intre prima propoziţiune şi cea următoare, este o evidentă lacună. Cu toată această lacună şi cu toată nebulositatea textului, însă, se înţelege destul de bine, cine sânt ceilalţi „Valahi".

Restul îl formează obişnuitele bizarerii filologice cu privire la originea numelui *Valah: Wal-Lache* (ca Polach = Pod-Lache), vgerm. *waliti*, *Valli*-i lui Pliniu, etc., etc.

2. — Alt loc, unde se pomeneşte de noi, în aceiaşi publicaţie, este un pasagiu din notiţa „Von den Kopanitscharen" de la pp. 358—60: „Aceşti Copaniceri[1] aduc, în felul lor de traiu, mai mult cu Valahii din Moravia, decât cu Slovacii de pe amândouă laturile lor".

3. — *Unterhaltungen aus der Länder- und Völkerkunde*, vol. I (Hirschberg 1817), cuprind, la pp. 31—2, o scurtă notiţă neiscălită despre: „Das Postwesen in der Wallachei".

O redăm în întregime:

„În multe împărăţii ale Europei posta este ori foarte rău organisată, ori, cum e, d. ex., în Spania, cu totul inexistentă. Nu aşà e la semibarbarii (halbwilden) Valahi. Niciun vehicul postal nu poate concurà, în ordine şi vitesă, pe acela al acestui popor. Ca la 4—500 de paşi de haltă, surugiul începe un prelung şi puternic: „Hoooo!!", care ţine locul goarnei postaşului, şi, în depărtare, se şi zăreşte o febrilă învălmăşeală; deabià ajunşi, o altă căruţă cu patru cai înhămaţi stă dejà gata, şi nu mai rămâne decât să te arunci în ea, să te laşi împachetat cu toate catrafusele, după care apoi călătoria continuă, în vijelios galop.

„Localurile de postă se găsesc în afara localităţilor şi sânt construcţii pătrate, de 60—70 paşi lungime. Spre iarnă sânt împrejmuite de jur împrejur cu păreţi de richită cu dublă îngrăditură şi umplute cu paie. În acest gang călduros stau caii, şi înlăuntrul pătratului rămâne loc pentru căruţele postei, şi tot aici sânt îngrămădite clăile de fân. Slujbaşii postei locuiesc în colibe de pământ, 4—6 trepte supt sol; surugiii, tot în asemene bordeie, iar vara, supt cerul liber, la foc, tolăniţi la pământ. În mijlocul acestor oameni trebuie să se adăpostească şi călătorul, în fum, aburi şi insecte — o extrem de desgustătoare postură.

„De oare ce ocârmuirea proteguieşte foarte mult posta valahă, surugiii îşi îngăduie, spre groaza ţăranilor, unele libertăţi

[1] *Kopaniče*, de la *kopanŭ* 'fossus'.

de tot boacăne. Dacă au cai proşti, atunci îi schimbă cu alţii mai buni, cari li ies înnainte pe păşunea din calea lor, şi nici un proprietar n'are voie, supt aspră pedeapsă, a se împotrivi acestui jaf; lui nu i se dă niciodată dreptate. Mai ales au parte de aceasta Sârbii, cari petrec în ţară ca scutelnici. De altfel, taxa postală e foarte mică, şi surugiul primeşte, pentru curse de neegală distanţă, de la un Frances, German, etc. 2—3 gologani bacşiş; de la un Grec, nimic; de la un Turc, adese ... bătaie"[1].

4. — Notiţa, cevà mai întinsă şi tot anonimă, de la pp. 165—7: „Neue Berichte über die Fürstenthümer Moldau und Walachey", începe cu un adevărat imn de glorificare pentru pământul românesc şi bogăţiile-i naturale: „bezaubernde Thäler", „reizende Feenschöpfung", „majestätische Wälder", „duftvolle Wiesenteppiche": autorul se simte „wonntrunken" şi are un interesant acces de lirism! Sparanghelul, care creşte, acolo, pretutindeni, — continuă el, amestecând proza cu poezia —, sparanghelul e gros de un palmac şi jumătate; ciupercile sânt foarte cărnoase şi excelente; mult porumb; vin, peste 4 milioane de vedre pe an; oi, la 4 milioane — creşterea vitelor e principalul izvor de bogăţie; — jderii dau, anual, un tribut de 10.000 de blăni; etc. Din nenorocire, însă, oamenii ce hălăduiesc în acest paradis pământesc stau „in den Banden der Barbarey" şi — ceia ce e şi mai rău — sânt refractari oricărei acţiuni civilisatoare, opunând celor mai generoase intenţiuni inerţia unui tradiţionalism invincibil. Cazul d-rului Wolf[2] e tipic: acest filantropic personagiu, îngrijorat de starea sanitară a Valahilor din unele regiuni cu băltoage pestilenţiale, pe care le vizitase, li-a propus, să le sece. Pretutindeni, însă, a întâmpinat acelaşi răspuns stereotipic: „Noi aşà le-am apucat şi aşà o să le lăsăm!"

Şi aşà au rămas: „baltă"!

---

[1] O altă descriere a poştei româneşti a publicat de curând d. C. J. Karadja, după traducerea germană a relaţiei de călătorie din anul 1797 a Englezului John Jackson (v. Revista Soc. istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău, XV [1924], p. 176), care, lăudând iuţeala cailor noştri, constată că „în medie călătorià mai iute decât cu posta engleză".—„Satul *Copuchan*", la care soseşte călătorul venind din Giurgiu şi pe care d. Karadja spune că n'a izbutit să-l identifice (cf. nota), nu e decât *Copăceni*, în transcripţie engleză. — Date amănunţite asupra postei româneşti, la C. M. Minescu, *Istoria Poştelor Române* (cu ilustraţii).

[2] E vorba de cunoscutul medic al Curţii şi boierimii moldovene, dr. Andreas Wolf, autorul scrierii *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*, apărute la Sibiiu, în 1805.

MISCELLANEA.

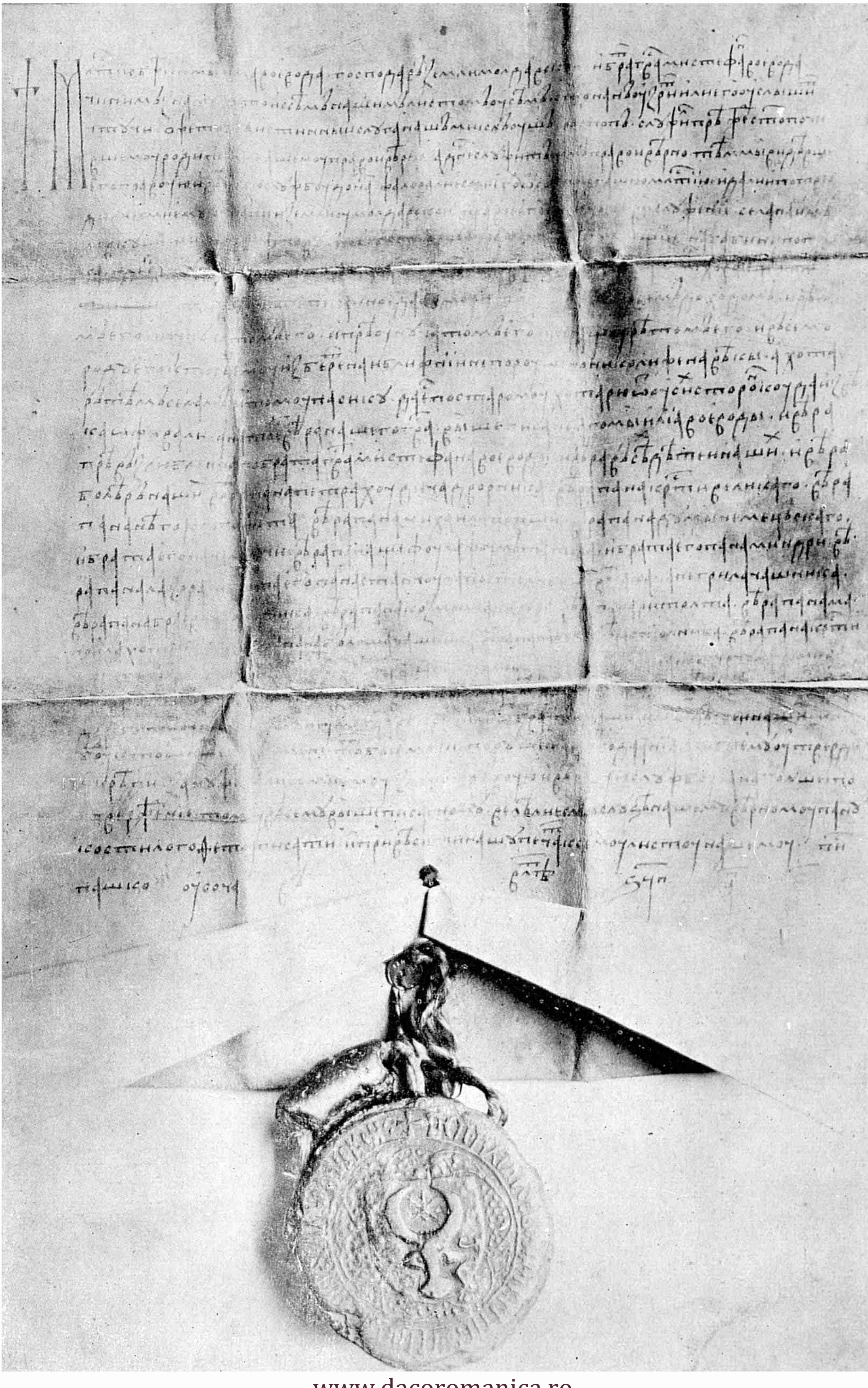
Un document moldovenesc din 1442.

Actul slavon, pe care-l dăm în fac-simile (originalul e la mine), emană de la Ilie şi Stefan şi e datat din Suceava, 5 Aprilie 6950.

E vorba în el de o danie pentru servicii aduse Domniei („vzisluženie"), întărită lui *Miclăuşŭ Răspopŭ*. Numele satului, *Levcuşeştii*, care se ceteşte sigur, deşi cu greu, la începutul r. 7 de sus, se mai întimpină, pecât ştim, într'un doc. fără dată de la Alexandru-cel-Bun: „*Levcuşestii* pe Drăslivca" (v. I. Bogdan, *Doc. lui Stefan-cel-Mare*, I, 344, unde se citează, ca termen de comparaţie: *Lecuşanii, Leucuşanii, Levcuşanii, Leucuşouţii* din Roman), într'un doc. din 1762: „*Licuşeştii* ot Sučavă" (N. Iorga, *Stud. şi doc.*, VII[3], 281, unde se menţionează şi varianta *Leucuşeştii* dintr'un alt act), cum şi într'un doc. din 1604: „*Lecuşeşti*, fost Floceşti" (Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, 237).

Din nenorocire, pergamentul fiind ros şi rupt la îndoituri, lectura presintă dificultăţi şi lacune. Se disting totuşi uşor cele mai multe din numele boierilor din Divan: „Credinţa dumnealui *Petre Hudici* dvornic, cr. d. *Cristea Velicu* („Velikago": celui mare?), cr. d. *Neagoe* logofăt, cr. d. *Mihail Popşa*, cr. d. *Duma Nemţeanul* („Nemţzsčego") şi fratelui său *Mircea*, cr. d. *Şteful Jumătate* („Žumztateva") şi fratelui său *Mândrea*, cr. d. *Lazor* şi fratelui său, dumnealui *Stanciul* postelnic, cr. d. *Negrilă* ceaşnic, cr. d. *Braevici* dvornic, cr. d. *Cozma Şandru*, cr. d. *Vitolt*, cr. d. *Manoil Hotineanul* („Hotinskij"), cr. d. *Băloş* ceaşnic, cr. d. *Bercea*, cr. *(sic)* stolnic, cr. d. *Costea*, . . . , cr. d. *Iliaş* (?) ceaşnic (?), cr. d. *Burciul (?)* comis, . . . " (restul, indescifrabil).

Confruntarea cu lista boierilor din documentele de la 20 Februar şi 10 August, acelaşi an, ale aceluiaşi Domn, tipărite, espectiv, de Uljanickij (*Materialij*, p. 58, no. 53) şi Ghibănescu *Ispis. şi zapise*, I[1], p. 13 sq.), eventual şi cu alte documente

Document moldovenesc din 1442.

Portretul lui Eustratie-Vodă Dabija.

Pretinsul portret al lui P. Halász.

de la Ilie şi Ştefan (Uljanickij, *o. c.*, no. 44 sqq.; Ghibănescu, *o. c.*, p. 9 şi *Sur. şi izv.*, V, p. 181 şi IV, p. 1), ar permite, la rigoare, completarea lacunelor. *Coste* e, probabil, acelaşi cu *Coste Logofătul*, pomenit în formula finală a actului, împreună cu *Paşco*, diacul.

Pecetea (cea mare, domnească), în ceară roşie, atârnată cu şnur de mătasă roşie şi albastră, poartă legenda slavonă: „† Pečat Iliia Voevoda i brata ego Stefana Voevoda Gospodar zemli Moldavscoi" şi, la mijloc, stema.

V. BOGREA.

Incă un portret al lui Eustratie Dabija.

Dr. Szendrei lános (*A magyar viselet történeti fejlődése* Budapesta 1905) dă, sub no. 63 (p. 87), chipul unui „viteaz călare" (lovas vitéz), greşit considerat în de obşte ca *Halász Péter*, „Collonel *(sic)* d'un Corp (*sic*) de Noblesse Hongroise, au service de la Reine de Hongrie, etc." (cf. p. 91).

Identificarea cu Halász o înlătură însuşi autorul pentru incongruenţa cronologică ce implică: acest personagiu istoric (n. 1676) e posterior lui Stefano della Bella († 1664), autorul portretului (apărut la 1742, în gravura lui Bicham, apud W. Meyer).

Dacă însă Szendrei ar fi cunoscut stampa contemporană represintând — subt numele lui Grigoraşcu Ghica — chipul lui Eustratie Dabija (pe care-l reproducem, în paralelă cu acel al pretinsului Halász, după N. Iorga, *Ist. Rom. în chipuri şi icoane*, I, ad p. 154), ar fi recunoscut, fără îndoială, în acel ostaş călăreţ, pe Domnul Moldovei, care, în timpul războiului Turcilor cu Imperialii (1661—64), se află, cu aceia, în Ungaria: simpla comparaţie a celor două stampe ajunge pentru aceasta. Iar, dacă nici d. I. C. Filitti, care se ocupă pe larg de portretele lui Dabija, într'un pătrunzător studiu: „Din iconografia noastră laică", publicat în „Convorbiri Literare" pe 1924 (p. 210 sqq.), nu relevă lucrul, causa nu poate fi decât că i-a scăpat gravura din cartea d-lui Szendrei.

V. BOGREA.

Costume vechi moldoveneşti în portretul ctitorilor armeni de la Gherla?

In legătură cu proveniența moldovenească a vechii populații armeneşti din Gherla, credem potrivit a relevà aici faptul că biserica armeană din această localitate, zisă, cam echivoc: „Templul lui Solomon" (după numele ctitorului), păstrează. — oază cruțată de vântul pustiitor al înnoirilor[1], — însăşi fresca din 1723 (anul zidirii), înfățişând, supt binecuvântarea de sus, icoana bisericii în forma-i originală şi chipul celor două perechi de ctitori: *Solomon* şi *Bogdan*, fiii lui *Asvadur Şimaian* („Simay Todor"), cu soțiile lor, *Sirena* (Rebecca), fiica lui *Bogdan Roska* (Roşca), şi *Ulchatun* („Doamna"), fiica lui *Dzarug Chaso* (Simon Juvaergiul).

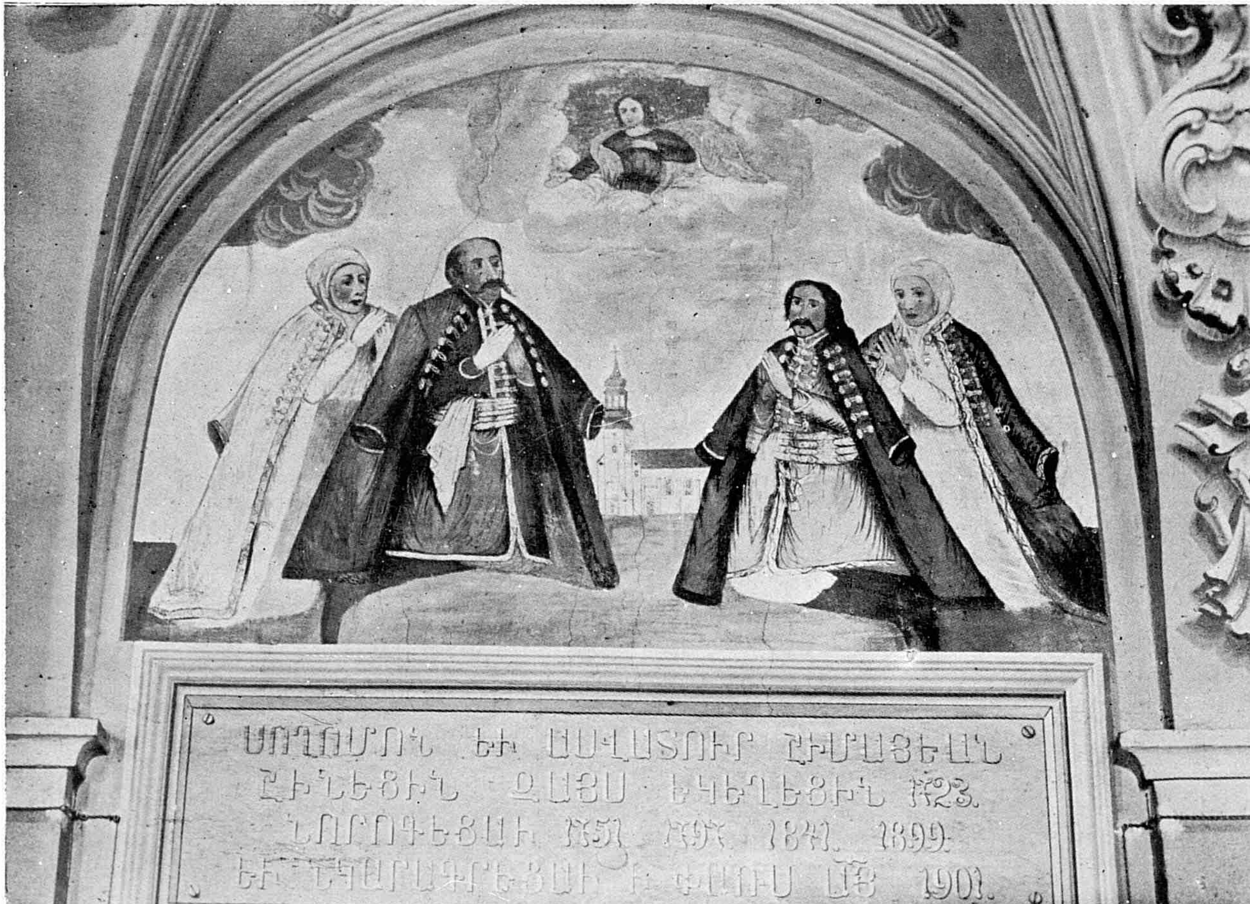
Costumul ctitorilor (v. figura) e, după tradiție, cel moldovenesc al epocii, în care predomină influența polonă[2], dar nici el nu ajută prea mult să precizăm deosebirile, ce trebuie să fie existat, totuşi, totdeauna, între îmbrăcămintea boierilor şi a negustorilor: veşmântul lung, blănit, de coloare conobie, cenuşie ori deschisă, cu chiotori, prins pe umeri (la femei, ca şi la bărbați), peste tunica cu brandenburguri (la femei, rochie de atlas verde şi albă) încinsă cu brâu, de care atârnă canafuri şi — amănunt caracteristic — năframa albă; în picioare, nădragi albi şi cizme roşii, iar pe cap — femeile — marame albe: bărbații (unul, tuns scurt; altul cu plete lungi, negre; amândoi mustăcioşi şi raşi de barbă) sânt cu capul gol.

V. BOGREA.

---

[1] Pictura a fost total renovată în „anul Domnului 1901", dar, până la această dată, construcția suferise patru reparații: la 1751, 1797, 1841 şi 1899 (Datele sânt din inscripția armeană de supt portretul ctitorilor, a cărei traducere o datorim amabilității parohului bisericii, păr. Kápatán; cf. dealtfel: Cr. Szongott, *Szamosújvár szab. kir. város Monográfiája*, Gherla 1901, II, p. 42 sqq. şi III, p. 43 sq.).

[2] V. N. Iorga, *Despre îmbrăcăminte şi locuință*, în „Istoria Românilor în chipuri şi icoane", Craiova 1921, p. 61. — Incontestabil însă, nici nota maghiară nu lipseşte.

Portretul ctitorilor armeni dela „Biserica lui Solomon“ din Gherla (frescă).

Stefan Mailat Voevodul Transilvaniei confirmă predarea cetăţii Ungurașului în mânile călugărului Gheorghe Martinuzzi[1].

23. VII. 1538

Nos Stephanus Maylad-Wayvoda Transsilvanus et Siculorum Comes etc. Recognoscimus per praesentes litteras nostras, Egregios Ioannem Kemen et Blasium Olah, castellanos nostros castri Balvanyos, castrum ipsum de voluntate nostra, simul cum Ingenüs aliisque rebus in ipso castro repertis ad manus Revervedissimi Domini fratris Georgii Episcopi Varadiensis, Thesaurarii et Consiliarii Regii etc. dedisse et assignasse. Super cuius restitutionem Nos dictos Ioannem Kemen et Blasium Oláh quietos et expeditos ac modis omnibus absolutos reddidimus et commisimus, prout reddimus et committimus harum nostrarum vigore et testimonio literarum. Datum in Segeswar secundo die festi Beatae Mariae Magdalenae Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo octavo

(L. S.) Idem qui supra, manu propria

Călugărul Gheorghe Martinuzzi (frater Georgius) arată că a luat în primire cetatea Ungurașului dela oamenii lui Stefan Mailat[2].

24. VII. 1538.

Nos Frater Georgius electus Waradiensis Thesaurarius et Consiliarius Regie Mattis etc. fatemur et per praesentes Recognoscimus. Quoniam Egregii Ioannes Kemen et Blasius Olah Castellani Castri Balwanyos, ipsum Castrum Balvanyos, quod hactenus ad rationem Spectabilis et Magnifici domini Stephani Maylad Waywode transilvanensis et Siculorum Comitis tenuerunt et administraverunt ex voluntate ejusdem Domini Waywodae Maylad, nobis et ad manus hominum nostrorum dederunt et effective assignaverunt. Super cuius quidem Castri resignationem, — eosdem Castellanos quittos ac modis omnibus expeditos reddidimus, prout reddimus harum nostrarum solito sigillo nostro atque item subscriptione manus nostrae corroboratarum literarum mediantes. Datum in Segheswar feria tertia post festum Beatae Magdalenae. Anno Domini Millesimo Quingentesimo trigesimo octavo.

(L. S.) Fg. thesaurarius, manu ppa.

[1] Document păstrat în „*Codex Authenticorum Keményianorum*“ nr. *40* (arhiva jud. Alba de jos). Ştefan Mailat luase în primire cetatea Ungurașului la 11 Martie 1537 (cf. *Anuarul Inst. de Ist. Naţ.* vol. II. p. 321), deci a stăpânit acolo dela 11. III. 1537—23. VII. 1538.

[2] Ibidem nr. 39.

Gaspar Bekes, Domnul Ţării Făgăraşului dăruieşte lui Pattantyus Balázs din Bogard o casă nemeşească din Csombord, care a fost mai nainte proprietatea lui Ioan Budai [1].

13. VI. 1573

Én Bekes Gaspar Kornyathy. Fogaras feoldenek szabad Ura es Eoreokes Ispannija etc. Adom emlekezetheure ez en levelemnek rendjebe Myndeneknek a kyknek Illyk hogy my megh tekynthwen tekelletes emberséggel walo szolgalattyát az witezlo Pattanttyus Balasnak Bogardynak, ky my nekewnk hadnagywnk Az nemes hazath ky Régen Bwday Ianos deaké wolth annak uthanna Anthal deaké Csombordon eoneky attwk mynden szabadsagawal es hozza tartozo eoreoksegewel szantho teoldewel szena rethewel szeoleoyewel erdeyewel mezeyewel Myndenekkel a kyk regthewl fogwa ahoz a hazhoz walok wolthanak, hogy Byrya azt eoreokken eoreokke fywrol fywra es azoknak megh maradekyra megh hihatalanwl mykepen agygyunk ez az my lewelewnknek rendywel. Kynek bizonyságára es Eoreokes allandoságára attuk my eo neky ez my lewelewnket Petsethewnkel es kezewnk irásával megh Ereosytettekh. Fogarasba Szentwyd nap eleoth walo Szombathon Ezer eoth száz hethwen három Eszteudeoben.

Id(em) Gaspar Bekes m. p. (L. S.)

In traducere

„Eu Gaşpar Bekes de Kornyath, Domn liber şi Comite perpetuu al Ţării Făgăraşului etc. Prin această scrisoare a mea dau de ştire tuturor cărora li se cuvine, că văzând noi serviciile pe care ni le-a făcut cu toată omenia voinicul Pattantyus Balás de Bogard, care este căpitanul nostru, casa nemeşească din Csombord, care mai de mult a fost a diacului Ioan Buday, după aceea a diacului Antonie, i-o am dat lui împreună cu toată libertatea şi moştenirea, cu pământul arător, cu livada de fân, cu via, cu pădurea, cu câmpul şi cu toate cele ce de demult s'au ţinut de casa aceasta, ca să le stăpânească de vecie, din fiu în fiu şi în toţi urmaşii lor fără nici o împotrivire, precum i-o dăm prin scrisoarea aceasta a noastră. Spre a cărei întărire şi statornicire vecinică i-am dat lui scrisoarea aceasta a noastră şi o am întărit cu pecetea şi cu iscălitura noastră. In Făgăraş Sâmbătă înainte de ziua Sf. Wyd în anul una mie cincisute şaptezeci şi trei.

(L. S.) Acelaş Gaşpar Bekes m. p.

---

[1] Ibidem., no. 54 Gasparus Bekes de Kornyathy Dominus Terrae Fogaras perpetuus et Capitaneus Blasio Pattantyus de Bogard donat domum in Csombord ki régen Buday János deáké volt, annak utána Antal deáké. Datum Fogaras Sabbato ante festum B. Vydy 1573.

Măsuri legislative luate în dietele ardelene contra Grecilor[1].

20 Noemvrie 1581.

Az Görögöknek mi vegre, mi okkal, móddal engettetett volt megh az országban bé-iövetelek, iárások, kelések, kereskedések, és miért interdicáltatot viszontagh ismét az országtól következendö idökben, az ö sok excessusokért etc.

Articulus Anni 1581 die 20 Mensis Novembris Albae Iuliae conclusus.

Az Görögöknek az országban való be-iöveteleket, és minden helleken való szabad iárásokat mindenkor veszedelmesnek láttuk és itéltük: kiknek bé iöveteleket és kereskedéseket csak az egy okból végeztük vólt, hogy az Török marha olcsodgék. Azt penigh hog' tallért, aranyat, ki ne hordg'anak, megh t ltottuk vólt, kiböl, az következet, hog' minden nemü marhát, valamit béhoznak, eldraghitottak; söt naponként nevelik az árát: Ezzel nem elégedvén, az itt való Csizmadiáktól is efféle marhát nyereségre fel-szednek és azzal is ök kereskednek: aranyat, tallért penigh szabadon kivisznek. Teczet azért, hog' az közönséges Görögök, kiknek örökségek, házok az Ngod birodalmában nincsen; azok az le-tévő hellyeknél belyeb ne iöhessenek. Az kiknek penigh házok, örökségek az Ngod birodalmában vag'on: azok is kill'eb marha vételre az le-tévő hel'nél, ne mennyenek. De azok is csak Török marhával kereskedg'enek. Ha ki a'kivül cselekednék: ő magok megh fogassanak, és marháiok el-vétessék Karácsonigh penigh ez országból mindenestöl kitakarodg'anak.

In traducere: Cu ce scop, din ce pricină şi în ce fel *li s'a fost îngăduit Grecilor să între în ţară, umblând cu negustorie*; *şi iarăş pentru ce i-a oprit ţara dela aceasta în timpurile următoare, pentru multele lor neorânduieli (excese) etc.*

Articolul din ziua 20 a lunei Noemvrie 1581, votat la Alba Iulia.

Intrarea Grecilor în ţară şi umblarea lor liberă prin toate locurile o am văzut şi o am judecat totdeauna ca primejdioasă, a căror venire şi negustorie o am fost hotărît numai din aceea una pricină, ca să fie mai lesne marfa turcească. Dar i-am fost

---

[1] In colecţia fostului arhivar Fr. Zimmermann din Sibiiu s'au păstrat câteva extrase din legile ardelene privitoare la această chestiune; unele din ele lipsesc din colecţiile publicate până acum; aşa d. e. legea votată la 20 XI. 1581 în dieta dela Alba Iulia nu se găseşte nici în *Monumenta comitialia regni Transilvaniae*, nici la Kemény-Kovács *Erdélyország történetei tára*, nici la Mikó-Szabó, *Erdélyi történelmi adatok*, de aceea o reproducem aci şi în textul original unguresc şi în traducere română, iar pe cele publicate în colecţiile amintite le reproducem aci numai în traducere românească.

oprit ca să scoată din ţară taleri şi galbeni. De unde a urmat, că tot feliul de marfă ce aduc în lăuntru, o au scumpit, ba chiar din zi în zi îi urcă preţul. Nemulţămindu-se cu aceasta, ridică astfel de marfă şi dela cismarii de aici pentru câştig şi negustoresc cu ea, iar galbeni şi taleri duc liberi din ţară. De aceea ne-a plăcut (să hotărîm) ca Grecii de rând, cari nu au moştenire, nici casă în ţara Măriei Tale, aceia să nu poată veni în ţară numai până la locurile de deposit. Iar aceia, cari au casă şi moştenire în ţara Măriei Tale pentru cumpărarea mărfii să nu meargă în afară mai departe de locul de deposit. Dar şi aceia să facă neguţătorie numai cu marfă turcească. Cei ce vor lucra în alt chip, ei să fie prinşi şi marfa să le fie luată. Iar până la Crăciun să fie alungaţi cu totul din ţară.

Görögök, Oláhok, Dalmáták, Örmények és ezekhez hasonló nemzetségek ellen.

Articulus Anni 1600 die 4 Novembris Leczfalvae conclus s [1].

Impotriva Grecilor, Valahilor, Turcilor, Dalmaţilor, Armenilor şi a altor naţii de o potrivă cu acestea

Articolul din ziua 4 Noemvrie 1600, votat la Léczfalva.

Deoarece însă stricăciunile trecute au căzut asupra ţării noastre mai cu samă din pricina că neguţători din naţii străine au venit aci şi umblând cu neguţătorie au ispitit (spionat) precum Grecii, Valahii, Turcii, Dalmaţii, Armenii şi alţii din alte naţii ca acestea Ne-a plăcut de aceea să hotărăm împreună *cu ţara*, ca de acum înainte pentru totdeauna, în timpurile viitoare astfel de soiu de neguţători în ţara aceasta să nu mai poată intra, ci locurile de depozit să fie la Caransebeş, Tălmaciu, Râşnov, Prejmer, Rodna; iar Valahii din cele două ţări să poată veni în Sibiiu şi la Bistriţa, dacă ar veni cu îndrăzneală şi mai înlăuntru, aşadară căpitanii, judecătorii regeşti, comiţii (işpanii), juzii oraşelor şi celelalte persoane cu slujbe înalte, care s'ar găsi în toate locurile, să-i pedepsească cu confiscarea mărfii, iar persoanele după vrednicie. Impotriva acestor hotărâri ale ţării să nu poată da nici Principele, nici Voevodul vre-o slobozenie şi dacă s'ar împotrivi cineva vreunei asemenea slobozenii, să nu fie pedepsit; dar aşa că în locul de depozit oricine să-şi poată cumpăra după trebuinţă orice fel de marfă cu acelaş preţ ca şi omul neguţător [2].

---

[1] Textul unguresc al acestei legi fiind publicat în „*Monumenta comregni* Trans. IV. pag. 552, deşi cu unele modificări provenite probabil din „variae lectiones", îl dăm numai în traducere românească.

[2] In «Monumenta» l. c. «a kereskedő rend» (tagma neguţătorească) în mss-ul din colecţia Zimmermann «*az kereskedö ember*». (omul neguţător).

Articulus Anni 1610 die 3 Apr. Bistricii conclusus [1]

Se plâng domnii noştri saşi, că Grecii intrând şi ieşind ar duce din ţară aurul, argintul, pieile de veveriţă şi de vulpe spre vădita pagubă a ţării. Ne rugăm de Măria Ta să aibă grije, ca să nu fie slobozi a duce din ţară aurul, argintul, pieile de veveriţă şi de vulpe spre paguba ţării.

Articulus Anni 1618 conclusus [2]

Articolul votat în anul 1618.

Aurul, argintul, groşii de Braşov, pieile sălbatice, după dorinţa milostivă a Măriei Tale am hotărât cu ţara, ca nimănui să nu-i fie îngăduit a le scoate din ţară în perle, decât cu primejdia să-şi piarză toată marfa ce se află la el; iar Grecii să nu fie slobozi a duce din ţară nici aur ori argint de lucru, nici a schimba dutci bune sau rele sub aceeaş pedeapsă arătată mai sus: însă cu banii aceia cumpărând de aici altă marfă, cu care fac neguţătorie în Ţara Turcească, aceea fiind slobozi s'o ducă din ţară, pot neguţători cu ea, plătind totuş ceeace după drept trebue plătit [3].

Două rapoarte inedite relative la Mihaiu Viteazul.

a) *Primirea comisarilor împărăteşti în Alba Iulia.*
b) *Cucerirea Moldovei* [4].

a)

Relation aus Clausenburg

vom 29. Nov. (1599) alda die kaiserliche *Commissarien* ankommen und von *Michaell Waida* empfangen worden.

Den 12 diess ist Herr Daniel Ungnad und Herr Peter Laszla als kays. *Commissarien* in Siebenbürgen zu Weissenburg ankommen, denen der Waida viel sofordt zur Begleidung entvegen geschickt, darunten des Waida Canzler, obrister Hoff- u. Stalmeister mit vielen von Adell sich befunden, welcher gedachte

---

[1] Textul ung. în «Monumenta» VI. p. 179 cu puţine deosebiri de transcriere.

[2] Textul ung. publ. în «Monumenta» VII. p. 477 împreună cu celelalte legi votate în dieta ţinută la Sibiiu din *12—25 Aprilie 1618.*

[3] «Solutis tamen de iure solvendis».

[4] Amândouă rapoartele sunt copiate după originalele aflătoare în arhiva regală din *Stockholm. Extranea. Avisor. Ungarn.*

Herren mit grosser Freudt anstatt des Wayda empfangen und ihn die Stadt begleitet worden, eine schone Reuterey zusehen gewesen.

Den 13 hat Herr Ungnad umb *audiens* angehalten, die als dan erfolget und bemelter Wayda seinen Kutschen mit 6 Pferten und einen von Teppichen gezierten Wagen mit seinem Canzler nach beiden Herrn geschickt, die vor den Wagen herauf Ihren Rossen geritten und sonst auch viell Volks vorher gegangen, und beide Herrn in die Burgk begleitet, alda sie abgestiegen. Und der Canzler fur Ihnen hergangen und Herr Ungnad und Peter Laszla hernach in die Taffelstube gefolget, alda Ihnen der Wayda entvegen kommen, von dem Wayda aber der obrister Hoffmeister mit einem silbernen verguldeten Staab, daselbst der Wayda beide Herrn empfangen, furahn in die Cammer und fehrner in sein Zimmer geführt, hat auch was Teutsche gewesen, in die Cammer gelassen, welche woll seines Hofgesindes gewesen, und als Herr Ungnad bey einer halben Stunden audienz gehabt, hatt alsbaldt der Wayda beiden Herrn das gleidt in das Zimmer gegeben.

Nachmittag kompt obrister Hoffmeister mit seinem Staab und gezierten Wagen umb 5 Uhren wiederumb und er fordt beide Herrn wieder zu der audienz, domals ist der Wayda den Herrn *Commissarien* nicht entgegen gangen dan es war schon finster, hierunter aber branten 2 grosse Kerzen, nach vorführter audienz haben des Wayda alle vornemmeste officierer den Herrn Commissarien (das geleite) hinaus gegeben.

Den 14 hatt der Wayda des *Cardinals Bathori* Kopf herumb in der Herrn *Commissarien* Loschmente[1] geschickt welchen Herr Ungnad alsbaldt fur Ihro Kayl. M. abconterfeher lassen. Ist eine schöne Persohn gewesen, hat vornen auf dem Linken auch einen Strich mit einer Hacken. Und miten auf dem Kopf dergleichen ein gehabt das die Hirnschale ghar zerspalten und man das Gehirn ghar ersehen hatt einen kleinen dicken Bardt, umb dessen corper noch der Wayda geschicket solchen eherlich zu begraben, auch begehrt beide Herrn *Commissarien* bei der begräbnis bleiben sollen.

Den 16 diess schicket Herr Wayda den Obristen Hofmeister mit seinem Staab, umb beide Herrn, desgleichen auch den *Sigismundt Vorgatsch* zur essen, welches die Herren bewilligt darauf der Hofmeister vermelt, er die Herrn zu rechter Zeit abholen wolle, aber über eine weill kompt gemellter Hofmeister mit seinem Stab und gezierten Wagen und begleit sie also wiederumb hinein in die Burgk mit allem Volk, bei dieser Malzeitt hatt es viel gutter gesprech geben, und hatt Herr Ungnad dem Wayda einen schonen gulden pfenning darauf 10 Kayser bildnis gewesen voreherett, so mit orientalischen rubinen gezieret.

Den 17 diess, als Herr Ungnad wiederumb morgens frue

---

[1] locuinţe.

verreisen wollen, nimpt mit Ihme Herr Wayda bey seinem Obristen Hofmeister, er erkenne, das Herr Ungnad ein getreures gemüth wegen In. Kay. Ma: und zu Wayda habe derowegen schickt er Ihme hier eine schone Decke, die wolle er von Ihm um allen Gutten annehmen, dessen sich Herr Ungnad hoch bedanken lassen, seindt als von einander und nach Weissenburgk gefahren.

Der Wayda ist in unserem zu Weissenburgk beisein in das Zeughaus gangen und zwo Stuck, so *Sigismundus* vor zwo Iharen bemelten Wayda giessen lassen, der *Cardinal* aber Ihme solche nicht geben wollen, gefunden. Die seindt noch auf der Erde gelegen, dieselben hat er auf die Rhader sezen und zwo Schuss daraus thun lassen, das Jedes 40 ℔ schiesst.

Das Landt ist durch die *Cosaggen* und Wallachen seher verwüstet, man hatt auch zu Weissenburgk in unsern Beisein die Pathorische scheze so zu Kiŭor gelegen auf 40 wagen nach *Torda* geführt, und solle *3 milion* geldt wirdt sein. Zu Weissenburgk haben die Unseren einen Ochsen umb 50 Ungarische Pfenning kauft Ist alles darinnen geplündert und sieht fast Raab gleirh wie wirs dem Feind genommen, ligt sonst auf einem hohen berg aber gar nicht fest, sondern nur mit einer schlechten mauern verwahret.

b)

Auss Kaschau und Pressbürck

von 3 und 7 Junÿ Anno 1600.

Der Curier so *Michaell Weida* zu der Kays. May. geschicket und maschiret hirdurch, bringet gar gewisse Zeitung, das den 18 Maÿ gedachter Weyda mit seiner Macht von 4000 stark of der *Sigismundum* Bathori und *Ieremiam* Moldavischen Weyda so beide in 30.000 Man, Moldawer, Polen, Türcken und Tartarn starck gewesen, gestossen und bey dem Schloss *Ottuný* eine Schlacht, welche von 10 Uhrn mittags bis Abends gewhart, gethan, in derer sich der *Bathori* mit seinem Anhang mit grosse verwunderung gantz Ritterlich gewheret, doch letztlich verwunden und geschlagen worden, bey 8000 Man of der Walfart verlhoren, wie dan des *Michaell Weyda* Volck 2000 geblieben, und derselbige das Feldt und *Victoriam* erhalten. Der Feindt hat sich in die Flucht begeben, und sindt derer auch gar viell im Flus Nester erflossen. *Sigismundus Bathori* ist mit 40 Pferden ausgerissen, den der *Michaell Weyda* nachgesetztt und den Pass vorlegtt, derhalb ist man güets Hoffnung, weill ehr sich ohn Zweifell zu gedachten Flus Nester begeben, ehr werd dem *Michaell Weyda* in die Haut gerahten. Es gehet auch die Sage, das gemelter *Bathori* solle sich unter andern Flüchtigen in ein Schiff salvieret

cipentibus facultatem relinquere et concedere modis omnibus langen erwarten und woll zu besorgen ist, wo ferne derselbige haben, welches von der dorein flihenden Menge Volckes gesuncken und semptlich ertrunken. Von *Jeremia* den *Moldauischen Weyda* hatt man keine eigentliche Wissenschaft, wo derselbige hinkommen, gleich woll etzliche der meinung, ehr sey in der Schlacht umb kommen, oder in dem Nester erflossen. Welchem dan der *Michaell Weida* fleissichlich nachforschen lesset, sie haben auch in der Peutt gueten Malüasier[1] bekommen, und haett sich das gantze Land *Moldaw* an den *Michaell Weida* ergeben, der hats nun durch Gottes Hülff innen, und residieret an Itzo zu Suschiua, da zu vor *Jeremias Weyda* Hoffgehalten. Es hatt der *Michaell Weyda* mit seinem Volcke fur der Schlacht etzliche Tage grossen überaus Hunger erlitten, ja das sie die bletter von den Bawmen essen mussen, dan sein Feindt hatte allen Proviandt im gantzen Lande zu sich genommen. Itztt aber ists Gottlob etwas leidtlicher worden.

Aus Preslaw wirdt mit briefen von 6 Junÿ und aus Wien mit briefen von 14 Junÿ datirt, obgedachte des *Michaell Weyda Victoria* in allen *confirmirt*, aber gleichwoll gemeldett, das soll die Sage in Polen sein, dass *Sigismundus Bathori* sambt *Jeremias Weyde* listlich aus der Schlacht vonn dem Lande *Moldaw* entrünnen, und beim gross Cantzler in Polen angekommen sein, und das der Michael Weyda nun mehr mit seinem Kriegsvolck in *Podollia* (welches Landt der Cron Poln zustendig) lige, derowegen hatt der Kunig in Polen ein stark *Edict* zum auffbot und gross jammer geschreÿ ausgehen lassen, wolte solches der Kaÿs. Maÿ. gerne zumessen, und die Schuld geben.

Der *Michaell Weida* begert von der Keÿs. Maÿ. geldt und bescheit was er weiter vörnemen soll, und ist des langen verzugs etwas ungeduldich, wie dan auf 20 Maÿ der Lecofett ghen Clausburg in Sieben Burgen, von seinem Herren den *Michaell Weida* ankommen, und als die allda liggenden Keyserlichen Commissarien von den Jesuiten in ein Kloster ausserhalb der Stadt auff die nacht zu Gast geladen worden, habe doch der Lecofett die selbigen, wie auch hernach den 22 Maÿ den Herrn Zaggell welcher aus der Stadt in ein garten fahren wollen, nicht zum Thore hinaus lassen wollen, sondern entboten es weren garten genug, in der Stadt sich darein zu erlustigenn, auch entlichen den 23 Maÿ, Ihnen den Herrn Commissarien anzeigen lassen, das ehr von seinem Herrn beuelich habe, die Stadt Thore fleissich zu bewahren, und der *Commissarien* keinen nicht hinaus zu lassen, wie dann auff 24 Maÿ die Porten noch erwachtet worden, dass sie also gleich wie gefangen, und des Herrn Petzan mit ver-

[1] vin italian

mit Geldt nicht balde komme, es einen seltzamen ausgang nehmen werde.

Es seindt viele *Moldawer*, so es mit dem *Sigismundo* Bathori gehalten in Siebenburgen streiffende gezogen, welche aber im lande hin und wider von den Sibenburgern geschlagen seintt.

Mihaiu Viteazul confirmă posesiunile lui Moise Székely pe seama lui şi a urmaşilor săi, iar în lipsa eventuală a acestora pe seama fratelui său Ştefan şi a urmaşilor lui în linie bărbătească şi femeiască [1].

1. XII. 1599.

Nos Michail Walachiae transalpinae *Wajvoda*, Sacratissimæ Caesareae Regiæque Maiestatis Consiliarius per Transsylvaniam *Locumtenens* et ejusdem cis Transilvaniam partiumque eidem subiectarum fines exercitus generalis Capitaneus etc Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, quod nos singularem habentes rationem fidei et fidelitatis insigniumque meritorum Generosi Moysis Zekely de Semienfalwa, Consiliarii nostri et exercituum nostrorum generalis Capitanei, quae ipse primum divo quondam Stephano Dei gratia Regi Poloniae etc. in omnibus bellicis suis expeditionibus contra Moschum susceptis, deinde Principibus huius Regni Transilvanniæ praedecessoribus nostris summa cum animi sui promptitudine et alacritate exhibuit et impendit. ac in futurum nobis quoque et Reipublicæ Christianæ contra communem ejusdem nominis hostem eadem fide et integritate exhibiturus et impensurus est, totale et integrum oppidum Theke ac totales similiter et integras possessiones Banÿ, Hidwegh, Vizolya, Keobeolkwtt Uÿlak et Mezeö Zilwas vocatas simul cum domibus et curÿs nobilitaribus in praescriptis possessionibus Banÿ, Vizolia, et Mezeö Zilwas omnino in Comitatu Colosiensi existentibus habitas, ex eo quod postquam superioribus diebus nos regnum hoc Transilvaniæ in potestatem nostram redegissemus, jure belli ad nos [2], consequenterque collationem nostram devolutas et redactas, Totum item et omne jus nostrum Regium, si quod in praescriptis oppido et possessionibus domibusque et curÿs nobilitaribus etiam aliter qualitercumque existeret aut eadem et idem nostram et quibuscumque causis, vüs, modis et rationibus concernerent collationem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus, cultis et incultis, agris, pratis,

---

[1] Donatio Michaelis Vajvodae Moisi Seceli de Simènfalva super oppidum Teke nec non Bány, Hidvég, Vizolya, Köbölkut etc. 1599. *[Codex Authenticorum Kemenyianorum vol.* II nr. 65.]

[2] Această expresiune „jure belli" ne reaminteşte comunicarea lui Sigismund Forgács, care la 20. XI. 1599 scrisese din Cluj că Mihai stăpâneşte Ardealul „ca principe ereditar, şi chiar mai straşnic, căci a luat ţara cu arma" *Monumenta comitialia regni Transilvaniae* v. IV. pag. 426.

pascuis, campis, fenetis, sylvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoribus, aquis, fluvÿs, piscinis piscaturis, aquarumque decusibus, molendinis et eorundem locis generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad eadem et idem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus praeterea Decimis, quindecimis, nonis quarumlibet rerum decimari solitarum, ac Decimarum arendis, Quinguagesimisque, Censibus item et taxis tam ordinariis quam extraordinariis pro ratione temporis per Dominos Regnicolas quomodocumque imponendis, ac aliis quibuslibet emolumentis et redditibus memorato Moysi Zekely ipsiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, illis vero deficientibus vel forte non existentibus, Egregio Stephano Zekely fratri suo carnali illiusque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus et contulimus, prout damus, donamus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum pariter et habendum salvo iure alieno harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante, quae hanc in formam privilegÿ redigentur, dum in specie fuerint reportatae. Datum Albae Iuliae die prima Decembris, Anno Domini Millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

IO MIHAIL VOEVOD (L. S.) Ioannes Iacobinus
Secretarius m p.

com. de I. Lupaş.

Mihai Viteazul dă ordin să se restituie podul de peste Mureş vechilor proprietari secui, dela care a fost cumpărat pe nedrept.

Cluj 15. I. 1600.

Michael Valachiae, Transalpinae [Vaiuoda Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius] per Transylvaniam Partiumq[ue eidem subiectarum fines exercitus Generalis Capitaneus] nobilibus, Agilibus Ioanni Zelemeri de Naznanfalwa, Martino (. . . . .) Francisco et Andreae Petheő de Chittzent-Iwan, Albertho Kadar de Ied, Paulo Tho(. . . . . .)e Zekely Wasarhely, Salutem cum favore! Exponitur nobis in Personis egregiorum Georgy Laz[ar de] Gialakuta et Stephani Wasarhely iurati assessori sedis nostrae Iudiciariae ac Generosae dominae Susannae Varadj, consortis egregy Iohannis de Bogath: qualiter proxime elapsis diebus, prudentes et circumspecti Iudex et jurati Ciues ac senatores oppidi Zekely Wasarhely, nescitur quibus ducti respectibus vadum nauale seu traiectum fluminis Marůsy, ad portiones eorum exponentium possessorias possessione Egerzegh vocata in Sede Siculicali Maros existenti habitas

pertinens et ab hominum memoria possessum a nonnullis libertinis siculis eiusdem possessionis Egerzegh et alterius possessionis Zentkiraly vocatae in eadem Sede Marus existente habitae pro certa pecuniarum summa coemissent, sicque praeter omnem viam iuris pro sese occupassent et proventus eiusdem in dies perciperent in praeiudicium et damnum eorum exponentium manifestum. Ob hoc vellent ijdem exponentes praefatos Iudicem et Iuratos ciues ac Senatores praedicti oppidi Zekely Wasarhely ab occupatione eiusdem vadi, proventusque eiusdem perceptione medio vestri prohiberi facere, jure admitendo. Proinde serie praesentium committimus et mandamus vobis firmiter, ut acceptis praesentibus, statim simul vel duo vestrorum sub oneribus alias in talibus observari solitis erga praefatos Iudicem, juratosque Ciues ac senatores praescripti oppidi Zekely Wasarhely cum praesentibus accidentiis prohibeatis eosdem dicatisque et comitatis eisdem verbo nostro, ut ipsi ab occupatione et perceptione prouentus praescripti vadi cessare, supersedere et omnino abstinere ac annotatis exponentibus, possidentibus et proventum perdebeant et teneantur. Ut tandem quic quid (sic) ijdem ad praemissa vobis dixerint vel responderint nobis suo modo sede vestra mediante inferre, vel rescribere debeatis et teneamini. Secus non facturi, praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum in Ciuitate Coluswar feria tertia in festo videlicet Beati Antonÿ confessoris. Anno Domini Millesimo sexcentesimo.

Lecta

In dos o însemnare de mai târziu: Inhibitionale az Egerszegi rév meg vétele ellen.

Cu altă scrisoare: Az praetensiobanforgo vámos Hid iránt való. Mtale 1600

(Originalul foarte deteriorat se află în arhiva oraşului Tg. Mureş). com. de Coloman Dékáni.

Marele logofăt Teodosie dă salvus conductus nobilului Ioan Olasi să-şi aducă jupâneasa dela Lugoj.

1. V. 1600

† Pişet jupan Teodosie mare logofet acesta a me carte acestui nemiş Olasi Ianoşu de în Belgrad ca să fie în pač(e) păntru că la fost mănat nemişii să me(a)rgă cu Turcii solie. Iar eu lam ertat de čest(ă)cale ca să se duc(ă) săşi aduc(ă) jupăneasaş dela Logoj nime sà nul băntue(a)scă prăste carte mea *inako dane pomoa*[1] *reč*[2]. Pis(at) Meseţa Mai 1 dnă gioi.

---

[1] O imitaţie slavonă a formulei latineşti „secus non facturi" (altfel să nu faceţi) cf. I. Bogdan, Documente si regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi *Ungaria* în secolul XV şi XVI, Bucureşti 1902 pag. XL.

[2] „punctum" cf. I. Bogdan, Documentele lui Ştefan cel Mare, Bucureşti, II, p. 603.

O scrisoare românească a mitropolitului Ioan dela Prislop[1] (1600).

† Milostiu bojiiu Ioan Vlădica ot Belgrad, scriu închinăciune şi multă sănătate la dumneata bulgăr Lucač şi aduc ştire dumitale de rândul unui mişel dein Răşinariu, ceau venit de sau jeluit de u(n) fečur al lui şi au zis că să leagă o fată de însul nu ştim avutau vină au nau avut că el să ğo(a)ră că nau avut şi după acea el(ă)ğice că şi sânt singe amestecat şi di altă parte ei sănt(u)cumătri de nu li cadi să lăcuiască deci să cauţi dumneata că de-şi vor fi sânge, eu nui voiu lăsa împreună să fie eară de ce au greşit dumneata veri căuta leage cum va hi să au îngădueaşte dumneata că doară voiu veni şi eu întracolea deci vei căuta leage cum va hi mai bine, şi să hii sănătos dumneata dela Dumneğău adevăr(at).

În dos:

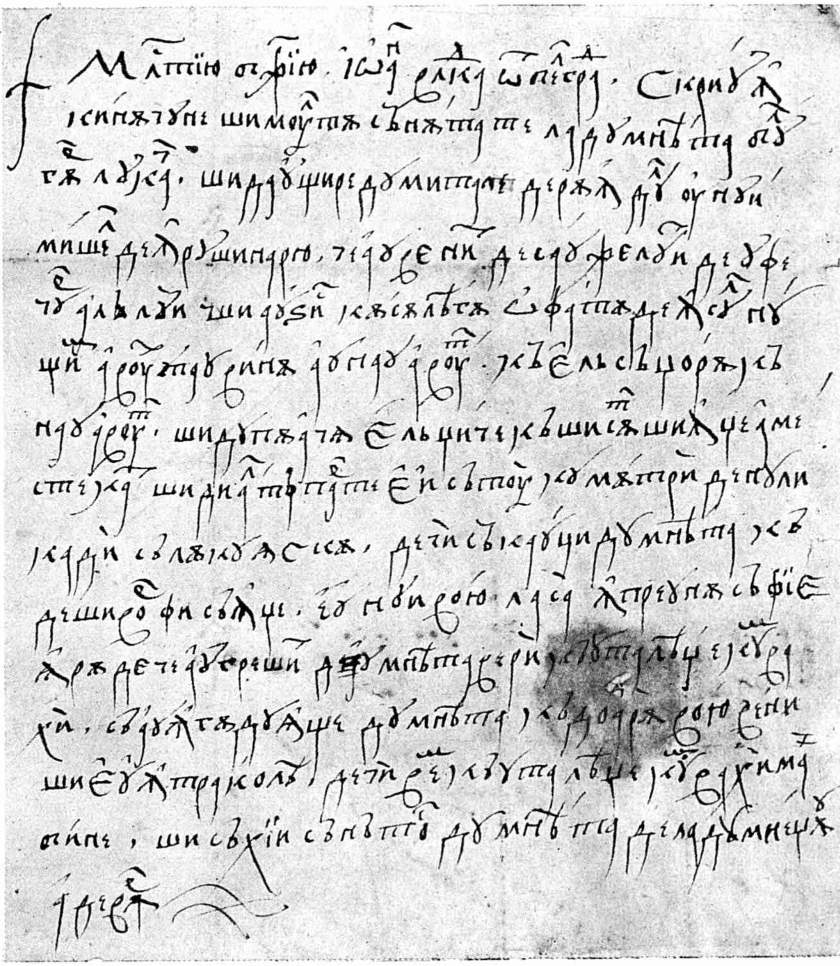
† Scriu până la dumneata Lucač pulgăr meşter de Sibiiu.

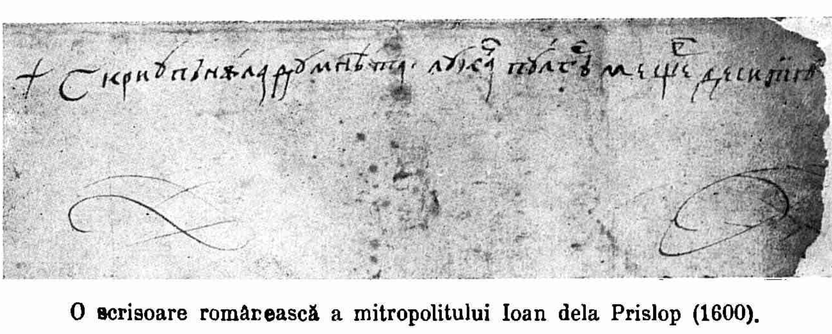
(pecete de ceară verde întunecată).

---

[1] E cea mai veche scrisoare românească, cunoscută până în timpul de faţă, din condeiul unui vlădică ardelean. Era cunoscută de mai nainte numai iscălitura românească a lui Pavel din Turdaş, care la 7 Aug. 1574 semna în Sebeşul săsesc un text latin astfel: *„Turdaşi Palu popu episcopu Rumânilor"* (cf. Ferdinand Baumann, *Zur Geschichte von Mühlbach.* Urkundenbuch nr. XXXIV. p. 106). Scrisoarea lui „Ioan vlădica ot Belgrad" a fost găsită de subsemnatul în vara anului 1925, între actele neînregistrate ale arhivei Bruckenthal din Sibiiu. Deşi nu este datată, amănuntele pe cari le cunoaştem cu privire la cariera administrativă a „pulgărmeşterului de Sibiiu" *Lucaci*, ne permit a o data cu aproximaţie la 1600. E vorba de *Lucas Engeter*, care a fost în două rânduri „Bürgermeister" al Sibiiului: 1) dela 29 Ianuarie 1594 până la 23 Ianuarie 1597 şi 2) dela 14 Ianuarie 1599 până la moartea sa întâmplată la 26 August 1603. [cf. Fr. Zimmermann, *Chronologische Tafel der Hermannstädter Plebane, Oberbeamten und Notare in den Jahren 1500 bis 1884* in *„Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde"* 1884 p. 529 sq.] Scrisoarea reprodusă aci în facsimil trebue să fie deci dintre anii 1599—1603. Imprejurarea că ea s'a păstrat la olaltă cu scrisoarea românească oin 1 Maiu 1600, a *Logofătului Teodosie* — biograful lui Mihaiu Viteazul — o face databilă din I-a jumătate a anului 1600.

I. LUPAŞ.

O scrisoare românească a mitropolitului Ioan dela Prislop (1600).

Preda postelnicul roagă pe Sibiieni să facă cercetare în chestia unui fecior ucis la Tălmaci și a unor săbii.

1600.

† Dela jupan Preda postelnicul[1] scrisam dela Dumnezău bucurie la ai miei cinstiţi şi prea iubiţi şi dulci şi dragi părinţi mai mari jupănul Lucaci marele bulgăr şi la judeţul cel mare al cetăţiei Sibiiului multă vieaţă şi sănătate trimit Domniea vostră dupaceia de veţi întreba Domniea vostră de sănătatea Domnu(lui) nostru Niculei Vodă cu mila lui Dumnezău Domnia lui este sănătos şi vesel şi noi încă săntem sănătoşi şi veseli, De alta de veţi întreba Dumniea vostră şi de vro veste den ţara nostră Domniea vostră să ştiţi că de cătră Turci avem pace şi den tote părţile de alta dau ştire Dumni vostră pentru rândul unui fecior al mieu ce lau ucis aicea în Tălmaci mă rog Domniea vostră să căutaţi cum va fi cu dereptul de va fi făcut vro răotate încă să fie perit cu judecată, iar de nu au avut nici o vină iar mă rog Dumniea vostră să căutaţi cum va fi cu dereptul că eu voiu să caut(ă) nu voiu să las aşa şi iată acestu om al mieu ce am trimis la Domniea vostră el este frate acelui fecior deci să căutaţi Domniea vostră cum va fi cu dereptul de altă mă rog Domniea vostră pentru cele sabii să căutaţi Domniea vostră sau săm de sabiile(a) sau săi le ziceţi Domniea vostră săm plătească sabiile(a) că eu nu poci răbda făr sabii şi aş fi venit şi eu pi la Dumniea vostră iar eu nam putut că vod(ă) forte mau pripit tare şi încă miam lăsat(ă) sămăraş pre urmă şi cu povodnic ci mă rog Domniea vostră săm isprăviţi de tot de ce vă rog aceia dau ştire Domni vostră şi Dumnezău să vă veselească amin.

In dos: † Lai miei cinstiţi şi prea iubiţi şi dulci şi mai mari părinţi jupănul Lucaci mare bulgăr şi la judeţul cel mare al cetăţii Sialbiiului (sic). (L. S.)

Mihai Viteazul confirmă contractul de vânzare încheiat între Gheorghe Sárpataki și Sara Sárosy de o parte Francisc Bakos de alta, relativ la o casă din Ocna Sibiiului, vândută cu 150 fl. ungurești.

23. VII. 1600.

Nos, Michael Valachiæ Transalpinæ et Moldauiæ Waiuoda Sacræ Cesareæ Regiæque Maiestatis Consiliarius per Transsylvaniam Locumtenens etc. Memoriæ commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit universis, Quod pro parte

---

[1] Preda postelnicul era ginerele lui Mihai Viteazul, bărbatul Floricăi. Scrisoarea nu e datată, dar din cuprinsul ei rezultă că a fost scrisă în vara anului 1600, când putea să comunice că împreună cu Nicolae Vodă Pătraşcu, cumnatul său, sunt „veseli" având pace şi „de cătră Turci şi din toate părţile". Originalul s'a păstrat la olaltă cu scrisoarea marelui logofăt Teodosie şi cu a mitropolitului Ioan.

et in persona Nobilis Francisci Literati Bakos Cibiniensis exhibitæ sunt nobis et præsentatæ quædam litteræ Egregiorum Nobilium, Francisci et Georgij Cheh de Meggijes ac Christophori Pacsolaij de Szent Benedek fassionales, in simplici papyro patenter confectæ sigilisque eorum usuali impressive communitæ, quibus mediantes Nobiles Georgius Sarpatakij de Balastelke [1], et domina Sara Sárossij consors eiusdem. Totalem et integram domum eorum Nobilitarem in oppido Wijzakna vocato, in comitatu Albensi Transilvaniæ existente habitam, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentijs quibuslibet praefato Francisco Literato Bakos, et consorti suae, ipsorumque hæredibus, et posteritatibus utriusque sexus universis, in et pro summa centum et quinquaginta florenorum hungaricalium ex causis et rationibus conditionibusque in ipsis literis fassionalibus specificatis et declaratis, iure perpetuo dedisse vendidisse, et abalienasse dinoscebatur tenoris infrascripti, Supplicans nobis humillime, ut nos easdem literas fassionales omniaque et singula in eisdem contenta, ratas, gratas, et accepta habentes, præmissæ fassioni, nec non perpetuæ venditioni et abalienationi nostrum consensum præbere dignaremur benevolum pariter et assensum. Quarum quidem literarum tenor sequitur in hunc modum. Mij Cheh Ferencz Meggiesreol, Paczolaij Christoph Szent Benedekreol, es Cheh Gieorgij wgian Meggiesreol, Feijerwarmegjebeli Nemes szemeljek Addjok emlekizetre mindeneknek az kinek illik az mij jelen valo lewelwnknek altala, hogy in Anno 1600. 14 die Martij jewenek mij eleonkben szemeljek szerint egy feleol az wijtezleo Szebenben lako Bakos Ferencz deak eo maga Felesege, es Giermekij kepekben mas feleol az wijtezleo Sarpatakij Gieorgij az eo Felesegewel egietemben Sarossij Sara Assonial, Balastelken Kwkeolleowar megieben lakok, magok kepekben es giermekek kepekben veonek fel mijeleottwnk keszpénszt masfel szasz magiarij forintot az wijzaknaij hazokra, ki vagjon Feijerwarmegieben, es ahoz tartozando eoreoksegekkel, melljeket Sárosij Boldisár byrtt minden szena feuwevel, szanta feoldewel Erdeijwel wyzewel meszeijwel, mindenekkel, minden igassagokath beleolle kij vewen az kik eoreok arron meghihatatlanul Bakos Ferencznek, feleseginek es eo maradékijnak bijrniok. Ez mellet valamij lewelekkel es igassággal az felliwl megh irt Sarossij Boldisar, es giermekij, vgian az felliwl megh irth wijzaknaij Fejerwarmegieben leweo eoroscsegeket bijrtak, mij eleottwnk Bakos Ferencz kezekben adák, minden leweleketh azokrol az eoreoksegekrol valokath. Eztis hatra nem hagijwan Sarpatakij Gieorgij, es Sarossij Sara Assonij, hogy ha az felliwl megh irt eoreoksegben Bakos Ferencz uramatth vagij maradekijth, megh nem oltalmazhatnak, tehath az megh irt masfel szasz forinthot megh vehessek raijtok, wagij

[1] Blăjel.

maradekin, vagij penigh joszagokon Balastelken Kwkeolleowarmegieben. Adanak mij eleottwnk négy leweleth, keth donatiot, eggijk Bathorij Christophe az masijk Bathorij Sigmonde, egy statutoria, es egy relatoria, ugian azon eoreoksegekreol valok, Bakos Ferencz uram kezekben, Illien conditioual hogij ha abban az wijzaknaij eoreoksegben nem evincálhatnak tehath tartozzek Bakos Ferencz vram, vagij maradekij ezeketh az leweleket Sarpatakij Gieorgijnek, vagij maradékynak kezekben visszaadni és ugy vehesse meg rajtok az meghirt más fél szász forinthot Sarpataky Georgeon, Sárosy Sara asszonjeon és maradékyn ez lewelnek ereiewel sine vlla contradictione, repulsione es semmi remediummal elejt ne vehessék, hanem ez keotes szerint megvehessék raitok. Keolth az felewl meghirt napon, esztendeon es helijen, Irtwk ezt az mij hitwnk szerinth Meggijesen. Iidem qui supra. Nos igitur præmissa supplicatione nobis modo quo supra porrecta faventer exaudita, et admissa, praescriptas literas fassionales non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio, et suspitione carente præsentibusque literis nostris verbotenus sine diminutione et augmento, variationeque aliquali insertas et inscriptas præmissæ fasioni, perpetuæque vendttioni et abalienationi, ac omnibus et singulis in eisdem literis fassionalibus contentis, nostrum præbuimus consensum. Imo præbemus benevolum pariter et assensum. Et nihilominus attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitijs eiusdem Francisci literati Bakos, quæ ipse nobis et huic regno Transsilvaniæ pro locorum et temporum varietate summa cum animi sui promptitudine et alacritate exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturus et impensurus est. Totum et omne ius Regium si quod in dicta domo seu curia Nobilitari etiam aliter qualitercunque existeret et [haberetur [1]] aut eadem et idem nostram ex quibuscunque causis, vijs, modis, et rationilibus, concernerent collationem, simul cum præscriptis cunctis suis utilitatibus et pertinentijs quibuslibet, quouis nominis vocabulo vocitatis, ad eandem et idem de iure et ab antiquo spectantibus [sive partinere debentibus [2]] sub suis veris metis et antiquis limitibus existentibus [eidem praefato (supradicto) Francisco [3]] Literato Bakos et consorti suæ, ipsorumque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus imo perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum pariter et habendum saluo iure alieno. Harum nostarum vigore et testimonio literarum mediantes Quas nos in formam privilegij nostri redigi faciemus dum nobis in specie fuerint reportate. Datum Albæ Iuliae die vigesima secunda mensis Iulij Anno Domini Millesimo Sexcentisimo.

Iw Mihail Voivod. (L. S.)

---

[1] rupt.
[2] rupt.
[3] rupt.

In dos o notiţă târzie: Anno 1600 Sárpataky György és Sárossy Sára 150 magyar forintig Vizaknán levő házokat Bakos Ferencznek átadták. melybe Mihály vajda beleegyezését adta = Gheorghe Sárpataky şi Sara Sárossy au predat casa lor din Ocna Sibiiului pentru preţul de 150 fl. ungureşti lui Francisc Bakocs, la ceea ce Mihaiu Vodă consimte" — (originalul, scris pe hârtie cam deteriorată, s'a păstrat la primăria din Ocna Sibiiului).

Textul unguresc în traducere românească:

„Noi Francisc Cseh din Mediaş, Cristof Paczolai din Sânbenedic şi Gheorghe Cseh, tot din Mediaş, nobili din comitatul Albei, prin această scrisoare a noastră dăm de ştire tuturor cărora se cuvine, că în anul 1600 ziua 14 Martie au venit înaintea noastră, în persoană, de o parte diacul Francisc Bakos locuitor în vestita cetate a Sibiului, atât în numele său cât şi în al soţiei şi copiilor săi, de altă parte vestitul Gheorghe Sárpataky împreună cu soţia sa, femeea Sara Sárossy, cari locuiesc în Balastelke comitatul Târnavei, în numele lor şi al copiilor, au primit înaintea noastră bani gata 150 florini ungureşti pentru casa lor din Ocna Sibiiului aflătoare în judeţul Albei şi pentru moşiile aparţinătoare ei, pe care le-a stăpânit Boldijar Sárossij, cu toate livezile, locurile de arătură, pădurile, apele, câmpurile, scoţându-şi din ele toate drepturile ei cari pentru preţ de veci şi neschimbat (le-au dat) ca să le stăpânească Francisc Bakos, soţia sa şi următorii lor. Pe lângă aceasta au mai dat, înaintea noastră, în mâna lui Francisc Bakos oarecari scrisori şi dreptăţi, pe cari le-a avut sus numitul Boldijar Sárossy şi copiii lui pentru moşiile lor din Ocna mai sus numită, aflătoare în comitatul Alba, toate scrisorile despre aceste moşii. N'au uitat să spună Gheorghe Sárpatakij şi femeea Sara Sárossy, că dacă pe domnul Francisc Bakos sau pe urmaşii lui nu-i vor putea asigura în stăpânirea acelor moşii, atunci suma amintită mai sus de 150 florini s'o poată scoate dela ei sau dela următorii lor sau de pe moşia lor din Balastelke, comitatul Târnavei. Au mai dat în mâna domnului Francisc Bakos înaintea noastră 4 scrisori, două danii, una a lui Cristofor Báthory, a doua a lui Sigismund Bátory, una statutorie [1] şi alta relatorie [2] tot despre acele moşii cu astfel de condiţie, că dacă nu vor putea fi asiguraţi în stăpânirea acelei proprietăţi din Ocna, să fie dator domnul Francisc Bakos sau urmaşii lui a da îndărăpt scrisorile acestea în mâna lui Gheorghe Sárpataky sau a urmaşilor săi şi să poată lua îndărăpt suma scrisă mai sus de 150 fl. dela Gheorghe Sárpataky, femeea Sara Sárossy şi dela urmaşii lor, în puterea acestei scrisori, fără nici o împotrivire, amânare şi fără nici un fel de mijloc de a zădărnici aceasta, ci potrivit cu tocmeala să poată lua banii dela ei. Dat în ziua, anul şi locul arătate mai sus. Am scris aceasta după a noastră credinţă în Mediaş. Cei semnaţi mai sus."

---

[1] Scrisoare sau dovadă de introducere în posesiune
[2] Scrisoare de mărturie

Mihai Viteazul în urma unor cereri speciale asigură pe locuitorii din Ocna Sibiiului, că nu va acorda prerogative nobilitare sau scutiri nici unuia dintre ei și nici celor ce ar veni din altă parte să se așeze în mijlocul lor și cari neparticipând la purtarea sarcinilor publice le-ar fi Ocnerilor spre greutate.

25. VII. 1600.

Nos Mihæl Valachiæ Transalpinæ et Moldaviæ Waiuoda, Sacratissimæ Caesareæ Regiæque Maiestatis Consiliarius, per Transilvaniam Locumtenens Memoriæ commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis Quod cum intelligamus ex humili significatione providorum et Circumspectorum, Iudicis et curatorum civium oppidi nostri Vizakna Nobiles et exemtos hactenus in eorum medio creatos nobis quoque incommodo eis vero oneri esse quippe, qui cum seorsim in certa quantitate sales in fodina Vizaknen(si) in usus nostros cedere deberent, semper ea summa salium quæ huiusmodi Nobilibus et Exemptis cedenda incumbebat defalcaretur, deinde ÿdem Nobiles et Exempti in communibus etiam laboribus, ut puta, indaginum reparatione piscinarum repletione ac alijs omnibus, quæ ad publicam utilitatem spectarent, æqualia cum ipsis onera ferre nollent, demum in causarum quoque prosecutionibus ÿdem Nobiles et Exempti libertatem suam allegan(tes), multas iuiurias curasque et molestias eisdem fecissent ac si deinceps eorum numerus augeatur mala etiam et incommoda omnia augeri rationem inire voluimus' qua et nostris hac in parte commodis et quieti Civium Vizaknensium consuleremus. Itaque in eo ipsos Iudicem iuratos cives et universos inhabitatores dicti oppidi nostri Vizakna, assecurandos et certificandos duximus, quod a modo inposterum nullum omnino ex ipsis aut in eorum medio degentibus vel aliunde ad eos migrantem nobilitari aut exemptionis prærogativa donabimus[1], casu autem quo aliquem donaremus ex tunc litteræ nostræ tali Nobili vel Exempto concessæ, contra ipsos oppidanos inefficaces maneant, ac Iudex eiusdem oppidi pro eo tempore constitutus talem Nobilem et exemptum ad omnia debita et necessaria servitia præstanda, tamquam unum ex ipsis oppidanis civibus cogere et compellere ac si obtemperare nollet iuxta morem ipsorum alias in talibus observare solitum debita poena afficere mulctareque possit et valeat. Quemadmodum affidamus et certificamus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante, Datum Albae Iuliæ die vigesima quinta Mensis Iuly Anno Domini Millesimo Sexcentesimo.

Iw Mihail Voevod (L. S.)

Io[hannes] Iacobinus Secretarius m. p.

---

[1] Mihai nu permitea nobililor să se așeze nici în Sibiiu, numai văduvele, ai căror bărbați căzuseră în luptă, se puteau adăposti în acest oraș cf. Történelmi Tár — Bpest 1883 p. 98—99.

In dos: Mihály Vajda levele az nemesek ellen, hogi it nemes ember ne legien (Scrisoarea lui Mihai Viteazul împotriva nemeşilor, ca aci să nu fie nemeşi). — Hae Protectionales Michaelis Vajvodae quia contrariantur Aprob. Const. Partis 4-tae Titl. 13 Artlo 5-to seponendas esse censeo et judico. (Originalul în Arhiva din Ocna Sibiiului).

Mihai Viteazul îndrumă pe vistierul Vasilie, prefectul camerei din Ocna Sibiiului să respecteze privilegiile şi libertăţile Ocnerilor.

27. VII. 1600.

Michael Valachiæ Transalpinæ et Moldaviæ Vaiwoda, Sacratissimæ Cesareæ Regiæque Maiestatis Consiliarius per Transilvaniam Locumtenens etc. Egregio Visthero Vazilia Praefecto Cameræ nostræ Vizaknayensis moderno et futuris quoque pro tempore constituendis, cunctis etiam alÿs quorum interest seu intererit, præsentium notitiam habituris, Salutem et favorem. Vizaknayaknak az minemeu Priuilegiumok es szabadsagok wagyon, mind bor arultatasrol s. mind penigh egieb dolgokrol mÿs abban megh akarjuk ewket tartanÿ. Hadjuk azert es paracsolliuk hogy ez mÿ lewelunk latwan tw ÿs abban tartsiatok megh ewket es azert se szemellyekben, se marhayokban se penigh egyeb iauaikban megh ne kárositsiatok. Secus non facturi. Præsentibus perlectis Exhibentibus restitutis. Datum Albae Iuliae die vigesima septima Mensis Julÿ Anno Domini Milesimo Sexcentesimo.

Iw Mihail Voevod

L. S.

In dos: Mihaly Vajda levele az Város igasságárol és Korcsmájárol. (Scrisoarea Voivodului Mihaiu despre drepturile şi cârciuma oraşului).

Traducerea textului unguresc: Ce fel de privilegii şi libertăţi au Ocnerii (locuitorii din Ocna Sibiiului) atât în privinţa vânzării vinului, cât şi în privinţa altor lucruri, voim şi noi să-i lăsăm în folosinţa lor. Deaceea ordonăm şi poruncim, ca văzând această scrisoare a noastră, şi voi să le îngăduiţi folosinţa acelora şi nici în persoanele, nici în vitele, nici în alte averi ale lor să nu-i păgubiţi". (Originalul latino-ungar s'a păstrat în arhiva oraşului Ocna Sibiiului).

Scrisoarea lui Ieremia Movilă către papa Paul al V-lea căruia îi anunţă moartea episcopului de Bacău ***Bernardo Quirini,*** **aducând la cunoştinţa Scaunului papal, că în locul decedatului a numit pe conventualul minorit** ***Ieronim Arsengo.*** **Cere aprobarea acestei numiri.**

17. I, 1606

Sanctissime ac Beatissime Pater!
Post oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae.

Anno proxime elapso mortuus est in provintia mea Reverendissimus in Christo Pater D. Bernardinus Quirinus Episcopus olim Baccoviensis ritus Romani, post cuius ex hac vita decessum, (ne Ecclesia sine legittimo pastore suo orbata diu maneat animaeque fidelium aliquod detrimentum salutis suae patiantur, seu etiam ordo Ecclesiasticus quodammodo turbetur), de alio Episcopo providendum esse mihi censui et nominavi Reverendissimum Patrem fratrem Hieronimum Arsenglium Conventualem, Viccarium Apostolicum in spiritualibus per Provintiam Moldaviae, hominem probum, doctum, in rebus Ecclesiasticis optime versatum, bonae vitae et boni exempli presbiterum, qui iam a viginti et plus annis in hac Provìntia in monasterio Baccoviensi relligiose vivendo, honeste se gessit, officiumque viccariatus sui bene et cum laude administravit, linguae quoque huius Provintiae meae peritus est. Quapropter, cum ob eius vitae integritatem, tum etiam quod et ipsius Reverendissimi Episcopi, pie nuper defuncti, haec ultima voluntas et interposita ad nos intercessio fuerat (nimirum ut is in locum eius succedat omnes denique incolae Provintiae ritus praedicti hunc ipsum non alium pro Episcopo communibus suffragiis dari sibi a nobis postulaverunt) illud munus ei conferendo Sanctitati Vestrae praesentandum esse diligenter volui, humiliter supplicando, ut Sanctitas Vestra praedictum venerabilem patrem Hieronimum nominatum a me Episcopum Baccoviensem authoritate Sua Pontificali confirmare et Sacram pro Episcopatu supradicto ei mittere non dedignetur. Quod ego humillimis servitiis meis et omni qua potero gratitudine, ille autem devotis et continuis ad Deum pro Sactitate Vestra precibus, rependere Sactitati Vestrae studebimus. Provolvo me interim ad oscula beatorum pedum Sanctitatis Vestrae, cui me ipsum Provintiamque hanc meam unice commendatam esse cupio. Datum in Civitate Iassi die XVII-o mensis Ianuarii. Anno salutis humanae. MDC VI-o.

Sanctitatis Vestrae

humilis servitor
Hieremias Mohila Dei gratia Palatinus et Princeps haereditarius Terrarum Moldaviae.

(Archiv. Vat. Borghese IV. 2Γ. foglio 32).

Pe verso:

Sanctissimo et Beatissimo in Christo Patri Paulo Quinto Divina Providentia Pontifici Maximo Romano Domino Domino Clementissimo.

Scrisoarea lui Mateiu Basarab Domnul Țărei-Românești către Cardinalul Caponi, Prefectul Congregației De Propaganda Fide, prin care recomandă pe magistrul *Venanzo Berardi* [1] în mod deosebit.

29. III. 1647.

Illustrissime et Eminentissime Domine Reverendissime!

Reverendissimum Patrem Magistrum Venantium isthuc reversurum ex gratia nostra, quam plenis numeris multorum annorum experimento sibi devinxit, Sacrae Congregationi et Vestrae Eminentiae illius Praefecto comendare tenemur, quippe religiosae ipse vitae integritate fuit semper in hac Provincia gratissimus et exemplaris, id quod eum et ex aliis franciscanae familiae nobis nostrisque Baronibus comprobatum sit, inde alterius ordinis Monacos, quorum moltitudo confusionem solum et nobis laborem parit, eum horum detrimento nunquam simus admissuri. Unde V. E. in hoc nostro proposito fautorem deprecamur, cui interim nostra omnia officia et studia offerimus.

Datum Tragovistae ex nostro Palatio die 29 Martii 1647 S. V.

V. E. R.

Io Matteiu Voevod.

Pe verso: Illmo et Emm.^{mo} Domino Dominus Cardinalis Caponi Sacrae Congregationis Praefectus. Amico et Domino Rev.^{mo}

(Archiva Propagandei; Lettere vol. 64 f. 114).

Scrisoarea lui Mateiu Basarab către papa Inocentie X recomandă pe Venantius și pe Franciscus Mera.

13. VIII. 1650.

Sanctissime ac Beatissime Pater Domine Domine Clementissime! Post oscula beatorum manuum Sanctitatis Vestrae utramque salutem ex animo precor.

Periucu(n)dae mihi semper extiterant litterae quas aliquoties per varios Patres Ordinis S. Francisci a Sede Sanctitatis Vestrae allatas habui eo magis quo ferventius (?) seduliusque non

[1] Misionar apostolic și Comisarul provincial al Minoriților conventuali.

pro cleri integritate et conservatione continue desudas, sed etiam de incolumitate totius Christianitatis diu noctuque invigilando me quoque pusillum in loco remotissimo Sanctitatis Vestrae clientem oblivioni tradere non sinis ideo qua par est reverentia condignas Sanctitati Vestrae ago gratias et tanquam Apostolicum a Deo Vicaria potestate Praefectum summo studio veneror et amicissime saluto. Et quoniam assidue parebam in omnibus iussis Sanctitatis Vestrae quoties mihi pro Patribus Ordinis huius S. Francisci Minorum Conventualium quos ego uti decet omni favore et benevolentia prosequor tum de Monasterio in Sede nostra Principali Targovistiensi condito oblata fuerant sic non dubito quin et Sanctitas Vestra istos Religiosos qui hinc antiquitus a prima Antecessorum nostrorum fundatione cum maximo cultus Divini praeerant emolumento et eum devote et pissime (sic) incolebant (nisi a Sanctitate Vestra tales huic loco provideante qui moribus, Doctrina, Sanctitate vitae et bono polleant exemplo) sua Pastorali charitate ac clementia de integro conservare ac Privilegiis et immunitatibus huic Monasterio ac Maioribus nostris sibi concessis tranquille ac benigna ac suprema authoritate sua frui concedere non renuet imote Sanctitas Vestra in omnibus illis clementem (?) praebeat praesertim huic Reverendi Patri Venantio Doctori S. F. qui duodecim peractis in istius Monasterii regimine annis ita virtute enituit ut nihil amplius ab eo desiderare potuit quem reversurum inde in Patriam singulari modo Sanctitati Vestrae commendatum esse volui. Non praetermittendo eiusdem ordinis Venerabilem Patrem Franciscum Maeram Speram Baccalaurensem S. F. a sexenio alterius in ditione mea Parochiae Capolongi (sic) sitae, vigilantem administratorem, qui indicio omnium propietate et zelo circa salutem animarum dignus censetur ut a Sanctitate Vestra officio superiori Magistratus seu Doctoratus benigne fungatur, talis autem functio ut sit hoc in loco cupio. Superest maximopere efflagitari a Sanctitate Vestra aliquas reliquias sive liquorem Sanctum qui Deo cooperante ob merita Sanctorum suorum visus debilitatem iuvasset oculorumque passiones mystice tolleret gratiose mihi benedicta sua porrigere manu rem fore apud me acceptabilem et iucundam existimet. De reliquo ille Deus Magnus qui Sanctitatem Vestram bono Ecclesiae suae constituit diu etiam incolumem conservet. Cui me cum humillibus obsequiis meis Sacrae benedictioni Sanctitatis Vestrae diligentisime commendo. Targovistiae ex Sede nostra Primaria 13 Augusti Anno Domini 1650.

Sanctitatis Vestrae Domini Clementissimi
addutissimus cliens et suplex famulus

Matheus Basaraba
Princeps Transalpinae Valachiae
(Io Matei Basaraba Voevod)

(Archiva Vat. Lettere di Principi vol. 66 f. 430).

Pe verso: Sanctissimo ac Beatissimo in Christo Patri et Domino Innocentio Papae X Pontifici Romano Maximo Domino Clementissimo.

Scrisoarea lui Gheorghe Stefan Domnul Moldovei către papa Alexandru al VII-lea, anunţând moartea episcopului de Bacău Bandini recomandă pentru scaunul vacant pe Toma Bosniacul din ordinul minoriţilor.

21. I. 1656.

Sanctissime ac totius orbis in Christo Pater, salutem, Pacem atque Prosperitatem optamus.

Inter cetera quae pro nostri officii debito Deo prestare debemus illud precipue cur(a)e esse debet, ut omnibus sub nostra jurisdictione datis, non solum temporalia, verum etiam spiritualia providere debeamus. [H] ac de causa quoniam post mortem Reverendissimi Bandini huius Regni in Spiritualibus Vicarius Apostolicus Chatholici latini sine Episcopis fuere non per unum annum, sed ad septennium, quoniam frater Marianus Polonus electus, non ut bonus Pastor, sed sicut lupus rapax permodum transeuntis veniens crucem de argento, Mitram, equos et alia bona aufugens secum tulit et residere contemsit; propterea Ecclesiae latinorum destructae clamores illorum ad aures nostras pervenerunt; nos tanti mali providere cupientes, propterea quae ad Principatum seu Dominium nostrum spectat, seu spectare potest, sine aliquo Prejuditio... etc. istum preclarum Sacerdotem nominamus, cuius vita nobis nota, cuius mores in toto Regno Nostro fulget (sic), cum per annos quindecium hic manens una simul in calamitatibus in extremis necessitatibus fuere et multo tempore laborans dignus est mercede sua. Videlicet Patrem Thomam Bosznensem ordinis minorum de observantia, non tantum nos, verum etiam lattini omnes flexis genibus sic precantur, itaque te, qui in spiritualibus supremus es, Rogamus ut istum Patrem nominatum et tu eligas et statim mittas promittentes (?) non tantum bona episcopalia et Ecclesiarum redditus, verum etiam tam pro ipso, quam pro omnibus sacerdotibus sub nostro felicissimo Principatu morantibus sumtibus nostris tributum solvere et immunes servare, tuere atque defendere si secus autem sive Pater Marianus Polonus iam diu electus sive alius venerit, protestamus nec farere, nec recipere et quia iusta, pia, nec non Sancta est Postulatio, tu qui Sanctissimus vocaris piissime prebe aures hoc, interim te bene valere cupimus et in sanctissimis oblationibus tuis memento nostri. Datum in Civitate nostra Iassi Die 29 Ianuar 1656.

Sanctissimo in Christo Patri
Servitre Paratus
Georgius Stefan
Princeps Terrae Moldaviae

(Archiva Vat. Letere di Principi vol. 81, f. 12).

Pe verso: Sanctissimo Domino ac Totius Orbis in Christo Patri Domino Alexandro VII Pontifici Maximo. Domino nostro semper Clementissimmo.

Romam.

com. de Nicolae Buta.

Un document privitor la proprietatea mânăstirei din Hodoş-Bodrog.

26. II. 1629.

In arhiva Muzeului Ardelean am găsit, între hârtiile depozitate de familia Banffy, un document de mare importanţă pentru originea proprietăţii cu care a fost înzestrată mânăstirea Hodoşului[1]. Documentul cuprinde fasiunile preţioase ale câtorva martori, cari au fost convocaţi în Boroş-Inău pe ziua de 26 Februarie 1629 pentru a da informaţii cu privire la dreptul de posesiune al moşiei din Hodoş, pe care episcopul Sava de Lipova şi Inău o dăruise mânăstirei, iar nobilul George Szentandrási o ocupase cu forţa pe seama sa. Iată cuprinsul documentului:

Serenissime Princeps et domine nobis naturaliter gratiosissime! Fidelium perpetuorumque servitiorum nostrorum in favorem Serenitatis Vestræ humillimam debitamque oblationem.

Vestra noverit Serenitas nos literas eiusdem Serenitatis Vestræ compulsorias simul ac attestatorias pro parte generosi domini Pauli Bornemisza de Boros Ieneö, intimi cubicularii Serenitatis Vestræ confectas et emanatas, nobisque inter alias Serenitatis Vestræ humiles fideles, perpetuosque servitores, praeceptorie sonantes et directas honore et obedienţia, quibus decuit recepisse. Quibus receptis nos mandatis Serenitatis Vestræ in omnibus uti tenemur, obedire et satisfacere satagentes, in hoc anno præsenti 1629 die 26 mensis Februarii in oppido Boros Ieneö testes infrascriptos vigore prætactorum literarum Ser. Vræ attestatoriarum nostri in præsentiam citatos, exactis primo ab eisdem, uti solet, firmissimis juramentis diligenter examinasse et inquisivisse. Quorum quidem testium fassiones per omnia sequuntur hoc modo, de eo utrum: Ha tudgyák az vladika az Maros mellett hány falut birt és azokat mi formán birta. Hodost is ha birta, és micsoda formán birta. Szent Andrási György miképpen kapott belé és ha az monostorhoz avagy Clastromhoz való volt-e Hodos? Omnes et singuli sequentes testes commorantes in oppido Boros Ieneö, comitatuique de Zarand.

1. testis *Ioannes Deli,* annorum [.] 5 miles stipendiarius Boros

---

[1] Graţie d-lui arhivar Kelemen, care mi-a atras atenţia asupra acestui document.

Ieneöensis, juratus et examinatus fassus est sic: Minthogy gondom reá nem volt, én nem tudom, hány falut birt mindenestől fogva, hanem tudom azt, hogy Szombathelt, Brusznikot, Radmanoczat és Melitkoczat birta; de donatioval birta e vagy miformán nem tudom. Láttam azt is, hogy az hodosi monostorbol az calugyerek jüttenek fel az ladikához. de miért jöttek én azt nem tudom.

2. *Radicz Erdöhegyi*, annorum 60. nobilis persona juratus et examinatus fatetur hoc modo: Azt nem tudom miképpen kapott Zent Andrási György Hodosban, (jóllehet tudom azt, hogy magát iktatta Hodosban), mindazonáltal én az ladikától ugy hallottam, hogy Hodost ő birta az monostorhoz. Tudom azt is, hogy Czanad mellett Nagy Szent Petert is birta, de akkor puszta volt, hanem most kezdették megülni és épiteni. Azt is tudom, hogy donatioval birta Szombathelt, Brusznikot, Radmanoczat és Melitkoczat. Tömösvaron túl is tudom, hogy tartott egy Parcza nevü falura számot, de annak nem tudom, hogy semmi hasznát vette volna valaha.

3. *Stephanus Vago* annorum 38, persona nobilis, juratus et examinatus fassus est modum in hunc: Tudom azt, hogy Szombathelt, Radmanoczat, Brusznikot és Melitkoczat mégh Lippán laktában is birta az ladika, de donatioval e vagy hogy nem tudom. Másoktól hallottam, kogy Czanad felé Nagy Szent Pétert is birta. Hodos felől penig egyebet nem tudok, hanem mikor az nagy falut Rácz Péternek atta vala az ladika, akkor mondá az ladika, hogy Hodost senkinek nem adgya, hanem az monostorhoz hadgya az Calugyereknek. Szent Andrási uram miképpen kapott belé, nem tudom.

4. *Stephanus Szava*, annorum 48. nobilis persona juratus et examinatus taliter est fassus: Tudom azt, hogy Hodost az ladika övének tartotta, hanem mikor Szent Andrási uram iktatá magât belé, én is ott lévén akkor, menék az ladikához és megmondám neki, hogy Szent Andrási iktatta volna magát Hodosban. Ő szegény az én szómra azt mondá: Isten veszesse el — ugymond — én nem győzök vele veszekedni; maholnap meghalok, csak az Calugyereknek és ahoz valónak hadgyon békét, nem tehetek róla. Tudom, hogy az monostort is Hodosnak híják. Nagy Szent Péterre is ő tartott számot. Tömösváron túl ismét Parczára jól tudom. Tudom azt is, hogy Szombathelt, Radmanoczat ás Brusznikot birta, ugy hallottam, hogy Melitkoczat is birta, de micsoda igazsággal, én nem tudom.

5. *Michael Paisjarto*, annorum 40, juratus et examinatus sic est fassus: Tudom azt bizonyosan, hogy még Lippán laktában is birta az ladika Szombathelt, Brusznikot, Radmanoczat. Itt Jeneöben laktában is birta, Tudom azt, hogy az hodosi Calugyerek jöttek fel hozza s ő tartott számot Hodosra. Szent Andrasi uram nem tudom miképpen kapott bele, mert nem régen ülték meg; Lippán laktunkban puszta volt. Nagy Szent Pétert es tudom, hogy

ő birta még harmadévi egy papucsot kapczástól, egy nagy halat is hortanak vala neki az szent-péteriek. Tömösvâr mellett egy Parcza nevü falura is ugy hallottam, hogy ő tartott számot, de annak semmi hasznát nem itélem hogy vehette, jóllehet ugy hallom, hogy azok is egyczer felhoztak volt az s[ar]czot[1] nekie. Melitkoczat is tudom, hogy birta.

6. *Petrus Racz*, annorum 50, nobilis persona, juratus et examinatus, hoc modo est fassus: Tudom azt, hogy Szombathelt, Radmanoczat, Brusznikot és Melitkoczat donatioval birta az ladika; én nálam most is azoknak az faluknak donatiojárul való levél. Annak felette hallottam tőle Lippán laktában is, hogy Hodost ő birta, de akkor puszta volt; mindazáltal az monostorbol az calugyerek a[kkor i]s jártak be hozzá. Mikor énnekem pénzen atta vala is az négy falut zálogban, akkor is azt mondá szegény, hogy Hodost nem adgya senkinek, hanem az monostorhoz hadgya az calugyereknek. Szent-Andrási uram miképpen kapott belé, nem tudom. Szájából hallottam azt is szegénnek, hogy Szentpéter is övé és Parcza is Tömösváron túl övé volt volna, de donatiot róla nem láttam. Több falut ezeken kivül nem tudom, sem hallottam, hogy birt volna.

7. *Petak Racz*, annorum 48, miles stipendiarius Boros Ieneiensis, juratus et examinatus fassus est sic Én voltam ispánnya és gondviselője az ladikának mind Lippán s mind itt Jenőben laktában s én viseltem minden gongyát jószágának. Annakokáért tudom, hogy birta ezeket az falukat, ugymint Szombathelt, Brusznikot, Radmanoczat, Melitkoczat, Nagy Szent Petert, Tömösváron túl ismét Parczat. Még egyczer huszonöt forintot is vöttem vala az ladika számára az parcziakon itt Ieneőben, Hodost is tudom, hogy ő birta, de Lippán laktunkban puszta vala; két vagy három calugyer lakott az monostorban, nem régen ülték vala meg az falut; ő szegény semmi szolgálattal, adózással nem bántotta őket, hanem az monostorhoz engette szolgálni, de ugyan ő számára való volt azért. Mikor az több faluit elzálogositotta vala is, akkor is az calugyerek számára hatta vala Hodost. Szent Andrasi uram penig csak azért kapott vala belé, hogy egy Bodrogh nevü faluból (az kit Szent Andrasi birt) jött volt két ember Hodoson lakni, és arra való képest akarta birni, de az ladika mind ellenzette tőle. Még Szent Andrasi uram egykor oda jövén hozzá, azt mondá neki: Ihon nem háborgatom őket, hanem mig élsz, birjad addig, holtod után aztán enyém leszen, ugymond ő szegény azt mondá arra az szóra: No nincs arra kegyelmednek semmi gondgya, az kinek én hagyom, tudom az gondgyát viseli. Több falut én nem tudom, hogy birt volna.

Quorum quidem fassionum et attestationum seriem prout per

---

[1] (sáncz, greşit probabil sarc = plată, serviciu).

nos est recepta, ac uti fassi sunt, eidem Serenitati vestræ fide nostra mediante rescripsimus, Eandem Serenitatem vestram ad vota quam diutissime feliciter valere ex animo desideramus. Datum in Boros Ieneü, die undecima mensis Martii, anno Domini millesimo sexcentesimo vigesimo novo.

Eiusdem Serenitatis vestræ
humiles fidelissimi ac perpetui servitores
IOANNES GABORJANI
juratus notarius comitatus de Zarand.
ac
IOANNES BANHEGYESI, familiaris
Serenitatis vestræ Boros Ieneiensis.
Lecta et correcta per eosdem.

Titlul: Serenissimo principi et domino domino Gabrieli Dei gratia sacri Romani imperii, Transilvaniæque principi, partium regni Hungariæ domino, Siculorum comiti ac Opoliæ Ratiboriæque duci etc.

Cu altă mână: Ad Zarand attestatoria. Pro parte gen. d. Pauli Bornemisza, super possessorio Vladicæ quas possesiones in comitatu Zarand in specie possessionem Hodos tenuerit, ac qualiter Georgius Sz. Andrasi possessionem Hodos invaserit

Pe dos: 1629 Aperta per me [aici e rupt] pr.

Signatura: 1. Fasc. 2do. Nro 7m.
2.) Fasc. 101o. Nro. 27.

(Originalul în arhiva conţilor Bánffy, depusă în Muzeul Ardelean. I. Nemzetségi levéltár: Hodos).

Episcopul Sava din Lipova şi Inău, cunoscut şi din alte documente, aparţine familiei Brancovici, care a dat şi bisericii româneşti din Ardeal pe un mare ierarh. In actul de donaţiune prin care i-se acordă în Iunie 1607 proprietăţile din Subotel, Bruznic, Radmanuţa şi Melitcoţa el se numeşte: *episcopus* quarundam *ecclesiarum Rascianarum et Valacharum* in Transilvaniæ (?) passim existentium. Era deci păstorul turmei credincioase, ce se recruta atunci din rândurile soldaţilor sârbi nu de mult aşezaţi acolo şi din masele imense ale populaţiei româneşti, care deţinea şi atunci în majoritate teritoriul judeţelor Timiş, Arad şi Zărand-

Cred, că martorii citaţi la Inău au dovedit cu prisosinţă că episcopul Sava a posedat Hodoşul, pe care l-a dăruit mânăstirii. Moşia mânăstirii se întinde şi acum pe ţărmul Mureşului. Probabil deci că nobilul ungur întrus a fost scos de acolo în urma procesului.

In tot cazul însă afirmaţiunea unor istorici sârbi, că proprietatea mânăstirii se datoreşte unei donaţiuni a familiei sârbeşti Iacşici se înlătură definitiv prin acest document. După părerea, pe care mi-am format-o mai de mult, chiar şi restaurarea mânăstirii şi a bisericii trebuie s'o atribuim tot episcopului Sava Brancovici şi tovarăşilor săi, la începutul sec. XVII, după cum o dovedeşte aceasta emblema, ce se vede în zidul dela stânga întrării, care emblemă este a familiei Brancovici [1].

com. de Silviu Dragomir.

Un nou „Tatăl nostru" unguresc scris cu slove chirilice.

Ca o raritate se cunoşteà până acum „Tatăl nostru" unguresc scris cu chirilice de pe p. 153 a Codicelui Sturdzan (cf. Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, t. II, p. XLII şi I. Bianu şi R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti* (din biblioteca Academiei Române). vol. II, Bucureşti, 1913, p. 169). Un astfel de „Tatăl nostru" se mai găseşte încă pe f. 103 r° a Manuscrisului liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud (jum. I-a a sec. XVII), pe care l-am descris în *Dacoromania*, III, pp. 472—508 şi-l voiu publicà mai târziu în întregime.

Pentru interesul pe care-l are şi pentru a-l pune la îndemâna cercetătorilor şi înainte de a publicà întreg manuscrisul, reproduc mai jos acest „Tatăl nostru", alături de textul unguresc modern, cu singura deosebire că am despărţit cuvintele scrise cu *scriptio continua*, dar deosebită de scrisoarea din restul manuscrisului.

---

[1] Vezi mai multe despre această mânăstire şi despre familia Brancovici la autorul „Studii din istoria mai veche a Româniior de pe teritoriul diecezei arădane", *Transilvania* 1917: apoi la *Karácsonyi I.* Ismeretlen délmagyarországi monostorok în Tört. és rég. Értesitő, Timişoara 1905, XXI, uj évf. p. 77.— *Szentkláray I.* A szerb monostoregyházak tört. emlékei. Délmagyarországon, p. 23—24. — *I. Radonici* Graf George Brancović, Beograd 1911 p. 40 şi urm. Actele procesuale între mitropolia din Carloviţ şi cea din Sibiu pentru posesiunea acestei mânăstiri tratează deasemenea această problemă.

Мю ӥван'кь. ви ѿгни | менегь-
л г
вѣ мегсентѣ|тѣше. аз тѧ нѣ-
д г д
вѣ. | леген ме те акарато |
н н л
микипѣ мѧвѣнь. нть|азь фе-
ш
ден и. азь мю | мин'де[н]напи
н т г н
винерю|ве. адь ме мюневюбь.

мо. еши вочашь. азь | мю вю-
н т н г
нѣвике. мивипѧ, мю нишь: ме-
т н н
воучатоувь (*sic*). а мю ѧлѣ,
к к т н
ви|тетѣнѣ. еше (*sic.*) не ви мю|-
т д
ке аз' киширтѣвѣнь. | де са-
н т с д
вадичи мюке. | азь гонотоу.
т д г
мерь | тне, аз орьса. аз ха-
м г н
та|ло. еши азь дичюши | миндь-
н н
юреке, ирови аме.

Mi atyánk, ki vagy menyekben,
megszenteltessék az te neved,
legyen meg te akaratod, miképen menyben, itt az földön is. Az mi mindennapi kenyerünket add meg minekünk ma és bocsáss az mi büneinket, miképen mi is megbocsátunk a mi ellen vétetteknek. És ne vidd minket az kisértetben, de sabadits minket az gonosztúl. Mert tied az ország, az hatalom és az dicsőség mindörökön örökké, Amen.

Ca şi cel ce a scris partea cea mai mare a Manuscrisului liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud, şi cel ce a scris acest „Tatăl nostru" pare a fi fost Sas, judecând mai ales din confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore (мегьсен-
л г т д
тѣтѣше, ви, виширтѣвѣнь). Scriitorul rostià pe *i* uneori ca *ü*, sunet pe care-l redă cu ю. Urechia acestuia nu deosebià bine pe *o* de *u*, pe *é* (*ę*) de *i* şi *e* (*ę*) etc. Scrie deci şi оу în loc de *o*
г т н н г
(мегвоуча(т)оувь) şi и în loc de е (мивипѣ, дичюши etc.; chiar
н т
(винерюве).

În vreme ce pe *gy* îl redă cu г (леген) şi cu гн (ѿгн); pentru *ty* nu găseşte un echivalent corespunzător şi-l redă cu в în
г
ӥван'кь. Pe *ö* îl scrie când cu е (юрекен), când cu ю (дичюшн), când cu и ori chiar cu о (ирови). Pentru *ę* întrebuinţează de

obiceiu pe ѣ ori ѧ, dar şi pe ѥ. Nu face deosebire între *á* (*a*) şi *a* (*ą*) decât în мо şi poate în шкан'къ. Semnul ъ n'are nici o valoare, iar lungimea vocalelor şi consonantelor nu este indicată. Nu putem vorbì deci de un sistem grafic bine chipzuit. Totuş, aşa cum este, textul nostru merită atenţiune pentru raritatea lui.

com. de N. Drăganu.

O însemnare despre legăturile culturale dintre Ardeal şi Moldova în sec. XVII-lea.

28. XI. 1651.

Sunt cunoscute relaţiile culturale ce existau între Principatele Române de sub domniile lui Matei Basarab şi Vasilie Lupu şi între Ardealul românesc din timpul Rákoczeştilor.

Trecerea din Moldova a oamenilor luminaţi ca Eftimie din sec. XVI, Dosoftei, mai târziu mitropolit al Bălgradului, împrumutul de tipar şi tipărituri au îndreptat de sigur atenţia oamenilor cu carte din Ardeal spre Moldova secolului al XVII-lea, făcându-i să cunoască cultura care se răspândea din mănăstiri şi şcoale ca cea dela Trei-Erarhi şi din scrisul unui Varlaam.

Şcoalele din Moldova, în cari se da lupta pentru păstrarea credinţei în ortodoxia curată a răsăritului, erau cunoscute nu numai cărturarilor ardeleni, cărora li se adresau nouile curente religioase din Ardeal, ci şi preoţimei dela sate care aştepta cartea din principate, păstrătoarea tradiţiei în biserică. Se pare însă că vestea acestor şcoale a pătruns şi între ţărani. Dovada o găsim tocmai la Românii mărgineni din judeţul Sibiului la Sălişteni, ale căror relaţii neîntrerupte cu cele două Principate, mai cu seamă cu Muntenia, datează încă din sec. XIV-lea.

Testamentul unei ţărance din Sălişte, *Stanca soţia lui Oprea Alămănuţ*, făcut la 1651, ne dă o astfel de ştire şi pentru aceasta îl dăm aici în întregime, reprodus din Protocolul Saliştii care se păstrează în Arhiva săsească din Sibiiu S. 79 No. 1 pp. 227—8:

„Im Iahr 1651 den 28 tach Novembris sein vor uns erschinen *Opre Alamanuzoie Stanka* sampt irrem sonn Stanchsul Alamanuze in sizendem rechten und hatt uns angezeigett wie das sie willens were noch bei leben irrer die wenige substans so ir, auf ir gebürendes dritteil nach absterben irres mannes verbliben were züe verordnen und züe besteilen sint demmal sie vom grosser schvachheitt also überfallen, dasz sie sich nicht mehr kunte erneren und auffenthalten, so hatt sie gedachten irem Sonn Stanchsul Alamanuze, und dem Opre Alamanuze welcher izunter *in die Moldau vervisett die schrifft züe lernen* ir gebürendes dritteil beide unbevegliges und bevegliges so a sie in dem Silist wie auch im feld ganz ledingklichen dissen beiden shönen übergeben und

bescheiden, sint demmal sie sich beide sone versprochen sie im allen noht küsten nömlich irre mutter züe versehen so lang sie leben würde, die zuo techter aber, sollen mitt dem was sie biss dato entfangen haben contenti und züe friden sein den sie heitten beide so vil an kleidungk, wie auch an irren hochzeiten entfangen als sie dissen beiden söhnen verlassen würde solchen nun zur mörer krafft und sicherheit, sein for uns bracht worden die Ersame Oprichs Potruze schudja disses orts Silichst, Iones Herre, Luppe Mille, Pope Demitru damitt desser bundt künftigen nicht möge vonn nimanden angegriffen noch muttirt werden, sondern sollen sich mitt dissem was alhier notiret züe friden geben geschehen in kegenwertikeit unser eziger zeitt verordneter Richter disses stüels Selichst.

Laurentius Rosenauer und
Georgius Schelker".

Scurta menţiune că Oprea Alămănuţ tânărul fu trimis în Moldova „să înveţe scrisoare" probabil pentru a se reîntoarce „gramatic", înseamnă că pentru Românii de aici izvorul de cultură românească era în principate, de unde ne-au venit altcum nu numai cărţi bisericeşti, ci şi zugravi lăsând pe peretele vechei biserici sălişteane picturi cu boieri români din sec. XVII-lea.

com. de I. Moga.

Răscumpărarea preotului Stefan Popa din Tilişca de iobăgie. 11 Noemvrie 1667.

11. XI. 1667.

Manumissio *Stephani Popa*, Pastoris
Valachicae Ecclesiae Tiliska possessionis.

En Feier-Vár Megyeben Borberekben lako Bánpataki lános adom tudtára mindeneknek az kiknek illik ez tölem valo irásomnak rendiben quod in hoc Anno 1667 die 11. 9-bris, midön voltam Szeredahelyen az Veres Barthes urnak házánál jöve en elemben Szelistye székben Tiliska nevü Faluban levö oláh Pap Stephan Popa nevü. Mely oláh Papnak minden nemzetsége östös giukeres iobbagim voltanak. Mint azért feleb denominált Stephan Popa engemet mint földesurat meghtalála, hogy ö neki és gyermekinek az Jeobbagiságnak terhét megh engedném bizonyos summa pénzigh. En azért gondolkodván, megh engedek ö neki Stephán popának és fiainak Demeter, Vaszilia és Stefannak s egyszermint jövendöbelieknek is ha kik lennének meg engedek minden fiut száztizenöt forintigh Evictiót vevén fel magamra, feleségemre mindkét ágon levö posteritásim ellen, hogy ez napságtól fogva az Jobbagiság alol megh szabadultak legienek.

Idem qui supra m. p. (L. S.)

In archiva din Budapesta, Secţia ardeleană —
(Protocollum „*Neminem laede*" pag 95).

In traducere română:

Eu Bánpataki Iános, locuitor în comitatul Albei, la Borberec, prin scrisoarea aceasta a mea dau de ştire tuturor cărora li se cuvine că în anul acesta 1667 în ziua 11 Noemvrie, când am fost în Mercurea la casa dommului Veres Barthes, a venit la mine preotul valah locuitor în satul Tilişca, scaunul Săliştei, anume Stefan Popa. Toate neamurile acestui preot valah au fost din vechime iobagii mei moşteniţi. Deaceea mai sus numitul Stefan Popa m'a rugat pe mine ca pe stăpânul său (domnul feudal), să-l uşurez pe el şi pe copii lui de povara iobagiei pentru oarecare sumă de bani. Eu de aceea socotindu-mă îl slobod pe el, pe Stefan Popa şi pe feciorii săi, Dumitru, Vasile şi Stefan, totodata şi pe urmaşii lor, câţi vor mai fi, pe toţi feciorii îi slobod pentru 115 florini luând asupra mea şi asupra soţiei mele garanţia faţă de urmaşii mei de amândouă spiţele, ca ei de astăzi înainte să fie slobozi de iobăgie. Acelaş ca mai sus.

O cerere înaintată de călugărul Nicodim şi de popa Ioan Avramovici din Aciliu împărătesei Maria Teresia.

IX. 1750.

Memoriale ad suam Majestatem Patris Nicodemi et Ioannis Avramovits Deputatorum Schismaticorum circa persecutionem schismaticorum in Trannia, prohibitionem Librorum Valachicorum et Moscoviticorum et zelum Arhidiaconi Dobrensis.

Allerdurchleuchtigst Grossmächtigste Röm. Kayserin zu Ungarn und Böheimb Königin, Ertzherzogin zu Österreich S . .

Allergnädigste Kayserin, Königin und Frau Frau.

Euer Kaysl. Königl. Mayestät werden wir nochmahlen allerunterthänigst, allergehorsambst flehend vorzutragen bemüssiget, wessgestalten wir schon in das 3-te Jahr lang allhier vielmahlen umb unser in Siebenbürgen von denen *Unitis* gethanen *Religions*-Zwang abzuthuen solicitiren, wessentwegen auch auf die Euer. Kaysl. Königl. May. allerunterthänigst eingereichte *Memorialien* jederzeit an seine Excellenz Grafen von Kollovrat allergnädigst angewiesen worden, alwon wir nur dieses erhalten, dass wir sollen abgehen nach Hauss, dann es wäre schon allerhöchst Deroselben Resolution dahin ergangen dass man uns nicht in wege legen soll, weillen aber unsere nachgebliebene geschrieben, dass nichts drunter dewesen, so haben wir eben anfs neue *sollicitiret*, worauf von gedh. Excellenz an den 7-bürgerischen Hoffkanzlern angewiesen, welcher gleichergestalten uns getröstet und darzzu ein Pasş geben wollen aber wir haben es nicht angenohmen, weillen von unseren Nachgeblieben keine Antwort gehabt Darauff kam jetzt ein andere *Laicusdeputierter* mit einem Brief, welcher eben beygeleget wird und daraus zu ersehen ist in *A*) dass wir ärger gezwungen werden auf das Härteste, weil der Unitus Praesbyterus Dobranus, der allhier gewesen und herunter gereiset Dahero wir eben mit unser aller unterhänigster Bittshhrift den 8 Aug. bittlich angelanget, solche aber noch nicht zurück gekommen. So gelanpt an

Euer Röm. Kaysl. u. Königl. May. unser allerunterthänigst fussfälligst flehentliches Bitten allerhöchst dieselbe geruhen allergnädigst über unser schwärlichst angethane *Tyranei* sich zu erbarmen und allerhöchst dahin ergehen zu lassen, dass führohin von allen fürgewesten befreyet werden sollen, dann wäre uns leichter den Todt zu erdulden und unser zeitliches für unser *Religion* aufzuopfern willfährig sind, für welche Kaysl. Königliche Gnade und Milde lebenslang umb Dero zuwachs und glückseelig-langwehrige Regierung Gott dem allmächtigen anzubetten nicht ermanglen werden alle insgesambt

Euer Kaysl. u. Königl. Mayst.

Allerunterthänigst-allerdemüthigst
PATER NICODEMUS et
IOANNES AURAMOVISH
Beide Deputierte

Translation *A*)

Ehwürdiger Herr Pater Nicodeme und Herr Ioannes Auramovitsh.

Ich thue Herrlichkeiten zu wissen, dass die Versamblung deren des zwischen Glaubens versambleten Vicarien und Geistlichen gehalten worden und haben selbe vor dem Volk Eydlich erkläret, dass das Volk und die Leite hin und her zu wanken nicht nöthig hätten, indeme Sye die orientalische Kirchen des Griechischen Glaubens halten und glauben und wer immer mit ihnen die Kirchen nicht frequentieren wird, alle solche und ihre Kinder Seine Königl. May durch die *Miliz* niederhauen lassen werde womit verbleibe. Dienstgefliessener

Dobra 22 Ienner 1750. Stan Geistlicher.

Wohl und Gesundheit Euer Paternität, Geistlicher Herr Nicodeme und Herr Ioannes Auramovitsh

Ich berichte Euer Herrlichkeiten, dass von der zeither als anhero der Ertz Priester Dobranus gekommen, ärger und besser unsere Priester gefangen und verarrestieret worden, wessentwegen die Leith über dermassen erschrocken, indeme man unter das Volk ausstreuet dass sofern es die Union oder Vereinbarung nicht umstähet und an nimbt, alle ihre Gütter verliehren werden, und alle die jungen Priester haben die Flucht in das Gebirg und in die Wälder genommen, die wallachische und moskovitische Bücher hatt man einzufüren verboten und sowohl auf denen Gränzen und Dreissigsten angesagt worden, wann Geislichte aus anderen Ohrten ankomen sollten (ob Sie gleich mit denen Passeporten versehen oder nicht) in Verhafft genohmen werden müssten. Es ist erst neulich vor 3 Wochen geschehen, der Dreyssigste von Dobra ist mit 4 Beritenen Überreitern Nächtlicher weill ins Dorff gekomen und hat die Anstalt gemacht, dass man den

Geistlichen gefangen und mit Schlägen dergestalten tractiret, dass selber kaum bei Leben geblieben, auf dass er aber nicht schreyen und das Volk versamblen möchte, so hat man ihme das Maul mit dem Heu verstopfet, und als man ihn aufs Ross geworfen hatt, Er sich auf die Erden gelassen und zu schreyen angefangen, auf welches Geschrey sich das Volk versamblet und als der Dreyssigst das Dorffs-Volkh beysammen gesehen, hatt selber mit seinem Überreither die flucht genohmen. womit verbleibe.

Dobra 2 Aug. 1750.

Dienstwilliger
Stan Geïstlicher.

(Din arhiva cancelariei aulice Transilvane 1750 No. 247)

Informaţii privitoare la activitatea doctorului Ioan Molnár — Piuariu (1786).

Nr. *160*

Contele Pálffy scrie guvernatorului transilvan Samuil Bruckenthal că generalul conte Gourcy vrea să fie operat la ochi de către doctorul Ioan Molnár — Piuariu.

9 III. 1786.

Wohlgebohrner Freiherr!

In der Anlage bittet Graf v. Gourcy K. K. Kam(m)erherr und Feldmarschall Lieutenant um die Erlaubniss, dass er den Oculisten Molnár heraufkom(m)en lassen dürfte, um von demselben seine beide Augen an Starre operiren zu lassen.

Da es um einerseits billig zu seyn scheinet, dass gedachtem Augenarzte bei dem ihm sparsam ausgemessenen Gehalt der Weg offengelassen werde, sich gelegenheitlich zur nöthigen Aushilfe etwas zu verdienen, andererseits aber hierorts nicht bekannt ist, ob und in wie weit er dortlands Nachtheil des Publici entbehrlich seyn kann:

So wird es von diesem letztern Umstand abhangen, ob dem Gesuche des Herrn Feldmarschall Lieutenant willfahret werden könne; obschon es doch im(m)er thunlich seyn dörfte die Sache dahin einzuleiten, dass das eine mit dem andern vereinbahrt werden könne; Um daher in Ansehung der Zeit und der übrigen mit diesem Begehren verknüpften Umstände eine verlässliche Bestimmung zu haben, weise ich gedachten Feldmarschall Lieutenant unter einem dahin an, dass er sich in Sachen mit Euer Excellenz und nöhtigen falls auch mit dem Augenarzte Molnár selbst in das Einvernehmen setzen solle. Ich geharre mit vollkommener Hochachtung

Euer Excellenz ergebenster Diener

KARL GRAF PÁLFFŸ m. p.

Wien d. 9 März 1786.

dem Tit. F. Hrrn. v. Bruckenthal Siebenbg. Gouverneur.

2804
An Seine Excellenz Den Wohlgebohrnen Freiherrn Samuel v. Brukenthal. des St. Stephansordens Commandeur, und Königlicher siebenbürgerlicher Gouverneur
zu Herrmannstadt Ex. offo.

Eüer Mayestät!

Unterzeichneter bittet Allergnädigst zu erlauben, dass es den zu Hermanstadt angestellten Oculisten Doctor Molnár herkommen lassen därfe; um von dem selben beyde Augen am Staarr operiren zu lassen.

Wien. den 7ten Märtz 1786

PETER GRAF v. GOURCY
K. K. Kamerherr, und
Feldmarschal Lieutenant.

Ich habe die unter meiner Besorgung gehabte Patienten bis auf 5 Personen sehend von mir entlassen. Letztere 5 aber welche ich schon operirt, bedärfen noch meine Hilfe längstens bis den 20ten April, und alsdann ebenfals entlassen werden können.

Es haben sich zwar 3 mit dem Staar behaftete arme Blinde operiren lassen wollen, die aber aus Mangel derer hierzu erforderlichen Verflegungskosten während der Cur, nach Hause unausgeheilt abgegangen sind.

Hermannstadt d. 15ten April 1786

JOHANN MOLNAR m. p.
Oculist

Răspunsul guvernatorul S. Bruckenthal către contele Pálffy.

An des Herrn Hofvice—Kanzler Graf Pálffy Excellenz,

Hermannstadt, den 15ten April 1786.

Excellenz haben mittelst der verehrlichen Zuschrift vom 9ten des vorigen Monaths, mir zu erkennen zu geben geruhet, dass der Marschalllieutenant Graf Gourcy in Absicht auf der von ihm angesuchte Hinauslassung des Oculist(en) Molnár zu ihm nach Wien angewiesen worden sey, sich darüber mit mir in das Einvernehmen zu setzen. Gedachter Herr General hat dem zufolge, auch selbst an mich schreiben lassen, und das Ansuchen erneuert. Nachdem ich hierauf den Augen Arzt vernommen, so hat er mir gemeldet, dass von 10. Patienten, die er bisher unter seiner Besorgung gehabt, 5. sehend von ihm entlassen, die andere 5. aber, welche auch bereits operirt worden, längstens bis den 20ten dieses eben auch entlassen werden könnten. Da also nach dieser Erklärung die kurze Abwesenheit von 2 Monathen als in welcher

Zeit er nebst der Hin-un Herreise auch die Operation beendigen, zu können hofft, dem Publico kaum zu einigem Nachtheil gereichen zu können scheint, so habe ich kein Bedenken getragen, ihm den Urlaub auf die von ihm selbst bestimmte 2. Monathe zu bewilligen, und benachrichtige untereinst auch mehr-erwähnten Herrn General Graf Gourcy davon.
(concept) com. de I. Lupaş. —

Ceva despre viaţa şi activitatea doctorului Ioan Molnár — Piuariu şi a fiului său.

Spre întregirea datelor biografice apărute în anii din urmă privitor la biografia doctorului român Ioan *Molnár*— Piuariu[1], pot contribui cu câteva amănunte la cunoaşterea mai deplină a activităţii sale, pe baza materialului cules de mine în trecut cu privire la istoria şi cultura Românilor.

Doctorul Molnár—Piuariu absolvindu-şi studiile de medicină la Viena, întors în ţară, fù numit mai întâi medic al regimentului I. românesc de grăniceri din Banat, unde — însufleţit de dorul lăţirii culturii—a îndeplinit totdeodată şi funcţiunea unui institutor. Aceasta o ştim din frumoasa sa petiţiune din 14 Iunie 1782 din Sibiiu, unde pe atunci erà „oculist al principatului Ardealului", în care poziţie el — aflând cu bucurie, că guvernul prin rescriptul din 22 Mai 1782 a înfiinţat şcoli de Stat şi pentru Români, — prezintă un proiect guvernului despre necesitatea de a sporì numărul şcoalelor primare (triviale) româneşti la 70 şi de a numì un director, care să le supravegheze, precum şi de a încuviinţa ca unde majoritatea locuitorilor o formează neuniţii şi învăţătorul să fie neunit, deoarece numărul de 12 şcoli prevăzute în diferitele ţinuturi, nu e îndestulător, căci astfel va trebui ca 8—9 sate să-şi trimeată copiii la o singură şcoală, îndepărtată pentru cele mai multe, ceeace e lucru absurd, ne mai vorbind de chestiunile pedagogice, cari suferă în urma acestei dispoziţiuni. Face atent guvernul, că chiar şi numărul şcolarilor, care se va aduna din acele sate într'o singură şcoală, e prea mare, căci vorbind din experienţă, zice că nu a avut niciodată mai mulţi şcolari de 100 şi totuş a întimpinat greutăţi mari pedagogice, cari nu se pot evita nici azi, când în multe sate există peste 200 de şcolari, cari nu se pot instrui şi îngriji de către un singur dascăl şi astfel propune ca şi în Ardeal să se sporească numărul şcolilor, precum e în Banat, unde tineretul are şcoli destule[2].

---

[1] Dr. Ioan Lupaş în Anuarul Institutului de Istorie Naţională dela Universitatea din Cluj. vol. I. şi Dr. Valeriu Bologa în «Clujul Medical» anul 1924 şi 19 5.

[2] Petiţiunea a fost publicată de Dr. Ioan Lupaş în Analele Academiei Române M. S. I. vol. 37 (Bucureşti, 1915) p. 657—8.

Ştim din istoria literaturii că doctorul Molnár — zelos cum erà — pe lângă exercitarea artei sale umane de oculistică, a luat parte activă şi la străduinţele literare ale cărturarilor români contemporani, sprijinindu-i cu staturi şi chiar cu bani, ba chiar compunând şi o gramatică germană-română. Astfel Molnár devenise din ce în ce mai cunoscut şi stimat, chiar şi prin faptul, că pe bolnavii săraci îi căută gratuit şi aşa se întâmplă, că în toamna anului 1791 fù numit de guvern profesor de oculistică la facultatea de medicină din Cluj Molnár strămutându-se acolo îşi ţinù lecţia de deschidere într'una din zilele lunii Noemvrie, iar pe urmă o şi tipări în folosul obştesc al studenţilor şi prietenilor săi sub următorul titlu:

Paraenes s ad auditores chyrurgiae in lyceo regio academico Claudiopolitano habita a Ioanne Molnár de Müllersheim de morbis, & medicina oculorum professore publico quum primum sua collegia ordiretur anno MDCCXCI. Mense Novembri

Claudiopoli, 1793. Typis Martini Hochmeister Caes. Reg. Priv. Dicast. Typograph. & Bibliopolae.

Pe verso titlului: *Imprimatur, 5-ta Ianuarii 1793. Claudiopoli. C. Ioannes Nepom, Esterházy mp.*

Această tipăritură în format 8⁰ mic (de 8 5 × 14 *cm*) şi 13 pagini, are un dublu interes pentru Români: 1. pentru că este până azi necunoscută şi nedescrisă şi 2. pentru că formează cea dintâi lucrare de medicină a unui doctor român.

Prelegerea lui Molnár adresată către „stimaţii săi auditori", începe cu inversiunea elegantă, că deoarece organul vederii este cel mai principal dintre părţile corpului omenesc, atât ca frumseţe, cât şi ca fineţe, e uşor de înţeles, dacă el se va ocupa cu specială indeletnicire şi atenţiune cu studiul boalelor de ochi. Autorul aduce apoi omagii de recunoştinţă împăratului Leopold II, care a instituit la Cluj catedra de oftalmologie în interesul publicului şi în folosul studenţilor, cari până acum erau nevoiţi să meargă la Viena pentru studiul ei. Relevă apoi faptul, că guvernul Ardealului cunoscând, că de la anul 1768 încoace foarte mulţi oameni săraci şi-au recâştigat vederea ochilor prin arta lui, l'a chemat la Cluj numindu-l profesor de oculistică Trecând apoi la partea ştiinţifică a lecţiei sale introductive, doctorul Molnár—Piuariu asigură pe auditorii săi, că le va comunica sincer şi cu toată inima tot ce a învăţat din cărţi şi din experienţa sa proprie de mulţi ani, voind a omite tot ce fac doctorii şarlatani şi vagabonzi. cari cred că vindecă ochii cu un simplu coliriu sau cu un balsam ori o alifie oarecare [1].

[1] Pentru a cunoaşte oarecum stilul latinesc al doctorului Molnár iată partea aceasta a discursului) cu cuvintele sale: „Ea ubique auxilia enumerabo, quae a celeberrimis Medicis adhibita fuisse leguntur, meaque etiam addam, quae multorum Annorum usu mihi comprobata sunt, omnia vobis aperte proferam, neque ipsa mea infortunia silentio praeteribo, nam et no-

Institutul ştiinţific, unde Molnar fu numit, era fondat de împărăteasa Maria Tereza ca şcoală superioară de chirurgie, care după desfiinţarea şcolii Iesuiţilor (sub fiul ei, împăratul Iosif II) a primit titlul de Universitate, preschimbat apoi — tot în vremea lui Iosif—în „Lycaeum Regium Academicum", având trei facultăţi: de drept, de filosofie şi de medicină. Aceasta din urmă s'a desvoltat însă încetinel, aşa că până la 1783 avu numai un singur profesor, dar la 1787 se instală şi o catedră de medicină veterinară, iar la 1794 are deja cinci profesori şi între ei pe „Ioannes Molnar de Müllersheim de morbis et medicinae oculorum professor publicus ordinarius", precum se poate urmări în elencul facultăţii până la 1816 când lipseşte[1] în urma morţii sale întâmplate în primăvara anului 1815.

Cartea doctorului Molnár, interesantă din punct de privire bibliografic, ne prezintă şi curiozitatea de a cuprinde în titlul ei anacronismul, că poartă unit cu anul 1791 predicatul său „de Müllersheim" pe când ştim că acela i-a fost dat după acel an. Această împrejurare ne dă şi explicaţia, de ce Molnar a aşteptat mai mult de un an cu tipărirea micei sale lucrări, ştiind că în timpul său, în care titlul de nobil asigura purtătorului prerogative speciale, nu era indiferent, dacă îşi va putea tipări acel titlu chiar şi pe frontispiciul cărţii sale.

Cunoaştem pe larg anteactele nobilitării doctorului Molnár, însă e foarte interesant, că pe când el ceruse încă din Sibiiu (în primăvara anului 1791) de a i-se da lui şi nepotului său de frate Petru titlul de nobil[2], acesta i-s'a conferit de către împărat cu diploma de nobil dată în Viena, în ziua de 18 Iulie 1792 lui şi *fiului* său Iosif, născut din căsătoria sa cu Ana Regina Sebastian[3].

Acest fiu al doctorului Molnár nu a moştenit talentul ştiinţific al tatălui său. Îmbrăţişând cariera de militar îl întâlnim în anul 1827 ca locotenent de gardă la Viena şi anume ca autor al unei cărţi scrise de dânsul în limba germană şi tipărită sub următorul titlu:

Betrachtungen über die mit der ersten österreichischen Sparkasse vereinigte allgemeine Versorgungsanstalt, aus ihrem würdigsten und folgenreichsten Gesichtspunkte als moralisches Wohlthätigkeits-Institut. Zur Beherziegung meiner Waffengefährten der

---

centia nos istruunt, arcana remedia non habeo, sed agyrtis et Vagabundis relinquo, qui unico Colyrio, Balsamo, aut Unguento omnes oculornm morbos se curare posse jactitant. Risum merentur haec praejudicia, atque tristis non raro exitus illorum noxam demonstravit".

[1] După studiul lui Dr. Maizner Iános: A kolozsvári orvos-sebészi tanintézet történeti vázlata (1775 – 1872) Kolozsvár, 1890.

[2] A se vedea în articolul d-lui Ioan Lupaş: Cum a obţinut doctorul Ioan Piuariu—Molnár din Sadu titlul de nobil, în „Transilvania" 1920 p. 63 – 69.

[3] Indicat în Illésy-Pettkó: A királyi könyvek (Budapest, 1895) p. 272.

k. k. österreichischen Armee dargestellt von Joseph Molnar von Müllersheim, Platz-Oberlieutenant bey dem k. k. Platz-Commando in Wien

Wien, 1827, Gedruckt und im Verlage bey Carl Gerold.

Această carte de format 8⁰ cu o întroducere de XXII şi un text de 118 pagini este interesantă nu numai pentru că completează Bibliografia Românească Veche, dar şi pentru cuprinsul ei. Aşa din prefaţa autorului aflăm, că Institutul general de pensii descris, a fost înfiinţat de dânsul cu gândul, că oricărui cetăţean, fără deosebire de rang, vârstă şi religie să-i fie deschisă la bătrâneţe „nădejdea veselă" la un viitor fără griji, ce-i va fi asigurat prin pensia şi renta anuală după micile cotizaţiuni plătite în viaţa sa, dacă va întrà între membri acelei instituţiuni. Autorul subliniază acest lucru, zicând că cu toate că mai există şi alte institute similare, acelea cer cotizaţiuni mari, de cari oamenii săraci şi soldaţii nu dispun, mai cu seamă acuma, când exigenţele vieţii şi ale educaţiunii copiilor au crescut în mod nemaipomenit.

In articolul al doilea (care serveşte de întroducere la statutele instituţiunii descrise) autorul român caracterizează din nou soarta tristă a soldatului, care adeseori piere pe câmpul de luptă pentru patrie, fără să fi putut îngriji de familia sa, şi aducând exemple directe despre felul rentei de faţă recomandă tuturor camarazilor săi institutul înfiinţat în ziua de naştere a împăratului (12 Fevruarie 1825), fiind acesta în fruntea noului institut umanitar. ale cărui avantaje se descriu şi se recomandă şi într'un ultim articol al cărţii, care conţine statutele şi modalităţile de plată

com. de Andrei Veress.—

Dispoziţia guvernului ardelean cu privire la biserica şi mânăstirea din Râpa Rîmeţului.

1132 2. III. 1792

P. P.

Minekutanna a Remetei Falu also végin, és Fel Gyogyi Falu felső végin lako Disunitusok arrol ide bé nyujtott kérések hogy a Remetei Határon *In Vályá Rimetyllor* la *Ripa* nevezetű helyen lévő Templom nékiek által adattassék, az Extzellentziád és Kegyelmeteknek az iránt tavalyi Septembernek 12kén es Novembernek 23kán bé küldött Tudosittásokkal együtt ő Felsége eleiben terjesztetett volna, méltoztatott eő Felsége Kegyelmesen megengedni. hogy a Tisztség által feladott vélekedés szerint azon templom mellette valo Kő Házzal melyben a nékik hasonloképpen megengedett Popa lakhassék által engedtessék, ugy mind azon által hogy mellette lévő régi meg romlott Monostérium elhányattassék. Mely Kegyelmes Rendelés Extzellentziádnak 's. Kegyelmeteknek oly végre tudtára adatik, hogy a könyörgőket rolla tudo-

sittsák, és végben menetelére vigyázattal légyenek. Sic facturis alte fata Sua Majestas benigne propensa manet. E regio M. Principatus Transilvaniæ Gubernio. Claudiopoli Die 2da Mártý 1792

B VOLF(gangus) BANFŸ m. p. DÁVID SZÉKELY m. p.
STEPHANUS HANNENHEIM m. p
Secret(arius)

Ex Archivo I(ncliti) Co(mita)tus Albæ Inferioris N. Enyed 28a Martý 1792.

Extradat(um) per
(L. S.) GEORGIUM SÁRPATAKI m. p.
V(ice) Notarium

Hogy ezen Copia az maga valóságos originálissából minden hozzáadás vagy el vétel nélkül szorul szora irattatott légyen le, arrol præsentibus igaz Hitünk szerint bizonyságot teszünk Ponorban Januarius 15dik Napján 1821dik Eszt(endőben)

(L.S.) WARADI ISTVÁNFFI SÁMUEL m. p. Nemes Also Fejér Várm. Hütes Assessora. (L.S.) PALOTAŸ JÁNOS m. p. Nemes Ember.

În traducere română:

Dupăce a fost înaintată Maiestăţii Sale cererea Neuniţilor aşezaţi în capul din jos al satului Râmeţ şi în capul din sus al satului Geoagiul de sus, prezentată aici ca să li se dea lor biserica aflătoare în hotarul Râmeţu-lului, în locul numit *Valea Râmeţilor la Râpa*, împreună cu înştiinţarea Excelenţii şi Milostivirii Voastre din 12 Septemvrie şi 23 Noemvrie ale anului trecut, M. Sa s'a milostivit graţios a îngădui — potrivit cu opinia dată de autorităţi — ca să li se dea lor biserica aceea împreună cu casa de piatră de lângă ea, în care să poată locui preotul admis pe seama lor, dar aşa ca vechia mănăstire stricată de lângă ea să fie dărâmată. Această dispoziţie graţioasă se aduce la cunoştinţa Exc. şi Milostivilor voastre, ca să avizaţi despre ea petiţionarii şi să priveghiaţi aducerea ei la îndeplinire. Celor ce vor face aşa M. Sa mai sus numită le rămâne aplicată cu bunăvoinţă.

* * *

Cumcă această copie s'a scris după adevăratul ei original din cuvânt în cuvânt, fără nici un adaus şi fără nici o lipsă, prin aceasta mărturisim după adevărata noastră credinţă. Ponor în ziua de 15 Ianuarie 1821.

Acte relative la procesul dintre episcopul Lemeni şi profesorii din Blaj.

Intimatum Ep(isco)pi

In sequælam infausto Consilio ad nos, & V. Consistorium directi, ast sub Sigillo Rmo Dno Præposito intitulati, Contra Rmum Dnm Rectorem Concinati Libelli, ejusdemque Ursorii pro Documento hic reservaturum paterne intimandum.

Qui potestati resistit Divinæ ordinationi resistit, n(on) nstrum sed S(piritus) Sti effatum et recurentium et Superiori ordinationi semet accomodare et mandatis parere, ra(ti)onabile quidem obsequium v(er)bum divinum exposcit, ast nihil

tale producunt, quod in obversum legum mandatum extitisset, neqdqm contra suum Rectorem nobis conquesti s in)t usque ad illud temporis momentum quo positivæ Nræ Circa pedum lotionem ordinationi inaudita audacia semet opposuissent.—Ad eius Culpam extenuandam hoc consilium inierunt, quo t(ame)n reatum Auctum, n(on) imminutum sciant. Nostrum et errata Corrigere modo, quo optimum judicamus, minimo vostro quo præscribere præsumserunt, siquidem deesse in superioribus adverterunt, aut deesse crediderunt, debita modestia proponere integrum est n(on) plenis buccis contra charitatis præcepta p(ro)palare—quo igitur]pro paterna nostra, qua v(el) in discolos Filios ferimur propensione recurentes a via in ipsorum, perniciem tendente retraheremus Præsulari A(uthorita)te strictum de exhibitis sub poena dimissionis imponimus Silentium nullus audeat ea scripto aut vbis propalare.

Nos suo t(em)p(o)re et modo malo, si q(ui)dem medelam adferre n(on) deerimus,nec t(ame)n modalitate, qua immaturo consilio poscunt, sed qu(antu)m adjunctis sedulo perpensis expedire judicaverimus — sint in quiete, sint obsequiosi, & off(ici)o suo ad amusim satisfacere, adlaborent, hac & non alt(er)a via vt ea, quæ sibi successoribusque sua agendi ratione nocuerunt, mederi valeant sperare possunt, secus facturi ingratas sequelas ipsimet imputandae, habebunt: Datum in C(onsistor)io nostro Ep(isco)pali die 13a Mai 1843.

EPPUS IOANNES m. p.

Responsum ad Intimatum.

Illustrissime ac Reverendissime Dne Praesul!
et Venerabile Consistorium, Domini Gratiosissimi!!

Dignata est Illustritas Vestra in sequelam supplicis Libelli cleri Junioris, eiusdemque ursoriis contra Rectorem Seminarii Rmum. Dnum. Basilium Ratz Canonicum Ecclesiæ Cathedralis Blasiensis, per manus Rmi Dni. Simeonis Krajnik, Pro-Directoris Seminarii, Præpositi Capitularis, Vicarii & causarum auditoris g(enera)lis Illustritati Vtræ et V: consistorio (ut quidem videtur infausto consilio) porrecti die 13-a Maji Anni Currentis sine Nro. protocolli Eppalis.) quod t(ame)n notatu necessarium videtur, cum libellus, eiusque ursorium, pro documentis reservantur, paterne intimando in memoriam nobis revocare.

Primo quidem effatum Spiritus S. ad Rom. 2. 13 notatum, eum scilicet qui potestati superiorum resistit revoca(ti)one dum I(llustritat)i Vtræ, gratias agimus filiali cum obsequio reflectimus, nos nulli potestati legittimæ unqu(am) v(el) restitisse, v(el) resistendi animum habuisse, imo ac si servi non Clerici fuissemus, etiam discolis superioribus semper obedivissemus (habuimus enim nos et habemus modo quoque discolos superiores ut patet e n(ost ro libello supplici) quemadmodum Convicti sumus: Omnem a(nim)am. potestatibus sublimioribus subditam esse oportere R. 1. 1. nulla e(ni)m potestas': sc. legitima nisi a Deo est Rom 1. Petr. 2. 13. — ita firmiter convicti sumus o(mne)m potestatem non alium in finem hominibus a Deo datam esse: nisi ad impedimenta pietatis et Religionis removenda, moralitatem promovendam, Ius atque Iustitiam defendendam, bonos in via virtutis animandos non deter-

rendos, malos vero Coercendos, ut qui potestatem habent vindices sint in viam ei, qui malum agit Rom. 1. 4. ita nos convicti sumus Illustrissime Dne Praesul! et idem Spiritus S. Cuius effata quotidie legimus et legi audimus, horrendum a minoribus rebus quicunque accepta p(otest)ate abuterentur Sap: C. 6.—9.

S(ecundo) Dignatur Ill(ustrita)s Vtra ulterius notare ra(ti)onabile quidam obsequium verbum divinum exposcere, ast n(ihi)l tale 1-o Clerum Iuniorem productum esse quod in obversum legum mandatum extitisset; ad hoc iterum gra(ti)as agimus, quod Ill(ustri)tas Vtra ta(ntu)m ad ra(ti)onabile obsequium nos obligatos esse recognoscere dignetur dein filiali cum obsequio reflectimus, non modo mandato, sed quod plus est, et facto irrationabili Clerum Iuniorem tunc oppressum esse cum Rmus. Dnus. Basilius Racz Rector Constitueretur; Vir o(mn)ium si quos adhuc Diocesis sinu suo fovet scandalosorum longe scandalosissimus, ut pote de quo ab octo annis audita fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita ut filiam Germanæ sororis nat(am), I. cor. I. Vtra. Illtas. et V. Consistorium aut Capitulum (no)n modo non sustulerunt e medio Vestrum, qui hoc opus fecit, ut pote Clero Iuniori Rector Constitutus fuerit, non attendendo quod eodem Ap(lica)tio(ne) manente etiam modicum fermentum malitiæ totam massam corrumpit 1 cor. 5. 6. 8 quid fiet, si alumni et incolæ huius seminarii commiscebuntur fornicariis I. cor. 5. 11. quos quotidie vident in Seminario? Iam e(ni)m Illti Vtræ notum facimus, meretricem illam quotidie Seminarium ingredi jam solam, jam cum pedisequa, et q(ua)mdiu illa Noctis e(tia)m p(ar)tem cum Rectore transegit, hæc cum servis Seminarii inusitata et nunquam isthic audita conservationes Refectorium et Seminarium profanent, jam si talem Virum Rectorem Seminarii Constituere non est in obversum tunc, non scimus quid legibus obversum erit.

et si porro.

Tertio) Non fuerimus scriptotenus conquesti contra Rectorem usque dum Iltas. Vtra. asserere dignatur quod positivæ ordinationi circa pedum lotionem inaudita audacia nos opponere præsumserimus, attamen verbales nostræ querelæ, etiam illuc usque poterant notæ esse Rmis. Dnis. Canonicis, imo etiam ad Illtem Vestram easdem pervenisse credimus, quod nos Omnes de Hyeme et quidem Sabbatho sine ratione sufficienti et cum majori periculo sanitatis domum fugaverit, quod neptem isthic Basii, contra compressam conditionem servet; quod in seminario in gratiam huius Iherodiadæ tripidia instituentur, et alia similia Illti Vestræ ignota esse nequiverunt et nos putavimus saltem graviora Vitia non semper tegenda, sed etiam aliquando emendanda fore, etiam si non querulemur quotidie, attamen ni fiat emendatum, usque dum Rmus. Dnus. Rector seposita Omni Xt(ia)na Charitate tantum ex rancore non dubitavit accusare *Iosephum Körösi*, quod infirmus aliquot Offas Carnis comederit, unde secuta est illius a pedum lotione exclusio qui si propterea excludi dignus fuisset, tunc etiam reliqui Omnes excludendi erant, quia omnibus jejunio hoc quadragesimali adipe non oleo paratos cibos dedit. caro autem et adeps sit apud nos æqualiter vetita in jejunio, quid plus etiam Rmus Dnus Rector tam a Celebratione, quam a pedum lotione excludendus fuisset, nam in eodem jejunio, ipse quoque cibos adipe paratos

Comedit, in mensa Seminarli. quare ergo non accusavit etiam semet ipsum? insuper Jejunii consvetudo a 10 circiter annis non nisi ita Blasii observatur ut si tantum pro more veteri jejunantes possunt suscipi ad pedum lotionem, non facile reperirentur 12 Apostolorum repræsentantes, et tunc quoque Clerici et Studentes suscipi deberent, quia ipsi Jejunant plurimum; patuit Illustrissime Dne Præsul! ex Occasione inquisitionis ordina(tio)ni Illtis. Vtræ., nosmet haud opposuisse et prælaudatum Clericum reipsa non ob violatam Jejunii legem (:a qua ut infirmus dispensatus fuerat:) sed ex rancore tantum per Rmum. Dnum. Rectorem accusatum fuisse quam cum Conscolaribus Clericis optime notam fuerit ipsa humanitate sic postulante non potuerunt non ægre ferre, honestissimum Fratrem non nisi propter rancorem Rectoris excludi, ideoque gratiæ et beneficio renunciare maluerunt, quam cum honoris diminutione participio reddi.

Profecto Illme Dne Præsul! toto hoc anno in perditione fuimus, a qua nos solus Deus liberavit hucdum, sed quis nos in via perditionis constituit. Utinam turpi præfati Canonici cum nepte conversationi obex positus fuisset, quia ab octo annis tamen poni poterat. Nunc non esset opus Clero Juniori silentium imponere, quominus scripto aut Verbis propalaret, quæ Universo oppido et toti Diœcesi nota sunt. — Pro animabus notris et pro avertenda a Clero Juniori Ignominia quærulati sumus, et quærulamur, Coram Illustritate Vtra. et V. Consistorio, si propterea puniemur, perferemus, si dimittemur ibimus, nam resistere nolumus, ibimus et Coram Universa Patria tristem Seminarii sortem deflebimus, et quis tunc lacrymis nostris obicem ponet?!! Non Illtem Vtram præscribentes rogavimus, ut a Rmo. Dno Rectore sine mora liberemur, sed quia in jure audivimus petitionem in suplici libello clare exprimendam esse ut pateat, quid suplicantes velint, quod autem petiimus minimum est omnium quæ his in adjunctis postulari possunt.

Quapropter siquidem amplius cum isto Rmo. Dno. Rectore Canonico esse non possimus et V. Consistorium adhuc rogamus, et eundem sine mora amovere dignentur amplius Vero Illtem. Vtram. in hoc obiecto præcibus nostris, haud defatigabimus, sed Coram Excelso R. Gubernio, et Necessitate exigente, etiam Coram Sua Majestate Sacrasissima quærulabimur; Simul etiam cetera horrenda quæ de nepte præfati Cononici audiuntur inquirenda et pro demerito rite punienda exposcituri, — Rmus Rector dein et neptis viderint quomodo ignominiam perferre poterunt. — In reliquo filiali cum devotione persistimus

Illustritatis Vestræ et V. Consistorii.

Obsequentissimi
DIOECESEOS FOGARASIENSIS
Alumni 45.

Ad
Jllustrissimum ac Reverendissimum Dnum.
Ioannem Lemény
Episcopum Fogarasiensem ac Venerabile Consistorium Dominos
singulariter Colendissimos.
intus Scriptorum
humillimae præces

Reverendissime Domine Præposite Noster Vicarie!
Domine in Xto. Frater Colendissime!

Fatalis sane abusus alumnorum Cleri Diœceseos huiusce nostræ Iunioris, quo mandato nostro positivo Eppali., nonnulli quoad pedum lotionem designati, plures horum vestigia secuti, paternis nostris monitis obsequi noluerunt, quare notam non sibi solum, sed toti Clero inusserunt indelebilem. — Postquam satis diu eorum resipiscentiam expectavimus, nec tamen lætari sub ea potuimus, sed malum in dies serpere advertimus, ad medendum Comuni malo, toti disciplinæ extrema minanti, induxit Nos ad sententiam huicce advolutam in eosdem pronunciandam.

Quam Rmæ Vtræ Dominationi qua Vicario Nostro Generali Unoque Lycei Prodirectori hisce publicandam iisdem Cum omni Auctoritate & serio effectuandam Comittimus. — Paterne manemus

Blasii die 23-a Iunii '843.
R(everendissi)mæ Dnonis Vtræ. Addictissimus in Xto. Frater
EPPUS IOANNES m. p.

Deliberatum Episcopi.

Inaudita in instituto educatorio & quod plus est in Seminario Cleri Iunioris, ubi ad Statum Clericalem præparantur Audacia qua 10 (decem) Theologi quartum JamAnnum emensi, & duo Vice Ductores ex eo, quod Unum Conscholarem Iosephum Körösi e numero ad pedum lotionem denominatorum exmiserimus in obversum positivi nostri mandati se pedum lotioni sistere recusarunt, imo sub ipso Sacro per Diaconum et Rmum Rectorem ut obsequerentur admoniti, restiterunt, eos tamquam Eppo suo inobedientes instantanea dimissione dignos effecit, — pro paterna tamen in eos propensione sententiam differendam eo fine duximus, ut si fors resipiscerent iis saltem, qui aliorum consilio in perversitatem seducti sunt, veniam largiremur.

Verum eventus conprobavit nec Iuvenili præcipitantia, sed obstenata malitia infaustum hocce eosdemque Consilium inivisse, in locum etiam ut errorem recognoscendo veniam petiissent, suam culpam in Rectoris cum iisdem agendi rationem detorquere non formidarunt, talibus cum expressionibus lacessendo, quibus etiam si omnes Calumniæ in eundem conglomeratæ veritati inniterentur alumnis Rectorem qua subordinatis efficere integrum non erat.

Quæ, haud sine gravi animi dolore percipiendo sub 13-a Maji in persona eos accessimus, Intimatum scriptotenus datum perlegi curavimus, exposuimusque, & ex emendanda emendaturos spopondimus — Unicum stricte injungendo, ut rem scripto non propalarent, et hoc quidem eo fine ut re intra parietes domesticos manente, ipsos a via perditionis revocando castigando emendare valeamus, quid profecimus? Constitutum a nobis pleno jure instituti superiorem se pro Rectore non agnituros declararunt prout ab eo tempore acephali vixerunt. Omni momento eliminandi, quo tumultuosam hanc agendi rationem prosecuti sunt.

Cum tamen intelligeremus eosdem ad Excellentissimum Comitem Gu-

bernatorem Regium recurisse in patientia pertulimus omnia, sperantes ut Comissio ordinetur, quæ videret mali fomitem et convinceretur de temerario ausu. — Interea eiusdem Excellentissimi sub 6-a Iunii A. C. Nro. 554 præsidiali emanatas aestimatissimas venerati sumus literas, quibus suplicem libellum ad se per 42. alumnos huius Seminarii subscriptum una cum provocatis eo fine gratiose transmittere dignabatur, ut si quæ fundata conperiremus tamquam ad activitatem nostram spectantia emendaremus, — quod nos et facturos in intimato promiseramus. & facere parati sumus.

Cum tamen intimato Nostro obsequi nulla ratione voluerint & statum indigne denigrare subscripti haud formidaverint — duodecim ad pedum lotionem denominatos tamquam Eppi Mandato ex iteratis monitis resistentes ex Albo Cleri pro deletis pronunciamus.

Præsbiter resistens suspensionem ab officio incurrit, quid de necdum Præsbitero sperare possumus? reliquos subscribentes eo vero maxime quod in obversum paterni intimati in locum ut finem et exitum eadem expectarent horrenda subscripserint, de quibus convicti non fuerunt, demtis iis qui revocarunt, et si incautos subscripsisse fassi sunt tamquam Spiritu Sto destitutos ad alium Statum amplectendum inviamus, — In specie etiam pro dimissis declaramus: Bran Petrum, Coltor Iosephum, Coltsar Ioannem. Porutz Samuelem, Vestemian Antonium, tertii Anni Theologos; Gerendi Iosephum, German Gregorium, Major Basilium, 2-i anni Axente Ioannem, Erdeli Basilium. Groze Ioannem 1-mi Anni Theologos, ut pote in informatione superiorum domus inobedientes, refractarios aliorum seductores, sine facultate exeuntes et scandalosos.

Datum in Consistorio Ntro Eppali
Blasii die 23-a Iunii '843. EPPUS IOANNES.

Protestatio Professorum 1-a

Venerabile Consistorium!

Fatali hesterno eventu, cui ansam dedit injusta, & plusquam barbara, triginta & novem præstantissimos auditores Theologiæ non tantum Seminario sed etiam e territorio Dominii Balasfalvensis innocentes eliminans Episcopalis Sentenia — perterriti injuriis nefandis, quas Clerici pati coguntur, ab iisdem ipsis, a quibus defensionem jure merito postulare quæunt, extreme perculsi scandalo horrendo, per ipsum Eppum & Rectorem Seminarii hesterno die Dnico causato, summe afflicti infra scripti Professores nomine Diœces os & Nationis, cuius Filii Curæ Nostræ concrediti sunt cuiusque salutem opera sceleratorum; quorumque nunc in periculo versantem pro viribus defendere sanctissime obstringimur officio petimus a V. Consistorio et solenniter postulamus.

Ut cum Sententia præattacta contemta omni forma Iuridica dictata sit per Eppum contra 39 Clericos *iudicio omnium honestorum hominum inocentes*, cum magno triumpho jam famosæ meretricis et Basilii Racz Rectoris. viri omnium bonorum illum noscentium iuditio perversissimi tamquam interna et externa forma destituta a iustitia alienissima moralitati ac Religioni

propediosa Clero junlori non minus quam seniori ignominiosa eadem solennitate, qua publicata fuerat invalida, irrita, & nulla declaretur; cassetur. annihiletur, Clerici vero eliminati inocentes solenniter declarentur & Albo Cleri, cui per Eppum Consistorium & Professores nunc Diœceseos *meritissime adscripti fuerant* & quo per Eppum arbitrarie sine magna Diœcesis infamia nunquam deleri possunt, nunc quoque ad scriptos esse, publice testatum fiat, e contra vero Raçz Basilius e Seminario pulsus declaretur, quia Illmus Dnus Eppus summum Crimen comisit etiam tunc, dum illum Rectorem seminarii pleno jure constituit, cum illum incestuosum, adulterum, ac scandalosum esse optime sciverit, ideoque non nisi sub conditione pellendæ meretricis eundem Rectorem constituit, quantove magis auxerit crimen cum eidem ipsi Canonico Rectori cum infamia totius Cleri triumphum, cuius reatus participes semet reddiderunt ipsi etiam Rmi Canonici, quia sciverunt eundem Canonicum perversum esse, id quod nobis etiam infra scriptis toties quoties testati sunt, proinde non tantum e rationali a Divino Officio, sed etiam propter juramentum, quod Clero solenniter promiserunt, impedire et potuissent, & debuissent, attamen neque impediverunt, quominus constituatur, neque postea egerunt, ut qua scandalosus instantane, amoveatur. Rmi. Dni, Canonici, qua Consistoriales Causam. Clericorum, in qua de Crimine Sermo erat v. Constorio. exhibitam tunc primum non solum Illmo. Dno. Eppo. permittere, sed tamquam ad Consistorium pertinentem discutere, et siquidem res moram haud patiebatur decidere debuissent, tunc non emanasset infamis hæc Sententia cuius nullitatem post publicationem et factam(?) executionem, ipse etiam Ilmus. Dnus. Eppus et V. Capitulum facto negaverunt, quia V. Capitulum Clericos jam eliminatos primo ad pacem cum Eppo ineundam solicitavit. postea amorem et gratiam Eppalem. medio duorum Canonicorum policitu est, jam si juste eliminati sunt, non sunt digni, amore et gratia, si vero digni sunt injuste eliminati sunt, si juste ex Alvo Cleri deleti sunt, cum Rm. Dni. Canonici, seu Comissarii a Capitulo missi illos ad pacem sub conditionibus ineundam requisiverunt? palam est igitur Rmos Dnos Canonicos, Officium suum aut ignorasse, aut consulto neglexisse, cum causam ad Consistorium pertinentem discutere, atque Consistorialiter determinare neglexere, si enim minores causas discutiunt, cur non etiam majores? Si pauperiores Eclesiasticos punire audent, cur non etiam potentiores. *Si potentes timent, cur non valedicunt muneri, cui impares sunt?* unde sponte fluit propter omnes injurias Clero Iuniori illatas propter informem et injustam illam Sententiam propter Cominationem per Rectorem et Demetrium Laday Præfectum Studiorum publicatam, vi cuius omnes Clerici eodem ad huc die per Satrapas et Hajdones non tantum e Seminario sed etiam e Territorio Dominii Balasfalvensis expellendi erant, imo Præfectus Dominii etiam Iobagiones contra illos Concitatum iri spopondit, propter actum Potentiosum, hesterno die per Rectorem in obversum legum patriarum Humanitatis et religionis Christianæ, cum summo populi Ursi Scandalo, Commissum, propter Rectoris temeritatem, qua Clericos ad res suas a prædatoribus liberandas e templo-exeuntes latrones Compellare ausus est his verbis: *Ecce Veniunt Latrones e Templo,* non tantum Eppum, sed etiam Canonicos, coram Clero et Sacratissima Majestate tanto magis responsabiles fore,

quanto suspicio gravissima sit, quosdam Canonicos, qui aperte causam in Consistorio — dijudicare noluerunt, occulte ad illam Sententiam consarcinandam contulisse et cooperatos esse.

Quapropter iterum iterumque contra omnes illegalitates, quæ huiusque contigerunt, et contra omnes, quæ dehinc contingere possunt, et eiusmodi injusta et informi Sententia nomine. et Nro. Cleri absentis protestamur, quum Religio et Moralitas, in maximum periculum adducta sit, et prout nos erga religionem et Moralitatem indifferentes esse non possumus, ita neque Clerum qui inscius horum Criminum et malorum abest cum ad rei cognitionem deventurus est, indifferentem haud fore intime persvasi sumus. Qui enim non pro religione et Moralitate est, hostis eiusdem Merito Censeri debet, Clerus vero propter religionem et Moralitatem unice vivit, imo etiam hoc candide fatemur quod Vi depositi juramenti Religionem et Moralitatem, honorem Cleri, et opressos Clericos, si necesse fuerit etiam usque ad thronum Smæ suæ Majestatis pro viribus defensuri sumus.

In reliquo distincta Veneratione manemus.

Nicolaus Mark
Simeon Barnutiu
Iosephus Pap
Demetrius Boer
Basilius Pap
Andreas Pap
Gregorius Elekes
Ioannes Fekete
Gregorius Moldvai

Ad
Venerabile Consistorium
Dioeceseos Fogarasiensis

Conditiones pacis

Triginta novem infra scripti Auditores S. S. Theologiæ passi sumus quod nunquam Clericos passos fuisse auditum est, nobis scilicet datum est Scandalum, et nobis data est et poena immerentibus, dictata est nobis inocentibus Sententia ipsam etiam Diœcesim infamia notans nocentibus vero per ipsam hanc Sententiam triumphus est tacite adjudicatus paratusque Minatus est Nobis Rmus Dnus Rector et admodum R. D. Turk Archivarius V; Consistorii nos nisi ad Vesperam usque e Seminario exierimus, non tantum ex Oppido sed etiam e territorio Blasiensis Dominii, per hajdones pulsum iri, quid plus Præfectus Dominii dixit a se Colonos etiam adversus clerum Iuniorem excitandos & adducendos. Rmus. Dnus. Rector Ratz, dum Clerus Iunior sacro interesset, die Domini — executionem agressus est, falsa Clavi januas Dormitorii aperiens, & per servos Seminarii Lectisternia, aliasque etiam proprias Vestes per fenestram ejici curavit. En Religionem Rectoris? En cultum diei Dominico Dnoque ipsi per eundem D. exhibitum! quod plus Rmus. Dnus. Rector Clericos suas res contra prædones a Rectore missos defendendas, e templo exeuntes latrones nominare ausus est exclamans: ***Ecce Veniunt Latrones***, quis vero nomine latronis sit merito conpellandus, similique nota afficiendus? An Clerici in templo orantes? et ad has res deferendas exeuntes, aut vero Rector qui Cultu Sacro huic diei competenti Seminarioque: Sanctitate violata Clerum prostituit, judicent alii, qui nunc

vivunt mortales judicet posteritas. — Impediti sumus a Studiis et Examine subeundo a qua nemo præter suam Mttem. ssam. & Excelsum R. Gubernium legittime impediri poterat, Substractus est nobis victus, atque ad flebilem illum, ne dicamus probrosum Statum deducti sumus, ut de elemosina a Rmis petenda cogitaverimus, quamdiu honorem externum injusta Sententia nobis ademptum vindicaremus: Etsi istiusmodi graves Injurias in pace pertulerimus, neminique ullam Unquam injuriam, aut minati sumus, aut intulerimus; nihilo minus Rmus. Dnus. Rector, et Rmus, D. Simeon Fülep Professor Theologiæ Moralis & Pastoralis, contra nos ceu latrones se muniverunt Sclopetis et Custodibus, nos vero protestamur quod nunquam contra Vitam aut opes alicujus consureximus neque voluimus, neque volemus unquam, sed tantum contra injurias, et Scandalum per alios nobis datum, coram legittima auctoritate conquesti sumus, quam admodum hoc tam scriptis nostris quam cum omnium bonorum testimonio docere semper parati sumus.

Sed quid innumeras sane injurias ultro recensemus. Cicius profecto nos dictæ lacrymæ deficient, quam causa dolorum deficiat cordibus nostris: per vulnera impressorum, quæ nonnisi ætas alleviare fortasse ast resanare vel delere certe non poterit. Memores tamen Mandati Divini ad pacem amplectendam nos promtos paratosque exhibemus, pacem enim semper coluimus, ac desideravimus, & quo tempore nobis per Rectorem erepta nil nisi pacem quæsivimus, cum vero pacem nonnisi honori Cleri Iunioris æque ac Senioris, in persona nostri prostituti, nec non Seminarii per Actum potentiarium violati conformiter amplecti nobis liceat, requisiti ad pacem, audemus sequentes ponere Conditiones — quibus si satisfactum fuerit, ulterius coram altioribus instantiis haud quærulabimur, si vero non defferetur eo in casu legaliter jam interposito recursu insistemus, conditiones sunt sequentes:

1-o Sententia 23-a Iunii ac. per Rmum Dnum V(icarium) Generalem & Lycei pro-Directorem publicata, tamquam omnium honestorum hominum juditio, injusta, qua non tantum Clericis, sed et Diœcesi ipsi nota infamiæ. injusta et eadem solennitate qua publicata fuit revocetur tamquam irrita, Cassetur, anihiletur & Clerici expressis verbis innocentes solenniter declarentur.

2-o. Rmus Dnus Rector sine mora e Seminario amoveatur.

3. Reddatur Clerus Iunior securus Scriptotenus quod neque absoluti jam ab aquirendis et obtinendis Parochiis aliisque Stationibus, dexteritati comensuratis, neque cœteri. a continuandis studiis Theologicis ullo modo, ulloque sub respectu vexabuntur.

Plura etiam jure merito postulare possemus, quibus tamen desiderio pacis supersedemus.

Blasii die 27-a Iuny 1843o.

ALUMNI DIŒCESSOS
FOGARASIENSIS
39.

Recursus ad Gubernium

Excellentissime a Illustrissime Comes, et Gubernator Regie!
Domine ac Patrone, nobis Gratiosissime!
Singulari Veneratione Colendissime !!

Religio imprimis, et moralitas tam incolarum huius oppidi, quam Scholasticæ Iuventutis, per inmoralem Rmi. Dni et Canonici nunc Rectoris Seminarii Blasiensis Basilii Racz, cum sua nepte Conversationem in periculum adducta, coegit alumnos huius Seminarii flebilem Seminarii Statum in Supplici libello sub *A* Illustrissimo Dno. Eppo. et V. Consistorio serio ob· oculos ponere et postulare, ut viro tali fama notato, suoque exemplo sepeliendæ moralitati cooperante amoto, alter constitueretur Rector vix mansvetus, et intemeratæ famæ; ad quam petitionem cum nihil ab Illmo Dno. obtineremus, præces sub *B* innovavimus quibus lectis Illmus Dnus Præsul medio duorum Clericorum reliquos omnes a petitione recedere jussit, poste — a semet in persona ad Clericos venturum promittere dignatus est, quemadmodum etiam advenit die 14 Maji, et admonitione sub *C*. perlecta omnibus silentium imponere dignatus est simul malo, si quod esset, medelam adlaturum spondens, præfatam admonitionem medio studiorum præfatis Clericis subscribendam exhibuit eliminationis poenam minatus omnibus quicunque non subscripserint, et hæc omnia scripto aut verbo propalare præsumserint et qui hanc subscriptionem prævidebamus pro retractione justissimarum præcum usurpatum iri, nullus Clericorum contra conscientiam subscribere ausus est, quin potius omnes Illmo Dno Præsuli rescribendum dixerunt sub *D* quod Clerici neque resisterint aliquando potestati neque nunc resistant, sed tantum pro Scandalo a multis annis Blasii cum publico moralitatis detrimento dominante tolendo publico accesserint, simul etiam ad id Illm Dnum Præsulem reflectentes rem superfluam, ac clericis nunc imponere silentium, cum hoc Scandalum toti oppido imo jam etiam Diœcesanis otum sit. Lectis hisce Reflexionibus Illmus Dnus Præsul iterum adhortatus est supplicantes ut a petitione recederent et diversis Exemplis adductis persvadere conabatur, quodsi etiam ad Excelsum R. Gubernium recurrerint, ut tamen obtenturos esse, Physices professoris exemplo adducto, qui ante 14. circiter annos per eundem Dominum Canonicum Basilium Racz tunc quoque Rectorem percussus ex Refectorio ejectus recurrit ad Excelsum R. Gubernium ast tantum abest ut aliquid obtinuisset ut potius ad miseram parochiam dimissus fuerit dicebat Illmus. Dnus. ejiciens, quod quærelæ curam Clericorum undecunque tamen ad suam Illtm. remitterentur.

Dici nequit Excell: Comes, et Gubernator Regie! quantopere Scandalum in hocce oppido, et Iuventute Scholastica, debilitandum et corrumpendum, cum neque Illmus Dnus Præsul, neque Capitulum aut Consistorium de eodem tollendo hucdum cogitaverint, apromissis quidem eandem Imus Dnus Præsul sub *C* quod malo medelam adlaturus sit, tum majorem in modum rogamus Excellentiam Vtram, hanc dedignaretur æqui bonique consulere, si candide queruerimus quam digna medela ab eius modi promisso expectari possit; nam Illmo Dno Præsuli isthoc malum ab 8 annis notum attamen non emendavit, coram pluribus dixit, Clericum, qui neptem præfati Canonici ducturus esset, a se nunquam sacerdotem ordinatum iri, et tamen

cum dedecore Cleri dispensationem pro quopiam Clerico a sede apostolico petere non dubitavit. Rogarunt et qærulati sunt Clerici anno etiam priori, ut multi defectus emendarentur, quod ciborum præparationem et munditiem, et tamen non sunt emendati usque in hodiernum diem, quin potius cubile infirmi destinatum adeo inmundum est, — ut non modo infirmi, sed ne sani quidem, ne dicamus habitare, sed nec commorare quidem longius sine periculo sanitatis, in eodem possint præteritis, ut ipse Illmus Dnus Præsul coram viro spectato testatus fuerit: *suis bubulcis* meliores præberi cibos quam Clericis, quidam Professores hujates anno præterito in authumno rogarunt Illmum Dnum Præsulem et V. Capitulum ne dehinc omnes Ideotæ et etiam perditi ad Sacerdotium suscipiantur, cum sint sufficientes Scolas absolventes et honesti at tantum abest ut præces eorum auditæ fuissent, ut potius Imus Dmnus Præsul 18-a Martii adstantibus pro condeclaratione Canonicis in templo Curiali ordinaverit *Demetrium Popp* furem convictum et confessum, qui a defuncto Canonico *Ioanne Nemes* Contractum 300 Rses. surripuerat, quem postea in ignem projecif ut ipse coram Comissione confessus est; opera tum vero Comissionis coram Illmo. Dno. & V. Capitulo postea perlectum fuit, quo non obstante præfatus agentibus patronis ad Theologiam moralem susceptus est: alterum item nomine *Danielem* Moldovan insignem vagatorem et etiam percussorem et quidem pro tali parochia, quam aliquot Clerici frustra petierunt, a quibus patet quantum a promissis Illmi. Dni. Præsulis expectare liceat.

Quæ omnia ut plurima prætereamus cum omnibus Balasfalvensibus, et bonis moribus periculosissima sint, Excellentiam vtram. ceu Communem Patriæ Patrem summa cum fiducia audemus accedere, demissis præcibus orantes, quatenus Religionem et Moralitatem per eiusmodi scandala apud nos periclitantem, præpotenti patrocinio complecti ac defendere, Ilmum vero Præsulem efficaciter permovere dignaretur, ne hinc processus imprimantur in quibus ratio peritionis subversatur, qualis fuit processus Rmi. Rectoris 1836 contra nominis sui infamatores inchoatus. Quin potius eius modi processus terminentur ut deprehensi puniantur. Coeterum hanc nostram nonminus quam publici coram magnæ sapientiæ Excellentiæ Vtræ et paternæ etiam erga Cleri nostri salutem et emolumentum solicitudini comittentes in profundissima Veneratione emorimur.

Excellentiæ Vtræ

Obsequentissimi Servi
Clerus Iunior
DIŒCESEOS FOGARASIENSIS.

E

Ad
Excellentissimum ac Illustrissimum Comitem
IOSEPHUM TELEKI DE SZÉK
Gubernatorem R. per M. Principatum Tran(sylva)niæ p(ar)tesque
eidem adnexas &. &. &.
Dominum Singulari venerationis cultu colendissimum
Intus Scriptorum
humillimæ præces

Notă. In monografia *„Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu"* Bucureşti 1924 d. G. Bogdan-Duică semnalează la pag. 65—66 lipsa actelor, cu ajutorul cărora s'ar putea lămuri deplin peripeţiile procesului dintre episcopul Leményi şi seminariştii din Blaj. In arhiva epitropească a bisericii gr. catolice din Abrud s'au păstrat câteva còpii, cari par a fi fost scrise de însuş Bărnuţiu cu intenţia de a le anexa vre-unui memoriu al său. Dl epitrop, advocatul Dr. Laurenţiu Pop a binevoit a ni le pune la dispoziţie spre publicare. Ele dau lămuriri cu privire la fazele iniţiale ale conflictului dintre seminarişti şi episcop, împotriva căruia păşesc cu atâta hotărâre profesorii nu numai spre a lua în apărare pe „fiii naţiunii", pentru „un arţag copilăresc", cum caracterizează Bariţiu (Părţi alese din istoria Transilvaniei vol. I. p. 638) începutul conflictului, ci mai ales cu scop de a dărâma un regim odios. Ameninţarea, că vor apela până la curtea împărătească din Viena, nu a fost o vorbă deşartă. Bărnuţiu, autorul memoriului către împărat (cf. G. B.-Duică pag. 224—237), nu era omul care să ameninţe spre a se opri la calea jumătate. Bariţiu deşi avea la îndemână — cum spune însuş — peste *20 acte oficiale* din dosarul acestui proces, a publicat în suplimentul volumului I. p. 755—763 numai actele finale, pe care canonicul Const. Alutan preşedinte ad hoc al Consistorului din Blaj le-a comunicat clerului prin circulara din 14. V. 1846.

I. LUPAŞ.

Episcopul Ioan Leményi şi Gregoriu Moldvai

(1845)

(Două documente)

Notiţă.

Publicând o carte despre Simion Bărnuţiu am discutat procesul acestuia cu episcopul său.

Episcopul a fost un vinovat pe care nicio istoriografie, nici maghiară, nici confesională, nu-l va mântui de vinovăţiile sale diverse.

Ce rea şi abusivă i-a fost administraţia averilor episcopiei, reese şi din cele două documente aflate în colecţia lui Rosenfeld (Bibl. Bruckenthal). Întâiul document arată socotelile oficiale. reclamate de opinia publică; al doilea cuprinde comentarul lui Gr. Moldvai, tovarăş de idei şi de luptă al lui S. Bărnuţiu.

G. BOGDAN-DUICĂ.

Conspectus

Exhibens fontes proventuum V. Cleri G. C. Fogarasiensis tam antiquos per Exmum quondam Eppum Ioannem Babb fundatos quam recentiores e posthuma Fundatoris massa productos, una et interusuria de his fontibus annue competentia.

Position.	Capitalia antiqua seu per Fundatorem vita durante elocata.	Capitala in m. e. computata Rf.	xr.	Interusuria annue compet. in m. c. Rf.	xr.
1	Capitalia quinque ad Cassam Status debitorum elocata et per sortitionem ad pedem conventionalem elevata a 5 prc.	40000	—	2000	—
2	dto quatuor 29220 Rf. W. seu 11688 f. m. c. a $2^1/_2$ pc. 202 f. 11 xr.				
3	dto unum 660 dto seu 264 f. m. c. a $2^1/_4$ dto 5 f. $52^4/_5$ xr.				
4	dto unum 71118 dto seu 28447 f. 12 x, m. c. a 2 dto 569 f.				
	Summa 100999 dto seu 40399 f. 12 x. dto 867 f. $4^4/_5$ xr.	40399	12	867	$4^4/_5$
5	dto ad Cassam Provinciæ elocata in m. c. a 6 pc.	95452	40	5727	9
6	dto dto dto in W. 268079 f. 8 x a 6 pc. efficientia in m. c.	107231	$39^1/_5$	6433	54
7	dto prius apud privatos per Fundatorem elocata dein ad Cassam Provinciæ elocata in W. 33785 f. a 6 pc. efficientia in m. c.	13514	—	810	50
8	dto prius apud privatos dein ad Cassam Provinciæ elocata in m. c. a 6 pc.	8962	—	537	36
9	dto per privatos ad Causas pias oblata et per Fundatorem ad Cassam Provinciæ locata in W. 64470 f. a 6 pc. efficientia in m. c.	25786	—	1547	$16^4/_5$
10	dto ad Cassam parsimonialem Cibiniensem per R. Gubernium e residua Fundatoris massa enata usque dum ad Capitale 1000 assurgerent per interusuria Capitali accrescentia.	710	34		
	Summa Capitalium a Fundatore elocatorum et censuum inde competentium	332056	$5^1/_5$	17923	$50^3/_5$

		Rf.	xr.	Rf.	xr.
	Si ab hac summa subtrahantur Capitalia privatorum 25786 f. et census de his capitalibus competentes manent pure Babbiana	306270	$5^{1}/_{5}$	16376	$33^{3}/_{5}$
	Capitalia e posthuma Fundatoris massa enata				
	Nova Capitalia conflata sunt ex sequentibus positionibus:				
	1. E pecunia post mortem Fundatoris in parato inventa	36220	12		
	2. E minutiis per Rmum D. Theodorum Papp distractis docente pag. 5	120	$49^{3}/_{5}$		
	3. E Turcico, pecoribus, fæno, stramine per Rmum Filipan distractis docente pag. 21	5868	23		
	4. E Turcico per Illmum D. Eppum qua tunc temporis Ration. docente pag. 38	550	56		
	5. E Vino et Cremato per Rm. Krajnik doc. pag. 38	2566	—		
	6. E Faseolis, pisis, lentibus per Rm. Stojka dto	356	$39^{2}/_{5}$		
	Unde prodivit Summa	45693	—		
1	Ex his a 40000 f. emuntur obligationales a 5 p. c.	45100	—	2255	—
	1. Ergo e Summa 45693 remanent	5693	—		
	2. E Rationibus Rmi Kaján de 1831 super massa reliquiaria Babbiana ductis subtractis erog. remanent	4221	25		
	3. Ex iisdem Rationibus per Illmum Eppum ductis	114	$52^{4}/_{5}$		
	4. dto per Rm. Krajnik	83	$17^{3}/_{5}$		
	5. Ex Rationibus Illmi E. Eppi de 1832 super eadem massa ductis remanent	9446	$47^{3}/_{5}$		
	Ex his prodivit Summa	19559	23		
2	Ex his a 14900 f. emuntur obligationales a 4 p. c.	14900	—	569	—
	1. Remanent ex Summa 19559 f. 23 x.	4659	23		

	Rf.	xr.	Rf.	xr.
2. E Rationibus Rmi Ratz super eadem subs. 1833 ductis remanent	4515	$43^{1}/_{5}$		
suppleti ex aliis distractis rebus	824	$53^{3}/_{4}$		
prodivit Summa	10000	—		
Haec Summa elocata apud Illmum D. Eppum a 6 pc.	10000	—	600	—
Summa Capitalium et censuum e posthuma massa enatorum	70000	—	3424	—
Si his addantur Capitalia per Fundatorem elocata	332056	$5^{1}/_{2}$	17923	$30^{3}/_{5}$
prodivit Summa totalis	402056	$5^{1}/_{2}$	21347	$50^{3}/_{5}$
Observatio 1. In his Capitalibus continentur etiam Ecclesiæ Cathedralis Capitale 3000 fl. ab Eppo Major positum et per Exmum Babb suppletum				
Item Scholarum 3000 fl. dto dto				
In summa 6000 fl. W. seu 2400 fl. m. c. de quibus quotannis solvitur interusurium ex Cassa V. Cleri in 114 Rf. m. c.				
Observatio 2. Super substantia Babbiana ductæ sunt Rationes etiam 1834 sed remanentia ex üsdem obvia in 2136 f. 21 x. m. c. ad rationes V. Cleri translata				
Observatio 3. Interusuria de Capitalibus apud privatos elocatis, non obstantibus repetitis Illmi Eppi Ursionibus et C. Regüs desuper editis Decretis actu adhuc restantia efficiunt			38674	$28^{4}/_{5}$
Capitalia pro Templo Cathedrali et Scholis Blasiensibus a praehonorato Fundatore locata				
Porro ex munificentia optimi Fundatoris Exmi Ioannis Babb Templo etiam Cathedrali et Scholis hujatibus provisum habettur et quidem:				

		Rf.	xr.	Rf.	xr.
	A) Pro Templo Cathedrali:				
1	Capitale ad Cassam Status debitorum elocatum a $2^{1}/_{2}$ pc. 500 f. W. seu in m. c.	200	—	5	—
2	dto dto dto dto a $3^{1}/_{2}$ dto	600	—	38	30
3	dto ad Cassam Provinciæ massæ V. Cleri conjuctum a 6 pc.	1200	—	72	—
	Summa	2000	—	115	30
	B) Pro Scholis hujatibus:				
1	Capitale ad Cassam Provinciæ massæ V. Cleri conjunctum a 6 pc.	1200	—	72	—
2	dto dto separatim elocatum	800	—	48	—
	Summa	2000	—	120	—
	Cui si addatur Summa Templi Cathedralis	2000	—	115	30
	erit Summa utriusque	4000		235	30
	Si haec Summa addatur Summae Capitalium V. Cleri	102056	$5^{1}/_{5}$	21347	$50^{3}/_{5}$
	prodibit summa trium harum massarum	406056	$5^{1}/_{5}$	21783	$20^{3}/_{5}$
	Quia vero duo Ecclesiae et Scholarum a 1200 f. jam continentur in Summa V. Cleri, inde iisdem subtractis	2400	—	144	—
	manebit activus status substantiae Babbianae	403656	$5^{1}/_{5}$	21639	$20^{3}/_{5}$
	His addi possunt 1. Capitale Capitulum respiciens ideoque separatim a reliquis elocatum a 4 pc.	41000	—	1640	—
	2 Capitalia Typographiae Blasiensis partim Publico Fundo, partim privatis elocata a 2, $2^{1}/_{2}$, 5 et 6 elocata	11715	$51^{1}/_{5}$	451	$44^{2}/_{5}$
	Summa	52715	$51^{1}/_{5}$	2091	$44^{5}/_{5}$
	Summa summarum	456371	$56^{2}/_{5}$	23731	5

Collatis Rationibus revisum per
Commissionem Regiam
Balasfalvae die 15 Sept. 1845.

CAPITULUM BLASIENSE

Conspectus

Exhibens fontes e quibus proventus V. Seminarii Dioecesani Cleri junioris Blasiensis ordinarie percipiuntur, item Capitalium cum ad publicas Cassas, tum apud privatos elocatorum una et Censuum de iisdem Capitalibus annue competentium nec non restantiarum de Interusuriis nec dum solutis.

Position.	Fontes proventuum V. Seminarii Blesiensis	Capitalia in W.		Competentia annua in W.	
		Rf.	xr.	Rf.	xr.
1	Competentia annua de bonis Kutfalva et vi Contractus 1799 inter R. Cameram et Episcopum initi defixa in 24 cub. tritici, 6 org. lignorum et 3640 Rf. m. c. efficit			9100	—
2	Competentia e proventibus Typographiæ proveniens			600	—
3	Fundatio Regia pro novem alumnis in 1200 Rf. m. c. efficit			3000	—
	Capitalia ad Cassam publicam elocata.				
4	Capitalia tria ad Cassam Status debitorum elocata et per sortitionem ad pedem conventionalem elevata 15831 f. 40 xr. a $3\frac{1}{2}$ p. c.	39579	10	1385	$16\frac{1}{2}$
5	Capitalia tria ad Cassam Status debitorum 9000 f. m. c. a 4 p. c.	22500	—	900	—
6	dto. Octo ad Cassam Status debitorum elocata et sortem adhuc ex spectantia a $2\frac{1}{2}$ p. c.	26162	30	654	4
7	Capitalia quinque ad Cassam Status debitorum elocata a 2 p. c.	6300	—	126	—
8	dto. Duodecim in W. apud privatos elocata a 6 p. c.	29895	—	1793	42
9	Rectus arendarum apud Illmum D. Episcopum de annis quibus Templum exstructum	12500	—		
	Summa Capitalium et Interusur. univ. comp.	136936	40	17559	$2\frac{1}{2}$
10	Huc accedit pecunia parata in Cassa Seminarii actu reperibilis	72949	34		

		Rf.	xr.	Rf.	xr.
11	Item summa convictivæ in substantia defuncti Rectoris Rmi Arsenii Popovics desumenda.	3657	53½		
12	Ac tandem Interusuria apud privatos restantia.	7159	56		
	In summa, consistit hodierna Seminarii substantia in	220704	3½	17559	2½
	Restant autem sequentia interusuria				
	1. de Capitali 3120 apud Hæred. Sigism. Katona pro 13 annis, mensibus nullis a 6 p. c.	2433	26		
	2. de Capit 2500 apud Hæred. Ioan Bartsai pro 15 annis, mensibus 6 a 6 p. c.	2175	13		
	3. de Capit. 2500 apud Ill D. Ioan Bethlen pro 9 annis 8 mensibus a 6 p. c.	1462	30		
	4. de Capit. 2000 apud Ill. D. Franciscum Ugron pro 2 annis et 6 mensibus a 6 proc.	300	—		
	5. de Capit 1000 apud D. Carolum Balog pro 2 annis 7 mensibus a 6 proc.	144	—		
	6. de Capit. 2500 apud D. Daniel Eugenium pro 1 anno a 6 pc.	150	—		
	7. de Capit. 7500 apud D. Sam. Vajda pro 1 anno a 6 p. c.	450	—		
	8. de Capit. 500 apud Aloyziam Török pro 1 anno a 6 p. c.	30	—		
	9. de Capit. 50 apud Szőcs Iacobum pro 5 annis a 6 p. c.	15	—		
	Summa	7ı597	56 xr		
	Signatum Blasii 12 Sept. 1845.				
	Conceptus hic Generalis, combinatis Rationibus Seminarii ab anno 1830 usque 1845				
	revisus 15 Sept. 1845 per Commissionem Regiam				
	Capitulum Blasiense				

Cospectus

Exhribens fontes Proventuum Typographiae Seminarii Dioecesani una cum annuo censu Capitalium in Conv. Mon.

Position.	A. Capitalia illocata	Capitalia C. m.		annuus census C. m.	
		Rf.	xr.	Rf.	xr.
1	In Cassa Status duo Capit. 1. Mart. 1843 sorte extracta a 5 pc.	6000	—	240	—
2	dto dto 1. Capit. 1. Iul. 1832 sorte extracta a 5 pc.	1140	—	57	—
3	dto dto 6. Capit. sortitionem exspect. a 2 pc. 6000 f. w.	2400	—	48	—
4	dto dto 2. Capit. similia dto a $2\frac{1}{2}$ pc. 1700 f. w.	680	—	17	—
5	Apud Com. Dionys Bánfy a 6 pc. 2000 f. w	800	–	48	—
6	Apud Com. Ios. Bánfy a 6 pc. 1739 f. 8 x. w.	695	$51\frac{1}{5}$	41	$44\frac{2}{5}$
	Summa	11715	$51\frac{1}{5}$	451	44 /5
	B. Alii fontes sine censu.				
7	Libri impressi sumtibus Typographiæ				
8	Impressiones sumtibus aliorum quin proventus ex his determinari queant.				
	Status activus.				
1	In Capitalibus elocatis	11715	$51\frac{1}{5}$		
2	In Libris impressis, bonis et vendibilibus, in crudo valentibus in cm. circiter	32000	—		
3	In libris compactis, charta aliisque materialibus	134	17		
4	In restantiis pro distractis libris	738	$49\frac{1}{2}$		
5	In aere parato	1925	$14\frac{1}{5}$		
	Summa	46514	$21\frac{9}{10}$		
	Status passivus nullus.				
	Revisum et cum Rationibus priorum annorum usque ad præsens collatum per Commissionem Regiam. Balasfalvæ die 22 Septembris 1946.				

Conspectus

Exhibens statum Fundi deficientium Parochorum et Viduarum Papadiarum Dioecesis G. Cath. Fogarasiensis primo 20 Oct. 1838 Synodaliter in Congregatione V. et A. Diaconorum, occasione depositi Suae SSmae Majestati homagii, stabiliti, et ab eo tempore per beneficias Cleri majoris oblationes aucti et ad fructificandum elocati.

Position.	Perceptio	Perceptis in mon. conv. Rf	xr.	Perceptio summaria Rf.	xr.
1	Percepti a 20 Oct. 1838 usq. ultimam Nov. 1839 docentibus Rationibus	1147	40		
2	„ a 1 Nov. 1839 usq. ultimam S-bris 1840 dto dto	702	22		
3	„ a 1 Nov. 1840 usq. ultimam S-bris 1841 dto dto	1064	16		
4	„ a 1 Nov. 1841 usq. ultimam S-bris 1842 dto dto	1919	4		
5	„ a 1 Nov. 1842 usq. ultimam S-bris 1843 dto dto	765	36		
6	„ a 1 Nov. 1843 usq, ultimam S-bris 1844 dto dto	658	18		
7	„ a 1 Nov, 1844 usq ultimam Aug. 1845 dto dto	458	23		
	Summa Perceptionis usque præsentem diem	6715	39	6715	39
	NB. In rationibus 1838 et 1839 Ratiocinans plus posuit quam percepit, inde orta est differentia inter Conspectum et Tabellam 8 xris.				
	Elocatio				
	Preattactorum Capitalium et census annuus ab iisdem competens.				
1	Virtute Decreti Gubernialis de 6 Nov. 1839 ad Cassam Provinciæ elocantur erga 6 pc.	1400		84	
2	dto dto dto de 24 Apr. 1841 dto	1300		78	
3	dto dto dto de 28 Oct. 1842 dto	2100		226	
	Summa elocatorum Capitalium et Censuum	4800		288	

		Rf.	xr.	Rf.	xr.
	Erogatio.				
1	Ex eadem Substantia eroganiur in Salarium Petri Papp Somogyensis Parochi sub conditione percipiendi interusurii, ad dies vitæ de suo ad Cassam deficientium oblato Capitali 1000 fl. pro 1843	60	—		
2	dto dto dto pro 1844	60	—		
3	In expensas itinerarias occasione illocati Capitalis 1300	2	—		
4	dto 2100 fl.	13	30		
	in Summa	134	30		
	Hæc computata Summa elocationis prodit universa Erogationis Summa	4934	30		
	si itaque Summa Erogationis a Summa Perceptionis subtrahatur, manent adhuc in Cassa in parato	1781	9		
	Itaque				
	Status Activus Fundi Deficientium consistit:				
1	In Elocatio Capitalibus	4800	—		
2	In pecunia in cassa actu reperibili	1781	9		
3	In Interusuriis de elocatio Capitalibus necdum exolutis	638	—		
	Summa Status Activi	7219	9		

Revisum et combinatum Blasii die 19 Sept. 1845

per Commissionem Regiam

Conspectus

Perceptionum et Status Fundi Deficientium et Viduarum Diœcesani stabiliri Synodaliter conclusi a 20 Octobris 1838 ceu prima perceptionis die usque in præsentem diem e Rationibus super eo pro singulis annis concinnatis et per V. Consistorium revisis, deductus

Percipiebantur e Districtibus Archi-Diaconalibus et ab aliis privatis	ANNIS — IN MONETA CONVENTIONALI																Observationes
	1838		1839		1840		1841		1842		1843		1844		1845		
	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	
Blasiensi	-	—	14	nb.	17	—	13	—	12	—	13	—	13	—	14	—	nb pro 1838
Albo-Carolinensi	21	—	—	—	20	—	20	—	20	—	20	—	—	—	20	—	
M Bagoensi	12	—	—	—	14	—	14	—	—	—	13	24	—	—	-	—	
Kutfalvensi	—	—	16	56	—	—	—	—	11	—	—	—		-	—		
Elekesiensi	9	30	—	—	—	—	—	—	4	—	—		—	—	—	—	
Örményszékesiensi	—	—	13	30	11	—		—	12	24	12/12	24/24nb	—	—	—		nb superior pro 1841, inferior pro 1842
N Enyediensi	18		—	—	16	—	18	—	18	—	18	—	18	—	18	—	
Bisztraensi	50	—	—	—	27	—	25	—		—	-	—	—	—	—	—	
M. Ujvariensi	18	—	—	—	—	—	13	36	14	36	13	42	14	4	12	42	
M Benyensi	—	—	28	20	17	—	—	—	52	24nb	—	—	70	12+	30	12	nb pro 1840 et 41; + pro 1842 et 1843
Sövényfalvensi	8	8	—	—	4	48	6	24	8	24	6	48	7	—	7	24	
Radnothensi	—	—	—	—	—	—	20	nb.	18	36+	—	—		—	-		nb pro 1838 et 1839. + pro 1840 et 1841
Ebesfalvensi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	-	
Vajdakutensi	—	—	—	—	—	—	9	36nb	8	48	—	—	—	—	—	-	nb. pro 1838 et 1839
Görgényensi	—		34	40	85		35	—	33	—	33	—	30	—	26	—	
Thordensi	—	—	36	40nb	—	—	—	—	12	24	16	28	-	—	—	·	nb. e Thordensi et Böoënsi
Pocsagensi	16		—	—	—	—	25	16nb	—	—	—	—	—	—	—		nb. pro 1839 et pro 1840
Pagocsensi	13	—	—	—	14	—	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—	
Böoënsi	—	—	—	—	—	—		—	13	24nb	13	12	9	32	—	—	nb. hucdum cum Thordensi contuiit.
M. Ludosensi	13	—	—	..	11	—	9	—	8	48	9	20	10	20	11	20	

	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	
Claudiopolitano	—	—	30	—	30	—	24	—	24	—	24	—	22	—	24	—	
Egeresensi	—	—	6	40nb	4	—	8	20	10	—	8	—	—	—	—	—	nb, pro 1838
Marothlakensi	—	—	12	32nb	12	32	10	32	—	—	—	—	—	—	—	—	nb. pro 1838
Palatkaensi	18	—	—	—	12	32	11	20	8	26	6	24	—	—	—	—	
Katonaensi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
M. St. Mártonensi	13	20	—	—	18	—	16	—	15	24	17	12	16	40	14	48	
Merigyoensi	—	—	8	42	8	12	13	32	—	—	14/14	12 12nb	28	12+	—	—	nb. inferior pro 1842 | pro 1843 et 1844
Faragoensi	—	—	26	4	24	4	24	4	23	4	19	24	18	24	-	—	
Kolosiensi	—	—	16	24	-		—	—	—	--	—	—	—	—	-	—	
Bisztriciensi	—	—	20	—	18	-	17		7	20	8	—	7	40	—	—	
Milvaniensi	16	—	12	—	4		6	—	16	—	16	—	16	nb	16	+	nb + et ex. Vármezőensi
Gyulaensi	—	—	17	40	14	40	14	24	14	—	—	—	—	—	3	—	
Vármezőensi	-	-	—	—			6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Losárdiensi	19	-	—	—	17	—	16	24	—	—	6	—	—	—	—	—	
Dersiensi	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	
Széèkiensi	—		11	—	—	—	—	—	12	—	10	42	—	—	—	—	
Buzaensi	20	48	—	—	17	48	2	8	19	48	20	48	20	24	18	—	
Ormányensi	—	—	—	—	—	—	6	24	7	12	5	—	-	—	—	—	
Középfalvensi	9	—	5	nb	12	—	12	—	9	--	—	—	—	—	—	—	nb. restantia de 1838.
Bethleniensi	19	—	—	—	17	—	19	—	19	—	19	—	19	—	19	—	
Rettegiensi	11	—	—	—	11	—	11	—	11	30	10		11	—	10	40	
Katzkóensi	31	32	—	—	12	50	23	32	24	48	—	—	60	14nb	—	—	nb. pro 1842 et 1843
Szurdukiensi	—	—	—	—	-	—	5	36	—	—	—	—		—	—	—	
Váádensi	—	—	—	—	—	—	4	24	—	—	—	—	-	—	—	—	
Érmellékensi	20	—	—	—	13	—	15	—	15	—	—	—	28	nb	14	—	nb. pro 1842 et 1843
T. Szarvadiensi		—	15	12nb	17	24	16	24	17	—	15	8	15	48	16	12	nb. pro 1838

	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	
Ilyésfalvensi	8	24	—	—	6	24	15	—	16	—	15	—	16	—	16	—	
Nagy-Szegiensi	11	—	—	—	5	24	15/17	nb	13	—	16	—	—	—	10	—	nb pro 1839
Alsó-Varczensi	7	—	—	—	8		8	—	7		6	4	3	34	3	24	
Sámsondensi	12	20	11	40	—	—	10	—	10		10	—	10	—	9	20	
Brédensi	9	36	—	—	15	36	13	—	13	24	13	24	13	24	9	48	
Ippensi	14		—	—	12	—	14	—	14	—	—	—	—	—	24	nb	nb pro 1842 et 1843
Perecseniensi	13	40	14	—		—	-	—	—	—	—	—	14	—	14	—	
O. Láposensi	11	14	—	—	11	—	9	—	10	12	11	32	11	32	—	—	
Szamos-Ujváriensi	-	--	—	—	26	—	15	12	14	—	—	—	—	—	—	—	
Bábolnensi	—	—	—	—	8	—	7	—	8	—	7	—	7	—	—	—	
V. Hunyadensi	3	40	5	nb	7	12	7	12	7	12	6.	48	6	24	4	24	nb. restantia dc 1838
Csogmányensi	—	—	8	12nb	—	—	9	36	—	—	—	—	—	—	—	—	nb. pro anno 1838
Monostoriensi	—	—	—	—	—	—	10	nb	10	—	—	—	5	10	5	20	nb. Distr. 1840 erectus
N. Somkutiensi	—	—	—	—	-	-	13	48	—	—	—	—	—	—	—	—	
Aranyossiensi	14	20	-	—	12	40	11	40	8	8	11	4	—	—	—	—	
Gyergyoensi	—	—	—	—	—	-	—	—	-	—	—	—	—	—	—	-	
Háromszékiensi	-	—	—	—	-	—	19	nb	—	—	—	—	—	—	—	—	nb. pro tribus annis
Márusiensi	—	—	15	40nb	14	20	16	20	33	44	32	—	28	40	32	25	nb. pro 1838
Udvarhelyensi	—	-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	-	—	—	—	
Cibiniensi	—	—	—	—	—	—	33	12	34	36	36	—	35	—	—	—	
Mediensi	—	—	—	—	—	—	8	48	—	—	16	—	—	—	—	—	
Czikéénthaliensi	—	—	9	nb	5	28	13	40	14	4	14	20	12	38	—	—	nb. pro 1838
Szász Városiensi	15	-	—	—	13	—	15	—	14	—	14	—	14	—	13	—	
Vic. Sylvaniensi	40	—	—	—	40	—	65	20	51	40	40	—	-	—	—	—	
Vic. Haszégiensi	45	46	—	—	33	52	34	20	30	—	28	12	27	26	27	36	
Vic. Fogarasiensi	25	22	—	—	18	6	18	12	25	32	28	20	16	—	12	48	

	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	
Vic. Rodnensi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
A P. Relig. Ord. D. B. M.	6	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Ioanne Rusz Prof.	4	—	—	—	3		3	—	3	—	—	—	—	—	—	—	
Gregorio Moldvai Prof.	2	—	—	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—	1	—	
Demetrio Korojan	2	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—		—	—	—	
e Substantia Rmi. Gabrielis Sztójka	—	—	70	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
a Timotheo Cipariu	—	—	5	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	
a V. Diacono Lo'sard	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
ab. A. Diacono Bisztriciensi	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
a Par. Blasiensi	—	—	—	—	—	—	4	nb	—	—	—			—	—	—	nb. pro 1839 et 1840
ab V. A. D. Tasnád Szarvadensi	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
a Rmo. Basilio Rátz Canonico	—	—		—	—	—	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
a Nic. Dobrán Par. Várhegy. mulcta.	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	
e legato Rmi. Isidori Alpini	—	—	—	—	—		—	—	35	—	—	—	—	—	—	—	
Distr. Katzko et Bálv. Váralya restantia	—	—	—	—	—	—	—	—	5	12	—	—	—	—	—	—	
a Præ. Blasiensis Dominii Sam. Vajda	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	
a Par. Somogyensi suis sub conditionibus	—	—	—	—	—		—	—	1000	—	—	—	—	—	—	—	
a V. A. D. Kolos'iensi	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
a V. A. D. A. Varczensi	—	—	4	nb	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	nb. pro 1838 et 1839

	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr	Rf	xr
e Salario 38 V. et A Diaconarum pro 1839	—	—	.6	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—		—
a V A. D. N. Szeg. titulo restantiæ	.-		—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—
e mulcta Parochorum Distr. Cibiniensis	—	—	—		—			—	-	—	38	8	—	—		—
e mulcta Steph. Raduly	—	—	—	—		—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—
e mulcta Parochi Dersaniensis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		—	—	
Interus. de Cap. 1,400 pro 1840	—		—	—	—	—	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	601	40	545	52	702	22	1064	16	1010	4	765	36	658	18	458	23

Summa universa: 6,715 fl. 31 xr.

NB. In Rationibus 1838 et 1839. Ratiocinans 8. xr. plus posuit, quam percepit, inde orta est differentia inter Conspectum et Tabellam in 8. xr. m. c.

Revisum per Comissionem Regiam,
Balasfalvæ die 19 Septembris 1845.

Anno 1845.

Reflexiones

Ad Conspectus, qui exhibent fontes proventuum Venerabilis Cleri GCatholici Fogarasiensis per Capitulum Blasiense mense Septembrie 1845-i concinnatos et per Commissionem Regiam revisos, approbatos et typis vulgatos,

Reflexiones

Ad Conspectus , qui exhibent fontes proventuum Venerabilis Cleri G. Catholici Fogarasiensis, Seminarii, Scholarum Blasiensium, Ecclesiae Cathedralis Blasiensis, Deficientium, Parochorum, et Typographiae Seminarii per Capitulum Blasiense mense Septembri 1845-i concinnatos, et per Commissionem Regiam revisos, approbatos et typis vulgatos.

I. Reflexiones Generales.

a) Capitalia sive fontes proventuum item obvenientia de illis interusuria, serie horum Conspectuum indigitantur quidem, ast manipulatio incassatorum Interusuriorum, sive qualiter eadem Interusuria erogata sint, inde ab obitu Excellmi D. Fundatoris, alto silentio premitur, quum non tantum fontes et Annuae perceptiones, sed vel maxime factarum erogationum indigitatio documentata et vigentis eatenus manipulationis explanatio, publice desiderabatur; haec est anima rei, hic jacet lapis offensionis.

b) Ast etiam, ipsa Capitalia, seorsim essent indigitanda, adnexo ubique tempore elocationis, et Annuo procento, porro competentia annue percepte et restante, ut uno adspectu facile perspici possit, quantum quodvis Capitale fructificaverit, et a quibus Capitalibus restent interusuria. In impressis vero Conspectibus coguntur plura Capitalia, fortasse diversis temporibus elocata in unam summam, ita ut resciri nequeat, quod Capitale fructificaverit et quod non?

c) Non tantum Capitalia, secundum indigitatam rationem, sed etiam hypotheca cuiusvis Capitalis in provincia elocati, in Conspectu consignanda erat, ut hypothecæ revideri possint, et Capitalia Cleri periculo eximi.

d) Hi Conspectus proventuum sine Conspectibus erogationem non modo non aleviarunt, subversantes Cleri in substrato suspiciones, verum iam multo auxerunt, quum enim V. Capitulum obligationem negare nequeat, etiam ipsarum erogationum Conspectum exhibendi, pleno fluit aloco, V. Capitulum, præ metu judicii Cleri, hoc non præstitisse, — obligationem enim facto recognoscit, dum in conspectu fundi Deficientium etiam erogationi

spatium destinat. Itaque tantum solummodo præstare, i. e. solum Capitalia et obvenientia interusuria indigitare non significat rationes reddere.

e) V. Consistorium plenum Blasii a. 1844 mense Martio celebratum, inculcavit iuxta postulatum Cleri, V. Capitulo Blasiensi, quo sub sua responsione, singulas Cassas Cleri, Seminarii, Eccl. Cathedralis, Typographiæ etc. *ab origine deducat et imprimis a tempore obitus Excellmi D. Fundatoris Ioannis Bobb de perceptis et erogatis documentatas Rationes exhibeat;* igitur quam ob causam V. Capitulum hac occasione huic Cleri postulato minime satisfecit? nam qui quotidianas specificas ducit desinteresatas Rationes quandocumque provocatur, par erit Rationibus exhibendis.

f) Hocce Conclusum V. Consistorii pleni Celsissimo Primati notificatum fuit, quare igitur inde Commissioni Regæ postulato Cleri in substrato conformes datæ non fuerint Instructiones? et si impertitæ fuerint, quare executioni non sunt datæ?

g) Excelsa R. Commissio cuinam parti magis adhæserit, cuique opitulari voluerit, statim ab initio operis abunde monstravit, — se scilicet pure Episcopalem esse, siquidem ante inchoatum opus terrore complevit Diœcesim, circulando exaucto. rationem, partim etiam annihilationem partis Cleri oppositionalis, præterea ab Ordinariato Diœcesano per Diœcesim variæ crudeles minationes, uti incarcerationes, exilia etc. spargebantur, quo facto pars oppositia, eiusque incrementum ex toto deteritum et annihilatum fuit, — unde sponte sequitur, ne concipi quidem posse, ut a Commissione taliter procedente, et a Capitulo, velut in substrato, parte delata, tamquam duobus entibus interessatis, effectus desinteresatus promanet, quod ut clarius perspici possit, iuvat aliquot etiam speciales Reflexiones adferre.

II. Reflexiones Speciales.

A) *Quoad Conspectum Proventuum V. Cleri.*

1. Si conferatur Conspectus præsens cum protocollo rationum V. Cleri de 1842 per canonicum Stephanum Boer ducto, et per Capitulum reviso et approbato, evidens est: in Conspectu per Commissionem Regiam publicato, desiderari quatuor Capitalia ad Cassam Status elocata, np:

100 fl. c. m. a 5 pc. 1a Nov. 816 Nro 7255
1000 fl. c m. a 5 pc. 1a Sept. 817 Nro 196,657
2000 fl. c. m. a 5 pc. 7a Ian. 823 Nro 29287 et 36152
1000 fl. c. m. a 5 pc. 1a Nov. 826 Nro 78940.

Ista Capitalia reperiuntur in protocollo de 1842, sub positionibus 15, 16, 17 et 18, — quæ positiones e conspectu Regiæ Commissionis omnes exmissæ sunt, et in hocce conspectu sub

positione 1. 2. 3 4. nonnisi illa Capitalia adferuntur, quæ in protocollo Rationum Cleri de 1842 sub positione 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. et 11. consignata sunt; quare sunt exmissæ præattactæ quatuor positiones? quarum Capitalia neque summam Capitalium ad Cassam provinciæ illocatorum ingredi potuerunt teste protocollo de 1842 neque in massa posthuma contineri possunt, cum sint elocata longe ante mortem Fundatoris?

2. In protocollo rationum V. Cleri de 1842, per V. Capitulum reviso et approbato, post summariam recapitulationem omnium Capitalium V. Cleri fundum efficientium, sequens observatio legitur: *„Insuper docentibus 15 obligationalibus annis 1796, 1797, 1799 et 1802 sub variis datis et numeris illocabantur a 5, 4½, 4 procento ad Cassam publicam 71920 fl., quid cum his factum sit, non constat"* — summe desiderandum erat, ut Capitulum Blasiense, cui cura Capitalium Cleri incumbebat, declarasset in hocce Conspectu per R. Commissionem reviso, quid reipsa cum allata summa factum sit, quam elocatam fuisse, ipsum Capitulum recognoscit, verum hæc declaratio nullibi in Conspectu reperitur. Die 20 Sept. 1845 vocavit Illmus D. Eppus Gaganetz Professores in sui præsentiam, dixitque: „Vocavi D-Vestras, ut Capacitem quod illam summam 71920 florenos", sed Professores ostenderunt Illmo Dno Gaganetz, quod ipsemet in hocce objecto capacitatus non sit, quod apparet nunc etiam e Conspectu publicato, ubi nulla mentio fit præfatæ Summæ 71920 fl. quam Capitulum tamquam deperditam notat in suo protocollo de 1842.

3. Ad positionem 9am Conspectus reflectitur, necessariam fuisse ut privati Benefactores, nomine tenus indigitentur, ut publice sciatur, qui et in quem finem pias oblationes fecerint?

4. Positione 10ma Conspectus consignatur Capitale 710 fl. 34 x. cm. ad Cassam parsimonialem Cibiniensem elocatum, sed quia protocollo de 1842 docente, etiam ad Cassam parsimonialem Coronensem elocata sunt duo Capitalia in summa 395 fl. 51 x, cm. quare ista in Conspectu non invenitur? — fortasse translata est e Cassa Coronensi ad Cibiniensem? — si ita hoc notari debuisset — uti positione 6ta, 7a, 8a notantur *Capitalia quaedam prius apud privatos dein ad Cassam provinciae elocata.*

5. Quoad massam posthumam, ut Clerus de justa eiusdem pertractatione convincatur, deberet V. Capitulum producere *Inventarium legitime confectum omnium Articulorum massae reliquiariae* specifice descriptorum cum suo pretio distractionis, — tale Inventarium adhuc non produxit V. Capitulum et e Conspectu publicato videtur non habere eiusmodi Inventarium, si enim haberet, in eodem deberet fieri mentio etiam Utensilium argenteorum defuncti Ioannis Babb, quæ succesor Ioannes Lemény sibi reservavit sub condicione reluendi pretii æstimatitii; ast huius rei non meminit Conspectus Commissionis Regiæ in tali Inventario, id etiam notari debuisset, quantum in aureis, quantum in argento etc. reliquerit

defunctus Eppus et in specie quo titulo reservaverit V. Capitulum summam aureorum ad massam posthumam pertinentium? igitur in defectu eiusmodi Inventarii suspicio de infideliter tractata massa porro quoque perdurabit.

6. E Conspectu videtur, quod omnes DD. Capitulares fuerint distractores massæ reliquiariæ, ideo fors. V. Capitulum effugit ac intermittit satisfacere postulato Cleri de reddendis specificis et documentatis rationibus.

7. Quoad positionem 2dam massæ posthumæ, ubi Illmo D. Eppo Ioanni Lemény 10000 fl. elocati ponuntur, questio oritur, erga qualem securitatem seu hypothecam elocata sit tanta summa? persona enim Eppi ceu mortalis et secus etiam male solvens, securitatem non præbet, ad hypothecam vero bonorum Episcopalium Monasterii, aut Seminarii tantum Capitale elocari non potuit, quum Decreto Aulico de 15 Febr. 1787 No 1292 vetitum sit, quominus Antistites Ecclesiarum debitis onerent bona Ecclesiarum, quorum tantum usum fructuum non vero proprietatem habent — sed præter defectum securitatis, etiam dubium subversatur, an Eppus solverit quotannis interusuria huius Capitalis?

8 Docente Protocollo Rationum V. Cleri de 1841 et 1842 summa 18544 fl. 57$^{1}/_{5}$ xr. cm. hærebat in Cassa Cleri non elocata, huius summæ nulla mentio fit in Conspectu, an scilicet elocata sit ab eo tempore vel erogata in salaria respectivorum beneficiatorum cum interusuria non solvantur accurate aut quid cum hac summa factum sit?

9. Quoad observationem 3-am Conspectus reflectitur: quod pro sedanda publica opinione saltem ultimæ E. R. Gubernii et Illmi D. Eppi dispositiones intuitu incassationis a privatis Debitoribus interusuriorum de datis et Nris indigitandæ fuissent siquidem illi, qui scire possunt, dicant vix duas intra 13 annos a parte Eppi factas fuisse, in hoc objecto interpellationes, sed ab Illmo D Eppo velut male solvante et morosorum ante signano neque exspectari potest, ut in hoc negotio prout par esset versetur.

10. Considerata summa 38764 fl. 28$^{4}/_{5}$ xr. cm., qui cum magno Cleri damno apud morosos debitores solvendi restant; apparet necessitas, nomina morosorum cum hypothecis Capitalium et tempore elocationis et non solutionis Interusurii consignandi, non sicut fecit Commissio Regia in Conspectu, ubi nonnisi summam restantium Interusuriorum notavit, quum notare debuisset etiam debitores morosos sicut notavit in Conspectu proventuum Seminarii — quare debitores morosos Seminarii notavit et Cleri non notavit?

11. Etiam Calculus in hocce Conspectu adeo erroneus est ut vix credi possit huncce Conspectum a Commissione Regia revisum esse e. g positio 2, 3, 4, male saltem non cum debito rigore calculatæ sunt ita etiam in Calculo summæ posthumæ error occurrit, qui per omnes subsequas positiones propagatur.

12. Puncto 1o Testamenti Babbiani præter alia fit mentio etiam doliorum et copiæ vasorum, circulis ferreis maximam partem ligatorum et constituitum ut summa ex his coalescens ad fundum publicum elocatur; ast vero in Conspectu Commissionis hic articulus neque generaliter indigitatur, ut resciatur quantum hinc provenerit?

13. Puncto 2-do Testamenti Babbiani expresse determinatur, ut si Canonici munus docendi in Lyceo aut Seminario assumserint propter hocce fatigium accipiant e Cassa Cleri 200 fl. w. penes salarium Canonicale; iam vero Canonici, qui professores fuerunt, allatos 200 fl. non in W. sed in cm. e Cassa Cleri exceperunt: idcirco per hoc etiam non leve damnum illatum est, ideo necessaria est specificatio erogationum, ut Capitulum cogi possit ad restituendum id quod contra Testamentum ex Cassa Cleri exceperunt. quod facile ad 3346 fl. cm. exsurget.

14. Puncto 8vo Testamenti constituitur, ut si successor Eppus suppelectilia et utensilia in domo parochiali Claudiopolitana reperibilia voluerit in suum usum reservare solvat 500 fl. ad Cassam Cleris — quomodo huic puncto satisfactum sit, et ubi hæc pecunia reperiatur e conspectu non videtur?

B) *Quoad Proventus Ecclesiae Catedralis.*

Ecclesia Cathedralis Blasiensis præter Capitalia in Conspectu consignata, habet etiam alios fontes proventuum, qui in Conspectu non indigitantur, np: secundum punctum 13. Testamenti Babiani, decimas e vineis Monaræensibus et pretium Vineæ Csergediensis, quorum in Conspectu nulla mentio fit, pariter habet Ecclesia Cathedralis arendam nundinarum Blasiensium, quæ perinde e Conspectu exmittitur.

C) *Quoad Proventus Scholarum Blasiensium.*

Conspectus exhibet annuam competentiam Seminarii, sed annuam competentiam iuxta eundem Contractum Monasterio et Professoribus Scholarum Blasiensibus debentem non exponit et quare non? np ne Clerus calculet, quantum quotannis remanserit ad fundum Scolarum illocandum, sed non ilocatum. Est autem competentia Monas-terii et Professorum 2600 fl. c. m, quos Eppus qua Arendator bonorum Monasterialium pernatantia et 1800 fl. c. m. tamquam residuum e competentia arendatitia.

Quod Eppus ampliaverit templum Cathedrale per hoc a debito Scholis reddendo liberari nequit, quum iuxta sensum testamenti Babbiani puncto 12o et iuxta destinationem bonorum Monarterialium reparatio templi Cathedralis e massa Cleri et bonis Scholarum fieri haud conceditur.

Anno 1821 mense Octobri, item prius 1820, 17 Nov Nro 10360, E. 312. E. R. Gubernium commisit Ioanni Babb ut in

sequelam Altissimi Iussus Monasterio restituat supernatantiam bonorum Monasterialium, quod etiam prostitit et primo dedit Monasterio qua Capitale 16,666 fl 40 xr. postea vero 1000 fl. quod exemplo inservire potest, etiam prœsentem Eppum obligatum esse ad similes supernatantias, ad fundum Scholarum transponendas eo magis, quod etiam Eppus Maior teste Conspectu Regiæ Commissionis reliquerit Scholis 2000 fl. quamvis neque Monasterii neque Seminarii bona servaverit et plus ædificaverit pluresque ac fructuosiores Canonicas visitationes peregerit quam modernus Illmus *ab officio Iustitiae erga Scholas et ab Obsequio Regiis Mandatis debito dispensari queat*, nisi a la Erdelyi et Gaganetz, officia non nisi velut inferiores obligantia cogitentur.

D) *Quoad Conspectum Proventuum Seminarii Dioecesani.*

1. Ad Positionem 1am præter bonum *Kútfalva* habet Seminarium etiam alias portiones proprias in territorio Balasfalvensi, Szantsalensi et Türensi, etiam istæ portiones tamquam fontes proventuum indigitandæ fuissent et quare non sunt indigitatæ? ideo scilicet ne coram publico fateri cogantur DD. Capitulares pratum Türense ipsis Capitularibus consciis et permitentibus alienatum esse, quin aut Eppus aut Capitulum aliquem passum fecerit pro eiusdem revindicatione; hæc alienatio typis vulgata periculosa fuisset reduxisset enim Clero in memoriam Decretum Regium de 15 Febr. 1787 Nro 1292 quo prohibetur alienatio agrorum etc. Ecclesiæ item notissimum Pravilæ Canonem, quo Eppus et Hegumenus alienator agrorum Ecclesiæ vel Monasterii deponendus rialium persolvere debet; ex his virtute benigni Decreti Regii de 12 Sept. 1832. Nro Aulico 4119 st. 48 Guberniali vero 12214 tantum 9 ratæ systemisatæ sunt, per 200 fl. quotannis erogandæ, residua vero summa i. e. 800 fl. c. m. quotannis ad fundum Scholarum Blasiensium illocari jubentur, ut ex hoc fonte accrescat fundus Scholarum eousque, donec Testamenti Babbiani per Majestatem confirmati tenorem, omnes Professores Seminarii et Lycei e fundo Scholarum exsolvi possint et summa 1500 fl. per Ioannem Bobb huic fini ad interim destinata, tandem ad reliquum clerum redire possit.

Ast Eppus e summa post exsolutas ratas systemisatas, residua, iuxta Conspectum nihil elocasse videtur, quæ summa residua *ab initio Eppatus* Illmi D. Ioannis Lemény usque modo supra 10,000 fl. c m. ascendit, annua interusuria haud computando.

Porro, siquidem constet e Decretis Regiis, quod bona Monasterii non nisi titulo melioris administrationis data sint Episcopis in Arendam, — evidens est talem Arendatorem obligatum esse ad id etiam, ut id quod supernatat post exsolutam annuam competentiam ad fundum studiorum Blasiensium illocet, in quem

finem Diplomatice destinati sunt omnes fructus bonorum Monasterialium. Iam vero supernatantia annua facile potest poni in 1600 fl. c. m. quæ annua summa iam a 13 annis computando supernatantiam

funderet Scholis Capitale . . . . . . 20800 fl. c. m.
cui si addatur prius Capiltale . . . 10000 fl. c. m.
coaluisset iam Capitale . . . . 30800 fl. c. m

Proventus quidem annui bonorum Monasterii Calculo Cameratico nonnisi in 3000 fl c. m. sunt defixi, sed quia docentibus protocollis sub Eppo Babb ductis, item supplici libello Benedicti Fogarasi Præpositi Monasterialis Maiestati Sacratissimæ porrecti, haec bona calculo mediocri annue important 8000 fl. c. m. — idcirco nulla injuria inferetur Eppo si adhuc minori calculo i. e. in 4200 fl. c. m. computatis annuis proventibus bonorum Monasterialium prætenderentur ab Eppo supra notati 1600 fl. c. m. annui tamquam sudeterminatur.

2. Contractus in Conspectu commemoratus tantum cum defuncto Eppo Babb initus erat sine annuntione Cleri aut saltem Seminarii, ad tempus indeterminatum adeoque Camera et Eppus contractum inivit de proprietate Diplomatica Seminarii, sine consensu Seminarii sed etiam iste contractus qualiscunque fuit, mortuo Eppo emori debuit, cum fungenti vero Eppo nunquam renovatus exstitit, qui proinde bona Seminarii sine contractu tenet, sed cum damno Seminarii, quia ipso conspectu docente, neque exiguam illam arendam ante 60 annos stabilitam persolvit e dominio iuxta calculum medium 40000 fl. W. annue proferente,

3. Annis 1831, 1832 et 1833 seu tempore intercalari sub Administratione fisci Regii, quamvis pessima profructificatione fuerint tempora derelicta tota tertii anni fructificatione fungenti Eppo, tamen supernatantia horum annorum ascendit ad 30000 fl. W. quo nemine ex parte Seminarii intercedente hodiedum fisco Regio fructificat; — quæ tamen summa ut pote pure et procul omni dubio ad Seminarium pertinens recurrendo ad illimitatam erga fundationes Sacratissimæ Suæ Majestatis clementiam fors nunc etiam rehaberi posset.

4. Quoad Positionem 9am restus arendarum apud Illmum D. Eppum ponitur 12500 fl. W. sed qualem securitatem probet male solvens Eppus? hic restus tamquam Capitale considerandum venit, eius tamen interesse seu annua competentia in rubrica non apponitur; unde habuit Capitulum aut Commissio Regia facultatem condonandi Eppo quotannis 750 fl. W. quod est interusurium annuum 12500 fl. W? cum ex testamento fundatoris constet, ipsum etiam fundatorem Eppum Aaron solvisse interusurium Seminario, de summa quam acceperat a Seminario, dum diversorium Blasiense mutavit.

Hanc et alterum 10000 fl. cm. summam Eppus difficulter valebit depurare, quod nisi evenerit, Capitulo oneri cedat, quare dedit et datam quare tamdiu inexecutam reliquit?

5. Uti patet e suplici libello trium Canonicorum, pro Seminario coram Majestate intercedentium, qui qua Rectores Seminarii Statum Seminarii apprime noverunt, et vera coram Majestate retulerunt, Eppus accepit e Cassa Seminarii 5000 fl. cm sub rectura Canonici Boer adeoque ab a. 1835 usque 1839 inclusive et pecunia ista haesit apud Eppum usque dum Status Cleri coram Majestate Ssima descriptus fuit sed interusurium nullum solvit Eppus, immo Capitulum coram Commissione Goganetziana asserere non dubitavit, hanc summam per Eppum numquam fuisse exceptam, hinc ergo dubium enascitur, an haec summa restituta sit Seminario per Eppum, qui procul dubio illam exceperat

6. Iuxta Decretum Regium de 8 Ian. 1808 Nro 791. Eppus qua Arendator tenetur curam habere Sartorum, tectorum Seminarii sed quia hæc Seminarium ex proprio curavit ideo hæ expensæ per Eppum refundendæ essent, quare non meminit Conspectus huius rei?

7. Quoad positionem 10am quare tanta summa sine fructu hærens in Cassa Seminarii asservatur quum Clerici per annum solum competentiis et interusuriis sustentari possent; nam si sustentatio Clericorum elicitaretur pro 10 vel pro 8 mensibus [quia per decursum Eppatus moderni, Eppi computatis festis nativitatis et paschatis, quum apud lares paternos plures septimanas transegerunt, alumni non fuit datus victus amplius quam per 8 menses] 250 fl omnibus illis beneficiis, quibus modo providentur multo honestior quoad victum intertentio unius Clerici eveniret, sicque pro 50 Clericis pro anno erogarentur 12500 fl. W., competentiæ vero et interusuria annua efficiunt 17550 fl. W.

8. Quoad restantia interusuria: bone Deus! quare horum incassatio huc ad usque neglecta est! cedat eis in onus, quorum interfuit sed neglexerunt. Quid protest Capitulum, in Dioecesi? si talia non curat.

9. Capitale 7500 fl. W. apud Samuelem Vaida Præfectum Eppi Ioannis Leményi elocatum periclitatur, quia bona Szász-Péntekiensia in securitatem obligata a Præfecto reluta sunt et Capitale sine hypotheca mansit.

10. Bonum Kutfalvense Seminarii tantum titulo melioris administrationis datum est Ioanni Babb, qui docente protocollo Rationum Seminarii præter arendam annuam in Contractu stipulatam reipsa supernatantiam solvit ab 1797—1810, quo satis docuit, bona non simpliciter in arendam tamquam Iudaeo, sed nonnisi titulo melioris administrationis tamquam Eppo data esse, uti Decretum de 12 Sbr. 1781 ostendit np. ab a 1797—1810 hoc est intra 13 annos titulo supernatantiæ elocavit ad Cassæ Seminario fructificatura 57294 fl. 10 xr e qua summa pro quovis anno veniunt 4407 fl. [quia quibusdam annis plus, aliis minus elocavit] ergo etiam modernus Eppus a 13 annis debuiset inferre Cassæ Seminarii præter arendam supernatantiam 57294 fl. sed sit tantum

dimidia summa i. e. 28641 fl. quam merito prætendere potest Seminarium ab eodem — Quod Babb tantum intra memoratos annos elocaverit ad fundum pro Seminario, hunc non excusat a debito, quia Babb rel quam summam posuit ad fundum Cleri Majoris — sed Lemény ad nullum quidquam posuit. Quod Lemény ædificaverit templum et Palatium iterum non excusat, quia Babb etiam ædificavit templa, utpote Claudiopoli, Mediæ, Sabesii, Agropoli, et quot non in plurimis pagis? et tamen ad fundos etiam posuit.

E) *Quoad Conspectum Proventuum Typographiae.*

1. Quoad positionem 7 et 8am hi libri omni anno per patrias valachicas divulgandi essent et leviori etiam pretio distrahendi dummodo citius pecunia prosperetur, erga censum elocanda, secus in æternum hærebunt invenditi in Typographia, hoc tamen non obstante præfectus Typographiæ cohibendus esset, ne in posterum libros ecclesiasticos sub falsis titulis in Valachia et Moldavia distrahat etiamsi ipsi librarii hoc postularent, cum per hoc Typographia et Clerus coram publico fiduciam amittat.

2. Quare in ære parato 1925 fl. m. c. in Cassa asservantur? qui in parsimoniali Cassa illocati fructificarent, et tamen quandocumque rehaberi possent? Qui manipulationem præfecti Thimothei Cipariu notam habent, mirantur quomodo Commissio eiusdem manipulationem adprobare potuerit?

F) *Quoad Conspectum fundi Deficientium.*

1. Quomodo potest asserere Capitulum et Commissio fundum Deficientium synodaliter constitutum esse? cum constet e Decreto E. R. Gubernii Archidiaconos 1838 non ad Synodum sed non nisi ad Depositionem Juramenti Homagalis convenisse et Synodum neque celebrari tunc potuisse cum in Decreti Gbli expresse appositum fuit, „*Synodo autem opus non est*", quod ergo in illa Congregatione actum est, non nisi velut projectum considerari debet, ut docente protocollo Capitulari; ubi hoc projectum reperitur Archidiaconus quilibet conferat ad fundum Deficientium duos florenos cm., parochus vero 1 fl. c m. Eppus et Capitulares ad nihil se obligarunt prouti nec prostiterunt immo Canonicus Basilius Rátz expresse edixit coram congregatione Archidiaconorum: „Nos [:Canonici:] non obligamur conferre ad fundum Deficientium, quia numquam possumus devenire ad talem Statum, ut subsidio ex fundo Deficientium opus habeamus, præterea dum morimur vigesima pars salarii annui cedit ad fundum Cleri" — hæc fuit declaratio ex parte Capitularium publice data, qua audita Archidiaconi et sacerdotes dixerunt *Canonicos tantum mortuos esse Clero utiles.* — Sed oblitus fuit iste Diplomatis erecti Capituli ubi puncti 5-to Canonici etiam vivi ad fundum Deficientium inferre his verbis obligantur: quod respicit externam vivendi rationem

quoad victum et vestitum, qui semper niger et nunquam ex serico esse debet eam ita instituant ut veros ecclesiasticos exhibentes sua parsimonia in omnis generis expensis valeat, quilibet saltem tantum, quantum circumstantiis temporum Eppus cum Capitulo determinare censuerit erigendo aliquali fundo, quo parochis bene quidem meritis sed ob provectam ætatem aut ob certum morbum in vinea Domini adlaborandum inhabilibus vel in minimo subveniri possit, inferre. Quo autem statui similium Deficientium parochorum de meliori consolatur simul conscientiæ cuius libet committendum duximus, ut finem vitæ suæ non multum distare observans... in Testamento suo tam horum quam vero aliorum pauperum et subsidio destitutarum Ecclesiarum meminerit... subintellecto eo: quod ad fundos Deficientium et Seminarii ex substantia ab intestato decedentium certa pars... præferentur supputanda veniat" (:Diploma Capituli de 6ta Martii 1807:).

Itaque Canonici non obstante Diplomatica obligatione fere nihil contulerunt, Eppus vero omnino nihil, quod tamquam exemplum præ oculis habentes parochi difficiles (:uti e Conspectu apparet:) ad solvendum 1 fl. se præbuerunt, Eppus vero tales parochos cogit ad duplum persolvendum, ita resolutione de 12 Maii 843 Nro 607 præcipit, ut qui non solverint 1 fl. usque ad synodum autumnalem, postea in poenam solvant duos, immo Commissione de 27a Iulii 1842 Nro 912 committet Ioanni Sztojka V. Archidiacono Peterlakensi, ut isthoc duplum ope curatorum exsequatur a parochis; qua Commissione accepta Archidiaconus primario curatori ex Déég præcipit ut triplum exsequatur a parocho his verbis: „Főcuratorul din Deagu se iae dela Pop[p]a Iuvan bunu de 3 zloţi bani buni şi sel aducă la mine porunceşte O-Péterlaka 29 Aug. 1842 Ioan Sztojka Protopop". i. e. supremus curator ex Déég ab Ioanne Papp sacerdote accipiat pignus 3 fl. c. m. et ferat ad me mandat O-Péterlaka 29 Aug. 1842 Ioannes Sztojka, Archidiaconus., adhuc non erat auditum in hac Diœcesi, ut Eppus dedisset hucdum facultatem curatoribus pagensibus exsequendi parochum adeoque curatores supra parochos constituendi; quomodo reverentia erga ordinem Hyerarchicum et sacerdotes subsistet cum tali agendi ratione arbitraria Illmus D. Eppus occasione Installationis ita Clero promisit: „*atque in iis quae ab aliis jure postulabo, ipsemet iisdem praeire satagam* (complexus orationem occasione Installationis Enyedini impressarum, pag 22) si florenum ad fundum deficientium jure postulat, debuisset primus quotannis ad hunc fundum conferre, et hoc modo, non vero debitis Clerum beare aut novis promissionibus, quas in Comitivo Conspectu repetit coram Clero, se scilicet etiam collaturum ad fundum Deficientium postquam Deus iuvaverit debita depurare.

Ad fundum Deficientium multi Archidiaconatus nihil solverunt (:teste Conspectu:) quare ita relicti sunt, qualis æquitus in Administratione?

2. Ad positionem 3 et 4 erogationis: quare illi 14 fl. cm. propter itinerationes expensi sunt e Cassa miserorum, quum suficientes dentur occasiones, quibus etiam sine tali sumtu hæc pecunia illocari potuisset, — quid si etiam Archidiaconi expensas facerent ex eadem summa dum pecunias Blasium mittunt? tunc exiguum remaneret ad fundum publicum illocandum.

Consideratis tandem istis Conspectibus et Statu Cassarum Cleri nulla spes melioris administrationis effulgere videtur donec constituatur e viris cordatis distinctum officium, quod pecunias publicas conscientiose et cum fructu pertractat et quandocunque provocatum fuerit, rationes de pertractatis Cassis publicis systematice præstare valeat et donec constituatur Forum Revisorium rationum.

Per

GREGORIUM MOLDVAI m. p.
Professorem et Catechetam amotum.

Observări ale „Gazetei de Transilvania“ din 24. Decemvrie 1845 [1].

„Acela care ar citi numai socotelile şi n'ar cunoaşte mai întâi isvoarele de venituri, n'ar puteà încheia nici bine, nici rău; n'ar puteà nici aprobà, nici reprobà îndoielile unora în privinţa lor".

Se arată, deci, isvoarele:

1. O moşie cu şapte sate în c. Bălgradul-de-jos şi alte bucăţi mai mici în 6 sate din c. Cetăţei-de-Baltă (dăruite 1738, în schimb p. domeniul Gherla şi Sâmbăta de jos).

2. Cutul, proprietate cumpărată cu bani adunaţi dela preoţime şi cu ajutorul lui P. P. Aron.

„Cutul se dă în arendă; venitul lui primitiv nu-l ştim, iar în zilele noastre se schimbă după vremi".

3. Unele ajutoare băneşti ale monarhului.

„Partea moşiei mănăstireşti au dat prilej la feliuri de certe între episcop şi călugări, îndată dela anii 1740 până pela anii 1780—96. Isvoarele veniturilor nu erau demarcate bine îndată dela început; de aci se esca ne 'nvoeli, pe care numai rescripte şi decrete împărăteşti le puteà precurma. Unii au căutat fântâna răului numai în duhul bizantin, care se bolnăveşte dacă n'are pricină de ceartă; dar mi se pare că n'au drept din toate părţile, ci Petru Maior au pătruns mai bine lucrul când au zis: „Neprietenii vlădicului se arătă a părtini călugărilor, carii într'adevăr se

[1] Pagina 409—410.

bucură să vadă stricată şi pe o parte şi pe altă . . ." Să tăiem acestea: destul că mai la urmă însăş împărăţia s'au învoit, ca episcopul Ioan Bob să ia în arendă pe timp cam nedeterminat atât partea domeniului înscrisă călugărilor cât şi Cutul, proprietatea seminariului. Cu toată învrăstarea de unele ne 'nvoieli, cum au administrat Blăjenii acele averi încredinţate lor în folosul clerului şi a naţiei româneşti?, istoria judece-i, faptele vădească-i!

Se citează ce-a reeşit, ce ar fi reeşit numai din acele venituri.

Se dă un exstras din socotelile cuprinse în documentul 1.

„Cetitoriul cu fruntea curată să întrebe dacă o episcopie şi un cler românesc asuprit de multe necazuri puteà face mai multe decât au fost făcut *circiter* într'o sută de ani cel unit din Transilvania. Cu aceasta nici de cum nu voim a zice că un cler supt a cărui păstorie stau aproape la şese sute mii suflete în 1360 parohii, ar avea cu atâta destul, că din contră recunoaştem că tot ce are este încă mult mai puţin decât să-şi poată acoperi măcar cele mai neapărate trebuinţe toate, prin urmare că cu atât mai puţin e de pismuit, cu cât toate celelalte cleruri de alte confesii în patrie, deşi mult mai ne însemnate la număr, sânt totuşi mult mai bine înzestrate din vremi şi veacuri, afară numai de săracul cler neunit."

Se regretă, deci, mai sus că administraţia nici cametele în sumă de 38764 fl. $28^{4}/_{5}$ cri., dela particulari, nu le putea scoate.

Evident, un articol care *voieşte* să... tacă!

Cinevà din Aiud revine în 1846 (*Gazeta*, p. 10) scriind: „Am cetit socotelele... Prea bine aţi făcut că le-aţi publicat; numai băgaţi de seamă că sumele seminarului sânt socotite numai în *valută*, iar nu în monetă convenţională, ca celelalte". Redacţia adnotează: Căutarăm în original şi sânt cu adevărat numai în valută."

Două poezii franceze în legătură cu noi.

Cea dintâiu, găsită de d. dr. St. Bogdan din Bucureşti între hârtiile rămase pe urma d-rului Glück, fost „ministru revoluţionar“ al Poloniei la noi, e o alegorie politică, datorită cunoscutului „educator francez“, Antonin Roques, a cărui nobilă figură ni-o înfăţişă cu atâta căldură d. N. Iorga, într'o comunicare la Academie (v. Buletinul frances al Secţiei istorice a acesteia, din 1-iu Ianuar 1920, p. 65 sqq.), şi, pe cât am putut urmări, inedită.

Cealaltă am copiat-o mai de mult de pe originalul aflător în posesiunea răposatei d-ne Maria Hinna, născută Hrisoverghi, din Iaşi: e — sau vrea să fie — o odă ocasională, în onoarea alegerii de Domn a lui Gr. Ghica, dedicată doamnei Elena Şubin, sora dânsului, de ziua numelui ei, de Amélie de Lefeuve, „dame de compagnie“.

Tipărind-o în întregime pe cea dintâiu, — *à tout seigneur tout honneur!* —, facem loc, ca specimen, şi celei de a doua, în parte.

V. B.

I.

LA FEMME ET LE MARI.

Une femme, entre toutes belle,
D'un esprit merveilleux, d'une grâce et d'un goût,
Tels qu'hommes et femmes partout
Ne voyaient et n'admiraient qu'elle;
Une femme pour qui tous les dieux d'autrefois
Auraient abandonné l'Olympe et ses déesses,
Et dont le grand cœur, de cent rois
Avait dédaigné les tendresses;
Une femme que Dieu combla de tous les dons,
Pour laquelle sont morts nos pères,
Et pour qui, s'il le faut, nous aussi, nous mourrons,
Aux bravos de nos sœurs, aux bravos de nos mères;
Cette femme ou plutôt cette divinité,
Un beau jour, soit fatalité,
Soit erreur d'un cœur magnanime,
S'amouracha d'un nom sublime
Et par contrat légal, en tout bien, tout honneur,
De ce nom, pour quatre ans, épousa le porteur.
— Pour quatre ans? allons donc! . . . quel est ce mariage?
Vous vous moquez, me dites-vous?
— Dans son pays c'était l'usage,
Et cela me paraît si sage,

Que, si l'on s'avisait de l'établir chez nous,
On n'y verrait bientôt que des maris-modèles,
Des amoureux parfaits et des femmes fidèles,
Miracle vraiment neuf et capable, entre tous,
De métamorphoser les garçons en époux.

Or, du porteur du nom magique,
Voici le portrait authentique :

Taille de caporal, corps grêle, cheveux plats,
Sourcils bruns, nez *connu*, front plutôt haut que bas,
Moustache de grognard, gigantesque, royale,
Menton long, air anglais, yeux éteints, face pâle,
Pâle comme le marbre ou comme le remord,
Pâle à faire douter s'il est vivant ou mort;
Tête fine du reste, où selon la doctrine
De Gall et de Spurzheim l'ambition domine,
Où l'égoïsme ardent, dont le siège est au cœur,
Travaillant, fermentant, sans sommeil, sans relâche,
A soulevé le crâne, et s'étale vainqueur
Sous le feutre au flottant panache.

Devant le Christ, à haute voix,
Ce bienheureux élu de notre enchanteresse
Avec serment lui fit promesse
D'obéir en tout à ses lois.
Mais à peine fut-il installé chez la dame,
Et comblé d'honneurs et de bien,
Qu'il prit des airs de maître et fit près de sa femme
Le Jupiter olympien,
La malmenant, ingratitude infâme,
Ainsi qu'une femme de rien.

Point de dédains, point d'avanies,
D'outrages et de calomnies
Qu'elle n'eût à subir; tous ses amis chassés,
Ou dans le cachot entassés,
Aux flatteurs de *Monsieur*, chez elle, firent place.
Enfin *Monsieur* poussa l'audace
Jusqu'à demander au sénat
Où ses partisans faisaient rage
De lacérer le code et casser le contrat
Qui limitait le mariage.
Le sénat, fourvoyé déjà dans son chemin,
Eût volontiers prêté la main
A cette nouvelle exigence;
Mais l'intrigue échoua, grâces à l'éloquence
Qu'un poète orateur, un illustre avocat
Déployèrent dans ce débat.

Battu, mais obstiné dans le complot qu'il trame,
Monsieur fit l'hypocrite,- et, depuis, chaque jour,
Vint, nouveau Céladon, aux genoux de *Madame*,
Roucoule de tendresse et se pâme d'amour.

Madame avait souffert, sans plainte ni murmure,
Tous ses outrages, mais son cœur
Éclata devant cette injure,
Et sa lèvre, soudain, prenant un pli moqueur,
Elle lâcha la digne à son courrox vainqueur:
„Quoi? vous osez après votre indigne conduite,
Après l'état de honte où vous m'avez réduite,
Après les mille affronts divers,
Que, de vous ou par vous, en quatre ans j'ai soufferts;
Après vos dédains, vos injures,
Vos trahisons et vos parjures,
Après tous mes amis dans les cachots pleurants,
Vous m'osez supposer l'âme assez avilie,
Pour que, déchirant de ma main
La sage loi qui nous délie,
De notre déplorable hymen
Je recommence la folie!...
Non!... Dieu merci, mon cœur instruit
Par cette rude épreuve, où j'aurais dû m'attendre,
Aux splendeurs d'un grand nom, éclatant dans la nuit,
Ne se laissera pas reprendre.
Non, entre vous et moi, — le ciel en soit béni! —,
Tout est bien désormais et sans retour fini!
Vous êtes prince, race d'hommes
Qui n'est pas du siècle où nous sommes,
Race sans cœur, race sans foi,
Qui n'a que l'intérêt pour Dieu comme pour loi;
Race aveugle, race insensée,
Qui dans le fol orgueil de l'unique pensée,
Que loge son étroit cerveau.
Ne voit l'humanité que comme un vil troupeau.
Un immense butin, une proie éternelle,
Que pour son empire sans fin
Dieu même chaque jour, en père, renouvelle,
Soigneux de repaître sa faim!
Vous êtes le passé qui tombe
Et qui voudrait river aux pierres de sa tombe
Tout être, en ce monde vivant;
Moi, je suis l'avenir... dans l'humaine carrière
Nous regardons, moi toujours en avant,
Vous toujours en arrière!

Oui, certes. entre nous, — le ciel en soit béni! —,
Tout est bien désormais et sans retour fini!...
    Malgré tes aventures folles,
    Ingrat! croyant à tes paroles,
Comptant que, sous sa main féconde, le malheur
    Avait fait éclore en ton cœur
La fleur du dévoûment, et cette noble flamme
Qui d'un si bel éclat environne un beau nom,
    Et luit, pure comme son âme,
    Au front calme de Washington;
Je t'avais, dans un jour de pitié vengeresse,
    Jour d'espérance, jour d'ivresse,
Je t'avais d'un exil de trente ans rappelé,
Je t'avais adopté, choyé, fêté, comblé!...
Comme une bonne fée apparue en ta vie,
Je t'avais, te tendant cette loyale main,
Vers la gloire rouvert un triomphal chemin;
Je t'avais fait puissant et grand à faire envie!...
Et, pour tant de bienfaits et pour tant d'honneur, toi,
Si tu l'oses, ingrat! dis, qu'as-tu fait pour moi?"

. . . .

    Ainsi, dans sa juste colère,
Sous sa parole ardente et son geste irrité,
Madame souffleta du pâle téméraire
    L'ingratitude et la fatuité.
    Et, comme à déguerpir réduit,
    L'oreille basse, l'air perplexe,
    Le nez plus sombre que la nuit,
Les sourcils repliés en accent circonflexe,
Monsieur, au jour fixé, déménagea sans bruit.

Si je ne retenais et ma plume et ma langue[1],
Je vous redirais bien la fin de sa harangue:
    Mais un procureur monarchique,
— Il en est tant dans notre république, —
    Habile à torturer les mots,
Flairerait, à coup sûr, deux ou trois gros complots,
    Dans cette copie authentique.
    C'est pourquoi, lecteur sympathique,
Je laisse à votre esprit le soin de deviner
Ce qu'à mon grand regret, je ne puis vous donner.[2]

Antonin Roques.

---

[1] Versul acesta și următorul figurează, în conceptul autograf, cu 5 vv, mai sus; l-am transpus la locul său.

[2] E vorba, evident, de Napoleon III și Republică. — V. B.

II.

ODE À LA MOLDAVIE

à l'élection de Monsieur le prince Grégoire Ghyka comme Hospodar, dédiée à sa sœur, Madame de Shoubine, née princesse Ghyka.

A toi salut, fille aimée du Bosphore,
beau rayon d'Orient, un instant éclipsé,
l'horizon s'éclaircit, toute ombre s'évapore,
espère enfin . . : les tyrans ont passé.

Écoute . . . au loin l'airain résonne.
Ce n'est plus le glas de la mort;
ce n'est plus la faulx qui moissonne
l'épi mûr, pour le sombre bord:
De tes enfants c'est la prière
qui voulut au ciel, la première,
d'un bienfait bénir le Seigneur.
Écoute . . . c'est toute la nature
qui, dans ses harmonies, murmure
avec tout l'accent du bonheur:

„A toi salut!" etc.

Un règne, un prince! . . . Oh! On frissonne
à l'idée d'un sceptre de fer;
tu revois du sang aux couronnes,
l'exil, le fouet qui détache la chair! . . .
Tu vois encor les pleurs du frère,
sanglots de sœurs, d'amie, de mère
sur l'exilé qui doit mourir! . . .
Oh! soutiens ton cœur qui chancelle,
écoute: car sa voix révèle
le doux accent qui peut guérir . . .

„A toi salut!" etc.

. . . .

Printemps, de ta magnificence
prodigue-nous trésors, splendeurs:
donne aux oiseaux l'intelligence
d'un chant qui réponde à nos cœurs;
fleur à la corolle odorante,
calice d'or, cassolette enivrante,
exhale un parfum des plus doux —
encens de notre gratitude,
prières, vœux, mansuétude —,
Nature entière, dis avec nous:

„A toi salut", etc.

21 mai 1849.

Amélie de Lefeuve.

STATISTICA ROMÂNILOR ARDELENI DIN ANII 1760—1762

DE

Dr. VIRGIL CIOBANU

In cursul anilor petrecuţi la Viena, (1906—1914) timpul liber l'am folosit căutând în bogatele archive de acolo, desgropând din acte necunoscute trecutul nostru, de lupte religioase şi naţionale pentru conservarea noastră. Intre multe alte acte am copiat şi Statistica făcută în 1760, 1761 şi 1762 asupra numărului creştinilor ortodocşi şi uniţi din fostul Ardeal. Fiind aceasta statistică în zilele noastre de o importanţă mare, am socotit a face un lucru folositor României întregite, publicând-o in Anuarul Institutului de Istorie naţională din Cluj.

Această Statistică este făcută de:

1. Nic. Adolf Baron de Buccow, general de cavalerie şi comandantul tuturor trupelor împărăteşti din Transilvania.

2. Baronul L. B. de Möringer consilier al tesauriariatului şi secretarul comisiunei.

3. Baronul Fr. L. Dietrich (uneori iscălit Ditterich şi Dietterich) deasemenea consilier al tesaurariatului.

Aceasta statistică am găsit-o în archivul de războiu (Kriegsarchiv) din Viena la Nr. 881 din Decembrie 1762 sub titlul: „Tabellæ Dismembrationis Templorum Unitorum et non Unitorum in Principatu Transilvaniae existentium, ab aulica Comissione in Annis 1760, 1761 et 1762 successive elaborata et authentice extradata".

Pe pagina din urmă a acestor tabele era scris cu creionul: „Aus der Verlassenschaft des F. M. (Feld-Marschal) Grafen Hadik".

Aceste tabele încă nu au fost publicate în întregime.

Răposatul archiereu din Sibiiu Dr. Ilarion Puşcariu a publicat în „Foiţă" (Foiletonul) Telegrafului Român din anul 1877, iar mai târziu în 1889 în „Documente pentru limbă şi Istorie" Tomul I pag. 244—245 un extras sumar al acestei statistice sub numele: „Extractus Summarum omnium in Incl. Principatus Transilvaniæ Cottibus, Districtibus, sedibus saxonicalibus et siculis Unitorum et non Unitorum Vallachicorum Popparum, laicarum familiarum templorumque iuxta repertum Religionis statum Distributarum ut et horum beneficiorum seu fundorum, una cum domibus parochialibus reperibilium".

Ad Nr. aul. transil. 485 ex a. 1762.

Beilage zum a. u. Vortrage die von dem Freiherrn v. Bukow uns eingeschickten Tabellen über die unirt und nicht unirten Wallachen in dem Fürstenhum Siebenbürgen und nunmehro hieraus geben kommende Expeditiones für den nicht unirten Bischoffen betreffend

Fiind vorba de un extras sumar, aceste date nu pot lua nimic din importanţa conscripţiunei ce o public acum, deoarece din 2 pagini nu se vede lupta dârză ce s'a dat sat de sat pentru credinţa ortodoxă.

Din veacul al 18 avem următoarele date statistice a uniţilor şi ortodocşilor:

1. *Prima* este făcută de episcopul Klein la 1733 şi publicată de răposatul Dr. Augustin Bunea, aşa după cum s'a păstrat în archiva metropolitană din Blaj in lucrarea sa: "Episcopul Ioan Inocentiu Klein (1728—1751) în anul 1900 in tipografia seminarului archidiecezan greco-catolic din Blaj ca adnexa X.

Tot aceasta statistică făcută de episcopul Ioan Inocentiu Klein a copiat o Dl Prof. G. Bogdan-Duică din biblioteca Bruckenthal din Sibiu, colecţia de manuscripte a lui I Benigni de Mildenburg şi a publicat-o în „Convorbiri literare" Nr. 12 din 1 Dec. 1896, pag. 626, iar Dl Nic. Togan, protopop greco-catolic în Sibiiu a publicat-o în revista „Asociaţiunei" din Sibiu „Transilvania" Nr. IX şi X din 1898 şi a reprodus-o şi în broşură separată.

2. *A doua* este făcută de vicarul episcopesc unit Petru Aron în anul 1750 şi este publicată tot de răposatul canonic metropolitan din Blaj Dr. Augustin Bunea, în broşură separată la anul 1901 în tipografia archidiecezană ortodoxă din Sibiu.

3. *A treia* este cea care se publică acum întâiadată:

Pe când conscripţiunea dela 1733 şi cea din 1750 erau făcute de români uniţi, prima de episcopul Klein, a doua de vicarul Petru Aron „pentruca să se ştie câţi preoţi se pot scuti de sarcinile publice" (Dr. A Bunea Statistica Românilor din 1750) şi cât pământ s'a dat sau urma să se dea *preoţilor şi bisericilor unite*, conscriptia din 1760, 1761 şi 1762 s'a făcut de o comisiune aulică cu scopul vădit şi mărturisit ca curtea din Viena să fie odată corect informată asupra numărului adevărat al Românilor şi despre progresele *Unirii*.

Fără a voi să ne atingem de simţul de dreptate şi echitate al lui Klein şi al lui Aron, autorii conscripţiunilor din 1733 şi 1750 — credem, că suntem îndreptăţiţi a considera conscripţiunea dela 1760—1762 de mai corectă şi mai nepărtinitoare, întâi pentrucă le stătea la dispoziţie tot aparatul administrativ civil şi militar, al doilea pentrucă era facută de 3 funcţionari superiori germani, un general şi 2 consilieri deprinşi a asculta şi respecta ordinele dela Viena şi al treilea pentru că aceştia nu aveau nici un interes deosebit nici pentru uniţi nici pentru ortodocşi sau cel puţin pentru ortodocşi cu siguranţă *nu*.

Pe când conscripţiile din 1733 şi cea din 1750 sunt făcute după protopopiate, aceasta este facută după comitate (judeţe).

Făcând unele comparaţiuni între aceste trei conscripţiuni şi trăgând concluziunile ce se impun în mod logic, vom rămânea uimiţi de rezultatele lor. Dr. Augustin Bunea susţine că la 1700 (anul unirii) erau „toţi Românii uniţi" şi deduce aceasta din faptul că toţi protopopii şi preoţii prezenţi la sinodul din 1700 au recunoscut „unirea".

Tot Dr. Augustin Bunea afirmă în cartea sa „Episcopul Ioan I. Klein" la pag 135 şi 137 că „cu foarte puţine excepţiuni sub episcopul Klein toţi Români s'au întors la unire până la 1741". Admite însă unele mici excepţiuni la Braşov „din interese materiale".

Cu alte cuvinte: la 1700 erau toţi Românii ardeleni uniţi, apoi iar s'au „neunit" şi au căzut la schismatici cum le place unora a zice, apoi a venit Klein şi până la 1741 iar i-a scos din „schismă" şi i-a unit cu Roma.

La 1750, după conscripţia făcută de Aron, erau 533.657 Români *uniţi* şi numai 4065 de Români ortodocşi. Cu 11 ani mai târziu conscripţia facută de Bucow şi de comisia aulică mai sus pomenită, găseşte 126.652 *familii* de ortodocşi (neuniţi) şi un mic număr de Uniţi (25 164 familii). Dacă această cădere în „schismă" şi mare alunecare dela „singura mântuitoare biserică a Romei" au cauzat-o nişte oameni simpli ca călugărul Şofronie din Cioara, Popa Ioan din Aciliu, Popa Măcenic şi ţăranul Oprea Miclăuş din Sălişte apoi nu ne mai miră titlul consequent de „impostor", „îngâmfat", „escroc" etc. din scrierile răposatului canonic din Blaj Dr. Aug Bunea. Oare nu e mai natural a crede că statisticile dela 1733 şi 1750 erau făcute cu prea mult zel pentru „unire"?

Pe când în statistica din 1733 s'au găsit peste 2200 preoţi uniţi (Dr. A. Bunea, Eppul Klein, pag. 141) la 1750 erau 2074 preoţi uniţi pentru 554.149 de suflete unite, în conscripţia din 1760—1762 aflam 2238 preoţi uniţi la 25.164 familii uniţi şi 1380 de preoţi ortodocşi la 126.652 familii ortodoxe (neunite). La 1750 sunt conscrise 1887 sate unite şi numai 13 sate s'au aflat neunite, iar peste 11 ani la 1760—1762 să află 2466 sate, în cari aproape în toate se află ortodocşi (neuniţi) şi nu numai în 13 sate, cum credea *Aron.*

Oricine îşi va lua osteneala să cerceteze cu deamănuntul comună de comună, sat de sat pentru ca să vadă in cari ţinuturi s'a răspândit mai mult „unirea" şi in cari părţi au resistat satele noastre ca un zid neinvins fără preoţi, fără biserici, va constata că in satele dela marginile Ardealului decătră Moldova şi Muntenia, precum şi în ţinuturile invecinate, in Munţii apuseni etc. unde sătenii aveau oarecare libertate „unirea" nu a putut face progrese, iar in satele de pe câmpie, in satele cu latifundiile intinse ale magnaţilor şi ale bisericilor catolice, in satele iobăgite şi stoarse de orice vlagă „unirea" a putut pătrunde, fără multă re-

sistenţă din partea iobagilor Ca dovadă a acestei afirmaţiuni servească, pelângă statistica ce o public acum, încă şi următorul act.

In archiva curţii a casei şi a statului (Hof-Haus und Staats-archiv) din Viena secţia actelor consiliului de stat (Staatsrath-akten)[1] am aflat actul No. 65 din 8 Ian. 1782 privitor la mersul si progresele „unirei" in Transilvania si numirea unui episcop neunit (ortodox). Din cauza lipsei de spaţiu nu pot să public şi acest act acuma. Voi cita numai unele lucruri de interes general din el.

Cu ocaziunea tulburărilor religioase din Mihalţ, împăratul Iosif II a cerut informaţiuni despre mersul „unirii" in Ardeal. Intre alţii i s'au pus si episcopului român unit Maior din Blaj cinci intrebări, la cari episcopul răspunde.

Intrebarea I. *Ce desvoltare a luat unirea in Ardeal?*

Episcopul Maior răspunde:

Dela statistica făcută de Generalul Buccow in 1760—1762 până in prezent (1782) au mai trecut la „unire" 54697 suflete si s'au mai luat dela neuniţi (ortodocşi) incă 740 biserici, (ceea ce crede că poate să dovedească cu 2 liste, pe cari cei din Viena le-au aflat false).

Episcopul Maior zice că, dacă in Ardeal s'ar înlătura piedecile cari stau in calea „unirei", toţi Românii s'ar face „uniţi". Aceste piedeci, a căror înlăturare episcopul Maior o cere, ar fi următoarele:

a) *Preoţii acatolici si neuniţi.* Cere deci ca acestia să fie reduşi şi mai mult, mănăstirile călugărilor ortodocşi să fie dărâmate, călugării alungaţi peste graniţe, scoalele unite, să fie inmulţite, fundaţiunile din Blaj mărite, iar parochiile unite să fie mai bine dotate.

b) *S'a răspândit in Ardeal vestea că Maj. Sa Iosif II nu ar fi in contra ca „uniţii" să se intoarcă la ortodoxie.* (Asa se tălmăcea edictul de toleranţă a lui Iosif II edat in 1781). Episcopul Maior cere, să se publice in toate satele din Ardeal că Majestăţii Sale nu-i place căderea in schismă.

c) Prea uşor li se permite ortodocşilor să-şi facă alte biserici in locul celor luate şi, dacă dovedesc că sunt in maioritate, prea iute li se dau bisericile cari fuseseră sigilate.

d) Preoţii uniti nu numai că nu sunt stimaţi de autorităţi dar în multe locuri sunt bătuţi de către acestea.

---

[1] Consiliul de stat (Staatsrath) a fost infiinţat de Maria Terezia in 14 Dec. 1760 ca un birou central de control pentru sanarea multelor rele ce erau in stat.

Cine voeşte să cunoască mai deaproape imprejurările politice, economice, financiare şi administrative din cari s'a născut consiliul de stat, să cetească studiul lui Dr. Carl Freiherr von Hock: Der österreichisch Staatsrath (1760—1848) Viena 1879.

e) Pământurile promise preoţilor uniţi, nu numai că nu li se dau, ci în multe locuri sub diferite motive li se iau cele primite.

f) Poporul unit devine neliniştit văzând un comisar protestant la toate cercetările ce privesc unirea.

g) Episcopul Major se roagă *ca preoţii chirotoniţi in afară de graniţele împărăţiei* habsburgice să fie din nou aşezati intre ţărani (iobagi).

La aceste cancelaria din Transilvania, înainte de a-şi da părerea, premite următoarea consideratiune: „unirea" are 2 scopuri *unul teologic*, pentru a aduce iarăşi in sinul bisericei catolice poporul român devenit schismatic, şi *unul politic*, de a tăia legăturile acestui popor supertiţios *cu provinciile streine*" Iar contele Hatzfeld în votul său zice: „Din punct de vedere *politic* este de dorit ca Românii din Ardeal sa se creadă a fi *uniţi*, ca astfel să fie seduşi să incline mai mult spre Domnul lor decât *spre o putere streină*".

Intrebările II şi III, nefiind acum de interes, le las la o parte.

Intrebarea IV:

Pe cine au ca episcop numeroşii neuniţi, şi „preoţii lor nu se duc ca odinioară la chirotonie în Valachia şi Moldova?"

Episcopul Maior răspunde: Deocamdată nu este în Ardeal episcop neunit (ortodox) şi chirotonia popilor schismatici cade în sarcina episcopului din Buda. Decând popii chirotoniţi *înafară de împărăţie* au fost făcuţi iar ţărani (iobagi) nu se mai duc în Valachia şi Moldova. Insă neuniţii sunt ţinuţi la ortodoxie şi mulţi *uniţi* se 'ntorc la *neuniţi*, decând preoţii şi protopopii (diaconii) *streini* umblă din sat în sat şi aduc cărţi ortodoxe, cari fac multe neajunsuri unirei. Episcopul Maior se plânge că prea multor ortodocşi li-se dă paşaport pentru a pleca la episcopul din Buda la chirotonie şi cere ca înainte a de a li-se da paşapoarte, autorităţile Statului să-i arate lui *lista* acelor ortodocşi, cari urmează să plece în luna Mai la Buda spre a fi chirotoniţi:

Intrebarea V: Nu ar fi necesară numirea unui episcop ortodox român în Transilvania?

Episcopul Maior găseşte că nu este nici consult, nici de lipsă numirea unui episcop ortodox român în Ardeal. Acesta este cuprinsul pe scurt al actului No. 65 din 1782 în ce priveşte părerea episcopului unit Maior din Blaj, referitor la cele 5 întrebări puse.

Din el se desprind limpede următoarele conclusiuni:

1. *Conflictul intern* între concepţia omului luminat Iosif II, despre motivele, cari îndeamnă pe cineva să fie cetăţean credin-

cios al unui Stat şi între părerile medievale ale lui Hatzfeld şi ale altora, cari credeau că vor tăia legătura sufletească a Românilor cu fraţii lor din provinciile Valachia şi Moldova, făcându-i pe Români de aceeaş confesiune cu domnitorul lor, adecă catolici. Victima acestui conflict a fost atunci Iosif II, astăzi conceptia lui este triumfătoare.

2. Continuitatea şi reciprocitatea culturală şi politică a Românilor de pretutindeni e o realitate istorică, ce se observă ca un fir roşu în toate zilele de cumpănă ale poporului nostru. Carpaţii au fost o graniţă, dar nu au fost niciodată o piedecă sau un zid despărţitor. In zile grele şi de restrişte Românii îşi dau mână de ajutor şi se întăresc fără intervenţii diplomatice. Trec dieci şi cantori, trec preoţi şi călugări, mai ales tot feţe bisericeşti, dela o provincie la alta. Este un foc sacru, care arde pe vatra poporului român de pretutindeni. Din acest foc sacru a dus şi Gheorghe Lazăr o scânteie la fraţii din „Valachia" şi astăzi ne încălzim cu toţii sufletele la jăratecul ce s'a făcut din aceea scânteie. Dar scânteia de era pusă în pae ude, nu se aprindea. Aci este de admirat mediul, mulţimea anonimilor necunoscuţi, cari au primit în sufletele lor înrudite focul adus.

3. Interesant este că Viena a observat acest lucru şi a voit să nimicească această continuitate şi reciprocitate sufletească a Românilor.

4. Că episcopul unit Maior a încercat şi el să rupă legăturile popilor valachi cu episcopiile din Moldova şi Valachia nu ne miră, dupăce credem că părerile lui sunt împrumutate dela episcopul romano-catolic Ignatius comes de Batthyán al Transilvaniei, exprimate în actul său din 9 Oct. 1781 sub titlul: „Motiva, ob quæ non videtur Episcopus non Unitus in Transilvania constituendus". [Vezi Dr. Ioan Lupaş: Contribuţiuni la istoria Românilor ardeleni 1780—1792, pag. 48—50 Analele academiei române. 1915].

5. Ne miră însă oarba intoleranţă faţă de fraţii lui; faţă de neamul lui, a acestui episcop Maior. Episcop să nu aibă, la Buda să nu meargă pentru a fi chirotoniţi fără ştirea lui, mănăstirile călugărilor ortodocşi să le dărâme, călugării să-i alunge peste graniţe, iar preoţi chirotoniţi în Valachia şi Moldova să fie iarăş făcuţi iobagi, să ducă la apă cânii episcopului catolic! . . .

Mi se pare că a fost prea orbit de Roma papală şi nu a văzut deloc Roma latină, cum au văzut-o alţi contimporani ai lui.

Publicând această statistică cred că fac un serviciu real. Ea poate să fie folositoare preoţilor şi învăţătorilor, cari ar dori să facă monografia satelor, cari se cuprind în ea. Poate să fie folositoare şi din motive administrative văzându-se arondarea comunelor şi comitatelor (judeţelor). Poate să fie de folos şi din motive naţionale făcându-se o deducere asupra numărului Românilor din Transilvania.

S'au aflat	126.652	familii	neuniţi (ortodocşi) cu
	1.380	„	de preoţi ortodocşi;
	25.164	„	de uniţi cu
	2.238	„	preoţi uniţi cu familiile lor;
Total . .	155.434	familii	române unite şi neunite.

Multiplicând această sumă numai cu 5 (tata mama şi trei copii) căpătăm suma 777.170 Români numai în Ardeal.

Dar chiar şi pentru reforma agrară poate fi de folos văzîndu-se numărul agrilor, fânaţelor şi viilor ce avea fiecare biserică.

Ca încheiere pot să scriu cu inima liniştită că nu din ură şi rancună confesională am lucrat ani de arândul în archivele din Viena. Am fost condus de o adevărată dragoste de neam. Am voit întâi să mă luminez pe mine şi apoi şi pe alţii asupra frământărilor confesionale ce au urmat după 1700 şi asupra enormei energii naţionale ce s'a fărâmat şi se mai pierde încă şi astăzi în aceste lupte fără rost şi fără folos pentru propăşirea neamului ca întreg.

Acest studiu introductiv a fost scris gata la Boboteaza din 1914, pe când eram în Viena. Nu am adaus decât foarte puţin la ceea ce am scris atunci.

Cluj, 16. Nov. 1923.

Dr. Virgil Ciobanu.

Nro. I-mo.

In Incl. Cottu Albensi Unitorum et Non-Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum Templorumque concessorum et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agr. cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Alba Carolina (Alba Iulia)	7	21	—	298	2		4	2	80	2
Borband (Barabanţ)	2	15	—	72	1	–	16	2	—	1
Maros Szent Imreh (Sântimbru)	2	2	1	66	—	1	36	12	—	2
Galdtő (Galtiu)	—	15	2	34	—	1	—	—	—	1
Opp(idum) Vajasd (Oiejdea)	1	4	1	40	—	1	—	—	—	1
Also Gald (Galda de jos)	2	15	2	104	—	1	12	4	—	1
Opp. Sz. Benedek (Benediug)	1	5	2	80	–	1	7	—	—	1
Koslárd (Coşlar)	—	10	2	40	—	1	10	18	—	1
Csáklya (Cetea)	4	8	1	185	—	1	22	9	100	3
Felső Gáld (Galda de sus)	2	30	1	147	1	1	5	4	—	—
Tibor (Tibru)	2	4	1	97	—	1	—	—	—	1
Krakkó (Cricău)	3	6	2	125	—	1	—	-	—	2
Királypataka (Craiva)	2	2	1	43	–	1	12	3	—	1
Magyar et Oláh Boros Bocsárd (Bucerdea vinoasă-românească)	1	2	3	109	–	1	2	2	20	2
Czélna (Ţelna)	1	10	1	88	—	1	15	4	150	1
Igen Pataka (Ighiel)	1	—	—	52	—	1	—	—	—	1
Op. Magyar Igen. (Ighiu) [1]	3	30	—	102	1	—	5	1	100	1
Op. Saárd (Şard) [2]	3	16	1	150		1	—	—	—	2
Kisfalud (Miceşti)	1	-	2	55	—	1	18	2	—	1
Poklos (Pâclişa)	2	3	1	74	—	1	12	3	—	—
Totfalu (Tăuţi)	—	2	—	84	—	1	—	1	—	1
Mindszent (Mesentea)	—	—	—	28	—	1	8	4	—	1
Ompoicza (Ampoiţa)	1	3	2	184	–	1	6	3	—	—
Metesd (Meteş)	1	2	—	114	–	1	5	3	—	—
Gaurány (Găureni)	–	—		25	—	1	—	—	—	—
Pojana (Poiana Ampoiului)	—	—	-	39	—	1	2	2	—	1
Oláh Dállya (Daia)	3	31	2	102	1	–	3	16	—	3
Limba (Limba)	1	—	1	23	—	1	5	2	—	1

1) Non Unitis licet erigere Templum. 2) Non Uniti, Unitis aedificent Sacellum

NB Numirile localităţilor în original sunt numai ungureşte. Numirile româneşti sunt introduse acum.

Al. et Fel. Váradja (Oarda de sus şi de jos)	2	7	5	196	—	1	29	7	—	2
Csüged (Ciugud)	4	16	1	42	1	—	18	—	—	2
Sospatak (Şeuşa)	2	7	4	58	--	1	18	8	—	1
Drombar (Drâmbariu)	2	2	2	81	—	1	25	5	25	2
Tátė (Totoi)	2	8	1	78	-	—	-	—	—	—
Mihalczfalva (Mihalţ)	2	8	—	147	1	—	30	3	—	2
Heningfalva (Henig)	2	5	3	72	—	1	40	20	100	2
Demeterpataka (Dumitra)	2	4	1	58	—	1	12	3	—	2
Oláh Herepe (Hăpria)	2	3	1	48	—	1	23	6	—	2
Strázsa (Straja)	4	13	5	81	1	—	21	—	—	3
Berve (Berghin)	2	6	3	87	—	31	30	7	—	2
Girbó (Oláh Girbo, Ghirbom, Birnbaum)	2	3	2	95	—	1	4	16	—	2
Besenyő, (Beşinău, Seidendorf)	1	3	2	38	—	1	15	7	—	1
Ohába (Ohaba, Neudorf)	1	21	1	63	1	—	8	2	—	1
Vingárd (Weingarten, Vingard)	1	—	1	143	—	1	—	—	—	1
Spring (Spring)	2	2	2	120		1	18	4	--	2
Buzd (Boz)	2	6	1	76	—	1	12	1	—	2
Drassó (Draşău)	4	6	—	114	—	1	18	9	—	1
Kontza (Conţa)	—	2	—	57	—	1	10	6	—	1
Kutfalva (Cut)	1	11	2	160	1	—	20	12	—	1
Borsomező (Inuri)	1	—	—	41	—	1	1½	2	—	1
Borberék (Vurper)						1	—	—	60	2
Alvincz (Vinţul de jos) et	4	8	2	273	1	—	—	—	—	—
Sibisán (Sibişani)						1	—	2	—	1
Tartaria (Tărtăria)	—	1	2	46	—	1	7	2	40	2
Sebeshely (Sebişel)	2	2	2	107	—	1	1	—	—	—
Szászcsor (Săşciori)	2	4	4	294	—	1	—	—	—	1
Kákova (Cacova)	2	3	2	37	—	1	—	-	—	—
Láz (Laz)	1	3	1	66	-	1	—	—	—	1
Kapolna (Căpâlna)	1	2	3	57	—	1	—	—	—	—
Sinna (Jina)	5	1	--	441	—	1	—	—	—	—
Kiskerék (Broşteni)[1]	3	28	1	50	1	—	24	6	—	1
Oláh Bogát (Bogata română)	3	4	1	124	—	1	30	12	—	2
Pokafalva (Păuca)	1	1	2	72	—	1	—	3	—	1
Preszáka (Presaca)	3	45	2	64	1	—	15	4	20	2
Hosszutelek (Doştat)	2	56	1	30	1	—	20	4	—	2
Kis Ludas (Gusu)	—	—	—	73		1	16	—	—	1
Alamor (Alamor)	2	56	1	75	1	—	10	8	—	—
Sorostély (Şoroştin)	2	36	2	54	1	—	—	2	—	2
Farkastelke (Lupa)	2	9	3	135	1	—	18	2	60	2
Csanád (Cenade)	1	1	2	55		1	14	9	—	1
Hideg Viz (Calvasăr)	3	24	2	138	1	—	3	3	—	3

1) Non Unitis licet aliud Templum erigere.

Mihályfalva (Boarta)	1	4	1	78	—	1		-	—	1
Szász Veszöd (Veseud)	1	6	1	107	—	1	5	4	—	1
Kirna (Cârna, Blandiana)	1	3	3	77	—	1	—	—	—	1
Bollya (Buia)	1	6	3	131	—	1	-	—	—	—
Falkó	2	65	—	—	1	—	4	4	—	2
Saldorf cum Malomtelke (Saldorf, Blăjel)?	2	9	1	127	—	1	10	10	—	2
Balásfalva (Blaj) [1]	1	97	—	8	1	—	32	8	—	2
Tür (Tiur) [2]	4	108	—	—	1	—	60	30	—	2
Csuffud (Ciufud) [3]	2	18	—	67	1	—	20	9	50	2
Veze (Veza) [4]	2	11	1	49	1	—	30	10	30	1
Monora (Mănărade) [5]	1	19	1	54	1	—	7	—	—	1
Szász Patak (Spătac) [6]	1	7	2	34	1	—	15	15	30	2
Nagy Csergöd (Cergăul mare) [7]	1	12	1	81	1	—	40	20	42	2
Veres Egyháza (Roşia)	2	20	1	50	1	—	40	6	—	2
Tóhát (Tău)	1	—	2	48	—	1	30	4	—	2
Alsó Karácsonyfalva (Crăciunelul de jos)	3	9	2	107	1	—	30	18	40	2
Olah Csesztve (Cisteiul român)	2	6	–	57	—	1	60	25	—	2
Magyar Kapud (Căpud)	1	18	—	5	1	—	-	5	—	1
Buzás Botsárd (Bucerdea grânoasă [8]	1	7	2	131	—	1	80	27	20	2
Örményszékes (Armeni)	4	51	1	113	1	—	14	7½	—	3
Vizakna (Ocna Sibiiului) [9]	2	81	—	241	1	—	—	—	—	1
Kis Enyed (Sângătin)	2	40	3	83	1	—	10	4	20	3
Etsellő (Aciliu)	2	9	3	183	—	1	12	3	—	2
Mág (Mag)	1	1	—	61	—	1	2	4	—	2
Diomál (Geomal)	1	65	—	—	1	—	6	2	100	2
Fel Gyógy (Geoagiu de sus)		—	2	224	—	1	2	1	—	1
Diod várallja (Diod, Stremţi) [10]	1	15	1	127	—	1	8	2	10	2
op. Tövis (Teius) [11]	2	41	2	120	1	—	15	7	—	3
Béld (Beldiu)	2	13	—	9	1	—	8	5	—	2
Alsó Orbó (Gârbova de jos)	1	46	—	—	1	—	5	4	—	1
Felső Orbó (Gârbova de sus)	2	8	1	82	—	1	5	3	20	2
Közép Orbó (Gârboviţa)	1	1	-	27	—	1	12	5	30	1
Fel Enyed (Aiudul de sus)	1	11	1	66	1	—	9	1	—	1
Muzsina (Măgina)	1	12	3	60	1	—	6	3	20	2
Oláh Szásza	2	11	5	81	1	—	7	2	50	3
Nyirmező (Poiana, Aiudului)	1	4	3	58	—	1	6	3	—	1
Oláh Rákos (Răchişel, O. Rakis)	1	14	—	—	1	–	12	6	—	1
Oláh Lápad (Lopadia rom.)	1	22	2	47	1	—	9	3	12	2

1—7) Dominium Balasfalvæense. 8) Non Uniti pro Unitis ædificent Templum. Non unitis licet Templum aliud erigere. 9) Non Uniti ædifi. aliud. 10) Non Uniti pro Unitis ædificent Oratorium. 11) Non unitis indulget — aliud Templum.

Miriszló (Mirăslău)	2	19	—	—	1	—	8	3	—	2
Tompaháza (Tâmpăhaza)	1	12	—	25	1	—	8	3	—	2
Megykerék (Meşcreac)	1	45	—	—	1	-	12	11		1
Paczalka (Peţelca)	1	8	1	31	1	-	8	6	20	1
Háporton (Hopârta)	5	28	—	77	1	—	48	3	112	3
Kisakna (Ocnişoara)	2	15	2	15	1	—	40	25	20	1
Vad Verem (Odverem)	2	59	1	6	1	—	16	8	80	3
Fugad (Ciuguzel)	1	6	1	43	–	1	12	3	--	2
Asszonynépe (Asinip)	2	9	2	40	1	—	38	10	90	1
Ispánlaka (Şpălnaca) [1]	1	3	1	78	—	1	8	9	60	1
Oláh-Thordos (Turdaşul rom.) [2]	4	7	1	73	-	1	39	6	44	3
Harri (Heria) [3]	1	4	2	54	—	1	12	6	10	2
Forró (Fărău)	3	8	2	100	—	1	80	13	—	4
Gambutz (Gâmbuţ)	3	16	2	54	—	1	24	4	60	3
Lándor (Nandra)	1	24	—	4	1	—	10	5	—	1
Oláh-Péterlaka (Petrilaca-rom.)	3	14	1	95	1	—	18	9	100	4
Kutyfalva (Cuci)	1	2	—	32	-	1	—	3	—	2
Oroszi (Orăsia)	1	1	—	22	—	1	10	—	—	1
Maros-Szent-Jakab (Sâniacob)	1	7	1	47	-	1	12	8	—	2
Czintos (Aţintiş)	3	5	—	61	-	1	12	8	—	2
Geze (Marosgeze=Gheja)	2	5	1	83	—	1	30	14	—	2
Cseke aka (Cecălaca)	1	8	1	28	1	—	1½	10	—	2
Batizháza (Botez)	1	3	2	33	—	1	10	6	—	2
Gabud (Gábud)	2	14	—	60	1		10	6	20	2
Csutsch (Maroscsucs=Ciuci)	2	1	—	41	—	1	12	2	—	1
Kopánd (Maroskopánd=Copandul de Murăş)	1	1	1	39	-	1	2	2	—	1
Maros-Káptalan (Căptălanul de Murăş)	1	1	2	57	—	1	16	8	—	1
Nagylak (Noşlac)	1	11	2	80	1	—	8	10	—	1
Maros Ujvár (Murăş-Uioara)	1	2	—	74	—	1	14	14	—	1
Oláh Szilvás (Szilvaşul-român)	1	5	3	58	—	1	18	13	—	2
Magyar Csesztve (Cisteiul-ungur.)	1	51	—	—	1	—	6	8	—	—
Miklóslaka (Micloşlaca)	1	2	1	63	-	1	9	14	—	2
Apahida (Apăhida)	2	6	—	36	-	1	24	7	100	2
Magyar-Bagó (Băgău)	1	3	2	80	—	1	16	7	—	2
Csombord (Ciumbrud)	1	—	—	20	—	1	—	-	—	—
Elekeş (Alecuş)	2	6	2	81	—	1	40	12	—	2
Szent Benedek (Sânbenedic)	2	14	1	74	1	—	20	8	—	2
Magyar-Süllye (Şilea-ungurească)	2	12	1	62	1	—	—	—	—	2
Magyar Herepe=Herepea-ungur.	1	4	1	42	—	1	1	—	—	1
Gallatz (Galaţi)	1	6	2	71	—	1	10	4	—	2
Vallendorff (Valendorf, Dombos)	2	—	2	119	—	1	1	—	—	2

1—3) Hi 3 pagi in uno horum competentem facient pro Unitis Capellam, quoad usque horum Unum Uniti possidebunt Templum.

Moha (Mucundorf)[1]	2	18	1	138	1	—	—	—	—	1
Rettisdorf (Réten, Retişdorf)	2	5	—	161	—	1	18	2	—	2
Pálos (Paloş)	4	18	1	200	—	1	4	—	—	4
Peter (Oláh-péterlaka = Peterlaca)	1	11	—	28	1	—	—	—	—	—
Longodár (Dăişoara)	2	4	1	88	—	1	15	8	—	1
Királyhalma (Crihalma)	2	1	1	89	—	1	10	—	—	2
Olt-Hidegkut cum Héviz = Fântâna cu Hoghiz	—	—	3	60	—	1	3	3	—	1
Olt-Bogáth cum Dak. = Bogata-olteană, cu Dopca	—	—	1	38	—	1	2	—	—	1
Csongva (Ciunga)	2	3	2	113	—	1	12	6	160	2
Mátéfalva cum A. Rákos (Mateiaş cu Raceşul de jos)	—	—	2	65	—	1	6	—	—	1
Agostonfalva cum Rákos et Ürmös (Agoştin cu Rakeş şi Ormeniş	—	—	2	89	—	1	6	4	—	1
Ponor cum Kosokány, Scosel Memeligány et Miklesti	7	490	—	—	3	—	32	32	—	8
Remete (Râmeţi)	3	276	—	—	1	—	5	4	2	1
Alsó Offenbánya cum Szártos, Muncsel et Brezest (Ofenbaia cu Sartăş, Muncel şi Brăzeşti	5	6	1	169	—	1	16	14	2	4
Csora (Cioara)	2	2	2	138	—	1	13	7	—	2
Karna (Cârna)[2]	2	11	2	87	1	—	6	2	—	1
Akmár (Acmar)	3	19	—	45	1	—	4	—	30	2
Száraztó (Szarakszó = Sărăcsău)	1	1	1	41	—	1	6	4	—	1
Reketöfalva (Rekitta = Răchita)	1	2	—	22	—	1	1	—	—	1
Szt. Jánoshegy (Nucet)	6	20	1	101	1	—	20	7½	33	5
Felső Gizás cum Martonfalva (Gezés, Ghizasa de sus cu Matişdorf)	3	61	1	90	1	—	12	8	—	4
Alsó Gizás (Gezés, Ghizasa de jos)	2	11	1	173	—	1	4	9	—	1
Hejjas Falva (Haşfalău)	2	2	—	64	—	1	6	2	—	2
Fejéregyháza (Ferihaza)	1	6	—	102	—	1	8	5	—	1
Zoltán (Zoltan)	1	—	—	39	—	1	11	2	—	1
Felek	—	2	—	40	—	1	6	2	—	1
Vetserd (Vecerd)[1]	3	22	—	75	1	—	6	6	—	3
Oláh-Ivánfalva cum Zalakna (Ighişdorful român cu Zlagna)	1	26	3	83	1	—	12	4	—	—
Bürkös (Bârghiş)	2	3	2	114	—	1	12	14	—	1
Kövesd (Coveş)	3	3	—	77	—	1	2	2	—	2
Almakerék cum Radully (Mălăncrav)	1	54	—		1	—	6	4	—	1

1) Non Unitis aliud Templum licet erigere.
2) Non Unitis aliud Templum erigere licet.

Keresd cum Földszin (Criş, Felţa)	1	—	1	80	—	1	—	—	—	1
Betfalva (Beıfalău)	1	—	—	27	—	1	—	—	—	—
Sárpatak cum Volkány (Şarpatac, Vălcăndorf)	—	3	1	53	—	1	—	-	-	—
Oláh-Ujfalu (Noul român)	3	17	2	160	1	-	12	2	.—	2
Gainar (Găinari)	1	—	1	26		1	—	—	—	1
Szász-Ujfalu (Noul săsesc)	—	1	—	35	—	1		—	—	—
Muszka (Muşca)	1	2	3	105	—	1	—		—	—
Hidvég (Hăghig)	1	20	—	80	1	—	—	—	—	-
Arapataka (Arapatac)	1	2	—	69	—	1	—	—	—	1
Nyén (Teliu)	—	1	2	81	—	1	—	—	-	1
Olah Markus	—	—	2	47	—	1	—	—	—	1
Kanta	—	—	—	8	—	1	—	—	—	1
Bodola (Budila)	—	—	—	88	—	1	—	—	—	—
Erösd (Ariuşd)	—	—	—	19	—	1	—	—	—	1
Szunyogszeg (Ţânţari)	—	—	—	168	—	1	—	—	—	—
Bekenszeg ? [1]	—	—	—	12	—		—	—	—	—
Gergelyfája (Ungurei) [2]	—	—	—	28	—	—	—	—	—	—
Kis-Cserged (Cerghidul-mic) [3]	—	—	—	11		—	—	—	—	—
Obráza (Obreja) [4]	—	3	—	11	—	—	—	—	—	—
Ladamos (Loamnăş) [5]	—	—	—	20	—	—	—	—	—	—
Holdvilág (Hoghilag) [6]	—	—		27	—	—	—	—	—	—
Maros Szent Király (Murăş Sâncraiu) [7]	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—
Lőrincz Réve (Livrinţi) [8]	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—
Magyar-Becze (M.Beıze=Beta) [9]	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Prædialistæ	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Magyar Lapád (Lopadea ungurească) [10]	—		—	13	—	—	—	—	—	—
Maros Gombás (Gâmbaş) [11]	—	20	—	—	—	—	—	—	—	—
Medvés (Ursu) [12]	—	—	—	11	—	—	—	—	—	—
Ozd (Ozd) [13]	—	1	—	17	—	—	—	—	—	—
Magyar-Bükkös (Bichiş) [14]	—	5	—	6	—	—	—	—	—	—
Istvânháza (Işţihaza) [15]	—	4	—	4	—	—	—	—	—	—
op. Nagy-Enyed (Aiud) [16]	—	—	—	74	-	—	—	—	—	—
Rovás (Rávăşel) [17]	—	1	—	25	—	—	—	—	—	—
Péterfalva (Petişdorf) [18]	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—
Ingodálly (Mighindoala) [19]	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—
Alsó et Felső Votat	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Karatna-volál [20]	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Peselnek, azi Kézdikővár=Petriceni [21]	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Görgény Üvegcsür (Glăjeria) [22]	—	—	—	24	—	—	—	—	—	—

1—22) In his Locis nulla habentur Templa Valachica.

Rukkür (Rucăr) [1]	—	9	—	52	—	—	—	—	—	—
Hortobágyfalva (Cornăţăl) [2]	—	6	1	99	—	—	—	—	—	—
Rákovitza (Racoviţa) [3]	—	1	—	65	-	—	—	—	—	—
Szetsel (Săcel) [4]	—	1	1	27	—	—	—	—	—	—
Summa . . .	325	3134	232	14630	73	125	2216	978	2172	339

NB. Singula loca, in quibus nullæ expressæ Resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis, quæ in Suspenso relicta sunt, ad viciniora sui Ritus Templa dirigenda esse.

Adolf Barro de Buccow m. p. L. B. de Dietterich m. p.
L. B. de Möringer m. p.

1—4) 4 hi Pagi partim ad hunc Cottum, partim ad sedem Sax. Cibin spectant et in Extractu Cibiniensi.

Extractus Summarius

in fiscali Dominio Zalathnensi Unitorum et Non Unitorum Poparum, Laicarum Familiarum Concessorumque Teplorum et horum Beneficiorum reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concess.		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Papae	Fam.	Popae	Fam.	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Zalathna (Zlatna)	2	31	1	537	1	—	—	4	—	2
Petrosány (Pătrânjeni)	2	1	—	115	—	1	—	—	—	1
Ompoly-Preszáka (Presaca)	—	—	—	77	—	1	—	—	—	—
Galatz (Galaţi)	1	1	—	54	—	1	—	4	—	1
Fenes (Feneş)	2	2	2	163	—	1	8	3	—	1
Abrudfalva cum A Bánya et Verespatak (Abrud-sat cu Abrud şi Roşia montana) [1]	4	16	5	739	1	2	—	16	—	3
Kerpenyes (Cărpinius)	2	—	—	143	—	1	—	3	-	1
Butsum (Bucium)	1	1	2	446	—	3	—	4	—	1
Topánfalva (Câmpeni) [2]	6	26	7	503	1	3	—	—	—	2
Nagy Aranyos *	7	—	—	481	—	7	—	4	—	—
Kis Aranyos **	8	14	8	393	-	4	—	—	—	—
Bisztra	3	—	3	327	—	2	-	3	—	—
Summa . . .	38	92	28	3978	3	26	8	41	—	12

* Sub Nagy Aranyos = Arieşul mare se înţeleg comunele din dreapta Arieşului din sus pe pod, adecă Albac, Arada, Scărişoara, Gîrda şi Secătura.

** Sub Kis Aranyos = Arieşul mic, se înţeleg comunele din stânga podului peste Arieş, în sus, adecă: Ponorelul, Vidra de jos, Vidra medie şi Vidra de sus.

1) Mater Ecclesia manet Unitis. 2) Mater Ecclesia manet Unitis.

Extractus Summarius

In Incl. Comitatu *Colosiensi* Unitorum et Non Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque Concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis: Uniti: Popae	Uniti: Familiae	Non Uniti: Popae	Non Uniti: Familiae	Templa concessa: Unitis	Templa concessa: Non Unitis	Fundi ad Ecclesiam spectantes: Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Alsó Zsuk (Jucul de jos)	4	22	—	37	1	—	22	18	—	1
Nemes Zsuk (Jucul-nobil)	2	11	—	48	1	—	—	—	—	—
Fejérd (Feiurd)	2	—	—	146	—	1	20	12	—	4
Magyar Matskás (Macicaşul u.)	—	—	1	40	—	1	—	—	—	1
Sz.Mihálytelke (Sânmihaiul ung.)	4	8	—	68	—	1	45	20	—	3
Magyar Szt. Pál (Sânpaulul ung.)	1	—	—	61	—	1	18	10	—	2
Magyar Sárd (Şardul unguresc)	1	6	1	62	—	1	2	14	8	1
Magyar Gorbo (Gârbăul ungur.)	1	—	—	44	—	1	30	4	—	2
Magyar Nádas (Nădăşelul ung.)	1	—	—	27	—	1	5	3	—	1
Hideg Szamos (Someşul rece)	1	4	—	59	—	1	8	6	—	2
Sztolna (Stolna)	—	—	1	27	—	1	3	3	—	1
Szucsák (Suceag)	—	1	1	61	—	1	8	5	—	2
Bodonkut (Buda veche)	2	—	—	43	—	1	18	8	—	2
Egerbegy (Agârbiciu)	—	—	1	58	—	1	1½	5	—	1
Kis Kapus (Căpuşul mic)	—	—	1	45	—	1	8	5	—	2
GyerőVásárhely (Ghero Oşorheiu)	—	—	1	29	—	1	-	5	—	1
Panik (Banyika, B[illegible]ica)	—	—	—	32	—	1	7	3	—	1
Bedécs (Budeciu)	—	—	2	69	—	1	1½	—	—	—
Erdőfalva (Ardeova)	—	—	2	60	—	1	5	3	—	—
Deréte (Derite, Dretea)	—	—	2	53	—	1	11	6	—	2
Oláh Bikal (Bica-Română)	2	—	-	79	—	1	2	10	—	1
Oláh Gyerő Monostor (Mănăşturul român) [1]	—	12	3	129	—	1	4	3	—	1
Kalota-Ujfalu (Finciu)	1	2	—	95	—	1	3	3	—	1
Keleczel (Calăţele)	1	—	1	102		1	5	6	—	1
Bots (Bociu)	2	—	—	99	—	1	3	2	—	1
Bökény (Butene)	—	—	2	100	—	1	7	7	—	1
N. Kalota (Călata Mare)	1	—	2	169	—	1	8	4	—	2
Kalota Szent Király (Zam-Sâncraiu)	—	—	—	32	—	1	—	-	—	—
Malom Szék (Malomszeg, Molosig)	1	—	—	59	—	1	4	4	—	—

1) Pro unitis erigatur Sacellum.

Marottacz (Marotlaka, Morlaca)	2	—	—	134	-	1	1	—	—	1
Hodos (Hodosfalva, Hodiş)	1	—	—	72	—	1	2	2	-	1
Felső Füld (Fildul de sus)	1	—	—	62	—	1	6	10	—	1
Közép Füld (Fildul de mijloc)	1	—	—	67	—	1	8	4	—	2
Alsó Füld (Fildul de jos)	—	—	1	67	—	1	12	4	—	2
Sz. Farnas (Farnas, Sfărnaş)	—	—	—	23	—	1	7½	2½	—	1
Nagy-Almás (Almaşul mare)[1]	1	1	1	154	—	1	8	5	—	1
Bábony (Babiu)	1	—	1	22	—	1	2	2	—	2
Nyires (Nireş)	1	-	2	112	—	1	6½	5	—	2
Kökényes (Cuteiuş)	—	—	2	22	—	1	—	4	⅓	1
Nyertse (Nyercze, Nierţa)	1	2	4	89	—	1	6	4	—	1
Bercse (Bercea)	—	—	2	39	—	1	8	—	—	1
Sombor (Magyarnagyzombor Jimborul Mare)	—	—	3	100	—	1	—	½	—	1
Czööd (Czold, Ţeud)	—	—	2	33	—	1	—	—	—	1
Tamásfalva (Tămaşa)	—	—	2	87	—	1	7	5	—	1
Danc (Dâncu)[2]	1	—	—	29	—	1	8	5	—	1
Argyos (Argyas, Arghiş)[3]	1	—	—	16	—	1	5	3	—	1
Lapuspatak (Lăpun)[4]	—	—	—	30	—	1	6	4	—	1
Vásártelke (Ştobor)[5]	—	—	—	67	—	1	9	2	—	1
Topa Sz. Király (Topa-sâncraiu)	—	—	3	89	—	1	—	—	—	1
Puszta Topa (Topa-deşeartă)	—	—	1	53	—	1	13	6	—	1
Sólyomtelke (Şomtelec)	—	—	—	24	—	1	16	11	—	2
Korod (Coruş)	2	—	—	37	—	1	12	7	-	1
Diós (Deuş)[6]	1	3	—	37	—	1	26	8	—	2
Pappfalva (Popfalău)[7]	1	—	2	39	—	1	10	4	—	2
Berend (Berind)	1	—	2	72	—	1	14	5	—	2
Nagy-Rajtolcz (Răştolţul Mare)	—	—	2	36	—	1	—	—	—	—
Kassa-Patak (Bogdana)	1	—	1	28	—	1	1½	½	—	1
N. Sebes cum K. Sebes et Seb. Várallya (Sebeşul mare cu Poeni şi Bologa	—	—		167	—	1	1	4	—	1
Székellyo (Săcuieu)	—	—	—	88	—	1	—	—	—	—
Meregyo (Mărgău)	1	—	3	217		1	14	12	—	2
Incsel (Ciula)	—	—	2	105	—	1	3	—	—	1
Nagy Petri (Petrindul-Mare)	1	—	3	39	-	1	4	3	—	1
Középlak (Cuzăplac)	1	4	—	42	—	1	5	3	—	2
Magyar Valkó (Vălcăul ungur.)	—	—	1	30	—	1	—	—	—	—
Magyar Gyerő Monostor (Mănăşturul unguresc)	1	—	1	94	—	1	10	7	—	1
Hideg Szamos (Someşul rece)	—	—	2	112	—	1	—	5	—	1

1) Pro Unitis Oratorium ædificandum est. 2—5) Quator hi Pagi Unum solum Popam non Unitum habeant, nec plures in illis constitui debent. 6) Erigatur Oratorium Unitis ad quod contribuere debent. 7) Erigatur Oratorium Unitis ad quod contribuere debent Korod et Pappfalva.

Kajántó (Chintău)	1	—	—	40	—	1	16	6	—	2
Turia (Türe, Tiurea)	1	1	—	46	—	1	9	5	—	2
Csucsa (Ciucea)	—	—	—	43	—	1	6	5	—	1
Oláh Nádos (Nadişul român)	1	—	—	66	—	1	14	8	—	1
M Egeres (Aghireş)	1	2	—	38	—	1	16	10	—	2
Forgátskut (Tic)	—	—	—	25	—	1	—	—	—	—
Gyalu (Gilău)	2	2	—	69	—	1	12	8	—	3
Szomorduk (Sumurduc)	—	—	1	23	—	1	10	6	—	2
Budatelke (Budatelec) [1]	2	22	2	18	1	—	40	15	—	2
Mező-Ketsed (Chiciud)	2	50	—	1 7	1	—	4	10	—	2
Köbölkut (Chibulcut)	1	—	1	29	—	1	—	—	—	2
Viszollya (Visuia)	1	—	—	75	—	1	15	13	—	2
MezőSzilvás (Silbaşul de câmpie)	2	4	—	73	—	1	60	8	—	3
Mező Domb (Dâmb)	2	—	—	92	—	1	60	14	—	3
Tuson (Tuşin)	1	—	1	54	—	1	30	8	—	1
Uzdi Szent Péter (Sânpetru)	2	—	—	74	—	1	3	8	—	2
Mező Sz. György (Sângheorghiul de câmpie)	2	4	—	54	—	1	60	20	—	2
Nagy-Ölves (Ulieşul mare)	2	7	—	19	1	—	30	8	—	3
Mező Örményes (Ormenişul de câmpie) [2]	2	127	—	1 —	1	—	5	20	—	2
Septér (Şepteriu)	2	—	1	90	—	1	25	12	—	4
Mező Szt. Márton (Sânmărtinul de câmpie) [3]	2	6	2	81	1	—	10	8	—	3
Banguza (Banyika, Baica)	2	—	2	80	—	1	—	6	—	1
Mező Királyfalva (Craifalăui de câmpie)	2	60	—	—	1	—	40	6	—	2
Nagy Nyilas (Milaşul mare)	4	119	—	—	1	—	40	8	—	3
Oroszfája (Orosfaia)	1	92	—	—	1	·	—	—	—	1
Komlód (Comlod)	1	—	1	35	—	1	—	—	—	2
Szászokna (Ocna)	2	—	2	126	—	1	2[illegible]	20	—	3
Szász Ujfalu (Uifalăul săsesc)	3	—	3	78	—	1	30	4	—	5
Kis Nyulas (Hususău)	1	14	—	23	1	—	40	—	—	1
Kötelend (Gădăliu)	2	15	—	62	1	—	40	6	—	2
Felső Zsuk (Jucul de sus)	1	4	—	99	—	1	25	4	—	2
Felső Szovath (Soatul de sus)	1	—	1	40	—	1	20	7	—	1
Alsó Szovâth (Soatul de jus)	—	1	—	57	—	1	7	—	—	2
Korpad (Corpade)	1	3	—	64	—	1	12	6	—	3
Magyar Kalyán (Călean)	2	2	—	80	—	1	25	8	—	—
Vajda Kamarás (Vaida cămăraş)	1	3	—	26	—	1	3	4	—	2
Magyar Palatka (Pălatca)	1	1	—	118	—	1	11	3	—	2
Magyar Légen (Legiu)	—	—	—	52	—	1	—	8	—	1

1) Non Unitis aliud sibi Templum erigere licebit. 2) Post terminum b Unione deficientes, ad Unionem redeant. 3) Non Uniti possunt sibi xtra. . . Templum.

Keszü (Chişeu)	—	—	—	18	—	1	5½	4	—	1
Mots (Mociu)	1	9	—	142	—	1	18	8	—	1
Mező Szombathtelke (Sâmbotelec)	2	1	-	92	—	1	36	6	—	2
Csetelke (Csehtelke, Cistelec)	2	—	—	69	—	1	20	10	—	2
Katona (Cătina) [1]	2	97	—	—	1	—	25	8	—	1
Nagy Czék (Ţagul-mare)	2	—	—	57	—	1	20	10	—	1
Kis Czék (Ţăgşor)	2	—	—	83	—	1	8	4	—	2
Kis Sármás (Şărmăşel)	2	—	—	81	—	1	30	12	-	2
Báld (Balda)	1	4	—	29	1	—	25	12	—	2
Mező Méhes (Miheş)	1	—	—	141	—	1	7	5	—	2
Mező-Velkér (Velcheriu) [2]	3	9	—	127	1		30	12	—	3
Berkényes (Berchieş)	—	—	—	59	—	1	29	5	—	1
Magyar Fráta (Fraţa)	1	—	—	174	—	1	—	—	—	5
Tótháza (Tothaza)	—	—	—	40		1	30	5	—	1
Botháza (Bothaza)	—	—	—	43	—	1	3	—	—	1
Barej (Baré, Bărăi)	1	-	1	60	—	1	24	4	—	1
Viza (Visa, Vişu)	—	—	—	40	—	1	12	6	—	1
Mező Őr (Iuriul de sâmpie)	2	2	—	98	—	1	30	5	—	3
Aranykut (Aruncuta)	3	2	—	86	—	1	36	10	—	4
Mező Szopor (Soporul de câmpie)	—	—	—	53	—	1	21	15	—	1
Pete (Petea)	—	—	-	22	—	1	10	3	—	1
Puszta Kamarás (Cămăraşul deşert)	1	—	—	68	—	1	30	2	—	2
Oláh Gyéres (Ghirişul român)	—	—	—	44	—	1	20	4	—	2
Novaj (Novaly, Năvoi)	—	—	—	47	—	1	—	—	—	—
Lompérd (Lumperd)	5	3	—	59	1	—	20	4	—	2
Füskut (Füzkút, Fiscut)	3	130	—	—	1	—	12	3	10	1
Sztupin (Oláh solymos, Stupini)	2	2	—	54	—	1	—	—	—	—
Szász [Mező] Erked (Archiud)	1	31	—	76	1	—	12	5	—	2
Baráifalva (Bratfalău)	2	4	—	47	—	1	10	1	—	1
Budurló (Budurlău)	1	33	1	32	1	—	15	—	—	1
Nagy Ida (Iuda Mare)	—	—	2	65	—	1	7	6	—	1
Szász Péntek (Pintic)	2	—	1	140	—	1	20	6	7	1
Paszmos (Posmuş)	—	24	—	37	1	—	12	7	—	1
Kolozs Monostor (Cluj-Mănăştur)	2	62	—	—	1	—	8	9	—	2
Györgyfalva (Giurfalău)	1	4	1	24	1	-	—	3	—	1
Dezmér (Dezmir)	2	—	—	84	—	1	20	4	—	2
Szamosfalva (Someşfalău)	2	2	1	93	—	1	—	—	—	1
Felek (Feleac)	2	2	1	163	—	1	18	6	—	—
Tótfalu (Tăuţi)	1	—	—	46	—	1	10	6	—	1
Szász Fenes (Feneşul săsesc)	1	—	—	87	—	1	—	9	—	1
Apahida (Apahida)	2	—	—	164	—	1	16	8	—	2

1) Quia post terminum refilierant, maneant Uniti. 2) Non Unitis aliud sibi Templum erigere licebit.

Kara (Cara)	1	—	—	36	—	1	17	18	—	1
O. Kolozs (Cojocna) [1]	1	7	2	186	—	1	26	30	—	1
Bos (Booş) [2]	2	3	1	125	—	1	20	16	—	1
Ajton (Aiton)	2	5	1	136	—	1	—	6	—	2
Rodd (Röd, Rediu)	2	14	1	106	1		10	12	—	1
Koszma[telke] (Cosma)	-	16	—	59	1	—	10	8	—	2
Sz. András (Sântindreş ?)	1	12	1	35	1	—	8	4	—	1
Harasztos (Harăstaş)	1	10	1	60	1	—	8	4	—	2
Farago (Fărăgău)	1	—	2	92	—	1	40	12	—	1
Szász Ludvég (Logig)	1	17	2	68	1	—	10	8	—	1
Nagy Ercse (Ercea)	1	—	—	27	—	1	—	3	—	2
Szász Fülpes	1	1	—	41	—	1	5	2	—	2
Kis Sajó (Şieuţ)	1	—	—	81		1	20	20	—	2
Gledény (Gledin)[3]	1	7	2	113	—	1	14	2	—	1
Monor (Monor)	2	21	1	95	1	—	12	6	—	3
Széplak cum Dedra et Buna (Deirátszéplak, Săplac)	—	1	—	83	1	—	—	—	—	1
Felső Répa (Râpa de sus)	1	2	—	52	—	1	1	6	—	—
Mező-Ujjlak (Uilac)	2	19	—	—	1	—	20	10	—	2
Claudiopolis (Cluj)	—	6	—	17	—		—	—	—	—
Totelke (Toteleac)	1	1	1	48	—	1	9	4	—	1
Oláh Köblös (Cubleşul rom. mare)	—	—	—	42	—	1	—	—	—	-
Jegene et Maktelke carent Valachis (Jegenye, Leghia)	-	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Makó (Măcău)	—	—	-	18	-	1	—	-	—	—
Gesztrágy (Găstrade)	—	—	1	13	—	1	—	—	—	—
Tonts et Szokol (Tonciu şi Socol)	3	20	1	65	1	-	12	8	—	2
Magyar Kereke (Muerău) [Coj.] [1]	—	—	—	11	—	—	—	—	—	-
Magyar Bikal (Bicalat) [2]	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Ketesd (Tetiş) [3]	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Zentelke (Zam) [4]	—	—	—	6	-	-	—	—	—	—
Bamos [5]	—	-	—	7	—	—	-	—	—	—
Jakobtelke (Jákótelke, Horlacea) [6]	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Kis Petri (Petrindul mic) [7]	—	-	—	6	—	—	-	—	—	—
Sztána (Stana) [8]	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—
Zsobok (Jebuc) [9]	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Bogártelke (Bogara) [10]	—	-	—	3	—	—	—	—	—	—
Méra (Mera) [11]	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—
Visia (Vişoi) [12]	—	—	—	7	-	—	—	—	—	-
Báts (Baciu) [13]	—	—	—	26	—	—	—	-	—	—
Kőrösfő (Crişeu) [14]	—	—	—	5		—	—	—	—	—
Bánfi Hunyad (Huiedin) [15]	—	-	—	3	—	—	—	—	—	-

1) Unitis erigatur Capella. 2) Unitis erigatur idem. 3) Unitis ædificetur Capella.

O. Fenes (Feneş)[16]	–		—	5	—	–	—	—	—	—
(Szász)-Lóna (Lona săseescă)[17]	—	—	—	23	—	—		—	—	—
Nagy Kapus (Căpuşul mare)[18]	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—
N.-Sármás (Şarmaşul mare)[19]	1	–	—	72	–	1	12	14	—	1
Pota (Pata)[20]	2	23	—	46	1	—	12	8	—	2
Summa . .	185	1221	103	11324	32	138	2123	952 1/2	25 1/2	252

NB: Singula Loca, ubi nullæ expressæ Resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis, quæ in Suspenso relicta sunt, ad Viciniora Sui Ritus Templa dirigenda esse.

Ad B. de Buccow, m. p.

L. B. de Dietterich, m. p.

L. B. de Möringer, m. p.

1—20) Cum in subsequentibus Pagis nulla existent Templa, de Valachis vero in illis degentibus per Archidiaconos nulla fiat mentio, in Provinciali Specificatione autem omnes pro non Unitis adheribantur et habeantur, ideoque singuli hi ad proximiora sui Ritus Templa cum suo vultu diriguntur.

Extractus summarius

In Inclyto Comitatu de Küküllő Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicorum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum Una cum Domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Glogovitza (Glogoveţ)[1]	1	32	—	60	1	—	16	—	-	1
Hosszu Asszó (Hususău)[2]	—	—	—	42	1	–	—	—	—	–
Lodormány (Lodroman)	3	16	4	87	1	-	3	3	—	2
Lunca (Lunca)	2	4	-	71	—	1	10	—	50	2
Mike Szásza (Micăsasa)	2	20	2	145	1	—	8	12	50	2
Keszler (Chesler)[3]	3	9	6	111		1	3	—	—	2
Hosszupatak (Tăuni)[4]	2	23	3	113	—	1	8	4	—	2
Oláh Bükkös (Făget)[5]	2	8	3	71	—	1	10	8	80	2
Felső Karácsonfalva (Crăciunelul de sus)[6]	2	5	–	76	—	1	22	4	30	1

1) Non Unitis licet aliud sibi erigere Templum. 2) Ad intercessionem Domini Terrestris datum Unitis, non Unitis vero aliud sibi erigere licet. 3—4) Non uniti pro Unitis ædifcent oratorium. 5—6) Non uniti pro Unitis ædificabunt Templum

Alsó Bajom (Boiom)[1]	2	3	-	100	—	1	34	7	30	2
Balástelke (Blăjel)	1	3	—	128	—	1	5	5	—	2
Pocstelke (Păucea)	1	2	—	50	—	1	12	3	—	1
Darlasz (Dârloş)	1	22	—	76		1	12	3	—	1
Magyar Saros (Şaroşul ungur).	1	9	1	50	1	-	6	3	—	1
Magoshegy (Cetatea de baltă)	1	—	1	143	—	1	16	8	—	1
Tatárlaka (Tătârlaua[2]	1	4	—	74	—	1	30	8	—	1
Faisz (Feisa)[3]	2	7	—	79	—	1	32	8	30	2
Boldogfalva (Sântămaria)[4]	1	5	—	30	—	1	14	6	—	1
Alsó Kápolna (Căpâlna de jos)	2	11	2	95	—	1	16	10	—	2
Szt. Miklós (Sânmiclăuş)	1	4	—	73	—	1	—	—	—	1
Szpin (Spini)[5]	2	11	4	44	1	—	12	2	—	2
Magyar Bényes (Biia)[6]	2	17	3	107	1	—	51	12	—	2
Panád (Pănade)[7]	2	21	—	75	1	—	30	6	—	3
Kis-Ikklód (Iclod)	2	31	—	27	1	—	12	6	—	3
Szantsal (Sâncel)[8]	2	59	1	145	1	-	9	—	—	3
Szászvölgy (Valea Sasului)	1	13	—	19	1	—	18	3	—	2
Radnoth (Iernuţ)	2	16	1	75	1	—	48	27	—	3
Bord (Bord)	1	6	2	73	—	1	18	6	50	2
Oláh Sállyi (Şeulia română)	2	3	2	69	—	1	14	10	—	2
Dek (Dég, Deag)	3	6	1	87	..	1	34	26	5	2
Babohalma (Bobâlna)	3	4	2	138	—	1	29	6	105	3
Kincses (Chinciş)	1	4	1	45	—	1	20	2	--	2
F. Kapolna (Căpâlna de sus)	1	38	—	9	1	-	8	1	1	1
Bernád (Bernadea)[9]	2	31	—	—	1	—	—	—	—	1
Csapó (Cipău)	2	2	—	38	—	1	—	—	—	1
Kis Cserged (Cerghizăl)	1	8	—	27	1	—	16	—	—	1
Nagy Cserged (Cergăul Mare)	2	9	1	104	—	1	12	6	—	2
Vidrásza (Vidrátszeg, Vidrasău)	1	—	—	74	—	1	18	6	—	1
Küküllő Széplak (Suplac)[10]	1	2	1	61	—	1	—	—	—	2
Kerüllő (Chirileu)[11]	1	9	2	58	—	1	14	8	—	1
Vajda Kuta (Vaidacuta)	1	8	—	41	-	1	15	4	10	2
Kerelő Szent Pál (Sânpaul)	1	8	—	53	1	—	10	—	—	2
Maros Ugra (Ogra)	—	—	—	50	—	1	10	6	—	2
Teremi (Satu nou)	—	—	—	58	—	1	—	—	—	—
Oláh Kotsárd (Cucerdea rom.)	2	—	-	133	-	1	18	8	—	3
Koruj (Korod, Coruş)	1	11	—	28	1	—	18	6	—	1
Vâmos Udvarhely (Vameş Odriheiu)	1	—	—	51	—	1	4	13	—	2
Szélkut (Sălcud)	3	4	3	95	—	1	24	15	—	4
Sevenfalva (Şomfalău)	1	19	—	67	1	—	13	3	—	2

1) Tres hi pagi ædificabunt pro Unitis in Darlasz competens oratorium. 2—4) *Tria haec Loca pro Unitis in Faisz ædificabunt Templum.* 5—8) Non unitis licet aliud sibi errigere Templum. 9) Non Unitis aliud sibi erigere Templum licebit. 15) Manent omnes Uniti. 10—11) NB. Ist hier gänzlich auszulassen, weil es unten unter dem rechten Nahme Gyalor angesetzt.

Királyfalva (Craifalău)	1	6	—	28	1	—	—	3	—	1
Adamos (Adámuş)	1	6	—	87	—	1	—	2	—	1
Borzás (Bozias)	1	5	2	72	—	1	40	16	—	2
Ditső Szent Márton (Diciosânmărtin)	1	7	—	65	—	1	16	9	—	2
Csüdőtelke (Cuştelnic)	1	10	—	44	—	1	20	12	60	2
Potsfalva cum Abosfalva (Păucea cu Abuş)	1	4	—	52	—	1	—	–	—	1
Erdőallya (Subpădure)	2	12	3	59	1	—	24	6	30	2
Laszkut (Lăscut)	2	51	—	10	1	—	22	5	40	1
Somostelke (Şumuşteliuc)?	1	6	1	57	—	1	19	5	20	2
Buzás Besenyő (Beşinău)	1	—	—	46	—	1	5	3	—	1
Deésfalva (Deaş)	1	3	2	82	—	1	—	—	—	8
Harangláb (Hăranglab)	1	—	—	120	—	1	1	—	—	2
Szőkefalva (Săuca)	1	—	—	29	—	1	—	—	—	—
Szász-Dánya (Sas-Daia)	1	—	1	37	—	1	5	1	—	2
Lepend (Lepindea)	1	10	—	43	1	—	16	4	30	1
Bonyha (Bachnea)	1	—	—	65	—	1	—	—	—	1
Gogán-Várallya (Gogan-Varolea)	1	—	—	61	—	1	—	3	—	2
Somogyom (Şmig)	1	21	1	63	1	—	2	2	—	1
Gagány (Gogau)	1	—	—	46	—	1	5	1	16	2
Fákos (Gyákos, Giacăş)	1	—	—	58	—	1	18	4	—	2
Szászalmás (Alma săsească)	1	1	—	85	—	1	15	—	—	2
Egrestő (Agrişteu)	1	1	—	35	—	1	2	2		2
Oláh-Sollymos (Şoimuşul rom.)	1	1	—	109	—	1	8	8	—	2
Oláh Sz. László (Laslăul rom.)	1	—	—	97	—	1	12	12	—	1
(Vámos) Gálfalva (Ganfalău)	1	10	—	65	1	—	—	—	—	2
opp. Ebesfalva (Ibaşfalău)	3	107	—	—	1	—	18	10	-	2
Hundorf (Hundorf)	2	73	—	—	1	—	8	1	70	2
Szász Ernye (Iernea săsească)	2	73	—	—	1	—	5	6	—	2
N. Bun et K. Bun (Boiul Mare şi Boiul mic)	1	—	1	116	—	1	9	10	—	1
O. Sakat (Jacul rom.)	1	6	—	15	1	—	3	3	-	3
Olt Hidegkut (Fântâna)	1	—	—	23	—	1	-	—	—	1
O. Andrásfalva (Andraşfalăul rom.)	1	3	-	23	—	1	—	—	—	1
Sárd (Şard)	1	—	—	19	—	1	2	1	—	1
Ujfalva	—	—	1	13	—	1	—	—	—	-
Magyar Péterfalva (Petrisat) [1]	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—
Szépmező (Şona) [2]	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—
Zsidve (Zidveiu) [3]	—	—	—	8	—	-	—	—	—	—

1--3) Cum de nullo horum Locorum in Conscriptionibus Archi-Diaconalibus mentione Litera quidem facta sit, ex quo supponitur omnes in his pagis Incolas esse non Unitos; hi cum ita quemadmodum reperti sunt, relinquantur; à popis ex pagis ubi Templa existunt fungenti.

Dombó (Dâmbău) [4]	—	—	—	13	—	—	—	—	—	—
Szász Sz. Mârlon (Şomărtin?) [5]	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—
Szász Sz. Lász'ó (Laslea mare) [6]	—	—	—	6	—	—	—	—	—	-
Kis Leles [7]	—	—	—	3	—	—	-	-	—	—
Zágor (Zagăr) [8]	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—
Domáld (Dumald) [9]	—	—	—	24	—	—	—	—	—	—
Szász Sz Iván (Sântioana săs.) [10]	—	—	—	13	—	—	—	—	—	—
Taxalistæ [11]	—	1	—	49	—	—	—	—	—	—
Hétur (Hetur) [12]	—	—	—	19	—	—	—	—	—	
Szász-Nádas (Nadeşul săsesc) [13]	—	—	—	13	—	—	—	—	—	-
Bolkács Caret Valachis (Bălcaciu) [14]	—	—	—	—	-	—	—	—	—	—
Futak (Futac) [15]	—	4	—	—	—	—		—	—	—
Balavásár (Bălăuşiri) [16]	—	—	—	—	-	—	—	—	—	—
Kis Kend (Chindul mic) [17]	—	—	—	—	-	—	—	—	—	—
Nagy Kend (Chindul mare [18]	—	—	—	—	—	-	—	—	—	—
Fületelke (Filitelnic) [19]	—	—	—	19	—	—	—	-	—	—
Csikmanysor (Ţicmandru)* [20]										
Szénaverős (Senereuş)** [21]										
Szász Magyarós (Magheruş) [22]	—	—	—	19						
Szász Örményes (Urmeniş)	—	—	—	9						
Szász Veszszős (Vesăus)	—	-	—	40						
Héderfája (Idrifaia)	—	1	—	8						
Mikefalva (Mica)	—	—	—	25						
Szâsz Csàvás (Ceuaş)	—	1	—	11						
Jovedess (Jövedics, Idiciu)	—	-	—	12						
Kund (Cund)	—	—	—	13						
Summa . . .	114	947	58	5608	28	55	997	403	707	144

*) **) Hi pagi (99, 100, 101, 102, 103, 104 et 105 insimul habent familias non Unitas), [Vezi Fületelke.]

NB. Singula Loca ubi nullæ expressæ Resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ sunt ad Viciniora sui Ritus Templa dirigenda esse.

Ad B. de Buccow m. p.

L. B. de Dietterich m. p. L. B. L de Möringer m. p.

4—22) Cum de nullo horum Locorum in Conscriptionibus Archi-Diaconalibus mentione Litera quidem facta sit, ex quo supponitur omnes in his pagis Incolas esse non Unitos; hi cum ita quemadmodum reperti sunt, relinquantur; à popis ex pagis ubi Templa existunt fungenti.

Extractus Summarius

In Inclyto Comitatu Thordensi Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque Concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Kopánd (Copand)	2	29	2	—	1	—	26	18	—	2
Puszta Csán (Ceanul deşert)	2	4	—	45	—	1	16	16	—	2
Berkes (Berchiş)	1	7	1	43	1	—	5	3	—	1
Komját Szeg (Comiţâg)	1	13	—	26	1	—	9	12	—	1
Felső Füle (Filea de sus)	2	19	—	18	1	—	10	6	—	2
opp. Thorda (Turda) [1]	2	57	—	170	1	—	—	—	—	1
Szind (Sând)	1	5	—	40	—	1	12	6	—	1
Alsó Száltsa (Sălciva de jos) [2]	3	19	—	155	—	1	3	2	—	1
Tur (Tur)	2	10	-	58	1	—	16	8	—	2
Puszta Szent Márton (Sânmărtinul deşert)	1	2	1	30	—	1	8	7	—	1
Indally (Indol)	2	5	1	50	1	-	17	8	—	3
Mikes (Micuş)	2	4	—	72	—	1	16	14	—	2
Csürüllye (Ciurila)	2	2	—	24	—	1	9	6	—	2
Szelitse (Sălişte)	1	1	—	15	—	1	8	6	—	1
Magyar Peterd (Petridul de jos)	2	7	-	62	1	—	2	5	—	2
Felső Peterd (Petridul de sus)	2	11	2	29	1	—	4	7	—	2
Hagymás (Hăşmaş)	1	1	1	45	—	1	6	6	—	1
Sütmeg (Şutu)	1	—	—	16	—	1	9	8	—	1
Magyar Szilvás (Silvaşul ung.)	—	—	—	18	—	1	—	—	—	—
Aszszony falva (Săcel)	1	4	1	32	1	—	9	6	—	1
Kis Fenes (Feneşel	1	2	—	54	—	1	8	8	—	1
Hesdád (Hesdát, Hăşdate)	2	3	1	69	—	1	6	8	—	1
Puszta Egres (Şchiopi)	2	2	—	50	—	1	8	12	—	1
Közép Peterd (Petridul d. mijloc)	1	13	1	24	1	—	9	4	—	1
Magura (Măgura)	1	—	—	22	—	1	3	3	—	1
Szurduk (Surduc)	1	—	—	39	—	1	4	4	—	1
Alsó Füle (Filea de jos)	1	8	1	31	1	-	9	7	—	1
Szeliste (Szelicse, Sălicea)	1	4	1	30	1	—	6	9	—	1
Aranyos Rákos (Rachiş)	1	—	—	32	—	1	9	4	—	1
Posságа (Poşaga de sus)	4	6	—	263	—	1	9	9	—	2

1) Non Unitis aliud sibi erigere licebit. 2) Non Uniti pro Unitis ædificent Oratorium.

Felső Szalcsam (Sălciva de sus)	—	—	—	212	—	1	—	1	—	—
Mező Ujfalu (Vaidei)	1	—	—	73	—	1	4	2	—	1
Nagy Oklos (Oclişul Mare)	4	—	—	149	—	1	9	8	—	3
Kis Oklos (Oclişel)	1	—	—	33	—	1	8	10	—	2
Kakova (Ivânfalva, Cacova Ierii)	—	—	4	94	—	1	—	2	—	2
Kis Bánya havas (Muntele-Băişoarei)	—	—	—	113	—	1	4	4	—	1
Alsó Jára (Iara de jos)	—	—	—	36	—	1	6	5	—	1
Bikalat (Bicalat)	—	—	—	46	—	1	—	1	—	1
Burra (Borév, Buru)?	—	—	—	36	—	1	—	1	—	—
Vidám (Vidaly, Vidolm)	1	12	—	68	—	1	—	—	—	1
Runk (Runc)	1	-	—	87	—	1	—	2	2	—
Gyertyámos (Vale)	—	—	—	84	—	1	7	10	—	1
Bedelő (Bedeleu) [1]	2	5	2	142	—	1	2	2	—	1
Felső Füged (Ciugudiul de sus)	1	4	—	40	-	1	18	12	14	1
Détta (Deţa)	1	—	—	41	—	1	14	4	—	1
Keresztes (Cristiş)	—	—	—	15	—	1	—	—	—	—
Gyéres (Ghiriş)	1	—	—	52	—	1	2	—	—	2
Maros Szt. Király (Sâncrai)	1	1	—	65	—	1	6	16	—	4
Aranyos Lóna (Luna)	4	1	1	110	—	1	56	3	—	3
Gerend (Grind)	1	—	—	89		1	—	—		2
Sós-Szent-Márton (Sânmărtinul sărat)	1	3	2	32	—	1	7	—	—	3
Vajda Szeg (Vaidaşig)	—	—	—	68	—	1	8	5	12	2
Alsó Fügöd [2]	2	5	1	59	—	1	40	30	—	4
Egerbegy (Agârbiciu)	1	1	1	98	—	1	4	—	—	2
Alsó Detrehen (Tritiul de jos)	2	1	-	75	—	1	22	18	—	3
Mező-Kók (Cooc)	2	6	1	54	—	1	24	10	—	2
Mező Örke (Urca)	3	4	1	62	—	1	32	40	—	2
Mező Tóhát (Tăureni)	1	-	—	63	-	1	12	8	—	1
Felső Detrehen (Tritiul de sus)	1	4	—	58	—	1	24	9	—	2
Mező Czikud (Ţicud)	3	3	—	128	—	1	48	30	—	3
Mező Boly (Mezőbő, Beiu)	3	1	—	40	—	1	24	14	—	2
Mező Szent Jakab (Sâniacob)	1	1	—	40	—	1	10	16	—	1
Mező Csán (Cseanul mare) [3]	2	17	—	99	—	1	20	76	—	2
Gerend Keresztur (Grind Cristur)	2	—	—	74	—	1	—	-	—	1
Maros Ketze (Cheţa)	2	5	1	85	—	1	12	14	—	2
Maros Ludas (Ludoşul d. Murăş)	3	5	—	93	—	1	14	14	—	3
Maros Bogát (Bogata de Mureş)	2	17	1	130	—	1	—	—	—	2
Maros Dátos (Dateş)	1	10	1	44	—	1	10	10	—	1
Mező Kemény Teleke (Chimiteliucul de câmpie) [4]	1	14	1	106	—	1	5	—	—	1

1) Non Uniti pro Unitis ædificent Capellam. 2) Erigatur pro Unitis Oratorium quod usque Templum ipsi possidebunt. 3) Unitis ædificetur Capellam. 4) Pro Unitis ædificetur Capella No. 10 non inveniantur familiæ.

Mező Szengyel (Sânger)	2	6	2	89	—	1	—	-	—	1
Mező Záh (Zan)	3	3	—	59		1	2	—	—	1
Hedre ? (*Hădărău*) [1]	1	2	—	50	—	1	8	5	—	1
Nagy Lupsa (Lupşa)	5	17	1	392	-	1	3	2	—	1
Taplosza (Maroshéviz, Topliţa)	4	—	—	79	-	1	—	18	—	—
Déda (Deda)	1	—	4	17	—	1	4	2	—	2
Maros Kövesd (Murăş Cuieşd)	2	—	—	27	-	1	2	2	—	—
Monosfalva (Morăreni)	1	1	—	30	—	1	4	4	—	2
M. Oroszfalva (Ruşii Munţi)	1	—	—	67	—	1	3	—	—	1
Magyaró (Măierău)	1	—	-	18	—	1	1	2	-	1
Idecspataka (Idicel)	1	—	1	32	—	1	6	6	-	2
Orosz Idecspataka (Potoc)	1	1	—	31	-	1	4	4	—	2
Maros Véts (Ieciu)	1	—	—	49	—	1	—	—	—	1
Felfaiu (Maros F., Felfalău)	1	24	—	27	1	—	2	5	—	2
Magyar Régen (Reghinul ung.)	1	18	—	20	1	—	6	4	—	2
Levél (Lövér, Lueriu)	2	—	—	18	—	1	11	—	—	1
Erdő Szakál (Săcalul de munte)	3	2	—	101	—	1	6	4	—	1
Alsó Répa (Râpa de jos)	2	21	—	36	1	—	6	6	—	2
Liget (Lighet) [2]	1	21	—	82	1	—	2	1	—	4
Maros Hodák (Huduc)	1	—	—	19	-	1	3	2	—	1
Fülehház (Füleháza, Filea)	—	—	—	21	—	1	—	—	—	—
Abafája (Abafaia)	2	46	—	27	1	—	8	3		2
Vajda Szent Ivány (Sântioana)	2	8	1	33	1	—	5	4	—	2
Tholdalag (Toldal)	1	2	—	19	—	1	2	—	—	1
Póka (Poca)	2	—	—	20	—	1	—	—	—	2
Puszta Almás (Almaşul deşert)	1	3	—	21	—	1	7	4	—	—
Rüts (Mezőrücs, Râciu)	2	19	1	91	—	1	30	8	—	2
Berezke (Beresztelke, Breţcu)	1	—	—	72	—	1	6	3	—	1
Magyar Fülpes (Filpişul mare)	3	3	—	32	—	1	5	5	—	2
Bala (Băla)	3	1	—	79	—	1	10	8	—	3
Körtövély Kapu (Curticap)	1	—	—	54	—	1	7	5	—	1
Moisza oder Majos (Moişa)	1	8	1	13	1	—	10	8	—	1
Erdő Szengyel (Sânger)	2	—	—	43	—	1	6	3	—	1
Kis Szederjes (Sidrieşul mic)	1	2	-	32	—	1	$2^1/_2$	1	—	1
Nagy Szederjes (Sidrieşul mare)	1	3	-	21	—	1	4	3	—	1
Maros Telek (Oláhtelec, Telec)	2	—	—	66	-	1	9	3	—	1
Hétbük (Habic)	2	40	1	34	1	—	6	4	50	1
Oláh Bölkény (Beica română)	2	16	1	48	1	—	4	2	—	2
Petele (Petelea)	1	17	1	41	1	—	—	—	—	1
Radnótfája (Iernuţfaia)	1	5	—	25	—	1	2	-	—	1
Görgényoroszfalva (Solovăstru) [3]	4	14	—	49	—	1	$7^1/_2$	1	—	3

1) Si hic revera tot familiæ Unitæ inveniantur ædificetur, pro ipsis Oratorium quod si autem *Monasterium* consanabitur id manebit pro Unitis. 2) Non Unitis liceat sibi erigere Templum. 3) Non Uniti pro Unitis ædificabunt Templum.

Görgény-Sóakna (Jabeniţa)	1	7	—	64	—	1		3	—	2
Görgény Szent Márton	1	—	—	28	—	1	2½	—	—	1
Kakucs (Görgényk, Căcuciu)	4	46	—	—	1	—	4	2	—	1
Felső Köhér (Chiherul de sus)	2	17	—	47	1	—	12	4	—	2
Alsó Köhér (Ch herul de jos)	2	9	6	44	1	—	10	7	—	2
Adorjány (Görgénya., Adrian)	3	25	—	16	1	—	4	2	—	1
Alsó Oroszi (Urişiul de jos)	2	6	1	48	—	1	8	3	-	1
Felső Oroszi (Urişiul de sus)	1	2	1	46	—	1	4	4	—	1
Szt. Mihály Te ke, azi numai Szentmihály (Sânmihaiu)	1	8	—	35	—	1	8	2	—	1
Kintses (Kincsesfő, Chinceş)	1	—	—	42	—	1	8	2	—	1
Saraphäza (Şerbeni)	3	5	—	37		1	3	2	—	1
Oáh Nádos (Nadăşa)	1	—	—	45	—	1	5	4	—	1
Pogatsa (Mező-, Pogăceaua)	2	2	2	157	—	1	22	8	—	2
Gerebenes Lőrincze (Mezőgerebenes, Grebenişul de câmpie)	1	4	2	106	—	1	23	10	—	1
Mező Sályi (Şeulia)	1	3	3	159	—	1	—	—	—	-
Mező Szakál (Să al)	1	2	1	90	—	1	157	30	—	2
ező Bodon (Budiul de câmpie)	1	2	2	102	—	1	48	15	—	2
Magyarosság (Muerău)	—	1	1	22	·	1	8	6	—	1
Oláh Léta (Lita-română)	2	14	—	20	1	—	9	6	—	1
Bánya-Bük (Banabic)	—	—	1	54	-	1	9	7	—	1
Sz György (Torockószentgyörgy, Trăscău-Sângh orghiu)	—	—	—	31	-	1	—	—	·	—
Görgény Szt. Imreh (Gurghiu)	1	1	1	57	—	1	2	3	-	1
Kásva (Caşva)	1	1	1	66	—	1	6	6	—	1
Hodák (Görgény-, Hodac)	1	1	2	88	—	1	—	3	—	1
Libánfalva (Ibăneşti)	—	—	5	97	—	1	2	3	—	1
Orsova (Görgény-, Orşova)	1	32	2	30	1	—	4	4	—	2
Magyar Bölkény (Beica ungur.) [1]	—	—	—	15	—	—	—	—	—	—
Maros Jára (Iara de Murăş) [2]	—	—	—	32	—	—	—	—	—	—
Magyar Péterlaka (Petrilaca u.) [3]	—	—	—	22	—	—	—	—	—	—
Kis Illyie (Ilia) [4]	-	1	-	18	—	—	—	—	—	—
Erdős Csinád (Pădureni) [5]	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—
Saremberke (Şarombărc) [6]	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—
Gernyeszeg (Ghernesig) [7]	—	—	—	50	—	—	—	—	—	—
Körtövélyfalva (Curtifaia) [8]	—	—	—	27	—	—	—	—	—	—
Disznajó (Disnăieu) [9]	—	—	—	14	—	1	—	—	—	—
O. Idest [10]	1	—	—	23	—	1	—	—	—	—
Felső Idest (Ideciul de sus) [11]	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Holtmaros (Murăşmort) [12]	—	—	—	2	—	—	—	—	-	—
Maroslaka (M. Hodák, Huduc) [13]	—	—	—	17	-	—	—	—	—	—
Unoka (Unoca) [14]	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—
Puszta Keresztur (Cristiş) [15] ?	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—
Sárpatak (Şarpotoc) [16]	—	—	—	26	—	—	—	—	—	-

Várhegy (Chinariu) [17]	1	—	—	45	—	1	3	2	—	2
A. Idest (Ideciul de jos) [18]	—	—	—	11	—	—	—	—	—	—
Maros Lekencze (Lechința de Murăș) [19]	3	5	1	102	—	1	60	14	—	3
Maros Orba (Oarba) [20]	1	—	1	42	—	1	50	12	—	2
Oláh Dellő (Dilleul român) [21]	—	—	3	57	—	1	16	2	—	3
Magyar Dellő (Dilleul ungur) [22]	—	—	—	2	—	—	--	—	—	—
Mezö Ujfalu (Vaidei) [23]	1	—	2	43	—	1	10	2	—	2
Kerelő-Sóspatak (Seușa de câmpie) [24]	1	1	1	24	—	1	25	8	—	2
Mező Pete (Petea de câmpie) [25]	1	-	1	63	—	1	16	2	—	2
Mező Uraj (Oroiul de câmpie) [26]	1	—	1	39	—	1	13	14	-	2
Mező Kapus (Căpușul d. câmpie) [27]	1	2	1	85	1	—	56	7	—	2
Nagy Ikland (Iclandul-mare) [28]	1	—	2	87	—	1	16	12	—	2
Ks Iklând (Iclănzel) [29]	1	5	—	54	1	—	—	10	—	2
Puszta Szt Miklós (Pustasânmiclăuș) [30]	—	1	—	5	—	—	—	—	—	—
Mező Szt. Margitha (Sânmărghita) [31]	1	—	—	8	—	1	6	3	—	1
Csapó Szt. György [32]	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Ruha Egres (Agriș) [33]	—	—	2	72	—	1	8	6	—	1
Summa . . .	216	964	91	9220	31	119	1549½	951	78	228

NB. Singula loca, in quibus nullæ expressæ Resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

N. A. Baro de Buccow, m. p. L. B. de Dietterich. m. p.

L B. de Möhringer, m. p.

1—33) Omnia loca templa non habentia manent in statu quo.

Extractus Summarius

In Incl. Comitatu Dobocensi Unitorum et Non Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Kêthely (Chetiu)	1	38	2	27	1	—	5	8	—	2
Szász Móritz (Moruţ)	—	—	—	23	—	1	—	—	—	1
Máté (Mateiu)	1	44	1	—	1	—	9	—	—	2
Szász Ujfalu (Uifalăul săsesc)	1	82	1	12	1	—	14	5	—	3
Bödön (Bidiu)	1	—	1	78		1	12	8	—	2
Encs Ienciu) [1]	1	17	3	70	1	—	8	4	—	2
Sárvár (Şirioara)	1	2	1	58	—	1	2	3	—	1
Szász Fellàk (Feleacul săsesc)	1	10	2	92	—	1	10	9	—	1
Borzás (Bozieş)	1	38	1	58	1	—	8	10	—	2
Apáthi (Apatiu)	1	13	—	26	1	—	3	2	—	1
Kékes (Chiochiş)	1	2	—	67	—	1	15	-	—	2
Veres egyház (Vereşhaza)	1	2	—	53	—	1	—	6	—	1
Mányik (Mănic)	—	—	—	54	—	1	3	6	—	2
Vitze (Viţa)	2	47	—	—	1	—	1	2		2
Czente (Ţentea)	1	6	1	58	—	1	11	3	—	1
Aranyos Szt. Miklós (Sânnicoara)	1	1	—	32	—	1	18	3	—	1
Nószai (Năsal)	2	14	2	64	1	—	5	12	—	2
Götz (Ghiolţ)	1	27	2	3	1	—	5	4	—	2
Csege (Ţaga)	1	1	2	60	—	1	—	—	—	1
Ombócz (Imbuz)	1	6	2	51	—	1	8	5	—	2
Szt. Gothárd (Sucutard)	1	3	2	63	—	1	26	4	—	2
Pujon (Puini) [2]	1	8	1	15	1	—	4	4	—	1
Szava (Saua)	1	20	2	30	1	—	1	1	—	1
Bogács (Bagaciu)	—	—	3	24	—	1	3	3	—	1
Marokháza (Marocaza)	1	41	—	—	1	—	10	5	—	1
Gyulatelke (Giulatelec)	2	44	—	—	1	—	16	6	—	1
Szent Egyed (Sânteiude)	—	—	3	106	—	1	18	1	—	2
Császári (Cesariu)	—	—	2	33	—	1	6	—	—	1
Vasas-Szt. Ivan (Sântioana)	1	61	—	18	1	—	21	3	—	2
Mohaly (Măhal)	—	—	—	33	—	1	25	10	—	1

1) Non unitis licebit aliud sibi erigere templum. 2) Diriguntur non uniti ad proximam ecclesiam.

Nagy Devetser (Diviciorii Mari)	1	6	3	64	—	1	14	6	—	2
Kis Devetser (Diviciorii Mici)	—	—	—	47	—	1	10	6	—	1
Alsó Borgó (Borgo Joseni) [1]	2	7	—	113	—	1	6	4	—	1
Felső Borgö (Borgó Suseni) cum filialibus, Zsoszeny, Misloszeny, Szuszeny, Prund, Colibiza et Tiha [2]	14	521	—	520	2	5	12	9	—	1
Kentelke (Chintelnic)	2	—	—	109	—	1	2	4	—	2
Sajó Keresztur (Şieu-Cristur)	1	20	—	65	1	—	—	1½	—	1
Sajó Szent András (Sântul)	2	1	—	68	—	1	13	8	—	3
Kajla (Căila)	3	1	—	106	—	1	13	8	—	4
Alsö Balásfalva (Blaşfalău de jos)	1	2	1	70	—	1	4	6	—	2
Felső Balásfalva (Blaşfalău de sus)	2	—	—	60	—	1	4½	3	—	2
Hoszu Matskás (Husău Măcicaş, jud. Cojocna)	1	—	—	57	—	1	20	7	—	2
Gyulaszeg (Ghiula)	2	2	—	72	—	1	16	2	—	1
Olnok (Bârlea)	—	—	—	33	—	1	4	3	—	1
Válaszut (Vălăsut jud. Cojocna) [3]	2	7	—	158	—	1	—	6	—	2
Csomofal (Ciumăfaia, jud. Coj.)	1	1	—	48	—	1	—	—	—	—
Jenő (Ineu)	—	—	—	63	—	1	8	6	—	1
Kis Lóna (Kendilóna, Lona)	—	—	—	52	—	1	—	—	—	1
Sajó Magyarós (Şieu Măgherus)	1	29	—	89	1	—	4	—	—	1
Nagy Iklód et K. Iklód (Iclodul Mare şi Iclodul Mic)	1	4	—	124	—	1	1	—	—	—
Tötör (Teoltiur)	1	—	—	65	—	1	6	6	—	1
Lozsárd (Lojard)	1	10	—	96	1	—	4	4	—	1
Moró (Morău) [4]	2	—	—	38	—	1	8	4	—	1
Doboka (Dăbâca)	2	6	—	111	—	1	1	12	—	1
Esztény (Stoiana)	1	17	—	9	1	—	—	—	—	1
Kendi (Lona) ad 217	1	25	—	—	1	-	3	3	—	1
Alsó Tők (Teocul de jos)	—	—	—	31	—	1	5	7	—	1
Felső Tők (Teocul de sus)	—	40	-	—	1	—	5	5	—	—
Egretzei (Igriţa)	—	—	—	22	—	1	5	5	—	1
Valya Seu. Tótfva (Vale)	1	4	—	14	—	1	—	—	—	—
Ketsed Szilvás (Chiced-Silvaş)	1	33	—	—	1	—	8	4	—	1
Bonzhida (Bonţida) [5]	2	29	1	103	1	—	4	—	—	2
Szék (Szic)	1	75	5	74	1	—	13	6	—	2
Seller Szék	—	—	—	—	—	—	2	4	—	2
Szekulai (Şeplak)	2	1	—	43	—	1	9	6	—	2
Boncznyires (Bonţ)	2	71	—	—	1	—	—	—	—	—
Vizi Szilvás (Silivaş)	1	3	—	81	—	1	14	5	—	2

1) Pro unitis ædificetur orat. 2) Duo. priora templa maneant pro unitis Cœtera vero non unitis. 3) Non uniti erigant pro unitis Oratorium. 4) Non uniti ædificent unitis Capellam. 5) Non unitis licebit aliud sibi erigere templum.

Nikula (Nicula)	2	61	—	16	1	—	8	4	—	1
Hesdáth (Hăşdatea)	3	49		—	1	—	8	2	—	2
Berlad (Bârla)	1	2	-	42	—	1	24	10	—	2
Ketsed (Chiced)	1	27	—	5	1	-	4	3	—	1
(actual în jud. Bistr. Năsăud:)										
Nagy Sajó (Şieul Mare)	1	2	—	40	—	1	—	—	-	—
Sajó Solymos (Şoimus)	2	—	—	45	—	1	18	10	—	2
Ragla cum filiali Várhely (Ragla şi Orheiu)	1	—	—	32	—	1	10	10	—	2
Oláh Budák (Budacul rom.)	2	41	-	—	1	—	10	12	—	1
Árdány (Ardan)	1	50		—	1	—	8	6	—	1
Friss (Frişu)	1	3	—	15	1	—	4	2	-	1
Felső-Sebes (Sebişul de sus)	2	12	—	16	1	—	4	4	—	1
Gyeke (Geaca, jud. Cojocna)	1	—	—	122	—	1	5	2	-	2
Feketelak (Lacu)	2	17	—	34	1	1	20	10	—	2
Buza (Buza)[1]	3	16	—	120	—	1	25	12	10	4
Szász Sombor (Jimborul săsesc)	1	15	1	31	1	—	5	—	—	2
Meleg-Földvár (Feldioara)	1	16	—	43		1	5	2	—	1
Oláh Vásárhely (Oşorhel)	1	38	—	—	1	—	15	4	—	1
Szent Márton (Sânmărtin)	1	86	2	—	1	—	14	4	-	2
Szimbó (Sâmbou)[2]	4	47	—	—	1	—	20	6	—	2
Kettke	3	29	-	—	1	—	20	5	—	2
Kapor (Copru)	1	21	—	9	1	-	16	7		2
Szász Ujjosz (Iuş)[3]	1	16	—	97	—	1	12	4	—	2
Szász Bongard (Bungardul săsesc, jud. Bistriţa)	1	46	1	52	1	—	15	7	—	2
Szász Czegő (Ţigău)	2	18	—	34	1	—	—	6	—	2
Árokallya (Arcalia)	2	10	—	43	1	—	6	4	6	2
Alsó Sebess (Rusciori)	1	50	—	—	1	-	6	2	—	1
Kerlés (Chiraleş)	1	9	1	71	—	1	16	12	-	1
Szeretfalva (Sărăţel)	1	51	—	5	1	—	4	2	—	2
Sófalva (Şomfalău)	2	90	—	—	1	—	9	—	—	1
Kis Budak (Buduş)[4]	2	6	—	102	1	-	6	6	—	2
Simon Telke (Şimotelnic)	1	52	—	—	1	-	8	2	—	2
Serling (Şirling)	2	19	—	—	1	—	8	10	-	2
Bilak (Bileag)	2	41	—	—	1	—	4	2	—	1
Netz (Neţ)	1	40	—	—	1	—	8	3	—	1
Galacz (Galaţi)[5]	1	16	1	64	—	1	16	10	—	2
Harina (Herina)	1	43	—	-	1	—	-	—	—	1
Szász Szent Jakob (Sàniacob)[6]	—	38	—	I	-	—	—	—	-	—
Borsa (Borşa)	—	—	3	86	—	1	—	—	=	3

1) Non uniti ædificent pro unitis capellam. 2) Maneant omnes uniti. 3) Non uniti pro unitis ædificent. competens Oratorium. 4) Non uniti ædificent sibi aliud. 5) Non uniti ædificent pro unitis capellam. 6) In statu quo.

Actual în Judeţul Cojocna	Badok (Badoc)	1	1	1	54	—	1	—	—	—	—
	Kide (Chidea)	1	7	—	29	1	-	—	—	—	1
	Szt. Márton Macskás (Sânmărtin-Măcicaş) [1]	—	—	—	25	—	-	—	—	—	—
	Kováts (Coaciu)	-	—	1	56	—	1	6	3	—	—
	Babutz (Băbuţ) [2]	—	—	—	28	—	—	—	-	—	1
	Só yomkő (Şınteu)	—	—	2	89	—	1	7	3	—	1
	Magyar Ujfalu (Ujfalăul ung.)	—	—	3	117	—	1	18	20	—	2
	Magyar Fodor Háza (Fodora	1	—	—	61	—	1	12	8	—	1
	Nagy Esküllő (Aşcileul Mare)	1	7	1	79	—	1	7	3	—	1
	Ördög Keresztur (Cristur)	—	—	1	39	-	1	20	10	—	1
	Kis Esküllő (Aşcileul Mic)	—	—	1	69	—	1	15	6	—	1
	Drag (Drag)	—	—	2	125	—	1	—	10	5	1
	Adalin	—	—	1	76	—	1	7½	2½	—	1
	Magyar Detse (Dicea)	1	38	—	40	1	—	24	13	—	1
	Poklostelke (Pigleşa)	1	14	—	30	1	—	25	10	—	1
	Magyar Köblös (Cubleşul ung)	2	12	—	56	—	1	20	12½	—	1
	Hidalmàs (Hida) jud. Cojocna	—	—	1	59	—	1	—	—	—	1
	Banyika (Baica) jud. Cojocna)	—	—	2	38	—	1	7	2	—	1
	Füzes (Fizeş)	—	4	2	95	—	1	12	10	-	1
	Szotelke (Sotelec) [3]	2	8	—	64	—	1	30	12	—	1
	Völts (Ielciu) [4]	1	12	—	40	1	—	14	13	—	1
	Pánczélcseh (Panticeu) [5]	2	—	—	94	—	1	12	8	—	1
	Kalotsa (Călacea)	—	1	3	91	—	1	2	2	—	1
	(Por) Csernek (Cernuc)	—	5	1	13	1	—	—	—	—	1
	Ketskehata (Checichehata)	—	—	2	39	—	1	—	—	-	1
	Paptelke (Poptelec)	1	—		51	—	1	16	5½	—	1
	Magyar Gorbó (Gârbăul ungur.)	1	-	1	71	—	1	—	—	—	—
	Tiho (Tihău)	—	-	3	98	—	1	1	½	—	1
	Récze Keresztur (Rece Crişţur)	—	2	1	69	—	1	3	5	—	1
	Galgó (Gâlgău)	—	—	2	75	—	1	—	—	—	—
	Őrmező (Var)	—	—	2	48	—	1	6	5	—	1
	Kettős Mező (Chechiş, Tetiş)	—	—	—	82	—	1	6	1	—	1
	Almás Balásháza (Bălan)	2	—	—	140	—	1	4	—	—	2
	Komlós Ujfalu (Trestia)	—	—	1	30	—	1	3	2	—	1
	Rakos (Racâş sau Rachiş)	—	—	2	88	—	1	4	1	—	—
	Kendermező (Chendrea)	1	—	—	59	—	1	4	6	40	1
	Füzes Szt. Péter (Fizeş Sânpetru)	—	—	2	88	—	1	—	—	—	—
	Magyar Egregy (Unguraş)	—	—	2	107	—	1	13	8	—	—
	Somor Ujfalu (Brusturi)	—	—	1	40	—	1	9	3	—	2
	Farkas Mező (Lupoaia)	—	—	2	59	—	1	14	11	—	2
	Borzva (Borza)	—	-	—	36	—	1	8	7	-	1
	Romlott (Romita)	—		1	56	—	1	5	3	—	1

1) In Statu quo. 2) *Manet in statu quo.* 3—5) Conceditur non unitis aliud sibi erigere templum.

Alsókékes Nyárló (Chichişa)	—	—	1	28	—	1	8	5	—	1
Gâlpönya (Gâlpâia)	—	—	2	64	—	1	4	1/2	—	2
Ördögkut (Trâsnea)	1	—	1	80	—	1	6	2	—	1
Csömörlő (Ciumârna)	—	—	2	35	—	1	5	—	—	1
Felső Egregy (Agriş)	1	3	4	77	—	1	6 1/2	1	—	2
Szt. Péterfalva (?)	—	—	2	31	—	1	5 1/2	1	—	1
Bodgja (Bodia)	—	—	—	39	—	1	2	4	—	—
Vármező (Bucium)	—	—	2	100	—	1	3	3	—	—
Meszes-Szent-György (Sângheorghiul de Meseş)	—	—	2	29	—	1	4	1	—	1
Pósa (Pâuşa)	—	—	1	73	—	1	8	12	—	1
Szent Mária (Sântâmâria)	—	—	2	50	—	1	—	8	4	1
P. Szt. Mihály (Sânmihaiul deşert)	2	18	—	42	1	—	8	6	—	2
Milván (Miluan)	—	—	2	87	—	1	13 1/2	10 1/2	—	1
Dál (Dol)	—	1	1	53	—	1	10	6	—	1
Ugrutz (Ugruţ)	—	1	1	73	—	1	8	10	—	1
Vajdaháza (Vaidahaza)	—	1	1	60	—	1	12	6	—	1
Felső Kékes Nyárló (Stâna)	—	—	2	44	—	1	5 1/2	4	—	—
Summa Summarum .	158	2654	123	8705	58	108	275 1/2	739 1/2	65	209

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad vinciniora Templa sui ritus dirigenda esse Datum Cibinium die . . .

Ad. B. de Buccow, L. B. de Dietterich, L. B. de Möringen

Extractus Summarius

in Comitatu Hunyad Unitorum et Non unitorum Popparum, et Laicarum Familiarum Templorumque concessorum et horum beneficiorum una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concecs		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Papae	Fam.	Popae	Fam.	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Piskincz (Pişchinţ)	—	—	—	66	—	1	—	—	—	—
Benczenz (Binţilişi)	—	—	—	87	—	1	18	15	—	1
Gyalmár (Ghelmar)	1	—	—	77	—	1	6	2	—	1
Kis Denk (Dâncu Mic)	1	—	—	64	—	1	8	3	—	1
Felső Város-Viz (Orăştioara d. s.)	1	—	1	99	—	1	4	3	—	1

Ludeşd (Ludeşti)	—	—	—	51	—	1	—	—	—	—
Tamáspataka (Tămăşasa)	—	—	2	56	—	1	8	4	-	2
Alsó Város Viz (Orăştioara de jos)	—	—	—	63	—	1	4	2	-	—
Bucsumi (Bucium)	—	—	—	59	—	1	—	—	-	—
Kasztó (Căstău)	—	—	—	42	—	1	—	—	—	—
Martinesth (Mártineşti)	—	—	—	63	—	1	10	2	—	1
Bakaj	1	—	—	122	—	1	7	2	—	1
Bulbuk (Bulbuc)	5	—	—	176	1	2	2	—	—	
Homoród (Homorod)	1	11	—	136	1	1	1	2	10	1
Nyir Mező (Mermezeu)	1	—	—	95	—	1	—	—	—	-
Balsa (Balşa) [1]	3	4	2	121	—	1	$^1/_2$	—	—	—
Porkura (Porcurea)	1	—	—	34	-	1	—	—	—	—
Voja (Voia) [2]	1	—	—	45	—	1	—	—	-	—
Közép Almás (Almăşel)	2	2	—	65	—	1	—	—	—	—
Kis Almás (Almăşel) [3]	1	2	—	62	—	1	8	4		—
Pojana (Poiana) [4]	2	7	—	148	—	1	30	8	—	—
Tekerő (Tecărău)	1	—	—	40	-	1	—	—	—	1
Nagy Almás (Almaşul mare)	4	—	—	178	—	2	4	4	—	—
Nadastyia (Nădăştia)	1	—	—	31	—	1	—	—	—	1
Glod (Glodu)	1	—	—	28	—	1	—	- -	—	—
Csib (Cibu)	3	—	—	58	—	1	8	4	—	1
Bakánya (Băcâia) [5]	3	3	—	38	—	1	-	—	—	1
Erdőfalva (Ardeova)	1	—	-	30	—	1	—	—	—	—
Máda (Mada) [6]	2	11	—	106	1	-	8	4	—	2
Bozes (Bozeş) [7]	2	1	—	82	—	1	4	—		1
Renget (Renghei)	1	—	—	125	—	1	2	3	-	1
Al Gyógy (Geoagiu Joseni)	3	11	1	257	1	1	6	—	—	2
Csikmó (Cicmău) [8]	2	13	2	63	1	—	4	2	—	—
Bun (?)	1	—	—	35	—	1	—	—	—	—
Folt (Folt)	1	—	—	61	—	1	2	1	-	—
Bábolna (Bobâlna)	2	—	-	126	-	1	12	4	30	2
Nagy Rápold (Rapoltul Mare)	2	—	—	183	—	1	—	—		—
Kis Rápold (Rapolţel)	1	1	—	183	—	1	6	2	-	1
opp. Vajda Hunyad (Hunedoara) [9]	2	28	1	156	1	—	12	8	60	1
Alsó Telek (?)	1	—	2	53	-	1	—	—	—	-
Gyalár (Ghelar) [10]	2	36	3	123	1	—	—	—	—	—
Ruda (Ruda)	1	23	—	—	1	—	10	5	—	1
Plop (Plop)	—	18	—	—	1	—	—	—	—	—
Pojanicza Voja (Poieniţa Voini)	—	—		20	—	1	—	—	—	—

1) Non uniti ædificent unitis sacellum. 2) Uniti dirigentur ad ecclesiam unitam din Pojane. 3) Uniti dirigentur ad Pojane. 4) Non Uniti ædifcent pro unitis competens sacellum. 5) Uniti dirigentur ad unitam ecclam. in Mada. 6) Non unitis licet aliud sibi ædificare Templum. 7) Uniti diriguntur ad Mada. 8) Non uniti diriguntur ad All Gyógy. 9) Non uniti possunt sibi ædificare aliud Templum. 10) Non uniti ædificent sibi aliud Templum.

Golyes (Goleş)	—	—	—	32		1	—	—	—	—
Alun (Alun)[1]	1	18	—	30	1	—	10	6	—	2
Bunilla (Bunila)	—	—	—	42	—	1	—	—	—	—
Lelesz (Lelese)	2	—	—	72	—	1	10	1	—	1
Cserisor (Cerişor)	—	—	—	41	—	1	8	4	—	1
Pojanicza Tomi (Poieniţă Tomii)	—	—	2	40	—	1	—	—		—
Officina Királybá ya-toplicza (Baia-lui-Craiu)	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Bos (Boz)	1	—	—	74	—	1	3	1½	12	1
Zalasd (Zlaşti)	1	—	—	51	—	1	4	1	—	1
Erdőhát (Găunoasa)	—	—	—	66	—	1	—	—	—	—
Nándor Valya (Nandar Vale)[2]	2	4	—	90	—	1	—	—	—	—
Sosáng	1	—	—	40	—	1	—	—	—	—
Felpestes (Peşişul mic)	—	—	—	37	—	1	—	—	—	—
Kerges (Cherghes)	—	—	—	43	—	1	—	—	—	1
N. Muncsel et K. Muncsel (Muncelul mare şi Muncelul mic)	—	—	—	42	—	1	—	—	—	—
Klersek (Cârjiţ)	—	—	—	55	—	1	—	—	—	—
Popesd (Popeşti)	—	—	—	49	—	1	—	—	—	—
Keresztény Almás (Almăşul mic)	—	—	—	24	—	1	—	—	—	1
Száraz Almás (Almăşul sec)	—	—	—	44	—	1	—	1	—	1
opp. Deva (Deva)	1	—	2	298	—	1	—	—	—	1
Kozolya (Cozia)	—	—	—	25	—	1	2	3	—	1
Kaun et Aicha (Căuiu şi Archia)	—	—	—	13	—	1	—	—	—	—
Szântóhalom (Sântuham)	—	—	1	33	—	1	—	—	—	—
Szt. András (Sântindrieş)	1	—	1	63	—	1	6	2	—	1
Sárfalva (Şeuleşti)	1	—	—	36	—	1	3	2	—	1
Dedats (Biscaria)	—	—	—	30	—	1	—	—	—	—
Tompa (Tâmpa)	—	—	—	53	—	1	4	1	—	1
Bácsi (Băcia)	1	—	—	47	—	1	—	—	—	1
N. et Kis Bartsa (Bârcea Mare şi Bârcea Mică)	1	1	—	76	—	1	5	2	—	1
Boituri (?)	1	—	—	40	—	1	1	—	—	1
Magyarosd (Măniărău)	1	—	—	54	—	1	—	—		—
Felső Nádasd (Nădăştia de sus)	3	—	—	97	—	1	12	2	16	3
Alsó Nadasd (Nădăştia de jos)	—	—	—	78	—	1	9	2	—	1
N gy Oklos (Olişul Mare)	1	—	—	101	—	1	9	2	16	1
Mátsó (Măceu)	4	1	—	114	—	1	—	—	—	—
Sztrigy Plop (Streiu-Plopi)	1	—	—	45	—	1	1	1	—	—
Magyar Bretye (Bretea ungur)	1	—	—	24		1	10	—	—	1
Rus (Ruşi)	—	—	—	41	—	1	—	—	—	—
Zejkfalva (Streiu)	—	—	—	38	—	1	13	1	—	1

1) Non uniti ad proximam sui ritus ecclam. diriguntur. 2) Non uniti ædificent unitis capellam.

Puszta Kalán (Crişeni)	.	.	.	24	.	1	4	1	.	1
Kis Kalán (Călan)	.	.	.	22	.	1	.	.	.	.
Batiz (Batiz)	.	.	.	47	.	1	3	.	.	1
Kovrágy (Covragiu)	1	1	.	36	.	1	3	4	.	.
Jó Valcsel (Vâlcele bună) [1]	1	29	.	103	1	.	.	.	.	1
Pokol Valcsel (Vâlcele rele)	2	.	.	42	.	1	2	.	.	.
Oláh Bretye (Bretea-Română)	.	.	.	41	.	1	.	.	.	.
Baczalár (Băţălari)	1	.	.	43	.	1	1	.	.	1
Sztrigy Szent György (Strei-Sângeorgiu)	1	.	.	63	.	1	6	1	.	1
Szent György Ohaba (Ohaba)	.	.	.	23	.	1	.	.	.	.
K tid (Chitid)	1	5	.	114	.	1	3	.	.	1
Bosorod (Bosorod)	5	.	.	213	.	1	.	.	18	.
Kis Aklod (Ocolişul mic)	1	.	.	126	.	1	.	.	.	.
Grid (Gridu)	.	.	.	40	.	1	.	.	.	.
Alsó Szilvás (Silvaşul de jos) [2]	2	17	.	123	1	.	12	6	120	2
Szent György Válya (Valea Sângeorgiului) [3]	2	.	.	79	.	1	8	3	40	2
Szaszal (Sacsal, Săcel) [4]	1	4	.	66	.	1	7	2	30	2
N. Denk (Dâncu Mare) [5]	1	.	.	98	.	1	.	.	.	.
Megura (Măgura)	.	.	.	58	.	1	.	.	.	.
Kő Boldogfalva (Sântămăria	2	16	.	60	1	.	8	1	.	1
Petrény (Petreni)	1	12	.	54	.	1	15	.	20	2
Nagy Toti, (Toltea Mare)	.	.	.	44	.	1	.	.	.	.
Piski (Simeria)	1	1	.	43	.	1	1	.	.	1
Pad (Spini)	1	.	.	22	.	1	.	.	.	1
Répás (Ripaş)	.	.	.	22	.	1	.	.	.	.
Sz. Király (Sáncraiu)	.	.	.	66	.	1	7	7	.	1
Cserna Keresztur (Cristur)	1	.	.	43	.	1	.	.	.	1
Maros Illye (Ilia)	3	.	.	163	.	1	1	.	.	1
Op. Haczeg (Haţeg)	4	43	.	101	1	1	7	1	.	1
Felső Szilvás (Silvaşul de sus)	1	25	.	.	1	.	.	.	.	.
Kraguis (Crăguiş)	.	32	.	.	1	.	.	.	.	.
Alsó Farkadin (Fărcădinul de jos)	1	30	.	.	1	.	.	.	.	1
Felső Farkadin (Fărcădinul de sus)	.	.	.	25	.	1	.	.	.	.
Tustya (Tuştea) [6]	1	7	1	73	1	.	7	5	.	1
Nagy Csula (Ciula Mare) [7]	1	5	.	30	.	1	.	5	.	.
Boicza (Boiţa) [8]	1	27	.	.	1	.	.	.	.	.
Kis Csula (Ciula Mică)	.	.	.	33	.	1	.	.	.	.
Valiora (Valiora)	.	.	.	33	.	1	.	.	.	.
Rekettyefalva (Rechitova)	.	.	.	59	.	1	.	.	.	1

1) Non unitis aliud sibi ædificare licebit templum 2) Non unitæ familiæ ædificent sibi novum templum., 3—5) Aedificent pro Unitis sacellum. 6—8) Vicissim ad suas respective Ecclas dirigunt.

Alsó és Felső Nyiresfalva (Lunca Cernei de sus şi de jos)	.	.	.	71	.	1	.	.	.	.
Kékesfalva (Meria)	.	.	.	22	.	1	.	.	.	.
Demsus (Demşuş)	.	1	.	70	.	1	5	2	.	1
Nagy Pestény	2	45	.	30	1	.	.	.	.	.
Kis Pestény (Peşteana)	.	.	.	41	.	1	.	.	.	.
Brazova (Breazova) [1]	1	42	.	.	1	.	.	.	.	.
Várhely (Grădişte) [2]	2	80	.	8	1	.	.	.	.	.
Zaykány (Zăicani)	2	49	.	.	1	.	.	2	.	.
Pancsinesd (Păncineşti) [3]	1	52	.	.	1	.	.	.	.	.
Hobicza-Várhely (Hobiţa-Grădiştei) [4]	1	27	.	.	1	.	.	.	.	.
Haczazsell	.	.	.	82	.	1	.	.	.	.
Totest (Toteşti)	.	2	.	41	.	1	.	.	.	.
Poklisa (Pâclişa) [5]	1	36	.	.	1	.	.	.	.	.
Kernyesd (Cârneşti) [6]	1	59	.	.	2	.	.	.	.	.
Nagy Osztro (Ostrovul Mare) [7]	1	72	.	.	1	.	.	.	.	.
Kis Osztro et Bucenz (Ostrovul Mic şi Buceş)	.	.	.	24	.	1	.	.	.	.
Malomviz Szuszeny (Rău de Mori cu cât. Suseni)	1	.	.	87	.	1	.	.	.	.
Valye Dilsi (Valea Dâlşii)	.	.	.	39	.	1	.	.	.	.
Ohaba Szibisell (Ohaba Sibişel) [8]	2	34	.	.	1	.	.	8	.	.
Nuksora (Nucşoara)	1	121	.	.	1	.	4	5	.	1
Felső Szálás Pataka (Sălaşul de sus)	4	169	.	.	1	.	2	1	.	1
Paros-pestere (Paroş-Peşteră)	2	99	.	.	1	.	.	.	.	.
Serél (Şerel)	1	59	.	.	1	.	.	.	.	.
Korojesd (Coroieşti)	1	74	.	.	1	.	.	.	.	.
Malajesd (Mălăieşti)	.	46	.	.	1	.	.	.	.	.
Borbat Viz (Râu-Bărbat)	2	133	.	.	1	.	1	.	.	1
Hobicza (Hobiţa)	2	134	.	.	1	.	.	.	.	.
Nagy Bar (Baru-Mare)	3	69	.	.	1	.	.	.	.	.
Merisor (Merişor)	1	36	.	.	1	.	.	.	.	.
Petrilla (Iskroni, Petrila)	2	.	.	194	.	2	.	.	.	.
Szilivezes Livadzény (Livezeni)	.	.	.	119	.	1	.	.	.	.
Mező Livadgye (Livadia de câmp)	5	132	.	.	1	.	.	.	.	.
Farkas Pataka (Valea Lupului)	1	98	.	.	1	.	.	.	.	.
Ponor (Ponor)	1	44	.	.	1	.	.	.	.	.
Ohába Ponoruluj (Ohaba-Ponor)	1	76	.	.	1	.	.	.	.	.
Galacz (Galaţi)	1	92	.	.	1	.	.	.	.	.
Puj (Pui)	1	127	.	.	1	.	12	2	.	1

1 2) Maneant omnes uniti, quia resilierunt post terminum. 3—4) Maneant omnes uniti. 5—7) Maneant omnes uniti. 8) Maneánt omnes uniti, quia resilierunt post terminum.

Rusor (Rânşor)	2	85		—	1	—	—	—	—	—
Bajesd (Băieşti)	2	89	—	—	1	—	—	—	.	—
Fehér Viz (Râu-Alb)	1	45	—	—	1	—	—	—	—	—
Alsó Szállás Pataka (Sălaşul-de-jos	1	63	—	—	1	—	—	—	—	—
Kőallya Ohaba (Ohaba de sub Piatră)	—	57	—	—	1	—	—	—	—	—
Csopia (Ciopea)	1	23	1	—	1	—	5	4	—	1
Orlo Boldogfalva (Sântămăria-Orlea)	—	33	—	—	1	—	—	—	—	—
Vâralya (Orlea-Subcetate)	1	65	—	—	1	—	—	—	—	1
Balomir (Balomir)	—	32	—	—	1	—	—	—	—	—
Nalácz Vád (Nălaţi-Vad)	—	—	—	31	—	2	—	—	—	—
Rea (Rea) [1]	1	44	—	—	1		2	—		1
Szatsal (Săcel)	2	53	-	—	1	—	4	—	—	—
Szent Peterfalva (üânpetru)	—	—	—	30	—	1	—	—	—	—
Untsukfalva (Unciuc)	1	23	—	—	1	—	—	—	—	—
Baresd (Băreşti)	—	—	1	30	—	1	—	—	—	—
Nagy Kiopotiva (Clopotiva) [2]	1	169	—	—	1	—	6	4	—	1
Matzesd (Măteşti)	2	57	—	—	1	—	—	—	—	-
Petrosza (Petroasa) [3]	1	151	—	—	1	—	—	—	—	—
Dobra (Dobra)	2	3	—	120	—	1	11	2	—	4
Lapusnyàk (Lăpuşnic)	1	—	—	89	—	1	3	—	—	1
Briznik (Brâznic)	1	—	—	86	—	1	5 3/4	1	—	—
Szakamás (Săcămuş)	1	—	—	36	—	1	8 2/4	1	—	1
Dumbravitza (Dumbrăviţa)	—	—	—	45	—	1	—	—	—	—
Lesnyek (Leşnic)	1	—	—	84	—	1	—	—	—	1
Vicze (Vika, Vica)	2	1	2	39	—	1	3/4	1	—	2
Maros Némethi (Mintia)	1	—	2	68	—	—	—	—	—	—
Sztanescsa-Ohaba (Stâneşti-Ohaba)	—	—	—	40	—	1	2 3/4	2	—	1
Radulest (Raduleşti)	—	—	—	43	—	1	4	8	—	1
Sztregonya (Strigonea)	—	—	—	43	—	1	—	—	—	—
Fadsaczell (Făzăcel)	—	—	—	29	—	1	—	—	—	—
Roskány (Roşcani)	—	2	1	88	—	1	8	3	—	2
Batrina (Bătrâna)	—	—	—	28	—	1	—	—	—	—
Pánk-Szelistye (Sălişte)	—	—	—	88	—	1	—	—	—	—
Felső Lapugy (Lapughiul de sus)	1	—	·	146	—	1	8	20	—	2
Ohába (Ohaba)	—	—	—	32	—	1	—	—	—	—
Alsó Lapugy (Lăpujul de jos)	—	—	—	30	—	1	1	1	—	1
Tyei (Tei)	—	—	—	50	—	1	1/2	—	—	—
Laszó (Lasău)	—	—	—	60	—	1	1/2	1/2	—	—
Kosesd (Coşeşti)	—	—	—	25	—	1	—	—	—	—

1) Maneant omnes uniti. 2) Maneant omnes uniti sub pæna Apostasiæ et ædificent sibi templum. 3) Maneant omnes uniti.

Bástya (Baştea)	—	—	—	19	—	1	$^1/_2$	1	—	1
Holgya (Holdea)	—	—	—	20	—	1	—	—	—	—
Fintuag (Fıntoag)	—	—	—	58	—	1	—	—	—	1
Tısza (Tısa)	—	—	1	38	—	1	—	—	—	—
Tataresd (Tătăreşti)	1	—	—	67	—	1	2	2	—	1
Burzsuk (Burjuc)	—	—	—	72	—	1	$1^1/_4$	1	—	—
Glod Gilesd (Glodghileşti)	—	—	—	110	—	1	—	—	—	—
Zám (Zam)	—	—	1	137	—	1	7	4	—	1
Brasso (Braşeu)	—	—	·	25	—	1	—	—	—	—
Almasell (Almăşel)	—	—	—	38	—	1	—	—	—	—
Poganesd, Mikanesd (Pogăneşti, Micăneşti)	—	—	—	66	—	1		—	—	—
Szelystye (Sălişte)		—	—	43	—	1	—	-	—	—
Runksor (Run şor)	—	—	-	18	—	1	—	.	—	—
Alsó u. FelsőBoj (Boiul de jos şi Boiul de sus)	—	—	2	237	—	1	—	—	—	—
Csertésd (Cerişor)	—	—	2	108	—	1	—	—	—	—
Guraszáda (Gurasada)	1	—	—	228	—	1	$4^1/_4$	2	—	1
Godhátya (Gothatea)	1	—	1	48	—	1	9	3	-	2
Bátsfalva (Bacea)	2	—	—	65	—	1	4	5	—	2
Furksora (Furcşoara)	1	—	—	100	—	1	—	—	—	1
Viszka (Viscu)	—	—	1	51	—	1	—	2	-	—
Vorcza (Vorţa)	1	—	—	57	—	1	6	4	—	2
Valya Lunga (Valea lungă)	2	—	1	131	—	1	4	—	—	4
Füzesd-Bagara (Fueş bogara)		—		54	—	1	1	—		—
Maros Bretye (Bretea de Murăş)	1	—	—	91	—	1	8	$^1/_2$	—	1
Boz (Boz)	1	—	—	70	-	1	4	3	—	—
Branyicska (Brănişca)	—	—	1	73	—	1		-	—	1
Tırnavicza (Târnăviţa)	—	—	1	73	—	1	7	4	—	3
Alsó Kajanel (Căinelul-de-jos)	—	—	—	41	—	1	—	--		—
Tırnava (Târnava)	1	—	1	58	—	1	—	—	40	—
Fornadia (Fornadıa)	1	10	1	66	—	1	—	—	-	—
Szuliget (Sulıg..t)	-	1	1	62	—	1	—	—	—	—
Dsalakita (Gyalakuta, Gialacuta) (non inventur)										
Gyalumare (Dealu-Mare)	—	—	1	35	—	1	—	—	—	—
Valisora (Vălşoara)	1	—	1	90		1	—	3	—	—
Szelistyora (Săliştiora)	—	—	1	48	—	1	—	—	—	—
Sztojenásza (Stoieneasa)	—	—	—	42	-	1	—	—	—	—
Füzesd (Fizeş)	—	—	—	41	—	1	—		—	—
Ketskedága (Chişcădaga)	1	—	3	41	-	1	11	7	—	2
Nyavallyásfalva (Nevoeş)	1	—	1	80	—	1	14	—	—	—
Burjánfalva (Buruiene)	1	—	-	76	—	1	$5^3/_4$	3	—	1
Maros Solymos (Şoimuşul Murăşan)	—	—	1	68	—	1	5	—	—	1
Toplicza (Topliţa)	—	—	1	67	—	1	—	—	—	—

Boholt (Boholt)	—	—	1	33	—	1	—	—	—	-
Berekszó (Bârsău)	1	—	1	80	—	1	—	—	—	1
Haro (Harău)	—	—	—	113	—	1	—	—	—	—
Felső Csertész (Certegiul de sus)	2	—	1	179	—	1	—	—	-	1
Hondol (Hondol)[1]	—	—	—	·79	—	—	—	—	—	-
Szekeremb (Săcărâmb)[2]	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—
Nagyág	1	—	—	81	—	1	4	6	—	2
Varmága (Vărmaga)	—	—	1	77	—	1	—	—	—	—
Bánpătaka (Banpotoc)	1	—	1	85	—	1	—	—	—	2
Gyertyános (Cârpiniş)	1	—	1	40	—	1	--	—	—	1
Arany (Uroiu)	—	—	—	55	—	1	3	—	—	1
Tormás (Turmaş)	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—
Lozsád (Jeledinţi)[3]	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—
Noszadt (Nojag)[4]	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—
Gonczága (Gânţaga)	2	—	—	73	—	1	—	—	—	—
Lunkány (Luncani)[5]	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—
All Pestes (Peştişul Mare)[6]	—	—	—	39	—	—	—	—	—	
Krivádia (Crivadia)	1	31	—	—	1	—	—	—	—	—
Mirisor (Merişor)	1	32	—	—	1	—	—	—	—	—
Füzesd (Fizeş)	1	83	—	—	1	—	—	—	—	—
Fégyér (Federi)	1	47	—	—	1	—	—	—	—	—
Vajdej (Valdei)	1	39	—	—	1	—	—	—		—
Pestyere (Peştera)	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Ohába (Ohaba)	—	15	—	—	—	-	—	—	—	—
Bukova Pantyar (Bucova)	3	83	—	—	2	—	—	—	—	—
Poeny (Poeni)	1	21	—	—	1	—	—	—	—	—
Kis Pestény (Peştenița)[7]	1	—	—	41	—	—	—	—	—	—
Rakosd (Răcăştia)[8]	—	—	—	25	—	—	—	—	—	—
Cserbel (Cerbel)	1	—	1	59	—	1	3	4	—	1
Aranyos (Arăniеş)[9]	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—
Ferets (Fereşti)	—	—	—	20	—	1	3	4	—	—
Szocsed (Socet)	—	—		12	—	1	—	-	—	—
Szohodol (Sohodol)	—	—	—	23	—	1	—	—	—	—
Hosdó (Hăşdău)	—	—	—	23	-	1	—	—	-	—
Lindsina (Lingina)	—	53	—	—	1	—	—	—		—
Cserna (Cerna)	—	—	—	11	—	1	—	—	—	—
Vulcsesd (Vulcez)[10]	—	—	—	31	—	—	—	—	—	—
Merisor (Merişor)	—	—	—	14	—	1	—	—	—	—
Brettyelin (Bretelin)	—	—	—	19	—	1	—	—	—	—
Bojabirz (Boia Birzii)	—	—	—	23	—	1	—	—	—	—
Herepe (Herepea)[11]	—	1	—	26	—	-	—	—	—	—
Mihalesd (Mihăieşti)	—	—	—	62	—	1	—	-	—	—

1—2) Manent in statu quo. 3—4) Manent in statu quo. 5—6 Manent in statu quo. 7) Manet ut prius fuit. 8) Ut prius. 9) Ut prius. 10) Manet ut prius fuit. 11) Ut prius.

Babesd Gura Dobri (Gura-Dobrii)	—	—	—	45	—	1	—	—	—	—
Abucsa (Abucea)	—	—	—	18	—	1	—	—	—	—
Ullyes et Kis Ullyes (Uleş)	—	—	—	39	—	1		—	—	—
Cserbia (Cerbia)	—	—	—	51	—	1	—	—	—	
Godinesd, Petresd (Godineşti, Petreşti)	—	—	—	74	—	2	—	—	—	—
Tamástelek (Tămăşeşti)	1	—	—	21	—	1	3	—	—	1
Szeulesd (superius sub nomine Szárfalva est decisum)										
Summa . . .	233	3973	58	14895	71	213	592½	277	412	132

NB. Singula loca, ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ sunt, exceptis illis quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad. B. de Buccow, L B. de Dietterich, L. B. de Mőrringer

Extractus Summarius

In Incl. Comitatu Szolnok Interiori Unitorum et Non Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Csatán (Cetan)	1	1	1	59	—	1	—	—	—	1
Somkut	—	—	1	64	—	1	7	1	—	1
Krominya ?	—	—	1	30	—	1	—		—	—
Antos (Anteş)	—	—	1	17	—	1	5	8	—	1
Bujdos (Budaş)	—	—	1	47	—	1	6	1	—	1
Torpény (Terpini)	1	—	—	28	—	1	—	—	—	—
Felső Gyékényes (Ghichişul de s.)	—	—	2	41	—	1	1	—	—	1
Alsó Gyékényes (Ghichişul de jos)	—	2	1	48	—	1	2	—	—	1
Pestes (Peşteş)	1	—	—	30	—	1	3	2	—	1
Op. Déésakna (Ocna-Dejului)	2	18	1	165	1	—	—	—	—	1
Széplak (Seplac)	1	1	1	78	—	1	8	8	—	2
Kerő (Chireu)	—	—	—	43	—	1	—	—	—	—
Ormány (Orman)	1	14	2	72	1	—	13	10	—	2

Koder (Codor)	1	—	1	52	—	1	-	—	-	—
Oláh Péntek (Pinticul român)	—	6	—	106	—	1	12	12	—	2
Saigó (Şigău)[1]	2	7	—	21	1	—	4	4	-	1
Szükerék (Sıntereag)	2	—	—	41	—	1	6	5	—	1
G rolt (Girolt)	2	3	1	140	—	1	4	-	—	1
Nema (Nıma)			2	113		1	2	—	—	1
Dengeleg (Dindeleag)	1	11	—	56	1	—	10	3	—	1
Záprotz (Zăpârţ)	1	—	1	76	—	1	15	5	—	1
Tóhát	2	—	—	49	—	1	4	14	-	2
Ispán mező (Spermezeu)	2	10	—	130	—	1	12	5	—	1
Felső Körtvélyes Curtuiuşul d. s.)	2	1	-	80		1	—	3	—	1
Lonkafalva (Borleasa)	1	15	—	48	1	—	6	5		1
Felsőilosva (Tirlişina)	1	10	1	68	—	1	—	—	—	—
Felső Egres (Agrişul de sus)	2	9	—	54	—	1	—	8	-	1
Emberfő (Ambriş)	—	—	2	44	—	1	—	—	—	1
Csicsó Pojan (Cıceu Poeni)	—	—	2	79	—	1	—	2	—	1
Kis Debrek (Dobricel)	2	—		66	—	1	—	—	—	1
Nagy Debrek (Dobric)	1	—	—	55	—	1	4	—	—	1
Alsó Ilosva (Ilişina)	—	8	2	65	—	1	6½	4	—	1
Fel Őr (Uriul-de-sus)	1	25	—	32	1	—	6½	2	-	1
Csıcsó Kereszlur (Ciceu Cristur)	1	104	—	6	1	—	7½	4	—	2
Kudu (Coldău)[2]	—	18	—		—	—	—		—	—
Kis Kaján (Caianul mic)	2	—	-	79	—	1	4½	1	—	1
Nagy Kaján (Caianul Mare)	1	8	1	54	—	1	—	—	-	—
Dögmező (Diug)	2	10	—	80	—	1	6	3	—	1
Paltinyásza (Păltineasa)	—	10	—	11	1	—	—		-	1
Szita (Sita)	2	1	—	47	-	1	3	2	—	1
O Nyires (Mireş)	1	1	—	35	—	1	2	2	—	1
Kőfarka (Piatra)	3	—	—	58	—	1	—	—	-	—
Középfalva (Chiuza)	3	10	-	117	—	1	4	4	—	2
Szeszárma (Săsarm)	3	12	—	90	—	1	1½	1	—	1
Kots (Cociu)	2	10	3	74	—	1	3	6	—	1
Somkerék	—	10	2	78	—	1	10	4	—	—
Magosmart (Mogoşmort)	—	10	3	32	—	1	4	5	—	1
Virágosberek (Vireag)	1	12	3	57	1	—	5	31	—	1
Magyar Nemegye (Nimigia ungurească)[3]	2	14	1	104	—	1	—	—	—	—
Oláh Nemegye (Nimigia rom.)[4]	1	10	2	58	—	1	2	4	—	2
Luska (Luşca)	1	13	—	24	—	1	7	3	—	—
Priszlop (Prislop)	1	12	2	44	—	-	6	—	- -	1
Csépán (Cepan)[5]	—	15	-	2	—	—	—	—	—	—
Oláh Némethi (Mintiul român)[6]	3	60	4	108	1	—	7	4	—	1

1) Non uniti dirigantur ad iminuo Templum. 2) Maneat ut est. 3–4) Provideant Unitis de Sacelli competenti. 5) Uniti diriguntur ad Preszlop. 6) Non Unitis sibi templum ædificare.

Szász Nyires (Sasnires)	1	26	2	48	1	—	26	8	—	2
Szent Benedek (Benediuc)	1	5	1	36	—	1	12	3	—	1
Mikeháza (Mica)	1	8	2	51	—	1	5	7	—	1
Szent Margitha (Sânmărghita) [1]	1	30	2	117	1	—	20	9	—	2
Árpástó (Arpaşteu)	—	—	3	87	—	1	10	8	—	2
Omlás seu Malutz (Măluţ)	1	15	1	36	—	1	1	1	—	2
Bethlen (Beclean)	4	108	—	—	1	—	8	8	—	2
Füge (Figa)	3	42	—	—	1	—	12	4	—	1
Alsó Rus (Rusu de jos)	3	68	—	—	1	—	8	—	—	2
Felső Oroszfalu (Rusu de sus)	3	53	—	—	1	-	4	5	—	1
Malom (Măiin)	5	83	—	—	1	—	14	6	—	2
Várallya	1	6	1	33	—	1	6	2	—	1
Batton (Batin) [2]	1	30	3	107	-	1	16	3	-	2
Csaba Ujfalu (Valea-Rea)	1	8	—	23	—	1	—	20	3	1
Csaba (Ciaba)	1	—	—	5.	-	1	12	4	—	1
Czopteike (Ţopu)	—	—	2	35	—	1	16	4	—	1
Füzes (Fizeş)	1	17	2	45	—	1	11	3	—	2
Sz. Némethi (Mintiul-Gherlei)	2	9	1	124	—	1	12	7	—	2
Péterhaza (Petr haza)	1	8	1	21	1	—	4	3	—	1
Szilágytő (Sa aţiu)	1	12	2	31	—	1	11	2	—	1
Bőd (Beud)	2	1	—	89	—	1	12	4	—	1
Nagyfalu (Nuşfalău) ?	2	122	—	—	1	—	6	6	—	2
Szelistye ?	1	*)	—	-	1	—	3	3	—	2
Brete Bretea)	3	42	—	—	1	—	3	2	-	2
Sajó Udvarhelly (Şieu-Odorheiu)	1	—	—	52	—	1	—	—	—	—
Magyar Lápos (Lăpuşul ungur.)	2	7	—	73	—	1	—	—		1
Borkut (Borcut)	2	—	—	65	—	1	½	—	½	1
Felső Szőts (Suciul de sus) [3]	2	12	-	118	—	1	—	1	—	—
Tőkés (Groşi)	4	93	1	—	1	—	4½	2	-	1
Larga (Tágfalva, Larga)	1	20	—	—	1	—	—	—	—	—
Unőmező (Ineu)	2	—	—	73	—	1	1	1	—	2
Lapos Debrek (Dobric)	3	25		—	1	—	—	—	—	—
Sztojkafalva (Stoiceni)	1	—	—	35	—	1	—	—	—	—
Kosztafalva (Costeni)	—	-	1	3.	—	1	—	—		
Ungurfalva (Ungureni) [4]	2	8	—	146	1	1	—	—	—	-
Libaton (Libotin)	1	—	1	68	—	1	—	—	—	—
Oláh Lápos (Lăpuşul românesc) [5]	6	236	—	—	2	—	4	—	—	-
Alsó Szőcs (Suciul de jos) [6]	3	91	—	—	1	—	1	2½	—	1
Rogoz (Rogoz)	6	2	—	158		1	1	—	—	—
Domokosfalva (Dămăcuşeni)	1	11	—	5	1	—	—	—	—	—
Boerfalva (Boereni)	3	24	—	96	1	—	—	—	—	—

1) Licet non unitis ædificare sibi templum. 2) Non uniti provideant de templo pro Unitis 3) Maneant uniti qui resilierunt post Terminum 4) Minor Ecclesia pro Unitis. 5 6) Post Terminum resilientes maneant Uniti.

*) Integer Pagus

B. Pojan (Poiana Botizei) *)	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—
Rohi (Rohia)	3	8	—	76	—	1	—	—	—	—
Danpataka (Văleni)	1	—	—	67	—	1	—	3		1
Karulyfalva (Coruieni)	1	2	2	63	—	1	—	—	—	—
Torda Vilma (Vima Mare)	-	—	—	147	—	1	2	—	—	1
Peteritye (Peteritea)	—	—	—	35	—	1	—	3½	-	1
Macskamező (Maşca) [1]	2	6	—	55	—	1	—	—	-	—
Kupsafalva (Cupşeni)	-		—	93	—	1	—	—	—	—
Dragia (Drágosfalva, Drăghia)	1	49	-	—	1	—	2	—	—	—
Alsó Kasfaly (Caşeiu de jos)	3	30	1	68	1	—	11	—	60	1
Retteg (Reteag) [2]	1	30	1	99	1	—	6½	6	—	2
K ›zárvâr (Cuzdrioara)	4	142	—	—	1	—	1	1	—	—
Monostorszeg (Mănăştur)	1	9	—	60	1	—	3	4	—	1
Felső Kasfaly (Coşeiu de sus)	1	7	—	17	1	—	6	5	—	1
All Őr (Urişor)	1	7	2	30	-	1	7	5	—	1
Orbó (Gârbău) ?	2	3	—	79	—	1	6½	2	—	1
Ujfalva sen Csıcsófalva (Ciceu-corabie)	3	—	—	59	—	1	15½	5½	—	2
Lábfalva (Leleşti)	1	2	—	58	—	1	9½	1	—	
Cs. Györgyfalva (Ciceu Giurgeşti)	3	—	—	156	—	1	6	—	—	—
Csicsó Hagymás (Ciceu-Hăşmaş)	1	—	—	74	—	1	3½	3½	—	1
Négerfalva (Negrileşti)	2	—	—	150	—	1	4	—	—	—
Gancs (Ganciu)	1	46	—	—	1	—	5	2	—	1
B ıba (Baba)	1	5	1	67	—	1	6	4	·	1
Magura (Kishegy, Măgura)	1	-	—	16	—	1	—	—	—	-
Nagy Ilonda (Ieanda Mare) [3]	1	18	—	81	1	—	—	—	—	—
Doboka (Dăbâceni)	1	—	—	24	—	1	4	4	—	-
Sósmező (Glod) [4]	1	10	—	103	1	—	—	--		—
Borszo (Bârsăuţa)	—	—	-	42	—	1	—	—	—	—
Galga (Gălgâu)	1	—	—	54	—	1	—	-	-	—
Kápolna (Capâlna) [5]	1	21	—	—	1	-	8	5	—	1
Kıplany (Coplean) [6]	1	24	-	—	1	—	6½	3	—	1
Muntsal (Muncel)	1	—	1	14	—	1	—	—	—	1
Szeletske (Selişca)	1	-	—	65	—	1	8½	5	—	1
Pecsétszeg (Chıneşti) **	4	10	—	211	—1	+1	3½	—	—	2
Falkusa (Fălcuşa) [7]	2	26	—	—	1	—	—	—	—	
Gosztilla (Gombás, Goştila)	—	—	-	32	—	1	2	2	—	1
Blenke Pojân (Poiana Blenchii)	—	—	—	49	—	1	—	-	—	—
Holló Mező (Magoaea)	2	4	3	194	—	1	—	—	—	
Kıczkó (Cáţcău)	1	4	—	121	—	1	9	3	—	2

1) Non uniti ædifcabunt pro unitis Sacellum. 2) Possuet non uniti s b ædificare Templum. 3) Non uniti dirigantur ad Magura. 4) Aedficent sibi non uniti Templum. 5 6) Maneant omnes uniti qula resilierunt post Terminum sub pœna Apostasia. 7) Maneant omnes uniti sub pœna Apostasiæ.

*) Pertinet ad Olah Lapos.

**) — minus, + majus. = biserica uniţilor, cea mare neuniţilor.

Dalmár (Dealu Mare)	2	26	—	—	1	—	1	2	—	1
Horgospataka (Strâmbul)	2	12	—	49	1	—	—	—	—	—
Hosszu Mező (Husumezău)	1	56	—	—	1	—	8	1	—	1
Bezdét (Bezdet)	1	2	—	87	—	1	16	7	—	1
Szurduk (Surduc)	3	95	—	—	1	—	3	6	—	1
Czaka (Czege, Ţega)	1	4	2	55	1	—	10	6	—	1
Zálha (Zalha)	1	—	—	54	—	1	9	5	-	1
Szalonna (Salona)	1	1	—	41	—	1	—	—	—	1
Gyurkapataka (Jurka)	1	—	—	22	—	1	4	2	—	1
Tormapataka (Valea Hreanului)	—	—	—	33	—	1	—	—	—	—
Kálna (Calna)	1	—	—	30	—	1	6	5	—	1
Hagymás (Hăşmaş)	1	—	—	89	—	1	—	—	—	—
Vád (Révkolostor, Vad)	1	—	—	66	—	1	—	—	—	1
Nagymező seu Prunyi (Pruni)	1	—	—	28	—	1	—	—	—	1
Fodorháza (Fodora rom.)	1	9	—	84	—	1	4	2	—	1
Dobrocsina (Dobrocina)	1	10	1	27	—	1	2 1/2	1/2	—	1
Mánya (Maia)	1	—	1	40	-	1	8	2	—	1
Szóváros (Suareş)	1	1	—	40		1	4 1/2	2	—	1
Szinye (Suia)	1	2	—	55	—	1	8	4	-	1
op. Deés (Dej)	—	3	—	11	*)	—	—		—	—
Csicsó Mihályfalva (Ciceul Mihăeşti)	1	-	1	57	—	1	12 1/2	3	—	1
Batza (Baţa)	1	—	—	19	1	—	—	-	—	1
Alparét (Olpret)	—	—	—	154	-	1	16	9	—	1
Oláh Vásárhelly (Oşorheiu)	—	—	—	32	—	1	14	8	-	1
Tálosfalva (Blidăreşti)	1	—	-	23	—	1	5	—	—	1
Veczk (Iescu)	-	—	1	43	—	1	6	4	—	1
Oszvai ?	1	5	1	44	—	1	14	1	—	1
Felső Csobánka (Ciubăncuţa)	—		1	42	—	1	8	4	—	1
Alsó Csobánka (Ciubanca)	—	—	1	5[illegible]	—	1	9	3	—	1
Tőkepataka (Valea Groşilor)	—	-	—	42	—	1	7	4	—	1
Közfalu (Chizeni)	—	-	-	34	—	1	6	1	—	1
Oroszmező (Rusu)	—	—	2	143	—	1	2	3	—	1
Kabalapataka (Iapa)	1	—	1	31	—	1	6	3	—	1
Semesnye (Şimişna)	—	—	2	143	—	1	6	4	—	—
Magyar Bogátha (Bogata ung.)	—	-	1	50	—	1	8	8	—	1
Oláh Bogátha (Bogata român.)	1	—	—	85	-	1	9	—	—	1
Alsó Körtvéllyes (Curtuiuş)	—	—	1	41	—	1	6	6	—	1
Disznópatak (Poiana-Porcului)	1	—	—	90	—	1	—	—	—	—
Salamon (Solomon)	—	—	—	35	—	1	6	6	—	1
Nagy Kristholtz (Criştolţ)	—	—	2	72	—	1	4	4	—	1
Muntsel (Muncelul-Gârboului)	1	-	—	25	—	1	—	—	—	1
Kis Kristholtz (Criştolţel)	—	—	—	39	—	1	1 1/2	1	-	1
Klitz (Cliţu)	—	—	2	37	—	1	1	1	-	1

*) Manent P. Franciscani in possessione.

Nagy Lozna (Loznă Mare)	—	2	3	37	—	1	—	1	—	1
Kő Lozna (Preluci)	2	—	—	35		1	-	2	—	1
Ködmönös (Cudmeniş)	|	—	1	32	—	1	2	2	—	1
Konkojfalva (Negreni)	1	1	—	26	—	1	1	1	—	1
Ragna (Kornislaka, Rogna)	—	—	—	30	—	1	2	4	-	1
Csomonyfalva (Ciumeni)	1	—	1	56	-	1	2	2	—	1
Buza mező (Buzaş)	1	—	1	40	—	1	2	2	—	1
Frinkfalva (Frânceni)	—	—	—	10	—	1	—	—	—	—
Guga (Guga)	1	—	1	15	—	1	1	1	-	1
Puszta Ujfalu (Pustuţa)	-	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Alsó Egres (Agrişul de jos)	2	3	—	60	—	1	1	3	—	1
Felső Egres (Agrişul de sus)	2	3	—	60	—	1	1	3	—	1
Kőh. Pataka?	1	17	-	14	1	—	—	—	—	—
Szamos Ujvár (Gherla) [1]	2	13		18	—	-	—	—	-	—
Kandia [2]	—	30	—	10	—	-	—	—	—	—
Tóth Szálas (Briglez)	—	—	2	41	—	1	2	3	—	1
Summa . . .	234	2491	111	10195	50	130	834½	513½	63½	163

NB: Singula Loca, ubi nullæ expressæ Resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis, illis quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad B. de Buccow, m. p.
L. B. de Dietterich, m. p.
L. B de Möringer, m. p.

1—2) Maneant ut prius.

Extractus summarius

In Incl Comitatu Szolnok Mediocri Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicorum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum una cum Domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			Domus parochialis
	Uniti		Non Uniti							
	Popa	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	
op. Tasnád-Szántó (Santău)	—	2	3	252	1*)	1	12	-	—	1
Ér Szodoró (Sudurău)	—	—	1	60	—	1	5	—	—	3
Ér Hatvan (Hotoan)	—	2	1	82	—	1	8	12	-	2
Ér Kávás (Căuaş)	—		1	82	—	1	—	—	—	1

*) Monasterium

Ér Mind Szent (Meţeuţ)	—	2	—	95	—	1	8	10	—	1
Ér Girold (Girolt)	—	—	-	47	—	1	—	—	—	—
Ér Sz. Király (Sâncraiu)	1	1	—	41	—	1	—	—	—	—
op. Kirá y Darótz (Craiu-Doroltj)	1	4	1	50	1	—	4	—	—	1
Ér Kiss Falu (Chişfalău)	—	—	1	54	—	1	6	9	—	1
Akos (Acâş)	—	1	1	2	—	1	—	-	—	1
Uj Németh (Unimăt)	—	—	1	91	-	1	10	8	—	2
Csög (Cig)	—	1	1	59	—	1	6	5	—	1
Tasnâd Szarvad (Sărăud)	2	3	—	115	-	1	—	—	—	1
op. Tasnád-Malomszeg (Moara Banfi)	-	1	19	—	—	—	—	—	—	—
Balásháza (Blaja)	-	—	1	47	—	1	3	3	-	-
Csâny (Cean)	1	10	2	13	1	—	5	—	-	-
Szilvás (Silvaş)	1	—	1	65	—	1	26	—	—	—
Sző-Demeter (Săuca) [1]	3	109	—	—	1	-	12	10	—	2
Ér Kőrös (Chereuş)	1	1	—	37	—	1		—	—	2
Keszi (Chisău)	—	—	1	26	—	—	—		-	—
Peles Szarvad (Sărvăzăl)	1	5	1	39	-	1	—	—	-	2
Peer (Pér, Pir)	—	—	2	42	—	1	8	—	—	1
Nagy Paczal (Păţalul-Mare)	1	20	—	—	1	—	2	—		1
Usztató (Păgaia)	--	—	1	60	—	1	2	1	—	2
Nagy-Bajom (Boianu Mare)	—	2	1	56	—	1	6	1	15	1
Oláh Csaholy (Cehalul român)		—	1	41	—	1	—	—	—	—
Zálnok (Zalnoc)	—	—	1	80	—	1	—	-	—	—
Domoszló Dumuslău)	—	—	1	18	—	1	2	4	—	—
Kis Dersida (Derşida-Mică)	—	—	1	45	—	1	3	3	—	2
Szélszeg (Sălsâg) [2]	1	24	5	93	1	—	7	8	—	1
Tóhát (Tohat)	1	1	—	35	—	1	13	8	—	2
Sülelmed (Şilimeghiu)	1	3	—	51	—	1	5	8	—	1
Monno (Mânău)	—	2	—	47	—	1	—	—	—	—
Ardó (Arduzál)	—	9	—	23	1		—	—	—	1
Vitsa (Vicea)	1	—	1	29	—	1	—	—	—	1
Szamos Ujlak (Someş-Ujlak)	1	—	1	72	—	1	—	—	—	—
Völtsög (Ulciug)	1	3		21		1	—		-	1
Deésháza (Deja)	2	2	—	28	—	1	—	2	—	2
Oláh Horváth (Horvatul român)	1	—	—	63	—	1	9	6	-	2
Benedekfalva (Benefalău)	2	6	—	45	1	—	4	—	—	1
Széplak (Someş Săplac)	1	1	—	95	—	1	6	5	20	2
Inno (Inău)	2	—	1	54	—	1	20	11	6	3
Nagy Szeg (Noţâg)	—	—	1	116	—	1	7½	15	—	1
Oláh Nádos (Nadişul român)	2	32	—	50	1	—	7	4	—	1
Nirmon (Bulgari)	—	—	1	36	—	1	8	2	—	1

1) Manent omnes Uniti quia post terminum resilierunt. 2) Non Unitis templum.

Doblyán (Domnin) [1]	1	14	—	76	—	1	8	1	—	1
Dobiyán Ujfalu (Bârsa)	—	-	1	44	—	1	3	3	—	1
Szamos Udvarhelly (Someş Odorheiu)	2	18	4	76	1	–	8	—	—	1
Szamos Nagy Goroszló (Somes-Guruslău)	1	—	2	51	—	1	7	5	—	2
Hosszu Ujfalu (Husia)	—	—	1	22	—	1	2 1/3	-	—	1
Rona (Romna)	—	—	2	32	—	1	6	2	—	1
Kis Goroszló (Tranîş)	3	3	3	113	—	1	7	2	—	2
Turbucza (Turbuţa)	1	—	1	30	-	1	9	3	—	1
Kis Debreczen (Vădurele)	—	—	1	31	—	1	1 1/3	—	—	1
Náprád (Năpradea)	1	—	2	150	—	1	10	-	—	1
Köd (seu Köd Nemesség (Cheud)	3	38	—	89	1	—	8	2	—	1
Solymos (Şoimoş)	—	—	1	53	—	1	7	3	—	1
Debren (Dobrin)	—	—	2	89		1	3	2	—	—
Haraklán (Hărăclan)	—	—	1	89	—	1	20	4	—	1
Görcsön (Gârceni)	—	—	1	26	—	1	8	3	—	1
Czigányi (Ţ gani)	1	—	—	35	—	1	5	5	—	1
Egerespatak (Agh reş)	—	—	1	39	—	1	4	2	—	1
Gurzofalva (Fetindia)	—	—	1	22	—	1	1 1/2	2	—	1
Vártelek (Ortelec)	—	—	2	75	—	1	6	4	—	1
Bred (Bred)	-	3	1	33	—	1	2 1/2	2	—	1
Mojgrád (Moigrad)	—	—	2	42	—	1	2 1/4	3	—	1
Karika (Creaca)	—	—	1	23	—	1	4	2	—	1
Zsákfalva (Jac)	—	—	1	60	—	1	4	—	—	1
Csiglen (Ciglean)	1	-	1	21	—	1	—	—	—	1
Prodőnfalva (Prodăneşti)	-	—	1	17	—	1	2	-	—	1
Kutso (Cuceu)	—	—	2	71	—	1	6	8	—	2
Paptelek (Preuteasa)	—	—	1	46	—	1	7 1/2	4	-	1
Nyirsid (Mirşid)	-	—	1	23	—	1	—	4	—	—
Fürményes (Firminiş)	—	—	1	31	—	1	3	2	—	1
Kelencze (Chelinţa)	-	—	1	65	—	1	5 1/3	3	—	—
Nagy Marot Ujfalu	-	—	1	24	—	1	2	3	-	1
Menyő (Mineu)	—	—	1	32	—	1	—	—	—	—
Magyar Baksa (Bocşita)	-	—	1	30	—	1	—	-	—	—
Illyésfalva (Ilosva, Ilişiva)	2	36	—	63	1	—	11	4	—	1
Egerbegy (Tămăşeşti)	1	—	—	48	—	1	9	5	—	1
Mosóbánya (Băiţa)	1	1	—	39	-	1	3	6	—	1
Felső Szivágy (Asuagiul de sus)	—	—	1	73	—	1	8	4	-	—
Felső Beregszó (Bârsăul de sus)	—	—	1	77	-	1	10	1	—	—
Alsó Szivágy (Asuagiul de jos)	1	5	1	24	1	—	5	8		1
Egerhát (Ardihat)	1	27	—	11	1	—	3	1	—	1
Gardánfalva (Gârdani)	1	2	—	85	—	1	8		—	1

1) Non Uniti ædificent pro unitis competens Sacellum.

Kitwár ?	.	.	1	51	.	1	6	8	.	1
Bábcza (Băbţa)	.	.	1	50	.	1	4	6	.	1
Bikácza (Bicaz)	1	.	.	58	.	1	12	9	.	1
Alsó Berekszó (Bârsăul de jos)	.	.	1	54	.	1	5	4	.	1
Kis Varıza ? [1]	1	1	.	17	.	.	8	.	.	1
Ketskésfalva (Sălişte)	.	.	1	13	.	1	3	1	.	.
Örményes (Urminiş)	1	10	.	15	1	.	2	6	.	1
Nagy Dersida (Bobota)	1	.	.	56	.	1	3	2	.	1
Girokuta (Giorocuta)	.	.	1	44	.	1	.	.	.	.
Korond (Corond)	1	.	1	32	.	1	6	3	.	1
Szilágy Kövesd (Chieşd)	1	.	1	70	.	1	20	6	30	1
Szilágy Szigeth (Sigetul Silvaniei)	.	.	1	43	.	1	9	4	.	1
Ököritó (Curitău)	.	.	1	40	.	1	1½	.	.	1
Szőts (Szécs, Siciu) ?	1	.	1	66	.	1	.	.	.	.
Somos (Şomoş) ?	.	.	1	31	.	1	7	3	.	1
Kis-Nyires (Ciuta)	.	.	.	16	.	1	3½	3	.	1
Apácza (Apaţa) ?	1	.	1	38	.	1	8	2	.	1
Hadad Győrtelek (Giurtelec)	1	3	.	6[illegible]	.	1	11	7	20	1
Muttos (Motiş)	1	.	.	33	.	1	10	6	.	1
Alsó Varcza (Oarţa de jos)	.	1	1	37	.	1	9	3	.	1
Felső Varcza (Oarţa de sus)	1	.	.	3	.	1	7	9	.	2
Tótfalu (Bükkiótfalu, Stremţi)	.	.	1	30	.	1	4	2	.	1
op. Zilah (Zălau) [2]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Vadafalva (Odeşti)	1	1	.	18	.	1	4	5	.	1
Szilágy Panid (Panit) [3]	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.
Diósad (Dioşod) [4]	.	.	.	3	.	.	.	.	.	.
Kusaly (Coşoiu) [5]	.	.	.	15	.	.	.	.	.	.
Erked (Archid) [6]	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.
Nagymanujfalu (Cioară) [7]	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.
Vérvölgy (Valea-Sângelui) [8]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Szilágy Szent Király (Sâncraiu) [9]	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.
Kis Dobó Allszeg (Doba mică) [10]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kis Dobó felszeg (Doba mare) [11]	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.
Szilágy Fő Keresztur (Cristur) [12]	.	.	.	4	.	.	.	.	.	.
Nagy Doba (Doba Mare) [13]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Zsibó (Jibău) [14]	.	1	.	2	.	.	.	.	.	.
Szilágyszeg (Salaţâg) [15]	.	.	.	8	.	.	.	.	.	.
Deéshâza (Deja) [16]	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.
op. Szilágy Cseh (Cehul Silvaniei) [17]	.	.	.	7	.	.	.	.	.	.
Hadad (Hodod) [18]	.	.	.	18	.	.	.	.	.	.
Hadad-Nádos (Nadişul Hododului) [19]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

1) Manet in statu quo. 2) Manet in statu quo. 3—19) Manent ut hucusque fuerunt.

Lele (Lelei) [1]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Kraszna Czegény (Ţ‹ghea) [2]	.	.	.	11	.	.	.	.	.	.
Gyires? [3]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Gyöngy (Giungi) [4]	.	.	.	37	.	.	.	.	.	.
Alsó Szopor (Supurul de jos) [5]	.	.	.	10	.	.	.	.	.	.
Kraszna Mihállyfalva (Mihaifalva) [6]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Szakácsi (Socaciu) [7]	.	.	.	11	.	.	.	.	.	.
Felső Szopor (Supurul de sus) [8]	.	.	.	7	.	.	.	.	.	.
Magyar Csaholy (Cehăluţ) [9]	.	.	1	13	.	.	.	.	.	.
Szilágy Sámson (Şamşod)	.	.	1	22	.	.	.	.	.	.
Sarmaság (Şărmaşag) [10]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Mocsolya (Mocirla) [11]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Szér (Ser) [12]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Bogdánd (Bogdând) [13]	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Summa . . .	61	411	115	5668	15	92	567	332	91	106

NB. Singula loca, in quibus nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Adolf Barro de Buccow m. p. L. B. de Dietterich m. p.
L. B. de Möringer m. p.

1—9 Manet ut hucusque fuerunt. 10—13) Manent absque templo ut antea.

Extractus Summarius

In Incl. Comitatu Zarandiensi Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familias	Unitis	Non Uniti	Agris cub.	Fonela	Vinea	Domus parochialis
Krecsunyesti (Crăciuneşti)	.	.	.	42	.	1	.	2	.	.
Ormingya (Ormindea)	.	.	.	140	.	1	1	.	.	1
Koinyei (Felső és Alsó Kajanel, Căinelul de jos şi de sus)	.	.	1	34	.	1	.	.	.	.

Szelistye (Sălişte)	1	.	.	29	.	1	6	4	.	1
Tretztye (Trestia)	.	.	.	79	.	1	.	.	.	.
Herczegány (Hărţăgani)	.	.	.	178	.	1	1	.	.	1
Kurety (Curechiu)	1	.	.	81	.	1	.	.	.	.
Bukuresch (Bucureşti)	2	.	.	252	.	1	4	6	.	1
Kristyor (Criştior)	1	.	1	94	.	1	6	4	.	2
Zdraptz (Zdrapţi)	.	.	1	77	.	1	.	.	.	.
Szeretzel	.	.	.	64	.	1	.	.	.	.
Bucses (Buceş)	1	.	.	116	.	1	.	.	.	.
Mihălien (Mihelény, Mihăleni)	1	.	.	51	.	1	2	2	.	1
Potingány (Poiângani)	2	.	.	33	.	1	3	.	.	.
Sztanyizsa (Stănija)	2	.	.	95	.	1	.	.	.	.
Valya Braduluj (Valea Bradului)	3	.	.	106	.	1	2	2	.	3
Brád (Brad)	4	.	.	245	.	1	.	.	.	.
Ruda (Ruda)	.	.	.	32	.	1	.	.	.	.
Lunkoi infer. (Luncoiul de jos)	.	.	.	29	.	1	.	.	.	.
Szkrofa (Scrofa)	.	.	.	69	.	1	.	.	.	.
Fel Lunkoi (Luncoiul de sus)	1	.	.	36	.	1	.	.	.	.
Mesztaken (Mestacăn)	1	.	.	100	.	1	2	2	.	1
Ribicze (Ribiţa)	1	.	.	94	.	1	.	.	.	.
Vacca (Vaca) [1]	2	.	.	115	.	1	16	6	2	2
Zsunck (Juncul de sus şi de jos)	1	.	.	108	.	1	.	.	.	.
Dupe Piatre (După piatră)	1	.	1	259	.	1	8	10	.	3
Bleseny (Blăjeni)	2	.	2	212	.	1	4	5	.	1
Ribitsora (Ribicioara)	1	.	.	103	.	1	.	.	.	.
Ujbaresh (Uibăreşti)	.	.	.	41	.	1	.	.	.	.
Grohot (Grohot)	.	.	.	48	.	1	.	.	.	.
Tomnatek (Tomnatecul de sus	.	.	.	69	.	1	.	.	.	.
Bulzesth (Bulzeşti)	2	.	.	103	.	1	.	.	.	1
Kőrös Bánya (Baia de Criş)	1	.	1	48	.	1	.	.	.	.
Tzebe (Ţebea)	.	.	.	199	.	1	3	3	.	1
Kerats (Căraci)	.	.	.	55	.	1	.	.	.	.
Pestere (Pestere) ?	.	.	.	40	.	1	.	.	.	.
Ritska (Rişca)	1	.	.	79	.	1	.	1	.	1
Lunka (Lunca)	1	70	.	.	1	.	.	.	.	.
Keresztó (Cărăstău)	.	37	.	.	1	.	.	.	.	.
Birtin (Birtin)	1	42	.	.	1	.	.	.	.	.
Teteresthet Prihojesth (Tătăreşti Prihodişte)	.	59	.	.	1	.	.	.	.	.
Alvacza (Vaţa de jos)	.	.	.	43	.	1	.	.	.	.
Felvacza (Vaţa de sus)	.	.	.	76	.	1	.	.	.	.
Kazanest (Căzăneşti)	.	.	.	22	.	1	.	.	.	.
Csungany (Ciungani)	.	.	.	55	.	1	.	.	.	.

1) Monasteriolum hic existens manet Unitis.

Prevalyen (Prăvăleni)	.	.	.	90	.	1	.	.	.	.
Baszarabásza (Băsărăbeasa)	.	.	2	50	.	1	.	.	.	.
Brotuna (Brotuna)	.	.	.	24	.	1	.	.	.	.
Ternava (Târnava)	.	.	4	87	.	1	.	.	.	.
Stee (Stea)	.	.	.	62	.	1	.	.	.	.
Sztrimba (Strâmba)	.	.	.	36	.	1	.	.	.	.
Ternâvicza (Târnăviţa)	.	.	1	2	.	1	.	.	.	.
Obersia (Obârşa)	.	.	.	54	.	1	.	.	.	.
Dobrocz (Dobroţ)	.	.	.	38	.	1	.	.	.	.
Lijavez (Lianţ)	.	.	.	38	.	1	.	.	.	.
Tujlest (Tiuleşti)	.	.	.	78	.	1	.	.	.	.
Riskulicza (Rişculiţa)	.	.	3	151	.	1	.	.	.	.
Baldovin (Baldovin)	.	.	.	18	.	1	.	.	.	.
Boicza (Băiţa)	.	.	.	25	.	1	.	.	.	.
Nagy Halmâgy (Hălmagiu)	3	.	11	206	.	1	14	12	.	3
Acsuva (Aciua)	.	.	.	116	.	1	.	.	.	.
Kis Halmágy (Hălmăgel)	.	.	2	81	.	1	.	.	.	.
Csucs (Ciuci)	.	.	4	91	.	1	.	.	.	.
Vika (Vica)	.	.	.	71	.	1	.	.	.	.
Leasza (Leasa)	.	.	.	73	.	1	.	.	.	.
Szirb (Sârbi)	.	.	.	50	.	1	.	.	.	.
Lunksora (Luncşoara)	.	.	.	63	.	1	.	.	.	.
Bruszturi (Brusturi)	.	.	.	63	.	1	.	.	.	.
Ocsisor (Ocişor)	.	.	.	49	.	1	.	.	.	.
Jioneşti (Ioneşti)	.	.	.	43	.	1	.	.	.	.
Banesd (Băneşti)	.	.	.	81	.	1	.	.	.	.
Pojenar (Poienari)	.	.	.	95	.	1	.	.	.	.
Grosi (Groşi)	.	.	.	21	.	1	.	.	.	.
Lazur (Lazuri)	.	.	.	66	.	1	.	.	.	.
Tisza (Tisa)	.	.	.	67	.	1	.	.	.	.
Boszess (Budeşti)	.	.	.	41	.	1	.	.	.	.
Czermore (Ţărmurea)	.	.	.	37	.	.	.	.	.	.
Ocs (Ociu)	.	.	.	37	.	1	.	.	.	.
Magulicsa (Măgulicea)	.	.	.	41	.	.	.	.	.	.
Tomest (Tomeşti)	.	.	1	65	.	1	.	.	.	.
Talacs (Tálagiu)	.	.	.	93	.	1	.	.	.	.
Acsuza (Aciuţa)	.	.	.	40	.	1	.	.	.	.
Dumbrava (Dumbrava)	.	.	.	25	.	.	.	.	.	.
Rosztocs (Rástoci)	.	.	.	22	.	.	.	.	.	.
Guravoj (Guravali)	.	.	.	34	.	1	.	.	.	.
Pleskucza (Pleşcuţa)	.	.	1	45	.	1	.	.	.	.
Pojana (Poiana)	.	.	.	25	.	.	.	.	.	.
Kirstess (Cristeşti)	.	.	.	22	.	1	.	.	.	.
Vosdocs (Văşdoci)	.	.	.	22	.	.	.	.	.	.

Mermesd (Mermeşti)	.	.	.	16	.	.	.	.	.	.
Czohesd (Ţoheşti)	.	.	.	32	.	.	.	.	.	.
Summa . . .	38	208	36	6367	4	79	72	59	2	23

NB. Singula Loca ubi nullæ expressæ resolutionis intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad B. de Buccow m. p.

L B. de Dietterich m. p. L. B. L de Möringer m. p

Extractus Summarius

In Incl. Comitatu Krasznaiensi Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foneta	Vinea	Domus parochialis
Perecsen	.	.	2	48	.	1	4	10	.	.
Oláh Ketzel (Căţălul român)	.	.	2	75	.	1	12	7	.	2
Magyar Gorosztó (Guruslăul unguresc)	.	.	1	16	.	1	.	.	.	.
Somlyó Győrtelek (Giurtelecul Şimleului)	.	.	2	40	.	1	11	8	.	1
Ilosva caret Valachis (Ilişua)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Récse (Recea)	.	.	1	63	.	1	.	.	.	.
Badon (Badon) ?	.	.	2	26	.	1	6	5	.	3
Hosszumező (Husumezău)	.	.	1	16	.	.	.	4	.	1
Hidvégh (Hidig)	.	.	2	61	.	1	3	6	.	1
Lompért (Lumpirt)	.	.	1	20	.	1	.	.	.	.
Magyar Ketzel (Căţălul ung.)	.	.	.	7	.	.	.	.	.	.
Oláh Baksa (Bocşa româna)	.	.	.	77	.	1	9	1	.	1
Badatson (Bădăcin)	.	.	2	54	.	1	14	7	.	1
Varsoltz (Vârşolţ)	.	.	.	23		.	.	.	.	.
Balla caret Valachis (Birli)	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Raton (Rati)	.	.	.	6	.	.	.	.	.	.
Máron (Marin)	.	.	2	58	.	1	.	.	.	1

Batselly (Peceiu)	.	.	2	79	.	1	.	.	.	.
Alsó Bán (Bănişor)	.	.	3	55	.	1	.	.	.	1
Felső Bán (Ban)	.	.	2	49	.	1	.	.	.	1
Felső Szék (Sâg)	.	.	3	5	.	1	.	.	.	1
Tusza (Tusa)	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.
Kraszna-Tótfalu (Sârbi)	.	.	2	3	.	.	.	.	.	.
Balaháza (Almásbalázh., Bălan)	.	.	1	3	.	1	.	.	.	.
Csiszér (Cizer)	.	.	.	60	.	1	16	10	.	1
Ballyán (Boian)	.	.	4	54	.	1	3	6	.	1
Palitzka (Pleska)	.	.	.	18	.	.	.	.	.	.
Perje (Pria)	.	.	2	62	.	1	.	.	.	.
Bagolyfalva (Hurez)	.	.	1	46	.	1	5	5	.	1
Bogdánháza (Bogdana)	.	.	3	117	.	1	12	.	.	.
Sereden (Şeredeiu)	.	.	2	72	.	1	12	12	.	2
Petenye (Petenia)	.	.	.	7	.	.	.	.	.	.
Kraszna Horváth (Horvat)	.	.	1	26	.	1	.	.	.	.
Kraszna (Crasna)	.	.	.	9	.	.	.	.	.	.
Keresztelek (Criştelec)	.	.	2	53	.	1	16	3	.	1
Ujlak (Uileacul Şimleului)	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.
Malade (Mălădia)	.	.	2	3	.	1	1	3	.	1
Doh (Doh)	.	.	2	25	.	1	9	6	.	.
Karasztelek (Carastelec)	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.
Kémer (Cămar)	.	.	.	8	.	.	.	.	.	.
Kis Patzal (Păţalul mic)	.	.	2	31	.	1	.	.	.	.
Almás (Almaşul Mare, Sălagiu)?	.	.	1	68	.	1	10	6	.	1
Somály	.	.	.	63	.	1	13	8	.	1
Letsmér (Leşmir)	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.
Márkaszék (Sâc)	.	.	2	87	.	1	11	9	.	1
Cseresze (Cerişa)	.	.	.	16	.	.	.	.	.	.
Felső Kasznak (Cozniciul de sus)	.	.	2	45	.	1	.	.	.	.
Alsó Kasznak (Cozniciul de jos)	.	.	2	60	.	1	.	.	.	.
Ipp (Ip)	.	.	2	52	.	1	.	.	.	.
Zovany (Zovani)	.	.	.	8	.	.	.	.	.	.
Somlyó) Ceheiu	.	.	1	48	.	1	.	.	.	1
Csehi)	.	.	1	43	.	1	6	.	.	1
Nagyfalu (Naşfalău)	.	1	.	20	.	.	.	.	.	.
Detrehen (Drighiu)	.	.	3	46	.	1	5	.	.	2
Ellyüs (Aleuş)	.	.	1	32	.	1	.	.	.	1
Halmosd (Halmăsd)	.	.	1	70	.	1	3	2	.	1
Gyümölcsényes (Giumelciş)	.	.	2	66	.	1	.	4	.	.
Jaaz (Iaz)	.	.	2	48	.	1	.	.	.	1
Várallya (Subcetate)	.	.	.	25	.	.	.	.	.	.
Füzes-Paptelek (Preuţeasa)	.	.	.	24	.	.	.	.	.	.
Uj Vágás (Lazuri)	.	.	.	20	.	.	.	.	.	.
Füzes	.	.	.	44	.	1	4	8	.	1

Oláh Valkó (Valcăul român)	.	.	2	34	.	1	12	11	.	1
Al Valka	.	.	2	43	.	1	.	.	.	.
Borzás (Bozieş)	.	.	1	18	.	1	.	.	.	.
Summa . . .	.	1	77	2528	.	44	197	14	.	33

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad B. de Buccow m. p. L. B. de Dietterich m. p.

L. B. L. de Möringer m. p.

Extractul Summarius

In Incl. Districtu Kővár Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status Personalis				Templa concessa		Fondi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus paroch. alis
Nagy Somkut (Şomcuta Mare) [1]	4	26	—	98	1	—	—	—	—	—
Csolt (Ciolt)	1	6	1	34	1	—	—	—	—	—
Butyasza (Buteasa)	1	—	-	38	—	1	—	—	—	—
Priszlopp Kis Bung (Prislop)?	3	83	—	—	1	—	—	—	—	—
Kő-Frinkfalva (Frâncenii de piatră)	2	33	—		1	—	—	—	—	—
Romenestyi (Româneşti) [2]	1	27	—	—	1	—	—	—	—	—
Draga Vilma (Vima mică)	1	3	4	89	—	1	—		—	—
Sugestreni ?	1	3	—	19	—	1	—	—	—	—
Dolheny Illonda Patak (Dolheni)	1	—	—	20	—	1	—	—	—	—
Mesztyeken (Mesteacăn)	3	48	—	9	1	—	—	—	—	—
Szakatura (Săcătura)	1	—	—	47	-	1	—	—	—	—
Kiskörtvéllyes (Curtuiuşul mic	2	—	—	39	—	1	—	-	—	—
Resztots (Hosszurév, Răstolci)	2	3	1	35	—	1	—		—	—
Lemény (Lemniu)	2	110	—	—	1	—	2	—	—	—

1) *Non uniti habent licentiam ædificandi sibi templum 2) et maneant Uniti.*

Toplicza (Topliţa)	1	2	—	28	—		—	—	—	—
Letka (Leica)[1]	1	10	2	68	—	1	—	—	—	—
Kutsulat (Cuciulat)[2]	—	6	2	33	—	1	1	—	—	1
Arany Mező seu Babeni (Băbeni	2	34	1	69	1	-	2	—	—	1
Csokmány (Ciocman)[3]	1	8	2	120	—	1	—	—	—	—
Poinicsa (Kismező, Poieniţa)[4]	1	4	—	35	—	1		—	—	1
Pirosa (Piroşa)[5]	—	5	2	26	—	1	—	—	—	1
Solymoseny seu Kis Salajmás (Şoimoşeni)	—	4	2	14	—	1	—	—	—	—
Csuta Szilágy Kis Nyires (Ciuta)	2	31	—	-	1	-	—	—	—	1
Purkaretz (Purcăreţ)	2	39		—	1		—	—	—	—
Kővára lja (Oaraing)	2	56	—	-	1	—	-	—	—	—
Gaura (Kővárgara, Gaura)	1	6	1	64	—	1	—	—	—	—
Butsumi (Törökfalva, Buciumi)	1	2	—	68	—	1	—	—	—	—
Velleny Somkutpataka (Văleni)	1	3	2	143	—	1		—	—	—
Jeder seu Judeca	1	2	—	38	-	1	—	—	—	—
Remecz Gyökeres (Râmeţi)	—	—	2	45	—	1	1	1	—	1
Nagy Nyires (Mireşul Mare)	3	122	—	—	1	—	—	—	—	—
Lutchepsen (Lukásf., Lucaceşti)	—	—	—	32	—	1	2	2	—	1
Dánfalva (Daneşti)	-	1	2	11	—	1	—	—	—	—
Pribékfalva (Pribileşti)	—	3	1	46	—	1	—	—	—	—
Magasfalva seu Mogosesty (Mogoşeşti)	2	4	—	37	—	1		—	—	—
Fejérszék (Fersik)	1	2	—	37	—	1	1	2	—	1
Nagy Bung seu Boj (Boiul Mare)[6]	1	14	2	130	—	1	—	—	—	—
Koszta (Costeni, Soln Dob)?	1	59	-	—	1		2	1	—	1
Perivoj seu Fericse (Fericea)	1	37	—	—	1			1	—	1
Durusa seu Durse (Duruşa)	1	27	—	—	1	-		—	—	—
Nagy Körtvéllyes (Curtuiuşul M.)	2	3	—	51	—	1	—	—	—	—
Monostor (Mănăştur)	2	30	1	15	1	—	—	—	—	—
Szurduk Kapolnok Copalnic-Surduk)	2	9	1	66		1	1	3	—	1
Berencze (Berinţa)	1	8	1	58		1	—	—	—	—
Garbonacz (Füred, Cărbunar)	1	5	—	80	—	1	3	2	—	1
Karullya (Coruia)	2	12	1	80	1		—	—	—	—
Kovas (Coaş)[7]	2	17	2	159	1	—	2	1	—	—
Szakálasfalva (Săcălăşeni)[8]	1	14	2	61	—	1	1	4	—	—
Nagy Fentős (Finteuşul Mare)	3	4	1	99	—	1	—	—	—	—
Kis Fentős (Finteuşul Mic)	2	4	1	39	1	—	-	—	—	—
Puszta Fentős (Posta)	1	1	—	19	—	1	—	—	—	—
Puszta Hidegkut (Hideagu)	1	3	1	16	—	1	3	—	—	—
Kolczér (Colţirea)	—	6	2	42	1		—	—	—	—

1–2) ædificent pro Unitis capellam congruentem. 3–5) ædificent pro Unitis Capellam congruentem 6) ædificent Unitis cong. Capellam. 7) Non Uniti habent licentiam ædificandi sibi templum. 8) ædificent Capellam pro Unitis.

Kis Bozinta (Bozinta Mică)	1	2	1	41	—	1	—	—	—	—
O Bozinta (Bozinta Mare)	1	3	2	63	—	1	3	5	—	—
Szaszár (Zazár, Săsari)	—	—	4	110	—	1	6	8	—	1
Magyarós S. Kis Tótfalu	—	—	3	70	—	1	4	6	—	2
Berkeczpataka (Berteşoaia)	1	—	1	35	—	1	—	—	—	—
Koltse	—	—	2	25	—	1	—	—	—	1
Preluka (Haragos, Preluca)	2	6	1	36	1	—	—	—	—	—
Magura (Kishegy. Măgura)	2	—	—	34	—	1	—	—	—	—
Brebfalva (Brebeni)	1	5	1	42	—	1	—	—	—	—
Csernefalva (Cerneşti)	3	4	—	7	1	—	—	—	—	—
Kuszor?	—	—	2	40	—	1	—	—	—	—
Fonacz (Fânaţe)	—	—	2	54	—	1	—	—	—	—
Csokitcs (Ciocotiş)	—	—	2	64	—	1	—	—	—	—
Kötély Mező (Trestia)	—	—	1	38	—	1	—	—	—	—
Plopis (Nyárfás, Plopiş)	—	—	2	35	—	1	—	2	—	1
Kováts Kápolnak (Făureşti)	—	—	2	42	—	1	—	1	—	—
Váad (Révkápolnok. Vad)	1	3	1	40	1	—	—	—	—	—
Laczkonya (Laczház, Leschia)	1	1	1	52	—	1	—	—	—	—
Kapnik Bánya (Capnic)	—	7	—	—	1	—	—	—	—	—
Kővár Remete (Remetea)	3	11	1	107	1	—	—	—	—	—
Stezer (Jávorfalu, Stejera)	—	—	1	11	—	1	—	—	—	—
Hagymás Lápos (Hăsmaş-Lăpuş)	—	—	3	62	—	1	1	5	—	2
Töllyes (Tölgyes, Toloieş)	—	—	1	24	—	1	—	—	—	—
Hosszufalva (Husufalău)	—	1	2	43	—	1	—	—	—	—
Hovrilla (Hovrila)	—	1	1	27	—	1	—	—	—	—
Gyertyános (Cărpiniş)	—	1	1	29	—	1	—	4	—	—
Rév Körtvélyes (Curtuiuş)	—	—	2	42	—	1	—	—	—	—
Kis Borszó (Bârsăuţa)	—	3	1	19	—	1	—	—	—	1
Sásza (Şaşa)	—	5	4	64	1	—	—	—	—	—
Szelnicze (Selniţa)	—	—	3	57	—	1	—	—	—	—
Költőkatalin (Cătălina)	1	13	—	—	1	—	—	—	—	—
Sárosmagyarberkesz (Berchez)? [1]	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—
Szapan Pataka (Săpâia) [2]	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—
Groppa (Groapa) [3]	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Mulyan ?	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Summa . . .	89	1005	90	3607	27	57	35	48	.	20

NB Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad B. de Buccow m. p. L. B. de Dietterich m. p.
L B. L de Möringer m. p.

1—3) Manent in statu quo.

Extractus Summarius

In Incl. Districtu Fagaras Unitorum et Non unitorum Poparum, et Laicarum Familiarum Templorumque concessorum et horum beneficiorum una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Ius p'a concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
op. Fagaras (Fâgăraş)	2	12	2	142	1	—	—	—	—	—
Bethlen (Beclean)	2	2	3	110	—	1	—	2	—	—
Dridif, (Dridif)	1	11	2	60	1	—	2	—	—	—
Vojla (Voila)	2	11	2	86	—	1	8	-	—	—
Besembak (Beşinbac)	2	17	3	57	1	—	4	—	—	—
Alsó Vist (Vistea de jos)	2	34	2	114	1	—	—	—	-	—
Korbi (Corbi)	4	5	1	65	—	1	—	—	—	—
Alsó Ucsa (Ucea de jos)	2	1	2	91	—	1	—	-	—	—
Alsó Árpás (Arpaşul de jos)	2	14	5	64	1	—	—	—	—	—
Szkorei (Scorei)	3	21	5	73	1	—	30	6	—	1
Szerata (Sărăţa)	2	4	2	63	—	1	1	1	—	—
Alsó Porumbák (Porumbacul de jos)	3	5	6	101	1	—	3	3	—	1
Felső Porumbák (Porumbacul de sus	3	14	6	49	1	1	—	—	—	—
Opra Kertsesora (Oprea Cărţişoara)	—	—	4	77	—	1	—	—	—	—
Felső Szombatfalva (Sâmbătă de sus)	—	-	9	299	—	1	—	—	—	—
Sztresa Kertsesora (Streja Cârţişoara)		—	3	71	—	1	—	—	—	—
Felső Árpás (Arpaşul de sus)	2	16	5	40	—	1	—	—	—	—
Felső Ucsa (Ucea de sus)	3	13	4	69	1	—	—	—	—	—
Felső Vist (Vistea de sus)	2	10	3	211	—	1	—	—	—	—
Dragus (Drăguş)	3	19	5	189	—	1	—	—	—	—
Lisza (Lisa)	3	8	3	185	—	1	—	—	—	—
Bresza (Breaza)	2	19	1	99	1	—	—	—	—	—
Posorita (Pojorta)	1	—	—	29	—	1	—	—	—	—
Kis Vajdafalva (Voivodeni Mici)	1	8	1	53	1	—	—	—	—	—
Nagy Vajdafalva	1	2	2	94	—	1	—	—	—	—
Luksor (Ludişor)	2	8	2	98	—	1	—		—	—
Lutza (Luţa)	1	5	1	25	1	—	—	—	-	—
Lupsa (Lupşa)	1	2	—	16	—	1	—	-	—	—

Kutsulata (Cuciulata)	2	5	2	141	1		14	14	—	—
Alsó Komana (Comana de jos)	2	10	4	123	1	-	12	6	—	—
Felső Komana (Comana de sus)	1	15	4	52	—	1	1	—	—	—
Felső Venitze (Veneţia de sus)	1	3	2	39	—	1	—	—	—	1
Alsó Venitze (Veneţia de jos)	3	43	2	110	1	—	3 1/2	1 1/2	—	—
Paró (Părău)	3	—	3	128	-	1	9	6	—	—
Vad (Vad)	3	6	2	72	1	—	12	2	—	-
Ohaba (Ohaba)	1	3	—	30	—	1	—	—	-	—
Sarkaitza (Şercăiţa)	2	2	4	46	—	1	—	—	-	—
Bucsum (Bucium)	2	3	2	30	1	—	—	—	—	-
Marzsinen (Mărgineni)	4	18	2	100	1	-	—	—	—	—
Olt Alsó Sebes (Sebeşul de jos)	1	3	—	54	—	1	—	—		—
Herszény (Herseni)	2	19	1	81	1	—	—	—	—	—
Kopotsel (Copăcel)	3	3	2	120	—	1	—	-	—	—
Nagy Berivoj (Berivoiu Mare)	3	8	1	55	1	—	—	—	-	—
Kis Berivoj (Berivoiu Mic)	2	3	1	75	—	1	—	—	—	-
Vajda Rétse (Vaida-Recea) }	3	3	1	152	—	1	—	—	—	—
Teleki Rétse (Telechi-Recea }	—	—		—	—	—	—	—	—	—
Dersáni (Dejani)	3	—	1	73	—	1	—	—	—	—
Netott (Netot)	1	—	1	79	—	1	—	—	—	—
Jats (Iaşi)	2	3	1	70	-	1	—	—	—	—
Szereesztrén (Sevestreni)	1	13	—	36	1	—	—	—	—	—
Szeszcsor (Săsciori)	2	11	—	33	1		—	—	—	—
Hurez (Hurez)	1	30	2	50	1	-	—	—	—	—
Illyén (Ileni)	2	2	2	111	—	1	—	—	—	
Russor (Reusor, Râuşor)	1	3	1	52	—	1	—	—	—	—
Grid (Grid)	—	—	2	48	—	1	—	—	—	—
Persany (Perşan)	—	-	2	104	—	1	—	—	—	—
Sinka (Şinca, nouă şi veche)	—	1	5	148	—	1	—	—	-	—
Holbak (Holbav)	—	—	1	51	—	1	—	—	—	—
Todoritza (Toderiţa)	—	—	4	'01		1	—	—	—	—
Mundra (Mândra)	—	—	2	85	—	1	—	—	—	—
Alsó Szombatfalva (Sâmbătă de jos)	4	—	2	91	--	1	—	—	-	—
Almás mező (Poiana Mărului)	—	—	2	127	—	1	—	-	—	—
Pagus Saxonicus (Şercaia)	—	1	—	47	—	1		—	—	—
Summa . . .	107	472	145	5344	23	40	99 1/2	41 1/2	—	3

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad. B. de Buccow m. p. L. B. de Dietterich m. p.

L. B. L. de Möringer m. p.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Udvarhely Unitorum et Non Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spe tantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Felső Sófalva (Şomfalăul de jos)[1]	—	17	—	—	—	—	—		—	—
Parajd (Praid)		15	—	—	—	—	—	—	—	—
Sikló i (Şiclod)	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Eted (At d)	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—
Enloca (Inlăceni)	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Csehedfalva (Ceheţet)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Martonos	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Szolokma (Solocma)	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Küsmöd (Cuşmed)	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Korond (Corond)		6	—	—	—	—	—	—	—	—
Zetelaka (Zetea)	—	5		1	—	—	—	—	—	—
Fényéd (Bradeşti)	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Csik Szent Tamás (Sântămaş)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Maréfalva (Satu Mare)	—	8	—	—	—		—	[illegible]	—	—
Küküllő Keményfala (Târnoviţa)		2	—	—	—	—	—	—	—	—
Csik Szent M hă ly (Sânmihaiu)	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Benczéd (Benţid)		2	—	—	—	—	—	—	—	—
Ketsed (Kisfalud, Satu Mic)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Szombatfalva		3	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkaslaka (Lupeni)		4	—	—	—	—	—	—	—	—
Farczád (Forţeni)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Csik Szent Király (Ciuc Sâncraiu)	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Hodgya (Hogia)	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Lengyelfalva		2	—	4	—	—	—	—	—	—
Felső Boldogfalva (Feliceni)	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—
Szent Lélek (Bisericani)	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Orosz-hegy (Dealul)	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Ülke (Ulcani)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Bágy (Bădeni)	—	—	—	—	—			—	—	—
op. Udvarhely (Odorheiu)	1	7	—	2	1	—	1	—	—	1
Oczfalva (Oţeni)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Tibod (Tibudeni)	—	3	—			—	—	—	—	—

[1] Licebit Unitis sibi ædificare Templum.

Miklósfalva (Nicoleşti)?	—	4		1	—	--	—	—	—	-
Kányád (Ulieş)	—	1	—	6	—	—	—	-	—	—
Bögöz (Mugeni)	—	2	—	21	—	—	—	—	—	—
Ege (Egiu)	—	—	—	2	-	—	—	-	—	—
Ábrahámfalva (Abraneşti)	—	2	—	—	-	—		—	—	-
Matisfalva (Matişeni)	—	—	—	4	-	—	—	—	—	—
Agyagfalva (Luţiţa)	—	—	-	6	—	-	—	-	-	—
Telekfalva (Teleac)	—	2	—	—	—	-	—	—	—	—
Kénos (Sulfureiu)	—	4	—	—	-	—	—	—	—	—
Béta (Beta)		—	—	1	—	—	—	—	—	—
Székely Derzs (Dârjiu)	—	1	—	10	—	—	-	—	—	—
Székely Magyarós (Aluniş)	-	—		7	—	—	—	-	—	—
Désfalva (Dejuţiu)	—	—	—	1	—	-	—	—	—	—
Székely Dobosfalva (Dobeni)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Vágás (Văgaş)	—	—	—	1	—	—	-	-	—	—
Bikafalva (Bicfalău)	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Székely Muzsna (Mujna)	—	1	—	4	—	—	-	—	—	-
Nagy Galambfalva (Galomfalău)	1	4	-	40	—	1	-	—	—	1
Kis Galambfalva (Galomfalăul Mic)	—	—	—	8	—	-	—	—	—	—
Siménfalva (Simoneşti)	—	6	—	4	—	·	—	—	—	—
Rugonfalva (Rugăneşti)	—	2	—	6	—	-	—	—	—	—
Kobátfalva (Cobăteşti)	—	2	—	-	—	—	-	—	-	—
Nagy és Kis Kadáts (Cadaciu)	—	—	—	5	—	—	-	—	—	—
Alsó Boldogfalva (Bodogocia de jos)	2	3	—	25	—	1	—	-	—	1
Magyar Zsákod (Jacul săcuiesc)	-	12	—	8	-	—	-	--	—	—
Székely Veczke (Veţea)	-	11	-	7	—	—	—	—	—	—
Székely Szállás (Sălaşuri)	—	—	—	1	—	-	—	—	—	—
Cseb (Cibu)	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Bordos (Bordoş)	—	12	—	—		—	—	—	—	—
Rava (Roana)	—	—		5	—	—	—	—	—	—
Magyar Hideg Kut (Vidacul săcuiesc)	—	1	-	14	—	—	—	—	—	—
Székely Keresztur (Cristur)	—	16	—	6	—	—	—	-	—	—
Keresztur Városa	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Timafalva	—	3	—	3	—	—	—	—	—	-
Bethfalva (Bitfalău)	—	4	—	8	—	—	—	—	—	—
Fiátfalva (Fiatfalău)	—	8	—	9	—	—	—	—	—	—
Székely Szent Erzsébet (Sântejebet)	—	—	—	8	—	1	—	—	—	—
Szent Demeter (Dumitreiu)	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—
Uj Székelly (Uisechel)	-	1	—	16	—	-	—	-	—	—
Nagy Sollymos (Şoimişul mare)	—	12	—	9	—	—	—	—	—	—

Bözöd Ujfalu (Bezidul Nou)	2	11	—	13	1	—	—	—	—	1
Bözöd (Bezid)	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—
Thordáfalva (Turdăteşti)	-	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Kis Sollymos (Şoimoşul Mic)	—	5	—	5	—	—	—	—	—	—
Nagy Kede (Chedea Mare)	4	—	—	—	—	—	—	—	—	-
Gagy (Geoagiu)	—	21	—	1	-	—	—	—	—	—
Medeser (Medişor)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Magyar Andrásfalva (Andreeni)	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Csekefalva (Checheşti)	—	2	—	—	—	—	-	—	—	—
Szent Ábrahám (Avrameşti)	—	11	—	1	—	—	—	—	—	—
Kőrispatak (Crişeni)	—	5	—	7	—	—	—	—	—	—
Kadicsfalva (Cădşeni)	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Oroszhegy (Dealul)	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Patakfalva (Văleni)	—	1	—	4	—	—	—	—	—	—
Homoródd Szt. Márton (Mărtinuş)	—	21	—	—	—	—	—	—	—	—
Homoród Abasfalva (Abaşfalău)	1	7	—	—	1	—	—	—	—	—
Homoród Almás (Mereşti)	-	20	—	9	—	—	—	—	—	—
Homoród Karátsonfalva (Crăciunfăleu)	—	8	—	2	—	—	—	—	—	—
Lövéte (Lueta)	—	8	—	-	—	-	—	—	—	—
Homoród Oklánd (Hom. Ocland)	—	4	—	7	-	—	-	—	—	—
Homoród Varosfalva (Orăşeni)	—	2	—	2	—	—	—	—	-	—
Homoród Jánosfalva (Ioneşti)	—	—	—	2	—	—	-	—	—	—
Homoród Szt. Péter (Petreni)	—	—	-	1	-	—	—	—	—	—
Homoród Ujfalu (Satu Nou)	—	—	—	7	=	—	—	—	—	—
Gyepes (Ghipeş)	-	—	—	1	-	—	—	—	—	—
Székely Dállya (Daia săcuiască)	—	1	—	7	—	—	—	—	—	—
Homoród Szt. Pál (Pauleni)	-	3	—	3	—	—	—	—	-	—
Recsenyéd (Rareş)	-	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Hom. Keményfalva (Comăneşti)	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Székely Száldobos (Doboşeni)	—	5	—	2	—	-	—	—	-	—
Telegdi Batzon	-	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Kis Batzon (Băţânu Mici)	—	2	—	6	—	—	—	—	-	—
Magyar Hermány (Heculiau)	—	6	-	5	—	-	—	—	—	-
Biborczfalva (Biborţeni)	—	2	—	4	—	-	—	—	—	—
Olasztelek (Tilişoara)	—	5	-	5	—	—	—	—	—	—
Bardócz (Brăduţ)	-	2	—	6	—	—	—	—	—	—
Erdő Füle (Filea)	-	5	—	4	-	—	—	—	—	—
Vargyas (Varghiş)	—	10	—	11	—	—	-	—	—	—
Malomfalva (Morăreni)	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Bethlenfalva (Bettenfalău)	—	6		1	—	—	—	—	—	—
Atyha (Atea)	-	3	-	—	—	—	—	—	—	—
Firtos Várollya (Firtuşeni)	—	1	—	-	—	—	—	—	-	-
Bogárfalva (Bulgăreni)	—	1	—	—	-	—	—	—	—	—
Fancsal (Fâncel)	—	1	—	—	-	—	—	—	—	+

Sűkő (Crişeni)	—	1	—	—	—	—	—	—		—
Szent László	—	—	—	1	—	—		—	—	—
Summa . . .	11	459	—	395	3	3	1	—	—	4

NB. In Locis, ubi nullæ reperiuntur Ecclesiæ, Incolæ diriguntur ad proximiora Ritus sui Templa.

Ad. B. de Buccow, L. B. de Dietterich, L B. de Möringer.

Extractus Summarius

Ex Inclyta Sede Szent Háromszék Unitorum et Non Unitorum Poparum e Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Fornela	Vinea	Domus parochialis
Sepsi Szent György (Sf.Gheorghe)	—	—	3	49	—	1	—	—	—	1
Nagy Borosnyó (Boroşneul Mare)	—	—	—	18		1	—	—	—	1
Kis Borosnyó (Boroşneul Mic)	—		1	36	—	1	—	—	—	—
All Dobolly (Doboli de jos)	—	-	2	41	—	1	—	—	—	1
Zagon ?	—	—	—	105	—	1	—			1
Bodrog (Bodoc)	1	15	—	—	1	—	—			2
Szópety ?	3	32	—	—	1	—	—		—	—
Akos (Arcuş)	1	45	—	—	1	—	—	—	—	1
Kőröspatak	1	36	—	—	1	—	—	-	-	—
Hidofalva (Ghidfalău)	1	16		—	1	—	—	—	—	—
All Torja cu Fel Torja (Turia)	3	35	-	—	1	-	-	—	—	2
Szent Lélek (Sânzieni)	2	13		—	1		—	—	—	—
Lemhény (Lemnia)	2	53	—	—	1	—	—	—	-	2
Selentye (Gelinţa)	3	55	—	—	1	—	—	—	—	1
Papotz (Păpăuţi)	1	33	—	—	1	-	—	—	—	—
Szent Ivány (Sântion Lunca)	—	1	—	38	—	—	—	—	—	—
Egerpatak (Aninoasa)	-	—	—	8	—	—	—	—	—	-
Fell Dobolij (Doboli de sus)	—	—	—	17		—	—	—	—	—
Szatsva (Saciova)	.	-	—	8	—		—	-	-	—
Magyaros (Măgheruş)	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—

Lisznyó (Lisnau)	—	—	—	40	—	1	—	—	—	—
Bikfalva (Bicfalău)	—	—	—	32	—	—	—	—	—	—
Doborló (Dbbârlău)	—	—	—	42	—	—	—	—	—	—
Ozon (Ozon)	—	—	1	40	—	1	—	—	—	1
Kökös (Chichiş)	—	—	—	14	—	—	—	—		—
Illyefalva (I ieni)	—	1	1	36	—	1	—	—	—	1
Szent Király (Sâncraiu)	—	1	—	10	—	—	—	—	—	—
Szotyor (Coseni)	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Killyén (Chileni)	—	—	—	25	—	—	—	—	—	—
Szemera ?	—	—	—	15	—	—	—	—	—	—
Kálnok (Calnoc)	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—
Zalány (Zălan)	—	—	—	21		—	—	—	—	—
Komolló (Comălău)	—	—	—	13	—		—	—	—	—
Réty (Reti)	—	—	—	10		—	—	—	—	—
Eresztevény (Eresteviu)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Besenyő (Beşeneu)	—	1	—	9	—	—	—	—	—	—
Angyalos (Angheluş)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	·
Martonos (Fotoş)	·	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Étfalva) (Zoltan)	—	—	—	7		—	—	—	—	—
Zoltán)	—	—	—	4	—	—		—	—	—
Malnas (Mălnaş)	—	—	—	13	—	—	—		—	—
Olt Szeme (Olteni)	—	—		12	—	—	—	—	—	—
Botos (Bodoş)	—	—		5	—	—	—	—	—	—
Batzon (Băţanii Mari)	—	—	—	7	—	—	—		—	—
Szárazajta (Aita seacă)	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—
Baroth (Baraolt)	—	2		32	—	—	—	—	—	—
Miklósvár (Micula)	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—
Bölön (Belini)	—	—	1	79	—	1	—	—	—	—
Nagy Ajta (Aita Mare)	—	—	—	34	—	—	—	—	—	—
Közép Ajta (Aita mijlocie)	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—
Officina Vitziaria	—	—	—	24		—	—	—	—	—
Hilib (Hilib)	—	2	—	6	—	—	—	—	—	—
Petőfa va (Peteni)	—	1	—	3	—	—	—	—	—	—
Zabola (Zăbala)	—	—	—	25	—	—		—	—	—
Czofalva (Tufalău)	—	—	—	5			—	—	—	—
Telek (Telechia)	·	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Harally (Harale)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Imetsfalva (Imeni)	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Szörtse (Surcea)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Körös	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Páki (Pachia)	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Barátos (Brateş)	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—
Kovászna (Covasna)	—	—	—	58	—	—	—	—	—	—
Páva (Pava)	—	—	—	22	—	—	—	—	—	—
Maksa (Macşa)	—	—	—	18	—	—	—	—	—	—

Bito (Bita)	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Létzfalva (Leţfalău)	—	—	—	13		—	—	—	—	—
Oroszfalva (Ruşen)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Modosfalva (Mărcuşa)	–	—	–	25	—	—	—	—	—	—
Matisfalva (Matişeni)	—	—	—	2	—	—		—	—	
Mártonfalva (Mărtineni)		—	—	14	—	—	—	—	—	—
Sárfalva (Tinoasă)	—	—	-	4	—	-	—	—	—	
Szentkatolna (Cătălina)	—	—	—	13	-	—	—	—	—	—
Szaszfalu (Săsăuşi)	—	—	-	4	—	–	—	—	—	–
Osdula (Ojdula)	-	—	—	40	—	—	—		—	–
Nyujtod (Lungi)	—	—	—	1	—	—	—	—	—	–
Jusuffalva?		—	—	6	-	—	—		—	—
Ikafalva (Icafalău)	—	—	—	18	—	—	—	—		—
Alsó Csernáton (Cernatul de jos	—	—	2	41	-	1	—	—	—	1
Felső Csernáton (Cernatul de susl	-	—	-	17	—	—	—	—	—	–
Albis (Albiş)	—	—	—	3	-	–	--	—	-	—
Dalnok (Dalnic)	—	—	—	31	—	—	—	—	—	
Mártonos (Mărtunuş)	—	—	-	26	—	—	—	—	—	—
Poljan (Poian)	—	32	—	—	—	—	–		—	.
Bélafalva (Belani)	-	13	-	—	-	—	—	—	—	–
Kurtapatak (Valea scurtă)	—	6	—	–	—	—	—	—	–	—
Esztelnek Estelnic)	—	13	—	–	—	—	—	—	—	–
Almás (Mereni)	—	—	—	11	—	—	—	—	–	—
Csomortány (Lutoasa)	—	—	-	1	—	—	—	—	—	—
Vá hegy?	—	—	—	1	—	—	—	–	—	—
op. Beretzk (Breţcu)	—	—	—	56	—	1	—	—	-	
Summa . . .	19	407	11	1458	10	11	—	—	—	15

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad. B. de Buccow, m. p. L. B. de Dietterich. m. p.

L B. L. de Möhringer, m. p.

Extractus Summarius

In Incl. Siculicali Csik Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status Personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus paroch. alis
Szent Lélek (Leliceni)	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Mint Szent (Misentea)	—	1	—	—	—	—	—	-	—	—
Meng ag (Armăşeni)	—	5	—	—	—	-	—	—	—	—
Szent György (Ciuc Sângeorgiu)	2	22	—	—	1	—	—	—	—	—
Banfalva (Bancu)	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—
Szent Márton (Ciuc-Sânmărtin)	—	8	—	—	—	-	—	—	—	—
Csekefalva (Ciucani)	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Kozmás (Cozmas)	—	7	—	—	—	-	—	-	—	-
Lázárfalva (Lăzăreşti)		19	—	—	—	—	—	—	—	—
Tusnád (Tuşnad)	—	6	-	-	—	—	—	—	—	—
Verebes (Vrabia)	—	1	—	—	—		—	—	—	
Csatószeg (Cetăţuia)	—	9	—	—		—	—	—	—	—
Szent Simon (Simoneşti)	—	9	—	—	—	-	—	—	—	—
Szent Imre (Sântimbru)	—	22	—	—	-	—	--	-	—	—
Szent Király (Sâncrăieni)	-	15	—	—	—	—	—	—		—
Sögöt (Jigodiu)	-	14	—	—	—	—	—	—	—	—
Fel Tiz (Plăeşii de sus)	2	30	—	—	1	—	—	—	-	—
Alsó Tiz (Plăeşii de jos)	-	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Imperfalva (Imper)	—	31	—	—	-	—	—	—	—	—
Jakabfalva (Iacobeni)	—	14	—	—	—		—	—	—	-
Ujfalu (Caşiu)	—	8	—	—	—	—	—	—	—	
Szent Domokos (Sândominic)	2	36	-	—	1	—	—	—	-	—
Szent Tamás (Tomeşti)	-	20	—	—	-	—	—	—	—	—
Jenőfalva (Ineu)	—	9	—	—	—	—	—	—	—	-
Kartsafalva (Cârţa)		5	—	—	—	—	—	—	—	—
Dánfalva (Dăneşti)		11	—	—	—	—	—	—	-	-
Madaras (Mădăraş)	—	19	—	—	—	—	—	—	—	—
Rakos (Racul)	—	14	—	—	—	—	—	—	—	.
Gárócsfalva (Gârciu)	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Vatsártsi (Văcăreşti)		11	—	—	-	—	—	—	—	—
Szent Mihály (Mihăileni)	—	45	—	—	—	—	—	—	—	—
Szépviz és Gyimes (Ciuc-Sepviz şi Ghimeş)	—	19	—	—	-	—	—	—	—	—
Szent Miklós (Nicoleşti)	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—

Borsova (Bârsava)	—	2	—	—	-	—	—	—	—	—
Delise (Delne)	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—
Pálfalva (Palfalău)	-	6	—	—	-	—	—	—	—	—
Csomortány (Şoimeni)	—	6	—	—	—	-	—	—	—	—
Csobotfalva (Cioboteni)	—	—	—		—	—	—	—	-	—
Várdotfalva (Şumuleu)	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Taplocza (Topliţa-Csiuc)	—	9	—	—	—	—	—	—	--	—
Tsitsó (Ciciău)	—	24	—	—	—	—	—	—	-	—
Mádéfalva (Siculeni)	-	6	—	—	-	—	--		—	—
György Sz.-Miklós (Giurgeu-Sânmiclăuş)	1	58	—	—	—	-	—	—	—	—
Szárhegy (Giurgeu-Sarheghi)	—	19	—	—	—	—	—	—	—	—
Ditró (Ditrău)	—	38	—	—	--	—	—	—	—	—
Várhegy (Varviz)	3	17	—		1	..	—	—	—	2
Remete (Remetea)		10	-	.	—	—	—	-	-	-
All Falu (Alfalău)	—	50	—	—	-	—	—	—	—	—
Csomafalva (Ciomofalu)	—	15	—	—	—	-	—	—	—	
Ujfalu (Uifalău)	—	15	—	--	—	—	-	—	—	—
Kilyénfalva (Chileni)	—	—	—	—	—	-	—	—	—	-
Tekerő Patak (Giurgeu Tekerő-patak)	—	2	—	—	—		—	—	—	-
Vasláb (Voşlăban)	2	32		—	1	—	3	1	—	
Summa . . .	16	760	—	—	5	—	3	1	—	2

NB. Singula loca, ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad. B. de Buccow, L B. de Dietterich, L. B. de Mőrringer.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Sculi Marus Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Uniti	Agris cub.	Foenea	Vinea	Domus parochialis
Bardos (Bărdeşti)	2	15	—	32	1	—	8	3	—	1
Megyesfalva (Medişa)	2	—	—	56	—	1	2	8	—	1
M. Keresztur (Cristeşti)	2	—	—	36	—	1	12	4	—	1
Nyárádtő (Ungheni)	3	31	—	36	.1	-	8	6	—	1
Lőrintzfalva filiale (Leordeni)	—	9	-	—	—	-	—	—	—	—
Karácsonfalva (Crăciuneşti)	1	10	—	16	1	—	—	—	—	1
M klós fil. ad Karácson	—	1	—	11	—	-	—	—		—
Cserefalva fil. ad detto (Stăjeriş)	-	—		5	—	-	—	-	—	-
Szent Benedek (Sânbenedic)	-	2	—	15	—	1	—	—	-	1
Jajfalva fil. ad Karács.	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Ákosfalva fil. ad Szt. Benedek (Acâţari)	—	2	—	20	+	—		—	—	—
Vaja (Oaia)	2	1	—	13	—	1	—	—	—	1
Erdő Szent György (Sângeorgiu Pădureni)	1	-	—	55	—	1	-	—	—	1
Csókfalva fil. ad Erdő (Ciocfălău)	—	1	—	11	-	—	—	—	—	—
Vadad fil. ad Idem (Vădăşd)	—	11	—	1	·	—	—	—	—	—
Attosfalva fil. ad Detto (Hoteşti)	—	1	—	11	—	—	-	—	—	—
Kibéd fil. ad Detto (Chibed)	—	5	—	7	—	—	—		-	—
Makfalva fil. ad E St. György (Ghindari)		2	—	2		—	—	—	-	—
Andrásfalva (Sântandreiu)	2	16	—	1	1	—	—	—	—	1
Magyarós fil. ad Andr. (Măgherani)	-	8	—	4	—	—	—	—	-	—
Torboszló filial ad Detto (Torba)	—	1	—	1	—	-	—	—	—	—
Sz Imre fil. ad Andr. (Eremieni)	—	4	—	1	—	—	—	—	—	—
Seprőd filiale ad detto (Drojdi)	—	4	—	3	—	—	—	—		—
Berre filiale ad detto	—	1	—	—	—	—	—	-	—	—
Szereda filiale ad detto (Mercurea-Niraj)	—	6	·	1	—	-	—	—	—	—
Bálintfalva (Bolentineni)	1	—	—	24	—	1	4	2	—	1
Jobbágyfalva (Iobăgeni)	1	17		2	1	—	—	—	—	—
Sz Márton fil. ad Jobbágy (Mitreşti)	—	5	—	2	—	—	—	—	—	—
Csikfalva fil. ad detto (Vargata)	—	8	—	7	-	—	—	—	—	—

Moson (Muşin)	—	1	—	9	—	1	2	—	—	1
Vetze filiale ad Moson (Veţa)	—	—	-	10	—	—	—	—	—	—
Kaál fil. ad Moson	—	—	—	12	—	—	—	—	-	—
Szent Lőrintz (Sânliorinţ)	2	3	—	20	—	1	8	4	—	1
Saard filial ad Lőrintz (Şard)	—	1		9			—	—	—	—
Nyomátf fil. ad Lőrincz (Maiad)	—	2	—	14	-	—	—	—	-	—
Szent Gericze fil. ad Bálinth (Gálateni)	—	12	—	-	—	—	—	—	—	—
Szent László fil. ad Bálinth (Sânvasii)	—	1	—	8	—	—	—	—	—	—
Barza Madaras (Păsăreni)	2	7	—	27	1	-	—	—	—	1
Harzakerék fil. ad Batzkermak (Roteni)	—	14	—	—	—	—	—	—	—	—
Kebele Szent Ivány (Ivăneşti)	1	4	—	13	—	1	—	—	—	—
Kebele filial Szt. Ivány (Hodeni)	—	—	—	14	—	-	—	—	—	
Boós fil. ad Szt. Ivan (Bozeni)	—	1	—	8	—	—	—	—	—	—
Agard (Agard)	2	18	—	—	1	-	3	4	—	1
Jedd fil. ad Agard (Iedul)	—	13	-	—	—	-	—	—	—	—
Czeik fil. ad Agard	—	2	—	8	—	-	—	—	—	—
Koronka (Corunca)	1	7	—	26	-	1	—	—	—	1
Folyfalva (Foi)	1	3	—	12	—	1	3	2	—	1
Ernye (Erneul Mare)	2	25	—	7	1	—		—	—	—
Ikländ fil. ad Ernye (Icland)	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
M. Sz. György (Sângeorgiu)	2	16	—	45	1	—	4	3	—	1
Szent Háromság (Troiţa)	1	2	—	11	—	—	—	—	-	1
Bede Filial ad St. Ront (Beden)	—	4	—	1	—		—	—	—	—
Hagymás Bodon (Budiul mic)	1	10	—	17	—	—	—	-	—	1
Civ. M Vásárhely (Târgu Muraş)	2	56	—	39	1	—	—	-	—	1
Szabad (Voinicen)	2	15	—	39	1	—	—	—	—	1
Szent Anna (Sântana de Murăş)	1	14	—	18	1	—	-	—		—
Galambod (Porumbeni)	2	10		29	1	—	—	—	-	—
Csávás (Cevaş)	1	27	—	23	1	—	—	—	—	—
Fele fil. ad Csávás (Cumpeniţa)	-	4	—	—	—	—	—	—	—	—
Szabéd (Sabed)	—	15	—	1	1	-	—	—	—	—
Ménes (Herghelia)	—	20	—	2	1	—	-	—	—	-
Bozed (Bozed)	2	16	—	5	1	—	—	—	—	—
Sámsond (Şamşund)	2	13	—	62	-	1	—		—	—
Kölpény (Culpiu)	1	18	—	8	1	—	—	—	—	—
Mező Madaras (Mădăraş)	2	23	—	42	1	—	—	—	—	—
Száltelek (Tipţenic)	2	6	—	7	1	—	—	—	—	-
Mező Bánd (Band)	1	2	—	83	—	1	—	—	—	—
Uraj (Oroiu)	1	—	—	39	—	1	—	—	—	—
Bergenye (Bereghia)	1	—	—	36	—	1	—	—	—	—
Csitt Szent Iván (Sântioana)	1	—	-	20	—	1	5	2	—	1
Malomfalva (Morăreni)	—	—	—	26		1	—	—	—	—
Sóspatak fil. ad Malomf. (Şăuşa)	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—

Panit (Pânetul de câmp)	1		—	29	—	1	—	—	-	—
Harizó (Hârţâi)	2	11	—	8	1		—	—	—	—
Kövesd (Cuieşd)	2	8	—	2	1	—	—	—	—	—
Náznánfalva (Nazna)	1	2	—	27	—	1	—	—	—	—
Kisfalud fil. ad Nazne (Chişfalud)	–	1	—	20	—	1	—	—	—	—
Egerszeg	1	—	—	18	—	1	—	—	—	—
Szt. Király fil. ad Egerszeg (Sâncra u de Murăş)	—	6	—	18	1	—	—	—	—	—
Remeteszeg cum Hid-) Remeţea	—	—	—	28	—	—	—	-	—	—
vég, Filia ad Egerszeg) şi Podeni	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lekentze (Lechinciora)	1	1	—	10	—	—	—	—	—	—
Udva falva (Odorfalău)	—	—	—	16	-	—	—	—	—	—
Gálfalva (Găleşti)	—	—	—	13	—	—	—	—	—	—
Csiba (Ciba)	—	-	-	3	—	—	—	—	—	—
Kakasd (Kocoşi)	—	—	—	1	-	—	—	—	—	—
Szováta (Sovata)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Sóvárad (Sărata)	-	—	—	25	—	—	·	—	—	—
Szent István (Stefăneşti)	—	-	—	9	—	—	—	—	—	—
Havadtő (Vforoasă)	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—
Gyalakuta (Gialacuta)	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Abâd (Abud)	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Geges (Ghineşti)	—	—	—	7	—	-	—	—	—	—
Havad (Neaua)	—	—	-	3	—	—	—	—	—	—
Kövesd ?	—	—	—	15	-	—	—	—	—	—
Göts (Găeşti)	—	—	—	2	—	—	—	—	—	-
Kis Görgeny (Gruişor)	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Csóka (Corbeşti)	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Somosd (Corneşti)	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Fintaháza (Cinta)	—	—	—	32	—	—	—	—	—	—
Illenizfalva (Ilieşmezău)	—	—	—	4	—	—	-	—	—	—
Lukafalva (Luca)	-		--	6	-	—	—	—	—	-
Bere Keresztur (Băra)	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Szent Anna (Sântana-Niraj)	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Demeterfalva (Dumitreşti)	—	—	—	7	—	—	—	—	—	-
Bityedfalva ?	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Kis Adorján (Adrianul mic)	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Nagy Adorján (Adrianul mare)	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Szent Simon (Sânsimon)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rigmány (Ragmani)	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Vadad (Vadu)	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—
Iszló (Isla)	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—
Ehed (Ihod)	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Hodos (Hodoşa)	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Jobbágytelke (Simbriaş)	—		—	1	—	—	—	-	-	—
Szökvényes (Chişiniş)	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Remete (Chişiniş-Remetea)	—	—	—	6	—	—	—	—	-	—

Mıkhàza (Călugăreni)	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Demenyháza (Damieni)	—	—	—	6	—	—	—	—	—	
Buzaháza (Buza)	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Mája cum Majlor (Maia cu M)	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—
Kendő (Cându)	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—
Summa . . .	62	575	—	1549	23	21	59	33	—	22

NB Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse ·

Ad. B. de Buccow, L. B. de Dietterich, L. B. de Möring-nr.

Extractus summarius

In Incl. Sede Siculicali Aranyos Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicorum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum una cum Domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Mészkő (Mischiu) [1]	2	9	2	51	—	1	1	1	—	2
Csákó (Cicău) [2]	3	35	2	52	1	—	—	—	—	—
H das (Hıdış)	2	—	2	149	—	1	34	7	20	2
Csasz ?	—	—	2	36	—	1	—	1	—	[illegible]
Vaıfalva (Moldoveneşti)	—	—	·1	49	—	1	—		—	1
A. et felső Szt. Mıhály (Sânmihaiul de jos şi de sus)	—	4	6	49		1	—	—		2
Bágyon (Bagiu)	—	—	3	66	—	1	—	—	—	1
Kercsed (Cârcedea)	—	—	3	61	—	1	—	—	—	—
Mohács (Măhaciu)	2	1	1	103	—	1	24	38	80	2
Dombró (Dumbrău) [3]	2	19	1	64		1	29	31	64	2
Örményes (Ormeniş) [4]	1	19	1	28	1	—	—	—		—
Polyán (Poiana Arieşului)	1	11	—	19	1		—	—	—	—
Harasztos (Hărăsțaş) [5]	1	17	1	6	—	1	—	—	—	1

1—2) Iam uniti quam non uniti ad sui ritus ecclesiam diriguntur. 3 - 4) ædificetur per non unitos unitis competens sacel. 5) non uniti pro unitis ædificabunt capellam.

Inakfalva (Inoc)	1	15	—	15	1	—	20	9	8	2
Veresmart (Vereşmart)	2	4	-	81	--	1	20	8	16	2
Földvár (Feldioara)	1	3		48	-	1	—	-	—	1
Kotsárd (Cucerdea)	1	—	—	59	—	1	—	6	—	2
Sınnfalva (Şeufalău)	1	1	—	21	—	1		—	—	—
op. F. Viutz (Vınţul de sus) [6]	—	—	3	12	—	—	—	—	—	—
Kövend (Chieud) [7]	—	—	—	11	—		—	—		—
Summa . . .	20	138	28	980	4	14	128	101	[illegible]	21

NB. Singula loca, in quibus nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illıs, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse-

Adolf Barro de Buccow m. p. L. B. de Dietterich m. p.
L. B. de Möringer m. p.

1—2) manent quoad ecclesiam in statu pristina.

Extractus Summarius

In Incl. Districtu Sax Coronnensi Unitorum et Non unitorum Popparum, et Laicarum Familiarum Templorumque concessorum et horum beneficiorum una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Fam.	Popae	Fam.	Unitis	Non Unitis	Agris cub	Foenela	Vinea	Domus parochialis
Cıttas Corona cum snburbiis (Braşov)	—	1	8	1124	—	1	—	—	—	—
Prásmár (Preşmer)	—	—	2	117	-	1	—	—	—	—
Hermány (Hårman)	—	—	2	59	—	1	—	—	—	—
Szent Péter (Sânpetru)	—	—	1	42		—	—	—	—	—
Bottfalla (Bod)	—	—	2	58	—	1	—	—	—	-
Földvár (Feldıoara)	—	-	2	103	—	1	—	—	—	—
Veresmart (Rotbav)	—	—	—	55	—	—	-	—	—	—
Magyarós (Măgheruş)	—	—		49	—		—		—	—
Krıszba (Crisbav)	—	—	—	71	—	—	—	—	-	—
Apátzı (Apaţa)	—	—	1	39	—	1	—	—	—	—
Ujfalu (Satu Nou)	—	-	—	22	—	—	—	—	—	—
Vıdombák (Ghimbav)	—	—	1	50	—	—	—	—	—	—
Keresztényfalva (Cristian)	—	—	1	77	—	1	—	—	—	—

Rosnyó (Râşnov)	—	—	4	176	-	1	—	—	—	—
Volkány (Vâlcândorf), Vulcan	—	—	1	61	—	1	—	—	—	—
Feketehalom (Codlea)	—	—	—	101		—	—	—	—	—
Höltövény (Halchiu)	—	—	—	43	—	—	—	—	—	—
Batsfalu (Bacifălău)	—	—	—	115	—	—		—	—	—
Türkös (Turcheş)	-	—	4	136	—	1	—	—	—	—
Csernátfalu (Cernat)	—	—	—	91	—	—	—	—	—	—
Hosszufalu (Satulung)	—	—	3	143	—	1	—	—	—	—
Tatrang (Târlungeni)	—	—	2	83	—	1	—	—	—	—
Pürkeretz (Purcăreni)	—	—	2	64	—	1	—	—	—	—
Zaizon (Zizin)	—	—	—	21	—	—	—	—	—	—
Zernest (Zărneşti)	—	—	13	512	—	2	—	—	—	—
Tohan (Tohan [vechiu])	—	—	4	331	—	1	—	—	—	—
Vledény (Vlădeni)	-		6	189	—	1		—	—	—
Törtsvár (Bran)	—	-	13	8[illegible]6	—	8	—	-	—	—
Summa . . .	—	1	72	4818	—	25	—	—	—	—

NB: Singula Loca, ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

Extractus Summarius

In Incl. Sedi Mediensi Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum Beneficiorum, una cum Domibus Parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Uniti	Agris cub.	Foneta	Vinea	Domus parochialis
Suburbium Medias (Mediaş)	1	24	—	231		—	—	—	—	—
Ibisdorff (Ibisdorful săsesc)	1	11	2	45	1	—	12	—	—	1
Meschen (Moşna)	—	30	-	45	—	—	—	—	—	—
Pretay (Brateiu)	1	7	—	48	1	—	20	—	-	1
Hetzeldorf Aţel)	—	4	—	59	—		—	—	—	—
Szász-Sáros (Şaroşul săsesc)	1	8	—	59	1	—	16	—	—	—
Waldhütt (Valchid)	—	4	—	15	—	—	—	—	—	—
Nagy Kapus (Copşa Mare)	1	1	—	25	1	-	5	2	—	1
Kis Kapus (Copşa Mică)	—	1	—	20	-	1	—	—	—	1

Egerbegy (Agârbiciu)	2	20	—	50	1	—	16	—	—	1
Frauendorff (Frâua)	1	25	—	63	—	—	—	—	—	—
Völtz (Velţ)	2	40	—	66	1	—	52	4	80	2
Kurts (Curciu)	1	20	—	72	1	—	15	6	—	1
Nagy Schelk (Şeica Mare) [1]	—	—	—	72	—	—	—	—	—	—
Kis Schelk (Şeica Mică) [2]	—	3	—	44	—	—	—	—	—	—
Hassag (Haşag) [3]	—	—	—	73	—	—	—	—	—	—
Birthelm (Ghiertan) [4]	—	—	—	37	—	—	—	—	—	—
Bausznen (Basna)? [5]	—	—	—	31	—	—	—	—	—	—
Bogáts (Băgaciu) [6]	—	—	—	17	—	—	—	—	—	—
Allmen (Alma săsească) [7]	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—
Nimes (Nemşa) [8]	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—
Reichersdorf (Râchişdorf) [9]	—	—	—	30	—	—	—	—	—	—
Buzd (Buz) [10]	—	—	—	35	—	—	—	—	—	—
Mordisch (Moardăş) [11]	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—
Vurmloch (Vorumloc) [12]	—	—	—	37	—	—	—	—	—	—
Saal (Şoala) [13]	—	—	—	25	—	—	—	—	—	—
Topisdorff (Dupuşdorf) [14]	—	—	—	15	—	—	.	—	—	—
Summa . . .	11	202	2	1266	7	1	136	12	80	8

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

1—14) Loca templa non habentia, manent in statu quo.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Saxon. Schässburgensi Unitorum et Non unitorum Popparum, et Laicarum Familiarum Templorumque concessorum et horum beneficiorum una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Uniti	Agris cub.	Foneta	Vinea	Domus parochialis
Dános (Daneş) [1]	1	.	.	87	.	1	11	3	.	1
Schäsburg (Sighişoara) [2]	.	.	.	174	.	.	.	.	.	.
Szász Kézd (Saschiz) [3]	.	.	.	19	.	.	.	.	.	.
Buda (Bundorf) [4]	.	.	.	18	.	.	.	.	.	.

Rádos (Roadeş) [5]	.	.	.	6	.	.	.	.	.	.
Benne (Besa) [6]	.	.	.	17	.	.	.	.	.	.
Erked (Archita) [7]	.	.	.	15	.	.	.	.	.	.
Segesd (Şaeş) [8]	.	.	.	24	.	.	.	.	.	.
Trapold (Trapold) [9]	.	.	.	22	.	.	.	.	.	.
Dállya (Sas Daia) [10]	.	.	.	25	.	.	.	.	.	.
Hégen (Hendorf) [11]	.	.	.	39	.	.	.	.	.	.
Nethus (Netuş) [12]	.	.	.	14	.	.	.	.	.	.
Summa . . .	1	.	.	460	.	1	12	3	.	1

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

1—12) Loca templa non habentia manent in statu quo.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Cibiniensi Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum beneficiorum, una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam speciales			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Fam.	Popae	Fam.	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinca	Domus parochialis
Resinár (Răşinar) [1]	9	51	.	713	1	.	.	6	.	.
Poplaka (Poplaca) [2]	6	22	.	231	.	1	3	.	.	.
Gurarou (Gurarâului) [3]	4	68	.	159	1	.	3	.	.	.
Orlát (Orlat) [4]	4	33	.	203	1	.	6	1/3	.	.
Szetsel (Săcel) [5]	2	12	.	119	.	1	2	.	.	2
Bongardt (Bungard)	3	2	.	51	.	1	4	2	.	1
Szaad (Sadu)	2	12	.	212	1	.	11	5	.	.
Freck (Avrig)	2	.	.	412	.	1	3	1	.	.
Szakedát (Săcădate)	8	12	.	280	1	.	40	20	.	.
Vesten (Veştem) [6]	4	6	.	210	.	1	12	.	.	.
Móh (Mohu) [7]	2	2	.	102	.	1	11	3	.	.

1) Non Unitis licet aliud sibi ædificare templum. 2) Uniti diriguntur ad Resinar. 3) Licet non unitis ædificare templum, 4) ut supra, 5) Uniti diriguntur ad Szelistye. 6—7. Non Unitis Poparum ædificient pro Unitis compet. sacellum.

Kertz (Cârța săsească)	2	2	.	59	.	1	.	.	.	.
Fel Sebes (Sebeşul de sus)	5	3	.	162	.	1	.	.	.	.
Al Sebes (Sebeşul de jos)	1	1	.	96	.	1	.	.	.	.
Porcsest (Porceşti)[1]	3	4	.	161	.	1	4½	1½	.	.
Boitza (Boița)	4	7	.	302	1	.	5	1	.	.
Talmacsel (Tălmăcel)[2]	5	2	.	195	.	1	2	10	.	.
Rakovitza (Racovița)	5	1	.	235	.	1	½	.	.	.
Hortobágy (Cornățăl)	4	3	.	69	.	1	7½	7	.	3
Kollun (Colun)[3]	2	21	.	158	1	.	4	.	.	.
Földvár (Feldioara)	1	.	.	254	.	1	4	2	.	1
Ruker (Rucăr)[4]	4	7	.	230	.	1	13	3	.	3
Zsina (Jina) *							.	.	.	.
Szelistye (Sălişte)	9	19	.	815	1	1	.	.	.	.
Gályes (Galeş)[5]	1	2	.	149	.	1	.	½	.	.
Tiliska (Tilişca)[6]	7	1	.	355	.	1	.	2	.	1
Vallye (Vale)	2	.	.	208	.	1	¼	2	.	.
Szibiell (Sibiel)	2	.	.	380	.	1	2	1	.	2
Kákova (Cacova)[7]	2	5	.	285	.	1	.	.	.	.
Summa	105	299	.	6805	8	21	137¾	67⅓	.	15

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad. B. de Buccow m. p. L. B. de Dietterich m. p.

L. B. L. de Möringer m. p.

1) Uniti diriguntur ad Boitza. 2) Uniti diriguntur ad Boitza. 3) Non Unitis licet aliud sibi ædificare Templum 4) Non Uniti ædificent pro Unitis competens sæcellum. 5) Uniti diriguntur ad Unitam ecclesia in Szelistye. 6) Uniti diriguntur ad Szelistye. 7) Non Uniti ædificent pro Unitis competens sacellum.

*) Vide Comitatum Albensem.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Udvarhely Unitorum et Non Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum beneficiorum, una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Rodna (Rodna veche)	6	420	.	.	1	.	5	12	.	.
Majer (Maier)	8	398	.	.	1	.	.	.	.	.
Szent György (Sângeorgiul rom.)	6	352	.	.	1	.	8	2	.	.
Lesz (Leşu)	4	104	.	.	1	.	.	7	.	.
Illva (Ilva Mare)	1	112	.	.	1	.	2	8	.	.
Földra (Feldru)	5	201	.	.	1	.	8	1	.	.
Varaire (Vărarea, Nepos)	1	74	.	.	1	.	4	4	.	.
Nagy Rebre (Rebra Mare)	2	168	.	.	2	.	.	4	.	.
Naszód (Năsăud)	6	246	.	.	1	.	9 1/2	1/2	.	.
Kis Rebre (Rebra Mică)	6	307	.	.	1	.	3	1	.	.
Szalva (Salva)	9	231	.	.	1	.	1	.	.	.
Hordó (Hordău)	2	98	.	.	1	.	5	1	.	2
Telts (Telciu)?	4	236	.	.	1	.	12	2	.	.
Bikiss (Bichigiu)	2	75	.	.	1	.	.	.	.	.
Szuplás (Suplaiu)	1	27	.	.	1	.	.	4	.	.
Pojén (Poieni)	1	77	.	.	1	.	1	2	.	.
Gaureny (Găureni)	2	45	.	.	1	.	3	.	.	.
Zágra (Zagra)	10	273	.	.	1	.	3	1	.	.
Maccods (Mocod)	3	193	.	.	1	.	4	.	.	1
Mititei (Mititei)	4	104	.	.	1	.	.	.	.	.
Runk (Runcu)	3	116	.	.	1	.	.	1/2	.	.
Nagyfalu (Nuşfalău)	3	123	.	.	1	.	7	4	.	1
Szent Ivan (Sântioana)	2	83	.	.	1	.	8	1	.	2
Kiss Demeter (Dumitriţa)	1	54	.	.	1	.	10	12	.	1
Vattendorff (Dumitriţa)	.	.	.	9	.	.	.	.	.	.
Ujfalu (Uifalăul săsesc)	2	46	.	.	1	.	.	.	.	2
Petres (Petriş) [1]	.	18								
Lekentze (Lechinţa) [2]	.	22								
Szász Sz. György (Sângeorgiu săsesc)	1	19	.	.	1	.	.	10	3	.

1) ist Filial zu Ujfalu. 2) als Filial gehörig nach Vermes.

Szépnyir (Sigmir)	.	27	.	.	1	.	.	.	.	.
Darollya (Dorolea) [1]	.	15								
Suburbium Bistriciense (Bistriţa	.	207	.	.	1	.	.	.	.	.
Keppen (Terpin)	.	.	.	12	.	.	.	.	.	.
Mettecsdorf (Dumitrea mare)	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.
Pinták (Pintic)	.	.	.	10	.	.	.	.	.	.
Jaad (Iad)	.	.	.	31	.	.	.	.	.	.
Vinda (Vinda)	.	2	.	8	.	.	.	.	.	.
Senndorff (Jelna)	.	.	.	11	.	.	.	.	.	.
Budák (Budacul săsesc)	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.
Besenyő (Beşeneu)	.	.	.	12	.	.	.	.	.	.
Király Némethi (Crainimet)	.	.	.	4	.	.	.	.	.	.
Totis	.	6	.	4	.	.	.	.	.	.
Dipse (Dipsa)	.	.	.	11	.	.	.	.	.	.
Weisskirchen (Ferihaza)	.	.	.	7	.	.	.	.	.	.
Settijk?	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.
Malomárka (Morariu)	.	.	.	11	.	.	.	.	.	.
Vermes (Vermiş)	1	29	.	.	1	.	.	.	.	2
Summa . . .	97	4508	.	[illegible]	30	.	93½	77	.	11

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

1) ist Filial nach Ujfalu.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Mercuriensi Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum beneficiorum, una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foneta	Vinea	Domus parochialis
Kiss Apold (Apoldul mic)	3	22	.	303	.	1	36	8	.	.
Toportsa (Topârcea)	3	9	.	226	1	.	9	10	.	.
Nagy Ludos (Ludoşul Mare)	3	30	.	226	1	1	80	8	.	1
Rood (Rod)	1	.	.	148	.	1	.	2	.	1
Pojana (Poiana)	3	.	.	231	.	1	1	1	.	.
Kerpenyes (Cărpiniş)	1	6	.	110	.	1	.	.	.	.
op. Mercurium (Mercurea) [1]	.	.	.	46	.	.	.	.	.	.
Rétse (Reciu) [2]	.	.	.	18	.	.	.	.	.	.
Szász Orbó (Gárbova) [3]	.	.	.	50	.	.	.	.	.	.
Doborka (Dobârca)	.	.	.	55	.	.	.	.	.	.
Summa . . .	14	67	.	1413	2	5	126	29	.	2

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

1—3) Loca templa non habentia manent in statu quo.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Rupensi Unitorum et Non unitorum Poparum, et Laicarum Familiarum Templorumque concessorum et horum beneficiorum una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
op. Rupes (Cohalm)[1]	.	8	.	73	.	.	.	.	.	.
Homoród (Homorod)[2]	.	.	.	34	.	.	.	.	.	.
Katza (Caţa)[3]	.	.	.	36	.	.	.	.	.	.
Darócz (Draos)[4]	.	.	.	18	.	.	.	.	.	.
Streitforth (Mechesa)[5]	.	.	.	45	.	.	.	.	.	.
Sommerburg (Jimbor)[6]	.	.	.	21	.	.	.	.	.	.
Schveischer (Fişeriu)[7]	.	.	.	19	.	.	.	.	.	.
Weisskirch (Viseri)[8]	.	.	.	21	.	.	.	.	.	.
Stein (Steua)[9]	.	.	.	51	.	.	.	.	.	.
Seyburg (Jibert)[10]	.	.	.	36	.	.	.	.	.	.
Leblang (Lovnic)[11]	.	.	.	37	.	.	.	.	.	.
Felmer (Felmer)[12]	.	.	.	28	.	.	.	.	.	.
Szász Tyukos (Ticuşul săsesc)[13]	.	.	.	32	.	.	.	.	.	.
Ugra (Ugra)[14]	.	.	.	58	.	.	.	.	.	.
Kobor (Cobor)[15]	.	.	.	21	.	.	.	.	.	.
Halmágy (Hălmeag)[16]	.	.	.	37	.	.	.	.	.	.
Oláh Tyukos (Ticuşul român)[17]	3	4	.	122	.	1	9	3	.	.
Sona (Şona)[18]	3	3	.	182	1	.	9	3	.	.
Summa . . .	6	15	.	871	1	1	18	6	.	.

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

1—18) Loca templa non habentia manent in statu quo.

Extractus summarius

In Incl. Sede Saxonicali Ujegyház Unitorum et Non Unitorum, Poparum et Laicorum, Templorumque concessorum, et horum beneficiorum una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
op. Ujegyház (Nocrich)	.	.	.	39	.	.	.	.	.	.
Altzona (Alţâna)	.	.	.	75	.	.	.	.	.	.
Kürpöd (Chirpăr)	.	.	.	55	.	.	.	.	.	.
Magare (Măgărei)	.	.	.	31	.	.	.	.	.	.
Holtzmány (Hosman)	.	.	.	44	.	.	.	.	.	.
Marpod (Marpod)	.	.	.	51	.	.	.	.	.	.
Illenbach (Illimbav) [1]	3	4	.	181	1	.	8	4	.	.
Bendorff (Bendorf) [2]	3	.	.	136	.	1	20	2	.	.
Czikendahl (Ţichindeal) [3]	4	8	.	92	1	.	21½	5	.	1
Glimboka (Glâmboaca) [4]	2	2	.	105	.	1	6	4	.	.
Szaszahuz (Săsăus) [5]	5	.	.	199	.	1	.	.	.	.
Fofeldt (Fofeldea) [6]	6	.	.	238	.	1	9	6	.	.
Summa . . .	23	14	.	1246	2	4	64½	21	.	1

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

Ad B. de Buccow m. p.

L. B. de Dietterich m. p. L. B. L. de Möringer m. p.

1) Non uniti diriguntur ad Szaszahuz. 2) Uniti diriguntur ad proximam ecclesiam unitam. 3) Non uniti diriguntur ad Fofelde. 4) Uniti diriguntur ad Ellenbach. 5) Pariter. 6) Uniti diriguntur ad Czikendahl.

Extractus Summarius

Ex Incl. Sede Saxonicoli Nagy Sink Unitorum et Non Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum beneficiorum, una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Kálbor (Calbor)[1]	4	20	.	181	1	.	1	3	.	.
Buchholtz (Boholț)[2]	8	2	.	230	.	1	4	3	.	.
Rosonda (Ruja)[3]	.	26	.	36	.	.	.	.	.	.
Lesszes (Şulumberg)[4]	.	1	.	42	.	.	.	.	.	.
Prázsmár (Toarcla)[5]	.	2	.	44	.	.	.	.	.	.
op Nagy Sink (Cincul Mare)[6]	.	.	.	83	.	.	.	.	.	.
Röhrbach (Rodbav)[7]	.	.	.	30	.	.	.	.	.	.
Kiss Sink (Cincul Mic)[8]	.	.	.	35	.	.	.	.	.	.
Gerdally (Gherdeal)[9]	.	.	.	16	.	.	.	.	.	.
Burullya (Bruiu)[10]	.	.	.	25	.	.	.	.	.	.
Márton-Hegye (Şomărtin)[11]	.	.	.	33	.	.	.	.	.	.
Vesződ (Vesăud)[12]	.	.	.	17	.	.	.	.	.	.
Szent Ágota (Agnita)[13]	.	.	.	50	.	.	.	.	.	.
Morgonda (Merghindeal)[14]	.	.	.	48	.	.	.	.	.	.
Prapossfalva (Proştea)[15]	.	.	.	31	.	.	.	.	.	.
Jakabfalva (Iacobeni)[16]	.	.	.	13	.	.	.	.	.	.
Neustadt (Noiştat)[17]	.	.	.	20	.	.	.	.	.	.
Szászhalom (Hundrubechiu)[18]	.	.	.	29	.	.	.	.	.	.
Zeligstadt (Selistat)[19]	.	.	.	19	.	.	.	.	.	.
Báránykut (Bărcut)[20]	.	.	.	38	.	.	.	.	.	.
Sáros (Şoarş)[21]	.	.	.	19	.	.	.	.	.	.
Vérd (Vărd)[22]	.	.	.	32	.	.	.	.	.	.
Summa . . .	12	51	.	1082	1	1	5	6	.	.

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

1—22) Loca templa non habentia manent in statu quo.

Extractus Summarius

In Incl. Sede Saxonicali Szászváras Unitorum et Non Unitorum Poparum et Laicarum Familiarum, Templorumque concessorum, et horum beneficiorum, una cum domibus parochialibus reperibilium.

Nomina locorum	Status Personalis				Templa concessa		Fundi ad Ecclesiam spectantes			
	Uniti		Non Uniti							
	Popae	Familiae	Popae	Familiae	Unitis	Non Unitis	Agris cub.	Foeneta	Vinea	Domus parochialis
Szász- (Suburb. superius) O tie	1	13	.	85	1	.	11	4	.	2
Város („ inferius)	2	.	.	121	.	1	.	.	.	.
Thordas (Turdaş)	1	.	.	111	.	1	5	.	.	.
Perkász (Pricaz)	5	14	.	111	.	1	10	4	.	.
Kasztó (Căstău)	3	1	.	113	.	1	5	.	.	.
Berény (Beriu)	2	2	.	190	.	1	2	.	.	.
Szerake (Sereca)	1	1	.	72	.	1	4	½	.	.
Sebestsely (Şibişelul vechiu)	3	.	.	95	.	1	4	4	.	.
Romosz (Romos)	2	14	.	143	.	1	2	.	.	1
Vajdej (Vaidei)	6	5	.	214	.	1	6	3	.	1
Romoshelly (Romoşel)	4	34	.	201	1	.	6	3	.	.
Kuszer (Cujir)	3	1	.	310	.	1	14	.	.	.
Fellenger (Vinerea)	4	7	.	165	1	.	16	2	.	.
Al Kenyér (Şibot)	3	2	.	108	.	1	60	2	.	2
Balomir (Balomir)	3	1	.	59	1	.	12	1	.	.
Summa . . .	43	95	.	2098	4	11	157	23½	.	6

NB. Singula loca ubi nullæ expressæ resolutiones intuitu Ecclesiarum appositæ exstant, exceptis illis, quæ in suspenso relicta sunt, ad viciniora sui ritus templa dirigenda esse.

B. de Buccow, L. B. L. de Dietterich, L. B. de Möringer.

Conspect sumar aranjat pe baza conscripţiei de faţă.

Numărul comunelor	Comitatul Districtul etc.	Statul personal — Uniţi — Preoţi	Statul personal — Uniţi — Familii	Statul personal — Neuniţi — Preoţi	Statul personal — Neuniţi — Familii	Biserici — Unite	Biserici — Neunite	Agri	Fânaţe	Vii	Case parochiale
223	Comitatul Alba	325	3134	232	14630	73	125	2216	978	2172	339
12	Domeniul Zlatna	38	92	28	3978	3	26	8	41	—	12
190	Comitatul Colocna (Colos)	185	1221	103	11324	32	138	2123	$952^{1}/_{2}$	$25^{1}/_{3}$	252
112	„ Târnavei	114	947	58	5608	28	55	997	403	707	144
169	„ Turzii (Torda)	216	964	91	9220	31	119	$1549^{1}/_{2}$	951	78	220
169	„ Dobâcei	158	2654	123	8705	58	108	$1275^{1}/_{2}$	$739^{1}/_{2}$	65	209
289	„ Hunedoarei	233	3973	58	14895	71	213	$592^{1}/_{2}$	277	412	132
193	„ Solnocului inferior	234	2491	111	10195	50	138	$834^{1}/_{2}$	$513^{1}/_{2}$	$63^{1}/_{2}$	163
141	„ Solnocului mediu	61	411	115	5668	15	92	567	332	91	106
91	„ Zarandului	38	208	36	6367	4	79	72	59	2	23
65	„ Crasnei	—	1	77	2528	—	44	197	140	—	33
88	Districtul Cetăţii de Baltă(?) Caloarului	89	1005	90	3607	27	57	35	48	-	20
63	„ Făgăraşului	107	472	145	5344	23	40	$99^{1}/_{2}$	$41^{1}/_{2}$	—	3
118	Scaunu Odorheiului	11	459	-	395	3	3	1	—	—	4
91	„ Treiscaune	19	407	11	1458	10	11	—	—	—	15
53	„ Cicului	16	760	—	—	5	—	3	1	—	2
122	„ Murăş	62	575	—	1549	23	21	59	38	—	22
20	„ Arieşului	20	138	28	980	4	14	128	101	188	21
28	Districtul Braşovului	—	1	72	4818	—	25	—	—	—	-
27	„ Mediaşului	11	202	2	1266	7	1	136	12	80	8
12	„ Sighişoarii	1	—	—	460	—	1	12	3	—	1
29	„ Sibiiului	105	299	—	6805	8	21	$137^{3}/_{4}$	$67^{1}/_{3}$	—	13
47	„ Bistriţii	97	4508	—	142	30	—	$93^{1}/_{2}$	77	—	11
10	„ Miercurei	14	67	—	1413	2	5	126	29	—	2
18	„ Cohalmului	6	15	—	871	1	1	18	6	—	—
12	„ Nocrichului	23	14	—	1246	2	4	$64^{1}/_{2}$	21	—	1
22	„ Cincu mare	12	51	—	1082	1	1	5	6	—	-
14	„ Orăştiei	43	95	—	2098	4	11	157	$23^{1}/_{2}$	—	6
2428	Suma totală	2238	25164	1380	126652	515	1353	$11507^{1}/_{4}$	$5860^{3}/_{4}$	$3883^{3}/_{4}$	1762

In conscripţia publicată de Bunea dela 1733 se află: 2078 sate între cari pur româneşti sunt 1141, iar mixte 795, preoţi sunt 2743 dintre cari uniţi 2255 iar neuniţi 486, iar numărul *familiilor este numai de 85560.* Cum să se explice diferinţele enorme între 1733 şi 1761? Cum se află la 1761 un număr aşa de mare? Sigur, cea din 1733 a fost necompletă neavând la dispoziţie mijloacele administraţiei austriace, militare şi civile, cu ajutorul cărora s'a putut pregăti o statistică mai exactă şi mai conştiincioasă decât cea din 1733.

Toate cifrele au fost controlate încă în 1913 de către dl Ovidiu Gritta pe atunci funcţionar la Banca Albina din Sibiu la maşina de adunat, pentru ceea ce-i exprim mulţumiri. Tot asemenea mulţamesc d-lui Ioan Moga licenţiat în litere dela Universitatea din Cluj, pentru controlul comunelor şi introducerea numelor româneşti.

Dări de seamă.

N. Iorga, **Istoria comerţului românesc: Epoca mai nouă**, Bucureşti 1925, pp. 210, L. 125.

Istoria comerţului românesc stă acum, întreagă, înaintea noastră, prin dărnicia fără păreche a marelui nostru istoric.[1]

Aici nu va fi vorba însă decât de cel de-al II-lea volum şi, de acesta, numai pe scurt: cine ar putea reda în amănunt expunerea, de o unică bogăţie, în fapte şi idei, a d-lui Iorga?

Infăţişarea comerţului românesc din sec. al XVIII-lea diferă, de sigur, de cea de până atunci, dar această modificare se operează încet. De un sistem economic şi financiar fanariot nu se poate vorbi, dar sistemul musulman, stăpânitor în celelalte domenii, se afirmă şi aici, prin tutelarea comerţului. Este epoca Companiştilor greci, armeni şi chiproviceni, epoca expansiunii teritoriale austriace, cu planurile de acaparare şi formalismul ei (cap. I-iu). Măsurile lui Constantin Mavrocordat şi reluarea raporturilor cu Ardealul, în care se amestecă Turcii, până la inaugurarea unei noi ere în raporturile cu Apusul (1774), fac obiectul cap. următor. Al III-lea cap. urmăreşte noul comerţ cu Apusul până la războaiele Revoluţiei francese (— 1789). După perioada comerţului condiţionat de transformările occidentale (cap. IV), vine epoca „revoluţionării comerţului românesc" (1804—30) şi „epoca de creaţiuni economice" (1830—59), cărora li se consacră cap. V şi V bis. Cap. VI tratează „epoca lipsei de iniţiative economice", cu predomnirea austriacă, decăderea navigaţiei dunărene, etc., mergând până la crisa actuală, cu problemele ei. După acest ultim capitol, urmează câteva documente, împărtăşite autorului de d. C. Moisil. Frumosul clişeu de pe copertă, înfăţişând o scenă „grecească" din iarmarocul de la Lipsca, i-a fost comunicat de foaia literară a Saşilor.

Dar nu numai istoricul, ci şi filologul va avea de ce să se bucure, cetind această carte.

Expresia populară „Vama Cucului" (p. 15) aminteşte de Tîrgul-Cucului, care exista nu numai la Iaşi, ci, odinioară, şi la Suceava şi în Bucureşti.— „*Floare*, adică *renghiul* tăfţilor" (p. 55)=coloare (pagina cuprinde un adevărat indice de nume de stofe orientale, ca şi pp. 101—2, unde „Marussa" pare a fi tot Brussa, Μπρούσσα). — *Har* (v. 105) = mulţămită, filodormă (ngr).— Interesant e derivatul *vetrar*, din *vetră*, *vetrilă*, „pânză de corabie": „un vetrar

[1] Cf. şi: *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient au moyen-âge*, cuprinzând conferinţele sale la Sorbona (Paris, Gamber, 1924).

sau elchegiu" (p. 113), sinonimul turcesc fiind el însuşi un derivat din *iclken*, idem (cf. Dacorom., II, 656). — Observaţia lui Nicolae Suţu (1849), relativ la sinominia dintre *neamţ* şi „lăcătuş" sau „stoler" (p. 170), se adauge la: *nemţoaică* la copii, etc. — Sumedenie de neologisme şi barbarisme se ivesc, care de care mai curioase: grecismul „ipoptos" (bănuit) alăture de italienismul „danispeze" (danni-spese, p. 99).—Melancolicul distih despre „Jidovii" cari fac „dughene" „acolo unde-au şezutu [şezut-au] Theotoki şi Evghene" (p. 106) aminteşte viu accentele indignate ale lui Iuvenal despre Iudeii cămătari copleşind locurile unde Numa Pompiliu primia sfaturile Egeriei (Sat. III, v. 12 sqq.).—Negustori „Batavi" (Olandesi) (p. 15), „Chiurzi" (Kurzi) şi Lazi (p. 33), Turci „pirpirii" (p. 36, n. 9), „Sacîzlii" (p. 47), „Lipoveni" din Bălgrad şi din Lipova Bănatului (p. 87, n. 1), „Ostrovani" de la Ada-Calè (133) sau „Ghighifţii" dela Ghighiu (p. 140; ori: *Igifţi, Ghifţi*, ca ngr. Γαγάθης = Agatha,?) şi „Trapiţanliii *(ibid.)*, împreună cu o droaie de nume personale româneşti şi străine (armeneşti, turceşti, greceşti, etc.), alcătuiesc şi un extrem de interesant şi pitoresc repertoriu onomastic, pe care orice filolog îl va putea precurge cu folos şi plăcere: îl exploatăm aiurea. — *Oreava* (p. 73) e mai probabil: *Oreaova* mehedinţeană (cf. Papiu, *Tesauru*, 9 II, 195).— Macedoromân, ca şi Gheorghe *Coţovlahul*din Ardeal (p. 85), trebuie să fi fost şi „dumnealui giupânul Eni, neguţătoriul din Trisfetitile, ficiorul lui *Andocăi* (sic), neguţătorul de la *Meţova* de la Rumeli" din 1744 (rev. „Ioan Neculce", 1925, p. 167), cum şi acel *Bitolean*, ai cărui urmaşi trăiesc încă în com. Zlătareii din Vâlcea (v. Zanne, VI, 456).

V. BOGREA.

N. A. Bogdan, **Din trecutul comerţului moldovenesc şi mai ales al celui ieşan**, cu 89 ilustraţii fototipice, Iaşi 1925, VIII+188 pp., 150 L.

Cu neobositu-i zel şi pioasa-i iubire pentru trecutul Moldovei, autorul cunoscutei monografii a Iaşului desfăşură, în acest volum pe care mulţimea ilustraţiilor îl preface într'un frumos album, istoria comerţului moldovenesc din cele mai vechi timpuri până în secolul trecut.

Simpatice calităţi de limpezime şi sinceritate compensează, ca de obiceiu în scrierile istorice ale d-lui Bogdan, o anumită lipsă de severitate în întrebuinţarea materialului de informaţie: d.-sa culege, nu alege, uitând că istoriografia, ca orice disciplină ştiinţifică, nu e colecţie, ci *selecţie* şi interpretare critică de izvoare.

Preţioase pentru studiile de limbă veche sunt fiaturile turceşti din 1777 (p. 69 sq.), în care e vorba de „curmale *misir*" (egiptene), „*emin* cafe", „zahar *canar*" (şi azi!), „tutun de *Edirnè*" (Adrianopol), „abà *radovici*" şi „abà *cedrică*", pe lângă „caracatiţă *melidon*" (μεληδόν. „en détail, en morceaux"), apoi extrasele din tariful vamal paralel moldo-valah (p. 164 şi, îndeosebi, Testamentul Vămilor" din 1726—33 (reprodus după „Arhiva Romînească"), din care putem relevà, între atâtea altele: *balăcdiş* (dinţi de peşte) şi *dinte de fil* (fildeş), *camuhai inovezco* (camocat genovez), *prunz* (bronz), *epure de Mosc* („muscă"), *vulpi de Mosc*, *guşi de vulpi de Mosc*' (încă o dovadă, în sensul lui Nyrop, că fr, *gueule*, ca termin de heraldică,

e identic cu *gueule* obişnuit), *câne de Mosc*, (*tanele*), *mâţă (blane)*, *de Mosc*, *pelcele de Mosc*, *pânză moschicească* (cf. şi „fierul moschicesc *sibir*" = de Siberia, din Iorga, *Ist. com.*, II, 104, deci diferit de *sider*, *sideriu)*, etc. — *Brandvahtă* (p. 121) e, fireşte, germ. *Brandwacht*, „pojărnicie", *Ierosomitul* (p. 39) e probabil: *Ierosolimitul* (din Ierusalim), iar *chivirdic* (p. 50) e: *chivirgic*, „oaie cu coada scurtă" (turc; cf. şi: ghibirdic).[1]

Relativ la presupusa explicare etimologică (de fapt, cel mult pseudo-etimologică: de etimologie populară) a numelui turcesc al Moldovei prin acel al unei speţe de grâu (pp. 52 şi 94 sq.), v. acest Anuariu, mai sus, p. 508. Posibilă, deşi nu necesară, ar fi inversa: cerealul respectiv să se fi numit „karabugdan" după Moldova *(Kara-Bogdan)*.

În legătură cu unele discuţii din ultimul timp (cf. şi *Cercetări istorice*, I, 401), atragem atenţia asupra vechii litogravuri de la p. 1, înfăţişînd scena legendară a lui „Dragoş" care doboară bourul.

V. BOGREA.

N. Iorga, I: **Cea dintăi istorie universală tipărită în Transilvania**, II: **Moşiile familiei Beldy din Ţara Românească**, în „An. Acad. Rom.", 1925.

— **Procesele călugărilor de la Sântilie şi Gheorghe Pisarul Ieşesc**, ibidem, eodem anno.

— **Documente de pe Valea Teleajenului, publicate cu o introducere**, Vălenii-de-Munte, acelaşi an.

Intre cărţile din donaţiunea Sion de la Biblioteca Universităţii din Cluj, d. Iorga a descoperit un fragment de tipăritură din 1798, care, confruntat cu „Istoria universală adecă de obşte" tipărită la Buda în 1800, de Molnar, duce la încheierea că scriitorul ardelean n'a tradus el însuşi pe Millot, ci a prelucrat numai tălmăcirea anterioară a unui Moldovean (poate Amfilohie Hotiniu).

Restul memoriului îl ocupă documentele româneşti relative la familia secuiască Beldy, precedate de o introducere, cum numai d. Iorga ştie să facă, asupra rostului lor. D-sa semnalează şi existenţa, la Biblioteca din Cluj, a unui Evangheliariu slavon, tipărit pe la 1570 de un ieromonah Laurentie, pe care-l identifică cu diacul Lorinţ de pe lângă Coresi.

„Ţar[a] Rămnească(?)" (p. 9) pare a fi: „Ţ.-Răm[ă]nească". — Ca limbă, sânt interesante formele: „măne-mea" (cf. mâni-ta), „măine-sa" (mâni-sa) (pp. 9, 10), „gălunce" (p. 15, cf. *halunce* şi *galioance*), apoi numele: *Laeşŭ* (Lajos, p. 13), *Culeş* (p. 16), *Vargheş* (23, cf. *Varga*), *Buhuru* (p. 21; poate: *Bohor*, „bour"), *Vânzariu* (p. 30, cf. *Bânzariu*), etc. „Detur" (p. 22) e traducerea obişnuitului „să se dea".

Despre mănăstioara Sfântului Ilie, ctitorie a lui Ştefan-cel-Mare, lângă Suceava, se ocupă, în partea-i de la început, cel de-al doilea memoriu. Documentele păstrează şi preţioase relicvii de limbă, ca forma gerundială *văzândure* (p. 5), şi de onomastică veche: „Varticŭ Ocnu Drugu" (ibid.) s'ar putea citi: Varticoglu Dragu[l] sau Vartic olŭ D . . . (?), iar

[1] *Allepo* (p. 46) e o inadvertenţă sau o greşeală de tipar (în loc de: *Aleppo)*.

„dialulŭ braamu" (p. 8) s'ar înțelege: dialul lui *Abraam* (poate, n. de călugăr, ca *Vitanie*, *Silionŭ*, etc.: ibid). „Lindicilor" (Valea) (p. 11) alternează, în acelaşi doc. (pp. 12—13) cu „Lindricilor" (cf. şi p. 14: „dealul Lindricilor"), care pare a fi forma originară a numelui. Mai notăm: „drumul ce să chiamă *Chiciri*" (p. 11; cf. Chiceră) şi „drumul furilor" (p. 15), apoi „ezurcanŭ" (p. 14, cf. iezuleț, iezişor) şi „Rătul lui Petiru" (rîtul, „livada" lui Peter, p. 16). „Plăcută slugă" (p. 18) e: plăcată (plecată) sl.

Din partea privitoare la *Cotnari* (p. 19 sqq.), reținem în deosebi observația că adevărata formă a numelui e singulară: *Cotnar*, *Cotnariu* („târgulŭ *Cotnariului*", spun documentele reproduse) şi — în legătură cu răstălmăcirile d-lui Brückner, semnalate în acest volum — caracterizarea Cotnarului ca: „Tokaj al Moldovei" (p. 19).

O luminoasă introducere deschide publicația documentelor de pe Valea Teleajenului.

Vălenii-de-Munte înseamnă, observă cu evidentă dreptate autorul: „Râurenii" de către munte; *Homorâciu*, credem, nu se poate despărți de *Homor*, *Humora*, explicat din ung. *hamar*, „răpede", deci tot o *Răpedea*, ca şi *Drajna* (p. 11).

Interesante apelative se întâlnesc în documente (şi indicele înlesneşte aflarea lor), fie direct, ca: *măruntăi* în sens de „mărunțişuri" (p. 67) sau *tradidam*, evident: *drap de dames* (ibid.), ca şi ruten. *tradadam*, „Stoff, Tuch für weibl. Kleidung" (Zelechowski, II, 979), fie indirect, în n. de fam, de felul lui *Cursărelu* (p. 62), dimin. din *cursar* (corsar). „Cămăşi *voinicești*" se zice (pp. 50, 86) la cămăşile bărbăteşti. Cea mai bogată recoltă, e însă acea de nume proprii, de persoane sau locuri: țigăneşti, ca *Parpangel* (11), turco-sl. ca *Terzea* (70, „croitor"), greco-slav ca *Listar* (70, cf. *Alistar*, Aristarh), turceşti ca *Altin*, greceşti ca *Fiotu* (p. 18, probabil: Hiotu), mocăneşti ca *Bociuzanu* (p. 11, din *Bocsud*), etc. *Mităcăreasa* (46), e, evident: *Mitocăreasa* (din *Mitocariu*), *Bezdadeanul* (8), e: din *Bezdead* („fără tată)", *Tîrcovoe* (p. 25) e soția lui (Ivan) *Tîrcov* (identic, probabil, cu *Tarcău*, „pleşuv", şi cu adj. *tîrcav*, idem, menționat şi la Tiktin; cf. *tîrcovele*, „cheliile", la Rigo, Medicina poporului, II, 32); „Păuteatea" (p. 49) pare a fi: *Păule[a]tea*; „mai sus mai rătați" (19) e: mai sus *arătați*; „pom lui Avramu şi a lu Isacu" (p. 75) e, probabil: *pomenirea*, etc.

V. BOGREA.

Mélanges de l'École Roumaine en France, 1924, 1-ère partie, Paris (Gamber), 110 pp.

Un nou mănunchiu de cercetări, privitoare la istoria şi folklorul nostru, ne vine de la membrii fundațiunii româneşti din Fontenay-aux-Roses.

D. Gr. Nandriş se ocupă de „raporturile dintre Moldova şi Ucraina după folklorul ucrainian". Expunerea e clară şi substanțială [1]. Dar informațiunile nu erau toate, cum pare a crede autorul, nerelevate în lite-

[1] Limba e, de asemene, corectă, — cu foarte puține excepțiuni: „voilà", fe loc de *voici* (fiindcă obiectul urmează), la p. 27, d. ex., unde şi Jacques Marković e rău ortografiat: „Jaques'Markovic".

ratura noastră ştiinţifică. Cîntecul transmis de Blahoslav, d. ex. (p. 5 sqq.), fusese relevat de mult de Hasdeu (*Columna lui Traian*, 1873, p. 226; cf. şi *Şezătoarea*, IV, 11 sqq, şi III, 231). Sînt şi lacune: cântecul căzăcesc, al lui Petru Rareş, „Piotr-Vaivoda", pe care şi d. M. Sadoveanu l-a putut culege de curând de la un moşneag din Deltă (*Un cîntec*, în „Privelişti Dobrogene", p. 181 sqq.), lipseşte. — „Moldoslavia" nu înseamnă însă: „la glorieuse Moldavie" (p. 25), ci: „România de lângă Slavia", fiind perfect sinonim cu „Russovlahia" (v. acest *Anuariu*, II, p. 356, cu addenda, p. 516): lucrul îl ştia şi-l spuneà hotărît, polemizînd cu Hasdeu, admirabilul Melchisedek (*Cronica Romanului*, I, p. 62 sqq.). — In *Altan*, identificat, după Dragomanov, cu „Multan" (Muntenia) (p. 26), aş vedeà mai curând: *Oltan* (Oltenia). — *Cordun*, alternând cu *Bucovina*, în cîntecele galiţiene mai nouă (p. 30), ne dă prilejul să adăugim la cele arătate în DR., III, 814, relativ la originea numelui, următoarea atestare din 1780: „Ioniţă Flondor din *cordonu* Cernăuţ" (A. Vitencu, *Vechi doc. mold.*, p. 33). — Reţinem şi refrenul „Aleluia, aleluia" din cîntecul de Crăciun de la p. 8, ca o dovadă mai mult de adevărul explicaţiei date de D. Dan refrenului colîndelor noastre.

Al doilea studiu (p. 39 sqq.), al d-lui C. C. Giurescu, are de obiect „O anchetă franceză asupra Principatelor Române la începutul secolului al XVIII-lea". O cercetare minuţioasă a interesantelor „Questions et réponses sur la Moldavie et la Valachie" (1712), publicate de Odobescu şi atribuite de Ch. Scheffer marchisului de Bormac, duce pe autor la conclusia că răspunsurile se datoresc mai curând ambasadorilor francezi în Polonia, Baluze sau de Bézenval, cari le-ar fi redactat după informaţiuni orale, — ceea ce explică lacunele şi erorile din ele. — În ce priveşte explicarea „confusiunii atribuite pe nedreptul Polonilor" între Moldova şi Valahia (Muntenia), observăm că, de fapt, pol. *Multan* nu e „Muntean", ci=*Moldan*, „Moldovan" (v. DR., *l. c.*), şi că, în ce priveşte înglobarea diferitelor provincii ale aceluiaşi corp naţional supt acelaşi nume, care e, de obiceiu, acela al celei mai apropiate provincii, avem exemplul antic al Eladei, numite de Romani „Graecia" după provincia epirotă contiguă, cum şi exemplele moderne ale Germaniei, numite de Francezi, pentru un motiv asemănător: „Allemagne" (lipsa totală a unui patronimic francez „L'Italien", faţă de neobişnuita frecvenţă a patronimicului *Lombard*, a fost explicată, cu drept cuvânt, prin faptul că, de la cucerirea longobardă, Italienii erau numiţi „Lombarzi"; v. A. Dauzat, *Les noms de Personnes*, Paris 1925, p. 89).

Modest şi conştiincios, studiul d-lui Muşlea despre „Calul năzdrăvan (merveilleux) în epopeia populară" (p. 67 sqq.), încheie simpatic această plăcută şi utilă trilogie de „primitiæ".

Mult material pentru acest capitol se va puteà găsì în răspunsurile la chestionariul despre *Cal*, lansat de d. Puşcariu. — Alături de calul *năzdrăvan*, se pare că există şi calul *măiestru*: „murg *maiestru*" apare ,în adevăr, într'un descântec (Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureş*, p. 341), ceace, dat fiind caracterul magic al genului, face improbabilă o confusie cu *buiestru*, cum e, cu siguranţă, cazul cu *muiastră* ('mbuiastră) din cutare strigătură a colecţiei păr. Bălăşel (II_2, p. 137: „Saltă [lelea], paşurile

'ndeasă, ca o *muiastră* aleasă").— Urma copitelor calului voinicesc (p. 73) o arată şi poporul nostru pentru fugarul lui Iorgovan (cf. DR. II, 411); de asemene, Grecii, cari arată urma potcoavei calului lui Sf.-Gheorghe, numit de aceia ὁ Πεταλιώτης, pe o stâncă de lângă Calamata (v. Lawsson, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion*, Cambridge 1910, p. 261).

P. S. — A doua parte a volumului, pe care am putut-o vedea abià acum în urmă, cuprinde un studiu de istorie literară asupra lui Senancour, de d. V. Munteanu, şi articolul d-lui Al. Lambrino: „Les fleuves du Paradis", despre care vorbim aiurea.

V. BOGREA.

I. D. Ţicăloiu, **Über Nationalität und Zahl der von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge** (in „Byzantinische Zeitschrift", XXIV [1923], pp. 84—87).

Autorul încearcă o nouă interpretare a textelor respective din Priscus (*Excerpta de legationibus*, ed. de Boor, p. 122, 16 şi 123, 3). Dar el nu se mulţămeşte cu atâta.

Relevînd faimosul pasagiu, în care scriitorul bizantin spune că indigenii din Pannonia întrebuinţează „în loc de vin o băutură numită *mied* în limba ţării„ (ἀντὶ δὲ οἴνου ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλούμενος), D. I. D. Ţ. găseşte prilejiul de a da nu numai unele instrucţii „romîniştilor şi romaniştilor", ci şi o lecţie de greceşte d-lui N. Iorga.

Replica, foarte usturătoare, a romaniştilor a venit îndată, de la H. Gelzer, în chiar revista citată (p. 313 sq : „Μέδος bei Priscus"), demonstrând naivitatea şi inutilitatea contribuţiei d-lui Ţ., care voise să atragă atenţia asupra originii germanice a rom. *mied*".[1]

La cealaltă îndrăzneală a d-lui Ţ. răspunsul a întârziat până acum; dar am crezut că el nu trebuie să lipsească.

Parafrazând informaţia cronicarului bizantin, d. N. Iorga scrisese, anume (*Gesch. d. rum. Volkes*, I, p. 61 sq.), următoarele: „Ja, einmal erhob der König [Attila] die Klage, er besitze infolge der Aufnahme der Flüchtlinge durch die Byzantiner nicht genung 'Römer', um die Felder auf dem von ihm eroberten Gebiete bebauen, Hirse für seine Kriger ernten und das Bier für dieselben oder den 'einheimischen' μέδος bereiten zu können...", adecă (în traducerea românească a d-nei Otilia Teodoru-Ionescu, I, p. 91): „Ba odată regele se plânge chiar că, din causa primirii fugarilor de către Bizantini, el n'ar mai avea destui „Romani", ca să poată munci ogoarele din ţinutul cucerit de dânsul, să poată secera meiul pentru oştenii săi şi *să îi poată pregăti berea sau* μέδος*-ul, miedul „indigen"*.

Ei bine, în acest text, d. Ţ. impută d-lui N. Iorga, nici mai mult nici mai puţin, decât că „confundă pe ὁ μέδος 'Met' cu ὁ μέδων 'Herrscher'" (p. 87)!

---

[1] *Ad rem*, cf. *inter alia*: art. *Met* din Hoops, *Reallex. d. germ. Altertumskunde; Schrader-Nehring*, *Reallex. d. indogerm. Altertumskunde, s. v.*, § 3, p. 140 b, cum şi Wesselly, Μέθυ, μέλι *und die Urheimat der Indogermanen* (în „Wochenschr. f. Klassische Philologie", 1916, col. 908).

Ce s'a întâmplat?

Ceva foarte banal. Cetind în pripă textul german, d. Ț. a înțeles rău ultima propoziție, ca: „și să poată pregăti berea pentru ei (ostași) sau [pentru] μέδος-ul indigen"!

Va învăța, oare, ceva d. I. D. Ţicăloiu, tânăr bizantinist, — de sigur mult mai mult tânăr decât bizantinist, — din această pățanie?

Lecția, atât de deplasată, de grecește, pe care s'a încumetat s'o dea d-lui Iorga, se va fi prefăcut, atunci, pentru d-sa însuși, într'o utilă și fecundă lecție de modestie.

V. BOGREA.

N. Cartojan, **Legenda lui Avgar** (extras din „Convorbiri Literare", 1925, pp. 243—61).

Giorge Pascu, **Dumitrachi Varlaam** (ibidem, pp. 282—96).

Interesanta contribuție a d-lui C. își propune să „întregească" articolul mieu din acest »Anuariu", vol. I, despre originea cuvîntului *avgar*, „amulet", „arătând că celebra epistolă [a lui Avgar], un fragment dintr'o veche legendă siriacă, se găsește în textele bisericești, a pătruns în liturgia ortodoxă și a influențat chiar pictura religioasă".

Paginile următoare îndeplinesc, de fapt, acest program, și-l îndeplinesc cu o remarcabilă limpezime de expunere. Dar autorul a scăpat din vedere, că, în Addenda de la sfîrșitul „Anuariului" citat (p. 409), eu indicasem toate acele texte religioase românești, în care se găsește, în total sau în parte, legenda lui Avgar: e vorba, acolo, de „Sinaxariu", de „Mineiu", ba încă și de „Săbraniea Sfîntului Alexie, omul lui Dumnezeu", despre care d. C. nici nu pomenește. Chiar și citatul din Procopiu, pe care autorul îl caută la Dobschütz (p. 260), se află, reprodus în original, acolo. „Intregirile" d-lui C. sînt, prin urmare, în bună parte, o simplă amplificare a celor dejà arătate de mine.

Nou e, ce spune autorul, după monografia păr. Miron Cristea și recentul studiu al d-lui Grecu (p. 258), despre motivul lui Avgar în iconografia bizantină. Adăugim că acest motiv e la largul său mai ales în pictura bisericilor armenești (la Gherla, d. ex., în „Templul lui Solomon [Șimai]").

Expunerea d-lui C. are însă, pe cît se pare, și o tendință: ea vrea să înlăture ipotesa, pe care o admisesem, în treacăt, asupra originii bogomilice a „avgarului" nostru *ca amulet*.

Fără a ținea prea mult la această presupunere subsidiară, trebuie totuși să spunem că argumentarea autorului nu ne-a convins. Faptul, că corespondența lui Avgar a pătruns în textele bisericești, — fapt pe care-l cunoșteam, — nu constituie o dovadă stringentă a ne-bogomilismului ei, pentrucă, cum a arătat d. D. Russo în chiar studiul unde combate „pretinsul bogomilism" al textelor eshatologice din „Codex Sturdzanus" (*Studii bizantino-romîne*, p. 17), există și „o categorie de texte, pe care le-au adoptat Bogomilii dela ortodoxi, după ce le-au potrivit [cînd era necesar] cu doctrina lor". Acesta a putut fi, însă, tocmai, casul epistolei lui Avgar, care, dacă

n'ar fi avut pentru Stanislavov şi pentru Paulicienii săi o deosebită importanţă, n'ar fi dat numele *ei* întregii cărticele, în care intră atâtea alte piese (vezi enumerarea lor, la Salaville, *l. c.*, care face, chiar de la început, p. 442 această firească reflecţie). Cevà mai mult: cutare redacţiune a „Epistoliei" lui Hristos cuprinde osînda expresă a bogomilismului: „οὐαὶ τοὺς Μπογομίλους" (v. „Anuarul" citat, p. 323, n. 3), şi acest lucru n'a împiedecat pe Gaster, între alţii, să afirme că ea are o provenienţă bogomilică (*Lit. pop. rom.*, p. 372; cf. p. 366, despre bogomilismul „mai presus de orice îndoială" al „Epistoliei *Maicii Domnului*" !). Circulaţia dintre diferitele categorii de texte religioase (ortodoxe sau apocrife) a fost, fără îndoială, mult mai intensă şi mai complexă decît pare. Şi — fapt esenţial, — neofiţii catolici, pentru cari episcopul Stanislavov tipărise „Abagarul" [1], erau tocmai conaţionalii săi *pavlicheni* (bogomili) din jurul Filipopolei, centrul însuşi de odinioară al Paulicianilor asiatici, strămutaţi acolo de Ţimiskès ἀπὸ τῶν Χαλύβων καὶ τῶν Ἀρμενιακῶν τόπων (Anna Comnena, XIV, ed. Bonn, II, 298) şi cari vor fi ştiut ei ceva de Avgar, al cărui nume îl poartă pînă azi atiţia Armeni şi cu al cărui chip se împodobesc, cum am spus, bisericile armeneşti . . . [2]

De altfel, — conştient de greutatea de a ne pronunţà cu certitudine în această materie,[3] — eu nu făcusem decît să apropiiu „Epistolia" regelui din Edessa de celelalte „Epistolii" şi apocrife „mai mult sau mai puţin eretice şi bogomile", care, ca şi dînsa, serviau de amulet (v. „Anuarul" citat, p. 322). Cuvintele: „mai mult sau mai puţin apocrife şi bogomile" se referă, evident, nu la scrisoarea lui Avgar, ci la „Epistolia Domnului Hristos" şi „Minunile Sf.-Sisoe", şi desfid să mi se arăte un pasagiu în articolul mieu, în care aş fi afirmat că acea corespondenţă însaşi are, în sine sau în literatura noastră, o origine sau provenienţă bogomilică.[4] Pentrucă, a presupune, cu Salaville, că „Abagarul" erà „în veneraţie la Pavlicieni" şi că numele lui era „sinonim cu talisman" (p. 323), nu echivalează de loc cu o asemene afirmaţie. Consideraţiunile d-lui C. trec, prin urmare, dincolo de constatările mele, clare şi logice, atribuindu-mi lucruri pe care nu le-am spus. Şi aceasta se chiamă a fi obiectiv şi . . . nesuperficial !

Din bibliografia legendei lui Avgar (p. 252, n. 1) lipseşte lucrarea fundamentală a lui Simon Weber, *Die Katholische Kirche in Armenien*,

---

[1] Relativ la aspectul însuşi al numelui, e de comparat şi *Abágár*, forma ungurească usuală a lui *Abgar*.

[2] Mai mult, v. în Karapet Ter-Mkrtschian (Măgârdician), *Die Paulikianer im byz. Kaiserreiche u. verwandte ketzerische Erscheinungen in Armenien*, Leipzig 1893, p. 119 sqq. ; cf. şi prefaţa Patriarhului Dositeiu la Manualul anticalvin (în Bianu-Hodoş, *Bibliogr. rom. veche*, I. p. 302).

[3] Mă gîndesc şi la promiscuitatea descîntecelor, în care elemente de cel mai cras caracter păgîn sau eretic se îmbină cu fragmente de cea mai pură esenţă liturgică.

[4] Cele spuse în adausul din acest „Anuariu", II, 362, nu fac decît să adauge un nou exemplu (nota bogomilică a „Avestiţei") la cele dejà relevate, cu acelaşi titlu de simple analogii, în sensul ipotesei menţionate, spre a-i mări probabilitatea, iar nu spre a o înfăţişà ca un adevăr definitiv stabilit.

Freiburg im Breisgau 1903, unde se dă o minuţioasă şi documentată analisă a legendei (pp. 55 sqq., 62 sqq.). — Pentru „Samca" Γελλώ (p. 260), trebuià citat Perdrizet (*Negotium perambulans in tenebris*, Strasbourg 1922, p. 19), care a dat cel mai nou şi mai complet studiu asupră-i, pe care d. C. l-a avut de la mine şi de la care a luat, fără îndoială, trimiterile la Sathas şi Reitzenstein din notă.[1]

Sînt oameni cari scriu mai mult decît cetesc: d. Giorge Pascu e dintre aceştia.

Dacă ar fi deschis „Hronograful" lui Dionisie Eclesiarhul, ar fi găsit cu prisosinţă ceiace „Ghenealoghia" lui M. Cantacuzino nu-i dăduse (p. 285): „Stupaii" sînt înfăţişaţi acolo (v. *Tesauru de mon. ist.*, II, p. 164), cu toate căpeteniile şi alaiul lor grotesc şi prădalnic de „găinari cu arme chiloame, lănci, giumege şi cu cîte-o puşcă ruginită, şi la altul fără oţele, la altul cîte-un pistol ca un picior de porc la brîu . . ." D. G. P. ar fi constatat, astfel, potrivirea cu descripţia lui Varlaam: „adunătură cu strămurări de boi, cu lănci de pe la oi", etc. (p. 284).[2]

Dacă ar fi răsfoit „Revista Istorică", an. IV (1918), p. 156 sqq., — îl putea îndruma spre ea şi o notiţă etimologică din DR., III, 737, despre *stupai!*[3] —, d.-sa ar fi putut vedea că, în catalogul descriptiv al manuscriptelor din biblioteca Episcopului de Buzău Dionisie, pe un manuscris al „Erotocritului", se află un fragment istoric în versuri, intitulat, ca şi opera lui D. Varlaam: „Istoria Ţării-Romîneşti de la leatu 1769", şi în care se pot ceti stihurile acestea (p. 158):

> Iar la Noemvrie'n şapte,
> Sara, Vineri, într'o noapte,
> Auzim un ţipet mare
> Un zgomot şi o strigare,
> Un huiet şi-un chiloman
> De stupai şi de aman.

[1] Mici inadvertenţe stilistice nu lipsesc în această îngrijită lucrare. Se zice: „a *urmà* o redacţiune", nu: „a o *urmări*" (p. 261, n.), şi nu: „a se şterge *pe* o năframă" (p. 245), ci: *de* sau *cu* ea.

[2] Studiul despre D. Varlaam a apărut în „Conv. Lit", din April. Ulterior, în n-l pe Octombre, D. G. P. se ocupă, într'un studiu asemănător, de Dionisie Eclisiarhul,— ceiace înseamnă că, în acest interval, l-a cetit. „Mieux vaut tard que jamais". Dar paralelismul relevat de noi tot nu l-a observat! Chestie de „tempo" în lectură . . . — N-l din Nov. al aceleiaşi rev. aduce rectificarea d-lui Filitti: Dumitrache nu e „Varlaam", ci *Zaraful*.

[3] Cf. Dionisie, *l. c.*, p. 182: „Muscalii strigă: *Stupai na-pred po-magai nam Bog*, adecă: înainte să mergem, ajutîndu-ne Dumnezeu!" — De adăugit sinon. *maşir*, în expr. pop.: „*Maşir* de la oala cu ştir!" (Zanne, *Prov. Rom.*, IV., 19)=*marschiere!* — De asemene, pentru timbrul, dacă nu pentru însuşi sensul său analog, turcizmul *ghel* („haide!") din cîntecele populare: „*Ghe ghe gheal*" şi ioldaşim, Bacana sini (- bak'anasînî) sictim, (bal. „Ilinca Călina", în „Rev. cr.-lit.", III, 25) = Haide, haideţi (şi) tovarăşi, Cată (uite) . . . (Versul ultim, cu clasica înjurătură trivială în traducere romînească, se întîlneşte întocmai în alte variante). — Pentru *ioldaşim*, „camarazi, tovarăşi" (tipărit greşit: „ioldasim"), cf. şi: „Cin' te-a bătut, *Iordaşim*, — Tarmambilè Cardaşim (- *Kardaš*, frate)" (Zanne, IV, 270 sq.; cf. Rev. Nouă, VII, 442).

I s'ar fi lămurit astfel misterul acelei „particularităţi stilistice", pe care o constată d.-sa la Dumitrachi Varlaam, care, „descriind intrarea stupailor în Bucureşti, se dedă la proză ritmată" de următorul calibru: „Noemvrie 5 zile, fiind cam despre ziuă, ne pomenim cu un ramăt de *stupai* amestecat cu *vai*, şi cu *chiloman* împărtăşit cu *aman* ..." (p. 288).

Acestea, ca istorie literară.

Laturea linguistică a studiului nu e mai puţin criticabilă.

Cînd, în deosebire de toate celelalte grecisme înşirate la p. 288 sqq. împreună cu etyma, numai la *neoterizmos* şi *neoterizmi* nu se dă originalul ngr. νεωτερισμός, ghicim îndată că vina o poartă acel — ω —, care iea locul lui — ο — din νεός, la comparativ (νεώτερος), îngreuind astfel căutarea în dicţionar ... — *Ac* (p. 290) e, în realitate: *catà* (κατὰ).[1]

P. S. — Cetind, ulterior, recensia d-lui Bărbulescu de la Iaşi din n-l pe Iulie—Oct. 1925 al „Arhivei", p. 295 sqq., despre broşura d-lui Cartojan, am plăcerea să constat că reprezentantul „Ştiinţii moderne" în Romînia e de partea mea (*adecă* a lui Salaville, pe care-l citează fără a-l fi cetit). Dacă, însă, lucrarea d-lui Cartojan nu are, cum spune d. B., altă valoare decît aceia, că „arată barem existenţa legendei în vechile noastre texte" şi dacă, precum am dovedit, această „existenţă" fusese semnalată (nu după Salaville) de mine, bilanţul contribuţiei d-lui Cartojan se reduce, după chiar d. Bărbulescu, la foarte puţin. — In ce priveşte cele trei „erori" ce binevoieşte a-mi atribui d. Bărbulescu (p. 296), — eu credeam că-s mai multe! — răspund: 1°. Nu e adevărat că aş fi considerat forma *avgar* ca dezvoltată pe teren romînesc; ceiace am explicat ca fenomen romînesc e dubletul secundar *advar* din *avgar* (**agvar*), ca *tidvă* din *tigvă* (Că m. şi ngr. Ἄβγαρος se ceteşte *Avgaros*, nu „*Abgaros*", ştiu şi copiii de şcoală!). — 2°. Nu „m'am luat" după nimene, cînd am admis data 1641, ci am avut în vedere faptul că, la 1651, Sultanul Ibrahim, pomenit ca Suzeran în timpul tipăririi, erà mort de 3 ani şi că registrul de la Propaganda dă aceiaşi dată: ce argumente aduce „Rusul Konst. Kuzminski" împotriva acestor consideraţii *de fapt?* Aceasta trebuia să ne spuie d. Bărbulescu, în loc să diserteze despre „Tabla de la Lugoj"! De altfel, d-sa nu bagă de seamă că cel ce propusese data de 1651, în loc de 1601 din text, erà tocmai Leskien, după care „m'am luat"... — 3°. Textul slav din „Anuar" e reprodus după Leskien confruntat cu *facsimilul* din Salaville, pe care d. Bărbulescu nu l-a văzut: cum îl poate judecà? Iar, în ce priveşte exactitatea *tipografică* a reproducerii unui text vechiu-slav cu cirilice, la Cluj, putem asigurà pe slavistul de la Iaşi, că ea e cevà mai anevoioasă decît la Chişinău (unde totuşi „transcrierea cu chirilice" din cartea d-lui Negrescu s'a făcut — spune însuşi recensentul „Arhivei" — „cu numeroase greşeli de tipar") şi, în orice caz, cevà mai anevoioasă ca tipărirea cu litere latine la Iaşi, unde *Cartojan* poate devenì, în chiar rândul ce urmează după cele trei capete de acuzaţie ale d-lui Bărbulescu: „Cortojan"!

---

[1] Şi „lisindirii" din Cantacuzino (p. 285) e un grecism: alterare din *disenterie* (δυσεντερία).

Incòlo, n'avem nimic de zis: fiecare, cu capul său! Şi cu „Ştiinţa" sa, a cărei cantitate şi calitate sînt, adesea, invers-proporţionale cu mărimea iniţialei . . .

V. BOGREA.

Dr. Giorge Pascu, **Viaţa şi operele lui D. Cantemir**, Bucureşti 1924, 100 pp.

Stefan Ciobanu, **Dimitrie Cantemir în Rusia**, Bucureşti 1925, 168 pp.

La 1907, într'un articol din „Floarea Darurilor", d. Iorga, împărtăşind cititorilor bucuria unor „Veşti nouă despre Cantemir", venite una după alta, numià acea săptămână de neaşteptate descoperiri: „săptămâna lui Cantemir".

După aproape două decenii, la împlinirea bicentenariului eruditului Porfirogenet, putem vorbì de: anul, ba de anii lui Cantemir.

Publicaţiile despre el se înmulţesc: strălucitul portret al lui Cantemir în cadrul culturii universale a timpului său,[1] de N. Iorga, în „Cultura" din Cluj, I (1924); însufleţita lui pomenire la Academie, de I. Nistor; minuţioasa cercetare a personalităţii şi activităţii lui literare, de I. Minea, în „Viaţa Românească", XVI (1924); meticuloasele investigaţiuni genealogice despre neamul Cantemireştilor, de Sever Zotta, în „Revista Arhivelor", I (1924), şi atâtea altele[2], precedă sau urmează cele două lucrări pe care le avem subt ochi.

Bio-bibliografia cantemirească a d-lui Pascu, din care un extras a ajuns dejà la cunoştinţa Europei prin traducerea italiană a d-lui Tagliavini, publicată în „Studi sulla Romania" (Napoli 1923), consemnează, sumar şi critic, datele cunoscute până acum.

De regretat sînt numai unele explicări de cuvinte, patent greşite, deşi lesne de evitat. A spune că ***hloricar*** e o combinaţie de ***hronicar*** cu ***clor***, explicabilă prin cloroformisarea cititorilor „cu minciuni" (p. 68), când erà aşà de uşor să recunoşti în el pe ***holercar***, ***holircar (gorilcar)***, de la ***holercă***, ***horilcă***, „rachiu, băutură de proastă calitate" (v. Cihac), e tot atît de bizar, ca şi a identificà pe ***măzac*** cu ***mozac*** 'tăcut, închis, mocnit', trimiţînd pe cititori la Pascu, Sufixele Româneşti, 217 (*ibid.*), în loc să mergi singur la Tiktin, *s. v.*, spre a te convinge că e vorba de polon. ***mazacz***, „Schmierer, Sudler": cărturarul aruncă scribilor, cu cari polemizează, epitetul de „mîzgilitori-de-hîrtie" sau „ponegritori".[3]

Basmul „bulgăresc" relativ la originea Românilor din „lotri" romani se găseşte, într'o formă aproape identică cu aceia relevată de d. Bărbulescu,

---

[1] Despre *Cantemir ca geograf* va apăreà, în vol. II al „Lucrărilor Inst. de Geogr. în Cluj" un studiu de G. Vâlsan, a cărui comunicare la Academie despre „Harta Moldovei de D. Cantemir" e subt presă.

[2] O menţiune specială se cuvine conferinţii d-lui Ioan Sandu, directorul Liceului din Alba-Iulia (v. *Anuarul* acelui Liceu, pe anul şcolar 1923—4).

[3] Uşor alterat, cuvîntul se aude şi azi în popor: *mazoc*, „porc; căruia îi place murdăria" (rev. Şezătoarea, XXXII [1924], p. 137).

şi la Adolf Strausz, *Die Bulgaren*, Leipzig 1898, p. 56 sqq. (după Daskalov); cf. şi p. 55 sq.

Comparaţia: „mai goală decât *pilugul piuliţii*" (*ibid.*) suggerează o etimologie pentru rom. *boştur(ă)*: ung. *böstörö*, înseamnă, tocmai, „pilugul piuliţii", „Mörserstössel" (Ballagi), iar dificultăţile semantice şi formale nu ni se par de neînvins, odată ce există atâtea variante ale cuvântului (*boştiură, boştioră, hoştoră, boşteră, boştiră*), iar înţelesurile de „nu" (gol) şi „creux" (găunos, deşert, sec) se confundă adesea, în graiul obişnuit, în unul şi acelaş termin, *gol*; cf. „a mânca *goi — seci* = răbdări prăjite" din Rev. cr.-lit., III, 155 şi „a lăsà pe cineva *gol boştioră!*", citat chiar in Dicţ. Ac., *s. v.*, unde se compară, pentru origine, turc. *boš*, „gol, găunos" (Seriban, Arhiva, 1923, p. 32' se gândià chiar la o variantă din *peşteră*), relatându-se şi etimologia lui Tiktin (turc. *boš dyr*, „este gol, sec"), iar pe altă parte: *tuns-pilug* şi simplu *pilug*, „fără păr, mofluz", din aceiaşi rev. (III, 164).

Totul e nou, bazat pe cercetări personale de izvoare ruseşti, în memoriul d-lui Ciobanu, care urmăreşte „viaţa lui Cantemir în Rusia" (pp. 2—27), cu „activitatea sa ştiinţifică şi literară pe teritoriul rus" (pp. 27—46), până la „moartea lui" (pp. 47—51), cum şi soarta „copiilor lui D. Cantemir" (pp. 51—75). O intinsă bibliografie, în cea mai mare parte rusească, încheie expunerea, urmată de numeroase anexe, cele mai multe inedite (pp. 81—164).

Nu zicem că d. Ciobanu a explorat *tot* materialul rusesc relativ la Cantemir, nici că felul d.-sale de a înfăţişà figura domnescului pribeag e cel mai autentic: datele se pot, de sigur, interpretà şi altfel şi, mai ales, se vor puteà spori. Va rămâne, însă, meritul permanent şi incontestabil al cercetătorului basarabean, că a explorat cel dintâiu, pentru Cantemir, ca şi pentru Dosofteiu, bogata informaţie documentară şi literară rusească.

Atragem atenţia autorului asupra unor mici incongruenţe. La p. 50 ni se spune că D. Cantemir „nu reuşeşte să înveţe măcar limba rusă", pentru ca, la p. 51, să ni se spuie că „el vorbià limba apusană, arabă, greacă, latină, italiană, *rusă* şi moldovenească". La aceaşi pagină, apoi, se mai afirmă că „Academia din Berlin, în anul 1723 (?), l-a onorat cu titlul de membru al său", pentru ca mai târziu, la p. 65, să se vorbească de „D. Cantemir care devine membru al Academiei din Berlin la anul 1714".

Alte neînsemnate inadvertenţe am observat, d. ex., la p. 59, unde *Aethiopica* e scris: „Ephiopica" şi *Lettere volgari*: „L. vulgari".

„Fidelibus sincerisque *servitis* aeterne manebo", din scrisoarea lui Cantemir către Petru-cel-Mare (p. 82), trebuie cetit: *servitiis* sau, mai bine, *servis vestris*.

Deosebit de impresionantă prin duioşia şi pitorescul ei arhaic e suplica lui Ion Neculce (p. 137 sq.), care „ţiplicuieşte" pe cancelarul Golovchin, să „scoată răspuns" de la „monarhul slavnic" şi „Sudarul (judecătorul) creaşcinesc", spre a se da pământ pe Nipru ori din sus de Chiev pribegilor năpăstuiţi, cărora Turcii le „busurmânesc" copii şi li se risipesc fraţii ca „podani" (supuşi) pe la Leşi . . . (Notăm în special fragmentul obscur: „ce ne rugăm prea sfântului Sudar, cu toţii să facă milă cu noi, de *neste* [=ne este, ni e] ceas acum, cu alt *posob* [- aliat, alianţă: vsl.

posob, 'alius alium sequentes', ***posobnic*** 'συμμαχια, 'societas', ***posobiti*** 'πολεμειν, pugnare': Miklosich] să facă ***voină*** [războiul cu Turcii, sau ***să pomenească*** [=să-şi facă pomană] Mărirea Sa să ne rădice Hotinul din spate şi să ne lasă în obiceile cele vechi.").

V. BOGREA.

Gh. Ghibănescu, **Dorohoiul — Studii şi documente** (=Surete şi izvoade, vol. XII), Iaşi 1924, pp. XXXVI+130.

Neobositul cercetator da, la început, o schiţa istorică despre oraşul Dorohoiu, al carui nume il scoate din sl. *droga*, „drum" *(dorogoj)*, ceiace concordă cu trecerea pe acolo a marelui drum de negoţ cu Polonia (pp. I—II)[1]. Se relevă în special comerţul de cai cu Polonia şi Podolia, iar, în legatură cu el, numele de sat *Cobîla*, „iapa" (p. II sqq.). Inţelesul poreclei de *Şăul* sau *Nevolnicul* a lui Mihail Dorohoianul de la 1407 e: „stîngaciul"(p. VII). Nume proprii interesante: *Oliuşca* (= Iulia, Iulişca), *Vasilisa* (cf. Sf.-Vasilisa), *Petriman* (p. VIII), *Crasneş* (cf. *Frumosul*, *Muşat)*, *Boldun* (cf. *Boldor*), *Hrană* (p. XII), *Ramadi* (XV), *Fărceni* (p. XIX: de la un *Farca* „Coada?"), *Ciomîrtan* (XXIII), *Prelipca* („Teişor, Teiuş": XXIV), *Alistarh Hrisoscoleu* (XXVII, cf. p. 24: *Alestarhu* H.), *Gheometiul (sic) Karl Ozvat* (p. 8)=geometrul K Oswald (cf. p. 56), *Demachi* (de unde *Dimăcheni*, *Dămăcheni*, numele satului numit înnainte: *Căcăceni* p. 14), *Cavtăş: Luna* (n. de fem., 16), *Harmanîha* (19), *Onutul-de-sus* (20 cf. *Onotă: Ion)*, *Hîndăgiasă* (p. 71: *Handoceasă;* în indice: *Hădîngeasa*, deci: soţia unui *Hadîmbu*, pl. *Hadîmbi*, *Hadînghi)*, „Gheorghie Ciurar, ci-i zic şi *Coroer*" (de la *Coroiu*, cf. *Ulieru*, *Şoimaru*, sau *curier:* e vorba de un Ţigan, p. 76), Ovanez şi Hogea Bogoz *Abiczade* (Ioan şi Hogea-Paul, fiii lui Abic, Armeni, p. 89; cf. p. 92: *Apicoglu*, idem!) Toader Tiron, Sava Solonariu (p. 96), Onofrei Livarariu, Pavel Dînşăs [din şes], Odriţchi, Ţonea Silitrariul (97) *Chepşa* ot Dorohoi (97), Chirica Gracul (103), Belibou (104), *Scobihorn* (105, i. e. scobeşte horn, ca *Scobioală)*, Domuşăni (166), Levărda (107), „târgului *Foleşti* sau *Kelearsă* [Pielearsa] din ţinutul Iaşi" (p. XXXI).—Expresii tehnice, în special juridice[2], demne de reţinut: *dresă* (=adresă, act?), „bucata de loc *asuprită* cu nişte stâlpi de piatră" (i. e. puşi de-asupra ei), „în piscu în mezu la mijlocul pământurilor" (p. 1), „ostrapisoc" (= Ostrapisoc, i. e. „oxygramma, tachygraphia"?) (p. 2), podpisca (p. 5; cf. şi *peripiscă*), fondos (ngr. φόντος=it. *fondo:* „fondosul proţesului"*)*, *figodichia* (ngr. φυγοδικία, „nepresentare la judecată, contumacie"), „hodul ce s'au urmat" (ngr.

[1] E interesant de relevat că derivatul popular pentru „Dorohoian", „locuitor din Dorohoiu" este: *Dorohoncean*, în strânsă legătură cu forma arhaică a numelui: *Dorogună* (v. Iorga, *Istoria poporului românesc*, trad. d-nei Otilia Teodoru-Ionescu, I, p. 234); cf. şi *Romăşcan (Roman*, *Romaşco*, *Romăşcel*: Ghibănescu, *Sur. şi izv.*, II [1], 92), *Buzoian* (*Buzău: Buzov*).

[2] Pentru „cap de acuzaţie" se zicea: „cap de pricină" (act judecătoresc din 1742, în rev. „Ioan Neculce", III, 135).

ὁδός, ἡ, „drum, cale; metodă; procedură“, p. 9), *prinţipium* (pp. 19, 30; cf. p. 56: *prinţipiile*), „în praveţul movilei Sascăi“ (p. 13), „răsărite“ (= inventate, plăzmuite, falsificate, despre „scrisorile“ unei moşii, p. 15), „*ţitarisit* mai sus“ (= sus citat,) „la starea locului, unde faţă să fie“ (p. 23) = ancheta sau descindere *an Ort und Stelle*, „temeiuri *afilonice*“, i. e. dovezi *incontestabile*, ngr. ἀφιλόνεικος, „care nu caută ceartă“ (cf. pp. 28, 31, 35), *resiproc (sic)* (p. 24), *redactivul (sic)* şi *redactorul* unei hotarnice, *haractima* scrisului (ngr. χαράκτημα, „caracterul“, p. 25): pasagiul acesta, împreună cu cel de la p. 30 în special, e de un deosebit interes, fiindcă cuprinde un act de expertisă grafică şi... filologică pentru stabilirea neautenticităţii unui document, în anul 1838.

După ce ironisează „struncinatele sofisme“ ale „dumisale Postelnicului Manolache Drăghici“, care argumentase că, fiind vorba de o danie domnească, şi stânjenul a trebuit să fie domnesc, „ca cum ar fi vroit a zice că moşia *Mihăişanii* din însuşi numirea ei trebuie să rămâie încă“ şi că „în *Popeni* nu pot fi alte tagme decât *popi*, nici în *Broscăuţi* alte fiinţe decât *broaşte*“ (p. 27), expertul constată câte o „ziceri“ (*sic*) care „de Moldoveni nu poate fi“, stabileşte câte „un Silikizmos *(sic)* în idiotizmul limbii“ (ngr. σολοικισμός, „solecism“) şi, din mulţimea felurilor de „cernele“ (mai sus, p. 26. vorbise şi de „schimbată *calità*[1] a hârtiei“), deduce că „redactorul acestor două hîrtii au fost *monoton*, şi înzadar s'au trudit a tăinui meşteşugirea eu prefacerea unora din slove“ (p. 30)[2]. — Dar să reluăm şirul notandelor: „*răspântina* ce să vede prin *jidovini* adânci...“ (p. 28, i. e. hogaşe, rîpi; cf. p. 35: „pe la *Jidovini*“ şi „*jidovina* a drumului pogorîtor cătră vad“, apoi p. 48: „*jidovinele* drumului vechiu“ şi „*jidovina* drumului de la Vadul Sasca“), „închizlănceşte“ *(sic*, p. 31, i. e. chezăşluieşte, garantează), *ţesaţie* (p. 34 = *cessatio*, i. e. cesiune), „în gios cum merge *prevalul* apei“ şi „ţărmura Jijiei“ (p. 36), *filonică* (φιλόνεικος, cf. *afilonic*, sus-citat), *vasis* (βάσις, p. 52), *pristavlenia* şi *predstavlenie* (p. 55, unde şi: *suptiscălitul*), „comprometaţie deschisă“ (p. 56, i. e. compromitere publică), „simpărtaşilor“ (p. 59, i. e. copărtaşi), „dejmă de a zece şi din *pâne mare*, adică numai din grâu“ (p. 63), „ğube cu flori de fir în *şetrangi*“ (p. 67) = t.-p. *chathrendji* „sorte d'étoffe“ (Kieffer-Bianchi, II, 36), scaltuşcă (= *scatulcă*, „cutie, lădiţă“, p. 67), „vameşii *carvasararii* gospod“ (p. 73, cf. *cărvăsărie*), „*răsură* zlotaşilor“, „emiclic levinţi“ (101) „*poponeţe* la luminaţie (111).

Un amănunţit şi conştiincios indice general, cuprinzând nume, cuvinte şi lucruri, înlesneşte utilisarea volumului.

V. BOGREA.

---

[1] Şi la p. 56 (= it. *qualità*, prin ngr.), — simetric cu (*a*)*rarità*, relevat în Dacoromania, II, 787.

[2] Un foarte instructiv pendant, avem în litigiul resultat din interpretarea toponimicului *Răcămuş* ca „Muşata“, „apa Muşatei“ (Ghibănescu, *Surete şi izv.*, V, p. 214).

Buletinul Comisiei istorice a României, vol. IV, cu un facsimile al lui Ioan Neculce, Bucureşti 1925, pp. 225.

Apărut prin îngrijirea d-lui N. Iorga, preşedintele Comisiei, volumul aduce importante contribuţii de documente, relative la Neculce (de d. Iulian Marinescu, care a pregătit o ediţia a cronicii acestuia), la ţinuturile prahovene (de d. Iuliu Teodorescu), vasluiene (d. Marinescu), tutovene şi tecucene. Acestea din urmă vin de la d. N. Iorga însuşi, care adauge şi câtevà izvoade de cheltuieli şi alte însemnări cu caracter economic din anii 1791—1820.

Pe lângă atâtea amănunte ce vor contribui la biografia bătrânului cronicar moldovean şi atâtea alusii la evenimente istorice (cf. d. ex. pp. 49 şi 184, no. 3), documentele înfăţişează o mare bogăţie de nume şi arhaisme, interesante de cercetat. Nu e aici locul a le relevà în detaliu, dar peste unele din ele, interesând uneori însăşi economia documentului, nu putem trece.

Cheraţa, ruda lui Vasile Lupul, apare aici supt formele: *Chieriaţa* (p. 17), *Chiraţa* (18), ba chiar: *Creaţa* (p. 16), o „românizare" prin etimologia populară, care e şi la baza interpretării d-lui Ghibănescu, (v. aici, p. 513).— „*Nive* de ţarină" (p. 24 sq.), suspectat de d. Marinescu, e un slavism ce se întâlneşte şi aiurea, în doc. noastre (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ştefan cel Mare*, II, 599, cu trimitere la pol. *niwy*=iugera). — „Ortii" (p. 30) e = hârtie, ca puţin mai jos. — *Ghergheleu* (p. 137) e un apelativ, însemnând: „păşune".— „Bolibiv, Stolnic" (p. 163), trebuie cetit, cred: Bole, biv Stolnic. — De notat, expresia: „a se *ojivoì* de veaci" (pp. 168, 170)=a trăi, dăinui şi „om *spudeos*" (p. 63)=σπουδαῖος, „studios, învăţat". — „Râm" (p. 171)=rămân. — Pentru *Chisileul* (p. 65, aiurea: *Chisălău*), cf. *Kisseleff*. — Semnalăm patronimicele: *Donoaia* şi *Luculiasa* (99), *Văsigan*, *Potea*, *Haret* (165), *Golemu*, *Gherpat*, *Vencoleu* (167), „*Canber*, ficiorul lui *Glod*" (p. 168), „*Lupul*, ficiorul lui *Căşun*" (p. 169), *Bliablia* (p. 172; probabil: *Blebea*), *Bădasie* (175), *Boşăncă* (180, cf. *Bojinca*), *Păladie Golăe* (195), *Apostol Delighiorghe* (204), *Tarfelií* (p. 222), etc., etc.

V. BOGREA.

G. T. Bulat, **Contribuţiuni documentare la istoria Olteniei [în] sec. XVI, XVII şi XVIII**, Râmnicul-Vâlcii 1925, 143 pp., 50 L.

Sunt documente, în mare parte din arhive mănăstireşti, îngrijit editate, cu un indice onomastic (în care s'au strecurat însă şi unele greşeli neîndreptate la erată, d. e.: „Cheran", în loc de: *Cheian*, de la *Cheia*, p. 128), şi un interesant indice real. Referenţa pentru „aram" e însă inexactă; „rosfelui" apare în text, p. 105, ca *rostfeluì*, poate din *rostov*, „hrisov", pentru care v. acest „Anuar", I, 319, n. 3; *lazurul* = loc mlăştinos, p. 83, cred că e: *iazerul*, *iezerul*, (+ laz?), ca şi „lac *lăzărel*" din Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, 355, iar *odriu*, p 68, mai degrabă, nume propriu. Notăm în special: *chilom*, în mărturia de hotărnicie: „am văzut pă părintele Ştefan, cînd au dat cu *chilomul* [barda, paloşul, secu-

rea] în gorun“, p. 24; *bătășii* de măcelari, p. 99: *codru de loc*, p. 97; *bani de vatră*, *paht de bani* = *pact* s. *pac*, *pachet* [?], *slot* [zlot] *românesc*, etc. — *Calîp*, p. 107, e actualul *calup*, și cu acest înțeles, iar *boșcealic*=*bohcealic*, *boccealâc*; *maldeh* (biniș —)=*maltez*, ca *tatarcă*, p. 117? — Despre alte elemente lexice, ne reservăm a vorbi în alt loc.

V. BOGREA.

Dr. Andrei Veress, **Campania creștinilor în contra lui Sinan Pașa din 1595**, București 1925; pp. 84.

— **Cântece istorice vechi unguerești despre Români**, același loc și an; 40 pp.

In prima lucrare — ambele au apărut în Analele Academiei Române — autorul își propune „a întregi ori colorà mai bine icoana frumoasă a lui Mihaiu-Vodă Viteazul“, zugrăvită de înnaintași, cu tot soiul de amănunte inedite, culese din unele relațiuni italiene, pe care le și publică, subt formă de anexe, la sfârșitul memoriului: scrisori de la Simion Genga, secretarul lui Báthory, Piccolomini, Pigafetta, etc. — Nota 4 de la p. 22, în care se pomenesc „Mușții și Cetatea lui *Negru-Vodă*“ e însă vădit rău „relevată după Istvánfi“, în partea-i de la sfârșit; trebuie cetit: „Michael... uxore et filio Petrascone ad Cibinium, Transsilvaniae urbem, missis (nu: missus), cum Quiralio (Király) et exercitu ad Alpes, quattuor millium passuum intervallo dissitas, quae a vetusta arce ibi constructa, sed iam a Turcis diruta, ‘Negreuodae’ appellantur, sese receperat“. — „Forbany“ (p. 26, n. 2) e *forbanni*, „izgonit, exilat“.

„La sat la *Pietre*“ din cronica Buzeștilor (p. 33, n. 2), unit cu Gura-*Camenei*, demonstră (contrariu de ceia ce credeam în Dacoromania II, 655), că, de fapt, *Piua-Petrei* e: „Piua-*Pietrei*“ (alias *Cetatea-de-Floci*: presența unei „piue“ cadrează perfect cu negoțul de lână, „floace, floci“, de odinioară, iar o localitate *Floci* există și în Buzău; cf., de altfel, studiul lui Al. T. Dumitrescu, din *Rev. Tocilescu*, XI [1910], p. 409 sqq.). Ea e aceà „villa detta *Pietra*“ din scrisoarea lui Genga, în care se dusese Mihaiu, la vestea năvălirii lui „Tatar Ham“ (cf. *Han-Tatar*).—Curios e numele de „Cervinavode“, deci „Apa-Roșie“, ce o dă, Cenga *Cernavodei* („Apa-Neagră“) actuale (p. 34). —„Borghorest“ pentru Bucarest (p. 53, n. 1) implică și o intenție etimologică: apropierea de borg(h)o, „Burg“. — *Hotar* (p. 57) nu are semificație pe care i-o atribuie autorul: el designează *hotarul*, cu același drept cu căre-l designează acum *Predealul* (un sinonim slav); iar grafia ungurească a numelui din relația brașoveană a lui Pigafetta n'are nimic surprinzător, de oarece, mai departe. el vorbește de *Cetatea-Albă* ca de „Nesterfeiervar“ (p. 61), pe lângă *Țegenie* și *Killie* (*ibid.*). — „Hieremia vaivoda de *Valachia*“ (*ibid.*) în loc de: *Moldavia*, ar puteà să nu fie un reflex al obiceiului polon, de care pomenește d. Veress în notă, ci o simplă inadvertență, odată ce, puțin mai încolo (p. 64), autorul însuși îi zice: „il voivoda Hieremia din Moldavia“.

Latineasca humanistului Pigafetta trebuià corectată pe une-locuri:

verendum (nu „verrendum“), p. 42, penuria *pecuniae*, p. 73, etc., şi— poate — şi româneasca autorului, care vorbeşte, d. ex., de „capătul şi coada relaţiunilor“ (p. 51, n. 1), înţelegând prin aceasta: începutul, (capul, en-tête) şi sfârşitul rapoartelor diplomatice.

Al doilea memoriu se ocupă — după o scurtă întroducere asupra epicei lăutăreşti — de reflexele istoriei noastre în vechile cântece istorice maghiare. Se relevă, astfel, în cel mai vechiu din ele (al lui Andreiu Farkas, din 1538), pomenirea lui „*Iancula*-Vodă“, Corvinul (p. 3), a lui „Dragul-Vodă“ (Dracul, Ţepeş), apoi, la Nagybánkai, care-şi scrisese poema despre „Ioan Huniadi-Vodă Viteazul“ (1560) şi pe baza cronicei ungureşti a lui Heltai (p. 7 sq.). Autorul relevă în special (p. 9 sqq.) cântecul istoric, compus de acesta, asupra idilei regelui Sigismund cu fata de boier de lângă Deva, care devine astfel mama lui Iancul-Vodă: inelul de recunoaştere, corbul care-l fură (Corvin!) şi celelalte peripeţii amintesc un întreg ciclu de balade populare — şi e de crezut că mai degrabă Heltai va fi plecat de la ele, decât invers. In istoriografia noastră, această tradiţie era cunoscută, deşi fragmentar, prin Şincai (p. 13, n. 1). Tot despre Iancul-Vodă şi Dracul-Vodă e vorba şi într'un alt poem, tipărit tot de Heltai, al lui Ambrosiu de Görcsön din Sălagiu (p. 14 sqq.).

Dar cea mai interesantă piesă, semnalată de d. Veress, ni se pare cântecul despre Vasile Lupul-Vodă, tipărit la Löcse în 1655, de preotul din Mezöcsávás, Ioan B. Köröspataki (p. 24, cu titlul în facsimile). E vorba de pedepsirea, de Dumnazeu, prin Mateiu-Vodă şi Rákóczi, a „îngâmfării“ Domnului moldovean, „al cărui nume chiar nu e cinstit, ci plin de mişelie, ca şi el“ (alusie la adoptarea supranumelui imperial de „Vasilie“). Din acest izvor pare a se fi inspirat, pentru a compune cântecul său despre „prăpădenia“ lui Lupul-Vodă şi biruinţa aliaţilor, acel „anahoret“, în care s'a propus a se vedea vestitul franciscan Ioan Kájoni, „Valah“ din împrejurimile Clujului: de la el avem, sigur, şi un „Cântec despre Doamna lui Vasile-Lupul“ (se dă, p. 31, după „Codicele“ lui, melodia).

Alte cântece istorice, de interes pentru noi, se cuprind în descripţia din 1662 a lui Cristof Pasko, om de casă al lui G. Rákóczi II, din partea căruia avuse misiuni şi la Domnii români (p. 34 sqq.).

Nu putem fi decât recunoscători d-lui Veress pentru zelul şi erudiţia ce pune în serviciul cunoaşterii trecutului nostru.

V. BOGREA,

Ferdinand Chalandon. **Histoire de la première Croisade jusqu'à l'élection de Godefroi de Bouillon, Paris 1925, pp. 380.**

Văduva regretatului bizantinist tipăreşte această operă postumă, care, în intenţia autorului, erà numai începutul unei „Histoire générale des Croisades“.

Cetitorul monografiei despre Alexios Comnenul va găsi în această carte aceiaşi bogată documentare şi aceiaşi presintare personală a rezul-

tatelor. dar va mai găsi, cu tristeţe, unele omisiuni şi negligenţe tipografice („jusqu'au sommet ou Pierre", p. 64, în loc de: jusqu'au moment où Pierre . . .), pe care ochiul celui dispărut le-ar fi descoperit şi inima lui nu le-ar fi răbdat.

Dar noi nu încercăm aici o dare de seamă asupra lucrării, ci voim numai să relevăm un punct din ea, care priveşte o interesantă controversă istoriografică.

Se cunoaşte teoria, după care Saşii s'ar fi stabilit în Ardeal, chemaţi de regele Géza, în secolul al XII-lea, spre a populà acel „desertum" de care e vorba în privilegiul regelui Andreiu al II-lea: oameni cu conştiinţă naţională şi civilizaţie superioară, aceşti imigranţi orăşeni, unii chiar nobili, ar fi întemeiat în această Transilvanie barbară a Pecenegilor şi Cumanilor, de curând ajunsă în stăpânirea Ungariei, o colonie de felul celor întemeiate de Francezi, Englezi, Olandezi în decursul istoriei moderne, iar cavalerii teutoni, chemaţi de regele Andreiu peste un secol, ar fi venit numai ca să desăvârşească, în „Burzenland" şi peste Munţi, opera săvârşită de congenerii lor germani.

Acestei teorii, care substituie realităţilor istorice logica, d. N. Iorga opune cu tărie (*Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Bucarest 1915, I, p 52 sqq.). următoarele: „Desertum" (cf. şi Ἑλουετίων ἔρημος) nu înseamnă decât un teritoriu cu populaţie foarte puţină. Pe de altă parte, încă de la sfârşitul sec. al XI-lea, se constata în Occident un supraplus de populaţie, care, în condiţiile primitive ale vieţii agricole de atunci, erà imposibil să trăiască în vechile hotare: el a trebuit, fatal, să se reverse spre Răsărit — şi, cu toate celelalte raţiuni, de ordin psihologic, politic sau religios, fără această constatare, fenomenul însuşi al Cruciatelor ar fi inexplicabil. Mişcarea, odată începută. a trebuit să continue: pelerinagiul pregăti Cruciata, iar Cruciata însaşi pregăti emigraţia urbană a Italienilor şi cea rurală a populaţiilor germanice. Ca un val din această revărsare, care n'a fost un fenomen violent, ci un proces lent, — ceiace explică lipsa de informaţii scrise asupră-i, — trebuie înţeleasă şi imigraţia Saşilor. In grupe mici, adesea fără nici-o invitaţie specială a regelui, „imigraţii germani se desfăcuză mai cu seamă din părţile Rinului, de la Rinul de jos, şi de aceia privilegiul pontifical din anul 1151 numeşte pe Saşi, după termenul întrebuinţat de Geyza colonizatorul, „Flandrenses", în românească populară: *Flandri*".

La aceiaşi conclusie ajungeà, prin cercetări minuţioase asupra limbii Saşilor, d. prof. dr. Gustav Kisch (v. *Vergl. Wörterb. d. Nösner-Siebenbürg. u. Moselfränkisch-Luxemburg. Mundart . . . zur Orientierung über die Urheimat der Siebenbürger Deutschen*, Sibiu 1905).

Cartea învăţatului frances aduce, credem, şi ea, o confirmare a acestui mod de a vedea.

Vorbind de întâia Cruciată, pornită subt comanda lui Godefroi de Bouillon, duce de Lorena-Inferioară, şi de tratativele lui cu regele Kolomán, autorul scrie, în adevăr (p. 113): „Dans la troupe de Godefroi se trouvait un chavalier, Geoffroi d'Esch, qui avait déjà été envoyé en ambassade auprès de Coloman (duc depuis 1095); Geoffroi, accompagné de 12 cheva-

liers, parmi lesquels Baudouin de Stavelot, se rendit auprès de Coloman, qui reçut bien cette ambassade, la garda huit jours auprès de lui, et la renvoya avec des envoyés de lui, chargés de proposer au duc une entrevue à Œdenburg à la frontière hongroise, sur le lac Neusiedl".

Cu Geoffroi d'*Esch* se mai aflau împreună, în Statul-major al ducelui de *Lorena-Inferioară*, şi alţi nobili din aceiaşi provincie: fratele său, Geoffroi, şi Dudon de *Conz* (p. 112). Despre rolul lui Robert de *Flandra* în cruciată, v. N. Iorga, *Histoire des Croisades* (Paris 1924), p. 52, şi tot acolo, p. 113, despre Filip de *Flandra*, căruia i se oferià, la 1177, coroana Ierusalimului.

„Coincidenţa" e, în adevăr, simptomatică.

V. BOGREA.

Constantin Kiriţescu, **Istoria răsboiului pentru întregirea României.** Volumul al II-lea. Bucureşti 1924, pag. VIII+668.[1]

A scrie istorie contimporană în mod obiectiv şi documentat, nu este lucru tocmai uşor. Dacă pentru istoria trecutului îndepărtat adeseori lipsa de informaţiuni suficiente formează o piedecă de neînvins în calea celui ce doreşte să înfăţişeze cât mai complect icoana unei epoce, pentru chestiuni contimporane dificultăţile sporesc tocmai prin abundenţa enormului material de informaţiuni cotidiane, din noianul cărora numai o mână dibace şi o cugetare disciplinată, pătrunzătoare izbuteşte a selecţionà tot ceea ce poate să aibă o valoare istorică permanentă. Mai este apoi destul de frecuent şi neajunsul, pe care îl accentuează Plutarh în „Vieaţa lui Pericle" prin constatarea că „istoria faptelor şi vieţilor contimporane strică şi falşifică adevărul, când prin invidie şi ură, când prin dorinţa de a plăcea şi linguşi".

Ţinând seamă de aceste dificultăţi şi neajunsuri, inerente celor mai numeroase scrieri de istorie contimporană, trebue să preţuim cu atât mai mult lucrările pregătite în mod conştiincios, cari tratând despre evenimente contimporane izbutesc a se menţine totuş la înălţimea obiectivităţii şi seninătăţii ştiinţifice.

O astfel de lucrare ne-a dat d. *Constantin Kiriţescu* în cele două volume intitulate *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919.*

Valoarea I-ului volum, apărut la 1922, a fost recunoscută şi consacrată de către însaş „Academia Română", care i-a acordat autorului, în sesiunea generală din 1923, premiul Năsturel. Oricine a cetit cu atenţiune volumul I, erà în drept să aştepte cu cele mai bune nădejdi continuarea lucrării. În adevăr aceste nădejdi nu au fost înşelate. Dimpotrivă.

Volumul II scoate şi mai mult la iveală puterea de muncă constructivă a autorului, tendinţa lui statornică de a orândui în mod sistematic materialul, valorificându-l într'o expunere sobră şi atrăgătoare nu numai prin claritatea şi precisiunea stilului, ci şi prin măsura judecăţii drepte, care de cele mai multe ori răsare din însaş logica evenimentelor sau din

[1] Raport citit în şed. secţiei istorice a Ac. R. la 1 VI 925.

psihologia personalităţilor şi a împrejurărilor analizate în cursul acestei expuneri ample şi circumspecte. Această metodă face autorului cu putinţă de a se constitui el însuş cât mai rar în judecător.

Volumul II începe cu descrierea amănunţită a ocupaţiei germane în România, înfăţişând sistemele de exploatare economică a tuturor resurselor ţării, rolul Evreilor ca mediatori, interpuşi clandestini şi auxiliari ai poliţiei secrete germane, soarta şcoalelor transformate în spitale de exantematici (liceul Sf. Sava) sau de prostituate (liceul Matei Basarab), campania demoralizării prin presă, regimul foametei cu toate supliciile lui tantalice, crimele individuale şi colective, (1448 cazuri) arestările şi uciderile, cu un cuvânt toate suferinţele unei populaţii, care fusese ţinută „din nefericire multă vreme într'un regim de nedreptate şi în lipsa unei maturităţi politice şi sociale". Suferinţele Dobrogii, în special sunt înfăţişate ca „un episod din epoca năvălirilor barbare, rupt din istoria evului mediu spre a fi transportat în plin secol al douăzecilea". Poliţia germană a constatat că populaţia din teritorul ocupat nu erà capabilă de o organizaţie politică de resistenţă, cu atât mai puţin de comploturi". Obiectivitatea îl îndeamnă pe autor să recunoască Germanilor ocupanţi calitatea de „administratori neîntrecuţi", capabili a face poporului educaţie, şi să constate că după plecarea lor multe instalaţii economice folositoare s'au părăduit, neştiind administratorii localnici să profite de lecţiunile bune, primite din partea duşmanului. Făcând bilanţul tuturor încercărilor şi suferinţelor din timpul ocupaţiunii germano—turco—bulgaro—ungare autorul ajunge la concluzia că „printre toate vicisitudinile soartei, sufletul maselor româneşti îşi păstrase neatinsă vigoarea şi curăţia".

Această vigoare a contribuit ca armata înfrângerii din toamna anului 1916 să se poată reface în scurt timp, transfortându-se în armata biruinţei din vara anului următor, când un martor nepărtinitor ca generalul Monkéwitz, şeful statului major al armatei IV-a ruse putea să spună că armata română reînviată era însufleţită de un măreţ elan răsboinic: „ofiţeri şi soldaţi aşteptau cu nerăbdare bătălia, spre a se răzbuna de eşecurile neîntrerupte din 1916 şi spre a libera teritorul cotropit",

Partea privitoare la refacerea armatei se termină cu întâia manifestare a întregirii naţionale complecte: sosirea batalioanelor de voluntari ardeleni şi bucovineni la Iaşi, unde se înfrăţiră cu trupele române şi porniră la luptă eroică. Dintre prisonerii români din Rusia, foşti soldaţi în armata austroungară 8·43% s'au înrolat ca voluntari, pe când Cehii au dat numai 8%, iar Jugo-Slavii 7½%.

Inainte de a proceda la amănuntele campaniei din 1917 autorul dă o impresionată descriere a vieţii din tranşee înfăţişând pe ostaşul român drept „pildă a celei mai neînfrânte resistenţe", capabil a suporta cu seninătate toate privaţiunile înfruntând eroic orice primejdie, fără a se revolta, ca tovarăşul său rus, contra celor din adăpostul cartierelor, pe cari se mulţămia doar a-i atinge cu pleasna ironiei inofensive în formă de cântec:

„Noi suferim amputaţii
Iar *ei* iau la decoraţii..."

Cinstea şi patriotismul soldaţilor simpli a fost în stare să zădărnicească urmările trădării săvârşite de colonelul Sturza, care a cercat mai târziu să fie primit în gărzile ardelene, dar i s'a răspuns că sub steag românesc nu este loc pentru trădători.

Pentru primăvara anului 1917 fusese plănuită ofensiva simultană contra puterilor centrale pe toate fronturile. Izbucnirea revoluţiei ruseşti zădărnicì însă realizarea acestui plan, dela care armata română reorganizată aştepta, cu deplină încredere în forţele sale, victoria hotărîtoare. Situaţia, ce i s'a creat armatei române prin tradarea şi laşitatea, recunoscută oficial, a soldaţilor ruşi, era fără precedent în istoria războaielor. Cu toate acestea Românii au luptat cu glorie atât în ofensiva victorioasă dela Mărăşti, cât şi în defensiva admirabilă dela Mărăşeşti şi Oituz, pe când Ruşii demoralizaţi părăseau frontul, uneori se dedeau chiar la atacuri furişe contra foştilor tovarăşi de luptă. In seara zilei de 6 August 1917, când Ruşii fugeau de pe front, pe podul dela Cosmeşti se întâlniră cu soldaţii români, cari alergând spre front, ca să poată sosi mai repede în linia de foc, îşi făceau cu mitraliera loc printre Ruşii, cari fugeau în disordine. Astfel s'a întâmplat că bătălia, pe care o începură Germanii pe frontul dela Mărăşeşti contra Ruşilor, o sfârşiră luptându-se pe acelaş front contra Românilor. Generalul german von Morgen constată în memoriile sale că „resistenţa Românilor a fost neobişnuit de dârză şi s'a manifestat prin 61 de contraatacuri în cursul celor 14 zile de luptă. Ele au condus mai ales la lupta cu baioneta. Acestea au pricinuit Germanilor pierderi considerabile".

Campania din vara anului 1917, cu durata ei de 50 de zile a oferit numeroase dovezi despre simţul de jertfă şi datorie al armatei române, care luptând în condiţii şi cu mijloace egale, nu era întru nimic mai prejos decât oricare altă armată europeană. Intre conducătorii ei s'au distins în această campanie, în deosebi, generalii Prezan, Averescu, Cristescu şi neînfricatul Grigorescu, acest „tip clasic al soldatului de rasă", care avu curajul a se împotrivi generalului rus Rogoza, când acesta dadu ordin de retragere In victorioasa luptă dela Mărăşeşti Românii pierdură 450 ofiţeri şi 21.000 soldaţi. Germanii au avut aci pierderi cu mult mai mari; nu le-au destăinuit însă, evitând a preciză numărul victimelor. Mareşalul Mackensen faimosul „spărgător de fronturi" îşi încheie cu înfrângerea dela Mărăşeşti cariera militara convingându-se cât de slab proroc a fost la 23 Iulie 1917, când îşi luase rămas bun dela prietenii săi din Bucureşti rostind cuvintele: „la revedere peste două săptămâni la Iaşi!" Generalul rus Monkéwitz care a urmărit din imediată apropiere luptele inverşunate dela Mărăşeşti, constată că în cursul acestor lupte înverşunate „bravura românească a fost minunată". In schimb pentru armata rusească ele au însemnat „cântecul lebedei". Chiar în cursul bătăliei atitudinea unor unităţi a fost cu adevărat criminală. O divizie, aproape complectă, a luat fuga la primul contact cu inamicul...".

Procesul de descompunere al armatei ruseşti a urmat repede mai ales după izbucnirea revoluţiei bolşevice la Petrograd, cu dualitatea Lenin-Trotzki în frunte (7 XI 1917). Ostilităţile fură suspendate pe frontul Siretu-

lui, ca şi pe celelalte fronturi ale armatei ruseşti, generalul Şcerbacev constrâns a încheia armistiţiul dela Focşani, care fù salutat cu bucurie de armatele austro-germane, primit însă cu indignare de armata română, silită a depune arma „nu înfrântă de duşman, ci tradată de aliat". Situaţia devenia din zi în zi mai tragică. Soldaţii ruşi părăseau frontul, ori se predau Germanilor. Alţii, cuibăriţi la Socola, încercară să asasineze pe generalul Şcerbanew, care fù nevoit a cere ajutorul guvernului dela Iaşi. 4 regimente de vânători şi 2 batalioane de voluntari ardeleni au desarmat pe bolşevicii dela Socola şi invagonaţi i-au trecut peste Prut şi peste Nistru. Până la sfârşitul lui Ianuarie 1918 întreagă Moldova fù curăţită de resturile armatei ruseşti.

Vastul imperiu al Romanovilor, clădit cu sabia şi menţinut cu cnutul, începuse a se pulveriza. In Basarabia sfatul ţării, alcătuit din 84 Români şi 36 reprezentanţi ai minorităţilor proclamă la 15 Dec. 1917 republica democratică moldovenească; apoi se formară, cu autorizaţia generalului Şerbacev *16 cohorte* — un început de armată naţională — cu menirea să apere ordinea şi să înfrâneze anarhia bolşevică. Opera de naţionalizare a Basarabiei fu ajutată de Ardelenii pribegi „adevaraţi misionari ai românismului" în aceasta provincie, care la 24. I. 1918 se declară republică moldovenească independentă. Armata română chemată în Basarabia, s'o apere contra bolşevicilor, intră cu 3 zile mai târziu în Chişinău şi după câteva lupte izbuti să curaţească şi provincia aceasta de resturile armatei ruse, ajungând la 12. III. 1918 să ocupe şi Cetatea Albă. Intervenţia trupelor romane în Basarabia a determinat pe Trotzki să vestească lumii prin o radiogramă că relaţiile diplomatice cu România sunt rupte, că tezaurul dela Moscova nu se va restitui oligarhiei române, ci va putea fi remis numai în mânile poporului român şi că fostul comandant — şef al trupelor ruse de pe frontul român, generalul Şcerbacev e declarat duşmanul poporului şi pus în afară de lege.

Era momentul culminant al tragediei române. Tradată şi părăsită, România se gasia complect izolata, inconjurată din toate părţile de duşmani, numărul cărora sporise acum cu formidabila Rusie. România a rămas — cum scria un ziar francez — „o insula de onoare într'un ocean de noroiu". Aliaţii din Apus îi exprimau simpatiile lor. Ministrul de externe francez Pichon asigură „nobila şi nefericita Românie, ameninţată până chiar şi în existenţa sa" ca „toate angajamentele luate în momentul intrării sale în razboiu, vor fi menţinute". In situaţia tragică de atunci licări ca o rază de mângâiere şi de speranţă hotărîrea Sfatului Ţării din Chişinău, care la 9 Aprilie proclamă (cu 86 voturi contra 3 şi 31 abţineri) unirea Basarabiei cu România.

Strâmtorat din toate părţile guvernul naţional constituit la Iaşi, în tragedia retragerii, demisionă (8. II. 1918), fiind inlocuit cu un guvern Averescu, chemat a începe tratative de pace „cu mâna pe sabie". Kühlmann şi Czernin pretindeau Dobrogea ca un „condominium al puterilor centrale". Averescu îi asigură că cedarea Dobrogei e o imposibilitate pentru orice guvern român. Acelaş lucru îl accentua şi regele Ferdinand cu prilejul întâlnirii sale cu Czernin (în gara Răcăciuni). Dar acesta ameninţa că ofensiva

puterilor centrale va fi reluată aşa că în 6 săptămâni România şi dinastia ei nu va mai exista. Totodată a recomandat un guvern Marghiloman, care va primi condiţiile puterilor centrale, spre a salva România. La 5 Martie Const. Argetoianu semnează la Buftea preliminariile tratatului de pace, iar Averescu neputând prelungi tratativele dimisionă, spre a fi înlocuit cu Marghiloman, care primind această misiune de sacrificiu (19. III) reluă tratativele la Cotroceni. Delegatul României, prof. Missir emoţionat până la lacrimi de grelele condiţii economice şi pierderi de teritoriu impuse ţării, fù consolat de către min. plenipotenţiar german Kriege cu următoarele cuvinte: nu te întrista pentru atâta lucru, e o nimica toată pe lângă ceea ce pregătim Franţei şi Angliei pentru pacea de Vest. Pacea dela Bucureşti fù semnată (la *7 Maiu 1918*). Czernin s'a lăudat că a reuşit să reducă pretensiunie germane cu 50% de teamă să nu sucombe pacientul pe masa de operaţie. Ziaristul francez *Gustav Hervé* scria cu acest prilej că „România n'a fost bătută de Germani, ea le-a fost predată cu mânile şi picioarele legate, de revoluţia rusă. Printr'un exces de scrupuluri, învingătorii i-au lăsat independenţa nominală. Încercuită. încătuşata, România încetează din ziua de astăzi a mai fi o ţară independentă. Ea devine un stat vasal al Pangermaniei. Aceasta e recompensa României pentru gestul ei mareţ care, în vara anului 1916, a făcut-o să se arunce în vâltoare ... În ziua victoriei. când toate popoarele oprimate vor fi liberate din lanţurile lor, când toate Alsaciile-Lorene vor fi reintegrate la patriile lor mume, aliaţii din Occident nu vor uita, că în Transilvania ungurească şi în Basarabia rusă există doua Alsacii-Lorene româneşti. România va avea şi ea revanşa ei sau, dacă se va întâmpla altfel, va fi penirucă noi înşine vom fi căzut în robie"...

Aliaţii au compatimit România pentru noua cunună de spini, ce-i încinsese fruntea, au exprimat simpatiile lor pentru ţara martirizată şi au facut declaraţii solemne, ca pacea de robie va fi desfiinţată şi aspiraţiile naţiunii române împlinite.

Războiul a luat în vara anului 1918 o întorsătură favorabilă pentru aliaţii României. Generalul Foch, ajuns comandant unic al oştirilor aliate începând contraofensiva, izbuti să spargă frontul german pe Somme la 8 August. Ludendorf spunea atunci împăratului Wilhelm, că războiul nu mai poate fi câştigat de Germani.

Iar la Sud generalul Francet d'Espèrey sparse frontul bulgar la Dobropolie, ajunse la Dunăre şi avea intenţia să pornească spre Budapesta, când primi dela Clemenceau telegrama „sa puna capăt iniţiativelor personale" şi să suspende marşul spre Budapesta. Strategia trebui sa cedeze pasul politicei.

La începutul lui Octomvrie puterile centrale, adresându-se lui Wilson, cer încheierea unui armistiţiu. Începuse agonia, care avea sa se termine curând cu cascada tronurilor şi cu biruinţa naţiunilor martirizate. La 17 Octomvrie apărù manifestul împăratului-rege Carol, care dă drept de liberă dispunere consiliilor naţionale asigurând însă că „integritatea Ungariei nu va fi de loc atinsă". Ungurii îşi proclamă independenţa. Austria se rupe de Germania, făcând prin ultimul ministru de externe austro-ungar, contele Iuliu Andrássy, ofertă de pace separată, dar fără rezultat, Contele Tisza,

dupăce recunoscu în parlament, că Ungurii au pierdut războiul, fù împuşcat în locuinţa sa. In Bucureşti începură demonstraţiile antigermane, Mackensen ocupă Braşovul şi Sibiiul, ca să-şi asigure retragerea trupelor. Lui Marghiloman i se ceru demisia la 6 Noemvrie, când apăru şi noul ordin de mobilizare a armatei române, care trecu din nou munţii prin zăpadă mare (16. XI.) Regele reîntră în capitala părăsită, la 1 Decemvrie, când poporul român din Ardeal proclama în marea adunare dela Alba Iulia unirea pe vecie cu patria mamă. Discuţiunile contradictorii relative la alipirea Ardealului autorul le rezolvă prin constatarea justă: „Este adevărat că unirea Transilvaniei cu România a fost proclamată la Alba Iulia prin libera exprimare a întreg poporului ardelean. Ea a fost însă tradusă în fapt material prin acţiunea biruitoare a soldatului român". Acţiunea aceasta era menită să dea ca rezultat în August 1919, ocuparea Budapestei, prin care fapt de arme „întreaga poveste milenară a neamului martir se încheie într'o apoteoză orbitor de strălucitoare... *Dela Turtucaia la Budapesta...* Este drumul dela înfrângere la biruinţă, dela catastrofa ce ameninţa viitorul unui neam, până la sărbătoarea măreaţă a învierii".

Aruncând o privire comparativă asupra rezultatelor obţinute de armatele aliate, autorul s'a simţit în drept să adauge acestui capitol de curată glorie militară următoarele reflexii: „Eram, între toţi aliaţii noştri, singurii pe cari Dumnezeu îi învrednicise să cucerească prin luptă capitala duşmanului lor de căpetenie. Englezii nu şi-au putut plimba caii pe sub Poarta Brandenburgheză a Berlinului şi pe sub teii din „Unter den Linden". Francezii nu şi-au putut face armele piramidă pe tereasa castelului dela Sans-Souci, de unde spiritul lui Voltaire stăpâneşte ironic peste armura greoaie a Postsdamului prusac. Nici Italienii n'au isbândit să sfărâme cu paturile puştilor ipocrita maximă: *Justiţia est regnorum fundamentum*, înscrisă ca o ironie pe poarta Hofburgului vienez.

„Ne-a fost dat nouă, urmaşii iloţilor valahi, să avem satisfacţia supremă de a răzbuna umilinţele şi suferinţele atâtor generaţii de strămoşi, să putem întra ca stăpâni în capitala trufaşului opresor" (p. 611—612).

Paralel cu acţiunea militară din ultima fază a războiului de întregire naţională a purces acţiunea diplomatică la conferenţa păcii din Paris, care n'a putut fi însă încoronată de rezultatul dorit. Calvarul păcii a trebuit percurs şi el prin toate peripeţiile sale până la ultimatul aliaţilor din 15 Noemvrie 1919 şi până în momentul, când cel dintâi guvern al României întregite s'a decis să facă „saltul în prăpastie", primind cu oarecari atenuări de formă tratatele impuse din partea aliaţilor. Generalul Coandă semnă tratatul cu Austria, iar Dr. I.. Cantacuzino şi N. Titulescu pe cel cu Ungaria (la Trianon 4 VI 1920). Reprezentantul Ungariei, contele Apponyi susţinând că prin acest tratat „se transferă egemonia unor rase cu civilizaţie inferioară", primi răspunsul meritat că „chiar un stat vechiu, milenar (ca Ungaria) nu e îndreptăţit să dureze, când istoria lui nu este decât istoria unei lungi asupriri de către o minoritate lacomă de a domina asupra popoarelor cuprinse între fruntarilie sale. Dreptul istoric nu poate fi invocat împotriva voinţei popoarelor".

De încheiere cearcă autorul să precizeze şi sacrificiile României în

cursul războiului de întregire naţională. Constată că pierderile în morţi se urcă la 300.000 de oameni' — nu la 800 000, cum se afirmă de obiceiu — iar în bani a avut România pagube de 33 miliarde Lei aur.

O carte de extensiune aşa de considerabilă (668 pagini), pe lângă părţile controlate serios, scrise temeinic şi cu avânt remarcabil, e firesc sa aibă şi unele lacune. Constatăm însă, că în cartea d-lui Kiriţescu acestea din urmă nu sunt prea numeroase. Autorul însuş accentuează că n'a avut pretenţia să dea o istorie *definitivă* a evenimentelor politice, diplomatice şi militare din epoca războiului nostru. Cercetări şi publicaţii ulterioare vor complecta lipsurile acestei cărţi, contribuind probabil la modificarea unora dintre rezultatele ei. In partea cea mai mare însă cadrele, în care autornl a reuşit să aşeze întreagă desfăşurarea războiului nostru, atât de bogat în peripeţii dramatice, vor rămânea aşa, cum le-a fixat această lucrare merituoasă. Intreagă structura lucrării e solidă şi resistentă prin simţul de justă proporţie, ce oferă tuturor factorilor personali şi impersonali în conformitate cu importanţa lor mai mult sau mai puţin hotărîtoare în desfăşurarea evenimentelor. Multe din caracterizările scrise cu deosebită pătrundere psihologică şi din zugrăvirile plastice ale situaţiilor, prin cari a trecut ţara şi armata, merită să fie reproduse în oricare antologie, ca modele de stil istoric, sobru şi cumpătat. În genere lucrarea aceasta restitue istoria narativă în drepturile ei, preocupându-se mai puţin de cerinţele aparatului critic şi mai mult de tendinţa educativă-morală, pe care autorul a înţeles s'o imprime operii sale, nelăsându-se nici umbrit de invidie şi ură faţă de cei rătăciţi, nici de slăbiciunea de a linguşi pe cei zoriţi să-şi atribue meritul întregirii naţionale. Nu condamnă şi nu preamăreşte, ci se mulţămeşte a povesti întâmplările, a zugrăvi situaţiile şi a le explica pe înţelesul tuturor. Aceste calităţi de fond şi de formă îi asigură un loc de cinste în literatura noastră istorică. Putem spune fără exagerare, că lucrarea d-lui Kiriţescu este ca operă de educaţie patriotică una din cele mai valoroase cărţi apărute în limba română dela războiu încoace.

Deaceea propun să fie luată în considerare pentru premiul Statului „Ghorghe Asachi", de 50.000 Lei.

Bucureşti 26 Maiu 1925. I. LUPAŞ.

Al. Lapedatu: Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfăşurarea vieţii politice a neamului românesc de peste Carpaţi. (Acad. Rom. Discursuri de receptiune *LV.*). Bucureşti 1923 pp. 31+33—40 răspuns de I. Bianu.

Originalitatea acestui discurs constă în noutatea punctului de vedere, din care e privită desvoltarea istoriografiei române ardelene şi anume: „că naşterea şi desvoltarea acestei istoriografii, a fost determinată şi îndreptată dela început până la sfârşit, de însăş desfăşurarea vieţii politice a neamului nostru de peste Carpaţi". Autorul constată deci, că istoriografiei române din Ardeal, îi lipsesc fazele începuturilor de cronici şi anale ale celorlalte istoriografii şi că se naşte spontan din luptele politice literare ale sec. XVIII, în forma erudită şi critică a timpului. Naşterea ei a fost determinată de împrejurarea, că prin unirea unei părţi a Românilor arde-

leni cu biserica Romei, se făcù o spărtură în armura de fier a legilor verbőcziene, arătând posibilitatea unei emancipări parţiale de sub jugul economic, politic şi bisericesc, în care era ţinut neamul românesc din Ardeal. Treziţi, Românii ardeleni încep lupta, deocamdată pe cale parlamentară (Ioan I. M, Clain), pentru recâştigarea drepturilor pierdute şi fiind sprijiniţi pe tradiţia istorică locală, în lupta lor invocau argumente istorice, cari clătinau baza de drept a privilegiilor ce le deţineau cele trei „staturi", se născù o întreagă literatură istorică a celor privilegiaţi, pentru combaterea acestor argumente şi justificarea stării de sclavaj în care erau ţinuţi Românii. Primul care formulează teoria admigrării e Fr. I. Sulzer, care cu argumente ştiinţifice susţine că ne-am format ca popor la sudul Dunării, de unde am fi venit în sec. XII şi XIII. Pretenţiunile Românilor s'au dovedit juste prin reformele temporale ale lui Iosif II-lea şi ele se manifestară din nou, întâiu pe cale revoluţionară (Horia), apoi pe cale parlamentară, fiind cuprinse pentru întâia oară în formă literară în memoriul numit „Supplex libellus Valachorum". Răspunsul la acest memoriu îl da, pe lângă Ioh. C. Eder şi M. Bolla, Joh. Chr. Engel care mai pregătit şi cu un aparat critic superior, menţine teza lui Sulzer, cu deosebirea că admigrarea o pune în sec. IX-lea.

Acestei ofensive politico-literare i se opun cei trei întemeietori ai istoriografiei române ardelene: *S. Micu*, *Gh. Şincai* şi *P. Maior*, cari infirmând teza lui Sulzer, dovedesc neînrterupta stăruinţă a Românilor în Ardeal, existenţa elementului românesc pe acest pământ înaintea celui ungurésc şi săsesc şi răpirea drepturilor şi libertăţilor politice româneşti de către naţiunile privilegiate. Opera istorică a lui Maior rămâne astfel izvorul de argumentaţie al istoricilor români (T. Aaron, D, Bojincă, E. Murgu, Papiu-Ilarian, S. Bărnuţiu), întocmai cum Supplex libellus a rămas baza acţiunilor politice, până la anul 1848.

In urma mişcării revoluţionare din acest an, situaţia Românilor ardeleni clarificându-se, teza continuităţii noastre şi-a pierdut actualitatea şi atenţia istoricilor ardeleni se îndreaptă spre studierea nouei situaţiuni de drept creiată de revoluţie. In timpul absolutismului austriac mai cu seamă, începu opera de organizare a vieţii politice şi culturale a Românilor ardeleni şi istoriografia în tendinţa ei de a evidenţia trecutul politic şi cultural, se îndreaptă spre viaţa religioasă, (T. Cipariu, A. Şaguna, N. Popea şi I. Micu Moldovan) singurul domeniu în care s'au putut manifesta Românii păstrându-şi independenţa.

Prin unirea Ardealului cu Ungaria (1865), Românii ardeleni au pierdut importanţa politică, la care s'au ridicat dela revoluţie încoace. Readucerea Transilvaniei în starea de autonomie, era singura cale care le-ar fi asigurat un rol important în viaţa constituţională a principatului şi ea devine astfel principalul postulat al istoricilor ardeleni (Papiu Ilarian, I. Hodoşiu, Gh. Bariţiu şi T. V. Păcăţianu). Speranţa Românilor s'a dovedit însă deşartă şi politica de maghiarizare inaugurată de stăpânitori trezindu-i la realitate, începură o grandioasă operă de organizare a luptei pentru conservarea fiinţei lor etnice. Arma cea mai de seamă era întreţinerea vie a conştiinţei naţionale, tendinţă ce se răsfrânge din opera întregei pleiade de

istorici ardeleni (Laurian, Maiorescu, Şaguna, Popea, Şuluţiu, Densuşianu, I. Puşcariu, Bogdan-Duică, Sârbu, Bunea, Lupaş, Dragomir, Ghibu, Matei, Meteş etc.)

Această operă istorică, în curs de două secole, rămâne izolată nu numai de istoriografia Românilor de pe laturea răsăriteană şi sudică a Carpaţilor, ci şi de cea a naţiunilor conlocuitoare. Cei dintâi s'au ocupat prea puţin de problema Românilor ardeleni, — transilvănenii dacă treceau Carpaţii, părăseau preocupările de acasă, — iar cea din urmă nu le putea servi nici un sprijin în lupta cu asupritorii. Cel dintâiu istoric din regat, care se ocupă temeinic de trecutul Românilor ardeleni, este N. Iorga, care fixează pentru întâia oară cadrele politice şi culturale, în cari se poate aşeza studiul istoriei ardelene. Istoriografia română ardeleană apare astfel ca o creaţie a împrejurărilor istorice, în cari s'au sbătut Românii ardeleni în ultimele două secole. Indicaţia precisă a locului ce-l ocupă fiecare istoric ardelean în împrejurările date, precum şi prespectiva luminoasă a curentelor de gândire ce frământau neamul românesc ardelean în acest timp, fac din dicursul d-lui Lăpedatu o scriere de sintenză clară, fără de care istoriografia română ardeleană ar rămânea neînţeleasă.

In răspuns afirmă dl Bianu că dl Lăpedatu e chemat să sfinţească în Academie locul profanat de rătăcirea înaintaşului său (V. Mangra). Inşirând apoi scrierile istorice ale noului academician, precum şi serviciul adus de acesta neamului la conferinţa de pace din Paris, constată ca din această operă se desprinde „atenţiunea luminată, preciziunea, siguranţa şi mulţimea cunoştinţelor". In dânsul vede „continuarea intelectuală şi sufletească a însufleţitului poet" Ioan Lăpedatu, fostul profesor din Braşov, prin poezia căruia ne vorbeşte dorul strămoşilor de a ne vedea uniţi, şi o profetică credinţă în viitorul strălucit ale neamului nostru.

I. MOGA.

Szekfü Gyula. **Harom Nemzedék. Egy hanyatló kor története** Budapest 1922. 530 pag. **(Trei Generaţiuni. Istoria unei epoce decadente).**

Autorul acestei lucrări istorice pare a fi influenţat de concecţia istoricului german Ottokar Lorenz. care încercase prin „teoria generaţiunilor" să stabilească o normă nouă de împărţire a istoriei, în baza unui ritm mehanic al succesiunei, precizând că activitatea publică desfăşurată de către trei generaţiuni succesive, ar corăspunde tocmai cu obicinuita unitate a unui secol. Această concepţie încercase răposatul D. Onicul s'o încetăţenească şi în istorografia română (cf. ***Epocele istoriei române şi împărţirea ei*** 1906, ***Fazele desvoltării istorice a poporului şi statului român*** 1920). Cele trei generaţiuni, pe care le înfăţişează Szekfü în interesanta sa lucrare, dau în adevăr întreagă istoria ultimului secol din viaţa naţiunii maghiare. Ca reprezentanţi principali, cu rol de conducere în viaţa statului ungar, sunt caracterizaţi pentru întâia generaţie contele progresist Stefan Széchenyi în luptă cu democratul Ludovic Kossuth, pentru a 2-a Francisc Deák în luptă cu Coloman Tisza, iar pentru a 3-a Stefan Tisza în luptă cu contele Apponyi şi Andrássy.

Cu mai multă simpatie vorbeşte autorul despre Széchenyi, o personalitate în adevăr impunătoare prin tendinţele progresiste moderate şi prin sacrifi-

ciile reale, închinate neamului său. El voia să întemeieze o politică a virtuţii naţionale, având ca program purificarea morală şi socială a Ungurilor. Deaceea n'a căutat niciodată să fie pe placul mulţimii, socotind că o politică demagogică este piedeca progresului. Politica sănătoasă credea el, că trebue să purceadă dela educaţia poporului, îndrumându-l pe acesta să-şi examineze şi recunoască propriile sale păcate şi să nu aştepte mântuirea din afară, dela eventuale reforme, cari nu-s decât haine schimbăcioase şi amăgitoare, ci dela stârpirea păcatelor şi înlocuirea lor cu sămânţa virtuţilor naţionale cetăţeneşti. El a fost propovăduitorul unei politici maghiare—creştine, un conservator progresist, care nu s'a orientat după lozincile timpului şi n'a pierdut niciodată din vedere împrejurările speciale ale patriei sale. A rămas totdeauna prietenul progresului lent, sfătuind pe conaţionalii săi a evita orice conflict cu Austria de o parte, cu naţiunile nemaghiare de alta.

Direcţia sa politică n'a putut însă birui faţă de agitaţiile lui Kossuth, faţă de ideologia şi fraseologia liberală, care voia să rupă radical cu trecutul. Prietinul lui Kossuth, agitatorul ardelean Nicolae Wesselényi spunea că „întreagă istoria maghiară n'a fost decât opresiunea poporului şi anume în 2 forme: de o parte ţinerea în robie a iobagilor maghiari, de altă parte încatuşarea naţionalităţilor nemaghiare" (p. 180). Autorul constată că sub influenţa liberalismului de împrumut, societatea maghiară prin anii 1840 nu mai era creştină. In sprijinul afirmaţiunii sale citează cuvântul poetului Kölcsei care spunea că Ungurii au progresat în privinţa materială, în cea sufletească însă nici de cum. Fraseologia liberală avea între postulatele sale permanente agitaţia contra bisericii, metodă cultivată ca o reminiscenţă volteriană.

Admiţând că liberalismul însemnează progres în istoria cugetării politice, din punct de vedere al rezultatelor practice autorul îl condamnă, întrucât n'a corăspuns aşteptărilor. Dinpotrivă a împins viaţa publică maghiară, în toate domeniile, spre povârnişul decadenţii. Insuşindu-şi dela revoluţia franceză măestria de a fabrica „constituţii de hârtie", liberalismul a cazut într'o fatală eroare raţionalistă crezând că e de ajuns a schimba pe hârtie, prin dispoziţii legislative, instituţiile unui stat, ca cetăţenii lui să poată culege numai decât roadele „Raţiunii şi ale Libertăţii". La astfel de împrumuturi liberale servea ca model constituţia spaniolă şi mai târziu cea belgiană dela 1830. Rezultatul a fost însă aproape pretutindeni o desilusie generală, întrucât liberalismul s'a dovedit neputincios pentru îndrumarea curentelor politice şi sociale. Adoptând în politica externă principiul *neintervenţiunii*, iar în cea internă răzimându-se pe maxima comodă a lui „*laisser faire*", a neglijat a lua măsuri hotărîte, când se cerea acţiune urgentă pentru oprirea unor curente periculoase. Liberalismul englez e o excepţie, fiind rezultatul unui îndelungat proces istoric, iar nu o simplă plantă de import, pe când statele continentale au împrumutat numai forma externă, fără fondul ei, „fără spiritul care nici nu se poate împrumuta". Deaceea parlamentarismul nu a devenit capabil de viaţă în aceste ţări, a caror istorie parlamentară nu ne înfăţişează o istorie a guvernării, ca în Anglia, ci o *istorie a crizelor* necontenite, numărând uneori între victimele lor însăş naţiunea, statul sau societatea, care le-a produs.

Astfel liberalismul maghiar al anilor 1848 a fost o simplă iluzie. Autorul îşi pune, cu drept cuvânt, întrebarea dacă în timpul celor 3 generaţiuni, cari s'au considerat ca fiind liberale, a existat în adevăr liberalism în Ungaria? Evită a da răspuns categoric la această întrebare. Totuş prin afirmaţiunea că între bărbaţii de stat ai Ungariei a fost *un singur liberal sincer*: Francisc Deák, ne permite să înţelegem, care este adevărata lui opinie despre pseudoliberalismul maghiar, incapabil de a resolvi chestiile externe, privitoare la legăturile cu Austria, sau pe cele interne, privitoare la egala îndreptăţire a naţionalităţilor. Vorbind despre chestiunea naţionalităţilor autorul dovedeşte de o parte lipsă de informaţie suficientă, de alta lipsă de judecată obiectivă. Numai aşa poate fi explicabilă afirmaţiunea lui că naţionalităţile nemaghiare ar fi luptat în 1848 „contra cauzei progresului şi a umanismului", când el însuş constată că atitudinea lui Kossuth în chestia naţionalităţilor a fost lipsită şi de simţ politic şi de consecuenţă (p. 294) iar dispoziţiile legii de naţionalităţi din 1868 erau considerate ca o „abdicare a maghiarismului" şi ca „cea mai întemeiată dovadă a slăbiciunii şi lipsei de orientare din partea bărbaţilor de stat Deák şi Eötvös" (p. 418). In astfel de împrejurări puteau naţiunile nemaghiare să aibă vre-o încredere în promisiunile pseudoliberalismului maghiar? Sau pot fi ele învinuite astăzi, pe bună dreptate, din partea unui istoric obiectiv, că ar fi luptat contra progresului şi contra umanismului atunci când nu faceau altceva, decât să caute a dobandi şi ele drepturi şi libertaţi egale cu ale Maghiarilor?

Epoca lui Coloman Tisza (1875—1890) a fost în istoria Ungariei timpul cel mai caracteristic al decadenţei şi păcatelor parlamentare. Corupţia cu mijloace materiale, inaugurată şi prezidată din partea guvernului, opoziţia cerca s'o contrabalanseze prin o corupţie de ordin sentimental şi intelectual, cu ajutorul propagandei ziaristice. Literatura şi publicistica naţională, care trezise în primele două generaţiuni liberale conştiinţa datoriei faţă de neam, decade în a 3-a generaţie la rolul de „slujnică în serviciul strălucitelor cluburi politice" şi ajunge in mare parte pe mâna Evreilor. Autorul se simte îndemnat să afirme că „Budapesta, capitala liberalismului maghiar ascundea în nepătrunsul său conglomerat de piatra mari pericole" pentru Ungaria. De acolo pornia otrava distrugatoare în toate părţile ţării, de acolo sinamăgirea claselor conducatoare că totul ar fi în prefectă ordine, că nu ar mai exista chestiunea naţionalităţilor, că maghiarizarea progresează admirabil prin toate categoriile de şcoale, de acolo frazeologia naţionalistă cu pinteni, care n'a putut produce măcar o singura idee în politica externă, iar în cea internă a lărgit prăpastiile dintre diferitele clase sociale şi popoare, transformând prin centralizare atotputernicia etatistă într'un Leviathan, care înghiţea totul şi ucidea cu încetul curajul iniţiativelor particulare în toate domeniile vieţii publice.

Numărul Evreilor a sporit în Ungaria dela 75,000, câţi erau în 1785 până la 851.378, câţi indică statistica din 1900.

Prin articolul de lege XVII din 1867 li s'a asigurat şi lor egala îndreptăţire fără nici o restricţiune în privinţa imigrărilor din afară. Astfel în generaţia a 2-a viaţa economică, industrială şi comercială a Ungariei încăpu pe mâna elementului evreesc, care în a 3-a generaţie izbuti să aibă rol

prepoderant şi în viaţa ei culturală, influenţând-o şi îndrumând-o în mod hotărîtor. Căci liberalismul neglija din principiu îndrumarea şi controlul educaţiei publice. Liberalismul — zice autorul — nu dă educaţie, ci libertate, lăsând ca să uzeze de ea care cum poate.

Reacţiunea contra Evreilor nu a lipsit nici la Unguri. La 1883 Victor Istóczy a întemeiat un *partid antisemit*, care în alegerile din anul următor a reuşit să trimită *17 deputaţi* în parlament. Dar numărul acesta scăzu curând (1887) la 7, iar mai târziu (1896): la *unul singur*. Cultura şi presa evreo-maghiară a capitalei, începând a pătrunde şi la sate s'a dovedit mai puternică decât partidul lui Istóczy,

Cartea d-lui Szekfü se termină cu constatarea, că cel mai mare Maghiar al acestei epoce decadente a fost contele Ştefan Tisza.

E o lucrare de sinteză, care dă din nou, dovadă despre eminentele însuşiri ale autorului, însuşiri în de ajuns cunoscute celor ce au urmărit cu atenţiune bogata activitate de până acum a istoricului Iuliu Szekfü, îndeosebi publicaţiile lui relative la *Rákóczi în exil* (A számüzött Rákóczi) şi *Biografia statului maghiar* (A magyar állam életrajza).

Cu rezervele ce am făcut relativ la lipsa de informaţie asupra mişcărilor noastre revoluţionare din 1848, putem considera această lucrare a d-lui Szekfü ca una dintre cele mai de seamă manifestări ale istoriografiei maghiare postbelice. deşi pealocurea a dat expunerii un colorit, care poate trezi în cititor impresia, că autorul ar fi fost influenţat de oarecari preferinţe subiective în sens reacţionar şi confesional, romano-catolic.

I. LUPAŞ.

Dr. Egon Hajek, **Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein.** (Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Secţiunea Sibiiu. Secţie germană. I), Sibiiu, 1923.

In acest studiu al său dl Hajek ne dă mai întâiu o biografie a poietului sas Valentin Franck v. Franckenstein, apoi se ocupă amănunţit de lucrarea din titlu.

Născut în 1643, Valentin Franck v. Franckenstein îşi urma studiile la liceul din Sibiiu, unde în 7 Decemvrie 1663 îşi ţinu disputaţia de absolvire (Abgangsdisputation). Merse apoi pentru studii universitare în străinătate. Reîntorcându-se, a ocupat deosebite posturi administrative: pârcălab al Turnului-Roşu în 1679, notar provincial în 1681, judeţ şi comite al Saşilor de la 14 Februarie 1686 încoace. A murit în 27 Septemvrie 1697.

In liceul din Sibiiu educaţia era larg umanistă, urmându-se întru toate curentele din Apus, deci admiţându-se la exerciţiile de poetică, graţie spiritului introdus de reformaţiune, afară de versificaţia în limbile clasice, şi aceea în limba naţională a elevilor. In Apus mai era apoi obiceiul de a se publica poezii traduse de odată în câte 5 şi 6 limbi. In o ţară poliglotă, cum era Ardealul, era firesc să se meargă şi mai departe după ieşirea dintre pereţii strâmţi ai

şcolii: aceeaşi persoană să încerce versificarea nu numai în limba latină şi în cea naţională a sa, ci şi în acelea ale popoarelor conlocuitoare, dacă a ajuns să le stăpânească

Cel ce a lucrat mai cu talent în această direcţie pare să fi fost tocmai V. Franck v. Franckenstein, care nu numai era poet, ci avea şi un deosebit talent pentru limbi Franck s'a distins în această privinţă încă de pe băncile şcolii.

Colegul şi prietenul său Mihail Halici, nobil român de Caransebeş, care-i dedică o odă de ziua numelui în 14 Februarie 1664 [1], îl numeşte «genus generosi sanguinis astrum, Spes Patriae. Patrumque decus. sua gloria gentis» şi «gentis gloria digna tuae».

In anul 1679, când era pârcălab de Turnul-Roşu, tipări *Hecatombe sententiarum Ovidianarum Germanice imitatarum*. In acestea găsim, alături de dedicaţiile latine şi de imitaţiile germane, 10 versuri săseşti, 18 ungureşti şi nu mai puţin de 80 de versuri româneşti.[2]

Prin activitatea sa în această direcţie Fr. s'a impus în curând şi, fireşte a găsit şi imitatori. Această activitate a trebuit să înceapă încă înainte de 1679 când îşi publică Fr. poeziile amintite şi anume, dacă nu înainte de a pleca la studii în străinătate, cu siguranţă îndată după întoarcerea sa în ţară întâmplată înainte de 15 Februarie 1668, când se însură. Dovezi ne servesc chiar şi poeziile din *Hecatombe* Nrul IV din „Decas Corrolariorum" poartă data de 13 Septemvrie 1666 (p. 105); Nrul VIII pe aceea de 28 Iulie 1668 (p. 106); Nrul VII prin titlul său „Q. An mulieres sint homines?" (p. 106) ne aduce aminte de teza a IX a din „Decas"-ul disputat în 7 Decemvrie 1663, iar prin numele din ea, că s'a scris în Nürnberg; Nrul III este dedicat iarăşi unui cetăţean din Nürnberg, deci este scris tot în timpul când Fr. era la studii în acest oraş (p 105). Este sigur deci că majoritatea poeziilor din acest „Decas Corrolariorum" s'a scris cu mult înaintea anului 1679 când s'au publicat. Aceeaşi trebue să fie situaţia şi în privinţa Nrului X care cuprinde traducerea românească a poeziei lui Simon Dach „Wohl dem, der sich nur lässt begnügen" (54 versuri), după observaţia justă a D-lor Hajek şi Baciu, cu siguranţă o încercare de tinereţe mult inferioară sentenţelor imitate după Ovid în 26 versuri (p. 107).

Amintim în acest loc că un produs al direcţiei în care lucra Fr. pare să fie şi *Kentek Rúmenyeszk de dragoszte szkrisz* care, împreună cu *Oczinasile* şi cu 5 versuri în stil poporal, au fost copiate de Nicolae Petrovay în Petrova în 18 Octomvrie 1672, pe f. 136 a codicelui care poartă numele acestuia, şi se păstrează în biblio-

---

[1] Vezi *Dacoromania*, IV. pp. 97—99.

[2] Acestea din urmă au fost retipărite, afară de cel dintâiu distih, şi de dl N. Iorga în *Scrisori şi Inscripţii ardelene şi maramurăşene. II. Inscripţii şi Insemnări.* Vol. XIII din *Studii şi documente*, pp. 6—8.

teca liceului reformat din Cluj [1] Cântecul acesta redă aproape cuvânt de cuvânt o *Cantio de amore* alcătuită ungureşte subt influenţa poetului V. Balassa, în Sibiiu la 1660, pe care ne-a păstrat o Codicele Mátray. [2] Şcolii din Sibiiu îi aparţine şi M. Halici care ca elev al liceului de acolo scrise 85 exerciţii poetice latineşti (45 dintre ele ungureşte) şi alte 16 poezii latineşti cu subiecte nefixate în şcoală, iar la 1674 o odă românească în cinstea prietenului său Fr. Páriz Pápai care tocmai îşi trecuse doctoratul în Basel.

O amănunţită analiză asupra grafiei şi limbii versurilor româneşti ale lui Fr. a făcut dl C. Lacea în *Dacoromania*, III, pp. 900—905, întregind în acest chip interesanta şi meritoasa lucrare a dlui Hajek.

N. DRĂGANU.

Georg Müller, **Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen.** Verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte. 1541—1688. Sibiu 1923. (Institutul pentru studiul Europei sud-orientale Secţiunea Sibiiu. Secţie germană II).

În această lucrare autorul a urmărit scopul de a lămuri, cu ajutorul materialului documentar apărut până acum cu deosebire în publicaţiuni istorice ungureşti şi în câteva germane, felul cum s'au desfăşurat, timp de un secol şi jumătate, relaţiunile dintre Turcia ca stat protector şi dintre principatul Transilvaniei ca stat tributar sau vasal. Poarta otomană considera Transilvania ca o ţară cucerită cu sabia şi se credea în drept să dăruiască domnia asupra ei, cui vrea Sultanul. Scriitorul Antoniu Verantius arată că sultanul Soliman s'a temut să unească Transilvania cu Muntenia şi Moldova, căci aceste trei ţări prin situaţia lor foarte întărită (*munitissima*), precum şi prin armatele lor numeroase şi viteze ar fi putut deveni periculoase pentru planurile de expansiune şi stăpânire turcească. De aceea lasă Transilvaniei măcar aparenţa unei autonomii constituţionale, mulţumindu-se la început cu un tribut anual de 10,000 ducaţi, pe care-l urcă mai târziu (1575 la 15,000 motivând că şi Muntenia şi Moldova au sporit tributul lor cu câte 5000, iar pretendentul Gaşpar Bekeşi — rivalul lui Ştefan Báthori — a promis 30,000 pentru cazul că Sultanul s'ar învoi săi dăruiască lui principatul Transilvaniei. Sultanul îşi arogase la început dreptul de a numi pe principele Transilvaniei, apoi cedând stăruinţelor dietei ardelene, recunoaşte ţării dreptul de a-şi alege principele, dar pretinde ca Poarta să fie avizată prealabil şi alegerea să nu se facă fără învoirea ei. Dreptul de confirmare a celui ales revenia Sultanului, care se grăbea uneori cu numirea, fără să mai ţină seamă de votul dietei. Într'un asemenea caz, la 1571, cu prilejul alegerii

[1] Textul a fost publicat şi studiat de G. Alexici (*Material de limbă din «Codicele de Petrova»*) în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, vol. XIII. Partea I—II (1912), Bucureşti, 1913, pp. 278—293.

[2] C. Thaly, *Régi magyar vitézénekek és dalok*, Pest. 1864, vol. II, p. 47.

lui Ştefan Báthori, dieta ardeleană caută un expedient spre a salva, măcar de formă, dreptul de alegere: *nu* primeşte pe trimişii sultanului, cari aduceau numirea lui Báthori, decât a doua zi dupăce toţi votară aceeaş persoană, ca să evite conflictul cu Poarta („pridie electionem peregimus".) Poarta îşi permitea, în cazuri excepţionale, şi destituirea câte unui principe ardelean, care nu-i era pe plac. Astfel fură destituiţi Gavriil Báthori şi Gheorghe Rákoczi al II-lea. — În ce priveşte *calificaţia* principelui, dietele electorale se orientau de obiceiu după prin ipiul dinastic, dându-şi învoirea să proclame aleşi pe câte unul dintre fiii de principe încă în viaţă fiind părinţii lor şi cerând consecuent ca fiecare principe să fie din „tulpină" ardelenească, pe când Sultanul sprijinia uneori şi candidaţi unguri în afară de graniţele Ardealului (cazul pretendentului Homonnai). O singură dată a fost oferit scaunul de prin ipe unui Sas, care a fost însă destul de precaut şi l-a refuzat, fiind împrejurările prea tulburi. De altfel şi mai târziu, dupăce Transilvania ajunge sub cârma Habsburgilor, numai odată fu ridicat un Sas (Bruckenthal) la demnitatea de guvernator al ţării dar nu prin alegere, ci prin favoarea împărătesei Maria Teresia.

Poarta urmărea tendinţa de a se amesteca şi în afacerile interne ale Ardealului. Aşa d. e. la 1614 Saşilor li se dă sfatul, să se desfacă de Unguri să-şi plătească separat darea lor către Poartă, iar cu 6 ani mai târziu li se spune trimişilor ardeleni la Constantinopol, că ar trebui înfiinţate 3 voevodate deosebite pentru cele 3 naţii ardelene, ca fiecare să trimită direct darea Sultanului. Astfel de încercări au întâmpinat însă împotrivire din partea dietelor ardelene.

Alteori intervine însuşi Sultanul îndrumând pe principe (1631) să se înţeleagă cu dieta, să trateze cu dreptate sărăcimea şi să respecteze vechile obiceiuri ale ţării, cerând uneori să se facă rugăciuni şi ceremonii publice prin bisericile ardelene pentru fericirea statornică a Sultanului.

Sunt tratate amănunţit şi chestiunile privitoare la diferitele categorii de soli şi agenţi ardeleni la Poartă. În punctul acesta o comparaţie a lucrării d-lui Müller cu lucrările anterioare ale lui Biró Venczel (Erdély követei a portán) şi Ioan Condurachi (Soli şi agenţi ai Domnilor moldoveni la Poartă în secolul XVII), oferă prilej pentru constatări instructive cu privire la relaţiile de politică externă a celor trei ţări vazale Sultanului. Lucrarea se termină cu câteva date relative la *casa ardelenească* din Constantinopol (Galata). Ea se afla în apropierea casei moldoveneşti şi munteneşti, bucurându-se de oarecari privilegii, cum erau scutirea de dare şi dreptul de asil pentru cei refugiaţi aci din temniţele turceşti. Politica Porţii cerea, ca şi prin existenţa acestor case în capitala imperiului să se afirme vasalitatea celor 3 ţări.

Materialul informativ este grupat cu îngrijire, dar în multe locuri expunerea e fragmentară şi unele amănunte se repetă la di-

ferite capitole şi subîmpărţiri, ceeace pare explicabil de altfel prin însăşi natura materialului documentar dispersat, fără a putea oferi în toate punctele suficiente legături de continuitate.

I. LUPAŞ.

Dr. Rudolf Schuller, **Aus der Vergangenheit Klausenburgs.** Cluj 1925.

E o monografie, în care autorul cercetează soarta din trecut şi din prezent a elementului german-săsesc în Cluj. Aruncând o privire sumară şi asupra istoriei mai vechi a Clujului, autorul admite în legătură cu aceasta că populaţia autohtonă a rămas în teritorul dacic şi a fost în stare să transmită posterităţii numiri, ca d. e. aceea a Mureşului, păstrată din timpul lui Herodot până în zilele noastre. Penetraţiunea elementului maghiar în părţile ardelene e fixată documentar pe la 1075, iar asupra imigraţiunii Saşilor lipsesc documentele, cari ar putea da informaţii sigure. Autorul nu admite că ei ar fi fost chemaţi de regii Ungariei pentru apărarea graniţei (ad retinendam Coronam), ci e înclinat a crede că această colonizare săsească poate fi adusă în legătură cu expediţiile cruciate, în cursul cărora s'a pornit din ţările germane un exod spre Răsărit, în ţinuturi unde feudalismul nu progresase aşa de mult şi unde coloniştii puteau spera, să-şi continue traiul ca *oameni liberi*. Vestita *diploma Andreanum* dela *1224* o explică autorul în mod original, deosebit de interpretările obicinuite până acum, nu ca un document privilegial, ci ca o confirmare a drepturilor şi obiceiurilor pe cari coloniştii le aduseseră cu dânşii din ţara lor de origine. Din împrejurarea, că numărul ostaşilor, pe care trebuiau să-l dea Saşii în cazuri de răsboiu, era cu totul redus autorul deduce cu drept cuvânt că coloniştii saşi, la cari se referă actul regal din 1224, nu vor fi fost decât a zecea parte din numărul lor de azi, pe acelaş teritoriu Intemeierea Clujului o schiţează, în sensul diplomei din 1316, ca datând din anii 1270—72, din timpul regelui Ştefan V.

Urmând apoi în mod cronologic progresul elementului săsesc până la clădirea bisericii celei mari din piaţa Clujului (1408) constată că şi cel unguresc începe a creşte şi a se întări aşa de mult încât cu o jumătate de veac mai târziu (1468) pretinde jumătate din locuri în reprezentanţa orăşenească (de 100), ceeace regele Matia încuviinţează. În secolul următor elementul săsesc pierde terenul faţă de cel maghiar, care sprijinit de principele Ioan Sigismund şi de cancelarul acestuia de Românul Mihail Csáky, ajunge la 1568 în stăpânirea bisericii mari. Este interesantă expunerea frământărilor religioase ale Clujului, în epoca reformaţiunii. Autorul subliniează, că atât reformatorul Gaşpar *Helth*(ai) cât şi întemeietorul unitarismului Francisc *Davidis*, ambii Saşi de origine, prin nimic nu au afırmat că s'ar fi înstrăinat de naţionalitatea lor, totuş prin propaganda lor de caracter exclusiv religios au putut să influenţeze mai mult pe Unguri decât pe Saşi, trezind cuvântul lor un răsunet mai viu în sufletul celor dintâi (p.

86). Biserica cea mare a rămas în stăpânirea unitarilor până la 1604, când a devenit iarăş catolică pentru timp scurt, în zilele lui Basta, apoi din nou unitară până la 1716, când generalul austriac Steinville o luă cu forţa armată dela unitari şi o dădu în stăpânire catolicilor. Iosif II dispuse mai târziu a li se da unitarilor o despăgubire de 5000 fl. de aur, dar nici aceasta nu li s'a dat. Maghiarizarea Clujului progresase aşa de mult, încât conducerea acestui oraş protestează contra măsurilor de germanizare ale lui Iosif II. Despre calvinism crede autorul că a fost foarte potrivit cu „caracterul naţional intolerant al Ungurilor", deaceea a devenit un fel de religie naţională — „magyar vallás" (p. 97). De încheiere dă autorul în 3 capitole informaţiuni privitoare la organizarea parohiei luterane, la zidirea bisericii, care s'a înălţat (1816—1829) prin stăruinţele preotului Liedemann, la păstorirea lui Georg Hintz, mai puţin altruist decât antecesorul său, la maghiarizarea conducerii bisericeşti în primele decenii ale secolului XX şi la măsurile de apărare luate de către elementul german-săsesc după 1919, când sub ocrotirea statului român acest element a putut înregistra succese însemnate atât pe teren bisericesc, cât şi pe cel şcolar şi cultural: în Sept. 1923 a început să apară şi 1-ul ziar german în Cluj *Der deutsche Bote*. Autorul monografiei are un merit însemnat în opera de regermanizare a Saşilor maghiarizaţi din Cluj. I. LUPAŞ.

1. *Alexandru Marcu*, **Romanticii italieni şi Românii** (= Analele Acad. Române, s. III, t. II, memoriul 2), Bucureşti 1924, pp. 145.

2. — **Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV** (din „Ephemeris Dacoromana—Annuario della Scuola Romena di Roma", I [1923], pp. 338—86), Roma [1925].

1. — Modestia autorului întitulează „Note" această extraordinar de bogată culegere de ştiri, care, critic şi sistematic expuse cum sînt, alcătuiesc o suggestivă imagine a relaţiilor noastre cu lumea scriitorilor italieni, mari şi mici, din ultimele două veacuri. Incepând cu acei călători, relativ puţini la număr şi în genere mai mărunţi, cari s'au abătut pe la noi în întâia jumătate a secolului al XVIII-lea, când marii învăţaţi enciclopedişti preferiau visitarea Occidentului, şi mergând până la Veneţianul Marc - Antonio Canini, d. Marcu trece în revistă întregul şir de călători sau ambasadori italieni prin părţile noastre: Marsili, Del Chiaro (între ei: Giovanni Fr. Gemelli Careri, Urbano Cerri, D'Ameglio, etc.), apoi: Panzini, Sestini, Spallanza, iar dintre „romantici": Caronni, până la Giovenale Vegezzi - Ruscella, un Bruto Amante sau Angelo de Gubernatis defilează pe dinaintea noastră. Dar printre ei se întreţes atâţia alţii, cari, fără a fi cunoscut din „autopsie" poporul, graiul şi pământul nostru, vorbesc, măcar incidental, de ele: de la celebrul istoric Muratori, care ni atribuie paternitatea... Ţiganilor (victimă a unei îndărătnice erezii) sau Giambattista Vico, care vorbeşte de principii Ardealului ca de nişte „sclavi în purpură" şi găseşte pe Moldoveni „mai becisnici ca Muntenii", prin Scipione

Maffei, Fr. Algarotti, Giambattista Bonaugurio, Alberto Fortis, etc., până la Carlo Cattaneo sau Mezzofanti (al cărui „Discorso sulla Lingua Valacca" ni-l revelă de curând d. Tagliavini) şi Leopardi însuşi (în celebru-i „Zibaldone", analizat cu măiestrie de d. R. Ortiz), fără a mai pomeni noi căci d. Marcu nu neglijează nimic! — de unii „dii minores", din rândul cărora se ridică, însă, figurile impunătoare ale unui Tommasèo şi Ascoli, ale unui Aleardo Aleardi, precarduccianul, sau Giovanni Prati, ultimul romantic italian.

Nemulţămit cu infinitatea de referinţe indicate în numeroasele note din josul textului, autorul adauge într'un apendice special (I) „indicaţiile bibliografice mai importante pentru epoca de la 1870 până la 1900", iar într'un al II-lea apendice: „câteva mărturii din diverse periodice italiene". Pretutindeni, când nu dă ştiri inedite la noi, d Marcu întregeşte şi rectifică (*Marsili*, d. ex., în loc de „Marsigli" sau „Marsilli").

Dar asta nu înseamnă, fireşte, că opera d-sale nu e pasibilă, la rândul ei, de asemene întregiri şi rectificări.

Nu cunoaştem un „istoric turc *Caun-Namè*" (p. 9), dar, dacă e vorba cumvà de *Canun-Namè*, apoi aceasta nu e un scriitor, ci o scriere: „cartea (*nâmè*) s. colecţia de legi (*quanun*, κανόνες)" turceşti, codificate subt Soliman I-iu, „El-Quanuni" (Legislatorul)

Din scrierile lui Silvestro D'Amelio da Foggia (p. 12), netipărit rămăsese până acum şi Catehismul cu alte texte bisericeşti în limba noastră şi un interesant vocabular „italiano muldavo": d. Ov. Densusianu a adus un însemnat serviciu studiilor linguistice şi literare, publicând preţioase excerpte în revista sa „Grai şi Suflet", I (1924)[1].

De semnalat, cu privire la recentele polemici în jurul romanităţii, deci nu „românităţii", faimosului τόρνα s. ῥετόρνα (cf. Philippide, *Originea poporului român*, I p. 504 sqq. şi Per. Papahagi, în „Revue Historique du Sud-Est Européen", 1925, p. 187 sqq) constatarea că Maffei († 1755) afirmà că vorba „sarà stata de' Valacchi", împotriva lui Ducange, care o dăruià Ungurilor (p. 14); cf. şi Kuhn's Zeitschr., 1925, p. 301. Dar, pentru

[1] P. 286 sqq.: „Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio". — Relevăm în special câtevà cuvinte interesante prin sensul sau forma lor arhaică: *Lemuretoriu* Purgatoriu (p. 295), interesant pentru înţelesul originar al lui *lămuresc*; tot aşà, *pylü* — elefante (p. 307) şi *pestitü* = perseveranza sive continuato (*ibid.*). — De reţinut, atestarea păpuşoiului, „papusuoy" (p. 306), cum şi descripţia păpălugii s. păpărudei, „papaluka" (p. 307). — *Gnygorzan* (p. 303) e de adaus, împreună cu *miogîrţan*, *miţorgan*, *miornţa*, *norţan*, la sinonimica rom. a lui „rat" (DR. III, 446). — *Pitrop*, glosând pe „ammonitore" (p. 307), îndreptăţeşte, cred, presupunerea, că *pitronopul*=vicario (*ibid.*) e mai curând *potropopul* (protopopul) decât *epitropul*.— „Unei keria" şi „pezy" (p. 298 = *unei-căreia* (fiecăreia): ciascuno, unusquisque) şi *păţi*. — *Ama*, glosînd pe „esame" (p. 301) ar puteà fi *[s]ama*, s. *[i]ama*, iar *arœtuieste*= defendere (ibid.) e sigur identic cu *rătui*, „apără, ocroti, străjui"=pol. *ratować* „retten" după Tiktin (s. *v.*). dar mai probabil în legătură etimologică cu vr. *arèt*, „pază, gardă" (=ἕρκος în *Herodot*, ed. Iorga, p. 504) din expresia sinonimă *a fi (de) aret*; cf. totuşi şi: *araclyzza* şi *astaryzza* (p. 300) *răcliţă* şi *stareţă*, cu *a-* protetic.

Dar nu e locul aici să continuăm cu această subsidiară exploatare şi ... ameliorare a lui Amelio.

tot ce privete pe *Morlacchi* (p. 19), există acum monografia d-lui Silviu Dragomir: *Vlachii şi Morlacii*, Cluj 1924, precum, asupra lui *Caronni* (p. 31 sqq), avem şi comunicarea d lui N. Iorga la Academie (1-iu Maiu 1925): autorul îmi erà cunoscut, de altfel, mai de mult, din bibliografia lui Thewrewk la *Czigány Nyelvtan* a Arhiducelui Iosef (p. 303, în legătură cu ms. ţigănesc al lui Michaïl Farkas, alias Vistai, natus zingarus, din Cluj).

Mirosne (p 60) e şi nu e greşit, pentrucă există moldovenismul *mirozná* (pl. *mirozne*), „odore"; evident greşit, e echivalentul gr. *miris*= μύρος, resp. μύρον, ca şi, puţin mai jos: ἔχατον=ἑκατὸν. Dar acestea sînt, poate, simple greşeli de tipar (ca; Maupertius, Tailor şi Lady Montaign de la p. 15) sau de transcripţie (ca „Mope' = More, de la p. 19) şi, ca atare, nu contează în sarcina autorului, iar presenţa lor nu poate întunecà nici meritul, strălucit, al tiparului cărţii.

Hirhova (p. 130) e, fără îndoială: *Hirsova*, iar „Elena Papescu" (p. 139) va fi fost descendenta vreunui *Pap* (adecă tot *Pop*, în ortografie maghiarisantă) . . .

Indicele e foarte conştiincios făcut.

2. — Extrasul din „Ephemeris Dacoromana", de o superioară execuţiune tipografică, urmăreşte, cu aceaşi scrutătoare şi pioasă atenţie şi cu acelaşi impunător aparat de erudiţie, pomenirile, directe sau indirecte, despre noi, în operele italiene din sec. XIV şi XV.

Ceiace, pentru sec. XVIII şi XIX, au dat enciclopediştii şi romanticii, dau, de astădată, — fireşte, cu mai puţină dărnicie —, humaniştii. Căci, fără a negà importanţa factorilor economici şi religioşi supt acest raport, e incontestabil că adevăraţii crainici ai latinităţii noastre au fost, prin însăşi chemarea lor, istoricii umanişti; şi, de altfel, atâţia din scriitorii, clerici sau profani în special geografi, cari amintesc de „Dacia" noastră, de „Danubio' ori „Mar Maggiore", sînt, prin cultura lor clasică, adevăraţii umanişti „avant la lettre": concetăţeanul lui Dante, Francesco Berlinghieri (1440—1501), în a cărui „Geographia" d. Marcu relevă (p 355) cea dintâiu menţiune a poporului nostru subt denumirea-i modernă („allo Istro intorno, dove habitato è dal popol *Valaccho*"), întrebuinţează ca izvoare pe Strabo şi Pliniu.

Pasagiul din Poggio-Bracciolini (p. 359 sq.), — prima afirmare italiană, ce se cunoaşte, a latinităţii limbii noastre, — îl semnalasem şi noi, — împreună cu un pasagiu dintr'un manuscript al episcopului dalmatin Nicolaus din Modruša —, după acelaşi articol din „Atene e Roma" al lui Sabbadini, pe care-l utilisează şi autorul, intr'o însemnare apărută în „Cugetul Românesc" din 1923 (April—Maiu, p. 369 sq), subt titlul de „Mărturii despre latinitatea noastră la umanişti italieni".

V. BOGREA.

Dumitru I. Băjan. **Documente Câmpulungene.** Anul trecut un prieten — dl Dan Simonescu, licenţiat al Facultăţii de Litere din Bucureşti — îmi arăta o broşură cu documente, tipărită nu se ştie când, fără foaie de titlu, fără numele autorului. Din tabla cuprinsului se vedea că

erau rezervate câteva pagini pentru foaia de titlu și pentru prefață. Un nume în josul ultimei pagini a broșurei (broșura de 91 pag 8^0 mic) era într'adevăr numele autorului de mai sus.

Dl Simonescu îmi explica, atât cât știù și Dsa, quasi — misterul acestei broșuri, pe care n'o au decât doi-trei particulari și *nici o bibliotecă publică*. Documentele au fost copiate de dl Băjan, pe când era funcționar la Arhivele Statului din București, din acest din urmă depozit. Ele au fost date la tipai în Câmpulung și anume tipografiei Gh N. Vlădescu. Această tipografie a scos broșura fără foaie de titlu și fără preața. în care ni s'ar fi explicat — cred — multe lucruri, asupra cărora rămân nedumeriri. Astfel nu știm *de unde* a luat dl Băjan lista dascălilor Școalei Domnești din Câmpulung, *după ce* s'a întocmit lista cronologică a egumenilor dela Mănăstirea Câmpulung. lista juzilor din acest oraș, a epistaților, a părcălabilor, a ispravnicilor de Muscel, a condicarilor de județ și a părcălabilor de Poenari.

Anul publicării broșurei nu se poate stabili cu preciziune Tipograful spune că i s'a dat în 1908 foarte mult material din care documentele tipărite în broșură ar fi o mică parte. Restul s'ar fi pierdut în timpul războiului. Insăș *broșura* — așa cum se prezintă — în 1916 nu era încă isprăvită pentru a putea fi pusă în vânzare. Cu invazia germană din 1916—1918 publicația încă neisprăvită „s'a pierdut". Am spus că circulă numai două-trei broșuri, dintre cari una mi-a fost împrumutată pentru câteva zile Se spun și lucruri ciudate despre această „dispariție".

Lipsind foaia de titlu. nu putem cunoaște exact nici titlul ce voia să-l dea autorul broșurei sale Găsim însă broșura citată în „Dragoslavele", studiul d-lor Rădulescu Codin și I. Răuțescu, unde broșura poartă numele de „Documente Câmpulungene". Am păstrat acest titlu întrat *așa* în literatura noastră istorică. Autorul poate i-ar fi dat tot acest titlu.

Credem că e bine să dăm. cu ocazia menționării acestei broșuri a d-lui Băjan, și rezumatul documentelor publicate, și aceasta din mai multe considerații:

1. Broșura nu se află în *nici o bibliotecă publică* — nici Academia Română n'o are — și deci e inaccesibilă celor mai mulți.

2. Documentele originale — de pe cari s'au copiat cele publicate în broșură — sunt la Moscova și cine știe când vor fi. restituite României, presupunând că ele *mai există*.

3. Imprejurări și oameni nu prezintă nici o speranță că această broșură va mai fi retipărită vreodată.

In această dare de seamă materialul îl grupăm *pe chestiuni*, nu în ordinea în care a fost publicat în broșură. unde de altfel materialul e dat la voia întâmplării.

La sfârșitul fiecărui document dăm — în subsol — locul și numărul colecției dela Arhivele Statului, unde au fost și probabil vor fi iarăși catalogate documentele. Controlând la Arhive numerele date de autor, am găsit mai multe tipărite greșit. In paranteze drepte dăm *numărul exact* al colecției.

IOACHIM CRĂCIUN.

I. Mănăstirea Câmpulung.

1. *7 August 1639. Cartea orăsenilor Câmpulungeni pentru locul cumpărat împrejurul mănăstirii lui Negru-Vodă.*

Carte dată de bătrânii orăşani şi preoţi din Câmpulung lui Gheorghe judeţul „pentru ca să se ştie când au pus temelia zidului împrejurul sfintei mănăstiri, luat-aau câtva loc din partea lui, deci l'aau plătit cu 300 asprii..." .şi Domnu nostru Matei Voevod când au târnosit sănta mănăstire şi am fost şi noi acolea când au zis să aibă bună pace [Gheorghe jud.] de către mănăstire şi de către toţi călugării . . ." [1] (In broşură p. 12—13).

2.) *7 August 1639. Cartea lui Socol Clucer Cornăţeanu ispravnic Domnesc pentru acelaş loc din prejurul mănăstirei şi pentru zidul înconjurător.*

Gheorghe judeţul primeşte în schimbul locului „bani" 300. „După aceia, Gheorghe judeţul, s'au tocmit cu mătuşa Moma şi cu feciorii ei, anume Raico şi Micud şi Coman deau cumpărat loc să-şi lărgească uliţa"... . . . „şau fost la tocmeala aceasta oameni buni bătrâni de oraş, anume Staico judeţul, Dumitru Strechia, Stan de Câine jud; Dragomir Şupal, Stanciul Focan, unchiaşul Coman"... „Şi am scris eu Socol Cliucer"... [2] (In broşură p 13—14).

3. *I Sept. 1641. Cartea de donaţiune a jupânesei Elina soţia Parăi Paharnic.*

La această dată egumen al Mănăstirii „Melhiesedec".

„Aşijderea, am socotit şi eu, jupăneasa Elina"... şi .. „am dat Creţuleştii cu casele, cu grădinăle, cu moară, cu livezi"... etc.... „însă fără rumâni; că-i au ertat dumnealui la moarte, şi au lăsat să dau un pahar de argint la mănăstire, iar eu am vândut 2 pahare şi am cumpărat o cădelniţă de argint 290 de dramuri, şi am dat şi un păhar mare ce au lăsat dumnealui sa dau lui Vodă, deci Măria sa n'au vrut să'l ia, ci l'am dat iar la mănăstire şi au fost păharul de 300 de dramure şi au fost făgăduit [Pară Puharnicul] să dea la mănăstire ughi 100 să cumpere o moşie, iar eu am dat o parte de moşie lângă Creţuleşti ci să chiamă Ghimpaţii ca să fie tot o moşie"... „Iar pe vreme au ars s-taa mănăstire [Câmpulung] cu foc, au ars şi zapisul meu, iar nu de tot, numai cât se cunoaştea tot ce era scris, şi pre acela înoit-am acesta zapis"...

...„pohtit-am a fi şi mărturii"... „chir Theofil Archiemitropolit, şi" ...„chir Ignatie Arhiepiscop Râmniceskii, i chir Ştefan Archiepiscop Buzevskii"... „(ss) Hrizea vel Dvornic. (ss) Radul vel Vist. (ss) Preda vel Spăt. (ss) Dragomir vel Cliuc. (ss) Buzinca biv. Cliuc. (ss) Socol vel Stolnic. (ss) Radul vel Comis. (ss) Miho Logofăt. (ss) Constandin vel Post". [3] (In broşură p. 14—16).

---

[1] Arhiv. Stat. Câmpulung, LIII, 1.
[2] Arh. Stat. Câmpulung LIII, 2.
[3] Id. ibid. XII, 4.

4. *28 Iulie 1650. Mateiu Basarab Voevod, pentru numirea primului egumen. Hrisov.*

...„Facem ştire pentru această sfântă mănăstire dela Câmpulung, că fiind biserică de mir, făcută den descălecarea ţărei, de răposatul Negru Vodă" —„surpatu-s'au până la temei de au stat piatră grămadă 7 ani"... Intr'aceia D. M. „ne-am apucat de o am făcut m-re şi lăcuită călugărească iarăş pe acelaş hram uspenie B-ţe"— „şi am pus egumen pre Melhie, dentâi denceputul m-rei, sânt de atunci până acum 12 ani"... „7158 [1650] Iul. 28".[1] (In broşură p. 17)

5. *30 Oct. 1654. Constantin Şerban Vvod întăreşte mănăst. Câmpulung satul Groşanii. Hrisov.*

Domnul eliberează de „vecinie" pe toţi moştenii din „Groşani judeţu Muscel şi Pad" cari odinioară au fost proprietari, iar „în zilile răposatului Matei Vodă satul Groşanii l'au vecinit în silă fără de dreptate, zicĕnd cum că au fost daţi vecini cu de Necula Alexandru Voevod"... 12 jurători jura că Groşanii n'au fost vecini ai Mănăstirii niciodată, „iar egumenul Varlaam dela Câmpulung n'au fost acolo să jure" ci jură în locul lui „boiarinul Domniei mele Pĕtru Bălĕnul ciauşul de aprozi, fiind împreună cu dregătorul Domniei mele jupan Constandin Găleţĕnul vel Portar"...

Martori boierii „jupan Preda vel Dvornic, jupan Stroe vel Log; jupan Bunea vel Vist; Hriza Spăt, Gheorghe Cliuc, Chirca Stolnicul, Radul Comis, Pană vel Paharnic, jupan Danciul vel Sluger, jupan Necula vel Pitar, Istratie vel Post, i Is jupan Stroe vel Log; i ar Dumitru Log". Hrisovul din „29 Iulie 7162 [1654]" scris de „Preda logofăt".[2] (In broşură p. 20—22).

6. *15 Sept. 1654. Cartea a 24 boieri pentru satul Groşanii.*

„Adică noi 24 de boiari jurători, anume Şteful Post. Tămşescul, Tudoran Pos. Lerescul cu fraţii lui Pătru i Albul, Oancea şi Dragomir, Badea Prăclabul, Nan Log. Berivoescul, Ion Iuzbaş ot Corşori, Vlaicul Log. Conţescul, Radul Giallăul, Voinea Postelnic Dlăgpol, Stanciul Nămescul, Ianiu Lăngescul, Vuc Post., Milea snă Haiducul i Dragne Vătaf za Plăiaşi, Toaderu Vătaf, Vasilie Log. Rătivoescul în locul Nicăi Casul, Mihai Brătian în loc Procăi, Manta Log. în locu lu Coman, Andrei Cotenescul în loc lu Turcin, Marco ot Jugur în locul lui Pilip, Marco Scilĕru în loc Badei Toacă, Stanciul Prăclabul în loc lu Crăciun, Stan snă Ghierghi ot Crivină, în locul lui Dragmir, star Micud ot Stoineşti Spatar în loc lu Stănilă, Mitrea Logfăt în loc Frăcii, datam cartea noastră de jurămĕnt sfintei şi Dumnezeeştii Mănăstiri ot Dlăgpol, hram uspenie Bţe"... „ca să fie sfintei mănăstiri, ce scrie mai sus, satul Groşanii de lângă Mănăstire, tot satul cu hotarul"... „Pentru căci acest sat Groşanii cu rumânii el au fost de moşie de stremoşie den descălecat al sfintei biserici dat de pomană, ca şi Bădeştii,

[1] Id. ibid. II, n[etrebnice], d. 20.

[2] Orig. slavon Arh. Stat. Câmpulung XIX, d. 6 [recte 1] pergament.

de reposatul Necula Alexandru Vodă, unde-i zac oasele în sfânta Mănăstire, văleat 6873, şi tot au fost sat şi rumâni cu pace şi pă'n au fost popi de cliros". Acum sub Constantin Şerban Groşanii au mers cu pâră la Divan „şi au luoat lege 12 jurători, de au jurat strâmbu"... „ca să scape de rumănie cu menciuni"... Egumenul, mănăstirii, Varlaam, a luat 24 boieri jurători şi au jurat la Mănăstire[1], „fiind ispravnic trimis de Domnu nostru, pe dumnélui pre jupan Constandin Gălătén vel Port", că Groşanii au fost rumâni. Iscălesc cei 24 din fruntea actului şi „Constandin Gălatén vel Port. Actul scris de „Dumitru log. Boldiciu u Dlăgpoliu".[2] (In broşură p. 21—25.

7. *30 Oct. 1654. Constantin Şerban Voevod întăreşte mănăstirei Câmpulung, satul Groşanii. Hrisov.*

Egumenul Varlaam văzând strâmbătatea Groşanilor, şi trimis fiind ca ispravnic la Mănăstire „jupan Constandin Gălăţeanul vel Portar" în faţa acestuia Egumenul Varlaam, cu toţi călugării şi cu „bătrânul Micud, din Stoeneşti, om de 90 ani" au „pus mâna pe Sf. evanghelie în sf. m-re, şi la urmă şi toţi jurătorii, pe rând, şi au jurat"... cum că au pomenit Groşanii rumâni la piatră, dela zidirea bisericii lui Negru Vodă, daţi vecini la m-re". Groşanii rămân neînduplecaţi. Domnul adună din nou pe boieri, cari jură a două oară, rămânând „Groşanii de mare ruşine, şi am globit D. M. pe cei 12 jurători[3] ai lor, de le-am luat dela unul câte unul 6 boi, precum este legea, pentrucă au jurat strâmb"..

—„Sej i svjeditel postavih Gsdvamii: jupan Ghiorma vel Ban, jupan Preda vel Dvor., jupan Stroe vel Log., jupan Bunea vel Vist.. Hriza Spăt., Gheorghe Cliuc, Chirca Stolnicul, Radul Comis, Pan Peh., Istratie vel Post. i Is. jupan Stroe vel Log., i ar Dumitru log., Boldiciu napisah u Bucureşti, meşiţă Ohtom 30 dni, i ot Adam dajedonnea văsego pisania létom văleat 7163 [1654][4] (In broşură p. 17—20).

8. *22 Oct. 1655. Constantin Şerban Voevod întăreşte hrisovul lui Matei Basarab privitor la administrarea averilor mănăstirii.*

Mănăstirea din Câmpulung, fiind biserică de mir, făcută dela descălecare de „răposatul Negru Vodă" surpându-se, „răposatul Matei Vodă"... „său apucat de o au făcut mănăstire"... „şi au fost pus egumen pe Melhie dentâi denceputul mănăstirii". Matei Voevod trimiţând pe „luminatul părintele nostru chir Ştefan Mitropolitul ţărăi, şi pe Ghinea vistier, fiind atunce clucer" ca să ia seama mănăstirii, aceştia văzând buna chiverniseală a lui Melhie egumenul, lasă în sarcina mănăstirii toată administrarea sf. locaş. Constantin Şerban întăreşte această hotărâre a lui Matei Basarab.

Boierii: „jupan Chirca vel Ban, jupan Ghiorghie vel Dvor., jupan Stroe Log., Pârvul vel Vist., Panno vel Spat. Barbul Cliuc., Radul Stol.,

[1] Jurământul cu mâna pe Evanghelie, vezi Doc. următor.
[2] Arh. Stat. Câmpulung XVIII, 5, [XIX, 2.].
[3] Doc. 5, mai sus.
[4] Arh. Stat. Câmpulung XIX, d. 4 [3], slavon pe pergament.

Radul Comis, Radul Peh., Danciul Post, i Is. jupan Stroe vel Loq. pisar Dumitru log. Boldiciu o grad Trăgovişte Oct. 22 vleat 7164 [1655].[1] (In broşură p. 25—28).

9. *27 Martie 1665. Radul Leon Voevod pentru satele Bădeştii şi Groşanii. Hrisov.*

Se dă hrisovul sftii mănăstiri şi „egumenului Vasile".. „ca să-i fie sfintii mănăstiri două sate, anume Bădeştii şi Groşanii, ot sud Mus., în pace şi slobozi de bir de taler, de miare cu ciară, de găleată şi de fân şi de seamă, de dijma de stupi, de rămători, de oerie, de cai de olac, de podvoade, de mertici. de lucru Domnesc şi boeresc". „Mărturii: Gheorghe vel Ban, Stroe vel Vor., Radul vel Log., Mareşu vel Vist., Drăghici vel Spat., Neagoe vel Cluc., Iordache vel Stol., Papa vel Com., Badea vel Peh., Şerban vel Post., i Is. Radul Năsturel vel Log.. i ar ij pistiah Dumitrasco Log., vă stolnicinii grad Bucureşti ot sătvorenie svéta vleat 7 73 i ot vă pleştenie snă Bojiia Is. Ha. leat 1665 Martiu 27 dni [2]. (In broşură pp.30—33)

10. *17 Ianuarie 1669. Cartea Mitropolitului Theodosie de Veştem, pentru închinarea mănăstirei Câmpulung.*

Theodosie Archiepiscopul şi Mitropolitul Ţării Româneşti, împreună cu Serafim, Episcopul Romnicului şi chir Grigorie, Episcop de Buzeu fac această carte sfintei Mănăstiri Câmpulung ... „Şi bun obiceiu au făcut creştinul Matei Basarab Voevoda sfintei Mănăstiri Câmpulungul ca să nu se închine pentr[u] alte părţi striine, altor mănăstiri să fie metoh, nici a întra întru dansa oameni striini greci, ca să o precupească şi tot într'acesta obiceiu sau aflat sfânta mănăstire până acum în zilele lui Io Radul Voevoda Leon. Deci adăogându-se dela oamenii strinii greci multe şi nesocotite réle obicéiuri ţărei şi sfintelor mănăstiri, închinat-au şi pre sfânta Mănăstire Câmpulungul la o mănăstire den ţara grecească ce se chiamă [alb ca să dea mănăstirea Câmpulungul acei mănăstiri pre an câte talere 150, făcĕnd acest obiciaiŭ fără de voia archiereilor şi făr de voia boiarilor ţărei, şi au făcut în silă şi carte săbornicească a rĕposatului părintelui chir Ştefan Mitropolitul, şi episcopilor, şi tuturor egumenilor, cari toţi am iscălit fără de voia noastră, şi încă mai vârtos răposatul Părintele Ştefan Mitropolitul, s'au mărturisit înaintea noastră a tuturora cum că iscăleşte de mare nevoe. Iar când fu, iar acum în zilele Radului Leon Voevoda, neputĕnd ţara a'i obicni precupiile şi vĕnzările ţărei şi ale sfintelor mănăstiri, strânsu-s'aŭ toată ţara plăngĕndu-se de multe obiciaiuri réle, ca să se calce şi să se pue jos; deci şi smerenia noastră denpreună cu iubitorii de Dumnezeŭ chir Serafim, Episcopul Râmnicului şi cu chir Gligorie Episcopul dela Buzeŭ, şi cu prea cuvioşii archimandriţi şi cu toţi egumenii de pre la toate sfintele mănăstiri, ştiind cum acest obiciaiŭ ce aŭ făcut sfintii mănăstiră Câmpuluilung s'au făcut în silă nefiind cu voia noastră, nici cu voia boiari-

---

[1] Arh. Stat. Câmpulung III netrebn. 27, pergament.

[2] Arh. Stat. Câmpulung III n[etrebn.]. 39, pergament.

lor țărei, am tocmit cu tot săborul țărei și am călcat acel obiciaiŭ rĕŭ ce s'au fost făcut sfinții mănăstiri ce scrie mai sus, și am așezat acele ce era pierdute și precupite de striini ca să fie așezate precum au fost și mai dinainte vréme, dén cepătura țărei, ca să fie sfintei Mănăstiri Câmpulungul pre tocmeala și obiciaiul ei, iar acești călugări din țara grecească să n'aibă nici o treabă cu această mănăstire ce scrie mai sus, iar să vor scoate acéle cărți vreodată, cari sânt iscălite de noi să nu se bage lor nici într'o seamă, pentru că am iscălit de mare nevoe și de silă".. „Pis. Ghen. 17 d., vleat 7177 [1669] (ss) Vlădica Teodosie., (ss) Serafim, Episcop Râbniciskii., [ss) Grigorie, Episcop Buzevschil., (ss) Petronie, eg. ot Tismana., (ss) Theodor, eg. ot Cozia., (ss) Eftemie, archimandrit ot Argeș., (ss) Ioanichie egumen ot Căldărușani., (ss) Varlam ermonah, ig. Glavaciovskii., (ss) Ionichie monah, igumen ot Sadova, (ss) Dionisie, eg. ot Strihaia., (ss) Erodinik, eg. ot Deal., (ss) Ioanichia, archimandrit ot sti Pavel sti Goril".[1] In broșură pp. 78—82).

11. *8 Iulie 1674. Duca Voevod pentru cămănăria orașului Câmpulung, Carte Domnească.*

Cartea lui Duca Vodă către „județul Andrea" din Câmpulung, care oprise pe „Gavriil egumenul Mănăstirei Câmpulung" sa țină cămănăria din târg și să ia dela un car de pește ce se vinde în târg „5 oca" și „Sâmbăta, limbile și carne", cari sunt rânduite de Matei Vodă pentru treaba oaspeților.. „7182 (1674) Iul. 8.[2] (In broșură p. 29 30).

12. *14 Octomvrie 1676. Cartea Episcopului Grigore al Buzăului pentru închinarea schitului Golești.*

Schitul zidit de „rĕposatul Matei Vodă" e închinat Mănăstirii din Câmpulung „Chir Gavriil, nastavnicul sventei case" și „chir Vasile ieromonah, proegumenul sventei case" să aibă în pază „această mică casă acestor cinstiți svenți a Tri — svet telem" pentru a nu se pustii „acest schitișor care iaste la Golești"... „Oct. 14, văleat 7185".[3] (In broșura p. 33-36).

13. *20 Aprilie 1714. Ștefan Cantacuzino Voevod întărește M-rei Câmpulung satul Bădeștii, daruit de Neculae Alexandru Voevod, feciorul răposatului Basarab Voevod, nepotul Radului Negru Voevod. Hrisov.*

Egumen al mănăstirii la această dată e „Theofan". Bădeștii închinat întăi manăstirii de „răposatul Neculae Alexandru Voevod, feciorul răposatului Basarab Voevod, nepotul Negrului Radului Vodă, ce le sânt trupurile lor îngropate la această sfântă Mănăstire". După „180 ani" boierul „Badea Boloșin Stolnicul" ia „făr de nici o judecată" Bădeșii dela Mănăstire, și îi vinde în cele din urmă boierilor „Dolofani". Sub diferiți Voevozi satul este

---

[1] Arh. Stat. Câmpulung 45 [III netrebn].
[2] Arh. Stat. Câmpulung III n. 57.
[3] Ibidem XXXII, 1.

când al Mănăstirii, când al Dolofanilor. „Matei Vodă din Băsărăbeştii" dă Bădeştii Mănăstirii, aşa cum a fost dela început. Sub domnia lui Ştefan Cantacuzino „un Stanciu din neamul Dolofanilor" având „cărţi mincinoase" le vinde rumânilor din Bădeşti, cari a cum se declară „slobozi". Adeverindu-se că sunt „rumâni ohabnici daţi de danie" ei sunt daţi iar Mănăstirii. Sfatul Domnului e compus din „Pan Constantin Ştirbei vel Ban, pan Bunea vel Vornecu, Pan Radul Dudescul vel Log., pan Radul Cantacuzino vel Spăt., pan Şerban Bojoreanul vel Vist., pan Şerban Prisicianul vel Cluc., Pan Pătraşco Brezoianul vel Postelnicu., Pan Statie vel Pĕh., pan Neagoe Topliceanul vel Stol., pan Mihai Cantacuzino vel Comis., pan Drăghiciu Strămbeanul vel Medl., pan Şerban Năsturel vel Slug., pan Şerban Grecianul vel Pitariu şi Ispravnec Constandin Conţescul 2-lea Logofăt". Hrisovul scris „în anul dintâi" a Domniei lui Ştefan Cantacuzino. „Aprilie 20 vleat 7222".[1] (In broşură p. 36—42).

14. *Iulie 1813. Foaia - adeverinţă a egumenului câmpulungean Filaret Apamia în chestiunea închinării sale.*

Moldoveanul Filaret Apamia, „de familie Beldiman", venind în Ţara-Românească îi place noua „patrie, cum şi patrioţii". Din îndemnul Mitropolitului Nectarie al Ungrovlahiei, devine „patriot" de patria aceasta. Ajunge egumen la Câmpulung. Se leagă — prin acestă scrisoare — că va păzi această mănăstire. Iscăleşte egumenul şi „Constandin Filipescu vel Vist. Grigorie Filipescu Dvornic. Gheorghe Filipescu Spatar".[2] (In broşură p. 82—83).

* * *

Foarte interesantă e *Lista cronologică a Egumenilor Câmpulungeni* între *1638—1864.*

Melhisedec 1638—1651. Dionisie 1652—53. Ioasaf 1654 Mai. Varlaam 1654 Sept. [?]. Luca 1654—56. Ioasaf 1656. Luca 1657. Dionisie (episcop) 1658 Mai—1659. Luca 1659. Vasile 1661 Ap. Varlam 1662 Mai. Vasile 1662. Gavriil 1663 Ian. Grigorie 1664—65. Vasile 1665—69. Ghenadie 1670. Vasile 1671—72; proeg. 1672—76. Gavriil 1672—73. Ghenadie 1673 Sept. Gavriil 1673—76. Ghenadie 1676. Vasile 1678 Ap—1680. Gavriil 1681—85. Vasile 1686—89. Ioan 1690—92 Mai. Vasile 1692 Mai—1700; proeg. 1703—1708. Inochentie 1700 Dec.—1705 Feb. Iosif 1706 Sept—1712 Mai.[3] Mihail 1712—14 Ian. Theofan 1714 Ap.—1722. Vasile Deleanu 1723. Theofan 1725. Feb. Vasile Deleanu 1729—37. Nicodim (Beleţeanul) 1737—62. Dosithei 1763 Iun.—1812. Lofciu 1811; arhiereu Iun. 1813. Filaret Apamias (Beldiman) 1813—1830. Iachint 1830—31. Ioanichie Evantias 1864. (Broşură pag. 43—49)

Lipsind broşurei prefaţa, nu ştim precis de unde a scos dl Băjan lista de mai sus. Ştim însă că dl Băjan dăduse tipografului din Câmpulung foarte mult material pentru a fi tipărit. Să fi scos dl Băjan lista egumenilor

[1] Ibidem. VII, 3 [recte 2] pergament.
[2] Arh. Stat. Mitropolia Bucureşti CCCVI, n. d. g.
[3] Revocat de Constantin Brâncoveanu (Nota Aut).

din documentele pierdute cu ocazia invaziei din 1916? La Academia Română există un pomelnic al Mănăstirii (Mss. No. 3722, p. 33—37), aci însă succesiunea egumenilor e alta şi n'au nici data cronologică.

II. Bărăţia din Câmpulung.

1. *11 Ianuarie 1657. Constantin Şerban Voevod pentru plângerea egumenului Gligore dela Bărăţie.*

„Mihne, feciorul Vlaicului Călăraşul din Bogăteşti" să nu poată vinde via „din Dealul Topolovenilor, Popei lui Trandafir", ci numai Bărăţiei, căreia i-a aparţinut cândva. „Ghenar leat 7165".[1]

III. Şcoala Domnească.

Găsim două documente: 1. Dela *Antonie Vodă 10 Mai 7177 (1669)*, publicat în „Dragoslavele" a dlor Rădulescu—Codin şi Răuţescu, p. 10—11. Adaugăm la documentul publicat acolo şi lista boierilor dela sfârşit: „Mareş vel Ban Craiovei, Neagoe vel Vornic, Radul vel Logofăt Creţulescul, Hriza vel Vistier, Şerban Cantacuzino vel Spătar, Gheţea vel Clucer, Mihaiu vel Postelnic Cantacuzino, Gheorghie vel Peharnic, Pană vel Stolnic, Papa vel Comis, Ispravnic Radul Năsturel vt Logofăt i Dumitraşco Logofăt...". 2. Şi al doilea document tot dela *Antonie Vodă 28 Mart. 7178 (1670)* e publicat în întregime în sus zisul studiu, p. 11—13.

Ştirile despre Şcoala Domnească se complectează cu o *Listă a Dascălilor Şcoalei Domneşti:* Dumitru 1680. Radu Lăngescu 1689. Adam 1744. Ştefan Motreanu 1746—1748. Ioan 17?0. Theofan 1785. Ioniţă 1813. Oancea 1819. Pitaru Ion Brezoianu. Dimitrie Jianu. Dl Băjan spune că numai cei patru din urmă au fost în adevăr ai Şcoalei Domneşti, despre ceilalţi nu se ştie sigur, deşi îşi dau epitetul de dascăli ot Câmpulung. (In broşură p. 10).

IV. Altă Şcoală.

1. *19 Ianuar 1796. Alexandru Moruzi, pentru şcoala înfiinţată în Câmpulung de Dumitraşcu Roset.*

„Dumitraşcu Roset biv vel Spătar" e, „ctitorul schitului Mărculeşti de lângă oraşul Câmpulung". Şcoala sa e întocmită „de învăţătura copiilor făr' de plată".[2] (In broşură p. 9—10).

V. Oraşul Câmpulung.

1. *8 Iulie 7178 (1670).* Carte domnească dela *Antonie Vodă* prin care opreşte stricăciunile ce fac Turcii Mănăstirii şi oraşului. Domnul spune: „ţara aceasta ieste a împăratului şi D. M. sânt ispravnicul împăratului", deci nimeni să nu o calce.[3] (In broşură p. 54—55).

---

[1] Din Biblioteca lui P. Aninoşanu; copie la Arhivele Stat.
[2] Cod. XXVI (1793—96) fil. 270 v. Arh. Stat.
[3] Arh. Stat. Câmpulung (II netreb.) d. 44.

2 *4 Iunie 7181* (*1673*) Carte domnească dela *Grigore Ghica Vodă*, domnind în „al doilea rând“, prin care acordă dijmele părcălabului de Câmpulung, despoind de acest drept mănăstirea.[1] (In broşură p. 62-63).

3. *14 August 7196* (*1688*). Carte domnească dela *Şerban Vodă* pentru atribuţiunile părcălabilor de oraş. Părcălabii să încaseze cămănăria şi vama... „din carul cu peşte câte 5 oca de car“..[2] (In broşură p. 63-64).

4 *15 Ionuarie 1759.* Carte de judecată a Căminarului *Grigore Ipsilant*, ispravnic de Câmpulung. dată „părintelui Arhimandrit Nicodim“... „egumenul sfintei mănăstiri Câmpulungului“ şi în care se hotăreşte că livada „după Bughia“ aparţine Mănăstirii.[3] (In broşură p. 67—69).

* * *

Urmează lista *Judeţilor*, *Epistaţilor* şi *Părcălabilor* de Câmpulung.

Judeţi:

Neacşul, 1521. *Stoica Hurduzău*, 1542. *Stoica Hurduzău*, 1543 *Stoica Hurduzău*, 1544. *Stoica Hurduzău*, 1545 *Staico*, 1627. *Stan*, 1632 *Stan*, 1636. *Gheorghe*, 637. *Stan*, 1639 Ian *Gheorghe*, 1639 Aug. *Staico* 1639. *Staico*, 1642 *Gherghina*, ante 642. *Gheorghie*, 1643. *Staico*, 1644 Iun. *Stan*, 1644. *Dona*, 1645. *Dona*, 1646 Ian. *Staico*, 646 Aug. *Gherghe*, 1646 Ian. *Stan*, 1650 *Staico*, 651. *Stan*, 653 *Staico* biv. 1654 Mai. *Gherghina*, 1654 S, *Staico*, 654 S, *Staico* biv. 1656. *Andrea*, 1658. *Andrea*, 16 9. *Andrea*, 166[illegible]. *Cârstea*, 665. *Andrea*, 1667 *Stanciul*, 1668. *Pană*, 1671. *Andrea*, 167?. *Pană*, 67[illegible]. *Badea* biv. 1674. *Andrea*, 1674 Il. *Andrea*, 1675. *Badea* biv, 1676 April *Andrea*, 1676, 677. *Pană* biv, 1683. *Andrea*, 1681. *Pană* biv. 1683. *Gherghina*, 1684. *Pană* biv, 1685 F. *Pană*, 1685 Mart. *Pană* biv. 686. *Pană* biv, 1687. *Manole*, 1691 (7 00). *Cârstea*, 1695. *Radu*, ante 1699. *Stanciul* (*Bujor*) 699. *Manole*, 1702 Il (?) *Neagoe*, 170[illegible] S. *Manole* biv, 1704 *Bratul*, 1707. *Manta*, 1711. *Latcu*, 1713 Ian. *Bratul* 1713 Il (?) *Iorga*, 1728. *Cârstea*, 1730. *Ivan*, ante 732. *Constantin*, ante 173?. *Iorga*, 1732. *Pâtru Sasu*, ante 1734. *Pană Focan*, ante 734 *Iorga*, 1734. *Iorga*, 1735 F. *Constantin*, 1735 Il (?). *Iorga*, 1736 Mai. *Constantin*, 1736. *Iorga*, 1737. *Ioniţă*, 1740 S. *Constantin* biv. 1740. *Iorga*, 742 O. *Constantin*, 1742 Iun. *Constantin*, 1743. *Pană*, 1744. *Iorga*, 1745 Mai. *Constantin*, 1745 S. *Savu*, ante 1746. *Constantin*, 1746. *Ivan*, 1749. *Stoica*, ante 1749. *Constantin* 1749 Ian. *Iorga Clucer*, 1749 Aug. *Constantin*, 1752. *Bunea*, 753. *Ghinea*, ante 1754. *Constantin*, 1754. *Iorga*, 1755-56. *Constantin* biv, 1757 Aug *Ivan* biv, 1757 S. *Ghinea* biv, 1759 Martie. *Constantin* biv, 1759 Mai. *Costea*, 1775. *Neculae* biv, 1781. *Sterie* sin *Neculae* Judeţul, cu carte Domnească, 1785 Aug *Nicolae*, 1785 Martie. *Iorga*, 1786. 1796. *Sterie*, 1786 *Sterie* sin Neculae cu carte Gospod 1791. *Sterie*. 1792 *Neculae* sin *Neculae Piteşteanu*, 793. *Sterie*, 1794. *Statie* ante 1795. *Gheorghe Buzoianul* biv, 1795. *Constandin*, 1797. *Gheorghe Buzoianu* biv, 1800, 1803, 817. *Neculae* 1801, 1803, 1806. *Gheorghe Piteşteanu*, 806. 1814. *Gheorghiu Postelnicul*, 1810. *Gheorghiu Postelnicul*, 1812. *Gheorghe*, proin, 18 3. *Apostolache Racovicenu*, 1817. *Ioniţă Cojocaru*, 1819. *Dimitrie Aricescu*, Serdar, 1822—1828. *Nicolae Ştefănescu*, treti Logofat 1829. *Dimitrie Chilişoiu*, 1830. *Ion Săulescu*, 1831. (In broşură pag. 55-61).

---

[1] Ibidem I. n. d. 54.
[2] Ibidem I [netreb.] d. 68.
[3] Ibidem XXXI, d. 31.

Epistați.

Postelnicul *Bănică Urianu*, 1785, 1792. *Gheorghe Rucăreanu* biv, 3-lea Logofat 1787. *Nicolae Rucărénu* bv, 3-lea Logofăt 1803 *Spi ea Cazotul*, 1803. *Grigore* sin *Ciuceru Apostol*, 1812 Martie. *Scarlat* 1812 Mai. *Guliano* și *Hristache Grecianu* dupa 1821. *Dumitrache Urianu*, 1823. (In broșură pp. 61–62).

Părcălabi.

Nécșul „ot Dălgopoliu", 1604. *Pană*, 1627. *Pană* 1632. *Marcu* și *Gheorghe*, 1638–1651. *Pana*, 1643. *Badea Vladescu*, 1649. *Oprea*, 16 0 *Badea Vlădescu*, 1651. *Badea* (fratele Pârvulu, Pitar din Vladești). 1653, 1654 *Stanciul*, 1654. *Gherghe*, 1665. *Oancea Lerescu*, cu carte dom. 1672, 1673 *Ión*, 1681. *Ión*, 1685. (In broșură pp. 64-65).

VI. Ținutul Câmpulungului.

1. 7 *Mai 7084 (15 6)*. Hrisov dela *Alexandru II Voevod*, prin care întărește lui Vlaicu Logofăt, „fiul Mihnei Părcălab" stăpânirea peste moșia din „Piscani și din Racovița". La sfârșitul actului boierii: „jupan Ivașco vel Dvornic, jupan Neagoe vel Logfet, Stan Spat., Mitrea Vist., Bratul Com., Badea Stol., Gonțea Peh, Stoica Post., Neagoe velichi Logfet, Pis Badea u grad București..."[1] (In broșură pp. 84—85).

2. 28 *Apr. 7092 (1584)*. Hrisov dela Petru Vodă Cercel prin care întărește jupaniței Maria, fica lui Ionaș, satul Voineștii, fiind acest sat „bătrână și dreaptă moșie de cumpăratoare a Banului Neagoe Cămărașul pe ai săi bani dela Marco Părcălabul, drept 280 florini de aur și drept 11.000 aspri"... Divanul compus din: „jupan Danciul marele Dvornic, jupan Miroslav mare Logofăt, Teodosie Spat, Ianachi Vist., Gheorghe Stol, Balea Comis. Dumitru Peh, jupan Staico marele Post., Miroslav mare Logofăt, Șerban Log[2]. (In broșură pp. 49—50).

3. 2 *Iunie 7126 (1618)*. Carte domnească dela *Gavriil Movilă*. prin care întărește jupaniței Stana și sora ei Neacșa satul Voinești, cumpărat de jupânul „Enache velichi Ban Cralevschi", dar restituit acestui din urma de către „Pârvul de Gémenéle și Stanciul Corțescul tatăl jup. Stanei și Neacșei"...[3] (In broșură pp. 51—52). ***Actul acesta din 2 Iunie 1618 ne arată că Gavriil Movilă era domn și în Iunie, și nu-și începe domnia numai în Iulie, după cum se credea până acum.***

4. *23 Iunie 7128* (*1620*). Hrisov dela *Gavriil Movilă*, prin care reîntărește jupaniței Stana satul Voinești. Marturii: „jupan Enache marele Ban al Craiovei, jupan Ivașco marele Dvornic, jupan Popa marele Logfet, Fiera vel Vist, Miho vel Spat., Mihalache vel Stol., Buzinca vel Comis, Vladul vel Peh., jupan [?] vel Post., pis Stancul..."[4]. (In broșură pp. 52—54).

---

[1] Arh. Stat. Valca, VIII 2 Slavon, pergament.
[2] Ibidem, XXVIII 2 slavon.
[3] Ibidem [XXVIII, 3].
[4] Ibidem XXVIII, 5 slavon.

5) *23 Iun. 7144 (1636).* Hrisov dela *Mateiu Basarab* către fiul popei Şerban din Izvorani jud. Murcel, prin care-i confirmă o delniţă din Izvorani, din delniţa lui Ioan Văcarul. Intre martori e şi un „Franţa din Câmpulung, feciorul lui Pană". Boierii: „jupân Hriza vel ban Craiova, jupan Ivaşco vel Dvornic, jupan Grigorie vel Log., jupan Dumitru Dudescul vel Vist., jupan Preda vel Spăt., jupan Nedelco vel Cliuc., jupan Vasilie Paiundur vel Stol., jupân Vucina vel Pah., jupân Buzinca vel Comis, jupan Constandin vel Post, şi ispravnic Grigorie vel Log, şi am scris eu Stan Spudeul"...[1] (In broşură pp, 10—11).

6) *25 Iulie 7228 (1720).* Carte de judecată a Vornicului Neacşul ispravnic de Câmpulung. Se pomeneşte şi de o hotărnicie „den zilele răposatului Gligorie Ghica Vodă, dela leat 7180 (1672)" spunându-se că moşia „Dăneştilor şi Plăsăleasca" avea pe lângă râu „funii 10 şi un ciric."[2] (In broşură pp. 65—67).

* * *

In legătură cu ţinutul Muscelului urmează şi lista *Ispravnicilor de Muscel*, a *Condicarilor* şi a *Parcălabilor de Poenari:*

Ispravnici de Muscel.

Şerban Pârvu biv vel C. *Vlădescu*, 1695. *Şerban* Comis *Vlădescu*, 1698—99. *Radu Golescu*, Comis 1700 S. *Hrizea*. Logofet 1706—7. *Şerban* biv vel Comis *Vlădescu* 1710. *Alexandru Şufariu* din Vălsănesci, 1710*. *Alexandru Şufariu*, 1711, 1713*, 1714, 1716 *Mateiu Mogoşescu*, 1718*. *Alexandru Şufariu*, 1720. *Neacşul Vornic* 1720 Iul.* *Pană* Căpitan *Conţescu*, 1729. *Pană*, Sluger 1730. *Ianache*, biv vel Serdar 1731—32 (7240)*. *Ianache*, biv 2-lea Postelnic 1732. *Ianache*, Postelnic 1733. *Preda* Căpitan *Drugănescu*, Vornic 1734—36 *Iordache*, Comis 1737, *Savva*, Căpitan 1739 Iun. *Nono*, 1739 Iul. *Şerban Grecianu*, 1739 S. *Iordache Canela* biv vt Armaş 1740. *Savva*, Căpitan 1740. *Iordache Canela*, biv vt. Armaş 1741. *Savva*, Căpitan 1741. *Matei Ruset*, biv vel Sluger 1741 Ag.—1742 Apr. *Constantin Brezoianu*, biv vel Armaş, 1742—44. *Pârvu Izvoranu*, vel Medelnicer 1744 N. *Constantin Bruse*, 1745—47 *Iane*, biv vel Pitar (Giurgiu), 1748—52. *Nicolache*, biv vel Ciohodar 1752. *Gheorghe Serezli*, biv vel Pitar 1753. *Iamandi*, Vornic 1753. *Iordachi*, biv vel Stolnic 1754 Iun. *Grigoraşcu Vataţie*, biv vel Stolnic 1754. *Costache Evanghelino*, Postelnic 1755, *Antioh Caragea*, biv vel Paharnic 1756—58. *Ianache*, biv vel Şetrar 1758 D.—59 Mr. *Anastasie*, biv Vătaf za copii 1759 Mr. *Grigore Ipsilant*, Căminar 1759 Iun. *Teodorache*, biv vel Comis 1760. *Ianache*, biv vel Armaş 1760. *Teodorache*, biv vel Comis 1761. *Ianache*, biv vel Armaş 1761. *Anastasie*, Clucer 1763. *Dimitrie Roset*, biv vel Paharnic 1764—65. *Dumitrache Brezoianu* 1774. *Constantin Năvărcescu*, Serd. 1775. *Scarlat Hiotu*, Pitar 1775. *Constantin Văcărescu* biv vel Stol. 1775 [?]. *Scarlat Hiotu*, biv vel Pitar 1775 [?]. *Istratie Izvoranu* biv 3-lea Logofăt 1777. *Dumitrache Popasoglu* 1777. *Constantin*. biv vel Clucer za Arie 1777 S. *Anastasie*, biv vel Paharnic, 1782 Ian. *Zaharia*, Căminar, 1783 Ap. *Dumitrache Perdicaru*. Pitar, 1783 Ap—Ag. *Costache Vătafu* Judecător 1783 Ap. S. *Anastasie*, biv vel Pah. 1783 Ag. 1784 Ian. *Dumitrache Perdicaru*, biv vel Pitar 1783 Ag—S. *Costache Racoviţă*, Comis 1783 S.—1784 Ian.

---

[1] Ibidem IV, n. 13.

[2] Orig. la I. Macedonski învăţător Rucăr.

* Stelnţa arată că la acea dată erau şi ispravnici de Argeş"

Nicolae Leurdénu, biv vel Clucer de Arie 1784. *Alecu Cocorăscu*, 1784 Ian—Ag. *Ruset*, biv vt. Spătar 1784 Ian. *Radu Filipescu*, Medelnicer 1784 II [?]. 1785 Ian. *Alecu Cocorăscu*, Clucer 1784 II [?]. 1785 Ian. *Dumitrache Papazoglu*, Serdar 1784 Ag—1785 Mai. *Scarlat Varipati*, Sluger 1785 Ian. *Papazoglu*, Sluger 1785 Ian. *Neculae Murde*, biv vel Clucer za Arie 1785 F. *Cheani*, Portar 1785 Mai—N. *Scarlat Varipati*, Sluger 1785 Mai—Octomvrie. *Mincul* Şetrar *Fălcoianu* 1785 O.—1786 Mai. *Cheani* 1785 O. 1786 Mai. *Dumitrache Schiliţ* biv vel Pitar 1785 N,—1786 Mai. *Costa*, Portar 1786 Ian. *Disculsu* (?) 1786 Ian. *Dimitrie Papazoglu*, Serdar 1786 M-O. *Mincu Fălcoianu*, Şetrar 1786 M—O. *Toma Călinescu*, biv vel Pitar 1786 O. *Mincu Fălcoianu*, Şetrar 1786 O. *Mihail Fălcoianu* Şetrar 1787. *Dumitru Papazoglu* 1788. *Mincu Fălcoianu*, Şetrar 1788. *Scarlat Drugănescu*, Clucer 1791 S.—1791 O. *Dumitrache Papazoglu*, biv vel Serdar 1791 S.—N. *Nicolae Lipănescu* biv 3 lea Logofăt, Judecător 1791 D.—1792 D. *Costache Cheani*, biv vel Portar 1791 N. *Scarlat Drugănescu*, Stolnic 1792 O. *Constantin Caliarh* 1792 O. *Dumitrache Brezoianu*, Serdar 1792 O. *Barbu Pădeanu*, biv Céus Argiesc 1792 D. *Ianache Găescu*, Şetrar 1792 D. *Manu*, Armaş 1793. *Scarlat Drugănescu* 1794 Ag. *Scarlat Roset* 1794 Ag. *Dumitrache Brezoianu* Serdar 1795. *Mihache C.* [sic.] 1795. *Scarlat Fălcoianu* 1795 O. *Mihalache Ç.* 1795 O. *Dnmitrache*, Stolnic 1797. *Ion* Pitar 1797. *Gheorghe Mavrodolu* 1797 D. *Ion C.* 1800. *Ştefan P.* 1800. *Iordache Cantacuzino* 1801. *Panait Palcavnic*, Jud. 1801. *Constantin Iliat*, biv vel Clucer de Arie 1803 Ian. *Iane* 1803 Mai. *Ianache* Clucer 1803 Mai. *Ioniţă Stirbei* 1804. *Constantin Brătianu* 1804. *Scarlat Roset* 1806 Iun. *Ştefan P.* 1806 Iun. *Istratie Urianu* 1807. *Constantin Golescu*, Stolnic 1808 Mai 1809 Mai. *Iordache Mavrodoglu*. 1808 F.—1809 Mai. *Nicolae Rucăreanu* biv 3-lea Logofăt Judecător, 1808 S. *Constantin* sin Medelniceru *Sterian*, Judecător 1808 S—4809 F. *Grigore Grecénu* 1809 Mai. *Costache Roset*, Paharnic 1809 Mai. *Manolache* biv vel Pitar, Judec. 1809 F. *Alexandru Roset* 1810 S. *Iacomi* (*Dorobanţu*) 1810 S, *Manolache Cordalescu*, Serdar 1811 F. *Gheorghe Drugănescu* 1811 F. *Iordachi Rasti*, Căminar 1811 Mai—1812 Mai. *Prohor*, Căpitan 1811 Iul. *Din. Golescu*, Stolnic 1812. *Alecu Vilara*. Medelnicer 1812. *Constantin Creţulescu*, biv vel Postelnic 1812 Mai *Vasile Lăcusténu*, biv vel Clucer 1813. *Ion Mavrodoglu*, Stolnic 1813. *Serdaru Pavalache* 1814. *Serdaru Iancu Scordilie* 1814. *Nicolae Gigărtu*, Medelnicer 1814 Ag. *Pavalache*, Serdar. 1814 Ag. *Grigorie Manu* 1815. *Mihalache* 1816 Iun. *Constantin*, biv vel Serdar 1816 O. Cluceru *Nicolae Brătianu* 1819 Ian. S. *Ion Mavrodologlu* 1820 Ap. *Ion Roset* 1820 Ap. *Ion Mavrodologlu* 1820 Ag. *Nichita* Paharnic 1820 Ag. *Ilie*, Judecător 1822. *Iacob Prijbénu*, 1823. *Ion Perdicaru*, 1824. *Manolache S.* 1825 Iun. *Constandin Bălănescu* 1825 Iun. *Baldovin* 1826—27. *Dumitrache Urianu* 1827 F, *Iancu Ralet*, biv vel Clucer 1827 O. *Ion Mavrodolu*, Căminar 1828 O. *Ion Zefharu*, Paharnic 1828 O. *Ion Mavrodolu* 1829 Ian *Alecu Racoviţă* 1829 Iul. *Dimitrie Fălcoianu* 1829 Iul. *Nicolae Brătianu* 1829 II, 1830. *Alexandru Racoviţa* 1830 Iun. *Dimitrie Fălcoianu* 1830 Iun. *M. Băbénu* 1831 Mr.; Iun. *Ion Drugănescu* 1831 Mr.; Iun. *Dumitrache Urianu*, President 1831. *Constantin Vlădescu*, Judecător 1832. *Dumitrache Aricescu*, Judecător 1832. (In broşură pp. 69—78).

Condicarii de judeţ.

Radul 3-lea Logofet, 1786. *Constantin* Logofătu *Săndescu* 1792—97. *Ilie*, al 3-lea Logofetu (*Vlădăianu*). 1808. *Enache* Logofatu, 1811, *Ilie* biv 3-lea Logofătu (*Vlădăianu*), 1816. (In broşură p. 84).

Părcălabi de Poenari.

Gherghina, 1480, 1482—1494, „velichi Parcălab" 1501, 1502, 1503, 1507 *Danciul* „Părcălab Poenarscomu" 1510, „velichi părcălab" 1511. *Oancea*,

1512. *Stanciul*. 1514. *Baldovin* (*Golescu*), 1525. *Oprea* 1526, *Barbul* (*Craiovescul*), 1530. *Fărtat* (*Olănescu*), 1530—32, *Ţigulea*, 1534. *Diicul* „părcălab ai Poenăreştei cetăţi" 1534. *Stan* „părcălab ai Poenăreşei cetăţi" 1534. *Drăghici* „velichi părcălab grad Poenarsko", pus în fruntea Divanului D. 1535. *Fărtat* (*Olănescu*) 1535, *Vlaicu* 1537. *Fărtat* (*Olănescu* 1537. *Borcea* 1540. *Petrea*, 1542. *Pârvu*, 1545. *Vlaicu* 1545. *Mihnea*, 1546—48. *Radul* 1550. *Mihnea* 1552, 1555. *Cândea* ot Voevodeşti (sub Mircea Vodă Ciobanul). *Boşca*, 1559. *Mocşa* [sic], 1574. *Şuica* (Brătianu), 1576. *Marco*, 1584. (In broşură p. 85—86).

I. CRĂCIUN.

C. C. Giurescu, **Noi contribuţiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV şi XV.** Bucureşti 1925.

Autorul arată că între atribuţiile cele mai însemnate ale marilor dregători era dreptul de a judeca .împreună cu Mitropolitul şi cu Domnul Ţării în pricini mai importante, iar în cele mai mărunte „acasă la ei", rămânând însă împricinaţilor dreptul de apel la scaunul Domnesc. Dacă apelantul nu avea drept, era bătut cu toiege sau condamnat, mai târziu, să restitue îndoit cheltuelile părţii adverse. Dreptul de judecată „acasa" îl aveau prin delegaţie dela Domn, *banul*, *vornicul*, *logofătul* şi *spătarul*. In schimb aveau datoria să lupte, alături de Domn, cu cetele lor formate în primul rând din slujbaşii subalterni şi, în parte, din ţărani.

Veniturile lor erau de natură diferită : banul şi vornicii primeau o parte din gloabe, logofeţii şi subalternii lor — din taxele încassate pentru hrisoavele cancelariei domneşti, paharnicul din permisurile pentru culegerea viilor (banii de păhărnicie) stolnicul-din alimentele domneşti, iar comisul din furaje. In Moldova (sec. XVII) logofătul avea între veniturile sale şi dijma din ţinutul Cernăuţi, vornicul Ţării de sus pe cea din ţinutul Dorohoiului, al Ţării de jos din ţinutul Bârladului, spătarul ½ din stărostia Cernăuţi, postelnicul din pârcălăbia Iaşilor, păharnicul din a Cotnarilor. In Muntenia nu era un astfel de sistem de plată a marilor dregători. În afară de veniturile obicinuite mai primeau din partea subalternilor diferite daruri, cu un caracter aproape obligatoriu, precum şi diferite favoruri şi scutiri din partea Domnului, care le răsplătea cu îmbelşugare serviciile. În Moldova marele-vistier era de obiceiu şi mare vameş. De drept ar fi trebuit să plătească şi ei goştină. desetină, vinăriciu, dar erau scutiţi la început în mod excepţional, iar mai târziu excepţiunea devine regulă, se generalizează aşa de mult, încât e considerată ca o consecinţă a situaţiei de dregător.

In timpurile mai vechi caracteristica esenţială a boieriei nu era dregătoria, ci moşia. Deaceea în documente boerii fără titluri preced adeseori pe cei cu titluri şi slujbe. Mai târziu însă representanţii puternicei clase de mari proprietari caută dregătoriile cele mai înalte ca mijloace de consacrare a superiorităţi lor economice şi sociale.

Dimiterea marilor dregători se făcea deobiceiu la sfârşitul anului, când îşi depuneau însemnele în mâna Domnul, care în timpul nopţii lui Săn-Văsii se decidea, să le dea a doua zi tot vechilor dregători sau să distingă pe alţii cu ele. O reminiscenţă a acestui obiceiu se găseşte în

următorul fragment de poezie poporală: „slujeşte-mi slujeşte pân la Sân-Văsii, să-mpart boierii, că te-oi ridica ban la Craiova, şi tu că-i băni, de te-i ferici"... Domnii cei buni aveau în general tendinţa de a păstra cât mai mult pe aceiaşi dregători. Astfel Ş efan cel Mare avea, la începutul domniei, ca membrii ai divanului pe cei mai mulţi dintre foştii dregători ai lui Petru Aron. Exista şi un fel de „cursus honorum", respectându-se principiul înaintării treptate dela o dregătorie mai mică la alta imediat superioară. Domnul era însă liber să procedeze şi altfel.

In ce priveş e costumele marilor dregători autorul e de părere că în urma descoperirilor dela Argeş trebue părăsită concepţia despre o stare cu totul patriarhală, care înfăţişează dregători înbrăcaţi în port românesc. Influenţele apusene (prin Italia, Ungaria, Polonia) s'au încrucişat în ţările române cu cele bizantine, venite prin intermedierea statelor din Sudul Dunării. In sec. XVII insemnul marilor dregători era toiagul de formă, materie şi coloare variată după diferitele dregătorii.

Intemeierea marilor dregătorii e atribuită, prin tradiţie, lui Alexandru cel Bun în Moldova, iar în Muntenia lui Radu cel Mare. Acesta ar fi organizat dregătoriile, cu ajutorul patriarhului Nifon, după model bizantin. Autorul arată însă că nici Alexandru, nici Radu n'au introdus dregătoriile, deoarece ele existau de mai înainte. Lor, ca organizatori în domeniul bisericesc, li s'au atribuit şi faptele din domeniul organizării politice prin un fenomen de polarizare obişnuit în istorie. La originea marilor dregătorii româneşti se poate constata o întreită influenţă 1. bizantină-sârbă (logofăt, vistier) şi bizantină-bulgară (comis) 2 sudslavică-sârbă (vornic, păharnic, postelnic) şi sudslavică-bulgară (stolnic) 3. ungară (ban). S'au împrumutat însă uneori numai terminii dela popoarele vecine, atribuţiile dregătoriei luând la noi alte proporţii. Aşa d, e. atribuţiile vornicului român se deosebiau de ale vornicului croat, fiind mai asemănătoare cu ale palatinului ungar. Autorul admite că Basarab va fi moştenit dela tatăl său Tihomir şi dela Litovoiu oarecare organizare sumară, grupând apoi la un loc mai multe teritorii, a trebuit să-şi alcătuiască un rost de curte potrivit cu noua situaţie dând sfetnicilor săi denumiri şi atribuţiuni cum se găseau la popoarele vecine. In Moldova problema influenţelor străine în organizarea administrativă e mai simplă, întrucât se găsesc aici instituţii similare, uneori chiar identice cu cele din Muntenia.

Lucrarea d-lui Giurescu se distinge prin argumentaţie conştiincioasă, prin spirit constructiv, prin claritate şi precisiune. I. LUPAŞ.

I. Vlădescu **Isvoarele istoriei Românilor I.** Letopiseţul dela Bistriţa şi Letopiseţul dela Putna. Bucureşti 1925.

Autorul reproduce in extenso opiniile istoricilor români despre aceste letopiseţe, combate părerea răposatului I. Bogdan, că cel dela Bistriţa ar fi fost început încă din timpul lui Alexandru cel Bun. Părerea aceasta o consideră neadmisibilă de o parte, fiindcă letopiseţul cuprinde prea puţine date dintr'o domnie aşa lungă, de altă parte şi din motivul că pune moartea lui Alexandru înainte de naşterea fiilor săi, ceeace un contimporan nu ar fi făcut.

Relativ la domnia lui Stefan cel Mare letopisețul dela Bistrița are însă 28 date precise, dintre cari 27 exacte. Preciziunea și exactitatea cronologică, precum și bogăția de amănunte pot fi socotite ca indicii pentru contimporaneitate. Apoi din felul, cum e povestit cutremurul cel mare din 1471 „pe vremea când *țarul* ședea la prânz", se poate deduce, că scriitorul a trebuit să fie în apropierea lui Stefan cel Mare, ca să cunoască acest amănunt. Astfel autorul ajunge la concluzia, că letopisețul dela Bistrița nu a fost scris în mănăstirea aceasta, ci la curtea lui Stefan de oameni cari participaseră la faptele povestite, nu însă de ostași. Aceștia ar fi dat mai multe detalii strategice. În unele cazuri admite că textul letopisețului ar reda chiar povestirea lui Stefan (p. 88). Deci este un isvor contimporan inspirat de cele mai sigure informații.

Letopisetul dela Putna, analizat în toate amănuntele lui, se înfățișează ca fiind independent de cel dela Bistrița, căci dă 16 fapte necunoscute acestuia, care de asemenea înșiră 46 fapte necunoscute celui din Putna. Relativ la acest letopiseț autorul ajunge la aceeaș concluzie, că nu ar fi fost scris în mănăstirea Putna, ci redactat de cineva care avea admirație pentru Stefan. La sfârșitul cărții e publicat paralel textul celor două letopisețe, a căror analiză conștiincioasă o face autorul, fără a putea aduce argumente hotărîtoare în sprijinul concluziilor sale.

I. LUPAȘ.

Codrul Cosminului. Buletinul „Institutului de Istorie și Limbă". An. I. 1924. Cernăuți. Tip. „Glasul Bucovinei". 653 p.

Universitățile din provinciile alipite s'au pus pe muncă! Publicațiile diferitelor „Institute" dela aceste înalte așezăminte de cultură românească sunt dovezi invederate că acolo se lucrează cu multă râvnă. Un fapt înbucurător și care trebue subliniat pentru a fi priceput de cât mai mulți e că la aceste Universități — Cluj și Cernăuți — plutește o atmosferă de colaborare prietenească, lucru esențial pentru a face ceva prin conlucrarea tuturor valorilor.

După „Dacoromania" și acest „Anuar", ambele la Cluj — vine acum frumoasa publicație dela Cernăuți „Codrul Cosminului". Publicația cu acest titlu sugestiv — titlu ce sintetizează un întreg trecut de mărire a provinciei mutilate la 1775 și 1812 — este Buletinul *„Institutului de Istorie și Limbă"* înființat pe lângă Universitatea din Cernăuți în 1922. Dl Ion Nistor, profesor de Istoria Românilor la Universitatea din capitala Bucovinei a săvârșit o faptă mare înființând acest „Institut" și publicând „Cosminul" în condițiile în care a apărut.

Faptă mare și iată de ce.

Să ne aducem aminte că dușmanii noștrii de ieri manifestau o teribilă îngrijorare când au văzut că Universitățile „lor" vor fi transformate în Universități „românești" și se întrebau uimiți ce-o să facă acești ... Români cu ele? Știință românească? Istorie, literatură românească? ... La aceste întrebări s'a răspuns prin înființarea „Institutelor" pe lângă diferitele specialități, cari „Institute" încurajează și publică lucrările merituoase. Celor desnădăjduiți li s'a arătat destul de repede — prin „Anuarele", „Buletinele"

şi „Dacoromania" că există şi istorie şi literatură... românească şi că Universitatea *românească* poate să ducă firul ştiinţei mai departe înlocuind Universitatea *ungurească* dela Cluj sau pe cea *germană* dela Cernăuţi, înfiinţate cu alte rosturi în miezul provinciilor româneşti.

Din *acest* punct de vedere înfiinţarea „Institutului de Istorie şi Limbă" la Cernăuţi şi gruparea mai multor profesori distinşi în jurul lui este o mare faptă, credem a d-lui Nistor, cu toate că Dsa se ascunde modest printre ceialalţi distinşi iniţiatori şi membrii ai Institutului.

In „*Prefaţa*" acestui prim „Buletin" dl *I. Nistor* ne arată gândul de care au fost călăuziţi ceice au înfiinţat Institutul şi felul prin care acest Institut înţelege să încurajeze şi să publice lucrările de valoare din domeniul istoriei şi al limbii.

Seria publicaţiilor o deschide dl *Leca Morariu* cu studiul migălos şi de o largă erudiţie: „*Morfologia verbului predicativ român*". Dsa studiază verbul predicativ în evoluţia sa istorică sub raportul morfologiei. Li se dă o deosebită atenţie dialectelor şi idiomurilor dacoromâne.

Dl *N. Iorga* publică câteva *Note asupra încă unui „Câmpulung" Muntean: Chioajdele.* Cine a urmărit mai de aproape „Prolegomenele" dlui Iorga privitoare la Istoria Universală, acela a putut constata — în special „Prolegomenele" cari tratează chestiuni de ev mediu — că Dsa explică refacerea lumii, după catastrofa romană, prin organizarea şi desvoltarea unor confederaţii populare, numite tot de Dsa „Romanii" (Romaniae). Aceste formaţiuni spontanee Dsa le-a urmărit în toate teritoriile înglobate cândva în Imperiul roman, găsind că procesul de desvoltare a acestor „democraţii populare" e acelaş în Galia ca şi în Roma, pe coasta Mării Adriatice ca şi în jurul Balcanilor, în Sardinia ca şi în jurul Carpaţilor. Reminiscenţa acestor „Romanii" se perpetuează în numele Romagnei italiene, a Roumanchiilor alpine, a *Românilor* din jurul Carpaţilor şi din Balcani. Statul nostru a ieşit din astfel de „Romanii", cari pot avea diferite nume: Câmpulung, Vrancea etc., şi cari au format apoi o „Romanie" mai mare — şi numele a rămas o *Românie.*

In studiul de faţă dl Iorga, analizând mai multe documente Chiojdene, ajunge la conluzia că Chioajdele — Prahova — nu sunt alceva decât tot o „Romanie" ca şi „Câmpulungul".

Dl *Vasile Grecu* în „*Versiunile româneşti ale erminiilor de pictură bizantină*" ne arată că erminiile — Manualele de pictură — româneşti sunt toate traduse din greceşte, că sunt făcute după un mss mai vechiu şi mai bun ca acel al vestitului Dionisie din Furna şi că ele au un caracter vădit popular. Sibilele au întrat în erminiile româneşti din Polonia. Dionisie din Furna nu poate fi autorul erminiei ce-i poartă numele, dat fiind caracterul popular al erminiei şi ca atare nu poate fi decât operă anonimă.

Dl *Gr. Nandriş* în „*Contribuţie la morfologia verbului slav: Aspecte verbale în evangheliarul slav dela Putna*" studiază cu multă rabdare şi cu o cunoaştere perfectă a paleoslavei Evangheliarul slav dela Putna (sec. XIII—XIV) publicat de Emilian Kaluzniacki în „Monumenta linguae paleoslovenicae" la 1888. Prin acest studiu dl Nandriş aduce o preţioasă contribuţie la morfologia verbului slav în general.

Din o Monografie asupra picturilor dela Mănăstirea Voroneț, pe care o pregătea tânărul profesor *Oreste Luția* († 1924). s'au mai putut salva unele capitole ce se publică sub titlul: *„Legenda Sf. Ioan cel Nou dela Suceava în frescurile din Voroneț"*. Regretatul profesor face la început câteva constatări asupra ctitoriei Voronețului. Foarte prețioasă biografia Mitropolitului Grigorie Roșca în timpul căruia s'a zugrăvit mănăstirea. Zugravul — după constatarea convingătoare a lui Luția — a fost român. Nu crede că ar putea fi Marcu Pristavul, al cărui nume se găsește scris alături de al Mitropolitului Grigorie sub portretul acestuia din urmă. Urmează descrierea scenelor cari înfățișează legenda sfântului Ioan cel Nou și la urmă descrierea sculpturilor în argint de pe sicriul Sfântului. Mai multe planșe fotografice întregesc studiul.

Dnii *E. Herzog* și *V. Gherasim* publică un *„Glosar al dialectului Mărginean"*, (Marginea aproape de Rădăuți) parte dintr'un studiu mai mare.

„Contribuțiile epigrafice relative la chestiunea financiară din Illyricum" ale Dlui *Al. Bocănețu* sunt cercetări minuțioase asupra dărilor ce le plăteau provinciile Romei, și asupra recenzământului și cadastrului din Illyricum.

Chestiunea orașului *Vicina* — tratată atât de amănunțit de Dl Gh. I. Brătianu, în „Bulletin de la Section historique de l'Académie Rommaine, Tom. X, 1923 — e reluată de Dl *N. Grămadă*. de astă dată însă pe baza *izvoarelor cartografice*. Dl Grămadă constată că Vicina n'ar fi nici Măcinul de azi (Tomaschek), nici Tulcea (C. Brătescu), nu e nici între Isaccea și Tulcea (Iorga), ci ea ar fi fost pe locul orașului *Isaccea*

Dl *Ion Nistor*, se ocupă acum — dupăce ne-a dat acum doi ani o „Istorie a Basarabiei" — cu *Românii Transnistrieni*. Numărul acestor români, dăruiți anul trecut de larga bunăvoință bolșevică cu o „Republică Moldovenească", ar fi între 400,000—500,000 suflete. Cea mai veche mărturie *documentară* despre pribegirea unor cete mari de Moldoveni peste Nistru e din 1541. (p. 480). Unele târguri Transnistriene ca Movilăul, Râșcovul, au aparținut din vremea lui Duca-Vodă — fost și Hatman al Ucrainei — si până la alipirea Basarabiei la Rusia, chiar și *politicește* la Moldova. (p. 502). Extrem de interesante și scrise cu multă dragoste pentru Românii Transnistrieni sunt ultimele capitole despre deșteptarea Românilor Transnistrieni și înființarea Republicei Moldovenești.

La *„Articole mărunte"*, printre ale Dlui *Vasile Grecu* cea despre „Erotocritul lui Cornaro în literatura românească" constitue unele adause la studiul Dsale cu acelaș titlu din Dacoromania (I, 1920—21). Tot Dl *Grecu* atrage atenția asupra a două „Manuscrise inedite privitoare la istoria Românilor" semnalate de F. H. Marschall în Bizant. Neugr. Jahrb. III, 1922 „Un triod necunoscut" semnalează Dl *Dr Vlad Pașchivscht*.

Recenzii și *Cronici* încheie voluminosul Buletin dela Cernăuți.

I. CRĂCIUN.

Cercetări Istorice. Buletinul Seminarului de Istoria Românilor al Universității din Iași. 1925, An I, Nr. 1. Tip. „N. V. Ștefănescu și D. Ștaierman". 421 p.

Avântul ce l-a luat istoriografia românească în ultimul timp, reiese foarte bine din multiplicitatea publicaţiilor periodice istorice ce apar. La Cluj, la Cernăuţi, acum la Iaşi — fără să vorbim despre „Mélanges"-urile Şcoalei româneşti dela Paris (de sub conducerea d-lui Iorga) şi despre „Ephemeris Dacoromania" a Şcoalei româneşti din Roma (de sub conducerea d-lui Pârvan) — pretutindeni se lucrează şi se publică. La Iaşi dl I. Minea, fără prea multe mijloace materiale, dar cu destulă însufleţire — ceeace e totul când vrei să faci ceva — şi-a început „Cercetările Istorice", grupând în jurul d-sale mai mulţi profesori din Capitala Moldovei, dar mai ales pe studenţii pregătiţi de d-sa în Seminarul de Istoria Românilor. „Cercetările" vor fi întâiu de toate Buletinul *Seminarului*, unde studenţii vor putea să publice lucrările lor mai bune. In acest prim număr al „Cercetăriior" vom şi găsi trei lucrări pregătite, sub conducerea d-lui Minea, de studenţii d-sale.

In „Lămurirea" din fruntea publicaţiei" dl Minea mărturiseşte că începe cercetările istorice cu studenţii d-sale având mereu în faţă „buna pildă a regretatului D. Onciul... maestrul în critica istorică", sub conducerea căruia Seminarul de Istoria Românilor dela Universitatea din Bucureşti „dedea rezultate, de cari nu mai văzusem".

După „Lămurirea" — prefaţă — dl *Minea*, care s'a ocupat în ultimul timp cu diferitele cronici ale istoriografiei noastre, vorbeşte despre *„O versiune a cronicii lui Stoica Ludescu. Manuscrisul lui Şerban Logofătul"*.

Plecând dela ştirea ce o dă Cantemir în a sa Istorie a Imperiului Otoman despre lupta dela Cossovopolje — pierdută de Ioan Huniade în 1448 —, ştire pe care nu ne-o păstrează nici o cronică contimporană cunoscută până azi, stabileşte că această ştire a putut-o avea Dimitrie Cantemir din „Hronicul Muntenesc" al lui Şerban Logofătul, despre care pomeneşte principele - scriitor în altă parte. Acest „Hronic" era scris „într'o proastă limbă grecească" de Şerban Logofătul: probabil copiat sau tradus de acesta în greceşte. Acest manuscris a lui Şerban Logofătul are părţi ce nu se află în cronica cantacuzinească. Cine o fi autorul adauselor? Nu se poate preciza.

Această versiune a Cronicii lui Stoica Ludescu circula şi în formă românească. Un text al acestei versiuni româneşti cunoscuse şi Bălcescu, pe care-l citează „leatopiseţul Ţării-Româneşti dela 1294—1688" scris de Tudosie sin Stoian Sărbul ot Tunşii (p. 4). Această versiune a Cronicii lui Stoica Ludescu, sub forma românească scrisă de Tudosie fiul lui Stoian Sărbul din Tunşii o posedă — sau un manuscris asemănăror — dl Bogrea dela Universitatea din Cluj.

Teza de doctorat a d-lui *Emil Diaconescu*: *„Politica orientală Burgundă şi Turcii în sec. XIV şi XV"* priveşte mai mult istoria universală decât istoria Românilor. Evident locul ei era într'un Buletin de Istorie *Universală*, dar nu e rău că s'a publicat şi în „Cercetări".

Dl *Giorge Pascu* în *„Mihail Cantacuzino"* adnotează şi completează biografia autorului „Genealogiei" dând la sfârşit un rezumat al operilor lui.

Domnia lui *Gaspar Graţiani* — aventurierul catolic de origine croată

— e tratată amănunţit şi cu folosirea multor date documentare de către dl Dr. N. C. Bejenaru. Dl Bejenaru ne-a dat şi altădată bune monografii asupra lui Constantin Vodă Şerban, Mircea al II-lea Pretendentul etc.

Dl *I. Minea* vorbind despre *„Inceputul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu"*, pune în discuţie ştirile diverse din cronicarii moldoveni şi poloni. Ştirea despre sugrumarea văduvei lui Petru Rareş de către Alexandru Lăpuşneanu se află numai la Brzeski, solul-cronicar polon reţinut sub pază de către Lăpuşneanu la Iaşi (p. 103). Toate cronicele — moldoveneşti şi streine — arată că Lăpuşneanu a fost la început blând faţă de toţi (p. III). Ureche foloseşte — nu numai pe Bielski ci şi pe Orzechowski, însă nu direct, ci prin Luca Gòrnicki. „Cartea lui Gòrnicki este alt izvor „leşesc" întrebuinţat de Ureche, ceeace va să zică : nu totdeauna la cronica lui Bielski trebue să ne grăbim, când în textul cronicii lui Ureche se afirmă că izvorul de informaţie a fost *cronicarul* sau *letopiseţul leşesc* (p. 113)

Foarte utilă traducerea părţilor privitoare la trecutul Moldovei din *Kronika polska a lui Bielski* făcută de dl *G. I. Nastase*. Cunoscătorii limbii poloneze sunt la noi atât de puţini, încât acest izvor polonez putea fi utilizat numai cu multă greutate.

Dl *Const. Andreescu* publică o lucrare a d-sale — *„Cetatea Nouă în vremea lui Ştefan cel Mare"* — citită la Seminarul de Istoria Românilor dela Universitatea din Iaşi. De aci se vede cum ştie dl Minea să pregătească în Seminarul d-sale tineri cari azi-mâine vor duce mai departe, cu destulă pricepere, firul cercetărilor istorice. Unele afirmaţii ar trebui mai bine documentate. Astfel: Cetatea Nouă dela Roman să se fi chemat Smedorova anume după numele cetăţii sârbeşti Semendria ? (p. 161). Găsim în aparat multe trimiteri — şi în chestiuni foarte delicate (p. 173) — la Cursul ţinut de dl Minea în 1921—22 la Iaşi. Nu putem controla dacă cele afirmate în Curs — şi cari sunt luate drept adevăruri câştigate — sunt sau nu adevărate. Nu doar că a greşit *magistrul*, ceeace e puţin probabil, nu, dar a putut greşi *studentul*, care editează cursul. Ştim cum se editează deobiceiu cursurile! Chestiunea se schimbă dacă cursul e *revăzut* de magistru. In cazul acesta ştirile la cari se fac trimiteri, pot fi utilizate fără a cădea în greşeli. Cetatea Nouă e *„rezidită"* la 1483 şi nu ridicată atunci pentru întâia oară cum ar reieşi din cronici (p. 176).

Altă lucrare tot din Seminarul de Istoria Românilor e: *„Rolul politic al Movileştilor până la domnia lui Ieremia-Vodă* a d-lui *A. Mesrobeanu*.

Dl *Minea* în cursul ţinut la Facultatea din Iaşi asupra *„Letopiseţelor moldoveneşti scrise în slavoneşte"* luminează multe lucruri din şi asupra acestor letopiseţe. Supune unei analize critice zbornicele cunoscute, letopiseţul anonim, versiunea lui Brzeski, Cronica lui Macarie, a lui Azarie, face o paralelă între cea din urmă şi cronica lui Ureche şi isvodul lui Simeon Dascălul, apoi discută datele cronicii lui Eftimie, letopiseţele „sârbeşti" şi la sfârşit vorbeşte despre traducerile româneşti ale letopiseţelor slavoneşti. Acest început al istoriografiei moldovene „aparţine ciclului slavo-bizantin din cultura noastră veche, care se termină în preajma domniei lui Petru Şchiopul, sub care începe influenţa grecească în biserica şi societatea moldovenească. Dela această vreme nu e departe începutul

celeilalte istoriografii moldoveneşti, care începe sub intensa influinţă polonă" (p. 204).

Pare foarte verosimilă părerea d-lui *Gh. I. Brătianu* din studiul *„Lak. O interpretare greşită a unui capitol din „Cartea lui Marco Polo"*, că ţara *„Lak"*-ilor *nu* este ţara *„Vlahilor"*, după cum susţin editorii cărţii lui Marco Polo. Dl Brătianu spune că „Laki" din cartea călătorului italian ar fi Kazikumuchii din Daghestanul central — regiunea Caucazului cari se numesc în limba lor *Laki*, iar limba Lak se vorbeşte şi azi în tot districtul Kazikumuk. Acesta ar fi poporul Lak „pe jumătate creştin, pe jumătate *musulman*" din descrierea lui Marco Polo.

D-şoara *Cornelia Lavronschi* descrie, într'o lucrare citită tot la Seminar. *„Curtea domnilor moldoveni în preajma epocei fanariote"*.

Preţioase *„Note şi interpretări"* publică la sfârşitul „Cercetărilor" d-nii *Minea, Sever Zotta* şi *Emil Diaconescu.*

Nu era nimerit să se fi încheiat „Buletinul" cu un „Indice" pe autori şi materii, aşa cum se face azi peste tot?

I. CRĂCIUN.

Dr Csánki Dezső, **Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.** — Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniadeştilor — Budapest. Ed. Academiei Ungare. Vol. I—III şi V. 1890—1913.

Academia ungară voind să continue opera Contelui Iosif Teleki: Hunyadiak kora Magyarországon — Epoca Huniadeştilor în Ungaria — (Pesta 1852—1856), întreruptă la al V-lea volum, a însărcinat pe Dr Desideriu Csánki să scrie volumul al VI-lea, care avea să cuprindă partea *geografică* a acestei epoce. Csánki însă a păţit ceeace păţise Odobescu pe vremuri. Pe când prefaţa acestui din urmă a crescut până a luat proporţiile unei opere întregi, lucrarea lui Csánki a crescut şi ea până acum la cinci volume Astfel lucrarea lui Csánki e operă de sine stătătoare, dar formează şi o continuare a „Epocei Huniadeştilor" scrisă de Contele Teleki.

Csánki grupează materialul din opera sa pe judeţe. In cadrul fiecărui judeţ dă la început istoricul judeţului, apoi date amănunţite asupra cetăţilor, fortăreţelor, castelelor şi asupra oraşelor şi satelor dela primele începuturi şi până în vremea Huniadeştilor. Se înşiră diferitele numiri pe cari le-au avut localităţile în cursul veacurilor şi, ceace e mai important, se urmăresc în ordine cronologică *toţi proprietarii* cari au stăpânit diferitele localităţi şi ţinuturi. In dreptul localităţilor — aranjate în ordine alfabetică — se înşiră şi lista documentelor în cari se pomenesc localităţile respective. Lista e cât se poate de complectă, întrucât Csánki a cercetat nu mai puţin de *80 de arhive* ungare şi ardelene.

Evident pe noi nu ne interesează decât judeţele cu populaţie românească din fosta Ungarie, şi cari judeţe aparţin acum — cu mici amputări la granite — României întregite Aceste judeţe sunt: Arad, Bihor, Crasna, Maramurăş, Solnocul-de-mijloc şi Zarandul

(în volumul I); Caraş, Timiş şi Torontal (în vol. II); Cojocna, Huniedoara, Târnavele (de fapt: Târnava-Mică) şi Turda (în vol. V). Lipsesc judeţele: Alba-de-jos, Bistrita-Năsăud, Braşov, Ciuc, Făgăraş, Murăş-Turda, Odorheiu, Sălaj, Sibiiu, Solnoc-Dobâca şi Treiscaune, cari nu sunt în vol. III, ci vor fi, probabil, în vol IV (pe care nu-l avem la îndemână şi care se pare că nici n'a apărut până azi), sau vor fi tratate în vol VI şi următoarele.

Pentru a arăta marea importanţă ce o are opera lui Csánki pentru noi, să urmărim în două judeţe luate la întâmplare — Huniedoara şi Târnavele (ambele în vol V) — ştirile cari ne privesc mai de aproape, cu care ocazie se va vedea şi ordinea în care autorul înţelege să-şi grupeze materialul în cadrul unui judeţ şi care ordine e urmată întocmai şi la celelalte judeţe.

Huniedoara. Stabileşte la început graniţele vechi ale judeţului. Regele Sigismund dă cetatea Huniedoarei lui Voicu, fiul lui Şerb, şi tatăl lui Ioan Huniade Corvin în 18 Oct. 1409. (pp. 3 şi 6). Cetatea Devei aparţine în tot timpul vieţii lui Ioan Corvinul acestuia (p. 4). De cetatea Devei depindeau mai multe sate, dintre cari aproape toate cu nume româneşti. In evul mediu cetatea, devenită dela 1409 până la începutul veacului al XVI a Corvinilor, se chema numai Huniedoara, şi numai târziu de tot Huniedoara-Voevodului (Vajdahunyad p. 6). De cetatea Huniedoarei depindeau iarăş o mulţime de sate, al căror nume românesc de pe vremuri azi e schimbat în ungureşte, dar şi viceversa, nume ungureşti pe vremea Huniazilor azi schimbate în româneşte. Procesul acesta de schimbare se poate urmări cu uşurinţă.

Geoagiul are ca stăpân, de la începutul anului 1508, pe Radu al IV lea cel Mare, Voivodul Ţării-Româneşti, fica acestuia, Anca, şi fratele său Vlad (p. 11). In 1517 şi 1518 Geoagiul e stăpânit de Neagoe Basarab şi fiul său Teodosie, iar din vara anului 1523 de către trei boieri din Ţara-Românească şi rudele şi urmaşii acestora (p. 11).[1] Ca mari proprietari sunt menţionate în judeţul Huniadoara şi familiile Barcsai (pp. 18, 23) — din această familie Acaţiu Barcsai ajunge şi Voevodul Ardealului — şi Kendeştii (pp. 27, 189 — 194), cari sunt „familii cnezeşti de origine românească" (*oláh eredetü* nemes (kenéz család (p. 23). Se poate urmări cum *familiile cnejilor români se maghiarizează* sau, nemaghiarizându-se, *trec dela starea lor „liberă" în acea de iobăgie.* (dela p. 23 înainte). Proprietăţile familiilor de origină cnezească încep din „văile râurilor Cerna [odinioară râul acesta avea alt nume] şi cursul de mijloc şi superior al Streiului şi mai ales din regiunea oraşului Huniedoara şi se întind spre sud până la izvoarele râurilor" (p. 23), Kendeştii primesc

[1] Documentele privitoare la stăpânirea Geogiului şi altor localităţi de Domnii români sunt publicate de Dr *Dr Andrei Veress* în *Acta et Epistolae*, vol. I. Un studiu asupra stăpânirii Domnilor şi boierilor români în Ardeal a. publicat şi Dl *Ştefan Meteş*.

satele din „ţinutul Haţegului", — pe cari le au stăpânit „până la anul 1447 *pe baza dreptului de cneji*" — la 1453 „ca şi ceilalţi nemeşi", specificându-se anume că li se dau „cu *aceleaşi condiţii,*[1] aceleaşi slujbe şi aceleaşi datini, cu cari dădeau şi ceilalţi regi ai Ungariei proprietăţi şi sate în districtile româneşti" (p. 27). De altfel sub aceleaşi rezerve li se dedeau proprietăţi şi celorlalte familii cnezeşti (pp. 27—29, 33, 34). Tot la anul 1453 Săcelenii, „valahi credincioşi ai regelui" primesc proprietăţi „ca şi ceilalţi nemeşi". (p. 33). Autorul aminteşte nu numai familiile cari au primit proprietăţi mari, ci şi pe acele cari au avut proprietăţi mai mici şi chiar pe acelea cari „*erau încă în rândul cnejilor,* însă aveau şi exercitau în districtul lor „dreptul de nemeşi" (pp. 34—35)

In districtul Streiului cnejii au „preferat să devină iobagi", decât „să fie liberi, adică nemeşi" pe lângă slujbele şi *condiţiile* ce li se impuneau (p. 36). La 1360 „Petru vice-voevodul Ardealului şi castelan al Haţegului" ţine adunare (congregatio generalis) „fiind de faţă *toţi cnejii* din districtul Haţegului" pentru „restabilirea drepturilor lor". Românii au ales în această adunare „24 bărbaţi de încredere, adică 12 cneji, şase preoţi şi şase oameni din popor (sex ex olahis populanis)", şi numai înconjurat de aceşti „iurati assessores" putu aduce hotărâri vicevoivodul (p 38). In veacul al XV-lea ţin scaun de judecată numai „cei 12 cneji, în casa regească din Haţeg" şi aduc hotărâri sau dau diplome, în ce priveşte proprietăţile cnezeşti din acest district, „*în numele tuturor cnejilor* şi *valahilor* din districtul Haţegului" (p. 38). Cei mai mulţi cneji devin nobili în timpul guvernării lui Ioan Corvinul, mai puţin în timpul domniei regelui Matia Corvinul (p. 39). Dela p 42 până la p. 249 se înşiră cetăţile şi fortăreţele, oraşele şi satele din judeţul Huniedoara, cu istoricul lor, proprietarii lor, amintindu-se şi toate *documentele* — până la Huniadeşti — în cari se vorbeşte ceva despre aceste localităţi şi locuitorii lor.

Din judeţul *Târnavelor* — de fapt jud. Târnava-Mică — menţionăm numai partea istorică din introducere, restul — cetăţi, fortăreţe, proprietari etc. — fiind tratate în aceiaş ordine şi cu aceleaşi date preţioase pe cari le-am văzut şi la judeţul Huniedoara.

Blajul, care era în ultima eră ungurească în judeţul Alba-de-jos, în vechime aparţinea judeţului Târnava-Mică, aşa cum e repartizat acum (1925) de comisia administrativă românească (p. 839). Iată ce ştie Csánki despre proprietarii *Cetăţii-de-Baltă.*

„Cetatea-de-Baltă e şi pe vremea lui Matia Corvinul tot cetate regească. In 1462 regele o amanetează (pentru 8000 de galbeni) împreună cu tot ce ţine de ea, voevodului ardelean de atunci: Ioan Pongrácz de Dengeleg. Deşi peste doi ani la 1464, i-o dă sub formă de danie regească tot acestui Ioan Pongrácz şi fratelui său Andrei Dengelegi, dania totuşi nu era definitivă, căci în 1471 i-o

[1] Sublinierea este totdeauna a noastră.

amanetează *din nou* lui Ioan Pongrácz, de astă dată împreună cu orașul Sebeșului-Săsesc, pentru 20·000 galbeni. Văduva lui Pongrácz și fiul său Matei o stăpânesc și în 1478—1479 tot ca amanet. Dar în *acest timp* regele Matei Corvinul o dă și lui Ștefan Voevodul Moldovei, pe veci; regele Vladislav al II lea o dă în 1492 iarăși acestui Voevod și fiului său Alexandru. In primele decenii ale veacului al XVI-lea cetatea se află tot în stăpânirea voevozilor moldoveni: Ștefan și fiul său Bogdan, însă își revendicau mereu dreptul de proprietate asupra cetății — pe baza amanetării — văduva și urmașii lui Ioan Pongrácz, și anume fiica sa Caterina, măritată Principesa Laurențiu Ujlaki, și se vede, cu dreptate" (pp. 839—40). De Cetatea-de-Baltă țineau atunci satele: „Șomfalău, Vesăuș, Sânmiclăuș, Sântămăria, Căpâlna-de-jos, Feisa, Tătârlaua, Bazna, Crăciunelul-de-sus și Făgetul" (p. 840.

In alt loc, vorbind despre Cetatea-de-Baltă, precizează unele date: „La 30 Septemvrie 1471 regele [Matia Corvinul] amanetează din nou această cetate [Cetatea-de-Baltă] împreună cu orașul Sebeșul-Săsesc și cu ceeace aparține de el, pentru 20,000 galbeni, lui Ioan Pongrácz. Introducerea în posesiune se și face conform obiceiurilor, în primăvara anului 1472. Pe baza acestor hrisoave, Doamna Elisabeta, văduva decedatului Ioan Pongrácz revendică, la sfârșitul anului 1478 (Septemvrie 9) dreptul de proprietate asupra acestei cetăți amanetate; apoi în primăvara anului 1479 (Martie 14) s'a amanetat din nou cetatea — care era încă proprietate regească —, de către Matia Corvinul, pentru 20,000 galbeni, tot ei [Elisabetei văduva lui Ioan Pongrácz] și fiului ei Matei. După aceasta, cândva, regele a dat această cetate, cu ceace aparțineau de ea, lui Ștefan Voevodul Moldovei, se pare *odată* cu cetatea Ciceului din județul Solnoc Dobâca. Aceaste o știm dintr'un act din 1492 (Aprilie 18) cu care regele Vladislav al II-lea a dăruit aceste două cetăți, ca proprietate pacinică a voevodului, cu ceace țineau de ele, numitului Voevod Ștefan și fiului său Alexandru, pentru serviciile credincioase ce a adus regelui Matia și lui [Vladislav II-lea], precum și sfintei coroane a Ungariei. Insă cu ocazia întroducerii în posesiune și-au formulat drepturi asupra Cetății-de-Baltă Doamna Elisabeta, văduva lui Ioan Pongrácz, fiul său Mateiu și fiica sa Caterina soția prințului Laurențiu Ujlaki. In 1507 singură aceasta din urmă pretindea cetatea dela fiul lui Ștefan Domnul Moldovei, dela Bogdan Voevod— care o stăpânia în acest timp „cu forța" — pe motivul că, după moartea tatălui și a fratelui ei (Matei), trebuia s'o moștenească ea, fiind amanetată lor, și care [cetate], după moartea tatălui ei Ioan, fu luată de regele Matia, fără nici o plată și recompensă — *prin 1476* (!)[1] — dela fratele său Matei Pongrácz. După cum am văzut, această afirmare nu e adevărată, căci această cetate e stăpânită ca amanet și în primăvara anului 1478 de văduva lui Ioan Pongrácz și fiul

[1] Sublinierea e a noastră, semnul mirării e a lui Csánki.

ei.[1] Palatinul într'adevăr şi hotăreşte, în 1508 (Ianuarie 24), ca această cetate să fie restituită soţiei prinţului Laurenţiu Ujlaki, condamnând la amendă pe Bogdan Voevodul Moldovei — în stăpânirea căruia se găseşte cetatea în 1504, 1507, 1512 şi chiar în 1515— numai sfertul ce i se cuvenea mamei sale, birul şi zestrea ce i s'a dat din cetate" (pp. 859—860).

Cu ajutorul operii lui Csánki se vor putea lumina multe colţuri întunecoase.

I. CRĂCIUN.

Colonel Nicolau Theodor. Ioan Huniade Corvin. (Din istoria Românilor Ardeleni). Bucureşti, 1925. Tipografia Marelui Stat Major 261 p.

Prima şi cea mai însemnată operă privitoare la Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria — se ştie — ne-a dat-o Dl N. Iorga. Cu toate că cele două volume — scrise în timpul când Românii din Ardeal luptau sub steagurile unei Monarhii ce se prăbuşea — cuprind într'o înlănţuire clară şi precisă trecutul acestor Români, totuşi va trebui să se scrie cândva o *mare* istorie de sinteză a Românilor Ardeleni, în care să fie înglobat, pe cât posibil, *tot* materialul istoric cunoscut. Pentru a se înlesni munca aceluia, care va încerca să ne dea această operă, se cer o mulţime de monografii asupra unor persoane sau epoce din trecutul Ardealului. Dl *Colonel Nicolau* (azi General) încearcă— îndrăzneaţă încercare— să ne dea o monografie asupra unei personalităţi covârşitoare din Istoria Românilor Ardeleni. Căci oricât l-ar revendica Ungurii pentru ei şi oricât a fost în slujba Statului Ungar, totuşi *Iancu — Vodă din Huniedoara* este al *nostru* prin originea sa, prin înrudirea cu Domnii Ţării-Româneşti şi prin vitejiile sale săvârşite, cele mai multe, cu ajutorul Românilor din Ardeal şi din Principate, aşa cum se arată şi în acest studiu.

Dl General Nicolau ne spune dela început că a scris studiul întăi de toate pentru „ofiţerii armatei noastre". Adresându-se mai ales ofiţerilor dă mai multă atenţiune operaţiunilor de războiu şi tacticei militare şi ca atare studiul Dsale este eminamente o „istorie militară" a lui Iancu-Vodă Corvinul. Prin faptul că tratează epoca lui Ioan Huniade din *acest* punct de vedere, ne desvălue o mulţime de ştiri asupra rolului covârşitor ce l-au avut Românii în luptele purtate contra Semilunei.

Ca un preambul la subiectul propriu zis, autorul ne dă — pe scurt — istoria Românilor ardeleni dela primele începuturi şi până la Ioan Corvinul.

---

[1] Ceeace nu înseamnă că Matia Corvinul n'a putut s'o dea în 1476— cum zice mai sus — lui Ştefan cel Mare. Altfel cum putea vaduva lui Ioan Pongrácz să-şi revendice dreptul asupra unei proprietăţi, pe care o stăpânea în realitate şi mai ales sa-i fie amanetată în 1479 *din nou.*

Ungurii nu sunt chemaţi *în Europa* de către Leon cel Intelept. (p. 10) ci *erau* în Europa — în Atelcuz (Etelköz) între Nipru şi Carpaţi — când sunt chemaţi de împăratul bizantin contra Bulgarilor. Ungurii trec Carpaţii prin pasul Verecke, nu Körösmező. (p 10). Primul rege al Ungariei e Sf. Ştefan, iar Geza (p. 10), tatăl lui Ştefan, e numai „duce", deasemenea sunt duci toţi predecesorii lui (p. 11).

Carol Robert se luptă la 1330 cu „marele Basarab Voevod", nu cu Alexandru Basarab (p. 12). Basarab întemeietorul e numit în istoriografia noastră numai „Basarab", nici odată *Mihail* (?) Basarab (p. 14). Se pare că e greşală de tipar 1300 în loc de 1308, începutul domniei lui Carol Robert (p. 15) De altfel mai sunt încă multe greşeli de tipar supărătoare (p. 13, 27, 106, 116, etc, etc.).

E interesantă scoaterea în evidenţă a contingentelor *româneşti* cari au format o bună parte din armata lui Ludovic cel Mare şi a lui Sigismund (pp 14, 16). Se urmăreşte cu destule amănunţimi rolul militar şi politic al Românilor Gara I şi Gara II, palatini ai Ungariei (pp. 17—27) Nu se poate confunda *Vladislav* (Vlaicu sau Laicu) al Ţării-Româneşti cu *Laţcu* (p. 17) al Moldovei, cu care de altfel era contemporan. La p. 19 acelaş Vladislav e trecut ca Ladislav. Unde e publicată diploma dată de Sigismund în 1397 familiilor *Marothi* şi *Ramisai* (p. 22) şi care conţine date atât de importante privitoare la lupta Românilor cu Sigismund cu ocazia întoarcerii acestuia dela Nicopole? Să fie documentul din Hurmuzaki I2 p. 394, unde însă nu e vorba despre cele două familii de mai sus? Nu se poate cita o ştire fără să ni se indice şi izvorul de unde e luată! Altfel acela, care încearcă să controleze pe autor, trebue să facă din nou aceeaş muncă, răsfoind colecţii, căutând ştirea, care era foarte uşor de găsit dacă se indica *volumul* şi *pagina* de unde a fost scoasă. Importantă constatarea — pe baza documentelor — că în lupta dela Columbaci (1428) *garda* regelui Sigismund era formată din Români (p. 29).[1]

Personalitatea lui Iancu-Vodă Corvinul — se numea Iancu spre deosebire de fratele său care avea numele Ioan — e urmărită cu multă atenţie şi cu o dragoste deosebită. Nu se poate vorbi despre fiul unui voevod că e „moştenitorul tronului Munteniei" (p. 33) atunci când Domnii până a fi numiţi de Turci — se *alegeau* dintre *toţi* fii legitimi şi chiar nelegitimi. Cariera militară şi-o începe Iancu-Vodă în armata muntenească — Vlad Dracul —, o continuă în Ardeal, în Italia la viconţii Milanului (1435) şi apoi în armata regelui Sigismund (p. 32—36). De sigur istoricul militar Horváth Jenő (Ronai) numeşte pe Iancu Corvinul „Huniade Severineanu", după funcţia de prefect ce a avut-o acesta asupra Severinului bănăţean (p. 52). E bine că s'a relevat sfatul înţelept a lui Vlad Dracul ce i l-a dat regelui Ungariei Vladislav de a nu merge cu o oaste aşa mică la

[1] Vezi şi *N. Iorga*. Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria. I, p. 96.

Varna (p. 57). Foarte interesantă descrierea luptei dela Varna (1444) — după Horváth (Ronai) — din care se vede rolul important ce l-a avut cavaleria munteană în desfăşurarea luptei (p. 61—66). Ştiri din izvoare ungureşti privitoare la campania lui Ioan Corvinul în contra lui Vlad Dracul, scoaterea acestuia din domnie (p. 69—70). şi sfârşitul lui (p. 71—72).

Se prezintă într'o lumină *nouă* participarea lui Dan al III-lea la lupta de la Cossovopolje (1448) alături de Iancu din Huniedoara. Se ştie că Chalcocondylas şi după el istoricii unguri susţin că Huniade pierde lupta din cauza trecerii lui Dan de partea Turcilor. Dl General Nicolau arată — după *ungurul* Horváth [1] — că românii, fără să se fi predat, au căzut până la cel din urmă (p. 80).[2] De unde ştirea că majoritatea trupelor, cu cari a mers Ioan Huniade contra lui Giskra sub Eger (1451), erau Români? (p. 83). Fiul lui Iancu Corvinul, ajuns rege al Ungariei, nu poate fi numit în nici un caz Matea sau Matya (p 100 etc.). Sau i se zice Mătiaş — după Dl Iorga forma cea mai corespunzătoare dela Mátyás — sau Matei, cum îi zic alţii.

In veacul al XV-lea nu putea fi cineva bun *român*, după cum nu putea fi nici *român* rău (p 84 şi 89) Ultimul împărat al Bizanţului e Constantin al XI-lea Paleologul (p. 85). Cele din urmă cuvinte ale lui Iancu Corvin, spuse pe patul de moarte, se par plăzmuiri umaniste şi ele nu trebuesc considerate ca rostite aevea (ppl 98—99).

Dela p. 108—121 se urmăreşte pas cu pas evoluţia carierei militare a lui Iancu. Această biografie militară e urmărită cu material de informaţii mult mai bogat ca până aci. Vorbindu-se despre tactica de luptă a lui Ioan Corvinul se urmăreşte, sumar şi tactica de luptă în evul mediu (p. 121 - 170) Fiind studiată chestiunea pe baza isvoarelor, este foarte iportantă pentru militari.

Căutând să stabilească politica lui Ioan Corvinul de Huniade faţă de Principatele Române autorul ne dă şi istoria pe scurt a Moldovei (p. 172—192) şi a Ţării-Româneşti (p. 192—208). Era mai nimerit să se fi lăsat la o parte începuturile Principatelor, mai ales că se reînoiesc aci păreri învechite. Anul morţii lui Alexandru cel Bun nu e 1433 cum s'a crezut mai înainte ci 1432 (p. 180). Pacinaţii sunt Pecenegii (p. 192). Nu se poate vorbi la 1122 despre *Muntenia*, pentrucă la acest an — sub acest nume — ea nu exista (p 192). Atât de discutatul nume al voevodului din Oltenia, Litovoi, nu e în nici un caz Lytin (Xenopol îi zicea Lyten), ci *Litovoi*, după lectura Dlui Iorga, şi primită în deobşte de istorici (p. 193). Descălecarea Ţării-Româneşti de către *Negru Vodă*, azi n'o mai crede nimeni (p. 193). Dan I, predecesorul lui Mircea cel Bătrân, se pare

---

1 Horváth Jenő e citat mereu numai cu numele său nobilitar: Ronai. La *acest* nume nu va găsi nimeni nici odată Cronica sa!

2 Vezi şi *I. Minea.* Din trecutul stăpânirii româneşti asupra Ardealului. Bucureşti, 914, p. 29 nota 62.

că a fost ucis de către Şişman ţarul bulgar din Târnova, aşa cum arată regretatul Dimitrie Onciul în Cursul său ţinut la Unversitatea din Bucureşti în anul 1920—1921 pp. 210—211. Această ştire ne-o dau Cronicele noastre şi o notă marginală dintr'o Cronică bulgară. De ce să credem numai pe Bonfiniu (p. 195) — *un* izvor — când avem ştirea uciderii în *două* izvoare, împreună cu data? Testis unus, testis nullus Nu e sigur că Vlad îşi are supranumele de Dracul dela ordinul dragonului oferit de regele Sigismund (p 196).

Pare verosimilă afirmaţia (p. 203) că Vlad Ţepeş îşi câştigă scaunul Ţării-Româneşti *cu ajutorul Turcilor* (pp. 201—204), iar nu cu a lui Ioan Corvinul, cum susţine Bogdan în cartea sa „Vlad Ţepeş". Pentru ca să putem urmări pas cu pas pe autor trebuia să se precizeze *locul* din izvoarele cercetate. Se spune că „Vlad Voy voda" a lui Ioan Bogdan, şi venit într'adevăr cu ajutorul tui Ioan Huniade, nu e Vlad Ţepeş, ci Vladislav care-şi zicea şi el „fiu al lui Dan" (Iorga). De sigur Bogdan exagerează când îl prezintă pe Vlad Ţepeş ca pe un degenerat. Autorul are dreptate când susţine că acest viteaz voevod a fost prea aspru apreciat (pp. 205—206). Se arată mai departe rolul important ce l-au avut Românii din Ardeal şi Ţara-Românească în diferitele lupte purtate de Ioan Corvinul în contra Turcilor, rol prea puţin cunoscut până acum (208—251). Astfel în campaniile Românilor ardeleni şi munteni este mai mare decât al Ungurilor (p. 241).

Ioan Huniade se va fi gândit la unirea celor trei Principate— Ardeal, Moldova şi Ţara-Românească — (p 245—247), dar nu din instinct *românesc*, ci ca un *creştin* care căuta o bază sigură în Principatele vecine *creştine* contra Turcilor. Cât despre conştiinţa Românilor asupra originii lor (p. 245) aceeaş observaţie ca mai sus, unde era vorba de: bun român Unirea celor trei ţări surori sub guvernarea lui Ioan Corvinul (p. 247) se face sub *tutela regelui Ungariei* şi ea nu seamănă de loc cu unirea aceloraşi provincii de către Domnul unei ţări *româneşti*, Mihaiu Viteazul, care era *stăpân* la el acasă, stăpân în Moldova, iar ce priveşte Ardealul, acesta era ce e drept sub sceptrul *nominal* al Impăratul, însă Rudolf era destul de departe ca Mihai să domnească în realitate *el*.

La sfârşitul studiului se dau părţi caracteristice din scriitorii contemporani români şi unguri de azi asupra lui Ioan Corvinul.

Nu sunt fără importanţă — pentru militari — şi crochiurile diferitelor lupte.

Dl General Nicolau propunându-şi a face cunoscute ofiţerilor armatei noastre operaţiile militare ce s'au desfăşurat în Ardeal în timpul lui Iancu din Huniedoara, a realizat cu prisosinţă scopul ce şi l-a propus.

I. CRĂCIUN.

Revista Arhivelor, publicaţiune semestrială sub îngrijirea d-lui C. Moisll, Bucureşti (Göbl), an. I, n-rele 1 (1924) şi 2 (1925).

Apărută în condiţii tehnice incomparabil superioare „Buletinulut Muzeului Municipal" din Iaşi (care se menţine totuşi, cu un devotamenl vrednic de cele mai mari elogii, ajungând la a 4-a fascicolă),[1] revista d-lui Moisil se înfăţişează, în adevăr, atât prin aspectul ei exterior, cât şi prin conţinutul său, ca o publicaţie de nivel occidental.

Programul de muncă al directorului e schiţat sobru, cu simţul ierarhiei necesităţilor şi al posibilităţilor actuale, dar şi cu căldura omului pasionat de meseria sa.

Seria studiilor o inaugurează, cum se cuvenià, cel mai mare răscolitor de arhive ce l-am avut şi-l avem, d. N. Iorga, cu „Un mănunchiu de acte prahovene" (p. 3 sqq.)[2]. Sunt acte, din secolul al XVII-lea şi mai târzii, privitoare la Scorţenii Prahovei. Forme vechi, mai apropiate de prototip, ca: *cetvîrtă* (cf. *ciosvîrtă*), sau neîntrebuinţate ca atare astăzi, ca verbul a *rozorì* (dela *răzor*), au fost observate de ochiul scrutător al editorului şi relevate. Putem adăugi n. de fam. *Lungaşŭ* (p. 5), iar, din actele mai nouă: „to analogo" (p. 6), τὸ ἀνάλογο. Grafii ca un „caisile" (casele) şi „doiao" (două) din scrisoarea popii Gheorghie Balanŭ n'ar puteà fi de folos teoriei „săsiste", precum „predvooru" (*ibid.*) n'ar putea — cu tot *privariu* din *pridvariu* — fi adus în discuţie pentru sau contra explicării dubletului *prooroc-proroc* (cf. Dacorom., III 735)[3]. Sînt greşeli care nu spun nimic decât ignoranţa sau negligenţa scriitorului, afară de casuri când o anumită consecvenţă şi congruenţă a lor indică un fenomen subiectiv mai puţin banal, ca atunci, când, în cutare act din 1763, tipărit de curând de d. A. Vitencu (*Vechi documente moldoveneşti*, p. 27), cetim: „să fie volnicicu *cu* carte domnii mele *au umbla* .. vor rămâne *ţiţi*ganii . . ."; diagnosa, sigură în acest caz, e: gîngăveala respectivului.

După consideraţiile, pline de utilitate şi competenţă, ale d-lui Paul Gore asupra *Arhivelor*, cu deosebită privire la cele basarabene (pp.

[1] O tot atât de nobilă sforţare reprezintă *Revista „Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti*" din Chişinău. — Păcat numai, că, alături de contribuţii cu adevărat ştiinţifice, ca ale d-lor Zotta, Berechet ş. a., se pot strecurà în ea ciudăţenii de teapa acelor studii de toponimică basarabeană (vol. XV [1924], p. 76 sqq.), care fixează, cu tot seriosul, originea „tatară" a unor nume get-beget româneşti ca: *Mereni, Pereni, Cioreşti, Ciuteşti. Bălăureşti, Bardar, Cîrlan*, etc.. sau de patentă origine slavă, ca: *Hulboca, Sadova*, etc.!

[2] Tot de la d-sa, în „Codrul Cosminului" (I, pp. 99—106), interesantele *Note asupra încă unui „Câmpulung" muntean: Chioajdele*, cuprinzând, între altele, importante elemente onomastice: *Chirea Frige* s. *Frigea* (deci dela *Frigu, frig*), Ionu *Fofircă, Jitelescu, Setelescul, Şugă*, Stanculu *Tihulu* (cf. *Tihomir*); Stanciul *Teleauru* (cf. *Teleor*, cum şi *Teleorman*). — *„Popfilactô* protonotari" (p. 105, n. 4) pare a fi: *Popfi László* (s. *Laczkó*).

[3] Dar ocasia e bună, pentru a da din maximile Golescutui publicate în Zanne, (*Prov. Rom*, VIII, 182), pe următoarea: „cele din urmă *nevăzute*, cine *mai 'nainte le vede, prooroc* se înţelege" şi a observà, că într'un *priimejdie* din „Inceputuri temeinici ale ist. de obşte", Sibiiu 1789, p. 10, avem influenţa analogică lui *priimesc*, în care dubla vocală e etimologică (cf. şi *năimesc*).

8—20), vine d. Z. Pîclişanu cu actul latinesc de censură transilvăneană a cronicii lui Şincai. Mă uit la sfârşit: nu e „opus igne, auctor patibulo dignus" din manualele didactice, dar cevà care seamănă ca două picături de apă cu aceasta: „Aude aliquid brevibus Gyaris et carcere dignum! Juvenalis et Sincai" (p. 30). Mai uman nu e, dar e mai humanist: versul e, înadevăr, din Satira I a lui Iuvenal şi, asemene Locustei, Şincai „învenină" poporul împotriva cârmuirii; iar apropierea e suggestivă... Atâta numai, că nu s'ar puteà spune cu siguranţă, dacă amintirea celebrei gherle greceşti, din Ciclade, *Gyara*, s'a păstrat până în zilele noastre numai în ngr. 'ς τὰ Γυοῦρα = 'ς τὸ διάβολο (cum arată Kukules, Διὰ ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, Atena 1922, p. 10 sq.), ori şi 'n „Magyarország". Dar acestea sunt litigii ale trecutului. Revistele arhivelor le dezgroapă, fiindcă e meseria lor. Să trecem mai departe...

„Pamflete politice împotriva lui Mihail Gr. Sturza-Vodă" prezintă d. N. A. Bogdan: „Acatistul" Kogălniceanului, „Cătră Români" („Deşteptarea României" de mai târziu) de Alecsandri, cu traducerea-i germană (p. 31 sqq.). — D. C. I. Karadjă ne pune dinainte „Un dosar de porunci de la Ioan Sandu Sturza Voevod" (p. 39 sqq).—Actul de anchetă (1796) privitor la o comoară din Bucureşti, publicat de d. Iuliu Tuducescu (p. 55 sqq.), oferă, pe lângă interesu-i etnografic, şi câtevà specimene de limbă, ca: „o *potà*, adică ulceà" (pp. 58, 59), ngr.-dial. ποτὰ, „pot" (cf. şi dr. *pocs* din Anon. Băn., probabil identic cu mr. *pociu*, „urcior"); *întreiş* (p. 59) = *între ei-şi*, etc. (dar „basne" n'are, relativ, nimic insolit). — D. Sever Zotta, care vorbeşte mai apoi (p. 139) despre „doi fraţi ai lui Mihnea, călugari în Moldova" şi „trei surori necunoscute ale lui V. Alecsandri", urmăreşte, cu măiestria-i recunoscută, spiţa neamului Cantemireştilor (enigmaticul „Cubăe", p. 97, ar putea fi: *Cuba*, *Cuboaia* sau *Cubăea*, adecă: „Iacoba", „Iacoboaea"(?). După articolul german al răposatului Dr. Paul Eder despre „Chestiuni de arhivă în tratatele de pace ale sec. al XIX-lea şi al XX-lea" (p. 77 sqq.) şi un scurt referat al păr. St. Meteş asupra arhivelor ardelene după războiu (p. 85 sqq.), urmeaza interesanta contribuţie a d-lui Gh. Nicolăiasa asupra cercetărilor de izvoare din trecut (p. 88 sqq.), iar, după scrisoarea de la Nifon Bălăşescu (cf. şi p. 138), comunicată de d. A. Băleanu (p. 105), începutul memoriului despre „Herîe" al d-lui Mototolescu (p. 109) sqq.). — D. Motogna împartăşeşte (p. 115 sq.) o publicaţie de amnistie militară în româneşte, d. Gh. Ghibănescu şi zelosul său emul, d. M. Costăchescu, comunică, respectiv, din actele moşiei Urdeşti şi „trei urice vechi moldoveneşti" (unul, slavon în suret mai târziu, dela Stefan-Vodă; „selişte Micotovă" represintă evident, în decalc după originalul slav: seliştea lui *Micotă*). — Hrisovul de la Vlad Călugărul, comunicat în original, cu traducere şi facsimi, de d. Stoica Nicolaescu (p. 125 sqq.), înfăţişează o danie către măn. Sf.-Filoteiu din Athos. — Hotărnicia din 1764, împărtăşită de d. M. Stăncescu vorbeşte de „*chitucul* Dărstorului" (p. 131), pentru care cf. şi rev. „Flamura", 1925, p. 178: „Să lasă cu pieptu pi-un *chituc* uscat".

D. V. Zaborovschi scrie (p. 133 sqq.) „Cevà despre colecţia Hurmuzaki (vol. XI[1])". — De corectat : „Dispacci [dépêches] di Germania".

Miscellanea (de d. St. Meteş, între alţii), bibliografie, fac-simile (înflorituri de pe msse din sec. XV—XVI, de I. Moisil) sfârşesc această primă fasciculă, de o neobişnuită bogăţie şi varietate de cuprins.

Asupra fasciculei duble care urmează, vom insistă mai puţin.

Foarte instructiv şi documentat tratează „Importanţa arhivelor vieneze pentru istoria Românilor" d. V. Zaborovschi (p. 145 sqq.), după care d. A. Veress propune „Un nou sistem de catalogare a arhivelor" (p. 177 sqq.)

D. Avakian arată, la rândul său, importanţa arhivelor ruseşti din Cetatea-Albă pentru istoria noastră (p. 189 sqq.), iar d. Bulat dà informaţiuni despre „o arhivă centrală la Craiova în 1838" (p. 201 sqq.).

D. Zotta îşi continuă studiul genealogic amintit (p. 204 sqq.), iar d. N. Vladescu vorbeşte despre înaintaşul d-sale, Vel-comisul Şerban Pîrvu-Vlădescu (227 sqq.): între ei, în aceiaşi notă de precisie ce caracterizează toate studiile sale, d. I. C. Filitti se ocupă de „Schitul Aninoasa-Cislău şi neamul Doamnei Neaga" (pp. 210—226).

Pline de interes pagini scrie d. C. Moisil, despre „Bule de aur sigilare dela Domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei" (p. 249 sqq.), cu fac-simile.

D-ra Zoe G. Balş comunică două acte latineşti de la Mihaiu-Viteazul (p. 266 sqq.), a carui semnătură cu litere latine, pe un act scris ungureşte din 1599, se reproduce, puţin mai departe (p. 293).

Şi păr. C. Bobulescu ni da (p. 271) un document de la Alexandru-cel-Bun, interesant mai ales prin adnotaţia traducătorului din slavonă (căci actul e un suret), că, dacă „Grabove" din original nu reprezintă însuşi numele localităţii, apoi în traducere românească trebuie restituit echivalentul *Cărpiniş*. Tot o adnotaţie a trăducătorului român e, însă, şi acel „lecţisuri neînţelese", strecurat, în locul cuvintelor („lexis"-urilor; cf. „acest *lexis* Grabove" din cealaltă adnotaţie) slavone pe care nu le-a înţeles, în însuşi textul documentului (p. 272), unde, evident, n'aveau ce căutà. — *Suslăneştii* (sat) din jalba musceleană, comunicată de d. Dan Simionescu (*ibid.*), presupune un n. de pers. *Suslan*, în privinţa căruia se poate compara, pe lângă cele spuse în Dacorom., III, 459, şi *suslă*, „lichidul [spirtos] format după prima fiertură a cerealelor sau prunelor pentru rachiu" (Bîrlea, *Cînt. pop. din Maramureş*, I, 138).

Hrisovul lui Gr. Ghica pentru Zahareşti ot Suceava, din 1765, tipărit de d. Ghibănescu e important, nu numai pentru menţiunea lui Tudosie Dubău şi a tatălui său, *Ghilafeiu* (Filoteiu) Dubău (n. 276), ci şi prin continua pomenirea a „(venirii) Moscalilor celor de mult" ca element cronologic.

Rubrica „Miscellanea" primeşte contribuţiile dd. I. Minea (extrem de interesante, unele), P. P. Panaitescu, St. Meteş, Zotta, Furtună. — Cu privire la originea apelativului *tîrtan* pentru „Evreu", observăm că porecla *Tartan*, *Tărtan*, de care vorbeşte d. Zotta, ar putem aveà la bază şi cunoscutul n. de plantă *tîrtan*, *tărtan*, „cramba tartarica"

(Panţu, etc.), deci a fi identică cu *tătar* în ultima analiză, ca şi *tărtăneţ*, „gogoneţ, rotund, ca o căpăţină de curechiu „tărtan" (cf. Tiktin), şi că, de altfel, formal nimic nu se opune la identificarea lui *Târtan* cu *Tătar*, pentru care ar pledà şi explicarea altui epitet evreiesc, *tarhon* (şi acesta, curios, omonim cu n. de plantă *tarhon*, „Artemisia dracunculus" !), ca „Tar-chan" chazaric (cf. turco-tăt. *tarchan*, „Zauberer, Farmazon": Vámbéry, *Das Türkenvolk*, p. 220, n. 1 [1]); dar nici epoca documentului invocat de d. Zotta (finea sec. XVIII), nici teritoriul de formaţiune al lui *tîrtan*, care nu se poate limità la Bucovina austriacă, nu ne îndreptăţeşte, socot, să renunţăm la explicarea, formal, măcar tot atât de ireproşabilă, din „Unterthan".

V. BOGREA.

Arhiva Someşană, revistă istorică-culturală, nr-ele 1, 2 şi 3, Năsăud 1924 şi 1925.

Dată fiind starea de drept variată în care au trăit deosebitele grupuri de Români ardeleni, istoricului i se impune datoria de a cerceta trecutul fiecarui grup aparte, pentru a se putea cunoaşte măsura în care acesta şi-a putut păstra drepturile străvechi, izvorîte din organizaţiile autonome ale vechilor voevodate şi cnezate, preeum şi lupta ce s'a dat în diferite timpuri, fie cu nobilii ardeleni, fie cu Saşii, pentru păstrarea lor. In această ordine de idei, apariţia Arhivei Someşene e bine venită cu atât mai mult, cu cât ea ne poate da întreg materialul istoric documentar pentru cunoaşterea trecutului Românilor someşeni cari, prin înfiinţarea graniţei militare (1763), şi-au putut recăpăta o parte din libertăţile usurpate de Saşi, menţinând în decursul timpurilor o destul de strânsă legătură cu Moldova.

In *No. 1* al A. S. dl Şotropa, într'o schiţă istorică-geografică clară şi precisă, ne prezintă districtul Năsăudului Comunele din „Districtus Rodnensis", dintre cari unele sunt amintite în sec XIII-lea, mai multe în sec. XIV-lea, pe timpul regelui Matia (a. 1472 şi 1475) sunt anexate la oraşul Bistriţa. Această „Pertinentia valachalis", la 1652 are 25 sate româneşti, iar la 1763, când sunt desfăcute dela Bistriţa pentru a forma „Districtul militar grăniceresc al Năsăudului", sporesc continuu ajungând la sfârşitul sec. XVIII-lea numărul de 44 comune „cari, deşi din punct de vedere geografic nu erau lângă olaltă situate, stăteau însă sub o administraţie militară unitară. care le chivernisea şi averile constătătoare mai ales din păduri şi păşuni de munte. Erau strâns legate aceste comune nu numai prin jurământul militar şi în consecinţă prin drepturile şi libertăţile câştigate, ci şi prin interesele comune culturale, scolare şi bisericeşti". Continuă apoi schiţând poziţia geografică a ţinutului, munţii, caracterul geologic al regiunii, apele clima,

[1] Posibil e însa etymonul slov. *trhan*. „lacer (lacinosus. pannosus) homo, colligens lacinias veteres; Haderlump, ein lumpiger, zerlappter (zerrissene Kleider habender) Mann, Lumpenkerl" (Bernolak), prin alusie la îmbrăcămintea rufoasă a Evreilor sau la meseria lor de negustori de haine-vechi; cf. şi pol. *Lejba*, „Levi; schlampiger, lumpiger, liederlich angezogener Mensch" (Booch-Árkossy, 221).

vegetaţia, regnul animal, aşezarea geografică a comunelor, şcoalele, religia, portul, economia. pădurile, minele, industria şi căile de comunicaţie ale ţinutului.

In „Documente bisericeşti" (de V. Şotropa şi Dr Al. Ciplea) începe publicarea unei serii de documente inedite privitoare la istoria bisericii unite, interesante prin conţinut şi valoroase ca material istoric. O preţioasă contribuţie la cunoaşterea stării sufleteşti a Românilor din Ardeal în prima jumătate a sec. XIX-lea, ne dă dl V. Bichigean în „Trei călători streini despre Valea Someşului". Ni se dă anume părţi traduse din scrierile francezului De Gerando, germanului Bergner şi englezului Charles Boner, care călătorind la 1865 prin Ardeal scrie despre Români următoarele. „Nimic nu-i atrage spre Apus, speranţele Românilor sunt îndreptate toate către Răsărit şi toţi nutresc în taină nădejdea, că odată după unirea tuturor provincilor, se va întemeia o naţiune românească mare şi puternică" (p. 45).

Pe lângă „Contribuţii la istoricul Rodnei" de I. Marţian şi „O delimitare de graniţă între Maramureş şi districtul Năsăudului" de Dr. Al. Ciplea, V. Şotropa începe publicarea mai multor „Răboaje din trecut", interesante însemnări istorice scoase din protocoalele vechei arhive bistriţene.

No. 2 al A. S. ne dă istoricul regimentului grăniceresc năsăudean (de V. Şotropa). Din cele şase regimente grănicereşti înfiinţate de Maria Terezia şi după planul baronului Buccov, Românii din districtul năsăudean aveau să formeze „Al doilea regiment valah transilvan grăniceresc de infanterie" cu 12 companii, şi un regiment de dragoni cu 8 excadroane. In acest scop au fost militarizate la anul 1762, douăzeci şi trei comune româneşti cari mai nainte erau încorporate la Bistriţa, încercând astfel să se pună cap nesfarşitelor hărţueli dintre Saşii din Bistriţa şi Românii someşeni. La început nedeprinşi cu legile militare, Românii erau adânc porniţi contra ofiţerilor străini, cari pedepseau aspru şi le nesocoteau datinile şi credinţa şi la 1763 Maiu 10 când gen. Buccov vine să le ia jurământul, revolta era atât de mare, incât speriat, trebui să fugă cu suita întreagă. Destituit fiind Buccov, fu numit în locul lui gen. Siskovici, care liniştind spiritele, recomandă grănicerilor pe noul comandant baronul Carol Enzenberg. Regimentul de dragoni la 17o4 e redus la 2 excradoane, iar la 1770 se disolvară şi acestea. In schimb regimentul de infanterie, după ce se militarizară între timp alte 7 comune, se intinsese şi asupra Bârgaelor. In acest timp se face statutul militar grăniceresc, în care se fixară datorinţele şi privilegiile grănicerilor fiind numiţi „liberi". Grănicerii locuiau în comunele lor şi erau obligaţi să se prezinte în ţinută militară numai când făceau serviciu. Unităţile militare erau repartizate pe comune şi în fiecare comună era un ofiţer sau subofiţer. Sediul regimentului era la Năsaud şi comandamentul conducea daraverile politice şi particulare, bisericeşti şi şcolare ale grănicerilor

Tot in legătură cu istoricul regimentului. dl V. Bichigean începe publicarea în acelaş număr al A. S.: „Poëmation de secunda legione valachica sub Carolo barone Enzenbergio", făcută de comitele Silvius Tannoli ofiţer al regimentului. În nr. acesta al A. S. ni se dă în româneşte din acest poem două ode şi o dedicaţie dela început. Seria de „Documente bisericeşti" (de V. Şotropa şi dl Al. Ciplea) se continuă şi în acest număr, unele din ele

arătând suferințele (omoruri și incendieri) ce le îndurau Românii uniți dela Sașii cari îi împiedecau să-și zidească biserică.

Alături de descrierea poetică a unei excursii «În munții rodneni» de Vl. Macovei, acest număr ne mai dă și culegerea de informații a d-lui V. Șotropa: «Voci străine despre Români».

Nr. 3. In «Pagini memorabile din 1848» dl V. Sotropa ne arată o parte din frământările grănicerilor năsăudeni în timpul revoluției. Pe la sfârșitul lunei Martie a. 1848 tendința Ungurilor de a se rupe de Austria era vădită. Dieta convocată pentru unirea Ardealului cu Ungaria, a arătat grănicerilor năsăudeni, că sunt pe cale de a fi puși la discreția nobililor unguri și a Sașilor, cari le contestau priviliegiile. Văzând în credința și nemijlocita supunere Impăratului, singura garanție pentru păstrarea și lărgirea libertăților ce le aveau, grănicerii năsăudeni în adunarea din Năsăud (10 Iulie) prin cele 19 puncte ale petiției votate, cer Impăratului și celor două guverne întrebuințarea limbei naționale în serviciul militar (dacă aceasta se va fi aprobat pentru alte regimente grănicerești), în explicarea jurământului și în oficii, ajutor pentru copiii cari urmează studii înalte, funcționari cari să știe românește, doi deputați în dietă pentru populația de 40 de mii a regimentului și explicarea constituției în românește. Intre timp un batalion al regimentului e trimis în Ungaria să lupte contra Sârbilor și Croaților. Ne voind să servească planurile Ungurilor, grănicerii acuză preoțimea și pe vicarul Macedon Pop că prin spiritul lor împăciuitor servesc pe Unguri și la 13 și 14 Sept. țin o nouă adunare la Năsăud prin care grănicerii rup orice legătură cu ministerul maghiar, care pregătește trădarea și desbinarea Ungariei de Austria și terorizează prin presă, justitiție și școale poporul român. Grănicerii protestează contra unirei Ardealului cu Ungaria și cer guvern provizoriu din Unguri, Săcui, Sași și Români. Batalionul din Ungaria sa fie readus și pus în serviciul ministerului austriac.

Deputația trimisă cu petiția aceasta ajunse la Viena, tocmai când izbucnise revoluția în oraș și fu primită în audiență de Impărat abia la Olmütz. In împrejurările tulburi de atunci abia au putut obține rezoluția prin care li se va încuviința grănicerilor proprietatea de pământ. liberarea de robote, și ușurarea arenzii regaliilor, puncte cari se ceruseră în petiția din 10 Maiu.

O nouă contribuție la cunoașterea luptelor dintre Românii năsăudeni și Sașii din Bistrița ne dă dl St Scridon în «Comentarii la un document», publicând expunerea de motive a Cancelariei aulice transilvane din Viena (1764 Febr. 18, No. 248) in chestia militarizării districtului năsăudean. In acest rescript Curtea acuză pe Sași că interpretând cu rea voință diplomele regelui Matia, au uzurpat titlul de proprietari ai comunelor anexate, în prejudiciul libertăților ce le asigură numitele diplome Românilor

Această rea voință a Sașilor reiesă și din articolul d-lui V. Șotropa, «Lupta Românilor bistrițeni pentru biserică» când îi vedem opunându-se pe toate căile la ridicarea unei clopotnițe.

In continuare cu nr. 2 al A. S., dl V. Bichigean publică în traducere românească «Poëmation de secunda legione Valachica» împreună cu «Reflexiones», pline de interes istoric, scrise de fostul secretar gubernial Vasile Vaida

Pe lângă portretul şi activitatea patriotică a fruntaşului maramuresan Ioan Mihali scrise de dl V. Filpciuc, ni se mai dă continuarea preţioaselor «Răboaje din trecut» culese de dl V. Şotropa.

Indemnaţi de mândria unui patriotism local, colaboratorii Arhivei Someşene au scris trei numere din revistă cu conţinut de valoare variată. Ultimul număr atât ca material istoric cât şi ca prelucrare s'a ridicat la nivelul ştiinţific al oricărei alte reviste de specialitate. El e chezăşia că grupul de intelectuali din jurul revistei înţelege să ducă la îndeplinire cu bun rezultat desvelirea trecutului Românilor din vechia «terra Samusiensis».

I. MOGA.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

IN

1923—1924

REPERTORIU BIBLIOGRAFIC

INTOCMIT DE

IOACHIM CRĂCIUN

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

IN 1923 ŞI 1924.

REPERTORIU BIBLIOGRAFIC

INTOCMIT DE

IOACHIM CRĂCIUN

INTRODUCERE.

Bibliografia istorică, începută cu anii 1921—1922, se continuă pe 1923 şi 1924, după planul întocmit anul trecut de Dl Alex. Sadi-Ionescu, Director la Biblioteca Academiei Române. Caracterul noului material ne-a impus însă o uşoară „complectare" a planului inițial, complectare ce constă în întroducerea mai multor subdiviziuni. Astfel se vor găsi subdiviziunile:

Istoriografie. Cronici; Monumente istorice; Etnografie etc. Documentele s'au împărțit şi ele pe ținuturi şi le-a fost dat, pe cât era posibil, şi anul. Diferitele provincii româneşti vor avea numirea istorică consacrată.

Bibliografia s'a pregătit, ca şi anul trecut, la Academia Română, singura instituție care are cea mai bine organizată Bibliotecă şi unde se află aproape toate izvoarele româneşti şi foarte multe streine. Mărturisesc că n'aş fi îndrăznit a continua singur lucrarea, dacă norocul nu m'ar fi favorizat să cunosc cândva, ca funcționar, această Bibliotecă şi dacă Dl Sadi-Ionescu nu ne-ar fi ținut — în vremea aceea — primele cursuri de bibliografie — primele se pare în toată România — inițiindu-ne pe mai mulți inşi în tainele acestei discipline, mai puțin uşoară decât pare.

Unele lipsuri din bibliografia anului trecut au fost complectate prin „Suplimentul" dela sfârşitul acestei bibliografii. „Suplimentul" e împărțit şi el metodic, ca materialul să poată fi găsit cu aceeaş uşurință ca şi cel din corpul bibliografiei. Unii dintre Dnii autori, ale căror lucrări ne-au scăpat din vedere, au avut bunăvoința să ne anunțe aceste lipsuri, pentru care lucru le suntem foarte recunoscători şi îi rugăm ca şi în viitor să aibă aceeaş bunăvoință, anunțându-ne lacunele ce vor observa [1]

Ca complectare a Bibliografiei din anii 1921 şi 1922 se dau la sfârşit şi Recenziile facute cărților apărute în aceşti ani, iar la sfârşit de tot sunt Recenziile făcute cărților apărute înainte de 1921.

[1] Adresa: Institutul de Istorie Națională. Cluj. Universitate.

PLANUL LUCRAREI.

1. La început e lista izvoarelor cercetate. Evident s'au cercetat numai atâta timp cât au apărut. Nu s'a mai menționat data încetării lor. Lipsurile de reviste și gazete din anii 1921 și 1922 sau revizuit, și articolele aflate s'au dat în „Suplimentul" dela sfârșit. Lipsurile din anii 1923 și 1924 se datoresc faptului că unele periodice sosesc cu întârziere la Academia Română. Lipsurile acestea se vor complecta în viitor, așa cum s'au complectat — în parte — cele din 1921 și 1922.

2. Cărțile și revistele sunt amestecate și numerotate, însemnându-se cu asterisc cele nevazute.

3. Notițele bibliografice cuprind, atât pentru opere separate cât și pentru articole: autorul, titlul, locul publicării etc. etc. ca și anul trecut. La cărțile străine s'au însemnat numai paginile cari se referă la Români. La articole s'a pus data la care se referă volumul, nu cea a apariției.

La ambele categorii s'au bibliografiat și criticele, analizele și discuțiunile ce a provocat opera sau articolul. Nu s'au bibliografiat simplele dări de seamă, ci numai criticele cari complectează oarecum studiul, aducând lucruri noi. La unele cărți, scrise în limbi mai puțin accesibile, s'au trecut și simplele dări de seamă, ca să poată fi cunoscută cartea sau articolul cel puțin astfel.

Dăm mai jos planul amănunțit al Bibliografiei:

A) ISTORIE.

I. Generalități. Teoria și filosofia istoriei. Sinteză. Metodologie.

II. Periodice (în ordine alfabetică).

III. Istoriografie. Cronici.

IV. Istorie propriu zisă (în care s'au pus și monografiile și sociografiile).

1. *Româna.*
2. *România în războiul universal.*
   a) P a c e a d e l a B u c u r e ș t i.
   b) P a c e a d e l a P a r i s.
3. *Relațiile și legăturile cu alte state* (în ordinea alfabetică a statelor).
4. *Ardeal.*
5. *Banat.*
6. *Basarabia.*
7. *Bucovina.*
8. *Dobrogea.*
9. *Moldova.*
10. *Oltenia.*
11. *Țara-Românească.*
12. *Românii din alte țări.*

V. Istorie parțială (în care s'au pus și monografiile și sociografiile).

1. *Judeţe şi localităţi* (în ordine alfabetică).

2. *Biserici şi Mănăstiri* (pe culte şi localităţi). (Tot aci s'au pus şi lucrările privitoare la arta lor).

a) Catolice.
b) Evangelice.
c) Ortodoxe.
A) BISERICI.
B) MĂNĂSTIRI.
d) Reformate.

3. *Monumente istorice.*

a) Ardeal.
b) Basarabia.
c) Bucovina.
d) Moldova.
e) Ţara-Românească.

4. *Naţionalităţile din România.*

a) Bulgarii.
b) Ciangăii.
c) Evreii.
d) Germanii.
e) Italienii.
f) Rutenii.
g) Saşii.
h) Secuii.
i) Şvabii.
k) Ţiganii.

5. *Documente* (pe ţinuturi).

a) Ardeal.
b) Basarabia.
c) Moldova.
d) Oltenia.
e) Ţara-Românească.
f) Principatele-Unite.
A) ARHIVE.
B) PECEŢI.

6 *Inscripţii.* (Tot aci s'au pus şi notiţele din cărţile vechi).

7. *Civilizaţie. Cultură.*

B) ŞTIINŢE AUXILIARE.

I. Arheologie. Antichităţi.
II. Genealogie (în ordinea alfabetică a familiilor).
III. Heraldică.
IV. Numismatică.
V. Iconografie.

C) MATERII ÎN LEGĂTURĂ DIRECTĂ CU ISTORIA.

I. **Călătorii.**

II. **Biografii.** Contribuțiuni biografice (în ordine alfabetică). (Tot aci s'au pus și studiile asupra activității științifice a diferitelor persoane),

III. **Istoria diferitelor instituții și societăți** (în ordine alfabetică).

D) DIFERITE CHESTIUNI NUMAI ÎN LEGĂTURĂ CU ISTORIA.

I. **Politică. Clasele sociale.**
 1. *Generalități.*
 2. *Politică internă.*
  a) Minoritățile.
 3. *Politica externă.*
 4. *Partidele politice* (în ordine alfabetică).

II. **Constituția.**

III. **Chestia agrară.**

IV. **Biserica.**
 1. *Generalități.*
 2. *Biserica catolică.*
 3. *Biserica ortodoxă* (pe ținuturi).
  a) Generalități.
  b) Ardeal.
  c) Banat.
  d) Basarabia.
  e) Bucovina.
  f) Moldova.
  g) Țara-Românească.
 4. *Biserica reformată.*
 5. *Biserica unită.*
 6. *Secte religioase.*

V. **Armata.**

VI. **Arte. Muzee.**
 1. *Arte.*
 2. *Muzee.*

VII. **Drept.**

VIII. **Etnografie.**

IX. **Finanțe.**

X. **Geografie. Date statistice. Hărți.**

XI. **Literatură. Filologie.**
 1. *Literatură.*
 2. *Filologie.*

XII. **Medicină.**

XIII. **Obiceiuri. Folklor.**
 1. *Obiceiuri.*
 2. *Folklor.*

XIV. **Presa.**

XV. **Teatru.**

Supliment la Istoriografia Română în 1921 şi 1922.

Recenzii făcute cărţilor apărute în Istoriografia Română în 1921 şi 1922.

Recenzii făcute cărţilor istorice apărute înainte de 1921.

Lucrarea este urmată de:

1. Indice pe autori. (Cărţile şi articolele sunt însemnate prin numărul lor de ordine).
2. Indice pe nume, lucruri şi materii.
3. Tabla de materii.

IZVOARE.

I. *Reviste româneşti.*[1]

Academia Română. Bulletin de la Section Historique.
Academia Română. Memoriile Secţiunii Literare.
Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice.
Adevĕrul Literar şi Artistic.
Analele Dobrogei. Constanţa. (Lipsă: No. 1, 1923).
Analele Rîmnicului. R.-Sărat.
Anuarul Institutului de Istorie Naţională. Cluj.
Arhiva. Organul Societăţii istorico-filologice din Iaşi.
Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială.
Arhivele Olteniei. Craiova.
Aurora. Oradea-Mare. (Lipsă No. 12—13, 1923).
Biserica Ortodoxă Română.
Biserica şi Şcoala. Arad.
Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice. Craiova. (Lipsă: Oct.—Dec., 924).
Buletinul Comisiunii Istorice a României.
Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale. (Din 1924: Revue Historique du sud-est Europeen).
Buletinul Societăţii Numismatice Române.
Buletinul Societăţii regale române de Geografie.
Cele trei Crişuri. Oradea-Mare.
Codrul Cozminului. Cernăuţi.
Convorbiri Literare.
Cosinzeana. Cluj.
Craiu Nou. Sibiiu.
Cronica Numismatică şi Arheologică.
Cugetul Românesc.
Cultura. Cluj.
Cultura Creştină. Blaj.

---

[1] Publicaţiile fără indicarea locului au apărut în Bucureşti.

Dacoromania. Cluj.
Democrația.
Ephemeris Dacoromana. București—Roma.
Flacăra.
Foaia Diecezană. Caransebeș.
Gândirea.
Gheorghe Lazăr. Brașov.
Glasul Monahilor.
Grai și Suflet.
A Hirnök. Cluj. (Lipsă: No. 24. Decemvrie 1923).
Ideea Europeană. (Lipsă: anul 1924).
Ilustrația.
L'Information Roumaine.
Ioan Neculce. Iași.
Inimea Literară. Cernăuți
Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde Sibiiu
Lamura.
Legea Românească. Oradea-Mare. (Lipsă: anul 1924).
Năzuința. Craiova.
Noua Revistă Bisericeasca.
Oltenia. Craiova.
Palatul Justiției. (Lipsă: Ian.—Mart., 1924).
Paris—Bukarest.
Pásztortűz.
Peninsula Balcanică (Lipsă: No. 1, 2, 4, 1923; 3, 4, 5, 1924).
Prietenul nostru pentru popor. Câmpulung—Muscel.
ampa.
Ramuri. — Drum drept. Craiova.
Renașterea. Craiova.
Răsăritul. (Lipsă: Ian.—Aug., 1923).
Revista Arhivelor.
Revista Artileriei.
Revista Infanteriei.
Revista Istorică.
Revista Moldovei. Botoșani. (Lipsă: Mai, 1923).
Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinau.
evista Societății Tinerimea Română.
Revista Teologică. Sibiiu.
Revista Vremii.
Revue Historique du sud-est Europeen.
Roma
România Militară.
România Viitoare. Ploești. (Fără: Gazeta Carților).
Șezătoarea. Fălticeni. (Lipsă: Nov.—Dec., 1923).
Societatea de mâine. Cluj.
Țara Noastră. Cluj.
Transilvania. Sibiiu.

Universul Literar. (Lipsă: anul 1923).
Viaţa. Roman.
Viaţa Nouă. (Lipsă: Iun.—Dec., 1923; Ian.—Mart. 1924.
Viaţa Românească. Iaşi.

II. *Ziare româneşti.*

Adevĕrul.
Albina.
America—România. Cleveland. (Cu lipsuri).
Aurora.
Beiuşul. Beiuş. (Lipsă: anul 1923).
Cuvântul.
Dimineaţa.
Dreptatea. Cernăuţi. (Lipsă: anul 1923).
Epoca.
Evenimentul. Iaşi. (Lipsă : anul 1924).
Gazeta Maramurăşană. Sighet.
Gazeta Transilvaniei. Braşov.
Glasul Bucovinei. Cernăuţi.
Graiul Românesc. Panciova. (Cu lipsuri).
Heimat. Cernăuţi.
Indreptarea.
Infrăţirea. Cluj.
Kronstädter Zeitung. Braşov. (Lipsă: Iulie—Dec., 1924).
Lupta.
Mişcarea. Iaşi.
Neamul Românesc.
Opinia. Iaşi.
L'Orient.
Patria. Cluj. (Lipsă: Iul.—Dec., 1924).
Le Progrés.
România.
Satu-Mare. Satu-Mare.
Székely Napló. Târgul-Murăş. (Lipsă : anul 1923).
Telegraful Român. Sibiiu.
Timpul.
Tribuna. Oradea-Mare. (Lipsa: 1923).
Unirea. Blaj. (Lipsă: 1923).
Universul.
Viitorul.

III. *Calendare.*

Calendarul Basarabiei. Chişinău.
Calendarul Bihorului. Beiuş.
Calendarul Bisericesc. Chişinău.
Calendarul Clujul Românesc. Cluj.

Calendarul Glasul Bucovinei. Cernăuţi.
Calendarul Ligei Culturale.
Calendarul Ziarului America. Cleveland.

IV. *Anuare.*

Anuarului Eparhiei Râmnicului Noului Severin. Craiova.
Anuarul Gimnaziului inferior de Stat „Sava Brancovici". Ineu.
Anuarul institutelor de învăţământ gr.-cat. din Blaj.
Anuarul Liceului de Stat „Aron Pumnul". Cernăuţi.
Anuarul Liceului de Stat în Siret.
Anuarul Liceului „Gheorghe Lazăr". Sibiiu.
Anuarul Liceului „Mircea cel Bătrân". Constanţa.
Anuarul Liceului „Andrei Mureşanu". Dej
Anuarul Liceului „Mihaiu Viteazul". Alba-Iulia.
Anuarul Liceului „Ioan Maiorescu". Giurgiu.
Anuarul Liceului „Cantemir-Vodă".
Anuarul Şcoalelor Reale Superioare Ortodoxe din Cernăuţi.

V. *Reviste străine.*

Les Annales. Paris. (Lipsă: April.—Dec., 1924).
Bizantinische Neugriechische Jahrbücher. Leipzig ? (Lipsă: anul 1924).
Conferencia. Paris. (Lipsă : Aprilie—Dec., 1924).
La Cultura Roma.
Échos d'Orient. Paris.
L'Europa Orientale. Roma.
L'Europe Nouvelle. Paris.
Mercure de France. Paris. (Lipsă: Ian.—1 April, 1 Iul.—15 Nov., 1923; 15 Nov.—Dec., 1924).
Revue Archéologique. Paris.
Revue Bleu. Paris.
Revue des Balkans. Paris.
Revue des Deux Mondes. Paris.
Revue des Études Hongroises et Finno-Qugriennes. Paris. (Lipsă: Oct.—Dec., 1924).
Revue d'histoire diplomatique. Paris.
Revue Historique. Paris
Revue d'Hongrie. Budapest. (Lipsă : Aprilie 1923).
La Revue de l'art. Paris.
Revue Numismatique. Paris.
Romania. Paris.
La Vie. Paris. (Lipsă: anul 1924).
Zeitschrift für romanische Philologie. Halle.
Zeitschrift für slavische Philologie. Leipzig.

BIBLIOGRAFIA.

A) ISTORIE.

I. GENERALITĂŢI. TEORIA ŞI FILOSOFIA ISTORIEI. SINTEZĂ. METODOLOGIE.

1 **Ursu, I.** Concepţia istorică. Caracterizarea şi împărţirea istoriei Români lor. Două lecţii de introducere la cursul de istoria Românilor. Bucureşti, (Tip. „Antonescu"), 1924, 22, 5×15, 5, 32 p. Lei 15.

II. PERIODICE.

(în ordine alfabetică).

2 **Académie Roumaine.** Bulletin de la Section Historique. Bucarest. 24, 5×17, 5. Tip, „Cultura Naţională". Tom. X. Anual [Publié par les soins du Secretariat Général de l'Académie Roumaine]; Tom. XI. Trimestrial. Sous la direction de N. Iorga.

3 **Academia Română.** Memoriile Secţiunii istorice. Bucureşti. Anual. 24, 5×17, 5. Tip. „Cultura Naţională", Seria III, Tom. I. Seria III, Tom. II, Seria III, Tom. III.

4 **Analele Dobrogei.** — Revista Societăţii culturale dobrogene. Constanţa. Trimestrial 24×116, 5. Director: C. Brătescu. Tip. „Victoria" George I. Georgescu. An. IV, 1923, nr. 1—4, Ianuarie–Decemvrie; Dela 1924: Cernăuţi. Anual. Tip. „Glasul Bucovinei". An. V, 1924. An VI, 1925.

5 **Anuarul Institutului de Istorie Naţională** Cluj, — 24×16. Publicat de Alex Lapĕdatu şi Ioan Lupaş. An. II, 1923.

6 **Arhiva.** Organul societăţii istorico-filologice din Iaşi. Iaşi. Trimestrial. 24×16. Director: Ilie Bărbulescu. Tip. „Lumina Moldovei". An. XXX, 1923, no. 1—4, Ianuarie—Decemvrie. An XXXI 1924, no. 1—4 Ianuarie—Decemvrie. Subtitlul uneori: Revistă de istorie, filologie şi cultură românească.

7 **Arhivele Olteniei.** Craiova. La două luni. 24×16. Directori: Dr. Ch. Lauger şi Prof. C. D. Fortunescu, Tip. „Scrisul Românesc". An. II 1923, no. 5—10. Ianuarie — Decemvrie; An. III, 1924, no. 11—16, Ianuarie—Decemvrie

8 **Buletinul Comisiei istorice a României.** Bucureşti. 23, 5×16. Tip. „Mercur". Vol. III, 1924.

9 **Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.**—Bucureşt, Anual 33X24, 5. Secretar-Director: Virgiliu N. Drăghiceanu. (Tip „Cultura Naţională"), an X—XVI. 1917—1923. [Inchinat Curţii de Argeş]; Dela Ianuarie 1924: Craiova. Trimestrial 32X24. (Tip. „Ramuri"), an. XVII, 1924, fasc. 39—41, Ianuarie—Septemvrie. Acelaş secretar-director.

10 **Buletinul Societăţii Numismatice Române.** Revistă pentru numismatică şi ştiinţele auxiliare. Bucureşti. Trimestrial. 23X15, 5. Redactor: Constantin Moisil. Tip. F. Göbl Fii. An, XVIII, 1923, no. 45—48. Ianuarie—Decemvrie; An. XIX. 1924, no. 49—52 Ianuarie—Decemvrie.

11 **Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud-Orientale.** Bucureşti, Lunar. 24X16. Condus de N. Iorga, G. Murgoci, V. Pârvan. Tip. „Cultura Neamului Românesc", an. X, 1923, no 1-12, Ianuarie—Decemvrie. Dela Ianuarie 1924 continuă supt titlul: *Revue Historique du Sud-Est Européen*, condus de N. Iorga.

12 **Codrul Cosminului.** Buletinul „Institutului de Istorie şi Limbă". Cernăuţi, Anual. 24X16. Director: Ioan I. Nistor. Secretar: Vasile Grecu. Tip. „Glasul Bucovinei". An I, 1924.

13 **Cronica Numismatică şi Arheologică.** Foaie de informaţiuni a Societăţii numismatice române. Bucureşti, Lunar. 23X16. Director: Const Moisil. Tip. F Göbl Fii. An. III, 1923, no. 9—12, Ianuarie—Aprilie; An. IV, 1923, no. 1—8, Mai—Decemvrie; An. IV, 1924, no. 9—12, Ianuarie—Aprilie; An. 1924, no. 1-6 (49—54), Mai—Decemvrie.

14 **Ephemeris Dacoromana.** Annuario dela scuola rumena di Roma. An. I, 1923, An. II, 1924.

15 **Ioan Neculce.** Buletinul Muzeului Municipal din Iaşi. Iaşi. Anual. Sub auspiciile primăriei comunei Iaşi. 29X20. Tip. „Lumina Moldovei". Fascicola 3, 1923, [An. III]. Fascicola 4, 1924, [An. IV].

16 **Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde.** Sibiiu. Lunar. Redactor: Adolf Schullerus. Tip. „W. Krafft". An. XLVI, 1923, no 1—12, Ianuarie—Decemvrie; An. XLVII, 1924, no. 1—12, Ianuarie—Decemvrie.

17 **Revista Arhivelor** Arhivistică. Cronologie. Diplomatică. Eraldică. Genealogie. Instituţiuni. Miniaturistică. Paleografie. Sigilografie. Publicaţiune semestrială. Bucureşti. 25X18. Redactor: Constantin Moisil. Tip. F. Göbl Fii. An. I, 1924, no. 1.

18 **Revista Istorică.** — Bucureşti. Lunar. 24X16. Redactor: N. Iorga. Tip. „Cultura Neamului Românesc". S. A. An. IX, 1923, no. 1—12. Ianuarie—Decemvrie. An. X, 1924, no. 1—12. Ianuarie-Decemvrie. [Dela An. X. 1924, no. 7—9, Iulie—Septemvrie: Tip. „Datina Românească". Vălenii-de-Munte].

19 **Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău.** Anual, 22X16. Tip. Eparhială. 1924, vol. XV.

20 **Revue Historique du Sud-Est Européen.** (Continuation du „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale". Bucureşti, Lunar. 24X16. Condusă de N. Iorga. Tip. „Cultura Neamului Românesc", an. I, 1924, no. 1—12, Ianuarie—Decemvrie. [Dela an. I, 1924, no. 10—12. Octomvrie—Decemvrie: Tip. „Datina Românească". Vălenii-de-Munte].

III. ISTORIOGRAFIE. CRONICI.

21 — Bibliographia Hungariæ. I Historica. Verzeichnis der 1861—1921 erschienenen, Ungarn betreffenden Schriften in nichtungarischer Sprache. Zusammengestellt vom Ungarischen Institut an der Universität Berlin. [Şi cărti privitoare la Români.] Berlin und Leipzig. «Walter de Gruyter und Co.» (Tip. Hermann Böhlaus Nachfolger Weimar), 1923, 26×17, 5, (p 25 27; 252—253; 289—292; 309—310).

22 **Bulat,** T. G. Un cronicar sas despre noi [1712]; *Revista Istorică* Bucureşti, 1924, April—Iunie, an. X, no. 4—6, p. 107—109.

23 **Cantemir,** D. Descrierea Moldovei. Traducere depe originalul latinesc la 200 de ani dela moartea autorului (21 August 1723) de Dr. Giorge Pascu. Bucureşti. (Tip. edit. «Cartea Românească»), 1923, 24, 5×16, 5, 185 p+1 pl. Recensie de: V. Bogrea. *Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj.* 1923, an. II, p. 393—396.

24 **Crăciun,** Ioachim si Ioan **Lupu.** Istoriografia română în 1921 şi 1922. Repertoriu bibliografic întocmit de . . . Sub direcţia d-lui Al. Sadi-Ionescu Bibliotecar ajutor al Academiei Române. Bucureşti, (Tip. «Cartea Românească»), 1924, 24×16, p. 407—506. (Extras din «Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj 1923, an. II [p. 407—506]).

25 **Demetrescu,** Mihail V. Un manuscrts din secolul XVII. *Arhivele Olteniei.* Craiova, 1923, Septemvrie—Octomvrie, an II, no. 9, p. 347—353.

26 **Dragomir,** Silviu Fragmente din Cronica sârbească a lui Gheorghe Brancovici. *Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj.* 1923, an. II, p. 1—70 Recensii de: N. Iorga *Revista Istorică*, Bucureşti, 1924, April—Iunie an. X, no. 4—6, p. 140—141. Dr. Coriolan Suciu. *Cultura Creştină.* Blaj, 1924, Mai, an XIII, no. 5, p. 147—150.

27 **Ghibănescu,** Gh Ştiri despre Iaşi şi Moldova în Cronicarii şi scriitorii străini. *Ioan Neculce.* Iaşi, 1923, Fascicola 3, p. 172—177; 1924, Fascicola 4, p 246—252.

28 **Iorga,** N. Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains. II Époque Angevine. *Académie Roumaine. Bulletin de la Section historique.* Bucureşti, 1923, Tom. X., p 1—21.

29 **Iorga,** N. Din faptele străbunilor. Povestiri ale cronicarilor. Rânduite, adnotate şi publicate de . . . Ed. II. Bucureşti. (Tip. «Cultura Neamului Românesc»), 1923, 21, 7×14, Lei 18. (Din publicaţiile Casei Şcoalelor»).

30 **Lapedatu,** Alex. Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfăşurarea vieţii politice a neamului românesc de peste Carpaţi. Cuvânt rostit în şedinţa solemnă dela 2 Iunie 1923 . . . cu răspuns de Ioan Bianu. Bucureşti. (Tip. Cultura Naţională), 1923, 24, 5×17, 40 p (Academia Română. Discursuri de recepţiune LV).

31 **Lapedatu,** Alex. Ştiri privitoare la istoria Ţărilor Române din Cronologia lui Siglerus. *Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj.* 1923, an. II, p. 365—371.

32 **Minea,** I. O cronică leşească a Moldovei. *Ioan Neculce.* Iaşi, 1923, Fascicola 3, p. 188—192.

33 **Moisil**, Const. Spicuiri din cronicarii turceşti. *Revista Societăţii Tinerimea Română.* Bucureşti, 1923, Februarie—Martie, an. IV, no. 6—7, p. 195—202; 1823, Mai—Iunie, an. IV, no. 9—10, p. 259—276

34 **Pamfile**, Tudor. Mitologie românească, III. Pământul după credinţele poporului român. Publicaţie postumă Bucureşti, (Tip. «Cultura Naţională»), 1924, 24, 5×17, 5, 59 p. [Anexa II. Isvodul cutremurilor din România, p. 46—59]. (Academia Română. Din vieaţa poporului român XXXII).

35 **Panaitescu**, P. P. Un manuscript al „Efimeridelor" lui Constantin Caragea Banul. [1775—1808]. Bucureşti. (Tip. «Mercur»), 1924, 23, 5×16, 220 p. (Extras din Buletinul Comisiei Istorice a României, vol. 3 din 1924 [p. 115—171]). Recensie de: I. C. Filitti. *Convorbiri Literare.* Bucureşti, 1924, Octomvrie, an. 56, p. 794—795.

36 **Pogorelov**, Valeriu. Опис на старитѣ печатани българскы книги (1802—1877 г.). Софиѭ. (Държавна печатница), 1923, 24×16, 796 p. Leva 140 (Народна Библиотека в Софиѭ). Recensie de: N. Iorga. *Revue Historique du Sud-Est Européen.* Bucareşti, 1924, Aprilie—Iunie, an. I, no. 4—6, p. 144—148.

IV. ISTORIE PROPRIU ZISĂ.

(în care s'au pus şi monografiile şi sociografiile).

1. România.

37 **Alexandri**, V. Trei convorbiri cu Napoleon III. Ploieşti. («Tipografia Românească»), 1923, 16, 5×12, 39 p. Lei 5. (Biblioteca Şcoalei secundare No. 2).

38 **Ancel**, Jaques. Manuel historique de la question d'Orient (1792—1923), Paris. (Tip.), 1923 . Recensie de: N. Iorga. *Revue Historique de Sud-Est Européen.* Bucureşti, 1924, Ianuarie—Martie, an. I, no. 1—3, p. 82—89.

39 **Anderco**, Alexiu. Istoria căderii Tătarilor în strâmtura Borşei, în anul 1717, 4 Septembre. *Gazeta Maramurăşană.* Sighet, 1923, Ianuarie 5, an. IV, no. 1, p. 1 — 1923, Martie 16, an. IV. no. 11, p. 2. [Cu întreruperi].

40 **Bănescu**, N. La «Roma Nuova» alle foci del Danubio. Roma. «Angello Signorelli, 1923, 25×17, 10 p. Lire 2. (Publicazioni dell' „Instituto per l'Europa Orientale". Roma). [Extras din „Studi sulla Romania". Napoli. (Tip. Riccardo Ricciardi), 1923, p. 93—100].

41 **Batzaria**, N. România văzută de departe. Bucureşti. «Viaţa Românească» (Tip. «Curierul Judiciar»). [1923], 18×12, 216 p. Lei 18.

42 **Beldiman**, Alexandru. «Ultimele instrucţiuni» ale Regelui Carol. Situaţia României în ajunul izbucnirei războiului mondial (21—31 Iulie 1914). *Revista Vremii.* Bucureşti, 1924, Aprilie 20, an. IV, no. 5, p. 9—14,

43 **Bogrea** V. Marturii despre latinitatea noastră. *Cugetul Românesc.* Bucureşti, 1923, Aprilie—Mai, an. II, no. 4—5, p 369—370.

44 — Cartea încoronării. Alba-Iulia—Bucureşti. 15—16 Octomvrie, 1922. Bucureşti. (Tip. Carmen Silva), 1923, 30, 5×23, 5, 223 p.

45 **Constantinescu—Iaşi,** P. Bizantinismul în România. *Convorbiri Literare.* Bucureşti, 1924, Iulie—August, an. 56, p. 547—576; 1924, Octomvrie, an. 56, p. 743—758; 1924, Decemvrie, an. 56, p. 929 -951.

46 **Constantinescu—Iaşi,** Prof. P. Liberalii români şi vechii revoluţionari bulgari. Iaşi. (Tip. Lumina Moldovei 1924, 24×16, 23 p. Lei 10. (Extras din Arhiva. Organul societăţii istorico-filologice din Iaşi. Iaşi, 1924. Iulie—Octomvrie an. XXXI, no. 3—4 [p. 177—199]).

47 **Crudu,** Tiberiu. Imperialismul român în trecutul nostru. *Revista Moldovei.* Botoşani, 1924, Iulie—August—Semptemvrie, an. IV, no. 3—4—5, p. 1—8.

48 **Davies,** E. C. Rumania. From Roman Days to the Present Time. London. [1923], 25×17. p. 4263—4267. (Colecţia: Peoples of all Nations. Part. 39).

49 **Densuşianu,** Ovid. Presupusul românism al lui Ταrός. *Grai şi Suflct.* Bucureşti, 1924, vol. I, fasc. 2, p. 323—324.

50 **Diculescu,** Dr. Constantin. Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes. I. Band. Leipzig. «Curt Habitz» (Tip. Karras, Kröber und Nietschmann in Halle), 1923, 24×16, 262 p. Recensii de: V. Bogrea. *Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj.* 1923, an. II, p. 390—393. Dr. Ilie Gherghel. *Arhiva. Organul societăţii istorico-filologice din Iaşi.* Iaşi, 1924, Iulie—Octomvrie, an. XXXI, no. 3—4, p. 296—314; G. Giuglea. *Dacoromania.* Cluj, 1922-1923, an. III, p. 966—971; O[vid] D[ensuşianu]. *Grai şi Suflet.* Bucureşti, 1924, vol. I, fasc 2, p. 347—353; Adaus de: C[onst. M[oisil] *Cronica Numismatică şi Arheologică.* Bucureşti, 1923, Noemvrie - Decemvrie, an. IV, no. 7—8, p. 57; Wilhelm Schiller [sub titlul: Gepiden—Gothen—Galt]. [Sibiiu, 1924], 22×15, 16 p. (Extras din «Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt»).

51 **Dragu,** Toma. In slujba oligarhiei. Insemnările unui socialist în campania din Bulgaria [1913]. Bucureşti. (Tip. «Poporul»), [1923], 20, 5×14 5, 74 p. Lei 10.

52 **Farmborough,** Florence. Rumania. Toil—Worn Peasantry of an Ancient Land. London. [1923] 25×17, p. 4225—4262. (Colecţia: Peoples of all Nations Part. 39).

53 **Ferenţ,** Dr. Ioan. Cumanii şi episcopia lor. *Cultura Creştină.* Blaj, 1923, Ianuarie, an. XII, no. 1, p. 4—13; 1 23, Februarie—Martie, an. XII. no. 2—3, p. 37—42; 1923. Aprilie, an. XII, no 4, p. 77—92; 1923, Mai, an. XII, no. 5, p. 115-123; 1923, Iunie—Iulie, an. XII, no. 6—7, p. 156—163; 1923, August, an. XII, no 8, p. 196—199; 1923, Septemvrie, an. XII, no. 9, p. 229—235; 1924, Noemvrie—Decemvrie, an. XIII, no. 11—12, p. 295-301.

54 [**Filitti,** Ioan C.] Cărţi vechi [ştiri despre Principate în veacul al XVIII-lea]. *Revista Istorică.* Bucureşti, 1924, April—Iunie, an X, no. 4—6, p. 110—117.

55 **Filitti,** Ioan C. Partea boerimii în elaborarea Regulamentului organic. *Cugetul Românesc.* Bucureşti, 1923, Martie, an. II, no. 3, p. 258—265; 1923, Octomvrie—Noemvrie, an. II, no. 10—11. p. 743—753.

56 **Fotino**, George. O carte şi o hartă rară din anul 1493 [şi despre Vlahi]. *Arhivele Olteniei.* Craiova, 1923, Iulie—August, an. II, no. 8, p. 292 – 294+1 pl.

57 **Franasovici**, R Chestiunea Dunării. Discurs rostit în Adunarea Deputaţilor... 5 Martie 1920. Bucureşti. (Imprimeria Statului). 1923, 15, 5×10, 52 p.

58 **Georgescu**, Ioan. 15 ani de transhumantă în Ţările Române (1782 – 1797). *Analele Dobrogei.* Cernăuţi. 1924 şi 1925, an. V şi VI, p. 30 48.

59 **Ghibănescu**, Gh. Divanurile domneşti din Moldova şi Muntenia în sec. XVII. (1693—1700 ultimul). *Arhiva. Organul societăţii istorico - filologice din Iaşi.* Iaşi, 1923, Ianuar, an. 30, no. 1, p. 24—31.

60 **Hamilton—Zay**, Lucy. My note Book on Rumania [Bucureşti] (Tip. edit. «Cartea Românească») [1923], 23×15, 5, 62 p. F. St. 1, sh. 3, d. 6.

61 **Jäckh**, Ernst, Kiderlen – Wächter der Staatsmann und Mensch. Briefwechsel und Nachlass. [1900 – 1911]. I-II. Band. Stuttgart. (Deutsche Verlags-Anstalt), 1924, 23×16, p. 179—219 (I); p. 41—78, 233—237 (II)

62 [**Iorga**, N.]. Centenariul Domnilor pământeni la Academia Română. *Calendarul Ligei Culturale.* Bucureşti, 1923, p. 43—60.

63 **Iorga**, N. Un colaborator francez al Unirii Principatelor. Paul Bataillard. Bucureşti, (Tip. «Cultura Naţională»), 1923, 24, 5×17, 5, 10 p. (Extras din «Academia Română. Memoriile secţiunii istorice». Seria III, Tom. I. Mem. 7, [p 309 – 320]).

64 **Iorga**, N. Un „comte de Valachie" en Occident [Radulphus 1427]. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale.* Bucureşti, 1923. Iulie - Decemvrie, an. X, no. 7—12, p. 112—113.

65 **Iorga**, N. La conception de la latinité. *Paris – Bucarest.* Bucureşti, 1923, Martie, an. I, an. no. 12, p. 7 – 12

66 **Iorga**, N. Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er. Paris, 1923.

67 **Iorga**, N. Le Danube d'empire. *Mélanges offerts a M. Gustave Schlumberger.* Paris, 1924, Part. I, p. 13—22.

68 **Iorga**, N. Influences etrangères sur la nation roumaine. Paris, 1923. Recensie de: C. Marinescu. *Gândirea.* Bucureşti, 1924, Februarie 5, an. III, no. 11, p. 262 – 263.

69 **Iorga**, Mezzofanti şi Românii. *Revista Istorică.* Bucureşti, 1924, April — Iunie, an. X, no. 4 – 6, p. 103 – 104.

70 **Iorga**, La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe aux XVII-e et XVIII-e siècle Conférences données à la Sorbonne. *Revue Historique du Sud-Est Européen.* Bucureşti, 1924, Ianuarie —Martie, an. I, no. 1—3, p. 1—36; 1924, Aprilie—Iunie, an. I, no. 4 – 6, p. 102 – 138; 1924, Iulie – Septembvrie, an. I, no 7—9, p. 250—296.

71 **Iorga**, N. Victor Place şi Unirea Principatelor. *Revista Istorică.* Bucureşti, 1923, Aprilie—Iunie, an. IX, no. 4—6, p. 53 – 65.

72 **I[orga]**, N. Un poet grec despre noi [1829]. *Revista Istorică.* Vălenii-demunte, 1924, Iulie—Septembre, an. X, no. 7 – 9, p. 190.

73 **Iorga**, N. Politica externă a regelui Carol I. Lecţii ţinute la Universitatea din Bucureşti. Ed. II. Bucureşti. (Tip. Luceafărul), 1923, 21, 5×14, 324 p. Lei 25. (Din publicaţiunile Casei Şcoalelor).

74 **Iorga,** N. Le probléme de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien. Communication faite à l'Académie des Inscriptions de Paris. *Revue Historique du Sud-Est Européen.* Bucureşti, 1924, Ianuarie—Martie, an. I, no. 1 - 3, p. 37—58.

75 **Iorga,** N. Din propaganda în Apus pentru Unirea Principatelor. *Revista Istorică.* Bucuresti, 1923, Ianuar—Martie, an. IX, no. 1 – 3, p. 1 - 5.

76 **Iorga,** N. Regele Ferdinand. Regina Maria. Cu prilejul încoronării. Bucureşti, 1923.

77 **Iorga,** N. La „Romania" Danubienne et les barbares au VI-e siècle. Bruxelles.., 1924, 24×16, p. 35 50. (Extrait de la „Revue belge de Philologie et d'Histoire" 1924, Tom. III. no. 1, janvier—mars).

78 **Iorga,** N. Cum s'a făcut România de azi. *Cugetul Românesc.* Bucureşti, 1923, Febrnarie, an. II, no. 2, p. 97—109.

79 **Iorga,** N. Spre unitatea naţională. Conferinţă ţinută la cursurile de vară din Vălenii-de-Munte. *Junimea Literară.* Cernăuţi, 1923, Ianuarie—Februarie, an. XII, nr. 1—2, p. 7—19

80 **Karadja,** C. I. Insemnările unui boier [despre unele întâmplări din 1822—1868]. *Revista Istorică.* Bucureşti, 1923, Ianuar—Martie, an. IX, no 1—3, p. 32—34.

81 **Kedrenos,** Georgios. Pagini de istorie medievală (sec. XI). [Pecenegii în Dobrogea] trad. de C. Brătescu. *Analele Dobrogei.* Cernăuţi, 1924 şi 1925, an. V şi VI, p 145—154.

82 **Laurian,** Marius Aug. Le principe des nationalités et l'unité nationale roumaine. Avec une carte etnographique hors text. Paris. (Tip. Jouve & Cie.), 1923, 26, 5×16, 5. 102 p

83 **Leonescu,** N. V. Anul 1907. Răscoala ţăranilor. Iaşi. (Tip. „Lumina Moldovei"), 1924, 20×14, 5, 52 p. Lei 20.

84 **Lindenberg,** Paul. König Karl von Rumänien. Ein Lebensbild dargestellt unter Mitarbeit des Königs. I-II Band. Berlin. Hafer (Tip. Hermann Bergmann), 1923, 22. 5×15, 653 p. (I); 348 p. (II).

85 **L[upaş],** I. Cum a scăpat Nicolae Bălăşescu din mâna Ungurilor la 1849? *Transilvania.* Sibiiu, 1824, Iulie, an. 55, no 7, p. 249—251.

86 **Marcu,** Alexandru Riflessi di storia rumena în opere italiane dei secol XIV e XV. *Ephemeris Dacoromana.* Roma. 1923, an. I, p. 338—386.

87 **Mehedinţi,** S. Unde s'a născut poporul român, *Tribuna Românilor de peste hotare.* An. I, no. 3, p. 3 5.

88 **Meteş,** Ştefan. Moşiile Domnilor şi boerilor din Ţările române, în Ardeal şi Ungaria. *Patria.* Cluj, 1923, Mai 23, an. V, no. 108, p. 2, — 1923, Mai 26, an. V, no. 110, p. 2; 1923, Iunie 2, an. V, no 115, p. 2; 1923, Iunie 7, an. V, no. 119, p. 2,—1923, Iunie 9, an. V, no. 121, p. 2; 1923 Iunie 12, an. V, no. 123, p. 2; 1923, Iunie 19, an. V, no. 129, p. 2, — 1923, Iunie 22, an. V, no. 132, p. 2.

89 — **Meteş,** Ştefan. Relaţiile Mitropolitului Andrei Şaguna cu Românii din Principatele - române. *Patria.* Cluj, 1923, Iulie 10, an. V, no. 146, p. 2, — 1923, Iulie 12, an. V, no. 148, p. 2; 1923, Iulie 18, an V, no. 152, p, 2; 1923, Iulie 20, an. V, no. 154, p, 2, — 1623, Iulie 22, an. V, no. 156, p. 2

90 **Mickiewicz,** Adam. Originea şi începuturile Românilor. Extras din „Istoria Poloniei în trăsăturile ei principale“. Trad. de Dr. A. Bortkiewicz şi C. Iordăchescu. *Ramuri.* Drum drept. Craiova, 1924, Iulie 15—August 1, an. XVIII ; no. 14—15, p. 19—21.

91 **Michelet,** I. România (1854). *Transilvania.* Sibiiu, 1924, Ianuarie—Februarie, an. 55, no. 1—2, p. 18—21.

92 **Miller,** William. M A. The Ottoman Empire and its Successors, 1801—1922. [Şi despre Moldova şi Ţara-Românească apoi Principatele Unite şi în urmă România]. Ed. II. Cambridge (Tip. Universităţii), 1923, 19, 5×13, 595 p.+1 pl.

93 **Motogna,** Victor. Articole şi documente. Contribuţii la istoria Românilor din v XIII—XVI. Cluj (Tip. „Ardealul“), 1923, 21×14, 57 p. Lei 12.

94 **Nicoresco,** Paul. La Roumanie nouvelle. Bucarest. (Imprimerie „Globus“), 1924, 24, 5×17, 164 p.+1 pl.

95 **Obedeanu,** Const. V. Din istoria contimporană a României. O pagină asupra evenimentelor dela 1854. Cu o planşă. Bucureşti (Tip. Gutenberg), 1923, 23×15, 5, 20 p. Lei 8.

96 **Orovéano,** Stéphane. Album commémoratif. Le couronnement de leurs majestés le roi Ferdinand I de Roumanie et la reine Marie. Les fêtes d'Alba-Iulia et de Bucarest du 15 au 20 Octombre 1922. Bucureşti. (Tip. „Poporul“), 1923, 33×24, 80 p Francs 100.

97 **Panaitescu,** Em. Latinità e cristianesimo nell'evoluzione storica del popolo romeno. [In „Studi sulla Romania“]. Napoli. (Tip. Riccardo Ricciardi), 1923, p. 101—134.

98 **Papahagi,** Tache. O problemă de romanitate sud-ilirică. Bucureşti (Tip. Socec, 1923, 24×16, 30 p.+2pl. (Extras din Graiu şi Suflet. Bucureşti, 1928, vol. I, fasc. 1, p. 72—99+2 pl.

99 **Pernice,** Angelo. La Dacia e Roma. (Le origini del popolo romeno). *L'Europa Orientale.* Roma, 1923, Gennaio, an. III, no. 1. p.1—13.

100 **Rădulescu-Codin,** C. Din trecutul nostru. Legende, tradiţii şi amintiri istorice. Bucureşti. (Tip. edit. „Cartea Românească“), [1924], 21×14, 207 p. Lei 28.

101 — Românii Nibelungilor [Ramunc...] *Societatea de mâine.* Cluj, 1924, Mai 11, an. I, no. 5, p. 121.

102 **Sanders,** E. M. The new Rumanian state, regions and resources, *Geographical Review* (1923, Iuillet. XIII. 3).

103 — Serbările încoronări M. M. L. L. Regelui şi Reginei României Alba-Iulia, Bucureşti, 15, 6 şi 17 Octomvrie 1922. [Bucureşti] (Imprimeria Statului). [1925], 28, 5×20, 5, 129 p.

104 **Seton-Watson,** R. W. The Emancipation of South-Eastern Europe. The First Hyndman Memorial Lecture, delivred on March 7, 1923, [Şi Românii]. London. (Tip. Twentieth Century), [1923], 21, 5×14 38 p. One schilling.

104 **Simu,** Simeon. Individualismul şi pământul la Românii şi barbarii Daciei sau procesul de individualizare socială a barbarilor Daciei în primele opt veacuri. Lugoj. (Tip. Ludovic Siklai). 1924, 24×16, 47 p.

106 **Tuţescu,** Şt. St. Ciocnirile Ruşilor Turcii de la 1875. *Şezătoarea.* Fălticeni, 1923, Martie, an. XXXI, no. 3, vol. XIX, p. 45.

107 **Ursu**, I. Curs de Istoria Românilor. [Prima epocă din domnia lui Stefan cel Mare]. [Litografiat]. 1923, 21×17, 5, 447 p. (Universitatea din Bucureşti).

108 **Vasiliu**, [Capitaine] D. L'ame roumaine et ses manifestations. Coference faite à l'Ecole du Génie de Versailles, le 1-er Septembre 1920. Bucarest. (Imprimerie de l'Ecole Militaire d'Infanterie No. 1), 1923, 23×15, 36 p.

109 * **Wendkiewicz**, Stanislas. Rumunia po wojnie [România după războiu]. Varsovie 1923. Recensie de: P. P. Panaitescu. *Revue Historique du Sud-Est Européen.* Bucureşti, 1924, Iulie—Septemvrie, an. I, no. 7 - 9, p. 299 300.

110 **Winkler**, Dr. Arnold. Contribuţii la istoria păci din 1812 de la Bucureşti (după actele Arhivelor din Viena). Note dintr'o conferinţă.. traduse de Dr. C. Dobrin. *Revista Istorică.* Vălenii-de-Munte, 1924, Octombre - Decembre, an. X, no. 10—12, p. 241-245.

111 **Zaborovschi**, V. O pagină pe politică externă românească (1683) *Cugetul Românesc.* Bucureşti, 1924, Aprilie—Iunie, an. III, no. 2-4, p. 153—157.

112 **Zaborovschi**, V. Ceva despre situaţia de drept internaţional a ţerilor române supt Turcia. *Revista Istorică.* Vălenii-de-Munte, 1924 Iulie—Septembre, an. X, no. 7—9 p. 191 - 194.

113 **Zeletin**, Şt. Revoluţia burgheză în România (urmare). *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială.* Bucureşti, 1923, an. IV, no. 1, p. 35—67; 1.23, an. IV, no. 2, p. 173—201.

2. România în războiul universal.

114 **Antonesco**, Emmanuel. Les nationalités opprimées et l'Entente. (La question Roumaine), Nice. (Tip. Ed. Gandini), [1923], 24×15, 5, 40 p.

115 **Archibald**. Impresii de călătorie. Paris—Reims—Verdun—Mărăşti—Mărăşeşti. Note de om necăjit. Bucureşti. (Tip. «Cartea Medicală») 1924, 23×16, 127 p. Lei 30.

116 **Arifeanu**, Maior Virgil. Răsboiul nostru contra Ungurilor 1918—1920. Bucureşti. (Tip „Eminescu"), 1924, 21×14, 36 p. Lei 10.

117 * **Arz**, Generaloberst. Zur Geschichte des grossen Krieges. 1914—1918. Wien, 1924.

118 **Averescu**, General Bătălia de pe Argeş. *Ţara Noastră.* Cluj, 1923, Ianuarie 7, an. IV, no. 1, p. 2—7. [Şi în] *Indreptarea.* Bucureşti, 1923, Ianuarie 11, an. VI, no. 8, p. 1—2.

119 **Averescu**, General Al. Operaţiile dela Flămânda. [Bucureşti]. (Tip. Gultura Naţională), [1924], 20, 5×15, 144 p.+8 pl. (Colecţia: Memorii).

120 **Averescu**, General. Războiul mondial. Intrarea României în acţiune. *Indreptarea.* Bucureşti, 1924, Ianuarie 3, an VI, no. 306, p. 1—2.

121 **Bârsotescu**, Colonel Laurenţiu. Contribuţiuni la istoria răsboiului nostru. *Revista Infanteriei.* Bucureşti, 1923, Iunie, an. XXIII, no. 260, p. 1—10+1 pl.

122 **Bârzotescu**, Colonel Laurenţiu. Contribuţiuni la istoria răsboiului nostru. *România Militară.* Bucureşti, 1923, Martie, an. LV, no. 3, p. 292 - 293,

1923, Aprilie, an. LV, no. 4, p. 363—380; 1923. Septemvrie, an. LV, no. 9, p. 855—902; 1922, Octomvrie, an. LV, no 10, p 939—952.

123 **Böhm**, Wilhelm. Két forradalom tüzében. Wien. 1923. Recenzie în *Patria*. Cluj, 1923, Iulie 29, an. V, no. 162, p. 1—1923, August 2 an. V, no. 165, p. 1.

124 **Bolocan**, Nicolae. Cei zece martiri executaţi la T. Severin. Episod dramatic din timpul ocupaţiunii germane. Timişoara. (Tip. „Gutenberg"), [1924], 19, 5×13, 58 p. Lei 10.

125 **Bujac**, Colonel. A doua bătălie dela Târgul-Jiu şi invazia în Muntenia (Noemvrie 1916). *România Militară*. Bucureşti, 1924, Octomvrie, an. LVI, no. 10, p. 68—73.

126 **Bujac**, Colonel Captivitatea lui Mackensen. *România Militară*. Bucureşti, 1924, Februarie, an. LVI, no. 2, p. 69—75.

127 **Bujac**, Colonel. Episod din răsboiul nostru (24 Iulie—22 August 1917). Traducere de Maior Jinga Petre. *România Militară*. Bucureşti, 1924, Ianuarie, an. LVI, no. 1, p. 76—77.

128 **Bujac**, Colonel. Misiunea militară franceză în România. (Octombrie 1916—Martie 1918). *România Militară*. Bucureşti, 1923, Ianuarie—Februarie, an. LV, no. 1—2, p. 141—146.

129 **Burián**, Stephan Graf. Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege. Berlin. (Tip. Ullstein), 1923, 22×17, p. 52—61. [Părţi privitoare la România şi în] *Universul*. Bucureşti, 1923 Decemvrie 7. an XLI, no. 310, p. 1—2; 1923. Decemvrie 8, an. XLI, no. 311, p. 1—2,

130 [**Ferenţiu**, Augustin] Intrarea triumfală a armatei române în Sătmar la 19 Aprilie 1919. *Satu-Mare*. Satu-Mare, 1924, Aprilie 27, an. VI, no. 31, p. 2—3; 1924, Mai 18, an. VI, no. 36, p. 2.

131 **Fira**, zis Nicolae Gh., Gh. 14—15 Ianuarie 1918, Lupta de la Spătăreşti pentru apărarea oraşului Folticeni de către Regimentul 2 grăniceri contra Corpului II de bolşevici. Folticeni. (Tip. „M. Saidman"), [1923], 21×14, 32 p.

132 **Gheorghiu**, Căpitan Aurel I. La hotarele Moldovei. Note şi însemnări din timpul răsboiului pentru întregirea neamului românesc. Bucureşti. (Tip. „Gutenberg"), 1923, 23, 5×16, 201 p. Lei 27.

133 **Hodoroabă**, Preotul N. V. Din războiul de reîntregire. Note şi impresii din campanie. 1916—1918. Iaşi. (Tip. H. Goldner), 1923, 24×16, 5, 142 p. Lei 25.

134 **Iliescu**, General D. Documente privitoare la răsboiul pentru întregirea României. Discurs rostit în şedinţa dela 13 Iunie 1924, Bucureşti. (Imprimeria Statului), 1924, 23×16, 153 p+1 pl. Lei 5.

135 **Kiriţescu**, Const. Bătălia de la Mărăşeşti. (Fragment). *Cugetul Românesc*. Bucureşti, 1923, Decemvrie, an. II, no. 12, p. 806—826.

136 **Kiriţescu**, Const. Istoria răsboiului pentru întregirea României, 1916—1919. vol. II. Bucureşti. (Tip. „România Nouă"), 1924, 24, 5 16, 5. 669 p. Lei 80. Recensii de: N. Iorga. *Revista Istorică*. Vălenii-de-Munte, 1924, Iulie—Septembre. an. X, no. 7—9, p. 204—210; Victor Morariu. *Glasul Bucovinei*. Cernăuţi, 1924, an. VII. no. 1644, 1647—1650 şi 1652. [Şi extras].

137 **Locusteanu**, Căpitan A. Sub aripa morţii. Insemnări fugare din răsboiul de întregire. Cu o prefaţă de dl Prof. Univ. Sextil Puşcariu. Cluj. (Tip. „Ardealul"), 1923, 21 × 14, 144 p. Lei 24.

138 **Lungulescu**, George. Eroismul cavaleriei române. Jertfa căpitanului Virgil N. Şerbănescu din Regimentul 5 Roşiori. Bucureşti. (Tip. Cultura Naţională), 1924. 21, 5 × 15. 46 p.

139 **Mehedinţi**, S. Atitudinea lui Maiorescu în timpul invaziei [Germanilor 1916—1917]. *Convorbiri Literare*. Bucureşti, 1923, Februarie, an. 55, no. 2, p. 121 129.

140 **Mihail**, Locot.-Colonel Gh. In amintirea luptei Regimentului 34 inf. C-ţa la Mărăşeşti. *Revista Infanteriei*. Bucureşti, 1924, Noemvrie, an. XXIV, no. 277, p. 43—50.

141 **Mirof**, M-me Sacha. La Roumanie à travers la guerre. Conférence faite le 22 avril 1919... [Paris]. (Tip. Wellhoff & Roche), [1923], 21 × 13, 5, 19 p.

142 **Miron**, Dr. George. Medic Colonel. Note din răsboiul pentru întregirea neamului. Cu o prefaţă de Generalul Mărdărescu. Bucureşti. (Tip. „Adevĕrul"), 1923. 24 × 15, 5, 197 p. Lei 20.

143 **Moşoiu**, Generalul Traian. Cuvinte rostite... în Adunarea Naţională din 1922. [Activitatea Generalului Moşoiu în Ardealul de după unire. 1918—1919]. Bucureşti, (Imprimeria Statului), 1923, 23 × 15, 5, 32 p.

144 **Nedelcu**, George D. Justiţia română sub ocupaţiune. Bucureşti. (Tip. Socec), 1923. 24, 5 × 16, 5, 426 p. Lei 90.

145 **Negru**, Comandor C. Activitatea flotei de Dunăre Austro-ungară în răsboiul mondial. Din izvoare austriace. *România Militară*. Bucureşti, 1924, Aprilie, an. LVI, no. 4, p. 25—36

146 **Nemoianu**, Petru Prima Alba—Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului. Timişoara. (Tip. Poporul), [1923, 23 × 15, 5, 76 p.

147 **Nicolaescu**, Căpitan St. Pagini de glorie din răsboiul pentru întregirea neamului. Turnu-Severin, 1923.

148 **Niculescu—Ciufu**, Gh. Pribeag în ţara ta. Impresii şi notiţe din pribegia campaniei 1916—1918. Târgovişte. (Tip. „Dâmboviţa" Elena I. Ch. Pârvulescu). 1924, 24 × 16, 70 p.

149 **Olteanu**, M. Fragment din amintirile unui luptător. *România Militară*, Bucureşti, 1823, Martie, an. LV, no. 3, p. 195—197,

150 **Panaitescu**, General Scarlat. Turtucaia în răsboiul mondial (19 August—24 August 1916). Bucureşti. (Tip. „Independenţa"), 1924, 24 × 16, 39 p. Lei 30. [Şi în] *Democraţia*. Bucureşti, 1924, Martie 3, an. XII, no. 3, p. 10—43.

151 **Paraschivescu**, Locot. Colonel Ştefan. „La porţile Moldovei". Jurnalul de războiu... Brăila. (Tip. A. Micu Alcalay & L. Calafateanu(, [1923], 22 14, 143 p.+pl. Lei 12.

152 **Pimen**, Mitropolitul Moldovei şi Sncevei. Amintiri din marele război. Mănăstirea Neamţului. (Tip. Monastirii „Neamţu"), 1923, 23, 5 × 16, 84 p.

153 — Un proces monstruos. Episod din răsboiul de întregire [1916—1919] *Cosinzeana*. Cluj, 1923, Ianuarie 10, an. VII, no. 1, p. 17—21.

154 **Radoslawoff,** Dr. Vasil. Bulgarien und die Weltkriese. Berlin. (Tip. Ullstein). 1923, 22×15, (p. 203—240; 292—313).

155 **Repington,** Lieut.-Col. C. Á Court. La première guerre mondiale (1914—1918). Notes et souvenirs traduits par B. Mayra et le Lt. Cl. De Fontongue. Paris. „Payot & Cie.", 1922, p 341—369; 420; 430; 452.

156 **Rosetti,** General Radu R. Partea luată de Regimentul 47/72 Infanterie în răsboiul pentru întregirea neamului 1 14 August 1914 - 1/14 Iulie 19,8. Bucureşti. (Tip. „Răsăritul"), [1923], 23, 5×16, 354 p.+pl.

157 **Sandulescu,** Preotul O. D. Din grozăviile răsboiului mondial. Impuşcarea preotului C. Păunescu din com. Radomireşti-Olt, de către trupele germane. Turnu-Măgurele. (Tip. „Lumina Teleormanului"), 1924, 23×15, 5. 15 p.

158 **Schwarte,** M. Der grosse Krieg 1914—1918 in zehn Bänden. II. u. IX. Band. Leipzig. Iohann Ambrosius Barth (Tip. Ernst Siegfried und Sohn Berlin), 1923, 24, 5×17, p. 584—673 vol. II; 36—43, 229—251, 355—369, 376—380, vol IX).

159 — C. Stere judecat şi condamnat de el însuşi. Iaşi. (Tip. „Lumina Moldovei"), 1923, 24×16, 39 p. Lei 10.

160 — Ţăranii moldoveni despre trădătorul Const. Stere. Bucureşti. (Tip. „Universul"), 1924 22, 5×16, 32 p.

161 — Trădătorul C. Stere. Acte şi documente autentice. Bucureşti. (Tip. Ziarului „Universul"), 1924, 23×15, 5, 32 p.

162 **Vedar.** Ispravă de bolşevici. Insemnările unui călugăr [1917]. *Convorbiri Literare.* Bucureşti, 1923, Martie, an. 55, no. 3, p. 264—271.

163 **Vic,** Jean. La littérature de guerre. Manuel méthodique et critique des publications de langue française 2 Aout 1914—11 Noembre 1918. Tom. I—V. Paris. Les Presses Françaises. 1923, p. 437. 442—447. (III); 550 - 569 (IV); 948—952 (V).

164 **Vlădescu,** Mihail C. Generalul Averescu, sămănătorul de ofensive. Ostaşul. Maestrul şi şeful. Omul de răsboi. Omul de Stat. Despre erou. Bucureşti. (Tip. „Adevĕrul"), [1923], 22×15, 5, 233 p. Lei 30. (Şi în] *Indreptarea.* Bucureşti, 1923, Iunie 13, an. VI, no. 133, p. 1. — 1923, Iunie 16, an. VI, no. 136, p. 1.

165 **Vitzu,** Căpitan Mihail. Amintiri din răsboi 1916—1918. Bucureşti. (Tip. „Eminescu"), 1923, 18×12, 36 p.

a) *Pacea dela Bucureşti.*

166 **Antoniu,** Lascar. Une page d'histoire. M. Marghiloman et la paix de Bucarest [1918]. *Le Progrés.* Bucarest, 1923, Août 10, an. V, no. 1287, p. 1.

167 — Protestation des Roumains contre le Traité de Bukarest. [Paris 1923], 33, 5×22, 2 foi.

b) *Pacea dela Paris.*

168 **Bocu,** Sever. Lupta pentru Banat. Discurs... rostit în şedinţa dela 18 Decembrie [1923] a Adunării Deputaţilor... Bucureşti. („Tipografiile Române Unite"), 1923, 17×10, 5, 44 p.

169 **Brătăşanu**, Paul P. Banatul, Propaganda naţională dela Paris. Cuvântare rostită în şedinţele Adunării Deputaţilor dela 15 şi 17 Decemvrie 1923. Bucureşti. (Imprimeria Statului), 1924, 16, 5×10, 109 p.
170 **Duca**, I. G. Chestiunea graniţei Banatului. Expozeu făcut în şedinţa Adunărei Deputaţilor din 27 Decembrie 1923. Bucureşti. (Tip. „Independenţa"), 1924, 23×16, 15 p.
171 **Florescu**, Ion Th. Chestiunea frontierei Banatului. Discurs rostit în şedinţa dela 26 Decemvrie 1923 a Adunării Deputaţilor. Bucureşti. (Imprimeria Statului), 1924, 22, 5×16, 50 p.
172 **Giannini**, Amedeo. L'unità nazionale della Romania alla conferenza della pace [1919]. [In „Studi sulla Romania"]. Napoli. (Tip. „Riccardo Ricciardi"), 1923, p. 17—52.
173 **Iorga**, N. Conception de la paix roumaine. Conférence donnée au Comité Français de la Ligue des Nations (Mars 1924). [In „Cinq Conférences sur le Sud-Est de l'Europe"]. Bucarest. (Tip. „Cultura Neamului Românesc"), 1924, 21, 5×14, p. 5—24.
174 **Licăreţiu**, Dr. Paraschiv. Apărarea Banatului. Discurs rostit în şedinţa Camerei Deputaţilor la 7 Decemvrie 1923. Bucureşti. (Imprimeria Statului), 1924, 15×10, 5, 47 p.
175 **Maniu**, Dr. Iuliu. Chestia Banatului. Discurs rostit în şedinţa Adunării Deputaţilor din 27 Decemvrie 1923. Bucureşti. (Imprimeria Statului), 1924, 16×11, 31 p.
176 **Nedelcu**, Constantin. Frontiera Banatului. *Ţara Noastră.* Cluj, 1923, Ianuarie 14, an. IV, no. 2, p. 63-66.
177 **Ş[erbescu]**, S. Cum a fost discutată chestiunea Banatului la conferinţa de pace [1919]. *Revista Vremii.* Bucureşti 1924, Februarie 24, an. IV no. 2, p. 9—11.
178 **Stoica**, Vasile. Problema Banatului. O expunere a diverselor tratative care au decis de soarta acestui ţinut. *Revista Vremii.* Bucureşti, 1924. Februarie 24, an IV, no. 2 p. 7—9.
179 **Vaida-Voevod**, Dr. Alexandru. Chestia Banatului. Discurs pronunţat în şedinţa Adunării Deputaţilor din 25 Decemvrie 1923. Bucureşti. (Imprimeria Statului) 1924, 15×11, 55 p.

3. Relaţiile şi legăturile cu alte state.

(In ordinea alfabetică a statelor).

180 **Moroianu**, George. Legăturile noastre cu Anglia. Scurtă privire asupra legăturilor anglo-române şi asupra propagandei noastre în Englitera din trecutul îndreptat până astăzi. Cluj, („Tipografia Naţională"), 1923, 20×11, 5, 104 p. Lei 25. [Şi în] *Patria.* Cluj, 1923, Iulie 3, an. V, no. 141, p. 1—2, — 1923, Iulie 5, an. V, no. 143 p. 2 1923, Iulie 7, an. V, no. 145, V. 1—2, — 1923, Iulie 12, an. V, no. 148, p. 2; 1923, Iulie 15, an. V, no. 150, p. 2, — 1923, Iulie 19, an. 5, no. 153, p. 1—2.
181 **Bărbulescu**, Ilie. Poetul bulgar Veliksin şi Românii. *Arhiva, Organul societăţii istorico-filologice din Iaşi.* Iaşi, 1924, Iulie—Octomvrie, an. XXXI, no. 3—4, p. 264—267.

182 * Bulgaria and Romania (The nations of to-day). Londres. 1923. Recensie de: N. Iorga. *Revue Historique du Sud-Est Européen.* Bucureşti, 1924, Aprilie—Iunie, an. I, no. 4—6, p. 159—168.

183 **Constantinescu-Iaşi,** P. Contribuţii la „Românii şi Bulgarii". *Arhiva. Organul societăţii istorico-filologice din Iaşi.* Iaşi, 1923, Iulie—Octomvrie, an. XXX, no. 3—4, p. 391—394.

184 **Iorga,** N. Le Grec dans les pays roumains. Documents de grec vulgaire. *Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique.* Bucureşti, 1924, Tom. XI, p. 136—141.

185 **Iorga,** N. Raporti politici tra l'Italia e la Romania. [In „Studi sulla Romania"]. Napoli. (Tip. Riccardo Ricciardi), 1923, p. 9—15. (Extras din „L'Europa Orientale". Roma, 1923, Settembre 30 — Noembre 30).

186 **Iorga,** N. Note polone. Bucureşti, (Tip. „Cultura Naţională), 1924, 24, 5×17, 5. 18, p.+4 pl. [Extras din „Academia Română. Memoriile secţiunii istorice" Seria III, Tom. II, Mem. II p. 381—396].

187 **Netta,** Dr. Gheron. Relaţiunile economice polono-române. Bucureşti. (Tip. „Cartea Românească"), 1924, 23×15, 5, 20 p. (Institutul Economic Românesc).

188 **Iorga,** N. Raguse et les Roumains. Bucarest, (Tip. „Cultura Neamului Românesc"), 1923, 32, 5×21, 5, 12 p. [Şi în] *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale.* Bucureşti, 1923, Aprilie—Iunie, an. X, no. 4—6, p. 33—44.

189 **Panaitescu,** P. P. Din relaţiile Principatelor Române cu Ruşii la sfârşitul veacului al XVII-lea. *Revista Societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău.* Chişinău. 1924, XV, p. 53—57.

190 **Iorga,** N. Roumains et Tchécoslovaques. Résumé de trois conférences faites à l'Université de Prague en 1923. Praha. „Orbis" (Imprimerie „Politika"), 1924, 17×12, 29 p.+pl. [Şi în] *Neamul Românesc.* Bucucureşti, 1924, Mai 8, an. XIX, no. 100—1924, Mai 10. an. XIX, no. 102, p. 1.

191 **Keresztury,** Sándor. Egy 48-as román forradalmár naplójegyzetei Kossuth Lajosról, Görgeyről, Bemről és a magyar forradalomról. N. Bălcescu levelei Ion Ghicahoz. *Aurora.* Oradea-Mare, 1923, Iunie 15, an. I, no. 14, p 4—5.

192 **Onciul,** Introducere la „Românii şi Ungurii în trecut". *Cele trei Crişuri.* Oradea-Mare, 1923, Mai, an, IV, no. 5, p. 66—68.

4. Ardeal.

193 **Bărnuţiu,** Simion. Românii şi Ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului 2/14 Maiu 1848. Cu introducere şi comentar de G. Bogdan-Duică. Cluj. (Tip. Bornemisa), 1924, 23, 5×15, 5, 72 p.

194 **Betegh,** Miklós. Erdély a háborúban. Néhány erdélyi adat az 1914—1917 évek történetéhez. Diciosânmărtin. (Tip. Erzsébet), 1924, 23, 5×15, 5, 106 p.

195 **Biró,** Vencel. Erdély szabadsága a török uralom alatt. *Pásztortüz.* Cluj, 1923, Iunie 16, an. IX, no. 24, p. 757—760.

196 Biró, Vencel. Az erdélyi fejedelemség tekintélye a portán. *Pásztortüz.* Cluj, 1923, Ianuarie 14, an. IX, no. 2, p. 45—51.

197 B[ogdan]-D[uică], G. Pădurile moţilor şi Avram Iancu. *Societatea de Mâine.* Cluj, 1924, August 31, an. I, no. 19—20, p. 384—387.

198 Bota, Nicolae. Avram Iancu şi epoca sa. Cluj. (Tip. Bornemisa, 1924, 23×15, 112 p. Lei 40.

199 Bragomir, Silviu. Avram Iancu. Recensie de: G. Bogdan-Duică. *Societatea de Mâine.* Cluj, 1924, Noemvrie 2, an. I, no. 29, p. 581.

200 Dragomir, Silviu. Ultima încercare a guvernului unguresc de a câştiga pe Avram Iancu. *Transilvania.* Sibiiu, 1924, Iulie, an. 55, no. 7, p. 221—227.

201 Dragomir, Silviu. Problema Ardealului. Planuri ungureşti de a maghiariza Ardealul după războiu. *Adevěrul.* Bucureşti. 1923, Aprilie 8, an. XXXVI, no. 12007, p. 4; 1923, Aprilie 24, an. XXXVI, no. 12021, p. 1—2.

202 Gyárfás, Elemér. Erdélyi problémák 1903—1923. Cluj. Erdélyi Irodalmi Társaság. (Tip. Erzsébet, Diciosânmărtin), 1923, 23, 5×15, 268 p

203 Hodoş, Alexandru. Subt peceţile Habsburgilor [Memorandul]. *Ţara Noastră.* Cluj, 1924, Ianuarie 20, an. V, no. 3, p. 70—72.

204 — Iancu şi ideile vremii sale. O caracterizare a istoricului Jancsó Benedek. *Ţara Noastră.* Cluj, 1924, August 31, an. V, no. 35, p. 1117—1118.

205 — Iancu şi Vasvári. Din amintirile lui Iosif Sterca Şuluţiu de Cărpiniş. *Ţara Noastră.* Cluj, 1924, August 31, an. V, no. 35, p. 1110—1111.

206 Jászi, Oszkár. Magyariens Schuld, Ungarns Sühne. Revolution und Gegenrevolution in Ungarn. Münich 1923. Recensie de: N. Iorga. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale.* Bucureşti, 1923, Aprilie—Iunie, an. X, no. 4—6, p. 63—70.

207 — Infrângerea lui Hatvani în faţa Abrudului. Fragment din raportu, prefectului Avram Iancu. *Ţara Noastră.* Cluj, 1924. August 31, an. V, no. 35, p. 1091—1093.

208 [Iorga, N.]. Lucruri nouă despre Compania grecească [la Budapesta] *Revista Istorică.* Bucureşti, 1923, Octombre—Decembre, an. IX, no. 10—12, p. 181—182.

209 Karácsonyi, Dr. János. A vallon-olaszok Erdélyben. *A Hirnök* Cluj, 1923 Iulie 1, an. XX, no. 13—14, p. 343—345.

210 Kende, Gabriel de. Les Roumains de Transylvanie. *La Revue de Genève.* Genève, 1923, Aout, no. 38, p. 238—246.

211 Lupaş, I. Martiriul lui Avram Iancu. *Transilvania.* Sibiiu, 1924, Iulie, an, 55, no. 7, p. 228—233. [Şi în] *România.* Bucureşti, 1924, Septemvrie, 1, an. II, no. 264, p. 1

212 Lupaş, Dr. I. Mitropolitul Şaguna ca pregătitor al unităţii naţionale. *Universul.* Bucureşti, 1923, Iulie 11, an. XLI, no. 181, p. 1.

213 Lupaş, I. Revoluţia lui Horia. Conferinţă rostită în aula Universităţii din Cluj la 9 Octomvrie 1921, cu prilejul deschiderii festive a cursurilor anului 1921/22. Bucureşti. (Tip. Cartea Românească), 1924, 24, 5×16, 5, p. 71—89. [Extras din Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj, 1923, an. II].

2 4 **Lupaş**, Dr, I. Andrei Şaguna şi politica naţională. *Patria* Cluj, 1923, Iunie 29, an. V, no. 138, p. 1.

215 **Lupaş**, I. Scriitorii şi Adunarea dela Alba-Iulia. *Societatea de Mâine.* Cluj, 1924, Decemvrie 7, an. I, no. 34, p. 672 673.

216 — Lupta Românilor Transilvăneni pentru dreptul lor de limbă. [Bucureşti]. (Tip. Brănişteanu), [1924]. 31, 5 22, 5, 8 p.

217 **Mihăilescu**, Vintilă. Câteva observaţii asupra Românilor din Secuime, *Buletinul Societătii Regale Române de Geografie.* Bucureşti, 1922, an. XLI, p. 112–118+1 pl.

218 **Motogna**, Victor. O contribuţie la istoria Romînilor din Ardeal, în veacul al XIV. [1398]. *Revista Istorică.* Bucureşti, 1923, Iulie—Septemvrie, an. IX, no. 7—9 p. 115—116.

219 **Motogna**, V. Dovezi noi despre vechimea poporului român în Ardeal. *Revista Istorică.* Bucureşti, 1923, Ianuar—Mart., an. IX, no. 1—3, p. 28—32.

220 **Motogna**, Victor. O publicaţiune de amnestie militară în limba românească din anul 1797. *Revista Arhivelor.* Bucureşti, 1924, an. I, no. 1. p. 115—116.

221 **Müller**, Georg. Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen, verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte, 1541—1688. Sibiiu. (Tip. W. Krafft), 1923, 23, 5×16, 148 p. (Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Secţiunea Sibiiu. Secţie germană. II). Recensie de: N. Iorga. *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale.* Bucureşti, 1923, Iulie—Decemvrie, an. X, no. 7—12, p. 83—89.

222 **Netoliczka**, O. Ein siebenbürger Sachse vor 75 Jahren über das romänische Volk. *Cultura.* Cluj, 1924, Ianuarie, an. I, no. 1, p. 97—98.

223 **Nicolau**,] Colonel Teodor. Istoria politică şi militară a Românilor ardeleni cu începere dela 1300. *România Militară.* Bucureşti, 1924, Ianuarie, an. LVI, no. 1. p. 3—17. (Continuă în fiecare număr până la sfârşitul anului). (Urmează).

224 [**Nistor**, Dr. I.]. Al treilea Voivodat. *Glasul Bucovinei.* Cernăuţi, 1924, Ianuarie 31, an. VII, no. 1463, p. 1-2– 1924, Februarie 1, an. VII, no. 1464, p. 2.

225 **Opreanu**, Sabin. Terra Siculorum. Contribuţiuni privitoare la Românii din Ţinutul Săcuilor. *Societatea de Mâine.* Cluj, 1924, Decemvrie 25, an. I, no. 36—37, p. 725—727 [continuă].

226 **Păcăţianu**, T. V. Avram Iancu. Apărătorul Munţilor Apuseni. *Transilvania.* Sibiiu, 1924, Iulie, an. 55, no. 7, p. 233—243.

227 **Păcăţianu**, Teodor V. Jertfele Românilor din Ardeal, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramurăş, aduse în răsboiul mondial din anii 1914–1918. Sibiiu. Asociaţiunea. (Tip. Arhidiecezană), 1923, 23×15, 5, 25 p. (Biblioteca „Astra" no. 7).

228 **Pâclişanu**, Zenovie. Luptele politice ale Românilor Ardeleni din 1790—92. Bucureşti, (Tip. „Cultura Naţională"), 1923, 24, 5×17, 5, 114 p. (Extras din „Academia Română. Memoriile secţiunii istorice". Seria III, Tom. I, Mem. 2, [p. 33—146]). Recensie de: N. Iorga. *Revista Istorică.* Bucureşti, 1923, Iulie—Septemvrie, an. IX, no. 7—9, p. 147—152.

229 **P[etra]-P[etrescu]**, H. Cum s'a otrăvit opinia publică. Cu 4 ilustrații. *Transilvania*. Sibiu, 1924, Martie—Aprilie, an. 55, no. 3- 4, p. 119—122.

230 **Popovici**, Andrei. Brașovul. Românii și Sașii. Brașov. „Carpații" (Tip Wilhelm Grünfeld & Comp.), [1923], 16×10, 44 p. Lei 5.

231 **Pora**, N. Minciunea împărătească. [Despre Avram Iancu]. *Răsăritul*. București, 1924, Septemvrie, an. VII, no. 1—4, p. 4—5.

232 **Rîuleț**, Const. Taina „Memorandulu". *Țara Noastră*. Cluj, 1924, Februarie 3, an. V, no. 5, p. 148—149.

233 — Din suferințele de sânge ale Moților. *Gazeta Transilvaniei*. Brașov, 1924, August 24, an. LXXXVII, no. 106, p. 5.

234 **Szőcs**, Dr. Géza. Törtènelmi pillanatképek. I füzet. Mercurea-Ciuc. (Tip. Vákár), 1923, 23, 5×16, 15 p.

235 **Vajda**, Dr. A. von. Românii din Austro-Ungaria. *Țara Noastră*. Cluj, 1923, Martie 25, an. IV, no. 12, p. 387—389.

5. Banat.

236 — Delimitarea fruntariei dintre Regatul României și Regatul Serbilor, Croaților și Sovenilor. Protocol semnat la Belgrad la 24 Noemvrie 1923. [Și text francez]. București. (Imprimeria Statului), 1924, 33×21, 11 p.

237 **Hoffman**, Leo. Die Wirtshäuser Temesvars von 1717—1755. [Și viața socială de atunci]. Temesvár. (Schwäbische Buchdruckerei), 1923, 18×11, 16 p.

238 **Juhász**, Dr. Kálmán. A csanádi püspökök joghatósága a Temesi Bánság időszakában *Hirnök*. Cluj, 1924, Octomvrie 1, an, XXI, no. 19, p. 453—454; 1924, Octomvrie 15, an. XXI, 20, p. 474—475.

239 **Izverniceanu**, D. Pagini din istoria Banatului și scriitorii bănățeni. *Arhivele Olteniei*. Craiova, [1924], Septemvrie—Octomvrie, an. III, no. 15, p. 393—400; [1924], Noemvrie—Decemvrie, an. III, no. 16 p. 485—489. [continuă].

240 **Molin**, Romulus S. Contribuțiuni la istoria Românilor bănățeni 1783—1792. — Două „circulare", din biserica ortodoxă din Măidan, jud. Caraș-Severin (Banat) și o „patentă" a „sfatului crăiesc" din Buda, *Arhivele Olteniei*. Craiova, 1923, Iulie—August, an. II, no. 8, p. 312— [Și în] *Foaia Diecezană*. Caransebeș, 1923, Iulie 29, an. XXXVIII, no. 29, p. 3; 1923, August 5, an. XXXVIII. no. 30, p. 3.

241 **Novacoviciu**, Emilian. Răcășdia [jud. Caraș-Severin] în războiul mondial, revoluție și sub ocupațiunea sârbească dela 1914—1920. Oravița. (Tip. Felix Weiss) 1923, 21, 5×15, 31 p. Lei 10.

242 **Schöffler**, Ing. I. Banat. I Teil. Zweihundert Jahre [1723—1923]. Temesvár—Innerstadt. (Schwäbisch Buchdruckerei), 1923, 16, 5 10, 46 p.

6. Basarabia.

243 **Berechet**, Șt. Averile mănăstirești din Basarabia. *Biserica Ortodoxă Română*. București, 1923, Iunie, Seria II, an. 41, no. 9 (507) p. 632—639.

244 **Cazacu,** Dr. P. Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812—1918. Iaşi (Tip. edit. „Viaţa Românească") [1924] 24×16, 5, 345 p. Lei 90 [Şi în] *Viaţa Românească.* Iaşi, 1923, Mai, an. XV, no 5, p. 163—191; 1923, Iunie, an. XV, no. 6, p. 367—383, Iulie, an. XV, no. 7, p. 43—60; 1923, August—Septembre, an. XV, 8—9, p. 163—178; 1923, Octombre—Noembre, an. XV, no. 10—11, p. 131—144. Recensie de: Ion I. Nistor. *Codrul Cosminului,* Cernăuţi, 1924, an. I, p. 607—609.

245 **Ciobanu,** Ştefan. Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chişinău. (Tip. „Glasul Ţării"), 1923, 24 16, 342 p. Recensii de: V. Bogrea. *Dacoromania.* Cluj, 1922—1923, an. III, p. 8 3—864; N. Iorga. *Revue Historique du Sud-Est Européen.* Bucarest, 1924, Ianuarie—Martie, an. I, no. 1—3, p. 65-72; Nicolae Popovschi. [Cu titlul: Studii nouă asupra trecutului Basarabiei]. *Viaţa Românească.* Iaşi, 1924, Mai, an. XVI, no. 5, p. 182-196.

246 **Comnène,** N. P. La question de la Bessarabie. *La Revue de Genève,* Genève, 1924, Juin, no. 48, p. 772 781

247 **Dorna,** Stroe. Pentru apărarea Basarabiei. Drepturile străvechi... Conştiinţa şi puterea românismului sub stăpânirea rusă. Martirii Basarabeni... Cu o hartă şi documente istorice. Bucureşti. (Tip. „Răsăritul"), [1924], 20, 5 13, 80 p. Lei 20. (Din publicaţiunile Uniunei „Arta şi Istoria Naţională").

248 **Ghibu,** Onisifor, Alea iacta est... Chestiunea unirii Basarabiei. *Societatea de mâine.* Cluj, 1924, Aprilie 12 an. I, no. 1. p. 13—16.

249 **Ghibu,** Onisifor. Trei luni din viaţa Basarabiei. Cronologia evenimentelor în primele luni după isbucnirea revoluţiei ruseşti (13 Martie—18 Iunie 1917). *Societatea de mâine.* Cluj, 1924, Iunie 29, an. I, no. 12, p. 257—259; 1924, Iulie 6, an. I, no. 13, p. 282-283; 1924, Iulie 13, an. I, no. 14, p. 302—304; 1924, August 15, an. I, no. 17—18, p. 367—370.

250 **Ghibu,** Onisifor. Cum s'a făcut unirea Basarabiei. Conferinţă... *Transilvania.* Sibiiu, 1924, Decemvrie, an. 55, no. 12, p. 517—536.

251 **Gore,** Paul. Basarabia în anul 1917. *Democraţia.* Bucureşti, 1923, Ianuarie, an. XI no. 1, p. 7—13.

252 **Gore,** P. „Populaţia Basarabiei". Materiale istorico-statistice. *Democraţia.* Bucureşti 1923, Noemvrie — Decemvrie, an. XI, no. 11—12, p. 23-52.

253 **Iordăchescu,** Constantin, Dimitrie Cantemir şi Basarabia. *Neamul Românesc.* Bucureşti, 1924, Aprilie 10, an. XIX, no. 81, p. 1.

254 **Marghiloman,** Al. Reîntrarea Basarabiei în sânul Patriei-Mume. Discurs.. Bucureşti. (Tip. „Eminescu"), [1924], 18×10, 5, 32 p. (Publicaţiunile Clubului Conservator-Progresist).

255 **Mavrodin,** Const. O anchetă mondială asupra Basarabiei. Cum se pronunţă personalităţile cele mai eminente despre unirea Basarabiei la România. *Universul.* Bucureşti, 1924, Aprilie 6, an. XLII, no. 78, p. 1. — 1924, Aprilie 11, an. XLII, no. 82, p. 1.

256 **Pelivan,** Ion G. Les droits des Roumains sur la Bessarabie au point de vue historique, etnique et de l'auto-détermination. Bucarest. (Tip. „Cartea Românească"), [1924], 23×15, 5, 21 p.+1 pl.